Στρατηγού

ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ Δ. ΒΛΑΧΟΥ

Διπλωματούχου Τοπογράφου Μηχανικού Ε.Μ.Π.

ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤΑ

Τόμος 1ος

Η Μικρασιατική Εκστρατεία και Καταστροφή

Ψηφιοποίηση – Επιμέλεια – Σχόλια

Κων/νου Δ. Μαυρομμάτη

Βόλος, 2022

ΣΤΡΑΤΗΓΟΥ

Β Α Σ Ι Λ Ε Ι Ο Υ Δ . Β Λ Α Χ Ο Υ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΟΥΧΟΥ ΤΟΠΟΓΡΑΦΟΥ ΜΗΧΑΝΙΚΟΥ Ε. Μ. Π.

ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤΑ

τόμος 1ος

Η Μικρασιατική Εκστρατεία και Καταστροφή

ΠΑΡΑΤΗΡΗΤΗΣ ΑΕΡΟΠΟΡΟΣ ΣΤΗ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΗ ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ (1921 – 1922)

Ψηφιοποίηση - Επιμέλεια
Κων/νου Δ. Μαυρομμάτη
μαθηματικού - πρώην λυκειάρχου

Βόλος, 2022

ΑΦΙΕΡΟΥΤΑΙ

Στους λεοντόθυμους αεροπόρους της Αεροπορίας
στρατού ξηράς, που προσέφεραν το αίμα τους,
στη Μικρασιατική Εκστρατεία, για την απελευθέρωση
των υποδούλων αδελφών μας που ζούσαν
στη Μικρά Ασία υπό το ζυγό των βαρβάρων Τούρκων.

Βασιλείου Βλάχου: Απομνημονεύματα,
τόμος 1ος Η Μικρασιατική Εκστρατεία και Καταστροφή
Copyright: Καίτη Βλάχου
Σάλτη, Επτανήσου 1 (3η πάροδος Σαρανταπόρου) ΚΑΡΔΙΤΣΑ

Έκδοση: «Παλμός» Τουρουτζία 10, (Πεδίο Άρεως) ΒΟΛΟΣ, τηλ. Τ4.210-58.587, www.palmosprint.com.

Περιεχόμενα

Κρίσεις του καθηγητή Αθανασίου Καραθανάση 15
Πρόλογος του επιμελητή της έκδοσης (Κ. Μαυρομμάτη) 17
Στοιχεία και περιστατικά από τη ζωή του Βασιλείου Βλάχου. *Της ανιψιάς του Καίτης Βλάχου – Σάλτη* 25

Μέρος πρώτο
Μικρασιατική Εκστρατεία

Κατάληψη Σμύρνης και ενδοχώρας 33
Κατάληψη Θράκης 35
Επιχειρήσεις Φιλαδέλφειας – Προύσας – Ουσάκ 36
Επιχειρήσεις Δεκεμβρίου 1920 και Μαρτίου 1921 39
Η Ναυτική αεροπορία 42

Μέρος δεύτερο
Εθνικά θέματα υπό κρίση

Μέρος τρίτο
Επιχειρήσεις προς Κιουτάχεια – Εσκή Σεχήρ – Αφιόν Καραχισάρ

Τα προηγηθέντα της επιθέσεως 47
Το σκληρό δίλημμα 47
Στρατιωτική οργάνωση 48
Ο Βασιλεύς Κωνσταντίνος στη Σμύρνη 49
Συμβούλιο υπό την προεδρία του βασιλέως 50
Προσπάθειες μεσολαβήσεως 50
Ο Βασιλεύς Κωνσταντίνος στο Κορδελιό 51

Κεφάλαιο 1ο

Επιχειρήσεις Θέρους 1921Κατάληψη Κιουτάχειας – Αφιον Καραχισάρ – Εσκή Σεχήρ 53
Ι.- Προπαρασκευή των επιχειρήσεων – Δράση της αεροπορίας 53
Η αεροπορία μας 54
Η αεροπορική πολεμική δράση μου 56
1η Πολεμική πτήση μου 56
2η Πολεμική πτήση μου 58
3η Πολεμική πτήση μου – Αιχμαλωσία λοχαγού Κοτρώτσου Β. 59
Αιχμαλωσία λοχαγού πεζικού οδηγού αεροπόρου Λεμπέση Γεωργίου 60
ΙΙ.- Εκτέλεση των επιχειρήσεων 60
Προέλαση Βορείου Τμήματος Στρατιάς 61
Προέλαση Νοτίου Τμήματος Στρατιάς 63
Κριτική 65
Η Αεροπορία κατά τις επιχειρήσεις του Νοτίου Τμήματος της Στρατιάς 66
Δράση της αεροπορίας 71
Μάχη Εσκή Σεχήρ (8/21 Ιουλίου 1921) 71
Εσκή Σεχήρ (Δορύλαιο) 73
Απονομή μεταλλίων αριστείου ανδρείας 74

Μέρος τέταρτο
Η εποποιία του Σαγγαρίου Αύγουστος 1921

Κεφάλαιο 1ο

Τα προηγηθέντα της προελάσεως προς Άγκυρα 79
Ο Βασιλεύς Κωνσταντίνος εις Ουσάκ 79
Δοξολογία – παρασημοφορία – Παρέλαση 80
Το πολεμικό συμβούλιο της Κιουτάχειας 80
Ασθένεια Βασιλέως Κωνσταντίνου 82
Εγκατάσταση του Βασιλέως εις Προύσα 84

Κεφάλαιο 2ο

Προέλαση προς Άγκυρα – Μάχες Σαγγαρίου 85
I.- Γενική κατάσταση 85
Σύγκριση αντιπάλων δυνάμεων 86
II.- Προπαρασκευή των επιχειρήσεων 87
Συγκρότηση της Στρατιάς διά τις προς Άγκυρα επιχειρήσεις 87
Μέσα μεταφοράς 90
Οργάνωση διακομιδών 91
Αεροπορία 92
Εντολές και σχέδιο επιχειρήσεων Στρατιάς 93
III.- Εκτέλεση επιχειρήσεων 94
1.- Προέλαση της Στρατιάς προς Άγκυρα 95
1η, 2η, 3η, 4η, 5η ημέρα προελάσεως 95
Διάβαση του Σαγγαρίου 98
Ενέργειες Α΄ Σώματος Στρατού 98
Ενέργειες Β΄ σώματος Στρατού 98
Ενέργειες Γ΄ σώματος Στρατού 99
Ενέργειες Α΄ Σώματος Στρατού 99
Ενέργειες Β΄ Σώματος Στρατού 99
Πορεία δια μέσου στις Αλμυρής Ερήμου 101
Κατάληψη των κωμοπόλεων Μπουλαβαντίν και Τσάι 102
Μεταστάθμευση τμήματος του αεροπορικού τομέα 103
2.- Επιθέσεις κατά της τουρκικής τοποθεσίας – Μάχες Σαγγαρίου 104
Πορεία προελάσεως και λήψη επαφής 104
Η πτώση του Μανγκάλ νταγ 105
Η μάχη του Ταμπούρ Ογλού 106
Αεροπορία πληροφοριών 108
Μάχη του Ταμπούρ Ογλού 109
Προέλαση Ι Μεραρχίας 110
Η κατάληψη υπό των Τούρκων του Τουρμπέ Τεπέ 111
Αποτυχούσα επίθεση στην Ι Τουρκική Ομάδα Μεραρχιών 112
Οι Τούρκοι εγκαταλείπουν την πρώτη αμυντική τοποθεσία των 13/26 Αυγούστου 1921 112
Η μάχη της Σαπάντζας 115
Κατάληψη του Κιζίλ Τεπέ 118
Εγκατάλειψη υπό των Τούρκων του οροπεδίου Τοϊντεμίρ 120
Γενική υποχώρηση στις IV Τουρκικής Ομάδος Μεραρχιών 120
Κρίσεις 121
Απώλειες 122

(Ζ.- ;)[1] 122
Δυσχέρειες διαβιβάσεων, ανεφοδιασμού και διακομιδών 122
Επίθεση κατά του Στρατηγείου στις Ελληνικής Στρατιάς 125
Η μάχη του Καλέ Γκρότο 128
1.- Η περί το Καρά Τεπέ Κουτλού Χαν Τζαμί αγώνας 129
2.- Επίθεση κατά Καλέ Γκρότο 130
3.- Κατάληψη του Ουλού νταγ (υψόμετρο 1483) 133
4.- Ο αγώνας του Κιζίλ Κογιουνλού 136
5.- Οριστική διακοπή στις προελάσεις του Β΄ Σώματος Στρατού – Απώλειες 137
6.- Επίθεση στο Πολατλί 138
Ι.- Βιαία διάβαση του Σαγγαρίου ποταμού – Ζεύξη και διάβαση του Σαγγαρίου 138
ΙΙ.- Αντίδραση των Τούρκων 140
ΙΙΙ.- Διάνοιξη της στενωπού του Πολατλί 142
IV.- Κατάληψη του Καρτάλ Τεπέ, Καρά νταγ και Διδύμων Λόφων 144
Απώλειες 145
Μάχη του Τσαλ νταγ και Αρντίζ νταγ 145
Ι.- Η ενδιάμεση τουρκική αμυντική γραμμή Γιαμάκ – Ντικιλί Τας – Ορντέκ Γκιολού 145
Επίθεση του Α΄ Σώματος Στρατού 145
ΙΙ.- Ο αγώνας του Εβλί Φακιλί 147
ΙΙΙ.- Ο αγών του Αρντίζ νταγ 149
IV.- Κατάληψη του Τσαλ νταγ 153
Δράση Γ΄ Σώματος Στρατού κατά την 20ή Αυγούστου / 2 Σεπτεμβρίου 157
V.- Ο αιματηρός αγών του Καρακουγιού 159
Α π ώ λ ε ι ε ς 162
Η αεροπορία κατά τις επιχειρήσεις προς Άγκυρα 162
Πτήσεις από το αεροδρόμιο Φετίογλου 163
Πτήσεις από το αεροδρόμιο του Μπεϊλίκ Κιοπρού 164
Βομβαρδισμός της Άγκυρας 165
Ά γ κ υ ρ α 165
Ρίψη βουτημάτων στο διάδοχο Γεώργιο 167
4.- Η τουρκική αντεπίθεση 168
α) Η Στρατιά Μικράς Ασίας προτείνει την οριστική διακοπή 168
β) Προσπάθειες διευρύνσεως του προγεφυρώματος ανατολικώς του Σαγγαρίου 169
Ι.- Επίθεση της VII Μεραρχίας 169
ΙΙ.- Επίθεση του Γ΄ Σώματος Στρατού 170
γ) Ισχυρές τουρκικές επιθετικές αναγνωρίσεις κατά των Β΄ και Γ΄ Σωμάτων Στρατού 172
δ) Έναρξη αυτοβούλου μετακινήσεως Β΄ Σώματος Στρατού 173
ε) Τουρκική επίθεση κατά του Α΄ Σώματος Στρατού 175
Ι.- Το Β΄ Σώμα Στρατού 176
ΙΙ.- Α΄ Σώμα Στρατού 177
στ) Κατάληψη υπό των Τούρκων του Ντουά Τεπέ (Διδύμων Λόφων) 178
ζ) Ο αγών του Καρά νταγ 179
η) Αντεπίθεση του Γ΄ Σώματος Στρατού 180
Προσωπικές εντυπώσεις (Βασιλείου Δ. Βλάχου) 181
Γόρδιο 181
5.- Διακοπή των επιχειρήσεων και επάνοδος της στρατιάς στην δυτικώς Δορυλαίου γραμμή 183
α) Διακοπή των προς Άγκυρα επιχειρήσεων 183
β) Απαγκίστρωση του Α΄ Σώματος Στρατού 184

1. Δεν υπάρχει επικεφαλίδα

γ) Επαναδιάβαση του Σαγγαρίου ποταμού υπό των Α΄ και Β΄ Σωμάτων Στρατού 185
I.- Διάβαση του Σαγγαρίου ποταμού υπό του Β΄ Σώματος Στρατού 187
II.- Διάβαση του Σαγγαρίου υπό του Α΄ Σώματος Στρατού 187
δ) Διάβαση του Σαγγαρίου υπό του Γ΄ Σώματος Στρατού 188
I.- Ο τελευταίος αγών ανατολικώς του Σαγγαρίου 188
II.- Διάβαση του Σαγγαρίου υπό του Γ΄ Σώματος Στρατού 190
ε) Μετακίνηση της α ε ρ ο π ο ρ ί α ς από Μπεϊλίκ Κιοπρού εις Σαρίκιοϊ 190
στ) Αμυντική εγκατάσταση της Στρατιάς δυτικώς του Σαγγαρίου 191
Πτώση ελληνικού α ε ρ ο π λ ά ν ο υ 192
ζ) Υποχώρηση της Στρατιάς εκ του Σαγγαρίου 194
η) Διείσδυση του τουρκικού ιππικού στα νώτα της Στρατιάς 195
Α ε ρ ο π ο ρ ι κ έ ς αναγνωρίσεις και βομβαρδισμοί 195
θ) Εγκατάσταση της Στρατιάς επί της ανατολικώς του Εσκή Σεχήρ τοποθεσίας 200
ι) Η καταστροφή της σιδηροδρομικής γραμμής 202
Ουσιώδεις παρατηρήσεις επί των επιχειρήσεων Σαγγαρίου 202
ια) Ελληνικές απώλειες 205

Κεφάλαιο 3ο

Τουρκική αντεπίθεση. Μάχη Αφιόν Καραχισάρ 206
I.- Ενέργειες της τουρκικής διοικήσεως 206
II.- Ενίσχυση της ελληνικής δεξιάς πτέρυγας 207
III.- Ανάληψη διευθύνσεως των επιχειρήσεων του Α΄ Σώματος Στρατού 209
IV.- Επίθεση Α΄ Σώματος Στρατού 209
V.- Ελιγμός του Β΄ Σώματος Στρατού προς Μπορντί 213
Γενική σύμπτυξη Τούρκων 214
VI.- Αμυντική εγκατάσταση των Α΄ και Β΄ Σωμάτων Στρατού στην εξέχουσα θέση Αφιον Καραχισάρ 215
Τουρκικές ενέργειες 215
VII.- Απώλειες ελληνικών δυνάμεων 216
Τακτική οργάνωση της Στρατιάς Μικράς Ασίας 216
α) Εκκαθάριση του Μποζ νταγ 216
β) Μετακινήσεις μεγάλων μονάδων 217
γ) Οργάνωση της Στρατιάς σε 2 τακτικά συγκροτήματα 217
Η δράση των Τούρκων στα νώτα της Ελληνικής Στρατιάς 218
α) Επιδρομή κατά Ντουγκέρ 218
β) Επιδρομή κατά Αλτουντάς 218
γ) Επιδρομή της Μεραρχίας Μουρεττέπ κατά του Αζιζιέ 219
δ) Επιδρομή της Μεραρχίας Μουρεττέπ κατά φάλαγγας ανεφοδιασμού βορείως του χωριού Τσελτίκ και επιτυχής προσβολή ταύτης από ελληνικό απόσπασμα 220
ε) Επιδρομή της Μεραρχίας Μουρεττέπ και κατάληψη του Σιβρί Χισάρ 220
στ) Πρώτη επιδρομή κατά Τουμπλού Μπουνάρ 221
I.- Δύο ανεπιτυχείς προσπάθειες της 6ης Τουρκικής Μεραρχίας προς κατάληψη του Τουμπλού Μπουνάρ 221
II.-Απώθηση της 6ης Τουρκικής Μεραρχίας Νοτίως Σαντουκλί 222
ζ) Δεύτερη επιδρομή κατά Τουμπλού Μπουνάρ της 6ης Τουρκικής Μεραρχίας 223
Απώλειες των αντιπάλων κατά τις μάχες του Σαγγαρίου και του Αφιόν Καραχισάρ 224

Μέρος πέμπτο
Άσκοπη Αναμονή

Κεφάλαιο 1ο

Η Αεροπορία 229
Ο ιατρός Καγκελάρης Γεράσιμος 232
Παρ' ολίγον μονομαχία 233
Πρωτοχρονιά 1922 233
Αλληλογραφία με αδελφές (του στρατιώτου) 234
Πτήσεις 234
1.- Πτήσεις εις περιοχή Νικομήδειας 235
Π ρ ο ύ σ α 235
Περιληπτική ιστορία της πόλεως Προύσας 236
Πτήση επιτελάρχη στρατιωτικής διοικήσεως Προύσας 237
2.- Φωτογραφική αναγνώριση Μπεϊλίκ Κιοπρού 237
Διαδοχικές σημειώσεις 239
Μεταστάθμευση Β΄ Μοίρας Αεροπλάνων από Εσκή Σεχήρ εις Μπαλ Μαχμούτ 239
Μήνυση εναντίον μου υπό ιατρού Καγκελάρη για δηλητηριασμό του φρονήματος των οπλιτών 242
Ανέκδοτα στρατηγού Πλατή 245
2ο ανέκδοτο του στρατηγού Πλατή 246
Αεροπορικά γεγονότα 246
1.- Αποτέφρωση αεροπλάνου μετά οδηγού λοχία Νινιού 246
2.- Αεροπλάνο, που παίρνει φωτιά στον αέρα 247
3.- Αερομαχία με τουρκικό καταδιωκτικό αεροπλάνο 248
4.- Κατάρριψη εχθρικού αεροπλάνου 249

Κεφάλαιο 2ο

Η γενική πολιτική και στρατιωτική κατάσταση 250
I.- Πολιτική κατάσταση 250
1.- Προσπάθειες ειρηνικής λύσεως. Το οικονομικό πρόβλημα 250
Αναγκαστικό δάνειο 251
2.- Η Γαλλοκεμαλική συμφωνία και η εν Κάνναις συνάντηση 251
3.- Μεταστροφή της Βρετανικής πολιτικής 252
4.- Οι εν Παρισίοις και Γενεύη διασκέψεις 254
α) Η εν Παρισίοις διάσκεψη 254
β) Διάσκεψη της Γενεύης και οι Τουρκικές ωμότητες 254
5.- Προσπάθειες δημιουργίας αυτονόμου Μικρασιατικού Κράτους 255
6.- Κυβέρνηση Πέτρου Πρωτοπαπαδάκη 261
Παραίτηση αντιστράτηγου Αναστασίου Παπούλα από της διοικήσεως της Στρατιάς Μικράς Ασίας
Αυτονόμηση Νέας Ιωνίας 261
II.- Στρατιωτική κατάσταση 262
1.- Αναδιάρθρωση της Στρατιάς Μ. Ασίας 262
α) Το Βόρειο Συγκρότημα 263
β) Νότιο Συγκρότημα 263
γ) Η ασφάλεια εν τη ζώνη μετόπισθεν 264
2.- Εχθρικές ενέργειες για την ανάκτηση της πρωτοβουλίας 265
α) Ενίσχυση της Νότιας Πτέρυγας της Στρατιάς 265
β) Συγκρότηση της Μεραρχίας Ιππικού 267
γ) Τουρκική επίθεση στο Τσιβρίλ 268
δ) Η αμυντική προσαρμογή των δυνάμεων του Βορείου Συγκροτήματος 269

ε) Συγκρότηση Αντικεμαλικών Σωμάτων 269
I.- Αντικεμαλικό Σώμα Σεϊγκούτ 269
II.-Έφιππο Σώμα Κιρκασίων 270
III.- Μικτό σώμα Κιρκασίων 270
στ) Αναφορά προς τον Πρωθυπουργό του Διοικητή της Στρατιάς Μ. Ασίας 270
3.- Ρευστότητα στη διάταξη και σχέδια αντεπιθέσεως 271
α) Ενίσχυση του Υποτομέα Μπουλαντάν 271
β) Αναπροσαρμογή της διατάξεως των Συγκροτημάτων 272
I.- Του Νοτίου Συγκροτήματος 272
II.- Του Βορείου Συγκροτήματος 272
γ) Σχέδια επιθέσεων 273
4.- Συγκρότηση στρατηγικών εφεδρειών 274
α) Σχηματισμός εφεδρειών εις περιοχές Αφιον Καραχισάρ και Ουσάκ 274
β) Αναπροσαρμογή της διατάξεως του Νοτίου Συγκροτήματος και συγκρότηση Ομάδας Μεραρχιών 276
γ) Δημιουργία εφεδρειών υπό του Βορείου Συγκροτήματος 277
5.- Συμπλήρωση των σχεδίων αμύνης της Στρατιάς 277
α) Οι περί του εχθρού πληροφορίες 277
β) Συμπλήρωση σχεδίου αμύνης του Νοτίου Συγκροτήματος 278
γ) Σκέψεις της διοικήσεως του Βορείου Συγκροτήματος επί της αμυντικής αποστολής 279
6.- Η κατάσταση εν τη κατεχόμενη ζώνη 279
α) Τουρκικές συμμορίες 279
β) Δράση των αποσπασμάτων διώξεως συμμοριών 280
γ) Επιχειρήσεις εκκαθαρίσεως 280
δ) Η εξέγερση εν τη περιοχή Εμέντ και η καταστολή ταύτης 281
ε) Εκκαθάριση των περιοχών Πανόρμου και Σιμάβ 283
στ) Εκκένωση υπό των Ιταλών της ζώνης Νοτίου Μαιάνδρου ποταμού και κατάληψη των περιοχών Σωκίων και Νέας Εφέσου υπό του Ελληνικού Στρατού 284
I.- Εκκένωση υπό των Ιταλών της ζώνης Νοτίως Μαιάνδρου 284
II.- Κατάληψη των περιοχών Σωκίων και Νέας Εφέσου 284
7.- Περιορισμένη δράση εις το Μέτωπο 286
α) Δράση εις την περιοχή του Βορείου Συγκροτήματος 286
β) Η δράση εις την περιοχή του Νοτίου Συγκροτήματος 288
8.- Διορισμός νέου Έλληνα αρχιστρατήγου 289
α) Επιθεώρηση του Μετώπου υπό του αρχιστρατήγου 292
I.- Διάρθρωση της Στρατιάς 292
II.- Επιθεώρηση του Μετώπου 293
β) Νέα διάρθρωση της Στρατιάς 296
Αποστολές Σωμάτων Στρατού 298

Κεφάλαιο 3ο
Η κατά της Κωνσταντινουπόλεως ματαιωθείσα επιχείρηση 299
1.- Ενίσχυση της Στρατιάς Θράκης 299
2.- Απόφαση καταλήψεως της Κωνσταντινουπόλεως 300
3.- Σχέδιο ενεργείας του Δ΄ Σώματος Στρατού 301
4.- Συμμαχική επέμβαση 302

Κεφάλαιο 4ο
Οι τουρκικές στρατιωτικές προπαρασκευές 305
1.- Διαδοχική οργάνωση, δύναμη, γενική κατάταξη 305

2.- Τελική οργάνωση και διάρθρωση του τουρκικού στρατού 305
3.- Οργάνωση διοικήσεως και εκπαίδευσης 307
4.- Συμπλήρωση κενών, εφοδιασμός 307
5.- Στρατηγικές κατευθύνσεις εν τη διεξαγωγή το πολέμου 309
α) Εσωτερικό μέτωπο 309
β) Εξωτερικό μέτωπο 310
γ) Πολεμικό μέτωπο 310

Κεφάλαιο 5ο
Διατάξεις, Αποστολές, Ηθικό και δυνάμεις των αντιπάλων τις παραμονές της τουρκικής επιθέσεως 311
1.- Διάταξη 311
α) Της Ελληνικής Στρατιάς 311
I.- Το Γ΄ Σώμα Στρατού 311
II.- Το Β΄ Σώμα Στρατού 312
III.- Το Α΄ Σώμα Στρατού 313
IV.- Η Ανωτέρα Γενική Στρατιωτική Διοίκηση 315
V.- Αεροπορικές δυνάμεις 315
β) Τουρκικών δυνάμεων 316
2.- Αποστολή Ελληνικής Στρατιάς, απόφαση και σχέδιο επιχειρήσεων Τουρκικού Στρατού 317
α) Αποστολή Ελληνικής Στρατιάς 317
β) Απόφαση και σχέδιο επιχειρήσεων του Τουρκικού Στρατού 318
I.- Λήψη αποφάσεως δι' επίθεση 318
II.- Επιλογή τομέα επιθέσεως 318
III.- Τουρκικό σχέδιο επιθέσεως 319
3.- Ηθικό των αντιπάλων στρατιών 320
α) Ηθικό Ελληνικού Στρατού 325
β) Το ηθικό του Τουρκικού Στρατού 327
4.- Σύγκριση αντιπάλων δυνάμεων 327
α) Τουρκικές δυνάμεις 328
β) Ελληνικές δυνάμεις 329
5.- Ενέργειες των αντιπάλων προ της τουρκικής επιθέσεως 329
α) Οι παραπλανητικές επιθέσεις των Τούρκων 329
I.- Η πρώτη παραπλανητική επίθεση κατά του τομέα Μπουλαντάν 329
II.- Δεύτερη παραπλανητική επίθεση κατά του υποτομέως Μπιλετζίκ 330
β) Οι ελληνικές ενέργειες 330

Μέρος έκτο
Μια από τις μεγαλύτερες εθνικές καταστροφές:
Μικρασιατική καταστροφή

Κεφάλαιο 1ο
Τουρκική επίθεση. Διάρρηξη του Ελληνικού Μετώπου 337
I.- Τουρκική επίθεση 337
1.- Προπαρασκευή της επιθέσεως 337
α) Τελική διάταξη του τουρκικού στρατού προ της επιθέσεως 338
β) Οι τελευταίες τουρκικές προπαρασκευές 339
γ) Αποστολή του V Τουρκικού Σώματος Στρατού Ιππικού 340
2.- Η έναρξη της τουρκικής επιθέσεως 341
α) Η επίθεση στον τομέα της I Μεραρχίας 341
β) Η επίθεση εις τον τομέα της VII Μεραρχίας 343
γ) Η επίθεση στους υπολοίπους τομείς του Μετώπου 345

I.- Τομέας XII Μεραρχίας 345
II.- Τομέας V Μεραρχίας 345
III.- Τομέας II Μεραρχίας 346
δ) Οι ενέργειες της ελληνικής ηγεσίας 347
3.- Η Ελληνική αντίδραση 349
α) Ο αγών των I και VII Μεραρχιών 349
I.- Εκτόξευση αντεπιθέσεως 349
β) Ο αγών της IV Μεραρχίας 352
γ) Ο αγών εις τους υπόλοιπους τομείς 353
I.- Τομέας V Μεραρχίας 353
II.- Τομέας II Μεραρχίας 353
δ) Ενέργειες της ελληνικής ηγεσίας 353
ε) Τουρκικές ενέργειες κατά την πρώτη ημέρα της επιθέσεως 356
I.- 1ης Στρατιάς 356
II.- Διάρρηξη του ελληνικού μετώπου 358
α) Η πρωία της 14/27 Αυγούστου στον τομέα της I Μεραρχίας 358
β) Ανατροπή και υποχώρηση της IV Μεραρχίας 359
γ) Η κατάρρευση της I Μεραρχίας 363
δ) Η τακτική κατάσταση των υπολοίπων μεραρχιών 365
I.- Της II Μεραρχία 365
II.- Η XII Μεραρχίας 365
III. – Της V Μεραρχίας 365
IV.- Της XII Μεραρχίας 366
ε) Η τύχη της Β΄ Μοίρας αεροπλάνων 366
I.- Δράση της Μοίρας τις παραμονές της τουρκικής επιθέσεως 366
II.- Η Β΄ Μοίρα Αεροπλάνων κατά την 13/26 και 14/27 Αυγούστου 1922 370

Κεφάλαιο 2ο

Υποχωρητικοί αγώνες Α΄ και Β΄ Σωμάτων Στρατού 377
1.- Η σύμπτυξη των ελληνικών δυνάμεων 377
Επιθετικές ενέργειες των τουρκικών δυνάμεων 384
2.- Η διάσπαση των ελληνικών δυνάμεων 385
α) Ενέργειες της ελληνικής ηγεσίας την πρωία της 15/28 Αυγούστου 1922 385
β) Εξουδετέρωση της 2ας Μεραρχίας Ιππικού 385
γ) Αιφνιδιασμός της IV Μεραρχίας 386
δ) Διάσπαση των ελληνικών δυνάμεων εις Ομάδα Φράγκου και Ομάδα Τρικούπη 391
I.- Ομάς Φράγκου 394
II.- Ομάς Τρικούπη 394
ε) Προσπάθειες της ελληνικής ηγεσίας (στρατηγού Τρικούπη) διά την 16/29 Αυγούστου 395
στ) Η δράση των τουρκικών δυνάμεων την 15/28 Αυγούστου 397
3.- Η μάχη του Χαμουρκιόϊ – Ιλμπουλάκ (νταγ) 399
α) Η κατά της Ομάδος Τρικούπη επίθεση 399
β) Η Ομάς Τρικούπη ηττάται εις την εκ συναντήσεως μάχη του Χαμούρκιοϊ – Ιλμπουλάκ (νταγ) 404
γ) Η Ομάς Τρικούπη διαφεύγει προς Δυσμάς 407
4.- Η Ομάς Φράγκου επί της τοποθεσίας του Τουμπλού Μπουνάρ 409
α) Εγκατάσταση της Ομάδας Φράγκου επί της τοποθεσίας 409
β) Ματαίωση αποφασισθείσης αντεπιθέσεως της Ομάδος Φράγκου 411
γ) Διάσπαση της τοποθεσίας Τουμπλού Μπουνάρ 413
5.- Η μάχη του Αλή Βεράν 418
α) Συγκέντρωση της ομάδος Τρικούπη παρά το χωριό Αλή Βεράν 418

β) Η διαφυγή της V Μεραρχίας 421
γ) Η μάχη του Αλή Βεράν 425
δ) Η νυκτερινή υποχώρηση της Ομάδος Τρικούπη 428
6.- Η Ομάς Τρικούπη επί του Μουράτ νταγ 430
α) Το Μουράτ νταγ (Δίδυμο όρος) 430
β) Η φάλαγγα Δημαρά – Καλλιδοπούλου 430
γ) Η φάλαγγα Τρικούπη 432
δ) Η φάλαγγα Γαρδίκα 435
Υποχωρητικοί αγώνες της Ομάδος Φράγκου 436
1.- Αγώνες εις Χασάν Ντεντέ Τεπέ και Καπακλάρ 436
α) Εγκατάσταση της Ομάδας Φράγκου επί της τοποθεσίας Χασάν Ντεντά Τεπέ – Τσουρούμ νταγ 436
β) Η άμυνα επί της τοποθεσίας Χασάν – Ντεντέ Τεπέ – Τσουρούμ νταγ 437
Το Απόσπασμα Πλαστήρα 438
γ) Ο αγών εν τη τοποθεσία Καπακλάρ και δυτικώς αυτής 441
δ) Η Β΄ Μοίρα Αεροπλάνων στο Ουσάκ και σύμπτυξη ταύτης στο αεροδρόμιο Φιλαδέλφειας 445
2.- Η υποχώρηση προς τις ακτές του Αιγαίου 449
α) Η καταδίωξη υπό των Τούρκων 449
β) Η μέχρι Φιλαδέλφειας σύμπτυξη 449
γ) Σύγκρουση περί το Τακμάκ και το Καπακά νταγ 451
Το απόσπασμα του συνταγματάρχου Λούφα Χαρ. 453
δ) Σύμπτυξη της Β΄ Μοίρας αεροπλάνων από το αεροδρόμιο Φιλαδέλφειας στο αεροδρόμιο Καζιμίρ 454
ε) Η μάχη του Σαλιχλή 454
στ) Μάχες περί το Ντερέκιοϊ και Μπιν Τεπέ 460
ζ) Μάχη Μπιν Τεπέ 462
η) Σύμπτυξη Γ΄ Σώματος Στρατού και Ανεξαρτήτου Μεραρχίας 463
θ) Η αντικατάσταση του αντιστρατήγου Χατζανέστη Γεωργίου 463
ι) Προέλαση τουρκικών δυνάμεων 465

Κεφάλαιο 3ο

Η εκκένωση της Ιωνίας 466
1.- Η καταστροφή της Σμύρνης 466
α) Οι τελευταίες ημέρες της ελληνικής διοικήσεως 466
β) Υποχώρηση των ελληνικών στρατευμάτων προς την χερσόνησο Ερυθραίας 467
γ) Η Β΄ Μοίρα Αεροπλάνων 471
Α ν έ κ δ ο τ α 476
δ) Είσοδος των τουρκικών στρατευμάτων στη Σμύρνη 477
ε) Η πυρκαγιά της Σμύρνης 477
2.- Αποχώρηση του ελληνικού στρατού από την Ιωνία της Μ. Ασίας 478
α) Η υποχώρηση προς τους λιμένας επιβιβάσεως 478
β) Υποχώρηση των ελληνικών δυνάμεων από τις κοιλάδες Μαΰστρου και Μαιάνδρου 478
γ) Επιβίβαση του ελληνικού στρατού και αποχώρηση αυτού από την Ιωνία της Μ. Ασίας
Ενέργειες του τουρκικού ιππικού 483
3.- Επίλογος 487
4. Η κοινή γνώμη και η Μικρασιατική Καταστροφή 489
α) Οίκαδε 489
β) Οι Πομερανοί 490

Κεφάλαιο 4ο

Σύμπτυξη Γ΄ Σώματος Στρατού – Αγώνες – Μεταφορά αυτού εις Θράκη 492
Ολοκλήρωση της εκκενώσεως της Μικράς Ασίας 492
1.- Η διάταξη των δύο αντιπάλων 492
α) Ελληνικές δυνάμεις 492
β) Τουρκικές δυνάμεις έναντι του Μετώπου του Γ΄ Σώματος Στρατού 494
2.- Οι πρώτες ενέργειες του Γ΄ Σώματος Στρατού 495
α) Πολεμική δραστηριότητα από 14/27 μέχρι 18/31 Αυγούστου 498
β) Σύμπτυξη τμημάτων Στρατιωτικής Διοικήσεως Κιουτάχειας 499
3.- Σύμπτυξη της Ανεξαρτήτου Μεραρχίας 500
4.- Προσβολή της μεραρχίας εντός της στενωπού Κιουτάχειας 501
Συνέχιση της κινήσεως της μεραρχίας διά Σιμάβ προς Πέργαμο και Δικελί 503
Σύμπτυξη του Γ΄ Σώματος Στρατού 508
Εγκατάσταση του Γ΄ Σώματος Στρατού επί της τοποθεσίας Προύσας 512
Προπαρασκευή του Γ΄ Σώματος Στρατού διά την μεταφορά του εις Θράκη 513
Απόκρουση τουρκικών επιθέσεων 514
Το Γ΄ Σώμα Στρατού επί της γραμμής Κίος – Προύσα 515
Μάχες υποτομέα Κίου 515
Διείσδυση τουρκικού ιππικού μεταξύ Χ και ΙΧ Μεραρχιών 517
Σ ύ μ μ α χ ο ι 519
5.- Υποχώρηση του Γ΄ Σώματος Στρατού εις χερσόνησο Αρτάκης, επιβίβαση και μεταφορά εις Θράκη 520
Επιζήτηση συνδέσμου με ΧΙ Μεραρχία 521
Μάχες του Αποσπάσματος Γ. Ζήρα επί του Φιλαδάρ νταγ 522
Συγκέντρωση του Σώματος Στρατού 525
Ε π ι β ί β α σ η 527
Μάχη επί του Μπαϊράμ Τεπέ 528
Μάχη επί του Ντελικλή Μπαΐρ 530
Απόπλους των τελευταίων τμημάτων του Γ΄ Σ. Στρατού 531
6.- Σύμπτυξη της ΧΙ Μεραρχίας και αιχμαλωσία αυτής 533
Υποχρεωτική κίνηση της μεραρχίας και στάθμευση αυτής περί το Αχμέτ Κιόι 533
Κίνηση της ΧΙ Μεραρχίας προς Μουδανιά 536
Η κατάσταση στα Μουδανιά 538
Η μάχη των Μουδανιών 539
Αιχμαλωσία της ΧΙ Μεραρχίας 544
Κ ρ ι τ ι κ ή επί της αιχμαλωσίας της ΧΙ Μεραρχίας 548
α) Βραδυκινησία της ΧΙ Μεραρχίας 548
β) Πρόωρη εγκατάλειψη των Μουδανιών από το στρατιωτικό διοικητή του και κατάληψή τους από γαλλικό απόσπασμα 552

Ε π ί λ ο γ ο ς 555

Ευρετήριο κυρίων ονομάτων 559

Κ Ρ Ι Σ Ε Ι Σ

Του καθηγητή της Θεολογικής
του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

Αθανασίου Καραθανάση

Που διάβασε μερικές σελίδες του βιβλίου

Ο στρατηγός Βλάχος είναι σοφός, απαράμιλλα αγωνιστής του τραγικού έπους της Μικρασίας και μου κάνει εντύπωση ότι, μολονότι τότε νέος, όχι μόνον γνώριζε τα πάντα ως προς τις επιχειρήσεις, αλλά είχε και νουν να τις κρίνει και να σχολιάζει κι ας ήταν αεροπόρος. Ευχής έργον να εκδοθούν οι αναμνήσεις του, πράγμα δύσκολο στον παρόντα καιρό της κρίσεως. Ωστόσο ας ελπίσουμε ότι σύντομα η κατακαημένη πατρίδα θα αναρρώσει, για να μπορέσει να εκδοθεί το πολύτιμο αυτό κείμενο.

Θεσσαλονίκη, 30 Οκτωβρίου 2013

Πρόλογος του επιμελητή της έκδοσης

(Κ. Μαυρομμάτη)

Πώς βρήκα και ψηφιοποίησα τον παρόντα τόμο

Όταν το 2010 ήμουν απασχολημένος με τις πολυποίκιλες αναμνήσεις και τα απομνημονεύματα των συμπατριωτών μου, των Καναλιωτών (Κάρδίτσας), συνάντησα το στρατηγό Βασίλειο **Α. Σουλιώτη**, ο οποίος μου είπε ότι η ανεψιά του **Βασιλείου Δ. Βλάχου**, έχει πολλούς τόμους των απομνημονευμάτων του. Δεν έχασα καιρό και τηλεφώνησα στην **Καίτη Βλάχου – Σάλτη**, η οποία ευχαρίστως με δέχτηκε στο σπίτι της, στον Πύργο Καρδίτσας, στο «ΒΛΑΧΕΙΟ», όπως επιγράφεται σε μεγάλη αναρτημένη στον εξωτερικό τοίχο πινακίδα, που φαίνεται από μακριά.

Ήταν μια ανοιξιάτικη μέρα και ο Ήλιος στο μπαλκόνι ήταν ό,τι έπρεπε για να ξεφυλλίσω τους καλοδεμένους ογκώδεις τόμους και να επιλέξω εκείνον που είχε στοιχεία για την ιστορία του χωριού μου, τα Κανάλια Καρδίτσας, κατά την περίοδο της Κατοχής και του εμφυλίου. Ευχαρίστως δε και χωρίς κανένα δισταγμό, μάλλον δε με περισσή ευχαρίστηση και καλή διάθεση –γιατί επί τέλους τα γραπτά του θείου της θα αρχίσουν να δημοσιοποιούνται– μου τον εμπιστεύθηκε για αρκετόν καιρό. Τότε διαπίστωσα ότι ο αείμνηστος στρατηγός, είχε γράψει και απομνημονεύματα, τόσο της Μικρασιατικής Εκστρατείας και Καταστροφής, όσο και της Εποποιίας του 1940. Αυθόρμητα δε είπα στην κ. Καίτη:

– Πώς δεν βρέθηκε κάποιος φορέας, τόσον καιρό, που να ενδιαφερθεί και να εκδώσει αυτό το πολύτιμο έργο;

Και χωρίς να περιμένω απάντησή της, της είπα:

– Όταν μετά από ένα – δυο χρόνια, τελειώσω την εργασία αυτή, με την οποία ασχολούμαι θα μπορώ να αναλάβω την ψηφιοποίηση του πρώτου τόμου, που περιλαμβάνει τη Μικρασιατική Εκστρατεία και Καταστροφή. Όσο για την έκδοση ίσως βρεθεί κάποιος σύλλογος αποστράτων αξιωματικών του στρατού ή της αεροπορίας, που θα θελήσει να αναλάβει τα έξοδα της εκδόσεως.

Και πραγματικά, όταν το Καλοκαίρι του 2012 ήμουν ελεύθερος από άλλες εργασίες, πήρα τον τόμο στο σπίτι μου, στο Βόλο και άρχισα να τον αντιγράφω. Μπορώ δε να ειπώ, χωρίς υπερβολή, ότι όχι μόνο δεν με κούρασε η αντιγραφή – ψηφιοποίηση, αλλά αντίθετα με ευχαριστούσε ιδιαίτερα και την αναζητούσα σε κάθε στιγμή. Στενοχωριόμουν δε, όταν κάποιες άλλες επείγουσες εργασίες, με ανάγκαζαν να κάνω μερικές διακοπές. Διότι τόσο πολύ με συνεπήραν τα περιεχόμενά του, ώστε αδημονούσα να ιδώ την περαιτέρω εξέλιξη των γεγονότων, τόσο στο πρώτο μέρος της Μικρασιατικής Εκστρατείας και ιδιαίτερα στην εποποιία των μαχών του Σαγγαρίου, όσο και στην υποχώρηση και στην 15ήμερη Καταστροφή του μεγαλείου, που στήθηκε μέσα σε δύο χρόνια μεγάλων ανδραγαθημάτων του στρατού μας.

Στις αρχές του Φθινοπώρου 2012, πλέον, είχε τελειώσει η ψηφιοποίηση και μόλις το 2014 άρχισε η σελιδοποίηση και η αναζήτηση εκδότη του πολυτιμότατου αυτού έργου.

Οι γενικές εντυπώσεις μου από το έργο

Από τις πρώτες κιόλα σελίδες του δακτυλογραφημένου τόμου εκτιμά κανείς τη σπουδαιότητα των αναμνήσεων του στρατηγού και την άκρως σημαντική αξία των γραφομένων του. Διότι παρακολουθεί βήμα προς βήμα τα γεγονότα, τα περιγράφει λεπτομερώς και αναδεικνύει όλα εκείνα τα σημεία που χρήζουν ιδιαίτερης προσοχής.

Έχει μια ξεχωριστή δεξιοτεχνία ο συγγραφέας να παρουσιάζει τις κινήσεις και τις μάχες των Ελλήνων στρατιωτών ενεργείς και ζωντανές, σαν να συμβαίνουν μπροστά του και εξελίσσονται στιγμή προς στιγμή, μέρα και νύχτα, ακατάπαυστα. Λες και ζει ο ίδιος την περιπέτεια στα πεδία των μαχών, λες και συμμετέχει προσωπικά στην κατάκτηση, σπιθαμή προς σπιθαμή, του εχθρικού εδάφους. Αναδεικνύεται από μέσα του η λαχτάρα για τη νίκη και η απογοήτευση για την ήττα του στρατεύματος. Και έχει το προνόμιο, τη λαχτάρα αυτή να την μεταδίδει και στον αναγνώστη, ο οποίος διαβάζοντας τις γραμμές των απομνημονευμάτων του, θεωρεί ότι ξετυλίγει μια – μια τις αποτρόπαιες συνθήκες των πολύνεκρων μαχών. Η περιγραφή είναι άνευ προηγουμένου, όταν οι Έλληνες στρατιώτες καταλαμβάνουν ένα – ένα τα υψώματα, με χίλιες δυο δυσκολίες και αναδεικνύονται νικητές και τροπαιούχοι του πεδίου της μάχης.

Μερικές φορές η περιγραφή του είναι στυγνή, αλλά πλήρως αντικειμενική, προκειμένου να διεκτραγωδήσει την τραγικότητα της κατάστασης, που είναι τόσο οδυνηρή, ώστε να αφήνει πίσω της πολυάριθμα θύματα Ελλήνων και Τούρκων στρατιωτών. Οι τελευταίες μάχες της «Εποποιίας του Σαγγαρίου», –όπως πολύ σωστά την χαρακτηρίζει ο συγγραφέας– όταν οι Τούρκοι πλέον είχαν οργανωθεί και πολεμούσαν «υπέρ βωμών και εστιών», όπως χαρακτηριστικά αναφέρει, για να κρατήσουν μακριά τον Ελληνικό Στρατό από την πρωτεύουσά τους, την Άγκυρα, ήταν πολυαίμακτες και εξολοθρευτικές για τους δύο αντιπάλους.

Γέμισαν οι πλαγιές και οι χαράδρες από πτώματα στρατιωτών, πολλοί από τους οποίους ήσαν αλληλολογχισμένοι. Οικτρό το θέαμα και σπαρακτική η σκηνή, την οποία αποδίδει αυτούσια ο συγγραφέας.

Ακολούθησε η εθελουσία υποχώρηση των Ελληνικών Στρατευμάτων, στο νέο μέτωπο αμύνης πια, Προύσα – Εσκή Σεχήρ – Αφιόν Καραχισάρ, όπου έμειναν από το Φθινόπωρο μέχρι το επόμενο Καλοκαίρι. «Άσκοπη αναμονή» την χαρακτηρίζει ο συγγραφέας, που δεν παύει και εδώ να περιγράφει τα γεγονότα διεξοδικά, ιδιαίτερα εκείνα που εκτυλίσσονταν στη ζωή της αεροπορίας στην ξένη εκείνη χώρα. Παράλληλα δε να ψέγει τους ηγέτες της πολιτικής και του στρατεύματος για την απραξία αυτή, που αφενός μεν ταλαιπώρησε και αδρανοποίησε το ελληνικό στράτευμα, αφετέρου δε έδωσε την ευκαιρία στους Τούρκους να προετοιμασθούν με τον καλύτερο δυνατό τρόπο για τη μεγάλη επίθεση.

Η οποία μεγάλη επίθεση εκδηλώθηκε, στις 13 Αυγούστου 1922, στο νότιο μέτωπο και ιδίως στην περιοχή του Αφιόν Καραχισάρ. Λεπτό προς λεπτό ο συγγραφέας περιγράφει τις φονικές μάχες των πρώτων ωρών και ημερών και με «δάκρυα στα μάτια» διεκτραγωδεί την υποχώρηση των ελληνικών στρατευμάτων, την αιχμαλωσία πολλών μεραρχιών, της άφθαστη ταλαιπωρία των διασωθέντων τμημάτων, την εγκατάλειψη, μια για πάντα, της Ιωνίας, την καταστροφή της Σμύρνης, την υποδειγματική –παρά την πίεση του εχθρού– επιβίβαση στα καράβια και τη μεταφορά στα ελληνικά νησιά και τη Θράκη.

Όλα αναδεικνύονται, με ενάργεια και αντικειμενικότητα, από τον ταλαντούχο συγγραφέα.

Οι προσωπικές του διηγήσεις και ιδιαίτερα οι αεροπορικές

Πολλές φορές ο **Βασίλειος Βλάχος**, αφήνει κατά μέρος τις εξονυχιστικές περιγραφές των γεγονότων και ασχολείται τόσο με την κριτική, όσο και με τις προσωπικές του εμπειρίες. Η κριτική του είναι, βέβαια, εκ των υστέρων, αλλά έχει την βαρύνουσα γνώμη ενός ανθυπολοχαγού, που έζησε από κοντά τα γεγονότα και έβλεπε καθημερινά την εξέλιξή τους. Οι κρίσεις του για τα ανδραγαθήματα των Ελλήνων στρατιωτών είναι άφθαστου μεγαλείου και ζωντανεύουν τις ηρωικές σκηνές που εκτυλίσσονται κατά τις νικηφόρες μάχες, μέχρι και πέρα από το Σαγγάριο ποταμό. Τότε που νηστικοί, καταταλαιπωρημένοι και χωρίς επαρκή ανεφοδιασμό οπλισμού, πολεμούσαν επί μέρες και νύχτες ολόκληρες εναντίον οργανωμένου και ακούραστου εχθρού. Διότι οι Τούρκοι, κατά το Σεπτέμβριο του 1921, είχαν αναδιοργανωθεί πλήρως, με τη βοήθεια των «συμμάχων» μας Μεγάλων Δυνάμεων, είχαν ανανεώσει τον οπλισμό και τα πυρομαχικά τους και ήσαν πολυαριθμότεροι των Ελλήνων.

Πολύ εντυπωσιακές είναι και οι περιγραφές των αναγνωρίσεων που έκανε ως παρατηρητής αεροπόρος, οπότε σημείωνε τις συγκεντρώσεις και τις κινήσεις του εχθρού και μετέδιδε τις πληροφορίες του είτε στα ελληνικά στρατεύματα με «ερματισμένο φάκελο», είτε στις προϊστάμενες αρχές, ώστε να καθορίσουν την περαιτέρω στάση τους.

Ιδιαίτερη σημασία έχει η περιγραφή του βομβαρδισμού της Άγκυρας, που έκανε ο ίδιος κρυφά και ανάκρυφα, χωρίς να γίνει αντιληπτός από κανένα. Ο βομβαρδισμός αυτός, χωρίς θύματα, βέβαια, ήταν για να δείξει στους Τούρκους ιθύνοντες, ότι έχει φθάσει και η δική τους ώρα και ότι η πτώση της Άγκυρας δεν είναι μακριά. Είχε δε τα αναμενόμενα αποτελέσματα, αφού οι Τούρκοι αξιωματούχοι, αντέδρασαν σπασμωδικά, με προκηρύξεις που έριξαν στις ελληνικές γραμμές.

Ξεχωριστή περιγραφή κάνει ο συγγραφέας στις δικές του υπηρεσίες που προσέφερε, είτε στον αέρα, με αναγνωρίσεις και άλλες αποστολές, είτε στις αεροπορικές βάσεις, όπου περνούσε τις πολυάριθμες ημέρες της στάσης των επιχειρήσεων, ιδιαίτερα κατά το Χειμώνα. Ήταν ημέρες σχόλης και αναμονής άσκοπης κατά κυριολεξία, που μείωσε το ηθικό των αεροπόρων και τους έκανε να ασχολούνται με ποταπά πράγματα, για να σκοτώσουν την ανία τους.

Περιγράφει ακόμη τις επικίνδυνες αποστολές, που έζησε και που δυο φορές, κατά την προσγείωση πετάχτηκε έξω από το αεροπλάνο για να σωθεί και τον βρήκαν αναίσθητο, περιγράφει επίσης τα πεπαλαιωμένα και σκεβρωμένα, από πεπιεσμένο χαρτί, αεροπλάνα, τις δύσκολες συνθήκες διαβίωσης στα αεροδρόμια, που ήταν παρατημένα και ανοχύρωτα, τις αερομαχίες, τις πτώσεις αεροπλάνων ελληνικών και τουρκικών και τόσα άλλα.

Οι αεροπόροι ασφαλώς πολλά έχουν να πάρουν, να διδαχθούν και να αποθησαυρίσουν από τις πλούσιες εμπειρίες του παρατηρητή αεροπόρου **Βασιλείου Βλάχου**.

Η ιστορική αξία των απομνημονευμάτων του συγγραφέα

Η ιστορική αξία των απομνημονευμάτων του συγγραφέα είναι αναμφισβήτητη. Οι καθηγητές της ιστορίας και όλοι εκείνοι που ασχολούνται με τα ιστορικά γεγονότα, έχουν πολλά να πάρουν από το ανά χείρας βιβλίο. Διότι τα περιεχόμενά του δεν αποδίδουν εκείνα που διάβασε σε άλλα βιβλία και συνέθεσε την ιστορία του Μικρασιατικού Έπους και της Μικρασιατικής Καταστροφής, αλλά είναι εκείνα που έζησε, που είδε με τα ίδια του τα μάτια και άκουσε με τα ίδια του αυτιά, στα πεδία των μαχών. Συμμώθηκε με τα γεγονότα, τα βίωσε ο ίδιος και οι συνάδελφοί του στρατιώτες και αεροπόροι και αυτά ακριβώς αποτυπώνει με θαυμαστή ακρίβεια, ενάργεια, λεπτομέρεια και αντικειμενικότητα στον τόμο αυτό.

Όλοι, λοιπόν, έχουν να πάρουν πολλά από τη μελέτη του βιβλίου αυτού και ίσως αναθεωρήσουν μερικές γνώμες και ιδέες που είχαν μέχρι τώρα για τον πόλεμο της Μικράς Ασίας. Ιδιαίτερα οι ιστορικοί επιστήμονες, θα έχουν μια ακόμη πηγή, για να ολοκληρώσουν την ένδοξη αυτή ιστορία των πολεμικών επιχειρήσεων της ασιατικής γης, αλλά και για να θεμελιώσουν καλύτερα ή να αναθεωρήσουν τις απόψεις τους για την τραγωδία της υποχώρησης των ελληνικών στρατευμάτων.

Οι πηγές που χρησιμοποίησε ο συγγραφέας

Είναι φανερό ότι ήταν αδύνατο στο συγγραφέα να έχει αποτυπώσει στη μνήμη του όλες τις λεπτομέρειες που αναγράφει στο βιβλίο του. Ποια ώρα εκδόθηκε η μία διαταγή και ποια ώρα περιήλθε στην μία και στην άλλη μονάδα, τι συζήτησαν οι στρατηγοί και οι μέραρχοι μεταξύ τους, ποιες ήταν οι επιδιώξεις τους και οι αντικειμενικοί σκοποί τους και πολλά άλλα.

Οπωσδήποτε, κατά την παραμονή του στη Μικρά Ασία είχε κρατήσει πολλές χειρόγραφες σημειώσεις, αλλά όλες αυτές, μαζί και με όλα τα υπάρχοντά του εκεί, χάθηκαν κατά την εσπευσμένη υποχώρηση. Ίσως δε μετά, όταν ήρθε στην Ελλάδα και κατά κάποιον τρόπο πρέμησαν οι πολεμικές ενέργειές του, να ανανέωσε τις σημειώσεις αυτές, σύμφωνα με τις πρόσφατες εναργείς ακόμη ενθυμήσεις του από την Μικρασιατική περιπέτεια. Παράλληλα, είχε κάποια βοηθήματα, που συμβουλευόταν κατά την περιγραφή των διαφόρων καταστάσεων, τα οποία, όμως, μας είναι εντελώς άγνωστα.

Εκείνα που μπορέσαμε να βρούμε, αναδύονται μέσα από τις σελίδες και τις παραγράφους, που τήδε κακείσε αναφέρει. Είναι δε αυτά:

1. Ιστορία Στρατού. Έκδοση Γενικού Επιτελείου Στρατού (Η πληροφορία αυτή καταχωρείται στη σελ. 688, σειρά 15 από πάνω, και στη σελ. 804, σειρά 12 από κάτω, του δακτυλογραφημένου βιβλίου του).
2. Τουρκικές πηγές, στις οποίες αναφέρεται αρκετές φορές ο συγγραφέας, όπως π.χ. στη σημείωση του μέρους με επικεφαλίδα «Τουρκικές δυνάμεις έναντι του Μετώπου του Γ΄ Σώματος Στρατού» σελ. 880, «Τουρκικές ενέργειες κατά την πρώτη ημέρα της επιθέσεως» σελ. 658 κ.α.
3. Στρατηγού Φαχρεντίν: «Οι επιχειρήσεις του Τουρκικού Σώματος Ιππικού» (βλ. σελ. 268 του πρωτότυπου).
4. Αρχείο Ιστορίας Τουρκικού Στρατού (βλ. σελ. 408 του πρωτοτύπου δακτυλογραφημένου βιβλίου).

Οι επεμβάσεις μου στα δακτυλογραφημένα κείμενα

Το βιβλίο των Απομνημονευμάτων του **Βασιλείου Βλάχου** είπαμε ότι είναι δακτυλογραφημένο. Δεν βρέθηκαν στα αρχεία του χειρόγραφα κείμενα ή σημειώσεις, που τον βοήθησαν στη συγγραφή και συγχρόνως (ή μετέπειτα) δακτυλογράφησή τους. Και ίσως έπρεπε να παραμείνουν αυτούσια τα κείμενά του, ώστε να αποδώσουν την πραγματική και αδιάφθορη εικόνα του. Όμως, τα κείμενα γράφτηκαν και δακτυλογραφήθηκαν σε τρία αντίτυπα από την 1η Μαρτίου 1977 (ή 2 Οκτωβρίου 1977, όπως σημειώνει στην αρχή του τόμου) μέχρι την 31η Αυγούστου 1978, όπως γράφει στην ακροτελεύτια σημείωσή του (σελ. 977). Δηλ. είναι κείμενα σύγχρονα και επομένως δεν θα είχαν ιδιαίτερη αξία αν παρέμεναν αυτούσια. Η μόνη αξία τους είναι, ίσως, ότι είναι γραμμένα στο πολυτονικό σύστημα.

Έτσι αντέγραψα τα κείμενα του βιβλίου, εφαρμόζοντας το σημερινό μονοτονικό σύστημα και για να διαβάζονται ακόμη καλύτερα και να είναι αφομοιώσιμα από τους αναγνώστες απέδωσα στην καθομιλούμενη γλώσσα μερικούς τύπους της καθαρεύουσας, που χρησιμοποιεί ο συγγραφέας. Δηλ. έκανα τις εξής μετατροπές:

Γράφω στο μονοτονικό σύστημα, καταργώντας τα πνεύματα, την περισπωμένη και τις οξείες, όπου δεν είναι απαραίτητες.

Παραλείπω πολλές φορές το καταληκτικό «ν» της αιτιατικής γράφοντας π.χ. «την αεροπορία» αντί «την αεροπορίαν».

Μετατρέπω στον πληθυντικό το θηλυκό άρθρο «αι» σε «οι», δηλ. γράφω «οι επιχειρήσεις» αντί «αι επιχειρήσεις», «οι στρατιές» αντί «αι στρατιαί».

Γράφω «κατάληψη» αντί «κατάληψις», «πόλη» αντί «πόλις», «κατάσταση» αντί «κατάστασις».

Γράφω «τοποθετούνταν» αντί «ετοποθετείτο», «καταργούνταν», αντί «κατηργείτο», «δημοσιοποιούνταν» αντί «δημοσιοποιείτο».

Γράφω «οι οποίοι» αντί «οίτινες», «τα οποία» αντί «άτινα», «οι οποίες» αντί «αίτινες»

Τις δοτικές τις αποδίδω με αιτιατικές π.χ. γράφω «σε σύγχυση, αταξία και πανικό» αντί «εν συγχύσει, αταξία και πανικώ» ή «προσήλθαν στον στρατηγό» αντί «προσήλθαν παρά τω στρατηγώ».

Τις μετοχές τις αποδίδω είτε μονολεκτικά (π.χ. «αυτός ερμηνεύοντας» αντί «αυτός ερμηνεύων») είτε περιφραστικά (π.χ. «αφού συγκροτήθηκαν σε τάγματα» αντί «συγκροτηθέντες σε τάγματα».

Με τις τροποποιήσεις αυτές πιστεύω ότι, ενώ δεν αλλοιώνω το ύφος του συγγραφέα, κάνω ευκολοδιάβαστα και περισσότερο καταληπτά, τα γραφόμενα, από τους αναγνώστες.

Ιδιόγραφο βιογραφικό σημείωμα

ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΒΛΑΧΟΥ
Υποστρατήγου ε.α. Τοπογράφου Μηχανικού
Κατοίκου Αθηνών – Πόντου 18 Ηλύσια
τηλ. 715.658

Γεννήθηκα στον Πύργο του τέως Δήμου Ιθώμης του νομού Καρδίτσης, την 15 Ιανουαρίου 1899.

Ήκουσα τα εγκύκλια μαθήματα εις την γενέτειρά μου και εν συνεχεία εις το Ελληνικό Σχολείο Φαναρίου και εις το Γυμνάσιο Τρικάλων.

Μετά τριετή φοίτηση εις την Στρατιωτική Σχολή Ευελπίδων, ονομάστηκα ανθυπολοχαγός του πεζικού, τον Ιούλιο του 1920.

Μετείχα της Μικρασιατικής Εκστρατείας από του Ιουλίου 1920 μέχρι του Σεπτεμβρίου 1922 ως διμοιρίτης πολυβόλων εις το 4ο Σύνταγμα Πεζικού και ως παρατηρητής αεροπόρος εις τις Β΄ και Δ΄ Μοίρες Αεροπλάνων και έλαβα μέρος εις τις μάχες Αχάτκιοϊ (του Δεκεμβρίου 1920) και Τσιβρίλ (του Μαρτίου 1921) ως διμοιρίτης πολυβόλων και εις τας επιχειρήσεις Ιουλίου 1921, εις τις τοιαύτες του Σαγγαρίου (Αυγούστου 1921), εις πλείστες επιχειρήσεις βομβαρδισμού και έτι περισσότερες τοιαύτες φωτογραφικές και αναγνωρίσεως, καθώς και εις τις μάχες του υποχωρητικού αγώνος του Αυγούστου 1922, ως παρατηρητής αεροπόρος.

Μετείχα της Στρατιάς Έβρου (1923) ως παρατηρητής αεροπόρος εν τη Ε΄ Μοίρα Αεροπλάνων.

Εργάστηκα εις την Γεωγραφική Υπηρεσία Στρατού ως γεωδαίτης και τοπογράφος.

Αποφοίτησα της Ανωτάτης Σχολής Τοπογράφων Μηχανικών του Εθνικού Μετσοβείου Πολυτεχνείου, λαβών δίπλωμα μηχανικού

Υπηρέτησα εις την Στρατιωτικήν Σχολήν Ευελπίδων ως Υφηγητής Τοπογραφίας και Πολεμικής Τέχνης επί τριετία καθώς και ως διοικητής του Τάγματος των Ευελπίδων.

Υπηρέτησα επί τριετία εις την Διοίκηση Φρουρίου Θεσσαλονίκης ως τεχνικοτακτικός σύμβουλος, διά την οχύρωση της Ελληνο – Βουλγαρικής μεθορίου.

Έλαβα μέρος εις το Αλβανικό Μέτωπο ως διοικητής τάγματος του Συντάγματος Σιδηροκάστρου (VI Μεραρχίας), μέχρι της συμπτύξεως.

Κατά την κατοχή συγκρότησα εθνικιστική ένοπλη ομάδα εξ 24 μονίμων αξιωματικών και 62 υπαξιωματικών και οπλιτών, ήτις, από των αρχών Φεβρουαρίου 1943, μετείχε του αγώνος Εθνικής Αντιστάσεως εν Θεσσαλία, κατ' αρχάς ως ανεξάρτητος ομάς και από του μηνός Αυγούστου (1943) ως εντεταγμένη εις τις Εθνικές Ομάδες Ελλήνων Ανταρτών (Ε. Ο. Ε. Α.) του στρατηγού Ζέρβα υπό τον τίτλο του «Αρχηγείου Ενόπλων Δυνάμεων Δυτικής Θεσσαλίας».

Μετείχα του αντισυμμοριακού αγώνος 1947 – 1949 ως διευθυντής επιχειρήσεων του Α΄ και εν συνεχεία του Β΄ Σώματος Στρατού, ως επιτελάρχης της Στρατιωτικής Διοικήσεως Θεσσαλίας

και ως διοικητής του Τακτικού Στρατηγείου Τιρνάβου, του 2ου Ελαφρού Συντάγματος Πεζικού και της Στρατιωτικής Διοικήσεως Γιαννιτσών.

Τιμήθηκα με τα εξής παράσημα και μετάλλια:

Με τους σταυρούς των Ανωτέρων Ταξιαρχών του Β΄ Τάγματος Φοίνικος μετά ξιφών, των Ταξιαρχών Γεωργίου του Α΄ μετά ξιφών, των ταξιαρχών Φοίνικος μετά ξιφών.

Με τους χρυσούς σταυρούς Γεωργίου του Α΄ μετά ξιφών και Φοίνικος.

Με τα μετάλλια στρατιωτικής αξίας δ΄, γ΄, β΄ και α΄ τάξεως εξαίρετων πράξεων δύο, διασυμμαχικό νίκης και αναμνηστικό του πολέμου 1940 – 1941.

Με δύο αριστεία ανδρείας.

Με τρεις πολεμικούς σταυρούς γ΄ τάξεως.

Αποστρατεύθηκα την 4 Ιουνίου 1953 ως υποστράτηγος.

Εν Αθήναις τη 12 Δεκεμβρίου 1962

(Υπογραφή)

Στοιχεία και περιστατικά από τη ζωή του Βασιλείου Βλάχου

Της ανιψιάς του Καίτης Βλάχου – Σάλτη

Ο θείος μου, **Βασίλειος Δ. Βλάχο**ς, ήταν ο πρώτος από τα εννιά (9) παιδιά της οικογένειας του **Δημητρίου** και της **Αικατερίνης Βλάχο**υ –έξι (6) αγόρια και τρία (3) κορίτσια– [τα τελευταία πέθαναν σε πολύ μικρή ηλικία, βρέφη τα δύο (2), οκτώ (8) ετών, το τρίτο]. Ήταν και ο μόνος που σπούδασε και έφτασε στο βαθμό του υποστρατήγου. Γι' αυτό και για το χαρακτήρα του ήταν το καμάρι της οικογένειας. Πρώτος άφησε το πατρικό του σπίτι στο χωριό για να σπουδάσει και να ακολουθήσει τη στρατιωτική καριέρα.

Η δεύτερη γυναίκα Σαυρούλα Βούλγαρη, του Βασιλείου Βλάχου, στις 2 Απριλίου 1951.

Ακολούθησαν και οι άλλοι τρεις, για να βρουν την τύχη τους με την εσωτερική μετανάστευση. Ο **Θωμάς Βλάχος** και ο **Χρυσόστομος Βλάχος**, μετά το σχολαρχείο στο Φανάρι, κατέβηκαν στην Καρδίτσα και άνοιξαν εμπορικό κατάστημα, μέχρι το 1935. Τότε θέλησαν να ανοίξουν τα φτερά τους για καλύτερη τύχη. Άφησαν το κατάστημα με στρωμένη πελατεία στον 5ο αδελφό τους, το **Γεώργιο Βλάχο** και έφυγαν. Ο πρώτος για τη Θεσσαλονίκη και ο δεύτερος για την πρωτεύουσα, όπου πρόκοψαν.

Στο πατρικό σπίτι, στον Πύργο Ιθώμης, έμεινε ο πατέρας μου, ο **Αποστόλης Βλάχος**, με τους γονείς του και το μικρό της οικογένειας, τον **Παναγιώτη Βλάχο**, μέχρι το 1948, που κατέβηκε στην Καρδίτσα, ενώ τον **Παναγιώτη Βλάχο** τον πήρε κοντά του στη Θεσσαλονίκη για δουλειά ο θείος του **Θωμάς Βλάχος**.

Έτσι το σπίτι στο χωριό έμεινε χωρίς νοικοκυραίους και με το πέρασμα του χρόνου χρειαζόταν συντήρηση, πράγμα δύσκολο για τον πατέρα μου, που είχε μια οικογένεια με οχτώ (8) παιδιά. Οι φθορές, χρόνο με το χρόνο, ήταν μεγάλες.

Το 1978, ο θείος μου ο **Βασίλης Βλάχος**, έκανε την πρόταση να το κατεδαφίσει και στη θέση του να κτίσει ένα διώροφο κτίριο, το ισόγειο να στεγάζει λαογραφικό μουσείο, με αντικείμενα του αγροτικού και οικιακού βίου, είτε προσφορές των κατοίκων του χωριού, είτε αγορασμένα και στον όροφο να οργανώσει βιβλιοθήκη με βάση την πλούσια βιβλιοθήκη του. Σκεφτόταν, επίσης, όλα τα πράγματα του σπιτιού του, αντικείμενα του νοικοκυριού, έπιπλα κ.λπ., να μεταφερθούν μετά το θάνατό του σ' αυτό το σπίτι.

Έχοντας αυτό το όνειρο, με τη βοήθεια της αδελφής του **Πάτρας Βλάχου**, σχεδιάστριας, τότε, σε γραφείο πολιτικού μηχανικού και του αδελφού μου **Τηλέμαχου Βλάχου**, άρχισαν τα έργα. Το σπίτι τελείωσε το 1980 και στον τοίχο μπήκε μαρμάρινη επιγραφή με το τίτλο του κτίσματος «ΒΛΑΧΕΙΟΝ».

Τα πράγματα, όμως, δεν έρχονται όπως τα σχεδιάζουμε. Δεν βρήκε αποδοχή και ανταπόκριση από τους υπεύθυνους της τότε Κοινότητας και εγκατέλειψε την προσπάθεια. Αλλά η οικοσκευή του δεν μεταφέρθηκε μετά το θάνατό του, αλλά δύο (2) χρόνια νωρίτερα, το 1985 και το κτίσμα το κληροδότησε σε μένα, στην αδερφή μου και στα δύο (2) αδέρφια μου **Τηλέμαχο Βλάχο** και **Πέτρο Βλάχο**, κατοίκους Καρδίτσας.

Ήταν άνθρωπος φιλομαθής και πολυμαθής (Σχολή Ευελπίδων, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Νομική, δύο ξένες γλώσσες), υπεύθυνος, ευσυνείδητος, ειλικρινής, αυστηρός με τους άλλους και τον εαυτό του –κάποιες φορές γινόταν καυστικός– μεθοδικός, ρεαλιστής και ευπρεπής. Είχε όλα εκείνα τα γνωρίσματα ενός καλού στρατιωτικού. Ήταν επίσης επιλεκτικός ως προς τους φίλους του και καλός σύζυγος – δεν απέκτησε παιδιά και από τους δυο γάμους του. Φρόντιζε τόσο και τις δυο γυναίκες του, ώστε τους διέθετε και μόνιμη οικιακή βοηθό, συνήθεια, εξάλλου, της αστικής οικογένειας στην αθηναϊκή κοινωνία.

Πρώτη φορά παντρεύτηκε; το 1932, την **Κατίνα Δερπανοπούλου**, μια πολύ όμορφη γυναίκα από τα Τρίκαλα, με την οποία εγκαταστάθηκαν σε μια διώροφη ιδιόκτητη κατοικία στα Ηλίσια των Αθηνών. Την έχασε πέντε χρόνια αργότερα, το 1937, από την καρδιά της, πρόβλημα που την ταλάνιζε κάμποσα χρόνια και έγινε αιτία να χάσουν το παιδί που κυοφορούσε.

Την πρόσεχε πολύ και ποτέ δεν ήθελε να τη δυσαρεστήσει. Όταν μια φορά, πρώτη φορά, θέλησε η Κατίνα να παίξει χαρτιά σε μια παρέα με γυναίκες «χαρτόμουτρα» –το συνήθιζαν οι γυναίκες της αστικής τάξης– έχασε στο παιχνίδι τα λεφτά που είχε στην τσάντα της, σηκώθηκε από το τραπέζι και το ανέφερε στον άντρα της με έντονη δυσαρέσκεια και απογοήτευση. Αυτός της είπε: «Δεν πειράζει, πάρε ένα πεντακοσάρικο ακόμη, Αυτή τη φορά θα κερδίσεις». Το πήρε, το έπαιξε και πάλι έχασε. Αυτή τη φορά σηκώθηκε από το τραπέζι, πήγε σε μια γωνιά και έκλαψε. Εκείνος την παρηγόρησε ήρεμα, κοιτώντας την στα μάτια με νόημα, χωρίς να την επιπλήξει.

Ήταν έξυπνος άνθρωπος και είχε τους τρόπους του με τους άλλους, επέλεγε δε, ανάλογα με την περίσταση και τον χαρακτήρα του άλλου, την αυστηρότητα ή την πειθώ με γλυκύ τρόπο. Η Κατίνα δεν ξανάπαιξε χαρτιά.

Χαρακτηριστικό της ακεραιότητας και του δίκαιου χαρακτήρα του θείου μου ήταν το γεγονός ότι μετά το θάνατο της γυναίκας του επέστρεψε στα πεθερικά του την προίκα που του είχαν δώσει.

Ο ξαφνικός θάνατος της γυναίκας του, του στοίχισε τόσο πολύ, που αμέσως πήρε άδεια και πήγε στο Άγιο Όρος για 40 ημέρες, για να βρει ηρεμία και γαλήνη. Δεν ήταν θρησκευόμενος, σπάνια εκκλησιαζόταν, δεν ακολουθούσε το τυπικό, δεν εξομολογούνταν, δεν κοινωνούσε ήταν, όμως, φιλεύσπλαχνος και ελεήμων και κάποια στιγμή ανέθεσε να φιλοτεχνήσουν την εικόνα της Αγίας Αικατερίνης, σε ξυλόγλυπτο εικονοστάσι, που τοποθέτησε στην εκκλησία του χωριού.

Ακολουθεί ο 2ος Παγκόσμιος Πόλεμος, η αντίσταση, ο εμφύλιος πόλεμος, με ενεργή συμμετοχή του, όπως φαίνεται στο ιδιόγραφο βιογραφικό του σημείωμα.

Όταν η κατάσταση στη χώρα ομαλοποιήθηκε, αποφάσισε να ξαναφτιάξει για δεύτερη φορά τη ζωή του, σε ηλικία 52 ετών. Παντρεύτηκε, το 1951, τη **Σταυρούλα Βούλγαρη**, από τον Τίρναβο, κάτοικο Αθηνών, μια γυναίκα που ξεχώριζε στο περιβάλλον της. Μαζί της έζησε μέχρι το 1970, οπότε η Σταυρούλα πέθανε κι αυτή, από εγκεφαλικό. Στη διάρκεια του αρραβώνα τους της έστελνε καθημερινά κόκκινα

τριαντάφυλλα και έκαναν τις βόλτες τους. Στη Σταυρούλα άρεσαν αυτές οι συνήθειες και ανησυχούσε μήπως θα τελείωναν με το γάμο. Ο θείος μου της υποσχέθηκε ότι τίποτε δεν θα άλλαζε και το τήρησε, μέχρι που η ίδια, λογικός άνθρωπος όπως ήταν, βλέποντας τα έξοδα μια τέτοιας ζωής, μόνη της ζήτησε να περιορίσουν τις εξόδους τους και αφοσιώθηκε περισσότερο στα του οίκου της. Κι εδώ είχε φροντίσει να την επηρεάσει ο θείος μου· είχε πάντα τον τρόπο να περνάει το πιστεύω του, χωρίς εκρήξεις και φωνές.

Μετά τη δεύτερη ατυχία του, να χάσει τη σύντροφό του, δεν ξαναπαντρεύτηκε, είχε όμως την οικιακή βοηθό του, την **Αγγέλα**. Έβρισκε στο σπίτι, όταν γύριζε, έναν άνθρωπο, ζεστό φαΐ και όλα καθαρά και περιποιημένα.

Τότε ήταν που άρχισε κάθε Πάσχα να έρχεται στο σπίτι μας, στην Καρδίτσα, για να γιορτάσει σε οικογενειακή ατμόσφαιρα. Έτσι ο δεσμός με την οικογένειά μας, έγινε πιο δυνατός, γιατί και παλιότερα είμαστε δεμένοι, αφού ο θείος μου ο Βασίλης, με είχε βαφτίσει και ερχόταν και στο σπίτι, στο χωριό, για να δει τους γονείς του, που έμεναν μαζί μας.

Φτάνουμε στο Φλεβάρη του 1981. Το πρωί στις 7 χτυπάει το τηλέφωνο. Ήταν η αδελφή μου Πάτρα από την Αθήνα – βρισκόταν στο σπίτι του θείου μου. Η **Αγγέλα** πέθανε ξαφνικά από εγκεφαλικό.

Για τρίτη φορά ο θάνατος πήρε από κοντά του ένα προσφιλές πρόσωπο. Ο θείος ήταν ήδη 82 ετών, με σοβαρό πρόβλημα όρασης είχε και γλαύκωμα και καταρράκτη. Μόνος του δεν μπορούσε να μείνει, ούτε στιγμή. Κάναμε αμέσως οικογενειακό συμβούλιο, για να σκεφθούμε εμείς σαν οικογένεια τι μπορούσαμε να κάνουμε για το θείο. Αποφασίσαμε ότι κοντά σε μένα και τον άντρα μου, θα μπορούσε να μείνει ο νουνός μου. Μέναμε οι δυο μας σε ένα ευρύχωρο σπίτι, υπήρχε διαθέσιμο δωμάτιο και διάθεση για φροντίδα του.

Έτσι, την άλλη μέρα, με τον άντρα μου **Ευστάθιο Πετρόπουλο**, φύγαμε για Αθήνα. Εκεί βρήκαμε το θείο μου απελπισμένο.

Τι σκέπτεσαι τώρα να κάνεις, στρατηγέ; Τον ρώτησε ο Στάθης. Να δέσω μια πέτρα στο λαιμό μου και να φουντάρω στη θάλασσα. Τίποτε άλλο δεν μου μένει.

Παραβλέψαμε την απεγνωσμένη απάντησή, του άλλοτε ψύχραιμου θείου μου.

Έχουμε να σου προτείνουμε τέσσερεις λύσεις: Η πρώτη είναι η χειρότερη, να πάτε σε γηροκομείο. Ό,τι χειρότερο θα μπορούσε να γίνει.

Η δεύτερη να πάτε σε ένα ξενοδοχείο, να τρωτε στο εστιατόριό του και έτσι να περνάτε ήσυχα τον καιρό σας.

Από το μορφασμό του καταλάβαμε ότι δεν του άρεσε και η λύση αυτή. Του προτείναμε και τρίτη λύση, να βρεθεί και πάλι μια γυναίκα να τον φροντίζει, όπως η **Αγγέλα**. Ούτε αυτή η λύση τον ικανοποιούσε και είχε δίκαιο. Θα βρισκόταν μια άλλη γυναίκα, τόσο άξια σαν την Αγγέλα; Πώς στη ζωή ενός ανθρώπου 82 ετών, με τα προβλήματα που αντιμετώπιζε, να μπει ένα ξένο καινούργιο πρόσωπο, να μάθει τις συνήθειές του!

Η τέταρτη και τελευταία λύση, επιμείναμε εμείς, είναι να έρθετε σε μας στο σπίτι μας. Εμείς σας θέλουμε. Θα μπορούσε να είσθε και πατέρας μου, που τον έχασα εδώ και πάρα πολλά χρόνια, συμπλήρωσε ο άνδρας μου. Σας ευχαριστώ πάρα πολύ, απάντησε εκείνος, με συγκινεί εξαιρετικά η πρότασή σας, αλλά να ξέρετε ότι είναι πολύ δύσκολο να έχεις στο σπίτι σου έναν ηλικιωμένο άνθρωπο. Εμείς το σκεφθήκαμε πολύ καλά. Στην Καρδίτσα θα έχετε τους συγγενείς σας, στο χωριό το σπίτι σας. Σκεφθείτε το και αύριο μας απαντάτε.

Τελικά, αποφάσισε να έρθει μαζί μας και την Τρίτη, 10 Φεβρουαρίου 1981, ήλθαμε όλοι μαζί στην Καρδίτσα. Εδώ εγκλιματίστηκε αρκετά καλά και έμενε ευχαριστημένος. Το Μάιο έκανε εγχείριση από καταρράκτη στην Αθήνα, η οποία πέτυχε απόλυτα. Κάποια στιγμή μάλιστα, φορώντας τα καινούργια γυαλιά του, αναφώνησε με ενθουσιασμό μικρού παιδιού: «Πω, πω, βλέπω. Βλέπω καλά. Βλέπω εσένα, βλέπω τα μαλλάκια σου, βλέπω τα πάντα γύρω μου. Τώρα θα διαβάζω τα αγαπημένα μου βιβλία, που τόσο μου έλειψαν και θα γεμίζει ευχάριστα η μέρα μου».

Και ενώ πήγαιναν καλά όλα, άλλη μια φορά ήρθε ένας ξαφνικός θάνατος να αναστατώσει τη ζωή του. Ήταν ο θάνατος του άντρα μου, σε ηλικία 46 ετών, το Φθινόπωρο του 1981. «Γιατί δεν πήρε εμένα; Εγώ έπρεπε να πεθάνω και όχι το παλικάρι» έλεγε και ξανάλεγε. Από τη μια μεριά έχασε ένα στήριγμα και έναν αντάξιο συνομιλητή –ο Στάθης ήταν φιλόλογος και θεολόγος– και από την άλλη ήταν πολύ δύσκολο σ' αυτή την ηλικία να διαχειριστεί το δικό μου πόνο. «Δεν θα ξεχάσεις ποτέ τον άνθρωπό σου, αλλά θα τον θυμάσαι πάντα, χωρίς να πονάς με το πέρασμα του χρόνου». Έτσι με παρηγορούσε. Η ύπαρξη του θείου μου, αντί για βάρος έγινε ευλογία.

Το 1985, τον μεταφέραμε στο στρατιωτικό νοσοκομείο, όπου χωρίς επέμβαση –έπαθε ιλεό– αποκαταστάθηκε η υγεία του και επιστρέψαμε στην Καρδίτσα, μετά από 40 ημέρες.

Στο μεταξύ μεταφέραμε και τοποθετήσαμε στο σπίτι, στο χωριό, όλη την οικοσκευή του, τα έπιπλα, τη βιβλιοθήκη, τα χειρόγραφα, τους χάρτες του κ.λπ.

Εδώ στην Καρδίτσα έβγαινε σπάνια έξω, πήγαινε στην Τράπεζα, έκανε τις βόλτες του με τον πατέρα μου στο κέντρο της πόλης και με μένα στην εξοχή με το αυτοκίνητο, πηγαίναμε μαζί το Καλοκαίρι στο σπίτι μας, στον Πύργο, ή στη θάλασσα για τα μπάνια μας, Δεν ήταν άνθρωπος του καφενείου, αλλά άνθρωπος της μελέτης. Όταν τα πρωινά, τότε που ζούσε στην Αθήνα, έβγαινε στο Σύνταγμα, γύριζε, σχεδόν πάντα, με κάποιο βιβλίο στα χέρια του. Απόδειξη αυτής της αγάπης του για τα βιβλία είναι η πλούσια βιβλιοθήκη του, με διάφορα βιβλία, λογοτεχνικά, φιλοσοφικά, στρατιωτικά κ.λπ. Αυτή είναι η δεύτερη βιβλιοθήκη που δημιούργησε. Την πρώτη με την κήρυξη του πολέμου, την εμπιστεύθηκε σε κάποιον στα Τρίκαλα και χάθηκε.

Όσο ζούσε έδινε υποτροφίες στους καλύτερους μαθητές του Δημοτικού Σχολείου, μέχρις ότου αυτό έπαψε να λειτουργεί, λόγω έλλειψης μαθητών.

Του άρεσε το θέατρο, ο καλός κινηματογράφος, οι κοινωνικές εκδηλώσεις, τα ταξίδια. Μια φορά το χρόνο έκανε ταξίδι στο εξωτερικό με τη γυναίκα του.

Ήταν συναρπαστικός αφηγητής. Μας διηγούνταν τις περιπέτειες που είχε στο στρατό με γλαφυρό τρόπο. Λυπάμαι πολύ που δεν είχα την πρόβλεψη να ηχογραφήσω τις αφηγήσεις του. Έλεγε ωραία ανέκδοτα και ρητά. Κοντά του, αυτά τα χρόνια που ζήσαμε μαζί, έμαθα πολλά πράγματα.

Ήταν δίκαιος και ειλικρινής. Δεν μάσαγε τα λόγια του, αλλά τα μετρούσε, όπως μετρούσε τις ενέργειές του, όπως μετρούσε, επίσης, πότε και πού να ξοδεύει τα χρήματά του.

Με τέτοιο χαρακτήρα ήταν φυσικό να εκφράζει με κάθε ευκαιρία την αποστροφή του για την πολιτική και τους πολιτικούς. Μάλιστα, το 1951, επί Παπάγου, τον είχαν κάνει πρόταση να πολιτευθεί. Δεν δέχτηκε·

«Δεν μπορώ να κάνω χατίρια και να εξυπηρετώ ανθρώπους, εις βάρος άλλων, έλεγε. Δεν μπορώ να κάνω αδικίες». Στο στρατό έδινε άδειες στους στρατιώτες, όταν ήταν ανάγκη, όχι για να κάνει χάρες.

Όταν ήταν νέος και μάλιστα όταν παντρεύτηκε, ζούσε σαν άρχοντας. Στο τραπέζι πάντα υπήρχαν

διπλά μαχαιροπήρουνα, διπλά πιάτα, δεν έτρωγε ποτέ με τα χέρια του, αλλά με μαχαίρι και πιρούνι. Θυμάμαι, στα τελευταία χρόνια λέρωνε πολύ την πετσέτα του και στεναχωριόταν γι' αυτό. Του άρεσε το καλό ντύσιμο. Ήταν πάντα ευπαρουσίαστος, με γραβάτα, ατσαλάκωτο μεταξωτό πουκάμισο και ωραίο παντελόνι.

Όταν πήγαινε σε κηδεία θα φορούσε το μαύρο του κοστούμι και τη μαύρη του γραβάτα, για να συμμετέχει με αυτόν τον τρόπο στο πένθος. Στο εστιατόριο με τους φίλους του, για να τους κάνει τραπέζι, παράγγελνε τα εκλεκτότερα φαγητά για να τους ευχαριστήσει.

Τα δυο τελευταία χρόνια της ζωής του ήταν ανήμπορος και τις τελευταίες 40 μέρες τις πέρασε στο κρεβάτι. Μέχρι το τέλος, το μυαλό του λειτουργούσε πολύ καλά. Μια μέρα, εκεί που τον τάιζα, μου ανέφερε διάφορα γεγονότα της Παγκόσμιας Ιστορίας και ιδιαίτερα της Αμερικής.

Πέθανε ξημερώματα στις 3 Ιουλίου 1987. Την ταφή του την κάναμε στην Αθήνα, όχι στο χωριό, γιατί είχε οικογενειακό τάφο· ήταν αστός, που δεν απαρνιόταν τις ρίζες του.

Εμένα με αγαπούσε πολύ και ήταν προσκολλημένος μαζί μου, σαν μικρό παιδί. Κι εγώ τον αγαπούσα πολύ, ήταν ο θείος μου, ο νουνός μου συγχρόνως και τα τελευταία χρόνια της ζωής του, που έζησε μαζί μου, έγινε ο δεύτερος πατέρας μου. Όχι μόνο τον αγαπούσα, αλλά και τον θαύμαζα για τις γνώσεις του, για τις σκέψεις του και για τις περισσότερες ενέργειές του.

Τον ευγνωμονώ για τη συμπαράστασή του στις δύσκολες στιγμές μου, για τα μαθήματα ζωής και τις γνώσεις που απέκτησα κοντά του και τα υλικά αγαθά, που μου έκαναν τη ζωή πιο εύκολη, μέχρι σήμερα.

Γι' αυτό θεωρώ υποχρέωσή μου να φροντίζω διαρκώς, να συντηρώ και να βελτιώνω το σπίτι στο χωριό. Πάντα τον θυμάμαι και με κάθε ευκαιρία μιλώ γι' αυτόν.

Επίσης, θέλω να εκφράσω τη χαρά και την ικανοποίησή μου, που επί τέλους, «ήλθε το πλήρωμα του χρόνου» και όλα αυτά τα απομνημονεύματά του, που τα κρατούσα «ως κόρη οφθαλμού» στο σπίτι μας στο χωριό, θα ιδούν το φως της δημοσιότητας, για να τα διαβάζουν και να θυμούνται οι μεγάλοι, αλλά και να μαθαίνουν και να παραδειγματίζονται οι νεότεροι.

Καρδίτσα, Άνοιξη 2014.

Συντομογραφίες (κατά αλφαβητική σειρά)

Α. Γ. Σ. Δ = Ανωτέρα Γενική Στρατιωτική Διοίκηση

Α. Ο. Π. = Ανεξάρτητη Ορεινή Πυροβολαρχία

Α. Π. Π. = Ανεξάρτητη Πεδινή Πυροβολαρχία

Κ. Α. = Κέντρο Αντίστασης

Μ. Α. = Μικτό Απόσπασμα

Μ. Ο. Π. = Μοίρα Ορειβατικού Πυροβολικού

Μ. Π. Π. = Μεραρχία Πεδινού Πυροβολικού

Π. Π. = Πεδινό Πυροβολικό

Σ. Δ. = Σταθμός Διοικήσεως

Σ. Δ. = Στρατιωτική Διοίκηση

Σ. Ε. = Σύνταγμα Ευζώνων

Σ. Π. = Σύνταγμα Πεζικού

Σ. Π. Π. = Σύνταγμα Πεδινού Πυροβολικού

Σ. Σ. = Σημείο Στηρίγματος

Σ. Σ. = Σώμα Στρατού

σ.σ. = σιδηροδρομικός σταθμός

Σ. Τ. = Σταθμός Τελικός (;)

Σ. τ. Ε. = Σημείωση του Επιμελητού

Τ. Ε. = Τάγμα Ευζώνων

Μέρος Ι

Μικρασιατική εκστρατεία

Η Αεροπορία[2]

Σημείωση του επιμελητή της έκδοσης

Οι πρώτες 53 δακτυλογραφημένες σελίδες (σελ. 1 - 53) του βιβλίου αναφέρονται στην «Ιστορία της αεροναυτιλίας από των αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι Απριλίου 1921» και στην «Αεροπορία εν Ελλάδι».
Επειδή τα θέματα αυτά είναι γενικότερα και μάλιστα όχι αναμνήσεις του συγγραφέα ***Βασιλείου Βλάχου*** *και μπορεί κανείς να τα αναζητήσει στα επίσημα αρχεία του Υπουργείου Εθνικής Άμυνας, παραλείπονται.*

---

2. Στο κάτω μέρος της σελίδας αυτής υπάρχει η χειρόγραφη, με μολύβι σημείωση: Δακτυλογράφηση από 2-10-1977. (Σημείωση του Επιμελητή - Σ. τ. Ε.).

Κατάληψη Σμύρνης και ενδοχώρας

(Μάιος 1919 - Μάιος 1920)

Το πρωί της 2ας Μαΐου 1919 αποβιβάζονται στην πρωτεύουσα της Ιωνίας, την πόλη Σμύρνη, τα πρώτα τμήματα του Ελληνικού Στρατού (Ι Μεραρχία Λαρίσης), προς απελευθέρωση των, από αιώνες υποδούλων αδελφών. Μετά την κατάληψη και κατοχή της Σμύρνης άρχισε να επεκτείνεται η κατοχή τόσο κατά μήκος των παραλίων, όσο και προς το εσωτερικό της Ιωνίας. Με την επέκταση της κατοχής αύξαιναν και οι εις την Μ. Ασία αποστελλόμενες δυνάμεις στρατού.

Μέχρι τέλους Ιουνίου 1919, έφθασε στη Σμύρνη απόσπασμα του 533 στολίσκου αεροπλάνων αποτελούμενο από τρία αεροπλάνα αναγνωρίσεως Μπρεγκέ (Breguet XIV), τα οποία κατόπιν πτήσεως μέσω Αλεξανδρουπόλεως (Δεδεαγάτς) προσγειώθηκαν στο αεροδρόμιο της Σμύρνης την 15/28 Ιουνίου[1]. Άλλο δε αεροπλάνο, καταδιωκτικό, τύπου Spad, προσγειώθηκε ωσαύτως στη Σμύρνη, την 24η Ιουνίου / 7η Ιουλίου.

Τα υλικά του αποσπάσματος μεταφέρθηκαν ακτοπλοϊκώς. Κατά την εποχή αυτή (τέλος Ιουνίου 1919) οι εν Μ. Ασία ελληνικές δυνάμεις ανέρχονταν σε 39 τάγματα πεζικού, 48 ορειβατικά πυροβόλα, 24 πεδινά πυροβόλα, 700 σπάθες, και 4 αεροπλάνα.

Η παραλία της Σμύρνη κατά την Μικρασιατική Εκστρατεία

Το τέλος Ιουλίου 1919, υπήρχαν στη Μ. Ασία εκτός του μνημονευθέντος 533 στολίσου αεροπλάνων ξηράς επί πλέον και 10 σκάφη αναγνωρίσεως και βομβαρδισμού και 15 διώξεως της Ναυτικής Αεροπορίας.

Αν και οι ανωτέρω αριθμοί ελήφθησαν από επίσημα στοιχεία, εντούτοις αμφισβητώ την ακρίβειά τους, όσον αφορά τον αριθμό των

1 "Ο συμβολισμός αυτός σημαίνει 15η Ιουνίου με το νέο ημερολόγιο και 28η Ιουνίου με το παλαιό ημερολόγιο, το οποίο ίσχυσε την περίοδο εκείνη, από τη 10ετία του 1920 και μετά. Επαναλαμβάνεται δε πολλές φορές στη συνέχεια.
Η Ελληνική Πολιτεία με νομοθετικό διάταγμα της 18ης Ιανουαρίου 1923, αντικατέστησε το Ιουλιανό (Παλαιό) ημερολόγιο με το Γρηγοριανό (Νέο) και όρισε την έναρξη της εφαρμογής του την 16η Φεβρουαρίου 1923, που την ονόμασε 1η Μαρτίου. Αφαιρέθηκαν δηλ. 13 ημέρες, γιατί στις 10 ημέρες του λάθους μεταξύ Γρηγοριανού και Ιουλιανού, από το 325 έως το 1582, είχε επέλθει καθυστέρηση άλλων τριών ημερών στα περίπου 340 χρόνια, που είχαν παρέλθει από την πρώτη εισαγωγή του Γρηγοριανού ημερολογίου.
Μετά από ένα χρόνο, στις 23 Μαρτίου 1924, το εκκλησιαστικό ημερολόγιο, με απόφαση της Ιεράς Συνόδου, συνταυτίστηκε με το πολιτικό, χωρίς, όμως, τη μετακίνηση του Πασχαλίου, το οποίο εξακολουθεί να υπολογίζεται, ακόμη και σήμερα, με βάση το λανθασμένο Ιουλιανό ημερολόγιο. (Σημείωση του Επιμελητή – Σ. τ. Ε.)."

καταδιωκτικών αεροπλάνων της Ναυτικής Αεροπορίας. Καθ' όλη τη Μικρασιατική Εκστρατεία, ούτε είδα, ούτε άκουσα να γίνεται λόγος περί καταδιωκτικών αεροπλάνων της Ναυτικής Αεροπορίας.

Τον Ιανουάριο του 1920, υφίστατο στη Μ. Ασία Αεροπορικός Τομέας και Αεροπορική Ναυτική Μοίρα υπαγόμενες υπό την διεύθυνση της Αεροπορικής Υπηρεσίας του εν Θεσσαλονίκη Γενικού Στρατηγείου. Ο Αεροπορικός Τομέας με έδρα το Καζαμίρ (Σμύρνη) περιελάμβανε τις Β΄ και Γ΄ μοίρες αεροπλάνων και το Κλιμάκιο Όρχου Αεροπορίας. Η Ναυτική Αεροπορική Μοίρα με έδρα τη Σμύρνη περιελάμβανε ανά ένα στολίσκο στο Καζαμίρ και Χαλκά Μπουνάρ (2 χλμ. Α. Σμύρνης). Στο Καζαμίρ υπήρχε πολιτικό αεροδρόμιο διαστάσεων 58Χ438 μ., αφετηρία πάσης αεροπορικής κινήσεως. Επί πλέον υπήρχαν τα βοηθητικά αεροδρόμια Μαγνησίας, Οδεμησίου, Περγάμου, Βαϊνδηρίου, Καρά Αγατλί, Κρομμυδιπείου, Κυδωνιών, Χαλκά Μπουνάρ και Αϊδινίου.

Οι αποστολές της αεροπορίας, γενικώς, συνίσταντο σε πολεμικές πτήσεις ήτοι αναγνωρίσεις όψεως και σπανίως φωτογραφικές, ως και για την αποστολή ταχυδρομείου, ιδία στην εις Πέργαμο μεραρχία αρχιπελάγους, με την οποία η συγκοινωνία ήταν λίαν επισφαλής.

Ομοίως γινόταν χρήση της αεροπορίας και για την κίνηση συνδέσμων αξιωματικών, οσάκις παρίστατο ανάγκη.

Αλλά οι πόλεμοι θίγουν πάντοτε ατομικά συμφέροντα, τα οποία σπανιότατα τίθενται σε ήσσονα μοίρα, προ του γενικού τοιούτου. Ισχύει συνήθως ο κανών: το συμφέρον, συμφέρον και η φιλοπατρία, φιλοπατρία. Εν προκειμένω οι ιδιοκτήτες των εν Παραδείσω εγκαταστάσεων των κατεχομένων από τον αεροπορικό τομέα, κατέφυγαν στο Προχωρημένο Αγγλικό Στρατηγείο και

ζήτησαν την απόδοση αυτών. Άραγε τους ήταν δύσκολο να καταφύγουν στις ελληνικές αρχές; Το προχωρημένο Αγγλικό Στρατηγείο ζήτησε, με αίτησή του την απόδοση αυτών στους δικαιούχους και ούτω τάχθηκε από την ελληνική διοίκηση η μέχρι της 14ης – 25ης

Φεβρουαρίου μεταφορά του αεροδρομίου στο Καζιμίρ. Για τη διευθέτηση του νέου αεροδρομίου στο Καζιμίρ διετέθη τάγμα μηχανικού. Την 15/28 Φεβρουαρίου 1919, κατόπιν αποφάσεως της Κυβερνήσεως έφθασε από τη Θεσσαλονίκη στη Σμύρνη ο αρχιστράτηγος **Παρασκευόπουλος** με το επιτελείο του και τις λοιπές υπηρεσίες του Γενικού Στρατηγείου, αναλαβών τη διοίκηση του εν Μ. Ασία Ελληνικού Στρατού.

Το Γενικό Στρατηγείο κατ' επανάληψη έκανε χρήση της αεροπορίας. Ελήφθησαν φωτογραφίες της πόλεως Σμύρνης, προς εκτύπωση σχεδίου 1:10.000. Αναγνωρίσεις εξετελέσθησαν τόσο στον τομέα της Ι Μεραρχίας, στην περιοχή Κιοσκ, όσο και στον τομέα της ΧΙΙ Μεραρχίας της οδού από Μαγνησίας προς Αξάριον, ως και γεφυρών της σιδηροδρομικής γραμμής Σάρδεων – Σαλιχλή – Φιλαδέλφειας.

Ο στρατηγός **Λεωνίδας Παρασκευόπουλος** (1860 – 1936).

Κατά τις αρχές Ιουλίου 1920 εξακολουθούσαν να εδρεύουν στο Καζαμίρ, υπό το Γενικό Στρατηγείο οι υπ' αριθ. 533 και 534 στολίσκοι αεροπλάνων μετά του ναυτικού στολίσκου αεροπλάνων.

Κατάληψη της Δυτικής και Ανατολικής Θράκης

1ο Δυνάμει της υπογραφείσης συνθήκης ειρήνης του Νεϊγύ μεταξύ των συμμάχων αφενός και της Βουλγαρίας αφετέρου (14/27 Νοεμβρίου 1919) ο Ελληνικός Στρατός εξουσιοδοτήθηκε να καταλάβει τη Δυτική Θράκη μέχρι του Έβρου ποταμού. Η κατάληψη αυτή επετεύχθη μέχρι της 20ής Μαΐου – 2 Ιουνίου 1919 αναίμακτα, εγκατασταθέντων των τμημάτων κατά μήκος του Έβρου και κατά μήκος των συνόρων με τη Βουλγαρία. Κατά ταύτην δεν έγινε χρήση της αεροπορίας μας.

2ο Κατάληψη της Ανατολικής Θράκης

Κατά τις επιχειρήσεις προς κατάληψη της Ανατολικής Θράκης (7/20 Ιουλίου έως 12/25 Ιουλίου 1920) χρησιμοποιήθηκε η αεροπορία ως ακολούθως:

α) Την 9/22 Ιουλίου ενήργησε δύο πτήσεις κανονισμού βολής του φιλίου πυροβολικού, του Τομέα Κούλελι Μπουργκάς με αεροπλάνο της Α΄ Μοίρας. Επί πλέον δύο αεροπλάνα του εις Αλεξανδρούπολη (Δεδεγάτς) ναυτικού αεροπορικού σμήνους ενήργησαν αναγνώριση των θέσεων των αποβιβαζόμενων ελληνικών δυνάμεων στην περιφέρεια Ραιδεστού – Ηράκλειας – Χαιρουπόλεως.

β) Το πρωί της μεθεπομένης (11/24 Ιουλίου) και μετά τη διάβαση του Έβρου ποταμού, η μεραρχία Ξάνθης έλαβε, με αεροπλάνο, την ακόλουθη διαταγή της Στρατιάς, εις εκτέλεση της οποίας και καθόρισε νέα κατεύθυνση προελάσεως:

Εχθρός Ουζούν Κιουπρού υποχώρησε επωφελούμενος της νυκτός. Μεραρχία μη χάνουσα χρόνο αναπτύξεως επισπεύσει πορεία προς Ουδιμί – Αζατλί. Σύνταγμα ιππικού διαταχθεί προηγηθεί εσπευσμένως προς ιδία κατεύθυνση επιζητήσει επαφή.

Την εσπέρα 11/24 Ιουλίου η Στρατιά Θράκης στη διαταγή των επιχειρήσεων για την επόμενη, καθόρισε ως ακολούθως την αποστολή της αεροπορίας: Η μοίρα αεροπλάνων (α) θα αναγνωρίσει τας προσβάσεις βορείως και βορειοανατολικώς Αδριανουπόλεως.

Χάριν της ιστορίας παραθέτομε αποσπάσματα δύο διαταγών επιχειρήσεων που αφορούν τη χρησιμοποίηση της αεροπορίας κατά τις επιχειρήσεις Ανατολικής Θράκης αφενός και τον σύνδεσμο αφετέρου των στρατευμάτων μετά αεροπλάνου[2].

2. α) Στην υπ' αριθμόν 6 Διαταγή Επιχειρήσεων της Στρατιάς Θράκης, της 7/14 Ιουλίου 1920, οι αποστολές της αεροπορίας εκτίθενται ως εξής:
«Ι.- Η αεροπορική μοίρα θα έχει ως αποστολή να αναγνωρίζει τους τομείς Ουζούν Κιοπρού και Αδριανουπόλεως, να ενεργεί καταστροφές διά βομβαρδισμού, ιδία επί του πρώτου Τομέα, κατά τας οδηγίας μου, να βοηθά το πυροβολικό κατά τη βολή, και κατά τη μάχη να συμμετέχει και αυτή διά καταδιωκτικών πυρών.
ΙΙ.- Το σμήνος αεροπλάνων από της πρωίας της ημέρας δέον διά διαδοχικών πτήσεων να παρακολουθεί την απόβαση και την προέλαση της Μεραρχίας της Σμύρνης. Από της πρωίας δε της 3ης ημέρας να παρακολουθεί την κίνηση της Μεραρχίας Ξάνθης και του 1ου Συντάγματος Ιππικού, ως και της Μεραρχίας Σμύρνης. Τα εντεύθεν αναχωρούντα αεροπλάνα την ημέρα θέλουν προσγειούσθαι στο εις Διδυμότειχο αεροδρόμιο, ένθα θέλει συγκεντρωθεί και το υλικό του σμήνους την ημέρα, με τη μέριμνα του IV γραφείου μου.
β) Ομοίως σε διαταγή επιχειρήσεων της Μεραρχίας της Σμύρνης, της 4/17 Ιουλίου 1920, περί αποβιβάσεώς της προς κατάληψη της Ανατολικής Θράκης, στην παράγραφο «Δι' αεροπλάνου σύνδεσμος» διαβάζομε: «Προς τούτο τα τμήματα να έχουν πρόχειρα κανονισμένα λευκά σήματα συνεννοήσεως μετ' αεροπλάνων (πανό), τα οποία να αποθέτουν αμέσως επί του εδάφους, επί τη εμφανίσει αεροπλάνου. Δέον ταύτα να φέρουν μεθ' εαυτών και ουχί, ως πολλάκις συνέβη κατά το παρελθόν, επί των μεταγωγικών».

Επιχειρήσεις Φιλαδέλφειας – Προύσας – Ουσάκ

(Ιούνιος 1920 – Νοέμβριος 1920)

Την προτεραία της προελάσεως (8/21 Ιουνίου 1920) του εν Ασία στρατού η δύναμις αυτού ανερχόταν σε 100.000 περίπου άνδρας, ενώ του Τουρκικού δεν υπερέβαινε τις 20.000.

Επί πλέον την εσπέρα της 9/22 Ιουνίου αναχωρούσε από τον Πειραιά για Σμύρνη η Μεραρχία Κρήτης, δυνάμεως 2.400 ανδρών. Εν ταυτώ βρισκόταν εν πλω από τη Θεσσαλονίκη προς Σμύρνη ατμόπλοια, μεταφέροντα 4.700 άνδρας και 700 κτήνη. Συγχρόνως διατασσόταν το Γενικό Στρατηγείο από την Κυβέρνηση να αναφέρει αν είχε ανάγκη και άλλων αεροπλάνων Ναυτικού, εκ των οποίων 8 ήταν άτομα προς διάθεση.

Αυθημερόν το Γενικό Στρατηγείο (8/21 Ιουνίου, ημέρα λήψεως του τηλεγραφήματος της Κυβερνήσεως) εζήτησε την αποστολή αεροπλάνων της Ναυτικής Αεροπορικής Υπηρεσίας στην Αλεξανδρούπολη (Δεδεαγάτς) για το Σώμα Στρατού Εθνικής Αμύνης και τεσσάρων τοιούτων στη Σμύρνη για τη Στρατιά Μ. Ασίας.

Εν συνεχεία ρύθμισε την αεροπορική υποστήριξη, κατά την 9/22 Ιουνίου, συνισταμένης στην αναγνώριση και πολυβολισμό του εχθρού και έθεσε ένα αεροπλάνο στο Οδεμήσι στη διάθεση του Α΄ Σώματος Στρατού και δύο στην Πέργαμο στη διάθεση της Μεραρχίας Αρχιπελάγους.

Κατά την παρασκευή της προελάσεως προς Φιλαδέλφεια το Α΄ Σώμα Στρατού, του οποίου το στρατηγείο βρισκόταν στην πολίχνη Σεβδίκιοϊ (ολίγον νοτίως της Σμύρνης), απέστειλε τη διαταγή επιχειρήσεως στις Μεραρχίες του Ι και ΙΙ, με αεροπλάνο, το πρωί της 7/20 Ιουνίου 1920. Τη διαταγή αυτή πήρε η 11η Μεραρχία τη 10:30 ώρα της ιδίας ημέρας.

Ωσαύτως τη 16:30 ώρα της 8/21 Ιουνίου 1920, ελήφθη με αεροπλάνο, από τη ΙΙ Μεραρχία η ανάλογη του Γενικού Στρατηγείου, διά τη οποίας καθοριζόταν ως ημέρα εξορμήσεως το πρωί της επόμενης (9/22 Ιουνίου).

Την 9/22 Ιουνίου, λόγω των αναγκών των αρξαμένων επιχειρήσεων, το Γενικό Στρατηγείο ζήτησε από τους Υπουργούς Στρατιωτικών και Ναυτικών την αποστολή, μέχρι της εσπέρας της αυτής, στη Σμύρνη, των αιτηθέντων αεροπλάνων βομβαρδισμού, ως απαραιτήτων.

Σημειωτέον ότι όσα γράφονται ενταύθα περί της χρησιμοποιήσεως της αεροπορίας επ' ωφελεία του στρατού ξηράς είναι ειλημμένα από επίσημα κείμενα της αεροπορίας, αλλά μόνο περιληπτικό ιστορικό σημείωμα ενίων γεγονότων, αξίων ιδίας μνείας.

Εις απάντηση πήρε αυθημερόν τηλεγράφημα του Υπουργείου των Ναυτικών, διά του οποίου του γνωριζόταν ότι διατάχθηκαν να αναχωρήσουν πάραυτα για Σμύρνη τέσσαρα αεροπλάνα και ισάριθμα για το εν Θράκη Σώμα Στρατού Εθνικής Αμύνης.

Μελέτη επιχειρήσεων επί χάρτου, από τον **Λεωνίδα Παρασκευόπουλο** και τους επιτελείς του.

Τα αεροπλάνα, λόγω του ύψους στο οποίο ίπτανται και της ταχύτητος αυτών προκαλούν ενίοτε σφάλματα των ιπταμένων παρατηρητών και βομβαρδιστών αεροπόρων. Ούτω την 17/30 Ιουνίου 1920, ενώ η πόλις Μπαλικσέρ είχε καταληφθεί από την 14:00 ώρα από τμήματα της Μεραρχίας Σμύρνης, ελληνικό αεροπλάνο ιπτάμενο σε ύψος 2.000 μέτρων περίπου, βομβάρδισε την 19:00 ώρα το σιδηροδρομικό σταθμό της πόλης και τους φιλίους καταυλισμούς, περί το Μπαλικεσέρ, αν και παρά πλείστων τμημάτων είχαν επιδειχθεί τα κανονισμένα λευκά σήματα αναγνωρίσεως (πάνινες λωρίδες άσπρες).

Εκ του βομβαρδισμού εκείνου τραυματίσθηκαν δύο οπλίτες, εκ των οποίων ο ένας υπέκυψε στο τραύμα του.

Κατά τις επιχειρήσεις προς Ντεμιρτζή, τον Ιούλιο 1920, καθ' ας υποχρεώθηκε το ΙΙΙ/33 Τάγμα να συμπτυχθεί στο Ντεμιρτζή, την 18/31 Ιουλίου, υπό την πίεση του εχθρού, οι μόνες πληροφορίες περί του εχθρού ήταν οι παρασχεθείσες από την αεροπορία. Αυτή ενεργήσασα την 19ην Ιουλίου / 1η Αυγούστου αναγνώριση, δεν σημείωσε κίνηση επί της οδού Μπορλά – Ντεμιρτζή, ει μη μόνο καταυλισμό διλοχίας στο Ντεμιρτζή.

Κατά την παραμονή των επιχειρήσεων προς κατάληψη του Ουσάκ (14/27 Αυγούστου 1920), ελληνικός στολίσκος, από τρία αεροπλάνα, ενεργήσας αναγνώριση προς Ουσάκ και πέραν αυτού, με αποστολή την αναγνώριση του εχθρικού αεροδρομίου και βομβαρδισμό αυτού, παρατήρησε μόνο αραιά κίνηση εχθρικών τμημάτων και μερικούς καταυλισμούς σε διάφορα μέρη. Επί πλέον αναγνωρίστηκαν ανατολικά μεν του σιδηροδρομικού σταθμού Καρακιουγιού (νοτίως Ουσάκ) τρεις γραμμές οχυρωμένες, ασυνεχείς αλληλοστηριζόμενες, άλλη δε εχθρική γραμμή στις υπώρειες του Καρατζά Αχμέν και στοιχεία χαρακωμάτων περί το Τακμάκ και Γκιουμπέκ.

Κατά την κατάληψη της πόλεως Ουσάκ (16/29 Αυγούστου 1920) βρέθηκαν στο εκεί αεροδρόμιο ένα κατεστραμμένο αεροπλάνο και διάφορα αεροπορικά εξαρτήματα.

Κατά την προέλαση της XIII Μεραρχίας προς Τζεντίζ, εκπεμφθείσα της 17/30 Αυγούστου 1920, αεροπορική αναγνώριση προς Σιμάβ – Τζεντίζ και Αφιόν Καραχισάρ δεν διαπίστωσε συγκέντρωση ή κίνηση τουρκικών τμημάτων.

Το εν Σμύρνη Γενικό Στρατηγείο, λόγω της εκδηλωθείσης κατά τους τελευταίους μήνας δράσεως της τουρκικής αεροπορίας, ζήτησε κατά μήνα Αύγουστο 1920, να εφοδιασθούν τα εν τω λιμάνι Σμύρνης ορμούντα πλοία, με αντιαεροπορικό πυροβολικό προς αυτοάμυνα και προστασία της πόλεως.

Ομοίως, τον ίδιο μήνα (Αύγουστο 1920), προώθησε το Γενικό Στρατηγείο την εις Πάνορμο Γ΄ Μοίρα Αεροπλάνων στην Προύσα. Καθόρισε δε ότι το Σώμα Στρατού Σμύρνης, όσο και η Μεραρχία Αρχιπελάγους, μπορούσαν να αναθέτουν σ' αυτή. την εκτέλεση αεροπορικών αποστολών τακτικής φύσεως (και ουχί στρατηγικής).

Τις απογευματινές ώρες της 3/16 Νοεμβρίου 1920 εχθρικό αεροπλάνο έρριψε δύο βόμβες στον σιδηροδρομικό σταθμό Ουσάκ και άλλη μια στο αεροδρόμιο Ουσάκ, άνευ αποτελέσματος.

Από γενική διαταγή επιχειρήσεων του Γενικού Στρατηγείου, της 6/19 Ιουνίου 1920, που αφορούσε επιχειρήσεις προς Φιλαδέλφεια, συνάγεται ότι το Γενικό Στρατηγείο, για την επικοινωνία του με τα Σώματα Στρατού στηριζόταν και επί της αεροπορίας (πλην του τηλεγράφου, του ασυρμάτου και του οπτικού).

Χάρτης της Μ. Ασίας φιλοτεχνημένος από τον **Σωτήρη Ζήση** (1902 – 1989) και αποτελεί απόσπασμα από το βιβλίο «Ένας αυτοδίδακτος χαρτογράφος Σωτήρης Ζήσης».(Εργαζόταν ως κλισετζής και ρετουσέρ στο τσιγκογραφείο της εφημερίδας «Μακεδονία».Ήταν σπουδαίος λαϊκός ζωγράφος και αυτοδίδακτος. χαρτογράφος. Γύρισε όλη τη Μικρά Ασία ως στρατιώτης, για 4,5 χρόνια).

Επιχειρήσεις Δεκεμβρίου 1920 και Μαρτίου 1921

Οι πληροφορίες έφεραν συγκέντρωση εχθρικών δυνάμεων έναντι του Σώματος Στρατού Σμύρνης, στις περιοχές Μπιλετζίκ – Μποζ Εγιούκ, οι οποίες είχαν επιθετικές προθέσεις. Η Στρατιά, με σκοπό διαλύσεως και αποσυνθέσεως των έναντι του Σ. Σ. Σμύρνης συγκεντρωμένων εχθρικών δυνάμεων αποφάσισε την εκτέλεση επιθετικής αναγνωρίσεως.

Μετά τις αναγκαίες προπαρασκευές, η Στρατιά Μ. Ασίας εξέδωσε, την 20ή Δεκεμβρίου 1920 – 2 Ιανουαρίου 1921, διαταγή επιχειρήσεων, της οποίας ιδού μερικές παράγραφοι.

«ΙΙ.- Το σώμα Στρατού Σμύρνης θα αναλάβει επίθεση διά πασών, των δυναμένων να διατεθούν, δυνάμεων αυτού, με αντικειμενικούς σκοπούς τις εχθρικές ταύτες δυνάμεις. Η επίθεση αυτού θα αχθεί μέχρι της σιδηροδρομικής γραμμής Μποζ Εγιού – Μπιλετζίκ και εν ανάγκη μέχρι Ιν Εϋνού. Κατά το πέρας της αποστολής του τα στρατεύματα θα παραμείνουν τον απαραίτητο μόνον χρόνο διά την περισυλλογή και μεταφορά προς τα οπίσω του κυριευθησομένου πολεμικού υλικού μεθ' ο θα επανακάμψουν εν τη ζώνη του Σώματος Στρατού Σμύρνης. Προς παρεμπόδιση του εχθρού να μεταφέρει δυνάμεις εκ της Κιουτάχειας – Αφιόν Καραχισάρ κατά της επιθέσεως του Σ. Σ. Σμύρνης, το Α΄ Σ. Στρατού θα ενεργήσει δι' αναλόγων δυνάμεων επιδεικτική επίθεση, μικρού βάθους μέχρι Μπανάζ και Σιβασλί.

Τα ενεργήσαντα τμήματα την επίθεση ταύτη θα παραμείνουν μέχρις ου ειδοποιηθεί το Α΄ Σώμα Στρατού παρά της Στρατιάς, οπότε ταύτα θα επανακάμψουν εν τη ζώνη του Α΄ Σ. Στρατού.

.....

VIII.- Η εις Προύσα μοίρα αεροπλάνων τίθεται διά την επιχείρηση εις την διάθεση του Σ. Σ. Σμύρνης. Αύτη ενισχυόμενη δι' αεροπλάνων του Αεροπορικού τομέα της Στρατιάς θα επιχειρήσει κατά την ημέρα τον βομβαρδισμό του σιδηροδρομικού σταθμού Εσκή Σεχήρ και των παρ' αυτώ αποθηκών υλικού. Σχεδιάγραμμα διατάξεως αποθηκών του σιδηροδρομικού σταθμού χορηγηθήσεται υπό τη Στρατιάς του Σ. Σ. Σ.».

Η στρατηγική αναγνώριση του Δεκεμβρίου 1920, άρχισε την 24η Δεκεμβρίου 1920 – 6 Ιανουαρίου 1921 και τερματίσθηκε μετά την επίτευξη των αντικειμενικών σκοπών, ήτοι την 2/15 Ιανουαρίου 1921 διά το Σ. Σ. Σμύρνης και την 3/16 Ιανουαρίου 1921, διά το Α΄ Σ. Στρατού. Το μόνο αξιοσημείωτο γεγονός, από στρατιωτικής απόψεως κατά τις επιχειρήσεις αυτές ήταν ότι, κατά την 27ην Δεκεμβρίου 1920 / 9 Ιανουαρίου 1921 βομβαρδίστηκε και πολυβολήθηκε από τουρκικό αεροπλάνο φάλαγγα του 22ου Συντάγματος Πεζικού, η οποία αποτελούσε την εμπροσθοφυλακή φάλαγγας της VII Μεραρχίας (εκ των 22 και 23ών Συνταγμάτων Πεζικού), κατά τη διέλευσή της διά της στενωπού της προ του Μπος Εγιούκ.

Επιχειρήσεις Μαρτίου 1921

Κατά τις επιχειρήσεις Δεκεμβρίου 1920 η Στρατιά άρχισε να προπαρασκευάζεται για ανάληψη επιχειρήσεων ευρύτατης κλίμακας με αντικειμενικό σκοπό τη συντριβή των έναντι του μετώπου αυτής εχθρικών δυνάμεων και την κατάληψη της γραμμής Αφιόν Καραχισάρ – Εσκή Σεχήρ (Δορύλαιο).

Στη διαταγή επιχειρήσεων της Στρατιάς της 27ης Φεβρουαρίου – 12 Μαρτίου 1921 δεν αναγράφεται παράγραφος τις, περί χρησιμοποιήσεως της αεροπορίας. Τουναντίον, στη διαταγή επιχειρήσεων του Γ΄

Σ. Στρατού της 8/21 Μαρτίου του 1921, ήτις καθόριζε τις αποστολές των υπ' αυτό μονάδων διά την 10/23 Μαρτίου, βρίσκουμε την ακόλουθο παράγραφο περί αεροπορίας:

«Η μοίρα αεροπλάνων να διατάξει αναγνωρίσεις και να επιζητήσει την καταστροφή μιας των ανατολικά του Εσκή Σεχήρ γεφυρών της σιδηροδρομικής γραμμής, προς αποκοπή της προς Άγκυρα συγκοινωνίας[3]».

Το πρωί της 10/23 Μαρτίου 1921, άρχισε η προέλαση των Α΄ και Γ΄ Σωμάτων Στρατού, του μεν Α΄ από την περιοχή Ουσάκ προς Αφιόν Καραχισάρ, του δε Γ΄ από την Προύσα προς το Εσκή Σεχήρ. Στη διαταγή επιχειρήσεων του Γ΄ Σώματος Στρατού της 10/23 Μαρτίου περί προελάσεως κατά την επομένη αναγράφεται ως αποστολή της αεροπορίας:

«V. Η μοίρα αεροπλάνων θα επιζητεί την καταστροφή μιας γέφυρας, πέραν του Εσκή Σεχήρ και την αναγνώριση των κυρίων οδών».

Την τρίτη ημέρα της προελάσεως (12/25 Μαρτίου) το Γ΄ Σ. Στρατού, κατόπιν παρασχεθείσης πληροφορίας υπό της αεροπορίας την 10:00 ώρα, ότι οι Τούρκοι συμπτύσσονται προς Εσκή Σεχήρ, διέταξε την μεν Χ Μεραρχία να προωθήσει αναγνωρίσεις ιππικού προς Κουρτ Κιόϊ και Ακτσέ Μπουνάρ, την δε ταξιαρχία ιππικού προς Αβγκίν. Συγχρόνως διατάχθηκε η Γ΄ Μοίρα Αεροπλάνων (Προύσας) να εξακριβώσει την πληροφορία.

Βραδύτερον διετάχθη η VII Μεραρχία να αποστείλει ισχυρές αναγνωρίσεις προς Φουρουνλάρ και Καράκιοϊ και σε περίπτωση καθ' ην δεν κατέχονται, να καταλάβει τη βόρεια είσοδο της στενωπού διά προωθήσεως ισχυρών τμημάτων αυτής. Εν τω μεταξύ η Στρατιά, αφού έλαβε γνώση της ανωτέρω πληροφορίας της αεροπορίας, διέταξε το Γ΄ Σώμα Στρατού να προωθήσει την ταξιαρχία για την εξακρίβωση της πληροφορίας της αεροπορίας περί συμπτύξεως ή μη των Τούρκων. Το Γ΄ Σώμα Στρατού διέταξε την μεν ταξιαρχία ιππικού να κινηθεί προ του μετώπου της ΙΙΙ Μεραρχίας, προς λήψη επαφής και καταδίωξης των συμπτυσσόμενων τουρκικών τμημάτων, τις δε ΙΙΙ και Χ Μεραρχίες να προωθηθούν εντός της ημέρας νοτιότερα. Εκ τούτων η μεν ΙΙΙ Μεραρχία αφήνουσα το βαρύ πυροβολικό, ήθελε κινηθεί προς Αβγκίν, η δε Χ προς Ακτσέ Μπουνάρ.

Οι ανωτέρω διαταγές δεν εξετελέσθησαν λόγω του προχωρημένου της ώρας λήψεως της διαταγής και της προσκρούσεως της ταξιαρχίας επί της προχωρημένης τουρκικής τοποθεσίας. Σημειωτέον ότι η ΙΙΙ Μεραρχία έλαβε δι' αεροπλάνου την 17:00 ώρα τη διαταγή του Γ΄ Σώματος Στρατού, δι' ης διατασσόταν η Ταξιαρχία Ιππικού να προωθήσει αναγνωρίσεις προς Αβγκίν και η Χ προς Κουρτκιόϊ – Ακτσέ Μπουνάρ και την 20:00 ώρα, άλλη διαταγή, όπως η Μεραρχία (ΙΙΙ) προωθηθεί όσο το δυνατό νοτιότερα. Όντως η νεότερη αεροπορική αναγνώριση διέψευσε την πρώτη πληροφορία, που τόσο αναστάτωσε τη Στρατιά, το Γ΄ Σ. Στρατού και τις μεραρχίες αυτού, ως και την Ταξιαρχία Ιππικού, ότι δηλ. οι Τούρκοι υποχωρούν. Αντιθέτως διαπίστωσε ότι η τοποθεσία Αβγκίν Κουαλίτσα κατεχόταν σε όλα τα σημεία της.

Την 13/26 Μαρτίου 1921, τετάρτη ημέρα της προελάσεως, το Γ΄ Σώμα Στρατού, επειδή ήταν ενδεχόμενο η ΙΙΙ Μεραρχία να μη λάβει εγκαίρως τη διαταγή επιχειρήσεων του Σώματος Στρατού (ως συνέβη επανειλημμένως), απέστειλε προς αυτή, δι' αεροπλάνου ειδική διαταγή. Διά ταύτης οριζόταν η περιοχή σταθμεύσεως της μεραρχίας και της Ταξιαρχίας Ιππικού κατά την 13/26 Μαρτίου.

3. Οι διατιθέμενες, τότε βόμβες, ήσαν τόσο μικρές και τόσο λίγες, τα δε μηχανήματα σκοπεύσεως άγνωστα, ώστε ήταν αδύνατη η καταστροφή μιας οιασδήποτε γέφυρας ή οιουδήποτε άλλου στόχου (σ. σταθμού, στρατώνα, αποθηκών κ.λπ.). Η αεροπορία στρατού ξηράς, οι μεγαλύτερες βόμβες που διέθετε ήσαν των 16 κιλών. Ουδέν σκοπευτικό μηχάνημα διέθετε.

Το Γ΄ Σώμα Στρατού, μη έχον μέχρι της εσπέρας της 13/26 Μαρτίου πληροφορίες περί της κατεχομένης υπό των Τούρκων τοποθεσίας αντιστάσεως, στηρίχθηκε στις πληροφορίες της αεροπορίας, ίνα την 19:55 ώρα της 13/26 Μαρτίου, εκδώσει στο Αΐνεγκιόλ τη διαταγή επιχειρήσεων για την επόμενη. Τα σχετικά με την αεροπορία έχουν εις την διαταγή ως ακολούθως:

«Ι.- ... Κατά πληροφορίας αεροπλάνου, Κοβαλίτσα δεν κατέχεται. Η πληροφορία αυτή δεν εξακριβώθηκε. ... Κατά συμπληρωματικές πληροφορίες αεροπλάνων εχθρός κατέχει γραμμή Ιν Εϋνού - Τσοκούρ Χισάρ – Σενγκούντ Εϋνού. Προχωρημένες δυνάμεις τάγματος περίπου, ευρίσκονται εις Ποριά – Τσιπνί – Αβγκίν. Χαρακώματα Κοβαλέτσης – Αβγκίν, δεν φαίνονται κατεχόμενα. Ίσως κατέχονται υπό παρατηρητών. Παρατηρήθηκαν όπισθεν Κοβαλίτσης δύο νέες θέσεις πυροβολαρχιών.

.....

Η Γ΄ Μοίρα αεροπλάνων από της 9ης ώρας να επιζητήσει την προσβολή του προ του μετώπου ημών εχθρού, καταδιώκουσα τούτον, με την έναρξη της υποχωρήσεως και συνδέουσα τας μεραρχίας και την Ταξιαρχία Ιππικού μεταξύ αλλήλων. Να αποστείλει αναγνώριση προς Λεύκας – Γκεϊβέ - Νίκαια και προς Κιουτάχεια.

Επειδή ήταν ενδεχόμενο οι μεραρχίες να μη έπαιρναν εγκαίρως την άνω διαταγή επιχειρήσεων του Γ΄ Σ. Στρατού (της 13/26 Μαρτίου), το Σώμα Στρατού απέστειλε εν συνεχεία τηλεγραφική τοιαύτη προς τις Χ και ΙΙΙ Μεραρχίες και την Ταξιαρχία Ιππικού, διά της οποίας καθοριζόταν μόνον οι κατευθύνσεις των μεραρχιών και η ώρα ενάρξεως των επιχειρήσεων.

Έτι δε το πρωί της 14/27 Μαρτίου απεστάλη με αεροπλάνο προς τις ίδιες μεραρχίες και την Ταξιαρχία Ιππικού άλλη διαταγή, διά της οποίας οριζόταν και πάλι τα δρομολόγια και η ώρα ενάρξεως της προελάσεως. Ούτω την 14/27 Μαρτίου 1921, πέμπτη ημέρα των επιχειρήσεων, ενώ το Α΄ Σώμα Στρατού κατελάμβανε, κατόπιν μάχης, το Αφιόν Καραχισάρ, το Γ΄ Σώμα Στρατού άρχιζε στο βόρειο μέτωπο τη μάχη του Αργκίν, κατά την οποία η αεροπορία έδωκε και πάλι το παρόν. Κατόπιν πληροφοριών της αεροπορίας ότι οι Τούρκοι συγκεντρώνουν ισχυρές δυνάμεις έναντι της ΙΙΙ Μεραρχίας, το Γ΄ Σώμα Στρατού απέστειλε την 12:00 ώρα (14/27 Μαρτίου – μέσω της ΙΙΙ Μεραρχίας) προς τη Χ Μεραρχία διαταγή, όπως συγκεντρώσει τις εφεδρείες της μάλλον προς τα αριστερά και βρίσκεται σε στενή και διαρκή επαφή με την ΙΙΙ Μεραρχία προς ανακούφιση ταύτης.

Την 13:10 ώρα της αυτής ημέρας (14/27 Μαρτίου) το Γ΄ Σώμα Στρατού, βάσει παρασχεθεισών συμπληρωματικών πληροφοριών από την αεροπορία, ότι τα χαρακώματα Γιουρούκ Αλή Μπέη κατέχονται και ότι όπισθεν των υψωμάτων της Κοβαλίτσης εθεάθησαν δύο πυροβολαρχίες τεταγμένες, διέταξε την ΙΙΙ Μεραρχία να προωθήσει τη δεξιά της φάλαγγα και να επιταχύνει την επίθεση με την κυρία φάλαγγα.

Την 08:30 ώρα της ιδίας ημέρας (14/27 Μαρτίου) η Ταξιαρχία Ιππικού έλαβε την αποσταλείσα σ' αυτή με αεροπλάνο διαταγή του Γ΄ Σώματος Στρατού, σύμφωνα με την οποία, αφού εκκίνησε το μεσημέρι από το χώρο Ντουντάς – Σεϋγκούντ, ακολούθησε το δρομολόγιο Σεϋγκούτ - ανατολικώς Ντουντάς – Κισλά – προς Αχούρκιοϊ, για την εξασφάλιση του αριστερού και ενίσχυση της ΙΙΙ Μεραρχίας.

Κατά τις αυτές επιχειρήσεις του Μαρτίου 1921, αεροπορική αναγνώριση, επ' ωφελεία της ΧΙ Μεραρχίας, της 11/24 Μαρτίου, λόγω ομίχλης, ουδεμία τουρκική συγκέντρωση σημείωσε. Τότε η ΧΙ Μεραρχία έπεισε τον παρ' αυτή Βρετανό Σύνδεσμο να επιτρέψει εις αυτήν να ενεργήσει επίγειο αναγνώριση μέχρι Σαμπάντζας.

Εκκίνησε προς τούτο ισχυρή φάλαγγα, με την οποία κατέλαβε αυθημερόν το Κιρκ Μπουρνάρ και την επόμενη (12/25 Μαρτίου) τη Σαμπάντζα.

Επί της προελάσεως του Α΄ Σ. Στρατού προς Αφιόν Καραχισάρ έχομε να αναφέρομε την ακόλουθη δράση της αεροπορίας:

Την 14/27 Μαρτίου η XIII Μεραρχία κατέλαβε το Αφιόν Καραχισάρ. Την επόμενη το Α΄ Σ. Στρατού εγκαταστάθηκε αμυντικά, καλύπτον το Αφιόν Καραχισάρ από Ανατολών και Νότου. Την 16/29 Μαρτίου το Στρατηγείο του Σ. Στρατού μετακινήθηκε από το Μπουγιούκ Ουτουράκ στο Αφιόν Καραχισάρ. Κατά τη διάρκεια της 17/30 Μαρτίου παρατηρήθηκε ότι αφίχθησαν στο σιδηροδρομικό σταθμό Μπουγιούκ Τσομπανλάρ (Ν. Α. Αφιόν Καραχισάρ) υπό αμαξοστοιχίας, εκ των οποίων αποβιβάσθηκαν σημαντικές τουρκικές δυνάμεις.

Ωσαύτως παρατηρήθηκε ζωηρή κίνηση και συγκέντρωση νέων δυνάμεων 2.000 περίπου ανδρών στα νοτίως τούτου υψώματα. Αφού απεστάλη προς διαπίστωση των ανωτέρω αεροπορική αναγνώριση, επιβεβαίωσε την ύπαρξη των ανωτέρω δυνάμεων και σημείωσε ζωηρή κίνηση στο σιδηροδρομικό σταθμό Τσάι, ένθα παρατηρήθηκε σε καταυλισμό εχθρική δύναμη με δύο πυροβολαρχίες υπολογισθείσα εις 1.500 περίπου άνδρας. Το Σ. Στρατού επιθυμούν να διαλύσει τας εις την περιοχή Τσομπανλάρ σημειωθείσας από την αεροπορία τουρκικές δυνάμεις διέταξε, την 18/31 Μαρτίου, την XIII Μεραρχία να προελάσει από της επομένης.

Η μεραρχία αύτη αφού προήλασε την 19 και 20 Μαρτίου (1η και 2 Απριλίου[4]), διασκόρπισε τις εχθρικές δυνάμεις και κατέλαβε την κωμόπολη Τσάι (45 χιλιόμετρα Ν. Α. Αφιόν Καραχισάρ, ευθεία γραμμή).

Την 30ή Μαρτίου / 12 Απριλίου 1921 και ευθύς αμέσως, μετά τη λήξη της τριημέρου μάχης του Τουλού Μπουνάρ (ή μάχης του Ασιλχανάρ, κατά τους Τούρκους), αεροπορική αναγνώριση βορείως Μπανάζ σημείωσε τουρκική φάλαγγα δυνάμεως 2.000 περίπου ανδρών στο χώρο Οβατζίκ – Ουτουράκ Σαγκέρ, την οποία και βομβάρδισε. Το Α΄ Σ. Στρατού, κατόπιν της ανωτέρω πληροφορίας, διέταξε την XIII Μεραρχία να προσβάλει το ταχύτερο τις τουρκικές δυνάμεις, που αναγνωρίσθηκαν από την αεροπορία. Πράγματι η XIII Μεραρχία απώθησε τις ανωτέρω δυνάμεις από την Βορείως Μπανάζ περιοχή και διαπίστωσε πιθανή αυτών πρόθεση μετακινήσεως στις νοτιοδυτικές υπώρειες του Μουράτ Νταγ.

Την 1/14 Απριλίου 1921, το στρατηγείο του Α΄ Σ. Στρατού, ως και το Αεροπορικό Απόσπασμα βρίσκονταν στο Ουσάκ.

Ναυτική αεροπορία

Παραλείπουμε πάλι το κεφάλαιο αυτό, επειδή αναφέρεται γενικότερα στη ναυτική αεροπορία της Ελλάδας, με τα εξής επί μέρους θέματα: Ιστορικό – Ναυτική αεροπορία – Υδροπλάνα – Ελληνική ναυτική αεροπορία – Η εκπαίδευσή μου στην Αεροπορική Σχολή ΣΕΔΕΣ ως παρατηρητή αεροπόρου (11η Απριλίου – 2 Ιουνίου 1921) – 1η και 2η πρακτική εκπαίδευση. Από τη σελ. 67 έως τη σελ.83 (Σ.τ.Ε.)

4. Του νέου ημερολογίου, που ίσχυσε στην Ελλάδα από το 1923 (Σ.τ.Ε.).

Μέρος ΙΙ

Εθνικά θέματα υπό κρίση

Ομοίως, παραλείπω ολόκληρο αυτό το ΙΙ Μέρος, το οποίο περιλαμβάνει τα εξής:
Εθνικά θέματα υπό κρίση – Η ιδέα της Ποντιακής Δημοκρατίας –
Το βορειοηπειρωτικό ζήτημα – Δωδεκάνησα – Κύπρος.
Από τη σελ. 85 έως τη σελ. 95 (Σ.τ.Ε.)

Μέρος ΙΙΙ
Επιχειρήσεις προς
Κιουτάχεια-Εσκή Σεχίρ-Αφιόν Καραχισάρ

Τα προηγηθέντα της επιθέσεως

Μόλις η ελληνική αντιπροσωπεία γύρισε στην Αθήνα από το Λονδίνο ο τότε πρωθυπουργός **Νικόλαος Καλογερόπουλος** παραιτήθηκε. Τη δε κυβέρνηση σχημάτισε ο **Δημήτριο Γούναρης**, ως κάτωθι:

Δημήτριος Γούναρης, πρωθυπουργός και υπουργός δικαιοσύνης.

Π. Μαυρομιχάλης, υπουργός ναυτικών.

Νικόλαος Θεοτόκης, υπουργός στρατιωτικών.

Γεώργιος Μπαλτατζής, υπουργός εξωτερικών.

Κ. Ν. Τερτίππης, υπουργός γεωργίας.

Π. Τσαλδάρης, υπουργός συγκοινωνίας.

Σπ. Ε. Στάης, υπουργός εσωτερικών

Π. Πρωτοπαπαδάκης, υπουργός οικονομικών και προσωρινώς του επισιτισμού.

Θ. Ζαΐμης, υπουργός εκκλησιαστικών και δημόσιας εκπαιδεύσεως.

Α. Γ. Καρτάλης, υπουργός περιθάλψεως.

Η νέα κυβέρνηση εμφανίστηκε στην Εθνοσυνέλευση κατά τη συνεδρία της 29ης Μαρτίου / 11 Απριλίου 1921. Κατά ταύτη ο **Γούναρης** προέβη σε συνοπτικές ανακοινώσεις για τη διάσκεψη του Λονδίνου και εν συνεχεία για τις διεξαγόμενες στη Μ. Ασία επιχειρήσεις.

Δημήτριος Γούναρης
(1866 – 1922), πρωθυπουργός της Ελλάδος

Το σκληρό δίλημμα

Ο Γούναρης αντιμετώπιζε ήδη, για μια ακόμη φορά, αλλά κατ' εξοχήν επείγουσα την εποχή εκείνη ή να εγκαταλειφθεί η Μικρά Ασία και να συγκεντρωθούν όλες οι προσπάθειες στη Θράκη ή να συνεχισθεί ο αγώνας στη Μ. Ασία, με προσπάθεια προς εκβιασμό λύσεως διά των όπλων. Επείγε δε η λήψη αποφάσεως.

Η κυβέρνηση προτίμησε μεταξύ των δύο λύσεων την ανάληψη νέων επιχειρήσεων, αντί της εκκενώσεως της Μ. Ασίας. Δεν προτιμήθηκε η εκκένωση της Μ. Ασίας και δι' άλλους λόγους, αλλά κυρίως, λόγω ελλείψεως ψυχικής δυνάμεως στους τότε κυβερνήτες. Εκ των υστέρων, βέβαια, κρίνων κανείς με δεδομένο το τρίπτυχο που συνέθεταν οι περιορισμένες οικονομικές δυνατότητες, το επείγον του χρόνου, και η κατ' ουσία απομόνωση, αγών πανστρατιάς ήταν αδιανόητος.

Στρατιωτική οργάνωση

Η κυβέρνηση **Γούναρη** αυτή την κατάσταση αντιμετώπιζε και σ' αυτή την απόφαση είχε καταλήξει. Της υπολειπόταν το θέμα της στρατιωτικής οργανώσεως. Ήταν προφανές ότι ο αντιστράτηγος **Αναστάσιος Παπούλας** δεν είχε επιτύχει. Και τότε η κυβέρνηση **Γούναρη** επιδίωξε τη λύση της αναβιώσεως του καθεστώτος των Βαλκανικών Πολέμων. Αλλά η χρησιμοποίηση του **Βασιλέως Κωνσταντίνου** δεν θα είχε, παρά μόνον ψυχολογική αξία, και αυτή προσωρινή, διότι ο βασιλεύς δεν ήταν σωματικώς και ψυχικώς ο **Κωνσταντίνος** των βαλκανικών Πολέμων. Πέραν της χρησιμοποιήσεως του βασιλέως εσκοπείτο και η σύσταση του Βασιλικού Στρατηγείου, του 1912. Ο υποστράτηγος **Βίκτωρ Δούσμανης**, βολιδοσκοπηθείς απεδέχθη και ανέλαβε από 1/14 Απριλίου 1921 της αρχηγία της Επιτελικής Υπηρεσίας Στρατού, μαζί δε με αυτόν και όλοι όσοι υπήρχαν ακόμη από το παρελθόν.

Αναστάσιος Παπούλας
(1857 – 1935), αρχιστράτηγος της Στρατιάς Μ. Ασίας

Τότε ο **Ιωάννης Μεταξάς** αντέταξε επίμονη άρνηση. Σε πρόταση του **Γούναρη**, όπως αναλάβει την αρχιστρατηγία ο **Μεταξάς**, απάντησε ότι ήταν πολύ αργά. Θεωρούσε ότι οι επιχειρήσεις έβαιναν σε αποτυχία και δεν αναλάμβανε την ευθύνη. Τα ανωτέρω ελέχθησαν κατά την πρώτη συνομιλία του **Μεταξά** με τους **Γούναρη**, **Πρωτοπαπαδάκη** και **Εξαδάκτυλο**. Η δεύτερη συνομιλία, στην οποία παρίστατο και ο νεοδιορισθείς υπουργός των Στρατιωτικών **Νικόλαος Θεοτόκης**, ήταν περισσότερο ενδιαφέρουσα και δραματική. Ο **Γούναρης** μίλησε περί της ανάγκης της συστάσεως Βασιλικού και Γενικού Στρατηγείου, στο οποίο ζήτησε τη συμμετοχή του **Μεταξά** ως αρχηγού, αλλ' ο **Μεταξάς** και πάλι δεν δέχθηκε την προτεινόμενη θέση και ανέπτυξε τους προς τούτο λόγους.

Ο **Γούναρης** εξήγησε ότι ήταν αίτημα της κοινής γνώμης να ιδεί επί κεφαλής τον Βασιλέα και το Επιτελείο του και πρότεινε στο **Μεταξά** να συμμετάσχει στο Βασιλικό Στρατηγείο ή να αναλάβει ως αρχηγός του Επιτελείου. Ο **Μεταξάς**, παρά τη θερμότατη έκκληση και την επιμονή όλων, αρνήθηκε κατηγορηματικά, επικαλεσθείς ακόμη και ζήτημα αρχής, ότι ήταν κηρυγμένος εναντίον της εκστρατείας στη Μικρά Ασία.

Η υπόθεση του **Μεταξά** είχε λήξει.

Ο **Γούναρης** αρκέστηκε στην πραγματοποίηση του σχεδίου χρησιμοποιήσεως του Βασιλέως, της ανασυγκροτήσεως του Επιτελείου υπό τον **Δούσμανη** και της αμέσου αναλήψεως εντατικής προσπάθειας προς ανασυγκρότηση του στρατού. Την 15/28 Απριλίου ο **Γούναρης** έφθασε στη Σμύρνη συνοδευόμενος από τον υπουργό Στρατιωτικών **Θεοτόκη**, για να μορφώσει ιδία αντίληψη περί της εκεί καταστάσεως. Μετά σύσκεψη στη Διοίκηση της Στρατιάς και σχετική ενημέρωση, ο πρωθυπουργός και ο υπουργός συνοδευόμενοι και από τον υποστράτηγο **Βίκτωρα Δούσμανη**, αρχηγό της Επιτελικής Υπηρεσίας Στρατού και τον υποστράτηγο **Ξενοφώντα Στρατηγό**, στρατιωτικό σύμβουλο της κυβερνήσεως, μετέβησαν στο Μέτωπο.

Διαπίστωσαν ότι στο νότιο τομέα το φρόνημα του στρατού, κατόπιν της νίκης του Τουμπλού Μπουνάρ, ήταν ιδιαιτέρως ακμαίο. Αντίθετα στο βόρειο μέτωπο το ηθικό δεν ήταν και τόσο σε υψηλό επίπεδο.

Επιστρέψαντες εις τας Αθήνας επιδόθηκαν εντατικά, πρώτα στην εξεύρεση οικονομικών μέσων, δεύτερον στην πρόσκληση νέων ηλικιών και τρίτον στη συστηματική αποστολή στο Μέτωπο των διαφόρων αποσπασμένων στα μετόπισθεν. Τέλος, θέμα σοβαρό αποτελούσε η προμήθεια του αναγκαίου πολεμικού υλικού.

Η υπό τον Δούσμανη ανάληψη της Επιτελικής Υπηρεσίας, δεν μετέβαλε ουσιαστικά την προηγούμενη κατάσταση. Δεν ασκούσε ούτος καμιά ουσιαστική εξουσία. Εξάλλου η ανασύσταση του Βασιλικού Στρατηγείου και η χρησιμοποίηση του Βασιλέως **Κωνσταντίνου**, υπήρξαν μάλλον διακοσμητικοί. Συνεπώς κατά τα επιχειρήσεις του θέρους 1921, η ευθύνη παρέμεινε στα χέρια του αρχιστρατήγου **Παπούλα** και των επιτελών του **Κ. Πάλλη** και **Π. Σαρηγιάννη**, εν τελευταία δε αναλύσει αυτών των τελευταίων.

Κατά την 1/14 Απριλίου 1921 η δύναμη του Ελληνικού Στρατού ήταν:

• Αξιωματικοί 8.093 και οπλίτες 224.993

Εξ αυτών η Στρατιά Μικράς Ασίας διέθετε:

• Αξιωματικούς 4.364 και οπλίτες 122,164

Η Στρατιά Θράκης – Μακεδονίας:

• Αξιωματικούς 1.525 και οπλίτες 54.036

Το Ε΄ Σώμα Στρατού Ηπείρου:

• Αξιωματικούς 422 και οπλίτες 14.632

Και τέλος στη ζώνη του Εσωτερικού:

• Αξιωματικούς 1.782 και οπλίτες 34.161

Κατά τον Απρίλιο μήνα εκλήθησαν υπό τα όπλα νέες κλάσεις εφέδρων, εκτός εκείνων των τριών, που εκλήθησαν το Μάρτιο.

Η επιστράτευση αυτή απέδωσε συνολικά 38.000 άνδρας. Επιπροσθέτως έγινε επιστράτευση και στη Μ. Ασία. Συνεπώς μετά την αποστολή των ενισχύσεων από 74.656 άνδρες η δύναμις της Στρατιάς ανερχόταν την 1/14 Ιουνίου 1921 σε 5.740 αξιωματικούς και 186.000 οπλίτες.

Ο Βασιλεύς Κωνσταντίνος στη Σμύρνη

Το πρωί της 29 Μαΐου – 11 Ιουνίου 1921, τελέσθηκε δοξολογία, με το Βυζαντινό Τυπικό, στη Μητρόπολη Αθηνών και τις απογευματινές ώρες ο Βασιλεύς κατήλθε στο Νέο Φάληρο και από την εκεί εξέδρα, με τη βασιλική άκατο επιβιβάστηκε στο θωρηκτό «Λήμνος» που τον ανέμενε. (Ο «Αβέρωφ» ήταν ως γνωστόν ελλιμενισμένος στην Κωνσταντινούπολη). Ο Βασιλεύς συνοδευόταν από μέλη της Βασιλικής Οικογενείας, υπό τον πρωθυπουργό **Γούναρη**, από τους υπουργούς των στρατιωτικών **Ν. Θεοτόκη** και Ναυτικών **Π. Μαυρομιχάλη** και από τους υποστρατήγους **Β. Δούσμανη** και **Στρατηγό**. Η προπομπή ήταν πάνδημος και η θερμότητα των εκδηλώσεων μεγάλη. Οι εκδηλώσεις του πλήθους ήσαν συγκινητικές. Και όταν η «Λήμνος» απήρε, συνοδευόμενη από τα

Ο Βασιλεύς **Κωνσταντίνος**
(1868 – 1923)

πολεμικά, που ήσαν στο φαληρικό όρμο, κοινή ήταν η ευχή: Ζητείτο και πάλι η βοήθεια του Θεού της Ελλάδος.

Τις πρώτες απογευματινές ώρες της επομένης (30 Μαΐου – 12 Ιουνίου) ο **Βασιλεύς Κωνσταντίνος** αποβιβάστηκε στη Σμύρνη, τυχών πανδήμου και ιδιαίτερα θερμής υποδοχής. Εγκαταστάθηκε στο προάστιο της Σμύρνης Κορδελιό, οπόθεν απηύθυνε διάγγελμα προς το λαό.

Συμβούλιο υπό την προεδρία του Βασιλέως

Το απόγευμα της 3/16 Ιουνίου 1921 συγκροτήθηκε στο Κορδελιό συμβούλιο υπό την προεδρία του Βασιλέως και την συμμετοχή του Διοικητού της Στρατιάς αντιστράτηγου **Παπούλα**, του αρχηγού και του υπαρχηγού του επιτελείου της Στρατιάς **Πάλλη** και **Σαρηγιάννη**, και του αρχηγού της επιτελικής υπηρεσίας στρατού, υποστρατήγου **Δούσμαν**η.

Προσπάθειες μεσολαβήσεως

Την 4/17 Ιουνίου η Ελληνική Κυβέρνηση πληροφορείτο από τον εν Παρισίοις πρεσβευτή **Ανδρέα Μεταξά** ότι ο Λόρδος **Κώρζον** κατ' εντολή της κυβερνήσεώς του προτίθετο να μεταβεί στο Παρίσι για να επιδιώξει μεσολάβηση των συμμάχων και αποφυγή της νέας Ελληνοτουρκικής συγκρούσεως[5].

Πράγματι η ιδέα της συμμαχικής μεσολαβήσεως στην Ελληνοτουρκική διένεξη συζητήθηκε στο Παρίσι την 5/18 και 6/19 Ιουνίου 1921 μεταξύ Άγγλων, Γάλλων και Ιταλών αντιπροσώπων.

Το πρωί της πρώτης ημέρας ο λόρδος Κώρζον συνοδευόμενος από τον σερ **Οράτιο Rumbold**, τον **Robert Vansittart** και τον **Osborne**, συναντήθηκαν στο Και ντ' Ορσαί, με τον τότε Γάλλο πρωθυπουργό **Αριστείδη Μπριάν** και τον **Φίλιππο Μπετερλώ**.

Κατά τι διήμερες συζητήσεις καταδείχθηκε σαφώς η διαφωνία μεταξύ Άγγλων και Γάλλων και των τηρούντων επιφυλακτική στάση Ιταλών. Όλες εκείνες οι συζητήσεις ήταν χαμένος καιρός. Ο **Μπριάν** ήταν προθυμότερος για παραχωρήσεις στην Τουρκία ενώ αντετίθετο σε κάθε ελληνική αξίωση. Ο **Μπριάν**, εκτός από την εκκένωση της Μ. Ασίας από τον ελληνικό στρατό, ζητούσε και την αυτονομία της Θράκης. Οι Γάλλοι ήταν προετοιμασμένοι να υποστηρίξουν τους Τούρκους και στη Θράκη.

Κατά συνέπεια δεν έμεινε για τους Έλληνες άλλη λύση, παρά η αποφασιστική νίκη, εάν αυτή ήταν δυνατή, ή θαρραλέα αποχώρηση από τη Μ. Ασία, ανεξαρτήτως των συνεπειών.

Οι διήμερες εκείνες συνομιλίες κατέληξαν στην πρόταση της μεσολαβήσεως. Η διαδικασία της προτάσεως θα ήταν η ακόλουθη: Θα υποβαλλόταν στους Έλληνες και αν αυτοί συμφωνούσαν, να αρχίσουν τις διαπραγματεύσεις με την Κωνσταντινούπολη και την Άγκυρα, θα ακολουθούσε η γνωστοποίηση στους Τούρκους με τη δήλωση ότι, σε περίπτωση αρνήσεως να συμφωνήσουν, θα ανακαλούνταν όλες οι

5. Πληροφοριοδότης ήταν ο τέως υπουργός εξωτερικών **Νικόλαος Πολίτης**, ο οποίος και εξέφρασε τη γνώμη ότι η Ελλάς θα είχε και συμφέρον να αναβάλει την επίθεση. Πηγή του Ν. Πολίτη ήταν ο **Ελευθέριος Βενιζέλος**, ο οποίος είχε ενημερωθεί από τον **Ουίλσον Τσώρτσιλ**. Και συγκεκριμένα επί των συμπερασμάτων των συζητήσεων, οι οποίες είχαν διεξαχθεί στο Τσέκερς (Chequers) την 27 Μαΐου / 9 Ιουνίου από το μικρό υπουργικό συμβούλιο.

παραχωρήσεις και θα παρέχονταν βοήθεια προς τους Έλληνες.

Μόλις ο Έλληνας υπουργός των εξωτερικών πληροφορήθηκε περί του επικειμένου διαβήματος, μετέβη στο Κορδελιό, για να συναντήσει τον **Γούναρη** προς ανταλλαγή σκέψεων. Ο **Γούναρης** αφού άκουσε και τη γνώμη των υπευθύνων στρατιωτικών παραγόντων απέστειλε τηλεγραφικώς με τον εις Λονδίνο Έλληνα πρεσβευτή υπόμνημα προς τη Βρετανική Κυβέρνηση μόνο, με το οποίο εξηγούσε, με διαλλακτικό τόνο, ποια κατάσταση αντιμετώπιζε η Ελλάς. Ταύτα την 7/20 Ιουνίου 1921.

Την επόμενη, όμως, 8/21 Ιουνίου, επιδόθηκε στην Ελληνική Κυβέρνηση και την Κυβέρνηση της Αγκύρας Διακοίνωση, διά της οποίας ζητείτο η αναστολή των επιχειρήσεων για την επανασυζήτηση της υποθέσεως και εξεύρεση λύσεως.

Η απάντηση της ελληνικής κυβερνήσεως της 11/24 Ιουνίου 1921 ήταν αρνητική. Δεν απέκλειε κατ' αρχήν οιανδήποτε προσπάθεια μεσολαβήσεως, αλλά ηρνείτο την αναστολή των επιχειρήσεων, και τούτο κατόπιν ρητής δηλώσεως των υπευθύνων στρατιωτικών εμπειρογνωμόνων ότι οιαδήποτε αναβολή των επιχειρήσεων ήταν ασύμφορη και επικίνδυνη. Τη Διακοίνωση απέκρουσε και η Κυβέρνηση της Αγκύρας.

Ο Βασιλεύς Κωνσταντίνος στο Κορδελιό

Τον Βασιλέα **Κωνσταντίνο**, κατά τη διαμονή του στη Μ. Ασία συνόδευε μόνιμα ο αδελφός του Βασιλόπαις **Νικόλαος**. Ο Βασιλόπαις **Ανδρέας** διοικούσε την XII Μεραρχία και έλαβε ενεργό μέρος στον πόλεμο. Ωσαύτως μετέσχε στον αγώνα και ο διάδοχος **Γεώργιος**.

Ο Ύπατος αρμοστής **Στεργιάδης**, φοβόταν πολύ κατά τις πρώτες ημέρες για την ασφάλεια του Βασιλέως από τυχόν ενέργειες πρακτόρων του **Κεμάλ**. Τα μέτρα δε ασφαλείας ήταν τέτοια, ώστε έκαναν τον Βασιλέα να αισθάνεται τον εαυτό του σαν φυλακισμένο. Ο Βασιλόπαις Νικόλαος, στο ημερολόγιό του περιγράφει τη ζωή τότε του Κωνσταντίνου στο Κορδελιό ως εξής:

Ο Βασιλεύς κάθε απόγευμα, μη έχων πού να πάει, διότι το σπίτι τούτο στερείται και ενός κήπου, όπου θα μπορούσε να καθίσει ήσυχος και ανενόχλητος, περνάει από τις 5 έως τις 8 επάνω εις μία μικρή ταράτσα, προς το μέρος της θαλάσσης, που βρίσκεται εις την πρόσοψη του σπιτιού, δεξιά και αριστερά της εισόδου.

Το σπίτι χωρίζεται από το δημόσιο δρόμο με ένα κιγκλίδωμα. Εις το δρόμο αυτό έρχεται και στέκεται επί ώρες ολόκληρες ο κοσμάκης του Κορδελιού και των περιχώρων, καθώς και άπειρος κόσμος που έρχεται με το βαποράκι από τη Σμύρνη και κοιτάζει τον Βασιλέα... Είναι, αλήθεια, συγκινητικό πράγμα να παρατηρεί κανείς τα βλέμματα, με τα οποία κοιτάζουν όλοι αυτοί οι άνθρωποι τον Βασιλέα. Και μεταξύ των περιέργων αυτών βλέπει κανείς στρατιώτες και ναύτες, κυρίους και κυρίες της κοινωνίας της Σμύρνης, παπάδες, παιδιά και γυναίκες πάσης ηλικίας και κάθε τάξεως.

Έρχονται δε και πολλές γριούλες και στέκονται και κάνουν το σταυρό τους. Όλος αυτός ο κόσμος στέκεται εκεί επί ώρες εις τον ήλιο και κοιτάζει με ορθάνοιχτα μάτια, σαν να ήθελε να καταπιεί κυριολεκτικώς τον Βασιλέα. Και μεταξύ των ανταλλάσσουν, με σιγανή φωνή τις εντυπώσεις των. Στέκονται με υπομονή και καρτερία και επειδή ο Βασιλεύς κάθεται σε μια καρέκλα και δεν μπορούν να τον ιδούν καλά, αρχίζουν να ανυπομονούν και στο τέλος φωνάζουν δυνατά: «Σήκω πάνω να σε δούμε, σήκω πάνω». Ο Βασιλεύς δυσανασχετεί, φυσικά, αλλά στο τέλος, τι να κάνει σηκώνεται. Και όταν σηκωθεί και τους κάνει μία χει-

ρονομία χαιρετισμού, όλος αυτός ο κοσμάκης αρχίζει να φωνάζει: «Ζήτω ο Βασιλιάς μας... και στην πόλη. Πολυχρονεμένος να είσαι» κ.λπ.

Είναι ένα από τα συγκινητικότερα που έχω δει στη ζωή μου. Προχθές, Κυριακή της Πεντηκοστής, καθώς και την επόμενη Δευτέρα της Αγίας Τριάδος, το βαποράκι, που κάνει τη συγκοινωνία μεταξύ Σμύρνης και Κορδελιού, μετέφερε 30.000 ανθρώπους. Την πρώτη ημέρα ήταν ο Βασιλιάς εις το Μπουτζά. Τη Δευτέρα χάλασε ο κόσμος.

Κεφάλαιο 1ο

Επιχειρήσεις Θέρους 1921
Κατάληψη Κιουτάχειας – Αφιόν Καραχισάρ και Εσκή Σεχήρ
(Ιούνιος – Ιούλιος 1921)

Ι.- Προπαρασκευή των επιχειρήσεων, δράση της αεροπορίας

Περί το τέλος του 1ου 10ημέρου του μηνός Ιουνίου 1921 παρουσιάστηκα στην Ουσάκ Β΄ Μοίρα Αεροπλάνων και ανέλαβα υπηρεσία. Διοικητής της Μοίρας ετύγχανε ο λοχαγός πεζικού **Βασίλειος Τσαπραλής** ή Τσαρπαλής, προελεύσεως Σχολείου Υπαξιωματικών, οδηγός αεροπόρος. Η Μοίρα εκ 4ων – 5 αεροπλάνων Μπρεγκέ και ενός πάνινου υπόστεγου ήταν εγκατεστημένη εις το αμέσως ανατολικά της πόλεως Ουσάκ υφιστάμενο τουρκικό αεροδρόμιο. Τα γραφεία της Μοίρας, οι αξιωματικοί και το εστιατόριο αξιωματικών και οι οπλίτες ήσαν εγκατεστημένοι σε ξύλινα παραπήγματα, κωνικές σκηνές και αντίσκηνα. Το αεροδρόμιο, λόγω της εποχής του έτους (μην Ιούνιος) ήταν σωστό λιβάδι με χόρτο ύψους 0,30 μ. Η κίνησή μας μεταξύ αεροδρομίου και Ουσάκ γινότανε πεζή.

Όταν παρουσιάστηκα στη Β΄ Μοίρα Αεροπλάνων Ουσάκ, η Στρατιά προπαρασκευαζόταν για επιχείρηση προς κατάληψη της γραμμής Εσκή Σεχήρ – Κιουτάχειας – Αφιόν Καραχισάρ. Οι επιχειρήσεις του Μαρτίου 1921, όχι μόνο δεν προήγαγαν τη λύση του Μικρασιατικού προβλήματος από ελληνικής πλευράς, αλλά και επέδρασε δυσμενώς επ' αυτού.

Η Ελληνική Κυβέρνηση αποφάσισε όπως συνεχίσει τον αγώνα και ζητούσε επ' αυτού τις αντιλήψεις της Στρατιάς. Η Στρατιά δέχτηκε τη συνέχιση του αγώνος υπό την προϋπόθεση ταχείας και ουσιαστικής ενισχύσεώς της.

Οι προπαρασκευαστικές ενέργειες της σχεδιαζόμενης επιχειρήσεως εξακολουθούσαν πυρετωδώς καθ' όλους του μήνας Απρίλιο, Μάιο και Ιούνιο. Κατόπιν εκκλήσεως της Συντακτικής Συνελεύσεως των Ελλήνων αναχώρησε για τη Σμύρνη ο Βασιλεύς **Κωνσταντίνος** την 29ην Μαΐου – 11 Ιουνίου 1921 ίνα αναλάβει την αρχιστρατηγία (υψηλώ ονόματι), αφού προηγουμένως εξέδωσε σχετικό διάγγελμα προς το λαό.

Την 16:20 ώρα της 30ής Μαΐου / 12 Ιουνίου 1921, ο Βασιλεύς αποβιβαζόταν στη Σμύρνη, την περικαλή νύμφη της Ιωνίας, τυχών θερμότατης υποδοχής. Την 17:30 ώρα της αυτής ημέρας ο Βασιλεύς εγκαθίστατο στο προάστιο της Σμύρνης Κορδελιό, οπόθεν την 31η Μαΐου – 13 Ιουνίου 1931 απηύθυνε Διάγγελμα προς το Στρατό.

Τον Βασιλέα συνόδευαν ο πρωθυπουργός **Δημ. Γούναρης**, ο υπουργός των Στρατιωτικών **Θεοτόκης** και οι στρατηγοί **Δούσμανης** και **Στρατηγός**.

Κατά την κίνησή μου από Θεσσαλονίκης μέσω Σμύρνης προς Ουσάκ, πέρασα ένα απόγευμα από το Κορδελιό και είδα, από μακριά βέβαια, για πρώτη και τελευταία φορά τον Βασιλέα εκείνον, καθήμενο στη βεράντα του ανακτόρου (επαύλεως).

Η δύναμη της Στρατιάς της Μ. Ασίας, ενώ μετά το πέρας των επιχειρήσεων του Μαρτίου 1921 (ήτοι την 1/14 Απριλίου) ανερχόταν σε 4.352 αξιωματικούς, 122.676 οπλίτες, 35.234 κτήνη και 265 πυροβόλα διαφόρων διαμετρημάτων, μετά την ενίσχυσή της και ανασυγκρότησή της η δύναμή της ανήλθε την παραμονή των επιχειρήσεων (21 Ιουνίου – 4 Ιουλίου 1921) σε 6.159 αξιωματικούς, 193.994 οπλίτες παρόντες, 63.639 κτήνη και 318 πυροβόλα διαφόρων διαμετρημάτων. Εκ της ανωτέρω δυνάμεως η μάχιμη τακτική δύναμη ανήρχετο σε 2.526 αξιωματικούς, 107.476 οπλίτες, 106.007 τυφέκια, 908 πολυβόλα, 1.469 σπάθες και 344 πυροβόλα διαφόρων διαμετρημάτων.

Η μάχιμη δύναμη του Τουρκικού Στρατού προ της ενάρξεως των επιχειρήσεων, ανερχόταν, κατά πληροφορίες της Στρατιάς σε 60.300 άνδρες, 5.720 ίππους, 250 πολυβόλα και 156 πυροβόλα διαφόρων διαμετρημάτων.

Στη γενική αναδιοργάνωση και ενίσχυση της Στρατιάς συμπεριλήφθηκε και η Αεροπορική Υπηρεσία.

Η Αεροπορία μας

Η κατανομή της Αεροπορικής Υπηρεσίας της Στρατιάς, προς εκτέλεση του έργου της, ήταν, σύμφωνα με την έκθεση της Στρατιάς, η οποία υπεβλήθη την 14/27 Μαΐου 1921, και του 11ου Επιτελικού Γραφείου στο Υπουργείο Στρατιωτικών ως κάτωθι:

Όρχος αεροπορίας Στρατιάς Καζιμίρ, νοτίως Σμύρνης.

Β΄ Μοίρα αεροπλάνων παρά τη Νότια Ομάδα εν Ουσάκ.

Γ΄ Μοίρα αεροπλάνων παρά τη Βόρεια Ομάδα εν Προύση.

Δ΄ Μοίρα αεροπλάνων (συγκροτηθησόμενη) παρά τη Νότια Ομάδα εν Ουσάκ.

Με καθημερινές, σχεδόν, πτήσεις αεροπλάνων της αεροπορίας ξηράς τόσο παρατηρήσεως, όσο και φωτογραφιών των εχθρικών θέσεων και οργανώσεων, παρέχονταν άφθονο υλικό στην καλώς οργανωμένη και λειτουργούσα υπηρεσία πληροφοριών. Οι λαμβανόμενες αεροφωτογραφίες ήσαν λίαν σαφείς, διότι ουδεμία προσπάθεια παραλλαγής είχε καταβληθεί από τους Τούρκους. Οι προσπάθειες των Ελλήνων αεροπόρων και τα επιτευχθέντα παρ' αυτών αποτελέσματα ήταν τόσον επιτυχή, ώστε το Επιτελείο της Στρατιάς και τα επιτελεία των Σωμάτων Στρατού είχαν σαφή και πλήρη εικόνα της εκτάσεως των έργων και της ισχύος αυτών.

Στη διάθεση του Α΄ Σώματος Στρατού (Νότια Ομάς) εδόθη και το Ναυτικό Σμήνος Αεροπλάνων. Τούτο, καθώς και η Διοίκηση της Ναυτικής Αεροπορίας και η Μοίρα Σμύρνης υπήχθησαν στη Στρατιά, μόνο για την τακτική αυτών χρησιμοποίηση.

Αεροδρόμια υφίσταντο στο Καζαμίρ, Ουσάκ, Προύσα, Φιλαδέλφεια, Μπαλικεσέρ, Πέργαμο, Μαγνησία, Βαϊνδήριο και Οδεμήσιο.

Όσον αφορά την Τουρκική Αεροπορία, οι πληροφορίες που είχε η Στρατιά αναβίβαζαν τον αριθμό των αεροπλάνων σε είκοσι περίπου, άνευ ενιαίας τινός οργανώσεως.

Η Στρατιά της Μ Ασίας για την εκτέλεση των επιχειρήσεων προς κατάληψη της γενικής γραμμής Εσκή Σεχήρ – Κιουτάχειας κατήρτισε σχέδιο επιχειρήσεων εγκριθέν από τον Βασιλέα εις το Συμβούλιο του Κορδελιού την 3/16 Ιουνίου 1921. Από το σχέδιο ετίθετο ως γενικός σκοπός των επιχειρήσεων η δι' επιθέσεως συντριβή των εχθρικών δυνάμεων, κατάληψη του κυρίου κέντρου, εφοδιασμού αυτών, Εσκή Σεχήρ και η απηνής καταδίωξη του εχθρού.

Την κύρια επίθεση θα ενεργούσε η Στρατιά κατά των επί της αμυντικής τοποθεσίας Κιουτάχειας εχθρικών δυνάμεων διαθέτουσα για την επίθεση αυτή, συγκλίνοντος το Νότιο Τμήμα Στρατιάς και το Γ΄ Σώμα Στρατού, αποφεύγοντας την κατά μέτωπο προσβολή της αμυντικής τοποθεσίας Κιουτάχειας.

Ο σκοπός της προσβολής ήταν να συγκρατήσει τον όγκο του τουρκικού στρατού περί την Κιουτάχεια καθ' ον χρόνο με το δεξιό αυτής, ενισχυμένο και με τις προς Αφιόν Καραχισάρ ενεργούσες δυνάμεις, θα ενεργούσε ανατολικά της σιδηροδρομικής γραμμής Αφιόν Καραχισάρ – Κιουτάχειας προς Σεϊντή Γαζή και Εσκή Σεχήρ, διά την αποκοπή της προς ανατολάς διαφυγής του.

Για την εφαρμογή του συλληφθέντος και εγκριθέντος σχεδίου επιχειρήσεων η Στρατιά συγκρότησε από τις 4/17 Ιουνίου 1921:

α) Το Νότιο Τμήμα της Στρατιάς από τα:

Α΄ Σώμα Στρατού (Ι και ΙΙ Μεραρχίες).

Β΄ Σώμα Στρατού V και XIII Μεραρχίες.

Νότιο Συγκρότημα Μεραρχιών (IV και XII Μεραρχίες).

Μικτό Απόσπασμα IX Μεραρχίας.

Στοιχεία Νοτίου Τμήματος Στρατιάς.

Στα τελευταία αυτά περιλαμβάνονταν και οι Β΄ και Δ΄ Μοίρα Αεροπλάνων καθώς και το Ναυτικό Αεροπορικό Σμήνος.

β) Το Βόρειο Τμήμα της Στρατιάς από τα:

Γ΄ Σώμα Στρατού (VII και X Μεραρχίες συν σύνταγμα πεζικού).

Βόρειο Συγκρότημα Μεραρχιών (III, XI Μεραρχίες μείον σύνταγμα πεζικού).

Στοιχεία βορείου τμήματος Στρατιάς.

Στα τελευταία αυτά περιλαμβάνονταν και η Γ΄ Μοίρα Αεροπλάνων.

Ο εχθρός με την αεροπορία του παρακολουθούσε τις διάφορες κινήσεις των μονάδων μας και ενίοτε προέβαινε σε βομβαρδισμό αυτών. Ούτω:

Την 2/15 Μαΐου τουρκικό αεροπλάνο βομβάρδισε με τέσσερες βόμβες τον καταυλισμό της VIIα΄ Μοίρας ορειβατικού πυροβολικού (περί τα 400 μ. βορειοανατολικά του Ακ Σου).

Την 10:30 ώρα της 16/29 Ιουνίου τουρκικό αεροπλάνο υπεριπτάμενο των γραμμών της XI Μεραρχίας, έρριψε τρεις εν συνόλω βόμβας, χωρίς αποτέλεσμα, στην περιοχή Ουμενταλάκι – Καζαντζήκιοϊ, βληθέν ανεπιτυχώς από ημέτερο πυροβολικό και πολυβόλα. Το αεροπλάνο μετά από δεκαπεντάλεπτο πτήση αναχώρησε με κατεύθυνση το Αινεγκιόλ.

Την 27η Ιουνίου / 10 Ιουλίου 1921, παραμονή της επιθέσεως, οπότε το Νότιο Τμήμα Στρατιάς, μετακινηθέν διαδοχικά από το χώρο συγκεντρώσεως των μονάδων του, στον οποίο βρισκόταν την 23 Ιουνίου / 6 Ιουλίου, εγκαταστάθηκε στο καθορισθέν από τη Στρατιά χώρο εξορμήσεως οι Β΄ και Δ΄ Μοίρες αεροπλάνων ως και το Ναυτικό Αεροπορικό Σμήνος που βρισκόταν στο Ουσάκ από 1/14 Ιουνίου.

Αεροπορική πολεμική δράσις μου

Από τις πτήσεις που έκανα εγώ κατά την προπαρασκευή των επιχειρήσεων (Ιούνιος 1921) θα μνημονεύσω μονάχα τρεις, για να καταδείξω, αφενός τον τρόπο σκέψεως των διοικούντων τότε τις Αεροπορικές Μοίρες και αφετέρου την αδιαφορία τους για την τύχη τόσο του ιπταμένου προσωπικού όσο και του υλικού και εκ τρίτου τη μειωμένη συνείδηση περί την εκτέλεση του καθήκοντος.

1.- Η πρώτη πολεμική μου πτήση

Η πρώτη πτήση μου, άμα τη παρουσιάσει μου στη Β΄ Μοίρα Αεροπορίας, ήταν μια αναγνώριση εκατέρωθεν της σιδηροδρομικής γραμμής Ουσάκ – Αφιόν Καραχισάρ και της παρ' αυτήν αμαξιτής οδού, προς εξακρίβωση συγκεντρώσεων και οχυρώσεων του εχθρού. Χρησιμοποιήθηκε αεροπλάνο Μπρεγκέ, ήταν άλλωστε ο μοναδικός τύπος αναγνωρίσεως που διέθεταν οι Μοίρες.

Κατά τις πτήσεις, προς προφύλαξη από το κρύο φορούσαν οι αεροπόροι φουρέ υποδήματα, φουρέ φόρμα και φουρέ δερμάτινο κάλυμμα της κεφαλής και γυαλιά. Οι θέσεις, τόσο του οδηγού όσο και του παρατηρητή, ήταν ακάλυπτες και απροστάτευτες. Δέχονταν, συνεπώς, το κύμα του ψυχρού αέρος εκ της περιστροφής της έλικας. Ο παρατηρητής, που ήταν υποχρεωμένος, για να παρατηρεί κάτω, να στέκεται συνήθως όρθιος και να βλέπει άλλοτε σκύβοντας δεξιά του κορμού του αεροπλάνου και άλλοτε αριστερά, κουραζόταν υπερβολικά και δεχόταν επί πλέον ριπές αέρος. Αν και η απόσταση μεταξύ οδηγού και παρατηρητή ήταν ελάχιστη (δεν ξεπερνούσε το μισό μέτρο), εντούτοις κάθε προφορική συνδιάλεξη ήταν αδύνατη, λόγω του εκκωφαντικού θορύβου του κινητήρα. Ο οδηγός ήταν αφοσιωμένος στην οδήγηση του αεροπλάνου και ο παρατηρητής στην παρατήρηση και την καθοδήγηση του οδηγού, επί του ακολουθητέου δρομολογίου, των αναγκαίων στροφών, του ενδεικνυομένου ύψους και τα τοιαύτα. Την ευθύνη για την εκτέλεση της αποστολής, εφόσον ο κινητήρας του αεροπλάνου λειτουργούσε κανονικά, έφερε ο παρατηρητής. Για τον προσανατολισμό δεν διατίθετο ουδέν μέσο, ουδέ μια πυξίδα και συνεπώς ήταν απαραίτητο για την εκτέλεση της πτήσεως να υπάρχουν πρόσφορες καιρικές συνθήκες. Η βροχή, το χιόνι, η ομίχλη, τα νέφη, και ο ισχυρός άνεμος ήταν στοιχεία μη επιτρέποντα τότε την εκτέλεση πτήσεως. Επί πλέον υπεισερχόταν και η κατάσταση του αεροδρομίου. Το αεροδρόμιο δεν διέθετε, τότε, όπως σήμερα διαδρόμους προσγειώσεως.Ήταν επίπεδος εδαφικός χώρος, ο οποίος με μια βροχή ή χιόνι, λάσπωνε και δεν προσφερόταν για απογείωση ή προσγείωση αεροπλάνου.

Οι συλλεγόμενες πληροφορίες (χαρακώματα του εχθρού, καταυλισμοί, μεταφορές κ.λπ.) περί του εχθρού και των φιλίων, έδει να καταχωρούνται σε μπλοκ γραφόμενες με μολύβι και να μεταφέρονται μερικές απ' αυτές επί του χάρτου, τον οποίο έφερε ο παρατηρητής, είτε κολλημένο με πινέζες σε ξύλινη πινακίδα είτε τενεκεδένια θήκη, η οποία διέθετε δυο περιστρεφόμενους κυλίνδρους, οι οποίοι επέτρεπαν την περιστασιακή μετακίνηση του χάρτου. Αλλά η, επί του εν χρήσει, τότε, χάρτου τοποθέτηση πληροφοριών αναγομένων σε αμυντικές οργανώσεις και δίκτυο συγκοινωνιών ήταν έργο δυσχερέστατο για τον παρατηρητή και απαιτούσε γνώσεις. Τα χρησιμοποιούμενα, τότε, φύλλα χάρτου, κλίμακας 1:250.000 είχαν ανατυπωθεί, κατά το 1919, από την Ελληνική Γεωγραφική Υπηρεσία Στρατού, από σχετικά γερμανικά τοιαύτα. Κατά την ανατύπωση είχαν αντικατασταθεί πολλές από τις αναφερόμενες σ' αυτά τοπωνυμίες, με ελληνικά ονόματα κατά τρόπο καθιστώντα αυτές παραφθαρμένης προφοράς. Οι υψομετρικές

καμπύλες και οι ευθείες γραμμές απείχαν κατά πολύ της πραγματικής μορφής του εδάφους. Πολύ συχνά κατοικημένοι τόποι, υπάρχοντες, ή δεν σημειώνονταν ή σημειώνονταν μακράν της πραγματικής αυτών θέσεως. Ενίοτε οι ονομασίες αυτές κατοικημένων τόπων ήσαν γνωστές στους κατοίκους υπό άλλες ονομασίες. Η υποχρεωτική χρησιμοποίηση από τις μονάδες της Στρατιάς των ανακριβών τούτων χαρτών, παρενέβαλε πλείστες όσες δυσχέρειες κατά τη διεξαγωγή των επιχειρήσεων και καθιστούσε το έργο αυτών λίαν επίπονο. Εάν αυτοί οι χάρτες παρενέβαλαν δυσχέρειες στις μάχιμες μονάδες, οι οποίες στο τέλος ημπορούσαν να συμβουλευτούν τους κατοίκους, φαντάζεται τις εύκολα πόσο δυσχεραινόταν το έργο του παρατηρητή αεροπόρου, ο οποίος κατά την πτήση του βρισκόταν υπό όλως ιδιάζουσες συνθήκες και ο χρόνος του ήταν περιορισμένος.

Κάποτε η πτήση αυτή, η οποία επεκτάθηκε μέχρι το Αφιόν Καραχισάρ, τελείωσε και επιστρέψαμε στο Ουσάκ. Η πρώτη ερώτηση που μου έκανε ο διοικητής της Μοίρας λοχαγός **Τσαπραλής** ήταν:

– *Είδες το Αλτουντάς;*

– *Μάλιστα, απάντησα*

– *Πώς είναι; Με ρωτά*

– *Τρεις συνοικισμοί.*

– *Πολύ καλά, μου λέει. Αυτό είναι.*

Σημειωτέον ότι το Αλτουντάς ήταν ένα μικρό χωριό από τρία συγκροτήματα σπιτιών στην περιοχή Τουλού Μπουνάρ. Η διοίκηση της Μοίρας, είτε από αυτοπρόσωπη αεροπορική αναγνώριση, είτε από πληροφορίες παρατηρητή τινός είχε μάθει την ύπαρξη του χωριού αυτού και για να εξακριβώνει την ικανότητα αεροπόρου τινός έθετε σ' αυτόν το ανωτέρω ερώτημα. Αυτό, όμως, ήταν πλέον κοινό μυστικό και ο κάθε νέος αεροπόρος ενημερωνόταν επ' αυτού άμα τη παρουσιάσει στη Μοίρα. Σημειωτέον ότι οι διοικητές Μοιρών, αν και νέοι ακόμη λοχαγοί, απέφευγαν την εκτέλεση πολεμικών πτήσεων, είτε ως οδηγοί, είτε ως παρατηρητές και ως εκ τούτου δεν ήσαν σε θέση να κρίνουν το έργο των υφισταμένων των, ούτε, κατά μείζονα λόγο, να τους καθοδηγήσουν.

Η εκτέλεση μιας πολεμικής αποστολής δεν είναι απλούν πράγμα, όπως εκλαμβανόταν, δυστυχώς, τότε. Από την πρώτη στιγμή κατενόησα ότι η κάθε πολεμική πτήση απαιτούσε προπαρασκευή του παρατηρητή συνισταμένη στην κατατόπισή του επί της θέσεως των ημετέρων και των εχθρικών στρατευμάτων, των οργανώσεων αυτών, των συγκοινωνιών του, ως και πάσης σχετικής πληροφορίας προκυψάσης, είτε από προγενέστερη αναγνώριση, είτε από πληροφορίες άλλων πηγών: ακολουθητέο δρομολόγιο, διατιθέμενος χρόνος, προσφερόμενο ύψος, αναγραφή σχετικών πληροφοριών και μεταφορά ενίων τούτων (οργανώσεων, συγκοινωνιών κ.λπ.) επί του χάρτου. Δηλ. ο παρατηρητής πρέπει να είναι μελετημένος για την εκτέλεση πολεμικής αποστολής.

Δυστυχώς, τότε, τα πράγματα δεν είχαν ούτως. Μόλις ανατίθετο στη Μοίρα μια αποστολή, συνήθως τηλεγραφικώς ή τηλεφωνικώς, διατάσσονταν να την εκτελέσουν, κατ' αρχήν, αμέσως ένας οδηγός και ένας παρατηρητής. Αν ήταν διαθέσιμο αεροπλάνο ανήρχοντο επ' αυτού και απογειώνονταν. Κατά την επιστροφή, ο μεν οδηγός ανέφερε επί της λειτουργίας του κινητήρα, ο δε παρατηρητής, εγγράφως, τι παρατήρησε. Η αναφορά του παρατηρητή καταχωρείτο σε ειδικό βιβλίο και τηλεγραφείτο στη Στρατιά ή στο Σώμα Στρατού. Σε επείγουσα ανάγκη, ο παρατηρητής έρριπτε τις πληροφορίες του, με ερματισμένο φάκελο στη διοίκηση της μονάδος που την αφορούσαν.

Στη Μοίρα δεν διατίθετο αξιωματικός για να συλλέγει τις πληροφορίες των αεροπόρων, να τις καταχωρεί επί του χάρτου, να τις επεξεργάζεται και να τις ελέγχει διά συγκρίσεως προς πληροφορίες

προηγούμενων παρατηρήσεων ή άλλων πηγών. Ούτω το έργο της αεροπορίας δεν ήταν αποδοτικό, όσο μπορούσε να ήταν, λόγω μη καταλλήλου οργανώσεως.

Από τις πρώτες ημέρες της συμμετοχής μου σε πολεμικές αποστολές και δη στρατηγικής φύσεως, όπως ήταν τότε οι αποστολές της αεροπορίας, αντελήφθην ότι η απόδοση της αεροπορίας ήταν πολύ κατώτερη εκείνης που θα μπορούσε να είναι και τούτο λόγω αφενός ελλιπούς οργανώσεως των Μοιρών και αφετέρου λόγω πλημμελούς εκπαιδεύσεως των παρατηρητών. Ένας παρατηρητής αεροπόρος δέον να γνωρίζει τας μεθόδους μάχης όλων των όπλων, πώς πορεύονται, πώς σταθμεύουν κ.λπ., ήτοι να έχει γνώσεις γενικής τακτικής και στρατηγικής.

2.- Δεύτερη πολεμική πτήση μου

Μια άλλη πολεμική πτήση, που μου ανατέθηκε, αφορούσε την εξακρίβωση μιας πληροφορίας, που είχε η στρατιά, ότι στην περιοχή Ντενιζλή εμφανίστηκε τουρκική μεραρχία και συνεπώς διαγραφόταν κίνδυνος κατά του Υποτομέα Μπουλαντάν. Μόλις η Μοίρα πήρε τη σχετική διαταγή της Στρατιάς, με διέταξε να απογειωθώ αμέσως για την εκτέλεση αυτής. Απογειωθήκαμε αμέσως, χωρίς καμιά προπαρασκευή και κινηθήκαμε προς Νότο του Ουσάκ. Η αποστολή ήταν λίαν απομακρυσμένη. Η απόσταση μεταξύ των δύο πόλεων Ουσάκ – Ντενιζλή, σε ευθεία γραμμή, ανέρχεται σε 125 χιλιόμετρα, περίπου. Απαιτούσε συνεπώς, υπό ευνοϊκές συνθήκες, μία ώρα για μετάβαση και μία ώρα για επάνοδο, ήτοι δύο ώρες. Έμεναν για αναγνώριση 1:15 ώρα, θεωρητικώς.

Αφού φθάσαμε στην περιοχή Ντενιζλή και αλώνισα αυτή προς όλες τις κατευθύνσεις, χωρίς να παρατηρήσω καμιά κίνηση και κανένα καταυλισμό, γυρίσαμε πίσω, διότι δεν είχαμε πλέον περιθώριο χρόνου. Δυστυχώς κατά την επιστροφή είχαμε ισχυρό αντίθετο αέρα (βόρειο), ο οποίος μείωνε κατά πολύ την ταχύτητα του αεροπλάνου. Όταν ευρισκόμεθα υπεράνω του Γκιουμπέκ, σε ύψος 3.000 μέτρα, ήτοι σε απόσταση 25 χιλιομέτρων περίπου νοτίως του αεροδρομίου, η έλικα του αεροπλάνου έπαυσε να περιστρέφεται ελλείψει βενζίνης.

Η πτήση συνεχίστηκε με βολ – πλανέ και κάποτε κατορθώσαμε να προσγειωθούμε ομαλά στο αεροδρόμιο. Αμέσως έσπευσαν προς υποδοχή μας οι μηχανικοί των αεροπλάνων και άλλοι στρατιώτες και όλοι εξεδήλωσαν τη χαρά τους για τη σωτηρία μας, διότι μας θεωρούσαν χαμένους. Ο διοικητής της Μοίρας λοχαγός **Τσαπραλής Βασίλειος** μόλις είδε ότι πέρασε η ώρα κανονικής επανόδου, έσπευσε να στείλει τηλεγράφημα στη Στρατιά ότι απωλέσθη το αεροπλάνο και πήγε ήσυχος στο εστιατόριο των αξιωματικών για να φάει. Γι' αυτόν ούτε γάτα ούτε ζημιά. Όταν μετά την προσγείωση πήγα στο εστιατόριο και με είδε, τα έχασε. Όχι μόνο δεν εξεδήλωσε χαρά για την επάνοδό μας, αλλά και είπε με τόνο

Ο **Βασίλειος Βλάχος** στο Λιτόχωρο Πιερίας, στις 28 Ιουλίου 1927, όταν εργαζόταν στη Γεωγραφική Υπηρεσία Στρατού.

μάλλον επιπλήξεως:

- Γυρίσατε; Κι εγώ που ανέφερα στη Στρατιά ότι απωλέσθη το αεροπλάνο;

Ο άνθρωπος σκέφθηκε μόνο τον εαυτούλη του, που θα εξετίθετο. Η διάσωση δύο αεροπόρων και ενός πολύτιμου αεροπλάνου, του ήταν αν μη αδιάφορη, πάντως δευτερεύον ζήτημα.

3.- Τρίτη πολεμική πτήση. Αιχμαλωσία λοχαγού Κοτρώτσου Β.

Μια μέρα του Ιουνίου 1921, ευθύς μετά το γεύμα, είχα ξαπλώσει για ανάπαυση στα χλωρά ακόμη χορτάρια, ύψους υπέρ τα 0,30 μ. Εκεί που ρέμβαζα, άκουσα από το εσωτερικό του πάνινου υπόστεγου (μπεσωνώ), τον ακόλουθο, περίπου, διάλογο, μεταξύ του διοικητή της μοίρας λοχαγού **Τσαρπαλή** και του εφέδρου λοχαγού πυροβολικού παρατηρητή αεροπόρου **Κοτρώτσου Βασιλείου**:

- Αυτή η αναγνώριση που ζητάει η Στρατιά είναι μεγάλη και επικίνδυνη και τα αεροπλάνα, που διαθέτουμε, αμφιβάλλω αν θα τα βγάλουν πέρα.... Έπειτα σε ποιον να αναθέσω την αποστολή αυτή;

- Μόνον ο **Βλάχος** θα δεχθεί χωρίς αντίρρηση να την αναλάβει, απάντησε ο **Κοτρώτσος**.

Αμέσως διετάχθησαν οι στρατιώτες να με αναζητήσουν παντού. Επί 10 λεπτά ακουγόταν η φωνή – κλήση: «Κύριε Βλάχο». Αλλά ο κ. **Βλάχος** δεν ανευρισκόταν, ούτε στο αεροδρόμιο, ούτε στις σκηνές, ούτε στα παραπήγματα. Είχε ανοίξει η Γη και τον κατάπιε!

Αφού ο **Βλάχος** δεν βρέθηκε πουθενά, η δε εκτέλεση της αποστολής ήταν επείγουσα, λέγει ο **Τσαρπαλής** (διοικητής) στον **Κοτρώτσο**:

- Κατ' ανάγκη, Βασίλη θα αναλάβεις εσύ την αποστολή.

- Μ' αυτό το αεροπλάνο μπορεί να αναληφθεί τέτοια αποστολή; Απάντησε ο **Κοτρώτσος**.

- Πήγαινε καημένε ως τα σύνορα και γύρισε πίσω, με το αιτιολογικό ότι χάλασε η μηχανή. Είπε ο **Τσαρπαλής**.

Ο λοχαγός **Κοτρώτσος** ξεκίνησε πράγματι για την αποστολή στην περιοχή Ντενιζλή, έφθασε στα σύνορα και λόγω βλάβης της μηχανής προσγειώθηκε ανατολικά σε τουρκικό έδαφος, μαζί με τον οδηγό και παρέμεινε επί τρία και πλέον χρόνια αιχμάλωτος των Τούρκων, υποστάς τα πάνδεινα. Όταν, το 1924, επέστρεψε από την αιχμαλωσία εξέδωσε βιβλίο, στο οποίο εξέθετε τα της αιχμαλωσίας του και πώς, χάρη στην επιστολή μια φίλης, που βρέθηκε επάνω του, πείσθηκαν οι Τούρκοι ότι ήταν αξιωματικός. Κατά τις πτήσεις δεν φορούσαμε μέσα από τη φόρμα το αμπέχονο με τα διακριτικά του βαθμού μας.

Ούτω, χάρις στο τυχαίο αυτό περιστατικό, διέφυγα την αιχμαλωσία, την οποία ετοίμαζαν για μένα, ένα νεαρό και άπειρο ανθυπολοχαγό αεροπόρο, δύο ασυνείδητοι λοχαγοί. Μετά από αρκετή ώρα από την απογείωση του αεροπλάνου σηκώθηκα και άρχισα να περιφέρομαι στο αεροδρόμιο προσποιούμενος τον μόλις εγερθέντα από τον ύπνο και αγνοούντα τα διατρέξαντα. Όλοι πείσθηκαν ότι ήμουνα στο πρωτοΰπνι και γι' αυτό δεν άκουσα τις κλήσεις μου. Έσκαβαν λάκκο για μένα αλλά έπεσε άλλος.

Αιχμαλωσία του λοχαγού πεζικού οδηγού αεροπόρου Λεμπέση Γεωργίου

Κατά τις τελευταίες ημέρες Ιουνίου 1921, διετάχθη ο λοχαγός αεροπόρος **Λεμπέσης Γεώργιος**, όπως μεταφέρει αεροπλάνο Μπρεγκέ από το αεροδρόμιο Καζαμίρ – Σμύρνης, στο Ουσάκ. Απογειώθηκε με επιβάτιδα μια σκυλίτσα και μετά πτήση υπό ευνοϊκές ατμοσφαιρικές συνθήκες, προσγειώθηκε ομαλά στο τουρκικό αεροδρόμιο Κιουτάχειας, όπου και αιχμαλωτίστηκε. Δεν γνώριζα, τότε, τον εν λόγω λοχαγό, ούτε κατ' όψιν. Πάντως το τεράστιο σφάλμα του να προσγειωθεί σε εχθρικό αεροδρόμιο κείμενο 90 χιλιόμετρα περίπου, εις ευθεία γραμμή, βορειοανατολικά του Ουσάκ, αποτελούσε για έναν παλαιό αεροπόρο, οπωσδήποτε εγκληματική πράξη. Από τη Σμύρνη οδηγούσε τόσο σιδηροδρομική γραμμή, όσο και αμαξιτή οδός. Συνεπώς ο αεροπόρος διέθετε ανά πάσα στιγμή, θετικά επίγεια σημεία προσανατολισμού.

Έπειτα υπεισερχόταν η διάρκεια της πτήσεως. Η Κιουτάχεια απείχε σχεδόν μία ώρα από το Ουσάκ αεροπορικώς. Όλοι του καταλογίσαμε προδοσία και επιεικώς κρίνοντες, οι γνωρίζοντες αυτόν, του καταλόγισαν ανικανότητα και ασύγγνωστη επιπολαιότητα.

Όταν επέστρεψε από την αιχμαλωσία, τέλος του 1923, και τον γνώρισα, σχημάτισα τη γνώμη ότι επρόκειτο περί αμαθούς και επιπόλαιου αξιωματικού στερουμένου κρίσεως και αντιλήψεως και εφέσεως προς μάθηση. Ήταν μυθοπλάστης και μυθομανής, περιαυτολόγος και στερείτο ηθικού έρματος. Ως αποδείχθηκε, κατά την επιστροφή του από την αιχμαλωσία, από αναφορά του λοχαγού **Κοτρώτσου Β**., είχε καταχραστεί χρηματικό ποσό, που είχε συλλεχθεί από έρανο και αποσταλεί, μέσω του Ερυθρού Σταυρού, επ' ονόματί του, ως αρχαιότερου, ίνα διανεμηθεί μεταξύ των αιχμαλώτων αεροπόρων. Επειδή επρόκειτο περί φτωχού αξιωματικού δεν δόθηκε συνέχεια στην αναφορά **Κοτρώτσου**. Ούτω παρέμεινε υπηρετών στην αρτισύστατη αεροπορία ένα τέτοιο υποκείμενο στερούμενο κάθε ηθικής αρχής. Ο ανέντιμος αυτός λοχαγός δεν συνετίσθηκε και ως θα εκθέσω περαιτέρω έφθασε στο σημείο να προβεί και σε κλοπή πιστολιού συναδέλφου. Η καλοσύνη, όμως, που διακρίνει τη φυλή μας και η τάση να λησμονεί γρήγορα τις κακές πράξεις των ανθρώπων (ας το βρει από το Θεό), έσωσαν τον εν λόγω λοχαγό, ο οποίος χάρις στη λήθη, κατόρθωσε να καταλάβει στην αεροπορία το βαθμό του υποπτεράρχου (υποστράτηγου) και να αποστρατευθεί κανονικά, λόγω ορίου ηλικίας.

ΙΙ.- Εκτέλεση των επιχειρήσεων

Οι μονάδες της Στρατιάς είχαν συγκεντρωθεί στους χώρους εξορμήσεώς τους και καταλάβει τις ορισθείσες σ' αυτές θέσεις. Η Στρατιά δεν επεδίωκε να αναγκάσει τον τουρκικό στρατό να δώσει την τελική μάχη επί ανοικτού πεδίου. Για πρώτη φορά οι αντίπαλοι δεν αναμετρούνταν με το σύνολο σχεδόν των δυνάμεών τους.

Ο Ελληνικός Στρατός σ' ολόκληρη την Ελλάδα με ιερή συγκίνηση ανέμενε την έναρξη του αγώνος και απέβλεπε με πίστη στη νίκη.

Το πρωί της 25ης Ιουνίου / 8 Ιουλίου 1921 άρχισε η προέλαση των μονάδων του Βορείου Τμήματος της Στρατιάς και την 27η και 29η Ιουνίου έως 10 και 12 Ιουλίου των μονάδων του Νοτίου Τμήματος της Στρατιάς.

1ο Προέλαση του Βορείου Τμήματος της Στρατιάς

Το βόρειο τμήμα της Στρατιάς αφού προέλασε από το πρωί της 23ης Ιουνίου / 8 Ιουλίου, κατέλαβε μετά 12ήμερο, ήτοι την 6/19 Ιουλίου το Εσκή Σεχήρ, που αποτελούσε και τον τελικό αντικειμενικό σκοπό του. Η κατάληψη επετεύχθη από τη Χ Μεραρχία. Πρώτος μπήκε στην πόλη την 20:00 ώρα ο διοικητής του Γ΄ Σ. Στρατού με το επιτελείο του, ακολουθούμενος από την ημιλαρχία της Χ Μεραρχίας. Όλες οι κοινότητες ελληνική, τουρκική, αρμενική, εβραϊκή και αρμενοκαθολική, εξήλθαν της πόλεως προς προϋπάντηση του Ελληνικού Στρατού.

Από διημέρου είχε καταληφθεί η πόλη της Κιουτάχειας, από τον συνταγματάρχη **Τσιρογιάννη Βλάσιο**, διοικητή του Μικτού Αποσπάσματος της ΙΧ Μεραρχίας, το οποίο προήλαυνε επί της γενικής γραμμής (κατευθύνσεως) Τζεντίζ – Κιουτάχειας. Την 13:00 ώρα της 4/17 Ιουλίου είχε εισέλθει ανενόχλητη στην πόλη η ημιλαρχία της Χ Μεραρχίας, την δε 14:30 ώρα εισερχόταν η δεξιά φάλαγγα του μικτού αποσπάσματος της ΙΧ Μεραρχίας με επικεφαλής τον διοικητή του Αποσπάσματος.

Τα εισελθόντα τμήματα της ημιλαρχίας και του Μικτού Αποσπάσματος υποδέχτηκαν ενθουσιωδώς και με δάκρυα χαράς και ευγνωμοσύνης το ελληνικό και αρμενικό στοιχείο της πόλεως. Το πλήθος αποτελείτο μόνον από γυναίκες και παιδιά, διότι οι άνδρες από πολλού είχαν εξοντωθεί ή εξορισθεί. Η μακραίων δουλεία είχε μεταβάλλει το παν, πλην της συνειδήσεως, η οποία παρέμενε ελληνικότατη.

Στις επιχειρήσεις του Βορείου Τμήματος Στρατιάς έλαβαν ενεργό μέρος επ' ωφελεία αυτού η εις Προύσα Γ΄ Μοίρα Αεροπλάνων, η οποία, τόσο κατά την προπαρασκευή των επιχειρήσεων, όσο και κατά τη διεξαγωγή αυτών, υποβοήθησε το έργο του τμήματος Στρατιάς με συνεχείς αναγνωρίσεις, τα αποτελέσματα μερικών των οποίων παραθέτομε αμέσως κατωτέρω.

Την 30ήν Ιουνίου / 23η Ιουλίου 1921 το Βόρειο Συγκρότημα Μεραρχιών, υπό τον υποστράτηγο **Τρικούπη Νικόλαο** γνώριζε στις υπ' αυτό μεραρχίες (ΙΙΙ και ΧΙ και στο Μικτό Απόσπασμα της ΙΙΙ Μεραρχίας) ότι η Γ΄Μοίρα αεροπλάνων θα ενεργούσε την 30ήν Ιουνίου / 13 Ιουλίου αναγνώριση του χώρου Αλιτζά νταγ – Παζαρτζίκ – στενωπού Καρά Κιόι – Κιοπλού – Μπιλετζίκ και του τοιούτου Μπιλετζίκ – Κιοπρού Χισάρ – Γενή Χεσήρ και ότι τα αποτελέσματα θα κοινοποιούσε με ερματισμένο φάκελο.

Για την 30ή Ιουνίου / 13 Ιουλίου το Γ΄ Σώμα Στρατού διέταξε να εκτελεσθεί αεροπορική αναγνώριση από τη Γ΄ Μοίρα αεροπλάνων (Προύσας) των περιοχών Χαρματζίκ – Γενή Κιόι – Μπος Μπελέρ – Αβντάν και Ακαλάνμ, προς εξακρίβωση υπάρξεως εχθρού στις ανωτέρω περιοχές.

Την 30ή Ιουνίου / 13 Ιουλίου, κατόπιν πληροφορίας της αεροπορίας ότι τουρκικός λόχος κατευθύνεται προς Τσουκούρ Κιόι και ότι εις Τσομπάν Κιόι ευρίσκονται 1500 περίπου πεζοί, συγκροτήθηκε από την ΙΙΙ Μεραρχία (του Γ΄ Σώματος Στρατού) Μικτό Απόσπασμα από τάγμα του 37ου Συντάγματος Πεζικού και ουλαμό ορειβατικού πυροβολικού, το οποίο, αφού προωθήθηκε, κατέλαβε την 19:30 ώρα ακωλύτως την δυτικά Κιρίκ και Ταουσανλή Τσάι επί του Αδρανού γέφυρα και εγκατέστησε προφυλακές 2 χιλιόμετρα ανατολικά ταύτης.

Την αυτή ημέρα (30 Ιουνίου / 13 Ιουλίου), κατόπιν πληροφοριών της αεροπορίας περί κινήσεως τουρκικών τμημάτων προς Δυσμάς, η Χ Μεραρχία (του Γ΄ Σώματος Στρατού) απέστειλε Μικτό Απόσπασμα από το 28ο Σύνταγμα Πεζικού και πεδινή πυροβολαρχία, το οποίο την 20ή ώρα κατέλαβε την επί του Ταουσανλή Τσάι γέφυρα, την οποία υποστήριζαν ιππείς του εχθρού. Η δύναμις αυτή ανήκε στη 14η Τουρκική Μεραρχία Ιππικού, η οποία κινείτο προς Ταουσανλή Τσάι και η οποία τη νύχτα της 30ής

Ιουνίου προς την 1η Ιουλίου (13 προς 14 Ιουλίου του νέου ημερολογίου) διανυκτέρευσε στο Ιλέτ, περί τα 9 χιλιόμετρα Β. Α. Ταουσανλή.

Για την 1/14 Ιουλίου το Γ΄ Σώμα Στρατού διέταξε, επιπροσθέτως, τη Γ΄ Μοίρα Αεροπλάνων, όπως εκτελέσει αναγνωρίσεις, του προ του Σώματος Στρατού τουρκικού Μετώπου.

Την 1/14 Ιουλίου διέταξε το Γ΄ Σώμα Στρατού για την επόμενη 2/15 Ιουλίου καθ' ην θα συνέχιζε την προέλαση προς την κατεύθυνση Τσαλ νταγ, όπως η Γ΄ Μοίρα Αεροπλάνων ενεργήσει αναγνώριση της περιοχής δράσεώς του σε στενό μετ' αυτού σύνδεσμο.

Την 22:00 ώρα της 2/15 Ιουλίου το Γ΄ Σ. Στρατού διέταξε τη Γ΄ Μοίρα Αεροπλάνων, όπως κατά το πρωί της επόμενης ενεργήσει αναγνώριση των θέσεων του εχθρού εκτός της ζώνης Σοφικιόι – Λουτρά παρά τα Γιουντζαλή υψώματα βορείως Κιοπρού Εϋρόν – Κουκούρτ – Αρσανλή – Ταλ νταγ – Αλαγιούντ – Κιουτάχεια.

Ομοίως στη διαταγή επιχειρήσεων του Γ΄ Σ. Στρατού της 3/16 Ιουλίου 1921, για την επόμενη (4/17 Ιουλίου) και στην 8η παράγραφο ορίζεται: Η Γ΄ Μοίρα Αεροπλάνων, να εκτελέσει αύριο αναγνώριση των υψωμάτων από Ντουμανίν – Σουλού Κιόι – Ντεβλή – Γκαζάλ – Γιακό Υμπ – Αρσλανή – Κονάκ – Αντίγ Τοκλιζά και στενωπού βορειοδυτικά Κιουτάχειας, της πόλεως και περιοχής Κιουτάχειας, των υψωμάτων Καρά Τεπετσάλ νταγ και των οδών της Κιουτάχειας προς Εσκή Σεχήρ και προς Συζού Καγιά.

Ο υποστράτηγος **Πολυμενάκος Γεώργιος** (1859 – 1942)

Το Γ΄ Σ. Στρατού από το πρωί της 5/18 Ιουλίου, από αναγνώριση αεροπλάνου είχε την πληροφορία ότι τα μεταγωγικά των αποχωρούντων Τούρκων βρίσκονταν την 7:40 ώρα στην περιοχή Τακμάκ Τσιφλίκ – Μπος Εϋζού, κινούμενα προς Εσκή Σεχήρ. Ομοίως ότι άλλη φάλαγγα μεταγωγικών βρισκόταν στο Εκεΰκζέ Κισίρ, κινούμενη προς βορειοανατολάς. Οι κύριες τουρκικές φάλαγγες βρίσκονταν στο Καργίκ, υποχωρούσες εκείθεν και ότι από τη γέφυρα Κογκαλή Κιοπρού, επί της προς βορειοανατολάς οδού πορευόταν φάλαγγα πεζικού, δυνάμεως 3.500 ανδρών.

Η Στρατιά, με διαταγή των επιχειρήσεων, εκδοθείσα την 21:45 ώρα της 5/18 Ιουλίου γνώριζε ότι την επομένη θα συνεχιζόταν η επιθετική κίνηση προς αποκοπή της προς ανατολάς υποχωρήσεως των τουρκικών δυνάμεων, των οποίων η διάταξη, κατά πληροφορίες αεροπορικής αναγνωρίσεως, είχε την εσπέρα της 5/18 Ιουλίου ως ακολούθως:

Επί Κιζίλ Καγιά: 1 Μεραρχία

Παρά το Χατζή Μουσταφά Μπέη Τσιφλίκ: 2.000 άνδρες.

Επί των υψωμάτων Καλά Τεπέ – Τουτλουτζά Τεπέ: 4.000 – 6.000 χιλιάδες άνδρες

Εις Ιν Εϋνού: 2.000 άνδρες.

Ανατολικά Ιν Εΰνού: 4.000 – 6.000 άνδρες.

Εις Ουκλουμπαλή και κατά μήκος της σιδηροδρομικής γραμμής 3.000 – 4.000 άνδρες.

Βορείως Κιζίλ Ινλέρ: εχθρικά τινά τμήματα.

Ανατολικά Καλά Τεπέ ύψωμα 1122: χαρακώματα.

Οι πληροφορίες του αεροπλάνου περί της κατοχής του όγκου Καλά Τεπέ και Τουτλουτζά Τεπέ ήσαν

ανακριβείς. Τούτο ανέφερε το Γ΄ Σώμα Στρατού στην εν Κιουτάχεια ευρισκομένη Στρατιά. Την 7:00 ώρα της 6/19 Ιουλίου το Σώμα Στρατού έλαβε τη διαταγή των επιχειρήσεων της Στρατιάς για τη μέρα εκείνη, σύμφωνα με την οποία όφειλε να επιτεθεί προς ανατροπή των εχθρικών δυνάμεων, οι οποίες φέρονταν κατέχουσες τα υψώματα Τουλτουτζά – Καλά Τεπέ – Χατζή Μουσταφά Μπέη Τσιφλίκ και εν συνεχεία σε καταδίωξη αυτών επιδιώκονταν την από Βορρά υπερκέραση.

Το Σώμα Στρατού, όμως, από αναγνωρίσεις ιππικού και αεροπορίας, τις οποίες είχε εκπέμψει από το πρωί της 6/15 Ιουλίου, είχε διαπιστώσει ότι οι περιοχές Καλά Τεπέ – Τουτλουτζά Τεπέ, Ιν Εϋνού – Οκλού Μπαλή – Τσουκούρ Χισάρ ήσαν κενές εχθρού. Κατόπιν της ανωτέρω διαπιστώσεως, το Γ΄ Σώμα Στρατού διέταξε τις μεραρχίες του (VII και X) εξ ιδίας πρωτοβουλίας να προελάσουν προς κατάληψη του Εσκή Σεχήρ και επέτυχαν.

Αλλά και η αεροπορία δεν είναι αμέτοχη σφαλμάτων.

Το πρωί της 7/20 Ιουλίου, η ναυτική μοίρα αεροπλάνων, η οποία ορμήθηκε από το Αφιόν Καραχισάρ και η οποία αγνοούσε την κατάληψη από τους ημετέρους (την εσπέρα της προηγούμενης) της πόλεως του Εσκή Σεχήρ, βομβάρδισε τις εις την παρυφή της πόλεως δυνάμεις του Γ΄ Σώματος Στρατού, εκλαβούσα αυτές ως τουρκικές. Οι απώλειες εκ του βομβαρδισμού αυτού ανήλθαν σε τριάκοντα εκτός μάχης και ένα λοχαγό φονευθέντα. Από τις εκραγείσες βόμβες λίγο έλειψε να φονευθεί και ο διοικητής του Γ΄ Σώματος Στρατού υποστράτηγος **Πολυμενάκος Γεώργιος**.

2ο Προέλαση Νοτίου Τμήματος Στρατιάς

Σύμφωνα προς διαταγή της Στρατιάς η προέλαση του Νοτίου Τμήματος αυτής άρχισε, του μεν Μικτού Αποσπάσματος της IX Μεραρχίας το πρωί της 27 Ιουνίου / 10 Ιουλίου, όλων δε των μονάδων αυτού το πρωί της 29 Ιουνίου / 12 Ιουλίου.

Ο υποστράτηγος
Γίδας Δημήτριος

Η IV Μεραρχία, υπό τον υποστράτηγο **Γίδα Δημήτριο** Νοτίου Συγκροτήματος Μεραρχιών (εκ των IV και XII) κατέλαβε χωρίς αντίσταση τη απόγευμα της 30ής Ιουνίου / 13 Ιουλίου το Αφιόν Καραχισάρ.

Από το πρωί της 1ης Ιουλίου ισχυρές τουρκικές δυνάμεις άρχισαν επίθεση κατά της ανατολικά του Αφιόν Καραχισάρ IV Μεραρχίας, η οποία συνεχίστηκε και την επόμενη (2/15 Ιουλίου), οπότε με αντεπίθεση της Μεραρχίας άρχισαν να υποχωρούν και εν συνεχεία να τρέπονται εις φυγήν προ του κινδύνου κυκλώσεώς των.

Το Α΄ Σώμα Στρατού από τις I και II Μεραρχίες υπό τον υποστράτηγο **Κοντούλη Αλέξανδρο**, αφού προήλασε, έπαιρνε τις εσπερινές ώρες της 30 Ιουνίου / 13 Ιουλίου επαφή με ισχυρά τουρκικά τμήματα εγκατεστημένα επί των Νοτίων και νοτιοδυτικών αντερεισμάτων του Καραμπουγιού νταγ, διά της I Μεραρχίας του.

Την επόμενη 1/14 Ιουλίου, η μεν Μεραρχία συνέχισε από το πρωί την επίθεσή της κατά του Καραμπουγιού νταγ, ενώ η II Μεραρχία ενεπλέκετο σε αγώνα με τμήματα πεζικού του εχθρού, κατέχοντα φύσει

ισχυρές θέσεις και ενισχυμένες με έργα επί της κορυφογραμμής Ροτκλού νταγ και υποστηριζόμενα από πυροβολικό. Την 10:45 ώρα οι Τούρκοι ανατρέπονταν από τη ΙΙ Μεραρχία, ενώ η Ι Μεραρχία διεξήγαγε σκληρό επιθετικό αγώνα μέχρι της 16:30 ώρα, οπότε έγινε κυρία του Καραμπουγιού νταγ.

Ο διήμερος σκληρός αγώνας της Ι Μεραρχίας προς κατάληψη του φύσει και τέχνη οχυρού όγκου του Καραμπουγιού Νταγ απέδειξε τον ηρωισμό, την ορμή και την απαράμιλλη αυτοθυσία των ανδρών.

Ο Μουσταφά **Κεμάλ Ατατούρκ** (1881 – 1938)

Με τις μάχες του Τσαούς Τσιφλικ και υψώματος 1799 και την κατάληψη αυτών από το Νότιο Τμήμα της Στρατιάς την Ι/14 και 2/15 Ιουλίου 1921, περατώθηκε η γνωστή ως μάχη της Κιουτάχειας, στην οποία πήραν μέρος το Μικτό Απόσπασμα της ΙΧ Μεραρχίας, οι V και XIII Μεραρχίες του Β΄ Σώματος Στρατού και οι Ι και ΙΙ Μεραρχίες του Α΄ Σώματος Στρατού. Οι τουρκικές δυνάμεις υποχώρησαν από την οχυρωμένη τοποθεσία Τσαούς Τσιφλίκ – 1799 αποδιοργανωμένες, εν αταξία και ανακατωμένες και απέτυχαν να διαφύγουν. Η δημιουργηθείσα, όμως, κατάσταση στις τουρκικές δυνάμεις του δυτικού Μετώπου, ανάγκασε τον **Μουσταφά Κεμάλ** να αναχωρήσει αμέσως από την Άγκυρα στο Εσκή Σεχήρ οπόθεν την 6/19 Ιουλίου εξέδωσε την εξής ιστορική διαταγή προς τον **Ισμέτ Πασά**:

Εκκενώσατε το Εσκή Σεχήρ, δώσατε διαταγές να υποχωρήσουν καθ' όλη τη γραμμή. Υποχωρήσατε 300 χιλιόμετρα μέχρι του Σαγγαρίου και ετοιμάσατε νέας θέσεις προς κάλυψη της Άγκυρας. Κατ' αυτόν τον τρόπο οι γραμμές συγκοινωνίας του εχθρού θα αναπτυχθούν, ενώ οι δικές μας θα βραχυνθούν. Επί πλέον θα έχομε τον καιρό να αναδιοργανώσουμε τας δυνάμεις μας.

Το Α΄ Σώμα Στρατού έλαβε την εσπέρα της 3/16 Ιουλίου 1921 διαταγή της Στρατιάς να καταδιώξει από την επομένη 4/17 Ιουλίου τους υποχωρούντες Τούρκους, με κατεύθυνση ενεργείας προς βορειοδυτικά.

Κατά την ανωτέρω φάση, το εις το άκρο δεξιό της Στρατιάς Μικρό Απόσπασμα (από το 14ο Σύνταγμα Πεζικού και ορειβατική πυροβολαρχία) υπό τον συνταγματάρχη πεζικού **Ζήρα Γεώργιο** και η Ταξιαρχία Ιππικού υπό τον συνταγματάρχη **Νικολαΐδη Παναγιώτη** ευρισκόμενα εν επαφή με τους Τούρκους Βορείως Ακ Ιν, πήραν διαταγή, όπως κατευθυνθούν συντόμως από το πρωί της 4/17 Ιουλίου εις Εσκή Σεχήρ προς αποκοπή της υποχωρήσεως του Τουρκικού Στρατού.

Το Μικτό Απόσπασμα κατά τη διανυκτέρευσή του Ουτς Σεράι, τη νύχτα της 4/17 προς 5/18 Ιουλίου δέχθηκε αιφνιδιαστική ισχυρή τουρκική επίθεση, περί την 3:30 ώρα. Ούτω άρχισε η μάχη Ουτς Σεράι της 5/18 Ιουλίου 1921. Το Απόσπασμα, καθώς και η Ταξιαρχία, αναγκάστηκαν, μετά σκληρό αγώνα να υποχωρήσουν ατάκτως και εν αναμείξει σε δεύτερη γραμμή, την οποία εγκατέλειψαν, εν συνεχεία περιελθούσα εις χείρας Τούρκων. Ο συνταγματάρχης, όμως, **Ζήρας Γ.** του οποίου η ανδρεία πανθομολογούνταν, τεθείς επί κεφαλής τμημάτων, ανακαταλαμβάνει τη δεύτερη γραμμή και εν συνεχεία με αναπεπταμένη τη σημαία του συντάγματός του τίθεται επικεφαλής επιθέσεως ίλης ιππικού και 400 ανδρών και αναγκάζει τον εχθρό να υποχωρήσει στις αρχικές θέσεις του.

Την 7/20 Ιουλίου η XIII Μεραρχία, εγκατεστημένη επί της κορυφογραμμής Τσα Τεπέ και έχουσα εντολή να επιτεθεί, άμα τη έω κατά των έναντι αυτής τουρκικών δυνάμεων, να τις συντρίψει και κατόπιν να τις καταδιώξει, επιζητούσα διά του πλευρικού Μικτού Αποσπάσματος του συνταγματάρχου

Πλαστήρα την αποκοπή της υποχωρήσεως αυτής προς Άγκυρα, δέχθηκε την 4:00 ώρα εχθρική επίθεση ισχυρών τουρκικών δυνάμεων, η οποία παρετάθη, με διαδοχικές εκατέρωθεν αντεπιθέσεις και σκληρούς αγώνες μέχρι της 15:00 ώρας, οπότε η Μεραρχία, καταστάσα κυρία του πεδίου μάχης εξανάγκασε τους Τούρκους σε υποχώρηση.

Εξακολούθησε η καταδίωξη αυτών μέχρι της εσπέρας, οπότε η Μεραρχία εγκατέστησε προφυλακές Ν. Α. Σεϊντή Γαζή.

Την αυτή ημέρα 7/20 Ιουλίου έλαβε χώρα δευτέρα μάχη στο Ουτς Σεράι, μεταξύ της V Μεραρχίας και τουρκικών δυνάμεων κατεχουσών ισχυρώς τα Β. Α Ουτς Σεράι υψώματα. Η V Μεραρχία, προσπελάζουσα, υπό τα πυρά του εχθρικού πυροβολικού από την 8:00 ώρα ανέλαβε την 14:00 ώρα γενική κατά των Τούρκων επίθεση και κατόπιν αγώνος διά της λόγχης, εξέβαλε τους Τούρκους από τις θέσεις και τους κατεδίωξε.

Κριτική

Ο Τουρκικός Στρατός κατά τη μάχη της Κιουτάχειας και την επακολουθήσασα καταδίωξη, από τον Ελληνικό Στρατό, διέφυγε την αιχμαλωσία, χωρίς να απολέσει τη μαχητικότητά του και έσχε τον απαιτούμενο χρόνο, όπως υποχωρών, καταλάβει νέα τοποθεσία και προπαρασκευάσει αντεπίθεση, δοκιμάζοντας και πάλι την τύχη των όπλων του.

Ο στράτηγος **Νικόλαος Τρικούπης** (1868 - 1959)

Η Ελληνική Στρατιά, αφού ανέλαβε κατά την 4/17 Ιουλίου την καταδίωξη, δεν πέτυχε, σε χρόνο και τόπο, να εμποδίσει την προς ανατολάς διαφυγή του. Το υπό τον στρατηγό **Τρικούπη** βόρειο σκέλος της Στρατιάς ευρισκόμενο τριάκοντα περίπου χιλιόμετρα βορειοανατολικά Εσκή Σεχήρ δεν μπόρεσε, ουδέ κατά την επακολουθήσασα εκ παρατάξεως μάχη της 8/21 Ιουλίου (μάχη Εσκή Σεχήρ) να λάβει μέρος καθ' ον χρόνον το νότιο σκέλος της Στρατιάς, από τα Α΄ και Β΄ Σ. Στρατού, λόγω διασταυρώσεως τούτων, δεν μπόρεσε να βρεθεί εγκαίρως σε κατάλληλες θέσεις για να παρεμβληθεί στην προς ανατολάς υποχώρηση των τουρκικών δυνάμεων υπό τον **Ισμέτ Πασά**.

Η Ελληνική Στρατιά, εάν με τη διαταγή της, της 3/16 Ιουλίου (22:45 ώρας) ανέθετε την εντολή της καταδιώξεως του εχθρού στο Α΄ Σ. Στρατού, το οποίο βρισκόταν την 3/16 Ιουλίου στην περιοχή Ακ Ιν προς Σεϊντή Γαζή, να αποκόψει την υποχώρηση του εχθρού προς Ανατολάς, να ωθήσει τούτον προς Βορρά και να συσφίξει αυτό στην πλάγρα (τανάλια) στο χώρο μεταξύ Σειντή Γαζή και ανατολικά Εσκή Σεχήρ. Δυστυχώς η Στρατιά ανέθεσε την εντολή αποκοπής του εχθρού στο Β΄ Σ. Στρατού, που βρισκόταν δυτικά (αριστερά του Α΄ Σ. Στρατού) και του χρειάσθηκε τρεις μέρες, για να φθάσει στο Ακ Ιν. Η διαταχθείσα ενέργεια προς διασταύρωση των δύο Σωμάτων Στρατού έδωσε στον εχθρό το χρόνο και το χώρο, όχι μόνο επαρκή, όπως υποχωρήσει εν σχετική τάξει, αλλά και όπως μελετήσει προπαρασκευή και εκτέλεση την επιθετική επιστροφή της 8/21 Ιουλίου 1921.

Επί πλέον η τουρκική διοίκηση του Δυτικού Μετώπου, μόλις αντελήφθη την 4/17 Ιουλίου την εξασθένηση της ελληνικής πιέσεως στο άκρο αριστερό της (Σεϊντή Γαζή – Ακ Ιν) όχι μόνον επετέθη το πρωί της

επόμενης (5/18 Ιουλίου) κατά του εις Ουτς Σεράι ασθενούς Αποσπάσματος του **Ζήρα** και της Μεραρχίας Ιππικού, με τα εκτεθέντα λυπηρά αποτελέσματα, αλλά συνέλαβε το τολμηρό σχέδιο να δοκιμάσει εκ νέου την τύχη των όπλων, αναλαμβάνουσα αυτή την πρωτοβουλία.

Τούρκος στρατιωτικός συγγραφέας σχολιάζοντας τον τρόπο της ενεργηθείσης υπό της Στρατιάς καταδιώξεως προς Εσκή Σεχήρ, μετά τη μάχη της Κιουτάχειας, γράφει:

Το δε μεγαλύτερο και ασυγχώρητο σφάλμα του εχθρικού στρατού ήτο όχι μόνο την 3/16 Ιουλίου δεν είχε εκτελεσθεί καταδίωξη, αλλά και η εκτελεσθείσα την 4/17 Ιουλίου εστράφη κατά της γραμμής Σαπουντζή Μπουνάρ – Αλαγιούντ, τρόπον τινά προς Δυσμάς. Η άλλως καθυστερήσασα τοιαύτη καταδίωξη του τμήματος τούτου του εχθρικού στρατού, ήτοι της δεξιάς πτέρυγας, και των δυνάμεων της κύριας προσπάθειας, παρέμεινε ως πυγμή υψωθείσα επί ματαίω και δεν επέφερε κανένα αποτέλεσμα. Η καταδίωξη θα ήταν ορθότερη δια τον εχθρικό στρατό και αποτελεσματικότερη αν εκτελούνταν:

Διά του Α΄ Σώματος Στρατού αποτελούμενου εκ των XII, II και I Μεραρχιών πεζικού και μιας ταξιαρχίας ιππικού και ευρισκόμενο εις το δεξιό, διά Ακ Ιν προς Σειντή Γαζή, του εκ Τζεντίζ προς Κιουτάχεια προχωρούντος Μικτού Αποσπάσματος ακολουθούντος το Σώμα Στρατού σε δεύτερη γραμμή.

Διά του Β΄ Σώματος Στρατού αποτελούμενου εκ των V και XIII Μεραρχιών, δι' Ακ Ολούκ - Λατιφιέ – Ουτς Σεράι προς Ταχταλά Μπαμπά. Διά του εκ Ταουσανλή προχωρούντος Γ΄ Σ. Στρατού, αποτελουμένου εκ δύο μεραρχιών, μεταξύ σιδηροδρομικής γραμμής και Πουρσάκ προς Νότο Εσκή Σεχήρ.

Διά της εν τη περιοχή Καρά Κιόι και Παζαρτζίκ ομάδας, αποτελούμενης εκ δύο μεραρχιών προς Εσκή Σεχήρ.

Εάν, λοιπόν, η καταδίωξη εκτελείτο ούτω, το αποτέλεσμα θα ήτο αλλοίον. Αλλ' ο εχθρός, ενώ εκτελούσε καταδίωξη, διά του δεξιότερα ευρισκομένου Α΄ Σώματος Στρατού του και δη από της 4/17 Ιουλίου προς βορειοδυτικά ήτοι προς τη γραμμή Σαπουντζή Μπουνάρ – Αλλαγιούτ, τήρησε εν αναπαύσει το Β΄ Σώμα Στρατού του, ευρισκόμενο εις το κέντρο και το προώθησε προς Σεϊντή Γαζή, μόλις την 6/19 Ιουλίου.

Και ενώ οι εν τη περιοχή Κιουτάχειας δυνάμεις του προχωρούσαν βορείως της σιδηροδρομικής γραμμής προς Εσκή Σεχήρ η εν τη περιοχή Καρά Κιόι – Παζαρτζίκ ομάς αυτού, όχι μόνο καταδίωξη δεν εκτελούσε, αλλ' ούτε καν να κινηθεί θεώρησε επιβεβλημένο.

Η τοιαύτη, λοιπόν, συγκεχυμένη και βραδεία εκτέλεση της καταδιώξεως κατέστησε δυνατή εις τον στρατό μας να παραμείνει εις την γραμμή Εσκή Σεχήρ – Σεϊντή Γαζή και να προβεί και εις αντεπίθεση.

Η αεροπορία κατά τις επιχειρήσεις του Νοτίου Τμήματος της Στρατιάς

Οι εις το αεροδρόμιο Ουσάκ σταθμεύουσες Β΄ και Δ΄ Μοίρες Αεροπλάνων Ξηράς, ως και η Μοίρα Ναυτικής Αεροπορίας επενέβαιναν καθ' εκάστη στον αγώνα επ' ωφελεία των μαχόμενων, βάσει διαταγών δεδομένων σ' αυτές, είτε διά των γενικών διαταγών της Στρατιάς είτε δι' ειδικών διαταγών. Ούτω ευρίσκομε παράγραφο που αφορούσε την αεροπορική υπηρεσία:

α) Εις την υπ' αριθ. 4749/3976/111 της 26 Ιουνίου / 9 Ιουλίου 1921 μερική διαταγή επιχειρήσεων της 01:30 ώρας προς το Νότιο Τμήμα της Στρατιάς.

β) Εις την υπ' αριθ. 4937/4161/111/ της 29 Ιουνίου / 12 Ιουλίου 1921 Μερική Διαταγή Επιχειρήσεων της 21:40 ώρας προς το Νότιο Τμήμα Στρατιάς.

γ) Εις την υπ' αριθ. 4963/4198/111 της 30 Ιουνίου / 13 Ιουλίου 1921 Διαταγή Επιχειρήσεων προς το Νότιο Τμήμα Στρατιάς.

δ) Εις την υπ' αριθ. 14203/4636/111 της 4/17 Ιουλίου 1921 Μερική Διαταγή Επιχειρήσεων της 1:00 ώρα προς το Νότιο Τμήμα Στρατιάς.

ε) Εις την υπ' αριθ. 14244/4305/111 της 4/17 Ιουλίου 1921 Μερική Διαταγή Επιχειρήσεων προς το Νότιο Τμήμα Στρατιάς.

στ) Εις την υπ' αριθ. 14.208/4382/111 της 5/18 Ιουλίου 1921 Μερική Διαταγή Επιχειρήσεων της 1:15 ώρας προς το Νότιο Τμήμα Στρατιάς.

ζ) Εις την υπ' αριθ. 14298/4403/111 της 5/18 Ιουλίου 1921 Διαταγής Επιχειρήσεων της 21:45 ώρας προς τα Σώματα Στρατού.

Εις την παράγραφο Ι της διαταγής ταύτης αναγράφεται:

Ι.- Συνεχίζοντος του εχθρού την υποχώρηση εκ του Νότου του Εσκή Σεχήρ και Ανατολάς, νέες εχθρικές δυνάμεις αναφάνηκαν, πιθανότατα εκ τομέως Προύσας κατερχόμεναι εκ Βορρά.

Αεροπορική αναγνώριση σήμερον εσπέραν αναφέρει εξής διάταξη εχθρικών δυνάμεων: Επί Κιζίλ Καγιά μία τουρκική μεραρχία. Παρά Χατζή Μουσταφά Τσιφλίκ 2.000 ανδρών. Ανατολικώς Ιν Εϋνού 5.000 – 6.000 άνδρες κατά μήκος της σιδηροδρομικής γραμμής. Βορείως Κιζίλ Ινλάρ, εχθρικά τινά τμήματα. Ανατολικώς του Καλέ Τεπέ (υψ. 1122) χαρακώματα.

Οι ανωτέρω πληροφορίες ως και ανωτέρω εκθέσαμε ήταν ανακριβείς.

Εκ των αναγνωρίσεων όψεως, τις οποίες εκτέλεσα ο υποφαινόμενος, από της ενάρξεως των επιχειρήσεων του Νοτίου Τμήματος Στρατιάς ήτοι από 27η Ιουνίου / 10 Ιουλίου, οπότε εξόρμησε το Μικτό Απόσπασμα της ΙΧ Μεραρχίας (υπό τον συνταγματάρχη **Τσιρογιάννη Βλάσιο**) θα αναφέρω την τελευταία, καθ' ην κι αναγκάστηκα να προσγειωθώ ανώμαλα στην περιοχή Τζεντίζ.

Το Μικτό Απόσπασμα της ΙΧ Μεραρχίας από το επιτελείο της ΙΧ Μεραρχίας, το 25ο Σύνταγμα Πεζικού, 2 τάγματα του 5ου Συντάγματος Μετόπισθεν, το Τάγμα 3/40 του Συντάγματος Ευζώνων, το ΙΙ Τάγμα του 26ου Συντάγματος Πεζικού, την ΙΧ Μοίρα ορειβατικού πυροβολικού, μια πυροβολαρχία του Β΄ Συντάγματος Πεδινού Πυροβολικού και μια πυροβολαρχία βαρέος πυροβολικού των 120 μακρόν, εξόρμησε το μεσημέρι της 27ης Ιουνίου / 10 Ιουλίου 1921 από περιοχής Κιζίλ νταγ, Σελά Ογλού, με αποστολή να κινηθεί και να επιτεθεί προς Σουζού Καγιά.

Την 30ή Ιουνίου / 13 Ιουλίου, μου ανετέθη από τη Μοίρα αποστολή αναγνωρίσεως της περί την Κιουτάχεια περιοχής, από απόψεως εχθρικών δυνάμεων, κινήσεων αυτών και αμυντικής οργανώσεως της Νοτίως Κιουτάχειας περιοχής. Την αναγνώριση εκτέλεσα μετά μεγάλης προσοχής και τις παρατηρήσεις μου έρριψα με ερματισμένο φάκελο στα τμήματα του Αποσπάσματος, τα εγκατεστημένα επί του αυχένα Καβουκιόι – 1238 στο ύψος του 8ου χιλιομέτρου της οδού Τσεντίζ - Κιουτάχειας. Οι παρατηρήσεις συνοψίζονταν στα εξής από απόψεως εχθρικών δυνάμεων:

Τουρκική δύναμη 500 περίπου ανδρών πεζών, εθεάθη επί της αμαξιτής οδού μεταξύ Χατζή Κιόι και Σουζού Καγιά υποχωρούσα προς Βορρά. Ομοίως ίλη τουρκικού ιππικού εθεάθη επί της αυτής οδού και στο ύψος του χωριού Εφετλάρ, περί τα 6 χιλιόμετρα βορειοδυτικά Σουσού Καγιά.

Μετά τη ρίψη ερματισμένου φακέλου συνεχίσαμε την πτήση προς το Ουσάκ και συγχρόνως παίρναμε ύψος για να περάσουμε τον ορεινό όγκο του Μουράτ νταγ (υπέρ τα 2.500 μ. ύψους). Αλλά μετά τινά λεπτά είδα, κατάπληκτος την έλικα του αεροπλάνου να σταματά. Τη στιγμή εκείνη το αεροπλάνο βρισκόταν υπεράνω του Τζεβρά όρους (ανατολικά της κωμοπόλεως Τζεντίζ, περί τα 20 χιλιόμετρα). Απείχαμε του αεροδρομίου Ουσάκ περί τα 45 χιλιόμετρα σε ευθεία γραμμή. Συνεπώς η άφιξη σ' αυτό το βολ πλανέ και η προσγείωση θα ήταν αδύνατη και αν ακόμη δεν μεσολαβούσε ο ορεινός όγκος του Μουράτ νταγ. Αποφασίστηκε, λοιπόν, να προσγειωθούμε στην περιοχή του Τζεντίζ και όσο το δυνατό πλησιέστερα στην αμαξιτή οδό Ουσάκ – Τζεντίζ. Ελπίζαμε, αν γλιτώναμε, να συναντήσουμε σ' αυτή την οδό κάποιο αυτοκίνητο, που θα μας μετέφερε στο Ουσάκ ή τουλάχιστον στο Τζεντίζ, όπου πιστεύαμε να βρούμε ελληνικό τμήμα. Όσο χάναμε ύψος τόσο πιο ευδιάκριτα καθίσταντο τα αντερείσματα και οι βαθιές χαράδρες.

Ο χάρτης μου 1:250.000 που διαθέταμε, λόγω της μικρής κλίμακάς του και του τρόπου αποτυπώσεως από τους αυστριακούς δεν έλεγε πολλά πράγματα. Δεν μπορούσε να μας βοηθήσει στην εξεύρεση καταλλήλου θέσεως για την αναγκαστική προσγείωση. Το έδαφος, που από τα 3.000 μ. φαινόταν σαν ένας επίπεδος ολοπράσινος τάπητας, όσο κατεβαίναμε, τόσο και έπαιρνε καινούργια μορφή. Όταν πλέον φθάσαμε κάτω από το 500 μ., τότε είδαμε ότι βρισκόμαστε πάνω από αδιάβατη δασώδη περιοχή. Στις ράχες και στις ρεματιές προστέθηκαν τώρα και τα πυκνά δάση από θεόρατα δένδρα. Από το χαμηλό αυτό ύψος αντιληφθήκαμε ότι η μοναδική περιοχή για την αναγκαστική και επείγουσα προσγείωση έπρεπε να αναζητηθεί μεταξύ της αμαξιτής οδού Ουσάκ – Τζεντίζ και του ποταμού Τζεντίζ Τσάι, που έρρεε παρ' αυτή.

Η μη λειτουργία του κινητήρα δεν επέτρεπε πλέον πολλές αναζητήσεις και σκέψεις. Τελικά ο οδηγός προσγείωσε το αεροπλάνο Μπρεγκέ σε ένα χωράφι, κοντά στον αμαξωτό δρόμο, μεταξύ των χωριών Γενή Κιόι και Χαν και σε απόσταση 15 χιλιομέτρων, περίπου, από την κωμόπολη Τζεντίζ. Αλλά εκείνο που προσγειώθηκε δεν ήταν πλέον αεροπλάνο. Τα φτερά του είχαν αποκοπεί κατά την προσγείωση προσκρούσαντα στους χοντρούς κορμούς δύο εκατέρωθεν μεγάλων δένδρων. Και είχε μείνει μόνο ο κορμός του αεροπλάνου (fuselage) ανέπαφος. Ο οδηγός εξήλθε αβλαβής. Εγώ είχα χτυπήσει ελαφρά στο κεφάλι, από το πολυβόλο, που είχα στο περιστρεφόμενο μεταλλικό πύργο. Καθόμαστε στις θέσεις μας στενοχωρημένοι για την καταστροφή του αεροπλάνου και ευχαριστημένοι για τη σωτηρία μας. Ενώ σκεπτόμασταν περί του πρακτέου, βλέπομε να ξεπροβάλει από μια ρεματιά του δάσους μια ομάδα από 20 – 30 Τούρκους, οι οποίοι κρατούσαν στα χέρια τους ξύλα και τσεκούρια. Δεν γνωρίζαμε αν ήσαν χωρικοί ή Τσέτες (άτακτοι). Δεν γνωρίζαμε αν έρχονταν από περιέργεια ή με κακό σκοπό. Για παν ενδεχόμενο έριξα προς τη διεύθυνσή τους μια ριπή πυροβόλου. Αυτή τους ανάγκασε να εξαφανισθούν στο δάσος και να μην αντιληφθούν, ασφαλώς ότι είχε καταστραφεί το αεροπλάνο.

Αποφασίσαμε, τελικά να κατευθυνθούμε προς Τζεντίζ. Επειδή το δρομολόγιο δεν ήταν ασφαλές φορτωθήκαμε το πολυβόλο, τις ταινίες πυρομαχικών και τις φόρμες μας (καλοκαιρινές χωρίς φουρέ) και κινηθήκαμε πεζοπορώντας προς Τζεντίζ και διαρκώς ελπίζοντες στην εμφάνιση κάποιου αυτοκινήτου. Μετά 5ωρη πορεία επί ανωφερούς δρόμου και υπό καύσωνα, φθάσαμε τις απογευματινές ώρες στο Τζεντίζ, όπου έδρευε ουλαμός πεζικού υπό τινα αγροίκο και ακοινώνητο υπολοχαγό. Το Τζεντίζ συνδεόταν τηλεφωνικώς με το Ουσάκ. Ύστερα από πολλές προσπάθειες συνδεθήκαμε με τη Μοίρα μας, στην οποία αναφέραμε για το ατύχημα, οπότε δώσαμε τις πληροφορίες, που είχαμε συλλέξει και ζητήσαμε να διατεθεί αυτοκίνητο, για την παραλαβή ημών και του αεροπλάνου.

Πλησίαζε να δύσει ο ήλιος και ημείς, που είμεθα νηστικοί από την εσπέρα της προηγούμενης, δεν είχαμε ακόμη βάλει τίποτε στο στόμα μας. Φεύγοντας από το οίκημα του ουλαμού πεζικού, παρακαλέσαμε τον υπολοχαγό να μεριμνήσει για την εξεύρεση χώρου διανυκτερεύσεώς μας. Πήγαμε σε κάποιο τουρ-

Ο **Βασίλειος Βλάχος**
στον Άγιο Απόστολο Λιτόχωρου,
25 Ιουλίου 1927.

κικό μαγαζί και εκορέσαμε την πείνα μας τρώγοντες χαλβά και ζεστό ψωμί. Με την πείνα που είχαμε και τις συγκινήσεις της ημέρας, το πενιχρότατο εκείνο γεύμα, μας φάνηκε άριστο. Αφού καθίσαμε και πήραμε καφέ σε ένα καφενείο πήγαμε στο οίκημα του ουλαμού για να δούμε πού θα διανυκτερεύσουμε. Ο υπολοχαγός μας οδήγησε σε ένα δωμάτιο του θεόρατου κτιρίου, το οποίο δεν διέθετε τίποτε άλλο από τους τέσσερεις τοίχους του, το δάπεδο, την οροφή, τα παράθυρα και την πόρτα του. Ο αθεόφοβος συνάδελφος δεν είχε την πρόνοια να ζητήσει από το Δήμαρχο της κωμοπόλεως να διαθέσει ένα στρώμα, ένα σκέπασμα, ένα μαξιλάρι, μια λάμπα, μια κανάτα για νερό. Ο ευγενικός ... συνάδελφος μας καλησύχτισε, πήρε τη λάμπα κι έφυγε. Μείναμε στο σκοτάδι, με τα καλοκαιρινά ρούχα, που φορούσαμε. Αν και καλοκαίρι έκανε κρύο στο οροπέδιο εκείνο. Βρισκόμαστε σε ύψος 1.000 περίπου μέτρων. Φορέσαμε τις φόρμες μας (κομπιναιζόν), βάλαμε τα παπούτσια μας και τα σακάκια μας για προσκέφαλο και κατακλιθήκαμε, ευλογούντες το Θεό για τη σωτηρία μας και υβρίζοντες τον συνάδελφό μας του πεζικού, για τη χωριατοσύνη του και την έλλειψη πνεύματος συναδελφικής αλληλεγγύης και φιλοξενίας.

Παρόλη την κούραση δεν μπορέσαμε να κοιμηθούμε αρκετά. Όταν το πρωί ξυπνήσαμε, πήγαμε σε μια βρύση και πλυθήκαμε, πήραμε τον καφέ μας στο καφενείο και αρχίσαμε να αναζητούμε κατάλυμα για διανυκτέρευση. Επειδή και οι τουρκικές αρχές της κωμοπόλεως δεν έδειχναν ενδιαφέρον για την εξεύρεση καταλύματος, το αναζητήσαμε μόνοι μας. Πράγματι βρήκαμε ένα κλειστό διώροφο σπίτι, του οποίου ο ιδιοκτήτης είχε φύγει μαζί με τον Τουρκικό Στρατό. Στον άνω όροφο του σπιτιού βρήκαμε ένα σωρό παπλώματα. Σχηματίσαμε μ' αυτά δυο κρεβάτια και κρατήσαμε ανά ένα για σκέπασμα. Ούτω λύσαμε μόνοι μας το πρόβλημα της διαμονής. Ευτυχώς είχαμε μαζί μας χρήματα και μπορούσαμε να τρώμε σε μια ταβέρνα της κωμοπόλεως.

Ο συνάδελφος του πεζικού, ούτε καν ενδιαφέρθηκε να μάθει πώς περνάμε και πού μένομε και απέφευγε κάθε επαφή μαζί μας. Αλλά και ημείς δεν ασχοληθήκαμε πολύ μαζί του. Το Τζεντίζ διέθετε, όπως τότε και όλες οι τουρκικές πόλεις, θερμά λουτρά (χαμάμ), στα οποία και καταφεύγαμε από τη δεύτερη μέρα.

Το Τζεντίζ ήταν κωμόπολη επί του Έρμου ποταμού (Τζεντίζ Τσάι) και σε ελάχιστη απόσταση από των πηγών τούτου. Ευρίσκεται περίπου στο μέσο της αμαξιτής οδού Ουσάκ - Κιουτάχειας. Είναι κτισμένη επί ερειπίων της αρχαίας πόλεως Κάδος. Ο χώρος επί του οποίου κείται σήμερα η κωμόπολη παρουσιάζεται υπό μορφή λεκάνης, σχηματιζόμενης από τα αντερείσματα του Ακ νταγ και του Ντιοσετζίκ νταγ. Είναι δε ανώμαλος και επικλινής δι' ο και δεν έχει καμιά ρυμοτομία, παρέχει δε το θέαμα χωριού μάλλον παρά πόλεως. Όλο το γύρω από την κωμόπολη έδαφος, αργιλώδους συστάσεως, είναι λίαν διακεκομμένο και κατά το πλείστον κεκαλυμμένο από φυτείες, ιδία αμπελώνων και διαφόρων οπωροφόρων δένδρων, από τα οποία το επικρατέστερο είναι η μηλιά, της οποίας οι καρποί έχουν όξινη γεύση. Τα περιβάλλοντα το Τζεντίζ και την απ' αυτό αρχομένη και προς το κατάρρουν του Έρμου εκτεινόμενη στενότατη κοιλάδα, όρη Ακ νταγ, Ντοσετζίκ νταγ, Κιζίλ νταγ και Μουράτ νταγ είναι κατά το πλείστον απότομα και κατάφυτα από πεύκα. Στις υψηλότερες κορυφές συναντάται και το έλατο.

Από στρατιωτικής απόψεως το Τζεντίζ κέκτηται σημασία, ως ευρισκόμενο πλησίον του αυχένα, ύψους 1200 μ., διά του οποίου διέρχεται η αμαξιτή οδός Ουσάκ – Κιουτάχειας, η οποία θέτει σε επικοινωνία

το υψίπεδο του Ουσάκ και την άνω κοιλάδα του Έρμου ποταμού, με το υψίπεδο Κιουτάχειας και την κοιλάδα του Πουρσάκ ποταμού.

Στο Τζεντίζ μάταια περιμέναμε την αποστολή αυτοκινήτου προς παραλαβή μας. Είτε διότι η Μοίρα αδιαφόρησε, είτε, όπερ πιθανότερο διότι οι πολεμικές ανάγκες δεν επέτρεπαν τη διάθεση τοιούτου. Σημειωτέον ότι τα αυτοκίνητα ήταν ελάχιστα και διατίθεντο, τότε, με μέγιστη φειδώ.

Όταν πληροφορηθήκαμε την κατάληψη της Κιουτάχειας και εν συνεχεία του Εσκή Σεχήρ αποφασίσαμε να επιβιβασθούμε του πρώτου αυτοκινήτου που θα περνούσε απ' εκεί για Κιουτάχεια ή Εσκή Σεχήρ. Την 7/20 Ιουλίου 1921, μετά εβδομαδιαία ανιαρή παραμονή στο Τζεντίζ, επιβιβασθήκαμε σε διερχόμενο εκείθεν στρατιωτικό φορτηγό αυτοκίνητο και φθάσαμε στην Κιουτάχεια, όπου βρισκόταν από την προηγούμενη και η Διοίκηση της Στρατιάς Μ. Ασίας.

Η Κιουτάχεια είναι το αρχαίο Κοτύειο ή Κοτυάκο τη Φρυγίας. Συνδέεται σιδηροδρομικώς με τη σιδηροδρομική γραμμή Κωνσταντινουπόλεως – Εσκή Σεχήρ – Αφιόν Καραχισάρ, διά διακλαδώσεως από το σιδηροδρομικό σταθμό Αλαγιούντ. Κείται σε ύψος 932 μέτρων από την επιφάνεια της θαλάσσης. Η μικρή πεδιάδα της Κιουτάχειας, αποτελούσα την άνω κοιλάδα του Πουρσάκ ποταμού, περιβάλλεται πανταχόθεν από όρη.Ήταν ωραία πόλη με μεγαλοπρεπές διοικητήριο, του οποίου όλα τα γραφεία ήσαν στρωμένα με πολυτελή χαλιά Σπάρτας.

Η Κιουτάχεια κείται περί τα 55 χιλιόμετρα νοτιοδυτικά του Εσκή Σεχήρ, επί των παρυφών του όρους Πουρσάκ ντάγ. Είχε, τότε, περί των 32.000 κατοίκων, μεταξύ των οποίων καταλέγονταν 5.000 περίπου Έλληνες και πολλοί Αρμένιοι. Περιβάλλεται από διπλό παλαιό τείχος με πύργους. Παρ' αυτή σωζόταν βυζαντινό φρούριο δεσπόζον της πεδιάδος. Περίφημα ήταν τα προϊόντα αγγειοπλαστικής και κεραμικής της Κιουτάχειας κατασκευαζόμενα από τους Έλληνες. Λόγω της εκεί διασταυρώσεως πολλών σημαντικών οδών έπαιξε σημαντικό ρόλο από τους αρχαίους ήδη χρόνους.

Η μετάβασή μου στην Κιουτάχεια με χαροποίησε ιδιαίτερα, διότι μου δόθηκε η ευκαιρία να πατήσω τα χώματα και να ιδώ Έλληνες να κατέχουν την πόλη, όπου χρημάτισε Βαλής επί μακρόν ο πλέον άσπονδος εχθρός της ελληνικής φυλής **Μεχμέτ Ρεσίτ πασάς**, ο γνωστός παρ' ημίν περισσότερο ως **Κιουταχής**. Ούτος γεννήθηκε στη Γεωργία, το 1780. Ο **Κιουταχής**, κατά την οκταετή περίοδο της Ελληνικής Επαναστάσεως του 1821, υπήρξε ο στρατηγικότερος και μαχητικότερος από όλους τους Τούρκους πασάδες, που εξεστράτευσαν κατά της επαναστατημένης Ελλάδος.

Κατήλθε στην Ελλάδα, το 1823, ως Ρούμελης **Βαλεσής**. Αφού με τη Στρατιά του από 12.000 Αρβανίτες διασκόρπισε τις ασθενείς φρουρές των επαναστατών εμφανίσθηκε τον Ιούλιο 1825, προ του Μεσολογγίου και προέβη στην πολιορκία αυτού. Μετά 5μηνη πολιορκία (Δεκέμβριος 1825) έφθασε προς ενίσχυσή του και ο Αιγύπτιος **Ιμπραήμ πασάς** και συνεχίστηκε από κοινού η πολιορκία μέχρι της εξόδου των πολιορκούμενων. Μετά την πτώση του Μεσολογγίου (10/22 Απριλίου 1826), ο **Κιουταχής** κατήλθε και πολιόρκησε την Ακρόπολη Αθηνών, μέχρι της 24ης Μαΐου – 5 Ιουνίου 1827, οπότε παραδόθηκε εις αυτόν η φρουρά. Εν συνεχεία μετέσχε του Ρωσοτουρκικού πολέμου, του 1828. Βραδύτερον ως αρχιστράτηγος του τουρκικού στρατού ηττήθηκε παρά το Ικόνιο την 21 Δεκεμβρίου 1832 / 2 Ιανουαρίου 1833 από τον Αιγύπτιο **Ιμπραήμ πασά** και συνελήφθη αιχμάλωτος. Μετά την απελευθέρωσή του επανήλθε στην Κωνσταντινούπολη, όπου απέθανε το 1936.

Η μεταξύ του πασά της Αιγύπτου **Μωχάμετ Αλή** και της Υψηλής Πύλης συνθήκη ειρήνης, μετά την ήττα των Τούρκων παρά το Ικόνιο υπό του **Ιμπραήμ,** υπεγράφη στην Κιουτάχεια. Διά της συνθήκης ειρήνης της Κιουτάχειας της 14/26 Μαΐου 1833 δεν καθίστατο μεν ο **Μωχάμετ Αλής** απολύτως ανε-

ξάρτητος, εξασφάλισε, όμως, την κατοχή της Αιγύπτου για τον εαυτό του και τους διαδόχους του και την ισόβιο κατοχή της Συρίας.

Από την Κιουτάχεια αναχωρήσαμε με φορτηγό αυτοκίνητο την 9/22 Ιουλίου για Εσκή Σεχήρ, όπου φθάσαμε αυθημερόν. Εκεί, το πρώτο μάθαμε για τη διεξαχθείσα, την προηγούμενη νικηφόρο μάχη περί ης κατωτέρω.

Δράση της αεροπορίας

Από τη δράση της εν Ουσάκ αεροπορίας καταχωρώ, από επίσημες πηγές και τα ακόλουθα:

Την 17:30 ώρα της 27 Ιουνίου / 12 Ιουλίου 1921 αεροπλάνο με ερματισμένο φάκελο ριφθέντα στο Σταθμό Διοικήσεως της V Μεραρχίας (ευρισκομένης παρά το σιδηροδρομικό σταθμό Μπουγιούκ Οτουράκ) παρείχε την πληροφορία ότι το Ελμαλή νταγ είναι ανοχύρωτο και ότι παρά τον Μπαλικλή ποταμό, περί τα 4 χιλιόμετρα Νοτίως Τατλάρ Μιχάτ, σημειώθηκαν προ ημισείας ώρας πεζοί εν στάσει εις δε το Οσμανιέ 400 τοιούτοι.

Την χαραυγή της 3/16 Ιουλίου εχθρικό αεροπλάνο βομβάρδισε την XIII Μεραρχία χωρίς αποτέλεσμα.

Κατά την παραμονή μου εις Κιουτάχεια συνάντησα στο σιδηροδρομικό σταθμό αυτής τον Ελβετό συνταγματάρχη, που παρακολουθούσε ως παρατηρητής τις ελληνικές επιχειρήσεις προς άντληση διδαγμάτων.

Ούτος πληροφορηθείς ότι βομβαρδίστηκε από το Ναυτικό Σμήνος και ότι καταστράφηκε από το βομβαρδισμό ο σιδηροδρομικός σταθμός, μετέβη επί τόπου για να διαπιστώσει τις καταστροφές. Ο σιδηροδρομικός σταθμός, όμως, και τα πέριξ ήταν ανέπαφα.

Ασφαλώς οι βόμβες έπεσαν στα χωράφια. Με την έλλειψη σκοπευτικών μηχανημάτων και με τις εν χρήσει, τότε, βόμβες των 16 κιλών, δεν ήταν δυνατό να αναμένομε καταστροφικά αποτελέσματα από έναν αεροπορικό βομβαρδισμό ενός ή και 4 – 5 αεροπλάνων ακόμη.

3ο Μάχη του Εσκή Σεχήρ 8/21 Ιουλίου 2921

(Επιθετική επιστροφή της Τουρκικής Στρατιάς)

Ο Διοικητής του δυτικού μετώπου **Ισμέτ πασάς**, επιτυχών να αποφύγει την κύκλωση, να υποχωρήσει και να ανασυγκροτήσει τις δυνάμεις του ανατολικά του Εσκή Σεχήρ, αποφάσισε, με έγκριση και του Γενικού Επιτελάρχη **Φεβζή πασά** και του αρχιστρατήγου **Μουσταφά Κεμάλ**, να ενεργήσει επιθετική επιστροφή της Στρατιάς του με το σκοπό να υπερκεράσει από Βορρά και Νότου την προελαύνουσα Ελληνική Στρατιά στην κοιλάδα του Πουρσάκ, κατά τη δυτική είσοδο, μεταξύ των ορέων Μποζ νταγ, Τουρκμέν νταγ και Σουλτάν νταγ. Η τουρκική διοίκηση ήλπιζε να αιφνιδιάσει τον Ελληνικό Στρατό επιτιθέμενη κατ' αυτού με υπέρτερες δυνάμεις νοτίως του Πουρσάκ ποταμού, από Σεϊντή Γαζή μέχρι Ακ Μπουνάρ και ανατρέπουσα τις εκεί ελληνικές δυνάμεις να καταλάβει τις προς νοτιοδυτικά συγκοινωνίες του. Συγχρόνως, ενεργούσα αύτη και βορείως του Μποζ νταγ, θα προσπαθούσε να ανακόψει και τις προς Εσκή Σεχήρ συγκοινωνίες του, καθ' ον χρόνο ο Ελληνικός Στρατός θα απασχολούνταν κατά Μέτωπο.

Ο **Βασίλειος Βλάχος** με τη στολή του εύελπι, την 1η Ιουνίου 1920.

Η διοίκηση της Ελληνικής Στρατιάς, ευρισκόμενη στην Κιουτάχεια, δεν προέβλεψε την ανασύνταξη των Τούρκων και την ανάληψη απ' αυτούς αντεπιθέσεως. Ουδεμία πληροφορία είχε περιέλθει στη Στρατιά παρέχουσα έστω και ένδειξη της προπαρασκευαζόμενης από τους Τούρκους αντεπιθέσεως.

Σύμφωνα με το τουρκικό σχέδιο ενέργειας, την κύρια προσπάθεια στην επιθετική επιστροφή κατά των ελληνικών δυνάμεων θα ενεργούσε η IV Τουρκική Ομάς Μεραρχιών (από τις 4η, 5η, 23η και 61η Μεραρχίες) μετεχούσης στην επίθεση και της αριστερής (βόρειας) πτέρυγας της III Τουρκικής Ομάδος Μεραρχιών (από τις 15η, 41η και 24η Μεραρχίες). Η εκτέλεση της αντεπιθέσεως είχε ορισθεί για την 09:30 ώρα της 8/21 Ιουλίου 1921, βράδυνε, όμως, να εκδηλωθεί, αφού άρχισε μόλις την 11:00 ώρα, διά προσπελάσεως, προς λήψη επαφής με τα ελληνικά τμήματα, λόγω του ότι η IV Τουρκική Ομάς Μεραρχιών δεν τηρούσε επαφή με αυτά.

Την κύρια προσπάθεια της επιθετικής επιστροφής των Τούρκων δέχθηκε, κυρίως το Α΄ Σώμα Στρατού (από τις I, II και III Μεραρχίες). Αύτη εξετελέσθη από τη IV Ομάδα Μεραρχιών, η οποία είχε στην πρώτη γραμμή τις μεραρχίες 23η, 61η και 5η Καυκάσου. Συμμετέσχε από Βορρά, προς ενίσχυση της επιθέσεως της IV Τουρκικής Ομάδος και η αριστερή πτέρυγα της III Ομάδος, με τις 24η και 42η Μεραρχίες.

Το σύνολο των μεγάλων τουρκικών δυνάμεων, που αντιπαρατάχθηκαν κατά των από Εσκή Σεχήρ μέχρι Σεϊντή Γαζή δυνάμεων της Ελληνικής Στρατιάς, ανήρχετο σε 13 Μεραρχίες πεζικού, των οποίων 9 εν πρώτη γραμμή και σε 4 μεραρχίες ιππικού και μια ταξιαρχία ιππικού.

Οι ενέργειες των Τούρκων κατά την επιθετική επιστροφή της 8/21 Ιουλίου 1921 διεξήχθησαν με μεγάλη ορμή και απορρόφησαν όλες τις εφεδρείες τους. Οι κατά των δύο πτερύγων Στρατιάς Μ. Ασίας κυκλωτικές προσπάθειες των Τούρκων απέτυχαν, μέχρι σημείου, ώστε να τεθούν υπό την κυκλωτική ενέργεια των πτερύγων αυτής, που απειλούσαν σοβαρά την υποχώρηση του κέντρου, το οποίο υποχωρούσε κατακερματισμένο από το πεδίο της μάχης.

Από το μεσονύκτιο της 8/21 Ιουλίου ο τουρκικός στρατός διακόπτει την επαφή με τον ελληνικό και αποσύρεται εσπευσμένως καθ' όλη τη νύχτα προς τη γραμμή Πομακλάρ – Αλπίκιοϊ – Μαχμουντιές – Τσιφτεράρ, εκείθεν δε όπισθεν του Σαγγαρίου προς ανασύνταξη, ανεφοδιασμό και οργάνωση αμυντικής γραμμής. Το πρωί της 9/22 Ιουλίου είναι μακράν του Ελληνικού Στρατού και συνεχίζει την υποχώρησή του. Κατά την υποχώρηση ο Τουρκικός Στρατός κατέστρεψε και τη σιδηροδρομική γραμμή, από το Εσκή Σεχήρ προς Άγκυρα, μέχρι της σιδηροδρομικής γεφύρας Σαγγαρίου συμπεριλαμβανομένης.

Η διοίκηση της Στρατιάς Μ. Ασίας ευρισκόμενη στην Κιουτάχεια δεν είχε λάβει γνώση μέχρι του μεσονυκτίου της 8/21 Ιουλίου, της επιθετικής επιστροφής των Τούρκων και των διεξαγομένων κατά τη μέρα εκείνη σκληρών μαχών εφ' ολοκλήρου του μετώπου από Εσκή Σεχήρ μέχρι Σεϊντή Γαζή και μόλις κατά τις μεταμεσονύκτιες ώρες πληροφορήθηκε τα γεγονότα και τα αποτελέσματα συγχρόνως.

Ήμουνα τη μέρα αυτή στην Κιουτάχεια και γύριζα στο στρατηγείο. Δεν διέκρινα καμιά νευρικότητα, καμιά ανησυχία. Επικρατούσε άκρα ηρεμία, σαν να μη φαινόταν, τη στιγμή εκείνη η τύχη της Ελλάδος. Γιατί δεν ανέφεραν τα Σώματα Στρατού στη Στρατιά επί της επιθετικής επιστροφής των Τούρκων; Γιατί η Στρατιά, ευθύς ως έλαβε γνώση τηλεγραφήματος του Γ΄ Σώματος Στρατού της 15:45 ώρας ότι αντιμετω-

πίζει εχθρική επίθεση κατά του Εσκή Σεχήρ, από τρεις κατευθύνσεις και ότι διεξάγονται σκληροί αγώνες εγγύς και περί το Εσκή Σεχήρ δεν επενέβη; Μυστήριο.

Η μάχη του Εσκή Σεχήρ υπήρξε ασφαλώς η σπουδαιότερη των μαχών από όσες δόθηκαν επί ανοικτού πεδίου εις Μικρά Ασία μεταξύ Ελληνικής Στρατιάς και Τουρκικής τοιαύτης. Διότι μετέσχε σ' αυτή το σύνολο των δυνάμεων των δύο αντιπάλων. Η νίκη υπήρξε μεγάλη από απόψεως φθοράς του εχθρού, όστις υπέστη πολλές απώλειες σε άνδρες και υλικό.

Η Στρατιά Μ. Ασίας, από 10/23 Ιουλίου ανέστειλε την καταδίωξη του υποχωρούντος εχθρού, για να ανασυνταχθεί, αναπαυθεί και οργανώσει τον εφοδιασμό της, προπαρασκευαζόμενη για την ανάληψη νέων επιχειρήσεων.

Οι απώλειες του Ελληνικού Στρατού κατά τις επιχειρήσεις Ιουνίου – Ιουλίου 1921 ανήλθαν σε 8.373, εκ των οποίων αξιωματικοί 75 νεκροί και 208 τραυματίες, οπλίτες 1.416 νεκροί και 6.246 τραυματίες και 110 αγνοούμενοι.

Τα επιτευχθέντα αποτελέσματα ήταν:

Η κατάληψη σιδηροδρομικών κόμβων Εσκή Σεχήρ, Κιουτάχειας και Αφιόν Καραχισάρ και αρκετού βάθους εδάφους, που εξασφάλισε την κατοχή των άνω πόλεων και την οργάνωση νέων βάσεων. Αλλά ο στρατηγικός αντικειμενικός σκοπός των επιχειρήσεων, συνιστάμενος στην εκμηδένιση των αντιπάλων στρατιωτικών δυνάμεων δεν επετεύχθη. Ο Τουρκικός Στρατός, ενεργών επί τη βάσει προδιαγεγραμμένου σχεδίου απεσύρθη εγκαίρως από το πεδίο της μάχης, χωρίς να διακινδυνεύσει να υποστεί ανεπανόρθωτη ήττα.

Το πρωί της 9/22 Ιουλίου κίνησα πεζή από το Εσκή Σεχήρ για να πάω στο αεροδρόμιο. Ακολούθησα προς τούτο τον καρροποίητο δρόμο που οδηγούσε από το Εσκή Σεχήρ στο χωριό Μουταλίμπ. Το αεροδρόμιο, γνωστό ως αεροδρόμιο «Μουταλίμπ», από το ομώνυμο γειτονικό χωριό έκειτο βορείως της πόλεως Εσκή Σεχήρ παρά την οδό μεταξύ του ποταμού Έρμου και του λόφου, επί του οποίου το αρχαίο Δορύλαιο. Εκεί βρήκα μερικούς συναδέλφους αεροπόρους και 1 – 2 αεροπλάνα αναγνωρίσεως. Καθώς έμαθα, την προηγούμενη μέρα (8/21 Ιουλίου) ήλθαν προς προσγείωση στο αεροδρόμιο αεροπλάνα αναγνωρίσεως, αλλά αντιληφθέντα ότι διεξαγόταν μάχη στο αεροδρόμιο, επέστρεψαν στις βάσεις τους, πλην ενός, το οποίο αντελήφθη τη μάχη μετά την προσγείωσή του. Οι επιβαίνοντες αυτού δύο αεροπόροι, έρποντες κατέφυγαν στο γειτονικό λόφο, τον οποίο κατείχαν ημέτεροι, σώοι και αβλαβείς. Ομοίως και το αεροπλάνο διέφυγε την καταστροφή. Ως και ο ίδιος αντελήφθην, το αεροδρόμιο ήταν γεμάτο λάκκους από τις εκρήξεις των βλη μάτων πυροβολικού.

Εσκή Σεχήρ (Δορύλαιο)

Το Εσκή Σεχήρ (παλαιά πόλις) είναι πόλις της Μικράς Ασίας κειμένη στη δεξιά όχθη του ποταμού Πουρσάκ (Θύμβρου) στο λεκανοπέδιο το σχηματιζόμενο μεταξύ των ορέων Μποζ νταγ και Τουρκμέν νταγ. Η παλαιά ονομασία της πόλεως ήταν Δορύλαιο. Η πόλις ήταν σημαντικό εμπορικό κέντρο και αριθμούσε περί τις 50.000 κατοίκους. Απ' αυτή περνούσε η σιδηροδρομική γραμμή Χαϊδάρ πασά – Ικονίου – Βαγδάτης. Ο σταθμός του Εσκή Σεχήρ είναι σιδηροδρομικός κόμβος προς Άγκυρα, από την οποία απέχει 194 χιλιόμετρα.

Το Εσκή Σεχήρ βρίσκεται περί τα 3 χιλιόμετρα νοτίως του αρχαίου Δορυλαίου, το οποίο ανέφερε ο **Στράβων** και το οποίο κείτονταν νοτίως του Σαρί Σου (βαθέος ποταμού) ή Έρμου ποταμού, παραπόταμου του Πουρσάκ (Θύμβρου) ποταμού. Του αρχαίου Δορυλαίου σώζονται ερείπια παρά το χωριό Σαρ Ουζούν.

Το Δορύλαιο ή Δόρυλαίειο αρχαιότατη πόλις της Φρυγίας, ιδρύθηκε από τον εξ Ερετρείας Δορύλαιο προ του 6ου π.Χ. αιώνος. Υπήρξε από την αρχαιότητα σημαντικός κόμβος συγκοινωνιών και ως εκ της θέσεώς του, διαδραμάτισε σπουδαίο ρόλο κατά τις, εν τη διαδρομή αιώνων, διεξαχθείσες εν τη δυτική Μ. Ασία πολεμικές επιχειρήσεις. Επί Βυζαντινής Αυτοκρατορίας περιβαλλόταν με ισχυρά τείχη και αποτελούσε ένα από τα μόνιμα άπληκτα. Κατά το 14ο αιώνα κατακτήθηκε οριστικά από τους Τούρκους και κατέχεται απ' αυτούς έκτοτε, πλην της μικρής χρονικής περιόδου 1921 – 1922, οπότε κατελήφθη από τον Ελληνικό Στρατό, από τον οποίο, όμως, διατηρήθηκε μονάχα 1 έτος 1 μήνα και 13 ημέρες.

Μετά τη μάχη του Εσκή Σεχήρ της 8/21 Ιουλίου 1921, η Στρατιά, για την ανασύνταξη των υπ' αυτής δυνάμεων, εξέδωσε την 10/23 Ιουλίου και ώρα 22:50 Γενική Διαταγή Επιχειρήσεων, με την οποία καθόριζε, μεταξύ άλλων, τις υπ' αυτή απ' ευθείας υπαγόμενες μονάδες και τους χώρους σταθμεύσεώς τους. Μεταξύ αυτών συγκαταλέγονται και οι:

Β΄, Γ΄ και Δ΄ Μοίρες αεροπλάνων (εν Δορυλαίω) και

Το Ναυτικό Αεροπορικό Σμήνος (εν Αφιόν Καραχισάρ).

Απονομή μεταλλίων αριστείου ανδρείας

Μετά την επάνοδο του Βασιλέως **Κωνσταντίνου** από την εξορία και την εκ νέου ανάρρησή του στο θρόνο, καθιερώθηκε νέο πολεμικό μετάλλιο, υπό την επωνυμία «Αριστείο ανδρείας». Διακρινόταν εις αργυρούν, απονεμόμενο στους οπλίτες και σε χρυσούν, απονεμόμενο στους αξιωματικούς. Τούτο φερόταν εξαρτημένο από την κομβιοδόχο του χιτωνίου και αποτελείτο από εσμαλτωμένο σταυρό βαλλόμενο, με επίχρυση ράβδωση και επιστεφόμενο από επίχρυσο ή επάργυρο στέμμα. Την πρώτη απονομή αποφασίστηκε να την κάνει ιδιοχείρως ο Βασιλεύς **Κωνσταντίνος** στο Δορύλαιο 18/31 Ιουλίου 1921. Προς τούτο διετάχθησαν οι μονάδες της Στρατιάς να υποβάλλουν ονομαστικές καταστάσεις αξιωματικών και οπλιτών, διακριθέντων κατά τους τελευταίους αγώνες της Στρατιάς. Οι διοικητές των Μοιρών υπέβαλαν καταστάσεις, στις οποίες περιλαμβάνονταν πρώτα τα ονόματά τους και κατόπιν τα ονόματα ελαχίστων παλαιών αεροπόρων. Ούτω παρουσιάσθηκε η Ελληνική Αεροπορία, ως περιλαμβάνουσα ελαχίστους ανδρείους αεροπόρους και δυστυχώς και τους διοικητές της, που δεν έκαναν καμιά πολεμική αποστολή. Στην αεροπορία οι διοικητές Μοιρών δεν πετούσαν σχεδόν ποτέ, διότι η κάθε πτήση ενείχε και κινδύνους και αυτοί θεωρούντες τους εαυτούς των αναντικατάστατους, δεν ριψοκινδύνευαν, για να μην αφήσουν ορφανή τη Μοίρα τους!

Την καθορισθείσα ημέρα και ώρα συγκεντρώθηκαν στο Εσκή Σεχήρ οι προταθέντες για το μετάλλιο και σε επίσημη τελετή το πήραν από το Βασιλιά, παρουσία του πρωθυπουργού **Δημητρίου Γούναρη**. Δυστυχώς και το μετάλλιο αυτό, το οποίο οι διοικητές των Μοιρών αεροπλάνων έφεραν υπερηφάνως, όταν επέστρεψαν στο αεροδρόμιο Μουταλίμπ, έχασε γρήγορα την αξία του, διότι πλείστοι βασιλόφρονες αξιωματικοί, επωφεληθέντες σχετικού άρθρου του νόμου, έσπευσαν να ανταλλάξουν τον πολεμικό σταυρό με αριστείο ανδρείας. Όταν, βραδύτερον, άρχισε να απονέμεται αθρόως το αριστείο ανδρείας βρέθηκαν ούτοι χωρίς πολεμικό σταυρό, τουτέστι του πλέον τιμητικού πολεμικού μεταλλίου.

Δράσις υπηρεσιών

Α΄ Υγειονομικές - Β΄ Εφοδιασμού και μεταφορών
Γ΄ Αναχορηγίας πυρομαχικών

Παραλείπω τη δράση των ως άνω υπηρεσιών, διότι σ' αυτές περιλαμβάνονται στοιχεία και κατάλογοι, που έχουν ληφθεί από διάφορα αρχεία του στρατού και άλλων μελετητών, ελάχιστα δε είναι αναμνήσεις του συγγραφέως **Βασιλείου Βλάχου**.

Εκτείνονται δε από τη σελ. 137 έως τη σελ.202, δηλ. μέσα σε 65 σελίδες του πρωτότυπου. (Σ.τ.Ε.)

Μέρος IV

Η εποποιία του Σαγγαρίου
(Αύγουστος 1921)

Κεφάλαιο 1ο

Τα προηγηθέντα της προελάσεως προς Άγκυρα

Οι επιχειρήσεις του Ιουνίου – Ιουλίου 1921, του Ελληνικού Στρατού προς Κιουτάχεια, Εσκή Σεχήρ και Αφιόν Καραχισάρ κατέληξαν μονάχα με τακτική νίκη. Ο στρατηγικός στόχος, που ήταν η συντριβή του κεμαλικού στρατού, απέτυχε. Ο εχθρός κατόρθωσε να αποφύγει την αποκοπή και υποχώρησε πέραν του Σαγγαρίου. Κατόπιν τούτου κατέστη απαραίτητη, κατά την επικρατήσασα, τότε, γνώμη, η περαιτέρω καταδίωξη του εχθρού. Η πορεία προς Άγκυρα, περισσότερο γνωστή ως μάχη του Σαγγαρίου ήταν η σκληρότερη, αιματηρότερη και η πλέον αποφασιστική. Στην προκειμένη περίπτωση οι Έλληνες διέπραξαν το βασικό σφάλμα να καθυστερήσουν την προέλασή τους προς Άγκυρα. Ούτω παρεσχέθη στον Κεμαλικό Στρατό πλήρης διάθεση χρόνου για την ανασύνταξη των δυνάμεών του και για την αμυντική του εγκατάσταση πέραν του Σαγγαρίου.

Ο βασιλεύς Κωνσταντίνος στο Ουσάκ

Κατά την έναρξη των επιχειρήσεων Ιουνίου – Ιουλίου 1921, ο Βασιλεύς με το επιτελείο του βρισκόταν στο Κορδελιό. Μόνο μετά την κατάληψη της Κιουτάχειας αναχώρησε σιδηροδρομικώς για το Ουσάκ, όπου έφθασε την 18:00 ώρα της 8/21 Ιουλίου. Τις απογευματινές δε ώρες της 10/23 Ιουλίου, κατόπιν προσκλήσεως του διοικητού της Στρατιάς, έφθασε, μέσω Τουμλού Μπουνάρ, στην Κιουτάχεια. Σ' ολόκληρη τη διαδρομή είχαν ληφθεί έκτακτα μέτρα ασφαλείας.

Την 25η Ιουνίου / 8 Ιουλίου είχε φθάσει η **Βασίλισσα Σοφία** με την πριγκίπισσα **Ελένη** του **Νικολάου** επί του «Ναρκίσου» προς επίσκεψη των εκεί στρατιωτικών νοσοκομείων.

Η βασίλισσα **Σοφία**
(1870 - 1932)

Δοξολογία – Παρασημοφορία – Παρέλαση

Την 18/31η Ιουνίου – 8 Ιουλίου έγινε στο Εσκή Σεχήρ η μεγάλη τελετή της απονομής του παρασήμου του Αγίου Δημητρίου (αριστείο ανδρείας). Για την παράταξη και την παρέλαση χρησιμοποιήθηκε η 1η Μεραρχία. Στο χώρο της τελετής συγκεντρώθηκαν οι σημαίες 22 συνταγμάτων πεζικού και οι αντιπροσωπείες όλων των μεραρχιών, από αξιωματικούς και οπλίτες, που προτάθηκαν προς παρασημοφορία. Η δοξολογία άρχισε την 8:30 ώρα χοροστατούντων τριών αρχιμανδριτών των τριών Μεραρχιών.

Μετά την δοξολογία ο Βασιλεύς, αφού πλησίασε, παρασημοφόρησε την κάθε σημαία. Κατόπιν παρασημοφόρησε το διοικητή της Στρατιάς, αντιστράτηγο **Παπούλα Αναστάσιο**, με τον ταξιάρχη (τον ίδιο, που φορούσε και ο Βασιλεύς)[6], τον **Ξ. Στρατηγό**, τον **Κ. Πάλλη**, και τον διάδοχο **Γεώργιο** και εν συνεχεία τους διοικητές Σ. Στρατού και Μεραρχιών, μεταξύ των οποίων και ο Βασιλόπαις **Ανδρέας**. Ακολούθησαν οι αξιωματικοί, οι υπαξιωματικοί και οι στρατιώτες κατά Μεραρχίες. Στον καθένα ο Βασιλεύς παρέδιδε το κουτάκι με το μετάλλιο και χαιρετούσε τους αξιωματικούς με χειραψία. Οι πρασημοφορηθέντες ανήλθαν σε 1.500 περίπου.

Μετά την παρασημοφορία επακολούθησε στρατιωτική παρέλαση προ του εφίππου Βασιλέως. Παρέλασαν πεζοί οι σωματάρχες, οι μέραρχοι, οι αξιωματικοί και τα τμήματα της 1ης Μεραρχίας και επί κεφαλής αυτών ο αρχιστράτηγος **Παπούλας**, με το επιτελείο του προηγουμένου αυτού των σημαιών, οι οποίες μετά παρέλαση παρατάχθηκαν έναντι του Βασιλέως. Η όλη τελετή διήρκεσε περί τις 3:45 ώρες αφού κινηματογραφήθηκε.

Επακολούθησε πρόγευμα στο κατάλυμα του Βασιλέως, στο οποίο μετέσχον ο **Αναστ. Παπούλας** με τον επιτελάρχη του **Κ. Πάλλη**, οι τρεις σωματάρχες **Κοντούλης**, **Πολυμενάκος** και **Βλαχόπουλος**, ο διάδοχος και οι βασιλόπαιδες **Νικόλαος** και **Ανδρέας**.

Το πολεμικό συμβούλιο της Κιουτάχειας

Ο αντίκτυπος στην Ελλάδα και στην Τουρκία από τις επιχειρήσεις Ιουνίου – Ιουλίου 1921 ήταν, φυσικά, διάφορος. Με την κατάληψη της Κιουτάχειας, του Αφιον Καραχισά και του Εσκή Σεχήρ, η Τουρκία έχασε τις σιδηροδρομικές συγκοινωνίες Αγκύρας – Ικονίου, αλλά απέφυγε τη στρατηγική ήττα, επέτυχε την απαγκίστρωση των δυνάμεών της και επί πλέον εξασφάλισε τη μεταφορά εφοδίων προς ανατολάς. Επί πλέον ο Τουρκικός Στρατός εξακολουθούσε να παραμένει σοβαρή απειλή για τους Έλληνες. Ο **Μουσταφά Κεμάλ**, όχι μόνο δεν αναγνώριζε την ήττα του, αλλά και διεκήρυσσε σε όλους τους τόνους ότι η υποχώρησή του αποτελούσε μέρος σχεδίου, για να παρασύρει τους Έλληνες στα ενδότερα. Ούτω στο εξωτερικό δημιουργήθηκε κλίμα ευνοϊκό για τον Τουρκικό Στρατό.

Ταυτόχρονα, από καθαρή τακτική άποψη είχε ήδη ο Κεμαλικός Στρατός το πλεονέκτημα να αμύνεται επί μικρότερου μετώπου, σε φύσει οχυρές θέσεις και κοντά στις βάσεις του. Εν τούτοις ο κλονισμός του ηθικού στην Άγκυρα ήταν σοβαρός και ζητήθηκε να αναλάβει την αρχιστρατηγία ο ίδιος ο **Κεμάλ**. Ο

6. Το μετάλλιο του Αγίου Δημητρίου (ανδρείας) ήταν εμπνεύσεως του βασιλέως **Γεωργίου του Α΄**, σχεδιάστηκε δε από τον πρίγκιπα **Νικόλαο** σε τρεις τάξεις: την του ταξιάρχη, την του χρυσού και την του αργυρού. Το παράσημο τούτο επιθυμούσε ο **Γεώργιος** να φέρεται πάντοτε.

Ο στρατηγός **Βίκτωρας Δούσμανης** (1862 – 1949)

Κεμάλ το αποδέχθηκε περιβληθείς με απόλυτα δικαιώματα. Η Εθνοσυνέλευση του παρείχε ό,τι ζητούσε. Συγκέντρωσε ταχέως δυνάμεις, τις αναδιοργάνωσε και προετοίμασε τριπλή οχυρωτική γραμμή, να δώσει σκληρή μάχη για την Άγκυρα.

Από ελληνικής πλευράς η κατάσταση παρουσιαζόταν λίαν συγκεχυμένη. Μετά τους πρώτους ενθουσιασμούς, η προσγείωση ήταν οδυνηρή. Εν πάση περιπτώσει έπρεπε να ληφθούν αποφάσεις. Ο **Γούναρης** αναχώρησε και πάλι για το Μέτωπο για να μορφώσει δική του γνώμη. Την 14/27 Ιουλίου 1921 έφθασε στην Κιουτάχεια και την επόμενη συγκλήθηκε πολεμικό συμβούλιο, υπό την προεδρία του Βασιλέως **Κωνσταντίνου** και με συμμετοχή, εκτός του πρωθυπουργού και του υπουργού των στρατιωτικών **Θεοτόκη**, του διοικητού της Στρατιάς, του Αρχηγού της Επιτελικής Υπηρεσίας του Στρατού **Β. Δούσμανη**, του συνταγματάρχου **Κ. Πάλλη** και του **Ξ. Στρατηγού**. Στη σύσκεψη παρίστατο, χωρίς να μετέχει αυτής και ο πρίγκιπας **Νικόλαος**.

Στην αρχή ο πρωθυπουργός **Δ. Γούναρης** είπε ότι η καταστροφή του εχθρού θα πιστοποιείτο, είτε με προσφορά προς έναρξη ειρηνευτικών διαπραγματεύσεων, είτε με μονομερή ρύθμιση της καταστάσεως. Εν συνεχεία υπέβαλε το ερώτημα, αν είναι δυνατό να προχωρήσει μονομερώς η κυβέρνηση σε περαιτέρω ενέργεια. Ο επιτελάρχης **Κ. Πάλλης**, απαντών, δήλωσε ότι ο στρατός του εχθρού υπέστη σημαντικότατες απώλειες και βρίσκεται εις κατάσταση προσεγγίζουσα την αποσύνθεση, αλλά πάντως μη δυνάμενη να χαρακτηρισθεί ως εκμηδένιση, επιτρέπουσα μονομερή ενέργεια.

Κατόπιν αυτού ο **Δ. Γούναρης** υπέβαλε το ερώτημα αν και ποία επιβάλλεται στρατιωτική ενέργεια «προς επιτυχία σκοπουμένου αποτελέσματος». Συμφώνησαν οι παρόντες ότι τούτο μπορούσε να επιτευχθεί «κατά το μάλλον και ήττον πλήρως, πάντως, όμως, επαρκώς εκ συνεχίσεως διώξεως του εχθρού, φθάνοντας το πολύ μέχρις Αγκύρας και Άλυος ποταμού.

Κατά τη συνέχιση της συζητήσεως ανεφέρθη ότι η προπαρασκευή της νέας επιχειρήσεως θα απαιτούσε 20 περίπου μέρες και η εκτέλεση αυτής άλλες 20 – 40. Η επιχείρηση αποφασίστηκε.

Και τότε διεπράχθη το βαρύτατο από όλα λάθος. Η μεγάλη καθυστέρηση ενάρξεως των επιχειρήσεων, η οποία επέτρεψε στον **Κεμάλ** την πολεμική του ανασύνταξη και την ευχερέστερη αντιμετώπιση των μεταφορών.

Το πολυπρόσωπο της στρατιωτικής διοικήσεως, σε συνδυασμό με την έλλειψη ακριβών πληροφοριών και η υποτίμηση του αντιπάλου και η αιώνια αναβλητικότητα, υπήρξαν αποφασιστικοί παράγοντες της αδυναμίας να αχθούν εις πέρας οι τεθέντες αντικειμενικοί στρατιωτικοί σκοποί.

Ο Βασιλόπαις **Νικόλαος**, που παρίστατο στο Πολεμικό Συμβούλιο έγραφε, τότε, στο ημερολόγιό του: *Παρόλα αυτά, όμως, (όσα ανέπτυξε ο επιτελάρχης της Στρατιάς), εγώ ατομικώς θεωρώ επικίνδυνο την επιχείρηση.*

Την επιχείρηση αυτή τη θεωρούσαν επισφαλή και ο υποστράτηγος **Αλέξανδρος Κοντούλης**, διοικητής του Α΄ Σώματος Στρατού, καθώς και ο Βασιλόπαις **Ανδρέας**, διοικητής της υπό του Α΄ Σώματος στρατού XII Μεραρχίας. Ούτος είχε τη γνώμη ότι για να έχει πιθανότητες επιτυχίας η επιχείρηση προς Άγκυρα δεν έπρεπε να επαναλαμβανόταν, χωρίς σοβαρές επί πλέον ενισχύσεις και επιμελημένη

προπαρασκευή. Όταν, όμως, αυτά εξετέθησαν στον **Δ. Γούναρη**, εκείνος δεν δέχθηκε να συζητήσει το ενδεχόμενο επιστρατεύσεως νέων ηλικιών. Τουναντίον σκοπούσε να προβεί το Σεπτέμβριο σε απόλυση μερικών. Το δυστύχημα ήταν ότι η Ανώτατη Διοίκηση Στρατιάς αποδεχόταν και συνιστούσε ανάληψη επιχειρήσεων χωρίς επιφυλάξεις.

Το ηθικό του στρατού μας ήταν υψηλό και ακμαίο και είχε το αίσθημα της πειθαρχίας. Η ψυχοσύνθεση, όμως, των Ελλήνων μαχητών, τις παραμονές της εξορμήσεως προς την Άγκυρα, ήταν απόρροια πεποιθήσεως ότι τη φορά εκείνη καλούνταν για την ύστατη και αποφασιστική προσπάθεια. Δεν υπήρχαν πλέον περιθώρια υπομονής. Είναι άλλωστε χαρακτηριστικό ότι ο **Γούναρης**, κατά τη διαδρομή με αυτοκίνητο, από την Κιουτάχεια στο Εσκή Σεχήρ άκουγε τους στρατιώτες να του φωνάζουν: «Απόλυση». Η ίδια κραυγή ακούστηκε και όταν ο Βασιλεύς απένεμε τις τιμητικές διακρίσεις στο Εσκή Σεχήρ την 18η /31η Ιουλίου 1921.

Μετά το πολεμικό συμβούλιο της Κιουτάχειας ο Βασιλεύς πήγε στο Εσκή Σεχήρ για την παρασημοφορία και μετά διήμερο στην Κιουτάχεια, την 20ή Ιουλίου / 2 Αυγούστου 1921. Την 21η Ιουλίου – 3η Αυγούστου ο Βασιλεύς εόρτασε εκεί τα γενέθλιά του. Την 28η Ιουλίου / 10 Αυγούστου ο Βασιλεύς αναχώρησε από την Κιουτάχεια στο Εσκή Σεχήρ.

Ασθένεια του Βασιλέως Κωνσταντίνου

Το Εσκή Σεχήρ το θέριζαν την εποχή εκείνη οι ελώδεις. Εφημολογήθη δε ότι εμφανίστηκαν και κρούσματα εξανθηματικού τύφου. Η μετακίνηση του Βασιλέως εμφανιζόταν επιβεβλημένη. Ο Βασιλεύς, όμως, ήταν αμετάπειστος. Ήταν δύσκολο να μιλήσει κανείς στον Βασιλέα, ο οποίος «ήταν πεισματάρης και δεν εννοούσε να ακούσει». Και, όταν ήλθε τηλεγράφημα από τας Αθήνας, (προκληθέν από τον αρχίατρο **Α. Αναστασόπουλο**, εν αγνοία του Βασιλέως), με το οποίο υποδεικνυόταν να προσέχει για την υγεία του και την ασφάλειά του «ο Βασιλεύς φουρκίστηκε και γέλασε ταυτοχρόνως». Εν τω μεταξύ εμφανίστηκε ο κοιλιακός τύφος.

Πάλι εν αγνοία του Βασιλέως τίθεται ζήτημα αναχωρήσεώς του από το Εσκή Σεχήρ, λόγω επεκτάσεως επιδημιών, ελωδών, κοιλιακού τύφου και υπόπτων κρουσμάτων εξανθηματικού. Η κυβέρνηση των Αθηνών δεν θεωρεί ασφαλή την εγκατάσταση του Βασιλέως στην Προύσα, λόγω του πολλού τουρκικού στοιχείου. Ακριβώς κατά την εποχή εκείνη και όταν η προς Άγκυρα εκστρατεία έμπαινε στη δυσχερή της φάση, ο Βασιλεύς **Κωνσταντίνος** ασθένησε βαρύτατα.

Κατά τη διάρκεια του μεσημβρινού γεύματος, ενώ ο Βασιλεύς γευμάτιζε υπέστη «ουραιμικό παροξυσμό». Ο αρχίατρος **Αναστασόπουλος** ξάπλωσε ύπτιο το βασιλέα σε ένα ντιβάνι και έστειλε τον **Σούτσο** να φωνάξει και άλλους γιατρούς, οι οποίοι και προσήλθαν. Ο **Αναστασόπουλος** απέκλεισε τη συμφόρηση και διέγνωσε «ουραιμικό παροξυσμό». Όλοι οι παριστάμενοι αυλικοί, με τον πρίγκιπα **Νικόλαο** τα έχασαν. Φοβήθηκαν θάνατο του Βασιλέως. Η σημειωθείσα ζωηρά κίνηση περί το κατάλυμα του Βασιλέως, προκάλεσε συγκίνηση και διάφορες ανησυχητικές διαδόσεις. Αργότερα, όταν πέρασε η πρώτη συγκίνηση και κάθε άμεσος κίνδυνος, ελήφθησαν τα κατάλληλα μέτρα για να σταματήσουν οι διαδόσεις. Οι γιατροί, μόλις συνήλθαν, απεφάνθησαν ότι επιβαλλόταν μια αφαίμαξη του Βασιλέως, η οποία και έγινε από το χειρούργο **Κοντολέοντα**. Αφήρεσε 300 γραμμάρια αίματος και από τη στιγμή εκείνη άρχισε ο βασιλεύς να συνέρχεται. Μετά την εγχείρηση και περί την 16:00 ώρα ο Βασιλεύς σηκώθηκε μόνος από

Ο υπουργός δικαιοσύνης και στρατιωτικών **Νικόλαος Θεοτόκης** (1878 – 1922)

το ντιβάνι και πήγε, υποβασταζόμενος, στο δωμάτιό του και ξάπλωσε στο κρεβάτι του. Είχε πλέον ανακτήσει πλήρως τις αισθήσεις του και τη διαύγειά του νου του. Ο **Αναστασόπουλος** του είπε ότι επρόκειτο περί στομαχικής διαταράξεως. Οι γιατροί ήσαν ανήσυχοι. Ο σφυγμός, η θερμοκρασία και οι αναπνοές ήσαν όλα κανονικά.

Επί της ασθενείας του Βασιλέως ενημερώθηκε ο διάδοχος **Γεώργιος**, που υπηρετούσε στο επιτελείο της Στρατιάς. Για την ενημέρωση της Κυβερνήσεως συναντήθηκαν ανυπέρβλητες δυσχέρειες. Τέλος με επέμβαση του **Β. Δούσμανη** διετέθη το καλώδιο της Eastern Company. Μόλις το μεσονύκτιο επετεύχθη ο **Δούσμανης**[7], μετά δίωρη ταλαιπωρία στο τηλεγραφείο, να επικοινωνήσει απ' ευθείας με τας Αθήνας, με τον πρωθυπουργό, ο οποίος είχε κληθεί επί τούτου στο τηλεγραφείο. Ο **Γούναρης** καταταράχθηκε και κάλεσε έκτακτα και μυστικά το Υγειονομικό Συμβούλιο. Ο πρωθυπουργός θα ειδοποιούσε και τη Βασίλισσα, η οποία ενημερώθηκε βραδύτερα, με προσωπικό τηλεγράφημα του **Αναστασόπουλου**. Το Υπουργικό Συμβούλιο αποφάσισε την άμεση αναχώρηση, με αντιτορπιλικό, του **Ν. Θεοτόκη**, με τον καθηγητή **Α. Χριστομάνο** και τον ιατρό **Μανούσο**. Θα έπλεαν προς Μουδανιά και εκείθεν θα πορεύονταν προς Εσκή Σεχήρ.

Εν τούτω τω μεταξύ ο Βασιλεύς πέρασε τη νύχτα ήσυχα. Κοιμόταν με ανοιχτή την πόρτα του δωματίου του και στο πλαϊνό δωμάτιο έμενε άγρυπνη η νοσοκόμα δεσποινίς **Ανδρεάδη**, αδελφή του καθηγητή πανεπιστημίου, εξαιρετικά ικανή νοσοκόμα. Ο **Αναστασόπουλος** παρέμεινε στην τραπεζαρία και ο **Κοντολέων** στο υπασπιστήριο.

Την επομένη η κατάσταση του Βασιλέως ήταν ακόμη πιο βελτιωμένη. Είχε κοιμηθεί λαμπρά, είχε ανακτήσει πλήρη διαύγεια, σφυγμοί και αναπνοή ήταν απολύτως φυσιολογικά. Ήπιε ένα ποτήρι γάλα, μια – δυο σταγόνες καφέ και άναψε ένα τσιγάρο, το οποίο έσβησε με την επέμβαση του **Αναστασόπουλου**. Μετά από ώρες κάπνισε πάλι και με τη βία τον κράτησαν στο κρεβάτι.

Η νέα ιατρική εξέταση του Βασιλέως παρουσίασε υψηλότερη πίεση του αίματος και κατόπιν αυτού του έκοψαν βεντούζες, από τις οποίες πάλι ανακουφίστηκε. Αργά το απόγευμα ζήτησε να ιδεί τον αδερφό του **Πρίγκιπα Νικόλαο**, από τον οποίο προσπάθησε να κρύψει τη συγκίνησή του. Του υπέβαλε ερωτήσεις για την αρρώστια του. Παρουσιάσθηκε στον ασθενή και αυξημένο κάπως λεύκωμα.

Ο προσωπικός γιατρός του Βασιλέως **Αναστασόπουλος**, γνωρίζων πληρέστερα την κατάσταση της καρδίας και των νεφρών του Βασιλέως, ανέφερε σχετικά στον πρωθυπουργό, πριν αναχωρήσει ο Βασιλεύς για τη Μ. Ασία. Είχε διαπιστωθεί η ύπαρξη λευκώματος και κυλίνδρων, γι' αυτό άλλωστε υποβαλλόταν σε δίαιτα. Μια φορά την εβδομάδα δεν έτρωγε καθόλου κρέας και έπινε μόνο γάλα. Με άλλους λόγους πήγε στη Μ. Ασία άρρωστος. Ο Βασιλεύς **Κωνσταντίνος** δεν ήτο, τότε, ο παλαιός. Εκτός της υγείας του οι δοκιμασίες και ο ψυχικός κάματος είχαν μεταβάλει και το χαρακτήρα του. Ούτε έχει διάθεση, ούτε τολμά πλέον να αναλάβει την παραμικρή πρωτοβουλία.

7. Σύρμα τηλεγραφικό με την Προύσα δεν υπήρχε από το Εσκή Σεχήρ. Με την Κιουτάχεια υπήρχε μόνο τηλεφωνική επικοινωνία. Από την Κιουτάχεια, μέσω Ουσάκ υπήρχε τηλεγραφική γραμμή με Σμύρνη. Ώστε το τηλεγράφημα προς την Κυβέρνηση εδόθη τηλεφωνικώς στην Κιουτάχεια και εκείθεν τηλεγραφικώς στη Σμύρνη. Από τη Σμύρνη μέχρις Αθηνών στάθηκε αδύνατο να δοθεί άμεση επικοινωνία με το δικό μας καλώδιο διακόπτονταν στην Τήνο. Τότε ζητήθηκε το καλώδιο Eastern Company.

Μετά τριήμερο η κατάσταση της υγείας του Βασιλέως ήταν σχεδόν πλήρης δηλαδή οία και προ της κρίσεως. Το απόγευμα της 13/28 Αυγούστου έφθασε ο **Ν. Θεοτόκης** και οι γιατροί από τας Αθήνας. Την άφιξή τους δεν την παρεξήγησε ο Βασιλεύς, διότι τη θεώρησε σχετιζόμενη με τις επιχειρήσεις.

Ο Βασιλεύς τελούσε υπό αυστηρότατη δίαιτα και δέχτηκε με πρεμία του γιατρούς που ήρθαν από τας Αθήνας, αλλά προέβαλλε επίμονη άρνηση να υποβάλλεται σε προφυλάξεις. Στενοχωρείται για την κατάσταση στο Μέτωπο, για τη βραδύτητα των ειδήσεων[8] από το Μέτωπο και όλο ρωτάει αν έφθασε κανένα τηλεγράφημα.

Φαίνεται ότι και στην Αθήνα δυσφορούν για την καθυστέρηση ειδήσεων. Στις 15/28 Αυγούστου διατηρείται πάντοτε η πίστη στον τελικό θρίαμβο του στρατού. Αυτό, όμως, ισχύει για την κοινή γνώμη. Ο Βασιλεύς μελετά επί του χάρτου την κατάσταση και συγχρόνως σκέπτεται τον αδερφό του **Ανδρέα**, ο οποίος με το Σώμα Στρατού έχει αναλάβει τις δυσκολότερες αποστολές.

Ο αιώνια μεμψίμοιρος **Β. Δούσμανης**, επικρίνει και κατακρίνει τους πάντες και τα πάντα και μεταδίδει γύρω του την απαισιοδοξία. Η ανυπομονησία και η νευρικότητα ήταν σχεδόν γενική.

Εγκατάσταση του Βασιλέως εις Προύσα

Στις 21Αυγούστου – 3 Σεπτεμβρίου ο Βασιλεύς και όλη η συνοδεία του αναχώρησαν από το Εσκή Σεχήρ, συμπεριλαμβανομένου και του υπουργού **Ν. Θεοτόκη** και του **Βλάγκαλη**, για Προύσα. Η διαδρομή ήταν εν μέρει σιδηροδρομική και εν μέρει οδική. Τους ενθουσιάζει η άφιξη στην Προύσα, με τον Βυθινικό Όλυμπο στο βάθος, με τη βλάστηση και τα νερά καθώς και με τα μεγαλοπρεπή τζαμιά, τα οποία δεν έχει καμιά άλλη τουρκική πόλη να παρουσιάσει, εκτός από την Κωνσταντινούπολη. Το σπίτι στο οποίο εγκαταστάθηκε ο Βασιλεύς διέθετε ωραίο κήπο και πυκνά δένδρα, έλατα και κέδρους και με λαμπρή θέα προς την πεδιάδα.

8. Ο Πρίγκιψ **Νικόλαος** γράφει στο ημερολόγιό του: Τα ανακοινωθέντα της Στρατιάς αργοπορούν τρομερά και ποτέ δεν φθάνουν εγκαίρως. *Σήμερον είναι 13 του μηνός (π.μ.) και γνωρίζομε μόνο την τακτική κατάσταση της εσπέρας της 11ης .....*

Κεφάλαιο 2ο

Προέλαση προς Άγκυρα – Μάχες Σαγγαρίου

(Αύγουστος – Σεπτέμβριος 1921)

Ι.- Γενική κατάσταση

Μετά την αποτυχούσα επιθετική επιστροφή της 8/21 Ιουλίου 1921, οι Τούρκοι άρχισαν να συμπτύσσονται ανατολικά του Σαγγαρίου, χωρίς να καταδιωχθούν από τους ημετέρους. Ο τουρκικός στρατός απέφυγε τη στρατηγική ήττα.

Οι επιχειρήσεις Ιουνίου – Ιουλίου 1921, από πολιτικής πλευράς, ουδόλως προήγαγαν τη μικρασιατική υπόθεση, η οποία εξακολουθούσε να παραμένει στο ίδιο σημείο, στο οποίο βρισκόταν και προ των επιχειρήσεων.

Η Ελληνική Κυβέρνηση, η οποία ανέμενε να προκύψει θετικό αποτέλεσμα από τις ανωτέρω επιχειρήσεις, διαψευσθείσα στις ελπίδες της, βρέθηκε υποχρεωμένη να μελετήσει την πολιτική όψη του ζητήματος, βάσει της διαμορφωθείσης πραγματικής στρατιωτικής καταστάσεως.

Προς τούτο, ο Έλληνας πρωθυπουργός **Δ. Γούναρης** αναχώρησε, ως εξετέθη ήδη, εξ Αθηνών προς Κιουτάχεια, όπου έφθασε την 14/27 Ιουλίου 1921. Εκεί βρισκόταν ο Βασιλεύς **Κωνσταντίνος**, ο επί των στρατιωτικών υπουργός **Ν. Θεοτόκης** και η ανώτατη ηγεσία του στρατού.

Στο συγκροτηθέν εις Κιουτάχεια, την επομένη, 15/28 Ιουλίου, πολεμικό συμβούλιο, υπό την προεδρία του Βασιλέως, εκλήθησαν για να εκθέσουν κατ' αυτό τις απόψεις τους οι αρμόδιοι στρατιωτικοί παράγοντες.

Όταν ελήφθη η απόφαση για την προέλαση προς Άγκυρα ή Στρατιά Μ. Ασίας, διέθετε τις ίδιες δυνάμεις, με τις οποίες διεξήγαγε τις επιχειρήσεις Ιουνίου – Ιουλίου 1921. Η μάχιμος δύναμη αποτελείτο από ΙΙ Μεραρχία Πεζικού και Ι Ταξιαρχία Ιππικού. Οι απώλειες που υπέστησαν οι μονάδες της κατά τις τελευταίες αυτές επιχειρήσεις, είχαν αναπληρωθεί κατά το σύνολο σχεδόν. Ούτω κατά τις παραμονές των επιχειρήσεων προς Άγκυρα η παρούσα δύναμη της Στρατιάς ανερχόταν σε 5.500 αξιωματικούς, 178.000 οπλίτες και 48.000 κτήνη, οι οποίες κατανέμονταν σε 3 Σώματα Στρατού, στις μονάδες Στρατιάς, στις μονάδες ζώνης των πρόσω και στις μονάδες των μετόπισθεν.

Η μέλλουσα να επιχειρήσει επιθετικώς δύναμη της Στρατιάς αποτελέστηκε από τρία Σώματα Στρατού των τριών μεραρχιών εκάστου, της ταξιαρχίας ιππικού, ενός συντάγματος πεζικού της XI Μεραρχίας, του συντάγματος βαρέος πυροβολικού, δύο μοιρών πυροβολικού Σκόντα, τριών αεροπορικών μοιρών (Β΄, Γ΄ και Δ΄) και ενός Ναυτικού Αεροπορικού Σμήνους, με σύνολο δυνάμεως 3.870 αξιωματικών και 120.000 οπλιτών, περίπου. Ήταν, συνεπώς, μειωμένη κατά δύο μεραρχίες (την IV και XI). Συνεπώς η

μάχιμη δύναμη του στρατού, που θα ενεργούσε προς Άγκυρα περιλάμβανε περίπου 1.860 αξιωματικούς, 75.200 οπλίτες, 50.000 τυφέκια, 2.084 οπλοπολυβόλα, 684 πολυβόλα, 296 πυροβόλα διαφόρων διαμετρημάτων, 1.380 σπάθες κι περί τα 18 αεροπλάνα διαφόρων τύπων.

Οι τουρκικές δυνάμεις, οι οποίες αντιμετώπισαν την Ελληνική Στρατιά στους αγώνες του κυρίου Μετώπου, ανατολικά του ποταμού Σαγγαρίου αποτελούντο από 16 μεραρχίες πεζικού, 3 ανεξάρτητα συντάγματα πεζικού και από 4 Μεραρχίες και 1 Ταξιαρχία ιππικού, συνολικής δυνάμεως 90.000 ανδρών, περίπου.

Κατά τις πρώτες ημέρες του Αυγούστου 1921, η μάχιμη δύναμη της Τουρκικής Στρατιάς Δυτικού Μετώπου περιλάμβανε 60.000 τυφέκια, 253 ελαφρά πολυβόλα, 515 βαρέα πολυβόλα και 167 πυροβόλα διαφόρων διαμετρημάτων.

Σύγκριση των αντίπαλων στρατών

Ο ελληνικός στρατός υπερείχε του τουρκικού κατά τις κύριες επιχειρήσεις πέραν του Σαγγαρίου κατά 30.000 άνδρες. Ο Ελληνικός Στρατός διέθετε 9 μεραρχίες πεζικού, πλέον ένα σύνταγμα, έναντι 16 μεραρχιών πεζικού πλέον 3 ανεξάρτητων συνταγμάτων πεζικού του Τουρκικού Στρατού ως και 1 ταξιαρχία ιππικού έναντι 4ων Μεραρχιών και 1 ταξιαρχίας ιππικού του Τουρκικού Στρατού.

Το ελληνικό πεζικό διέθετε 50.000 ατομικά τυφέκια, 2.052 οπλοπολυβόλα, 672 πολυβόλα 8 βομβιδοβόλα κατά λόχο, έναντι 60.000 τυφεκίων, 205 ελαφρών πολυβόλων και 515 πολυβόλων του Τουρκικού Στρατού.

Ήτοι το ελληνικό πεζικό υπολειπόταν εις αριθμό τυφεκίων, αλλά υπερείχε κατά πολύ εις αυτόματα όπλα, του τουρκικού πεζικού.

Ως προς το ιππικό οι Τούρκοι είχαν μέγιστη υπεροχή σε αριθμό μονάδων και σπαθών ως και σε ποιότητα αλόγων. Έναντι των 4ων μεραρχιών και 1 ταξιαρχίας (15 συντάγματα), 6.000 σπαθών και 30 ελαφρών πολυβόλων του τουρκικού ιππικού, διέθετε ο Ελληνικός Στρατός 1 ταξιαρχία των δύο συνταγμάτων (εκάστου των 4ων ιλών) δυνάμεως 750 σπαθών, 32 οπλοπολυβόλων, μοίρας των 12 πολυβόλων και εφίππου πυροβολαρχίας των 75 χιλιοστών.

Το ελληνικό πυροβολικό υπερείχε του τουρκικού εις αριθμό πυροβόλων, 296 έναντι 167 τουρκικών, αλλά υστερούσε σε ποιότητα και διαμέτρημα. Το υλικό του ελληνικού πυροβολικού ήταν, γενικά, πεπαλαιωμένο το δε βεληνεκές των μεν ορειβατικών και πεδινών πυροβόλων κυμαινόταν μεταξύ 4.000 μ. και 5.500 μ., των δε βαρέων μεταξύ 7.000 και 10.000 μ. Τουναντίον το τουρκικό πυροβολικό περιελάμβανε πυροβόλα Σκόντα, κατασκευή 1915 και διαμετρημάτων 75, 105 και 130 χιλιοστομέτρων. Το βεληνεκές αυτών κυμαινόταν μεταξύ 7.000 και 8.200 μ.

Το τελειότερο υλικό του ελληνικού πυροβολικού αποτελούσαν τα λάφυρα από τον τουρκικό στρατό: 16 πυροβόλα Σκόντα των 105 χιλιοστομέτρων.

ΙΙ.- Προπαρασκευή των επιχειρήσεων

Κατά τη σύμπτυξη των Τούρκων προς Ανατολικά, μετά την αποτυχούσα επιθετική επιστροφή τους της 8/21 Ιουλίου 1921, η Στρατιά Μ. Ασίας δεν προέβη στην καταδίωξή τους, διότι προτίθετο να ανασυγκροτήσει και αναπαύσει τις δυνάμεις της εν όψει μελλουσών επιχειρήσεων προς Άγκυρα.

Με την από 10/23 Ιουλίου 1921 γενική διαταγή επιχειρήσεων καθόρισε τα της οργανώσεως και σταθμεύσεως των υπ' αυτή μονάδων, χάραξε την γραμμή προκαλύψεως που θα καταληφθεί, έδωκε εντολές διά την αμυντική οργάνωση και καθόρισε τις πολεμικές αποστολές.

Βάσει της ανωτέρω διαταγής μεταστάθμευσαν στο αεροδρόμιο Μουταλίμπ (Εσκή Σεχήρ) από την Προύσα μεν η Γ΄ Μοίρα αεροπλάνων, από το Ουσάκ δε οι Β΄ και Δ΄ Μοίρες αεροπλάνων. Ωσαύτως μεταστάθμευσε από το Ουσάκ στο αεροδρόμιο του Αφιόν Καραχισάρ το ναυτικό αεροπορικό σμήνος.

Κατά τη νέα οργάνωση διαλυόταν το Βόρειο Συγκρότημα Μεραρχιών. Σε έκαστο Σώμα Στρατού προστίθετο 3η μεραρχία. Το Νότιο Συγκρότημα Μεραρχιών μετονομάστηκε σε Διοίκηση Νοτίου Τομέα, περιέλαβε δε τη IV μόνο Μεραρχία. Η XI Μεραρχία παρέμενε ανεξάρτητη υπό τις άμεσες διαταγές της Στρατιάς. Υπό τη Στρατιά υπήχθη και η ταξιαρχία ιππικού.

Συνεστήθησαν τρεις νέες στρατιωτικές διοικήσεις εις Εσκή Σεχήρ, Κιουτάχεια και Σεϊντή Γαζή. Εγκαταστάθηκαν κέντρα εφοδιασμού στο Εσκή Σεχήρ και στην Κιουτάχεια και νοσηλευτικά κέντρα στο Εσκή Σεχήρ, στην Κιουτάχεια, στο Σεϊντή Γαζή και στο Αφιόν Καραχισάρ.

Τα παντός είδους μέσα μεταφοράς, ήτοι φορτηγά αυτοκίνητα, τετράτροχα, δίτροχα και καμήλες, συγκεντρώθηκαν υπό ενιαία διοίκηση και υπήχθησαν υπό το IV Επιτελικό Γραφείο της Στρατιάς. Μετά τις επελθούσες ως ανωτέρω μεταβολές, η σύνθεση των μαχίμων στοιχείων της Στρατιάς Μικράς Ασίας πήρε την ακόλουθη μορφή και διάρθρωση:

Συγκρότηση της Στρατιάς διά τας προς Άγκυρα επιχειρήσεις

• Στρατηγείο Στρατιάς. Διοίκηση.

Διοικητής: Αντιστράτηγος **Παπούλας Αναστάσιος**.

Επιτελάρχης: Συνταγματάρχης πυροβολικού **Πάλης Κωνσταντίνος**.

Υπαρχηγός Επιτελείου: Συνταγματάρχης Μηχανικού **Σαρρηγιάννης Πτολεμαίος**.

• 1.- Α΄ Σώμα Στρατού. Διοικητής: υποστράτηγος **Κοντούλης Αλέξανδρος** Επιτελάρχης: Συνταγματάρχης Πεζικού **Γονατάς Στυλιανός**.

Ι Μεραρχία. Διοικητής: Συνταγματάρχης Πεζικού **Φράγκου Αθανάσιος**. Επιτελάρχης: αντισυνταγματάρχης Πεζικού **Πιτσίκας Ιωάννης**. Συντάγματα πεζικού: 4ο, 5ο και Ι/38 Ευζώνων.

ΙΙ Μεραρχία. Διοικητής: Συνταγματάρχης Μηχανικού **Βαλέττας Γεώργιος**. Επιτελάρχης: Αντισυνταγματάρχης Πεζικού **Χασαπίδης Αριστείδης**. Συντάγματα πεζικού: 1ο, 7ο και 34ο.

XII Μεραρχία. Διοικητής: Συνταγματάρχης Πεζικού **Καλλιδόπουλος Περικλής**. Επιτελάρχης: Αντισυνταγματάρχης Πεζικού **Σακκέτας Αθανάσιος**. Συντάγματα πεζικού: 14ο, 41ο και 46ο.

• 2.- Β΄ Σώμα Στρατού. Διοικητής: **Βασιλόπαις Ανδρέας**. Επιτελάρχης: Συνταγματάρχης Πεζικού **Γαβαλιάς Αλέξ**.

V Μεραρχία. Διοικητής: Συνταγματάρχης Πεζικού: **Τριλίβας Ιωάννης**. Επιτελάρχης: Ταγματάρχης Πεζικού **Δεμέστιχας Παναγιώτης**. Συντάγματα πεζικού: 33ο, 43ο, και 44ο.

IX Μεραρχία. Διοικητής: Συνταγματάρχης Ιππικού **Καλλίνσκης Ανδρέας**. Επιτελάρχης: Ταγματάρχης Πεζικού **Πλατής Κωνσταντίνος**. Συντάγματα Πεζικού: 25ο, 26ο και 3/40 Ευζώνων.

XIII Μεραρχία. Διοικητής: Συνταγματάρχης Πεζικού **Διγενής Κίμων**. Επιτελάρχης: Αντισυνταγματάρχης Πεζικού **Καλιαγκάκης Δημ.** Συντάγματα πεζικού: 2ο, 3ο και 5/42 Ευζώνων.

• 3.- Γ΄ Σώμα Στρατού. Διοικητής: Υποστράτηγος **Πολυμενάκος Γεώργιος**. Επιτελάρχης: συνταγματάρχης Ιππικού **Σπυρόπουλος Νικόλαος**.

III Μεραρχία. Διοικητής: Συνταγματάρχης Πεζικού **Νικολαΐδης Γεώργιος**. Επιτελάρχης: Αντισυνταγματάρχης Πεζικού **Πολίτης Ηλίας**. Συντάγματα πεζικού: 12ο, 16ο, 37οκαι 2/39 Ευζώνων.

VII Μεραρχία. Διοικητής: Συνταγματάρχης Πεζικού **Πλατής Ανδρέας**. Επιτελάρχης: Αντισυνταγματάρχης Πεζικού **Κοιμήσης Μιλτιάδης**. Συντάγματα πεζικού: 22ο, 23ο, 37ο και 16ο.

X Μεραρχία. Διοικητής: Συνταγματάρχης Πεζικού **Σουμίλας Πέτρος**. Επιτελάρχης: Αντισυνταγματάρχης Πεζικού **Βλάχος ή Πράσσος Κωνσταντίνος**. Συντάγματα πεζικού: 27ο, 28ο, και 30ο.

• 4.- Μονάδες Στρατιάς Ταξιαρχία Ιππικού. Διοικητής: Συνταγματάρχης **Νικολαΐδης Παναγιώτης**. Επιτελάρχης: Επίλαρχος **Παπάγος Αλέξανδρος**.

Αεροπορικός τομέας: Β΄, Γ΄ και Δ΄ Μοίρες αεροπλάνων στο Δορύλαιο.

Ναυτικό αεροπορικό σμήνος στο Αφιόν Καραχισάρ.

2ο Τάγμα Μηχανικού Μετόπισθεν.

Τάγμα γεφυροποιών Στρατιάς (Διοίκηση συν λόχος).

Τάγμα σιδηροδρόμων.

Οδοποιητική Υπηρεσία οδού Κεστέλ – Καρακιόϊ (περιλαμβάνεται 1ο και 3ο τάγματα Μηχανικού Μετόπισθεν και 6 μεραρχιακούς λόχους Σκαπανέων).

• 5.- Νότιο συγκρότημα Μεραρχιών. Διοικητής: Υποστράτηγος **Τρικούπης Νικόλαος**. Επιτελάρχης: συνταγματάρχης Πεζικού **Σαγιάς Λεωνίδας**.

IV Μεραρχία. Διοικητής: Συνταγματάρχης Μηχανικού **Δημαράς Δημήτριος**. Επιτελάρχης: Ταγματάρχης Πεζικού **Τσολάκογλου Γεώργιος**. Συντάγματα πεζικού 8ο, 11ο, 35ο και 49ο.

1ο Σύνταγμα Μετόπισθεν.

XI Μεραρχία. Διοικητής: Συνταγματάρχης πυροβολικού **Κλαδάς Νικόλαος**. Επιτελάρχης: Αντισυνταγματάρχης Πεζικού **Ροδόπουλος Γεώργιος**. Συντάγματα πεζικού: 17ο και 45ο.

• 6.- Στρατιωτικές Διοικήσεις.

Ανωτέρα Γενική Στρατιωτική Διοίκηση.

Στρατιωτική Διοίκηση Δορυλαίου διαθέτουσα 1 τάγμα του 2ου Συντάγματος Μετόπισθεν.

Στρατιωτική Διοίκηση Σεϊντή Γαζή, διαθέτουσα 1 τάγμα του 5ου Συντάγματος Μετόπισθεν.

Στρατιωτική διοίκηση Κιουτάχειας, διαθέτουσα 2 τάγματα του 2ου Συντάγματος Μετόπισθεν και 2 τάγματα του 5ου Συντάγματος Μετόπισθεν.

• 7.- Βάσεις και Κέντρα Εφοδιασμού.

Διοίκηση βάσεως, περιλαμβάνουσα τις βάσεις Σμύρνης και Προύσας.

Γενικό Κέντρο Εφοδιασμού Δορυλαίου.

Κέντρο Εφοδιασμού Ουσάκ (περιλαμβάνον τον σταθμό εφοδιασμού Τουμπλού Μπουνάρ).

• 8.- Νοσηλευτικά Κέντρα.

Γενικό Νοσηλευτικό Κέντρο Σμύρνης.

Γενικό Νοσηλευτικό Κέντρο Δορυλαίου (περιλαμβάνον το Νοσηλευτικό Κέντρο Σεϊντί Γαζή).

Νοσηλευτικό Κέντρο Ουσάκ (περιλαμβάνον και τον Σταθμό διακομιδής Τουμπλού Μπουνάρ).

• 9.- Εφοδιασμοί. Κεντρικός Σταθμός Αυτοκινήτων Δορυλαίου.

Στη διάθεση του Νοτίου Συγκροτήματος Μεραρχιών, με έδρα το Ουσάκ, ετέθη το εν Αφιόν Καραχισάρ σταθμεύον Ναυτικό Αεροπορικό Σμήνος. Υπό το Συγκρότημα τούτου υπαγόταν και ο υποτομέας Μπουλαντάν.

Όταν ελήφθη οριστική απόφαση για τη συνέχιση των επιχειρήσεων προς Άγκυρα, απεδόθη ιδιάζουσα προσοχή στην οργάνωση του εφοδιασμού, διότι προβλεπόταν ότι ούτος θα έπαιζε σημαντικά βαρύνοντα ρόλο στην εξέλιξη των επιχειρήσεων, λόγω της απομακρύνσεως της Στρατιάς από τις θέσεις της.

Η προς Άγκυρα επιχείρηση παρουσίαζε μεγάλες δυσχέρειες, λόγω των μεγάλων αποστάσεων (Εσκή Σεχήρ – Άγκυρα διά Σιβρί Χισάρ 268 χιλιόμετρα και δια Τσιφτελάρ Ινλάρ άνω των 300 χιλιομέτρων) αφενός και της κακής καταστάσεως των οδών του αδιάβατου των ποταμών Σαγγαρίου και Πουρκάρ, αφετέρου. Η κυριότερη, όμως, δυσχέρεια θα ήταν η του εφοδιασμού.

Προς τούτο οργανώθηκε στο Εσκή Σεχήρ το Γενικό Κέντρο Εφοδιασμού Δορυλαίου, στο οποίο συγκεντρώθηκαν κατά πρώτο λόγο τα απαιτούμενα για τη διεξαγωγή του αγώνος πυρομαχικά, κατά δεύτερο λόγο τα εφόδια συντηρήσεως και κατά τρίτο λόγο τα είδη υγειονομικής περιθάλψεως. Τα εφόδια ταύτα αποστέλλονταν από τη βάση της Σμύρνης μέχρι Μουδανιών θαλάσσια, εκείθεν σιδηροδρομικώς μέχρι Προύσας, οπόθεν με αυτοκίνητα μεταφέρονταν στο Καράκιοϊ και εκείθεν, τελικά, σιδηροδρομικώς στο Εσκή Σεχήρ.

Για την διεξαγωγή των επιχειρήσεων Ιουνίου – Ιουλίου 1921, ο όγκος των εφοδίων είχε συγκεντρωθεί στους ακραίους σταθμούς Ουσάκ και Τουμπλού Μπουνάρ. Ήδη οι μονάδες της Στρατιάς είχαν απομακρυνθεί αυτών 200 χιλιόμετρα και προπαρασκευάζονταν για τις επιχειρήσεις προς Άγκυρα. Παρίστατο, όθεν, επιτακτική ανάγκη, όπως τα εφόδια μεταφερθούν από Ουσάκ και Τουμπλού Μπουνάρ στο Εσκή Σεχήρ. Προς τούτο έγινε χρήση διπλής γραμμής εφοδιασμού, δεδομένου ότι η σιδηροδρομική γραμμή Αφιόν Καραχισάρ – Εσκή Σεχήρ δεν μπορούσε να χρησιμοποιηθεί, λόγω καταστροφής της από του Τούρκους κατά την υποχώρησή τους. Έγινε, τότε, εντατική χρήση των αυτοκινήτων των Μοιρών για τις μεταφορές από το Τουμπλού Μπουνάρ στην Κιουτάχεια (95 χιλιόμετρα) και από την Κιουτάχεια στο Εσκή Σεχήρ (90 χιλιόμετρα).

Ταυτόχρονα μεταφέρονταν σιδηροδρομικώς εφόδια από Τουμλού Μπουνάρ στη Σμύρνη, για να αποσταλούν εκείθεν θαλάσσια στα Μουδανιά και εν συνεχεία, ως είπαμε στο Εσκή Σεχήρ.

Η Διοίκηση του Γενικού Κέντρου Εφοδιασμού Δορυλαίου, προς περιστολή στο ελάχιστο της μεταφοράς τροφίμων και νομής από την Προύσα προέβη:

α) Στην ευρεία εκμετάλλευση των πόρων της περιοχής.

β) Στην παρασκευή μεγάλων ποσοτήτων άρτου από εγχώριο σιτάρι.

Η Στρατιά, ελλείψει επαρκών μεταφορικών μέσων, καθόρισε ότι έπρεπε να μεταφέρονται μόνο άρτος, αλάτι, ζάχαρη και τέιο. Τα άλλα θα εξοικονομούντο από τους επιτόπιους πόρους (κρέας, κριθάρι, χορτάρι).

Ωμό προέβαλε και το πρόβλημα εξευρέσεως καυσόξυλων και προμήθειας πόσιμου ύδατος. Και όσον αφορά τα καυσόξυλα αφέθη η εξεύρεσή τους στις μονάδες, όσον αφορούσε, όμως, το νερό, η Στρατιά, βάσει πληροφοριών, κοινοποίησε στις μονάδες πίνακα των πηγών και φρεάτων, τα οποία θα συναντούσαν εντός των ζωνών κινήσεώς τους. Ούτω οι μονάδες, με δοχεία βενζίνης μετέφεραν στα μεταγωγικά μικρές ποσότητες νερού προς αντιμετώπιση της δίψας κατά τις πορείες σε άνυδρη περιοχή και υπό τον καυστικό ήλιο των Μικρασιατικών υψιπέδων.

Για την επάρκεια του εφοδιασμού σε πυρομαχικά, οι μονάδες, εκτός των παρ' εκάστη οργανικών πυρομαχικών και μέσων μεταφοράς, διέθετε και τις κινητές αποθήκες πυρομαχικών, που συγκροτήθηκαν.

Αύται συγκροτήθηκαν από εγχώρια οχήματα (αραμπάδες), τα οποία οδηγούνταν από Τούρκους ιδιώτες και ακολουθούσαν τα Σώματα Στρατού, στα οποία υπάγονταν ανεφοδιαστικώς σε απόσταση μιας ημέρας πορείας.

Εκάστη κινητή αποθήκη περιελάμβανε 200 τόνους περίπου πυρομαχικών, κατανεμημένων σε 1500 οχήματα (αραμπάδες). Κατ' είδος μεταφέρονταν περίπου σε κάθε κινητή αποθήκη 1.500.000 φυσίγγια τυφεκίου, 1.200.000 φυσίγγια οπλοπολυβόλου, 700.000 φυσίγγια πολυβόλου, 4.500 βλήματα ορειβατικού πυροβολικού, 3.500 βλήματα πεδινού και 1.000 βλήματα βαρέος πυροβολικού.

Μέσα μεταφοράς

Το ζήτημα των μεταφορών είχε εξετασθεί από τη Στρατιά σε σύσκεψη, η οποία έλαβε χώρα την 13/26 Ιουλίου 1921 στην Κιουτάχεια, προ της συγκλήσεως εκεί του προμνησθέντος Πολεμικού Συμβουλίου. Της συσκέψεως, υπό την προεδρία του διοικητή της Στρατιάς **Αν. Παπούλ**α, μετέσχον ο αρχηγός του επιτελείου αυτής συνταγματάρχης **Π. Πάλλης**, ο υπαρχηγός του Επιτελείου συνταγματάρχης **Σαρρηγιάννης** και ο διευθυντής του IV επιτελικού γραφείου αντισυνταγματάρχης **Σπυρίδωνος Γεώργιος**. Στον τελευταίο ετέθη το πρόβλημα ανεφοδιασμού της Στρατιάς, σε περίπτωση συνεχίσεως των επιχειρήσεων προς Άγκυρα. Ούτος υπέβαλε, τότε, έκθεση περί της καταστάσεως από πλευράς εφοδιασμού και υποστήριξε την άποψη ότι και μετά τη συγκέντρωση των εφοδίων στον συγκοινωνιακό κόμβο Εσκή Σεχήρ, τα διατιθέμενα από τη Στρατιά μεταφορικά μέσα εις αριθμόν και είδος δεν επαρκούν να εφοδιάσουν αυτή πέραν της γραμμής Μπεϊλίκ Κιοπρού – Ινλάρ Κατραντζή και επομένως, εάν ο τουρκικός στρατός αποσύρονταν προς ανατολάς, πέραν του ποταμού Σαγγαρίου, η Στρατιά δεν θα διέθετε επαρκή μέσα μεταφοράς για τη συντήρησή της.

Η διοίκηση της Στρατιάς, αφού ανέλαβε την ευθύνη της εκτελέσεως των επιχειρήσεων, στηρίχθηκε στις δυνατότητες της χρησιμοποιήσεως της σιδηροδρομικής γραμμής Εσκή Σεχήρ – Αγκύρας, για την εγκατάσταση της οποίας θα διέθετε όλα τα δυνατά μέσα. Επειδή προέβλεπε δε ότι στην επιτυχή έκβαση των επιχειρήσεων θα συνέβαλλαν κατά μέγα μέρος οι μεταφορές, εξάρτησε την πέρα του Σαγγαρίου ποταμού προχώρηση αυτή από τη δυνατότητα της χρησιμοποιήσεως της σιδηροδρομικής γραμμής από την καλή κατάσταση των οδών και των αυτοκινήτων. Υπ' αυτό δε το πνεύμα είχε διατυπώσει και την τελευταία παράγραφο του υπομνήματος, το οποίο είχε υποβάλει την 15/28 Ιουλίου στο Πολεμικό Συμβούλιο

Το επιτελείο της Ι Μεραρχίας στο Δορύλαιο (αναμνηστική φωτογραφία).

της Κιουτάχειας και η οποία είχε ως εξής:

Αν ο εχθρός υποχωρήσει πέραν του Σαγγαρίου η Στρατιά θα προχωρήσει ή θα σταματήσει ανάλογα με τις παρουσιαζόμενες μέχρι της εποχής εκείνης συνθήκες. Αν δηλ. οι συνθήκες αυτές είναι ευμενείς, π.χ. κατάληψη της σιδηροδρομικής γραμμής μη κατεστραμμένης, οδοί και αυτοκίνητα σε καλή κατάσταση κ.λπ., δυνατό να συνεχισθεί η προς Άγκυρα πορεία, άλλως η Στρατιά θα αναλάβει την προς Δορύλαιο επάνοδο, αφού θα καταστρέφει ριζικά τα από Μπεϊλίκ Κιοπρού μέχρις ανατολικά Δορυλαίου 100 χιλιόμετρα της σιδηροδρομικής γραμμής.

Κατά τις παραμονές των επιχειρήσεων προς Άγκυρα η Στρατιά διέθετε τα ακόλουθα μέσα μεταφοράς:

Το τμήμα σιδηροδρομικής γραμμής Εσκή Σεχήρ – Αλπίκιοϊ, μήκους 35 χιλιομέτρων και εν συνεχεία, κατά την προέλαση το κατ' επέκταση τμήμα, που θα επισκευασθεί μέχρι Μπεϊλίκ Κιοπρού.

Αυτοκίνητα. Η Στρατιά διέθετε 600 βαρέα φορτηγά αυτοκίνητα των 3ών τόνων και 240 ελαφρά φορτηγά του 1 τόνου, οργανωμένα σε 13 μοίρες εκάστης των 60 – 100 αυτοκινήτων.

Εφοδιασμός καμήλων. Διαθέτονταν 1.600 καμήλες κατανεμημένες σε 3 εφοδιοπομπές των 2 λόχων εκάστης. Έκαστος λόχος είχε δυνατότητα μεταφοράς τροφών μιας ημέρας για ένα Σώμα Στρατού των 3ων Μεραρχιών.

Πεδινές εφοδιοπομπές. Η Στρατιά διέθετε:

α) 1 εφοδιοπομπή κλιναμαξών, δυναμένη να μεταφέρει τροφές δύο ημερών για δύναμη 3 Μεραρχιών

β) 2 πεδινές εφοδιοπομπές, έκαστη των οποίων μπορούσε να μεταφέρει τροφές μιας ημέρας για δύναμη 2 Μεραρχιών.

Για την απρόσκοπτο λειτουργία των μεταφορών και των εφοδιασμών το IV Επιτελικό Γραφείο της Στρατιάς οργάνωσε, διεύθυνε και συντόνιζε αμφότερες τις υπηρεσίες με απόλυτη πρωτοβουλία, επιτυχόν ταχύτατη επίλυση των προκυπτόντων προβλημάτων εφόσον τούτο ήταν ανθρωπίνως δυνατό.

Οργάνωση διακομιδών

Άλλο πρόβλημα που ετίθετο προς λύση στη Στρατιά ήταν το των διακομιδών των τραυματιών. Η οργάνωση των διακομιδών και η προσωρινή εξυπηρέτηση των μονάδων, οι οποίες θα μετείχαν των επιχειρήσεων προς Άγκυρα βασίστηκε επί των προβλέψεων του Επιτελείου της Στρατιάς, περί του πιθανού αριθμού των τραυματιών, όστις υπολογιζόταν σε 2.500 – 3.000 περίπου[9].

9. Εν τη πράξει ανήλθαν σε 19.362, εξ ων 736 αξιωματικοί.

Για να ανταποκριθεί στις προκύπτουσες από τον αριθμό τούτο ανάγκες, η διεύθυνση υγειονομικής υπηρεσίας της Στρατιάς, έδωσε στο νοσηλευτικό κέντρο Εσκή Σεχήρ μεγαλύτερη ανάπτυξη, αφού μετονόμασε αυτό σε Γενικό Νοσηλευτικό Κέντρο Δορυλαίου. Το Κέντρο τούτο, το οποίο προβλεπόταν να υποδεχθεί το σύνολο των τραυματιών του πεδίου της μάχης διέθετε 4 νοσοκομεία συνολικής δυνάμεως 2.000 κλινών.

Υπ' αυτό υπαγόταν το Νοσηλευτικό Κέντρο Σεϊντή Γαζή, δυνάμεως 400 κλινών (200 κλίνες του Νοσοκομείου Σεϊντή Γαζή και 200 κλίνες του νοσοκομείου Κιουτάχειας).

Με τη μέριμνα του Γενικού Νοσηλευτικού Κέντρου Δορυλαίου εγκαταστάθηκε στο Αλπίκιοϊ προωθημένος σταθμός διακομιδών. Μετά την άφιξη και των τριών Σωμάτων Στρατού επί της γραμμής Μιχαλίτς – Ντουμπόρ Τεπέ – Γκιουνγιουζού όρος – Ακ λίμνη, αύτη κατηύθυνε πλέον τις διακομιδές τους στον ακραίο σιδηροδρομικό σταθμό, νοτίως Γιαλινγλί, ένθα θα εγκαθίστατο εν καιρώ, με τη μέριμνα της Διευθύνσεως Υγειονομικής Υπηρεσίας της Στρατιάς, Σταθμός Διακομιδών.

Οι διακομιδές των τραυματιών από τα Σώματα Στρατού προς τους σταθμούς διακομιδών, θα διενεργούνταν με τα υγειονομικά αυτοκίνητα των Σωμάτων Στρατού, με τα επιστρέφοντα κενά αυτοκίνητα εφοδιασμού και με τα οχήματα μονάδων αυτοκινήτων χειρουργείων.

Η υγειονομική υπηρεσία Στρατιάς διέθετε 4 μονάδες αυτοκινήτων χειρουργείων, οι οποίες είχαν συγκροτηθεί περί τις αρχές Ιουλίου 1921.

Οι διακομιδές από τους σταθμούς διακομιδών και νοσηλευτικά κέντρα προς τα οπίσω θα διενεργούνταν κυρίως με το σιδηρόδρομο και κατά δεύτερο λόγο με τα επιστρέφοντα κενά αυτοκίνητα εφοδιασμού.

Οι εκκενώσεις του Γενικού Νοσηλευτικού Κέντρου Δορυλαίου, θα γίνονταν προς το Νοσηλευτικό Κέντρο Προύσας, το Γενικό Νοσηλευτικό Κέντρο Σμύρνης και τα εν Ελλάδι νοσοκομεία.

Αεροπορία

Κατά την 20ήμερη προπαρασκευή της Στρατιάς για τις προς Άγκυρα επιχειρήσεις ο εν Εσκή Σεχήρ αεροπορικός τομέας, πλην της προπαρασκευής του, επιδίδονταν καθ' εκάστη και στην εκτέλεση αναγνωρίσεων, σκοπός των οποίων ήταν η αναγνώριση των υφιστάμενων οδεύσεων από απόψεως κατασκευής (σκυρόστρωτοι, καρροποίητοι, ημιονικοί), από απόψεως τεχνικών έργων (γέφυρες ξύλινες, λιθόκτιστες), η αναγνώριση των επί του νοτίου και ανατολικού κλάδου του Σαγγαρίου υφισταμένων γεφυρών από απόψεως κατασκευής (ξύλινες, λιθόκτιστες) και ει δυνατόν αντοχής. Η αναγνώριση της καταστάσεως των τεχνικών έργων σιδηροδρομικής γραμμής από Αλπίκιοϊ μέχρι γέφυρας Σαγγαρίου (Μπειλίκ Κιοπρού). Οι επί του Πουρσάκ ποταμού υφιστάμενες γέφυρες. Η αναγνώριση κινήσεων και συγκεντρώσεων εχθρικών τμημάτων και τέλος η αναγνώριση των τοποθεσιών των οργανωμένων αμυντικά, με το είδος των εκτελούμενων έργων (χαρακωμάτων, ορυγμάτων συγκοινωνίας, πολυβολείων, πυροβολείων, συρματοπλεγμάτων, παρατηρητηρίων κ.λπ.)

Από τις αεροπορικές αναγνωρίσεις απεκαλύφθη ότι ο τουρκικός στρατός εγκαταστάθηκε αμυντικά αμέσως ανατολικά του Σαγγαρίου ποταμού, στο χώρο τον περικλειόμενο από τις νοτιοδυτικές αντηρίδες του Ελμά νταγ, του Τσιλίκ νταγ και του ποταμού Σαγγαρίου και Γκεούκ Κατραντζί. Εντός του ανωτέρω χώρου οργάνωσε τρεις διαδοχικές τοποθεσίες, επί ζώνης βάθους 25 έως 35 χιλιομέτρων.

Μεταξύ των τριών τοποθεσιών κατασκευάστηκαν και ενδιάμεσες γραμμές αμύνης. Η πρώτη μετωπική αμυντική γραμμή, αναπτύγματος 95 χιλιομέτρων, περίπου περιελάμβανε δύο σκέλη. Το δυτικό σκέλος ταύ της μήκους 40 χιλιομέτρων περίπου διήκε παραλλήλως προς τον ανατολικό κλάδο του Σαγγαρίου και ήταν στραμμένο προς Δυσμάς. Το άλλο σκέλος, το οποίο άρχισε να επεκτείνεται, κυρίως, άμα τη εκδηλώσει του ελιγμού της Στρατιάς, έλαβε τελικό μήκος 50 χιλιομέτρων, έβαινε βορείως και παράλληλα προς τον ποταμό Γκεούκ Κατρατζίκ και είχε μέτωπο προς Νότο.

Τα δύο ταύτα σκέλη συναθροίζονταν επί του όρους Γιλντίζ (νταγ). Κατά μήκος του δυτικού σκέλους της αμυντικής γραμμής έρρεε ο Σαγγάριος ποταμός, του οποίου το πλάτος ήταν 40 μ. και το μέσο βάθος του νερού 3 μέτρα περίπου. Ήταν, συνεπώς σοβαρό εμπόδιο.

Η αμυντική οργάνωση των Τούρκων περιελάμβανε έργα εκστρατείας υπό μορφή περιβολών, χαρακώματα ορθίως βάλλοντος, ορύγματα συγκοινωνίας, παρατηρητήρια, θέσεις αυτόματων όπλων και συρματοπλέγματα μόνο προς προστασία θέσεων ιδιάζουσας σημασίας.

Η πυκνότητα των έργων εκστρατείας ήταν μεγαλύτερη στο χώρο μεταξύ Γιλντίζ νταγ και Αλατζίκ και ιδιαίτερα περί το Ταμπούρ Ογλού. Στην περιοχή του Καλέ Γκρότο, το υπερβολικά πετρώδες έδαφος, δεν επέτρεπε την κατασκευή σοβαρών έργων.

Επί του Νοτίου βραχίονα του Σαγγαρίου ποταμού, από του Τσιφτεκάρ μέχρι της σιδηροδρομικής γέφυρας του Μπειλίκ αναγνωρίστηκαν 14 ξύλινες γέφυρες (μερικές επί λίθινων βάθρων) άπασες καταστραφείσες από Τούρκους, κατά Ιούλιο 1921.

Εντολές και σχέδιο επιχειρήσεων της Στρατιάς

Βάσει πληροφοριών από διάφορες πηγές και ιδία της αεροπορίας, η Στρατιά συνέταξε και κοινοποίησε, την 21:00 ώρα της 25 Ιουλίου / 7 Αυγούστου 1921, αφενός τις γενικές εντολές της προς τους διοικητές των Α΄, Β΄ και Γ΄ Σωμάτων Στρατού του Νοτίου Συγκροτήματος Μεραρχιών, των: I, II, XIII, XII, V, IX, III, VII, X, IV, XI και Ταξιαρχίας Ιππικού και αφετέρου το σχέδιο επιχειρήσεων.

Το σχέδιο ελιγμού της Στρατιάς, ως διατυπωνόταν στις προς τους διοικητές των μεγάλων μονάδων γενικές εντολές, συνίστατο εν αρχή στην προέλαση των τριών Σωμάτων Στρατού από το χώρο συγκεντρώσεως αυτών επί των υψιπέδων Εσκή Σεχήρ και Σεϊντή Γαζή προς τον ανατολικό κλάδο του Σαγγαρίου.

Είτα υπό την κάλυψη μικρών μονάδων από την κατεύθυνση αυτή, στην ταχεία μεταφορά του κέντρου βάρους νοτιοανατολικά του Σαγγαρίου και στην νοτίως του Γκιονούκ Κατραντζί περιοχή. Τέλος, στην εκτόξευση επιθέσεως κατά του βορείως του Γκεούκ Καραντζί τουρκικού μετώπου δια του συνόλου των δυνάμεων τούτων, εκτελουσών στροφή προς Βορρά, με άξονα το αριστερό (βόρειο) της διατάξεως και ελισσόμενων δια της δεξιάς ημών πτέρυγας, προς κύκλωση του αριστερού (ανατολικού) πλευρού των Τούρκων. Κατά τον ίδιο χρόνο θα εξαπολυόταν προς Δυσμάς δευτερεύουσα επίθεση κατά του παραλλήλου, προς τον ανατολικό κλάδο του Σαγγαρίου, τμήματος του τουρκικού Μετώπου.

Στο σχέδιο επιχειρήσεων αναφέρονταν οι μονάδες, οι οποίες υπάγονταν υπό τις άμεσες διαταγές της Στρατιάς, η διάταξη των τριών Σωμάτων Στρατού και της Ταξιαρχίας Ιππικού, οι ζώνες ενέργειας των Σωμάτων Στρατού, κατά τις πρώτες ημέρες της προελάσεως.

Για τη σύλληψη του σχεδίου ελιγμού της Στρατιάς επέδρασαν επί των σκέψεων της διοικήσεως αυτής τα εξής:

Η ανάγκη διαβάσεως του Σαγγαρίου ποταμού μακράν του αντιπάλου. Ο εχθρός, ων τεταγμένος αμυντικά, όπισθεν του ανατολικού βραχίονα του Σαγγαρίου και σε απόσταση βολής πυροβολικού και πεζικού, θα καθιστούσε αν μη αδύνατη, πάντως δυσχερέστατη και φονικότατη τη βίαιη διάβαση του ποταμού.

Ως προς τις εκατέρωθεν του κεντρικού κλάδου του Σαγγαρίου ποταμού κατευθύνσεις επιχειρήσεων, η βόρεια, δια της κοιλάδας του Εγκουρέ Σου κατεύθυνση, θα αποτελούσε ευθύς εξ αρχής την προς Άγκυρα περίπτυξη του αντιπάλου και οι γραμμές ανεφοδιασμού της Στρατιάς θα βρίσκονταν εγγύτερα της σιδηροδρομικής γραμμής. Αλλά η ορεινή φύση του εδάφους και η έλλειψη οδών βατών με τροχό, αναιρούσε τα πλεονεκτήματα ταύτα. Επί πλέον η Στρατιά θα βρισκόταν και πάλι προ του κωλύματος του Σαγγαρίου, ο δε αντίπαλος, αντιλαμβανόμενος εγκαίρως την κίνηση, θα συγκέντρωνε ταχέως δυνάμεις και θα παρουσίαζε ισχυρό μέτωπο όπισθεν του ποταμού.

Κάθε πιθανότητα να συγκεντρώσει ο αντίπαλος τις δυνάμεις του νοτίως του Σαγγαρίου, προς την έρημο, για να παρεμποδίσει τη διάβαση του νοτίου κλάδου του ποταμού, αποκλειόταν. Η ενέργεια δια της νοτίως του Σαγγαρίου ζώνης παρουσίαζε σοβαρές δυσχέρειες, ως υπερβολική επιμήκυνση των γραμμών ανεφοδιασμού και υποβολή των στρατευμάτων σε κοπιωδέστερες πορείες, δι' ανύδρου και αγόνου εδάφους. Αλλά προϋπήρξε η βεβαιότητα ότι με τα διατιθέμενα μεταφορικά μέσα και χάρη στη δοκιμασμένη αντοχή του στρατού αυτές θα υπερνικώνταν.

Στο σχέδιο επιχειρήσεων επί πλέον καθοριζόταν ότι:

α) Η διάταξη προς εξόρμηση, δέον να έχει ληφθεί μέχρι της 30ής τρέχοντος (Ιουλίου) / 13 Αυγούστου, συμπεριλαμβανομένης και

β) Ως ημέρα εξορμήσεως από τις θέσεις διατάξεως εξορμήσεως οριζόταν η ημέρα Η. για όλα τα Σώματα Στρατού, συμπεριλαμβανομένης και της ΙΧ Μεραρχίας.

Με μεταγενέστερη διαταγή επιχειρήσεων της 28ης Ιουλίου / 10 Αυγούστου καθοριζόταν ως ημέρα Η, η 1/14 Αυγούστου, ημέρα της εβδομάδος Κυριακή.

ΙΙΙ.- Η εκτέλεση των επιχειρήσεων

Από το πρωί της 28ης Ιουλίου / 10 Αυγούστου τα Σώματα Στρατού άρχισαν να προωθούν τις Μεραρχίες τους προς λήψη της διατάξεως εξορμήσεως.

Η κίνηση των μεραρχιών και της Ταξιαρχίας Ιππικού έγινε ομαλά χωρίς να προβληθεί αντίδραση από μέρους των Τούρκων. Ούτοι περιορίσθηκαν στην τήρηση επαφής και τη συνεχή παρακολούθηση των κινήσεων του Ελληνικού Στρατού, με περιπολίες ιππικού.

Κατά την ημέρα της 30ής Ιουλίου ακούγονταν από ανατολών ισχυρές εκρήξεις, οι οποίες προέρχονταν, προφανώς, από τις εκτελούμενες καταστροφές των τεχνικών έργων της σιδηροδρομικής γραμμής Εσκή Σεχήρ – Μπειλίκ Κιοπρού.

Οι ελληνικές μεραρχίες παρέμειναν επί της γραμμής εξορμήσεως μέχρι της πρωίας της 1/14 Αυγούστου 1921.

1.- Προέλαση της Στρατιάς προς Άγκυρα

Ο **Βασίλειος Βλάχος** ως ανθυπολοχαγός πεζικού, στις 27 Οκτωβρίου 1920

Ο Ελληνικός Στρατός κινήθηκε προς Ανατολάς από το πρωί της 1/14 Αυγούστου 1921. Τα Σώματα Στρατού, υπερβάντα με τις εμπροσθοφυλακές τους τη γραμμή των προφυλακών την 5:00 ώρα, προέλασαν συμπαραταγμένα προς την καθορισθείσα από τη Στρατιά εδαφική γραμμή Ντον Τεπέ – Καϊμάζ – Καντίκιοϊ, μέχρι της οποίας όφειλαν να αχθούν εντός της ιδίας ημέρας.

Το Γ΄ Σώμα Στρατού στο αριστερό της διατάξεως προήλασε με την ΙΙΙ Μεραρχία βορείως του ποταμού Πουρσάκ και τις άλλες δύο νοτίως αυτού. Το Α΄ Σώμα Στρατού, στο κέντρο της διατάξεως κινήθηκε βορείως του νοτίου κλάδου του Σαγγαρίου ποταμού. Το Β΄ Σώμα Στρατού με προπορευόμενη την Ταξιαρχία Ιππικού προήλασε νοτίως του Σαγγαρίου ποταμού.

Την εσπέρα της 1/14 Αυγούστου η Στρατιά κατείχε γραμμή, κειμένη περί τα 70 χιλιόμετρα ανατολικά του Εσκή Σεχήρ και διερχόμενη διά Ντον Τεπέ – χωρίου Καϊμάζ – όρους Μπελ Μπουνάρ – χωρίο Αρπανλί. Το τουρκικό ιππικό διατηρούσε πάντοτε επαφή χωρίς ουδαμού να προβάλει ισχυρή αντίσταση.

Αεροπορικές αναγνωρίσεις, που εκπέμφθηκαν την 1/12 Αυγούστου σημείωσαν τουρκικές συγκεντρώσεις 8.000 ανδρών, περίπου, στην περιοχή Καραπινάρ και 6.000 περίπου ανδρών στην περιοχή Ισακλή[10], περί τα 12 χιλιόμετρα νοτιοανατολικά της λίμνης Εμπέρ Γκιολ. Οι δυνάμεις αυτές ανήκαν προφανώς στις προερχόμενες από την Κιλικία και κινούμενες προς Βορρά, 5η και 9η Τουρκικές Μεραρχίες. Τις δυο αυτές φάλαγγες συνάντησε ο υποφαινόμενος εν κινήσει και διαπίστωσε την κατεύθυνση κινήσεώς τους.

2η ημέρα προελάσεως

Από την 5:00 ώρα της 2/15 Αυγούστου οι ελληνικές μεραρχίες επανέλαβαν την προέλασή τους προς τους καθορισθέντες αντικειμενικούς στόχους. Η Στρατιά ήχθη ούτω με τα προχωρημένα αυτής στοιχεία, κατόπιν μικρής αντιστάσεως των Τούρκων επί της γραμμής Κιζίλ Μπουκλού – Σαρίκιοϊ – Σιβρί Χισάρ[11] - Κεσιλί.

10. Το χωριό Ισακλί κείται ανατολικά της πόλεως Τσάι, περί τα 20 χιλιόμετρα επί της αμαξιτής οδού Αφιόν Καραχισάρ – Ακ Σεχήρ. Η λίμνη Εμπέρ κείται περί τα 8 χιλιόμετρα Β. Α. Τσάι. Το Κρά Μπουνάρ κείται επί της αμαξιτής οδού 25 χιλιόμετρα Β. Α. της λίμνης Εμπέρ, επί των νοτιοανατολικών κλιτύων του όρους Εμίρ.

11. Η πόλη Σιβρί Χισάρ, καλούμενη από τους Βυζαντινούς Ιουστινιανούπολη, κατελήφθη από τη Χ Μεραρχία, υπό τον συνταγματάρχη **Σουμίλα**, ο οποίος προώθησε την εσπέρα της 2/15 Αυγούστου μικτό Απόσπασμα. Το Απόσπασμα αυτό, όταν έφθασε στα δυτικά της πόλεως υψώματα, δεν μπήκε στην πόλη, αφενός διότι εβλήθη από μικρές ομάδες Τούρκων ιππέων και αφετέρου λόγω επελεύσεως του σκότους. Την 3/16 Αυγούστου το Απόσπασμα κατέλαβε ακωλύτως την πόλη, στην οποία μπήκε και το στρατηγείο της Χ Μεραρχίας.

3η ημέρα προελάσεως

Από την 5:00 ώρα της 3/16 Αυγούστου επαναλήφθηκε η προέλαση του Ελληνικού Στρατού, με γενική κατεύθυνση προς ανατολάς. Το Γ΄ Σώμα Στρατού κατέλαβε με την ΙΙΙ Μεραρχία του την κωμόπολη Μιχαλίτς.

Το Α΄ Σώμα Στρατού έφθασε στη γραμμή Σιλιβάκιοϊ – γέφυρα Μπαλικνταμί επί του Σαγγαρίου. Οι επί του νοτίου κλάδου του Σαγγαρίου γέφυρες Χατζή Χουσείν, Μποστανλάρ, Βιλιντάρ, Φετίογλου και Μπαλικνταμί βρέθηκαν κατεστραμμένες. Εξ αυτών επισκευάστηκαν η γέφυρα φωτίογλου[12] και η γέφυρα Μπαλιγκνταμί, από μονάδες μηχανικού.

Το Β΄ Σώμα Στρατού συνέχισε την κίνησή του με το αριστερό του παραλλήλως προς τη δεξιά όχθη του Σαγγαρίου, αφού εξεδίωξε τουρκικά τμήματα ιππικού και κατέλαβε το Αμόριο.

Την εσπέρα της 3/16 Αυγούστου η Στρατιά κατείχε τη γενική γραμμή: Υψώματα νοτιοανατολικά Μιχαλίτς - υψώματα ανατολικά Σιβρί Χισάρ – γέφυρα Μπαλικνταμί – Αμόριο[13] σε μέση απόσταση 100 χιλιομέτρων περίπου από τις βάσεις του Εσκή Σεχήρ. Οι αντιταχθείσες στην προέλασή της ισχυρές δυνάμεις του τουρκικού ιππικού, απωθήθηκαν ευχερώς εφ' ολοκλήρου του Μετώπου.

Οι πληροφορίες, τις οποίες είχε η Στρατιά της Μ. Ασίας, την 3/16 Αυγούστου, περί των δυνάμεων της ΙΙ Τουρκικής Ομάδας Μεραρχιών έφεραν αυτές κινούμενες ταχέως δι' Ασαζί Περιμπεϊλί, προς την περιοχή Πολατλί και καλυπτόμενες προς Γενήκιοϊ και Αμόριο, με πλευρικά αποσπάσματα.

Η αεροπορική αναγνώριση σημείωσε περί την μεσημβρία της ιδίας ημέρας τουρκική φάλαγγα 4.000 περίπου ανδρών, κινούμενη από Νότου προς Περιμπεϊλί και ανά ένα καταυλισμό δυνάμεως 1.000 – 1.500 ανδρών στο Τσελτίκ, το αρχαίο Βάκρο και Γκιοκ Μπουνάρ.

---

12. Για την επισκευή της γέφυρας Φετίογλου, που καταστράφηκε από Τούρκους, ασχολήθηκε, από την 4/17 μέχρι της εσπέρας της 5/18 Αυγούστου, το Α΄ Τάγμα Μηχανικού, αποτελούμενο από λόχο σκαπανέων και λόχο γεφυροποιών. Η νέα γέφυρα, που κατασκευάστηκε, είχε άνοιγμα 7μ. και πλάτος 3,60μ. και ήταν αντοχής για οχήματα 8 τόνων.

13. Αμόριο. Η πόλη Αμόριο, της οποίας σήμερον είναι δυσδιάκριτα και αυτά ακόμη τα ερείπιά της, ήταν αρχαία πόλη της Μ. Ασίας, άλλως και Αμορέα καλούμενη. Επί βυζαντινών χρόνων ήταν το Αμόριο πόλις πολυάριθμη και εμπορικότατη, κατέχον πρωτεύουσα θέση μεταξύ των πόλεων της Μ. Ασίας, ως ακραίος σταθμός επικοινωνίας με την Ανατολή και διαμετακομιστικού εμπορίου μετ' αυτής.
Ως φρούριο και οριακός σταθμός στο ανατολικό μέρος της Φρυγίας, παρά τα μεθόρια της Γαλατίας, επί της οδού της αγούσης προς Λαοδίκεια, απέκτησε μεγίστη σπουδαιότητα. Κατέστη το ακριτικό προπύργιο και ο κυματοθραύστης, επί του οποίου εθραύσθησαν επανειλημμένως επιθέσεις και επιδρομές των Αράβων πρώτον και κατόπιν των Τούρκων. Επί πέντε ολόκληρους αιώνες το Αμόριο, ως ηρωικός και ακατάβλητος προμαχών, αντιμετώπισε επιδρομές και πολιορκίες και έσωσε το Βυζάντιο. Από το 642 – 838, οπότε και κάμφθηκε δια προδοσίας ο προμαχών ούτος του πολιτισμού και κατέπεσε σε ερείπια, αντιμετώπισε πέντε πολιορκίες των Αράβων.
Κατά την τελευταία πολιορκία του 838 από τον χαλίφη της **Βαγδάτης Μοτασίμ**, σκοτώθηκαν 70.000 Άραβες. Τόσο πεισματώδης ήταν ο αγώνας των Αράβων, προς κατάληψη και καταστροφή του Αμορίου, πατρίδος του αυτοκράτορα **Θεοφίλου**, όστις παρακολουθούσε τη μάχη του Αμορίου από το Δορύλαιο. Για την άμυνα του Αμορίου είχε συγκεντρώσει σ' αυτό ο αυτοκράτωρ τις καλύτερες δυνάμεις του με εκλεκτούς στρατηγούς και επιτελείς, οι οποίοι συνελήφθησαν αιχμάλωτοι, με 40 άλλους αξιωματικούς του βυζαντινού στρατού και οδηγήθηκαν στη Βαγδάτη, όπου κατασφάγηκαν παρ' όλες τις ενέργειες του Θεοφίλου να τους απελευθερώσει με λύτρα.
Η άλωση του Αμορίου είχε τόσο βαθιά επίδραση επί των Βυζαντινών, ώστε αργότερα, να πάρει αυτή οία σημασία και η άλωση της πρωτεύουσας από τους Τούρκους, το 1453. Οι Βυζαντινοί ανακατέλαβαν βραδύτερα το Αμόριο, το οποίο εν συνεχεία κατέλαβαν οι Σελτζούκοι Τούρκοι. Τέλος, το 1.110 μ. Χ. κατελήφθη από τους Τούρκους, οι οποίοι το κατέχουν ακόμη και σήμερα.

Το Περιμπεϊλί ήταν το χωριό που τερματιζόταν (κατά το χάρτη 1 : 250.000) η αμαξιτή οδός από Μπουλεβαντί και Ακ Σεχήρ.

4η Ημέρα προελάσεως

Την 4/13 Αυγούστου η Στρατιά συνέχισε την προέλαση μόνο στη Νοτίως του Σαγγαρίου εδαφική ζώνη.

Εν ταυτώ η ΙΙΙ Μεραρχία του Γ΄ Σώματος Στρατού προέβη με αποσπάσματα στην εκκαθάριση της περιφέρειας Μιχαλίτς μέχρι των, επί του Σαγγαρίου, γεφυρών Κιοπρού Μπαλί, Μπαλικτσή Κουρού και Χαμάμ, τις οποίες πυρποληθείσες από τους αποχωρούντας Τούρκους, έθεσαν υπό τα πυρά τους δια καταλήψεως δεσποζουσών αυτών θέσεων.

Το Α΄ Σώμα Στρατού διατήρησε αμετάβλητη τη διάταξή του.

Το Β΄ Σώμα Στρατού αφού συνέχισε από το πρωί την προέλαση, κατέλαβε ακωλύτως τη γραμμή Πολάτ Χισάρ – Καφετσί Ορέν.

Η ΙΧ Μεραρχία κατέλαβε το Ασαγί Περιμπεϊλί, 25 χιλιόμετρα Νοτίως του Σαγγαρίου ποταμού.

5η Ημέρα προελάσεως

(15/28 Αυγούστου)

Η Στρατιά, προκειμένου να αρχίσει τη μεταφορά του όγκου των δυνάμεών της νοτίως του Σαγγαρίου, προέβη κατά την 5/18 Αυγούστου στις επιβαλλόμενες μετακινήσεις των μονάδων και ταυτόχρονα προώθησε τη διάταξη του Β΄ Σώματος Στρατού προ Ανατολάς, ως και την κάλυψη των συγκοινωνιών της δια του Νοτίου Συγκροτήματος Μεραρχιών, το οποίο διετάχθη να προωθήσει την IV Μεραρχία ανατολικότερα, στις περιοχές Μπουλαβαντί, Εμπέρ Γκιολ και Τσάι.

Οι εργασίες επισκευής των, επί του νοτίου κλάδου του Σαγγαρίου, οδικών γεφυρών, παρά το Μπαλικτναμί Τσιφλίκ και Φετίογλου περατώθηκαν της μεν πρώτης το πρωί, της δε δεύτερης την εσπέρα της 5/18 Αυγούστου. Η επισκευή της παρά το Μπαλικνταμί Τσιφλίκ γέφυρας είχε ανατεθεί στην Ι Διλοχία Μηχανικού.

Με την άφιξη των Σωμάτων Στρατού επί της γενικής γραμμής διαβάσεων Σαγγαρίου βορειοανατολικά Μιχαλίτς – Ντουμούρ Τεπέ – Γκιουνγιουζού όρος – Ακ λίμνη, την εσπέρα της 5/18 Αυγούστου, έληξε η πρώτη περίοδος των επιχειρήσεων.

Κατά την περίοδο αυτή η προέλαση του Ελληνικού Στρατού συντελέστηκε χωρίς σοβαρή τουρκική αντίδραση, αλλά υπό λίαν δυσμενείς συνθήκες. Οι συνεχείς πορείες 20 έως 40 χιλιομέτρων ημερησίως, εκτελούμενες υπό αφόρητο καύσωνα και κατά το πλείστον επί αμμώδους εδάφους, επέφερε μεγάλη κόπωση και στους άνδρες και στα κτήνη. Τα εγειρόμενα νέφη κονιορτού δυσχέραιναν την κίνηση και την αναπνοή.

Το δε αίσθημα της δίψας, λόγω του καύσωνα και των συντόνων πορειών σε άνυδρη κατά το πλείστον περιοχή, επέφερε σωματικό κάματο, εξ ου κατά τις πορείες σημειώθηκαν αρκετά κρούσματα ηλιάσεως. Παρ' όλες τις αντίξοες αυτές συνθήκες, η προέλαση των ελληνικών δυνάμεων, χάρις στο εξαίρετο αυτών ηθικό, εξακολούθησε συνεχιζόμενη ομαλά.

Καθ' ον χρόνο οι ελληνικές μεραρχίες συνέχιζαν την πέραν του Μιχαλίτς και Σιβρί Χισάρ προέλαση και στρέφονταν ακολούθως προς Νότο, για να περάσουν το Σαγγάριο ποταμό, η Τουρκική Στρατιά Δυτικού Μετώπου δεν είχε αντιληφθεί τον ελιγμό της Ελληνικής Στρατιάς.

Διάβαση του Σαγγαρίου

(6/19 Αυγούστου 1921)

Ενέργειες του Γ΄ Σώματος Στρατού: Υπήγαγε το βορείως του Πουρσάκ Μικτό Απόσπασμα υπό την VII Μεραρχία, ενεργούσα νοτίως του Πουρσάκ ποταμού. Η VII Μεραρχία, με αναγνωρίσεις ιππικού, εξακρίβωσε ότι η σιδηροδρομική γέφυρα του Σαγγαρίου ήταν κατεστραμμένη.

Οι άλλες δύο μεραρχίες κινήθηκαν ομαλά ήτοι: η III Μεραρχία από το Ντουμρέκ στο Σιλιβάκιοι και η X Μεραρχία, από την περιοχή Γενί Κεπέ – Χαϊντάρ Καβάκ στην περιοχή Μπαλικνταμί Τσιφλίκ. Ο Σταθμός Διοικήσεως του Γ΄ Σώματος Στρατού εγκαταστάθηκε από το μεσημέρι της 6/19 Αυγούστου στο Σιβρί Χισάρ. Στην πόλη αυτή διέμεναν περί τις 80 οικογένειες από γυναικόπαιδα. Από τους άνδρες άλλοι μεν είχαν σκοτωθεί, άλλοι δε εκτοπισθεί από τους Τούρκους. Η θέση των οικογενειών τούτων, στερουμένων και των στοιχειωδών μέσων διαβιώσεως ήταν τραγική.

Το Σώμα Στρατού για να τις βοηθήσει ζήτησε και πέτυχε έγκριση της Στρατιάς, να μεταφερθούν κατά εκφρασθείσα επιθυμία τους στο Εσκή Σεχήρ, με τα επιστρέφοντα κενά αυτοκίνητα εφοδιασμού.

Ενέργειες του Α΄ Σώματος Στρατού

Το Α΄ Σώμα Στρατού, τις δύο από τις μεραρχίες του (I και XII), νοτίως του Σαγγαρίου από τα γεφύρια Τσακμάκ και Μπαλικνταμί Τσιφλίκ. Η II Μεραρχία του κινήθηκε από την περιοχή Σαλιβάκιοι και Μπαλά Χισάρ, στην περιοχή Χαλάντα. Ο Σταθμός Διοικήσεως του Α΄ Σώματος Στρατού εγκαταστάθηκε στο Ρένκογλου.

Ενέργειες του Β΄ Σώματος Στρατού

Νοτίως του Σαγγαρίου, το Β΄ Σώμα Στρατού κατεύθυνε την XII Μεραρχία του από τις περιοχές Τσακίρ Χαν και Τοπάζ Τσιφλίκ στο Ουζούμπεη, την IX Μεραρχία από Τσελτίκ στο Σακουσκαγί και την V Μεραρχία από την περιοχή Γκοκ Μπουνάρ στο Γιουσούφ Μπάσι.

Ο όγκος της Ταξιαρχίας Ιππικού ήχθη, από το Γκιοκ Μπουνάρ στο Ουζούμπεϊ. Ο Σταθμός Διοικήσεως Α΄ Σώματος Στρατού εγκαταστάθηκε στο Γκιοκ Μπουνάρ.

7/20 Αυγούστου 1921

Η Στρατιά συνέχισε την πλευρική της κίνηση προς νοτιοανατολικά του Σαγγαρίου, διέταξε το Γ΄ Σώμα Στρατού να μεταφέρει βορείως του Σαγγαρίου την III Μεραρχία του, στην περιοχή Μουσλούκ Μπογάζ με μικτό αυτής απόσπασμα στο Τσακμάκ. Η VII Μεραρχία από το μεσημέρι υπήχθη υπό την άμεση διοίκηση της Στρατιάς. Το Στρατηγείο της Στρατιάς από το μεσημέρι μεταφέρθηκε στο χωριό Ρένκογλου.

Ενέργειες του Γ΄ Σώματος Στρατού

Το Γ΄ Σώμα Στρατού με τις απομένουσες σ' αυτό δύο μεραρχίες (την ΙΙΙ και την Χ) εκίνησε την ΙΙΙ Μεραρχία από την περιοχή Σελιβάκιοϊ στο Μουσλούκ Μπογάζ και προώθησε μικτό απόσπασμα ταύτης στην περιοχή Τσακμάκ. Η Χ Μεραρχία, αφού διανυκτέρευσε στην περιοχή Μπαλικνταμί Τσιφλίκ, άρχισε από το πρωί να περνά το Σαγγάριο, από την ομώνυμη γέφυρα και εν συνεχεία να κινείται προς Γκιοκ Μπουνάρ, όπου και στάθμευσε. Ο Σταθμός Διοικήσεως του Γ΄ Σώματος Στρατού εγκαταστάθηκε στο Πολάτ Χισάρ.

Ενέργειες του Α΄ Σώματος Στρατού

Η Βορείως του Σαγγαρίου ποταμού ΙΙ Μεραρχία από την περιοχή Χολάντα κινηθείσα, πέρασε το Σαγγάριο από τη δυτικά Τσακμάκ γέφυρα και την πλησίον αυτής λεμβόζευκτο. Μετά τη διάβαση συνέχισε την κίνησή της μέχρι του χώρου του Τοπάζ Τσιφλίκ και Ουζούμπεϊ, όπου στάθμευσε τις πρωινές ώρες της 8/21 Αυγούστου. Οι νοτίως του Σαγγαρίου δύο μεραρχίες του Σώματος Στρατού, αφού συνέχισαν την προς νοτιοανατολικά κίνησή τους, στάθμευσαν η μεν Ι στο χωριό Κίρπογλου η δε ΧΙΙΙ στο Γιουζούκμπασι. Ο Σταθμός Διοικήσεως του Α΄ Σώματος Στρατού εγκαταστάθηκε στο Ουζούμπεϊ.

Ενέργειες του Β΄ Σώματος Στρατού

Η Ταξιαρχία Ιππικού με τον όγκο της κινήθηκε προς Κοκάρ, αφού λίαν πρωί απέστειλε αναγνωρίσεις. Η ΧΙΙΙ Μεραρχία κινήθηκε από την περιοχή Ουζούμπεϊ και μετά την απώθηση των ισχυρών εχθρικών τμημάτων κατέλαβε το χωριό Κίρκογλου ένθα και στάθμευσε.

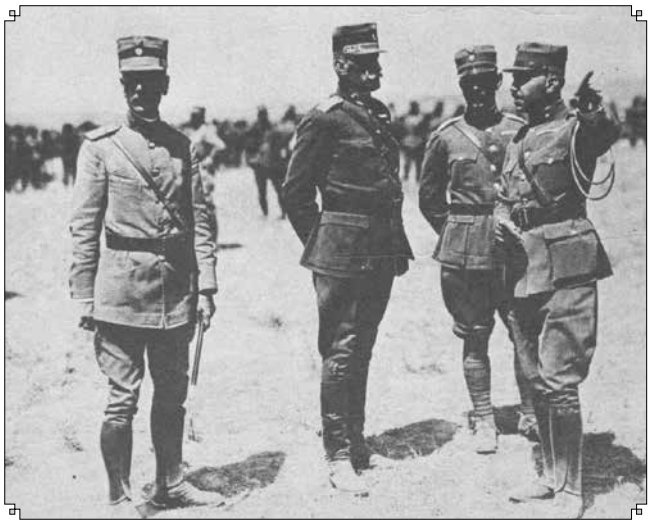

Κάπου στο Εσκί Σεχήρ. Ο Αρχιστράτηγος **Παπούλας Αναστάσιος** συνομιλεί με δύο αξιωματικούς. Στα δεξιά του (αριστερά στη φωτογραφία) ο στρατηγός **Γεώργιος Πολυμενάκος**.

Η V Μεραρχία κινηθείσα από το Γιουζούκμπασι έφθασε στο Χατή Μουσάογλου, όπου και στάθμευσε.

Η ΙΧ Μεραρχία από το Σακούσκαγι μεταστάθμευσε στο Γιουσούφμπασι. Το μικτό απόσπασμα της ΙΧ Μεραρχίας, μετά επιτυχή απόκρουση επιδρομής της μεραρχίας Μουρετέπ κατά του Αζιζιέ συγκεντρώθηκε στο Αμόριο, όπου διανυκτέρευσε. Ο Σταθμός Διοικήσεως του Β΄ Σώματος Στρατού εγκαταστάθηκε στο Γιουσούφμπασι.

Την 7/20 Αυγούστου αεροπορική αναγνώριση του υποφαινόμενου (τότε ανθυπολοχαγού πεζικού – παρατηρητή αεροπόρου **Βλάχου Βασιλείου**) μετέδωσε στη Στρατιά Μ. Ασίας την πληροφορία ότι το αριστερό της οργανωμένης τοποθεσίας είχε επεκταθεί προς Ανατολάς, παραλλήλως προς τον ποταμό Γεούκ Κατραντζί και

βορείως αυτού, κειμένου 3 χιλιόμετρα περίπου νοτιοδυτικά του χωρίου Σαπάντζας μέχρι της γραμμής, που ενώνει τα χωρία Ιντζερλί και Κιράζ Ογλού και ότι η οργανωμένη τοποθεσία κατεχόταν από δύναμη 55.000 ανδρών περίπου. Η Στρατιά μετά 7ήμερη συνεχή πορεία αποφασίζει να αναπαύσει τα στρατεύματα.

8/21 Αυγούστου 1921

Κατά το διαρρεύσαν επταήμερο διανύθηκαν, υπό δυσχερέστατες κλιματολογικές και εδαφικές συνθήκες, αποστάσεις που υπερέβησαν τα 200 χιλιόμετρα. Η Στρατιά διέταξε για την 8/21 Αυγούστου, όπως με τη μέριμνα των Σωμάτων Στρατού αναπαυθούν οι μονάδες και συμπληρώσουν τον εφοδιασμό τους χωρίς να παραλειφθεί και η εκπομπή αναγνωρίσεων προ του Μετώπου.

Εν ταυτώ διατάχθηκε η βορείως Σαγγαρίου ΙΙΙ Μεραρχία όπως, αφού ορίσει μικτό απόσπασμα στο Μουσλούκ Μπογάζ, περάσει το Σαγγάριο από τις, Δυτικά του Τσακμάκ, γέφυρες και εγκατασταθεί περί το Τσακίρ Χαν. Ομοίως το μικτό απόσπασμα της ΙΧ Μεραρχίας διαταχθέν μετακινήθηκε από το Αμόριο στο Παγεμλί.

9/22 Αυγούστου 1921

Η Στρατιά για να δημιουργήσει στους Τούρκους την εντύπωση ότι βρισκόταν δυτικά του Σαγγαρίου σοβαρές δυνάμεις της, διέταξε την VII Μεραρχία, που κάλυπτε, με τις δυνάμεις της και το βορείως Μουρσάκ, υπ' αυτή μικτό απόσπασμα όλο το δυτικώς του Σαγγαρίου Μέτωπο, να προελάσει εντός της 9/22 Αυγούστου, να καταλάβει με απόσπασμα δεσπόζουσες θέσεις, επί ευρέως Μετώπου κατά μήκος της αριστερής όχθης του Σαγγαρίου.

Πράγματι η VII Μεραρχία, αφού προέλασε από το πρωί με τρία αποσπάσματα, κατέλαβε, ακωλύτως, τη γενική γραμμή Μαντέρ Εγιούκ – Σαγτσιλάρ – 6 χιλιόμετρα βορείως Μποαλισέ – αυχήν Μποαλισέ – 5 χιλιόμετρα νοτίως Καβουντζή Οβά.

Αεροπορική αναγνώριση της 8/21 Αυγούστου, επιβεβαίωσε την πληροφορία της αναγνωρίσεώς μου, της 7/20 Αυγούστου, περί επεκτάσεως του αριστερού της τουρκικής αμυντικής τοποθεσίας και μετέδωσε επί πλέον την πληροφορία ότι οι Τούρκοι προέβαιναν στην οργάνωση προχωρημένης γραμμής επί των νοτίως Γκεούκ υψωμάτων, μέχρι νοτιοδυτικά και νοτίως Μπαχτσετζίκ, περί τα 8 χιλιόμετρα.

Η καταπληκτικά τη αληθεία επέκταση καθ' εκάστη εις βάθος και Μέτωπο της αμυντικής οργανώσεως των Τούρκων οφειλόταν στην ευρύτατη χρησιμοποίηση εργατών και γεωργών, οι οποίοι εργάζονταν νύχτα – μέρα στην εκσκαφή έργων εκστρατείας, υπό την αυστηρή επίβλεψη και καθοδήγηση αξιωματικών και οπλιτών.

Η Στρατιά συνεχίζουσα την προέλασή της, προώθησε από τις 13:00 ώρα της 9/22 Αυγούστου τις νοτίως Σαγγαρίου μονάδες της κατά ένα μικρό σταθμό μέχρι της γενικής γραμμής υψώματα, 4 χιλιόμετρα βορείως και 8 ανατολικώς Τουρκ Ταχαζίρ – αμέσως νοτίως Κορτ Ταχαζίρ – υψώματα 6 χιλιόμετρα Ν. Δ. Κοκιάρ και 8 χιλιόμετρα Β. Α. Χατζή Μουσλόγλου.

Κατά την προέλαση της 9/22 Αυγούστου, οι Τούρκοι επιχείρησαν να ανακόψουν με τον όγκο του ιππικού τους την κίνηση της V Μεραρχίας, κατεχούσης το άκρο δεξιό της Ελληνικής Στρατιάς, ενώ όλες οι άλλες μεραρχίες προήλασαν ανενόχλητα.

Πορεία δια μέσου της Αλμυρής Ερήμου

Η Αλμυρά Έρημος είναι μεγάλη στεππώδης έκταση της Μ. Ασίας, εκτεινόμενη προς Βορρά της σιδηροδρομικής γραμμής Αφιον Καραχισάρ – Ικονίου μέχρι σχεδόν της μεγαλύτερης τουρκικής λίμνης Τάττα (Καρατία ή Τουζ Γκιολ), μέρος της οποίας αποξηραίνεται κατά τους θερινούς μήνες και σχηματίζει προέκταση, τρόπον τινά, της Αλμυρής Ερήμου. Τόσο η Τάττα, όσο και οι πάρα πολλές άλλες μικρότερες λίμνες, οι οποίες περιβάλουν την έρημο έχουν νερά αλμυρά. Στην Αλμυρά Έρημο διασώζονται πολλές αναμνηστικές πλάκες της Μακεδονικής εποχής φέρουσες διάφορες ελληνικές επιγραφές. Οσάκις δε οι άνδρες της Στρατιάς στάθμευαν πλησίον αυτών κατά τη διέλευση από την έρημο τον Αύγουστο του 1921, έλεγαν μεταξύ τους αστειευόμενοι: Αυτές οι πλάκες μας έφεραν εδώ.

Οι μονάδες της Ελληνικής Στρατιάς, μόλις πέρασαν το νότιο κλάδο του Σαγγαρίου ποταμού, βρέθηκαν στα βόρεια κράσπεδα της Αλμυράς Ερήμου. Οι νοτίως του Σαγγαρίου κινούμενες μονάδες του Β΄ Σώματος Στρατού, είχαν ήδη εισέλθει από την 4/17 Αυγούστου στο χώρο της Ερήμου, κατά την πέραν του Αμορίου προέλαση.

Η διαδρομή της ανύδρου και αξένου ταύτης περιοχής, καλυπτόμενης από στρώμα άμμου κι στερούμενης κάθε βλαστήσεως, υπέβαλε σε σκληρότατες δοκιμασίες τους άνδρες και τα κτήνη της Στρατιάς. Οι συνεχείς και ενίοτε λίαν μακρές πορείες υπό καύσωνα και σε έδαφος αμμώδες ταλαιπωρούσαν όλους και σε υπέρτατο βαθμό. Δεν υπήρχε πουθενά ίχνος σκιάς υπό τον καυστικό ήλιο του Αυγούστου. Επί πλέον πυκνά νέφη κονιορτού εγειρόμενα από τους τροχούς και τα πόδια των ανδρών και των κτηνών κάλυπταν μόνιμα τις φάλαγγες και λόγω της πνιγηρής ατμόσφαιρας η αναπνοή καθίστατο δύσκολη. Η σκόνη από λεπτότατους κόκκους άμμου επικαθήμενη στα κάθυδρα γυμνά μέρη του σώματος, προκαλούσε επώδυνο κνισμό επί του δέρματος και στα μάτια ερεθισμό και κοκκινάδα.

Η έλλειψη ποσίμου νερού και τοιούτου για παρασκευή ροφήματος και συσσιτίου, καθώς και για ατομική καθαριότητα και τοιαύτη των μαγειρικών σκευών ήταν λίαν αισθητή καθ' όλη τη διάρκεια της σκληρής πορείας μέσω της ερήμου. Τα ελάχιστα πηγάδια και πηγές που υπήρχαν, ήσαν μικρής παροχής και σε μεγάλες απ' αλλήλων αποστάσεις. Άλλωστε το νερό πλείστων από αυτά περιείχε και μεγάλη αναλογία υδρόθειου και η ισχυρή αυτού οσμή προκαλούσε αηδία κατά την πόση. Μόνο σε μια εδαφική πτυχή, παρά το Γκιοκ Μπουνάρ (Ουράνια Πηγή) ανάβλυζε άφθονο πόσιμο νερό, άριστης γεύσεως. Από την πηγή αυτή υδρεύτηκαν για τελευταία φορά οι πλείστες των μεραρχιών. Μερικές μονάδες μετέφεραν μέσα σε τενεκεδένια δοχεία ποσότητα νερού επί των μεταγωγικών τους. Αλλά και η ποσότητα αυτή, παρά την οικονομία, κάποτε εξαντλήθηκε.

Η φτωχή σε πόρους περιοχή συνέτεινε και στην ανεπαρκή διατροφή του στρατεύματος. Μετά τη διάβαση του Νοτίου κλάδου του Σαγγαρίου, οι δυσχέρειες των ανεφοδιασμών, λόγω των αποστάσεων, της ελλείψεως μέσων μεταφοράς ύδατος (υδροφόρων βυτίων) και ποσίμου ύδατος καθιστούσαν ουχί πάντοτε δυνατή την παρασκευή θερμού συσσιτίου και η διατροφή, τότε, περιοριζόταν σε μερίδα διπυρίτου (γαλέτας) ή βρασμένου σιταριού και σε βραστό κρέας συνήθως χωρίς αλάτι (ανάλατο). Χάρις στην αγέλη εκάστης μεραρχίας, υπήρχε επάρκεια κρέατος. Το πρόβλημα, όμως, συνίσταται στην παρασκευή αυτού, τουτέστι στην ύπαρξη καυσίμου ύλης και προ παντός αλατιού.

Η διατροφή των κτηνών ήταν και αυτή ελλιπής. Η περιοχή στερούνταν χόρτου και η υπηρεσία εφοδιασμού παρείχε μονάχα λίγο κριθάρι, αλλά σε μειωμένη κατά πολύ μερίδα. Σε μερικές μάλιστα μονάδες

και αυτό το λίγο κριθάρι έπαυσε να χορηγείται. Κατ' αραιά μόνο διαστήματα συναντώντο ίχνη αυτοφυούς υπερύθρου χόρτου και τα εις φάλαγγα βαδίζοντα κτήνη τρέπονταν με δικαιολογημένη λαιμαργία προς αυτό, οι δε οδηγοί των, με δυσκολία κατόρθωναν να τα αποσπάσουν από την πενιχρή τροφή τους και να τα επαναφέρουν στην τάξη πορείας. Οι καμήλες και τα μουλάρια, ως μεγαλύτερης αντοχής, υπέφεραν λιγότερο.

Τα άλογα, όμως, έλξεως και οι κέλητες, ιδία των μονάδων ιππικού, κατάντησαν σε λίγες μέρες κινούμενοι σκελετοί και δεν ημπορούσαν να κινηθούν, παρά μονάχα με βάδην βηματισμό.

Οι μονάδες κινήθηκαν στην έρημο 3 – 7 ημέρες, ανάλογα με τη θέση, που κατείχαν στη γενική διάταξη προελάσεως της Στρατιάς. Ούτω το Β΄ Σώμα Στρατού, που κινήθηκε νοτίως του Σαγγαρίου ποταμού διέσχιζε επί 7ήμερο την Έρημο. Οι Μεραρχίες του Σώματος αυτού, και ιδιαίτερα η ΙΧ Μεραρχία και η Ταξιαρχία Ιππι κού, που κατείχε το άκρο δεξιό, δοκιμάστηκαν σκληρότερα. Μερικές μονάδες της ΙΧ Μεραρχίας παρέμειναν επί δύο συνεχή 24ωρα χωρίς νερό. Αλλά και μετά τη λήψη της επαφής και κατά τη διάρκεια των επιθέσεων κατά των οχυρωμένων τουρκικών τοποθεσιών η κατάσταση δεν ήταν διαφορετική.

Αν και το έδαφος ήταν πλέον λοφώδες και εν μέρει ορεινό και υπέρκειτο της Αλμυρής Ερήμου, κατά 200 – 500 και πλέον μέτρα, εντούτοις επικρατούσε και στην περιοχή εκείνη σπάνις νερού και έλλειψη χλωρίδας.

Τη θερμότατη ημέρα διαδέχονταν με τη Δύση του Ηλίου παγερή νύχτα, φαινόμενο σύνηθες στα Μικρασιατικά υψίπεδα. Τη νύχτα φορούσαν όλοι τις χλαίνες τους, χάρις στην πρόνοια των διοικήσεων να την φέρουν μαζί του οι οπλίτες.

Παρά τις εκτεθείσες δυσχέρειες η κίνηση της Στρατιάς δια του σάκου του Σαγγαρίου και της Αλμυρής Ερήμου εξετελέσθη με ακρίβεια ρολογιού, βάσει του προδιαγεγραμμένου σχεδίου της Στρατιάς.

Η πειθαρχία κατά την πορεία και η αντοχή υπήρξαν υποδειγματικά, αν μάλιστα ληφθεί υπόψη ότι είχαν μόλις προ 20ημέρου προηγηθεί επιχειρήσεις στο Αφιόν Καραχισάρ, Κιουτάχεια και Εσκή Σεχήρ. Το ηθικό των ανδρών διατηρήθηκε αμείωτο και η πίστη επί την νίκη, ακλόνητη.

Η δεξιόστροφη κίνηση της Στρατιάς, του όγκου της, η δια πολυαρίθμων γεφυρών διάβαση του νοτίου κλάδου του Σαγγαρίου, που επισκευάστηκαν ή κατασκευάστηκαν εκ νέου και η διαδοχική μετατόπιση προς Ανατολάς, με καλώς υπολογισθείσα ανόρθωση προς Βορρά των 8 Μεραρχιών και των πολυάριθμων μη μεραρχιακών στοιχείων, δύναται να θεωρηθεί ως ένα από τα λαμπρότερα επιτεύγματα του Ελληνικού Στρατού εν τη ιστορία του Ελληνικού Έθνους.

Κατάληψη των κωμοπόλεων Μπουλαβαντίν και Τσάι.

Όπως και προηγουμένως μνημονεύσαμε, η Στρατιά, για την κάλυψη από Νότου των συγκοινωνιών της, διέταξε το Νότιο Συγκρότημα Μεραρχιών να προωθήσει την IV Μεραρχία στις περιοχές Μπουλαβαντίν Εμπέρ Γκιολ και Τσάι.

Η IV Μεραρχία, αφού άφησε για την ασφάλεια του Αφιον Καραχισάρ ένα σύνταγμα πεζικού, κινήθηκε με την υπόλοιπη δύναμή της, το πρωί 6/19 Αυγούστου προς Ανατολάς και μετά διήμερη προέλαση την εσπέρα της 7/20 Αυγούστου τον αντικειμενικό της σκοπό, με την κατάληψη των περιοχών Μπου-

λαβαντίν – Εμπέρ Λίμνης και Τσάι. Η τουρκική Μεραρχία Μουρεττέη, η οποία την 4/17 Αυγούστου είχε εξορμήσει από την ανωτέρω περιοχή, ίνα προσβάλει το Αζιζιέ και αποκόψει τις συγκοινωνίες της την 8/21 Αυγούστου στο Μπουλαβαντίν, εν αγνοία της καταλήψεώς του, από ελληνικά τμήματα, δέχθηκε αιφνιδιαστικά επίθεση και διαλύθηκε, τραπείσα προς την ορεινή περιοχή του Εμίρ Νταγ.

Μεταστάθμευση τμήματος του αεροπορικού τομέα

Λόγω των μεγάλων αποστάσεων μεταξύ Εσκή Σεχήρ και της πέραν του Σαγγαρίου αμυντικής εχθρικής τοποθεσίας, απαιτούνταν τα δύο τρίτα της πτήσεως για τη μετάβαση και επάνοδο εκάστου αεροπλάνου.

Συνεπώς ο διατιθέμενος χρόνος για την κύρια αποστολή, τη συλλογή πληροφοριών, ήταν ελάχιστος. Επί πλέον, λόγω της συνεχούς κινήσεως του Στρατηγείου της Στρατιάς και της διαθέσεως από τα αεροπλάνα ασυρμάτων, οι συλλεγόμενες από τον κάθε παρατηρητή – αεροπόρο πληροφορίες περί του εχθρού, αφενός αποστέλλονταν ανεξέλεγκτες στο Στρατηγείο Στρατιάς και αφετέρου έφθαναν με καθυστέρηση. Η Στρατιά είχε διατάξει όπως, άμα τη επισκευή των γεφυρών Φετίογλου, Μπαλικνταμί Τσιφλίκ κ.λπ. του νοτίου κλάδου του Σαγγαρίου εγκατασταθεί αεροπορικό σμήνος του αεροπορικού τομέα Εσκή Σεχήρ σε αεροδρόμιο αναγνωριζόμενο και διευθετούμενο στην περιοχή Φετίογλου.

Πράγματι, άμα τη καταλήψει από τμήματα του Ελληνικού Στρατού της γέφυρας Σετίογλου και τη ενάρξει επισκευής ταύτης, προωθήθηκε το αεροπορικό συνεργείο, το οποίο κατόπιν επιτόπιας αναγνωρίσεως εξέλεξε, επισήμανε και διευθέτησε βοηθητικό αεροδρόμιο, παρά τη γέφυρα Φετίογλου.

Εν συνεχεία μεταστάθμευσε σ' αυτό αεροπορικό σμήνος. Το αναγκαίο τεχνικό και βοηθητικό προσωπικό, με την απαραίτητη καύσιμη ύλη, έλαια και λοιπά υλικά, είχε προωθηθεί με φορτηγά αυτοκίνητα. Στο σμήνος αυτό είχε διατεθεί και ο υποφαινόμενος. Δεδομένου ότι ο Σταθμός Διοικήσεως της Στρατιάς βρισκόταν, από την 10/23 Αυγούστου στο Ουζούμπεϊ, απέχοντος του Φετίογλου μόνον 25 χιλιόμετρα σε ευθεία γραμμή, συνάγεται εύκολα ότι η αεροπορία μπορούσε πλέον να εξυπηρετεί καλύτερα και επωφελέστερα τα μαχόμενα τμήματα και να διαθέτει περισσότερο χρόνο για τη συγκέντρωση πληροφοριών περί του εχθρού, δεδομένου ότι η απόσταση της γραμμής αμύνης του εχθρού κυμαινόταν μεταξύ 40 και 50 χιλιομέτρων περίπου.

2.- Επιθέσεις κατά της τουρκικής τοποθεσίας. Μάχες Σαγγαρίου

Καθ' ον χρόνο η Ελληνική Στρατιά μετέφερνε τον όγκο στις Νοτίως του Σαγγαρίου, η διοίκηση στις Τουρκικής Στρατιάς Δυτικού Μετώπου είχε την εντύπωση ότι ήταν δυνατό ο αντίπαλος να επιχειρήσει ταυτόχρονη υπερκέραση αμφοτέρων των πτερύγων της. Γι' αυτό οι ενέργειες στις οποίες προέβη κατά την 7/20 Αυγούστου έτειναν στην ισχυροποίηση αμφοτέρων των πτερύγων και τη δημιουργία ισχυρής εφεδρείας, της οποίας το μεγαλύτερο μέρος προσανατόλισε προς το αριστερό. Οι τουρκικές πληροφορίες ήσαν την 8/21 Αυγούστου ακριβέστερες και αποσαφήνιζαν οριστικά την κατάσταση και παρείχαν σαφείς ενδείξεις περί των προθέσεων του Ελληνικού Στρατού. Η Τουρκική Διοίκηση άρχισε να στρέφει ήδη όλη την προσοχή προς την απειλούμενη αριστερή πτέρυγα. Το πρωί στις 9/22 Αυγούστου οι τουρκικές αναγνωρίσεις ανέφεραν την προέλαση προς το μέτωπο του Γκεούκ Κατραντζί 7 μεραρχιών πεζικού και της Ταξιαρχίας Ιππικού. Η Τουρκική Στρατιά, αντιληφθείσα τον διαγραφόμενο κίνδυνο υπερκεράσεως του αριστερού της, μετέφερε εσπευσμένα σ' αυτό δυνάμεις από το παράλληλο προς το Σαγγάριο μέτωπο.

Πορεία προελάσεως και λήψη επαφής

(10/23 Αυγούστου 1921)

Το πρωί στις 10/23 Αυγούστου 1921, η Στρατιά κινήθηκε επί της γραμμής Κορτ Ταχαζίρ – Κίρπογλου – Αλά Χατζή, εν προελάσει με συμπαραταγμένα τα τρία Σώματα Στρατού κατά του Νοτίου τμήματος του τουρκικού Μετώπου.

Την προτεραία (9/22 Αυγούστου) οι πληροφορίες της αεροπορίας έφεραν στις συγκεντρωμένες όπισθεν του αριστερού της διατάξεώς της, στην περιοχή Κερέζ Ογλού και Ιντζιρλί τουρκικές δυνάμεις, ανερχόμενες εις 20.000 άνδρες περίπου. Ετέρα δύναμη από 3.000 άνδρες αναγνωρίστηκε από την αεροπορία Νοτίως του ποταμού Γκεούκ, επί του Γκεούκ Μπαϊρ.

Η δύναμη αυτή, κατά τις υποθέσεις της Στρατιάς αποτελούσε προχωρημένη θέση των Τούρκων ανεξάρτητη της αναγνωρισθείσης προωθημένης γραμμής Νοτίως και νοτιοδυτικά Μπαχτσετζίκ, επί της αριστερής όχθης του χειμάρρου Κατραντζί.

Η Ελληνική Στρατιά καθόρισε ως κύρια προσπάθεια τη διάρρηξη του τουρκικού Μετώπου στην περιοχή Ιλιντζά – Ινλάρ Κατραντζί. Ταυτόχρονα δε με την υπερκέραση του τουρκικού Μετώπου ανατολικά του Ιντζερλί. Αποφάσισε, όθεν, να προωθήσει εντός της 10/23 Αυγούστου τις δυνάμεις της, στην κατάληψη της αμέσως

1919. Παρέλαση στη Μικρά Ασία.

Νοτίως Γκεούκ Κατραντζί κορυφογραμμής, την οποία θα χρησιμοποιούσε ως βάση εξορμήσεως για την επίθεση της επόμενης, κατά την οποία το Β΄ Σώμα Στρατού, στο οποίο εξακολουθούσε να παραμένει στη διάθεσή του η Ταξιαρχία Ιππικού, θα επετίθετο ανατολικά του Ιντζερλί και θα επιζητούσε να υπερκεράσει την τουρκική τοποθεσία από Ανατολών. Το Α΄ Σώμα Στρατού επιτιθέμενο εντός της καθορισθείσης σ' αυτό ζώνης, έπρεπε να καταβάλει την κύρια προσπάθειά του Δυτικά του Ταμπούρ Ογλού.

Το Γ΄ Σώμα Στρατού επιτιθέμενο στην καθορισθείσα σ' αυτό ζώνη, έδει να κατευθυνθεί κατά των τουρκικών θέσεων επί των υψωμάτων, των μεταξύ Σαπάντζας, Ιλιτζά και Ινλάρ Κατραντζί.

Η εξόρμηση των Σωμάτων Στρατού θα γινόταν προς κατάληψη μεν της γραμμής εξορμήσεως την 5:00 ώρα της 10/23 Αυγούστου, κατά της κυρίας δε τουρκικής αμυντικής τοποθεσίας την αυτή ώρα της επόμενης (11/24 Αυγούστου).

Κατά την 10/23 Αυγούστου 1921, τα Β΄ και Γ΄ Σώματα Στρατού, αφού προέλασαν από το πρωί, κατέλαβαν τους αντικειμενικούς τους στόχους και εγκατέστησαν προφυλακές παράλληλα προς την αριστερή όχθη του Γκεούκ ποταμού, χωρίς να συναντήσουν αξιόλογη τινά εχθρική αντίσταση. Η υπό της α ε ρ ο π ο ρ ί α ς μεταδοθείσα πληροφορία, καθ' ην το ύψωμα Γκεούκ Μπαΐρ κατέχονταν από τουρκικές δυνάμεις 3.000 περίπου ανδρών, αποδείχθηκε ανακριβής.

Δεν συνέβη, όμως, το αυτό και για το Α΄ Σώμα Στρατού, του οποίου αμφότερες οι εν τη πρώτη γραμμή προελαύνουσες ΙΙ και Ι Μεραρχίες αναγκάσθηκαν να αναλάβουν επιθέσεις προς κατάληψη αντικειμενικών τους σκοπών. Ούτω:

Η ΙΙ Μεραρχία, ενώ περί την 17:00 ώρα τα προχωρημένα τμήματά της προσέγγιζαν τους αντικειμενικούς τους σκοπούς, εβλήθησαν με πυρά πυροβολικού και πεζικού από το ύψωμα Γιαριντάμ[14].

Ανέλαβαν αμέσως επίθεση και αφού επωφελήθηκαν της ισχυρής θύελλας, που ενέσκηψε και της πυκνής ομίχλης, που επακολούθησε, πλησίασαν αθέατοι τις τουρκικές θέσεις, ανέτρεψαν τους κατέχοντες αυτές και κατέλαβαν τους αντικειμενικούς σκοπούς.

Η πτώση του Μανγκάλ Νταγ

(Υψόμετρο 1.406 μ.)

Από την 10:00 ώρα οι δύο φάλαγγες της Ι Μεραρχίας, άρχισαν να δέχονται πυρά Νοτίως Κιράζα Ογλού τεταγμένου εχθρικού πυροβολικού. Όταν οι κεφαλές των φαλάγγων έφθασαν στο ύψος του χωριού Χασπίρο, εξακριβώθηκε ότι οι Τούρκοι κατείχαν ισχυρώς τα Νοτίως και νοτιοανατολικά του χωριού Κιράζ Ογλού υψώματα. Η Μεραρχία ανέκοψε προσωρινά την κίνησή της και άρχισε να προπαρασκευάζει την επίθεσή της, την οποία εξαπέλυσε την 14:45 ώρα χωρίς προπαρασκευή πυροβολικού. Και το μεν 4ο Σύνταγμα Πεζικού, επιτεθέν κατά του Ν. Δ. Κιράζ Ογλού λόφου, αποτελούντος και τον αντικειμενικό του σκοπό, τον κατέλαβε εύκολα.

Το 1/38, όμως, Σύνταγμα Ευζώνων, επιτεθέν κατά της κύριας τοποθεσίας του Μανγκάλ νταγ, ενεπλάκη σε αγώνα πεζικού και μετά απώθηση των προχωρημένων στοιχείων αμύνης, έλαβε επαφή με την κύρια γραμμή αντιστάσεως. Παρά τα δραστικά πυρά πυροβολικού του εχθρού και παρά τις σοβαρές απώλειες, οι Εύζωνοι συνέχισαν ακάθεκτοι την επίθεσή τους. Με επέμβαση στον αγώνα και του 4ου Συντάγματος Πεζικού, το Σύνταγμα Ευζώνων απαλλάχτηκε από τα πλευρικά πυρά του εχθρού κατά το αρι-

14. Αρχαίο Βέτεστον, του οποίου σώζονται ερείπια.

στερό του. Την 18:00 ώρα τα ελληνικά τμήματα, αφού επωφελήθηκαν της πιπτούσης ραγδαίας βροχής με χαλάζι και της πυκνής ομίχλης που επακολούθησε, πλησίασαν τα τουρκικά χαρακώματα και περί την 19:30 ώρα, με έφοδο δια της λόγχης, κατέλαβαν την κύρια γραμμή αντιστάσεως και επιδόθηκαν στην καταδίωξη των Τούρκων, μη επιτρέψαντες σ' αυτούς να εγκατασταθούν, επί της 300 μ. όπισθεν, δεύτερης σειράς χαρακωμάτων. Περί την 20:30 ώρα είχε καταληφθεί το δυτικό τμήμα του ορεινού όγκου, ενώ το κεντρικό και το ανατολικό παρέμενε ακόμη στα χέρια του εχθρού. Λόγω στις επελεύσεως του σκότους ανακόπηκε η προχώρηση των δύο ελληνικών συνταγμάτων (4ου και 1/48 Ευζώνων).

Τόσον η Διοίκηση στις 5ης Μεραρχίας που αμύνονταν του Μανγκάλ νταγ, όσο και η προϊσταμένη στη διοίκηση της ΙΙ Ομάδας Μεραρχιών, δεν θεώρησαν σκόπιμο να εμπλακούν επί της αυτής τοποθεσίας σε νέο αγώνα και εκκένωσαν, περί το μεσονύκτιο, ολόκληρη την περιοχή του Μανγκάλ νταγ.

Ο Ισμέτ Ινονού πασάς (1884 – 1973).

Ο ορεινός όγκος Μανγκάλ νταγ (υψόμετρο 1.406 μ.) αποτελούσε φύσει οχυρή θέση. Δέσποζε της πέριξ περιοχής, είχε εκτεταμένη παρατήρηση, ευρέα και ακάλυπτα πεδία βολής. Η άμυνα του Μανγκάλ νταγ, που αποτελούσε εξέχουσα στις κύριας αμυντικής τοποθεσίας των Τούρκων, είχε ανατεθεί στην 5η Μεραρχία, η οποία διέθετε 3 συντάγματα πεζικού, τάγμα εφόδου και 6 πυροβόλα.

Η πρόωρη απώλεια του Μανγκάλ νταγ, δημιούργησε κρίσιμη κατάσταση στο αριστερό της τουρκικής διατάξεως. Η πτώση του Μανγκάλ νταγ προξένησε αλγεινή εντύπωση τόσο στη Διοίκηση της Στρατιάς Δυτικού Μετώπου (**Ισμέτ πασά**), όσο και στον αρχιστράτηγο (**Μουσταφά Κεμάλ**). Αφαιρέθηκε αμέσως η διοίκηση στις 5ης Μεραρχίας και ανετέθη σε άλλον.

Η μάχη του Ταμπούρ Ογλού

Μετά την κατάληψη της βάσεως εξορμήσεως ήτοι της κορυφογραμμής της κειμένης αμέσως Νοτίως του Γκεούκ Κατραντζί τα Σώματα Στρατού ήσαν έτοιμα να εξορμήσουν την επόμενη (11/24 Αυγούστου) κατά στις κύριας αμυντικής τοποθεσίας. Αλλά περί το μεσονύκτιο στις 10/23 Αυγούστου η Στρατιά, με διαταγή της ανέβαλε την επίθεση για την 5:00 ώρα στις 12/25 Αυγούστου και τροποποιούσε τα εσωτερικά όρια του διαχωρισμού των ζωνών ενεργείας της. Για την 11/24 Αυγούστου προέβλεπε τις απαραίτητες προπαρασκευές για την επίθεση κατά μιας τοποθεσίας φύσει και τέχνη λίαν ισχυρής.

Και ενώ τα Σώματα Στρατού και οι μεραρχίες βρίσκονταν στο στάδιο προπαρασκευής κοινοποιήθηκε σ' αυτά η από 12:50 ώρας της 11/24 Αυγούστου 1921 διαταγή επιχειρήσεων της Στρατιάς περί αμέσου επιθέσεως των Α΄ και Γ΄ Σωμάτων Στρατού έχουσα ούτω:

Εχθρός αποσύρει δυνάμεις του εξ οχυρωμένου μετώπου Γκεούκ Κατραντζί προς Ανατολάς. Εκ συγκεντρωμένων δυνάμεων περί Γκιουζέλ Τζάκιοϊ, τμήματα άρχισαν κινούμενα προς Γκιοζλέρ. Οχυρωμένο μέτωπο φαίνεται κατεχόμενο υπό ελαχίστων δυνάμεων. Β΄ Σώμα Στρατού θα παραμείνει θέσεις του οχυρούμενο. Α΄ Σώμα Στρατού επιτεθεί άμα λήψει παρούσης δι' ων μέσων διαθέτει με το αριστερό κατά μετώπου, δυτικώς Ταμπούρ Ογλού. Άμα διασπάσει μετώπου, αχθεί επί γραμμής Γενί Γιαπάν – Εβλί Φακελί – πλησίον Κιρέζ Ογλού. Γ΄ Σώμα Στρατού επιτεθεί άμα λήψει παρούσης καθ' ολοκλήρου έναντι Μετώπου.

Εκτελέσει κυρία προσπάθεια διά δεξιού του και κατευθυνθεί ολόκληρο Σώμα στις Κιζιλκιόϊ, καλυπτόμενο αριστερά δι' αποσπάσματος μικτού.

Η Στρατιά έλαβε τη νέα απόφασή της, διατυπωθείσα στην ανωτέρω διαταγή επί τη βάσει πληροφοριών της αεροπορικής αναγνωρίσεως της πρωίας της ημέρας εκείνης (11/24 Αυγούστου), χωρίς να την διασταυρώσει με πληροφορίες εξ άλλων πηγών προς διαπίστωση της ακριβείας των. Με τη νέα απόφασή της η Στρατιά μετέβαλε τις αρχικές προθέσεις της, της διαρρήξεως και υπερκεράσεως από Ανατολάς του Τουρκικού Στρατού και διέτασσε την ενέργεια, χωρίς προπαρασκευή, επιθέσεως κατά Μέτωπο με τα δυο Σώματα Στρατού εναντίον της ισχυρά οργανωμένης τουρκικής τοποθεσίας, καθ' ον χρόνο το Β΄ Σώμα Στρατού θα παρέμενε εν απραξία.

1919. Παρέλαση στη Μικρά Ασία.

Η Διοίκηση του Α΄ Σώματος Στρατού είχε από το πρωί (7:55 ώρας) στις 11/24 Αυγούστου αντίθετες πληροφορίες, από εκείνες που είχε μεταδώσει στη Στρατιά η αεροπορία, προερχόμενες από παρατηρήσεις επίγειων παρατηρητηρίων των Ι και ΙΙ Μεραρχιών. Κατ' αυτές, τα υψώματα Μπαχτσετζίκ κατέχονταν ισχυρώς και παρουσίαζαν ισχυρή αμυντική οργάνωση καθ' όλη την έκταση, με διαδοχικές σειρές χαρακωμάτων.

Η διοίκηση του Α΄ Σώματος Στρατού επικοινώνησε τότε με τη Στρατιά, που βρισκόταν στο Ουζούμπεϊ, στην οποία ανέφερε τη διαφορά πληροφοριών επί της πυκνότητας κατοχής του έναντι του τομέα ευρισκόμενου τμήματος του τουρκικού Μετώπου. Εν συνεχεία υπέβαλε τη γνώμη ότι η άμεση, από τα επίγεια παρατηρητήρια, παρατήρηση είχε μεγαλύτερη αξία της τοιαύτης από αεροπλάνο και συνεπώς η ανάληψη επιθέσεως, χωρίς πλήρη προπαρασκευή, η οποία δεν είχε ακόμη περατωθεί θα διακινδύνευε την αποτυχία.

Όταν κατά το μεσημέρι της ιδίας ημέρας (11/24 Αυγούστου) πήρε το Α΄ Σώμα Στρατού την περί αμέσου επιθέσεως διαταγή της Στρατιάς, ζήτησε επίμονα από την τελευταία να αναβληθεί η επίθεση. Η Στρατιά, όμως, δεν δέχτηκε ακύρωση της διαταγής της και διέταξε εκτόξευση της επιθέσεως.

Τα επακολουθήσαντα γεγονότα απέδειξαν την ανακρίβεια του μέρους των πληροφοριών της αεροπορίας, που αφορούσε την αφαίρεση δυνάμεων από την Βορείως του Γκεούκ ποταμού οργανωμένη τοποθεσία. Το αληθές είναι ότι οι Τούρκοι μετακίνησαν δυνάμεις προς Ανατολάς, αλλά από άλλη περιοχή. Οι μετακινηθείσες δυνάμεις ανήκαν στην εφεδρεία στις Τουρκικής Στρατιάς. Ήταν δε αυτές η Ι Ομάς Μεραρχιών, η οποία αφού εκκίνησε τη νύχτα της 10/23 προς 11/24 Αυγούστου από Γιαπάν Χαμάμ, έφθασε τις προμεσημβρινές ώρες στην περιοχή Μπουγιούκ Γκιοκ Γκιόζ και η 3η Μεραρχία Καυκάσου, η οποία μετακινήθηκε από το Ντικιλί Τας και Κοντραντζί. Φαίνεται ότι οι αεροπορικές αναγνωρίσεις εξέλαβαν, προφανώς τις μονάδες αυτές ως προερχόμενες από την αμυντική τοποθεσία, ενώ στην πραγματικότητα δεν αποσύρθηκε κανένα τουρκικό τμήμα από τη Βορείως Γκεούκ – Χατραντζίκ αμυντική τοποθεσία.

Επίσης απεδείχθη ανακριβής η μεταδοθείσα στη Στρατιά από αεροπορική αναγνώριση πληροφορία, περί κινήσεως τουρκικών δυνάμεων από Γκιουζελτζέ Καλέκιοϊ προς Γκιοσλέρ. Αναγνωρίσεις ιππικού που απεστάλησαν, διαπίστωσαν την 11/24 Αυγούστου την ύπαρξη τουρκικών δυνάμεων στο Γκιοζλέρ. Αλλά μεταπολεμικές ημιεπίσημες πληροφορίες διαβεβαιώνουν την μη ύπαρξη σ' αυτό δυνάμεων, την ανωτέρω ημερομηνία.

Η άγνοια την εποχή εκείνη των δυνατοτήτων της αεροπορίας αναγνωρίσεως δημιουργεί πάντοτε παράπονα κατ' αυτής. Όλοι, σε κάθε στιγμή, ήθελαν να βλέπουν υπεριπτάμενα αυτών φίλια αεροπλάνα. Όλοι ήθελαν σε εμφάνιση εχθρικού αεροπλάνου να εμφανίζεται αμέσως και φίλιο καταδιωκτικό για να το καταρρίψει. Σε κάθε βομβαρδισμό εχθρικού αεροπλάνου ακούγονταν ο γογγυσμός των πεζών: Πού είναι οι δικοί μας; Τι κάνουν; Άλλοι έλεγαν ότι υπήρχε συμπαιγνία μεταξύ εχθρικών και ημετέρων αεροπλάνων.

Και τώρα έρχομαι στην αεροπορία πληροφοριών.

Αεροπορία πληροφοριών

Για να είναι σε θέση η αεροπορία να παρέχει ακριβείς πληροφορίες επί των εξελίξεων του αγώνος χρειάζονται ορισμένες προϋποθέσεις ήτοι:

α) Να είναι η αεροπορία ενήμερη των προθέσεων, των αποφάσεων και των διαταγών της Στρατιάς.

β) Να υπερίπταται καθ' όλη την ημέρα (τη νύχτα δεν υπήρχαν τα μέσα, τότε, προσανατολισμού, προσγειώσεως, απογειώσεως κ.λπ.) των εχθρικών γραμμών αεροπλάνου.

Αλλά τότε η Στρατιά δεν ενημέρωνε καθόλου την αεροπορία και οι διαταγές της για αεροπορικές αναγνωρίσεις ήταν γενικές και αόριστες, η δε Αεροπορία δεν διέθετε, προς πτήση, καθ' εκάστη περισσότερα από 2 – 3 αεροπλάνα και ταύτα δεν ήταν πάντοτε βέβαιο ότι θα έφερναν σε πέρας την αποστολή τους. Οι επιτελείς των μεγάλων μονάδων, που ήσαν ενήμεροι της τακτικής καταστάσεως της μονάδας των δεν διετίθεντο για εκτέλεση πτήσεως τινός. Ζητούσαν τα πάντα από τους αεροπόρους, τους νεαρούς παρατηρητές αεροπόρους (ανθυπολοχαγούς και υπολοχαγούς πεζικού και πυροβολικού) χωρίς να προσφέρουν σ' αυτούς και τα μέσα που ήταν αναγκαία.

Τα χρησιμοποιηθέντα αεροπλάνα Μπρεγκέ XIV ανέπτυσσαν ταχύτητα 140 χιλιομέτρων την ώρα και ανέρχονταν σε ύψος 3.000 μ. Οι αεροπορικές αναγνωρίσεις όψεως γίνονταν συνήθως από ύψος όχι μικρότερο των 2.000 μ. για να μην είναι εκτεθειμένα στα βλήματα του αντιαεροπορικού πυροβολικού. Η θέση του παρατηρητή αεροπόρου δεν επέτρεπε θέα προς τα εμπρός και προς τα όπισθεν, παρά μόνο προς τα πλάγια. Αλλά και προς αυτά, για καλύτερη παρατήρηση, ήταν απαραίτητο, όχι μόνο να στέκεται όρθιος ο παρατηρητής, αλλά και να σκύβει προς τα κάτω δεξιά ή και αριστερά. Υπό τις συνθήκες αυτές παρατηρήσεως και τις συνεχείς ριπές ψυχρού αέρος από όλες τις κατευθύνσεις, το έργο του παρατηρητή ήταν λίαν δυσχερές και εξαντλητικό.

Ωσαύτως ήταν δυσχερής ο ακριβής προσανατολισμός του αεροπόρου, λόγω των χρησιμοποιούμενων χαρτών, ου μόνο μικρής κλίμακας (1:250.000), αλλά και ανακριβών. Η ταχύτης του αεροπλάνου, εξάλλου (21 – 22 χιλιόμετρα το λεπτό), δεν παρείχε αρκετό χρόνο για λεπτομερή παρατήρηση και καταγραφή των παρατηρήσεων ή τοποθέτηση αυτών επί του χάρτου. Βεβαίως η παρατήρηση από αεροπλάνο δεν παρουσιάζει νεκρά σημεία ει μη μόνο στα δάση και στους κατοικημένους τόπους και κατά τούτο πλεονεκτεί της επιγείου παρατηρήσεως, αλλά δεν διαθέτει χρόνο, ως τα επίγεια παρατηρητήρια. Ο εχθρός ειδοποιείται εγκαίρως από τα παρατηρητήριά του για την εμφάνιση αεροπλάνου μη φιλίου, καθώς και από τον κρότο της έλικας του αεροπλάνου και καλύπτεται είτε μέσα στα χαρακώματα ή ορύγματα συγκοινωνίας ή λάκκους ή πέφτει πρηνής ή ακινητεί ή καλύπτεται υπό στέγη ή σκιά δένδρου κ.λπ.

Συνεπώς, όταν ο αεροπόρος δεν βλέπει, δεν πρέπει να νομίζει και ότι δεν υπάρχει εχθρός, διότι δυνατό να υπάρχει χωρίς να φαίνεται.

Ο αεροπόρος προσπαθεί πολλάκις, από απλές ενδείξεις να σχηματίσει γνώμη. Μια φάλαγγα κινούμενη σταματά, επί τη εμφανίσει εχθρικού αεροπλάνου, στα άκρα της οδού και παρέχει την εικόνα δενδροστοιχίας ή καλύπτεται στα εκατέρωθεν της οδού ορύγματα ή και εκτελεί μεταβολή και κινείται αντιθέτως προς εξαπάτηση του αεροπόρου για την πραγματική κατεύθυνση της πορείας. Είναι υποχρεωμένος, λοιπόν, ο παρατηρητής να μετέρχεται τεχνάσματα και αυτός προς εξαπάτηση του εχθρού και να κατέχει την τακτική όλων των όπλων και τα σχετικά με τη διάταξη των διαφόρων στοιχείων κατά την πορεία μιας φάλαγγας. Πρέπει ο παρατηρητής να τύχει πολλαπλής επιμεληημένης εκπαιδεύσεως ίνα οι παρατηρήσεις του επί του πεδίου μάχης είναι ακριβείς και πλήρεις. Ο αεροπόρος δεν λέει ποτέ αν «υπάρχει» ή «δεν υπάρχει», αλλά «είδα» ή «δεν είδα». Διότι πιθανόν να μην είδε υπάρχοντα. Κατά μείζονα λόγο απαγορεύεται στον αεροπόρο να εκθέτει γνώμες του και συμπεράσματά του ως γεγονότα. Ο αεροπόρος πρέπει να έχει κατά το δυνατόν φωτογραφική μνήμη, οξύτατη όραση και ευέλικτο νου. Η ύπαρξη φαντασίας είναι επικίνδυνη. Με μια λέξη ο παρατηρητής αεροπόρος είναι ο οφθαλμός της Διοικήσεως για λογαριασμό της οποίας εκτελεί την αναγνώριση. Είναι ένας φωτογράφος ή αν θέλετε ένας κινηματογραφικός οπερατέρ, που παίρνει φωτογραφίες, των οποίων το μοντάρισμα είναι έργο άλλων.

Οι πληροφορίες της αεροπορίας δεν μπορούν να έχουν πάντοτε τη βαρύτητα των πληροφοριών ενός επιγείου παρατηρητηρίου, το οποίο παρατηρεί, νυχθημερόν και την ελάχιστη στον τομέα του κίνηση. Πώς είναι δυνατόν να μαντεύσει η αεροπορία ότι οι επί των αντικλιτύων ενός υψώματος συγκεντρωμένοι άνδρες, δεν είναι τοπική εφεδρεία, αλλά οι κατέχοντες τα επί της κορυφής ή των κλιτύων χαρακώματα και οι οποίοι στις προς αποφυγήν απωλειών από το πυροβολικό κατέφυγαν στις θέσεις αυτές αναμονής;

Δεν είναι δίκαιο, λοιπόν, μερικά αναπόφευκτα σφάλματα των αεροπόρων να τα εξογκώνουμε μέχρι σημείου, ώστε να καταλογίζομε σ' αυτούς ευθύνες για αποφάσεις και ενέργειες μεγάλων μονάδων. Είναι κανών άνευ εξαιρέσεων, να διαπιστώνεται κάθε πληροφορία προς επαλήθευση ταύτης. Δυστυχώς και η αεροπορία μας, ούσα, τότε στα σπάργανα, ακόμη δεν διέθετε το αναγκαίο γραφείο τόσο προς κατατόπιση του κάθε παρατηρητή αεροπόρου, επί στις στρατηγικής και τακτικής καταστάσεως όσο και προς έλεγχο και εκτίμηση των υφ' εκάστου παρατηρητού προσκομιζόμενων πληροφοριών. Δεν υπήρχε καν ούτε χάρτης, στον οποίο να σημειώνονται οι θέσεις των φιλίων στρατευμάτων και οι τοιαύτες του εχθρού.

Μάχη του Ταμπούρ Ογλού

Το Α΄ Σώμα Στρατού, μετά την άρνηση στις Στρατιάς να ακυρώσει τη διαταγή της περί αμέσου επιθέσεως, διέταξε την 14:30 ώρα στις 11/24 Αυγούστου, τις εν πρώτη γραμμή μεραρχίες του να επιτεθούν αμέσως. Η διαταγή αυτή περιήλθε στις Ι και ΙΙ Μεραρχίες, την 17:00 ώρα. Και η μεν Ι Μεραρχία υποχρεώθηκε να αναβάλει για την επόμενη την επίθεση, διότι η διαταγή της επιθέσεως περιελθούσα στις μονάδες περί την 18:20 ώρα, δεν κατέστησε εκτελέσιμη ταύτη, η δε ΙΙ Μεραρχία άρχισε ταύτη στις 18:45 ώρα.

Επίθεση στις ΙΙ Μεραρχίας. Κατάληψη Τουρμπέ Τεπέ.

Οι μονάδες της Μεραρχίας αφού συνέχισαν την προέλαση, μετά την επέλευση του σκότους, προσέκρουσαν την 23:40 ώρα επί οργανωμένης τουρκικής τοποθεσίας και αφού ενεπλάκησαν σε σκληρό νυχτερινό αγώνα εξακολούθησαν να προχωρούν, υπό την κάλυψη του σκότους μέχρις ου συνάντησαν συνεχή φραγμό πυρός, οπότε η επίθεσή της διεκόπη 300 – 600 μ. από του Τουρμπέ Τεπέ και 800 – 1.000 μ. από στις διδύμους λόφους, περί τις πρώτες πρωινές ώρες της 12/25 Αυγούστου.

Προέλαση Ι Μεραρχίας

Ο διοικητής στις Ι Μεραρχίας συνταγματάρχης πεζικού **Φράγκου Αθανάσιος**, μόλις αντελήφθη την 23:30 ώρα ότι η γειτονική του ΙΙ Μεραρχία είχε εμπλακεί σε σοβαρό αγώνα, διέταξε την άμεση εκκίνηση των συνταγμάτων του. Ταύτα προήλασαν ανενόχλητα υπό την κάλυψη του σκότους μέχρις εγγυτάτης αποστάσεως από των τουρκικών θέσεων.

Ο στρατηγός Φράγκου Αθανάσιος (1864 – 1923)

Το Β΄ Σώμα Στρατού παρέμεινε άπρακτο.

Το Γ΄ Σώμα Στρατού άρχισε επιτιθέμενο από το απόγευμα της 11/24 Αυγούστου. Την εσπέρα η Χ Μεραρχία του, είχε καταλάβει τη γραμμή: Υψώματα περί τα 2 χιλιόμετρα Β. Δ. Ινλάρ Κατραντζί – υψώματα αμέσως Βορείως Ιλιτζά.

12/25 Αυγούστου 1921

Το πρωί η ΙΙ Μεραρχία επαναλαμβάνει την επίθεση εφ' ολοκλήρου του Μετώπου. Το 34ο Σύνταγμα Πεζικού, παρά τις αλλεπάλληλες επιθέσεις και τον ηρωισμό των ανδρών του αποτυγχάνει να καταλάβει τον Τουρμπέ Τεπέ. Το 7ο Σύνταγμα Πεζικού, μετά απόκρουση σειράς τουρκικών αντεπιθέσεων, αναλαμβάνει επίθεση, αλλά αμέσως καθηλώνεται. Το 34ο Σύνταγμα Πεζικού δεν παραιτείται του σκοπού του, τουναντίον εντείνει στις προσπάθειές του και τέλος επιτυγχάνει, κατόπιν σκληρού και αιματηρού αγώνος, να καταλάβει, περί την 9:40, τη δεσπόζουσα κωνοειδή κορυφή του Τουρμπέ Τεπέ. Το 7ο Σύνταγμα Πεζικού, παρά την προπαρασκευή πυροβολικού, δεν κατορθώνει να προχωρήσει προς τους διδύμους λόφους.

1919. Σμύρνη

Περί την χαραυγή στις 12/25 Αυγούστου, η επίθεση της Ι Μεραρχίας εξελισσόταν υπό ευνοϊκές συνθήκες. Ένα από τα συντάγματά της προελαύνον ταχέως διεισδύει μεταξύ των ΙΙ και ΙΙΙ Ομάδων Τουρκικών Μεραρχιών και απειλεί τον διαχωρισμό και διάσπαση στις αμυντικής διατά-

ξεως του εχθρού. Τούτο εμβάλλει σε σοβαρές ανησυχίες τον εχθρό, όστις αναλαμβάνει αντεπίθεση με την 3η Μεραρχία και την 7η Μεραρχία Καυκάσου, επί τω σκοπώ ανακαταλήψεως της κοιλάδας του Κατραντζί και κλονισμού του δεξιού στις ελληνικής παρατάξεως.

Τα πρώτα τμήματα στις 3ης Μεραρχίας Καυκάσου, περί την 10:00 ώρα ενεπλάκησαν σε σοβαρό αγώνα προς το 4ο Σύνταγμα Πεζικού. Την 11:00 ώρα η 3η Μεραρχία Καυκάσου εξαπολύει ισχυρή αντεπίθεση κατά του 4ου Συντάγματος Πεζικού και απειλεί με υπερκέραση αμφότερα τα πλευρά του. Περί την 11:30 ώρα το Σύνταγμα απειλούμενο με κύκλωση, αναγκάζεται να εγκαταλείψει τα μεταξύ των χωριών Γκιντικλί και Ιντζερλί υψώματα και να συμπτυχθεί περί το Μπαχτσετζίκ και στα βορείως Κανλί Γκιολ υψώματα, όπου δέχεται και τις ενισχύσεις, που του έστειλε η Μεραρχία, από 1 Τάγμα Ευζώνων και μοίρα ορειβατικού πυροβολικού. Το σύνταγμα έτσι κατορθώνει να σταθεροποιήσει εκεί καινούργιες θέσεις του, αλλά ο κίνδυνος εξακολουθεί να υφίσταται. Μετ' ολίγον το σύνταγμα ενισχύεται και με τάγμα του 5ου Συντάγματος Πεζικού και ούτω κατορθώνει να αποκρούει τις αλληλοδιαδοχικές ισχυρές τουρκικές επιθέσεις.

Ο διοικητής στις Ι Μεραρχίας, μη διαθέτων εφεδρείες, απευθύνεται στις γειτονικές μονάδες και στο Α΄ Σώμα Στρατού, το οποίο, τελικά, την ενισχύει με το 14ο Σύνταγμα Πεζικού και με μια μοίρα βαρέος πυροβολικού των 120 χιλιοστών. Το 14ο Σύνταγμα της XII Μεραρχίας, αφιχθέν περί την 16:00 ώρα, διετέθη στο αριστερό του 4ου Συντάγματος Πεζικού προς κάλυψη του κενού μεταξύ Ι και ΙΙ Μεραρχιών. Με την επέμβαση του 14ου Συντάγματος Πεζικού στον αγώνα ο ρυθμός της τουρκικής επιθέσεως στον τομέα του Μπαχτσετζίκ άρχισε να χαλαρώνει, ανεκόπη δε εντελώς περί την εσπέρα.

Η κατάληψη υπό των Τούρκων του Τουρμπέ Τεπέ

Η σταθερή διατήρηση των, περί το Μπαχτσετζίκ, θέσεων, που κατείχαν τα ελληνικά τμήματα απασχόλησε μέρος στις 7ης Τουρκικής και ολοκλήρου της 3ης Μεραρχίας Καυκάσου και δεν επέτρεψε στην τελευταία να ανακαταλάβει το Τουρμπέ Τεπέ. Ένεκα τούτου η Τουρκική Στρατιά διέταξε όπως επιτεθεί κατά του Τουρμπέ Τεπέ η 57η Μεραρχία, η δε 7η Μεραρχία να επεκτείνει την αντεπίθεση ανατολικότερα. Πράγματι η αντεπίθεση άρχισε την 15:00 ώρα της 12/25 Αυγούστου.

Άποψη της προκυμαίας της Σμύρνης.

Η ΙΙ Μεραρχία, μόλις άρχισε να εκδηλώνεται η τουρκική αντεπίθεση, ανέθεσε στο 1ο Σύνταγμα Πεζικού, μείον τάγμα, να φράξει το μεταξύ των εν τη πρώτη γραμμή συνταγμάτων, κενό, εγκαθιστάμενο βορείως του χωριού Ταμπούρ Ογλού. Η αντεπίθεση των άνω τουρκικών μεραρχιών (7ης και 57ης) ήταν βιαιότατη και υποστηριζόταν καλά από το πυροβολικό.

Το 34ο και το 1ο Συντάγματα Πεζικού, κατά των οποίων, κυρίως, στρέφονταν οι επιθέσεις, αμύνονται σθεναρώς των θέσεών τους και αποκρούουν αλλεπάλληλα κύματα επιθέσεων. Περί την 15:30 ώρα ο αγώνας βρίσκεται στην οξύτερή του φάση. Το Τουρμπέ Τεπέ σφυροκοπείται ανηλεώς και η κωνοειδής κορυφή του φαίνεται φλεγόμενη, από τις εκρήξεις των βλημάτων πυροβολικού. Τα επ' αυτού τμήματα αναγκάζονται να αποσυρθούν. Το 34ο Σύνταγμα αφού ενισχύθηκε εν τω μεταξύ με τάγμα του 46ου Συντάγματος Πεζικού της XII Μεραρχίας, επιχειρεί, περί την 18:00 ώρα επιθετική επιστροφή και ανακαταλαμβάνει το ήμισυ και πλέον του εδάφους που είχε εγκαταλειφθεί. Άμεση, όμως, τουρκική αντεπίθεση, το επαναφέρει στις θέσεις εξορμήσεως.

Καθ' ον χρόνο εξελισσόταν ο επί του Τουρμπέ Τεπέ αιματηρός αγώνας, το 7ο Σύνταγμα Πεζικού εξαπέλυσε, περί την 17:00 ώρα νέα επίθεση κατά των Διδύμων Λόφων, αλλά καθηλώθηκε με βαριές απώλειες. Παρόμοια τύχη είχε και επίθεση του 1ου Συντάγματος Πεζικού. Τουρκική αντεπίθεση κατά του 7ου Συντάγματος Πεζικού, αποκρούστηκε.

Αποτυχούσα επίθεση της I Τουρκικής Ομάδος Μεραρχιών

Την 13:00 ώρα στις 12/25 Αυγούστου σημειώθηκαν ισχυρές τουρκικές φάλαγγες προελαύνουσες προς Μανγκάλ Νταγ και Νοτίως αυτού. Οι φάλαγγες ανήκαν στην I Ομάδα Μεραρχιών, η οποία επιτίθονταν κατά του Μετώπου του Μανγκάλ νταγ μέχρι Μπουγιούκ Γιαϊτσί, προς ανακατάληψη του πρώτου και διαχωρισμό του Α΄ από του Β΄ Σώματος Στρατού. Η I Ομάς Μεραρχιών για να φέρει σε επιτυχές πέρας την αναληφθείσα απ' αυτή επιχείρηση, διέθεσε όλες τις δυνάμεις της, ανερχόμενες σε τρεις μεραρχίες πεζικού και δύο ιππικού.

Το επί του Μανγκάλ νταγ Σύνταγμα Ευζώνων κατέλαβε κατάλληλες θέσεις μάχης, ενώ το πυροβολικό έβαλε κατά των προελαυνουσών φαλάγγων. Η εις Κιουτσούκ Γιαϊσί σταθμεύουσα XIII Μεραρχία, ευθύς ως αντελήφθη την κατά του Μανγκάλ νταγ επίθεση επεμβαίνει αυτοβούλως στον αγώνα, κατ' αρχάς με το πυροβολικό της και εν συνεχεία με τα δύο συντάγματά της πεζικού (3ο και 5/42 Ευζώνων).

Οι Τούρκοι, που είχαν καταλάβει τον αυχένα, αναγκάζονται κατ' αρχάς να συμπτυχθούν και εν συνεχεία να τραπούν σε φυγή. Καθ' ον χρόνο διεξαγόταν απεγνωσμένος αγώνας επί του Μανγκάλ νταγ κατά της 4ης Τουρκικής Μεραρχίας, δύο τάγματα, κατέχοντα τα ανατολικώς του χωριού Κιουτσούκ Γιαϊτσί υψώματα, απέκρουαν επιθέσεις της 24ης Τουρκικής Μεραρχίας και περί την 17:30 ώρα αναλάμβαναν αντεπίθεση και εν συνεχεία καταδίωξη των υποχωρούντων Τούρκων.

Την εσπέρα στις 12/25 Αυγούστου 1921, όλες οι μεραρχίες στις I Τουρκικής Ομάδος Μεραρχιών, μετά την πλήρη αποτυχία τους βρίσκονταν εν υποχωρήσει.

Οι Τούρκοι εγκαταλείπουν την πρώτη αμυντική τοποθεσία των 13/26 Αυγούστου 1921

Η νύχτα της 12/25 Αυγούστου πέρασε με σχετική ηρεμία και με ανταλλαγή εκατέρωθεν αραιών πυρών πυροβολικού. Την εσπέρα της 12/25 Αυγούστου, η Στρατιά ενημέρωσε τα Σώματα Στρατού και την VII Μεραρχία επί των επιτευγμάτων της ημέρας και επί των κινήσεων των Τούρκων. Ταύτα είχαν, ως προς την VII Μεραρχία, ότι αύτη άρχισε να περνάει το Σαγγάριο από τις 4:00 ώρα, στις 11/24

Οπτικός σύνδεσμος XIII Μεραρχίας εις Άμπια Νταγ
(Πηγή: Γενικό Επιτελείο Στρατού)

Αυγούστου, ότι απώθησε τους Τούρκους από τις δυτικά Πολατλί θέσεις τους και προελαύνει προς Πολατλί.

Η Στρατιά, βεβαιωθείσα ότι δεν υφίστατο απειλή κατά του δεξιού της προσανατολίζει τα Σώματα Στρατού και πάλι βάσει των αρχικών της προθέσεων, ήτοι της επιθέσεως με τον όγκο των δυνάμεών της βορείως του Γκεούκ ποταμού της τουρκικής τοποθεσίας και ταυτόχρονης υπερκέρασης ταύτης από Ανατολάς. Η Στρατιά, με την απόφασή της, τη ληφθείσα βάσει πληροφοριών μόνον της α ε ρ ο π ο ρ ί α ς και παρά τις αντίθετες πληροφορίες του Α΄ Σώματος Στρατού, απώλεσε πολύτιμο χρόνο δύο 24ώρων, κατά το οποίο ενέπλεξε δύο σώματα στρατού σε σκληρό και αιματηρό αγώνα επί νέων κατευθύνσεων και νέων ζωνών ενέργειας.

Την 20:15 ώρα στις 12/25 Αυγούστου 1921, η Στρατιά με διαταγή της εκδοθείσα προς επιβεβαίωση ομοίας τηλεφωνικής, διέτασσε:

Αύριο 13η Αυγούστου, άμα χαραυγή, Στρατιά συνεχίσει επίθεση στις Εγιούκ (Μπαμπά Γιακούπ) και είτα, αναλόγως καταστάσεως στις Γιαπάν Χαμάμ ή στις Ντερέ Κιόι (12 χιλιόμετρα Β. Α. Γιαπάν Χαμάμ). Γ΄ Σώμα Στρατού συνεχίσει επίθεση με γενική κατεύθυνση Εσκή Τσαλίς, με δεξιόν του επί της οδού Ινλάρ – Εβλί Φακαλί – Γιαπάν, μη συμπεριλαμβανομένης. Α΄ Σώμα Στρατού συνεχίσει επίθεση εν ζώνη μεταξύ άνω οδού συμπεριλαμβανομένης και γραμμής Εσκή Κισλά – ρείθρο ανατολικώς Κιζίλ Κογιουνλού. Β΄ Σώμα Στρατού θα επιτεθεί δραστηρίως δεξιά Α΄ Σώματος Στρατού με γενική κατεύθυνση Γκιουζελτζέ Καλέκιοϊ, θα υπερκεράσει εχθρική τοποθεσία ανατολικώς Κατακλί, με διεύθυνση υπερκεράσεως Κιζίλ Κουγιουνλού. Θα διατηρήσει οπίσω δεξιού εφεδρεία.

Βάσει στις διαταγής της Στρατιάς, το Α΄ Σώμα Στρατού εκδίδει τη δική του διαταγή στις μεραχίες του.

- Ενέργειες Ι Μεραρχίας. Η μεραρχία, η οποία από το πρωί της 13/25 Αυγούστου πιεζόταν από εχθρικές επιθέσεις και ιδιαίτερα το 14ο Σύνταγμα Πεζικού από την κατεύθυνση Τουρμπέ Τεπέ, ανέφερε την 7:40 ώρα προς το Α΄ Σώμα Στρατού, ότι πιέζεται ισχυρώς εφ' όλου του Μετώπου και αδυνατεί να προελάσει, εάν δεν καταληφθεί το Τουρμπέ Τεπέ και το χωριό Ιντζερλί. Την 10:40 ώρα τάγμα του 14ου Συντάγματος Πεζικού, πιεζόμενο ισχυρώς, εγκαταλείπει τις θέσεις του και φεύγει εν αταξία προς το χωριό Μπαχτσετζίκ, όπου συγκρατείται. Το δημιουργηθέν κενό καλύπτεται εγκαίρως από το εφεδρικό τάγμα του συντάγματος. Τότε η Ι Μεραρχία υποβάλει και νέα αναφορά προς το Α΄ Σώμα Στρατού, αναφέρουσα ότι εξακολουθεί πιεζόμενη ισχυρώς. Εις απάντηση λαμβάνεται διαταγή του Α΄ Σώματος Στρατού, την 14:00 ώρα, να ωθήσουν δραστηριότατα την ορισθείσα επίθεσή των οι μεραρχίες. Η Ι Μεραρχία, η οποία από την 15:50 ώρα είχε ενισχυθεί με δύο τάγματα του 41ου Συντάγματος Πεζικού της XII Μεραχίας, αναλαμβάνει επίθεση με το δεξιό του, με δυο συντάγματά της και επιτυγχάνει αφενός να βελτιώσει τις θέσεις της και αφετέρου να συντρέξει τον αγώνα στις γειτονικής XIII Μεραρχίας.
- Ενέργειες ΙΙ Μεραρχίας. Η ΙΙ Μεραρχία από το πρωί, ως τις απογευματινές ώρες της 13/26 Αυγούστου δεν προέβη σε καμιά ενέργεια, διότι ανέμενε, βάσει συνεννοήσεως, την εκδήλωση επιθέσεως

εκ μέρους του 28ου Συντάγματος, το οποίο κατείχε το δεξιό της γειτονικής Χ Μεραρχίας. Αλλά μέχρις εσπέρας το 28ο Σύνταγμα Πεζικού δεν εξεδήλωσε την αναμενόμενη επίθεσή του. Όταν το Α΄ Σώμα Στρατού, συνεπεία σχετικής διαταγής της Στρατιάς διέταξε την 14:00 ώρα, ως εξετέθη, να ωθηθεί δραστηριότατα, η επίθεση της ΙΙ Μεραρχίας εξαπέλυσε ταύτην την 17:30 ώρα, με συμπαρατεταγμένα τα τρία συντάγματά της. Παρά την ισχυρή αντίσταση των Τούρκων, το 34ο Σύνταγμα Πεζικού καταλαμβάνει διά της λόγχης την κωνοειδή κορυφή του Τουρμπέ Τεπέ, αυτή τη φορά οριστικά και σταθεροποιείται επ' αυτού. Το αριστερά προελάσαν 7ο Σύνταγμα Πεζικού μετ' ολίγον καθηλώνεται. Ο διοικητής του συντάγματος συλλαμβάνει και εφαρμόζει δικό του σχέδιο στις κατάληψη των Διδύμων Λόφων. Προωθεί αθορύβως τα τάγματά του, υπό την κάλυψη του σκότους, μέχρις αποστάσεως 250 μ. από τα τουρκικά χαρακώματα. Την 3:00 ώρα της 14/27 Αυγούστου, ότε η βολή προπαρασκευής πυροβολικού επαναλήφθηκε για τρίτη φορά, τα τάγματα εξόρμησαν αποφασιστικά και με ένα άλμα κατέλαβαν, εντός ελαχίστου χρόνου, στις Διδύμους Λόφους, των οποίων τα χαρακώματα ευρέθησαν κενά, διότι οι Τούρκοι αναπαύονταν στις θέσεις αναμονής.

Την κατάληψη των Διδύμων Λόφων ως και του Τουρμπέ Τεπέ απακολούθησαν αλλεπάλληλες αντεπιθέσεις, που συνεχίστηκαν μέχρι των πρωινών ωρών της 14/27 Αυγούστου, αλλά όλες αποκρούστηκαν. Περί την 4:00 ώρα, στις 14/27 Αυγούστου, το 1ο Σύμταγμα Πεζικού κατέλαβε αμαχητί τις τουρκικές θέσεις, εγκαταληφθείσες κατά τη νύχτα.

Στις πρώτες ώρες στις 14/27 Αυγούστου, η μάχη του Ταμπούρ Ογλού έληξε με πλήρη επικράτηση των ελληνικών όπλων. Οι Τούρκοι υποχώρησαν σ' ολόκληρο το προ του Α΄ Σώματος Στρατού μέτωπο και ανατολικότερα. Οι μεραρχίες δεν προέβησαν σε καταδίωξη των υποχωρούντων, λόγω υπερβολικής κοπώσεως των ανδρών και πολλών απωλειών.

Το Α΄ Σώμα Στρατού κατέκτησε την ισχυρά οργανωμένη τοποθεσία Ταμπούρ Ογλού, καταβαλόν την αντίσταση 6 τουρκικών μεραρχιών. Αλλά δεν μπόρεσε να εκμεταλλευθεί την επιτυχία του αυτή, ελλείψει διαθεσίμου εφεδρικής δυνάμεως, διότι υποχρεώθηκε, κατά την εξέλιξη στις μάχης, να εμπλέξει, διαδοχικά, στον αγώνα, κατά τμήματα το μεγαλύτερο μέρος της εφεδρικής του ΧΙΙ Μεραρχίας. Επίσης η Στρατιά δεν διέθετε εφεδρική δύναμη και ως εκ τούτου χάθηκε η παρουσιασθείσα ευκαιρία εκμεταλλεύσεως.

Το Α΄ Σώμα Στρατού, μετά την επάνοδο των προωθηθεισών αναγνωρίσεων, οι οποίες ουδέν συνάντησαν, προώθησε τη διάταξή του προς Βορρά και κατέλαβε ακωλύτως τη γραμμή Γκεντικλί – Ιντζερλί – Αλατζίκ – αμέσως νοτίως Εβλί Φακελί, του αριστερού του παραμείναντος επί των Διδύμων Λόφων.

Η μάχη του Ταμπούρ Ογλού απέβη εκ των πλέον αιματηρών της εκστρατείας προς Άγκυρα. Οι απώλειες αμφοτέρων των αντιπάλων υπήρξαν σοβαρές. Οι Τούρκοι φεύγοντες εγκατέλειψαν επί του πεδίου στις μάχης σωρεία πτωμάτων. Κατά ανεπίσημες τουρκικές πηγές η 3η Μεραχία Καυκάσου είχε μόνο, κατά την 12/25 Αυγούστου, τόσες απώλειες, ώστε η δύναμη των ενεργώς μετασχόντων στις μάχης λόχων πεζικού περιορίστηκε από 90 σε 40 άνδρες.

Οι απώλειες του Α΄ Σώματος Στρατού, κατά τον τριήμερο αγώνα (11/24, 12/25 και 13/26 Αυγούστου) υπήρξαν πλέον ή σοβαρές ανελθούσες εν συνόλω σε 3.175 άνδρες, εκ των οποίων: νεκροί αξιωματικοί 24, οπλίτες 415, τραυματίες αξιωματικοί 115 και οπλίτες 2.452, εξαφανισθέντες οπλίτες 169. Στις μεγαλύτερες απώλειες από τις μεραρχίες είχε η ΙΙ Μεραρχία.

Η μάχη στις Σαπάντζας

Το Γ΄ Σώμα Στρατού, με τις ΙΙΙ και Χ Μεραρχίες του, βρισκόταν εγκατεστημένο από το απόγευμα της 10/23 Αυγούστου 1921, επί των Νοτίως του ποταμού Γκεούκ υψωμάτων και αμέσως νοτιοδυτικά Ινλάρ Κατραντζί μέχρι του Σαγγαρίου.

Προκειμένου να αναληφθεί από το πρωί της επομένης, 11/24 Αυγούστου, γενική επίθεση κατά του Βορείως του ποταμού Γκεούκ τουρκικής αμυντικής τοποθεσίας, ο επιτελάρχης του Σώματος Στρατού, με μέρος του επιτελείου του εξετέλεσε τις απογευματινές ώρες αναγνώριση των έναντι της Χ Μεραρχίας τουρκικών θέσεων, από την οποία, πλην των άλλων, διαπίστωσε ότι ο Γκεούκ αποτελούσε κώλυμμα, λογω της φύσεως στις κοίτης του και των υπαρχόντων εκατέρωθεν, σε πολλά σημεία ελών.

Η νύχτα της 10/23 Αυγούστου πέρασε ήρεμα. Τις πρώτες ώρες της 11/24 Αυγούστου κοινοποιήθηκε στα Σώματα Στρατού διαταγή της Στρατιάς, διά της οποίας αύτη ανέβαλλε την επίθεση για την 12/25 Αυγούστου.

Την 13:00 ώρα της 11/24 Αυγούστου ελήφθη η διαταγή στις Στρατιάς, η οποία εν αρχή παρείχε την πληροφορία, προερχόμενη από αεροπορική αναγνώριση (περί της ανακριβείας ταύτης έγινε ήδη αρκετός λόγος), ότι οι Τούρκοι απέσυραν δυνάμεις από το οχυρωμένο μέτωπο Γκεούκ Καντραντζί, τις οποίες κατεύθυναν προς ανατολάς και εν συνεχεία διέτασσε το Γ΄ Σώμα Στρατού να επιθεθεί καθ' ολοκλήρου του έναντι Μετώπου. Εις εκτέλεση σχετικής διαταγής του Γ΄ Σώματος Στρατού, αμφότερες οι μεραρχίες του άρχισαν κινούμενες επιθετικά την 14:00 ώρα εντός των καθορισθεισών σ' αυτές ζωνών και βάσει αποστολών.

- Η Χ Μεραρχία κινηθείσα σε δύο φάλαγγες κατέλαβε, μετά ασθενή εχθρική αντίσταση περί την 20:00 ώρα τους αντικειμενικούς της σκοπούς ήτοι τα βορειοδυτικώς Ινλάρ Κατραντζί και τα αμέσως νοτίως Ιλιτζά υψώματα.
- Η ΙΙΙ Μεραρχία κινήθηκε ωσαύτως σε δύο φάλαγγες. Εκ τούτων η του 12ου Συντάγματος Πεζικού εμπλακείσα σε δίωρο αγώνα επί των Νοτίως του Γιλντίζ Νταγ κλιτύων δεν ολοκλήρωσε τον αντικειμενικό της σκοπό, όστις ήταν η κατάληψη της ανατολικής κορυφής του Γιλντίζ νταγ. Εξ αντιθέτου η φάλαγγα του 2/39 Συντάγματος Ευζώνων, καίτοι βαλόμενη από πυροβολικό, απέτυχε να καταλάβει, κατόπιν μικρής αντιστάσεως, τη δυτική κορυφή του Γιλντίζ νταγ.

12/25 Αυγούστου 1921

Για την επόμενη μέρα, 12/25 Αυγούστου η Στρατιά διέταξε το Γ΄ Σώμα Στρατού με γενική κατεύθυνση Κιζίλ Κιόι ως είχε διαταχθεί. Το Σώμα Στρατού διέταξε εν συνεχεία αμφότερες τις μεραρχίες να συνεχίσουν την επίθεση, αφού καθόρισε σ' αυτές κατευθύνσεις και ζώνες ενέργειας. Ώρα εξορμήσεως ορίστηκε για μεν την Χ Μεραρχία η 7:00, για δε την ΙΙΙ Μεραρχία η 5:00.

- Η Χ Μεραρχία εξόρμησε την καθορισθείσα ώρα σε δύο φάλαγγες. Και η μεν δεξιά του 28ου Συντάγματος Πεζικού, καθηλώθηκε σ' αυτές της βάσεως εξορμήσεώς της, η δε αριστερή, του 27ου Συντάγματος Πεζικού απέτυχε στην πρώτη της προσπάθεια, αναλαβούσα εκ νεόυ επίθεση πέτυχε να καταλάβει το νότιο τμήμα του αντερίσματος. Παρά τη διαταγή του Γ΄ Σώματος Στρατού, όπως γίνει άμεση εκμετάλλευση της επιτυχίας του 27ου Συντάγματος Πεζικού και οι δύο φάλαγγες της μεραρχί-

ας παρέμειναν ολόκληρη την ημέρα και την επόμενη 13/26 Αυγούστου εγκατεστημένες στις θέσεις τους.

- Η ΙΙΙ Μεραρχία επανέλαβε την κίνηση με δύο φάλαγγες και κατέλαβε εύκολα με τη δεξιά φάλαγγα του 12ου Συντάγματος Πεζικού την ανατολική παρυφή του Γιλντίζ Νταγ, όπου ανεστάλη η κίνησή της, με την αριστερή φάλαγγα του 2/39 Συνντάγματος Ευζώνων, προσέκρουσε στα συρματοπλέγματα στις οχυρής θέσης του Ταρλά Μπαΐρ και αναγκάστηκε να ανακόψει και ταύτης την προέλαση.

Το Γ΄ Σώμα Στρατού αντιληφθέν ότι δεν ήταν δυνατή η κατάληψη του Ταρλά Μπαΐρ με μετωπική επίθεση, διέταξε την ΙΙΙ Μεραρχία να επιδιώξει την κατάληψη αυτού ελισσόμενη επί των Νοτίων κλιτύων των υψωμάτων. Αλλά γενόμενη αναγνώριση από τους διοικητάς των συνταγμάτων, του αρχηγού πυροβολικού και του επιτελάρχου της μεραρχίας, κατέδειξε το δύσκολο του ελιγμού, διότι οι τουρκικές οχυρώσεις εξετείνοντο προς ανατολάς και δεν παρουσίαζαν κενά προς εκμετάλλευση. Ως εκ τούτου το εγχείρημα ματαιώθηκε.

Αεροπλάνο, τύπου Breguet της ελληνικής αεροπορίας κατά τη Μικρασιατική Εκστρατεία.

Η επελθούσα νύχτα βρήκε τις μονάδες επιθέσεως σταθερά εδραιωμένες επί των καταληφθεισών θέσεων. Δεξιά (ανατολικά) του Γ΄ Σώματος Στρατού, το 7ο Σύνταγμα Πεζικού της ΙΙ Μεραρχίας, παρά τις ηρωικές του προσπάθειες, παρέμεινε κλεισμένο προ των Διδύμων Λόφων. Αριστερά του Γ΄ Σώματος Στρατού, η VII Μεραρχία διελθούσα τον Σαγγάριο, προήλασε κατά μήκος της σιδηροδρομικής γραμμής προς Πολατλί και ήδη βρισκόταν περί τα 5 χιλιόμετρα ανατολικά του ποταμού.

Η τουρκική αεροπορία καίτοι και αυτή διέθετε ελάχιστα αεροπλάνα εντούτοις, λόγω της εξορμήσεώς της από το αεροδρόμιο Αγκύρας, είχε μείζονες δυνατότητες της ημετέρας, ως δρώσα από εγγύς αεροδρόμιο και σε πολύ γνωστά εδάφη. Και ενώ στην ημέτερη αεροπορία είχε απαγορευθεί κάθε βομβαρδισμός από τη Στρατιά, η τουρκική αεροπορία, ουχί σπανίως μας υπενθύμιζε την ύπαρξή της με βομβαρδισμό. Ούτω την ημέρα εκείνη, 12/25 Αυγούστου, καθ ην ώρα ο λόχος στρατηγείου της ΙΙΙ Μεραρχίας μετακινούνταν από την περιοχή Γκιοκ Μπαΐρ σε θέση νοτίως της δυτικής παρυφής του Γιλντίζ νταγ, βλήθηκε, ανεπιτυχώς από τουρκικό αεροπλάνο τη στιγμή της διαβάσεως του Γκεούκ ποταμού.

13/26 Αυγούστου 1921

Για την 13/26 Αυγούστου, η Στρατιά διέταξε να συνεχισθεί η επίθεση των Σωμάτων Στρατού και της VII Μεραρχίας από τη χαραυγή. Το Γ΄ Σώμα Στρατού, το οποίο είχε εντολή να συνεχίσει την επίθεση, με γενική κατεύθυνση προς Εσκή Τσαλί και με το δεξιό του παρά την οδό Ινλάρ Κατραντζί – Εβλί Φακιλί, διέταξε σχετικές ενέργειες των υπ' αυτό δύο μεραρχιών. Ούτω το πρωί στις 13/26 Αυγούστου 1921:

- Η Χ Μεραρχία αφενός προώθησε το 30ό Σύνταγμα Πεζικού στο κενό, μεταξύ ταύτης και της ΙΙΙ Μεραρχίας και αφετέρου διέταξε τα άλλα δύο συντάγματά της (το 27ο και το 28ο), που ενισχύθηκαν με πυροβολικό, να επιτεθούν αποφασιστικά. Και τα μεν 27ο και 28ο Συντάγματα Πεζικού δεν κατόρθω-

σαν να κερδίσουν έδαφος και παρέμεναν καθηλωμένα, το δε 30ό Σύνταγμα Πεζικού, κατόπιν αγώνος κατέλαβε περί την 19:00 ώρα προχωρημένες θέσεις των Τούρκων, παρά το χωριό Αλικιόι.

- Η ΙΙΙ Μεραρχία κατά τη νύχτα της 12/25 προς στις 13/26 Αυγούστου, συγκρότησε όπισθεν της γραμμής του 12ου Συντάγματος Πεζικού την φάλαγγα ελιγμού. Έναντι του Ταρλά Μπαΐρ αφέθη το 2/39 Σύνταγμα Ευζώνων, μείον τάγμα και μοίρα ορειβατικού πυροβολικού, με αποστολή απασχολήσεως μόνο.

Ανεξάρτητη μεραρχία: Συνεννόηση διά του οπτικού κατά την ημέρα (Πηγή: Γενικό Επιτελείο Στρατού)

Περί την 4:45 ώρα της 15/26 Αυγούστου, η φάλαγγα ελιγμού, αποτελούμενη από το 12ο Σύνταγμα Πεζικού ως εμπροσθοφυλακή με μοίρα ορειβατικού πυροβολικού και ως κυρίου σώματος από τα ΙΙ/6, ΙΙ/39 Τάγματα. Μοίρα πεδινού πυροβολικού και διλοχία μηχανικού, άρχισε κινούμενη προς Ανατολάς προπορευόμενης της ΙΙΙ Ημιλαρχίας. Ευθύς άμα τη εκκινήσει της η φάλαγγα, γενομένη αντιληπτή από εχθρικά παρατηρητήρια, δέχτηκε δραστικά πυρά πυροβολικού. Η φάλαγγα ελιγμού βαλλόμενη συνεχώς, προχωρεί βραδέως και με διστακτικότητα. Το φίλιο πυροβολικό, λόγω του μικρού βεληνεκούς και της ευθυτενούς του τροχιάς, δεν δύναται να ενοχλήσει το κεκαλυμμένο εχθρικό τοιούτο.

Εν τω μεταξύ η εμπροσθοφυλακή της φάλαγγας ελιγμού (12ου Συντάγματος Πεζικού) προσκρούει επί των πρώτων αντιστάσεων, Ν. Α. του χωριού Τοϊντελίρ και το μεσημέρι συνδέεται με το 30ό Σύνταγμα Πεζικού. Οι δυο διοικητές συνταγμάτων, συνεννοούνται να επιτεθούν από κοινού την 12:20 ώρα. Αλλά ο καθένας αναμένει να εκδηλώσει ο άλλος την επίθεση και έτσι αμφότερα τα συντάγματα αδρανούν.

Την 12:30 ώρα το Γ΄ Σώμα Στρατού μεταδίδον διαταγή της Στρατιάς, διατάσσει αμφότερες τις Μεραρχίες να εξορμήσουν την 15:00 ώρα. Αλλά μάταια αναμένει μέχρι τις 17:00 ώρα, την εξόρμησή της. Επαναλαμβάνει έντονα τη διαταγή εξορμήσεως, αλλά οι φάλαγγες παραμένουν προσκολλημένες στις θέσεις τους, λόγω εύστοχου και δραστικού πυρός των Τούρκων. Την 17:20 ώρα της 13/26 Αυγούστου, η Στρατιά διατάσσει το Γ΄ Σώμα Στρατού να ελιχθεί με ολόκληρη τη Χ Μεραρχία, καθότι το δεξιό της Στρατιάς πιεζόταν ισχυρά. Αλλά το 27ο και 28ο Σύνταγμα της Χ Μεραρχίας, παρά στις επανειλημμένες και επίμονες διαταγές του Γ΄ Σώματος Στρατού, αδράνησαν και παρέμειναν στις θέσεις τους Β. Δ. του Ινλάρ Κατραντζί και Β. Ιλιτζά.

Δεξιά του Γ΄ Σώματος Στρατού, παρά τη διάρρηξη της εχθρικής αμυντικής τοποθεσίας, διά καταλήψεως του Τουρμπέ Τεπέ και βραδύτερα των Διδύμων Λόφων από το Α΄ Σώμα Στρατού, οι Τούρκοι άρχισαν να υποχωρούν.

Η VII Μεραρχία (αριστερά) συνέχιζε την προς Πολατλί επιθετικής της κίνηση, εκατέρωθεν της σιδηροδρομικής γραμμής.

Κατάληψη του Κιζίλ Τεπέ (Τραπεζοειδούς)

Η Στρατιά διέταξε τα Σώματα Στρατού να συνεχίσουν την επίθεσή τους, από τη χαραυγή τη 14/27 Αυγούστου 1921, σύμφωνα προς την από 12/25 Αυγούστου διαταγή της. Κατά ταύτην το Γ΄ Σώμα Στρατού θα επιτίθονταν με γενική κατεύθυνση προς Εσκή Τσαλίς με το δεξιό της παρά την οδό Ινλάρ Κατραντζί – Εβλί Φακιλί – Γιαπάν Χαμάμ.

14/27 Αυγούστου 1921

Βάσει της ανωτέρω διαταγής, το Γ΄ Σώμα Στρατού διέταξε τις υπ' αυτό Χ και ΙΙΙ Μεραρχίες, όπως συνεχίσουν την προέλαση από την 5:30 ώρα της 14/27 Αυγούστου, αφού έθεσε υπό τις διαταγές της ΙΙΙ Μεραρχίας το Μικτό Απόσπασμα της Χ Μεραρχίας από του 30ού Συντάγματος Πεζικού και της Χα Μοίρας Ορειβατικού Πυροβολικού.

Το πρωί της 14/27 Αυγούστου, όταν πληροφορήθηκε το Γ΄ Σώμα Στρατού ότι της προελαυνούσης Μεραρχίας πιεζόταν ισχυρά το ακάλυπτο αριστερό της, διέταξε την Χ Μεραρχία να επισπεύσει την επίθεση.

Η Χ Μεραρχία, αφού επιτέθηκε το πρωί της 14/27 Αυγούστου με τις δύο φάλαγγές της κατέλαβε, με τη δεξιά μεν φάλαγγα του 28ου Συντάγματος Πεζικού το ύψωμα 1015 και ήχθη μέχρι του ύψους του χωριού Εβλί Φακιλί. Η αριστερή φάλαγγα του 27ου Συντάγματος Πεζικού κατέλαβε το Κιζίλ Τεπέ χωρίς αντίσταση και συνέχισε την προέλασή της προς Σαπάντζαν 1.000 μ. Ν. Δ. της οποίας αναγκάστηκε να ανακόψει την κίνησή της, λόγω σφοδρών πυρών πυροβολικού. Εκεί παρέμεινε μέχρι της εσπέρας, χωρίς να μπορέσει να διευρύνει το ρήγμα που διανοίχθηκε στην εχθρική τοποθεσία.

Η ΙΙΙ Μεραρχία δεν πέτυχε τι το άξιον λόγου κατά την 14/27 Αυγούστου. Μάταια το Γ΄ Σώμα Στρατού και η διοίκηση της μεραρχίας αναμένουν από το πρωί την εξόρμηση του 30ού και 12ου Συνταγμάτων Πεζικού. Αμφότερα τα συντάγματα, βαλλόμενα πλευρικά αδυνατούσαν να προχωρήσουν. Ο διοικητής του Γ΄ Σώματος Στρατού παρακολουθών την εξέλιξη της μάχης από το παρατηρητήριό του, διαρκώς προέτρεπε τη μεραρχία να πιέσει στις μονάδες της προς εξόρμηση, αλλά μέχρι της εσπέρας η κατάσταση δεν μεταβλήθηκε.

Η Στρατιά, που επειγόταν να καθαρίσει το ταχύτερο την κατάσταση στο νοτιοδυτικό τμήμα του Μετώπου, απέστειλε τον υπαρχηγό του επιτελείου του Γ΄ Σώματος Στρατού προς μελέτη της καταστάσεως. Μετά αναγνώριση του υπαρχηγού και του επιτελάρχη του Σώματος Στρατού, αποφασίστηκε όπως ολόκληρη η Χ Μεραρχία, πλην τάγματος, στραφεί κατά της Δ. Σαμπάντζας αμυντικής τοποθεσίας, ενεργούσα σε σύνδεσμο με την ΙΙΙ Μεραρχία, η οποία θα συνέχιζε την επίθεση προς τον καθορισθέντα αντικειμενικό σκοπό.

15/28 Αυγούστου 1921

Η Στρατιά με διαταγή επιχειρήσεων της 20:20 ώρας, της 14/27 Αυγούστου προς τα Σώματα Στρατού και την VII Μεραρχία, διάτασσε για την επόμενη, 15/28 Αυγούστου, τη συνέχιση δραστήρια της επιθέσεως από τη χαραυγή. Για το Γ΄ Σώμα Στρατού καθόριζε όπως στρέψει την Χ Μεραρχία του προς βορειοδυτικά, καλυπτόμενη προς Βορρά με μικτό απόσπασμα, όπως σε συνδυασμό με την ΙΙΙ Μεραρχία καταλάβει τις δυτικά Σαμπάντζας οργανωμένες θέσεις και καταδιώξει τους Τούρκους Βορείως τούτων.

Η ανωτέρω διαταγή περιήλθε στο Γ΄ Σώμα Στρατού μόλις την 7:00 ώρα της 15/28 Αυγούστου, ενώ η εξόρμηση καθοριζόταν για την χαραυγή. Το Σώμα Στρατού, όμως, αφού ενημερώθηκε από τον υπαρχηγό της Στρατιάς, είχε εκδώσει, αφ' εσπέρας, τη διαταγή του επιχειρήσεων, με ώρα εξορμήσεως την 5:00 της 15/28 Αυγούστου.

Η Χ Μεραρχία, αφού επιτέθηκε με δύο συντάγματα, το 27ο και το 30ό, καθηλώθηκε. Ενώ η ΙΙΙ Μεραρχία, αφού επιτέθηκε με το 12ο Σύνταγμα Πεζικού και το 2/39 Σύνταγμα Ευζώνων προχωρούσε βραδύτατα, υπό το σφοδρό πυρ του τουρκικού πυροβολικού.

Ο διοικητής του Γ΄ Σώματος Στρατού παρακολουθών την εξέλιξη στις μάχης από το παρατηρητήριό του εξέδωσε αλλεπάλληλες διαταγές και προς τις δύο μεραρχίες του, πιέζοντας αυτές να προχωρήσουν. Για να ενισχύσει την προσπάθεια της Χ Μεραρχίας, της απέδωκε το Σώμα Στρατού το 28ο Σύνταγμα, μείον τάγμα, το οποίο είχε κρατήσει για εφεδρεία του.

Η Χ Μεραρχία, κατόπιν διαταγών του Σώματος Στρατού και της αποδόσεως σ' αυτή του 3ου Συντάγματός της, επετέθη, την 17:00 ώρα με σφοδρότητα και θάρρος. Οι άνδρες της κατόρθωσαν να φθάσουν στα εχθρικά χαρακώματα και να εκβάλουν με τη λόγχη από αυτά τους πεισμόνως αμυνόμενους Τούρκους. Περί την 19:00 είχε καταληφθεί το πλείστον μέρος των δυτικά της Σαπάντζας υψωμάτων και οι ανώτερες προσβάσεις της γυμνής κορυφής.

Η ΙΙΙ Μεραρχία μέχρι της εσπέρας δεν έσχε ικανή επιτυχία. Το 12ο Σύνταγμά της διεξάγον σκληρό αγώνα, προωθούνταν βραδέως καθ' όλη την ημέρα χωρίς να καταλάβει το χωριό Τοΐντεμιρ. Το 2/39 Σύνταγμα Ευζώνων κατορθώνει να καταλάβει δυο σειρές χαρακωμάτων, αλλά αποτυγχάνει να ανεβεί στην κορυφογραμμή.

Καθ' όλη τη νύχτα οι Τούρκοι επιτίθονταν προς ανάκτηση των απωλεσθέντων. Το μόνο που πέτυχαν ήταν η ανακατάληψη του απωλεσθέντος τμήματος της γυμνής κορυφής.

Η Τουρκική αεροπορία και κατά την ημέρα αυτή, δεν παρέλειψε τις αποστολές βομβαρδισμού. Ούτω τουρκικό αεροπλάνο βομβάρδισε επιτυχώς το Σταθμό Διοικήσεως του Γ΄ Σώματος Στρατού, εγκατεστημένο περί τα 2 χιλιόμετρα νοτιοδυτικά του χωριού Ιλιτζά. Εκ των ριφθισών βομβών φονεύθηκαν δύο στρατιώτες και τραυματίστηκαν 7. Επίσης τραυματίστηκε βαρέως ο υπασπιστής του διοικητικού πυροβολικού υπολοχαγός **Δημόπουλος Ιωάννης**, υποκύψας βραδύτερα στα τραύματά του.

16/29 Αυγούστου
Εγκατάλειψη υπό των Τούρκων του οροπεδίου Τοϊντεμίρ.

Για την 16/29 Αυγούστου η Στρατιά διάταξε τα Σώματα Στρατού και την VII Μεραρχία να εξορμήσουν συγχρόνως, την 5:00 ώρα και να συνεχίσουν δραστήρια την επίθεση, σύμφωνα με την από 14/27 Αυγούστου διαταγή της.

Το Γ΄ Σώμα Στρατού διατάσσει τις μεραρχίες του να επιτεθούν με γενική κατεύθυνση της μεν Χ Μεραρχίας προς Κορσακλί, της δε ΙΙΙ Μεραρχίας προς Καραμαμζαλί.

Η Χ Μεραρχία αφού εξόρμησε άμα στις έω, με τα 27ο και 30ό Συντάγματα Πεζικού εν πρώτη γραμμή και το 28ο Σ. Π. εν εφεδρεία ανατρέπει πανταχού τους απεγνωσμένα αμυνόμενους Τούρκους, καταλαμβάνει το 30ό Σύνταγμά της τη γυμνή κορυφή, την οποία και διατηρεί παρά τις ισχυρές τουρκικές αντεπιθέσεις. Από την 9:00 ώρα σημειώνεται γενική σύμπτυξη των Τούρκων, την οποία παρακολουθούν κατά πόδας το 27ο και 28ο Συντάγματα Πεζικού.

Η ΙΙΙ Μεραρχία εξορμά και αυτή από τη χαραυγή με αμφότερα τα συντάγματά της. Το 12ο Σύνταγμα Πεζικού κατευθύνεται, αποφασιστικά, προς το αμέσως Νοτίως του χωριού Τοϊντεμίρ αμυντικό συγκρότημα.Έκαστο τάγμα του έχει αντικειμενικό σκοπό ανά μία περιβολή από τις απαρτίζουσες το οχυρό τρεις τοιαύτες. Το ΙΙΙ/12 Τάγμα καταλαμβάνει περί την 10:00 ώρα την κεντρική περιβολή μετά δεινή πάλη σώματος προς σώμα αγριότατο με τη λόγχη αγώνα. Εν συνεχεία το τάγμα τούτο ενισχύει το Ι Τάγμα, για την κατάληψη στις Ανατολικής περιβολής. Τέλος, το ΙΙ Τάγμα καταλαμβάνει την τρίτη περιβολή, η οποία βρισκόταν στο χωριό Τοϊντεμίρ. Το οχυρό πέφτει και το 12ο Σύνταγμα εγκαθίσταται επί τη κορυφογραμμής. Τη σκληρότητα του αγώνος μαρτύρησαν τα ανευρεθέντα συμπλέγματα αλληλο-λογχισμένων στρατιωτών (Τούρκων και Ελλήνων).

Το 2/39 Σύνταγμα Ευζώνων της Μεραρχίας δεν δυνήθηκε να αναπτύξει την επίθεσή του και παρέμεινε από το πρωί καθηλωμένο, προ των τουρκικών θέσεων.

Η Στρατιά, με την από 9:10 ώρας, της 16/29 Αυγούστου διαταγή της, διέταξε την απηνή καταδίωξη του υποχωρούντος εχθρού, αλλά καμιά από τις μεραρχίες του Γ΄ Σώματος Στρατού κινήθηκε, ελλείψει ακμαίων εφεδρικών δυνάμεων.

Η εχθρική αεροπορία και κατά την ημέρα αυτή σημείωσε την ύπαρξή της με βομβαρδισμό, περί την 9:30 ώρα του Σταθμού Διοικήσεως της ΙΙΙ Μεραρχίας με αποτέλεσμα το φόνο τριών στρατιωτών και τον τραυματισμό 15. Από το βομβαρδισμό υπέστη ελαφρές ζημίες και ο ασύρματος της μεραρχίας. Είναι η δεύτερη φορά που το στρατηγείο στις ΙΙΙ Μεραρχίας αποτελεί στόχο της εχθρικής αεροπορίας.

17/30 Αυγούστου 1921
Γενική υποχώρηση της IV Τουρκικής Ομάδας Μεραρχιών

Η IV Ομάς Μεραρχιών, η οποία αντιμετώπιζε το Γ΄ Σώμα Στρατού, μετά τη διάσπαση του Μετώπου της, εγκαταστάθηκε επί της γραμμής αμύνης στις αντικλιτύες του οροπεδίου. Η Τουρκική Στρατιά εκίνησε εσπευσμένα ενισχύσεις από την περιοχή Πολατλή, προς Σαριχαλίλ τις απογευματινές ώρες της 16/29 Αυγούστου και συγχρόνως διάτασσε τη IV Ομάδα Μεραρχιών να διατηρήσει τις κατεχόμενες θέσεις επί του Ταρλά Μπαΐρ και του Τοϊντεμίρ.

Μικτό επιτελείο αεροπορικού Σώματος. Ο **Βασίλειος Βλάχος** (στο μέσο)
ως ανθυπολοχαγός αεροπόρος – υπασπιστής, το έτος 1923, στη Θεσσαλονίκη.

Και ενώ η IV Ομάς Μεραρχιών καθόριζε με διαταγή της άμυνα επί των κατεχομένων θέσεων, βραδύτερα πήρε την απόφαση να αποσύρει τις δυνάμεις της, διότι θεωρούσε επισφαλή την περαιτέρω παραμονή της επί των θέσεων Δυτικά Τοϊντεμίρ και του Ταρλά Μπαΐρ. Μέχρι στις 5:00 ώρας της 17/30 Αυγούστου η IV Τουρκική Ομάς Μεραρχιών εγκαταστάθηκε επί της γραμμής νοτίως Κορσακλί – Καραμπουγιού – Σαριχαλίλ – μέχρι Σαγουντζαλί

Με την ολοκλήρωση της υπό των Τούρκων εκκενώσεως, στις Δυτικά Σαμπάντζα Ντερέ, μέχρι Γιλντίζ νταγ, ισχυρώς οργανωμένης αμυντικής τοποθεσίας, έληξε η μάχη στις Σαμπάντζας.

Κ ρ ί σ ε ι ς

Το Γ΄ Σώμα Στρατού, μη αντιληφθέν εγκαίρως τη σύμπτυξη των Τούρκων, δεν προέβη σε άμεση καταδίωξή τους και ούτω δόθηκε σ' αυτούς ο χρόνος να εγκατασταθούν ανενόχλητα στη νέα αμυντική γραμμή. Ούτω το Σώμα Στρατού βρέθηκε υποχρεωμένο να αναλάβει νέα εξόρμηση, για την πραγματοποίηση της οποίας οι μονάδες του άρχισαν προπαρασκευαζόμενες από το πρωί της 17/30 Αυγούστου, οπότε έγινε αντιληπτή, ότι δεν υπήρχε προ αυτών εχθρός.

Με την κατάληψη του οροπεδίου Τοϊντεμίρ και του ορεινού όγκου του Γιλντίζ νταγ προέκυψαν δύο σοβαρά πλεονεκτήματα, επ' ωφελεία στις Ελληνικής Στρατιάς. Πρώτον, απεφεύχθη ο σύνδεσμος μεταξύ Γ΄ Σώματος Στρατού και VII Μεραρχία, που κατέλαβε το Τιρνακτεΐζ. Δεύτερον, αποκαταστάθηκε νέα γραμμή εφοδιασμού των τριών Σωμάτων Στρατού δια Καβουντζή Κιοπρού (γέφυρας επί του ανατολικού κλάδου του Σαγγαρίου). Η μέχρι τότε χρησιμοποιούμενη οδός κινήσεως των εφοδιοπομπών, δια της ελεγχόμενης από το τουρκικό ιππικό Αλμυράς Ερήμου, εγκαταλείφθηκε. Η νέα γραμμή κινήσεως του ρεύματος εφοδιασμού παρείχε ασφάλεια και ήταν πολύ συντομότερη.

Α π ώ λ ε ι ε ς

Οι απώλειες αμφοτέρων των αντιπάλων κατά τη μάχη στις Σαμπάντζας ήταν σοβαρές. Οι περισσότεροι λόχοι των ελληνικών μονάδων απώλεσαν το τρίτο της δυνάμεώς τους, με μεγάλη αναλογία σε στελέχη. Το σύνολο των απωλειών του Γ΄ Σώματος Στρατού (ΙΙΙ και Χ Μεραρχιών) από την 11/24 Αυγούστου μέχρι την 16/29 Αυγούστου 1921, ανήλθαν σε 2.733 άνδρες, εκ των οποίων νεκροί: αξιωματικοί 30 και οπλίτες 416. Τραυματίες: αξιωματικοί 83 και οπλίτες 2.151. Αγνοούμενοι 53.

Δυσχέρειες διαβιβάσεων, ανεφοδιασμού και διακομιδών

1.- Διαβιβάσεις

Το φαινόμενο της καθυστερήσεως παραδόσεως προς τους αποδέκτες διαταγών της Στρατιάς, των Σωμάτων Στρατού και των μεραρχιών ακόμη, ήταν σύνηθες κατά στις επιχειρήσεις προς Άγκυρα, καθώς και σε προγενέστερες τοιαύτες.

Οι έγγραφες διαταγές στις Στρατιάς μεταφέρονταν στον προορισμό τους από τους αξιωματικούς συνδέσμους των Σωμάτων Στρατού. Οι αξιωματικοί αυτοί όντες υποχρεωμένοι να κινούνται επί αυτοκινήτων ή έφιπποι, κατά κανόνα εν καιρώ νυκτός, διένυαν αποστάσεις μέχρι και 50 και πλέον χιλιομέτρων σε χώρα εχθρική και άγνωστη, διαθέτοντες για μόνη ασφάλεια έναν ένοπλο οπλίτη. Οι περιοχές τις οποίες διέτρεχαν, βρίσκονταν, κατά το πλείστον υπό τον έλεγχο του τουρκικού ιππικού. Εφόσον οι διαταγές επιχειρήσεων μεταφέρονταν υπό τέτοιες συνθήκες δυσχερείς, ήταν επόμενο να καθυστερεί πολλάκις η επίδοσή τους. Αρκούσε μια βλάβη του αυτοκινήτου ή απώλεια του δρομολογίου ή παρέκκλιση από αυτό λόγω παρεμβολής στοιχείων τουρκικού ιππικού ή όποιο άλλο απρόοπτο γεγονός, για να επιβραδύνει την κίνηση του αξιωματικού – συνδέσμου, οπότε η μεταφερόμενη διαταγή περιερχόταν πολύ αργά στον αποδέκτη.

Η Στρατιά, για να εξασφαλίσει την έγκαιρη λήψη των διαταγών της από τα Σώματα Στρατού, επί πλέον στις αποστολής των εγγράφων δια των συνδέσμων – αξιωματικών συνέτασσε και σύντομη τηλεγραφική διαταγή, η οποία μεταδιδόταν με τον ασύρματο. Το μέσο τούτο διαβιβάσεως ήταν μεν ταχύτερο του πρώτου, αλλά ολιγότερο ασφαλές, διότι το περιεχόμενο των τηλεγραφημάτων, κρυπτογραφημένο, βέβαια, σπανίως μεταβιβαζόταν ως είχε. Συνήθως η μεταβίβαση ήταν ελλιπής, είτε λόγω ατμοσφαιρικών παρασίτων, είτε λόγω παρεμβολών, είτε λόγω σφάλματος κατά την κρυπτογράφηση, είτε, τέλος, λόγω βλάβης του μοναδικού ασυρμάτου της Στρατιάς ή τινός των Σωμάτων Στρατού. Οι βλάβες δε των ασυρμάτων δεν ήταν, βέβαια, σπάνιες.

2.- Ανεφοδιασμοί.

Η επιτευχθείσα με την κατάληψη του Γιλντίζ ταγ και του οροπεδίου Τοϊντεμέρ αποκατάσταση της γραμμής εφοδιασμού δια της γέφυρας Καβουντζί Κιοπρού, επέλυσε το προκύψαν σοβαρό πρόβλημα ανεφοδιασμού του μαχόμενου στρατού με πυρομαχικά. Ο ασκούμενος από τους Τούρκους έλεγχος, επί της ακολουθούσης τα Βόρεια κράσπεδα στις Αλμυρής Ερήμου οδού, την οποία υποχρεωτικά ακολουθούσαν οι εφοδιοπομπές, καθιστούσε από μέρα σε μέρα δυσχερέστερο τον ανεφοδιασμό των μονάδων της Στρατιάς και ιδία σε πυρομαχικά, καθ' ον χρόνο διεξάγονταν οι σπουδαιότερες μάχες, τις οποίες έδωκε ο Ελληνικός Στρατός κατά τις επιχειρήσεις προς Άγκυρα.

Η παράλειψη στις Στρατιάς να προωθήσει εγκαίρως επαρκείς ποσότητες πυρομαχικών προς τα πιθανά πεδία των μαχών, για τη δημιουργία αποθεμάτων, για αγώνα διάρκειας, τουλάχιστον τριών ημερών, θα απέβαινε μοιραία αν δεν αντισταθμιζόταν από το εξυψωμένο επιθετικό πνεύμα του Έλληνα μαχητού. Αλλά το αντιστάθμισμα αυτό πληρωνόταν με άφθονο αίμα, διότι η οικονομία στην κατανάλωση των βλημάτων πυροβολικού[15] που εφαρμόστηκε, δεν επέτρεπε, όχι μόνο την πλήρη, αλλά και τη μερική ακόμη εξουδετέρωση των οργάνων πυρός του αντιπάλου.

Η έλλειψη πυρομαχικών σημειώθηκε από στις αρχές στις ελληνικής επιθέσεως, με πρώτη συνέπεια να παραμείνουν αχρησιμοποίητα αρκετά πυροβόλα. Το μεγαλύτερο μέρος του βαρέος πυροβολικού αχρηστεύθηκε ελλείψει βλημάτων, κατά την κρισιμότερη φάση της μάχης του Ταμπούρ Ογλού. Η ΙΙΙ Μοίρα του Συντάγματος βαρέος πυροβολικού, αφού κατανάλωσε την 12/25 Αυγούστου, πρώτη μέρα της μάχης, 412 βολές, παρέμεινε την επόμενη με 41 βολές και το πρωί της 14/27 Αυγούστου με 2 μονάχα βολές, χωρίς ελπίδα αναπληρώσεως εκείνων που καταναλώθηκαν.

Την εσπέρα της 14/27 Αυγούστου, η Στρατιά διάτασσε τα Σώματα Στρατού να συνεχίσουν την επόμενη επίθεση. Με την αυτή διαταγή καθιστούσε συγχρόνως γνωστό σ' αυτά ότι την 15/28 και 16/29 Αυγούστου δεν θα έπαιρναν πυρομαχικά. Την επόμενη δε εσπέρα της 15/28 Αυγούστου απαγόρευσε την εκτέλεση από το πυροβολικό βολής προπαρασκευής, προ της εξορμήσεως του πεζικού για επίθεση. Κατά τη διεξαγωγή της μάχης του Κελέ Γκρότο, το Β΄ Σώμα Στρατού ανέφερε την εσπέρα στις 15/28 Αυγούστου στη Στρατιά ότι η συνέχιση στις επιθέσεως την επόμενη θα ήταν αδύνατη, αν δεν εφοδιαζόταν εν τω μεταξύ με πυρομαχικά.

Τη εσπέρα της 16/29 Αυγούστου ο υποστράτηγος **Κοντούλης** (διοικητής του Α΄ Σώματος Στρατού) με προσωπικό τηλεγράφημα επικαλούνταν προσωπική επέμβαση του διοικητή της Στρατιάς για τον εφοδιασμό του Σώματος με πυρομαχικά. Η έλλειψή της, τόνιζε, γενόμενη αντιληπτή στους μαχητές, μπορούσε να κάμψει το ηθικό τους. εξέθετε δε σε σοβαρό κίνδυνο το Σώμα Στρατού στερουμένου των μέσων να αποκρούσει ενδεχόμενη τουρκική επίθεση.

Ο στρατηγός **Κοντούλης Αλέξανδρος** (1858 – 1933), με την επίσημη στολή του και τα παράσημά του

Ο διοικητής στις Στρατιάς, του οποίου την ανησυχία επί του θέματος αυτού επέτεινε το ληφθέν τηλεγράφημα, κάλεσε το διευθυντή του IV Γραφείου του Επιτελείου του, αντισυνταγματάρχη **Σπυρίδωνος** και αφού επέδωσε το τηλεγράφημα, του ζήτησε να εξεύρει πάση θυσία τρόπο ασφαλούς μεταφοράς πυρομαχικών για τον ανεφοδιασμό των Σωμάτων Στρατού. Ο **Σπυρίδωνος** επιβίβασε, τότε, σε τρία ελαφρά φορτηγά αυτοκίνητα, αριθμό τινά Ευζώνων, τους οποίους εξόπλισε με οπλοπολυβόλα και διανύσαν το πλέον επικίνδυνο τμήμα της οδού, με μεγάλη ταχύτητα, έφθασε το πρωί στις 17/30 Αυγούστου στον παρά τη γέφυρα Μπαλικνταμί, επί του Νοτίου κλάδου του Σαγγαρίου, σταθμό ανεφοδιασμού. Ευρών εκεί έτοιμη φάλαγγα, από 120 φορτηγά αυτοκίνητα έμφορτα πυρομαχικών, την κίνησε αμέσως προς Ινλάρ Κατραντζή, υπό τη συνοδεία των εξοπλισμένων αυτοκινήτων.

15. Τα κιβώτια πυρομαχικών ανέγραφαν «Φειδώ πυρομαχικών», εν αντιθέσει προς τα τοιαύτα του αγγλικού στρατού, επί των οποίων γράφονταν: «Μη φείδεσθε πυρομαχικών».

Μετά διαδρομή 20 χιλιομέτρων, όταν η φάλαγγα βρισκόταν στη Βορείως του χωριού Τσελτίκ περιοχή, δέχτηκε πυκνά πυρά πυροβολικού και πεζικού, ενώ τουρκικό ιππικό επήλασε κατά του κέντρου της φάλαγγας. Η φάλαγγα διασπάσθηκε και τα μεν προς την κεφαλή 70 αυτοκίνητα, αφού ανέπτυξαν μεγάλη ταχύτητα διέφυγαν στις ανατολάς, υπό την κάλυψη πυκνού νέφους κονιορτού. Εκ των επομένων, τα μεν 40 αναστραφέντα επανήλθαν στη γέφυρα Μπαλικνταμί με τους οδηγούς και βοηθούς αυτών τραυματισμένους, τα δε υπόλοιπα 10 περιήλθαν στα χέρια στις τουρκικής μεραρχίας Μουρεττέπ, η οποία ενήργησε την επιδρομή.

Τα διαφυγόντα 70 αυτοκίνητα έφθασαν τις απογευματινές ώρες στις 17/30 Αυγούστου στον προορισμό τους, δηλ. στο Ινλάρ Κατραντζή και ανεφοδίασε τις μονάδες. Την ίδια μέρα, 17/30 Αυγούστου, αποκαταστάθηκε και η νέα γραμμή ανεφοδιασμού δια της γέφυρας Καβουτζί Κιοπρού.

Η χρησιμοποίηση της νέας αυτής οδού βελτίωσε μεν την κατάσταση, αλλά δεν επέλυσε πλήρως το πρόβλημα του εφοδιασμού. Η διακοπή των μεταφορών και η μη έγκαιρη αναπλήρωση των καταναλισκόμενων πυρομαχικών, υποχρέωσε τις μονάδες να καταναλώσουν εξ ολοκλήρου τα εφεδρικά τοιαύτα. Κατά την επανάληψή της εδόθη προτεραιότητα στις μεταφορές πυρομαχικών. Αλλά και πάλι δεν επετεύχθη η συμπλήρωση των υπό των συνθέσεων προβλεπόμενων και ιδία των βλημάτων πυροβολικού μέχρι πέρατος των επιχειρήσεων.

3.- Διατροφή

Ο εφοδιασμός του στρατεύματος με εφόδια διατροφής είχε παραμεληθεί πλήρως, ελλείψει μεταφορικών μέσων. Το στράτευμα διατρεφόταν, αφότου σχεδόν άρχισε η επίθεση και μέχρι επανόδου του, δυτικά του Σαγγαρίου, με βρασμένο κρέας, χωρίς αλάτι και βρασμένο σιτάρι, το οποίο αναπλήρωνε την κουραμάνα. Στο πλέον απομακρυσμένο Β΄ Σώμα Στρατού, δεν έφθανε ψωμί από την 13/26 Αυγούστου μέχρι την 24 Αυγούστου / 6 Σεπτεμβρίου.

Την 24 Αυγούστου / 6 Σεπτεμβρίου διενεμήθη μερίδα ψωμιού 75 δραμιών (240 γραμμαρίων), δηλ. το τέταρτο του προβλεπόμενου (300 δραμιών ή 960 γραμμαρίων) και μετά παρέλευση 6 ημερών έγινε νέα διανομή μερίδας άρτου. Ανάλογη κατάσταση επικρατούσε και στα άλλα δύο Σώματα Στρατού.

4.- Διακομιδή τραυματιών

Άλλο σοβαρό ζήτημα, που προκάλεσε η διακοπή των μεταφορών ήταν η διακομιδή των τραυματιών. Μεγάλος αριθμός από αυτούς είχε συγκεντρωθεί στο Ινλάρ Κατραντζή δυσανάλογα μεγαλύτερος από τις δυνατότητες νοσηλείας, των εκεί εγκατασταθέντων υγειονομικών σχηματισμών. Πολλοί τραυματίες, παραμένοντες χωρίς τροφή, προέβαιναν σε συχνές και θορυβώδεις διαμαρτυρίες.Έφθασαν μάλιστα στο σημείο να αποδοκιμάσουν τους αξιωματικούς και αυτόν ακόμη τον διοικητή της Στρατιάς.

Μόλις αποκαταστάθηκε το ρεύμα ανεφοδιασμού από τη γέφυρα Καβουτζή Κιοπρού, άρχισε και η αποσυμφόρηση των τραυματιών με τη χρησιμοποίηση αφενός των υγειονομικών αυτοκινήτων, τα οποία μέχρι τότε, ελλείψει βενζίνης, ακινητούσαν και αφετέρου των επιστρεφόντων κενών αυτοκινήτων εφοδιασμού, μέχρι του εκάστοτε ακραίου σιδηροδρομικού σταθμού.

Κατόπιν της από 18/31 Αυγούστου 1921 διαταγής της Στρατιάς διαλύθηκε ο παρά τη γέφυρα Μπαλικνταμί σταθμός εφοδιασμού και κατεστράφησαν οι, επί του Νοτίου κλάδου του Σαγγαρίου γέφυρες, πλην στις τοιαύτης του Φετίογλου.

Επίθεση κατά του Στρατηγείου στις Ελληνικής Στρατιάς (14/27 Αυγούστου 1921)

Την εσπέρα στις 14/27 Αυγούστου, όταν άρχισε η μάχη του Ταμπούρ Ογλού η V Τουρκική Ομάς Μεραρχιών Ιππικού ευρισκόμενη στο χώρο Κατιρλί – Σουρουκλού – Τσαλ Τεπέ Σινανλί, διετάχθη από τη Στρατιά Δυτικού Μετώπου να απασχολήσει από τα νώτα το δεξιό της Ελληνικής Στρατιάς, το οποίο αποτελούσε το Β΄ Σώμα Στρατού, σταθμεύον στις περιοχές Γιαϊτσί και Σαατλί.

Η V Τουρκική Ομάς Μεραρχιών, διέθεσε για το σκοπό αυτό ολόκληρη τη δύναμή της, η οποία αποτελείτο από τη 14η Μεραρχία Ιππικού[16]. Η 14η Μεραρχία, αφού εκκίνησε τη νύχτα από την περιοχή Σουλουκλού, έφθασε την επόμενη 12/25 Αυγούστου, λίαν πρωί, στο Σινανλί, οπόθεν θα συνέχιζε την κίνησή στις, ακολουθούμενη και από την 4η Ταξιαρχία, η οποία κατείχε το Ταλ Τεπέ. Αλλ' όταν επανέλαβε την προς Βορρά κίνηση, ίνα αχθεί στα νώτα του Β΄ Σώματος Στρατού και υπερέβη της γραμμή Χατζή Ομέρ Ογλού – Τσαλ Τεπέ, προσέκρουσε επί της Ελληνικής Ταξιαρχίας Ιππικού, η οποία κατείχε τα νοτιοδυτικά υψώματα του χωριού Χατζή Μουσάογλου και αναγκάστηκε να γυρίσει στο Σινανλί. Κατόπιν τούτου η 4η Ταξιαρχία Ιππικού, κινήθηκε από το Σινανλί προς Γιουζούκμπασι, για εκτέλεση αναγνωρίσεως, το δε 3ο Σύνταγμα Ιππικού της 14ης Μεραρχίας προς Κίρκογλου. Το σύνταγμα τούτο αφού προχώρησε μέχρι της οδού, την οποία ακολουθούσαν οι φάλαγγες ανεφοδιασμού της Ελληνικής Στρατιάς, οι οποίες μετέφεραν εφόδια εκ του, παρά τη γέφυρα Μπαλικνταμί Κέντρου Εφοδιασμού, εις τα τρία Σώματα Στρατού, προσέβαλλε φάλαγγα εμφόρτων αυτοκινήτων και συνέλαβε δύο αυτοκίνητα, τα λαφυραγώγησε, ενώ τα υπόλοιπα, αφού ανέπτυξαν ταχύτητα διέφυγαν. Βραδύτερα προσέβαλε εφοδιοπομπή καμήλων και συναπεκόμισε μικρό αριθμό από αυτές.

Από τη μέρα αυτή, 12/25 Αυγούστου, που το τουρκικό ιππικό άρχισε να προσβάλλει τις φάλαγγες αυτοκινήτων εφοδιασμού και τις λοιπές εφοδιοπομπές, σημειώθηκαν οι πρώτες ανεφοδιαστικές δυσχέρειες. Αυτές αυξανόμενες από μέρα σε μέρα, λόγω του ασκούμενου συνεχώς ελέγχου επί της γραμμής εφοδιασμού υπό του ελευθέρως κινούμενου και ενεργούντος τουρκικού ιππικού, έμελλαν να δημιουργήσουν σοβαρά ζητήματα στην Ελληνική Στρατιά.

Την εσπέρα της ίδιας ημέρας, 12/25 Αυγούστου, επέστρεψε στο Σινανλί η 4η Μεραρχία Ιππικού με την πληροφορία ότι στο χωριό Ουζούμπεη υπήρχε μεγάλο κέντρο αεροπορικού σχηματισμού. Ο διοικητής στις V Ομάδος Μεραρχιών, της οποίας το στρατηγείο είχε εγκατασταθεί στο Σινανλί, αποφάσισε να επιτεθεί κατά του Ουζούμπεϊ. Αφού εκκίνησε, όθεν, την εσπέρα της 13/26 Αυγούστου, έφθασε με την Ομάδα του, τις πρώτες ώρες της 14/27 Αυγούστου, στο Γιουζούκμπασι (5 χιλιόμετρα Ν. Ουζούμπεϊ), όπου προέβη στην προπαρασκευή της επιθέσεως. Αλλά καλυφθείς από κρίση ελονοσίας παρέμεινε στο Γιουζούνμπασι, αναθέσας τη διεύθυνση στις επιχειρήσεως στον επιτελάρχη του.

Μέσα στο χωριό Ουζούμπεϊ όπου είχε την έδρα του το Στρατηγείο στις Ελληνικής Στρατιάς, υπήρχαν ανεφοδιαστικοί σχηματισμοί και δύο χειρουργεία.. Λόγω δε της μεγάλης κινήσεως αυτοκινήτων, οι τουρκικές αναγνωρίσεις νόμισαν ότι επρόκειτο περί εγκαταστάσεων σοβαρού σχηματισμού ανεφοδιασμού. Το πρωί στις 14/27 Αυγούστου και από την 6:00 ώρα ήταν έτοιμο για εκκίνηση, όταν ακούστηκαν οι πρώτοι πυροβολισμοί της αρξαμένης τουρκικής επιθέσεως. Οι εις το Στρατηγείο θορυβήθηκαν και διερωτώντο περί τίνος επρόκειτο, οπότε άρχισαν να πέφτουν μέσα στο χωριό τα βλήματα πυροβολικού. Το

16. Η 2α Μεραρχία Ιππικού αποσπασθείσα από την V Ομάδα στην Ι Ομάδα Μεραρχιών, είχε διατεθεί στην περιοχή Μπουρούνσουξ, προς κάλυψη της αριστερού της Τουρκικής Στρατιάς.

κέντρο βάρους στις τουρκικής επιθέσεως, ήτοι ολόκληρη η 14η Μεραρχία Ιππικού με τρία συντάγματά της συμπαραταγμένα και πεζομαχούντα, κατευθύνονταν προς τα ανατολικά υψώματα του Ουζούμπεϊ, τα οποία κατέχονταν από το ΙΙΙ/26 τάγμα της ΙΧ Μεραρχίας, το οποίο είχε μεταβληθεί, προ δύο μόλις ημερών για την ασφάλεια του Στρατηγείου. Η 4η Ταξιαρχία Ιππικού με το 5ο Σύνταγμά της έφιππο και το 33ο πεζομαχούν, επετέθη με κατεύθυνση το χωριό Ουζούμπεϊ, προς το οποίο ήταν ελεύθερος ο δρόμος, διότι δεν υπήρχε κανένα διαθέσιμο τμήμα, για να αντιτάξει άμυνα. Ο Λόχος Στρατηγείου με τη διμοιρία πολυβόλων ασφαλείας είχαν προαποσταλεί στο Κορτ Καχαζίρ. Τότε συγκεντρώθηκαν ταχέως, τη πρωτοβουλία μερικών αξιωματικών, ένοπλοι οπλίτες από τους διάφορους σχηματισμούς και οι ελαφρά τραυματίες των χειρουργείων και κατέλαβαν μεγάλη γραμμή προ του χωριού, επί της οποίας αμυνθέντες, απέκρουσαν την εχθρική επίθεση.

Εν τω μεταξύ, το Ελληνικό Στρατηγείο αιφνιδιασθέν και μη γνωρίζον την έκταση της επιθέσεως, διέταξε την εσπευσμένη εκκένωση του χωριού Ουζούμπεϊ. Και τα μεν αεροπλάνα διοικήσεως απογειώθηκαν[17], αυτοκίνητα και οι σχηματισμοί πλην των χειρουργείων αναχώρησαν, αφού προηγουμένως κατέστρεφαν το μη δυνάμενο να μεταφερθεί υλικό. Με τα χειρουργεία, που ήταν γεμάτα τραυματίες, παρέμειναν και οι εθελόντριες αδελφές νοσοκόμες, κυρίες της καλύτερης, τότε, αθηναϊκής κοινωνίας, οι οποίες, προσκληθείσες από το διοικητή της Στρατιάς να αναχωρήσουν, δεν δέχτηκαν να εγκαταλείψουν τους τραυματίες.

Παρερχόμενης της ώρας η επίθεση άρχισε να εκφυλίζεται. Η αναπτυχθείσα επί μεγάλου μήκους, σχεδόν τριών χιλιομέτρων αμυντική γραμμή έδωκε στους Τούρκους την εντύπωση υπάρξεως μεγάλης δυνάμεως, καίτοι δεν σημειώθηκε η παρουσία πυροβολικού. Από την 10:00 ώρα άρχισαν οι Τούρκοι να αποσύρονται.

Ο τότε διοικητής στις Ομάδος V Μεραρχιών Ιππικού, στρατηγός **Φαχρεντίν,** στην πραγματεία του *Οι επιχειρήσεις του τουρκικού Σώματος Ιππικού,* αναφέρει ότι αναγκάστηκε να διακόψει την επίθεση, διότι έλαβε επείγουσα διαταγή της Στρατιάς Δυτικού Μετώπου να αχθεί αμέσως στο αριστερό της για να μετάσχει της διεξαγόμενης μάχης στην περιοχή του Καλέ Γκρότο. Βραδύτερα πληροφορήθηκε ότι μέσα στο χωριό Ουζούμπεϊ βρισκόταν ο στρατηγός **Παπούλας.** Εάν γνώριζε τούτο θα συνέχιζε οπωσδήποτε την επίθεση.

Ούτος αγνοούσε ότι βρισκόταν σε εμπλοκή με το στρατηγείο του Έλληνα αρχιστρατήγου. Νόμισε ότι επετίθετο κατά βάσεως εφοδιασμού και ότι όφειλε να διακόψει τον αγώνα, συμμορφούμενος με τη διαταγή της Στρατιάς.

Πράγματι, αφού διέκοψε τη μάχη, συγκέντρωσε στις δυνάμεις του και κινήθηκε, κατά το μεσημέρι, στο Σουλουκλού και εκείθεν διά Καντίλ και Μπουρουνσούζ, έφθασε με την ομάδα του, την εσπέρα της 16/29 Αυγούστου στο αριστερό της Τουρκικής Στρατιάς, ανατολικά του Καλέ Γκρότο.

Η V Ομάδα Μεραρχιών, αφού ανέλαβε και τη διοίκηση των εκεί ευρισκόμενων 2ας και 3ης Μεραρχιών Ιππικού, παρέμεινε στην περιοχή αυτή μέχρις αποχωρήσεως του Ελληνικού Στρατού, δυτικά του Σαγγαρίου.

17. Δεν γνώριζα, τότε, ούτε αργότερα πληροφορήθηκα ότι υπήρχαν στο Ουζούμπεϊ Στρατηγείο της Στρατιάς αεροπλάνα διοικήσεως, ούτε το θεωρώ και σήμερα ακόμη πιθανό. Εκείνο που μπορώ να βεβαιώσω είναι ότι τη χαραυγή της επομένης, 15/28 Αυγούστου, κατέφθασε στο προωθημένο αεροδρόμιο Φετίογλου, επιβαίνων αυτοκινήτου ο διευθυντής αεροπορίας της Στρατιάς, λοχαγός πυροβολικού – αεροπόρος **Ιωαννίδης Κωνσταντίνος,** τον οποίο έκτοτε δεν ξαναείδα, όστις μας πληροφόρησε περί της λαβούσης χώρα επιθέσεως και ζήτησε να αποσταλεί αμέσως αεροπλάνο προς αναγνώριση και διαπίστωση των κινήσεων των επιτεθεισών τουρκικών δυνάμεων.

Ο Τούρκος στρατηγός **Φαχρεντίν,** στο σχετικό σύγγραμμά του, παραλείπει να αναφέρει ότι στο Ελληνικό Στρατηγείο βρισκόταν, κατά την επίθεση και ο διάδοχος του ελληνικού θρόνου, ο μετέπειτα βασιλεύς **Γεώργιος**[18] **Β΄,** όστις, ως αντισυνταγματάρχης πεζικού παρακολουθούσε στις επιχειρήσεις.

18. Ο **Γεώργιος Β΄** ήταν υιός του Βασιλέως **Κωνσταντίνου** και της Βασιλίσσης **Σοφίας** και εγγονός του Βασιλέως **Γεωργίου Α΄.** Γεννήθηκε στη Δεκέλεια (Τατόι) την 7/19 Ιουλίου 1890. Συνεπώς, κατά την εκστρατεία προς Άγκυρα ήγε το 32ο έτος της ηλικίας του.
Τον Απρίλιο του 1909, αποφοίτησε της Στρατιωτικής Σχολής Ευελπίδων με το βαθμό ανθυπολοχαγού πεζικού και τοποθετήθηκε στο 1ο Σύνταγμα Πεζικού (Αθηνών). Το Φθινόπωρο του 1909, απεστάλη στη Γερμανία προς τελειοποίηση των στρατιωτικών του σπουδών. Το 1911, επέστρεψε στην Αθήνα και τον Ιούλιο του έτους αυτού, προαχθείς σε υπολοχαγό επανήλθε και πάλι στο 1ο Σύνταγμα Πεζικού, όπου ανέλαβε διοίκηση λόχου. Το Δεκέμβριο 1911, διορίστηκε υπασπιστής του βασιλέως **Γεωργίου Α΄.**
Με την κήρυξη του Α΄ Βαλκανικού Πολέμου 1912, ο επίδοξος διάδοχος **Γεώργιος**, διορίστηκε υπασπιστής του πατρός του, αρχηγού του στρατού της Θεσσαλίας Διαδόχου **Κωνσταντίνου** και μετέσχε του Ελληνοτουρκικού Πολέμου και της πολιορκίας των Ιωαννίνων.
Μετέσχε μετά του πατρός του **Κωνσταντίνου** της θριαμβευτικής εισόδου τόσον στη Θεσσαλονίκη (28 Οκτωβρίου 1912 / 10 Νοεμβρίου 1912), όσο και στα Ιωάννινα (21 Φεβρουαρίου / 5 Μαρτίου 1913). Το Μάιο 1913, προήχθη σε λοχαγό. Μετέσχε του Ελληνοβουλγαρικού Πολέμου 1913 και μετά τη λήξη αυτού, επέστρεψε με τον πατέρα του Βασιλέα **Κωνσταντίνο** στην Αθήνα, τυχόντος αποθεωτικής υποδοχής.
Μετά το διχασμό της Ελλάδος, οι Μεγάλες Δυνάμεις Γαλλία, Αγγλία και Ρωσία απαίτησαν την εξορία του **Βασιλέως Κωνσταντίνου** του **διαδόχου Γεωργίου** και της λοιπής βασιλικής οικογένειας, πλην του πρίγκιπα **Αλέξανδρου**, χρησθέντος Βασιλέως των Ελλήνων. Την 2/15 Ιουλίου 1917, επιβιβασθέντες στον όρμο του Ωρωπού της θαλαμηγού «Σφακτηρίας» απέπλευσαν, υπό συνοδεία δύο αγγλικών αντιτορπιλικών για τη Σικελία και εκείθεν για Ελβετία σιδηροδρομικώς.
Μετά τη εξορία πλέον, των τριών ετών, κατόπιν του δημοψηφίσματος της 22 Νοεμβρίου / 5 Δεκεμβρίου 1920, ο **Βασιλεύς Κωνσταντίνος** και ο **διάδοχος Γεώργιος** επέστρεψαν στην Αθήνα την 6/ 19 Δεκεμβρίου 1920, γενόμενοι ενθουσιωδώς δεκτοί από το λαό. Ο **Γεώργιος** έφερε πλέον τη στολή του αντισυνταγματάρχη από 3/16 Νοεμβρίου 1920.
Την 29η Μαΐου / 11 Ιουνίου 1921 το απόγευμα, ο **Βασιλεύς Κωνσταντίνος** με το **διάδοχο Γεώργιο** επιβαίνοντες του θωρηκτού «Λήμνος», απέπλευσαν για Σμύρνη, όπου ο διάδοχος **Γεώργιος** φέρων των βαθμό του συνταγματάρχου τοποθετούνταν στο Στρατηγείο της Στρατιάς. Μετέσχε της εκστρατείας Ιουνίου – Ιουλίου 1921 προς κατάληψη του Εσκή Σεχήρ., της Κιουτάχειας και του Αφιόν Καραχισάρ και ήδη μετέχει της εκστρατείας εις Άγκυρα.
Εν τω μεταξύ την 14/27 Φεβρουαρίου 1921, τελούνταν οι γάμοι του διαδόχου **Γεωργίου**, στο Βουκουρέστι, με την πριγκίπισσα της Ρουμανίας **Ελισάβετ** και την 24ην Φεβρουαρίου / 9 Μαρτίου 1921, έφθαναν στην Αθήνα οι νεόνυμφοι γενόμενοι ενθουσιωδώς δεκτοί από το λαό.
Ο πρίγκιπας **Ανδρέας.**
Πλην του Βασιλέως **Κωνσταντίνου** και του διαδόχου **Γεωργίου** μετέσχον, από τα μέλη της Βασιλικής Οικογένειας, στη Μικρασιατική Εκστρατεία και ο πρίγκιπας **Ανδρέας**, υιός του **Γεωργίου του Α΄** και συνεπώς αδελφός του **Βασιλέως Κωνσταντίνου**.
Ο **Ανδρέας** γεννήθηκε την 20ή Ιανουαρίου / 1η Φεβρουαρίου 1882. Απεφοίτησε της στρατιωτικής Σχολής Ευελπίδων, ως ανθυπίλαρχος, το 1901. Το 1909 ήταν ίλαρχος. Μετέσχε των Βαλκανικών Πολέμων ως επίλαρχος. Μετά τη έξωση του αδερφού του Βασιλέως Κωνσταντίνου, το 1917, παραιτήθηκε του στρατού και αναχώρησε από την Ελλάδα. Επανελθών το 1920, ανέλαβε ως υποστράτηγος τη διοίκηση της XII Μεραρχίας, από 20 Μαΐου / 2 Ιουνίου 1921 μέχρι 10/23 Ιουλίου 1921 κατά τις επιχειρήσεις Ιουνίου και Ιουλίου 1921 προς κατάληψη του Εσκή Σεχήρ, Κιουτάχειας και Αφιόν Καραχισάρ. Προαχθείς σε αντιστράτηγο ανέλαβε την 15/28 Ιουλίου την Διοίκηση του Β΄ Σώματος Στρατού, το οποίο κατά την προέλαση προς Άγκυρα, κατείχε το άκρο δεξιό της όλης παρατάξεως του Ελληνικού Στρατού. Τη διοίκηση του Β΄ Σώματος Στρατού διατήρησε μέχρι της 18 Σεπτεμβρίου 1921.
Νυμφεύθηκε την 7/20 Οκτωβρίου 1903 στη Δαρμστάτη, την **πριγκίπισσα Αλίκη** του Μπέτεμπεργκ, από την οποία απέκτησε 4 θυγατέρες και έναν γιο, τον **Φίλιππο** (1921), ο οποίος το 1947 νυμφεύθηκε τη διάδοχο του θρόνου (και ήδη βασίλισσα) **πριγκίπισσα Ελισάβετ**.
Ο πρίγκιπας Ανδρέας απέθανε στο Μόντε Κάρλο την 3/16 Δεκεμβρίου 1944.

Ο διοικητής της Ελληνικής Στρατιάς, κατόπιν της επιθέσεως, την οποία υπέστη, εγκατέστησε το στρατηγείο του για μεγαλύτερη ασφάλεια στο Ινλάρ Κατραντζί, αντί του χωριού Κορτ Ταχαζίρ, ως η αρχική του απόφαση.

Ο μετέπειτα βασιλεύς **Γεώργιος ο Β΄** (1890 – 1947).

Με την αναχώρηση του τουρκικού ιππικού, σώθηκε μεν το Γενικό Στρατηγείο από την αιχμαλωσία, αφέθη, όμως ακάλυπτη η μεταξύ Μπαλικνταμί και Ουζούμπεϊ περιοχή, βάθους 40 χιλιομέτρων περίπου, η οποία περιήλθε στην έλεγχο του τουρκικού ιππικού. Μεμονωμένος λόχος, ευρισκόμενος στο Ρεΐνκογλου και δεχόμενος επανειλημμένως τουρκικές επιθέσεις, μόλις ημπορούσε να υπερασπίσει τον εαυτό του.

Ούτω στις 14/27, 15/28 και 16/29 Αυγούστου, οπότε ο αγώνας στο μέτωπο είχε φθάσει σε μέγιστη ένταση, επί στης γραμμής Καλέ Γκρότο – Αρντίζ νταγ – Γιλντίζ νταγ, ο ανεφοδιασμός διεκόπη. Φάλαγγες ελαφρών αυτοκινήτων φορτωμένων με πυρομαχικά είχαν συγκεντρωθεί στο Μπαλικνταμί, όπου καλύπτονταν από μερικούς λόχους. Μετόπισθεν, μη τολμώσαι να περάσουν τον ποταμό, διότι την απέναντι του Σαγγαρίου περιοχή διέτρεχαν συχνές εχθρικές περιπολίες, οι οποίες αντάλλασσαν πυροβολισμούς με τα φυλάκιά μας.

Με την άφιξη, την 17/30 Αυγούστου, στη γέφυρα Μπαλικνταμί του διευθυντού του IV Γραφείου του επιτελείου στις Στρατιάς **Σπυρίδωνος,** και την προώθηση προς Ινλάρ Κατραντζί 120 αυτοκινήτων με τα εκτεθέντα ήδη αποτελέσματα, εξοικονομήθηκε προσωρινά η κατάσταση, αλλά χειροτέρευσε την επόμενη, με την οριστική διακοπή του ανεφοδιασμού από το Μπαλικνταμί. Ευτυχώς συνέπεσε αυτή με την πτώση του Γιλντίζ νταγ και τη διάνοιξη στις οδού ανεφοδιασμού, μέσω στις γέφυρας Καβουτζή Κιοπρού. Και πάλι ο Μέγας της Ελλάδος Θεός έβαλε το χεράκι του.

Η μάχη του Καλέ Γκρότο

Η Στρατιά επειδή επηρεάστηκε, ως προηγουμένως εξετέθη, από τις πληροφορίες της αεροπορίας, ότι οι Τούρκοι συγκέντρωναν το μεγαλύτερο μέρος των δυνάμεών στις έναντι του Β΄ Σώματος Στρατού και ανατολικότερα με σκοπό, ως υπέθετε, να υπερκεράσει του δεξιού της Στρατιάς, διέταξε, το μεσημέρι στις 11/24 Αυγούστου 1921, τα μεν Α΄ και Γ΄ Σώματα Στρατού να επιτεθούν, άμα λήψει διαταγής της, κατά της έναντι αυτών τουρκικής τοποθεσίας, το δε Β΄ Σώμα Στρατού να παραμείνει στις θέσεις του και να οργανώνει αυτές αμυντικά.

Ο **Πρίγκιπας Ανδρέας** (1882 – 1944)

Καθ' ον χρόνο τα Α΄και Γ΄ Σώματα Στρατού διεξήγαγαν στις μάχες του Ταμπούρ Ογλού και της Σαμπάντζας και αποδύονταν σε σκληρούς και αιματηρούς αγώνες στην προσπάθειά τους να διασπάσουν το βορείως του ποταμού Γκεούκ αμυντικό Μέτωπο, το Β΄ Σώμα Στρατού υπό τη διοίκηση του αντιστράτηγου **πρίγκιπα Ανδρέα**, παρέμενε εν απραξία, από τη 10/23 Αυγούστου επί στις γραμμής Σαατλί – Κιουτσούκ – Γιαΐσί.

Την 05:00 ώρα της 12/25 Αυγούστου, το Β΄ Σώμα Στρατού παίρνει

διαταγή της Στρατιάς να επιτεθεί ευθύς ως αρχίσει η προέλαση του Α΄ Σώματος Στρατού. Την αυτή ημέρα μετά τη μετατόπιση της διατάξεως της XIII Μεραρχίας προς Βορρά και του ως εκ τούτου κενού, που δημιουργήθηκε μεταξύ των XIII και V Μεραρχιών, η τελευταία, διά διαθέσεως τάγματος, αποκατέστησε το σύνδεσμο μεταξύ των Μεραρχιών. Η λοιπή διάταξη του Β΄ Σώματος Στρατού έμεινε αμετάβλητη.

Το πρωί στις 13/26 Αυγούστου έναντι του Β΄ Σώματος Στρατού υπήρξαν η Ι Τουρκική Ομάς Μεραρχιών από 4 μεραρχίες πεζικού, 2 μεραρχίες ιππικού και το Τάγμα Φρουράς Εθνοσυνελεύσεως, με αποστολή να εξασφαλίσει οπωσδήποτε το αριστερό της Τουρκικής Στρατιάς, χρησιμοποιούσα δραστήρια τις μεραρχίες ιππικού, τις οποίες, εν ανάγκη και θα θυσίαζε.

Ο εν τη ζώνη ενεργείας του Β΄ Σώματος Στρατού κατεχόμενος από τους Τούρκους εδαφικός χώρος, περιελάμβανε ένα ευρύ και επίμηκες αντέρεισμα, πλάτους 10 – 12 χιλιομέτρων. Περί το μέσο του (10 χιλιόμετρα Νότια του Μπουγιούκ Τσαλίκ), το αντέρεισμα φέρει το όνομα του Καλέ Γκρότο. Η κατεχόμενη από στις Τούρκους αμυντική τοποθεσία, καλύπτουσα την προς Άγκυρα κατεύθυνση είχε βάθος 20 χιλιομέτρων και αποτελείτο από 4 διαδοχικές αμυντικές γραμμές. Η οργάνωση στις τοποθεσίας ήταν μάλλον ατελής, λόγω του βραχώδους του εδάφους και της μη διαθέσεως χρόνου.

1.- Ο περί το Καρά Τεπέ Κουτλού Χαν Τζαμί αγώνας

Από τις 4 διαδοχικές γραμμές, η πρώτη περιλάμβανε τα υπερκείμενα του Κουτλού Χαν Τζαμί και Μοντανανίν Τσελτίκ υψώματα, ως και τα τοιαύτα του Καρα Πετέ.

Η Διοίκηση στις Στρατιάς, όταν αντελήφθη από την εξέλιξη των μαχών του Ταμπούρ Ογλού και της Σαμπάντζας, ότι το Βορείως του ποταμού Γκεούκ ποταμού μέτωπο παρέμεινε ισχυρώς κατεχόμενο, οι δε δυνάμεις που συγκεντρώθηκαν έναντι του Β΄ Σώματος Στρατού δεν ήσαν τόσο ισχυρές, ως αρχικά υπέθετε, αποφασίζει να επανέλθει στις αρχικές του προθέσεις, ήτοι της διασπάσεως στις τουρκικής αμυντικής τοποθεσίας κατά μέτωπο με σύγχρονη υπερκέραση ταύτης από Ανατολών. Διά τούτο εκδίδει την εσπέρα στις 12/25 Αυγούστου (ώρα 20:15) διαταγή περί συνεχίσεως της επιθέσεως από τη χαραυγή της επομένης. Με αυτή, το Β΄ Σώμα Στρατού διατασσόταν να επιτεθεί δραστήρια δεξιά του Α΄ Σώματος Στρατού, με γενική κατεύθυνση Γκιουζελτζέ Καλέκιοϊ, να υπερκεράσει την τουρκική τοποθεσία, ανατολικά Καλτακλί, με κατεύθυνση υπερκεράσεως προς Κιζίλ Κογιουνλού, διατηρώντας οπίσω του δεξιού του εφεδρεία.

Η ανωτέρω διαταγή περιήλθε στο Β΄ Σώμα Στρατού περί την 1:00 ώρα στις 13/26 Αυγούστου 1921. Μετά μία ώρα το Σώμα Στρατού εξέδιδε διαταγή επιθέσεώς του για τη μέρα εκείνη.

13/26 Αυγούστου 1921

- Η V Μεραρχία άρχισε την προέλασή στις την 6:00 ώρα στις 13/26 Αυγούστου με δύο φάλαγγες. Μέχρι το μεσημέρι η προέλαση έβαινε απρόσκοπτα. Την 13:00 ώρα οι εμπροσθοφυλακές αμφοτέρων των φαλάγγων δέχονται τα πρώτα πυρά πεζικού. Τα δύο συντάγματα πεζικού (το 43ο και το 44ο) αναπτύσσονται, λαμβάνουν σχηματισμούς επιθέσεως και υποστηριζόμενα από τα πυρά του πυροβολικού, επιτυγχάνουν την ανατροπή της 24ης Τουρκικής Μεραρχίας Πεζικού και την κατάληψη της κύριας γραμμής αντιστάσεως. Ούτω τα διαδοχικά υψώματα από αμέσως βορείως Κουτλού Χαν Τζαμί μέχρι

Βορείως Μοντανίν Τσελτίκ περιέρχονται στα χέρια της Μεραρχίας. Το Μικτό Απόσπασμα Ιππικού, υπό τον επίλαρχο **Τσαγγαρίδη** (εκ των ημιλαρχιών των 3ών μεραρχιών του Β΄ Σώματος Στρατού, εκ τάγματος πεζικού και ορειβατικής πυροβολαρχίας της ΙΧ Μεραρχίας), αφού αντικατέστησε, κατόπιν διαταγής του Σώματος Στρατού, τις επανελθούσες στις Μεραρχίες τους ημιλαρχίες με ίλη της Ταξιαρχίας Ιππικού, προήλασε ακωλύτως και εγκαταστάθηκε, περί τα 4 χιλιόμετρα Ανατολικά του μάλλον προωθημένου τμήματος της V Μεραρχίας.

- Η XIII Μεραρχία άρχισε την προέλασή στις την 8:00 ώρα στις 13/26 Αυγούστου σε δυο φάλαγγες. Η δεξιά (ανατολική) φάλαγγα, αφού προχώρησε απρόσκοπτα, κατέλαβε το χωριό Κιοσέ Αμντουλάχ. Η αριστερή (δυτικά) φάλαγγα μετά προέλαση 2 χιλιομέτρων προσέκρουσε σε ισχυρές προχωρημένες αντιστάσεις στις Νότιες και νοτιοδυτικές κλιτύες του Καρά Τεπέ, τις οποίες ανέτρεψε περί την 10:00. Την 12:00 ώρα αρχίζει η επίθεση κατά στις κυρίας αμυντικής τοποθεσίας, αλλά αύτη, λόγω των δραστικών πυρών του εχθρού βαίνει βραδέως και δυσχερώς και τέλος ανακόπτεται 300 – 500 μέτρα από τα πρώτα χαρακώματα. Την 13:00, μετά προπαρασκευή πυροβολικού, εξορμούν αμφότερες οι φάλαγγες. Η δεξιά φάλαγγα καταλαμβάνει τα πρώτα χαρακώματα. Οι Τούρκοι για να ανακόψουν την προέλαση αυτή εμπλέκουν στον αγώνα τις εφεδρείες τους. Η δεξιά φάλαγγα περιέρχεται σε δυσχερή θέση, από την οποία την βγάζει η αυτόβουλος επέμβαση στον αγώνα του συνταγματάρχου **Γ. Ζήρα,** διοικητού του εφεδρικού συντάγματος του Β΄ Σώματος Στρατού (2ο Σύνταγμα Πεζικού), όστις παρεμβάλλεται στο κενό μεταξύ V και XIII Μεραρχιών. Μετά βραχεία προπαρασκευή πυροβολικού, επαναλαμβάνεται, την 15:00 ώρα, η τελική εξόρμηση, με αποτέλεσμα την κατάληψη, μέχρι στις 17:00 ώρας, δια της λόγχης, του κόμβου του αντερείσματος του κατερχομένου προς το χωριό Κιοσέ Αμντουλάχ, και του αμέσως δυτικά τούτου αυχένα, αντικειμενικού σκοπού της δεξιάς φάλαγγας. Στο αριστερό ο αγώνας συνεχίζεται με εναλλασσόμενες επιθέσεις και αντεπιθέσεις εκατέρωθεν. Οι επιτιθέμενοι εισχωρούν στο εσωτερικό της τοποθεσίας και εκβάλλουν με τη λόγχη τους Τούρκους από χαρακώματος σε χαράκωμα. Τέλος, περί την 18:00 ώρα η αμυνόμενη του Καρά Τεπέ 23η Τουρκική Μεραρχία συμπτύσσεται εν αταξία. Την υποχώρηση της μεραρχίας ταύτης ακολουθεί και η βορειότερα ευρισκόμενη 4η Τουρκική Μεραρχία.
- Η ΙΧ Μεραρχία εν κινήσει ευρισκόμενη από την 7:00 ώρα στις 13/26 Αυγούστου προς Κεπρίτς, ίνα μπει στην επιθετική διάταξη του Β΄ Σώματος Στρατού, στάθμευσε, κατόπιν νεότερης διαταγής Βορείως του Κερπίτς.
- Η Ταξιαρχία Ιππικού κινήθηκε την ίδια μέρα από Αλά Χατζή, προς Κερπίτς συνεχίζουσα την κάλυψη των πλευρών και νώτων του Σώματος Στρατού.

2.- Επίθεση κατά Καλέ Γκρότο (14/27 Αυγούστου 1921)

Ο διοικητής στις Ι Τουρκικής Ομάδος Μεραρχιών, μετά τη σύμπτυξη των μεραρχιών του, αποφάσισε να αμυνθεί την επόμενη (14/28 Αυγούστου) επί της δευτέρας γραμμής Καλέ Γκρότο – Σερεφλί. Ο δε διοικητής στις Στρατιάς Δυτικού Μετώπου έσπευσε να ενισχύσει την Ι Ομάδα Μεραρχιών του, που κατείχε την αριστερή πτέρυγά του, με την 7η μεραρχία και εν ταυτώ διέταξε την ταχεία συγκέντρωση στο Πολατλί της έναντι της VII Μεραρχίας, XII Ομάδος Μεραρχιών.

1η Ιουλίου 1921. Ελληνικό ιππήλατο πυροβολικό πλησιάζει στο Κιζίλ Νταγ, στα πρόθυρα της Κιουτάχειας.

Η Στρατιά με διαταγή επιχειρήσεων, διάτασσε τα Σώματα Στρατού να συνεχίσουν την επίθεση, άμα τη έω της επόμενης 14/27 Αυγούστου, σύμφωνα προς την από 12/25 Αυγούστου διαταγή της. Το δε Β΄ Σώμα Στρατού διάτασσε ομοίως, στις V και XIII Μεραρχίες του, να συνεχίσουν την επίθεσή τους σύμφωνα προς τη διαταγή επιχειρήσεων της 13/26 Αυγούστου.

Η V Μεραρχία με τάγμα του 44ου Συντάγματος Πεζικού, αφού εξόρμησε την 9:00 ώρα κατέλαβε, μέσα σε μια ώρα, τους Βορείους του Κουτλουχάν Τζαμί λόφους. Το 43ο Σύνταγμα Πεζικού, με αντικειμενικό σκοπό το Καλέ Γκρότο, εξορμά, κατά το μεσημέρι, υποστηριζόμενο από ολόκληρο πυροβολικό στις μεραρχίας και προχωρώντας, σχετικά βραδέως, καταλαμβάνει διαδοχικές κορυφές και τελικά την 21:00 ώρα καταλαμβάνει την υψηλότερη κορυφή Καλέ Γκρότο, αφού εκδίωξε με τη λόγχη την 24η Μεραρχία, η οποία υπεχώρησε, εν διαλύσει, προς Βορρά.

Το Μικτό Απόσπασμα Ιππικού, υπό τον **Τσαγγαρίδη**, απέχον 8 χιλιόμετρα από το δεξιό στις V Μεραρχίας, αφού επιτέθηκε από την 7:00 ώρα, εκτόπισε από τις θέσεις τους 1.500 ιππείς με 2 πυροβόλα.

Η XII Μεραρχία άρχισε την προέλαση μόλις την 13:00 ώρα της 14/27 Αυγούστου. Μετά προέλαση 4ων χιλιομέτρων η εμπροσθοφυλακή της δέχτηκε την 14:30 ώρα, τα πρώτα βλήματα πυροβολικού. Αφού συνέχισε η μεραρχία την κίνησή της, έλαβε σχηματισμούς επιθέσεως, όταν πλησίαζε τις εχθρικές γραμμές. Τα εν πρώτη γραμμή δύο συντάγματά της (2ο και 5/42 Ευζώνων) εισέρχεται, περί την 16:00 ώρα στη ζώνη δραστικών πυρών πεζικού. Η επίθεση εξελίσσεται βραδέως και περί την 17:00 ώρα ανακόπτεται. Το πυροβολικό, λόγω του μικρού βεληνεκούς του και της ευθυτενής τροχιάς του, αδυνατεί να βάλει κατά των καλυμμένων τουρκικών πυροβολαρχιών. Μετά προώθηση των ελληνικών πυροβολαρχιών, επαναλαμβάνεται η εξόρμηση και καταλαμβάνονται τα πρώτα χαρακώματα. Ο αγώνας συνεχίζεται μέχρι την 22:00 ώρα. Κατά τη μάχη σημειώθηκε έλλειψη πυρομαχικών πεζικού και πυροβολικού, η οποία αναπληρώθηκε διά χρησιμοποιήσεως τοιούτων του εφεδρικού συντάγματος (3ου Σ. Π.).

Η IX Μεραρχία Ιππικού ήχθη ωσαύτως από το Κερπίτς στο Σινανλί.

Η πρόοδος της ελληνικής επιθέσεως κατά στις αριστερής πτέρυγας στις τουρκικής διατάξεως ανησύχησε ιδιαίτερα την ανώτατη διοίκηση των τουρκικών στρατιωτικών δυνάμεων. Ο αρχιστράτηγος **Μουσταφά Κεμάλ**, μετέβη αυτοπροσώπως στον απειλούμενο τομέα του Μετώπου για να ενισχύσει, με την παρουσία του, το ηθικό των μαχόμενων, ενώ ο αρχηγός του Γενικού Επιτελείου **Φαβζή πασάς** διεύθυνε εκ του πλησίον τη μάχη. Ταυτοχρόνως η διοίκηση της Στρατιάς, μετακίνησε εσπευσμένα προς ανατολάς την XII Ομάδα Μεραρχιών (από 2 μεραρχίες πεζικού και 2 συνταγμάτων), η οποία την 23:00 ώρα της 14/27 Αυγούστου, βρισκόταν στο Γιαπάν Χαμάμ, διανύσασα μέσα σε 11 ώρες 50 χιλιόμετρα.

15/28 Αυγούστου 1921

Για τη 15/28 Αυγούστου, η Στρατιά εξέδωσε την από 20:20 ώρα της 14/27 Αυγούστου διαταγή επιχειρήσεων καθ' ην το Β΄ Σώμα Στρατού θα συνέχιζε την υπερκερωτική κίνηση, αμέσως ανατολικά του δεξιού ορίου του Α΄ Σώματος Στρατού με κατεύθυνση υπερκεράσεως προς Καρά Χότζα, καλύπτον το

δεξιό του. Το Β΄ Σώμα Στρατού, εξέδωσε ανάλογη διαταγή επιχειρήσεων την 1:00 ώρα της 15/28 Αυγούστου.

Η V Μεραρχία ανέθεσε στο 43ο Σύνταγμα Πεζικού με ορειβατική πυροβολαρχία, να εκκαθαρίσει το καταληφθέν από την προηγούμενη εδαφικό τμήμα του Καλέ Γκρότο και να εξασφαλίσει την κατοχή του. Οι Τούρκοι, όμως, εξακολουθούσαν να κατέχουν την επιστρέφουσα του Καλέ Γκρότο, από Βορρά, βραχώδη κορυφογραμμή Ουλού νταγ, με 2 μεραρχίες. Εφόσον οι Τούρκοι κατείχαν το Ουλού Νταγ και το αριστερά αυτού Γκιουλζελτζέ Καλίκιοϊ, αποκλειόταν ενέργεια προς τον αυχένα Κιζίλ Κογιουνλού (2 χιλιόμετρα Ν. Α. του χωριού Κιζίλ Κογιουνλού) καθορισθέντα αντικειμενικό σκοπό του 44ου Συντάγματος Πεζικού. Δι' ο η μεραρχία διατάσσει το 44ο Σύνταγμα Πεζικού να επιτεθεί κατά του Ουλού νταγ. Το σύνταγμα υποστηριζόμενο από το πυροβολικό της μεραρχίας, εξορμά την 10:30 ώρα. Η επίθεση βαίνει βραδέως και χωρίς ισχύ. Το σύνταγμα δεν κατορθώνει να επιτύχει τίποτε ει μη την κατάληψη, κατά τις απογευματινές ώρες και κατόπιν επεμβάσεως και του 2ου Συντάγματος Πεζικού της χαμηλότερης νοτιοδυτικής κορυφής της βραχώδους αλυσίδας.

Η XIII Μεραρχία επετέθη το πρωί της 15/28 Αυγούστου, με γενική κατεύθυνση προς Καρά Χότζα και δύο συντάγματα σε 1ο κλιμάκιο (2ο Σύνταγμα Πεζικού και 5/42 Σύνταγμα Ευζώνων). Η επίθεση δεν σημείωσε πρόοδο, διότι αμφότερα τα συντάγματα βάλλονταν σφοδρώς κατά μέτωπο, το δε 2ο Σύνταγμα πεζικού, πλευρικά.

Η Μεραρχία, τότε ενίσχυσε με το 2ο Σύνταγμά της την προσπάθεια του εις το δεξιό της 44ου Συντάγματος Πεζικού (V Μεραρχίας). Τα υπό του 2ου Συντάγματος Πεζικού διατεθέντα, προς το σκοπό αυτό δυο τάγματα επιτυγχάνουν, εν συνεργασία με το 44ο Σύνταγμα Πεζικού, να καταλάβουν, περί την εσπέρα, και κατόπιν αγώνος με τη λόγχη, τη νοτιοδυτική κορυφή της βραχώδους κορυφογραμμής, καθώς και τα δυτικά ταύτης υψώματα και αυχενίσκο. Από τις νέες θέσεις πλευροκοπούν με πυρά πυροβόλων, τους ανθιστάμενους στην υποχώρηση του 2ου συντάγματος Πεζικού και τους αναγκάζουν να αδειάσουν τα χαρακώματά τους. Οι Τούρκοι υπεράσπιζαν με πείσμα τις θέσεις τους, αλλά περί την 18:00 ώρα εξεβλήθησαν από αυτές με τη λόγχη και συμπτύχθηκαν Βορείως και βορειοανατολικά του χωριού Σερεφλί.

Η Ταξιαρχία Ιππικού απέστειλε από τα Σινανλί αναγνωρίσεις και ίλη για την κάλυψη κενού, μεταξύ Α΄ και Β΄ Σ. Στρατού και βραδύτερα κινήθηκε προς συνάντηση στις 2ας Μεραρχίας Ιππικού, η οποία επιχείρησε να ελιχθεί στα νώτα στις V Μεραρχίας. Αλλ' εν τω μεταξύ, το υπό τον επίλαρχο **Τσαγγαρίδη** Μικτό Απόσπασμα την είχε εξαναγκάσει να αποσυρθεί.

Το Β΄ Σ. Στρατού ανέφερε την εσπέρα στη Στρατιά ότι, ελλείψει πυρομαχικών, η συνέχιση της προελάσεως κατά την επομένη καθίστατο προβληματική. Υπήρχαν δε πολλοί τραυματίες, μη δυνάμενοι να διακομισθούν, ελλείψει υγειονομικών αυτοκινήτων και βενζίνης, προς κίνηση των οχημάτων του.

Η τουρκική ηγεσία θέτει σε κίνηση από την 8:00 ώρα στις 15/28 Αυγούστου τη XII Ομάδα Μεραρχιών από το Γιαπάν Χαμάμ στο Μπουγιούκ Τσαλή, όπου φθάνει την 16:30 ώρα. Μετά μικρή ανάπαυση οι Μεραρχίες της Ομάδος τίθενται σε κίνηση για τους τομείς της 4ης και 7ης Μεραρχιών, οι οποίες είχαν βαστάξει κατά την 15/28 Αυγούστου όλο το βάρος της επιθέσεως του Β΄ Σώματος Στρατού. Ούτω από την εσπέρα της 15/28 Αυγούστου, ο τομέας της I Ομάδος Μεραρχιών κατανέμεται μεταξύ της και της XII Ομάδος. Η XII Ομάς αναλαμβάνει τη διοίκηση του ανατολικού τμήματος με τις 5η, 7η, 41η Μεραρχίες Πεζικού και τις 2η και 3η Μεραρχίες Ιππικού, οι οποίες εκάλυπταν το αριστερό της. Το δυτικό τμήμα παρέμεινε υπο τη διοίκηση στις I Ομάδος Μεραρχιών, με τις 4η, 11η και 23η, Μεραρχίες.

3.- Κατάληψη του Ουλού νταγ (υψόμετρο 1483) (16/29 Αυγούστου 1921)

Η διαταγή επιχειρήσεων της Στρατιάς για την επόμενη 16/29 Αυγούστου, προέβλεπε τη σύγχρονη εξόρμηση την 5:00 ώρα των τριών Σωμάτων Στρατού και της VII Μεραρχίας, προς συνέχιση δραστήρια της επιθέσεως, σύμφωνα με την τελευταία διαταγή της. Συγχρόνως απαγόρευε, ελλείψει πυρομαχικών, την προπαρασκευή πυροβολικού, προ της εξορμήσεως του πεζικού της επίθεση.

Το Β΄ Σώμα Στρατού αποφασίζει να εκκαθαρίσει, εντός της ημέρας, την κατάσταση στην περιοχή Καλέ Γκρότο, για να μπορέσει να συνεχίσει την προέλαση προς Καρά Χότζα. Τούτο αναθέτει στην V Μεραρχία του, την οποία ενισχύει με το Μικτό Απόσπασμα της IX Μεραρχίας (από 2 τάγματα πεζικού και ορειβατική πυροβολαρχία). Η XII Μεραρχία θα συνέχιζε την επίθεση κατά μέτωπο προς την κατεύθυνση Καρά Χότζα.

Η V Μεραρχία συγκρότησε τη δύναμη επιθέσεως από το μνησθέν απόσπασμα της IX Μεραρχίας, από 2 τάγματα του 33ου Συντάγματος Πεζικού και ολόκληρο το πυροβολικό της και όρισε ώρα εξορμήσεως την 15:00.

Την ορισθείσα ώρα γίνεται η εξόρμηση, η οποία υποστηρίζεται από τάγμα της XIII Μεραρχίας και από τα πυρά του πυροβολικού, σχεδόν ολόκληρο του Σ. Στρατού. Τα τάγματα προωθούνται συνεχώς Οι Εύζωνοι αναρριχώνται ως αίλουροι επί των βράχων και με τη λόγχη εκβάλλουν τους με πείσμα αμυνόμενους Τούρκους. Μετά συνεχή εναλλαγή επιθέσεων και αντεπιθέσεων τα τάγματα Ευζώνων (3/40) καταλαμβάνουν με έφοδο την 15:50 ώρα την πρώτη βραχώδη κορυφή και εν συνεχεία δύο άλλες θέσεις. Η 41η Τουρκική Μεραρχία ανατρέπεται. Τα Τάγματα Ευζώνων γίνονται κύρια, με έφοδο, την 20:00 ώρα, ολοκλήρου του βραχώδους συμπλέγματος του Ουλού νταγ (υψόμετρο 1483)

Η XII Μεραρχία, πλην της επιδρομής, την οποία παρέσχε προς κατάληψη του Ουλού νταγ, συνέχισε και την κατά μέτωπο επίθεση και κατέλαβε, περί την εσπέρα, εδαφική γραμμή κειμένη περί τα 2 χιλιόμετρα νοτίως του χωριού Καρασουλεϋμάν.

Η IX Μεραρχία με την υπολειφθείσα σ' αυτή δύναμη και την τακτικώς υπ' αυτήν υπαγόμενη Ταξιαρχία Ιππικού εξασφάλισε το δεξιό πλευρό και τα νώτα του Β΄ Σώματος Στρατού.

Κατά την επιτυχή ελληνική επίθεση προς κατάληψη του βραχώδους συμπλέγματος του Ουλού Νταγ (υψόμετρο 1483), η 41η Μεραρχία ανετράπη, η 7η Μεραρχία συμπτύχθηκε, η I Ομάς Μεραρχιών αποσύρθηκε περί τα 5 χιλιόμετρα Βορειότερα και ο διοικητής της XII Ομάδος Μεραρχιών απέσυρε τις μεραρχίες του προς τα οπίσω.

Η V Ομάς Μεραρχιών Ιππικού, κινούμενη από Ουζούμπεϊ προς το αριστερό της τουρκικής διατάξεως έφθασε στον προορισμό της το πρωί της 17/30 Αυγούστου και ενώθηκε με τις εκεί (περί τα 10 χιλιόμετρα ανατολικά του χωριού Μπουγιούκ Γκιοζ) 2α και 3η Μεραρχίες Ιππικού υπαχθείσες υπό την διοίκησή της.

17/30 Αυγούστου 1921

Η Στρατιά με διαταγή της επιχειρήσεων της 21:45 ώρας της 16/29 Αυγούστου, καθόρισε για την επόμενη, 17/30 Αυγούστου για το Β΄ Σώμα Στρατού, όπως προαγάγει το αριστερό του μέχρι του ύψους του δεξιού του Α΄ Σώματος Στρατού και όπως ανασυντάξει πλήρη μεραρχία ως εφεδρεία.

Το Β΄ Σώμα Στρατού, με διαταγή του εκδοθείσα την 3:00 ώρα της 17/30 Αυγούστου καθόρισε όπως η XIII Μεραρχία αποσυρθεί από τη γραμμή της μάχης, αντικαθιστώμενη από την IX τοιαύτη, ως εφεδρεία του Σ. Στρατού. Βραδύτερα, περί την 10:00 ώρα με διαταγή της Στρατιάς διατάσσονταν, όπως η ως άνω εφεδρική μεραρχία κινηθεί, άμα τη επελεύσει του σκότους, στη περιοχή Ινλάρ Κατραντζή, στη διάθεση της Στρατιάς.

Με άλλη διαταγή, τροποποιούσα την προηγούμενη, διατασσόταν η μετακίνηση ολόκληρου του Β΄ Σώματος Στρατού, πλην μεραρχίας, η οποία θα παρέμενε στην περιοχή του Καλέ Γκρότο.

Ενώ το Β΄ Σώμα Στρατού προέβαινε στις σχετικές εγκαταστάσεις και στην προετοιμασία της μετακινήσεώς του, πήρε κατά το μεσημέρι την κάτωθι διαταγή στις Στρατιάς, εκδοθείσα την 10:00 ώρα στις 17/30 Αυγούστου.

Α΄, Β΄, Γ΄, Σώματα Στρατού και VII Μεραρχία.

Εξ αναγνωρίσεων α ε ρ ο π λ ά ν ω ν και διαφόρων ενδείξεων, εχθρός φαίνεται υποχωρών, γενικώς.

Άπαντα τα Σώματα Στρατού να προελάσουν αμέσως και καταδιώξουν ως εξής:

• *Γ΄ Σ. Στρατού στις Σεβρί – δυτικό τμήμα κορυφογραμμής Τσαλ, κατεύθυνση Μπαμπά Εγιούκ (Μπαμπά Γιακούπ).*

• *Α΄ Σώμα Στρατού ανατολικό τμήμα κορυφογραμμής Τσαλ (1140) – όρος Τζεντίζ, κατεύθυνση Ντερέκιοϊ.*

• *Β΄ Σώμα Στρατού στις γενική κατεύθυνση Τσουλούκ Καραγεντίκ.*

• *VII Μεραρχία καταλάβει Πολατλί.*

Η Στρατιά λαμβάνει και πάλι ως βάση των αποφάσεών της τις υπό τις πληροφορίες που μεταδόθηκαν από την αεροπορία περί συμπτύξεως των Τούρκων. Τις εκ της επαφής των τμημάτων πληροφορίες και τις τοιαύτες των επιγείων παρατηρητηρίων δεν τις θεωρεί εξίσου ακριβείς. Οι Τούρκοι δεν υποχωρούσαν, αλλά καταλάμβαναν βορειότερα, τις γραμμές αμύνης και έφρασσαν την πλέον επικίνδυνη περιοχή, με μετακινήσεις δυνάμεων. Δυστυχώς η α ε ρ ο π ο ρ ί α δεν διέθετε και αυτή αεροπλάνα για να διασταυρώσει και επαληθεύσει τις, σοβαρές τουλάχιστον, πληροφορίες ενός παρατηρητή αεροπόρου, με δεύτερη αναγνώριση από άλλον.

Το Β΄ Σώμα Στρατού, μετά τη λήψη στις τελευταίας διαταγής της Στρατιάς, ανέστειλε κάθε αντικατάσταση και προετοιμασία προς μετακίνηση και ανέφερε στη Στρατιά ότι, λόγω μη έγκαιρου αφίξεως πυρομαχικών και πληθώρας διακομιστέων τραυματιών, δεν έγινε έναρξη καταδιώξεως του εχθρού, αλλά θα άρχιζε αύτη την επόμενη. Με την ίδια αναφορά μετέδιδε την πληροφορία ότι οι Τούρκοι οργανώνονταν αμυντικά, περί τα 8 χιλιόμετρα βορείως του Μετώπου τους. Συγχρόνως εξέδωσε, το Β΄ Σώμα Στρατού, την 17:30 ώρα διαταγή επιχειρήσεων για την επόμενη 18/31 Αυγούστου, καθ ην

«Η V Μεραρχία θα κατεδίωκε με άξονα την οδό Τσουλούκ – Καραγεντίκ. Η IX Μεραρχία, αριστερά της V και εν επαφή προς αυτή. Η XIII Μεραρχία αντικαθιστάμενη από την IX, θα ακολουθούσε όδευση μεταξύ και στην ουρά των δύο μεραρχιών, ως εφεδρεία του Σώματος Στρατού. Η Ταξιαρχία Ιππικού θα κάλυπτε το Σώμα Στρατού από το δεξιό πλευρό και τα νώτα. Εξόρμηση της μεν IX από τη γραμμή, που κατέχει ήδη η XIII Μεραρχία, η 7:00 ώρα της δε V Μεραρχίας εκ της γραμμής της την αυτή ώρα".

Ο επίλαρχος Ιωάννης Τσαγκαρίδης (1887 – 1939).

Καθ ον χρόνο το Β΄ Σώμα Στρατού ήταν απασχολημένο με τις αντικαταστάσεις και την προπαρασκευή της αναχωρήσεώς του προς Δυσμάς, η V Μεραρχία προέβαινε στην οργάνωση επιθέσεως προς κατάληψη και του τελευταίου ερείσματος των Τούρκων στην περιοχή του Καλέ Γκρότο. Η επίθεση εξαπολύθηκε κατά το μεσημέρι στις 17/30 Αυγούστου από το 43ο Σύνταγμα Πεζικού και το Μικτό Απόσπασμα Ιππικού, υποστηριζόμενα από ολόκληρο το πυροβολικό της Μεραρχίας. Οι Τούρκοι σφυροκοπούμενοι από το πυροβολικό, πιεζόμενοι ισχυρώς από νοτιοδυτικά, από το 43ο Σύνταγμα Πεζικού και επειλούμενοι από Ανατολάς από το Μικτό Απόσπασμα Ιππικού (**Τσαγκαρίδη**) με κύκλωση εγκαταλείπουν περί την 16:00 ώρα τις θέσεις τους και συμπτύσσονται προς βορρά. Το βορειοανατολικό τραπεζοειδές βραχώδες σύμπλεγμα στις κορυφογραμμής Ουλού νταγ καταλαμβάνεται από το 43ο Σύνταγμα Πεζικού.

4.- Ο αγώνας του Κιζίλ Κογιουνλού (18/31 Αυγούστου 1921)

Η νύχτα της 17/30 προς τη 18/31 Αυγούστου 1921 πέρασε σ' ολόκληρο το μέτωπο του Β΄ Σώματος Στρατού με απόλυτη ηρεμία, των Τούρκων αποσυρόμενων, υπό την κάλυψη του σκότους προς κατάληψη άλλων θέσεων κειμένων βορειότερα.

Η Στρατιά είχε εκδώσει από την 20:15 ώρα της 17/30 Αυγούστου 1921 διαταγή προς τα Σώματα Στρατού, πληροφορούσα αυτά: *ότι ο εχθρός άρχισε υποχωρών κατά πάσα πιθανότητα από νυκτός χθες. Αφήκε ισχυρές οπισθοφυλακές επί γραμμής προς Αρντίζ – υψώματα Καρά Χότζα – υψώματα Τσουλούκ, όπως εξασφαλίσει διαρροή δεξιού του, όπερ υποχωρεί προς Ανατολάς, Βορείως, άνω γραμμής οπισθοφυλακών...*» και εν ταυτώ διατάσσουσαν αυτά, όπως την επομένη 18/31 Αυγούστου, αφού εξορμούν την 5:00 ώρα, επιτεθούν και αχθεί έκαστο σώμα εις καθορισμένη αυτώ θέση.

Για το Β΄ Σώμα Στρατού η γραμμή αυτή ήταν: υψώματα νοτιοανατολικά – Ταμκιόι (7 χιλιόμετρα Β. Α. Γιαπάν Χαμάμ), μη συμπεριλαμβανόμενα – υψώματα βορειοανατολικά Καρά Χότζα – υψώματα βορειοανατολικά Κιζίλ Κουγιουνλού, με κατοχή δεξιά των υψωμάτων Γκιουζελτζέ – Καλέκιοϊ.

Κατόπιν της ανωτέρω διαταγής, η οποία περιήλθε στο Β΄ Σώμα Στρατού τις πρώτες ώρες της 18/31 Αυγούστου, το Σώμα τούτο εξέδιδε την 6:00 ώρα συμπληρωματική διαταγή επιχειρήσεων, για τη μέρα αυτή, κατά την οποία ανατίθετο στη ΙΧ Μεραρχία η κατάληψη των υψωμάτων Κιζίλ Κογιουνλού, εν συνεργασία με την XIII Μεραρχία και την υποστήριξη του πυροβολικού στις V Μεραρχίας.

Η ΙΧ Μεραρχία αναθέτει την κατάληψη των υψωμάτων Κιζίλ Κογιουνλού στο 25ο Σύνταγμα Πεζικού υποστηριζόμενο από το πυροβολικό της. Το σύνταγμα εξορμά με ένα τάγμα σε πρώτο κλιμάκιο, την 19:00 ώρα, ακολουθούμενο σε απόσταση 600 μέτρων από άλλο τάγμα. Το τάγμα προχωρεί ταχέως, χωρίς να ενοχλείται. Μόλις, όμως, άρχισε να εισέρχεται στον Νοτίως του χωριού Κιζίλ Κογιουνλού αυχένα δέχεται πυρά πυροβολικού και εν συνεχεία τοιαύτα πεζικού. Το τάγμα προχωρεί και καταλαμβάνει τρεις σειρές χαρακωμάτων και κατά το μεσημέρι τον νοτιοανατολικά του χωριού Καρασουλεϋμάν αυχένα. Ο νοτιοανατολικά του Κιζίλ Κογιουνλού αυχένας δεν κατελήφθη, διότι η διατήρηση τούτου θα απαιτούσε επέκταση της κατοχής εφ' ολοκλήρου στις κορυφογραμμής.

19 Αυγούστου / 1 Σεπτεμβρίου 1921

Η Στρατιά διέταξε αφ' εσπέρας να συνεχισθεί το πρωί της επομένης 19 Αυγούστου / 1 Σεπτεμβρίου η εκτέλεση της από 17/30 Αυγούστου διαταγής επιχειρήσεων. Το Σώμα Στρατού, όμως, κρίνον ότι, με τις καταληφθείσες, από τη ΙΧ Μεραρχία, περί το χωριό Καρασουλεϋμάν θέσεις, είχε εκπληρώσει την αποστολή της δεν προέβη, την 19 Αυγούστου / 1 Σεπτεμβρίου, σε καμιά ενέργεια.

Την 11:00 ώρα, το Β΄ Σώμα Στρατού, έπαιρνε διαταγή της Στρατιάς να αποστείλει, άμα τη επελεύσει του σκότους, μια μεραρχία στη Σαπάντζα, στη διάθεση της Στρατιάς. Το Β΄ Σώμα Στρατού διέθεσε την ΙΧ Μεραρχία, η οποία αντικατασταθείσα, ετέθη σε πορεία την 22:00 ώρα της 21/ Αυγούστου / 3 Σεπτεμβρίου υπαχθείσα υπό την διοίκηση του Γ΄ Σώματος Στρατού.

5.- Οριστική διακοπή στις προελάσεως του Β΄ Σώματος Στρατού (20 Αυγούστου / 2 Σεπτεμβρίου 1921)

Η ημέρα στις 20ης Αυγούστου / 2 Σεπτεμβρίου πέρασε με ανταλλαγή εκατέρωθεν αραιών πυρών πυροβολικού. Κατά την εκδοθείσα την 22:30 ώρα της 20 Αυγούστου / 2 Σεπτεμβρίου διαταγή της Στρατιάς, τα Σώματα Στρατού θα παρέμεναν την επομένη, 21 Αυγούστου / 3 Σεπτεμβρίου, αναπαυόμενα και ανασυντασσόμενα στις θέσεις, τις οποίες κατείχαν, οργανούμενα αμυντικώς.

Προς επίτευξη πλήρους συντονισμού ενεργειών μεταξύ των παρακειμένων Α΄ και Β΄ Σωμάτων Στρατού, απεστάλη, υφ' εκάστου τούτων στο έτερο αξιωματικός ενήμερος της πολιτικής καταστάσεως, ως σύνδεσμος.

Την 21η Αυγούστου / 3 Σεπτεμβρίου το Β΄ Σώμα Στρατού πήρε την ακόλουθη διαταγή:

- Η XII Μεραρχία ενισχυμένη με μικτό απόσπασμα της V Μεραρχίας (από το 44ο Σύνταγμα Πεζικού και μοίρα ορειβατικού πυροβολικού) ανέλαβε ολόκληρο το μέτωπο του Β΄ Σώματος Στρατού από το Ουλού νταγ (Ανατολικώς) μέχρι της καροποιήτου, της κατερχομένης από Μπουγλούκ Τσαλίς προς Μπουγιούκ Γκιοκ Γκιοζ.
- Η Vμεραρχία (μείον μικτό απόσπασμα), στάθμευσε αμέσως ανατολικά Σερεφλί.
- Η Ταξιαρχία Ιππικού κάλυπτε τα νώτα του Σ. Στρατού, διά της κατοχής θέσεων Ν. Α. Μπουγιούκ Γκιοκ Γκιοζ.

Με την κατάληψη των Νοτίως του χωριού Κιζίλ Κουγιουνλού θέσεων την 18/31 Αυγούστου και τη μείωσή του κατά μία πλήρη μεραρχία, τερματίστηκε η προς Βορρά προέλαση του Β΄ Σώματος Στρατού, το οποίο παρέμενε με αμετάβλητη την ανωτέρω διάταξη, διεξάγον αμυντικό αγώνα μέχρι στις 28 Αυγούστου / 10 Σεπτεμβρίου 1921, καθ' ην απεσύρθη από την περιοχή του Καλέ Γκρότο, κινηθέν στις Δυσμάς, ίνα ταχθεί όπισθεν του Γ΄ Σώματος Στρατού.

Η διοίκηση στις Τουρκικής Στρατιάς Δυτικού μετώπου εκμεταλλευόμενη την απραξία του Β΄ Σώματος Στρατού απέσυρε, διαδοχικά από τα αριστερά του την 24η, την 11η και την 23η Μεραρχίες, τις οποίες μετέφερε στην περιοχή Γιαπάν Χαμάμ για να αντιμετωπίσει την κατά του Τσαλ νταγ και του Αρντίζ νταγ επίθεση και φράξει την κατεύθυνση προς Γιαπάν Χαμάμ.

Ούτω την 20 Αυγούστου / 2 Σεπτεμβρίου είχαν απομείνει έναντι του Β΄ Σώματος Στρατού μόνον 4 μεραρχίες, η 5η, 7η, 4η και η 41η. Από το πρωί στις 23ης Αυγούστου / 5 Σεπτεμβρίου οι μεραρχίες στις Ι Ομάδος Μεραρχιών, η οποία είχε αναλάβει πλέον το Μέτωπο έναντι του Β΄ Σώματος Στρατού, μειώθηκαν σε τρεις, της 4ης Μεραρχίας μεταφερθείσης στο Γιπάν Χαμάμ.

Απώλειες

Οι απώλειες αμφοτέρων των αντιπάλων, κατά την 6ήμερη μάχη του Καλέ Γκρότο, ήτοι από 13/26 Αυγούστου, ημέρας ενάρξεως στις επιθέσεως του Β΄ Σώματος Στρατού, μέχρι της 18/31 ιδίου μηνός, καθ' ην έληξε η επίθεση, υπήρξαν βαριές. Το Β΄ Σώμα Στρατού έσχε απώλειες ανερχόμενες σε 3.408, εκ των οποίων νεκροί: αξιωματικοί 35 και οπλίτες 529. Τραυματίες: αξιωματικοί 107 και οπλίτες 2.737. Το ήμισυ και πλέον των ανωτέρω απωλειών ανήκε στην XIII Μεραρχία.

Οι απώλειες των Τούρκων κατά το αυτό χρονικό διάστημα ανήλθαν κατά επίσημες τουρκικές πηγές, όσον αφορά μόνον στις Ι και ΧΙΙ Ομάδες Μεραρχιών σε 3.818, εκ των οποίων νεκροί: Αξιωματικοί 38 και οπλίτες 531. Τραυματίες: αξιωματικοί 134 και οπλίτες 1650, αγνοούμενοι αξιωματικό 4 και οπλίτες 1461. Στις ανωτέρω τουρκικές απώλειες δεν περιλαμβάνονται οι απώλειες όλων των ημερών των μετασχουσών της μάχης μεραρχιών. Της 28ης Μεραρχίας ελλείπουν εντελώς στοιχεία για τις απώλειές της.

6.- Επίθεση στο Πολατλί

Ι.- Βιαία διάβαση του Σαγγαρίου ποταμού

Ο στρατηγός **Ανδρέας Πλατής**.

Η VII Μεραρχία, υπό τη διοίκηση του συνταγματάρχου πεζικού **Πλατή Ανδρέα,** ενισχυμένη με το 16ο Σύνταγμα Πεζικού της XI Μεραρχίας, μοίρα πεδινού πυροβολικού και μοίρα βαρέος πυροβολικού, είχε παραμείνει, κατόπιν διαταγής στις Στρατιάς δυτικά του Σαγγαρίου, με αποστολή κατ' αρχάς μεν να καλύψει την πλευρική στις Νότο κίνηση των Α΄ και Γ΄ Σωμάτων Στρατού και τη μεταφορά τούτων νοτίως του Σαγγαρίου, μετέπειτα δε, να επιτεθεί κατά μέτωπο, σε συνδυασμό στις την κύρια επίθεση, ανατολικά του ποταμού τούτου.

Η Στρατιά, διά τινος διαταγής γενικών επιχειρήσεων διά την 7/20 Αυγούστου, εκδοθείσης την 23:00 ώρα της 6/19 Αυγούστου, αφενός υπήγαγε την VII Μεραρχία, ενισχυμένη, απ' ευθείας υπ' αυτήν και αφετέρου διέτασσε όπως αύτη «*μελετήσει, άμα λήψει παρούσης, εξής επιθετική ενέργεια, επιδεικτική Μικτού Αποσπάσματος της, κατά γεφύρας Καβουτζή και κυρία επίθεση δι' όσον, οίον μεγαλυτέρων δυνάμεων εις περιοχή Μπειλίκ Κιοπρού Γόρδιο, συμβολή Πουργάκ – Σαγγαρίου, με αντικειμενικό σκοπό το Πολατλί. Επιδεικτική επίθεση κατά γεφύρας Καβουτζί θα έχει σκοπό κατάληψη Νιβρί Χισάρ, προς άνω διεύθυνση και συγκράτηση εχθρικών δυνάμεων και είτα, άμα ενάρξει συμπτύξεως εχθρού προ κυρίας επιθέσεως περιοχή Γκεούκ, αποκοπή υποχωρήσεώς του. Θα περιλάβει δύο φάσεις: πρώτον ζεύξη ποταμού και δημιουργία ισχυρού προγεφυρώματος (συγκράτηση εχθρικών δυνάμεων) και είτα, άμα ενάρξει συμπτύξεως εχθρού, διαβίβαση απασών δυνάμεων και επίθεση προς Πολατλί. Εις την VII Μεραρχία θα αποσπάτο ο Γ΄ Λόχος γεφυροποιών, μετά της γεφυροσκευής*».

Την εσπέρα στις 9/22 Αυγούστου η VII Μεραρχία κατείχε γραμμή παράλληλη προς τον ποταμό Σαγγάριο, από βορρά προς Νότο, ήτοι από το χωριό Μαντέρ Εγιούλ δι' αυχένα Μπογιαλίκ (Μποαλισέ) μέχρι και νοτίως του χωριού Ναβουτζή Οβά αναπτύγματος 90 χιλιομέτρων, από τα οποία 25 χιλιόμετρα αποτελούσε το ανάπτυγμα του Μικτού Αποσπάσματος Μιχαλίτς.

Η VII Μεραρχία προέβη στην προπαρασκευή της επιχειρήσεως, εκτέλεσε αναγνωρίσεις και συνέλεξε πληροφορίες περί των υπαρχόντων επί του Σαγγαρίου πόρων, του πλάτους, του βάθους και της φύσεως των οχθών του ποταμού και γενικά για κάθε στοιχείο σχετικό με τη ζεύξη. Επιτελική αναγνώριση εκτελεσθείσα την 8/21 Αυγούστου προέκρινε τη ζεύξη Σαγγαρίου Νοτίως της γεφύρας Μπεϊλίκ Κιοπρού.

Η Στρατιά, με διαταγή της προς την VII Μεραρχία, στις 23:00 ώρας της 9/22 Αυγούστου, διέτασσε ταύτη όπως προβεί, ανυπερθέτως, την 11/24 Αυγούστου, στη ζεύξη του Σαγγαρίου, διάβαση τούτου και επίθεση, με αντικειμενικό σκοπό το Πολατλί.

Η ανατεθείσα στην VII Μεραρχία επιχείρηση ήταν εξαιρετικά λεπτή και δύσκολη. Στις φυσικές δυσχέρειες προσθέτονταν και οι τακτικές τοιαύτες, ου μην αλλά και τεχνικές. Η Μεραρχία αποφάσισε να ενεργήσει υπό την κάλυψη του σκότους τη ζεύξη του Σαγγαρίου διά κατασκευής λεμβοζεύκτου γεφύρας.

Η επικοινωνία μεταξύ Μεραρχίας και Στρατιάς είχε περιορισθεί μονάχα στον ασύρματο, διότι η τηλεφωνική τοιαύτη είχε διακοπεί από την 8/21 Αυγούστου. Αλλά και ο ασύρματος της Στρατιάς δεν απαντούσε στις επίμονες κλήσεις του ασυρμάτου της Μεραρχίας. Ούτω η Μεραρχία δεν έλαβε γνώση της διαταγής της Στρατιάς της εκδοθείσης την 23:00 ώρα της 10/23 Αυγούστου, διά της οποίας καθοριζόταν η αποστολή της ζεύξης για τη νύχτα της 11/24 προς 12/25 Αυγούστου.

Η VII Μεραρχία όθεν αποφάσισε να ενεργήσει τη ζεύξη και διάβαση του Σαγγαρίου τις πρώτες πρωινές ώρες της 11/24 Αυγούστου. Προς τούτο διέταξε έναρξη εκτελέσεως της διαταγής της επιχειρήσεως της εκδοθείσης την 2:00 ώρα της 10/23 Αυγούστου, η οποία καθόριζε τις επιδεικτικές επιθέσεις, την κύρια επίθεση, τους διοικητές επιθέσεων, τις δυνάμεις εκάστου αποσπάσματος, την ημερομηνία και ώρα ενάρξεως αυτών, την ημερομηνία εξορμήσεως κ.λπ.

Με την αυτή διαταγή διατασσόταν ο διοικητής μηχανικού στις Μεραρχίας, ταγματάρχης **Κωττάκης Μιχαήλ**[19] να αναγνωρίσει το ακριβές σημείο ζεύξεως και να καθορίσει τις λεπτομέρειες αυτής.

Την 22:30 ώρα της ίδιας ημέρας, η VII Μεραρχία, με συμπληρωματική διαταγή καθόριζε τη ζεύξη του ποταμού σε δύο σημεία, τη διάθεση τάγματος πεζικού προς άμεση κάλυψη της γεφυροσκευής, την εγκατάσταση προγεφυρώματος, την υποστήριξη από πυροβολικό της διαβάσεως του ποταμού και τις μονάδες που θα αναλάμβαναν τις ανωτέρω αποστολές.

Ζεύξη και διάβαση του Σαγγαρίου

Περί την 24:00 ώρα της 10/23 Αυγούστου, έφθασαν στην κοιλάδα του Σαγγαρίου, κατόπιν λίαν επιπόνου πορείας, ο λόχος γεφυροποιών με το λόχο σκαπανέων. Προωθήθηκαν αμέσως προς το σημείο ζεύξεως (κείμενο 1500 μέτρα Νοτίως στις γεφύρας Μπειλίκ), προπορευόμενου λόχου πεζικού. Η πυκνή ομίχλη καθιστούσε δυσχερή την κίνηση των βαρέων οχημάτων της γεφυροσκευής, κινουμένων με άλογα της συζυγαρχίας πεδινού πυροβολικού, λόγω του αμμώδους του εδάφους. Παρά τα ληφθέντα μέτρα προς μείωση του θορύβου της κινήσεως, οι Τούρκοι αντελήφθησαν την κίνηση και άρχισαν να βάλλουν με πολυβόλα. Η γεφυροσκευή με εναλλασσόμενες προχωρήσεις και στάσεις, έφθασε ανέπαφη στο σημείο ζεύξεως την 3:00 ώρα της 11/24 Αυγούστου. Περί την 4:00 επετεύχθη η εγκατάσταση πορθμείου με δύο πάκτωνες και συγχρόνως άρχισε η κανονική ζεύξη του ποταμού. Κατασκευάστηκε γέφυρα με πέντε πάκτωνες και μήκος ζεύγματος 4,50 μ. εντός 23ών πρώτων λεπτών. Εν συνεχεία κατασκευάστηκε περί τα 2.500 μ, νοτιότερα της πρώτης και δεύτερη λεμβόζευκτη γέφυρα, περατωθείσα την 7:00 ώρα της 11/24 Αυγούστου.

Ευθύς άμα τη εγκαταστάσει του πορθμείου, άρχισε από την 4:10 ώρα η ταχεία διαπεραίωση, σε μισή ώρα δύο ταγμάτων του 37ου Συντάγματος Πεζικού. Μετά την αποπεράτωση της γεφύρας, περί την 5:00 ώρα, πέρασε απ' αυτή και το υπόλοιπο Σύνταγμα. Καθ' όλη τη διάρκεια της ζεύξεως και της διαβάσεως του Συντάγματος, συνεχίζονταν τα πυρά των Τούρκων, αλλά λόγω ομίχλης δεν ήταν ταύτα εύστοχα. Για

19. Με τον **Κωττάκη Μιχαήλ** συνταγματάρχη, πλέον, φοιτούσαμε μαζί στην Ανώτατη Σχολή Τοπογράφων Μηχανικών του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου, οπόθεν εξήλθαμε, το έτος 1921 διπλωματούχοι τοπογράφοι μηχανικοί.

την ασφάλεια των γεφυρών διετέθη ένας λόχος. Το υπόλοιπο του 37ου Συντάγματος Πεζικού, κατέλαβε θέσεις αμύνης ανατολικά του Σαγγαρίου. Την 6:00 το Σύνταγμα αναλαμβάνει επίθεση με δύο τάγματα σε πρώτο κλιμάκιο και επωφελούμενο στις ομίχλης και της υποστηρίξεως του φίλιου πυροβολικού φθάνει σε ελάχιστη απόσταση από τις εχθρικές θέσεις και την 7:00 ώρα καταλαμβάνει τον κωνικό λόφο (1.000 μ. επί της σιδηροδρομικής γραμμής).

Την 6:00 ώρα της 11/24 Αυγούστου, ο ασύρματος της VII Μεραρχίας συνέλαβε, όλως τυχαία τη διαταγή στις Στρατιάς για αναβολή της επιθέσεως την επόμενη 12/25 Αυγούστου. Η Μεραρχία, κατόπιν τούτου ανέστειλε και αυτή για την επόμενη την επίθεση στο Πολατλί, αλλά συνέχισε την προέλαση σε βάθος 4ων χιλιομέτρων, για διεύρυνση του προγεφυρώματος. Μετά τούτο ο διοικητής στις Μεραρχίας ενίσχυσε το προγεφύρωμα με το 23ο Σύνταγμα Πεζικού (μείον τάγμα), με μοίρα πεδινού πυροβολικού (μείον ουλαμό) και με ορειβατική πυροβολαρχία. Την όλη διοίκηση του προγεφυρώματος αναθέτει στο διοικητή πεζικού στις Μεραρχίας.

ΙΙ.- Αντίδραση των Τούρκων (11/24 Αυγούστου)

Η Τουρκική Στρατιά Δυτικού Μετώπου διέταξε την 8:45 ώρα το νεοσυγκροτηθέν Σώμα Στρατού και τη XII Ομάδα Μεραρχιών να αντεπιτεθούν με όλες στις διαθέσιμες δυνάμεις. Το Σώμα Στρατιάς ανέθεσε την αντεπίθεση στην I Μεραρχία του η δε XII Ομάς Μεραρχιών στην 11η Μεραρχία του.

Από την 18:30 ώρα ανελήφθη κοινή επιθετική ενέργεια κατά του προγεφυρώματος από την I Μεραρχία (η οποία ανέλαβε υπό την διοίκησή της και τα συμπτυχθέντα τμήματα στις 41ης Μεραρχίας), βορείως της σιδηροδρομικής γραμμής, υπό δε την II (5 τάγματα και 2 ορειβατικά πυροβόλα) νοτίως ταύτης, με αντικειμενικό σκοπό να ρίξουν στο ποτάμι τον προς ανατολάς του Μπειλίκ Κιοπρού ευρισκόμενο εχθρό.

Η VII Μεραρχία, αντιληφθείσα από το μεσημέρι την προετοιμαζόμενη αντεπίθεση, διέταξε τη συγκέντρωση, άμα τη νυκτί των διατεθέντων για τις επιδεικτικές επιθέσεις τμημάτων πλην του αποσπάσματος Καβουτζή Κιοπρού. Οι τουρκικές φάλαγγες υποστηριζόμενες από βαρύ και ελαφρό πυροβολικό άρχισαν επιτιθέμενες κατά του προγεφυρώματος. Καθ' ον χρόνο το πρώτο κύμα έμπαινε στη δραστική ζώνη βολής του πεζικού, η τουρκική επίθεση ανεκόπη λόγω στις επελεύσεως του σκότους. Περί την 20:30 ώρα οι Τούρκοι εξαπολύουν σφοδρή τοπική αντεπίθεση κατά του «κωνικού λόφου», τον οποίο και καταλαμβάνουν, αφού αιφνιδίασαν την επ' αυτού μικρή δύναμη. Συγχρόνως ασκούν πίεση εφ' ολοκλήρου του προγεφυρώματος. Περί την 21:00 η κατάσταση στο δεξιό αποβαίνει κρίσιμη και το προγεφύρωμα απειλείται κατά πλευρό και νώτα. Χάρη στην ισχυρή αντίσταση του III/37 τάγματος αναχαιτίζονται οι Τούρκοι και η αντεπίθεσή τους διακόπτεται. Τότε ο διοικητής του προγεφυρώματος διατάσσει το εφεδρικό του τάγμα να ανακαταλάβει πάση θυσία, τον κωνικό λόφο. Το τάγμα εκτελεί μέχρι του μεσονυκτίου επανειλημμένες εφόδους, αλλά παρά τον ηρωισμό του και τις μεγάλες απώλειές του δεν κατορθώνει να εκβάλει αυτού τον εχθρό. Η μεραρχία διέθεσε δυνάμεις τόσο στο Βόρειο όσο και στο Νότιο τομέα του προγεφυρώματος προς ενίσχυσή της. Ο αγών, συνεχισθείς μέχρι των πρωινών ωρών, κόπασε προσωρινά την 4:00 ώρα της 12/25 Αυγούστου.

12/25 Αυγούστου 1921

Η μεραρχία, αν και απέκρουσε στις νυκτερινές επιθέσεις των Τούρκων δεν εφησύχασε, διότι προέβλεπε την επανάληψη της επιθέσεως την ημέρα της 12/25 Αυγούστου, με περισσότερες δυνάμεις, δεδομένου ότι οι Τούρκοι, διέθεταν έναντι αυτής 4 πλήρεις μεραρχίες, τις 1η, 11η, 17η και 41η και πλέον τούτων την 1η Μεραρχία Ιππικού.

Διά τούτο διέταξε για το πρωί της 12/25 Αυγούστου επιθετική ενέργεια από το δεξιό του προγεφυρώματος, προς κατάληψη της κορυφογραμμής Μπες Τεπελέρ (Νοτίως του χωριού Ιντζιλέρ) και επιδεικτική τοιαύτη από το αριστερό του προγεφυρώματος. Ώρα εξορμήσεως ορίσθηκε η 4:30 της 12/25 Αυγούστου.

Οι Τούρκοι, καίτοι διέθεταν 4πλάσιο αριθμό μεραρχιών επαναλαμβάνουν την επίθεση το πρωί της 12/25 Αυγούστου μόνο με την 1η Μεραρχία, Βορείως της σιδηροδρομικής γραμμής, κατά του αριστερού υποτομέα. Οι επιτιθέμενοι φθάνουν σε απόσταση 500 μ. από τις ελληνικές γραμμές και πιέζουν ισχυρώς, κατά μέτωπο και αριστερό πλευρό το εκεί πεισμόνως αμυνόμενο 37ο Σύνταγμα Πεζικού. Η ένταση της επιθέσεως, παρά την υποστήριξή της με βαριά και ελαφρά πυροβόλα, βαίνει συνεχώς χαλαρούμενη για να διακοπεί εντελώς την 9:00 ώρα, όταν εκδηλώθηκε η αντεπίθεση της φάλαγγας του αντισυνταγματάρχη **Ψάρρα.**

Για την εκτέλεση της διαταχθείσης επιθετικής ενεργείας από το δεξιό, συγκροτήθηκε φάλαγγα επιθέσεως από τρία τάγματα υπό τη διοίκηση του αντισυνταγματάρχη πεζικού **Γεωργίου Ψάρρα.** Η ώρα εξορμήσεως καθυστέρησε, λόγω της ανάγκης ανασυγκροτήσεως, ανεφοδιασμού και αναπαύσεως των ταγμάτων από την ολονύκτια κατατριβή.

Την 9:00 ώρα εξόρμησε η φάλαγγα επιθέσεως με δύο τάγματα σε πρώτο κλιμάκιο προς κατάληψη του κωνικού λόφου. Για την άμεση υποστήριξη της φάλαγγας είχε διατεθεί μια ορειβατική πυροβολαρχία και τα πυρά του, σε δεύτερο κλιμάκιο, τάγματος της φάλαγγας.

Άμα τη προσεγγίσει των τμημάτων επιθέσεως, οι Τούρκοι εγκατέλειψαν τις θέσεις τους και πανικόβλητοι ετράπησαν σε άτακτη φυγή. Την 9:45 ώρα καταλαμβάνεται ο κωνικός λόφος και συνεχίζεται η προέλαση προς την κορυφογραμμή Καρά Ελιάς Τεπέ, η οποία καταλαμβάνεται εύκολα μέχρι της εσπέρας, χωρίς η υπ' αυτή 11η Τουρκική Μεραρχία να προβάλει σοβαρή αντίσταση. Η ολοκλήρωση, όμως, του αντικειμενικού σκοπού, τον οποίο αποτελούσε η Νοτίως του χωριού Ιντζιλέρ κορυφογραμμή Μπες Τεπελέρ δεν επετεύχθη.

Η νύχτα της 12/25 προς 13/26 Αυγούστου πέρασε εν ηρεμία.

Η Τουρκική Στρατιά Δυτικού Μετώπου διέταξε να κρατηθεί οπωσδήποτε η γραμμή Ντουά Τεπέ (Δίδυμοι Λόφοι) – Καρτάλ Τεπέ – Πες Τεπελέρ – Βαλιντετέ Τεπέ, στην οποία απέδιδε ιδιάζουσα σημασία, διότι αν περιέρχονταν στα χέρια των Ελλήνων, θα απέβαινε δυσχερής η θέση της έναντι του Γ΄ Σώματος Στρατού, της IV Ομάδος Μεραρχιών, το δε Πολατλί θα έπαυε να λειτουργεί ως ακραίος σταθμός εφοδιασμού επί της προς Άγκυρα σιδηροδρομικής γραμμής.

13/26 Αυγούστου 1921

Η VII Μεραρχία, εις εκτέλεση διαταγής της Στρατιάς, την 12/25 Αυγούστου, αποφασίζει να επιτεθεί από το πρωί στις 13/26 Αυγούστου, με κύρια προσπάθεια δεξιά, προς υπερκέραση του αριστερού οργα-

νωμένου εδαφικού τμήματος Σεκιρντεξίς – Ιντζιράρ. Προς τούτο συγκροτεί φάλαγγα επιθέσεως από το 23ο Σύνταγμα Πεζικού, μοίρα ορειβατικού πυροβολικού και ουλαμό πεδινού πυροβολικού, υπό τη διοίκηση του συνταγματάρχου Πεζικού **Λούφα Χαραλάμπους.** Την 6:00 ώρα το ΙΙ/23 τάγμα εξορμά από τη βάση εξορμήσεως κατά του πρώτου αντικειμενικού σκοπού, ο οποίος ήταν ο νοτιοδυτικά του χωριού Ιντζιλάρ οργανωμένος οδοντωτός λόφος. Αλλά μετά βραδεία προχώρηση κατά 2 χιλιόμετρα περίπου, παρά την υποστήριξή του με πυρά βαρέος και ελαφρού πυροβολικού και παρά την απασχόληση με πυρά άλλων δύο ταγμάτων του, έναντι του εχθρού, το τάγμα καθηλώθηκε προ του πυκνού φραγμού του τουρκικού πυροβολικού μέχρι της εσπέρας.

Ο συνταγματάρχης **Λούφας Χαράλαμπος** (1877 – 194...)

Η Μεραρχία πληροφορηθείσα, περί την 8:40 ώρα ότι στην έναντι του αριστερού (βορείου) υποτομέα 1η Τουρκική Μεραρχία σημειώθηκε έναρξη συμπτύξεως, διέταξε τις εκεί μονάδες της να προελάσουν και να καταλάβουν τον βορείως της στενωπού ορεινό όγκο. Τα εν πρώτη γραμμή τρία τάγματα εξορμήσαντα την 10:30 ώρα, κατεδίωξαν τη συμπτυσσόμενη τουρκική μεραρχία και κατέλαβε όλη την έκταση μέχρι του Δυτικώς του Ντουά Τεπέ (Διδύμων Λόφων) και Βορείως της σιδηροδρομικής γραμμής εκτεινόμενου μεγάλου αυλώνος.

ΙΙΙ.- Διάνοιξη της στενωπού του Πολατλί (14/27 και 25/28 Αυγούστου)

Τη νύχτα στις 13/26 προς 14/27 Αυγούστου επικράτησε σ' ολόκληρο τον τομέα ηρεμία ως το πρωί, οπότε σημειώθηκε ισχυρή δράση εχθρικού πυροβολικού, ιδία στο αριστερό υποτομέα του προγεφυρώματος, σκοπούσα να ματαιώσει ενδεχόμενη επίθεση της VII Μεραρχίας και συγχρόνως να συγκαλύψει ευρείες μετακινήσεις Μονάδων εκ Δυσμών προς Ανατολάς, επιβληθείσες από την επίθεση του Β΄ Σώματος Στρατού, την 13/26 Αυγούστου κατά του άκρου αριστερού στις τουρκικής διατάξεως. Πράγματι η Διοίκηση της Στρατιάς Δυτικού Μετώπου απέσυρε από τον τομέα Πολατλί την XII Ομάδα και την ΙΙ και 41η Μεραρχίες, την Ι Πεδινή και την Ι Ορειβατική Μεραρχίες και συγκεντρώσασα τις δυνάμεις αυτές εντός στις πρωίας της 14/27 Αυγούστου περί το Πολατλί τις κατηύθυνε διά Γιαπάν Χαμάμ στην περιοχή Καλέ Γκρότο.

Η VII διέθεσε ολόκληρη τη μέρα της 14/27 Αυγούστου για να προπαρασκευάσει την επίθεση της επόμενης και για να δώσει χρόνο στις μονάδες της, που μάχονταν επί τριήμερο προς ανασυγκρότηση και ανάπαυση. Η επίθεση της Μεραρχίας την επόμενη 15/28 Αυγούστου απέβλεπε στη διάρρηξη του τουρκικού Μετώπου, προς διάνοιξη της προς Πολατλί κατευθύνσεως με ενέργεια πάλι από το δεξιό. Προς τούτο συγκρότησε φάλαγγα συνθέσεως από το 23ο Σύνταγμα Πεζικού (μείον τάγμα), από τα ΙΙΙ/16 και ΙΙΙ/22 τάγματα, από μοίρα ορειβατικού πυροβολικού, από ουλαμό ορειβατικού και πεδινού πυροβολικού. Τη διοίκηση της φάλαγγας ανέθεσε στο συνταγματάρχη **Λούφα Χαρ.,** διοικητή συντάγματος.

Οι μονάδες της φάλαγγας επιθέσεως συγκεντρώθηκαν, άμα τη επελεύσει του σκότους σε χώρο, περίπου 3 χιλιόμετρα Α. των ερειπίων Καρά Ελιάς και εκεί δεν προωθήθηκαν από θέσεις εξορμήσεως κείμενες στις νότιες αντηρίδες του Καρά Ελιάς Τεπέ.

Μετά την αποχώρηση από το Μέτωπο της ΙΙ Ομάδος Μεραρχιών και την ανάληψη της διοικήσεως αυτού από το νεοσυγκροτηθέν Σώμα Στρατού, παρέμειναν αντιμέτωπες της VII Μεραρχίας η 1η και η 17η Μεραρχία Πεζικού, το 49ο Σύνταγμα Πεζικού και η 1η Μεραρχία Ιππικού.

Το πρωί στις 15/28 Αυγούστου, τα τμήματα επιθέσεως κινήθηκαν με 3 τάγματα σε πρώτο κλιμάκιο, πολύ προ της έω, αθορύβως στις καθορισθείσες κατευθύνσεις και περί το λυκαυγές έφθασαν σε απόσταση 800 μ. περίπου από στις τουρκικές θέσεις, οπόθεν επιτέθηκαν. Οι Τούρκοι αμύνονται πεισμόνως και αντεπιτίθενται λυσσωδώς, αλλά και οι ημέτεροι προχωρούν συνεχώς εκκαθαρίζοντες με την ξιφολόγχη, τις διαδοχικές αντιστάσεις των Τούρκων. Τέλος, κατά το μεσημέρι, επιτυγχάνεται, με ορμητική έφοδο, η κατάληψη του οδοντωτού λόφου, αποτελουμένου από απόκρημνους βράχους. Εν συνεχεία η κατοχή επεκτάθηκε εφ' ολοκλήρου της κορυφογραμμής Μπες Τεπελέρ, χωρίς να συνεχισθεί η επίθεση προς τον δεύτερο αντικειμενικό σκοπό (τα βορείως Ιντζιλάρ υψώματα), επί της νότιας πλευράς της στενωπού του Πολατλί.

Ο αριστερός (Βόρειος) υποτομέας του προγεφυρώματος, μετά μεν την εκδήλωση της κύριας επιθέσεως του δεξιού, απασχόλησε με πυρά πεζικού και πυροβολικού τον έναντι αυτού εχθρό, μετά δε την κατάληψη του οδοντωτού λόφου εξαπέλυσε επίθεση με 3 τάγματα, για να συντρέξει την προς το δεύτερο αντικειμενικό σκοπό, επίθεση των τμημάτων του δεξιού υποτομέα και συγχρόνως προς κατάληψη των Διδύμων Λόφων (Ντουά Τεπέ). Τα τάγματα αφού εξόρμησαν περί την 15:30 υποχρεώθηκαν μετά προέλαση 500 – 1000 μ., να ανακόψουν την προχώρηση.

Η νύχτα της 15/28 Αυγούστου πέρασε ήσυχη σ' ολόκληρο τον τομέα της VII Μεραρχίας.

16/28 Αυγούστου 1921

Η VII Μεραρχία διέταξε για την ημέρα αυτή ανάπαυση, ανασύνταξη και ανεφοδιασμό. Από μέρους των Τούρκων καμιά επίσης ενέργεια ανελήφθη κατά τη μέρα αυτή, πλην της εκτελέσεως βολής παρενοχλήσεως.

Την εσπέρα της 16/29 Αυγούστου η Στρατιά διέταξε την VII Μεραρχία να συνεχίσει πιέζουσα τις έναντι αυτής τουρκικές δυνάμεις. Διά τούτο η Μεραρχία αποφάσισε να συνεχίσει την προς Πολατλί προέλαση, από το πρωί της επόμενης, 17/30 Αυγούστου και πάλι με το δεξιό της, επεκτεινόμενο έτι Νοτιότερα, προς διεύρυνση και εκμετάλλευση του διανοιγέντος την 15/28 Αυγούστου ρήγματος, επί της τουρκικής τοποθεσίας διά καταλήψεως του οδοντωτού λόφου. Προς τούτο συγκρότησε 2 φάλαγγες, αμφότερες Νοτίως της σιδηροδρομικής γραμμής. Όλες οι αναγκαίες μετακινήσεις και η κατάληψη των θέσεων εξορμήσεως από τα τμήματα επιθέσεως θα ελάμβαναν χώρα τη νύχτα.

17/30 Αυγούστου 1921

Η αριστερή φάλαγγα από το 23ο Σύνταγμα Πεζικού και η ορειβατική πυροβολαρχία εξόρμησαν την 6:00 ώρα από τον οδοντωτό λόφο προς την κατεύθυνση του χωριού Ιντζιλάρ, με αντικειμενικό σκοπό την κατάληψη στις Νότιας πλευράς στις στενωπού Πολατλί (υψώματα Καρτάλ Τεπέ). Τα σε πρώτο κλιμάκιο τάγματα (δύο) προχωρούσαν βραδέως, διότι βάλλονταν κατά μέτωπο και κατ' αμφότερα τα πλευρά με σφοδρά πυρά. Τελικά η προχώρησή τους ανεκόπη προ της Δυτικής παρυφής του χωριού Ιντζιλέρ και Νοτιότερα.

Η δεξιά φάλαγγα από το 22ο Σύνταγμα Πεζικού (μείον τάγμα) και η ορειβατική πυροβολαρχία, που έφθασε την 4:00 ώρα στη θέση εξορμήσεως, παρά τα άκρα των νοτιοδυτικών αντερεισμάτων, εξόρμησε την 5:00 ώρα, με αντικειμενικό σκοπό τη λοφοσειρά Βαλιντετέ Τεπέ, με ένα τάγμα σε πρώτο κλιμάκιο.

Μετά μικρή αντίσταση κατελήφθη κατά το μεσημέρι η λοφοσειρά Βαλιντετέ Τεπέ και μετ' ολίγον επετεύχθη σύνδεσμος της Μεραρχίας με τη δεξιά της ΙΙΙ Μεραρχία του Γ΄ Σώματος Στρατού. Το σύνταγμα συνεχίζον την επίθεσή του, καταλαμβάνει την 15:30 ώρα το χωριό Τιρνακέιζ. Εκείθεν διετάχθη να στραφεί προς Βορρά για να συντρέξει τον αγώνα της αριστερής φάλαγγας (23ου Σ. Π.).

Στον υποτομέα βορείως στις σιδηροδρομικής γραμμής, έγινε ανταλλαγή εκατέρωθεν αραιών πυρών πεζικού και πυροβολικού. Από την εσπέρα 16/29 Αυγούστου η Στρατιά Δυτικού Μετώπου προέβη σε νέα μείωση των έναντι στις VII Μεραρχίας τουρκικών δυνάμεων, διαθέσασα την 1η Μεραρχία Ιππικού στην 1η Ομάδα Μεραρχιών, την οποία ενίσχυσε και με 2 τάγματα, ληφθέντα ανά ένα, από τις 1η και 17η Μεραρχίες.

Για την επόμενη μέρα, 18/31 Αυγούστου, η VII Μεραρχία, συμμορφούμενη προς πληροφορίες και διαταγή της Στρατιάς, αποφάσισε να συνεχίσει την προς ανατολάς επίθεσή της, προς κατάληψη του Πολατλί και πάλι διά του δεξιού της, με πρώτο αντικειμενικό σκοπό την κατάληψη της νότιας πλευράς της στενωπού του Πολατλί, με συνδυασμένη επίθεση του 22ου και 23ου Συνταγμάτων Πεζικού, του 22ου ενισχυμένου με το ΙΙ/16 τάγμα. Η επίθεση θα υποστηριζόταν και από 3 ουλαμούς πεδινού και 1 βαρέος πυροβολικού.

IV.- Κατάληψη του Καρτάλ Τεπέ, Καρά νταγ και Διδύμων Λόφων (18/31 Αυγούστου 1921)

Την 18:15 ώρα της 18/31 Αυγούστου, εξορμά το 23ο Σύνταγμα Πεζικού, με τα δύο τάγματά του εν πρώτη γραμμή και το τρίτο εν δευτέρα. Περνάει τους διαδοχικούς φραγμούς πυρός και καταλαμβάνει με τη λόγχη τις κορυφές του Καρτάλ νταγ με το ένα τάγμα του, ενώ με το άλλο καταλαμβάνει, με έφοδο, την υψηλότερη κορυφή του Καρτάλ Τεπέ. Τέλος με το εν δευτέρα γραμμή τάγμα του, καταδιώκει στις φεύγοντας Τούρκους μέχρι 4 χιλιόμετρα Δυτικά του σιδηροδρομικού σταθμού Πολατλί.

Το 22ο Σύνταγμα Πεζικού (μείον τάγμα) εξορμά την 5:00 ώρα με ένα τάγμα εν πρώτη γραμμή και το άλλο κλιμακωμένο προς τα δεξιά και προελαύνει από βορειοανατολικά και καταλαμβάνει το Καρά Τεπέ και συνεχίζει την προέλασή του προς Καρά νταγ. Την 9:45 ώρα, κατόπιν διαταγής της Μεραρχίας στρέφεται προς Βορρά για να συντρέξει την προσπάθεια του 23ου Συντάγματος Πεζικού, αφού ανέθεσε τη συνέχιση της προελάσεως προς Καρά νταγ (υψόμετρο 972 μ.) στο αφιχθέν προς ενίσχυσή του, την 8:00 ώρα, ΙΙ/16 Τάγμα, το οποίο και κατέλαβε το ύψωμα τούτο, περί την εσπέρα.

Μετά την απώλεια του Καρτάλ Τεπέ και την τολμηρή διείσδυση του ΙΙΙ/23 Τάγματος προς Πολατλί, η 1η Τουρκική Μεραρχία εγκατέλειψε την ισχυρή θέση Ντουά Τεπέ (Δίδυμοι Λόφοι, υψόμετρο 1.100 μ.), η οποία την 19:00 ώρα περιήλθε στα χέρια του 37ου Συντάγματος Πεζικού, αμαχητί. Η τοποθεσία των Διδύμων Λόφων αποτελούσε τη Βόρεια πλευρά της στενωπού του Πολατλί.

Με την κατάληψη στις κορυφογραμμής Ντουά Τεπέ – Καρτάλ Τεπέ – Καρά νταγ (υψόμετρο 972), η ΙΙΙ Μεραρχία εξασφάλισε ισχυρή θέση εξορμήσεως για μελλοντικές της επιχειρήσεις, κάλυψη κινήσεών της προ Δυσμάς της κορυφογραμμής ταύτης και παρατήρηση προς το εσωτερικό στις τουρκικής τοποθεσίας. Συγχρόνως επιτύγχανε την αχρήστευση του Πολατλί ως ακραίου σιδηροδρομικού σταθμού, αποστερήσασα τους Τούρκους πολυτίμου κέντρου εφοδιασμού, το οποίο εκκένωσαν εσπευσμένα αφού ανατίναξαν τα αποθηκευμένα εκεί πυρομαχικά τους, των οποίων μέγα μέρος δεν ημπόρεσαν να αποκομίσουν, ελλείψει χρόνου και μεταφορικών μέσων.

Μετά τον αποκατασταθέντα σύνδεσμο, μεταξύ Γ΄ Σώματος Στρατού και της VII Μεραρχίας, η τελευταία έπαυσε ενεργούσα ως ανεξάρτητη μεγάλη μονάδα, υπό τις άμεσες διαταγές της Στρατιάς, υπαχθείσα από την 18/31 Αυγούστου υπό τη διοίκηση του Γ΄ Σώματος Στρατού στο οποίο και ανήκε οργανικά.

Απώλειες

Οι απώλειες της VII Μεραρχίας από την εσπέρα της 10/23 Αυγούστου, καθ' ην πέρασε το Σαγγάριο, μέχρι και στις 18/31 ιδίου μηνός, συμπεριλαμβανομένης, ανήλθαν σε 1.703, εκ των οποίων νεκροί: αξιωματικοί 17 και οπλίτες 260. Τραυματίες: αξιωματικοί 65 και οπλίτες 1361.

Μάχη του Τσαλ νταγ και Αρντίζ νταγ
(15/28 Αυγούστου – 21 Αυγούστου / 3 Σεπτεμβρίου 1921)

Ι.- Η ενδιάμεση τουρκική αμυντική γραμμή Γιαμάκ – Ντικιλί Τας – Ορντέκ Γκιολού

Οι ΙΙ και ΙΙΙ Τουρκικές Ομάδες Μεραρχιών, μετά τη μάχη του Ταμπούρ Ογλού, συμπτύχθηκαν, τη νύχτα της 13/26 προς 14/27Αυγούστου προς Βορρά, υπό την κάλυψη ελαφρών οπισθοφυλακών, χωρίς να καταδιωχθούν από τις αντιμέτωπες μεραρχίες (Ι και ΙΙ) του Α΄ Σώματος Στρατού. Οι ούτω συμπτυχθείσες Τουρκικές Ομάδες Μεραρχιών, κατέλαβαν την ενδιάμεση αμυντική γραμμή Γιαμάκ – υψώματα Ντικιλί Τας – Ορντλεκ Γκιολού, με όλες τις μεραρχίες της συμπαραταγμένες.

Την 20:30 ώρα, της 14/27 Αυγούστου, η Στρατιά διέταξε τα Σώματα Στρατού και την VII Μεραρχία να συνεχίσουν δραστήρια την επίθεση από τη χαραυγή της επόμενης, 15/28 Αυγούστου.

Επίθεση του Α΄ Σώματος Στρατού
(15/28 Αυγούστου)

Το Α΄ Σώμα Στρατού, με διαταγή του, εκδοθείσα τις πρώτες ώρες της 15/28 Αυγούστου, θα επετίθετο με τις Ι και XII Μεραρχίες σε πρώτο κλιμάκιο και την ΙΙ Μεραρχία εν εφεδρεία. Η Ι Μεραρχία θα κινούνταν επιθετικώς εν τη ζώνη, της οποίας το δεξιό όριο, η γραμμή Εσκί Κισλά - Κιζίλ Κιόι, αριστερό δε η γραμμή Μπαχτσεντζίκ – Γιαπάν Χαμάμ, συμπεριλαμβανόμενη και θα ήγετο επί του Αρντίς νταγ σε κατάλληλες θέσεις, ώστε να προωθήσει ευχερώς αποσπάσματα αυτής στο Γιαπάν Χαμάμ, καταλαμβάνουσα τον κόμβο τούτο συγκοινωνιών.

Η XII Μεραρχία θα κινείτο επιθετικώς αμέσως αριστερά, σε σύνδεσμο με την Ι Μεραρχία και θα ήγετο επί του Αρντίς νταγ στο ύψος της Ι Μεραρχίας. Η ΙΙ Μεραρχία θα ακολουθούσε οπίσω της Ι Μεραρχίας, ως εφεδρεία.

Η Ι Μεραρχία για την προέλασή της προς Αρντίζ νταγ, συγκρότησε δύο φάλαγγες. Εκάστη τούτων αποτελούνταν από σύνταγμα πεζικού και μοίρα ορειβατικού πυροβολικού με διοικητή τον του συντάγματος πεζικού.

Ώρα εκκινήσεως για αμφότερες τις φάλαγγες η 7:30.

Οι φάλαγγες συγκεντρώθηκαν σε καθορισθέντες για την καθεμιά χώρους και για τον συγχρονισμό του αγώνος ανέμεναν την εκδήλωση προελάσεως της αριστεράς τους XII Μεραρχίας.

Εν τούτω τω μεταξύ το Α΄ Σώμα Στρατού, με διαταγή του, περιελθούσα στην Ι Μεραρχία περί την 13:30 ώρα τροποποιούσε κατά τι τις κατευθύνσεις των μεραρχιών του, καθορίσαν στην Ι μεν Μεραρχία να βαδίσει με το δεξιό της επί της ημιονικής οδού Ιντζερλί – Γιαπάν Χαμάμ προς Αντίζ νταγ, στη XII Μεραρχία δε να κατευθυνθεί προς Εσκί Σαλίς.

Η Ι Μεραρχία, αφού ανέμενε, επί ματαίω, να εκδηλωθεί η επίθεση της XII Μεραρχίας, διέταξε στις μονάδες της να επιτεθούν. Αμφότερα τα συντάγματα (5ο Πεζικού και Ι/38 Ευζώνων), αφού εξόρμησαν ταυτόχρονα την 6:30 ώρα, έλαβαν επαφή, μετά την εκτόπιση των προκαλυπτικών τμημάτων, με την κύρια γραμμή αντιστάσεως των Τούρκων, διερχομένη διά του χωριού Γιαμάκ και του υψώματος 1329, όπου και διέκοψαν τον αγώνα, λόγω επελεύσεως του σκότους.

Η ΙΙ Μεραρχία συγκρότησε και αυτή δύο φάλαγγες επιθέσεως, αλλά η δεξιά, που επρόκειτο να κινηθεί δυτικά της Ι Μεραρχίας, μόλις την 21:00 ώρα, κατόρθωσε να καταλάβει τις θέσεις εξορμήσεως, όπου και διανυχτέρευσε.

16/29 Αυγούστου

Η Στρατιά με διαταγή της, στις 23:30 ώρας της 15/28 Αυγούστου διέτασσε τα Σώματα Στρατού και την VII Μεραρχία να εξορμήσουν συγχρόνως την 5:00 ώρα της επομένης, 16/29 Αυγούστου, συνεχίζοντα δραστηρίως την επίθεση. Το Α΄ Σώμα Στρατού αφού εξέδωσε ανάλογη διαταγή, διέτασσε τις μεραρχίες του να συνεχίσουν την επίθεση συμπαραταγμένες.

Η Ι Μεραρχία διέτασσε ταυτόχρονη εξόρμηση των δύο συνταγμάτων της (5ου Πεζικού και Ι/38 Ευζώνων) και επί πλέον διέθεσε τάγμα του 4ου Συντάγματος, προ κάλυψη του αριστερού της πλευρού και με αντικειμενικό σκοπό τον δεσπόζοντα όγκο του υψώματος 1329.

Ο **Βασίλειος Βλάχο**ς, ως αντισυνταγματάρχης πεζικού, στην Αθήνα, στις 28 Απριλίου 1945.

Οι φάλαγγες εξορμήσεως, εξόρμησαν την καθορισμένη ώρα με 2 τάγματα εκάστη, εν γραμμή και παρά το πυκνό φραγμό πυρών του πυροβολικού και πεζικού και τις σοβαρές απώλειες, επέτυχαν να καταλάβουν μέχρι της 9:30 ώρας, τις δεσπόζουσες θέσεις του εχθρού, χωρίς, όμως, να διασπάσουν την κύρια γραμμή αντιστάσεως αυτού. Την 14:30 ώρα, συμφωνήθηκε νέα εξόρμηση των συνταγμάτων. Αλλά ενώ το 5ο Σύνταγμα Πεζικού εξόρμησε και εκτόπισε, με τη λόγχη τους Τούρκους από τα χαρακώματά τους και τους κατεδίωκε προς Αρντίζ νταγ, το Ι/38 Σύνταγμα Ευζώνων παρέμεινε ακίνητο στις θέσεις του. Το 5ο Σύνταγμα, δεχόμενο πλευρικά πυρά από τον προ του Ι/38 Συντάγματος Ευζώνων, εχθρό και υφιστάμενο σοβαρές απώλειες, ιδία σε στελέχη, αναγκάστηκε να διακόψει την καταδίωξη.

Ο διοικητής στις Ι Μεραρχίας, φέρων βαρέως την αδικαιολόγητη απραξία του Ι/38 Συντάγματος Ευζώνων και τις προελθούσες εκ ταύτης απώλειες, επιτίμησε το διοικητή του συντάγματος τούτου και τον διάταξε, περί την 15:30 ώρα, να προελάσει αμέσως, αγόμενος στο ύψος του 5ου Συντάγματος. Εκείθεν

αμφότερα τα συντάγματα θα συγχρόνιζαν την επίθεσή τους.

Το Ι/38 Σύνταγμα Ευζώνων, μετά τη λήψη της διαταγής της Μεραρχίας, επετέθη, ανέτρεψε το έναντι αυτού 7ο Σύνταγμα, το οποίο συμπτυχθέν ατάκτως συμπαρέσυρε και το αριστερό του 8ου Συντάγματος

Τα δύο Συντάγματα (5ο Πεζικού και Ι/38 Ευζώνων) διασπάσαντα την κύρια γραμμή αντιστάσεως των Τούρκων κατεδίωκαν τους συμπτυσσόμενους Τούρκους και υπερβάντα το χωριό Γιαμάκ, ανέρχονταν στις νότιες κλιτύες του Αρντίζ νταγ και πλησίαζαν την κορυφογραμμή. Επειδή, όμως, η τοιαύτη προέλασή τους ήταν ακάλυπτη και από τα δύο πλευρά και συνεπώς επισφαλής, διεκόπη και τα τμήματα επανέκαμψαν στην πρώτη κορυφογραμμή (Β. Δ. Γιαμάκ), όπου και εγκαταστάθηκαν.

ΙΙ.- Ο αγώνας του Εβλί Φακιλί (15/28 Αυγούστου)

Η XII Μεραρχία, έχουσα εντολή να προελάσει την 15/28 Αυγούστου αμέσως αριστερά της Ι Μεραρχίας και επεκτεινόμενη προς Δυσμάς μέχρι Εβλί Φακιλί, αχθεί επί της λοφοσειράς του Αρντίς νταγ, στο ύψος στις Ι Μεραρχίας, διέταξε τη συγκέντρωση των τμημάτων της όπισθεν των προφυλακών της ΙΙ Μεραρχίας. Την 14:00 ώρα, η μεραρχία, με την εκδοθείσα διαταγή της, καθόριζε την προέλασή της με δύο φάλαγγες εκάστης δυνάμεως συντάγματος πεζικού και μοίρας ορειβατικού πυροβολικού, αλλά ενώ το 46ο Σύνταγμα Πεζικού της αριστερής φάλαγγας, είχε συγκεντρωθεί, σχετικά εγκαίρως, τουναντίον το 14ο Σύνταγμα Πεζικού βράδυνε να φθάσει στο χώρο συγκεντρώσεως. Η XII Μεραρχία, κατόπιν διαταγής του Σώματος Στρατού, να μην αναμείνει τη συγκέντρωση όλων των τμημάτων της, διέταξε το συγκεντρωθέν 46ο Σύνταγμα Πεζικού να επιτεθεί αμέσως, προς κατάληψη των προ αυτού υψωμάτων. Αλλά και το σύνταγμα τούτο βράδυνε να επιτεθεί, αφού εξόρμησε μόλις με την επέλευση του σκότους, και αφού κατέλαβε ακωλύτως τα πρώτα υψώματα του Ντικιλί Τας.

Ο 14ο Σύνταγμα Πεζικού, υπό τον συνταγματάρχη **Κωτούλα Ιωάννη**, ευρισκόμενο στον τομέα της Ι Μεραρχίας, περί το Ιντζερλί, έφθασε αργά την εσπέρα στον καθορισθέντα σ' αυτό χώρο εξορμήσεως, περί τα 800 μέτρα Β. Α. του χωριού Καραπινάρ.

16/29 Αυγούστου

Η XII μεραρχία σύμφωνα προς διαταγή επιχειρήσεων του Α΄ Σώματος Στρατού, εξαπέλυσε την επίθεση την 5:00 ώρα με τον αυτό σχηματισμό και την αυτή σύνθεση των φαλάγγων της στις καθορισθείσες κατευθύνσεις. Αλλά και τη μέρα αυτή η επίθεση βράδυνε, αφού εκδηλώθηκε την 8:45 ώρα.

Το 14ο Σύνταγμα Πεζικού, αφού εξόρμησε με δύο τάγματα σε πρώτο κλιμάκιο, ακολουθούν την από Καραπινάρ προς Γιαπάν Χαμάμ ημιονική οδό, με αντικειμενικό σκοπό το ύψωμα 1329, κατέλαβε την 7:30 ώρα, κατόπιν αγώνος τα περί τα 3 χιλιόμετρα Β. Α. του χωριού Καραπινάρ υψώματα. Ομοίως το 46ο Σύνταγμα Πεζικού κατέλαβε, κατόπιν αγώνος την κορυφή 1255 και το δυτικώς ταύτης τμήμα της κορυφογραμμής και το δυτικό ταύτης τμήμα της κορυφογραμμής του Ντικιλί Τας, μέχρι Βορείως του χωριού Εβλί Φακιλί. Περί την 8:00 ώρα, κατόπιν σφοδρού βομβαρδισμού, εξαπολύθηκε ισχυρή αντεπίθεση από τα εκτοπισθέντα τουρκικά συντάγματα και δύο επί πλέον τάγματα, υποστηριζόμενη καλά από πυροβολικό. Το 46ο Σύνταγμα Πεζικού, παρά τη χρησιμοποίηση του εφεδρικού του τάγματος, δεν κατόρθωσε

να συγκρατήσει την τουρκική αντεπίθεση και αναγκάστηκε να συμπτυχθεί, σχεδόν εν αταξία, προς τη γραμμή εξορμήσεώς του.

Καθ' όν χρόνο εξαπολυόταν τη τουρκική αντεπίθεση κατά του 46ου Συντάγματος, το 14ο Σύνταγμα Πεζικού εξορμούσε με 2 τάγματα προς κατάληψη του υψώματος 1329. Αλλά, όταν έγινε αντιληπτή η σύμπτυξη του 36ου Σ. Π., η επίθεση διεκόπη και τα τάγματα επανήλθαν στη βάση εξορμήσεώς τους. Επειδή, όμως, το αριστερό του τάγμα απειλείτο από κύκλωση, ο διοικητής του συντάγματος αντισυνταγματάρχης **Κωτούλας Ιωάννης,** τεθείς επικεφαλής του εφεδρικού τάγματος και των ανδρών των μεταγωγικών μάχης των άλλων ταγμάτων του, απώθησε του Τούρκους πέραν των ορίων του τομέα του. Όταν μετά την 14:30 ώρα άρχισε η επίθεση του 5ου Συντάγματος (Ι Μεραρχίας) το Σύνταγμα, αφού επωφελήθηκε της ευκαιρίας, καταλαμβάνει με έφοδο το ύψωμα 1329 και βραδύτερον ολοκληρώνει τον αντικειμενικό του σκοπό διά της καταλήψεως του Δ. του υψώματος 1329 τμήματος της κορυφογραμμής.

Η XII Μεραρχία όταν αντικατέστησε μετά μεσημβρία το 46ο Σύνταγμα Πεζικού με το εφεδρικό της 41ο, ανέθεσε στο δεύτερο τούτο την προπαρασκευή για την 22:00 ώρα της επιθέσεως προς ανακατάληψη υψωμάτων Ντικιλί Τας. Το 41ο Σύνταγμα, μετά προπαρασκευή πυροβολικού εξόρμησε την 20:00 ώρα, με 2 τάγματα εν πρώτη γραμμή και βαλλόμενο από πυρά πεζικού μονάχα (το εχθρικό πυροβολικό είχε αποσυρθεί) έφθασε σε απόσταση 200 μ. από την κύρια γραμμή αντιστάσεως του εχθρού, όπου τα εχθρικά πυρά γίνονταν πλέον αποτελεσματικά και προξενούσαν αισθητές απώλειες. Περί το μεσονύκτιο, λόγω συμπτύξεως του εχθρού η ένταση των πυρών του μειώθηκε. Τα τάγματα επιθέσεως όρμησαν αμέσως και κατέλαβαν εξ εφόδου στις εχθρικές βάσεις του Ντικιλί Τας περί την 2:00 ώρα της 17/30 Αυγούστου.

15/28 Αυγούστου 1921

Η ΙΙ Μεραρχία, σύμφωνα με τη διαταγή επιθέσεως του Α΄ Σώματος Στρατού της 15/28 Αυγούστου, θα συγκεντρωνόταν, μετά από τη διέλευση από τις προφυλακές της, της XII Μεραρχίας και θα κινείτο όπισθεν ταύτης ως εφεδρεία. Λόγω κενού, που δημιουργείτο από την απομάκρυνση στις Χ μεραρχίας (του Γ΄ Σώματος Στρατού), διέθεσε κατ' αρχάς ένα τάγμα του 7ου Συντάγματος στο ύψωμα 1015 και από τη 13:00 ώρα, συνεπεία διαταγής του Α΄ Σώματος Στρατού, διέθεσε προς κάλυψη του κενού, ολόκληρο το 7ο Σύνταγμα Πεζικού με πυροβολαρχία. Την 14:05 ώρα η ΙΙ Μεραρχία πήρε διαταγή να παρεμβληθεί μεταξύ XII και Χ Μεραρχιών προς κάλυψη του κενού.

16/29 Αυγούστου 1921

Την 2:30 ώρα της 16/29 Αυγούστου η μεραρχία πήρε διαταγή επιχειρήσεων του Α΄ Σώματος Στρατού, ίνα συνεχίσει με τις άλλες μεραρχίες δραστηρίως την επίθεση προς την κατεύθυνση Γιαπάν Χαμάμ, με ώρα εξορμήσεως των τριών μεραρχιών την 5:00. Η Μεραρχία διέταξε το 1ο Σύνταγμα Πεζικού να επιτεθεί προς κατάληψη των υψωμάτων Ντικιλί Τας.

Το 1ο Σύνταγμα Πεζικού, αφού εξόρμησε την 5:00 και υποστηριζόμενο από Μοίρα Ορειβατικού Πυροβολικού προσκρούει Β. και Β. Δ. του Εβλί Φακιλί, επί των τουρκικών θέσεων και καθηλώνεται, παρά την ενίσχυσή του με τάγμα του 34ου Συντάγματος Πεζικού. Η Μεραρχία διατάσσει το 7ο Σύνταγμα Πεζικού με μοίρα ορειβατικού πυροβολικού να υπερκεράσει το δεξιό των Τούρκων. Το 7ο Σύνταγμα ελισσόμενο, κα-

τέλαβε, μετά σκληρό αγώνα, τα αμέσως Ν. Ορντέκ Γκιολού υψώματα αφού εκτόπισε το εκεί 131 Σύνταγμα Πεζικού. Η 3η Τουρκική Μεραρχία διέθεσε το 189 Σύνταγμα προς ενίσχυση. Τα δύο αυτά συντάγματα (131 και 189) αφού αντεπιτέθηκαν, ανάγκασαν το 7ο Σύνταγμα να εγκαταλείψει τα Ν. Ορντίκ Γκιολού υψώματα. Περί την εσπέρα το 7ο Σύνταγμα, αφού ενισχύθηκε με το Ι/34 Τάγμα, ανέλαβε εκ νέου επίθεση και κατόπιν σκληρού αγώνος ανακατέλαβε, την 22:00 ώρα, τα απολεσθέντα υψώματα. Το 1ο Σύνταγμα Πεζικού εξακολουθούσε να παραμένει καθηλωμένο επί των Νοτίων κλιτύων του Δυτικού Ντικιλί Τας.

III.- Ο αγών του Αρντίζ νταγ

Η επιτευχθείσα την 16/29 Αυγούστου από τις Ι και XII Μεραρχίες (του Α΄ Σώματος Στρατού) εις την κατεύθυνση Γιαπάν Χαμάμ διάσπαση της ενδιαμέσου αμυντικής τοποθεσίας Γιαμάκ – Ντικιλί Τας – Αρντέκ Γκιολού, περιήγαγε την τουρκική ηγεσία σε δυσχερή θέση. Η Διοίκηση Στρατιάς Δυτικού Μετώπου, αναμένουσα ότι θα επακολουθούσε εκμετάλλευση της επιτυχίας και ότι θα καταβαλλόταν από τους Έλληνες προσπάθεια διεύρυνσης του ρήγματος, διέταξε την ΙΙΙ Ομάδα Μεραρχιών να εγκαταστήσει την 15η Μεραρχία της επί της γενικής γραμμής από Σαγουτζαλί και ανατολικά, με την 8η Μεραρχία της δε, να φράξει την κατεύθυνση προς Γιαπάν Χαμάμ, εγκαθιστώσα ταύτη περί το χωριό Χορχόρ. Την ευθύνη εξασφαλίσεως της προς Γιαπάν Χαμάμ οδού, η Τουρκική Στρατιά ανέθεσε στην ΙΙΙ Ομάδα Μεραρχιών. Το Γιαπάν Χαμάμ[20], ως ανεγράφη σε διαταγή του προς την 8η Μεραρχία ο Γενικός Επιτελάρχης **Φερζή Πασάς**: *Τόσο από της απόψεως ανεφοδιασμού, όσο και από απόψεως επιχειρήσεων και συγκοινωνιών βρισκόταν επί λίαν σημαντικής κατευθύνσεως.*

Δυστυχώς, τόσο το Α΄ Σώμα Στρατού όσο και η Στρατιά, δεν εκμεταλλεύθηκαν το υπό των μεραρχιών του Σώματος Στρατού επιτευχθέν ρήγμα διά θαρραλέας, από την νύχτα της 16/29 Αυγούστου ή από το πρωί της επόμενης ενέργειας, προς διεύρυνση αυτού προς την κατεύθυνση Γιαπάν Χαμάμ και κατάληψη του Αρντίζ νταγ, απολεσθείσης οριστικά της εξαιρετικής ευκαιρίας, όπως καταγάγουν μεγάλη επιτυχία. Οι Τούρκοι, εξ αντιθέτου, εκμεταλλεύθηκαν την παράλειψη των Ελλήνων, συμπτύχθηκαν τη νύχτα της 16/29 Αυγούστου και έσχον άνεση χρόνου, προς εγκατάσταση επί της γραμμής και σχετική οργάνωση τους.

17/30 Αυγούστου 1921

Όταν το πρωί στις 17/30 Αυγούστου οι ΙΙ και ΙΙΙ Μεραρχίες αντελήφθησαν ότι οι Τούρκοι εγκατέλειψαν τα υψώματα Ντικιλί Τας και τα βορείως Ογντέκ Γκιολού τοιαύτα, προωθήθηκαν και τα κατέλαβαν.

Η Στρατιά με την από 21:45 ώρας της 16/29 Αυγούστου διαταγής της, διέταξε το Α΄ Σώμα Στρατού να παραμείνει την επόμενη, 17/30 Αυγούστου, στη γραμμή που κατείχε.

Η Στρατιά καίτοι δε είχε διατάξει το Α΄ Σώμα Στρατού να παραμείνει την 17/30 Αυγούστου στις θέσεις που κατείχε, προπαρασκευάζον την επίθεση, για την επόμενη 18/31 Αυγούστου, προς κατάληψη του Αρντίζ νταγ, όταν πήρε, τις πρωινές ώρες της 17/30 Αυγούστου, πληροφορίες ότι οι Τούρκοι συμπτύσσονταν, αποφάσισε να επιτεθεί αυθημερόν με όλες τις δυνάμεις της. Προς τούτο διέταξε τα Σώματα Στρατού

20. Μικρή τουρκική κωμόπολη, αμέσως βορείως της κυρίας κορυφογραμμής του Αρντίζ νταγ (υψ. 1758), κέντρο εφοδιασμού και κόμβος συγκοινωνιών. Αποτελούσε βασικό σημείο προσανατολισμού της αεροπορίας μας.

και την VII Μεραρχία να προελάσουν αμέσως και να καταδιώξουν στις υποχωρούντες.

Η Σμύρνη πριν από την καταστροφή.

Το Α΄ Σώμα Στρατού, με διαταγή του της 15:15 ώρας της ιδίας ημέρας, διέτασσε τις μεραρχίες του να επιτεθούν προς κατάληψη του Αρντίζ νταγ και του αυχένα μεταξύ Τσαλ και Αρντίζ. Την 18:40 ώρα της αυτής ημέρας, ανέστειλε την επίθεσή του, αφού εξέδωσε την ακόλουθη διαταγή: *Νεότερες πληροφορίες, παρασχεθείσες από αεροπλάνο την 18:00 ώρα φέρουν εχθρό κατέχοντα δι' ισχυρών δυνάμεων κορυφογραμμή Αρντίζ. Κατόπιν τούτου μεραρχίες να αναστείλουν αμέσως επίθεσή των, να καταλάβουν καταλλήλους θέσεις και να οργανωθούν αμυντικώς. Παρούσα να κοινοποιηθεί μεταξύ μεραρχιών.*

Και οι μεν Ι και XII Μεραρχίες, ανέστειλαν εγκαίρως τις επιθέσεις τους, η ΙΙ Μεραρχία, όμως, ευρισκόμενη πλησίον του εις Ταμπούρ Ογλού Σταθμό Διοικήσεως του Α΄ Σώματος Στρατού και αφού έλαβε, ως εκ τούτου εγκαίρως γνώση της επιθέσεως είχε ήδη αρχίσει την προέλαση από στις 16:15 ώρας και περί την 18:00 ώρα, τα πρώτα τμήματά στις έφθαναν επί των υψωμάτων, νοτίως του Εσκί Τσαλίς και βλήθηκαν από πυροβολικό. Η Μεραρχία, μη λαβούσα εγκαίρως γνώση της αναστολής της επιθέσεως εξακολουθούσε να προελαύνει, μέχρις επελεύσεως στις νύχτας.

18/31 Αυγούστου 1921

Η Στρατιά, με διαταγή της επιχειρήσεων που εκδόθηκε την 21:15 ώρα της 17/30 Αυγούστου, καθόριζε την ενέργεια για την 18/31 Αυγούστου, συνισταμένη σε επίθεση των Σωμάτων Στρατού από την 5:00 ώρα επί καθοριζόμενων κατευθύνσεων και με καθορισμένους αντικειμενικούς, σκοπούς. Ανάλογες διαταγές εξέδωσαν και τα Σώματα Στρατού προς τις μεραρχίες τους. Στο Α΄ Σώμα Στρατού είχε ανατεθεί η κατάληψη του Αρντίζ νταγ και του μεγαλυτέρου τμήματος του Τσαλ νταγ. Τα όρη Τσαλ και Αρντίζ δέσποζαν ολοκλήρου στις περιοχής και αποτελούσαν το κέντρο του μετώπου, το βασικό έρεισμα της δεύτερης αμυντικής γραμμής των Τούρκων.

Η Ι Μεραρχία, αφού έλαβε εντολή του σωματάρχη να επιτεθεί αποφασιστικά, προς κατάληψη του Αρντίς νταγ εξόρμησε την 13:00 ώρα έχουσα σε πρώτο κλιμάκιο 2 συντάγματα πεζικού με μια μοίρα ορειβατικού πυροβολικού για κάθε σύνταγμα (5ο Σύνταγμα Πεζικού και 1/68 Σύνταγμα Ευζώνων). Μετά σκληρό αγώνα, κατά τον οποίο οι Τούρκοι διεκδικούσαν το έδαφος, βήμα της βήμα αναδιπλώθηκαν ούτοι, μέχρις εσπέρας επί της κύριας γραμμής αντιστάσεως, από την οποία, με συνεχή πυρά, παρεμπόδιζαν την πρόοδο της επιθέσεως. Ισχυρή εχθρική αντεπίθεση, περί την 17:00 επιτυχούσα κατ' αρχάς, αποκρούστηκε βραδύτερον από εφεδρικά τάγματα. Με την επέλευση του σκότους, τα τμήματα εγκαταστάθηκαν στις προφυλακές μάχης 500 μ. περίπου από τις εχθρικές γραμμές. Η επίθεση συνεχιζόταν από την 4:00 ώρα της επόμενης, βάσει εκδοθείσης διαταγής της Μεραρχίας.

Η XII Μεραρχία, έχουσα αποστολή να συνεχίσει την προέλαση προς κατάληψη του αυχένα Αρντίζ νταγ, εξόρμησε με τα δύο συντάγματα σε πρώτο κλιμάκιο (το 14ο και 41ο), αφού έδωσε κατευθύνσεις στο

μεν 14ο Σ. Π. τον αυχένα Αρντίζ νταγ, στο αριστερό του δε, το 41ο Σ. Π. παράλληλη κίνηση.

Το 14ο Σύνταγμα Πεζικού, αφού εξόρμησε την 6:30 ώρα και αφού ακολούθησε την προς Γιαπάν Χαμάμ ημιονική οδό, έφθασε ακωλύτως κατά το μεσημέρι στο χωριό Αβτζί. Μετ' ολίγον προχώρησε κατά τι και περί τα 1.000 μ. Νοτίως των αντικειμενικών σκοπών ανέκοψε την κίνηση και διανυκτέρευσε εκεί.

Το 41ο Σύνταγμα Πεζικού εξόρμησε την 5:10 ώρα, με αντικειμενικό σκοπό την κατάληψη του αμέσως Ν. Δ. του χωριού Γκεντίκ υψώματος. Αφού προχώρησε και αυτό ακωλύτως έφθασε την 11:00 ώρα στο ύψος του χωριού Αβτζή. Εκείθεν συνέχισε την προέλασή του, με σχηματισμό προσπελάσεως, διότι βαλλόταν από τουρκικό πυροβολικό. Την 14:30 ώρα, μετά προπαρασκευή πυροβολικού και υποστηριζόμενο από πυροβολικό, επετέθη και κατέλαβε τμήμα του αντικειμενικού σκοπού, το οποίο και διατήρησε, παρά τις τουρκικές αντεπιθέσεις.

Η ΙΙ Μεραρχία έχουσα εντολή να καταλάβει τον αυχένα Τσαλ – Αρντίζ, εξόρμησε την 6:30 ώρα μόνο με το 34ο Σύνταγμα Πεζικού, που ενισχύθηκε με τάγμα. Το σύνταγμα, αφού προήλασε, κατέλαβε, μέχρι της εσπέρας, τη γραμμή από Νοτίως του αυχένα, περί τα 2 χιλιόμετρα μέχρι της γενέσεως των κατερχομένων προς το χωριό Εσκί Τσαλίς αντερεισμάτων του Τσαλ νταγ.

19 Αυγούστου / 1 Σεπτεμβρίου 1921

Ο διοικητής στις Τουρκικής Στρατιάς Δυτικού Μετώπου **Ισμέτ Πασάς** σε διαταγή εκδοθείσα τη νύχτα της 18/31 Αυγούστου προς 19 Αυγούστου / 1 Σεπτεμβρίου, απέδιδε ιδιάζουσα σημασία στην κατεύθυνση προς Γιαπάν Χαμάμ και ανέθετε την ευθύνη της περιοχής στο διοικητή της ΙΙΙ Ομάδος Μεραρχιών (8η και 57η Μεραρχίες Πεζικού, πλέον σύνταγμα πεζικού). Την ευθύνη της περιοχής Τσαλ νταγ ανέθετε, στο διοικητή στις 15ης Μεραρχίας, υπό τον οποίο υπήγαγε και την 24η Μεραρχία. Επί πλέον διέτασσε την ενίσχυση του τομέα Γιαπάν Χαμάμ με την 7η Μεραρχία και 2 συντάγματα πεζικού. Αποστολή όλων των ανωτέρω μονάδων καθοριζόταν η εκκαθάριση του Αντίς νταγ και του Τσαλ νταγ και εν περιπτώσει νέας επιθέσεως η, οπωσδήποτε, διατήρηση της οροσειράς.

Κατά τη διάρκεια της νύχτας της 18/31 Αυγούστου προς 19 Αυγούστου / 1 Σεπτεμβρίου ανταλλάσσονταν εκατέρωθεν ζωηρά πυρά πεζικού και πυροβολικού.

Η Στρατιά με διαταγή της από 21:45 ώρας της 18/31 Αυγούστου, καθόριζε για την επόμενη, 19 Αυγούστου / 1 Σεπτεμβρίου ότι τα Σώματα Στρατού θα συνέχιζαν από το πρωί την επίθεση, εις εκτέλεση της από 21:15 της 17/30 Αυγούστου διαταγής επιχειρήσεων.

Το Α΄ Σώμα Στρατού εις εκτέλεση της διαταγής ταύτης ενήργησε επιθετικώς με τις τρεις μεραρχίες του και επέτυχε εντός της ημέρας την κατάληψη του Αρντίζ νταγ ως ακολούθως:

Ι Μεραρχία.

Την 4:30 της 19 Αυγούστου / 1 Σεπτεμβρίου, βάσει διαταγής της Μεραρχίας εξόρμησαν τα εν πρώτη γραμμή 50 Σύνταγμα Πεζικού και 1/38 Σύνταγμα Ευζώνων σε στενό και συνεχή μεταξύ τους συνδυασμό. Εντός ολίγου, όμως, προσέκρουσαν επί της τουρκικής γραμμής αντιστάσεως, προ της οποίας άρχισε διεξαγόμενος σφοδρός αγών, με σοβαρές απώλειες. Το αριστερό (Δυτικώς), όμως, αγωνιζόμενο 14ο Σύνταγμα Πεζικού της ΧΙΙ Μεραρχίας κέρδιζε συνεχώς έδαφος.

Την 6:00 ώρα τα τμήματα επιθέσεως με την υποστήριξη πυροβολικού κατέλαβαν εξ εφόδου την επί της πρώτης κορυφογραμμής του Αρντίς νταγ ισχυρή γραμμή χαρακωμάτων. Τουρκική επίθεση που

εκτοξεύθηκε απέτυχε. Διετάχθη η επέμβαση του εν εφεδρεία 4ου Συντάγματος Πεζικού δι' επιθέσεως κατά δεσπόζουσας κορυφογραμμής, κειμένης αμέσως ανατολικά της καταληφθείσης. Η επίθεση, αφού εκτοξεύθηκε την 6:30 ώρα, με την υποστήριξη πυροβολικού, κατέλαβε διά της λόγχης, μέχρι της 9:30 ώρας, ολόκληρη την κορυφογραμμή του Αρντίς νταγ, πλην της ανατολικότερης δεσπόζουσας κορυφής του όρους τούτου, κειμένης βορειοδυτικά του χωριού Κιζιλκιόι. Η κορυφή αυτή αποτελούσε το κλειδί της τοποθεσίας. Το 4ο Σύνταγμα, μετά προπαρασκευαστική βολής πυροβολικού κατέλαβε και το τελευταίο αυτό έρεισμα των Τούρκων επί του Αρντίς νταγ. Τουρκική αντεπίθεση που εκτοξεύθηκε, κατακερματίστηκε κυριολεκτικά.

Η Ι Μεραρχία, μετά την κατάληψη της κύριας κορυφογραμμής του Αρντίς νταγ διέταξε την εγκατάσταση προφυλακών από το 4ο και το 5ο Συντάγματα Πεζικού.

XII Μεραρχία.

Η XII Μεραρχία προς εκπλήρωση της αποστολής της, συνιστάμενης στην κατάληψη του αυχένα Αρντίς, ενήργησε μόνο με το 14ο Σύνταγμα Πεζικού, Μοίρα Ορειβατικού Πυροβολικού και Πεδινή Πυροβολαρχία, υπό τη διοίκηση του αντισυνταγματάρχη πεζικού **Κωτούλα Ιωάννη**[21].

Το 14ο Σύνταγμα Πεζικού, με το συνοδεύον αυτό πυροβολικό, εξόρμησε την 5:00 ώρα με δύο τάγματα σε πρώτο κλιμάκιο (Ι/14 και ΙΙΙ/14) και με αντικειμενικούς σκοπούς, του μεν αριστερού τάγματος (Ι/14), του αυχένα Αρντίζ νταγ, του δε δεξιού τάγματος (ΙΙΙ/14) το, Ανατολικά του αυχένα, βραχώδες ύψωμα. Τα δύο τάγματα, αφού διέτρεξαν ταχύτατα την διαχωρίζουσα ταύτα απόσταση των 800 μ. από την κορυφογραμμή, υπό τα πυρά πεζικού και πυροβολικού και επιπίπτουν αιφνιδιαστικά επί των αμυνομένων, εντός 15 μόνο λεπτών από της εξορμήσεως και τους τρέπουν σε φυγή όσους δεν αιχμαλώτισαν. Το ΙΙΙ/14 Τάγμα, του οποίου ο διοικητής τραυματίστηκε θανάσιμα, κατευθύνεται ανατολικότερα από το νέο διοικητή του λοχαγό **Μόδη Αλέξανδρο**[22]**,** και με τη λόγχη ανατρέπει το ανθιστάμενο δεξιό της 8ης Τουρκικής Μεραρχίας, αλλά εκεί πίπτει, ηρωικώς μαχόμενος ο νέος διοικητής του.

1921. Καταυλισμός πλησίον του Σαγγαρίου.

Το Ι/14 Τάγμα, αφού κατέλαβε τον αυχένα Αρντίζ, εντείνει την κατά του δεξιού των φευγόντων Τούρκων καταδίωξη. Της καταδιώξεως μετέχει και το έως τότε εν εφεδρεία ΙΙ/14 Τάγμα. Μέχρι τις 7:00 ώρας, έχει ολοκληρωθεί η κατάληψη των αντικειμενικών σκοπών. Το ΙΙ/14 Τάγμα παρασυρθέν κατά την καταδίωξη ενέπεσε σε πλευρικά πυρά, από τα οποία το απήλλαξε διλοχία του ΙΙΙ/4 Τάγματος, διά καταλήψεως, αιφνιδιαστικά, δεσποζούσης κορυφής Β. Δ. του αυχένα. Ελλείψει πυρομαχικών η μοίρα δεν εκτέλεσε πυρά καταδιώξεως. Το σύνταγμα έμεινε μόνο με δύο λοχαγούς, των λοιπών φονευθέντων ή τραυματισθέντων. Τη διοίκηση του ΙΙΙ/14 Τάγματος ανέλαβε ο ταγματάρχης **Ταμπακόπουλος Ευάγγελος**[23]**.**

21. Ο Αντισυνταγματάρχης πεζικού **Κωτούλας Ιωάννης,** από τον Ελληνόπυργο (Γράλιστα) Καρδίτσας ήταν ο πρώτος λοχαγός μου στη Σχολή Ευελπίδων του 1917 – 1918 (στο λόχο υποψηφίων Ευελπίδων).

22. Ο λοχαγός πεζικού **Μόδης Αλέξανδρος,** (προελεύσεως σ. Σχολής Ευελπίδων), ήταν ο πρώτος λοχαγός μου σε μάχιμη μονάδα, εν Μ. Ασία το 1920 (ΙΙΙ Λόχο πολυβόλων του 4ου Συντάγματος Πεζικού).

23. Ο **Ταμπακόπουλος Ευάγγελος** ως αντισυνταγματάρχης πεζικού, διοικητής του 50ού Συντάγματος Πεζικού Θεσσαλονίκης (1924), ήταν ο πρώτος που με προσέλαβε ως υπασπιστή του συντάγματος, υπολοχαγού όντος, και εν ταυτώ και ως διοικητή του Μικρού Επιτελείου (λόχου).

II Μεραρχία.

Αριστερά (δυτικώς) της XII Μεραρχίας, η II Μεραρχία επιτεθείσα την 19 Αυγούστου / 1 Σεπτεμβρίου προς κατάληψη του ανατολικού Τσαλ νταγ, προωθήθηκε ελάχιστα προς την κορυφογραμμή.

Κατά την 19 Αυγούστου / 1η Σεπτεμβρίου, τα άλλα δύο Σώματα Στρατού παρέμειναν εν ακινησία πλην της VII Μεραρχίας, η οποία κατόπιν επιθετικής ενεργείας κατέλαβε τουρκικά χαρακώματα επί των νοτιοδυτικών αντερεισμάτων του Μπαρσί Καλέ Τεπέ.

20 Αυγούστου / 2 Σεπτεμβρίου 1921

Το Α΄ Σώμα Στρατού εις εκτέλεση της από 21:00 ώρας της 19 Αυγούστου / 1 Σεπτεμβρίου διαταγής της στρατιάς και συνεχίσεως της προελάσεως κατά την 20ή Αυγούστου / 2 Σεπτεμβρίου, διέταξε την XII Μεραρχία να υποβοηθήσει την II Μεραρχία, προς κατάληψη της ανατολικής κορυφής του Τσαλ Νταγ.

Η XII Μεραρχία προώθησε την 9:00 ώρα το 46ο Σύνταγμά προς την κατεύθυνση Καντίκιοϊ, ενώ το 14ο Σύνταγμα κινείτο με κατεύθυνση την ανατολική παρυφή του Γιαπάν Χαμάμ εκκαθαρίζοντας το προ αυτού έδαφος από τις φωλιές αντιστάσεως. Αμφότερα τα συντάγματα, μετά βραχεία προέλαση στάθμευσαν 2 – 3 χιλιόμετρα νοτίως και νοτιοδυτικά Γιαπάν Χαμάμ.

Η II Μεραρχία κατέλαβε τον αυχένα Τσαλ Αρντίζ και την ανατολική κορυφή του Τσαλ Νταγ. Για το σύνδεσμο μεταξύ II και XII Μεραρχιών, η XII Μεραρχία προώθησε το 1/41 τάγμα προς τον αυχένα Τσαλ – Αρντίζ.

Η I Μεραρχία παρακολουθούσε την προώθηση της XII Μεραρχίας και το αριστερό της 5ο Σύνταγμα Πεζικού.

21 – 25 Αυγούστου / 3 – 7 Σεπτεμβρίου

Κατά το επόμενο πενθήμερο ήτοι μέχρι τις 25ης Αυγούστου / 7 Σεπτεμβρίου στον τομέα του Αρντίς νταγ επεκράτησε στασιμότητα, με ανταλλαγή εκατέρωθεν αραιών πυρών. Οι μεραρχίες προέβαιναν στη βελτίωση της αμυντικής τους οργανώσεως, χρησιμοποιώντας και το λόχο σκαπανέων. Σε παρόμοιες εργασίες προέβαιναν και οι αντιμέτωπες του Α΄ Σώματος Στρατού Τουρκικές Μονάδες.

IV.- Κατάληψη του Τσαλ νταγ

(υψόμετρο 1710 μ.)

Η αντιμέτωπος του Γ΄ Σώματος Στρατού 1η Τουρκική Ομάς Μεραρχιών (5η Καυκάσου και 61η Μεραρχίες), μετά την απώλεια του οροπεδίου Τοϊνταμίρ, ανατολικά του Γιλντίζ νταγ, εγκαταλείψασα αμαχητί την οχυρή θέση του Ταρλά Μπαΐρ, απεσύρθη εντός της νυκτός της 16/28 Αυγούστου προς Βορρά και εγκαταστάθηκε μέχρι πρωίας της επόμενης 17/30 Αυγούστου, επί της γραμμής Σαριχαλίλ, 2 χιλιόμετρα βορείως Καραχαμζαλί.

Το Γ΄ Σώμα Στρατού εις εκτέλεση της διαταγής της Στρατιάς της 21:25 ώρας της 16/29 Αυγούστου και μη γνωρίζον ότι οι Τούρκοι θα αποσύρονταν τη νύχτα, διέταξε να συνεχισθεί η επίθεση από την 5:00 ώρα της 17/30 Αυγούστου.

17/30 Αυγούστου 1921

Η Χ Μεραρχία, με αποστολή να κινηθεί το δεξιό της προς Τσαλ νταγ και εκείθεν προς το χωριό Κερόμ, εξόρμησε την καθορισθείσα ώρα με δύο συντάγματα πεζικού εν πρώτη γραμμή. Έκαστο σύνταγμα συνοδευόταν από μια μοίρα ορειβατικού πυροβολικού.

Η Στρατιά Μ. Ασίας, επειδή σχημάτισε την εντύπωση, κατόπιν πληροφοριών, που μεταδόθηκαν από την α ε ρ ο π ο ρ ί α και από τις ενδείξεις, ότι οι Τούρκοι φαίνονταν να ευρίσκονται σε γενική υποχώρηση, διέταξε, με διαταγή της από 10:00 ώρας στις 17/30 Αυγούστου τα τρία Σώματα Στρατού και την VII Μεραρχία να προελάσουν αμέσως και να καταδιώξουν τους φεύγοντας. Το Γ΄ Σώμα Στρατού διατασσόταν να ενεργήσει προς Συβρί – Δυτικό τμήμα του Τσαλ νταγ με κατεύθυνση προς Μπαμπά Εγιούπ (Μπαμπά Γιακούπ)

Ο διοικητής του Γ΄ Σώματος Στρατού με προφορική διαταγή του της 12:50 ώρας της 17/30 Αυγούστου, επιβεβαιωθείσα, βραδύτερον, εγγράφως, διέταξε τις Χ και ΙΙ Μεραρχίες του να προελάσουν και καταδιώξουν τους υποχωρούντες. Κοινό όριο των δύο Μεραρχιών οριζόταν η οδός Σαριχαλίλ – Σιβρί – Μπαμπά Γιακούπ.

Την 18:05 ώρα το Γ΄ Σώμα Στρατού επί σκοπώ να συντρέξει τον αγώνα του γειτονικού Α΄ Σώματος Στρατού, διέταξε την Χ Μεραρχία του να προωθήσει τα τμήματά της προς κατάληψη του Τσαλ νταγ.

Το 28ο Σύνταγμα Πεζικού της Χ Μεραρχίας, αφού εξόρμησε περί την εσπέρα, κατέλαβε, με ταχεία νυκτερινή κορυφή του Τσαλ νταγ. Με νυκτερινή, όμως αντεπίθεση, νεοαφιχθέντος τουρκικού συντάγματος ανακαταλήφθηκε η δυτική αυτή κορυφή του Τσαλ νταγ.

18/31 Αυγούστου 1921

Ο αντισυνταγματάρχης πεζικού **Βασίλειος Βλάχος** στη Λάρισα, το 1948.

Το Γ΄ Σώμα Στρατού κατόπιν της από 21:15 ώρας, της 17/30 Αυγούστου διαταγής στις Στρατιάς για συνέχιση της επιθέσεως, καθόρισε με διαταγή του, της 22:30, ώρα εξορμήσεως την 5:30 για την ΙΙΙ και την 6:30 για τη Χ Μεραρχία, όρια ζωνών ενεργείας, τέρμα πορείας κ.λπ.

Η Χ Μεραρχία κινήθηκε ως και την προηγούμενη ημέρα σε δυο φάλαγγες. Η δεξιά φάλαγγα (από το 28ο Σύνταγμα Πεζικού και Μοίρα ορειβατικού πυροβολικού) εξόρμησε την 7:00 ώρα στην κατεύθυνση από Σιβρί προς Μπαμπά Γιακούπ. Αφού εκτόπισε περί την 9:00 ώρα, τον εχθρό από τη δυτική κορυφή του Τσαλ νταγ και κατέλαβε τον ανατολικά ταύτης αυχένα, συνέχισε την κίνησή της επί της κυρίας κορυφογραμμής του Τσαλ νταγ. Περί την 10:00 ώρα οι εμπροσθοφυλακές του 28ου Συντάγματος Πεζικού, κινούμενου προς Ανατολάς και της 15ης Τουρκικής Μεραρχίας, κινούμενης στις Δυσμάς, συναντήθηκαν στο ύψωμα Τσαρντάκ Τεπέ. Επακολούθησε αγών, κατά τον οποίο το τουρκικό σύνταγμα εμπροσθοφυλακής ετράπη εν διαλύσει προς τα οπίσω. Μέχρι την 16:00 ώρα, το Τσαρνντάκ Τεπέ κατελήφθη από το 28ο Σύνταγμα Πεζικού. Ισχυρή τουρκική αντεπίθεση, που εκτοξεύθηκε την 17:40 ώρα, απέτυχε.

Η αριστερή φάλαγγα στις μεραρχίας (από το 30ό Σύνταγμα Πεζικού και τη Μοίρα Ορειβατικού Πυροβολικού) περιορίστηκε κατά την ημέρα της 18/31 Αυγούστου, σε βραχεία προέλαση, που επέκτεινε τις θέσεις του βορειοανατολικά του χωριού Σιβρί.

Με τη θαρραλέα επιθετική ενέργειά της προς Τσαλ νταγ η Χ Μεραρχία βρέθηκε σφηνωμένη μέσα στην τουρκική διάταξη, με ακάλυπτα και τα δυο της πλευρά. Το ενεργούν αριστερά της προς Καρακιουγιούν 2/39 Σύνταγμα Ευζώνων της ΙΙΙ Μεραρχίας δεν υπερέβη τα 2 – 3 χιλιόμετρα βορείως του Σαριχαλίλ.

Η ΙΙ Μεραρχία του Α΄ Σώματος Στρατού, έχουσα αποστολή την κατάληψη του ανατολικού τμήματος του Τσαλ νταγ και του αυχένος Τσαλ – Αρντίζ, επετέθη την 6:30 ώρα με μια φάλαγγα του 34ου Συντάγματος Πεζικού, ενισχυμένου με τάγμα, μια πεδινή και μια ορειβατική πυροβολαρχία. Κατά το μεσημέρι η φάλαγγα, μετά ανατροπή διαδοχικών μικροαντιστάσεων, έφθασε στο δεξιό της 2 – 3 χιλιόμετρα Νοτίως του αυχένα, βαλλομένη κατά μέτωπο και αμφότερα τα πλευρά.

Περί την 15:00 ώρα, το μεν αριστερό του 34ου Συντάγματος ανερχόμενο στις κλιτύες του Τσαλ νταγ, το δε δεξιό κινείτο σε συντονισμό με το 41ο Σύνταγμα της ΧΙΙ Μεραρχίας, με το οποίο είχε συνδεθεί την 19:00 ώρα το μεν αριστερό υπερβάν το χωριό Εσκί Τσαλί κατέλαβε, κατόπιν αγώνος, τα πρώτα αντερείσματα του Τσαλ νταγ και συνδέθηκε με περιπόλους με το αριστερά του (Δυτικώς) 28ο Σύνταγμα Πεζικού, το δε δεξιό του καθηλώθηκε προ πείσμονος εχθρικής αντιστάσεως.

19 Αυγούστου / 1 Σεπτεμβρίου 1921

Η Στρατιά, με την από 21:45 ώρα της 18/31 Αυγούστου διαταγή της, διέταξε να επαναληφθεί την επομένη 19 Αυγούστου / 1η Σεπτεμβρίου η επίθεση. Το Γ΄ Σώματος Στρατού, κατόπιν αναφορών των ΙΙΙ και Χ Μεραρχιών, περί υπερβολικής κοπώσεως των ανδρών και της αναμίξεως των μονάδων και συνεπώς περί αδυναμίας αναλήψεως επιθετικής ενεργείας, ενέκρινε να παραμείνουν στις θέσεις τους και να προβούν σε ανασυγκρότηση των μονάδων τους.

Η ΙΙ Μεραρχία αφού εξόρμησε την 6:30 ώρα με δύο συντάγματά της εν πρώτη γραμμή προς κατάληψη, με το 34ο Σύνταγμα μεν, υποστηριζόμενο από Μοίρα ορειβατικού πυροβολικού και από πεδινή πυροβολαρχία, του αυχένος Τσαλ – Αρντίζ και της δυτικώς τούτου υψηλότερης κορυφής του Τσαλ (υψ. 1340 μ.) με το 7ο Σύνταγμα Πεζικού δε, ενισχυμένο με το ΙΙΙ/1 Τάγμα και υποστηριζόμενο από Μοίρα ορειβατικού πυροβολικού, προς συνδρομή και κατάληψη της υψηλότερης κορυφής, επιτιθέμενο διά της κορυφογραμμής, προσέκρουσε, άμα τη εξορμήσει σε πείσμονα αντίσταση των Τούρκων. Επακολούθησε τραχύς αγώνας, κατά τον οποίο η Μεραρχία, μη ενισχυθείσα στην προσπάθειά της από την Χ Μεραρχία, όπως αύτη είχε διαταχθεί, απέτυχε, παρά τον ηρωισμό των ανδρών της και τις σοβαρές απώλειες, ανάλογα αποτελέσματα, καίτοι ενέπλεξε στον αγώνα όλες της τις δυνάμεις (πλην τάγματος). Η γραμμή μάχης της Μεραρχίας προωθήθηκε ελάχιστα προς την κορυφογραμμή του Τσαλ νταγ και ενώ δεξιά της οι Ι και ΧΙΙ Μεραρχίες, αφού κατέλαβαν το Αρντίζ νταγ κατεδίωκαν τους υποχωρούντες Τούρκους προς Γιαπάν Χαμάμ, το ανατολικό τμήμα του Τσαλ νταγ, περιλαμβανομένου του αυχένα και της υψηλότερης κορυφής, η οποία αποτελούσε το πιο οχυρό έρεισμα στις αμυντικής ταύτης περιοχής, παρέμεινε στα χέρια των Τούρκων.

20ή Αυγούστου / 2α Σεπτεμβρίου 1921

Η Στρατιά, με διαταγή της, εκδοθείσα την 21:00 ώρα της 19 Αυγούστου / 1 Σεπτεμβρίου, διέτασσε τα Σώματα Στρατού να συνεχίσουν την επόμενη, 20 Αυγούστου / 2 Σεπτεμβρίου την προέλαση.

Το Α΄ Σώμα Στρατού εξέδωσε ανάλογη διαταγή προς τις XII και II Μεραρχίες του. Κατά ταύτη η XII Μεραρχία θα προήλαυνε, όσο το δυνατό ταχύτερα προς τον αυχένα Τσαλ – Αρντίζ για να υποβοηθήσει την επίθεση του 34ου Συντάγματος Πεζικού της II Μεραρχίας.

Η II Μεραρχία διέταξε το 34ο Σύνταγμα Πεζικού της, ευθύς ως εκδηλωθεί η κίνηση των τμημάτων της XII Μεραρχίας και συνδεθεί με αυτά, να επιτεθεί αποφασιστικά προς κατάληψη της υψηλότερης κορυφής του Τσαλ νταγ. Αλλά το 46ο Σύνταγμα Πεζικού της XII Μεραρχίας, αφού εξόρμησε την 9:00 ώρα, αντί να στραφεί προς βορειοδυτικά και να απειλήσει αμέσως τον αυχένα Τσαλ – Αρντίζ, κινήθηκε κατ' ευθείαν εμπρός, με κατεύθυνση το χωριό Καντίκιοϊ.Έτσι, όμως, κινηθέν, δεν διευκόλυνε την προέλαση του 34ου Σ. Π.

Η II Μεραρχία, επειδή προέβλεπε ότι δεν επρόκειτο να της παρασχεθεί ουσιώδης συνδρομή από τη XII Μεραρχία, εξαπολύει, περί την 17:15 ώρα επίθεση με όλες τις δυνάμεις της. Τα συμπαρατεταγμένα συντάγματα, με συγχρονισμένες προσπάθειες επέτυχαν να ανατρέψουν τον εχθρό και να καταλάβουν ολόκληρο το ανατολικό τμήμα του Τσαλ Νταγ, ως και τον αυχένα Τσαλ – Αρντίζ. Τέλος, την 20:30 ώρα η Μεραρχία κατέλαβε, με έφοδο και την υψηλότερη κορυφή του Τσαλ Νταγ, τελευταίο έρεισμα στις 15ης Τουρκικής Μεραρχίας.

Η Στρατιά επιτίμησε το Γ΄ Σώμα Στρατού (υποστράτηγο **Πολυμενάκο Γεώργιο**) για την μη προέλασή του κατά την ημέρα της 19 Αυγούστου / 1 Σεπτεμβρίου, καθ' ον χρόνο το Α΄ Σώμα Στρατού (υποστράτηγος **Κοντούλης Αλέξανδρος**) αφού συνέχισε την επίθεση και κατέλαβε υψώματα επί του Αρντίζ νταγ και του ανατολικού Τσαλ νταγ, υποχρεώθηκε, λόγω της ακινησίας του Γ΄ Σώματος Στρατού να ανακόψει την προώθησή του.

Το Γ΄ Σώμα Στρατού δικαιολογώντας τη διακοπή στις προελάσεώς του, προέβαλε, πλην της κοπώσεως των ανδρών και της ανάγκης ανασυγκροτήσεως των Μονάδων και άλλους λόγους εκτός πραγματικότητας.

Για πολλοστή φορά, στις μάχες του Σαγγαρίου αποτυγχάνουν οι επιθέσεις των μεγάλων μονάδων, ελλείψει συντονισμού των ενεργειών τους εν τόπω και χρόνω. Το ασυντόνιστο των ενεργειών παρατηρείται στο πλαίσιο της Στρατιάς, όπως στην προκείμενη περίπτωση, στο πλαίσιο των Σωμάτων Στρατού και στο πλαίσιο αυτών τούτων των Μεραρχιών. Οι διοικήσεις των μεγάλων μονάδων, παρασυρόμενες πολλάκις από τις υφιστάμενες διοικήσεις, εξέκλιναν της αποστολής τους ή δεν εκτελούσαν ταύτη, χωρίς να υπολογίζουν τις συνέπειες, τις οποίες θα είχε τοιαύτη ενέργειά τους στον κοινό αγώνα. Η επέμβαση των προϊσταμένων διοικήσεων για την επαναφορά τους στην ορθή κατεύθυνση ή την εξώθηση προς επίθεση, σπανίως ελάμβανε χώρα. Καθ' όλη τη διάρκεια των προς Άγκυρα επιχειρήσεων, ουδεμία κύρωση επεβλήθη για τέτοιες σοβαρές παραλείψεις επί του πεδίου της μάχης.

Το Γ΄ Σώμα Στρατού εγκρίνοντας την ακινησία των Μεραρχιών του, καθ' όν χρόνον το γειτονικό Α΄ Σώμα Στρατού αγωνιζόταν σκληρό αγώνα επί του Αρντίζ νταγ, παρέσχε στους Τούρκους την ευχέρεια να αποκρούσουν την επίθεση της II Μεραρχίας και να προξενήσουν σ' αυτή σοβαρές απώλειες.

Οι προβαλλόμενοι από το Γ΄ Σώμα Στρατού λόγοι, περί ανάγκης ευθυγραμμίσεως του Μετώπου, ότι το Τσαλ βρισκόταν εκτός της ζώνης ενεργείας του και ότι έδει να καταληφθεί από το Α΄ Σώμα Στρατού,

είναι εκτός πραγματικότητας, διότι αμφότερες οι αναφερόμενες από το Γ΄ Σώμα Στρατού διαταγές της Στρατιάς, δεν ανέγραφαν τοιούτον τι. Τουναντίον με την πρώτη από τις διαταγές αυτές, διατασσόταν το Γ΄ Σώμα Στρατού να προελάσει προς Σιβρί και το δυτικό τμήμα της κορυφογραμμής Τσαλ νταγ με κατεύθυνση προς Μπαμπά Γιακούπ (Μπαμπά Εγιούπ).

Δράση Γ΄ Σώματος Στρατού κατά την 20ήν Αυγούστου / 2 Σεπτεμβρίου

Το Γ΄ Σώμα Στρατού όταν έλαβε την από 21:00 ώρα της 19 Αυγούστου / 1 Σεπτεμβρίου διαταγή επιχειρήσεων της Στρατιάς, διέταξε τις μεραρχίες του να κινηθούν επιθετικά την 20ήν Αυγούστου / 2 Σεπτεμβρίου επί καθορισθεισών σ' αυτές ζωνών και εναντίον καθορισθέντων αντικειμενικών σκοπών.

Η Χ Μεραρχία έχουσα εντολή να προελάσει με το αριστερό της παρά τη γραμμή Κορσακλί – Καργιαλί – Σαμουτλί (ανήκουσαν στην ΙΙΙ Μεραρχία), επετέθη το πρωί της 20ής Αυγούστου / 2ας Σεπτεμβρίου, αφού ενισχύθηκε με Μοίρα βαρέος πυροβολικού των 120 και δύο φάλαγγες. Την επίθεση θα υποστήριζε Μοίρα πεδινού πυροβολικού.

Προέλαση προς Σαγγάριο ποταμό.

Η δεξιά φάλαγγα από το 28ο Σύνταγμα Πεζικού και τη Μοίρα ορειβατικού πυροβολικού, επιτεθείσα προς την κατεύθυνση Καγιάμπασι, ανέτρεψε τις έναντι τουρκικές δυνάμεις και κατέλαβε το Ταλί Τεπέ και καταδιώκον τους φεύγοντας, κατήλθε τις βόρειες κλιτύες του Δυτικού Τσαλ Τεπέ. Περί την εσπέρα ολόκληρο το Τσαλ Τεπέ βρισκόταν στα χέρια των Ελλήνων.

Η αριστερή φάλαγγα από το 27ο Σύνταγμα Πεζικού και τη Μοίρα ορειβατικού πυροβολικού, αφού εξόρμησε ταυτόχρονα με τη δεξιά, με άξονα επιθέσεως την από Σιβρί προς Καγιάμπασι οδό, απώθησε τον έναντι εχθρό και κατέλαβε το μεσημέρι το χωριό Καραγιαφσάν. Εν συνεχεία το 27ο Σύνταγμα Πεζικού, προωθήθηκε περί τα 8 χιλιόμετρα πέραν του δεξιού της ΙΙΙ Μεραρχίας, η οποία ενεργούσε βορείως του Σαριχαλίλ. Το Σύνταγμα, ούτω, εξετέθη σε δραστικά πυρά των Τούρκων πλευρικά και νωτιαία. Η Χ Μεραρχία, αντί να ενισχύσει το 27ο Σύνταγμα με ολόκληρη την εφεδρεία της, αποτελούμενη από το 30ό Σύνταγμα Πεζικού, περιορίστηκε να διαθέσει ένα μονάχα τάγμα προς κάλυψη του αριστερού του 27ου Συντάγματος.

Ούτω χάθηκε η ευκαιρία προελάσεως βορείως του Καραγιαφσάν προ καταλήψεως των υψωμάτων Κιλιτζά Κισλά και απειλής με αποκοπή στις IV Ομάδος Μεραρχιών. Η Χ Μεραρχία, επειδή δεν επετεύχθη άμεσος σύνδεσμος με την ΙΙΙ Μεραρχία, για να μη παραμείνουν κατά τη νύχτα εκτεθειμένα το αριστερό της και τα νώτα της, διέταξε την 18:10 την επάνοδο των 27 και 28 Συνταγμάτων τους στις πρότερές τους θέσεις, επί στις κορυφογραμμής Τσαλ νταγ.

21 Αυγούστου / 3 Σεπτεμβρίου 1921

Την 21η Αυγούστου / 3 Σεπτεμβρίου, οι ΙΙ και Χ Μεραρχίες παρέμειναν στις θέσεις τους αναπαυόμενες και ανασυγκροτούμενες. Το τουρκικό πυροβολικό έβαλλε, αραιά, κατά της ΙΙ Μεραρχίας.

22α Αυγούστου / 4 Σεπτεμβρίου

Το Α΄ Σώμα Στρατού, προκειμένου να υποστηρίξει την επόμενη, 22 Αυγούστου / 4 Σεπτεμβρίου επίθεση του Γ΄ Σώματος Στρατού, διέταξε την μεν ΙΙ Μεραρχία να επιτεθεί σε σύνδεσμο με το δεξιό του Γ΄ Σώματος Στρατού, τις δε άλλες δύο Μεραρχίες του να προελάσουν τόσο, ώστε να διατηρηθεί η συνέχεια της διατάξεως. Επειδή οι θέσεις που διατάσσονταν να καταλάβει η ΙΙ Μεραρχία δεσπόζονταν από τις τουρκικές, η Μεραρχία ανέφερε στο Α΄ Σώμα Στρατού ότι οι κατεχόμενες απ' αυτή ήδη θέσεις επικρατούσαν των τουρκικών και παρείχαν την ευχέρεια υποστηρίξεως του αριστερού της XII Μεραρχίας σε ενδεχόμενη προώθησή της και συγχρόνου εξασφαλίσεως του δεξιού της Χ Μεραρχίας κατά την προέλαση. Το Σώμα Στρατού ενέκρινε να προωθηθεί η Μεραρχία (ΙΙ), τόσο μόνο, όσο απαιτείτο, όπως τελεί υπό τον ασφαλή έλεγχό της η προ αυτής περιοχή. Κατόπιν της διαταγής ταύτης, η ΙΙ Μεραρχία παρέμεινε στις θέσεις της και συνεπώς και οι Ι και XII Μεραρχίες.

23 Αυγούστου / 5 Σεπτεμβρίου

Την 5:30 ώρα της 23 Αυγούστου / 5 Σεπτεμβρίου το Α΄ Σώμα Στρατού κοινοποίησε προς την ΙΙ Μεραρχία διαταγή της Στρατιάς, όπως προωθήσει το ταχύτερο ανάλογη δύναμη, προς κάλυψη του δεξιού της Χ Μεραρχίας. Από γενόμενη αναγνώριση από επιτελή της ΙΙ Μεραρχίας απεδείχθη ότι δεν υφίστατο κενό μεταξύ στις Χ και ΙΙ Μεραρχίας, ουδέ απειλή τις του δεξιού της πλευρού και ότι οι σχετικές αιτιάσεις της Χ Μεραρχίας και εν συνεχεία του Γ΄ Σώματος Στρατού ήσαν εκτός πραγματικότητας.

Ο **Βασίλειος Βλάχος** (δεξιά) ως συνταγματάρχης πεζικού στη Λάρισα, το 1948. Ήταν τότε επιτελάρχης της στρατιωτικής διοικήσεως Θεσσαλίας.

24 – 27 Αυγούστου / 6 – 9 Σεπτεμβρίου 1921

Από της 14 – 27 Αυγούστου / 6 – 9 Σεπτεμβρίου ουδεμία σοβαρή ενέργεια σημειώθηκε στον τομέα στις ΙΙ Μεραρχίας, πλην της συνήθους κατά την περίοδο της στασιμότητας δράσεως πυροβολικού εκατέρωθεν και της κινήσεως περιπόλων.

V.- Ο αιματηρός αγών του Καρακουγιού
(17 – 30 Αυγούστου 1921)

Το Γ΄ Σώμα Στρατού, μετά την κατάληψη του οροπεδίου Τουεντιμίρ, διέταξε τις μεραρχίες του να συνεχίσουν την επίθεση από την 5:00 ώρα της 17 Αυγούστου.

Και η μεν Χ Μεραρχία, αφού προήλασε προς Σιβρί και το δυτικό Τεπέ νταγ κατείχε την εσπέρα τις νοτιοδυτικές κλιτύες του όρους τούτου και τα βορειοδυτικώς του Σιβρί υψώματα.

Η ΙΙΙ Μεραρχία, όμως, παρά τη διαταγή του Σώματος Στρατού και τη σύμπτυξη των Τούρκων προς Βορρά, δεν κινήθηκε, καθότι το 12ο Σύνταγμα Πεζικού και το παρ' αυτώ Ι/39 Τάγμα ζητούσαν ανάπαυση και σίτιση. Κατόπιν τούτου η Μεραρχία συγκρότησε μια φάλαγγα και κινήθηκε βραδέως, τη επεμβάσει και του διοικητού και του επιτελάρχη του Σώματος Στρατού, προσελθόντων στο Σταθμό Διοικήσεως Μεραρχίας εγκαταστάθηκε στις προφυλακές, 3 χιλιόμετρα Νοτίως του χωριού Καρακουγιού.

18/31 Αυγούστου 1921

Το Γ΄ Σώμα Στρατού, υπό τη διοίκηση του οποίου υπήχθη και η VII Μεραρχία, διέταξε να συνεχισθεί η επίθεση από της 5:30 ώρα της επόμενης, 18/31 Αυγούστου, αφού καθόρισε στη ΙΙΙ Μεραρχία ζώνη ενεργείας και τέρμα πορείας.

Η ΙΙΙ Μεραρχία, επετέθη το πρωί της 18/31 Αυγούστου με δυο φάλαγγες.

Η δεξιά φάλαγγα από το 2/39 Σύνταγμα Ευζώνων, μείον τάγμα, προήλασε με κατεύθυνση προς Μπαϊμπντόρτ, η δε αριστερή από το 12ο Σύνταγμα Πεζικού (μείον τάγμα) με κατεύθυνση προς Καρακουγιού – Κιρσακλί. Ολόκληρο το μεραρχιακό πυροβολικό, με περιορισμένο αριθμό βλημάτων και μια πεδινή πυροβολαρχία θα υποστήριζαν και τις δύο φάλαγγες. Το ΙΙΙ/39 τάγμα Ευζώνων συν πυροβολαρχία να υπερκεράσει το δεξιό των Τούρκων, μεθ' ο θα συνενώνονταν με το σύνταγμά του.

Η προχώρηση του 2/39 Συντάγματος Ευζώνων (δεξιάς φάλαγγας) ήταν βραδεία μεν, αλλά συνεχής. Μέχρι στις 16:00 ώρας το Σύνταγμα είχε κατορθώσει να καταλάβει όλη τη μεταξύ Σαριχαλίλ και Καρακουγιού λοφοσειρά, πλην του υψηλοτέρου λόφου, περί τα 2 χιλιόμετρα Β.Α. Σαρακουγιού. Επανειλημμένες τουρκικές αντεπιθέσεις απέτυχαν. Τέλος το Σύνταγμα Ευζώνων επιτεθέν διά της λόγχης κατέλαβε και τον ανωτέρω λόφο, οργανωμένο σε περιβολή. Επί τούτου βρήκε 4 πυροβόλα και μερικά πολυβόλα.

Το 12ο Σύνταγμα Πεζικού (αριστερή φάλαγγα) αφού καθηλώθηκε κατ' αρχάς, άρχισε να προωθείται από τη 14:30 ώρα και μετά τρίωρο κατέλαβε το χωριό Καρακουγιού. Το δε ΙΙΙ/39 Τάγμα Ευζώνων κατέλαβε μέρος της δυτικά Καρακουγιού κορυφογραμμής.

Ισχυρότατη, όμως, τουρκική αντεπίθεση της 18:00 ώρας ανέτρεψε το λόχο των Ευζώνων που κατείχε τον βορειοανατολικά του Κατρακουγιού οργανωμένο λόφο, προτού προφθάσουν οι ενισχύσεις που απεστάλησαν. Η σύμπτυξη του λόχου παρέσυρε σε άτακτη σύμπτυξη ολόκληρο το Σύνταγμα Ευζώνων. Ευτυχώς, δεν εκμεταλλεύθηκαν ταύτη οι Τούρκοι. Η ΙΙΙ Μεραρχία, με ταχεία επέμβαση έφραξε το κενό που δημιουργήθηκε μεταξύ των δύο συνταγμάτων (12ου και 2/39) και προέβη εντός στις νυκτός σε ανασύνταξη του 2/39 Συντάγματος Ευζώνων.

Την εσπέρα της 18/31 Αυγούστου κατείχε η ΙΙΙ Μεραρχία τα υψώματα περί τα 1.500 μ. Β. Δ. Σαριχαλίλ, το Καρακουγιού και τμήμα της δυτικά του χωριού κορυφογραμμής.

19 Αυγούστου / 1 Σεπτεμβρίου 1921

Το Γ΄ Σώμα Στρατού ενέκρινε όπως οι ΙΙΙ και Χ Μεραρχίες παραμείνουν την 19 Αυγούστου / 1η Σεπτεμβρίου στις θέσεις τους προς ανασυγκρότηση και ανάπαυση.

20 Αυγούστου / 2 Σεπτεμβρίου 1921

Το Γ΄ Σώμα Στρατού προκειμένου να συνεχίσει την 20ή Αυγούστου / 2α Σεπτεμβρίου την προέλαση, σύμφωνα προς την από 21:00 ώρας της 19 Αυγούστου / 1 Σεπτεμβρίου διαταγής της Στρατιάς, διέταξε τις μεραρχίες του όπως, αφού εξορμήσουν την 5:30 ώρα, προελάσουν εντός των καθορισθεισών, διά της από 22:30 της 17/30 Αυγούστου διαταγή, ζωνών ενεργείας, αγόμενες μέχρι της γραμμής Γιαγμουρλού – Σαμουτλί – Καγιάμπασι.

Ο συνταγματάρχης **Καραχρήστος Βλάσιος** (1867 – 1921).

Η ΙΙΙ Μεραρχία συγκρότησε, για την προέλαση δύο φάλαγγες. Η δεξιά φάλαγγα (από το 2/39 Σύνταγμα Ευζώνων και την ορειβατική πυροβολαρχία) είχε σαν πρώτο αντικειμενικό σκοπό την κατάληψη του εγκαταλειφθέντος, την 18/31 Αυγούστου, οργανωμένου λόφου βορειοανατολικά Καρακουγιού, μετέπειτα δε την καταδίωξη προς Κορσακλί Μπαϊμπόρτ. Μοίρα πεδινού πυροβολικού θα υποστήριζε κατ' αρχάς το 2/39 Σύνταγμα Ευζώνων. Ώρα εξορμήσεως της φάλαγγας ορίστηκε η 6:00. Κατόπιν προηγηθέντος βομβαρδισμού εξορμά την καθορισθείσα ώρα το 2/39 Σύνταγμα Ευζώνων και καταλαμβάνει, περί την 6:30 ώρα τον οργανωμένο λόφο. Μετά την κατάληψη του οργανωμένου λόφου, επιτίθεται το 12ο Σύνταγμα Πεζικού (αριστερή φάλαγγα). Προ της ορμητικής προελάσεως των δύο συνταγμάτων και του σφοδρού και εύστοχου πυρός του πυροβολικού, οι έναντι τουρκικές δυνάμεις συμπτύχθηκαν άτακτα προς Βορρά και βορειοανατολικά. Καθ' ον χρόνο τα συντάγματα προήλαυναν, τουρκικό πυροβολικό (από 8 πυροβόλα) έβαλλε καταιγιστικά κατά του 2/39 Συντάγματος Ευζώνων και ανέκοψε την προέλασή του. Συγχρόνως, τουρκική αντεπίθεση, που εκτοξεύθηκε, ανέτρεψε το 2/39 Σύνταγμα Ευζώνων και ανακατέλαβε τον οργανωμένο λόφο. Το 12ο Σύνταγμα Πεζικού, ανέκοψε και τούτο την προέλαση και επανήλθε στις αρχικές του θέσεις.

Επακολούθησε σειρά επιθέσεων και αντεπιθέσεων υποστηριζόμενων από πυροβολικό, μέχρι της 11:00 οπότε, κατόπιν τετάρτης επιθέσεως, ο οργανωμένος λόφος έμεινε, οριστικά, υπό την κατοχή του 2/39 Συντάγματος Ευζώνων. Κατά τον τιτάνιο αυτόν αγώνα τραυματίστηκε θανάσιμα ο ήρωας συνταγματάρχης **Καραχρήστος Βλάσιος,** διοικητής του συντάγματος Ευζώνων.

Η αριστερή φάλαγγα (από το 12ο Σύνταγμα Πεζικού και 2 ορειβατικές πυροβολαρχίες) είχε εντολή να επιτεθεί, άμα τη καταλήψει, από τη δεξιά φάλαγγα του οργανωμένου λόφου και καταλάβει το αμέσως δυτικά Καρακουγιού πετρώδες αντέρεισμα, να προβεί στην εκκαθάριση τούτου και κατόπιν να

προελάσει προς την κατεύθυνση, περί τα 2 χιλιόμετρα Δυτικά Καρσακλί, βορείως Μπαϊμπντόρτ. Το 12ο Σύνταγμα Πεζικού, ως ιστορήσαμε ανωτέρω, επετέθη, αλλά μετά τη σύμπτυξη του 2/38 Συντάγματος Ευζώνων αναγκάσθηκε να επανέλθει στις αρχικές του θέσεις, όπου και παρέμεινε την υπόλοιπη ημέρα, μη δυνηθέν να προχωρήσει.

Την εσπέρα της 20 Αυγούστου / 2 Σεπτεμβρίου η ΙΙΙ Μεραρχία ανέφερε στο Γ΄ Σώμα Στρατού ότι, λόγω των απωλειών είχε κλονισθεί το ηθικό του 2/39 Συντάγματος Ευζώνων και ότι δεν μπορούσε να βασισθεί επί της μαχητικής ικανότητας της μονάδος αυτής για άμεσες επιχειρήσεις, ότι τα διατιθέμενα πυρομαχικά πυροβολικού ήσαν ελάχιστα και ότι υπό τις συνθήκες αυτές δεν θα ήτο εις θέση να ενεργήσει αξιόλογον τι, έχουσα ανάγκη ανασυγκροτήσεως.

Την εσπέρα το δεξιό της ΙΙΙ Μεραρχίας κατείχε και τον καταληφθέντα οργανωμένο λόφο, ενώ το αριστερό κατείχε τις αυτές θέσεις περί το Καρακουγιού.

21 Αυγούστου / 3 Σεπτεμβρίου 1921

Ο συνταγματάρχης **Βασίλειος Βλάχος** με το δήμαρχο Τιρνάβου, στην εορτή της 25ης Μαρτίου 1949.

Το Γ΄ Σώμα Στρατού με διαταγή του, εκδοθείσα την 22:00 ώρα της 20ής Αυγούστου / 2 Σεπτεμβρίου, εις εκτέλεση της από 20:30 ώρα της 20 Αυγούστου / 2 Σεπτεμβρίου όμοιας της Στρατιάς, ανέβαλε για την επόμενη 21 Αυγούστου / 3 Σεπτεμβρίου τις επιθετικές ενέργειες των μεραρχιών του και ανέθεσε σ' αυτές να οργανώσουν αμυντικώς τις κατεχόμενες θέσεις και να προβούν στην ανασυγκρότηση και τον ανεφοδιασμό των μονάδων τους, παρέχουσες κάθε δυνατή ανάπαυση στους άνδρες.

Η Τουρκική Στρατιά Δυτικού Μετώπου, μετά την απώλεια του Τσαλ νταγ και την τολμηρή διείσδυση της Χ Μεραρχίας προς Καραγιαφσάν, στα νώτα της IV Ομάδος Μεραρχιών, απεφάσισε να αποσύρει τις Δυτικά Γιαπάν Χαμάμ δυνάμεις της επί της τρίτης αμυντικής τοποθεσίας, της περιλαμβανούσης τα υψώματα του Καντίκιοϊ, τα βορείως Μπαϊμπντόρτ τοιαύτα, το Πολατλί και το υψίπεδο του Μπειτζά, διατηρούσα το Γιαπάν Χαμάμ. Συγχρόνως προέβη σε μετακινήσεις Μονάδων, οι οποίες άρχισαν τις πρώτες ώρες της 21 Αυγούστου / 3 Σεπτεμβρίου και περατώθηκαν προ μεσημβρίας της ιδίας ημέρας. Οι Μονάδες αυτές, μετά την εγκατάστασή τους στις νέες θέσεις, επιδόθηκαν δραστήρια στην αμυντική αυτών οργάνωση.

Το Γ΄ Σώμα Στρατού, μόλις πληροφορήθηκε ότι οι Τούρκοι συμπτύσσονται και κατέλαβαν νέες θέσεις, διέταξε, με την από 11:10 ώρας της 21 Αυγούστου / 3 Σεπτεμβρίου διαταγή του, τις ΙΙΙ και Χ Μεραρχίες του να προωθηθούν, χωρίς να εμπλακούν σε σοβαρό αγώνα, την δε VII Μεραρχία, να αποκαταστήσει σύνδεσμο με την ΙΙΙ Μεραρχία.

Η Χ Μεραρχία, κατόπιν της ανωτέρω διαταγής του Σώματος Στρατού, προώθησε το αριστερό της 27ο Σύνταγμα Πεζικού, περί τα 1.000 μ. σε σύνδεσμο με το δεξιό της ΙΙΙ Μεραρχίας. Το Σύνταγμα τούτο εγκαταστάθηκε 3 χιλιόμετρα βορειοανατολικά του χωριού Σιβρί.

Η ΙΙΙ Μεραρχία, αφού προήλασε από την 15:00 ώρα, με τρεις φάλαγγες, κατέλαβε το 12ο μεν Σύ-

νταγμα Πεζικού το, περί τα 1.500 μ. Ν. Α. Μπαϊμπούρτ δεσπόζον ύψωμα. Το Τάγμα Ευζώνων κατέλαβε το νοτιοανατολικό αντέρεισμα του ιδίου υψώματος και τέλος το Τάγμα Πεζικού εγκαταστάθηκε επί της βορειοανατολικής παρυφής του χωριού Κορσακλί.

Η εκ του Β΄ Σώματος Στρατού αποσπασθείσα ΙΧ Μεραρχία, μετά την άφιξή της, υπήχθη στο Γ΄ Σώμα Στρατού, το οποίο τη διέταξε να αχθεί αυθημερόν στο Σαριχαλίλ, όπου και συγκεντρώθηκε, μέχρι της 22:00 ώρας. Η κατάσταση, όμως, της μεραρχίας, διατρεφόμενης με βρασμένο σιτάρι ήταν αξιοθρήνητη, διότι το μεγαλύτερο μέρος των ανδρών της υπέφερε από εντερίτιδα.

Απώλειες

Οι απώλειες αμφοτέρων των αντιπάλων κατά τις μάχες του Αρντίζ νταγ και Τσαλ νταγ ήταν σοβαρές. Οι απώλειες των μετασχόντων στις μάχες αυτές Α΄ και Γ΄ Σωμάτων Στρατού ανήλθαν σε 4.314 εκ των οποίων: Νεκροί: αξιωματικοί 49 και οπλίτες 613. Τραυματίες: αξιωματικοί 145 και οπλίτες 3.434. Αγνοούμενοι: αξιωματικοί 1 και οπλίτες 72.

Οι απώλειες αυτές κατά Σώμα Στρατού ανήλθαν:

- Το Α΄ Σώματος Στρατού σε 3.034 εκ των οποίων νεκροί: αξιωματικοί 25, οπλίτες 421. Τραυματίες: αξιωματικοί 93, οπλίτες 2.443. Αγνοούμενοι: οπλίτες 52
- Του Γ΄ Σώματος Στρατού σε 1280, εκ των οποίων: Νεκροί: αξιωματικοί 24, οπλίτες192. Τραυματίες: αξιωματικοί 52, οπλίτες 991. Αγνοούμενοι: αξιωματικοί 1, οπλίτες 20.

Η αεροπορία κατά τις επιχειρήσεις προς Άγκυρα

Μετά τη νικηφόρα Μάχη του Εσκή Σεχήρ της 8/21 Ιουλίου 1921, οι Β΄ Γ΄ και Δ΄ Αεροπορικές Μοίρες Στρατού Ξηράς, μεταστάθμευσαν στο βορείως Εσκή Σεχήρ αεροδρόμιο «Μονταλίμπ», ενώ το Ναυτικό Αεροπορικό Σμήνος εγκαταστάθηκε στο αεροδρόμιο του Αφιόν Καραχισάρ. Επειδή το αεροδρόμιο Μονταλίμπ πλημμύριζε και δεν προσφεράταν για πτήσεις, ιδία κατά τους επερχόμενους μήνες του Φθινοπώρου και του Χειμώνα, μεταφέρθηκε τούτο αμέσως Δυτικά του σιδηροδρομικού σταθμού Δορυλαίου, το τελευταίο 10ήμερο του Ιουλίου. Το νέο τούτο αεροδρόμιο, περιλαμβανόμενο στο τρίγωνο το σχηματιζόμενο από τη σιδηροδρομική γραμμή, τον ποταμό Έρμο (Σαρί Σου) και την προς Τσεκούρ Χισάρ αμαξιτή οδό, ήταν πρόσφορο για πτήσεις καθ' όλες σχεδόν τις μέρες του έτους.

Πρέπει να σημειωθεί ότι την εποχή εκείνη δεν ήταν δυνατές οι πτήσεις υπό δυσμενείς καιρικές συνθήκες (νέφη, ομίχλη, βροχή, χιόνια, ισχυροί άνεμοι) και τα αεροδρόμια καθίσταντο ακατάλληλα για προσγείωση και απογείωση τις βροχερές μέρες και γενικά, όταν καθίσταντο λασπώδη. Οι νυχτερινές, ωσαύτως πτήσεις αποκλείονταν.

Την εποχή εκείνη δεν διαθέταμε διαδρόμους προσγειώσεως και απογειώσεως, φωτισμό αεροδρομίων και αεροπλάνων, πυξίδες προσανατολισμού και κατά μείζονα λόγο τα σημερινά μέσα πλεύσεως της αεροπορίας. Η κατάσταση ήταν ακόμη πρωτόγονος, ιδία για μας, οι οποίοι κληρονομήσαμε από τους συμμάχους μας αεροπλάνα του έτους 1917 και ουχί των τελευταίων ημερών του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου.

Μετά την έναρξη των επιχειρήσεων προς Άγκυρα και ευθύς ως διάβηκαν το νότιο βραχίονα του Σαγγαρίου και τα τελευταία τμήματα του Γ΄ Σώματος Στρατού (πλην της VII Μεραρχίας), ήτοι την 8/21

Αυγούστου, λειτούργησε αεροδρόμιο παρά τη γέφυρα Φετίογλου, αμέσως βορείως της αριστερής όχθης του Σαγγαρίου ποταμού μέχρι της 17/30 Αυγούστου. Από την 18/31 Αυγούστου τα διαθέσιμα αεροπλάνα μεταφέρθηκαν στην εκλεγείσα για αεροδρόμιο θέση παρά τη δεξιά (ανατολική) όχθη του Σαγγαρίου ποταμού, αμέσως νοτίως της σιδηροδρομικής γεφύρας «Μπεϊλίκ Κιοπρού».

Επομένως, κατά την προπαρασκευή των επιχειρήσεων προς Άγκυρα και το πρώτο 7ήμερο της προελάσεως της Στρατιάς, η αεροπορία ξηράς, καθαρό στρατηγικό όργανο, εκτελούσε τις υπό της Στρατιάς διατασσόμενες αναγνωρίσεις στην ανατολικά του Σαγγαρίου περιοχή, ορμώμενη από το αεροδρόμιο του Εσκή Σεχήρ και σε βάθος μέσα στο εχθρικό έδαφος 125 τουλάχιστον χιλιομέτρων. Συνεπώς τα 2/3 του διαθεσίμου χρόνου διατίθεντο για μετάβαση και επάνοδο και μόνο μια ώρα για αναγνώριση. Δεδομένου ότι τα αεροπλάνα της εποχής εκείνης δεν παρείχαν καμιά απολύτως άνεση στο ιπτάμενο προσωπικό, το οποίο τελείως ακάλυπτο και βαλλόμενο πανταχόθεν από ρεύματα ισχυρού αέρος, ήταν υποχρεωμένο να εκτελεί την αποστολή του ευσυνείδητα και να έχει εντεταμένη την όρασή του και σε συναγερμό την κρίση του, για να μην του διαφύγει κίνηση ή παρουσία του εχθρού.

Στα ανωτέρω δέον να προστεθεί και η αγωνία από τις ανακρίβειες των χαρτών και τη μικρή αυτών κλίμακα (1:250.000) και η αδημονία από την έλλειψη εμπιστοσύνης προς τα αεροπλάνα, τα οποία συνηθέστερα επέστρεφαν στη βάση τους, οσάκις μπορούσαν, λόγω βλάβης του κινητήρα τους.

Παρά ταύτα η αεροπορία ενημέρωσε τη Στρατιά επί της αμυντικής οργανώσεως του εχθρού, πέραν του Σαγγαρίου (του ανατολικού κλάδου) και εν συνεχεία περί της επεκτάσεως της αμυντικής οργανώσεώς του προς Ανατολάς, αμέσως Βορείως του Γκεούκ ποταμού, ευθύς ως έγινε αντιληπτός ο ελιγμός της Στρατιάς, μετά τη διάβαση του νοτίου βραχίονα του Σαγγαρίου, από τα Σώματα Στρατού (Α΄ και Γ΄).

Μετά την εγκατάσταση της αεροπορίας, κατ' αρχάς μεν στο αεροδρόμιο Φετίογλου και κατόπιν στο αεροδρόμιο Μπεϊλίκ Κιοπρού, οι αεροπορικές αναγνωρίσεις ήσαν ολιγότερο κοπιώδεις και το ιπτάμενο προσωπικό υφίστατο μικρότερη κόπωση, αλλά στερείτο στοιχειώδους αναψυχής και καλής διατροφής και διεξήγαγε κατά τη νύκτα αμυντικό αγώνα κατά σμηνών κουνουπιών.

Ο Σαγγάριος ποταμός είχε πλάτος κοίτης περί τα 25 μέτρα και βάθος περί τα 6 μέτρα. Οι εκατέρωθεν αυτού τελματώδεις εκτάσεις καλύπτονταν από καλαμώνες, οι οποίοι απαγόρευαν, όχι μονάχα τη θέα, αλλά και αυτή την προσπέλαση. Στο αεροδρόμιο Φετίογλου, οι έφιππες τουρκικές περιπολίες μπορούσαν να πλησιάσουν τη δεξιά όχθη του Σαγγαρίου ποταμού, αθέατες και να εκτελέσουν πυρά κατά του προσωπικού και των αεροπλάνων, αλλά άστοχα, ελλείψει παρατηρήσεως. Από το αεροδρόμιο ήταν αδύνατη η παρατήρηση στα πέραν του ποταμού (Νοτίως) συμβαίνοντα.

Βεβαίως η αεροπορία, τόσο στο Φετίογλου όσο και στο Μπεϊλίκ Κιοπρού, δεν στερήθηκε τροφίμων και προ παντός ύδατος, το οποίο παρείχε αφειδώς ο Σαγγάριος ποταμός, όπως τα μάχιμα τμήματα του στρατού ξηράς. Το μόνο που είχε να αντιμετωπίσει και στα δυο αυτά αεροδρόμια ήταν τα νέφη των κουνουπιών, τα οποία μετά τη δύση του Ηλίου κάλυπταν τα πάντα. Δι' ο προς αποφυγήν δηγμάτων των κουνουπιών, αποφεύγαμε τη νύχτα να ανάβουμε φώτα (σπαρματσέτα) και επί πλέον φορούσαμε γάντια και κάλυμμα στο κεφάλι, για να περιορίσουμε τα τόσο ενοχλητικά και οδυνηρά δήγματα.

Πτήσεις από αεροδρόμιο Φετίογλου

Από το αεροδρόμιο Φετίογλου απογειώνονταν τα αεροπλάνα προς εκτέλεση αναγνωρίσεων διατασσομένων υπό της Στρατιάς. Οι αναγνωρίσεις αυτές αφορούσαν αναγνώριση, τόσο των οργανώσεων και

συγκοινωνιών του εχθρού, όσο και των θέσεων των φίλιων τμημάτων, για τα οποία η Στρατιά δεν είχε πληροφορίες λόγω ελλείψεως ή βλάβης των τηλεπικοινωνιακών μέσων (ασυρμάτου, οπτικού, τηλεφώνου). Κατά τη διαμονή, τόσο στο αεροδρόμιο Φετίογλου, όσο και στο αεροδρόμιο Μπεϊλίκ Κιοπρού, το μεν προσωπικό της αεροπορίας (ιπτάμενο και μη) έμενε υπό κωνικές σκηνές και αντίσκηνα τα δε αεροπλάνα εκτεθειμένα στο ύπαιθρο.

Στις περιοχές εκείνες, τη μεν ημέρα έκανε αφόρητη ζέστη, τη δε νύχτα αρκετή ψύχρα και υγρασία. Λόγω των απότομων μεταβολών της θερμοκρασίας και της υγρασίας, ως εκ της εγγύτητας του ποταμού Σαγγαρίου και των ελών του, τα αεροπλάνα είχαν σκεβρώσει και παραμορφωθεί εν μέρει στις πτέρυγες. Των αεροπλάνων εκείνων ο σκελετός, εν πολλοίς ήταν ξύλινος και κεκαλυμμένος με κέρινο πανί. Συνεπώς υφίστατο σχετική επίδραση από κάθε καιρική αλλαγή. Καθ' εκάστην, από τα υπάρχοντα αεροπλάνα, ήσαν διαθέσιμα 1 – 2 αεροπλάνα και αυτά για μια και μόνη πτήση, εάν δεν υφίσταντο εν τω μεταξύ καμιά βλάβη.

Το κάθε αεροπλάνο, επιστρέφον από πτήση, υποβαλλόταν σε λεπτομερή επιθεώρηση, προς κάθαρση, επιδιόρθωση και δοκιμή επί του εδάφους. Το διατιθέμενο τεχνικό προσωπικό, δεν είχε καμιά θεωρητική κατάρτιση.Ήσαν πρακτικοί μηχανικοί αεροπλάνων, διαφόρου πείρας, ικανότητας και αποδόσεως. Μερικοί από αυτούς ήσαν μόνιμοι τεχνίτες.

Οι αεροπορικές αναγνωρίσεις, που ζητούσε η Στρατιά ήσαν πολλές, αλλά απ' αυτές ολίγες μπορούσαν να εκτελεσθούν. Οι δε εκτελούμενες ήσαν ελάχιστες. Συνήθως εκτελείτο μια αναγνώριση το πρωί και μια το απόγευμα. Από τις αεροπορικές αναγνωρίσεις που έκανα από το αεροδρόμιο Φετίογλου, μου άφησε τη ζωηρότερη εντύπωση μία. Αφορούσε την αναζήτηση και ρίψη διαταγής στο Μικτό Απόσπασμα της ΙΧ Μεραρχίας. Στην πτήση αυτή, διέσχισα κατά πλάτος όλη σχεδόν της Αλμυρά Έρημο, η οποία με την έλλειψη πρασίνου παρουσίαζε μια ιδιόμορφη εικόνα, που προκαλούσε το φόβο μάλλον, παρά το θαυμασμό. Τέλος, μετά περιπλάνηση ανά την έρημο, κατόρθωσα να ανεύρω τη φάλαγγα του αποσπάσματος του **Αλέξανδρου Εδιπίδη,** κινούμενη και να ρίξω τον ερματισμένο φάκελο αν και αύτη απέφυγε να εκθέσει τα πλαίσια αναγνωρίσεως.

Κατά την παραμονή της αεροπορίας ξηράς στο Φετίογλου, έλαβε χώρα και η εξιστορηθείσα επίθεση, αφενός μεν κατά του Γενικού Στρατηγείου, την 14/27 Αυγούστου και αφετέρου εναντίον της φάλαγγας αυτοκινήτων την 17/30 Αυγούστου. Οι δύο αυτές επιθέσεις είχαν δυσμενή αντίκτυπο επί του ηθικού των ανδρών της αεροπορίας, η οποία δεν διέθετε αφ' εαυτής ουδεμία αμυντική ισχύ, ουδέ μπορούσε να έχει ουδεμία απόλυτη εμπιστοσύνη, στο μικρό τμήμα πεζικού που είχε διατεθεί ως στήριγμά της.

Τα μη δυνάμενα να διορθωθούν επί τόπου αεροπλάνα, αποστέλλονταν στο Εσκή Σεχήρ, το οποίο αποτελούσε βάση της αεροπορίας.

Πτήσεις από το αεροδρόμιο του Μπεϊλίκ Κιοπρού

Μετά την κατάληψη από την ΧΙΙ Μεραρχία των εκατέρωθεν της στενωπού Πολατλί υψωμάτων και τον σύνδεσμο αυτής με το Γ΄ Σώμα Στρατού, κατέστη δυνατή η μεταστάθμευση της αεροπορίας από το αεροδρόμιο Φετίογλου στο αεροδρόμιο Μπεϊλίκ Κιοπρού. Η μεταστάθμευση αυτή συνέπεσε, με την αποκατάσταση του ανεφοδιασμού της Στρατιάς μέσω της γεφύρας Καβουτζή, 15 χιλιόμετρα περίπου, Νοτίως της Μπεϊλίκ Κιοπρού.

Η εγκατάσταση της αεροπορίας στη Μπεϊλίκ Κιοπρού, έγινε υφ' ας συνθήκας και στο αεροδρόμιο Φετίογλου. Η μόνη διαφορά ήταν ότι στο Μπεϊλίκ Κιοπρού ακούγαμε τις κανονιές και υφιστάμεθα, εν

μέρει, τις συγκινήσεις των διεξαγομένων μαχών, ιδία όταν άρχισε, καθώς θα εκθέσω κατωτέρω, η γενική τουρκική αντεπίθεση, παρακολουθούσαμε με τα γυαλιά τους αγώνες της προ ημών και αριστερά μας δράσης της VII Μεραρχίας. Είμεθα θεατές των επιθέσεως στους Δίδυμους Λόφους, συμμετείχαμε των αναλόγων συγκινήσεων και παριστάμεθα μάρτυρες των διά του αεροδρομίου διερχομένων μονάδων προς ενίσχυση της VII Μεραρχίας. Επειδή τις περισσότερες ώρες της ημέρας, και είναι τόσο μεγάλες τον Αύγουστο, δεν είχαμε πώς να περάσουμε ασχολούμεθα με τον υπολοχαγό **Σινή Αγησίλαο**, παρατηρητή αεροπόρο (σ. ε. τάξεως 1917) στην αλιεία ψαριών στα έλη του Σαγγαρίου και στο κολύμπι.

Στην εξιστόρηση των περαιτέρω μαχών του Σαγγαρίου, θα μνημονεύσομε και μερικές αεροπορικές αναγνωρίσεις. Επί του παρόντος θα αρκεσθώ σε δυο μονάχα πτήσεις του υποφαινόμενου. Η μια αφορά τον βομβαρδισμό της πόλεως Αγκύρας, της πρωτεύουσας της Κεμαλικής Τουρκίας και η άλλη τη ρίψη βουτηγμάτων, για λογαριασμό του **διαδόχου Γεωργίου**, υπηρετούντος στο Γενικό Στρατηγείο της Στρατιάς.

Βομβαρδισμός της Άγκυρας

Η Στρατιά για τους εναέριους βομβαρδισμούς χρησιμοποιούσε σμήνος της Ναυτικής Αεροπορίας, ιδία κατά τις επιχειρήσεις Ιουλίου 1921. Κατά τις επιχειρήσεις προς Άγκυρα, η Στρατιά, όχι μόνο δεν ζήτησε την εκτέλεση βομβαρδισμού τινός, αλλά και τους απαγόρευσε ρητώς.

Κατά τις διάφορες αναγνωρίσεις μου έβλεπα την πόλη της Άγκυρας και αισθανόμουν επιτακτική την ανάγκη να τη χαιρετήσω με μερικές βόμβες.

Ά γ κ υ ρ α

Ο **Βασίλειος Βλάχος** στα Γιαννιτσά, την 14η Σεπτεμβρίου 1949.

Η Άγκυρα (τουρκιστί Άνκαρα) κατέστη επίσημη πρωτεύουσα της Τουρκικής Δημοκρατίας από τις 13 Οκτωβρίου 1923, κυρίως όμως, την 23 Απριλίου 1920. Είναι στην αρχαία Φρυγία, η οποία επί της ρωμαϊκής κυριαρχίας ήταν γνωστή ως Γαλατία και απέχει από την Κωνσταντινούπολη 450 χιλιόμετρα. Ως ιδρυτής ταύτης φέρεται από τη μυθική παράδοση ο **Μίδας** υιός του **Γορδίου**.

Όταν η Άγκυρα υπετάγη στον **Μέγα Αλέξανδρο**, το 330 π.Χ. ήταν σημαντική πόλη, καθώς μπορεί κανείς να κρίνει από τη μακρά εκεί παραμονή του δορυκτήτορος της Ασίας. Το έτος 25 μ.Χ. η Γαλατία με την Άγκυρα έγινε ρωμαϊκή επαρχία. Όταν δε οι Γαλάτες προσήλθαν στο χριστιανισμό η Άγκυρα έγινε Μητρόπολη της πρώτης λεγομένης Γαλατίας. Στην Άγκυρα συνήλθε η Ιερά Σύνοδος[24] το 315 μ.Χ.

Κατά τη Βυζαντινή περίοδο ανήκε στο Θέμα «Βουκιλαρίων». Η ανθηρή κατάσταση της Άγκυρας δύναται να συναχθεί και από το γεγονός ότι ο αυτοκράτωρ **Αρκάδιος** διέτριβε εκεί κατά τον Ε΄ αιώνα. Το 619 μ.Χ. επί αυτοκράτορος **Ηρακλείου**, η Άγκυρα κυριεύθηκε από τον

24. Εδώ κάνει λάθος ο συγγραφέας. Καμία από τις 7 Οικουμενικές Συνόδους δεν έγινε στην Άγκυρα. Η πρώτη Οικουμενική Σύνοδος, που πιθανόν να εννοεί, έγινε στη Νίκαια της Βιθυνίας το 325 μ.Χ. (Σ. τ. Ε.).

Χοσρόη. Αφού ανακαταλήφθηκε μετ' ολίγον, λεπλατήθηκε βραδύτερον, το 807 από τους Άραβες. Κατά την εποχή των Σταυροφοριών κατελήφθη από τον ηγεμόνα της Αντιοχείας **Βοεμούνδο**. Βραδύτερον κυριάρχησαν της Αγκύρας οι Σελτζούκοι Τούρκοι και τέλος, το 1362 υποτάγηκε στους Οσμανίδας Τούρκους.

Η Άγκυρα υπήρξε το θέατρο μεγάλη ιστορικής μάχης συναφθείσης την 12ην Ιουλίου 1402, μεταξύ Τούρκων, υπό τον **Βαγιαζήτ Α΄,** και των Μογγόλων, υπό τον **Ταμερλάνο.** Κατά ταύτη οι Τούρκοι ητήθηκαν κατά κράτος, αιχμαλωτισθέντος του Σουλτάνου **Βαγιαζήτ**. Η Άγκυρα ανακτηθείσα μετ' ολίγον υπό των Τούρκων παρέμεινε έκτοτε υπό την κυριαρχία αυτών.

Η Άγκυρα, προ ενός αιώνος, περίπου, ήταν επαρχιακή πόλη με 70.000 κατοίκους, εκ των οποίων 7.000 ήσαν Χριστιανοί και Εβραίοι. Το έτος 1890 ο πληθυσμός της Αγκύρας, μόλις ανερχόταν σε 27.000. Προ της ανταλλαγής των πληθυσμών υπήρχαν στην Άγκυρα τέσσερες ελληνικές σχολές (2 αρρένων και 2 θηλέων).

Αφότου, όμως, έγινε πρωτεύουσα της Τουρκικής Δημοκρατίας, ο πληθυσμός της αυξήθηκε, κατ' αρχάς μεν βραδέως, κατόπιν, όμως αλματωδώς.

Κατά την εξεταζόμενη περίοδο (Αύγουστος 1921) η Άγκυρα εξακολουθούσε να είναι μια τουρκική επαρχιακή πόλη, με πληθυσμό τις 50.00 κατοίκους.

Κατά της πόλεως, λοιπόν, αυτής, προ των πυλών της οποίας διεξάγονταν αιματηρές μάχες, αποφάσισα, αυτοβούλως, και αυθαιρέτως να ρίξω βόμβες, σε πρώτη ευκαιρία. Ήθελα να δημιουργήσω στους ιθύνοντες Τούρκους, ιδία τους πολιτικούς, την εντύπωση ότι επέκειτο η πτώση της πόλεως και η είσοδος του ελληνικού στρατού, οσονούπω, σ' αυτή.

Μια νύχτα, λοιπόν, του δευτέρου 10ημέρου του μηνός Αυγούστου 1921, μόλις έλαβα γνώση ότι το πρωί της επομένης θα εκτελούσα αναγνώριση του Μετώπου, μέχρι του ανατολικότερου αυτού σημείου, πήγα στην αποθήκη, πήρα ένα κιβώτιο πυρομαχικών (αεροπορικών κρουσιφλεγών χειροβομβίδων) και το έβαλα στη θέση του παρατηρητή, επί του ορισθέντος για την πτήση αυτή αεροπλάνου Μπρεγκέ. Κανείς απολύτως δεν αντελήφθη την ενέργειά μου αυτή και σε κανένα απολύτως δεν εκμυστηρεύθηκα τις σκέψεις και ενέργειές μου.

Το πρωί της επόμενης απογειωθήκαμε από το αεροδρόμιο του Μπεϊλίκ Κιοπρού (οδηγός ο ανθυπίλαρχος **Φραγκίσκος Μορφονιός)**, εκτελέσαμε την αποστολή μας και από το Καλέ Γκρότο εστράφημεν προς βορρά, προς την κατεύθυνση της Αγκύρας. Διασχίσαμε το κέντρο της πόλεως από τον σιδηροδρομικό σταθμό μέχρι του βορειότερου άκρου της και εκείθεν στραφήκαμε νοτιοδυτικά, περάσαμε πάνω από το τουρκικό αεροδρόμιο Αγκύρας (Ν. Δ. της πόλεως) και προσγειωθήκαμε στο αεροδρόμιό μας του Μπειλίκ Κιοπρού. Συνέταξα και υπέβαλα την αναφορά, με τα αποτελέσματα των παρατηρήσεών μου.

Εκείνο, όμως, για το οποίο δεν έκανα την ελαχίστη νύξη ήταν ο βομβαρδισμός της πόλεως Αγκύρας. Καθ' ον χρόνο το αεροπλάνο διέσχιζε την πόλη της Άγκυρας ακολουθώντας την από του σιδηροδρομικού σταθμού ευθεία οδό προς την πόλη, εγώ άρχισα να ρίχνω μια – μια τις 32 βομβίδες που περιείχε το κιβώτιο, αφού άρχισα από το σιδηροδρομικό σταθμό και το εκεί Μέγαρο της Τουρκικής Εθνοσυνελεύσεως. Οι χρησιμοποιηθείσες βομβίδες ήσαν μικρής δραστικότητας, αλλά λίαν θορυβώδεις. Ήσαν οίας δραστικότητας και οι του πεζικού χρησιμοποιούμενες, τότε, επιθετικές χειροβομβίδες, συν τη διαφορά ότι ήσαν κρουσιφλεγείς και έφερναν τα απαραίτητα πτερύγια.

Παρακολουθούσα τις εκρήξεις και διασκέδαζα βλέποντας του Τούρκους να τρέπονται σε φυγή προς κάθε κατεύθυνση. Τέλος απέρριψα και το άδειο πλέον ξύλινο κιβώτιο. Ο οδηγός, ανθυπίλαρχος **Μορφονιός,** ασχολούμενος με την παρατήρηση της πόλεως, δεν αντελήφθη το βομβαρδισμό. Είμαι βέβαιος ότι με αυτόν δεν σκοτώθηκε κανένας απολύτως κάτοικος της Άγκυρας. Πιθανόν να τραυματίστηκαν

ελαφρά μερικοί και επί πλέον ουδέν. Ο αντίκτυπος, όμως επί του ηθικού των κατοίκων ήταν τρομερός, ως καταδεικνύει η αντίδραση της τουρκικής ηγεσίας.

Πράγματι, το πρωί της επόμενης ρίφθηκαν προκηρύξεις, ότι αν βομβαρδισθεί και πάλι η Άγκυρα ή έτερος κατοικημένος τόπος, θα πληρώσουν με τη ζωή τους οι αιχμάλωτοι Έλληνες αεροπόροι. Και ήσαν, δυστυχώς, ουκ ολίγοι.

Η Στρατιά, μόλις έλαβε γνώση των προκηρύξεων, διέταξε αμέσως επιτελή της να έλθει στο αεροδρόμιο και να ενεργήσει ένορκο προανάκριση, προς εξεύρεση του βομβαρδίσαντος την Άγκυρα και της προϊσταμένης αρχής, που διέταξε τον βομβαρδισμό. Για ατυχία μου, τη μέρα εκείνη δεν είχε πετάξει κανένα άλλο αεροπλάνο. Συνεπώς η ανάκριση περιστράφηκε περί εμένα, τον οδηγό **Μορφονιό** και τον αποθηκάριο οπλίτη. Περιέλαβε δε και τη διοίκηση. Όλοι ορκίσθηκαν ότι δεν έλαβε χώρα βομβαρδισμός. Ο οδηγός του αεροπλάνου βεβαίωσε ότι αν έριχνα βόμβες, θα το αντιλαμβανόταν οπωσδήποτε (και εντούτοις δεν με αντελήφθη), ο αποθηκάριος ότι ήταν αδύνατο να βγει υλικό από την αποθήκη εν αγνοία του και τέλος, ο διοικητής ότι ήταν αδύνατο υφιστάμενός του να παραβεί τις αυστηρές διαταγές του.

Εγώ δε εξέφρασα την κατάπληξή μου διά την αποδιδόμενη σε μένα κατηγορία, διερωτώμενος για ποιο λόγο να διακινδυνεύσω, προβαίνων σε βομβαρδισμό ανοχύρωτης πόλεως και αμάχου πληθυσμού. Την πτήση μου υπεράνω της πόλεως απέδωσα σε προσπάθειά μου να εξακριβώσω εάν έχει οχυρωθεί η πρωτεύουσα για άμυνα και εάν προ ή οπίσω αυτής έχει οργανωθεί άλλη αμυντική τοποθεσία.

Οι ανακρίσεις τελείωσαν χωρίς να βρεθεί ο ένοχος και κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι οι Τούρκοι, φοβούμενοι ενδεχόμενο βομβαρδισμό κατέφυγαν στο σχέδιο τούτο.

Ρίψη βουτημάτων στο διάδοχο Γεώργιο

Από 14/27 – 24 Αυγούστου / 6 Σεπτεμβρίου ο Σταθμός Διοικήσεως της Στρατιάς Μικράς Ασίας βρισκόταν στο χωριό Ινλάρ Κατραντζή και από την 24η Αυγούστου μετακινήθηκε στο Καβουτζή Κιοπρού, όπου έμεινε επί 5ήμερο.

Ο **Βασιλεύς Κωνσταντίνος**, κατά τη διάρκεια των προς Άγκυρα επιχειρήσεων, παρά το επισφαλές της υγείας του, παρέμενε στο Εσκή Σεχήρ, οπόθεν παρακολουθούσε την εξέλιξη των επιχειρήσεων, από τα υποβαλλόμενα σ' αυτόν, από τη Στρατιά, δελτία στρατιωτικής καταστάσεως, χωρίς να αναμιγνύεται στη διεύθυνση των επιχειρήσεων, ασθενήσας αιφνιδίως, μετέβη στην Προύσα. Με τον Βασιλέα συγκεντρώθηκαν στην Προύσα, εκτός του Υπουργού Στρατιωτικών **Θεοτόκη** και μέλη της βασιλικής οικογενείας, μεταξύ των οποίων και η σύζυγος του διαδόχου **Γεωργίου** πριγκίπισσα **Ελισάβετ**. Είχα πάει για υπηρεσία στο Εσκή Σεχήρ και κατά την επάνοδό μου την επόμενη στο Σαγγάριο, μου έδωκαν ένα δέμα, περιέχον βουτήματα για το διάδοχο. Τα έστελνε η σύζυγός του από την Προύσα να τα ρίξω στο Σταθμό Διοικήσεως της Στρατιάς, όπου, ως ελέχθη, υπηρετούσε ο διάδοχος **Γεώργιος,** ως συνταγματάρχης πεζικού.

Πράγματι, όταν το αεροπλάνο έφθασε πάνω από τη γέφυρα Καβουτζή, παρά την οποία ήταν το Γενικό Στρατηγείο, έρριψα το δέμα από λίαν χαμηλό ύψος, αλλά φαίνεται διερράγη το κιβώτιο και σκόρπισαν τα βουτήματα, διότι είδα τους στρατιώτες να τα συλλέγουν. Αμφιβάλλω αν έφθασε τίποτε στο διάδοχο. Έως ότου εξακριβωθεί για ποιον προοριζόταν, οι στρατιώτες τα είχαν φάει.

Εκτός τούτου, με την πρόσκρουση, κατά την πτώση, ασφαλώς θρυμματίστηκαν όλα τα βουτήματα. Η τύχη δεν δικαιολογούσε προνόμια, ούτε για το διάδοχο.

4.- Η τουρκική αντεπίθεση

α) Η Στρατιά Μικράς Ασίας προτείνει την οριστική διακοπή

Η εξέλιξη των επιχειρήσεων που αναλήφθηκαν από τον Ελληνικό Στρατό πέραν του Σαγγαρίου κατέδειξε στο διοικητή της Στρατιάς ότι ουδέν κέρδος απεκόμισε αύτη εκ της προελάσεως, μέχρι της καταληφθείσης γραμμής Αρντίς νταγ – Τσαλ νταγ, ώστε να αποβλέπει με εμπιστοσύνη στη συνέχιση του αγώνος προς κατάληψη της Άγκυρας.

Οι απώλειες, τις οποίες υπέστη η Στρατιά σε έμψυχο υλικό και ιδιαίτερα σε στελέχη ήσαν μεγάλες και δυσαναπλήρωτες. Αντιθέτως, ο Τουρκικός Στρατός εξακολουθούσε να τηρεί υπολογίσιμη μαχητική ικανότητα και να εκμεταλλεύεται πλήρως τα πλεονεκτήματα ότι μαχόταν υπέρ βωμών και εστιών.

Η Στρατιά, αποτυχούσα στην αρχική πρόθεσή της να υπερκεράσει το αριστερό της τουρκικής διατάξεως καθώς και στις μετέπειτα προσπάθειές της να διανοίξει την προς Άγκυρα κατεύθυνση διά Γιαπάν Χαμάμ και λαμβάνουσα υπόψη τις ελλείψεις της σε προσωπικό και μεταφορικά μέσα και ότι με την αναμενόμενη περίοδο των βροχών οι δυσχέρειες θα καθίσταντο ανυπέρβλητες ήχθη στην απόφαση να αναφέρει στην Κυβέρνηση τις σκέψεις της επί της περαιτέρω διεξαγωγής των επιχειρήσεων και να ζητήσει οδηγίες των περαιτέρω ενεργειών της.

Προς τούτο συνέταξε και υπέβαλε την 22 Αυγούστου / 4 Σεπτεμβρίου εμπεριστατωμένη έκθεση προς τον υπουργό των στρατιωτικών, στην οποία εξέθετε περιληπτικά τις μέχρι τότε ενέργειές της, την κατεχόμενη τη μέρα εκείνη γραμμή διά των μονάδων της, τις θέσεις των Τούρκων και τις δυσχέρειες στη διακομιδή των τραυματιών, λόγω ανεπάρκειας μέσων μεταφοράς. Εν συνεχεία η Στρατιά, συγκρίνουσα, εν τη εκθέσει της τις δυνάμεις της ως προς τις τουρκικές τοιαύτες τις εύρισκε ισοδύναμες, ήτοι ανερχόμενες τις τουρκικές σε 40.000 – 50.000 άνδρες πεζούς και 5.000 ιππείς και τις ελληνικές σε 47.000 άνδρες, με μεγάλες ελλείψεις σε αξιωματικούς. Περαίνουσα την έκθεσή της η Στρατιά ζητούσε από την Κυβέρνηση να λάβει αποφάσεις επί των περαιτέρω ενεργειών της Στρατιάς και να τις γνωρίσει, το ταχύτερο, σ' αυτή.

Η ανωτέρω έκθεση απεστάλη την 23 Αυγούστου / 5 Σεπτεμβρίου προς τον εν Προύση υπουργό των Στρατιωτικών **Θεοτόκη,** με τον υποστράτηγο **Ξενοφώντα Στρατηγό,** ο οποίος παρακολουθούσε το στρατηγείο της Στρατιάς και γνώριζε τις αντιλήψεις της.

Συγχρόνως η Στρατιά ανέφερε τηλεγραφικώς, την ίδια ημέρα, προς τον αυτό υπουργό ότι θεωρούσε απαραίτητο να μελετηθεί κατά πόσο συνέφερε η περαιτέρω συνέχιση της προελάσεως και ζητούσε να παρακληθεί ο πρόεδρος της Κυβερνήσεως **Δημήτριος Γούναρης** να έλθει το ταχύτερο στην Προύσα.

Ο υπουργός των Στρατιωτικών γνώρισε στη Στρατιά, την 26 Αυγούστου / 8 Σεπτεμβρίου, με τηλεγράφημά του, ότι ο πρόεδρος της Κυβερνήσεως έκρινε ότι κατά τη στιγμή εκείνη, η αναχώρησή του από τας Αθήνας, θα μπορούσε να παρερμηνευθεί, τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό, δι' ο αποφασίστηκε η μετάβαση εις τας Αθήνας του υποστρατήγου **Ξ. Στρατηγού,** όστις και αναχώρησε από τα Μουδανιά με αντιτορπιλικό στις 4:00 ώρα της 25ης Αυγούστου / 7 Σεπτεμβρίου.

Ο υποστράτηγος **Ξενοφών Στρατηγός** (1869 – 1927).

β) Προσπάθειες διευρύνσεως του προγεφυρώματος ανατολικώς του Σαγγαρίου

Ι.- Επίθεση της VII Μεραρχίας

Η VII Μεραρχία, η οποία επανήλθε υπό την διοίκηση του Γ΄ Σώματος Στρατού, από την 18/31 Αυγούστου, έχουσα εντολή να καταλάβει το Πολατλί, συνέχισε την επιθετική της ενέργεια προς την κατεύθυνση ταύτη, συγκεντρώσασα τις προσπάθειές της βορείως της προς Άγκυρα σιδηροδρομικής γραμμής, κατά του δεξιού της τουρκικής διατάξεως.

19η Αυγούστου / 1η Σεπτεμβρίου

Η VII Μεραρχία συνέχισε από το πρωί της 19ης Αυγούστου / 1ης Σεπτεμβρίου την επίθεσή της με δύο φάλαγγες, ενισχυμένες με πυροβολικό. Παρά την υποστήριξη του πυροβολικού, τα επιτιθέμενα τμήματα καθηλώθηκαν από το πυκνό και δραστικό πυρ των Τούρκων. Τέλος, περί την 18:30, τα εν τη γραμμή τρία τάγματα της μεραρχίας επέτυχαν, ύστερα από σοβαρές προσπάθειες, να καταλάβουν τα προς το μέρος της σιδηροδρομικής γραμμής χαρακώματα της κύριας γραμμής αντιστάσεως, αφού εκτόπισαν με τη λόγχη, τους αμυνόμενους Τούρκους. Μετά την απόκρουση ισχυρής τουρκικής αντεπιθέσεως, την 21:00 ώρα, λόγω επελεύσεως του σκότους, αμφότερες οι φάλαγγες εγκαταστάθηκαν σε προφυλακές.

20 Αυγούστου / 2 Σεπτεμβρίου 1921

Την επομένη, 20ή Αυγούστου / 2 Σεπτεμβρίου η μεραρχία συνέχισε την επίθεση βορείως της σιδηροδρομικής γραμμής, ως και την προηγούμενη ημέρα, με δύο φάλαγγες, οι οποίες είχαν τις αυτές αποστολές και πρώτο αντικειμενικό σκοπό την κατάληψη του Καλέ Τεπέ. Οι νοτίως της σιδηροδρομικής γραμμής μονάδες, δεν έλαβαν, κατά την ημέρα αυτή, ενεργό μέρος στον αγώνα, αλλά παρέμειναν στις θέσεις τους, συγκρατούσες τις έναντι αυτών τουρκικές δυνάμεις.

Παρά την προηγηθείσα προπαρασκευή, από ολόκληρο σχεδόν το πυροβολικό της μεραρχίας και οι δύο φάλαγγες προσέκρουσαν, άμα της εξορμήσει τους, σε διασταυρούμενα πυρά του εχθρού και καθηλώθηκαν, μη δυνηθείσες να επιτύχουν μέχρι της εσπέρας πρόοδο τινά, παρά τις προς τούτο καταβληθείσες προσπάθειες.

21 Αυγούστου / 3 Σεπτεμβρίου 1921

Τις πρωινές ώρες της ημέρας αυτής η VII Μεραρχία έλαβε διαταγή του Γ΄ Σώματος Στρατού, με την οποία διατασσόταν οι μεραρχίες να οργανωθούν αμυντικώς, επί των κατεχομένων θέσεων, ίνα ανασυνταχθούν και αναπαυθούν.

ΙΙ.- Επίθεση του Γ΄ Σώματος Στρατού

Η Στρατιά, με διαταγή της, της 19:30 ώρας 21ης Αυγούστου / 3 Σεπτεμβρίου, διέταξε (το ενισχυθέν με την ΙΧ Μεραρχία του Β΄ Σώματος Στρατού) Γ΄ Σώμα Στρατού να επιτεθεί το πρωί της 22ας Αυγούστου / 4 Σεπτεμβρίου. Το Α΄ Σώμα Στρατού θα υποστήριζε την επίθεση. Ούτω το Γ΄ Σώμα Στρατού θα συνέχιζε μόνο την επίθεση προς διεύρυνση του ανατολικά του Σαγγαρίου προγεφύρωμα. Προς τούτο το Γ΄ Σώμα Στρατού εξέδωσε διαταγή επιχειρήσεων προς τις τέσσαρες Μεραρχίες, με την οποία καθόριζε κατευθύνσεις, αποστολές, αντικειμενικούς σκοπούς, ώρες εξορμήσεως κ.λπ.

22 Αυγούστου / 4 Σεπτεμβρίου 1921

Το πρωί της 22 Αυγούστου / 4 Σεπτεμβρίου, καθ' ο το Γ΄ Σώμα Στρατού επρόκειτο να εξαπολύσει την επίθεση, οι έναντι τουρκικές δυνάμεις αποτελούνταν από το νεοσυγκροτηθέν Σώμα Στρατού (έναντι της VII Μεραρχίας, περιλαμβάνον την 1η Μεραρχία βορείως της σιδηροδρομικής γραμμής και τη 17η Μεραρχία νοτίως της σιδηροδρομικής γραμμής) και την IV Ομάδα Μεραρχιών (περιλαμβάνουσα το Μικτό Απόσπασμα από 6 τάγματα και πυροβολαρχία, την 3η Μεραρχία Καυκάσου και την 61η Μεραρχία).

Από τις 4 Μεραρχίες του Γ΄ Σώματος Στρατού, οι οποίες επρόκειτο να επιτεθούν κατά των ανωτέρω τουρκικών δυνάμεων δεν εξόρμησε καμία την καθορισθείσα ώρα. Ούτω:

- Η Χ Μεραρχία άρχισε να προελαύνει την 12:00 ώρα, αντί προς καθορισθείσης 6:00 ώρας, με δύο φάλαγγες εκάστην προελαύνουσαν, σύνταγμα πεζικού και μοίρα ορειβατικού πυροβολικού. Οι επιτιθέμενες αυτές φάλαγγες απωθούσες σταθερώς τον προ αυτών εχθρό, κατέλαβαν υψώματα Β. Δ. του Καραγιαφσάν και τη νότια αυτού κορυφή και τα οποία την εσπέρα εγκατέλειψαν συμπτυχθείσες 1.500 μ. νοτιότερα.
- Η ΙΧ Μεραρχία, άρχισε να προελαύνει την 9:00 ώρα αντί της 5:00 με δύο φάλαγγες υπό την άμεση υποστήριξη του πυροβολικού και μοίρας πεδινού πυροβολικού (μείον πυροβολαρχίας). Η επίθεση έβαινε με βραδύ ρυθμό και η ακολουθούσα νύχτα βρήκε τις φάλαγγες σε απόσταση 800 μ. περίπου από την κύρια γραμμή αντιστάσεως των Τούρκων.
- Η ΙΙΙ Μεραρχία, προήλασε την 9:30 ώρα αντί προς 7:00, με μια ισχυρή φάλαγγα από σύνταγμα πεζικού συν μοίρα πυροβολικού συν πεδινή πυροβολαρχία και κατέλαβε αμαχητί, περί την 11:30 ώρα, το Εσκί Πολατλί.
- Η VII Μεραρχία αφού εξόρμησε την 8:00 ώρα με ένα σύνταγμα, κατέλαβε, κατόπιν ταχείας προελάσεως, περί την 10:00 ώρα τα μεταξύ των χωριών και Εσκί Πολατλί υψώματα, μετά μικρή αντίσταση των Τούρκων. Το σύνταγμα τούτο δεν συνέχισε την επίθεση, προς ολοκλήρωση του αντικειμενικού σκοπού, λόγω διακοπής της προελάσεως της ΙΙΙ Μεραρχίας.

Με τις επιχειρήσεις της 22 Αυγούστου / 4 Σεπτεμβρίου δεν επετεύχθη κανένας από τους καθορισθέντες, από τη Στρατιά, αντικειμενικούς σκοπούς.

23 Αυγούστου / 5 Σεπτεμβρίου 1921

Την εσπέρα της 22 Αυγούστου / 4 Σεπτεμβρίου, το Γ΄ Σώμα Στρατού γνώριζε τις μεραρχίες του, ότι την επομένη, 23 Αυγούστου / 5 Σεπτεμβρίου θα συνεχιζόταν η επίθεση από την 6:00 ώρα εναντίον των καθορισθεισών, για κάθε μεραρχία, αντικειμενικών σκοπών.

Το πρωί της 23ης Αυγούστου / 5 Σεπτεμβρίου, αν και είχε παρέλθει η καθορισθείσα για εξόρμηση ώρα (η 6:00) καμία από τις μεραρχίες αποφάσισε να κινηθεί, η καθεμιά αναμένουσα την εξόρμηση της γειτονικής.

Το Σώμα Στρατού, αντιληφθέν τη διστακτικότητα των μεραρχιών του ανέλαβε, το ίδιο το συντονισμό, αφού εξέδωσε νέα διαταγή επιθέσεως στην οποία καθόριζε ταυτόχρονη επίθεση των Χ, ΙΧ και ΙΙΙ Μεραρχιών, με ώρα εξορμήσεως την 12:00.

- Η Χ Μεραρχία με σύνταγμά της αφού εξόρμησε την 12:00 ώρα, κατέλαβε την 14:00 ώρα τον Β. Δ. Καραγιασάν, καλώς οχυρωμένο, ισχυρώς κατεχόμενο από τον εχθρό, λόφο, τον οποίο και διατήρησε, παρά τη δραστική βολή του εχθρικού πυροβολικού και την επακολουθήσασα ισχυρή αντεπίθεση.
- Η ΙΧ Μεραρχία άρχισε επιτιθέμενη την 12:00 ώρα και μέχρι της εσπέρας επέτυχε να καταλάβει, με τάγμα, το Κιρετσλί Τεπέ, καλώς οργανωμένο και ισχυρώς κατεχόμενο. Η απώλεια του Κιρετσλί Τεπέ περιήγαγε, κατά τουρκικές πηγές το δεξιό της IV Ομάδος Μεραρχιών σε δυσχερή θέση. Αλλά η μη εκμετάλλευση, από τη ΙΧ Μεραρχία, της επιτυχίας του τάγματός της, οι Τούρκοι αποκατέστησαν ταχέως τη συνέχεια του μετώπου και ανέλαβαν σειρά ανεπιτυχών αντεπιθέσεων, κατά του Κιρετσλί Τεπέ.
- Η ΙΙΙ Μεραρχία παρέμεινε την 23η Αυγούστου / 5 Σεπτεμβρίου στις κατεχόμενες από την προηγούμενη εσπέρα θέσεις, εν αναμονή της καταλήψεως από τις ΙΙΙ και ΙΧ Μεραρχίες του Γιουζού Κουρκλού Τεπέ.

24 Αυγούστου / 6 Σεπτεμβρίου

Η Στρατιά διέταξε τα τρία Σώματα Στρατού, όπως παραμείνουν την 24η Αυγούστου / 6 Σεπτεμβρίου στις θέσεις τους, οργανούμενα αμυντικώς, ανασυντασσόμενα και ανεφοδιαζόμενα. Κατόπιν τούτου, οι μεραρχίες του Γ΄ Σώματος Στρατού παρέμειναν στις, από την προτεραία, κατεχόμενες θέσεις, προβαίνουσες στην αμυντική τούτων οργάνωση. Την 4η Αυγούστου / 6 Σεπτεμβρίου, σ' ολόκληρο το μέτωπο επικράτησε σχετική ηρεμία, με ανταλλαγή εκατέρωθεν αραιών πυρών πυροβολικού και πεζικού.

Κατά την 23η και 24η Αυγούστου / 5η και 6η Σεπτεμβρίου, η Τουρκική Στρατιά Δυτικού Μετώπου ενήργησε διάφορες μεταβολές στη διάταξη των μονάδων της και σχημάτισε εντός του τριγώνου Τερέκιοϊ – Κερίμ – Γιαπάν Χαμάμ ισχυρή εφεδρεία από 4 μεραρχίες (τη 15η, την 23η, την 41η και την 57η).

25 Αυγούστου / 7 Σεπτεμβρίου 1921

Η Στρατιά, αποτυχούσα στην προσπάθειά της να διευρύνει το ανατολικά του ποταμού Σαγγαρίου προγεφύρωμα και διατελούσα εν αναμονή των αποφάσεων της Κυβερνήσεως, επί της υποβληθείσης

την 22α Αυγούστου / 4 Σεπτεμβρίου αναφοράς, αποφάσισε να διακόψει τις επιθετικές επιχειρήσεις και να αναλάβει αμυντικό αγώνα. Προς τούτο με διαταγή της, της 21:00 ώρας της 24ης Αυγούστου / 6 Σεπτεμβρίου, διέταξε τα Σώματα Στρατού, ίνα από την επόμενη 25 Αυγούστου / 7 Σεπτεμβρίου οργανωθούν αμυντικώς επί των θέσεων, τις οποίες ήδη κατείχαν και να συγκροτήσουν ισχυρές εφεδρείες.

Την 11:00 ώρα της 25 Αυγούστου / 7 Σεπτεμβρίου η Στρατιά, επειδή θέλησε να αμβλύνει την εκ της μεταπτώσεως από την επίθεση στην άμυνα, εντύπωση που σχηματίστηκε, εξέδωσε συμπληρωματική διαταγή, με την οποία γνώριζε στα Σώματα Στρατού, ότι η Στρατιά δεν παραιτήθηκε της επιθέσεως και προελάσεως, αλλά ότι διά της αμυντικής οργανώσεως αποβλέπει στην εξοικονόμηση δυνάμεων προς ελιγμό κατά την επίθεση.

γ) Ισχυρές τουρκικές επιθετικές αναγνωρίσεις κατά των Β΄ και Γ΄ Σωμάτων Στρατού

Η νύχτα της 24ης Αυγούστου / 6ης Σεπτεμβρίου πέρασε ήρεμη. Αλλά από τις πρώτες ώρες της 25ης Αυγούστου / 7 Σεπτεμβρίου και καθ' όλη αυτή την ημέρα σημειώθηκε ζωηρή δράση τουρκικών περιπόλων και επιθετικών αναγνωρίσεων εφ' ολοκλήρου του μετώπου, που παρατάθηκαν μέχρι του μεσονυκτίου.

Τα εκτελεσθέντα από του Τούρκους εγχειρήματα απέβλεπαν στην εξακρίβωση πληροφοριών, που μεταδόθηκαν από χωρικό, καθ' ας το μεγαλύτερο μέρος της δυνάμεως του Β΄ Σώματος στρατού είχε μετακινηθεί προς Δυσμάς. Ούτω ενεργήθηκε επιθετική αναγνώριση, από την Ι Ομάδα Μεραρχιών, με δύο συντάγματα πεζικού της 4ης Μεραρχίας και ολόκληρο το πυροβολικό της μεραρχίας, συν 3 πυροβολαρχίες, ίνα διαπιστώσει το βαθμό της κατοχής των νοτιοανατολικά του χωριού Καρασουλεϊμανί υψωμάτων. Παρά τη βολή του εχθρικού πυροβολικού, από την 13:00 – 17:00 ώρα, η τουρκική προέλαση αναχαιτίστηκε 150 μ. προ των ελληνικών θέσεων, κατόπιν δραστικής και εύστοχης βολής δύο μοιρών πεδινού πυροβολικού. Με την επέλευση του σκότους, οι τούρκοι κατέλαβαν, με ορμητική έφοδο τους πρώτους λόφους Ν. Α. του χωριού Καρασουλεϊμανί, αλλά το κατέχον αυτούς Τάγμα Ευζώνων (του 5/42), με θυελλώδη άμεση αντεπίθεση και κατόπιν βραχέος, αλλά πρωτοφανούς σε αγριότητα αγώνος σώμα προς σώμα, επανέκτησε τις θέσεις του. Η τουρκική αναγνώριση διαπιστώσασα την ισχυρή κατοχή της περιοχής Καρασουλεϊμανί, επανήλθε στις γραμμές της.

Ομοίως η έναντι του Γ΄ σώματος στρατού IV Τουρκική Ομάς Μεραρχιών ενήργησε επιθετική αναγνώριση προς το χωριό Καραγιαφσάν, εντός της 25 Αυγούστου / 6 Σεπτεμβρίου με σύνταγμα πεζικού και τάγμα εφόδου, με αποστολή την ανακατάληψη του χωριού Καραγιαφσάν. Της επιθέσεως προηγήθηκε προπαρασκευή από ελαφρό και βαρύ πυροβολικό. Το 28ο Σύνταγμα Πεζικού, κατέχον τον Β. Δ. Καραγιαφσάν χαρακτηριστικό λόφο και τα ανατολικότερα του λόφου υψώματα και αφού υπέστη, μόνο και αβοήθητο από τη μεραρχία του (Χ) και από πυρά ακόμη πυροβολικού, αναγκάστηκε να εγκαταλείψει τις θέσεις του και να συμπτυχθεί.

Στους τομείς των ΙΙ και ΙΙΙ Μεραρχιών του Γ΄ Σώματος Στρατού, επικράτησε όλη τη μέρα της 25 Αυγούστου / 7 Σεπτεμβρίου ηρεμία.

26 Αυγούστου / 8 Σεπτεμβρίου 1921

Σ' ολόκληρο το μέτωπο του Γ΄ Σώματος Στρατού επικράτησε ως τις απογευματινές ώρες, της 26 Αυγούστου / 8 Σεπτεμβρίου σχετική ηρεμία. Περί την 18:45 ώρα, οι Τούρκοι εξαπέλυσαν στον τομέα της IX Μεραρχίας ισχυρή τοπική επίθεση, με σύνταγμα πεζικού, ενισχυμένο με τάγμα πεζικού και υποστηριζόμενη με επαρκές πυροβολικό, κατά του χαρακτηριστικού λόφου Κιρετολί Τεπέ, κατεχομένου από λόχο, τον οποίο και κατέλαβε.

Στο λοιπό μέτωπο της Ελληνικής Στρατιάς, ουδέν σοβαρό σημειώθηκε την 26 Αυγούστου / 8 Σεπτεμβρίου.

δ)΄Εναρξη αυτοβούλου μετακινήσεως Β΄ Σώματος Στρατού

Η Στρατιά πληροφορήθηκε ότι οι Τούρκοι προέβαιναν στη συγκέντρωση σημαντικών δυνάμεων έναντι του αριστερού της, για να αναλάβουν, πιθανότατα, επίθεση κατά του Γ΄ Σώματος Στρατού και απωθούντες αυτό προ Νότο να αποκόψουν τις προς Σαγγάριο συγκοινωνίες, ενώ στο λοιπό Μέτωπο θα ενεργούσαν επιδεικτικά προς συγκράτηση δυνάμεων. Αποφάσισε όθεν να αντιμετωπίσει ενδεχόμενη τοιαύτη ενέργεια, με ταυτόχρονη επίθεση, άμα τη εκδηλώσει της, των Α΄ και Γ΄ Σωμάτων Στρατού θα αναλάμβανε ενεργό άμυνα μέχρις εσχάτων. Προς τούτο εξέδωσε την 21:45 ώρα της 26ης Αυγούστου / 8 Σεπτεμβρίου σχετική διαταγή.

Γαβαλιάς Αλέξανδρος, συνταγματάρχης πεζικού.

Η ανωτέρω διαταγή της Στρατιάς εξέπληξε μεγάλως, αλλά και θορύβησε το επιτελείο του Α΄ Σώματος Στρατού, πρώτον διότι αύτη εξελήφθη ότι υποτιμά την ισχύ της αντιστάσεως του Γ΄ Σώματος Στρατού και δεύτερον διότι ανέθετε στα Α΄ και Β΄ Σώματα Στρατού μακρυσμένους αντικειμενικούς σκοπούς. Το Α΄ Σώμα Στρατού επειδή αντιμετώπιζε 4 τουλάχιστον τουρκικές μεραρχίες, έκρινε ότι δεν είχε τις δυνατότητες να τις ανατρέψει και να τις καταδιώξει. Δι' ο θεωρούσε προτιμότερη και εφικτή τη μετακίνηση του Β΄ Σώματος Στρατού, από το άκρο δεξιό, προς το αριστερό της διατάξεως.

Ανδρέας, βασιλόπαις.

Ανεξάρτητα από τις ανωτέρω σκέψεις και αντιλήψεις, το Α΄ Σώμα Στρατού εξέδωσε ανάλογη διαταγή επιχειρήσεων. Ομοίως το Γ΄ Σώμα Στρατού εξέδωσε και αυτό διαταγή επιχειρήσεων, σύμφωνη με τη διαταγή της Στρατιάς.

Πολύ πριν εκδοθεί η ανωτέρω, από 21:45 ώρας της 26 Αυγούστου / 8 Σεπτεμβρίου, διαταγή της Στρατιάς, περί επιθέσεως των Α΄ και Β΄ Σωμάτων Στρατού, άμα ως ήθελε εκδηλωθεί η κατά Γ΄ Σώματος Στρατού τουρκική επίθεση, οι διοικηταί των Α΄ και Β΄ Σωμάτων Στρατού δεν συμφωνούσαν ως προς τη γενική διάταξη της Στρατιάς, ιδία ο διοικητής του Β΄ Σώματος Στρατού **Βασιλόπαις Ανδρέας,** με τον επιτελάρχη του συνταγματάρχη πεζικού **Γαβαλιά Αλέξανδρο** είχαν διαφορετική γνώμη ως προς τον επιβαλλόμενο τρόπο ενεργείας της Στρατιάς, μετά την αναστολή της επιθέσεως. Τις αντιλήψεις αυτές τις διατύπωσε ο συνταγ-

ματάρχης **Γαβαλιάς** σε επιστολή του της 21 Αυγούστου / 3 Σεπτεμβρίου, προς το διοικητή της Στρατιάς[25]. Σ' αυτή διατυπωνόταν η γνώμη να αποσυρθεί ολόκληρο το Β΄ Σώμα Στρατού από την περιοχή Καλέ Γκρότο, πλησίον του Γ΄ Σώματος Στρατού και να αναλάβουν από κοινού τα δύο Σώματα Στρατού (Β΄ και Γ΄) επίθεση κατά του δεξιού της τουρκικής διατάξεως. Το Α΄ Σώμα Στρατού θα παρέμενε στις θέσεις του, καλύπτον το δεξιό της Στρατιάς.

Ο διοικητής της Στρατιάς απαντών, την 23ης Αυγούστου / 5 Σεπτεμβρίου στην επιστολή του συνταγματάρχου **Γαβαλιά,** γνώριζε σ' αυτόν ότι το προταθέν σχέδιο ενέργειας μελετιόνταν και θα εφαρμοζόταν μετά 5ήμερο.

Η διοίκηση του Β΄ Σώματος Στρατού τηρούσε ενήμερη των σκέψεών της τη διοίκηση του Α΄ Σώματος Στρατού, υπό των επιτελών του οποίου θεωρούνταν εσφαλμένη η διατήρηση του Β΄ Σώματος Στρατού στις κατεχόμενες θέσεις, κρινόταν δε επιβεβλημένη η μεταφορά του όπισθεν του Γ΄ Σώματος Στρατού.

Καθ' ον χρόνο το Β΄ Σώμα Στρατού παρέμενε με την εντύπωση ότι θα διατασσόταν η μετακίνησή του προς το αριστερό της διατάξεως, έπαιρνε την 3:00 της 27ης Αυγούστου / 9 Σεπτεμβρίου την από 21:45 ώρα, της 25 Αυγούστου / 8 Σεπτεμβρίου διαταγή της Στρατιάς, περί αμέσου επιθέσεως σε περίπτωση προσβολής του Γ΄ Σώματος Στρατού.

Το Β΄ Σώμα Στρατού, έχον ήδη από ημερών υπόψη, ενδεχόμενη μετακίνησή του προς Δυσμάς, είχε μελετήσει με λεπτομέρεια την κίνηση και είχε την πεποίθηση ότι θα μπορούσε, εκκινώντας την εσπέρα, να ευρεθεί τη μεσημβρία της επόμενης στο Σιβρί (δυτικά του Τσαλ όρους).

Το Σώμα Στρατού, μετά επισταμένη εκτίμηση της καταστάσεως ήχθη στην απόφαση να μετακινήσει τις δυνάμεις του προς Δυσμάς.

Οι επιτελάρχες του Α΄ και Β΄ Σώματος Στρατού, κατά τηλεφωνική συνδιάλεξη έμειναν σύμφωνοι ότι επίθεση των Α΄ και Β΄ Σωμάτων Στρατού και επιτυχία δεν θα παρουσίαζε, λόγω των ισχυρών οργανώσεων του εχθρού και των κατεχουσών αυτά ισχυρών δυνάμεων και τον κίνδυνο κατά του Γ΄ Σώματος Στρατού δεν θα απέτρεπε. Με την απόφαση του σωματάρχη ήσαν σύμφωνοι και οι δύο μέραρχοι και ο διοικητής της ταξιαρχίας ιππικού.

Το Β΄ Σώμα Στρατού είχε πλήρη πεποίθηση ότι η Στρατιά, όταν θα της υποβαλλόταν οι σκέψεις του, θα ενέκρινε την ενέργειά του. Διέταξε, όθεν την άμεση κίνηση των μη μαχίμων στοιχείων και μεταγωγικών και καθόρισε έναρξη κινήσεως των μεραρχιών, με την επέλευση του σκότους της 27 Αυγούστου / 9 Σεπτεμβρίου. Συγχρόνως την 9:00 ώρα της 27ης Αυγούστου / 9 Σεπτεμβρίου, ανέφερε στη Στρατιά περί της αρξαμένης μετακινήσεως προς Σαγουντζαλί – Σιβρί.

Η αναφορά του Β΄ Σώματος Στρατού, περί μετακινήσεώς του προς Σιβρί εξέπληξε τη Στρατιά, η οποία την 15:30 ώρα της ιδίας ημέρας απέστειλε προς αυτό την ακόλουθη διαταγή:

Έκπληκτος, προ σκέψεων εγκαταλείψεως θέσεών σας, διατάσσω Σώμα παραμείνει θέσεις του. Μόνος αρμόδιος κρίνει και αποφασίσει τυγχάνω εγώ, ο διοικητής Στρατιάς.

Το Β΄ Σώμα Στρατού, τότε, προέβη στην ακύρωση της περί μετακινήσεως διαταγής και διέταξε τις μεραρχίες να παραμείνουν στις θέσεις τους, ανακαλούσες τα τυχόν αποχωρήσαντα μεταγωγικά τους. Συγχρόνως, διέταξε τους αφιχθέντες ήδη στο Σαγουντζαλί σχηματισμούς του να επανέλθουν εις τον περί τον Σερεφλί χώρο σταθμεύσεως αυτών.

25. Ο συνταγματάρχης **Γαβαλιάς**, υπηρετήσας ως υπασπιστής του 10ου Συντάγματος Πεζικού, διοικουμένου από τον τότε συνταγματάρχη **Παπούλα Αναστάσιο**, κατά τους Βαλκανικού Πολέμους, συνδεόταν, έκτοτε, διά φιλίας με τον ήδη διοικητή της Στρατιάς αντιστράτηγο **Παπούλα Αναστάσιο.**

Το πρωί της επόμενης, 28 Αυγούστου / 10 Σεπτεμβρίου, ο επιτελάρχης του Σώματος Στρατού, συνταγματάρχης **Γαβαλιάς** αντικαθίστατο με το συνταγματάρχη ιππικού **Νικολαΐδη Παναγιώτη** (διοικητή της Ταξιαρχία Ιππικού), διότι θεωρήθηκε εισηγητής της ληφθείσης αποφάσεως. Ο Σωματάρχης **πρίγκιπας Ανδρέας** επειδή θεώρησε τον εαυτό του θιγέντα από την αντικατάσταση του επιτελάρχη του, ζήτησε την άμεση αντικατάστασή του εν τη διοικήσει του Σώματος Στρατού, γενομένη αποδεκτή.

ε) Τουρκική επίθεση κατά του Α΄ Σώματος Στρατού

Η επικρατήσασα στασιμότητα στους τομείς των Β΄ και Α΄ Σωμάτων Στρατού από τη 18η και 21η Αυγούστου / 31η Αυγούστου και 3 Σεπτεμβρίου και η ανάσχεση της επιθέσεως από μόνο το Γ΄ Σώμα Στρατού και επί πλέον η μεταφορά της ΙΧ Μεραρχίας από τα δεξιά στο αριστερό της ελληνικής παρατάξεως, προκάλεσαν στους Τούρκους την εντύπωση ότι οι ελληνικές δυνάμεις μετατοπίζονται προς Δυσμάς. Δι' ο η Στρατιά Δυτικού Μετώπου απέσπασε από την έναντι του Β΄ Σώματος Στρατού Ι Ομάδα Μεραρχιών την 41η Μεραρχία, την οποία κατεύθυνε προς Γιαπάν Χαμάμ προς ενίσχυση της εφεδρείας της.

Μετά τη διακοπή της ελληνικής επιθέσεως διαδόθηκε μεταξύ των Τούρκων ότι ο Ελληνικός Στρατός άρχισε να αποχωρεί. Αλλά από τις τουρκικές αεροπορικές αναγνωρίσεις την 24η Αυγούστου / 6 Σεπτεμβρίου και από τις επίγειες παρατηρήσεις δεν προέκυπτε τοιούτον τι. Δι' ο η Στρατιά Δυτικού Μετώπου διέταξε τις μνημονευθείσες επιθετικές αναγνωρίσεις, την 25η Αυγούστου / 7 Σεπτεμβρίου, στους τομείς των Β΄ και Α΄ Σωμάτων Στρατού, με τις οποίες αποδείχτηκε η ισχυρή κατοχή των ελληνικών θέσεων.

Αλλά παρά τις επιθετικές αναγνωρίσεις της 25ης Αυγούστου / 7 Σεπτεμβρίου, οι Τούρκοι παρασυρόμενοι από το γεγονός της εγκαταλείψεως, από τους Έλληνες προωθημένων τινών εδαφικών σημείων και από εσφαλμένες πληροφορίες της αεροπορίας τους, συμπέραναν ότι άρχισε η διαπεραίωση των ελληνικών στρατιωτικών δυνάμεων δυτικά του Σαγγαρίου. Δι' ο, κατόπιν προτάσεως του αρχηγού του Γενικού Επιτελείου, αποφασίστηκε η ανάληψη επιθέσεως με 4 μεραρχίες κατά του αριστερού της ελληνικής διατάξεως από Βορρά και Ανατολών, προς κατάληψη της κορυφογραμμής Ντουά Τεπέ (Διδύμων Λόφων) – Καρτάλ Τεπέ. Μια δευτερεύουσα επίθεση κατά του Α΄ Σώματος Στρατού θα είχε για σκοπό τη συγκράτηση δυνάμεων.

Φεβζί Τσακμάκ πασάς (1876 – 1950), ως αρχηγός του Γενικού Επιτελείου της Τουρκίας (1923 – 1944)

Η τουρκική γενική επίθεση ορίστηκε για την 28η Αυγούστου / 10 Σεπτεμβρίου. Η 27η Αυγούστου / 9 Σεπτεμβρίου χρησιμοποιήθηκε από του Τούρκους για την προπαρασκευή της επιθέσεως και για την κίνηση των μονάδων προς τους καθορισθέντες χώρους συγκεντρώσεως.

Ο αρχιστράτηγος του τουρκικού στρατού **Μουσταφά Κελάμ** και ο διοικητής Στρατιάς Δυτικού Μετώπου **Ισμέτ πασάς** μετέφεραν τα στρατηγεία τους στο χωριό Καραπινάρ (Β. Α. Πολατλί), για να παρακολουθήσουν εκ του πλησίον τη μάχη. Ο αρχηγός του τουρκικού Γενικού Επιτελείου **Φεβζί πασάς** παρέμενε παρά τω σταθμώ διοικήσεως του νεοσυγκροτηθέντος Σώματος Στρατού, το οποίο με 4 μεραρχίες θα κατέβαλλε την κύρια προσπάθεια προς κατάληψη των Διδύμων Λόφων.

Την 27η Αυγούστου / 9 Σεπτεμβρίου στον τομέα της VII Μεραρχίας οι Τούρκοι ανέπτυξαν εξαιρετική δραστηριότητα. Από το πρωί το πυροβολικό τους έβαλλε σφοδρώς το Ντουά Τεπέ (Δίδυμου Λόφους) και

οι Τούρκοι κατέλαβαν τις εγκαταλειφθείσες από τους Έλληνες προωθημένες θέσεις επί των νοτίων και νοτιοδυτικών αντερεισμάτων του Μπασρί Καλέ Τεπέ. Περί την 16:00 ώρα ισχυρή επιθετική αναγνώριση, κινούμενη από το αριστερό της διατάξεως της VII Μεραρχίας, Βορείως του Ντουά Τεπέ, αποκρούστηκε με το πυροβολικό. Άλλη ισχυρή επιθετική αναγνώριση κατευθυνόμενη προς Καρτάλ Τεπέ, υπό την κάλυψη ισχυρού πυρός ελαφρού και βαρέος πυροβολικού, αποκρούστηκε από τάγμα.

Το Γ΄ Σώμα Στρατού, κατόπιν πληροφοριών περί τουρκικών συγκεντρώσεων έναντι του αριστερού του, διέταξε την ΙΙΙ Μεραρχία, σταθμεύουσα Β. Α. Τσανακτσί, να είναι έτοιμη προς επέμβαση, είτε προς Ντουά Τεπέ, νοτίως της σιδηροδρομικής γραμμής και ενίσχυση της VII Μεραρχίας, αφού διάθεσε σ' αυτή το σύνταγμα βαρέος πυροβολικού (μείον 2 πυροβολαρχίες) των 120 χιλιοστών, μια πυροβολαρχία Σκόντα των 105 χιλιοστών.

28η Αυγούστου / 10 Σεπτεμβρίου 1921

Ι.- Το Β΄ Σώμα Στρατού

Στον τομέα του Β΄ Σώματος Στρατού, κατά τη νύχτα της 27ης Αυγούστου / 9 Σεπτεμβρίου, επεκράτησε ηρεμία. Το πρωί της 28ης Αυγούστου / 10 Σεπτεμβρίου, το Β΄ Σώμα Στρατού πληροφορήθηκε το πρώτον από τη V Μεραρχία την κατά του Α΄ Σώματος Στρατού επίθεση, μετέπειτα πήρε αναφορά της Ι Μεραρχίας (του Α΄ Σ. Σ.) αιτούσαν τη συνδρομή του και περί την 9:45 ώρα πήρε διαταγή της Στρατιάς να υποστηρίξει καταλλήλως το δεξιό του Α΄ Σώματος Στρατού και να συνδεθεί με αυτό. Το Β΄ Σώμα Στρατού διέταξε τότε τη V Μεραρχία να επιτεθεί κατά των τουρκικών δυνάμεων, οι οποίες προσέβαλλαν από ανατολών το δεξιό της Ι Μεραρχίας. Η V Μεραρχία, σε συνεννόηση με την Ι Μεραρχία εξαπέλυσε την 14:30 ώρα επίθεση.

Το Β΄ Σώμα Στρατού, κατόπιν πληροφορίας της Ταξιαρχίας Ιππικού ότι η V Τουρκική Ομάς Μεραρχιών Ιππικού (2α, 3η και 14η Μεραρχίες Ιππικού) κινείτο από βορειοανατολικά του Καλέ Γκρότο προς νοτιοδυτικά, για να θέσει υπό τον έλεγχό της τα Νοτίως του Κατραντζή Ντερέ δρομολόγια συμπτύξεως του δεξιού της Ελληνικής Στρατιάς, ενίσχυσε την ταξιαρχία με τάγμα πεζικού και ουλαμό πυροβολικού και την διέταξε να κινηθεί κατά της εχθρικής ταύτης δυνάμεως. Η Ελληνική Ταξιαρχία Ιππικού, κινηθείσα προς Μοντανανίν Τσελτίκ, χωρίς να προβάλει σοβαρή αντίσταση στην τουρκική ενέργεια, επέστρεψε περί την εσπέρα, κατόπιν διαταγής του Σώματος Στρατού, εις Μπουγιούκ Γκιοκ Γκιοζ.

Την 16:00 ώρα η διοίκηση του Β΄ Σώματος Στρατού, έπαιρνε την από 12:45 ώρα της αυτής ημέρας διαταγή της Στρατιάς να εκκινήσει αμέσως και να αχθεί με σύντονο πορεία, στην περιοχή Καραχαμζαλί – Τσανακτσί, κατόπιν της απωθήσεως από Τούρκους του αριστερού της VII Μεραρχίας. Η διοίκηση του Β΄ Σώματος Στρατού δοκίμασε ζωηρή έκπληξη διότι η Στρατιά, η οποία προ 24ώρου είχε απαγορεύσει την μετακίνηση του Σώματος Στρατού, ήδη διέτασσε ταύτη και δη καθ' ον χρόνο το αριστερό του Γ΄ Σώματος Στρατού είχε καμφθεί, το δε Β΄ Σώμα Στρατού είχε εμπλακεί σε αγώνα και ήταν δύσκολο να απαγκιστρωθεί και εκκινήσει αμέσως υπό το φως της ημέρας. Με την αυτή διαταγή διατασσόταν το Α΄ Σώμα Στρατού να καλύψει το δεξιό του και να κατευθύνει αμέσως τη ΧΙΙ Μεραρχία στο Τσανακτσί.

Το Β΄ Σώμα Στρατού κινήθηκε τη νύχτα της 28ης Αυγούστου / 10 Σεπτεμβρίου. Προηγήθηκαν των μαχίμων στοιχείων τα μεταγωγικά, που εκκίνησαν την 18:00 ώρα. Τούτων προπορευόταν τάγμα πεζικού με ουλαμό ορειβατικού πυροβολικού. Το τάγμα παρέμεινε στο Κανλί Γκιολ, μέχρι διαρροής ολοκλήρου

της XIII Μεραρχίας. Όπισθεν των μεταγωγικών ακολουθούσε η Ταξιαρχία Ιππικού, η οποία, άμα τη αφίξει στο Κανλί Γκιολ κατέλαβε κατάλληλες θέσεις μέχρι διαρρεύσεως ολόκληρου του Σώματος Στρατού.

Η κίνηση των μεραρχιών άρχισε με την επέλευση του σκότους, περί την 20:00 ώρα, προηγηθείσης της V Μεραρχίας σε μια φάλαγγα. Ακολούθησαν η XIII Μεραρχία και τελευταίο το 33ο Σύνταγμα Πεζικού. Αμφότερες οι μεραρχίες κατευθύνθηκαν προς Σαγουντζαλί.

Κατά τη διάρκεια της μετακινήσεως του Β΄ Σώματος Στρατού, τουρκικό αεροπλάνο βομβάρδισε, περί την 7:00 ώρα της 29ης Αυγούστου / 11 Σεπτεμβρίου, τη φάλαγγα της XIII Μεραρχίας με αποτέλεσμα το φόνο 4ων οπλιτών και τον τραυματισμό ενός αξιωματικού και δύο οπλιτών. Το πρωί της αυτής ημέρας, άλλο τουρκικό αεροπλάνο βομβάρδισε ανεπιτυχώς, παρά το Κανλί Γκιολ, μεγάλη συγκέντρωση μεταγωγικών.

ΙΙ.- Α΄ Σώμα Στρατού

Το Α΄ Σώμα Στρατού καταλαβόν το Αρντίζ Νταγ και το Τσαλ Νταγ είχε αγκατασταθεί σταθερά επ' αυτών, Μεταξύ των μεραρχιών του είχε εγκατασταθεί στενός σύνδεσμος. Με τη γειτονική V Μεραρχία είχε εξασφαλίσει η Ι Μεραρχία στενή συνεργασία.

Στον τομέα του Α΄ Σώματος Στρατού, η νύχτα της 27ης Αυγούστου / 9 Σεπτεμβρίου διέρρευσε ήρεμα. Το πρωί της επόμενης, 28ης Αυγούστου / 10 Σεπτεμβρίου, σημειώθηκαν ισχυρές τουρκικές δυνάμεις, κινούμενες επιθετικά κατά του Σώματος τούτου. Ο κύριος όγκος των δυνάμεων τούτων κατευθυνόταν κατά τρη Ι Μεραρχίας εγκατεστημένης επί του Αρντίζ Νταγ. Οι επιτιθέμενες τουρκικές δυνάμεις κατά της Ι Μεραρχίας ανέρχονταν σε 4 μεραρχίες και ένα σύνταγμα πεζικού.

Η Ι Μεραρχία, μόλις αντελήφθη τον ελιγμό της κινούμενης, διά της κοιλάδας Κατραντζί Ι Ομάδας Μεραρχιών, ζήτησε από το Β΄ Σώμα Στρατού, περί την 6:45 ώρα την υπό τούτου ανάληψη της επιτηρήσεως της κοιλάδας ταύτης.

Περί την 7:00 ώρα, οι τουρκικές δυνάμεις άρχισαν κινούμενες επιθετικώς κατά της Ι Μεραρχίας, τα συντάγματα της οποίας ανθίσταντο πεισμόνως. Η τουρκική επίθεση συνεχιζόταν με σφοδρότητα. Στο δεξιό της μεραρχίας οι Τούρκοι κατέλαβαν τα ανατολικώς Γιαμάκ υψώματα, στο κέντρο έφθασαν 300 μ. από τις γραμμές της μεραρχίας και στο αριστερό πλησίασαν τις γραμμές. Παντού τους υποδέχτηκε δραστικό πυρ και τους καθήλωσε.

Περί την 14:30 ώρα φάνηκαν τα τμήματα της V Μεραρχίας κινούμενα με σχηματισμούς προσπελάσεως και περί την 16:15 ώρα εμπλεκόμενα σε αγώνα προς τις τουρκικές δυνάμεις τις κατέχουσες τα ανατολικώς Γιαμάκ υψώματα. Ανατραπέντες οι τούρκοι από ορμητική έφοδο άρχισαν συμπτυσσόμενοι. Η σύμπτυξή τους μετετράπη σε φυγή, όταν επετέθησαν κατ' αυτών, εκ Δυσμών, πρεί την 16:40 ώρα δύο τάγματα Ευζώνων της Ι Μεραρχίας. Η καταδίωξη των υποχωρούντων, από τα δύο Τάγματα Ευζώνων και από τα τάγματα της V Μεραρχίας, συνεχίστηκε στην άνω κοιλάδα του Κατραντζί Ντερέ, μέχρι της 18:00 ώρας οπότε η καταδίωξη ανεκόπη προ του χωριού Κιζίλ Κογιουνλού, από ισχυρές εχθρικές αντιστάσεις.

Η άτακτη υποχώρηση της Ι Ομάδος Μεραρχιών επέδρασε και επί της γειτονικής ΙΙ Ομάδος, η οποία απεσύρθη στις βάσεις εξορμήσεώς της. Συγχρόνως συμπτυσσόταν και το 135 Σύνταγμα Πεζικού.

Όταν εκδηλώθηκε η επίθεση κατά του δεξιού του, το Α΄ Σώμα Στρατού ενίσχυσε τη Ι Μεραρχία με απόσπασμα της XII Μεραρχίας, από το 14ο Σύνταγμα Πεζικού και τη Μοίρα Ορειβατικού Πυροβολικού, το οποίο, αφού έφθασε την 13:30 ώρα στο Σταθμό Διοικήσεως της Ι Μεραρχίας τηρήθηκε εν εφεδρεία,

πλην τάγματος και της Μοίρας Πυροβολικού άτινα μετέσχον του αγώνος.

Μετά τη σύμπτυξη των Τούρκων διά της κοιλάδας του Κατραντζί Ντερέ, η Ι Μεραρχία προέβη σε διευθέτηση και ανασύνταξη των τμημάτων της. Την εσπέρα το πυροβολικό της Μεραρχίας βρέθηκε σχεδόν χωρίς πυρομαχικά εξαντλήσαν ταύτα κατά τον διεξαχθέντα αγώνα.

Η ΙΙ Μεραρχία. Η τουρκική αντεπίθεση, εκδηλώθηκε και προς Δυσμάς, στον τομέα της ΙΙ Μεραρχίας, οι θέσεις της οποίας, επί του ανατολικού Τσαλ Νταγ βάλλονταν από την 7:30 ώρα της 28ης Αυγούστου / 10 Σεπτεμβρίου από ελαφρό και βαρύ πυροβολικό. Περί την 8:15 ώρα, δύο τουρκικά τάγματα, μετά ισχυρή προπαρασκευή πυροβολικού, διαρκείας ημισείας ώρας, επετέθησαν κατά του ανατολικού Τσαλ νταγ. Αμφότερα τα τάγματα προσέκρουσαν στα εύστοχα πυρά πεζικού και πυροβολικού της αμύνης, επιτυχόντα μόνο να καταλάβουν προωθημένο βραχώδη λόφο. Η ΙΙ Μεραρχία, με αντεπίθεση κατέλαβε τον απολεσθέντα λόφο και υποχρέωσε τα τουρκικά τάγματα να συμπτυχθούν στις βάσεις εξορμήσεώς τους.

στ) Κατάληψη υπό των Τούρκων του Ντουά Τεπέ(Διδύμων Λόφων)

Την 8:00 ώρα της 28ης Αυγούστου εξαπολύθηκε τουρκική επίθεση κατά της VII Μεραρχίας, από το νεοσυγκροτηθέν Τουρκικό Σώμα Στρατού, με το κέντρο βάρους του βορείως της σιδηροδρομικής γραμμής, προς την κατεύθυνση του Ντουά Τεπέ (Διδύμων Λόφων). Βορείως της σιδηροδρομικής γραμμής επετέθησαν τρεις μεραρχίες (η 23η, η 15η και η 1η), καθώς και η Ι Μεραρχία Ιππικού, με κατεύθυνση προς Μπεϊλίκ Κιοπρού και συνεπώς για ενέργεια κατά του αριστερού και των νώτων της VII Μεραρχίας. Νοτίως δε η 17η Μεραρχία, με αποστολή να συγκρατήσει τις έναντι αυτής ελληνικές δυνάμεις.

Οι Βορείως της σιδηροδρομικής γραμμής τουρκικές μεραρχίες επετέθησαν ταυτόχρονα, υποστηριζόμενες ισχυρώς από βαρύ και ελαφρό πυροβολικό. Οι επιθέσεις των 23ης και 15ης τουρκικών μεραρχιών αποκρούστηκαν, η 1η όμως, τουρκική μεραρχία πέτυχε να καταλάβει, περί την 8:30 ώρα τον Β. Α. του χωριού Πινάρ λόφο, αφού απώθησε την επ' αυτού διλοχία, η οποία συμπτύχθηκε προς την νοτίως της σιδηροδρομικής γραμμής στενωπό. Αναληφθείσα από λόχο αντεπίθεση προς ανακατάληψη του λόφου, απέτυχε.

Το Γ΄ Σώμα Στρατού διέταξε, την 9:15 ώρα τον διοικητή της ΙΙΙ Μεραρχίας να αχθεί ταχέως, με 4 τάγματα πεζικού, μετά πυροβολικού, στα ανατολικώς της γραμμής Μπεϊλίκ Κιοπρού υψώματα, προς απόκρουση τουρκικής επιθέσεως και με άλλη διαταγή του, έθεσε υπό τη διοίκηση της μεραρχίας αυτής (IIIης) τα τμήματα του υποτομέα Γορδίου (ΙΙ/16 και ΙΙΙ/16 Τάγματα, VII Ημιλαρχία, ουλαμούς βαρέος και ορειβατικού πυροβολικού). Τα τμήματα της ΙΙΙ Μεραρχίας έφθασαν περί την 13:30 ώρα επί των ανατολικά του Μπεϊλίκ Κιοπρού υψωμάτων.

Περί την 11:00 ώρα επαναλήφθηκε η τουρκική επίθεση και η 15η Μεραρχία, μετά σκληρό αγώνα, κατόρθωσε να καταλάβει του Διδύμους Λόφους, ανατρέψασα τα εκεί τμήματα. Κατά τον αυτό χρόνο η 1η Τουρκική Μεραρχία κατελάμβανε την προς το χωριό Ουτς Πινάρ κατερχόμενο αντέρεισμα, μέχρι της σιδηροδρομικής γραμμής. Κατόπιν της καταλήψεως των Διδύμων Λόφων και το τάγμα, που μαχόταν Β. Α. του Τσεκερντεξίς αναγκάστηκε να συμπτυχθεί επί της Β. Δ. του χωριού τούτου κορυφογραμμής.

Το Γ΄ Σώμα Στρατού ενίσχυσε το Νοτίως της σιδηροδρομικής γραμμής υποτομέα, με Τάγμα Ευζώνων (του 2/39 Σ. Ε.) η δε VII Μεραρχία με αντεπίθεση τάγματος, ανακατέλαβε το κατεχόμενο προς το χωριό Ουτς Πινάρ αντέρεισμα, το οποίο, περί την εσπέρα, αναγκάστηκε, από ισχυρή εχθρική αντεπίθεση, να εγκαταλείψει και να συμπτυχθεί στις θέσεις εξορμήσεώς του.

Τόσο η Στρατιά, όσο και το Γ΄ Σώμα Στρατού είχαν διατάξει από την 13:45 ώρα την ΙΙΙ Μεραρχία να επιτεθεί το ταχύτερο προς ανακατάληψη το Ντουά Τεπέ (Διδύμων Λόφων), πάση θυσία. Επίσης το Σώμα Στρατού διέταξε την ΙΙΙ Μεραρχία να κατευθύνει τη δύναμή της (πλην τάγματος και μέρους πυροβολικού) προς Ντουά Τεπέ, ίνα συντρέξει την VII Μεραρχία. Η υπό των Τούρκων, όμως, ασκούμενη συνεχής ισχυρή πίεση δεν επέτρεψε την οργάνωση της διαταχθείσης αντεπιθέσεως.

Κατόπιν συνεννοήσεως των δύο μεραρχιών (VII και ΙΙΙ), η ΙΙΙ Μεραρχία απέστειλε δύο τάγματα και μία ορειβατική πυροβολαρχία προς Ντουά Τεπέ και δυτικότερα. Για το συντονισμό των ενεργειών το Σώμα Στρατού έθεσε υπό τις διαταγές της VII Μεραρχίας, από την 16:45 ώρα της 28ης Αυγούστου / 10 Σεπτεμβρίου όλη τη δύναμη της ΙΙΙ Μεραρχίας, πλην του 2/39 Τάγματος Ευζώνων.

ζ) Ο αγών του Καρά νταγ

Μετά την κατάληψη του Ντουά Τεπέ (Διδύμων Λόφων) το Τουρκικό Σώμα Στρατού μετατόπισε τον αγώνα νοτίως της σιδηροδρομικής γραμμής, όπου έως τότε επικρατούσε ηρεμία. Προς τούτο ανέθεσε στη διατεθείσα σ' αυτό 57η Μεραρχία να επιχειρήσει να καταλάβει το Καρά νταγ. Η μεραρχία αυτή, αφού ενισχύθηκε και με ένα σύνταγμα πεζικού επί πλέον, επετέθη την 15:00 ώρα κατά του Καρά νταγ εν συνεργασία με την 17η Μεραρχία, η οποία επετέθη με σύνταγμά της κατά του Καρτάλ Τεπέ. Μέχρι επελεύσεως του σκότους οι προσπάθειες των Τούρκων προς κατάληψη του Καρά νταγ απέτυχαν, καίτοι τούτο κατεχόταν μόνο από λόχο και διμοιρία πολυβόλων, συνολικής δυνάμεως 80 ανδρών. Οι προσπάθειες των Τούρκων συνεχίσθηκαν και κατά τη νύχτα, με την αυτή σφοδρότητα. Η κατάσταση των αμυνομένων είχε αποβεί κρίσιμη, όταν κατέφθασε προς ενίσχυση τάγμα ευζώνων. Περί την 24:00 ώρα (μεσονύκτιο) οι Τούρκοι επιτεθέντες αιφνιδιαστικά, έθεσαν πόδα επί των ανατολικών κλιτύων του Καρά νταγ. Τα επί του Καρά νταγ ελληνικά τμήματα συμπτύχθηκαν νοτιότερα και μετά ανασύνταξη, αντεπιτέθηκαν διά της λόγχης και ανακατέλαβαν τις απωλεσθείσες θέσεις τους. Ο αγώνας συνεχίστηκε με αμείωτη σφοδρότητα μέχρι της πρωίας (της 29ης Αυγούστου / 11 Σεπτεμβρίου), οπότε οι Τούρκοι αποσύρθηκαν.

Η Τουρκική Μεραρχία Ιππικού, η οποία είχε εντολή να ενεργήσει επιθετικά κατά του αριστερού και των νότων της VII Μεραρχίας, προς την κατεύθυνση του Μπεϊλίκ Κιοπρού, παρέμεινε απρακτούσα στη Β. Δ. του Χαμάμ Μπογάζ περιοχή. Ούτω στον αριστερό υποτομέα του Γορδίου επικράτησε ηρεμία καθ' όλη τη μέρα της 28ης Αυγούστου / 10 Σεπτεμβρίου.

Η αμέσως ανατολικά του νεοσυγκροτηθέντος Τουρκικού Σώματος Στρατού IV Τουρκική Ομάς Μεραρχιών επετέθη κατά της έναντι ΙΙ Μεραρχίας, την 5:50 ώρα της 28ης Αυγούστου / 10 Σεπτεμβρίου, με τις δύο μεραρχίες της (61η και 5η Καυκάσου) προς κατάληψη των νοτίως Εσκί Πολατλί υψωμάτων. Η 61η Μεραρχία, αφού ενισχύθηκε και με δύο συντάγματα πεζικού, επετέθη προς Εσκί Πολατλί από δύο συγκλίνουσες κατευθύνσεις. Τα επιτιθέμενα τμήματα καθηλώθηκαν από τον πυκνό φραγμό πυρός πυροβολικού και πολυβόλων. Η 5η Μεραρχία κατέλαβε, μετά ισχυρή προπαρασκευή πυροβολικού, περί την 10:45, το Ταση Τεπέ, του επ' αυτού τάγματος συμπτυχθέντος εσπευσμένως και συμπαρασύραντος προς τα οπίσω και το σπεύδον προς ενίσχυσή του εφεδρικό τάγμα. Τα δύο ταύτα τάγματα, μετά την ανασύνταξή τους, ενήργησαν αντεπίθεση και ανακατέλαβαν το Ταση Τεπέ, το οποίο και κράτησαν, παρά τις αλλεπάλληλες τουρκικές αντεπιθέσεις.

Το Γ΄ Σώμα Στρατού προς αντιμετώπιση της τουρκικής επιθετικής δραστηριότητας και αντιπερισπασμό, διέταξε, περί την μεσημβρία, τις Χ και ΙΧ Μεραρχίες του να επιτεθούν προς κατάληψη της έναντι

τουρκικής αμυντικής τοποθεσίας. Οι μεραρχίες επετέθησαν στο αριστερό της αμυντικής γραμμής της 3ης Μεραρχίας Καυκάσου και την υποχρέωσαν σε σύμπτυξη 1.500 μ. βορειότερα, η δε IX Μεραρχία κατέλαβε μέχρι της εσπέρας χαρακώματα τινά του εχθρού.

Τα τμήματα επιθέσεως των X και IX Μεραρχιών παρέμειναν επί των θέσεων που κατελήφθησαν, όπου εγκατέστησαν προφυλακές.

Η Στρατιά με την από 22:15 ώρας της 28ης Αυγούστου / 10 Σεπτεμβρίου, διαταγή της, καθόριζε τις ενέργειες των Σωμάτων Στρατού για την επόμενη, 29η Αυγούστου / 11 Σεπτεμβρίου, ήτοι: Για το Γ΄ Σώμα Στρατού ενεργό άμυνα μέχρις εσχάτων, διατήρηση των θέσεών του και ανάκτηση του Ντουά Τεπέ (Διδύμων Λόφων). Για το Α΄ Σώμα Στρατού και τη διατεθείσα σ' αυτό Ταξιαρχία Ιππικού ενεργό άμυνα του δεξιού της Στρατιάς, διατήρηση τουλάχιστον του Τσαλ Τεπέ και σχηματισμό αμυντικής προς Νότο επικαμπής.

Η Στρατιά υπολόγιζε ότι θα μπορούσε να αναλάβει αντεπίθεση την μεθεπόμενη, 30 Αυγούστου / 12 Σεπτεμβρίου, με το Β΄ Σώμα Στρατού παρεντιθέμενο μεταξύ Γ΄ και Α΄ Σωμάτων Στρατού. Συγχρόνως η Στρατιά διέτασσε την αποστολή των περιττευόντων μεταγωγικών Δυτικά του Σαγγαρίου.

Το Β΄ Σώμα Στρατού, που αποχώρησε από την περιοχή Καλέ Γκρότο, χωρίς να γίνει αντιληπτό από τους Τούρκους και κινούμενο νυχθημερόν στάθμευσε το μεσονύκτιο της 29ης Αυγούστου με την V Μεραρχία του περί το Γενιμεχμετλί και τη XIII Μεραρχία περί το Σαριχαλίλ.

η) Αντεπίθεση του Γ΄ Σώματος Στρατού

Την 29η Αυγούστου / 11 Σεπτεμβρίου, οι Τούρκοι δεν συνέχισαν την επίθεση, διότι, παρά την τοπική επιτυχία, που είχαν στο δεξιό, με την κατάληψη του Ντουά Τεπέ (Διδύμων Λόφων), όλες οι άλλες επιθετικές ενέργειές τους της 28ης Αυγούστου / 10 Σεπτεμβρίου είχαν αποτύχει, στον τομέα δε του Καραγιαφσάν, το Γ΄ Σώμα Στρατού, αντεπιτεθέν επιτυχώς με τη X Μεραρχία και με το δεξιό της IX, εισχώρησε στο εσωτερικό της αμυντικής τους τοποθεσίας. Στη διστακτικότητα των Τούρκων συνετέλεσε και η προσέγγιση του Β΄ Σώματος Στρατού στο αριστερό της Ελληνικής Στρατιάς.

Κατά ημιεπίσημες τουρκικές πηγές η αποχώρηση του Σώματος τούτου από την περιοχή του Καλέ Γκρότο και η μετακίνησή του προς Δυσμάς, αποτελούσε την ένδειξη επικείμενης αποχωρήσεως του Ελληνικού Στρατού από τον ανατολικά του Σαγγαρίου εδαφικό χώρο, αλλά συγχρόνως και απειλή κατά του δεξιού της τουρκικής διατάξεως Η Τουρκική Στρατιά Δυτικού Μετώπου, δεν μπορούσε, συνεπώς, να αποκλείσει ενδεχόμενη χρησιμοποίηση του Σώματος τούτου, μαζί με το Γ΄ Σώμα Στρατού για επιθετικές επιχειρήσεις κατά του δεξιού της. Γι' αυτό το λόγο αποφάσισε να ενεργήσει με σύνεση, αναστέλλοντας τη συνέχιση της επιθέσεως μέχρι ότου διευκρινισθεί η κατάσταση, αφού ενίσχυσε συγχρόνως το δεξιό της, με μετακίνηση μεραρχιών. Ούτω παρέμειναν έναντι του Α΄ Σώματος Στρατού, μόνον 4 τουρκικές μεραρχίες.

Προσωπικές εντυπώσεις (Βασιλείου Δ. Βλάχου)

Για πρώτη φορά από της ενάρξεως των μαχών, ανατολικά του Σαγγαρίου, βρέθηκε το εν Μπεϊλίκ Κιοπρού, αεροδρόμιο, εντός βολής πυροβολικού. Από το υψωματάκι, ανατολικά της σιδηροδρομικής γραμμής, παρακολουθούσα όλη σχεδόν τη μέρα της 28ης Αυγούστου, τον τιτάνιο αγώνα, που διεξαγόταν στον τομέα της VII Μεραρχίας και ιδία στους Δίδυμους Λόφους, των οποίων οι δυτικές και νότιες πλαγιές φαίνονταν πολύ καλά, αν και απείχαν του παρατηρητηρίου μου περί τα 10 χιλιόμετρα. Από τις εκρήξεις των βλημάτων πυροβολικού, τόσο του εχθρικού όσο και του ημετέρου, σχημάτιζα γνώμη της πορείας του αγώνος. Η διά του αεροδρομίου εσπευσμένη διέλευση τμημάτων μας, με Βόρεια κατεύθυνση, προς την VII Μεραρχία, μαρτυρούσε ότι τα πράγματα δεν πήγαιναν καλά για μας. Άλλωστε ήταν διάχυτη η γνώμη ότι επέκειτο η αποχώρηση του στρατού μας δυτικά του Σαγγαρίου. Αυτό, άλλωστε καταφαινόταν και από τις κινήσεις των μεταγωγικών των μονάδων.

Η Αεροπορία, στερούμενη ασυρμάτου και τηλεφωνικής επικοινωνίας, με την προ αυτής VII Μεραρχία, καθώς και με τη Στρατιά και μη λαμβάνουσα γνώση ούτε των διαταγών επιχειρήσεων της Στρατιάς ή των Σωμάτων Στρατού, αλλ' ουδέ των εκδιδομένων από τη Στρατιά Δελτίων, βρισκόταν εν αγνοία των εκτυλισσόμενων γεγονότων. Από την Αεροπορία ζητούσαν οι πάντες, όχι μόνον περί του εχθρού, αλλά και επί της θέσεως των φίλιων, πληροφορίες, χωρίς, όμως, να φροντίζουν να την ενημερώνουν και να την κατατοπίζουν επί της εξελίξεως των γεγονότων και των υπαρχουσών εξ άλλων πηγών πληροφοριών. Ζητούσαν όλοι την παρουσία παντού και πάντοτε της Αεροπορίας χωρίς να λαμβάνουν υπόψη τις λίαν περιορισμένες δυνατότητες αυτής, ως εκ του μικρού αριθμού αεροπλάνων που διέθετε, της παλαιότητας αυτών και του περιορισμένου χρόνου παραμονής στον αέρα.

Αεροπόροι μποστά στο αεροπλάνο τους.

Στο λοφίσκο εκείνο, παρακολουθώντας, αφενός μεν τις αιματηρές επιθέσεις και αντεπιθέσεις και ονειροπολώντας αφετέρου το απολεσθέν όνειρο της καταλήψεως της Κεμαλικής πρωτεύουσας, πέρασα τη μέρα μου. Τόσοι κόποι, ιδρώτες, θυσίες και αίμα, προπαντός αίμα και δάκρυα, για να προστεθεί μια ακόμη σελίδα στην πολεμική ιστορία του Έθνους, η οποία είναι γεμάτη από τέτοιες σελίδες γραμμένες συνεχώς από τους περσικούς πολέμους του Ε΄ αιώνος π.Χ. και εντεύθεν. Από εκεί αντίκριζα το λόφο Γόρδιο, κείμενο στη δεξιά (ανατολική) όχθη του Σαγγαρίου παρά τη συμβολή του παραποτάμου του Θύμβρου. Αναπολούσα την ιστορία του έχουσα συντόμως ούτω:

Γόρδιο

Το Γόρδιο ήταν παλαιότατη πρωτεύουσα της Φρυγίας. Βρισκόταν, κατά τον ιστορικό **Αρριανό**, τα ανάκτορα του βασιλέως Γορδίου και του υιού του Μίδα, ως και το ιερό του Διός, όπου ήταν αφιερωμένη η άμαξα του μυθικού οικιστού της πόλεως (Γορδίου) σωζόμενη κατά τους χρόνους του **Μεγάλου Αλεξάνδρου.** Ο ζυγός της αμάξης είχε δεσμό από φλούδα κρανιάς, τούτου δε δεν φαινόταν ούτε η αρχή

ούτε το τέλος. Υπήρχε δε χρησμός ότι όστις θα έλυε το δεσμό του ζυγού της αμάξης, ούτος θα εξουσίαζε όλης της Ασίας. Ο **Μέγας Αλέξανδρος**, όταν έφθασε από τις Κελαινές[26] στο Γόρδιο[27], το 334 π.Χ., προσπάθησε να λύσει το γόρδιο δεσμό, αλλά επειδή δεν το κατόρθωσε, για να μην προκληθεί δυσμενής εντύπωση στο πλήθος, κατ' άλλους μεν έκοψε αυτόν διά του ξίφους του εις το μέσον, ισχυρισθείς ότι ο δεσμός λύθηκε, κατά τον **Αριστόβουλο** δε αφήρεσε τον πάσαλο, που συγκρατούσε το δεσμό. Επειδή δε κατά τη νύχτα φάνηκε στον ουρανό φωτεινό μετέωρο με βροντές, ο **Αλέξανδρος**, επειδή θεώρησε ταύτα ως αισίους οιωνούς, τέλεσε ευχαριστήριες θυσίες για τα σημεία και τη λύση του δεσμού.

Ο Μέγας Αλέξανδρος (356 – 323 π.Χ.) καβάλα στο άλογό του Βουκάφάλα.

Κατέχοντας το Γόρδιο ο **Μέγας Αλέξανδρος**, κατείχε το υψηλό Μικρασιατικό οροπέδιο, θαυμάσια θέση για τις μελλοντικές στρατιωτικές του επιχειρήσεις.

29 Αυγούστου / 11 Σεπτεμβρίου 1921

Στο μέτωπο του Α΄ Σώματος Στρατού η νύχτα της 28ης και η μέρα της 29ης Αυγούστου (10 και 11 Σεπτεμβρίου) πέρασαν με ανταλλαγή εκατέρωθεν αραιών πυρών πυροβολικού.

Η VII Μεραρχία, σύμφωνα με την από 19:00 ώρα της 28ης Αυγούστου / 10 Σεπτεμβρίου διαταγή του Γ΄ Σώματος Στρατού, θα ανακαταλάμβανε εντός της 29ης Αυγούστου / 11 Σεπτεμβρίου το Ντουά Τεπέ (Διδύμους Λόφους) και θα εγκαθίστατο επ' αυτού ισχυρώς. Την επίθεση αυτή ανέθεσε στο 37ο Σύνταγμα Πεζικού (μείον τάγμα) αφού ενισχύθηκε με 2 τάγματα και Μοίρα Ορειβατικού Πυροβολικού. Τα τμήματα επιθέσεως της VII Μεραρχίας, αφού εξόρμησαν με την υποστήριξη ελαφρού και βαρέος πυροβολικού, ενεπλάκησαν σε σκληρό αγώνα, καθηλωθέντα σε απόσταση 600 μ. από τη νότια κορυφή του Ντουά Τεπέ. Ο Βορείως Εζενελί λόφος, άλλαξε κατ' επανάληψη κυρίους και υπήρξε αιτία αλληλοδιαδόχων σφοδρών και πεισμόνων επιθέσεων και αντεπιθέσεων.

Ο αγών συνεχίστηκε μέχρι επελεύσεως του σκότους, οπότε τα εν επαφή τρία τάγματα εγκατέστησαν προφυλακές επί των θέσεων που κατελήφθησαν.

Στο Νοτίως της σιδηροδρομικής γραμμής υποτομέα της VII Μεραρχίας, ο διοικητής αυτού εξαπέλυσε αντεπίθεση κατά της συμπτυσσόμενης τουρκικής δυνάμεως και καταδίωξε τους φεύγοντας μέχρι της Ν. Δ. Μεντεσέ – Εσκί Πολατλί γραμμής. Το αντεπιτεθέν Σύνταγμα Ευζώνων (2/39) επανήλθε τη νύχτα στις αρχικές του θέσεις.

Σύμφωνα προς την από 19:00 ώρας της 28ης Αυγούστου / 10 Σεπτεμβρίου διαταγή του Γ΄ Σώματος Στρατού οι ΙΧ και Χ Μεραρχίες θα συνέχιζαν την 29η Αυγούστου / 11 Σεπτεμβρίου, την αρξαμένη από την προηγούμενη επίθεση κατά των έναντι τουρκικών θέσεων. Αλλά μέχρι της μεσημβρίας της 29ης

26. Οι Κελαινές ήταν πόλη της Φρυγίας, κατά τον άνω Μαίανδρο. Στις Κελαινές παρέμεινε ο **Ξέρξης** επιστρέφων από την Ελλάδα, μετά την ήττα του, το 480 π.Χ. Ο **Κύρος** ο μεγαλοπρεπής, είχε και μεγαλοπρεπές ανάκτορο και δάση γεμάτα θηράματα. Η πόλη παρήκμασε επί των διαδόχων.

27. Το Γόρδιο, στη συνείδηση των Περσών ήταν ιερή πόλη και Ομφαλός της Ανατολής.

Αυγούστου / 11 Σεπτεμβρίου, αμφότερες οι μεραρχίες δεν εξεδήλωσαν επιθετική πρόθεση, παρά τις επανειλημμένες διαταγές του Σώματος Στρατού, όπως επιτεθούν, το ταχύτερο, για να συντρέξουν στον αγώνα της VII Μεραρχίας.

Με μεταγενέστερη διαταγή του το Σώμα Στρατού καθόρισε ώρα εξορμήσεως αμφοτέρων των μεραρχιών την 11:30 ώρα.

Η Χ Μεραρχία, χωρίς να αναμείνει πλέον την ΙΧ εξόρμησε περί την 12:00 ώρα, μετά βραχεία προπαρασκευή πυροβολικού, αλλά μετά μικρή προέλαση, καθηλώθηκε, επειδή προσέκρουσε σε πυκνό φραγμό πυρός πολυβόλων του πυροβολικού.

Περί την 17:30 ώρα εξαπολύθηκε ταυτόχρονα επίθεση από τις δύο μεραρχίες (ΙΧ και Χ) και τα μεν τμήματα επιθέσεως κατόρθωσαν να καταλάβουν, κατόπιν ορμητικής επιθέσεως, οργανωμένο γήλοφο Β. Δ. του χωριού Καραγιαφσάν, τα δε τοιαύτα της ΙΧ Μεραρχίας καθηλώθηκαν, κατά προσπάθεια προς κατάληψη της νοτιοδυτικά του χωριού Σεϊχαλί υπάρχουσας μεγάλης εχθρικής περιβολής.

Οι απώλειες ήσαν σοβαρές, ιδία του ΙΙΙ/25 Τάγματος της κύριας προσπάθειας, του οποίου φονεύθηκε ο διοικητής και οι 4 διοικητές των λόχων και πολλοί οπλίτες. Μετά την επέλευση του σκότους κατορθώθηκε η διακομιδή των τραυματιών και η επάνοδος του τάγματος με τους εναπομείναντας άνδρας του στη γραμμή εξορμήσεως. Ιδιαιτέρας μνήμης άξιος τυγχάνει ο ηρωικώς πεσών υπολοχαγός του τάγματος τούτου **Τσιτούρης Δημήτριος,** όστις προαισθανθείς το θάνατό του έγραφε στο σημειωματάριό του: *Σεβαστοί μου γονείς. Σας προσκυνώ. Εκπληρώνοντας τον προορισμό μου και προς τιμήν Υμών, έπεσα ενδόξως, μαχόμενος. Μη στενοχωρείστε. Τα ιδανικά μου εξεπλήρωσα καλώς. 29 Αυγούστου.*

Ο υπολοχαγός **Τσιτούρης Δημήτριος**.

Κατά τη νύχτα, τα τμήματα επιθέσεως, της μεν Χ Μεραρχίας εγκατέστησαν προφυλακές επί των θέσεων που κατελήφθησαν της δε ΙΧ Μεραρχίας, επί των κατεχομένων, προ της εξορμήσεως τοιούτων του Ταλί Τεπέ.

5.- Διακοπή των επιχειρήσεων και επάνοδος της Στρατιάς στην Δυτικώς Δορυλαίου γραμμή

α) Διακοπή των προς Άγκυρα επιχειρήσεων

Ως εξετέθη η Στρατιά υπέβαλε την 22ᵃ Αυγούστου/ 4ⁿ Σεπτεμβρίου 1921 εμπεριστατωμένη έκθεση προς την Κυβέρνηση, στην οποία εξέθετε τις σκέψεις της επί της στρατιωτικής καταστάσεως και ζητούσε σχετικές οδηγίες για την περαιτέρω ενέργειά της. Την ανωτέρω έκθεση μετέφερε στον, εν Προύση, υπουργό των Στρατιωτικών **Θεοτόκη,** ο υποστράτηγος **Ξενοφών Στρατηγός,** όστις εν συνεχεία, επιβιβασθείς αντιτορπιλικού, στα Μουδανιά, την μετέφερε στην Κυβέρνηση τη νύχτα της 26 Αυγούστου / 8 Σεπτεμβρίου. Εν αναμονή της αποφάσεως της Κυβερνήσεως η Στρατιά διέταξε τις επιθετικές επιχειρήσεις και μετέπεσε από την 24ⁿ Αυγούστου / 8 Σεπτεμβρίου στην κατάσταση αμύνης. Ο υπουργός των Στρατιωτικών διαφωνών με τη γνώμη της Στρατιάς υπέβαλε την 26ⁿ Αυγούστου / 8 Σεπτεμβρίου αναφορά προς τον πρόεδρο της Κυβερνήσεως, με τη γνώμη ότι δεν έπρεπε να διακοπούν οι στρατιωτικές

επιχειρήσεις και ότι προ πάσης αποφάσεως, έπρεπε να κληθεί η Στρατιά να αποφανθεί υπευθύνως κατά πόσο θα μπορούσε να συνεχίσει αύτη ασφαλώς και νικηφόρως τον αγώνα[28].

Ενώ ούτως είχαν τα πράγματα, περιήλθε στον υπουργό των Στρατιωτικών, εν Προύση, την εσπέρα της 26ης Αυγούστου / 8 Σεπτεμβρίου, τηλεγραφική αναφορά της Στρατιάς, η οποία αιφνιδίασε τον υπουργό των Στρατιωτικών **Θεοτόκη,** διότι έθετε ήδη καθαρά πλέον το ζήτημα οριστικής διακοπής των επιχειρήσεων και αποχωρήσεως του στρατού δυτικά του Σαγγαρίου. Την αναφορά αυτή διαβίβασε ο **Θεοτόκης** στον πρόεδρο της Κυβερνήσεως **Δημήτριο Γούναρη.**

Ο πρόεδρος της Κυβερνήσεως, απαντών την 3:00 ώρα της 28ης Αυγούστου / 10 Σεπτεμβρίου στα υποβληθέντα σ' αυτόν τηλεγραφήματα της Στρατιάς και του υπουργού των Στρατιωτικών, γνώρισε στον υπουργό του όπως ανακοινώσει στη Στρατιά ότι: *... Η απόφαση περί συνεχίσεως ή μη της επιχειρήσεως απόκειται στη διοίκηση της Στρατιάς, εκτιμώσα τους εκατέρωθεν στρατιωτικούς λόγους... Αφίεμεν εις την διοίκηση της Στρατιάς να αποφασίσει την εκτέλεση ή εγκατάλειψη της κατά της Αγκύρας επιχειρήσεως, λαμβάνουσα υπόψη και προσηκόντως σταθμίζουσα αφενός τα στρατιωτικά πλεονεκτήματα α θα μας προσκομίσει η επιχείρηση αύτη, αφετέρου δε τις δυσχέρειες και τους κινδύνους αυτής.*

Ο υπουργός των στρατιωτικών κοινοποίησε αυθημερόν προς τη Στρατιά τη διαταγή του Προέδρου της Κυβερνήσεως, καθώς και όμοια απάντηση του ιδίου στην από 22 Αυγούστου / 4 Σεπτεμβρίου έκθεση της Στρατιάς. Αμφότερες οι απαντήσεις συνέπεσαν με την εκδήλωση της τουρκικής επιθέσεως κατά των Α΄ και Γ΄ Σωμάτων Στρατού.

Η διοίκηση της Στρατιάς έχουσα ήδη ειλημμένη απόφαση να διακόψει τις προς Άγκυρα επιχειρήσεις και να αποσυρθεί δυτικά του Σαγγαρίου ανέφερε προς τον πρόεδρο της Κυβερνήσεως και τον υπουργό των Στρατιωτικών, με την από 9:15 ώρας της 29 Αυγούστου / 11 Σεπτεμβρίου τηλεγραφική αναφορά της, ότι δεν ημπορούσε να διατηρηθεί ανατολικά του Σαγγαρίου και αναγκαζόταν να περάσει τούτον, υπό δυσχερείς συνθήκες.

Την 20:45 ώρα της ιδίας ημέρας, 29 Αυγούστου / 11 Σεπτεμβρίου η Στρατιά εξέδιδε διαταγή προς τα Σώματα Στρατού, με την οποία καθιστούσε γνωστή την πρόθεσή της να ξαναπεράσει το Σαγγάριο και να εγκατασταθεί επί αμυντικής τοποθεσίας δυτικά του ποταμού και καθόριζε την προκαταρτική της διαβάσεως διάταξη.

Με άλλη διαταγή της, εκδοθείσα την 21:15 ώρα της ιδίας ημέρας η Στρατιά γνώριζε κατά Σώματα Στρατού τις τοποθεσίες, στις οποίες υπήρχαν οι εφτά γέφυρες που θα χρησιμοποιούνταν, η αντοχή εκάστης και διά ποίων εκ τούτων θα περνούσε το Σαγγάριο το κάθε Σώμα Στρατού.

β) Απαγκίστρωση του Α΄ Σώματος Στρατού

Το Α΄ Σώμα Στρατού για να αποσυρθεί από τις θέσεις του επί των Αρντίς νταγ και Τσαλ νταγ στη νέα του γραμμή Σαριχαλίλ – Ιλιτζά, καθόρισε με διαταγή του της 22:00 ώρας της 29 Αυγούστου / 11 Σεπτεμβρίου, ότι εντός της ίδιας νύχτας θα μετέβαλε διάταξη, αγόμενο επί της γενικής γραμμής υψώματα ανατολικώς Σαριχαλίλ – υψώματα Ιλιτζά. Την κατάληψη των νέων θέσεων ανέθεσε στις ΙΙ και ΧΙΙ Μεραρχίες. Η Ι Μεραρχία, η Ταξιαρχία Ιππικού και οι λοιπές μονάδες θα συγκεντρώνονταν στην περιοχή

28. Η γνώμη καθ' ην έπρεπε να κληθεί η Στρατιά να αποφανθεί υπευθύνως, ήταν του αρχηγού του Γενικού Επιτελείου, αντιστράτηγου **Βίκτωρος Δούσμανη.**

Σαριχαλίλ και Δυτικά. Οι ευρισκόμενοι στο Ταμπακλί σχηματισμοί και μεταγωγικά των μεραρχιών και της Ταξιαρχίας Ιππικού θα ακολουθούσαν το στρατηγείο του Σώματος Στρατού, το οποίο θα κινείτο προς Σαριχαλίλ.

Βάσει της ανωτέρω διαταγής:

- Η Ι Μεραρχία αποσυρθείσα αθορύβως και χωρίς να γίνει αντιληπτή από τους Τούρκους κινήθηκε σε δύο φάλαγγες και έφθασε περί την 15:00 της 30ής Αυγούστου στο Γενιμεχμετλί, όπου στάθμευσε μέρος αυτής, του υπολοίπου, του και μεγαλυτέρου σταθμεύσαντος, λόγω ανεπαρκείας ύδατος, στο χωριό Καραχαμζαλί περί τα 5 χιλιόμετρα Β. Δ. του Γενιμεχμετλί.
- Η ΙΙ Μεραρχία κινήθηκε και αυτή σε δύο φάλαγγες και έφθασε στο Σαριχαλίλ. Η κύρια φάλαγγα ταύτης σταθμεύσασα περί την 11:00 ώρα της 30ης Αυγούστου / 12 Σεπτεμβρίου δυτικά της κοιλάδας του Σαπάντζα Ντερέ κατελάμβανε με 2 συντάγματα πεζικού και 2 μοίρες ορειβατικού πυροβολικού τα περικλείοντα από Δυσμών, την κοιλάδα υψώματα από του ύψους του Σαριχαλίλ και νοτίως μέχρι του δεξιού ορίου της, ήτοι της γραμμής Εσκί Τσαλίς – Γιλντίζ νταγ.
- Η ΧΙΙ Μεραρχία, μετά τη συγκέντρωση στο Χορχόρ των τμημάτων της, πλην του Μικτού Αποσπάσματος, ξεκίνησε λίγο προ της χαραυγής της 30ης Αυγούστου / 12 Σεπτεμβρίου, σε μια φάλαγγα και περί την 14:00 ώρα έφθασε στη Σαπάντζα, όπου παρέμεινε το 46ο Σύνταγμα Πεζικού για να καλύψει τη διαρροή της Μεραρχίας και την αμυντική της εγκατάσταση. Περί την 15:30 ώρα η Μεραρχία έφθασε επί της γραμμής Ανατολικά Σαριχαλίλ – υψώματα Ιλιτζά, όπου, με σύνταγμα πεζικού εγκατέστησε προφυλακές δεξιά (Νοτίως) ΙΙ Μεραρχίας.

Ο διοικητής του Μικτού Αποσπάσματος (41ο Σύνταγμα Πεζικού συν μοίρα ορειβατικού πυροβολικού) μετά τη συγκέντρωση του Αποσπάσματος, ξεκίνησε σε μια φάλαγγα περί το μεσονύκτιο της 29ης προς 30ή Αυγούστου / 11 προ 12 Σεπτεμβρίου προς Ιλιτζά, όπου έφθασε περί την 6:00 ώρα της 30ής Αυγούστου / 12 Σεπτεμβρίου και εγκαταστάθηκε αμυντικά επί της ανατολικά του χωριού κορυφογραμμής. Από τις καταληφθείσες θέσεις το Απόσπασμα υποχρέωσε με πυρά τμήματα της 2ης Τουρκικής Μεραρχίας Ιππικού, διαβάντα τον Γκεούκ, να αποσυρθούν Νοτίως τούτου. Ωσαύτως με τα πυρά της Μοίρας Ορειβατικού Πυροβολικού αιφνιδίασε την 3η Τουρκική Μεραρχία Ιππικού, η οποία κινείτο Νοτίως του Γκεούκ και παραλλήλως προς αυτόν σε κατεύθυνση προς Δυσμάς και την διασκόρπισε.

Το Μικτό Απόσπασμα προς αποφυγή κυκλώσεως και αποκοπής λόγω της συνεχιζόμενης στα νώτα του διεισδύσεως της 3ης Τουρκικής Μεραρχίας Ιππικού, άρχισε από την 15:30 ώρα να συμπτύσσεται κατά άλματα υπό την συνεχή πίεση της 2ας Τουρκικής Μεραρχίας Ιππικού. Με την επέλευση του σκότους συγκεντρώθηκε και κινήθηκε προς το χώρο σταθμεύσεως της μεραρχίας του (ΧΙΙ).

Η Ταξιαρχία Ιππικού κινήθηκε από το χωριό Καραπινάρ την 1:00 ώρα της 30ής Αυγούστου και έφθασε στο Σαριχαλίλ.

γ) Επαναδιάβαση του Σαγγαρίου ποταμού υπό των Α΄ και Β΄ Σωμάτων Στρατού

Η Τουρκική Στρατιά Δυτικού Μετώπου, αφού απέσυρε την εσπέρα της 29ης Αυγούστου / 11 Σεπτεμβρίου, από το αριστερό της διατάξεώς της την Ι Ομάδα Μεραρχιών και κατεύθυνε ταύτη με τις 4η, 5η, 7η και 41η Μεραρχίες της προς Πολατλί, εξέδωσε την 23:45 ώρα της ιδίας ημέρας γενική διαταγή επιχειρή-

σεων. Μ' αυτήν παρείχε την πληροφορία ότι ο Ελληνικός Στρατός εξακολουθούσε να συμπτύσσεται και γνώριζε τις προθέσεις της, καθ' ας, κατά τη γενική αποχώρηση του αντιπάλου, προς επίτευξη θετικού αποτελέσματος, θα αναλαμβανόταν επίθεση, σε χρόνο καθορισθησόμενο από τη Στρατιά. Προς τούτο και για να μη γίνει αντιληπτή η έναρξη της συμπτύξεώς του, θα τηρείτο στενή επαφή.

Οι αντιμέτωπες του Α΄ Σώματος στρατού τουρκικές δυνάμεις, μη αντιληφθείσες εγκαίρως την αποχώρηση των μεραρχιών του Σώματος τούτου κατά τη νύχτα της 29ης προς 30 Αυγούστου / 11 προς 12 Σεπτεμβρίου, παρά μόνον αργά την επομένη το πρωί προέβησαν σε καταδίωξή τους, αφού απώλεσαν την μετ' αυτών επαφή. Ούτω το Α΄ Σώμα Στρατού κινήθηκε εν ασφαλεία και έφθασε ανενόχλητο στον καθορισθέντα χώρο συγκεντρώσεως Δυτικά του Σαπάντζα Ντερέ.

Η Στρατιά, μετά την επιτυχή απαγκίστρωση του Α΄ Σώματος Στρατού, έχουσα πληροφορίες ότι τις μεταμεσημβρινές ώρες της 29ης Αυγούστου / 11 Σεπτεμβρίου, σημειώθηκαν τουρκικές φάλαγγες κινούμενες από την περιοχή Καλέ Γκρότο προς Νοτιοδυτικά, αποφάσισε να αποσύρει, εντός της νυκτός της 30ής προς την 31η Αυγούστου / 12 και 13 Σεπτεμβρίου, ολόκληρη τη δύναμή της δυτικά του Σαγγαρίου. Προς τούτο είχε ήδη μεριμνήσει για την έγκαιρη μεταφορά, δυτικά του ποταμού των χειρουργείων, των τραυματιών και του παντοειδούς υλικού από τις περιοχές Ουζούνμπεη και Κορτ Ταχαζίρ.

Προς υλοποίηση της αποφάσεώς της η Στρατιά εξέδωσε την 13:30 ώρα της 30ής Αυγούστου / 12 Σεπτεμβρίου διαταγή καθ' ην διερχόμενη ολόκληρη το Σαγγάριο τη νύχτα της 31ης Αυγούστου θα εγκαθίστατο αμυντικά δυτικά του ποταμού με τα τρία Σώματα Στρατού συμπαραταγμένα με σειρά από Βορρά προς Νότο Γ΄, Β΄ και Α΄ Σώματα Στρατού.

Η Στρατιά καθόριζε ως ακολούθως τη διάβαση του Σαγγαρίου:

- Πρώτον θα περνούσε τον ποταμό το Β΄ Σώμα Στρατού από τις δυο γέφυρες Τεκέκιοϊ και από τις δύο γέφυρες Καβουντζί.
- Το Α΄ Σώμα Στρατού θα κινούσε τις φάλαγγές του κατά μέσο όρο την 19:00 ώρα αφήνοντας οπισθοφυλακές, οι οποίες θα αποσύρονταν από την πρώτη γραμμή την 22:00 ώρα. Αυτές θα περνούσαν από τις γέφυρες Καβουντζή και από τη γέφυρα παρά τη συμβολή του Γκεούκ.
- Το Γ΄ Σώμα Στρατού θα εκκινούσε τις φάλαγγές του επίσης κατά μέσο όρο την 19:00 αφήνοντας οπισθοφυλακές, οι οποίες θα αποσύρονταν από την πρώτη γραμμή κατά μέσο όρο την 22:00 ώρα. Το Σώμα Στρατού θα περνούσε από τη γέφυρα Καρά Ελιάς και από τις δυο γέφυρες Τεκέκιοϊ, καθώς και από άλλη τινά πηχθησομένη από το Σώμα Στρατού.

Η ρύθμιση και επίβλεψη της διαβάσεως όλων των τμημάτων του κάθε Σώματος Στρατού, θα γινόταν από αξιωματικούς του επιτελείου του κάθε Σώματος Στρατού.

Με άλλη διαταγή, εκδοθείσα την 14:00 ώρα της ίδιας ημέρας (30ής Αυγούστου / 12 Σεπτεμβρίου) η Στρατιά γνώριζε στους διοικητές των λόχων γεφυροποιών και αποσπασμάτων γεφυρών, επί το Σαγγαρίου, ότι οι δύο γέφυρες Καβουντζή και νοτίως τούτων, πλην της γεφύρας Φετίογλου, οι μεν πηχθείσες με γεφυροσκευή, μετά τη διάβαση των στρατευμάτων θα διαλυόταν, κατόπιν εγγράφου διαταγής του Α΄ Σώματος Στρατού, εκείνες που κατασκευάστηκαν με πρόχειρα υλικά θα καταστρέφονταν επίσης, κατόπιν διαταγής του ιδίου Σώματος Στρατού. Οι δύο γέφυρες Τεκέκιοϊ και οι βορείως τούτων, οι μεν πηχθείσες με γεφυροσκευή, μετά τη διάβαση των στρατευμάτων θα διαλύονταν, κατόπιν εγγράφου διαταγής του Γ΄ Σώματος Στρατού, εκείνες δε που κατασκευάστηκαν με πρόχειρα υλικά θα καταστρέφονταν ωσαύτως, κατόπιν εγγράφου διαταγής του ιδίου Σώματος Στρατού. Σε απόλυτη και αναπόδραστη ανάγκη οι γέφυρες οι πηχθείσες με γεφυροσκευή θα καταστρέφονταν. Μετά τη διάλυση των διά γεφυροσκευής

γεφυρών, το προσωπικό των τμημάτων γεφυροποιών, με το υλικό των διαλυθεισών γεφυρών θα ακολουθούσε τα Α΄ και Β΄ Σώματα Στρατού.

Ι.- Διάβαση του Σαγγαρίου ποταμού υπό του Β΄ Σώματος Στρατού

Η εκτέλεση της ανωτέρω διαταγής της Στρατιάς από 13:30 ώρας της 30ής Αυγούστου / 12 Σεπτεμβρίου του Β΄ Σώματος Στρατού εξέδωσε σχετική, προς τις μεραρχίες του διαταγή. Βάσει ταύτης η μεν V Μεραρχία, η οποία βάσει προηγουμένης διαταγής του Σώματος Στρατού, κινείτο από Γενιμεχμετλί εις Τσανακτσί, λαβούσα τη διαταγή του Σώματος Στρατού, άμα της αφίξει της στο Τσανακτσί, περί την 18:00 ώρα της 30ής Αυγούστου / 12 Σεπτεμβρίου, συνέχισε την κίνηση προς Τεκέκιοϊ και διαβάσα το Σαγγάριο από τις δύο γέφυρες, που ήσαν παρά το χωριό αυτό, βάδισε προς Βορρά, παράλληλα προς την αριστερή (δυτική) όχθη του ποταμού και στάθμευσε, περί την 2:00 ώρα της 31ης Αυγούστου / 13 Σεπτεμβρίου στον Δυτικά του Μπεϊλίκ Κιοπρού χώρο. Η δε XII Μεραρχία, η οποία, βάσει προγενέστερης διαταγής του Σώματος Στρατού, είχε μετακινηθεί από το Σαριχαλίλ στην περιοχή Καραχαμζαλί, διετάχθη, εν συνεχεία, όπως εκκινούσα την 18:00 ώρα από την περιοχή Καραχαμζαλί περάσει το Σαγγάριο. Η Μεραρχία συγκεντρώθηκε περί την εσπέρα, Ανατολικά των δύο γεφυρών Καβουντζί, πέρασε απ' αυτές το ποτάμι μέχρι της 22:00 ώρας και ακολούθως κατευθύνθηκε στον τομέα της, τον οποίο κατέλαβε εντός της νυκτός της 30ής προς 31η Αυγούστου / 12 προς 13 Σεπτεμβρίου. Τα μη μεραρχιακά στοιχεία του Σώματος Στρατού κινήθηκαν περί την 10:30 ώρα της 30ής Αυγούστου / 12 Σεπτεμβρίου από το Γενιμεχμετλί, ήχθησαν στο Τεκέκιοϊ, τα δε μη αναγκαιούντα μεταγωγικά και οι αγέλες σφαγίων απεστάλησαν δυτικά του Σαγγαρίου στην περιοχή Κάβες.

Και οι δύο οι μεραρχίες εγκαταστάθηκαν αμυντικά και οργανώθηκαν, η μεν V Μεραρχία στον τομέα από τη συμβολή του ποταμού Πουρσάκ και Νοτίως, μέχρι της γραμμής Μπογιαλίκ – Ντεμερτζίκιοϊ, με ιδιαίτερη προσοχή επί του πόρου Γορδίου και Νοτιότερα επί της καμπής του ποταμού, παρά την κατεστραμμένη σιδηροδρομική γέφυρα Μπεϊλίκ, η δε XIII Μεραρχία, ομοίως δεξιά (Νοτίως) της V Μεραρχίας στον μεταξύ Μπογιαλίκ – Ντεμερτζίκιοϊ και του Τσαρντάκοζου Ντερέ (Γκιουνγιοζούο Ουζού) τομέα με ιδιαίτερη προσοχή επί των θέσεων, ένθα οι γέφυρες Καβουντζή.

ΙΙ.- Διάβαση του Σαγγαρίου υπό του Α΄ Σώματος Στρατού

Βάσει διαταγής του Α΄ Σώματος Στρατού, εκδοθείσης την 14:00 ώρα της 30ής Αυγούστου / 12 Σεπτεμβρίου, οι υπ' αυτό μονάδες κινήθηκαν προς διάβαση του Σαγγαρίου και εγκατάσταση δυτικά αυτού ως ακολούθως:

- Η Ι Μεραρχία, αφού εκκίνησε περί την 16:00 ώρα από την περιοχή Γενιμεχμετλί – Καραχαμζαλί ήχθη στη Νοτίως Καβουντζή γέφυρα, την οποία άρχισε να περνά περί την 22:15 ώρα. Μετά τη διάβαση του ποταμού, την 1:00 ώρα της 31ης Αυγούστου / 13 Σεπτεμβρίου και ολιγόωρη ανάπαυση, κινήθηκε προς τον καθορισθέντα χώρο σταθμεύσεως, περί τα χωριά Γιαγκρί, Μερτζάν και Μπεντίλ.
- Η ΙΙ Μεραρχία, αφού εκκίνησε την 20:00 ώρα από την δυτικά του Σαρί Χαλίλ περιοχή, ήχθη σε μια φάλαγγα, υπό την κάλυψη ισχυρής οπισθοφυλακής παρά το Σαγγάριο, τον οποίο πέρασε από τις δύο γέφυρες Καβουντζή, από την 3:30 ώρα μέχρι τις 6:30 ώρας της 31ης Αυγούστου / 13 Σεπτεμβρίου.

Μετά τη διάβαση το ποταμού συγκεντρώθηκε και στάθμευσε, περί την 7:00 ώρα 4 χιλιόμετρα Β. Δ. του χωριού Κουρελάρ.

- Η XII Μεραρχία (μείον το Μικτό Απόσπασμα) συγκεντρωθείσα Δυτικά του Αλησιδίου, κινήθηκε την 21:30 ώρα, σε μια φάλαγγα, προς τη συμβολή του ποταμού Γκεούκ, καλυπτόμενη από οπισθοφυλακή. Μετά επίπονη νυκτερινή πορεία έφθασε στη γέφυρα παρά τη συμβολή του Γκεούκ, πέρασε το Σαγγάριο την 6:30 ώρα της 31ης Αυγούστου / 13 Σεπτεμβρίου και στάθμευσε περί τα 5 χιλιόμετρα Δυτικά Μπες Κιοπρού.
- Το Μικτό Απόσπασμα της XII Μεραρχίας (41ο Σύνταγμα Πεζικού και Μοίρα Ορειβατικού Πυροβολικού), αφού συνέχισε τη σύμπτυξή του από την περιοχή Ιλιτζαπερόι, κατεύθυνση Τοϊντεμίρ, με την επέλευση του σκότους διέκοψε την επαφή με το τουρκικό ιππικό και αφού σχημάτισε μια φάλαγγα, κινήθηκε προς συνάντηση της Μεραρχίας του (XIIης). Αλλ' όταν έφθασε Δ. Αλησιδίου, η μεραρχία του είχε κινηθεί προς Σαγγάριο, ο δε εκεί αναμένων αξιωματικός σύνδεσμος του μετέδωσε διαταγή να κινηθεί προς τη γέφυρα, παρά τη συμβολή του Γκεούκ, να περάσει απ' αυτή το Σαγγάριο και να συναντήσει τη μεραρχία στην περιοχή του Μπες Κιοπρού. Το απόσπασμα κινηθέν μόνο του και χωρίς οδηγό, έφθασε μετά από πολλές περιπλανήσεις στη γέφυρα Καβουντζή, διά της οποίας πέρασε το Σαγγάριο περί την 6:15 ώρα της 31ης Αυγούστου / 13 Σεπτεμβρίου. Μετά μικρή ανάπαυση, το Απόσπασμα κινήθηκε προ Νότο και περί την 19:30 ώρα, έφθασε στο Μπες Κιοπρού, όπου και η μεραρχία του στάθμευσε. Το Απόσπασμα, κατά την 4ωρη παραμονή του Βορείως Καβουντζή εβλήθη με βόμβες από τουρκικό αεροπλάνο και είχε απώλειες έναν οπλίτη νεκρό, 17 τραυματίες και μικρό αριθμό κτηνών. Ωσαύτως και η Ι Μεραρχία, μετά τη διάβαση του Σαγγαρίου και καθ' ον χρόνο κινείτο προς τους χώρους σταθμεύσεώς της βλήθηκε με βόμβες από τουρκικό αεροπλάνο και είχε απώλειες 1 νεκρό και 8 τραυματίες οπλίτες.
- Η Ταξιαρχία Ιππικού, ήχθη διά του συντομότερου δρομολογίου στη γέφυρα Καβουντζή και αφού διέβη το Σαγγάριο λίγο προ της επελεύσεως του σκότους, συγκεντρώθηκε και στάθμευσε παρά το χωριό Καβουντζή.

Ούτω εντός της νυκτός της 30ής προς την 31η Αυγούστου / 12 προς 13 Σεπτεμβρίου, το μείζον μέρος της Ελληνικής Στρατιάς πέρασε ανενόχλητα το Σαγγάριο, υπό την κάλυψη του Γ΄ Σώματος Στρατού, το οποίο διήγε σκληρό αγώνα προς συγκράτηση των σφοδρών τουρκικών επιθέσεων.

δ) Διάβαση του Σαγγαρίου υπό του Γ΄ Σώματος Στρατού

Ι.- Ο τελευταίος αγών Ανατολικώς του Σαγγαρίου

Το Γ΄ Σώμα Στρατού, κατά τις επιθετικές του ενέργειες της 29ης Αυγούστου / 11 Σεπτεμβρίου δεν κατόρθωσε να ανακαταλάβει με την VII Μεραρχία το Ντουά Τεπέ (Διδύμους Λόφους), πέτυχε, όμως, να ανατρέψει τις τουρκικές δυνάμεις από το Καρά νταγ και να τις καταδιώξει μέχρι της γραμμής Μεντεσέ – Εσκί Πολατλί και επί πλέον τοπικές επιτυχίες περί το Καραγιαφσάν.

Μετά τη μετακίνηση, συνεπεία διαταγής της Στρατιάς, του Α΄ Σώματος Στρατού από τις θέσεις του επί του Αρντίζ νταγ και Τσαλ νταγ, εντός της νυκτός της 29ης προς 30ή Αυγούστου / 11 προς 12 Σεπτεμβρίου, στη γενική γραμμή Σαριχαλίλ – Ιλιτζά το Γ΄ Σώμα Στρατού απέσυρε λίγο το δεξιό του, εντός της

ίδιας νύχτας προς τα υψώματα Σαριχαλίλ για το σύνδεσμο με το αριστερό του Α΄ Σώματος Στρατού. Η Χ Μεραρχία δεν ενοχλήθηκε κατά τη σύμπτυξή της, των Τούρκων αντιληφθέντων ταύτη το πρωί της 30ής Αυγούστου / 12 Σεπτεμβρίου.

30 Αυγούστου / 12 Σεπτεμβρίου 1921

Κατά τη διάρκεια της 30ής Αυγούστου / 12 Σεπτεμβρίου αναλήφθηκαν από τους Τούρκους τρεις επιθετικές αναγνωρίσεις, με υποστήριξη πυροβολικού, η μεν κατά του δεξιού της ΙΧ Μεραρχίας η δε άλλη κατά του υψώματος 1058. Όλες αποκρούστηκαν.

Η VII Μεραρχία είχε διαταγή να παραμείνει τη μέρα αυτή στις θέσεις της διατηρούσα ταύτας πάση θυσία και αντεπιτιθέμενη σε περίπτωση τουρκικής επιθέσεως. Επί πλέον η μεραρχία επιδόθηκε από το πρωί της ημέρας αυτής στην καταστροφή του μεταξύ των προφυλακών του Σαγγαρίου τμήματος της σιδηροδρομικής γραμμής.

Οι VII και Χ Μεραρχίες απέστειλαν, εντός της ημέρας Δυτικά του Σαγγαρίου τις παρ' αυτές Μοίρες βαρέος πυροβολικού, για να καταλάβουν θέσεις βολής στην αριστερή όχθη του ποταμού, μεταξύ Πουρσάκ και γεφύρας Καρά Ελιάς.

Ωσαύτως όλες οι μεραρχίες του Γ΄ Σώματος Στρατού, απέστειλαν, εντός της ημέρας, δυτικά του Σαγγαρίου τα μεταγωγικά Σώματος των μονάδων τους, τις εφοδιοπομπές, τις αγέλες σφαγίων και γενικώς όλα τα βραδυκίνητα στοιχεία, ίνα καταστούν πλέον αυτές ευκίνητες.

Στον τομέα της VII Μεραρχίας, ενώ κατά τη νύχτα της 29ης Αυγούστου / 11 Σεπτεμβρίου επικράτησε ηρεμία, από την 9:00 ώρα της 30ής Αυγούστου / 12 Σεπτεμβρίου, το τουρκικό πυροβολικό ανέπτυξε μεγάλη δραστηριότητα, κυρίως κατά του Βορείως του σιδηροδρομικού σταθμού υποτομέα. Βραδύτερον σημειώθηκαν κινήσεις και συγκεντρώσεις τουρκικών δυνάμεων στην περιοχή Πολατλί, στο νοτιοδυτικό αντέρεισμα του οροπεδίου Μπειτζάς και του Ντουά Τεπέ (Διδύμων Λόφων, υψομέτρου 1.100). Την 16:30 ώρα εξαπέλυσαν οι Τούρκοι, με δύο μεραρχίες πεζικού, υποστηριζόμενες και από ισχυρό πυροβολικό, ταυτόχρονη επίθεση κατά του Καρτάλ Τεπέ και κατά των υψωμάτων μεταξύ Καρτάλ Τεπέ και Καρά νταγ (υψόμετρο 972). Και ενώ το τάγμα, το κατέχον τα υψώματα μεταξύ Καρτάλ Τεπέ και Καρά νταγ αμύνονταν με πείσμα επ' αυτών, το επί του Καρτάλ Τεπέ τάγμα κλονίστηκε και άρχισε να εγκαταλείπει βαθμιαίως τις θέσεις του.

Η διοίκηση της VII Μεραρχίας, έχουσα υπόψη την τακτική αξία του Καρτάλ Τεπέ, φράσσοντας από Νότο τη στενωπό Πολατλί, κατεύθυνε προς αυτό τάγμα, προς δε τη δυτική έξοδο της στενωπού λόχο με ουλαμό πολυβόλων, άλλον δε λόχο με ουλαμό πολυβόλων, κατεύθυνε προς το τάγμα το αμυνόμενο των υψωμάτων μεταξύ Καρτάλ Τεπέ και Καρά νταγ. Χάρη στην επέμβαση των διατεθεισών εφεδρειών, αποκαταστάθηκε η διασπασθείσα διάταξη και ανακόπηκε η τουρκική επίθεση. Επιδεικτική τουρκική επίθεση μεταξύ Καρά νταγ και Εσκί Πολατλί, καθηλώθηκε με πυρά πυροβολικού.

Στον βορείως της σιδηροδρομικής γραμμής τομέα της VII Μεραρχίας, ενώ μέχρι της 18:30 ώρας δεν είχε σημειωθεί καμιά τουρκική επιθετική ενέργεια, αιφνιδίως την ώρα εκείνη εκδηλώθηκε ισχυρή επίθεση της 15ης Μεραρχίας, η οποία υποστηρίχθηκε από ισχυρό πυροβολικό, εξορμήσασα από το Ντουά Τεπέ με κατευθύνσεις, αφενός συντάγματος πεζικού κατά των Νοτίως του Γορδίου θέσεων και αφετέρου δύο συνταγμάτων πεζικού προς Καρά Ελιάς (κεντρικού υποτομέως), όπου και η κύρια προσπάθεια. Και ενώ σ' ολόκληρο το λοιπό μέτωπο η μεραρχία κρατούσε σταθερά τις θέσεις της στο αριστερό της (Γόρ-

διο), το ένα από τα δύο τάγματά της ανατράπηκε και συμπτύχθηκε προς τη γέφυρα Καρά Ελιάς, περί την 19:30 ώρα. Το άλλο, όμως (Δυτικά), διατήρησε τις θέσεις του μέχρι την 21:00 ώρα.

Ο αγώνας στον τομέα της VII Μεραρχίας συνεχίστηκε μέχρι της 23:20 με ιδιάζουσα σκληρότητα, αλλ' όλες οι προσπάθειες των Τούρκων αποκρούσθηκαν με τις λόγχες και με τις χειροβομβίδες.

ΙΙ.- Διάβαση του Σαγγαρίου υπό του Γ΄ Σώματος Στρατού

Το Γ΄ Σώμα Στρατού, μετά τη λήψη της από 13:30 ώρας της 30ής Αυγούστου / 12 Σεπτεμβρίου διαταγής της Στρατιάς, περί διαβάσεως του Σαγγαρίου εντός της νυκτός της 30ής προς την 31η Αυγούστου / 12 προς 13 Σεπτεμβρίου, καθόρισε με διαταγή του τα της αποχωρήσεως από την κατεχόμενη γραμμή, τα της διαβάσεως του Σαγγαρίου και τα της σταθμεύσεως δυτικά του Σαγγαρίου.

- Η Χ Μεραρχία, αφού κίνησε μετά την 18:00 ώρα της 30ής Αυγούστου / 12 Σεπτεμβρίου σε μια φάλαγγα, υπό κάλυψη οπισθοφυλακής, έφθασε στο Τεκέκιοϊ και πέρασε τον ποταμό από τη Βορειότερη γέφυρα. Μετά τη διάβαση συνέχισε την κίνησή της προς Ντεμερτζίκιοϊ Ν. Δ. του οποίου στάθμευσε.
- Η ΙΧ Μεραρχία, αφού κίνησε περί την 21:30 ώρα σε δυο φάλαγγες υπό την κάλυψη έκαστης φάλαγγας δι' οπισθοφυλακής, έφθασε περί την 5:00 της 31ης Αυγούστου / 13 Σεπτεμβρίου προ των δύο γεφυρών Τεκέκιοϊ, τις οποίες πέρασε μέχρι της 6:30 ώρας. Μετά τη διάβαση του ποταμού η μεραρχία συνέχισε την κίνησή της σε μια φάλαγγα μέχρι Ντεμιρτζικιόι , όπου στάθμευσε περί την εσπέρα.
- Η VII Μεραρχία, διακόψασα την μετά των Τούρκων επαφή, μεταξύ της 23:00 μέχρι 24:00 της 30ής Αυγούστου / 12 Σεπτεμβρίου, εκκίνησε τα τμήματά της προς τη γέφυρα Καρά Ελιάς κατά μικρές φάλαγγες, καλυπτόμενες από οπισθοφυλακές. Οι φάλαγγες κινήθηκαν με πλήρη τάξη και ησυχία και από της 1:30 μέχρι της 4:30 ώρας της 31ης Αυγούστου / 13 Σεπτεμβρίου πέρασαν το Σαγγάριο. Τελευταίο πέρασε το ΙΙ/22 Τάγμα.

Η κάθε φάλαγγα, μετά τη διάβαση του Σαγγαρίου κινείτο προς Ντεμιρτζίκιοϊ, όπου συγκεντρώθηκαν, ως την 11:00 ώρα αμφότερες οι Μεραρχίες (VII και η υπ' αυτήν ΙΙΙ). Και η μεν VII Μεραρχία στάθμευσε παρά το χωριό Ντεμιρτζίκιοϊ, η δε ΙΙΙ Μεραρχία κινηθείσα, έφθασε την 18:00 ώρα στο Αχμέτ Τεπέ, ένθα και στάθμευσε.

Μετά τη διαπεραίωση στην αριστερή όχθη και των τελευταίων στοιχείων του Γ΄ Σώματος Στρατού, περατώθηκε η μεταφορά της Ελληνικής Στρατιάς δυτικά του Σαγγαρίου, με ολόκληρο τον οπλισμό της και το υλικό της. Η σοβαρή και επισφαλής αυτή ενέργεια εξελίχθη και συντελέσθηκε εντελώς απρόσκοπτα, χωρίς καμιά εχθρική πίεση.

Η Στρατιά κινήθηκε προς τις γέφυρες Σαγγαρίου και πέρασε τον ποταμό ανενόχλητα, διαλύσασα τις γέφυρες και συναποκομίσασα και τις γεφυροσκευές. Οι τουρκικές μεραρχίες, παρά την από 15:45 ώρας της 30ής Αυγούστου / 12 Σεπτεμβρίου, γενική διαταγή επιχειρήσεων της Στρατιάς Δυτικού Μετώπου, συνιστώσας διατήρηση στενής επαφής, ίνα γίνει αντιληπτή η έναρξη της αποχωρήσεως και ετοιμότητα επιθέσεως, προς το σκοπό συντριβή του αντιπάλου, καθ' όν χρόνο ούτος θα περνούσε το Σαγγάριο, παρέμειναν απρακτούσες και έδωκαν στην Ελληνική Στρατιά τον αναγκαιούντα χρόνο για την αποχώρησή της.

ε) Μετακίνηση της α ε ρ ο π ο ρ ί α ς από Μπεϊλίκ Κιοπρού εις Σαρίκιοϊ

Την 29η Αυγούστου / 11 Σεπτεμβρίου, κατόπιν προηγούμενης αναγνωρίσεως και εξευρέσεως του

καταλλήλου χώρου σημάνσεως και προχείρου διευθετήσεως αυτού σε αεροδρόμιο, μεταστάθμευσε η αεροπορία εκ του αεροδρομίου, παρά τη σιδηροδρομική γέφυρα Μπεϊλίκ Κιοπρού, στο πρόχειρο αεροδρόμιο Σαρίκιοϊ, κείμενο στην κοιλάδα του Πουρσάκ ποταμού, μεταξύ του ποταμού (δεξιάς όχθης) και της σιδηροδρομικής γραμμής, αμέσως βορειοανατολικά του σιδηροδρομικού σταθμού Σαρίκιοϊ. Στο αεροδρόμιο αυτό μεταφέρθηκαν όλα τα υλικά και καύσιμα από Μπεϊλίκ Κιοπρού, με αυτοκίνητα.

Ο χώρος του αεροδρομίου ήταν κεκαλυμμένος από υψηλά χόρτα και υπήρχε πάντοτε ο κίνδυνος της πυρκαγιάς. Από το αεροδρόμιο αυτό συνεχίσαμε τις αεροπορικές αναγνωρίσεις, τόσο την 29η και 30ή Αυγούστου (11 και 12 Σεπτεμβρίου) όσο και κατά τις επόμενες ημέρες. Επειδή παρά το αεροδρόμιο περνούσε, από Σαρίκιοϊ προς Μιχαλίτς, οδός, την οποία ακολουθούσαν οι προς Βορρά κινούμενες μονάδες και τα μεταγωγικά τους, ως και η από Ανατολών προς Δυσμάς, κατά μήκος της σιδηροδρομικής γραμμής, οδός, ο χώρος του αεροδρομίου πλημμύριζε από άνδρες και κτήνη και καθίστατο, ούτω, δυσχερής, ενίοτε, η απογείωση και προσγείωση αεροπλάνων.

Ενθυμούμαι μια παρόμοια περίπτωση καθ' ην το αεροδρόμιο είχε πλημμυρίσει από μια αγέλη σφαγίων της μεραρχίας και δεν επέτρεπε την προσγείωσή του. Με χαμηλές πτήσεις προσπαθήσαμε να φοβίσουμε τα βοοειδή και να τα απομακρύνουμε, αλλά αυτά είχαν, φαίνεται, τόσο μεγάλη πείνα, ώστε να μη συγκινούνται από το θόρυβο του αεροπλάνου. Επειδή η ώρα περνούσε και επέκειτο η επέλευση του σκότους, αποφασίσαμε να προσγειωθούμε ανάμεσα στην αγέλη. Ευτυχώς η προσγείωση επετεύχθη χωρίς βλάβη του αεροπλάνου και ημών, που επιβαίναμε σ' αυτό.

Στο προαύλιο του σιδηροδρομικού σταθμού του Σαρίκιοϊ συνάντησα ένα βράδυ των ημερών εκείνων το διοικητή της Στρατιάς, αντιστράτηγο **Αναστάσιο Παπούλα,** ο οποίος έχων ριγμένη στους ώμους του τη χλαίνη του, έκανε μόνος του βόλτες περίφροντις.

Την 4/17 και 5/ 18 Σεπτεμβρίου τμήματα μηχανικού κατέστρεψαν τη σιδηροδρομική γραμμή και τους μεταλλικούς τηλεγραφικούς στύλους της με δυναμίτιδα, από Μπιστέρ μέχρι Σαρίκιοϊ και εκείθεν προς Μεπϊλίκ Αχούρ. Μεταξύ των αξιωματικών συγκαταλεγόταν και ο συμμαθητής μου ανθυπολοχαγός μηχανικού **Σπανός Παναγιώτης,** τον οποίο είχα συναντήσει μόλις μετά την 29η Αυγούστου / 11 Σεπτεμβρίου, καταστρέφοντα τη σιδηροδρομική γραμμή παρά το Μπεϊλίκ Κιοπρού. Είναι η τρίτη φορά που συναντώ το συμμαθητή μου αυτόν στις επιχειρήσεις της Μικράς Ασίας.

Την 4/17 Σεπτεμβρίου η αεροπορία μεταστάθμευσε από το Σαρικιόϊ στο αεροδρόμιο Εσκή Σεχήρ. Ούτω έληξαν, για το προσωπικό της αεροπορίας οι επί μήνες και πλέον ταλαιπωρίες και κακουχίες των προς Άγκυρα επιχειρήσεων.

στ) Αμυντική εγκατάσταση της Στρατιάς Δυτικώς του Σαγγαρίου

Κατά την ημέρα της 31ης Αυγούστου / 13 Σεπτεμβρίου 1921 το Β΄ Σώμα Στρατού είχε συμπληρώσει την αμυντική του εγκατάσταση δυτικά του Σαγγαρίου, μεταξύ του ποταμού Πουρσάκ και του Τσαρντακοζού Ντερέ με δύο μεραρχίες (τη V και τη III) σε πρώτο κλιμάκιο και μια μεραρχία (την IX) εν εφεδρεία.

Το Α΄ Σώμα Στρατού δεξιά (Νοτίως) του Β΄ Σώματος Στρατού είχε εγκατασταθεί αμυντικώς εν τη ζώνη μεταξύ Τσαρντακοζού Ντερέ και Νοτίου κλάδου του Σαγγαρίου, με μια μεραρχία του εν πρώτη γραμμή (τη XII) και δύο μεραρχίες εν εφεδρεία.

Η Ταξιαρχία Ιππικού είχε αναλάβει από το πρωί της 31ης Αυγούστου / 13ης Σεπτεμβρίου το σύνδεσμο

με περιπόλους μεταξύ Β΄ και Α΄ Σωμάτων Στρατού. Περί την 14:00 ώρα, ενώ κινείτο από το χωριό Καβαντζί προς Βορρά, ίνα αναλάβει την επιτήρηση του Σαγγαρίου μεταξύ Μπαλουκτσί Κιοπρού και Γκιοζλέικ Τεπέ, διατάχθηκε να κατευθυνθεί επειγόντως στο Σιβρί Χισάρ, το οποίο είχε καταληφθεί από το πρωί από την τουρκική μεραρχία Μουρεττέπ. Η Ταξιαρχία, αφού άλλαξε κατεύθυνση κινήθηκε προς Σιβρί Χισάρ, αλλά καταληφθείσα από το σκότος στάθμευσε Δυτικά του Χαμάμ Καραχισάρ.

1/14 Σεπτεμβρίου 1921

Το Γ΄ Σώμα Στρατού κινήθηκε το πρωί της 1/14 Σεπτεμβρίου προς Βορρά και διέθεσε την ΙΙΙ Μεραρχία εν πρώτη γραμμή, Βορείως του Πουρσάκ ποταμού, επί της γραμμής Γκιοζλεϊκ Τεπέ – συμβολή ποταμού Πουρσάκ. Οι δύο άλλες μεραρχίες του (VII και Χ) στάθμευσαν την εσπέρα πλησίον του χωριού Μπιτσέρ, νοτίως του ποταμού Πουρσάκ. Λόγω σημειωθείσης παρουσίας της Ι τουρκικής Μεραρχίας Ιππικού επί της δεξιάς όχθης του Σαγγαρίου στις περιοχές των γεφυρών Κιοπρού Μπασί και Μπαλουκτές Κιοπρού, το Γ΄ Σώμα Στρατού, αφενός διέταξε την ταχεία επιστροφή στο Μικτό Απόσπασμα Μιχαλίτς των δύο ταγμάτων του (ΙΙ/16 και ΙΙΙ/16) και αφετέρου έθεσε υπό τις διαταγές αυτού απόσπασμα ιππικού συγκροτηθέν από τρεις ημιλαρχίες των μεραρχιών του Σώματος Στρατού. Ως αποστολή του Μικτού Αποσπάσματος Μιχαλίτς καθόρισε την επιτήρηση των διαβάσεων του βορείου κλάδου του Σαγγαρίου από Κιοπρού Μπασί μέχρι γεφύρας Μπαλουκτσί και δυτικότερα των εις την περιοχή αυτή υπαρχόντων πόρων.

Το πρωί της 1/14 Σεπτεμβρίου διατάχθηκε η Ι Μεραρχία από το Α΄ Σώμα Στρατού να ανακαταλάβει το Σιβρί Χισάρ και να εκκαθαρίσει την περιοχή εκείνη. Η μεραρχία, αφού εκκίνησε την 11:00 ώρα έφθασε περί το χωριό Κοτζάς, όπου συνδέθηκε με την υπ' αυτή υπαχθείσα Ταξιαρχία Ιππικού και διανυκτέρευσε.

Την επόμενη, 2/15 Σεπτεμβρίου η Ι Μεραρχία ανακατέλαβε το Σιβρί Χισάρ[29], απωθήσασα τους Τούρκους Νοτίως του Σαγγαρίου. Η μεραρχία αυτή και η Ταξιαρχία Ιππικού, παρέμειναν στην περιοχή Σιβρί Χισάρ μέχρι και της 5/18 Σεπτεμβρίου 1921.

Κατόπιν διαταγής της Στρατιάς της 10:00 ώρας της 1/14 Σεπτεμβρίου στην περιοχή Ντουμρέκ, πλην της ΧΙΙ Μεραρχίας, η οποία παρέμεινε στις θέσεις της, μεταξύ Τσαρντακοζού Ντερέ και γεφύρας Φετίογλου, με εντολή την κάλυψη του δεξιού της Στρατιάς, υπαχθείσα προσωρινά υπό τη διοίκηση το Β΄ Σώματος Στρατού.

Το Β΄ Σώμα Στρατού διατηρούσε την ανατεθείσα σ' αυτό εντολή με την αυτή διάταξη.

Το Γ΄ Σώμα Στρατού διατηρούσε την ανατεθείσα σ' αυτό εντολή αμύνης του Σαγγαρίου, βορείως της συμβολής Πουρσάκ. Προώθησε εντός της πρωίας της 2/15 Σεπτεμβρίου τις VII και Χ Μεραρχίες του πέραν του Πουρσάκ, όπου και στάθμευσαν βορείως του Μπιτσέρ υπό την κάλυψη της, εν πρώτη γραμμή, ΙΙΙ Μεραρχίας.

Πτώση ελληνικού α ε ρ ο π λ ά ν ο υ

Την 1/14 Σεπτεμβρίου κατέπεσε στην περιοχή Γ΄ Σώματος Στρατού, λόγω βλάβης του κινητήρα του,

29. Επί της καταλήψεως του Σιβρί Χισάρ από τους Τούρκους και της ανακαταλήψεως αυτού από τον Ελληνικό Στρατό θα γίνει περαιτέρω λεπτομερής εξιστόρηση.

ελληνικό αεροπλάνο προερχόμενο από την περιοχή του Εσκή Σεχήρ. Η αναγκαστική αυτή προσγείωση επί ανωμάλου εδάφους έλαβε χώρα νοτίως του βορείου κλάδου του Σαγγαρίου (μεταξύ Πουρσάκ ποταμού και βορείου κλάδου Σαγγαρίου ποταμού). Οι επιβαίνοντες αυτού δύο αεροπόροι (οδηγός και παρατηρητής) διασώθηκαν. Ο παρατηρητής, τυγχάνοντας κομιστής απορρήτου φακέλου του υπουργού Στρατιωτικών προς τη Στρατιά, προέβη στην καταστροφή αυτού, για να μην περιέλθει στα χέρια Τούρκων, των οποίων έφιππα τμήματα είχαν σημειωθεί εκεί πλησίον.

2/15 Σεπτεμβρίου

Στον τομέα της ΙΙΙ Μεραρχίας οι Τούρκοι, αφού ζεύξαντες πρόχειρα τον Σαγγάριο, παρά το χωριό Γενιτζέ, διαπεραίωσαν το πρωί της 2/15 Σεπτεμβρίου στη δυτική όχθη περί τους 300 πεζούς. Τάγμα Ευζώνων με πυροβολικό ανέκοψε την προς Δυσμάς κίνηση των διαπεραιωθέντων, μέχρις ότου άλλο τάγμα επιτεθέν με υποστήριξη πυροβολικού απώθησε του Τούρκους στην ανατολική (δεξιά) όχθη.

Περί την εσπέρα της ίδιας ημέρας ισχυρό τμήμα τουρκικού ιππικού (η Ι Μεραρχία) κατέλαβε τη γέφυρα Μπαλουκτάς Κιοπρού (περί τα 8 χιλιόμετρα βορείως Μιχαλίτς), αφού απώθησε τον εκεί ουλαμό πεζικού. Νοτιότερα, στον τομέα της ΙΙΙ Μεραρχίας, ισχυρή τουρκική δύναμη πεζικού πέρασε το Σαγγάριο, παρά το χωριό Κιοσελέρ, αφού εκτόπισε το εκεί τμήμα πεζικού και εγκαταστάθηκε σταθερά στα αμέσως Δυτικά του χωριού υψώματα.

Κατά την ίδια μέρα σημειώθηκε ζωηρή κίνηση τουρκικών δυνάμεων στις εκατέρωθεν του Εγκυρέ Σου περιοχές, παρά την ανατολική όχθη του Σαγγαρίου.

3/16 Σεπτεμβρίου 1921

Η καταλαβούσα την προτεραία (2/15 Σεπτεμβρίου) τη γέφυρα Μπαλουκτσί Κιοπρού, 1η Μεραρχία Ιππικού, προωθηθείσα προς Νότο, εγκαταστάθηκε επί του Καρτάλ Τεπέ. Η διοίκηση του Μικτού Αποσπάσματος Μιχαλίτς, απέστειλε τα τμήματά της προς Μιχαλίτς και ζήτησε συγχρόνως την επέμβαση του Γ΄ Σώματος Στρατού, το οποίο διέταξε τη Χ Μεραρχία να ξεκαθαρίσει την κατάσταση. Η Χ Μεραρχία, αφού εκκίνησε την 23:00 ώρα της 3/16 Σεπτεμβρίου από το χώρο σταθμεύσεώς της (βορείως Μπίτσερ), έφθασε, μετά πορεία 30 χιλιομέτρων, στο Μιχαλίτς την 7:30 ώρα της επομένης (4/17 Σεπτεμβρίου). Περί την μεσημβρία ενήργησε προς Καρτάλ Τεπέ και εκτόπισε ως την εσπέρα του Τούρκους από τις ανατολικές κλιτείς. Η εκκαθάριση της περιοχής συνεχίστηκε και την επόμενη, 5/18 Σεπτεμβρίου, καταληφθείσης μέχρι της μεσημβρίας της κορυφής υψομέτρου 1644 μ.

Νοτιότερα, στον τομέα της ΙΙΙ Μεραρχίας, συνέχισαν οι Τούρκοι τη νύχτα της 2/15 Σεπτεμβρίου και το πρωί της επόμενης την ενίσχυση του προγεφυρώματός τους, του εγκατασταθέντος επί των υψωμάτων Κιοσελέρ, διεκπεραιώσαντες ολόκληρο το σύνταγμα πεζικού.

Η ΙΙΙ Μεραρχία, αφού εξόρμησε περί την 15:00 ώρα με τμήματα πεζικού υποστηριζόμενα καλώς από πυροβολικό, εξανάγκασε τους Τούρκους να τραπούν σε άτακτη φυγή και πανικόβλητοι να ξαναπεράσουν το Σαγγάριο από τον πόρο και την προχείρως κατασκευασμένη γέφυρα. Περί την 17:00 ώρα ο αγών είχε λήξει με σοβαρές απώλειες των Τούρκων σε νεκρούς και αιχμαλώτους.

Στη Νοτίως του Πουρσάκ περιοχή το Β΄ Σώματος Στρατού, στον τομέα της V Τουρκικής Μεραρχίας,

τμήματα πεζικού πέρασαν το πρωί τον ποταμό, παρά το Γόρδιο και περί την μεσημβρία εξεδήλωσαν επιθετική ενέργεια, η οποία αποκρούστηκε. Αναληφθείσα αντεπίθεση επέτυχε να απωθήσει, ως την εσπέρα, τους Τούρκους εκείθεν του Σαγγαρίου.

Στον τομέα της XIII Μεραρχίας, παρά το Τεκέκιοϊ διαπεραιώθηκε τουρκικό σύνταγμα πεζικού, με γέφυρα επί σχεδιών, τη χαραυγή της 3/16 Σεπτεμβρίου και άρχισε να κινείται προς Δυσμάς, μέχρις ου, αφού έπεσε σε συνεχή φραγμό πυρός και πυροβολικού, καθηλώθηκε. Περί την 15:00 ώρα η μεραρχία ανέλαβε αντεπίθεση κατά μέτωπο και πλευρό και έτρεψε σε φυγή προς τη γέφυρα, το τουρκικό σύνταγμα. Η γέφυρα, όμως, είχε καταστραφεί από το πυροβολικό. Επακολούθησε πανικός, με αποτέλεσμα τον πνιγμό και αιχμαλωσία της μεγαλύτερης τουρκικής δυνάμεως.

ζ) Υποχώρηση της Στρατιάς εκ του Σαγγαρίου

Την 18:45 ώρα της 3/16 Σεπτεμβρίου, η Στρατιά εξέδωσε διαταγή προς τα Σώματα Στρατού, με την οποία γνώριζε την πρόθεσή της, όπως εγκαταλείψει τις παρά το Σαγγάριο θέσεις της και εγκατασταθεί, τελικά, εν αμύνη, επί της γραμμής ανατολικά του Εσκή Σεχήρ και καθόριζε τα αφορώντα της προς Δυσμάς κίνηση:

Γ΄ Σώμα Στρατού.

Εις εκτέλεση της ανωτέρω διαταγής, το Γ΄ Σώμα Στρατού κινήθηκε ως ακολούθως:

Η VII Μεραρχία την 10:00 ώρα της 4/17 Σεπτεμβρίου ήχθη επί της γραμμής Χαμάμ Τεπέ – Πουρσάκ ποταμός, επί της οποίας εγκαταστάθηκε αμυντικά, από της 17:00 ώρας. Η X Μεραρχία, έχουσα υπό την διοίκησή της και το Μικτό Απόσπασμα Μιχαλίτς, ξεκίνησε την 14:00 ώρα της 5/18 Σεπτεμβρίου από την περιοχή Μιχαλίτς, υπό την κάλυψη οπισθοφυλακών και ήχθη στο Κορτζού, ένθα στάθμευσε, περί την 22:00 ώρα της ίδιας ημέρας. Η III Μεραρχία συγκεντρώθηκε περί την 21:00 ώρα νοτιοδυτικά Ομαρλάρ, κινήθηκε εκείθεν προς Ντινοζού, υπό την κάλυψη οπισθοφυλακής και κινηθείσα καθ' όλη τη νύχτα, στάθμευσε το πρωί της 5/18 Σεπτεμβρίου, περί το χωριό Καντζάκ. Εκείθεν συνέχισε την 13:30 ώρα την κίνησή της και έφθασε, περί την 17:00 ώρα της ίδιας ημέρας στο Ντίνοζο, όπου στάθμευσε.

Β΄ Σώμα Στρατού.

Η κίνηση του Β΄ Σώματος Στρατού, προς την καθορισθείσα από τη Στρατιά, προς κατάληψη της γραμμής: ποταμός Πουρσάκ – Τσαλ νταγ Καλέ (υψ. 1190), έγινε ως ακολούθως:

Η IX Μεραρχία, αφού εκκίνησε από το Ντεμιρτζικιόϊ την 10:30 ώρα της 4/17 Σεπτεμβρίου, έφθασε την εσπέρα στο χωριό Καρκίν, όπου στάθμευσε. Οι V και XIII Μεραρχίες, αφού εκκίνησαν συγχρόνως περί την 19:00 ώρα της 4/17 Σεπτεμβρίου, υπό την κάλυψη οπισθοφυλακών, έφθασαν περί την μεσημβρία της επόμενης, 5/18 Σεπτεμβρίου επί της καθορισθείσης γραμμής, επί της οποίας εγκαταστάθηκαν αμυντικά.

Α΄ Σώμα Στρατού.

Το Α΄ Σώμα Στρατού, είχε εντολή της Στρατιάς να καταλάβει τα υψώματα Τσαλ νταγ (Καλέ) – Τεκέ Βεράν και να εξασφαλίσει το δεξιό της Στρατιάς. Τα άνω υψώματα κατέλαβε το Σώμα Στρατού με την III Μεραρχία εντός της 5/18 Σεπτεμβρίου. Την I Μεραρχία και την Ταξιαρχία Ιππικού διέταξε να συνεχίσουν παραμένουσες στην περιοχή Σιβρί Χισάρ. Τη II Μεραρχία του, η οποία μεταστάθμευσε από τη 14:00 ώρα, της 4/17 Σεπτεμβρίου από το Ντουμρέκ στο Γιαλινγλί, μετακίνησε το πρωί της επομένης, 9/18 Σεπτεμβρίου, στο Σιριφιέ (Σουγκλέρ). Η μεραρχία αυτή στάθμευσε περί την 21:00 ώρα της ίδια ημέρας στο Μπαλτζίκ Χισάρ.

Η αποχώρηση της Στρατιάς από την δυτικά του Σαγγαρίου τοποθεσία, έγινε χωρίς καμιά παρενόχληση από τον εχθρό.

η) Διείσδυση του τουρκικού ιππικού στα νώτα της Στρατιάς.

Οι Τούρκοι, προφανώς μη έχοντες δυνατότητες να καταδιώξουν Δυτικά του Σαγγαρίου τον αποχωρούντα Ελληνικό Στρατό, παρέμειναν με τον κύριο όγκο του στρατεύματός τους Ανατολικά του Σαγγαρίου, άπρακτοι. Χρησιμοποίησαν, όμως, κατάλληλα τις μονάδες του ιππικού ούτω:

Ι.- Ανέθεσαν στην 1η Μεραρχία Ιππικού να ενεργήσει κατά του άκρου αριστερού της ελληνικής διατάξεως. Η μεραρχία αυτή, λόγω της μικρής επιθετικής ισχύος, περιορίστηκε σε απλή παρενόχληση των ακραίων ελληνικών τμημάτων.

ΙΙ.- Μετονόμασαν την V Ομάδα Μεραρχιών εκ των 2ας, 3ης και 14ης Μεραρχιών Ιππικού σε V Σώμα Στρατού, το οποίο ενίσχυσαν με την 8η Μεραρχία Πεζικού, με τη Μεραρχία Μουρεττέπ, ευρισκομένη Νοτίως Φετίογλου και με τρεις ορειβατικές πυροβολαρχίες Σκόντα, οι οποίες κατανεμήθηκαν ανά μία στις 3 μεραρχίες ιππικού. Οι μεραρχίες ιππικού συγκεντρώθηκαν την εσπέρα της 31ης Αυγούστου / 13 Σεπτεμβρίου στο Κορτ Ταχαζίρ, όπου το Σώμα Στρατού πήρε εντολή να ανακόψει τις γραμμές συμπτύξεως της Ελληνικής Στρατιάς.

Την 4/17 Σεπτεμβρίου το V Σώμα Στρατού έφθασε στην περιοχή Τσιφτελάρ, όπου εγκατέστησε αμυντικά την 8η Μεραρχία και το πεζοπόρο τμήμα της Μεραρχίας Μουρεττέπ.

Την 5/18 Σεπτεμβρίου προώθησε, διά Μαχμουντιέ και Κασμιντιέ προς Βορρά, τις 2α και 3η Μεραρχίες Ιππικού και το έφιππο τμήμα της Μεραρχίας Μουρεττέπ, με αποστολή να αποκόψουν τη σιδηροδρομική γραμμή ανατολικά του Εσκή Σεχήρ και εφόσον η ενέργειά τους αυτή ήθελε εξελιχθεί υπό ευνοϊκές συνθήκες, θα συνέχιζαν την επιδρομή τους προς Εσκή Σεχήρ. Η 14η Μεραρχία Ιππικού κινήθηκε προς την κατεύθυνση του Σιβρί Χισάρ, ίνα επιτεθεί κατά των νώτων του δεξιού της Στρατιάς, αλλά επειδή προσέκρουσε, δυτικά του Σιβρί Χισάρ επί της Ι Ελληνικής Μεραρχίας, ανεστράφη και γύρισε στο Τσιφτελάρ.

Α ε ρ ο π ο ρ ι κ έ ς αναγνωρίσεις και βομβαρδισμοί

Η κίνηση του τουρκικού σώματος ιππικού, έγινε το πρώτον αντιληπτή την μεσημβρία της 3/16 Σεπτεμβρίου από αεροπορική αναγνώριση του εν Σαρίκιοϊ σμήνους αεροπλάνων.

Οι παρατηρητές με ερματισμένο φάκελο ριφθέντα στην περί το Σιβρί Χισάρ ευρισκομένη Ταξιαρχία Ιππικού, πληροφορούσε αυτή ότι δύναμη 3.000 – 4.000 ιππέων, ακολουθουμένη από ισχυρή φάλαγγα πεζικού, άρχισε, από της 11:00 ώρας να περνά τη γέφυρα Φετίογλου και να κινείται προς Σιβρί Χισάρ. Η Ταξιαρχία Ιππικού εξαπέστειλε αμέσως αναγνωρίσεις, οι οποίες διαπίστωσαν μόνο την ύπαρξη ισχυρής δυνάμεως ιππικού νοτίως της γεφύρας Φετίογλου, ουχί δε και τη διαπεραίωση της δυνάμεως ταύτης Βορείως του Σαγγαρίου. Παρά ταύτα, είναι γνωστό ότι το V Τουρκικό Σώμα Ιππικού, κινήθηκε προς τον ανάρρουν[30] του Σαγγαρίου, με τον όγκο της δυνάμεώς του, Νοτίως του ποταμού και ένα σύνταγμα ιππικού Βορείως τούτου. Συνεπώς το πόρισμα της αεροπορικής αναγνωρίσεως ήταν εσφαλμένο, τουτέστι η δύναμις, που είδε να περνά τη γέφυρα Φετίογλου θα κινείτο προς Σιβρί Χισάρ, ενώ τούτο κινήθηκε

30. Δηλ. προς το αντίθετο ρεύμα της ροής του ποταμού (Σ. τ. Ε.).

κατά μήκος της Βόρειας όχθης του Σαγγαρίου ποταμού. Δέον, συνεπώς, να αποφεύγει ο παρατηρητής – αεροπόρος κρίσεις και συμπεράσματα, μη ερειδόμενα επαναληπτικής αναγνωρίσεως, διότι ταύτα είναι φυσικό να επηρεάζουν τις αποφάσεις των διαφόρων κλιμακίων του στρατού.

Οι αναγνωρίσεις της Ταξιαρχίας Ιππικού παρακολούθησαν τις κινήσεις του τουρκικού ιππικού και την επόμενη, 4/17 Σεπτεμβρίου, καθ' ην σημείωσαν ότι τούτο κινείτο σε πολλές φάλαγγες δυτικά Βαϊσόλ, με κατεύθυνση προς το όρος Μπελ Μπουνάρ (Ν. Α. Τσιφτελάρ).

Η παρακολούθηση του V Τουρκικού Σώματος Στρατού συνεχίστηκε από την αεροπορία, της οποίας αναγνώριση εκτελεσθείσα το πρωί της 5/18 Σεπτεμβρίου, σημείωσε, περί τα 4 χιλιόμετρα Ανατολικά Τσιφτελάρ δύο τουρκικές φάλαγγες. Αυτές κινούνταν παραλλήλως αλλήλων, με διάστημα 500 μέτρων προς νοτιοδυτικά και ακολουθούντα από 25 περίπου ιππήλατα οχήματα. Η εμπροσθοφυλακή, δυνάμεως 1.500 πεζών και 200 περίπου ιππέων είχε φθάσει στο Μαχμουντιέ. Το σύνολο των δυνάμεων τούτων, κατά παρατηρητή, δεν φαινόταν μεγαλύτερο των 12.000 και ακολουθούνταν και από άλλες δυνάμεις.

Άλλη αεροπορική αναγνώριση, εκτελεσθείσα την 16:00 ώρα της ιδίας ημέρας, 5/18 Σεπτεμβρίου, σημείωσε, περί το Τσιφτελάρ, περί τους 800 ιππείς, κινούμενους προς τον ανάρρουν του Σεγίτ Σουτ, νοτιοανατολικά δε του χώρου, άλλη δύναμη 10.000 περίπου ανδρών, κινουμένη προς Τσιφτελάρ, σε δύο παράλληλες φάλαγγες, ακολουθούμενες από πυροβολικό και οχήματα.

Τη μέρα αυτή έκανα δυο αναγνωρίσεις στην περιφέρεια Τσιφτελάρ, από το αεροδρόμιο Εσκή Σεχήρ, μια το πρωί και μια το απόγευμα. Το πρωί παρατήρησα τις εκεί τουρκικές φάλαγγες και το απόγευμα βομβάρδισα τις εν κινήσει τουρκικές φάλαγγες. Από το βομβαρδισμό εκείνο, κατά τον οποίο χρησιμοποίησα τρεις αεροπορικές βόμβες των 16 κιλών εκάστη, σχημάτισα τη γνώμη ότι δεν ήσαν μόνο τα ελληνικά τμήματα, που έτρεμαν τον αεροπορικό βομβαρδισμό, αλλά και τα τουρκικά τοιαύτα.

Η αεροπορία ήταν καινοφανές όπλο, το οποίο τα στρατεύματα δεν είχαν συνηθίσει ακόμη να το αντιμετωπίζουν ως τοιούτο. Επί τη εμφανίσει οι στρατιώτες έβαλλαν εναντίον του, με όλα τα εις την διάθεσή τους μέσα (τυφέκια, οπλοπολυβόλα και πυροβόλα) και με το πυροβολικό ακόμη. Δεν ελάμβαναν υπόψη απόσταση, ύψος, ταχύτητα, κατεύθυνση. Αγνοούσαν πώς να καλυφθούν και νόμιζαν ότι ο καλύτερος τρόπος να αποφύγουν τον εκ του βομβαρδίσματος κίνδυνο, ήταν να τρέχουν και να διασκορπίζονται. Αγνοούσαν ότι κάθε βόμβα αεροπλάνου διαγράφει πρώτα την τροχιά της, απόρροια της ταχύτητας του αεροπλάνου και της κατευθύνσεως αυτού κατά τη στιγμή της ρίψεως και κατόπιν ακολουθεί η κατακόρυφη πτώση. Είχαν, βέβαια, διδαχθεί οι στρατιώτες, στοιχεία τινά αποκρύψεως οία η ακινησία, η έξοδος από την οδό και η κατάκλιση στα εκατέρωθεν χαντάκια, η λήψη πρηνούς θέσεως, η κάλυψη σε λάκκους, σε σκιές δένδρων, θάμνων, κτιρίων κ.λπ., καθώς και στοιχεία βολής κατά αεροπλάνων, αλλά με την εμφάνιση αεροπλάνου και ιδία με την έναρξη βομβαρδισμού υπό τούτου, λησμονούσαν τα διδαχθέντα και ο καθένας έκανε ό,τι νόμιζε καλύτερο για την προστασία του.

Κατά το απόγευμα εκείνο της 5/18 Σεπτεμβρίου 1921, αφού έκαμα μερικούς γύρους για να ελαττώσω αφενός το ύψος και για να αναγνωρίσω καλύτερα ποια τμήματα προσφέρονταν καλύτερα για βομβαρδισμό, άρχισα να ρίχνω τις βόμβες τη μια μετά την άλλη. Με την έκρηξη της πρώτης βόμβας οι εχθρικές φάλαγγες διασκορπίστηκαν προς όλες τις κατευθύνσεις. Άνδρες, πεζοί και έφιπποι, ζώα φορτηγά και μη, καθώς και ιπποκίνητα οχήματα έτρεχαν το καθένα προς διάφορη κατεύθυνση. Τίποτε δεν έμεινε στη θέση του. Τίποτε δεν εννοούσε να σταθεί κάπου. Οι πάντες και τα πάντα έτρεχαν. Εγώ συνέχισα να εκτελώ κύκλους υπεράνω των βομβαρδισθέντων τμημάτων και ταύτα να φεύγουν.

Κάποια στιγμή που αντελήφθην ότι το λευκοσιδηρούν δοχείο (γκαζοτενεκές), στο οποίο είχα τις βόμ-

βες μου, με εμπόδιζε στις κινήσεις μου, το άρπαξα και το πέταξα έξω από το αεροπλάνο. Αυτό ήταν: Ο τενεκές κατερχόμενος αντανακλούσε τις ηλιακές ακτίνες που προσέπιπταν διαφοροτρόπως επ' αυτού. Το γεγονός αυτό, τις οίδε, τι τρομερές εντυπώσεις παρήγαγε στους τρομοκρατημένους Τούρκους, οι οποίοι άρχισαν πλέον, δρομαίως οι πεζοί, εν καλπασμώ οι έφιπποι να απομακρύνονται του πιθανού σημείου πτώσεως. Όταν πλέον ο τενεκές αποφάσισε να προσγειωθεί, χωρίς, βέβαια, κανένα θόρυβο, και χωρίς να ακολουθήσει καμιά έκρηξη, αποφάσισαν οι Τούρκοι να διακόψουν τη φυγή και με βαριά βήματα να προχωρούν με προσοχή προς το σημείο πτώσεως. Ασφαλώς θα γέλασαν με την καρδιά τους, όταν αντιμετώπισαν το τσαλακωμένο γκαζοτενεκέ και όταν κατάλαβαν ότι υπήρξαν θύματα ενός ακίνδυνου και αθώου τενεκέ βενζίνης, ο οποίος στην προκείμενη περίπτωση φάνηκε στη φαντασία των αγροίκων Τούρκων πολύ ανώτερος της μηδαμινότητάς του.

Η διοίκηση της Στρατιάς, όταν πήρε τις πληροφορίες της αεροπορίας, το πρωί της 5/18 Σεπτεμβρίου, που επαληθεύθηκαν από απογευματινή αεροπορική αναγνώριση, διέταξε τα Σώματα Στρατού να κινηθούν το πρωί της επομένης, 6/19 Σεπτεμβρίου τις μη εν πρώτη γραμμή μεραρχίες ως ακολούθως:

- Την Ι Μεραρχία στην περιοχή Γιαβέρ Βιράν.
- Την ΙΧ Μεραρχία στην περιοχή Καϊμάζ
- Την Χ Μεραρχία στην περιοχή Εϊγιούζ Χαμάμ.

Τη διοίκηση των παραπάνω τριών μεραρχιών και της ΙΙ Μεραρχίας, που στάθμευε στο Μπαλτζίκ Χισάρ, ανέθεσε η Στρατιά στον διοικητή του Α΄ Σώματος στρατού, υποστράτηγο **Κοντούλη,** με εντολή να επετίθετο κατά του διά Τσιφτελάρ προς νοτιοδυτικά κινουμένων τουρκικών μεραρχιών.

Σε διαταγή της 0:30 ώρας της 6/19 Σεπτεμβρίου, η Στρατιά επαναλάμβανε τα ανωτέρω περί μετακινήσεως των μεραρχιών, καθόριζε τη συμμετοχή της Ανεξαρτήτου Μεραρχίας στην επίθεση κατά των τουρκικών δυνάμεων που εισέδυσαν, εκδήλωνε εκ νέου την πρόθεσή της να εγκατασταθεί, με διαδοχικά άλματα, επί της προ του Εσκή Σεχήρ, καθορισθείσης τοποθεσίας και διέτασσε τη μετατόπιση προς Δυσμάς του κυρίου μετώπου της, το οποίο θα αγόταν, τη νύχτα της 6/19 προς 7/20 Σεπτεμβρίου επί της γενικής γραμμής Καρτάλ Τεπέ – γέφυρα Γιαλινγκλί – υψώματα Καρατζά Βιράν – υψώματα Κινίκ, με το Γ΄ Σώμα Στρατού Βορείως του Πουρσάκ και το Β΄ Σώμα Στρατού Νοτίως του Πουρσάκ, έχον υπό την διαταγή του και την XII Μεραρχία. Οι κύριες φάλαγγες ξεκινούσαν με την επέλευση του σκότους.

Οι υπό την διοίκηση του Α΄ Σώματος Στρατού (υποστρατήγου **Κοντούλη,** υπαχθείσες τρεις μεραρχίες, κινηθείσες την 6/19 Σεπτεμβρίου, στάθμευσαν την εσπέρα, η Χ νοτιοανατολικά Αζιζιέ, Κισλά, η ΙΧ περί τα δύο χιλιόμετρα ανατολικά του χωριού Καϊμάζ και η Ι Μεραρχία, με την Ταξιαρχία Ιππικού στο Γιαβέρ Βιράν.

Η ΙΙ Μεραρχία, διαταχθείσα να αναζητήσει και επιτεθεί κατά του V Τουρκικού Σώματος Στρατού, συγχρόνως με την ενεργούσα από Δυσμάς Ανεξάρτητη Μεραρχία, κινήθηκε το πρωί της 6/19 Σεπτεμβρίου από το Μπαλτζίκ Χισάρ προς Χαμεντιέ. Περί την 9:20 ώρα μετεδόθη στη Μεραρχία από α ε ρ ο π λ ά ν ο, με ερματισμένο φάκελο η πληροφορία ότι την 9:10 ώρα σημειώθηκαν μεταξύ Μαχμουντιέ και Χαμιντιέ τουρκικές φάλαγγες δυνάμεως 4.500 περίπου ανδρών και ότι ελληνικές φάλαγγες κινούνταν από το Σαρί Καβακτσά νταγ και Ντερμπέντ, με κατεύθυνση προς νοτιοανατολικά. Η ΙΙ Μεραρχία κινήθηκε αμέσως προς Νότο, για την κατάληψη των υψωμάτων Τσερκές Τσαλί (υψ. 1136), προς ανακοπή της οδού υποχωρήσεως των τουρκικών δυνάμεων. (2ας Μεραρχίας Ιππικού και Μεραρχίας Μουρεττέτ).

Οι τουρκικές δυνάμεις αντιληφθείσες το άσκοπο της παρακολουθήσεως του τουρκικού ιππικού, εστράφη προς Δυσμάς και κινήθηκε προς Χαμιντιέ, ίνα αποκαταστήσει το σύνδεσμο με την Ανεξάρτητη Μεραρχία και καλύψει την προς Εσκή Σεχήρ κατεύθυνση από ανατολάς και νοτιοανατολικά. Αφού

έφθασε η Μεραρχία στο Χεμιντιέ στάθμευσε, αφού καλύφθηκε με προφυλακές προ όλες τις κατευθύνσεις. Καθ' όλη τη νύχτα διέρρεαν προς ανατολάς διά του Οστά Τεπέ και Ντουζ Τεπέ τουρκικά τμήματα ιππικού, τα οποία είχαν προωθηθεί μέχρι του χωριού Χαρμανταλί (30 μόλις χιλιόμετρα ανατολικά Εσκή Σεχήρ και 10 χιλιόμετρα Νοτίως της σιδηροδρομικής γραμμής).

Η Ανεξάρτητη Μεραρχία, υπό τον υποστράτηγο **Λεοναρδόπουλο Γεώργιο,** από τα 51ο, 52ο και 53ο Συντάγματα Πεζικού, Ημιλαρχία και Μοίρα Ορειβατικού Πυροβολικού προερχόμενη από την περιοχή Κίου συγκεντρώθηκε την 3/16 Σεπτεμβρίου στο Εσκή Σεχήρ.

Ο υποστράτηγος Μ. Ασίας **Λεοναρδόπουλος Γεώργιος** (1867 – 1936).

Κατόπιν διαταγής της Στρατιάς, η Ανεξάρτητη Μεραρχία συγκρότησε Μικτό Απόσπασμα από το 52ο Σύνταγμα Πεζικού και πεδινή πυροβολαρχία, το οποίο απέστειλε σιδηροδρομικώς στο Αλπίκιοϊ, το πρωί της 4/17 Σεπτεμβρίου, με αποστολή την εξασφάλιση των εκεί σιδηροδρομικών και οδικών γεφυρών, από επίθεση τμημάτων προερχομένων από Βορρά και βορειοανατολικά.

Τη μεσημβρία της 4/17 Σεπτεμβρίου διετάχθη η Ανεξάρτητος Μεραρχία την εκκένωση παντός μη μαχίμου στοιχείου το Σεϊντί Γαζή, να αφήσει εκεί μόνο τμήματα της στρατιωτικής διοικήσεως με επιτηρητική αποστολή και να συγκεντρωθεί ολόκληρη η Μεραρχία στο Εσκή Σεχήρ, έτοιμη να αχθεί προς Σεϊντί Γαζή ή Χαμιντιέ. Το εις Αλπίκιοϊ Μικτό Απόσπασμα θα είναι έτοιμο, όπως συνενωθεί με τη μεραρχία του.

Εις εκτέλεση της ανωτέρω διαταγής η Μεραρχία ενίσχυσε με τάγμα τη Στρατιωτική Διοίκηση Σεϊντί Γαζή, διαθέτουσα μονάχα μια διλοχία και περί τους 70 χωροφύλακας, μέχρι εκκενώσεως της κωμοπόλεως.

Την 5/18 Σεπτεμβρίου η Ανεξάρτητη Μεραρχία, μεταστάθμευσε από το Εσκή Σεχήρ στο Ντερμπέντ. Εκεί συγκεντρώθηκαν και τα μάχιμα τμήματα της Στρατιωτικής Διοικήσεως Σεϊντί Γαζή, δεδομένου ότι η πόλη εκκενώθηκε εντός της αυτής ημέρας από τους διάφορους σχηματισμούς, μεταφερθέντας στο Εσκή Σεχήρ.

Περί την 11:30 ώρα, της 5/18 Σεπτεμβρίου η Στρατιά πληροφορούσε το Μικτό Απόσπασμα Αλπικιόι ότι α ε ρ ο π ο ρ ι κ ή αναγνώριση σημείωσε την 8:30 ώρα στο Μαχμουντιέ τουρκική φάλαγγα 1.200 πεζών κινουμένη προς νοτιοανατολικά και περί του 200 ιππείς στο Χαμιντιέ. Το απόσπασμα διατασσόταν να καταλάβει τα υψώματα Σαρί Καβακτσά νταγ, νοτίως Αλπίκιοϊ. Πράγματι το πρωί της επομένης 8/16 Σεπτεμβρίου, το απόσπασμα εγκαταστάθηκε στο Σαρί Καβακτσά νταγ.

Η Ανεξάρτητη Μεραρχία εγκατέστησε περί την μεσημβρία της 6/19 Σεπτεμβρίου απόσπασμα, υπό τον στρατιωτικό διοικητή του Σεϊντί Γαζή, από τάγμα πεζικού, ουλαμό ορειβατικού πυροβολικού και από τα μάχιμα τμήματα της Στρατιωτικής Διοικήσεως επί του Κιζίλ Τεπέ (υψ. 1.050) (7 χιλιόμετρα Β.Δ. Σεϊντί Γαζή), ως σταθερά πλαγιοφυλακή προς κάλυψη της κινήσεως της μεραρχίας προς Χαμιντιέ.

Το απόσπασμα κατά την εγκατάστασή του εξεδίωξε την εκεί εγκατεστημένη τουρκική περίπολο ιππικού, μεθ' ο, με αναγνώριση εξακρίβωσε ότι στο Σεϊντί Γαζή υπήρχε μόνο μικρό τμήμα ιππικού. Η υπόλοιπη Ανεξάρτητη Μεραρχία κινήθηκε από το Χαμιντιέ, υπό την κάλυψη εμπροσθοφυλακής, όπου έφθασε την 19:00 ώρα της ίδιας ημέρας 6/19 Σεπτεμβρίου. Κατά την κίνησή της αντελήφθη ισχυρή φάλαγγα ιππικού κατερχόμενη από Σαρί Καβακτσά νταγ δι' Ορτά Τεπέ, Ντουζ Τεπέ προς Τσιφτελάρ. Η Μεραρχία, αφού στάθμευσε 3 χιλιόμετρα δυτικά του χωριού Χαμιντιέ, συνδέθηκε με την εν αυτή ΙΙ Μεραρχία.

Η συγκλίνουσα κίνηση των ελληνικών μεραρχιών κατά την 6/19 Σεπτεμβρίου, εξανάγκασε τις τουρκικές μεραρχίες ιππικού να παραιτηθούν των αντικειμενικών τους σκοπών και να αποσυρθούν εσπευσμένα, από τον Νοτίως του ποταμού Πουρσάκ χώρο, προς αποφυγήν εγκλωβισμού, εξερχόμενες εγκαί-

ρως του σχηματιζόμενου κλοιού. Τα επιτευχθέντα αποτελέσματα από τις τουρκικές μεραρχίες ιππικού, κατά την παρακινδυνευμένη επιδρομή τους, πλην της διαταραχής, την οποία προκάλεσαν στην κίνηση της αναδιπλουμένης Στρατιάς, ήταν λίαν πενιχρά, συνιστάμενα στην προσωρινή διακοπή της μεταξύ Στρατιάς και Εσκή Σεχήρ ενσύρματου τηλεπικοινωνίας και στη σύλληψη και καταστροφή 12 φορτηγών αυτοκινήτων και αιχμαλωσία μερικών από τους οδηγούς τους.

Οι ελληνικές μεραρχίες πρώτης γραμμής του Γ΄ Σώματος Στρατού (Απόσπασμα Μιχαλίτς, III και VII Μεραρχίες) εγκαταστάθηκαν εντός της νυκτός της 6/19 και 7/20 Σεπτεμβρίου, επί της γραμμής Καρτάλ Τεπέ – υψώματα ανατολικά των χωριών Κορτζού και Γκιοτσέ Αϊβά – διαβάσεις επί του όρους Σουντικέν νταγ. Όριο διαχωρισμού με το Β΄ Σώμα Στρατού ο ποταμός Πουρσάκ.

Οι μεραρχίες του Νοτίως Πουρσάκ Β΄ Σώματος Στρατού (V, XIII) απεσύρθησαν ανενόχλητες την εσπέρα της 6/19 Σεπτεμβρίου, κινηθείσες υπό την κάλυψη ισχυρών οπισθοφυλακών, εγκαταστάθηκαν αμυντικά, μέχρι του μεσονυκτίου επί της γραμμής υψώματα Α. Ιμικλέρ – υψ. 1332 – χωριό Ελικλί.

Η XII Μεραρχία, η οποία είχε υπαχθεί υπό τη διοίκηση του Β΄ Σώματος Στρατού, αποσυρθείσα από την ανατολικά Σιβρί Χισάρ γραμμή Τσαλ νταγ (Καλέ) – Τεκέ Βιράν τη νύχτα της 6/19 Σεπτεμβρίου ήχθη με νυχτερινή πορεία στο Μπαχτσεντζίκ, ένθα και στάθμευσε περί την 4:30 ώρα της επομένης, 7/20 Σεπτεμβρίου, καταλαβούσα τη γραμμή από του ύψους Ελικλί, μέχρι 1.000 μ. Ν. Α. Κινίκ.

7/20 Σεπτεμβρίου 1921

Κατά τη μέρα αυτή οι υπό τη διοίκηση του Α΄ Σώματος Στρατού ενεργούσες μεραρχίες (X, IX, II και I) κινήθηκαν ως ακολούθως:

- Η X Μεραρχία από Αζιζιέ Κισλά εις Ορτά Τεπέ.
- Η IX Μεραρχία από την περιοχή Καϊμάς στο Μαχμουντιέ.
- Η II Μεραρχία παρέμεινε στο Καμιντιέ.
- Η I Μεραρχία με την Ταξιαρχία Ιππικού εγκαταστάθηκαν στα υψώματα Τσερκές Τσαλί (υψ. 1136).
- Η Ανεξάρτητη Μεραρχία κινήθηκε από το πρωί προς Μαλίκ Μπασί Τεπέ, όπου έφθασε την 16:00 ώρα, εγκατασταθείσα αμυντικά στα υψώματα ταύτα. Συγχρόνως κατέλαβε το Σεϊντί Γαζή με διλοχία και διμοιρία πολυβόλων, του επί του Κιζίλ Τεπέ Αποσπάσματος και διέθεσε τάγμα εις Ντερμπέντ προς εξασφάλιση των συγκοινωνιών της.

8/21 Σεπτεμβρίου 1921

Η Ανεξάρτητη Μεραρχία προκειμένου, σύμφωνα με διαταγή της Στρατιάς, να επιστρέψει στο Ντερμπάντ, εξέλεξε δρομολόγιο διερχόμενο διά Σεϊντί Γαζή, ίνα εφοδιαστεί εκεί με άρτο. Την 10:00 ώρα προαπέστειλε τα μεταγωγικά της και το μεσημέρι ξεκίνησε η φάλαγγα της μεραρχίας, προπορευόμενης της ημιλαρχίας. Τα μεταγωγικά, κατά την είσοδο στην πόλη Σεϊντή Γαζή, βλήθηκαν με πυρά πεζικού. Άλλαξαν αμέσως κατεύθυνση και ετράπησαν προς τα υψώματα του Κιζίλ Τεπέ (υψ. 1.110), όπισθεν των οποίων καλύφθηκαν. Τη στιγμή εκείνη η 1η Τουρκική Μεραρχία ενεργούσε επιθετικώς κατά της εις Σεϊντί Γαζή διλοχίας. Η Ημιλαρχία, εμπλακείσα σε αγώνα πεζομαχούσε. Εντός ολίγου ενεπλάκη σε σκληρό

αγώνα και η εμπροσθοφυλακή της Μεραρχίας (53ο Σύνταγμα Πεζικού). Περί την 13:00 ώρα, το αριστερό του Συντάγματος, πιεζόμενο ισχυρώς, άρχισε να συμπτύσσεται.

Ο διοικητής της μεραρχίας ενέπλεξε στον αγώνα και το διαθέσιμο 51ο Σύνταγμα Πεζικού με Μοίρα Ορειβατικού Πυροβολικού. Περί την 15:45 οι Τούρκοι άρχισαν να κάμπτονται και να συμπτύσσονται. Την 17:00 ώρα ο αγών είχε λήξει με πλήρη υποχώρηση των Τούρκων προς Νότο, προς αποφυγή αποκοπής τους υπό της κινουμένης προς Τσιβισλί ΙΙ Μεραρχίας. Η Ανεξάρτητος Μεραρχία στάθμευσε στο Σεϊντί Γαζή, υπό την κάλυψη προφυλακών. Κατά τον ημερήσιο αυτό αγώνα η Ανεξάρτητος Μεραρχία έπαιρνε το βάπτισμα του πυρός.

Από τα τμήματα του Αποσπάσματος Κιζίλ Τεπέ, διαθέτοντος 6 λόχους και 70 χωροφύλακες, μόνο μια διλοχία μετέσχε του αγώνος, καταλαβούσα θέσεις Ανατολικά του κατοικημένου τόπου.

Την 11/24 Σεπτεμβρίου 1921, ο **Βασιλεύς Κωνσταντίνος** απεύθυνε διάγγελμα προς το στρατό επί τη επιστροφή του από την εκστρατεία προς Άγκυρα. Ήταν διάγγελμα απολογίας και έδινε απαράδεκτη εικόνα της καταστάσεως όχι ανταποκρινόμενη στην πραγματικότητα. Είναι αναμφισβήτητη γι' αυτό η κυβερνητική ευθύνη. Έλεγε μεταξύ των άλλων: *Άμα συμπληρώσετε και το ολίγο έργο που σας απομένει θα επιστρέψετε σπίτια σας ευτυχείς και υπερήφανοι ότι μεγαλώσατε και δοξάσατε την αγαπητή μας πατρίδα.*

Την ίδια μέρα είχε φθάσει με το πλωτό νοσοκομείο «Κωνσταντινούπολις» η **Ελισάβετ**, σύζυγος του Διαδόχου.

Η 13/26 Σεπτεμβρίου ορίστηκε ημέρα αναχωρήσεως του **Βασιλέως Κωνσταντίνου** δι' Αθήνας. Ο **Γούναρης** είχε τηλεγραφήσει στον **Θεοτόκη** ότι περίττευε πλέον η εκεί διαμονή. Η Κυβέρνηση εξυπηρετούσα πολιτική σκοπιμότητα είχε προετοιμάσει να τύχη ο Βασιλεύς θερμής υποδοχής εις τας Αθήνας. Ο πρίγκιπας **Νικόλαος,** στο ημερολόγιό του επικρίνει την ενέργεια αυτή της Κυβερνήσεως και γράφει για το **Γούναρη**: *... Δυστυχώς δεν είναι ο άνθρωπος των δυσκόλων και ανωμάλων καταστάσεων, δεν έχει την άκαμπτη εκείνη θέληση, που απαιτείται για να κυβερνήσει τη χώρα... Περιστοιχίζεται από ανθρώπους μετρίας ικανότητος .... Δεν ευρίσκονται εις το ύψος των θέσεών των υπό έποψη διοικητική, ούτε υπό έποψη επαγγελματική...*

Ο πρίγκηπας **Νικόλαος** (1872 – 1938).

Την 14/27 Σεπτεμβρίου, ημέρα Τρίτη αναχώρησε ο **Βασιλεύς Κωνσταντίνος** από την Προύσα για τας Αθήνας με το πλωτό νοσοκομείο «Κωνσταντινούπολις».

θ) Εγκατάσταση της Στρατιάς επί της ανατολικώς του Εσκή Σεχήρ τοποθεσίας

Η Στρατιά, με γενική διαταγή επιχειρήσεων της 16:00 ώρας της 7/20 Σεπτεμβρίου διέτασσε τη συνέχιση της κινήσεως των Σωμάτων Στρατού για την εγκατάσταση επί της προ του Εσκή Σεχήρ καθορισθείσης τοποθεσίας.

8/21 – 14/27 Σεπτεμβρίου 1921

Γ΄ Σώμα Στρατού.

Το Σώμα τούτο κατέλαβε και οργάνωσε μέχρι της 14/27 Σεπτεμβρίου την αμυντική τοποθεσία Ντεντέ

Τεπέ – Σινιαλί Καγιά – Σαρή Καβαρτζά νταγ – Ορτά Τεπέ. Τη ζώνη του διαίρεσε σε δυο τομείς χωριζόμενους απ' αλλήλων από τον ποταμό Πουρσάκ και διέθεσε εις μεν τον αριστερό τομέα (Βόρεια) την ΙΙΙ Μεραρχία (μείον τάγμα) εκτεινόμενη προς Βορρά μέχρι των υψωμάτων Γιαριμτσά (Τσαριτζά), εις δε τον δεξιό τομέα (Νότιο) τη Χ Μεραρχία συν τάγμα, εκτεινόμενη προς Νότο μέχρι του Σιγίτ Σου, αποτελούντες το όριο μεταξύ των Γ΄ και Β΄ Σωμάτων Στρατού.

Η ευρισκομένη στην περιοχή Καγί VII Μεραρχία συγκεντρώθηκε, την 14/27 Σεπτεμβρίου στον καθορισθέντα αυτής χώρο σταθμεύσεως Καρατζά Κογιούκ – Χασάν Μπέη, ένθα αφίκετο και το διατεθέν προσωρινώς στην ΙΙΙ Μεραρχία, 37ο Σύνταγμα Πεζικού. Η Μεραρχία αυτή αποτελούσε την εφεδρεία του Σώματος Στρατού. Οι μη μεραρχιακές μονάδες και ο Σταθμός Διοικήσεως του Σώματος τούτου, στάθμευσαν στο Εσκή Σεχήρ.

Ακραίος σιδηροδρομικός σταθμός, προς ανατολάς οριζόταν από 13/26 Σεπτεμβρίου το Ακ Μπουνάρ. Το τμήμα της σιδηροδρομικής γραμμής, από της γεφύρας Αλπίκιοϊ μέχρι του σ. σ. Ακ Μπουνάρ θα καταστρέφονταν την 18:00 ώρα της 13/26 μέχρι το πρωί της επομένης.

Β΄ Σώμα Στρατού.

Η ΙΧ Μεραρχία αυτού, αφού εκκίνησε από το Μαχμουντιέ την 6:30 ώρα της 8/21 Σεπτεμβρίου, έφθασε και κατέλαβε αυθημερόν τον καθορισθέντα σ' αυτή τομέα μεταξύ Σεγίτ Σου και Μαλία Μπασιτεπέ συμπεριλαμβανομένου. Από την 9/22 Σεπτεμβρίου επανήλθε στο Σώμα Στρατού.

Το Σώμα Στρατού με τις άλλες δυο Μεραρχίες του (V και XIII) συνέχισε την 10/23 Σεπτεμβρίου την κίνησή του προς Νότο, ίνα ολοκληρώσει την κατάληψη του νοτίως Σεγίτ Σου τμήματος της αμυντικής τοποθεσίας. Εγκατέστησε τη V Μεραρχία δεξιά (Νοτίως) της ΙΧ στον τομέα τον μεταξύ του Μπαρνακτάς Σου και των περί το Τζεβιολί υψωμάτων, με εντολή, πλην της τοιαύτης αμύνης του τομέα της και εξασφαλίσεως των από Νότου και νοτιοδυτικών αγουσών προς Σεϊντί Γαζή διαβάσεων.

Η XIII Μεραρχία στάθμευσε στο χώρο Γενίκιοϊ – Τσουκούρ Αγγίλ (Τσουκούρ Αγκιά) – Ουρμπάν (Ουριάν Μπαπά) ως εφεδρεία του Σώματος Στρατού.

Α΄ Σώμα Στρατού.

Από τις μεραρχίες του Α΄ Σώματος Στρατού:

Η Ι Μεραρχία συγκεντρώθηκε την 11/24 Σεπτεμβρίου στον καθορισθέντα από το Σώμα Στρατού, χώρο σταθμεύσεως μεταξύ Σουλτανιέ και του χειμάρρου Σουλτάνι.

Η ΙΙ Μεραρχία συγκεντρωθείσα την 10/23 Σεπτεμβρίου στο Σεϊντί Γαζή κινήθηκε την επομένη 12/25 Σεπτεμβρίου προς περιοχή Χαμάμ Χαλτ (20 χιλιόμετρα Β. Αφιόν Καραχισάρ) όπου έφθασε την 14:00 ώρα της 14/27 Σεπτεμβρίου, τεθείσα υπό την διοίκηση του νοτίου συγκροτήματος μεραρχιών.

Η XII Μεραρχία, αποχωρισθείσα του Β΄ Σώματος Στρατού έφθασε εντός της 10/23 Σεπτεμβρίου περί το Σουλτανιέ, χώρο συγκεντρώσεως του Α΄ Σώματος Στρατού, όπου στάθμευσε.

Το πρωί της 12/25 Σεπτεμβρίου οι μεραρχίες του Σώματος Στρατού, αποτελούντος εφεδρεία της Στρατιά, μετακινήθηκαν, η Ι προς το Ντερμπέντ, όπου στάθμευσε, η XII περί το Μουταλίμπ και η VII στην περιοχή Καγί (Γιακά Καγιά).

Ανεξάρτητος Μεραρχία

Η Μεραρχία αυτή, αφού έφθασε την 10/23 Σεπτεμβρίου στο Εσκή Σεχήρ, στάθμευσε εκεί μέχρι της 13/26 Σεπτεμβρίου, οπότε κινήθηκε προς Καράκιοϊ. Την 14:30 ώρα της 13/26 Σεπτεμβρίου, έφθασε και στάθμευσε παρά το χωριό Αβγκίν. Το 52ο Σύνταγμα αυτής με την πεδινή πυροβολαρχία, αφού έφθασε

την επόμενη 14/27 Σεπτεμβρίου στο Αβγκίν προωθήθηκε στο Σεϋγκούντ, όπου στάθμευσε.

Ταξιαρχία Ιππικού

Αύτη, αφού συνέχισε την 10/23 Σεπτεμβρίου την κίνησή της, έφθασε στο Εσκή Σεχήρ, όπου στάθμευσε προς ανάπαυση και ανασυγκρότηση.

ι) Η καταστροφή της σιδηροδρομικής γραμμής

Οι Τούρκοι, κατά τη σύμπτυξή τους ανατολικά του Σαγγαρίου, μετά τη μάχη της 8/21 Ιουλίου, είχαν αχρηστεύσει τη σιδηροδρομική γραμμή, διά καταστροφής δύο γεφυρών, εκάστης μήκους τριάκοντα μέτρων επί του ποταμού Πουρσάκ, μικρότερων τύπων γεφυριών και της επί του Σαγγαρίου ποταμού γεφύρας Μπεϊλίκ Κιοπρού. Τις γέφυρες αυτές, πλην της του Μπεϊλίκ Κιοπρού είχε επισκευάσει η Υπηρεσία Σιδηροδρόμων της Στρατιάς και είχε καταστήσει εκμεταλλεύσιμη τη σιδηροδρομική γραμμή, διαδοχικά από Εσκή Σεχήρ μέχρι Σαγγαρίου.

Η Στρατιά, κατά την επιστροφή της, μετά τις μάχες του Σαγγαρίου, στην ανατολικά Εσκή Σεχήρ αμυντική τοποθεσία, κατέστρεψε διαδοχικά και ριζικά τη σιδηροδρομική γραμμή από σημείου κειμένου 8 χιλιόμετρα περίπου ανατολικά του Σαγγαρίου, μέχρι του σιδηροδρομικού σταθμού Ακ Μουνάρ. Το πέραν του Σαγγαρίου τμήμα, μήκους 8 χιλιομέτρων κατεστράφη την 30ή Αυγούστου / 12 Σεπτεμβρίου, προ της συμπτύξεως της VII Μεραρχίας. Το δε τμήμα μεταξύ Μπεϊλίκ Κιοπρού και Σ. Στρατού Ακ Μπουνάρ, μήκους 134ων χιλιομέτρων, κατεστράφη διαδοχικά, κατά τμήματα, αφού συνδυάστηκε η καταστροφή χρονικά με την κίνηση της αποχωρούσης Στρατιάς. Πάντως την 13/26 Σεπτεμβρίου κατεστράφη το τελευταίο τμήμα, από Αλπικιό»ι μέχρι Σ. Στρατού Ακ Μπουνάρ.

Η καταστροφή ήταν ριζική επειδή επεκτάθηκε πέραν των γεφυρών και στην καταστροφή της γραμμής, σιδηροτροχιά προς σιδηροτροχιά και της τηλεγραφικής γραμμής στύλο προς στύλο. Γινόταν δε με δυναμίτιδα. Οι κτιριακές εγκαταστάσεις καταστρέφονταν διά πυρός. Αχρηστευόταν, τέλος, το σύστημα υδρεύσεως,

Ουσιώδεις παρατηρήσεις επί των επιχειρήσεων Σαγγαρίου

1.- Η προέλαση προς Άγκυρα άρχισε την 1/14 Αυγούστου 1921. Οι επιχειρήσεις άρχισαν δυτικά του Σαγγαρίου και επεκτάθηκαν βαθμηδόν προς Ανατολάς. Το πεδίο μάχης, Ανατολικά του Σαγγαρίου ήταν ορεινό και είχε ανάπτυγμα 70 χιλιομέτρων και βάθος 30 χιλιομέτρων.

Την 7/20 Αυγούστου άρχισε η διάβαση του Σαγγαρίου ποταμού και από τη 10/23 Αυγούστου η επίθεση εναντίον της αμυντικής τοποθεσίας του εχθρού. Μετά σκληρότατο και αιματηρότατο αγώνα, οι Τούρκοι συμπτύχθηκαν στη δεύτερη αμυντική τους τοποθεσία. Και αυτή, όμως κατελήφθη από τον Ελληνικό Στρατό, ύστερα από σκληρές μάχες, που διήρκεσαν από 17/30 Αυγούστου έως 23 Αυγούστου / 5 Σεπτεμβρίου. Τότε η επίθεση ανεκόπη για ανασύνταξη, ανεφοδιασμό και ανάπαυση των κεκοπιακότων τμημάτων του στρατού μας.

Δέον να γίνει ιδιαίτερη μνεία της αφανούς δράσεως της α ε ρ ο π ο ρ ί α ς μας, η οποία, παρά το ευάριθμο και πεπαλαιωμένο υλικό που διέθετε, εξυπηρέτησε με τις πληροφορίες της ικανοποιητικά τον αγώνα, τόσο κατά την προπαρασκευή των επιχειρήσεων, όσο και κατά τη διεξαγωγή αυτών. Η Στρατιά είχε από την αεροπορία πληροφορίες, τόσο επί της αμυντικής οργανώσεως της ανατολικά του Σαγ-

γαρίου τοποθεσίας, όσο και των αποτελεσμάτων, καθ' εκάστη, του αγώνα και των μετακινήσεων του Κεμαλικού στρατού. Οι ελάχιστοι αεροπόροι μας είναι άξιοι επαίνων και θαυμασμού για το έργο που επιτέλεσαν στην εκστρατεία προς Άγκυρα και κατά την επιστροφή. Σπάνια τόσοι λίγοι, έπραξαν τόσα πολλά με αεροπλάνα μη παρέχοντα καμιά ασφάλεια και καμιά άνεση. Ποτέ επιτελείς Στρατιάς ή άλλης μεγάλης μονάδος, σκέφθηκαν να χρησιμοποιήσουν αεροπλάνα της εποχής εκείνης για κατόπτευση του πεδίου της μάχης, καίτοι η εχθρική αεροπορία απέφευγε την εμφάνισή της.

2.- Η Διοίκηση της Στρατιάς, επηρεασθείσα από το μέγεθος των απωλειών, που έφθασαν, το τρίτο τα δυνάμεως που παρατάχθηκε, από τις δυσχέρειες ανεφοδιασμού και από την υπεροχή του τουρκικού πυροβολικού, διέταξε διακοπή της επιθέσεως εναντίον της τρίτης τουρκικής τοποθεσίας, που κάλυπτε την Άγκυρα απέχουσα 80 έως 100 χιλιόμετρα. Η ανακοπή της επιθέσεως οφειλόταν, κυρίως, στο δισταγμό της Στρατιάς, αν έπρεπε να συνεχισθεί η επίθεση ή να λάβει χώρα σύμπτυξη.

Σε σύσκεψη του Βασιλέως, του **Ξ. Στρατηγού** και του υπουργού των Στρατιωτικών προέκυψε ότι επιβαλλόταν η λήψη οριστικής αποφάσεως. Προς τούτο απεστάλη εις Αθήνας ο **Ξ. Στρατηγός** προς συνεννόηση με τον πρωθυπουργό.

Η Τουρκική Διοίκηση διαγνώσασα την ελληνική αδυναμία ανέλαβε αντεπίθεση την 27 Αυγούστου / 9 Σεπτεμβρίου. Οι ελληνικές δυνάμεις αμύνθηκαν λυσσωδώς και ανέκοψαν την εχθρική επίθεση. Ο διοικητής της Στρατιάς, με υπόμνημά του, ρωτούσε περί του πρακτέου τον πρόεδρο της Κυβερνήσεως. Κατόπιν τούτου αποφασίστηκε η σύμπτυξη της Στρατιάς Δυτικά του Ανατολικού κλάδου του Σαγγαρίου, ήτις και πραγματοποιήθηκε με θαυμαστή επιτυχία τη νύχτα της 30ής Αυγούστου / 12 Σεπτεμβρίου 1921. Η Στρατιά παρέμεινε εκεί επί μικρό χρονικό διάστημα για την ασφαλή μεταφορά του υλικού και την καταστροφή της σιδηροδρομικής γραμμής και τέλος, την 8/21 Σεπτεμβρίου επανήλθε στην αρχική γραμμή εξορμήσεως, δηλ. 50 περίπου χιλιόμετρα ανατολικά του Εσκή Σεχήρ – Σεϊντή Γαζή.

Την 25 Αυγούστου / 8 Σεπτεμβρίου 1921 ο Βασιλεύς είχε πάρει τηλεγράφημα του **Αν. Παπούλα,** στο οποίο ανέφερε ότι, μεταξύ άλλων: *Ο στρατός επιτέλεσε έργο παμμέγιστο... Η μη προώθηση προς Άγκυρα ... δεν δύναται να μειώσει τη σημασία της μεγάλης νίκης, την ήρατο η Στρατιά παρά τις όχθες του Σαγγαρίου και ήτις υπήρξε η επιφανεστέρα της όλης εκστρατείας ... Εις την Κυβέρνηση εναπόκειται .... να αποφασίσει τι δέον γενέσθαι*

Εξετίθετο δηλ. η στυγνή πραγματικότητα. Η Κυβέρνηση προέκρινε τη σύμπτυξη, η οποία και από ψυχολογικής μόνο σκοπιάς να κρινόταν ήττα. Ήταν η αρχή της συμφοράς. Το στρατιωτικό θαύμα της επιχειρήσεως του Σαγγαρίου δεν διαφημίστηκε, τότε, ούτε εσωτερικώς, ούτε εξωτερικώς. Οι πάντες ανέμεναν ως σίγουρη την κατάληψη της Άγκυρας.

Ο **Γούναρης** στην απάντησή του προς τον **Παπούλα** τόνιζε ότι οι μέχρι τότε μεγάλες επιτυχίες του στρατού μας, δεν ήσαν φύσεως τοιαύτης, που να επιτρέπουν στην Κυβέρνηση να αρχίσει διαπραγματεύσεις ή και να επικαλεσθεί μεσολάβηση τρίτων. Αλλά η απάντηση αυτή δεν πρόφθασε να επιδοθεί στον **Παπούλα,** όταν ελήφθη νέο τηλεγράφημα της Στρατιάς αγγέλλον ότι προς μείζονα ασφάλεια της Στρατιάς, αποφάσισε να υποχωρήσει μεθ' όλων των δυνάμεών της επί της αριστερής (Δυτικής) όχθης του Σαγγαρίου.

Βεβαίως ο πρωθυπουργός είχε αφήσει την πρωτοβουλία ενεργείας στον **Παπούλα** αλλ' υπολόγιζε ότι θα τον τηρούσε ενήμερο των σχεδίων του. Ήδη πρωθυπουργός και υπουργός των Στρατιωτικών βρέθηκαν προ τετελεσμένου γεγονότος. Ο Βασιλεύς ανησυχεί από τη δημιουργηθείσα κατάσταση και αποδίδει αυτή *εις νευρικότητα του Επιτελείου της Στρατιάς, το οποίο φαίνεται να έχει απολέσει την ψυ-*

χραιμία της σκέψεως. Δεν είναι απίθανο να συνετέλεσε εις τούτο και η ανάγκη, εις την οποία ευρέθη το Επιτελείο να προσεγγίσει πλέον του δέοντος την πρώτη γραμμή του πυρός...

3.- Κατά τη γνώμη του Βασιλέως, την οποία ο Βασιλόπαις **Νικόλαος** καταχωρεί στο ημερολόγιό του, αντίθετα προς το υψηλό ηθικό του στρατού και των μαχόμενων, είχε υποστεί κλονισμό η ανώτατη ηγεσία του στρατεύματος.

Ο συνταγματάρχης **Γαβαλιάς,** επιτελάρχης του Β΄ Σώματος Στρατού, που διοικούσε ο Βασιλόπαις **Ανδρέας**, όταν έφθασε στην Προύσα την 1/14 Σεπτεμβρίου, ανέφερε ότι, κατά τη γνώμη του, οι τελευταίες αποφάσεις αναστολής των επιχειρήσεων οφείλονται στη νευρικότητα του επιτελείου της Στρατιάς.

Ο πρίγκιπας **Νικόλαος** είχε την εντύπωση ότι η φθορά της Κυβερνήσεως είναι τοιαύτη, ώστε και αν ακόμη ο λαός διατηρούσε ευγνωμοσύνη έναντι του Βασιλέως, για την τετράμηνη παραμονή του στη Μ. Ασία, δε επρόκειτο από αυτό να ωφεληθεί η Κυβέρνηση.

4.- Η προπαγάνδα του **Κεμάλ** υπερέβαινε κάθε όριο και παρουσίαζε την ελληνική σύμπτυξη ως άτακτη υποχώρηση. Ο Κεμάλ ζητούσε όχι τη Σμύρνη μόνο, αλλά και την Αδριανούπολη (Ανατολική Θράκη) και σύγχρονα διεκήρυττε ότι τα στρατεύματά του καταδίωκαν τα υποχωρούντα ημέτερα. Η διεθνής κοινή γνώμη είχε ήδη σχηματίσει τη γνώμη ότι η ελληνική εκστρατεία είχε αποτύχει και ότι η Ελλάς δεν ήταν δυνατό να αντέξει στο οικονομικό βάρος της παρατάσεως του πολέμου.

Η λήξη της μάχης του Σαγγαρίου είχε δώσει στους Τούρκους αυτοπεποίθηση. Αυτό συνάγεται από απόσπασμα λόγου του **Μουσταφά Κεμάλ**: *Η μεγάλη μάχη του Σαγγαρίου, η οποία διεξήχθη από τις 10/23 Αυγούστου μέχρι της 3 Αυγούστου / 13 Σεπτεμβρίου, που διήρκεσε άνευ διακοπής 22 ημέρες και 22 νύχτες, συνιστά μοναδικό παράδειγμα μάχης της μεγαλύτερη διάρκειας όχι μόνο δια την ιστορία της νέας Τουρκίας, αλλά και δια τις σελίδες της παγκόσμιας ιστορίας.*

Μετά την τακτική νίκη των Ελλήνων του Ιουνίου – Ιουλίου 1921, η κατάσταση που δημιουργήθηκε στην Άγκυρα, ήταν εξόχως δυσάρεστη. Αρχικά στόχος ήταν ο **Ισμέτ Πασάς** και όταν ο **Μουσταφά Κεμάλ** ανέλαβε την υπεράσπισή του, η κατακραυγή εστράφη εναντίον του. Εντός του κλίματος της ηττοπάθειας, που είχε κυριαρχήσει, ο **Μουσταφά Κεμάλ** ελισσόταν. Έδωσε την εντύπωση ότι πιέστηκε να αναλάβει αυτός την ευθύνη και την Αρχιστρατηγία, ενώ ο **Κεμάλ** επιδίωκε την πρόκληση για να επιβάλει τους όρους του, όπερ και επέτυχε. Και τότε, διαθέτων πλήρεις εξουσίες κήρυξε γενική κινητοποίηση, εξηύρε τα απαραίτητα οικονομικά μέσα με επιτάξεις και κατασχέσεις, ανερχομένας μέχρι του ποσού του 40% της περιουσίας εκάστου. Με τον τρόπο αυτό συστήθηκαν νέες στρατιωτικές εφεδρείες και εξασφαλίστηκαν ζώα, τροφές και μεταφορικά μέσα. Στον **Ισμέτ** ανετέθη η ευθύνη ολόκληρη για τον αγώνα κατά των Ελλήνων, υπαχθέντος υπ' αυτόν και του Νοτίου Μετώπου.

Ο Τουρκικός Στρατός κατά την τακτική ήττα του, τον Ιούνιο – Ιούλιο 1921 επέτυχε να απαγκιστρωθεί γρήγορα και να συγκεντρωθεί στην ανατολική όχθη του Σαγγαρίου ποταμού, συναποκομίζων όλα τα εφόδια και το τροχαίο σιδηροδρομικό υλικό (24 ατμομηχανές και 250 βαγόνια). Εκμεταλλεύθηκε το χρόνο ανασυντάξεως και ανάπαυλας του Ελληνικού Στρατού για να οργανώσει τρεις κατά βάθος τοποθεσίες αμύνης μεταξύ Σαγγαρίου και Αγκύρας. Άφησε, δυτικά του Σαγγαρίου, φυλάκια προς επιτήρηση και συγκρότησε στα μετόπισθεν ισχυρές εφεδρείες.

Μετά την κατάληψη της πρώτης αμυντικής τοποθεσίας, ο αγών συνεχίστηκε με την ίδια ζωηρότητα και στη δεύτερη τοποθεσία αμύνης, στην οποία δέσποζαν οι ορεινοί όγκοι του Τσαλ Αντίζ και οι βορείως του Καλέ Γκρότο θέσεις. Ο **Ισμέτ** απέδιδε, όλως ιδιαιτέρως, σημασία στην τοποθεσία αυτή. Ο Ισμέτ, παρά το κρίσιμο της καταστάσεως επέμενε να απαγορεύει την εγκατάλειψη και σπιθαμής εδάφους. Παρά

πάσα διαταγή, όμως, και η δεύτερη τοποθεσία δεν αντέστη στη θυελλώδη κίνηση των Ελλήνων. Δεν υπολείπονταν παρά η τρίτη τοποθεσία αμύνης.

Ο **Ισμέτ** παρατηρεί: *Είχαμε υποστεί μεγάλες απώλειες, αλλά και οι απώλειες του εχθρού, δεν ήσαν μικρότερες των ιδικών μας. Εκτός αυτού οι Έλληνες αντιμετώπιζαν δυσκολίες ανεφοδιασμού. Το τουρκικό ιππικό υπό τον* **Φαχρεντίν Αλτάι** *δεν έπαυσε ούτε στιγμή να επιτίθεται εναντίον όλων των σημείων ανεφοδιασμού. Προς στιγμήν διέτρεξε κίνδυνο να αιχμαλωτισθεί και ο στρατηγός* **Παπούλας** *με το διάδοχο* **Γεώργιο**.

Την πρώτη εβδομάδα του Σεπτεμβρίου (παλαιού ημερολογίου) ο **Ισμέτ** αντελήφθη ότι στην αριστερή πτέρυγα οι Έλληνες είχαν κλονισθεί και έδειχναν τάσεις υποχωρήσεως. Προπαρασκεύασε, όθεν και ανέλαβε ισχυρότατη αντεπίθεση κατά της αριστερής ελληνικής πτέρυγας. Οι απώλειες εκατέρωθεν ήταν σοβαρές. Οι Έλληνες διατήρησαν τις θέσεις τους και την επόμενη αντεπιτέθηκαν. Τέλος οι Έλληνες υπεχώρησαν, αλλά η στρατηγική νίκη, που ανέμενε ο **Ισμέτ** δε επετεύχθη.

Η εκστρατεία του Σαγγαρίου, θαυμαστή σαν εκδήλωση ηρωισμού και αυτοθυσίας, φανατισμού και πείσματος, έληξε. Το ότι δεν μπορούσε, πιθανώς, να ολοκληρώσει την επιτυχία της και να αποβεί στρατηγική νίκη, συνάγεται, συν τοις άλλοις από το γεγονός ότι η Ελληνική Στρατιά συμπτύχθηκε με πλήρη τη μαχητική της ικανότητα.

Αφ' ης, όμως εγκαταστάθηκε στην οχυρωματική γραμμή αμύνης, ουδείς πλέον αμφέβαλλε ότι ο τερματισμός του πολέμου είναι επιβεβλημένος. Επανάληψη προσπάθειας ήταν αδύνατη. Η διοίκηση της Στρατιάς δεν είχε πλέον τίποτε να προτείνει και αναμενόταν η εξεύρεση από την Κυβέρνηση μιας οιασδήποτε λύσεως. Αν αυτή δεν επιτυγχανόταν, θα επερχόταν με μαθηματική ακρίβεια η καταστροφή. Όπως δυστυχώς συνέβη.

Σημείωση:

Χιλιάδες Τούρκοι εργάτες και χωρικοί έσκαβαν χαρακώματα νυχθημερόν, υπό την επίβλεψη Τούρκων αξιωματικών και οπλιτών πίσω από τα μαχόμενα κεμαλικά στρατεύματα. Το είδα με τα μάτια μου, καθ' ο παρατηρητής αεροπόρος. Συνεπώς οι Τούρκοι ήσαν διατεθειμένοι να αμυνθούν διαδοχικά μέχρι της πρωτεύουσάς τους, ίσως και μέσα σ' αυτή, γιατί όχι και πίσω από αυτή.

ια) Ελληνικές απώλειες

Οι απώλειες της Στρατιάς από της επομένης της μάχης του Αρντίς νταγ και Τσαλ νταγ μέχρι της εγκαταστάσεώς της επί της ανατολικά του Εσκή Σεχήρ αμυντικής τοποθεσίας (21 Αυγούστου / 3 Σεπτεμβρίου – 14/27 Σεπτεμβρίου) ανήλθαν σε 4.294, εξ ων νεκροί αξιωματικοί 36 και οπλίτες 58. Τραυματίες αξιωματικοί 114, οπλίτες 3.508 και υγειονομικοί οπλίτες 57.

Κεφάλαιο 3ο

Τουρκική αντεπίθεση. Μάχη Αφιόν Καραχισάρ 17/30 Σεπτεμβρίου - 29 Σεπτεμβρίου / 12 Οκτωβρίου

Ι.- Ενέργειες της τουρκικής διοικήσεως

Η Τουρκική Στρατιά Δυτικού Μετώπου δεν προέβη στην καταδίωξη των Ελλήνων, δυτικά του Σαγγαρίου, διότι οι συνθήκες καταδιώξεως του συνόλου των δυνάμεών της δεν παρουσιάζονταν ευνοϊκές, λόγω δυσχερειών ανεφοδιασμού, κοπώσεως και φθοράς του στρατεύματος. Περιορίστηκε, όθεν, ως εξιστορήσαμε ήδη, σε ενέργειες μερικότερης εκτάσεως, αφού κατεύθυνε την Ομάδα Κοτζαελί υφ' ην υπήγαγε προσωρινά και την Ι Μεραρχία Ιππικού, στο διάδρομο μεταξύ του βορείου κλάδου του Σαγγαρίου και του ποταμού Πουρσάκ προς Νταγκτζιλάρ, ίνα παρενοχλεί την αριστερή (βόρεια) πτέρυγα της Ελληνικής Στρατιάς. Νοτίως του νοτίου κλάδου του Σαγγαρίου κίνησε το V Σώμα Στρατού (ιππικού), αφού ενίσχυσε την 8η Μεραρχία Πεζικού και με τη Μεραρχία Νουρεττέπ. Το Σώμα τούτο τα κατεύθυνε διά Τσιφτιλέρ προς Σεϊντί Γαζή, ίνα προσβάλλει εκ των νώτων την Ελληνική Στρατιά και αποκόψει τις γραμμές συμπτύξεως αυτής.

Ευθύς μετά την αποχώρηση της Ελληνικής Στρατιάς δυτικά του Σαγγαρίου η Τουρκική Διοίκηση προέβη στην αναδιοργάνωση του στρατού της συγκροτήσασα πέντε Σώματα Στρατού (I – V) το καθένα από τρεις μεραρχίες ήτοι:

- Το II Σώμα Στρατού, υπό τον **Σελαχεντίν Αντίλ Μπέη,** από τις 3η Καυκάσου, 4η και 7η Μεραρχίες.
- Το III Σώμα Στρατού υπό τον **Καζίμ Μπέη** από τις 1η και 41η Μεραρχίες Πεζικού και την 1η Μεραρχία Ιππικού.
- Το IV Σώμα Στρατού (ιππικού) υπό τον **Φαχρεντίν Μπέη** από τις 2α, 3η και 14η Μεραρχίες Ιππικού.

Πλην των πέντε Σωμάτων Στρατού συνεστήθη και πάλι η Ομάς Κοτζαλί υπό τον **Χαλίτ Μπέη** από τη 17η Μεραρχία Πεζικού και από το 22ο Ανεξάρτητο Σύνταγμα Ιππικού. Από τις υπόλοιπες μεραρχίες Στρατιάς Δυτικού Μετώπου (ανερχόμενες συνολικά σε 18 πεζικού και 4 ιππικού), τις μη ενταχθείσες στα Σώματα Στρατού οι μεν 8η και η Μεραρχία Μουρετίν, διετέθησαν προσωρινά στο V Σώμα Στρατού, η δε 6η Μεραρχία εξακολουθούσε να παραμένει ως ανεξάρτητη στην, νοτιοδυτικά Αφιόν Καραχισάρ, περιοχή.

Μετά την ανασυγκρότηση τα Σώματα Στρατού διάβηκαν το Σαγγάριο, μετά την 7/20 Σεπτεμβρίου. Τελευταίο κινήθηκε από την, Ανατολικά του Σαγγαρίου, περιοχή Σαπάντζα το II Σώμα Στρατού, το οποίο διετάχθη να βαδίσει Νοτίως του νοτίου κλάδου του Σαγγαρίου και να αχθεί στην περιοχή Αφιόν Καραχισάρ, ένθα θα συνδεόταν, αφενός με το Σώμα Στρατού (ιππικού), το οποίο, μετά την αποτυχούσα επιδρομή στα νώτα της Ελληνικής Στρατιάς είχε συγκεντρωθεί, από τις 16 Σεπτεμβρίου / 1η Οκτωβρίου στο χώρο Χοσρέφ Πασά Χαν – Ιντζέ Καραχισάρ (περί τα 15 χιλιόμετρα Νοτίως Μπορντί) και αφετέρου, με την 6η Μεραρχία, η οποία δρούσε στην περιοχή Αφιον Καραχισάρ.

Οι ανωτέρω δυνάμεις ανερχόμενες σε 9 μεραρχίες πεζικού και 3 ιππικού, είχαν εντολή, ενεργούσες από κοινού να απομονώσουν τις περί το Αφιόν Καραχισάρ ελληνικές στρατιωτικές δυνάμεις και ακολούθως να τις προσβάλουν και να τις εξουδετερώσουν. Διά καταλήψεως δε του Αφιόν Καραχισάρ θα απέκοπταν την προς Σμύρνη συγκοινωνία.

ΙΙ.- Ενίσχυση της ελληνικής δεξιάς πτέρυγας

Τη δεξιά πτέρυγα αποτελούσε η περιοχή του Αφιόν Καραχισάρ, η οποία κατεχόταν από το Νότιο Συγκρότημα Μεραρχιών υπό τον υποστράτηγο **Τρικούπη Νικόλαο.** Το συγκρότημα τούτο συγκροτήθηκε τις παραμονές των προς Άγκυρα επιχειρήσεων με αποστολή την κάλυψη, κατά τη διάρκεια αυτών, του δεξιού και των συγκοινωνιών της Στρατιάς, ως και την κατοχή της πόλεως Αφιόν Καραχισάρ, αποτελούσης σπουδαίο κόμβο οδικών και σιδηροδρομικών συγκοινωνιών, περιελάμβανε τη IV Μεραρχία, καλύπτουσα το Αφιόν Καραχισάρ, το 49ο Σύνταγμα Πεζικού (μείον τάγμα), με ουλαμό ορειβατικού πυροβολικού, σταθμεύοντα στο Μπαλ Μαχμούτ και το 1ο Σύνταγμα Μετόπισθεν μετά τάγματος, του 49ου Συντάγματος Πεζικού και Ανεξαρτήτου Μοίρας Ορειβατικού Πυροβολικού, κατέχοντα, επί της δεξιάς όχθης του Μαιάνδρου ποταμού τους υποτομείς Τσιβρίλ και Μπουλαντάν.

Η Στρατιά, όταν πληροφορήθηκε την 8/21 Σεπτεμβρίου από α ε ρ ο π ο ρ ι κ ή αναγνώριση, ότι σημειώθηκαν ισχυρές τουρκικές δυνάμεις κινούμενες από ανατολών προς την κατεύθυνση Αμόριο – Αζιζιέ και αφού σχημάτισε την εντύπωση ότι αυτές θα ενεργούσαν κατά του συγκοινωνιακού κόμβου Αφιόν Καραχισάρ εξέδωσε την από 20:30 ώρας της 8/21 Σεπτεμβρίου διαταγή της, με την οποία διέτασσε το Α΄ Σώμα Στρατού να ενισχύσει το Νότιο Συγκρότημα Μεραρχιών διά της ΙΙ Μεραρχίας. Η ΙΙ Μεραρχία, συγκεντρωθείσα την 10/23 Σεπτεμβρίου στο Σεϊντί Γαζή κινήθηκε την 7:30 ώρα της 12/25 Σεπτεμβρίου προς Χαμάμ Χαλτ (σιδηροδρομικό σταθμό επί της σιδηροδρομικής γραμμής Αφιόν Καραχισάρ – Εσκή Σεχήρ, περί τα 20 χιλιόμετρα Βορείως του Αφιόν Καραχισάρ), όπου αφού έφθασε την 16:00 ώρα της 14/27 Σεπτεμβρίου, στάθμευσε καλυφθείσα με προφυλακές. Στη ΙΙ Μεραρχία, το Νότιο Συγκρότημα Μεραρχιών έδωσε αποστολή, βάσει διαταγής της Στρατιάς, να τηρεί συγκεντρωμένες τις δυνάμεις της με ετοιμότητα κινήσεως, όπου ήθελε παραστεί ανάγκη και να παρακωλύσει διείσδυση τουρκικών δυνάμεων διά των διαβάσεων του Καραμπουγιουκλού νταγ (Ρουκλού νταγ), κειμένου 20 χιλιόμετρα Βορείως του Χαμάμ Χαλτ.

Η α ε ρ ο π ο ρ ί α, η οποία παρακολουθούσε συνεχώς τις από Ανατολών προς Δυσμάς κινούμενες τουρκικές δυνάμεις ανέφερε στη Στρατιά, την 9:40 ώρα της 14/27 Σεπτεμβρίου ότι σημειώθηκαν δύο φάλαγγες, δυνάμεως 4.000 – 5.000 ανδρών εκάστη με πυροβολικό, να πλησιάζουν στο Αμόριο. Επειδή οι φάλαγγες αυτές είναι πιθανό να κατευθύνονταν δι' Αζιζιέ προς την περιοχή του Νοτίου Συγκροτήματος Μεραρχιών, η Στρατιά, αφενός κοινοποίησε στο νότιο Συγκρότημα την ανωτέρω πληροφορία της α ε ρ ο π ο ρ ί α ς και αφετέρου διέταξε το Α΄ Σώμα Στρατού να κινήσει εις Μπορντί την Ι Μεραρχία, θέτουσα ταύτην υπό τη διοίκηση του Συγκροτήματος, ωσαύτως να μετακινήσει το πρωί της 15/28 Σεπτεμβρίου και τη ΧΙΙ Μεραρχία, από την περιοχή Μουταλίμπ στην περιοχή Ντερμπέρντ. Η Ι Μεραρχία, αφού εκκίνησε από την περιοχή Ντερμπέντ το πρωί της 15/28 Σεπτεμβρίου κινείτο προς Μπορντί, οπότε έλαβε διαταγή του Νοτίου Συγκροτήματος Μεραρχιών να κατευθυνθεί εις Χαμάμ Χαλτ. Το Νότιο Συγκρότημα θεώρησε λίαν παρακινδυνευμένη την προς Μπορντί προώθηση της Ι Μεραρχίας.

Το πρωί της 15/28 Σεπτεμβρίου α ε ρ ο π ο ρ ι κ ή έξοδος του εις Αφιόν Καραχισάρ σταθμεύοντος Ναυτικού Αεροπορικού Σμήνους, σημείωσε, ανατολικά του Αζιζιέ έξι καταυλισμούς συνολικής δυνάμεως 10.000 ανδρών περίπου, κατά των οποίων έ ρ ρ ι ψ ε β ό μ β α ς.

Κατόπιν της ανωτέρω πληροφορίας τον Νότιο Συγκρότημα Μεραρχιών διέταξε την IV Μεραρχία να σπεύσει να καταλάβει τις περί το Αφιόν Καραχισάρ νέες θέσεις, τις οποίες να οργανώσει αμυντικώς, την δε Ι μεραρχία να κατευθυνθεί προς Χαμάμ Χαλτ, ως και ανωτέρω μνημονεύθηκε.

Η Στρατιά, έχουσα πληροφορίες καθ' ας οι Τούρκοι φέρονταν αναπτύσσοντας μεγάλη δραστηριότητα προς την περιοχή Αφιον Καραχισάρ, διέταξε με την από 20:00 ώρας της 15/28 Σεπτεμβρίου διαταγή της επιχειρήσεων, τη μετακίνηση από την περιοχή Εσκή Σεχήρ του υπολοίπου Σώματος Στρατού, συμπεριλαμβανομένης και της σταθμεύουσας στο Ντερμπέντ XII Μεραρχίας προς Αφιόν Καραχισάρ. Το Α΄ Σώμα Στρατού, άμα τη αφίξει του στο Αφιόν Καραχισάρ θα ανελάμβανε τη διοίκηση του συνόλου των εις τις περιοχές Αφιόν Καραχισάρ και Μπουλαντάν δυνάμεων, προς απόκρουση της ενδεχόμενης τουρκικής επιθέσεως. Το Νότιο Συγκρότημα Μεραρχιών θα διαλυόταν και η μεν IV Μεραρχία με τις λοιπές μονάδες θα εντάσσονταν υπό το Α΄ Σώμα Στρατού, η δε διοίκηση και το επιτελείο του συγκροτήματος θα ετίθετο στη διάθεση της Στρατιάς.

Το Νότιο Συγκρότημα με βάση τις πληροφορίες της Α ε ρ ο π ο ρ ί α ς Ξηράς και Ναυτικού, μετά εκτίμηση της καταστάσεως ήχθη στο συμπέρασμα ότι οι αναγνωρισθείσες την 14/27 Σεπτεμβρίου εν κινήσει προς Αμόριο Τουρκικές δυνάμεις, υπολογισθείσες σε 10.000 άνδρες περίπου, οι οποίες το πρωί της επομένης, 15/28 Σεπτεμβρίου, παρατηρήθηκαν σταθμεύουσες ανατολικά Αζιζιέ, ήταν πιθανό να ενεργήσουν από κοινού μετά των δύο φαλάγγων δυνάμεως 2.000 ανδρών εκάστης, οι οποίες είχαν σημειωθεί την εσπέρα της 14/27 Σεπτεμβρίου, κινούμενες η μεν από το Τσιφτελέρ προ νοτιοδυτικά, η δε άλλη από Χαμιτλί προς Ισχανιέ[31].

Βάσει των ανωτέρω πληροφοριών και σκέψεων το Νότιο Συγκρότημα Μεραρχιών εξέδωσε την 11:00 ώρα, της 16/29 Σεπτεμβρίου διαταγή επιχειρήσεων, με την οποία καθόριζε τη διάταξη και τις αποστολές των μονάδων του (IV, II και I). Η κίνηση των II και IV Μεραρχιών προς τις νέες τους θέσεις θα άρχιζε την επόμενη, 17/30 Σεπτεμβρίου.

Με άλλη διαταγή του, της ίδιας ημέρας, διατασσόταν το 49ο Τάγμα Πεζικού, όπως μετασταθμεύσει, εντός της επομένης, 17/30 Σεπτεμβρίου, από το Μπαλ Μαχμούτ στη Ν. Δ. του χωριού Ινάς περιοχή προς κάλυψη του δεξιού της IV Μεραρχίας και των μετά του Τουμπλού Μπουνάρ συγκοινωνιών του Συγκροτήματος, αφήνοντας στο Μπαλ Μαχμούτ λόχο, με διμοιρία πολυβόλων, για την κάλυψη από Νότου της σιδηροδρομικής γραμμής.

Την αυτή ημέρα, 16/29 Σεπτεμβρίου, το Συγκρότημα ανέστειλε προσωρινώς και μέχρι διευκρινίσεως της καταστάσεως τη διαταχθείσα μεταστάθμευση της II Μεραρχίας, λόγω ζωηρής κινήσεως έναντι αυτής τμημάτων τουρκικού στρατού.

Την επομένη 17/30 Σεπτεμβρίου, η II Μεραρχία για να εξασφαλίσει τις οδεύσεις τις άγουσες στο Μπορντί και Ιντζέ Καραχισάρ προς Δυσμάς και επιτηρεί το κενό μεταξύ αυτής και της IV Μεραρχίας, προώθησε προς το χωριό Αμπανάξ το 7ο Σύνταγμα Πεζικού (εκ 2 ταγμάτων) με ορειβατική πυροβολαρχία, με εντολή να καταλάβει ανατολικά Αλμπανάζ υψώματα και να εγκατασταθεί επ' αυτών.

Το Σύνταγμα, μετά ανατροπή τουρκικής δυνάμεως ιππικού (1.000 ιππέων) κατεχούσης τα δυτικά υψώματα Τσικρίκ, κατέλαβε εντός νυκτός τα υψώματα Αλμπανάζ και εγκαταστάθηκε επ' αυτών.

31. Οι υπό της Α ε ρ ο π ο ρ ί α ς παρασχεθείσες πληροφορίες περί της δυνάμεως και των κινήσεων του εχθρού ανταποκρίνονταν στην πραγματικότητα, διότι, η μεν δύναμη, η σημειωθείσα, διαδοχικά, στις περιοχές Αμορίου και Αζιζιέ ανήκε στο II Τουρκικό Σώμα Στρατού και οι δύο φάλαγγες, οι οποίες κατευθύνονταν, η μεν από Χαμιντιέ προς Ισχανιέ και η άλλη από Τσιφτελέρ προς νοτιοδυτικά, ανήκαν στο V Σώμα Στρατού (Ιππικού). Όλες αυτές οι δυνάμεις κινούντο εναντίον του Αφιον Καραχισάρ.

18η Σεπτεμβρίου / 1η Οκτωβρίου 1921

Η εγκατάσταση στο Αλμπανάζ του 7ου Συντάγματος Πεζικού, δεν έγινε αντιληπτή από τους Τούρκους. Γι' αυτό τμήματα αυτών (2ας Μεραρχίας Ιππικού και 8ης Μεραρχίας Πεζικού) διανυκτερεύσαντα στο γειτονικό χωριό και βληθέντα από το φίλιο πυροβολικό, κατ' αρχάς διασκορπίστηκαν και διαλύθηκαν, βραδύτερον, όμως, ανασυνταχθέντα επετέθησαν κατά του συντάγματος, αποκρουσθέντα. Την 14:00 ώρα η ΙΙ Μεραρχία, κατόπιν διαταγής του Νοτίου Συγκροτήματος, αφού αφήκε στο Χαμάμ Χαλτ το 34ο Σύνταγμα Πεζικού (2 τάγματα) με Μοίρα Πεδινού Πυροβολικού, μέχρις αφίξεως εκεί της Ι Μεραρχίας, κινήθηκε προς την περιοχή Τσικρίκ – Αλμπανάζ - Κουμαρντάς – Σουσούζ, όπου, μετά απώθηση εχθρικού ιππικού, εγκαταστάθηκε, υπό την κάλυψη προφυλακών, συνδεθείσα δεξιά (προς Νότο) με τάγμα της IV Μεραρχίας.

Την ίδια ημέρα, 19 Σεπτεμβρίου / 1η Οκτωβρίου, σημειώθηκαν από αναγνωριστικό αεροπλάνο, στην περιοχή Ιντζέ Καραχισάρ, σοβαρές συγκεντρώσεις τουρκικών δυνάμεων πεζικού και ιππικού, υπολογισθείσες σε 8.000 άνδρες περίπου. Άλλες δυνάμεις 1.000 περίπου ανδρών σημειώθηκαν την 17:00 ώρα επί του Καλετζίκ νταγ (7 χιλιόμετρα Νοτίως Αφιόν Καραχισάρ) κινούμενες προς την κατεύθυνση του Μουτατίμπ νταγ, αμέσως νοτιοδυτικά του Αφιόν Καραχισάρ.

Τη μεσημβρία της ίδιας ημέρας έφθασε στο Αφιόν Καραχισάρ, σιδηροδρομικώς, από Εσκή Σεχήρ ο Διοικητής του Α΄ Σώματος Στρατού με μέρος του επιτελείου του.

III.- Ανάληψη διευθύνσεως των επιχειρήσεων του Α΄ Σώματος Στρατού

Ο Διοικητής του Α΄ Σώματος Στρατού, υποστράτηγος **Κοντούλης Αλέξανδρος,** άμα τη αφίξει του στο Αφιόν Καραχισάρ ανέλαβε τη διοίκηση όλων των εις την περιοχή αυτή στρατιωτικών δυνάμεων.

19 Σεπτεμβρίου / 2 Οκτωβρίου 1921

Από το πρωί της ημέρας αυτής έπαυσε υφιστάμενο το Νότιο Συγκρότημα Μεραρχιών.

Κατά την ίδια μέρα έφθασε, μετά πορεία 5 ημερών υπό βροχή και η Ι Μεραρχία και στάθμευσε στην περιοχή Τεκέκιοϊ – Ντιονάρ – Χαμάμ Χαλτ, του εκεί 34ου Συντάγματος Πεζικού με την Πεδινή Μοίρα, που μεταστάθμευσαν αυθημερόν στο Αλμπανάζ.

Το Α΄ Σώμα Στρατού, αποφάσισε να ενεργήσει την επόμενη, 20ή Σεπτεμβρίου / 3 Οκτωβρίου επιθετικώς, αναλαμβάνοντας πρωτοβουλία των επιχειρήσεων. Προς τούτο καθόρισε ώρα εξορμήσεως και αντικειμενικούς σκοπούς, εις εκάστη των τριών μεραρχιών του (Ι, ΙΙ και IV). Οι μεραρχίες καθόρισαν τον τρόπο της επιθέσεως, αποστολές και κατευθύνσεις των μονάδων τους.

IV.- Επίθεση Α΄ Σώματος Στρατού (20 Σεπτεμβρίου / 3 Οκτωβρίου 1921)

Το πρωί άρχισε η επίθεση των Μεραρχιών του Σώματος Στρατού σύμφωνα με τα καθορισθέντα αφ' εσπέρας.

Στο αριστερό (Βορείως) η Ι Μεραρχία κατέλαβε την νοτιοανατολικά του χωριού Αγιά Ιν σειρά υψωμάτων, νοτιότερα ολόκληρη την κορυφογραμμή, την ανερχόμενη από το χωριό Μπος Ογιούκ προς Σινβερλί Τεπέ, μέχρι τον νοτιοδυτικών κλιτύων του υψώματος τούτου. Με την επέλευση του σκότους τα τμήματα της Ι Μεραρχίας παρέμειναν επί των θέσεων που κατελήφθησαν με τις προφυλακές, προκειμένου να συνεχίσουν το πρωί της επόμενης την επίθεση.

Το κέντρο της ΙΙ Μεραρχίας, κατέλαβε όλες τις υψηλότερες κορυφές του ανατολικά Αλμπανάζ ορεινού όγκου Γκιουζελίμ νταγ (υψ. 1.362) και τις διατήρησε αποκρούουσα ισχυρή εχθρική αντεπίθεση. Συνδέθηκε, δεξιά (προς Νότο) με το απόσπασμα της IV Μεραρχίας, ενώ αριστερά (προς Βορρά) δεν επετεύχθη σύνδεσμος με την Ι Μεραρχία.

Στο δεξιό (Νοτίως), το από τη IV Μεραρχία συγκροτηθέν Μικτό Απόσπασμα, από σύνταγμα πεζικού, τάγμα πεζικού και ορειβατική πυροβολαρχία, κατέλαβε, κατόπιν σκληρού αγώνος, τα Ανατολικώς της γραμμής Σουσούζ – Τυσουκούρ υψώματα.

Καθ' ον χρόνο η επίθεση του Α΄ Σώματος Στρατού βρισκόταν εν εξελίξει, οι Τούρκοι κατεύθυναν και επί Καλεντζίκ νταγ, συγκεντρωθείσας δυνάμεις τους κατά τάγματος κατέχοντος το Μουτατίμπ ντάγ. Περί την 13:00 ώρα οι Τούρκοι ανατρέψαντες το τάγμα, κατέρχονταν στην πεδιάδα του Αφιόν Καραχισάρ, ενώ βλήματα του τουρκικού πυροβολικού έπεφταν μέσα στην πόλη. Η IV Μεραρχία, προς αντιμετώπιση της καταστάσεως, που δημιουργήθηκε στα νώτα της πόλεως κρισίμου καταστάσεως, διέθεσε το μοναδικό εφεδρικό της τάγμα προς αντιμετώπιση της καταστάσεως. Το τάγμα τούτο (Ι/8) επεμβάν εγκαίρως, ανέλαβε από τις 16:00 ώρα, αντεπίθεση και υποστηριζόμενο από τμήματα του 35ου Συντάγματος Πεζικού, απώθησε του Τούρκους και ανακατέλαβε όλες τις θέσεις που είχαν απολεσθεί, επί του Μουτατίμπ νταγ.

Την εσπέρα έφθασε στο Αφιόν Καραχισάρ και στάθμευσε παρά τη βόρεια παρυφή της πόλεως το 41ο Σύνταγμα Πεζικού της ΧΙΙ Μεραρχίας, η οποία, αφού εκκίνησε από το Ντερμπέντ την 16/29 Σεπτεμβρίου, έφθασε, μετά 5ήμερη πορεία στο Ινάς.

21 Σεπτεμβρίου / 4 Οκτωβρίου 1921

Σύμφωνα με διαταγή επιχειρήσεων του Α΄ Σώματος Στρατού, οι μεραρχίες αυτού ενήργησαν κατά την ημέρα αυτή ως ακολούθως:

- Η Ι Μεραρχία από την 5:00 ώρα συνέχισε την προέλασή της με δύο φάλαγγες. Η αριστερή φάλαγγα από Ι/38 Σύνταγμα Ευζώνων, τάγμα πεζικού και Μοίρα Ορειβατικού Πυροβολικού, κατέλαβε δεσπόζοντα λόφο σε μικρή απόσταση της κύριας γραμμής αντιστάσεως της τουρκικής τοποθεσίας, ένθα και καθηλώθηκε, μη επιτυχούσα να καταλάβει το Καρά Ασλάν Τεπέ, που αποτελούσε τον αντικειμενικό σκοπό της. Η δεξιά φάλαγγα από το 5ο Σύνταγμα πεζικού (μείον τάγμα), υποστηριζόμενη και από Μοίρα Ορειβατικού Πυροβολικού, κατέλαβε, περί την 16:00 ώρα τον αμέσως Νοτίως Μποστανλί οργανωμένο λόφο και περί την 18:00 ώρα, άλλον λόφο κατεχόμενο ισχυρώς. Με την επέλευση του σκότους τα τμήματα παρέμειναν επί των θέσεων που κατελήφθησαν στις προφυλακές.
- Η ΙΙ Μεραρχία επετέθη με το 1ο Σύνταγμα Πεζικού με σκοπό της επεκτάσεως του αριστερού του 7ου Συντάγματος Πεζικού και συνδέσμου με την Ι Μεραρχία. Το σύνταγμα, όταν έφθασε σε μικρή απόσταση από τα χαρακώματα του Δυτικώς Ντογανλάρ εγκατεστημένου εχθρού, ανέκοψε την επίθεση, λόγω επελεύσεως του σκότους. Τα λοιπά τμήματα της μεραρχίας ασχολήθηκαν με την αμυντική οργάνωση των θέσεών τους.

- Η IV Μεραρχία επετέθη από το πρωί, με το διατεθέν σ' αυτή 49 Σύνταγμα Πεζικού (2 τάγματα), με Ουλαμό Ορειβατικού Πυροβολικού, προς κατάληψη του Ν. Δ. Αφιον Καραχισάρ, Καλετζίκ νταγ. Το σύνταγμα τούτο, αφού εξόρμησε από το χωριό Ταϊσίρ, κατόπιν σκληρού αγώνος επί των απορρώγων εξάρσεων του ορεινού τούτου όγκου εκτόπισε ισχυρά τμήματα της 6ης Τουρκικής Μεραρχίας και κατέλαβε, περί την μεσημβρία τον αντικειμενικό του σκοπό, τη συνδρομή και του τάγματος του 35ου Συντάγματος Πεζικού, το οποίο κινήθηκε εκ του Μουτατίμπ νταγ, αφού ακολούθησε την προς Καλετζίκ ανερχόμενη κορυφογραμμή. Το 49ο Σύνταγμα, εγκατασταθέν επί του Καλετζίκ νταγ προέβαινε στην αμυντική αυτού οργάνωση.
- Η XII Μεραρχία (μείον 41ου Συντάγματος Πεζικού) παραμείνασα στην περιοχή Ινάς, εγκατέστησε τάγμα προς επιτήρηση των από Νότου και νοτιοδυτικών διαβάσεων προς Ινάς και Αφιόν Καρχισάρ. Έτερο τάγμα απέστειλε, σιδηροδρομικώς, στο Τουμπλού Μπουνάρ.

22 Σεπτεμβρίου / 5 Οκτωβρίου 1921

Το Α΄ Σώμα Στρατού διέταξε τις Ι, ΙΙ και IV Μεραρχίες να συνεχίσουν από το πρωί την επίθεση προς κατάληψη της καθορισθείσης σ' εκάστη γραμμή.

Από την 8:00 ώρα η Ι Μεραρχία συνέχισε τη διακοπείσα, την προηγουμένη, επίθεση, προς κατάληψη του Καρά Αρσλάν Τεπέ και του Ιν Τεπέ, με τον αυτό σχηματισμό και την αυτή σύνθεση των φαλάγγων επιθέσεως.

Το Ι/38 Σύνταγμα Ευζώνων υπό τη διοίκηση του συνταγματάρχου **Σαχίνη Βλασίου** και την ημέρα ταύτη, καθώς και την προηγούμενη προήλαυνε λίαν βραδέως και ασύνδετα. Η αδικαιολόγητη αύτη αδράνεια του συντάγματος, προκάλεσε αυστηρή διαταγή του μεράρχου έχουσα ούτως: *Προέλαση συντάγματος βραδύνει αδικαιολογήτως, ως και χθες. Εχθρός δεν εγκαταλείπει οικειοθελώς τις θέσεις του. Πρέπει να τον εκδιώξετε με τα τυφέκιά σας. Προελάσατε, λοιπόν*. Αλλ' επειδή ο διοικητής του Συντάγματος εξακολουθούσε να αδρανεί, ο διοικητής της μεραρχίας προέβη στην αντικατάστασή του, διά του υποδιοικητή αντισυνταγματάρχη **Χατζηγιάννη Αριστείδη.** Κατά την υπόλοιπο ημέρα το σύνταγμα παρέμεινε στις ίδιες θέσεις και σε μικρή απόσταση από την τουρκική κύρια γραμμή αντιστάσεως.

Καβράκος Χρίστος
(1882 – 1944)
ταγματάρχης,

Το 5ο Σύνταγμα Πεζικού, το οποίο ενεργούσε κατά του Ιν Τεπέ, κατέλαβε διά της λόγχης, κατόπιν ορμητικής επιθέσεως δια του Ι/5 Τάγματος και τον εναπομείναντα νοτιοανατολικά Μποστανλί τρίτο λόφο προχείρως οργανωμένο, αλλά ισχυρώς κατεχόμενο. Η θαρραλέα αυτή ενέργεια κι η θεαματική προέλαση του Ι/5 Τάγματος, υπό τη διοίκηση του ταγματάρχου **Καβράκου Χρίστου**, κινούμενου εν πλήρει τάξει, υπό δραστικά πυρά και η ακάθεκτη διά της λόγχης έφοδος, υπό τις όψεις ολοκλήρου σχεδόν της Μεραρχίας, προκάλεσε το γενικό θαυμασμό προς τους αξιωματικούς και οπλίτες του τάγματος τούτου ως και συγχαρητήρια του Μεράρχου Πεζικού **Φράγκου Αθανασίου**[32] όστις απηύθυνε προς το διοικητή του 5ου Συντάγματος Πεζικού, αντισυνταγματάρχη **Πλέσσα Διονύσιο** την ακόλουθη διαταγή: *Στέλλω θερμότατα*

32. Η βιογραφία του στρατηγού **Φράγκου Αθανασίου** (1864 – 1923) καταχωρήθηκε σε προηγούμενο κεφάλαιο (σελ. ....).

συγχαρητήρια προς τον ταγματάρχη ***Καβράκο Χρίστο***[33] *και εις τους αξιωματικούς του τάγματός του».* Το σύνταγμα παρέμεινε στις νέες θέσεις του στις προφυλακές, συνδεθέν και το Ι/38 Σύνταγμα Ευζώνων.

Η ΙΙ Μεραρχία εξόρμησε περί την μεσημβρία με σύνταγμα πεζικού, υποστηριζόμενο από πυροβολικό, προς κατάληψη της κατερχομένης από το Καρά Ασλάν Τεπέ προς Νότο κορυφογραμμής, αλλά η προέλασή του δεν σημείωσε καμιά σοβαρή πρόοδο διότι ενέπεσε σε πυκνό φραγμό πυρών πολυβόλων και πυροβολισμού.

Η IV Μεραρχία, με σύνταγμα πεζικού, ενισχυμένου με τάγμα και υποστηριζόμενο με πυροβολικό, κατέλαβε μέχρι το εσπέρας υψώματα νοτίως του χωριού Ντεπέρ.

Η XII Μεραρχία μεταστάθμευσε από την περιοχή Ινάς στην περιοχή Ερικμάν (Δυτικά Αφιόν Καραχισάρ).

23 Σεπτεμβρίου / 6 Οκτωβρίου 1921

Το Α΄ Σύνταγμα Στρατού, με διαταγή του, εκδοθείσα τις πρώτες ώρες της ημέρας αυτής, καθόριζε τις αποστολές των Μεραρχιών για την ημέρα αυτή, ήτοι: α) Η ΙΙ Μεραρχία θα επετίθετο προς κατάληψη του αμέσως νοτίως του Ιν Τεπέ δασώδους λόφου. Μέχρι καταλήψεως του λόφου τούτου η Ι Μεραρχία θα συγκρατούσε τις επί του Ιν Τεπέ αντιπάλους δυνάμεις. β) Μετά την κατάληψη του δασώδους λόφου θα παρακολουθούσε επίθεση αμφοτέρων των μεραρχιών κατά του Ιν Τεπέ. γ) Η IV Μεραρχία θα συνέχιζε την επίθεση προς κατάληψη καθορισμένων υψωμάτων.

Η ΙΙ Μεραρχία μετά σκληρό και αιματηρό αγώνα κατέλαβε περί την 19:30 ώρα τον δασώδη λόφο, αλλά οι Τούρκοι, με άμεση αντεπίθεση τον ανακατέλαβαν.

Η IV Μεραρχία, συνεχίσασα από το πρωί την προέλαση κατέλαβε ακωλύτως τα αμέσως βορείως του χωριού Σεϊλίν, εφ ων και εγκαταστάθηκε.

24 Σεπτεμβρίου / 1 Οκτωβρίου 1921

Κατόπιν διαταγής του Α΄ Σώματος Στρατού, οι μεραρχίες παρέμειναν τη μέρα αυτή στις θέσεις τους. Κατά τη διάρκεια της ημέρας ανταλλάσσονταν πυρά πεζικού και πυροβολικού.

33. Ο υποστράτηγος **Καβράκος Χρίστος** του **Ευσταθίου** γεννήθηκε στα Τρίκαλα Θεσσαλίας το 1882. Απεφοίτησε της Σχολής αξιωματικών, ως ανθυπολοχαγός πεζικού, το έτος 1913. Μετέσχε των πολέμων 1912 – 1913, του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου και της Μικρασιατικής Εκστρατείας. Διοίκησε κατά την ειρηνική περίοδο 1923 – 1940, το 5ο Σύνταγμα Πεζικού, το οποίο είχε μόνιμη έδρα τα Τρίκαλα και στρατολογούσε οπλίτες από το Νομό Τρικάλων (και Καρδίτσας). Επί πολλά έτη χρημάτισε διευθυντής επιτελικού γραφείου του Γενικού Επιτελείου Στρατού και διοίκησε την XI Μεραρχία Θεσσαλονίκης. Μετά την έκρηξη του Ελληνο – Ιταλικού Πολέμου 1940 - 1941 ασθενήσας μεταφέρθηκε εις Αθήνας. Μετά την αποκατάσταση της υγείας του, ανέλαβε Στρατιωτικός Διοικητής Αθηνών και ως τοιούτος έσχε το θλιβερό προνόμιο να παραδώσει την πόλη στους Γερμανούς (Απρίλιος 1941). Αποστρατευθείς κατά τη διάρκεια της Κατοχής, από την Κυβέρνηση **Ιωάννου Ράλλη,** παρέμενε εν Αθήναις πενόμενος. Κατά την εθνοκτόνο κομμουνιστική απόπειρα προς κατάληψη της Αρχής (Δεκέμβριος 1944) συνελήφθη από τους κομμουνιστές και κατεσφάγη, ριφθείς ημιθανής εντός φρέατος, με πολλά άλλα θύματα. Ήταν φανατικός εθνικόφρων και θανάσιμος εχθρός του κομμουνισμού.

V.- Ελιγμός του Β΄ Σώματος Στρατού προς Μπορντί

Η Στρατιά, βλέπουσα ότι η κατάσταση της περιοχής Αφιόν Καραχισάρ βράδυνε να εκκαθαρισθεί, αποφάσισε να προσβάλει το δεξιό πλευρό των Τούρκων, από Βορρά, με το Β΄ Σώμα Στρατού, ελισσόμενο προς Μπορντί. Προς τούτο το Σώμα Στρατού, εις εκτέλεση προπαρασκευαστικής διαταγής της Στρατιάς, της 19:00 ώρας της 20 Σεπτεμβρίου / 3 Οκτωβρίου, ανέθεσε ολόκληρο τον τομέα προκαλύψεως στην ΙΧ Μεραρχία, η οποία ενισχύθηκε με Μοίρα Πεδινού Πυροβολικού και συγκέντρωσε τη V Μεραρχία νοτίως Σεϊντί Γαζή και τη XIII Μεραρχία, που ήταν εν εφεδρεία, μετακίνησε στην περιοχή Τασλίκ – Αϊβαλί και νοτιότερα.

Εν τω μεταξύ η Στρατιά αποφάσισε να κίνηση ολόκληρο το Β΄ Σώμα Στρατού συμπεριλαμβανομένης και της ΙΧ Μεραρχίας. Προς τούτο διέταξε, με την από 17:00 ώρα της 22 Σεπτεμβρίου / 5 Οκτωβρίου, διαταγή της, όπως το μεν Β΄ Σώμα Στρατού (μείον ΙΧ Μεραρχία) εκκινήσει το πρωί της επόμενης και να αχθεί το ταχύτερο στην περιοχή Μπορντί, ίνα επιτεθεί παρά του δεξιού πλευρού των Τούρκων, με κατεύθυνση προς Ιντζέ Καραχισάρ ή και ανατολικότερα, η δε ΙΧ Μεραρχία, αντικαθιστάμενη από Μικτό Απόσπασμα της Χ Μεραρχίας και συγκεντρούμενη στην περιοχή Σεϊντί Γαζή, να είναι έτοιμη να κινηθεί, πιθανώς την μεθεπόμενη, 24 Σεπτεμβρίου / 7 Οκτωβρίου προς συνάντηση του Σώματος Στρατού.

Το Β΄ Σώμα Στρατού, υπό τη διοίκηση του υποστρατήγου **Τρικούπη Νικολάου,** που αντικατέστησε τον απελθόντα εις τρίμηνη άδεια, από 18 Σεπτεμβρίου / 1η Οκτωβρίου Βασιλόπαιδα **Ανδρέα,** από της εισόδου του στην περιοχή του Α΄ Σώματος Στρατού, θα υπαγόταν υπό την διοίκηση του σώματος τούτου.

Το Β΄ Σώμα Στρατού κινήθηκε την 7:00 ώρα της 23 Σεπτεμβρίου / 6 Οκτωβρίου σε δύο φάλαγγες εκατέρωθεν του Σεγίτ Σου. Η αριστερή (Ανατολική) φάλαγγα από τις μονάδες της V Μεραρχίας, αφού ενισχύθηκε και με το 2ο Σύνταγμα Πεζικού και Μοίρα Ορειβατικού Πυροβολικού της XIII Μεραρχίας, ακολούθησε το δρομολόγιο Σεϊντί Γαζή – Εϊρετζίκ – Σαντζάρ – Ισπάς - Γιαρμπεστάν και εκείθεν προς Μπορντί. Η δεξιά (Δυτική) φάλαγγα, από τις μονάδες της XIII Μεραρχίας (μείον 2ου Συντάγματος Πεζικού και Μοίρα Ορειβατικού Πυροβολικού) κινήθηκε επί του δρομολογίου Αϊβαλί – Ακ Ιν – Κιρκάς και εκείθεν προς Αγιάς Ιν.

Οι ανωτέρω φάλαγγες στάθμευσαν προς διανυκτέρευση την 23 Σεπτεμβρίου / 6 Οκτωβρίου, η μεν της V Μεραρχίας, σε χώρο, περί τα 10 χιλιόμετρα νοτίως Γιαπουλντάκ, ένθα στενωπός, την οποία ακολουθούσε, ευρυνόταν κατά τι, η δε της XIII Μεραρχίας εις θέση Αυχένας Κιόρογλου Καλέ (περί τα 7 χιλιόμετρα νοτίως Μπάχσαις).

Το Β΄ Σώμα Στρατού με την από 20:00 ώρας της 24ης Σεπτεμβρίου / 7 Οκτωβρίου, διαταγή επιχειρήσεων, γνώριζε στις μεραρχίες του ότι την επόμενη θα ενεργούσε επιθετικώς προς Μπορντί και καθόρισε αποστολές και αντικειμενικούς σκοπούς μεραρχιών.

25 Σεπτεμβρίου / 8 Οκτωβρίου

Η V Μεραρχία έχουσα πληροφορίες ότι η προς Νότο έξοδος της στενωπού, εντός της οποίας βρισκόταν, κατέχονταν από τους Τούρκους, ενήργησε ως ακολούθως:

Περί την 11:30 ώρα, άρχισε η προέλαση τάγματος του 2ου Συντάγματος Πεζικού, χωρίς μεταγωγικά και πολυβόλα κινουμένου από της Δυτικής πλευράς της στενωπού και περί την 12:00 ώρα ολόκληρου

του 33ου Συντάγματος Πεζικού. Η παραλλήλως προς το 33ο Σύνταγμα και επί της Ανατολικής πλευράς της στενωπού κινείτο τάγμα του 44ου Συντάγματος Πεζικού, χωρίς μεταγωγικά και πολυβόλα. Η προέλαση εξελίχθηκε ομαλά και ακωλύτως μέχρι της εξόδου της στενωπού, διά καταλήψεως των υπό των Τούρκων υψωμάτων, τα οποία εγκαταλείφθηκαν αμαχητί. Μετά ταύτα κινήθηκαν και οι λοιπές μονάδες της μεραρχίας και εξήλθαν οι περισσότερες της στενωπού.

Τη μεσημβρία της ημέρας αυτής α ε ρ ο π λ ά ν ο μετέδωσε, με ερματισμένο φάκελο, ότι τουρκική φάλαγγα 1.500 περίπου ανδρών κινείτο από το Χοσρέφ Πασά Χαν προς Νότο. Άλλες ισχυρές δυνάμεις 7.000 – 8.000 ανδρών σημειώθηκαν κινούμενες από Ανατολάς προς Μπαγιάτ, απέχουσες περί τα 3 – 4 χιλιόμετρα. Βραδύτερα, κατά τις απογευματινές ώρες δεύτερο α ε ρ ο π λ ά ν ο μετέδιδε νεότερες πληροφορίες, καθ' ας οι εν λόγω δυνάμεις συμπτύσσονταν προς νοτιοανατολικά, υπό την κάλυψη οπισθοφυλακών, οι οποίες είχαν σημειωθεί σε απόσταση 3ων χιλιομέτρων ανατολικά του Ιντζέ Καραχισάρ, ενώ δυνάμεις του Α΄ Σώματος Στρατού, προελαύνουσες προς Ανατολάς απείχαν περί τα 6 χιλιόμετρα από το Ιντζέ Καραχισάρ.

Κατόπιν των ανωτέρω πληροφοριών η V Μεραρχία κατέλαβε υψώματα βορείως και ανατολικά Μπορντί και εγκατέστησε προφυλακές.

Η XIII Μεραρχία, αφού προήλασε ακωλύτως, στάθμευσε περί τα 3 χιλιόμετρα, Δυτικά του χωριού Μπορντί, αφού καλύφθηκε με προφυλακές.

Οι Τούρκοι υπεχώρησαν, γενικώς και κατά το μείζον μέρος προς Μπαγιάτ, αφού καταλήφθηκαν οι κορυφογραμμές Ιν Τεπέ και Καρά Ασλάν Τεπέ υπό της Ι Μεραρχίας, η οποία προήλασε ήδη προς Τοκάζ, ενώ τμήματα της ΙΙ Μεραρχίας είχαν φθάσει μέχρι της οδού, της συνδέουσας τα χωριά Μπορντί και Ιντζέ Καραχισάρ.

Γενική σύμπτυξη Τούρκων

Το Α΄ Σώμα Στρατού, με διαταγή του εκδοθείσα τις πρώτες ώρες της 25 Σεπτεμβρίου / 8 Οκτωβρίου, αφενός ενημέρωνε τις μεραρχίες (I, II, IV και XIII) επί των κινήσεων του Β΄ Σώματος Στρατού και της αναλήψεως απ' αυτό, από το πρωί της επιθέσεως κατά του ορεινού κόμβου συγκοινωνιών Μπορντί και αφετέρου καθόριζε τις επιθετικές ενέργειες για τη μέρα αυτή, 25 Σεπτεμβρίου / 8 Οκτωβρίου, αυτών (των μεραρχιών του). Αλλά ενώ τα τμήματα επιθέσεως ανέμεναν την καθορισθείσα, για εξόρμηση ώρα (10:00), στον τομέα του Α΄ Σώματος Στρατού επικρατούσε απόλυτη ηρεμία. Περί την 8:00 ώρα οι εκπεμφθείσες αναγνωρίσεις από τις Ι και ΙΙ Μεραρχίες προς Καρά Ασλάν Τεπέ, Ιν Τεπέ και τα νοτιότερα υψώματα, ανέφεραν ότι οι θέσεις αυτές είχαν εγκαταλειφθεί πράγματι. Οι Τούρκοι, αντιληφθέντες την προσέγγιση του Β΄ Σώματος Στρατού εις Μπορντί, απεσύρθησαν κατά τη νύχτα προς Ανατολάς, εκείθεν της γραμμής Μπορντί – Ιντζές Καραχισάρ. Ισχυρές φάλαγγες τούτων ευρισκόμενες εν κινήσει σημειώθηκαν το πρωί, νοτιοανατολικά του Ιντζέ Καραχιοσάρ. Μεταβληθείσης ούτω της τακτικής καταστάσεως, οι μεραρχίες προώθησαν αμέσως τα τμήματα, τα οποία έφθασαν μέχρι του απογεύματος ακωλύτως, επί της γενικής γραμμής Καρά Ασλάν Τεπέ – Ιντζέ Καραχισάρ.

VI.- Αμυντική εγκατάσταση των Α΄ και Β΄ Σωμάτων Στρατού στην εξέχουσα θέση Αφιον Καραχισάρ

Το Α΄ Σώμα Στρατού με διαταγή του εκδοθείσα την εσπέρα της 25 Σεπτεμβρίου / 8 Οκτωβρίου καθόριζε όπως:

Το Β΄ Σώμα Στρατού εγκατασταθεί αμυντικώς επί της γενικής γραμμής: υψώματα βορειοανατολικώς Χαϊράν Μπαμπά – υψώματα Βορείως και βορειοανατολικώς Αγιάς Ιν – Σιβερλί Τεπέ – Καρά Ασλάν Τεπέ – Ιν Τεπέ – υψώματα Ανατολικώς Κοζλουτζή, μέχρι της συνδεούσης τα χωριά Τσαλισλάρ και Τσικρίκ οδού συμπεριλαμβανομένης, διατηρώντας προσωρινώς και ισχυρά τον κόμβο συγκοινωνιών Μπορντί.

Η Ι μεραρχία, μετά την εγκατάστασή της εν τη προκαλύψει, από το Β΄ Σώμα Στρατού, συγκεντρωθεί στην περιοχή Σιπσίν και εν συνεχεία στην περιοχή Μπουγιούκ Τζωρτζά.

Η ΙΙ Μεραρχία, μετά την αντικατάστασή της, ωσαύτως, από το Β΄ Σώμα Στρατού, θα στάθμευε περί το Κουμαρντάς, με τάγμα στο Ινάς και εν συνεχεία θα συγκεντρωνόταν στην περιοχή Έρικμαν, αποτελούσα με την Ι Μεραρχία την εφεδρεία του Σώματος Στρατού.

Η ΧΙΙ Μεραρχία, μετά την αναγνώριση και προπαρασκευή της αμυντικής της εγκαταστάσεως επί της γραμμής υψωμάτων ανατολικά Τσαλικλάρ – υψώματα Τσουρκούκιοϊ, κατέλαβε ταύτη, αφού αντικατέστησε τα εν τη ζώνη της τμήματα της ΙΙ Μεραρχίας και τα βορείως του ποταμού Ακάρ τοιαύτα της IV Μεραρχίας.

Η IV Μεραρχία, μετά αναγνώριση και προπαρασκευή της αμυντικής της εγκαταστάσεως των Νοτίως Πασάκιοϊ αυχένων και των διαβάσεων Μπαλτζί και Αχάτκιοϊ, εγκατέστησε στο αριστερό (Ανατολικό) υποτομέα Σεϊλέν, μεταξύ ποταμού Ακάρ και Κιουτζούκ Καλετζίκ συμπεριλαμβανομένου, το 35ο Σύνταγμα Πεζικού, στο δεξιό (Δυτικό) υποτομέα Μπαλτζί, το 49ο Σύνταγμα Πεζικού και στον κεντρικό υποτομέα Καλετζίκ – Σαβράν, το 8ο Σύνταγμα Πεζικού.

Το 8ο Σύνταγμα Πεζικού, για την εγκατάστασή του, επί της καθορισθείσης γραμμής παρέστη ανάγκη να διεξαγάγει διήμερο αγώνα προς εκτόπιση δυνάμεως με πυροβολικό, της 6ης Τουρκικής Μεραρχίας. Τέλος, το πρωί της 29 Σεπτεμβρίου / 12 Οκτωβρίου, το Σύνταγμα εγκαταστάθηκε επί της καθορισθείσης σ' αυτό γραμμής Καλετζίκ Νταγ – Τελκί Χιρι Μπελ – Κιλίτς Ασλάν Μπελ – Χαβάν Μπελ. Ούτω οι εν προκαλύψει ΧΙΙ και IV Μεραρχίες του Α΄ Σώματος Στρατού ολοκλήρωσαν την αμυντική τους εγκατάσταση εντός της 29 Σεπτεμβρίου / 12 Οκτωβρίου.

Τουρκικές ενέργειες

Το ΙΙ Τουρκικό Σώμα Στρατού, μετά την αποτυχία της επιδρομής, κατά του Αφιόν Καραχισάρ, αποσύρθηκε του χειμάρρου Κορού Ντερέ, στον καλυπτόμενο προς Δυσμάς Ακάρ χώρο από ελαφρά τμήματα. Η εκτοπισθείσα από τα υψώματα Τιλκί Κιρί Μπελ και Κιλίτς Ασλάν Μπελ 6η Τουρκική Μεραρχία απεσύρθη προς Νότο, αφού κατέλαβε το Κασμιλάρ νταγ. Το V Τουρκικό Σώμα Στρατού (ιππικού) στάθμευσε στην περιοχή Χοσρέφ Πασά Χαν. Από τις διατεθείσες, προσωρινά, στο V Σώμα Στρατού δύο μεραρχίες πεζικού, η μεν 8η στάθμευσε δυτικά Μπουλεβαντίν η δε Μεραρχία Μουρεττίπ, δυτικά Τσάι.

VII.- Απώλειες ελληνικών δυνάμεων

Οι απώλειες των ελληνικών δυνάμεων, των μετασχουσών στη μάχη του Αφιόν Καραχισάρ είχαν ως εξής[34]:

Νεκροί 105, εξ ων 9 αξιωματικοί και 96 οπλίτες.

Τραυματίες: 493, εξ ων αξιωματικοί 23 και οπλίτες 470.

Αγνοούμενοι: Οπλίτες 22.΄Ητοι:

Σύνολο απωλειών 620, εξ ων αξιωματικοί 32 και οπλίτες 588.

Τακτική οργάνωση της Στρατιάς Μικράς Ασίας

α) Εκκαθάριση του Μποζ νταγ

Το Γ΄ Σώμα Στρατού, αφού κατέλαβε, από τις 14/27 Σεπτεμβρίου 1921 τη γενική γραμμή: υψώματα Γιαριμσά – Ντεντέ Τεπέ – ποταμός Πουρσάκ – Σαρί Καβαντσά νταγ – Ορτά Τεπέ – Σεγίτ Σου, είχε διαθέσει την ΙΙΙ Μεραρχία αριστερά (Βορείως) του Πουρσάκ και την Χ Μεραρχία δεξιά (Νοτίως) του ιδίου ποταμού, διατηρώντας την VII Μεραρχία εν εφεδρεία, στο χώρο Χασάν Μπέη – Καρατζά Χογιούκ. Προ του μετώπου του σημειωνόταν κάθε μέρα συνήθης κίνηση τουρκικών αποσπασμάτων αναγνωρίσεως και περιπόλων επαφής.

Το Γ΄ Σώμα Στρατού, αφού έλαβε από αιχμαλωτισθέντα Τούρκο οπλίτη την πληροφορία ότι στο Τας Τεπέ βρισκόταν η 12η Τουρκική Μεραρχία και όπισθεν αυτής δύο άλλες μεραρχίες, που ανήκαν στο 12ο Σώμα Στρατού, το οποίο διέθετε πυροβολικό από 4 ορειβατικά πυροβόλα, 8 πεδινά και 4 βαρέα πυροβόλα, μετέδωσε ταύτη αυτούσια στη Στρατιά χωρίς να επιδιώξει επαλήθευσή της.

Η Στρατιά, επειδή παρασύρθηκε, προφανώς από την αναπτυχθείσα κατά τις τελευταίες ημέρες, από τους Τούρκους δραστηριότητα στο Μπρος νταγ και από τις μεταδοθείσες ανεξακρίβωτες και διογκωμένες πληροφορίες, περί συγκεντρώσεως στην περιοχή αυτή σοβαρών τουρκικών δυνάμεων, οι οποίες, ενδεχομένως, θα επιχειρούσαν επίθεση κατά του Εσκή Σεχήρ, εξέδωσε, την 11:30 ώρα της 22 Σεπτεμβρίου / 5 Οκτωβρίου, διαταγή επιχειρήσεων, με την οποία γνώριζε στο Γ΄ Σώμα Στρατού ότι η Ανεξάρτητος Μεραρχία θα ενεργούσε επιθετικώς προς Ορτατσά – Τεκετζιλέρ (εξορμούσα εκ του περί το Αβγκίν και Σεϊγκούν χώρο σταθμεύσεώς της) και εν ταυτώ διέτασσε τούτο να επιτεθεί αμέσως και με ισχυρές δυνάμεις προς Βορρά, προς απώθηση πέραν του Σαγγαρίου των, στην περιοχή αυτή, υπαρχουσών τουρκικών δυνάμεων.

Η VII Μεραρχία, εις εκτέλεση διαταγής του Γ΄ Σώματος Στρατού, κινήθηκε την 22α Σεπτεμβρίου / 5 Οκτωβρίου με όλη τη δύναμή της (πλην συντάγματος πεζικού και Μοίρας Ορειβατικού Πυροβολικού) σε δυο φάλαγγες προς Βορρά. Αποσπάσματα των φαλάγγων αυτών κινηθέντα το πρωί της 24 Σεπτεμβρίου / 11 Οκτωβρίου, έφθασαν μέχρι του Σαγγαρίου ποταμού. Την εσπέρα, τα αποσπάσματα ταύτα επανήλθαν στις θέσεις τους, αφού κατέστρεψαν τη μοναδική γέφυρα Σαγγαρίου, παρά το χωριό Καράογλου, μήκους 60 μ., ξύλινη με λίθινα βάθρα.

34. Στις ανωτέρω απώλειες δεν περιλαμβάνονται, ελλείψει στοιχείων οι απώλειες της IV και XII Μεραρχιών του Α΄ Σώματος Στρατού, ως και οι απώλειες του Β΄ Σώματος Στρατού. Συνεπώς οι αναγραφόμενες απώλειες, αφορούν μονάχα τις τοιαύτες των Ι και ΙΙ Μεραρχιών.

Η Ανεξάρτητος Μεραρχία εκκίνησε εντός της 22ας Σεπτεμβρίου / 11 Οκτωβρίου Μικτό Απόσπασμα, το οποίο έφθασε την επόμενη και εγκαταστάθηκε στα υπερκείμενα του χωριού Τσαλκαρά υψώματα, συνδεθέν εξ όψεως με το 12ο Σύνταγμα Πεζικού της VII Μεραρχίας, το οποίο είχε καταλάβει τα υψώματα Καζάν Καγιά.

Η VII Μεραρχία, αφού περάτωσε την εκκαθάριση του Μποζ νταγ μέχρι του Σαγγαρίου, ανέφερε ότι η μόνη τουρκική δύναμη, την οποία αντιμετώπισε αποτελούνταν από τμήματα της 1ης Μεραρχίας Ιππικού και από ομάδες άτακτων και ότι καμιά άλλη μεγάλη μονάδα εμφανίστηκε στην περιοχή αυτή μετά τις επιχειρήσεις του Σαγγαρίου.

β) Μετακινήσεις μεγάλων μονάδων

Η Στρατιά, μετά την εκκαθάριση του Μποζ νταγ, με διαταγή της, της 10:15 ώρας της 24 Σεπτεμβρίου / 7 Οκτωβρίου, έθεσε την XI Μεραρχία και την Ανεξάρτητο Μεραρχία υπό τη διοίκηση του Γ΄ Σώματος Στρατού.

Η επί του Μποζ νταγ VII Μεραρχία θα αντικαθίστατο από την Ανεξάρτητη Μεραρχία, της οποίας Μικτό Απόσπασμα από σύνταγμα πεζικού και πυροβολικό, θα παρέμενε στην περιοχή Αβγκίν, προς εξασφάλιση των συγκοινωνιών, μεθ' ο και διατίθετο, ενδεχομένως, για την αντικατάσταση της εν προκαλύψει IX Μεραρχίας.

Η III Μεραρχία παρέμεινε επί των κατεχομένων θέσεων.

Η X Μεραρχία αντικατέστησε την IX Μεραρχία στον μεταξύ Σεγίτ Σου και υψωμάτων Τζιβισλί τομέα.

Η IX Μεραρχία εγκατασταθείσα περί την κωμόπολη Σεϊντί Γαζή μεταστάθμευσε στο Ακ Ιν και υπαχθείσα υπό το Γ΄ Σώμα Στρατού, ανέλαβε τα νοτιοδυτικά υψώματα Ακ Ιν.

γ) Οργάνωση της Στρατιάς σε 2 τακτικά συγκροτήματα

Μετά την εκκαθάριση της βορείως του Πουρσάκ ποταμού περιοχής και την επιτυχή έκβαση της μάχης του Αφιόν Καραχισάρ, η Στρατιά οργάνωσε τις δυνάμεις της σε δύο τακτικά συγκροτήματα: Το Βόρειο Συγκρότημα υπό τη διοίκηση του υποστρατήγου **Πολυμενάκου,** διοικητού του Γ΄ Σώματος Στρατού, με έδρα το Εσκή Σεχήρ και το Νότιο Συγκρότημα υπό τη διοίκηση του υποστρατήγου **Κοντούλη**, διοικητού του Α΄ Σώματος Στρατού, με έδρα το Αφιόν Καραχισάρ.

- Το Βόρειο Συγκρότημα αποτελέστηκε από το Γ΄ Σώμα Στρατού (Μεραρχίες III, VII και X), από τις Μεραρχίες IX, XI και Ανεξάρτητη και από την Ταξιαρχία Ιππικού, με αποστολή την εξασφάλιση από κάθε επίθεση του Μετώπου του από τον κόλπο της Κίου, μέχρι των υψωμάτων Μπελ Εϋρέν, μη συμπεριλαμβανομένων.
- Το Νότιο Συγκρότημα αποτελέστηκε από το Α΄ Σώμα Στρατού (Μεραρχίες I, II και XII) και από τη IV Μεραρχία, είχε δε αποστολή την εξασφάλιση από κάθε επίθεση του Μετώπου από τα υψώματα Μπελ Εϋρέν, συμπεριλαμβανόμενα, μέχρι του σιδηροδρομικού σταθμού Ορτάντσας, επί της γραμμής Αϊδινίου Ορτάντσας.

Η δράση των Τούρκων στα νώτα της Ελληνικής Στρατιάς (Ιούλιος – Σεπτέμβριος 1921)

Μετά την κατάληψη από τον Ελληνικό Στρατό της γραμμής Εσκή Σεχήρ – Αφιόν Καραχισάρ (Ιούνιος – Ιούλιος 1921), η ανατολικά του Σαγγαρίου αποσυρθείσα Τουρκική Στρατιά Μετώπου, ανέθεσε την τήρηση επαφής με τις ελληνικές δυνάμεις στη V Ομάδα Μεραρχιών (ιππικού), συγκεντρωμένη στο μεταξύ Τσεφτελέρ και Αζιζιέ χώρο, στην 6η Μεραρχία, σταθμεύουσα στη Νοτίως του Αφιόν Καραχισάρ περιοχή Σαντουκλί και στη Μεραρχία Μουρεττέτ, σταθμεύουσα νοτιοανατολικά Αφιόν Καραχισάρ, στο χώρο Τσομπανλάρ – Ισικλάρ[35].

Η V Ομάς Μεραρχιών και οι VI και Μουρεττέτ Μεραρχίες, πλην της εντολής τηρήσεως επαφής, είχαν οδηγίες να προσβάλουν, με όσο το δυνατό μεγαλύτερες δυνάμεις τα προς την κατεύθυνση Μπογιούκ – Τουμπλού Μπουνάρ μετόπισθεν της Ελληνικής Στρατιάς και σε περίπτωση προελάσεώς της προς Ανατολάς, να παρεμποδίσουν την αποστολή ενισχύσεων και εμποδίων.

α) Επιδρομή κατά Ντουγκέρ (12/15 Ιουλίου 1921)

Η V Ομάς Μεραρχιών (ιππικού) διέταξε την 12/25 Ιουλίου 1921 την 2α Μεραρχία Ιππικού να ενεργήσει επιδρομή κατά του σιδηροδρομικού σταθμού Ντουγκέρ (Β. Δ. Αφιόν Καραχισάρ) και να προβεί στην καταστροφή των σιδηροδρομικών εγκαταστάσεων, αποθηκών και μέσων τηλεπικοινωνίας. Η Μεραρχία, αφού εκκίνησε την 20:00 ώρα της ιδίας ημέρας, ήχθη, διά Χοσρέφ Πασά, στην περιοχή Ντουγκέρ (12 χιλιόμετρα Νοτίως του σιδηροδρομικού σταθμού) και προώθησε προς το σταθμό ένα σύνταγμα ιππικού. Η κατέχουσα το σιδηροδρομικό σταθμό διμοιρία πεζικού αντιληφθείσα την προσέγγιση του τουρκικού ιππικού κατέλαβε θέσεις εντός το κτιρίου και υποδέχθηκε, με πυκνά πυρά τους επιδρομείς, τους οποίους, τελικά, υποχρέωσε να αποσυρθούν.

β) Επιδρομή κατά Αλτουντάς (28 Ιουλίου / 10 Αυγούστου 1921)

Μετά την αποτυχία της πρώτης επιδρομής κατά Ντουγκέρ η V Τουρκική Ομάς Μεραρχιών ανέθεσε την εκτέλεση δεύτερης επιδρομής κατά της κωμοπόλεως Αλτουντάς, κειμένης επί της αμαξιτής οδού Κιουτάχειας – Τουρλού Μπουνάρ, σε απόσπασμα από τη 2η Μεραρχία Ιππικού και την 4η Ταξιαρχία Ιππικού.

Το απόσπασμα αυτό, περιλαμβάνον 695 σπάθες, 5 πολυβόλα, 7 οπλοπολυβόλα και 1 ορειβατικό πυροβόλο, κινήθηκε, την 25η Ιουλίου / 7 Αυγούστου από το Μπαγιάτ διά Ντινάρ, προς Αλτουντάς. Αλλά, όταν είχε υπερβεί το Ντινάρ, κατά 10 χιλιόμετρα, οι περίπολοι αναγνωρίσεως αυτών αντελήφθησαν την

35. Η Μεραρχία Μουρεττέτ, είχε ειδική σύνθεση. Αποτελείτο από 2 συντάγματα ιππικού, ένα σύνταγμα πεζικού, το Απόσπασμα των Αδάνων (μικτό απόσπασμα πεζικού και ιππικού) και μια πυροβολαρχία. Αύτη προσφερόταν για εκτέλεση επιδρομών. Η V Ομάς Μεραρχιών Ιππικού, είχε υπό την διοίκησή της τις 2α και 14η Μεραρχίες Ιππικού και την 4η Ταξιαρχία Ιππικού.

IX Μεραρχία, η οποία κατευθυνόταν διά Ντινάρ προς Ιντζέ Καραχισάρ. Μετά την αναχώρηση από Ντινάρ της εκεί σταθμεύουσας IX Μεραρχίας, το τουρκικό ιππικό κινήθηκε προς Αλτουντάς και περί την 5:00 ώρα της 28 Ιουλίου / 10 Αυγούστου, εγκαθιστούσε ενέδρες κατά μήκος της αμαξιτής οδού προς Τουμπλού Μπουνάρ. Στις ενέδρες αυτές ενέπεσε και διαλύθηκε εφοδιοπομπή. Η ασήμαντη αυτή ελληνική ατυχία, φαίνεται ότι κρίθηκε ικανοποιητική από του Τούρκους, των οποίων το απόσπασμα επανήλθε στο Μπαγιάτ.

γ) Επιδρομή της Μεραρχίας Μουρεττέπ36 κατά του Αζιζιέ (7/20 Αυγούστου 1921)

Το Μικτό Απόσπασμα της IX Μεραρχίας[37], αφού εκκίνησε την 4/17 Αυγούστου από το Αφιόν Καραχισάρ, έσπευσε προς συνάντηση της Μεραρχίας του, που προήλαυνε στο άκρο δεξιό της Στρατιάς προς Άγκυρα. Η τουρκική Μεραρχία Μουρεττέπ, ήτις στάθμευε ανατολικά της κατεχόμενης από τη IV Μεραρχία γραμμής Γκεμπετζιλάρ – Τσοπανλάρ – Ισικλάρ, όταν πληροφορήθηκε ότι ελληνική φάλαγγα αγόταν προς Βορρά, κινήθηκε κατ' αρχάς διά Μπουλαβαντίν προς Μπαγιάτ, ίνα συναντήσει και προσβάλει ταύτη. Μαθούσα, κατά την άφιξή της στο Μπαγιάτ, ότι η ελληνική φάλαγγα κατευθύνθηκε προς Αζιζιέ, έσπευσε προς αυτό και κατέλαβε περί την μεσημβρία της 7/20 Αυγούστου τα βόρεια υψώματα τούτου με μέρος δυνάμεών της, ενώ με την υπόλοιπη δύναμή της κατέλαβε θέσεις νοτίως του Αζιζιέ.

Το Απόσπασμα της IX Μεραρχίας, αφού διανυκτέρευσε την εσπέρα της 6/19 Αυγούστου στο Αζιζιέ, συνέχισε το πρωί της επομένης την κίνησή του προς Ανατολάς, καλυπτόμενη από εμπροσθοφυλακή και οπισθοφυλακή, ουχί, όμως και από πλαγιοφυλακές. Το απόσπασμα, αφού αναχώρησε, άφησε στο χωριό Αζιζιέ τη διμοιρία διανομών προς παραλαβή του παρασκευαζόμενου, στους κλιβάνους του χωριού, άρτου, χωρίς να διαθέσει, ως στήριγμα ταύτης μάχιμο τμήμα.

Μετά δίωρη πορεία η μεν εμπροσθοφυλακή του Αποσπάσματος πλησίαζε τα ερείπια του αρχαίου Αμορίου, η δε οπισθοφυλακή, αποτελούμενη από λόχο Ευζώνων, μόλις είχε απομακρυνθεί από το χωριό Αζιζιέ, άρχισε από Βορρά η επίθεση, ταυτόχρονα κατά του χωριού και του λόχου οπισθοφυλακής. Οι Τούρκοι εισελθόντες αμαχητί στο χωριό συνέλαβαν και κατέσφαξαν περί τους 20 οπλίτες.

Καθ' ον χρόνο ο λόχος οπισθοφυλακής καταλάμβανε κατάλληλες θέσεις και συγκρατούσε την κατ' αυτού επίθεση, το τουρκικό ιππικό ενεργούσε εκ Νότου επέλαση κατά του κέντρου της φάλαγγας για να τη διασπάσει. Η επέλαση συνέπεσε να στραφεί κατά του χειρουργείου και να αντιμετωπισθεί από νοσοκόμους οπλισμένους με τυφέκια γκρα, με διοικητή τον ιατρό **Γεωργιλά.**

Μετά παρέλευση δύο ωρών, περίπου, κατέφθασαν ενισχύσεις πεζικού και πυροβολικού, οι οποίες εξανάγκασαν τους Τούρκους να αποσυρθούν της περιοχής. Το Απόσπασμα της IX Μεραρχίας, συγκεντρωθέν στο Αμόριο, συνέχισε την επομένη, 8/21 Αυγούστου την κίνησή του προς Ανατολάς.

Η Μεραρχία Μουρεττέπ, αφού διανυκτέρευσε 15 χιλιόμετρα Νότια Αζιζιέ, κινήθηκε την 8/21 Αυγούστου προς Μπουλαβαντί, αγνοούσα την εν τω μεταξύ προέλαση της IV Μεραρχίας. Αλλ' όταν πλησίαζε στο Μπουλαβαντί αιφνιδιάστηκε από τη IV Μεραρχία και ετράπη, εν αταξία, προς Εμίρ νταγ, συγκεντρωθείσα, τελικά, στο Ισακλί.

36. Από εδώ και στο εξής η Μεραρχία Μουρετέτ, αναφέρεται ως Μεραρχία Μουρεττέπ (Σ. τ. Ε.).

37. Το Μικτό Απόσπασμα αποτελείτο από το ήμισυ περίπου της IX Μεραρχίας, περιλαμβάνον το 28ο Σύνταγμα Πεζικού (μείον τάγμα), το 3/40 Σύνταγμα Ευζώνων (μείον τάγμα) την Μοίρα Ορειβατικού Πυροβολικού και τους περισσότερους μεραρχιακούς σχηματισμούς.

δ) Επιδρομή της Μεραρχίας Μουρεττέπ κατά φάλαγγας ανεφοδιασμού βορείως του χωριού Τσελτίκ και επιτυχής προσβολή ταύτης από ελληνικό απόσπασμα (17/30 – 18/31 Αυγούστου)

Ως εξιστορήθηκε σε άλλο κεφάλαιο[38], το πρωί της 17/30 Αυγούστου ο διευθυντής του IV Γραφείου της Στρατιάς, προώθησε προς Ινλάρ Κατραντζί, εκ των παρά τη γέφυρα Μπαλικνταμί του νοτίου κλάδου του Σαγγαρίου, σταθμού ανεφοδιασμού 120 φορτηγά αυτοκίνητα έμφορτα πυρομαχικών. Η φάλαγγα αυτή, όταν βρισκόταν Βορείως του χωριού Τσιλτίκ, προσεβλήφθη από τουρκικό ιππικό με αποτέλεσμα να διασπασθεί. Το μεγαλύτερο μέρος των αυτοκινήτων διέφυγε στο Ινλάρ Κατραντζί και μέρος (το οπίσθιο) επέστρεψε στο Μπαλικνταμί και περί τα 10 αυτοκίνητα περιήλθαν στην ενεργήσασα την επιδρομή Μεραρχία Μουρεττέπ.

Μετά την επιδρομή η Μεραρχία Μουρεττέπ συγκεντρώθηκε στο Γιουζούκμπασι και στάθμευσε. Την εκεί, όμως παρουσία ταύτης, σημείωσε αναγνώριση της X Ημιλαρχίας, ανηκούσης στο απόσπασμα του αντισυνταγματάρχη **Τσοχαντάρη Χαρ.**[39]

Το απόσπασμα επετέθη την 5:00 ώρα της επομένης, 18/31 Αυγούστου με όλα τα τμήματα, τα οποία είχε διαθέσιμα στο Ουζούμπεη κατά της Μεραρχίας Μουρεττέπ, ήτις, επειδή αιφνιδιάστηκε, ετράπη σε άτακτη φυγή. Το Απόσπασμα παρέμεινε στην περιοχή Ουζούμπεη μέχρι της 27ης Αυγούστου / 9ης Σεπτεμβρίου, οπότε είχε περατωθεί η εκκένωση των εκεί εγκατεστημένων χειρουργείων, η μεταφορά του υλικού ως και η αναχώρηση των διαφόρων σχηματισμών. Μεθ' ο κατευθύνθηκε στο Ινλάρ Κατραντζή, ένθα και διαλύθηκε.

ε) Επιδρομή της Μεραρχίας Μουρεττέπ και κατάληψη του Σιβρί Χισάρ (31 Αυγούστου / 13 Σεπτεμβρίου – 2/15 Σεπτεμβρίου)

Η Μεραρχία Μουρεττέπ, μετά τη διάλυσή της στο Γκιουζούκμπασι, απεσύρθη προς ανασυγκρότηση στο Γιουνάκ (Ν. Δ. της λίμνης Ακ). Εκείθεν κατόπιν διαταγής της Στρατιάς Δυτικού Μετώπου, κινήθηκε την 26η Αυγούστου / 8 Σεπτεμβρίου προς τη γέφυρα Φετίογλου.

Τις απογευματινές ώρες της 29 Αυγούστου / 11 Σεπτεμβρίου, όταν έφθασε στο Σαγγάριο, έζευξε αυτόν πρόχειρα, περί τα 10 χιλιόμετρα Δυτικά της γεφύρας Φετίογλου και διαπεραιώθηκε επί της αριστερής όχθης. Την 4:30 ώρα της 30 Αυγούστου / 12 Σεπτεμβρίου κινήθηκε προς τη γέφυρα Φετίογλου, αιφνιδίασε και έτρεψε σε φυγή τη φρουρά της, από λόχο σκαπανέων και λόχο γεφυροποιών και κατέλαβε ανέπαφη τη γέφυρα. Την 21:00 ώρα της αυτής ημέρας η Μεραρχία Μουρεττέπ κινηθείσα προς Σιβρί Χισάρ, ενεφανίσθη περί την 11:00 ώρα της 31 Αυγούστου / 13 Σεπτεμβρίου νοτιοανατολικά της πόλεως, χωρίς να συναντήσει καμιά αντίσταση.Έφιππα τμήματα της μεραρχίας μπήκαν στην κωμόπολη και προέβησαν σε καταστροφή των υλικών και εφοδίων, παρέλαβαν 3 αυτοκίνητα πλήρη υγειονομικού

38. Σελ. ....

39. Το απόσπασμα Τσοχαντάρη στάθμευε παρά το χωριό Ουζούνμπεη, έχον τάγμα στο χωριό Γκιοκ Μπουνάρ. Τούτο αποτελείτο από το 6ο Σύνταγμα Πεζικού (της III Μεραρχίας, μείον τάγμα) από το III/26 Τάγμα (IX Μεραρχίας), από τη X Ημιλαρχία και από τον Ουλαμό Πεδινού Πυροβολικού, με αποστολή την ασφάλεια των συγκοινωνιών της Ελληνικής Στρατιάς.

υλικού και αιχμαλώτισαν 2 ιατρούς, μικρό αριθμό οπλιτών νοσοκόμων και 30 ελαφρώς τραυματίες[40].

Η Στρατιά, μόλις πληροφορήθηκε, το απόγευμα 31 Αυγούστου / 13 Σεπτεμβρίου, την υπό των τούρκων κατάληψη του Σιβρί Χισάρ, κατεύθυνε εκεί την Ταξιαρχία Ιππικού. Η Ταξιαρχία Ιππικού έσπευσε αμέσως προς τα εκεί. Διανυκτέρευσε Δυτικά του Χαμάμ Καραχισάρ και την έω της επομένης 1/14 Σεπτεμβρίου, αφού συνέχισε την κίνησή της, έλαβε περί την 9:00 ώρα επαφή μετά της μεραρχίας Μουρεττέπ. Η Ταξιαρχία ανέκοψε την προέλασή της και συμπτύχθηκε στα ανατολικώς του χωριού Κιλιτζά Μεσέ υψώματα

Την 11:00 ώρα της 1/13 Σεπτεμβρίου ξεκίνησε, κατόπιν διαταγής της Στρατιάς, από την περιοχή Μερτζάν (Ν. Δ. Καβουτζί Κιοπρού) η Ι Μεραρχία προς εκκαθάριση της δημιουργηθείσης καταστάσεως στο Σιβρί Χισάρ. Η Ι Μεραρχία, όταν έφθασα την εσπέρα στο Κοτζάς (περί τα 18 χιλιόμετρα Ανατολικά του Σιβρί Χισάρ) στάθμευσε και συνδέθηκε με την Ταξιαρχία Ιππικού και καθόρισε την ενέργειά της για την επόμενη 2/15 Σεπτεμβρίου.

Το πρωί της 2/15 Σεπτεμβρίου, σημειώθηκαν τουρκικές φάλαγγες πεζικού και ιππικού, λαμβάνουσες διατάξεις μάχης Β. Α. του Αντά Τεπέ. Κατ' αυτών αναπτύχθηκε και κινήθηκε το Ι/38 Σύνταγμα Ευζώνων με τάγμα του 5ου Συντάγματος Πεζικού, ενώ Μοίρα Ορειβατικού Πυροβολικού έβαλλε δραστικά κατά του εχθρού. Οι τουρκικές φάλαγγες άρχισαν να διαφεύγουν, εν αταξία, προς το Σαγγάριο, καταδιωκόμενοι από το Σύνταγμα Ευζώνων προς Φετίογλου, αλλά με βραδύ ρυθμό. Η Μεραρχία Μουρεττέπ, μόλις διαπεραιώθηκε στη δεξιά όχθη του Σαγγαρίου ποταμού κατέλαβε δεσπόζοντα υψώματα και απαγόρευε με πυρά την προσέγγιση στη γέφυρα Φετίογλου ελληνικών τμημάτων, προς καταστροφή ταύτης. Ούτω η γέφυρα παρέμεινε άθικτη στα χέρια των Τούρκων. Η ευθύνη για τη μη προσβολή των νώτων και των πλευρών των αποχωρούντων, από Σιβρί Χισάρ, Τούρκων, ως και διά την μη καταστροφή της γεφύρας Φετίογλου βάρυνε το διοικητή του Ι/38 Συντάγματος Ευζώνων, συνταγματάρχη **Σαχίνη Βλάσιο** του οποίου ζήτησε ο μέραρχος την απομάκρυνση από τη μεραρχία του.

Εντός της 3/16 Σεπτεμβρίου συγκεντρώθηκε ολόκληρη η Ι Μεραρχία περί το Σιβρί Χισάρ, η δε Ταξιαρχία Ιππικού στάθμευσε περί τα 3 χιλιόμετρα Ν. του Σιβρί Χισάρ.

στ) Πρώτη επιδρομή κατά Τουμπλού Μπουνάρ (7/20 και 8/21 Αυγούστου 1921)

Ι.- Δύο ανεπιτυχείς προσπάθειες της 6ης Τουρκικής Μεραρχίας προς κατάληψη του Τουμπλού Μπουνάρ

Η εις την περιοχή Σαντουκλί σταθμεύουσα 6η Τουρκική Μεραρχία, λαβούσα διαταγή να ενεργήσει επιδρομή κατά του Τουμπλού Μπουνάρ, ξεκίνησε από το Σαντουκλί και την 7/20 Αυγούστου έφθασε Ν. του σιδηροδρομικού σταθμού Τουμπλού Μπουνάρ, εναντίον του οποίου επετέθη περί την μεσημβρία, με μέρος της δυνάμεώς της. Στο Τουμπλού Μπουνάρ ήταν εγκατεστημένος σταθμός ανεφοδιασμού και άλλοι βοηθητικοί σχηματισμοί του Ελληνικού Στρατού. Για την ασφάλεια αυτών διατίθετο μικρό τμήμα

40. Στο Σιβρί Χισάρ δεν υπήρχαν μάχιμα τμήματα, αλλά μονάχα ανεφοδιασμοί και σχηματισμοί, των οποίων οι άνδρες επί τη εμφανίσει Τούρκων, διέφυγαν προς τα Βορείως και Δυτικά της κωμοπόλεως βραχώδη υψώματα, ως και χειρουργεία υπό διαμετακόμιση, γεμάτα τραυματίες.

συντάγματος μετόπισθεν. Η τουρκική επίθεση απομακρύνθηκε από το ανωτέρω τμήμα ασφαλείας, που ενισχύθηκε με άνδρες των διαφόρων σχηματισμών και βραδύτερον με τμήμα του τάγματος σιδηροδρόμων, εργαζόμενο εκεί κοντά.

Η Τουρκική Στρατιά Δυτικού Μετώπου, επειδή έκρινε αδικαιολόγητη την αποτυχία του εγχειρήματος, διέταξε την 6η Μεραρχία να ενεργήσει εκ νέου με όλη τη δύναμή της. Πράγματι, την επόμενη, 8/21 Αυγούστου, η τουρκική μεραρχία επετέθη από το πρωί, συγχρόνως κατά του χωριού Τουμπλού Μπουνάρ και του ομωνύμου σιδηροδρομικού σταθμού, από Νότου και από Δυσμών. Η ελληνική φρουρά, η οποία είχε ενισχυθεί από την προηγούμενη, από το Ουσάκ, με μια διλοχία και διμοιρία πολυβόλων καθώς και από παρατυχόντα ουλαμό πεζικού, προέταξε και πάλι σθεναρή αντίσταση. Η τουρκική μεραρχία, κατά του δεξιού της οποίας διεγράφη, αναγκάστηκε να διακόψει τον αγώνα και να αποσυρθεί προς Νότο.

Δύο α ε ρ ο π λ ά ν α του σταθμεύοντος στο Αφιόν Καραχισάρ Ελληνικού Ναυτικού Σμήνους, προσέβαλαν επιτυχώς με βόμβες τις συμπτυσσόμενες εχθρικές φάλαγγες.

ΙΙ.- Απώθηση της 6ης Τουρκικής Μεραρχίας Νοτίως Σαντουκλί
(21 Αυγούστου / 3 Σεπτεμβρίου – 24 Αυγούστου / 6 Σεπτεμβρίου)

Για την εκδίωξη της παραμενούσης Νοτίως Τουμπλού Μπουνάρ τουρκικής δυνάμεως, η οποία αποτελούσε διαρκή απειλή κατά του στρατιωτικού τούτου κέντρου, αποφασίστηκε, από κοινού υπό του στρατηγού διοικητού της Ανωτέρας Γενικής Στρατιωτικής Διοικήσεως Σμύρνης και του Νοτίου Συγκροτήματος Μεραρχιών, η εκκαθάριση του μεταξύ Τουμπλού Μπουνάρ και Σαντουκλί χώρου διά καταλήψεως και διατηρήσεως του Σαντουκλί. Προς τούτο συγκροτήθηκαν δύο αποσπάσματα υπό ενιαία διοίκηση.

Το ένα αποτελείτο από το 49ο Σύνταγμα Πεζικού (μείον τάγμα) και ορειβατική πυροβολαρχία, το έτερο ήταν δυνάμεως συντάγματος (μείον λόχου και διμοιρίας πολυβόλων), με ορειβατική πυροβολαρχία (της IV Μεραρχίας).

Την 13/26 Αυγούστου α ε ρ ο π ο ρ ι κ ή έξοδος του εις Αφιόν Καραχισάρ Ναυτικού Σμήνους σημείωσε κοντά στο Σαντουκλί τουρκική φάλαγγα πεζών και περί το Σοχούτ δύναμη 500 ιππέων. Άλλες πληροφορίες, περιελθούσες στο Νότιο Συγκρότημα Μεραρχιών, την 14/27 Αυγούστου, έφεραν δύναμη 1500 ανδρών με 2 πυροβόλα της 6ης Τουρκικής Μεραρχίας, κατέχουσαν το Ακάρ νταγ και άλλη δύναμη 1300 ανδρών ευρισκομένην περί το Σινάνα Πασά Νοτίως του Μπαλ Μαχμούτ. Οι δύο τελευταίες πληροφορίες αποδείχτηκαν εκ των πραγμάτων ανακριβείς.

Την αποστολή των δύο αποσπασμάτων, των οποίων η κοινή διοίκηση ανετέθη στο στρατιωτικό διοικητή Ουσάκ, συνταγματάρχη πεζικού **Μεσσήνη Δημήτριο**, ήταν η συντριβή της συγκεντρωθείσης στο Ακάρ νταγ τουρκικής δυνάμεως, η εκκαθάριση του Νοτίως Τουμπλού Μπουνάρ μέχρι Σανκτουκλί χώρου και η κατάληψη και διατήρηση του Σαντουκλί. Υπό τη διοίκηση του ιδίου στρατιωτικού διοικητή έθεσε, η Γενική Στρατιωτική Διοίκηση Σμύρνης και τρίτο απόσπασμα, συγκροτηθέν στο Μπανάζ από 4 λόχους, διμοιρία πολυβόλων και ουλαμό ορειβατικού πυροβολικού, με αποστολή να προελάσει προς Τσαλτίκιοϊ, συγχρόνως με τα δύο αποσπάσματα, χωρίς να υπερβεί το χωριό τούτο.

Η συγκέντρωση των τριών αποσπασμάτων στους χώρους εξορμήσεως επετεύχθη μόλις την εσπέρα της 19 Αυγούστου / 1η Σεπτεμβρίου. Η προέλαση των τριών αποσπασμάτων άρχισε την 5:30 ώρα της 21 Αυγούστου / 3 Σεπτεμβρίου. Το απόσπασμα της IV Μεραρχίας, αφού εκκίνησε από το Γκιουνέι κατέλαβε

τον αυχένα Ουλούκιοϊ επί του Ακάρ νταγ. Το απόσπασμα του 49ου Συντάγματος Πεζικού, αφού εκκίνησε από το Τουμπλού Μπουνάρ, κατέλαβε τον αυχένα δυτικά του προηγούμενου.

Τα αποσπάσματα αυτά κατά την κίνησή τους δεν συνάντησαν τουρκικά τμήματα. Την επόμενη 22 Αυγούστου / 4 Σεπτεμβρίου, τα δύο αποσπάσματα, αφού συνέχισαν την κίνησή τους, κατέλαβαν, αμαχητί, της γραμμή Γιαγιζί – Τσαλτίκιοϊ. Το απόσπασμα που εκκίνησε εκ Μπανάζ, μετά διανυκτέρευση της νύχτα της 21 Αυγούστου / 3 Σεπτεμβρίου στο Αχάτκιοϊ, έφθασε την επόμενη και αυτό στο Τσαλτίκιοϊ. Την 23 Αυγούστου / 5 Σεπτεμβρίου, επαναληφθείσης της προελάσεως των τριών αποσπασμάτων, έφθασαν ταύτα ακωλύτως: Το Απόσπασμα της IV Μεραρχίας επί των υψωμάτων περί τα 3 χιλιόμετρα Β. Δ. του χωριού Γκελντερές. Το απόσπασμα του 49ου Συντάγματος στο Νταϊλίκ και το απόσπασμα Μπανάζ στο Κοτζαλάρ.

Την επόμενη, 24 Αυγούστου / 6 Σεπτεμβρίου, το μεν απόσπασμα Μπανάζ διετάχθη να επιστρέψει εις Μπανάζ, τα δε δύο άλλα αποσπάσματα συνέχισαν, σε σύνδεσμο, την προέλασή τους προς Σαντουκλί.

Περί την 10:00 ώρα, αμφότερα τα αποσπάσματα είχαν εμπλακεί σε αγώνα με Τούρκους επί μετώπου 4ων χιλιομέτρων, περίπου, προχείρως οργανωμένων. Περί την 14:00 ώρα η τουρκική αντίσταση κάμφθηκε κι άρχισε εσπευσμένη αυτών υποχώρηση προς Νότο του Σαντουκλί, το οποίο κατελήφθη από το απόσπασμα IV Μεραρχίας.

Η διατήρηση δυνάμεως στην περιοχή Σαντουκλί, ως αρχικά είχε καθορισθεί, καθίστατο δυσχερής, τόσον από απόψεως εφοδιασμού, όσο και από απόψεως ασφαλείας της με το Αφιόν Καραχισάρ συγκοινωνίας. Δι' ο την 30 Αυγούστου / 12 Σεπτεμβρίου, διετάχθη να παραμείνει στο Σαντουκλί το 49ο Σύνταγμα μετά πυροβολικού και το απόσπασμα IV Μεραρχίας να επανέλθει στο Αφιόν Καραχισάρ.

Αίφνης, μισή ώρα μετά την αναχώρηση του αποσπάσματος IV Μεραρχίας α ε ρ ο π λ ά ν ο προσγειωθέν παρά το Σαντουκλί, κόμισε στο απόσπασμα 49ου Συντάγματος διαταγή να αποσυρθεί από το Σαντουκλί και να αχθεί ταχέως στο Αφιόν Καραχισάρ. Αμφότερα τα αποσπάσματα διανυκτέρευσαν στο χωριό Χατσίκ και την επομένη 31 Αυγούστου / 13 Σεπτεμβρίου συνέχισαν την κίνησή τους προς Πασάκιοϊ. Τελικά, κατόπιν διαταγής του νοτίου Συγκροτήματος Μεραρχιών, το 49ο Σύνταγμα Πεζικού εγκαταστάθηκε στο Πασάκιοϊ, αφού κατέλαβε τα υψώματα της βόρειας εξόδου της στενωπού Πασάκιοϊ – Σαβράν, το δε απόσπασμα IV Μεραρχίας κινήθηκε προς Αφιόν Καραχισάρ και μετά ανάπαυση, κινήθηκε την 3/16 Σεπτεμβρίου προς τη γραμμή Μπουλεβαντίν – Τσάι, προς συνάντηση της μεραρχίας του.

ζ) Δεύτερη επιδρομή κατά Τουμπλού Μπουνάρ της 6ης Τουρκικής Μεραρχίας (8/21 Σεπτεμβρίου 1921)

Η 6η Τουρκική Μεραρχία, ορμώμενη από το Σαντουκλί προσέβαλε εκ δευτέρου, αιφνιδιαστικά, την 4:30 ώρα της 8/21 Σεπτεμβρίου το Τουμπλού Μπουνάρ υπερασπιζόμενο από 4 λόχους πεζικού συντάγματος μετόπισθεν, διμοιρία πολυβόλων και ουλαμό πυροβολικού. Τα τουρκικά τμήματα κατόρθωσαν να φθάσουν μέχρι των συρματοπλεγμάτων, αλλά δεν κατόρθωσαν να υπερβούν ταύτα λόγω πείσμονος αντιστάσεως των υπερασπιστών.

Η κατόπιν διαταγής του Νοτίου Συγκροτήματος αποσταλείσα προς ενίσχυση, από το 49ο Σύνταγμα, διλοχία μετά διμοιρίας πολυβόλων, παρά τη χρήση του σιδηροδρόμου, έφθασε στο Τουμπλού Μπουνάρ την 17:00 ώρα, οπότε οι Τούρκοι είχαν αρχίσει να συμπτύσσονται, αφού κατέστρεψαν με δυναμίτιδα το μεταξύ των χωριών Κιλιτζάκιοϊ και Τουμπλου Μπουνάρ τμήμα της σιδηροδρομικής γραμμής.

Κατά τη διάρκεια των προς Άγκυρα επιχειρήσεων

Σημειώθηκαν και άλλες μικροεπιδρομές κατά στρατιωτικών εγκαταστάσεων των μετόπισθεν από ομάδες άτακτων, οι οποίες, όμως, δεν είχαν, οπωσδήποτε, καμιά επίδραση επί των διεξαγομένων ανατολικά του Σαγγαρίου αγώνος.

Σημειώνονταν, επίσης, συχνές δολιοφθορές επί των σιδηροδρομικών γραμμών, αλλά η καλώς οργανωμένη Υπηρεσία Σιδηροδρόμων, προέβαινε αμέσως, με τα συνεργεία της στις δέουσες επισκευές και αποκαθιστούσε ταχέως την κυκλοφορία των σιδηροδρομικών συρμών

Απώλειες των αντιπάλων κατά τις μάχες του Σαγγαρίου και του Αφιόν Καραχισάρ.

Οι απώλειες αμφοτέρων των αντιπάλων Στρατιών κατά τις μάχες του Σαγγαρίου και του Αφιόν Καραχισάρ υπήρξαν πλέον ή σοβαρές.

α) Της Ελληνικής Στρατιάς Μικράς Ασίας

Κατ' επίσημα στοιχεία η Ελληνική Στρατιά Μικράς Ασίας έσχεν εν συνόλω κατά τις μάχες του Σαγγαρίου και του Αφιον Καραχισάρ εκτός μάχης 953 αξιωματικοί και 22.567 οπλίτες, οι οποίοι αναλυτικά κατανέμονται ως εξής:

Εις αξιωματικούς νεκρούς 217, τραυματίες 736

Εις οπλίτες νεκρούς 3.565, τραυματίες 18. 626 και αγνοούμενους 376

Οι συνολικές κατά μεραρχία απώλειες ανήλθαν:

II	Μεραρχία	3.393
X	Μεραρχία	2.806
XIII	Μεραρχία	2.790
I	Μεραρχία	2.570
XII	Μεραρχία	2.345
III	Μεραρχία	2.332
IX	Μεραρχία	2.144
VII	Μεραρχία	1.707
V	Μεραρχία	1.243
XI	Μεραρχία	442
IV	Μεραρχία	345
Ανεξάρτητη Μεραρχία		149
Ταξιαρχία Ιππικού		8
Μ. Μ. Μονάδες		293

β) Τουρκικής Στρατιάς Δυτικού μετώπου

Οι απώλειες της Τουρκικής Στρατιάς Δυτικού Μετώπου, ήτις αντιμετώπισε της Ελληνική Στρατιά, κατ' επίσημη τουρκική πηγή, ήτοι κατά το αρχείο της ιστορίας του τουρκικού στρατού ανήλθαν από 1ης Αυγούστου, μέχρι 17ης Σεπτεμβρίου 1921 σε 743 αξιωματικούς και 17.329 οπλίτες[41], οι οποίοι αναλυτικά κατανέμονται:

- Εις αξιωματικούς νεκρούς 145 και τραυματίες 571 και
- Εις οπλίτες νεκρούς 2.704, τραυματίες 9.582 και αγνοούμενους 5.043.

Αυτός υπήρξε ο απολογισμός των στρατιωτικών επιχειρήσεων προς Άγκυρα κατά τις οποίες ο Ελληνικός Στρατός περιήγαγε τις σημαίες του νικηφόρες μέχρι των πρόθυρων της κεμαλικής πρωτεύουσας. Η μη επίτευξη, τελικά του επιδιωχθέντος, με τις επιχειρήσεις αυτές, αντικειμενικού σκοπού, ουδόλως δύναται να επισκιάσει τα λαμπρά κατορθώματα του Ελληνικού Στρατού, αναμφισβήτητου κυρίαρχου του πεδίου των μαχών του Σαγγαρίου. Το αναπτυχθέν υπέροχο επιθετικό πνεύμα, σε συνδυασμό με τις ψυχικές του αρετές, που χαλύβδωναν τις σωματικές του δυνάμεις, του παρέσχον τη ικανότητα να καταγάγει τις νίκες του Ταμπούρ Ογλού, του Καλέ Γκρότο, της Σαπάντζας, του Τσαλ και του Αρντίς νταγ, τρόπαια ακατάλυτα, τα οποία θα λαμπρύνουν την ιστορία του.

<u>Δράσις Υπηρεσιών</u>

Α΄ Υγειονομικού
Β΄ Αναχορηγίας πυρομαχικών
Γ΄ Ανεφοδιασμού και μεταφορών

Σημείωση επιμελητού της έκδοσης.

Το τμήμα αυτό του βιβλίου, που αναφέρεται στη Δράση των Υπηρεσιών, αποτελούμενο από 58 σελίδες, δηλ. από σελ. 409 – σελ. 467, είναι οπωσδήποτε πολύ ενδιαφέρον, διότι περιλαμβάνει πολλά στοιχεία, τα οποία υποβοήθησαν τις νικηφόρες μάχες του Στρατού της Μικρασιατικής Εκστρατείας.

Επειδή, όμως, ξεφεύγει από τις κύριες αφηγήσεις του συγγραφέα και αποτελούν απλά στατιστικά στοιχεία και πίνακες, που παραθέτει και έχουν ληφθεί από στρατιωτικά αρχεία, τα παραλείπουμε.

41. Στους αριθμούς αυτούς δεν συμπεριλαμβάνονται οι απώλειες των μαχών του Αφιόν Καραχισάρ.

Μέρος V

Άσκοπη Αναμονή

(Σεπτέμβριος 1921 – Αύγουστος 1922)

Κεφάλαιο 1ο

Η Αεροπορία

Ο εν Εσκή Σεχήρ αεροπορικός τομέας, άμα τη επανόδω από το Σαγγάριο εις την εκστρατεία προς Άγκυρα, που συμμετέσχε Σμήνος Αεροπορίας Ξηράς, επιδόθηκε δραστήρια στην κατασκευή εγκαταστάσεων προς διαχείμαση. Οι πρώτες φθινοπωρινές βροχές είχαν αρχίσει, καθώς και το κρύο, το οποίο στο οροπέδιο εκείνο ήταν δριμύτατο. Εγκατέστησαν όθεν υπόστεγα για τη στέγαση των αεροπλάνων και κατασκευάστηκαν ξύλινα παραπήγματα, για γραφεία, αποθήκες και στρατωνισμό των ανδρών. Οι αξιωματικοί εγκαταστάθηκαν, κατ' αρχήν σε δωμάτια, τα οποία ενοικίαζαν στα διάφορα σπίτια, ευρισκόμενα παρά τον σιδηροδρομικό σταθμό και συνεπώς πολύ κοντά στο αεροδρόμιο. Ούτω εν περιπτώσει ανάγκης μπορούσαμε να σπεύσομε, πεζή και ταχέως στο αεροδρόμιο.

Στο αεροδρόμιο στάθμευαν δύο μοίρες αεροπλάνων. Η Β΄ υπό τον αεροπόρο λοχαγό του πυροβολικού **Κολιαλέξη Αθανάσιο** και η Γ΄ Μοίρα Αεροπλάνων υπό τον αεροπόρο λοχαγό πυροβολικού **Τσιλάκο Θωμά** και κατόπιν υπό τον αεροπόρο παρατηρητή λοχαγό πεζικού **Παπαπέτρο Ιωάννη** (συμμαθητή μου στην αεροπορική Σχολή Σέδες). Και οι τρεις αυτοί λοχαγοί ήσαν προελεύσεως της Στρατιωτικής Σχολής Ευελπίδων, της τάξεως 1916.

Η Β΄ Μούρα Αεροπλάνων ήταν εγκατεστημένη στην Ανατολική πλευρά του αεροδρομίου, η δε Γ΄ Μοίρα Αεροπλάνων στη Νότια πλευρά.

Ο Αεροπορικός Τομέας είχε εγκαταστήσει εντός της πόλεως, σε διώροφο οίκημα εστιατόριο αξιωματικών, όπου γευματίζαμε και δειπνούσαμε. Για τη λειτουργία του εστιατορίου χρησιμοποιούσαμε οπλίτες (μαγείρους, τραπεζοκόμους κ.λπ.).

Το εστιατόριο απείχε πολύ από το αεροδρόμιο και η διαδρομή αεροδρομίου – εστιατορίου και τανάπαλιν ήταν κουραστική, ιδία τις βροχερές ημέρες, ελλείψει μεταφορικών μέσων και τοιούτων συγκοινωνίας. Στους δρόμους οι λάσπες ήταν ανυπόφορες και στους σκυρόστρωτους ακόμη δρόμους (καλντερίμια).

Αεροπόροι Μικράς Ασίας Μπροστά στο αεροπλάνο τους

Παρά το εστιατόριο εγκατέστησα και το φωτογραφείο της Μοίρας (Β΄), υπό τον στρατιώτη φωτογράφο **Λωρέντη Αλέκο** εκ Σμύρνης. Επειδή οι φωτογραφίες αναγνωρίσεως ήσαν σπάνιες, το φωτογραφείο είχε ελάχιστη υπηρεσιακή εργασία. Ως εκ τούτου, ασχολούμουν περισσότερο στο να βγάζω επί-

γειες φωτογραφίες μνημείων, τοπίων, αρχαιολογικών τόπων και προσώπων. Με τις φωτογραφίες αυτές, μεγέθους 13Χ18 εκατοστών, έκανα ένα album, ομολογουμένως άξιο μνείας, το οποίο θαύμαζαν όσοι μ' επισκέπτονταν στο γραφείο του φωτογραφείου. Το album αυτό, το οποίο αγόρασα από τη Σμύρνη, εξ ιδίων και στο οποίο κόλλησα μόνος μου τις διάφορες φωτογραφίες δεν επρόκειτο να το χαρώ για πολύ.

Μια μέρα επισκέφθηκε το φωτογραφείο ο Διάδοχος **Γεώργιος** (κατόπιν Βασιλεύς **Γεώργιος ο Β΄),** συνοδευόμενος από το διοικητή της Μοίρας λοχαγό **Κολιαλέξη Θάνο.** Μόλις είδε το album, το πήρε στα χέρια του, εξέτασε λεπτομερώς τις φωτογραφίες και εξέφρασε το θαυμασμό του. Ο λοχαγός **Κολιαλέξης** θεώρησε καθήκον του να του πει: *Μας επιτρέπετε Υψηλότατε να σας το δωρίσουμε;* Η καταστροφή επήλθε. Ο Διάδοχος το δέχτηκε ευχαρίστως και το πήρε. Δεν κατόρθωσα να το ανανεώσω. Ωραίες αναμνήσεις. Χάθηκαν για πάντα.

Για την ασφάλεια, από αέρος, του αεροδρομίου, εγκαταστάθηκε ένα αντιαεροπορικό πυροβόλο, υπό τον ανθυπολοχαγό πυροβολικού **Δούκα Μαρινόπουλο** (Σ. Ε. τάξεως 1918). Οι φύσιγγες του πυροβόλου τούτου ήσαν περιζήτητες, λόγω του μεγάλου αυτών ύψους.

Δεξίωση Διοικητού Μοίρας

Ο Διοικητής της Β΄ Μοίρας Αεροπλάνων λοχαγός **Κολιαλέξης** έδωκε ένα βράδυ δεξίωση στην αεροπορία, στην οποία προσήλθαν, προσκληθέντες, πολλοί αξιωματικοί, ελληνικές οικογένειες του Δορυλαίου και ο Διοικητής του Γ΄ Σώματος Στρατού μετά της συζύγου του.Ήμουνα επί της δεξιώσεως και ούτω κινούμουν ελεύθερα στην αίθουσα. Μετά το πέρας της δεξιώσεως και την αποχώρηση των επισήμων ο **Κολιαλέξης** με ρώτησε εάν οι προσκεκλημένοι έμειναν ευχαριστημένοι και γενικά εάν η δεξίωση επέτυχε. Του απάντησα ότι όχι μόνο τα πάντα λειτούργησαν σαν ωρολόγιο, αλλά ότι, επί πλέον άκουσα την κυρία του Σωματάρχη να ερωτά τον σύζυγό της στρατηγό, αν ο **Κολιαλέξης** είναι καλός αξιωματικός και ότι η απάντηση του στρατηγού ήταν: *Μακάρι να είχαμε πολλούς αξιωματικούς σαν τον **Κολιαλέξη**.* Ο **Κολιαλέξης** κολακεύτηκε τόσο πολύ από τα ανωτέρω, ώστε έκτοτε να με θεωρεί τον καλύτερό του φίλο. Κάθε βράδυ, κατά την αναχώρηση από το εστιατόριο μ' έπαιρνε στο αυτοκίνητό του (υπηρεσιακό) και με πήγαινε στο δωμάτιό μου, το οποίο ήταν πολύ κοντά με το δικό του.

Το Εσκή Σεχήρ διέθετε μονάχα ένα ευπρόσωπο καφενείο, στο οποίο σύχναζαν οι αξιωματικοί της φρουράς, ως και με άδεια προσερχόμενοι στην πόλη αξιωματικοί. Το καφενείο προσέφερε καφέ και τσάι. Το ούζο απαγορευόταν, αλλά αυτό δεν σήμαινε ότι και δεν το πίναμε. Οσάκις θέλαμε ούζο, ζητούσαμε άσπρο καφέ, οπότε φερόταν το ούζο μέσα σε φλιτζάνι καφέ. Εννοείται ότι ήτο ούζο κατωτάτης ποιότητος, αλλά ήταν τόσο πολύ κρύο και τέτοια η υγρασία, ώστε το πίναμε ευχαρίστως. Σημειωτέον ότι το Μικρασιατικό κλίμα τραβούσε το ούζο. Και αυτές ακόμη οι γυναίκες το πίνανε, πράγμα που δεν συνέβαινε στην Παλιά Ελλάδα. Στα σπίτια έδιναν δεξιώσεις, στις οποίες προσέφεραν μονάχα ούζο, αλλά με μεγάλη ποικιλία εκλεκτών μεζέδων.

Μετά την αποχώρηση από το Σαγγάριο και την εκ νέου εγκατάσταση της Αεροπορίας Ξηράς στο Εσκή Σεχήρ, ενοικίασα ένα μεγάλο ισόγειο δωμάτιο παρά το σιδηροδρομικό σταθμό. Κατά μήκος της Βόρειας πλευράς του τεραστίου σιδηροδρομικού σταθμού του Εσκή Σεχήρ, υπήρχαν μονώροφα και διώροφα κτίρια, ανήκοντα σε γερμανικές οικογένειες, οι οποίες προέρχονταν από τεχνικούς σιδηροδρόμων, εργασθέντες επί πολλά έτη στην κατασκευή της σιδηροδρομικής γραμμής Αδά Παζάρ – Δορυλαίου – Ικονίου – Βαγδάτης. Στο δωμάτιο αυτό φιλοξένησα επί αρκετές ημέρες τον συνάδελφό μου και συμμαθητή μου

Κωνσταντίνο Πισημάνη, ανθυπολοχαγό πεζικού - παρατηρητή αεροπόρο. Ούτος είχε εκπαιδευθεί στην Αεροπορική Σχολή Σέδες σε επόμενη από μένα σειρά. Βραδύτερα εγκαταστάθηκα μαζί με τον υπολοχαγό **Σινιώρη Αγησίλαο** σε γειτονική ισόγεια οικία, ανήκουσα σε γηραιά γερμανίδα. Πιάσαμε ο καθένας από ένα δωμάτιο. Βέβαια η τουαλέτα ήταν κοινόχρηστη, λουτρό δεν υπήρχε. Πλενόμασταν στην κουζίνα της σπιτονοικοκυράς.

Εγκατέστησα στο δωμάτιό μου, που ήταν επιπλωμένο, μια σόμπα, που έκαιγε ξύλα. Για την εξεύρεση καυσόξυλων είχε αναλάβει ο υπηρέτης μου στρατιώτης **Παρνασσός,** Σμηρνιός.

Η υπηρεσία μας διέθετε μικρή ποσότητα καυσόξυλων προς θέρμανση, αλλ' αυτή ήταν ανεπαρκής για το χιονοσκεπές Εσκή Σεχήρ. Στην αγορά δεν διατίθεντο, προς πώληση καυσόξυλα. Ο **Παρνασσός** έλυσε το πρόβλημα, αφαιρώντας καυσόξυλα από το σιδηροδρομικό σταθμό, από τον οποίο μας χώριζε μόνο ένα σκέτο συρματόπλεγμα. Στο συρματόπλεγμα αυτό άνοιξε, με ειδική ψαλίδα μια θυρίδα, από την οποία έμπαινε στην περιοχή του σταθμού και αφαιρούσε καυσόξυλα. Κατά την έξοδό του έκλεινε τη θυρίδα και έτσι αυτή δεν διακρινόταν.

Στην περιοχή του σιδηροδρομικού σταθμού, έναντι του σπιτιού μου, ένα συνεργείο με πριόνια, ασχολούνταν με την κοπή καυσόξυλων για τις σόμπες του προσωπικού του σταθμού και του εργοστασίου. Όταν το μεσημέρι σταματούσε η εργασία και οι εργάτες έφευγαν, ο **Παρνασσός** έμπαινε στο σταθμό από τη θυρίδα και αφαιρούσε ποσότητα καυσόξυλων. Κάποτε, όμως, έγινε αντιληπτή η υπεξαίρεσή των καυσόξυλων και η υπηρεσία των σιδηροδρόμων πήρε τα μέτρα της. Ο **Παρνασσός**, όμως είχε την πρόνοια να γεμίσει την αποθήκη του σπιτιού με καυσόξυλα. Όταν τελικά τελείωσαν τα κλοπιμαία καυσόξυλα δεν δίστασε να μπαίνει σε εγκαταλελειμμένα τουρκικά σπίτια και να αφαιρεί ξυλεία από πατώματα και παράθυρα.

Για το άναμμα της σόμπας χρησιμοποιούσε βενζίνη αεροπλάνων. Μια φορά, φαίνεται ότι έριξε πολλή βενζίνη και με το ρίξιμο μέσα στη σόμπα του σπίρτου, ανατινάχτηκε και διαλύθηκε η σόμπα και τα μπουριά (σωλήνες). Έσπευσε τρομοκρατημένη η Γερμανίδα σπιτονοικοκυρά και πρόλαβε την πυρκαγιά. Οι σχέσεις μεταξύ **Παρνασσού** και σπιτονοικοκυράς, δε ήσαν αγαθές, διότι ο **Παρνασσός**, με τις αρβύλες του της λέρωνε το διάδρομο. Και ήσαν στο Εσκή Σεχήρ οι λάσπες ανοικονόμητες.

Ο υπηρέτης μου **Παρνασσός** ήταν τύπος που δεν ορρωδούσε προ ουδενός κινδύνου. Γνώριζε την τουρκική, καθ' ο Σμυρνιός και μισούσε τους Τούρκους. Τακτικά ζητούσε άδεια και απουσίαζε μια ή και δυο ημέρες. Κατά την επάνοδό του επέβαινε πάντοτε ενός γαϊδουριού, εκατέρωθεν του οποίου ήσαν φορτωμένα ένα καλάθι γεμάτο αυγά και αρκετά κοτόπουλα. Ακολουθείτο από τον ιδιοκτήτη του γαϊδουριού. Εννοείται ότι τα ανωτέρω δεν τα αγόραζε, διότι στερείτο χρημάτων, αλλά και δεν τα πωλούσε. Το μόνο που τον ενδιέφερε ήταν να εξασφαλίσει τα τσιγάρα του. Δεν κάπνιζα, τότε και επομένως τα τσιγάρα μου ήταν στη διάθεση του **Παρνασσού**. (Η υπηρεσία μας έδινε δωρεάν ένα κουτί τσιγάρα καθ' εκάστην μάρκας **Καραβασίλη**, συνήθως).

Όταν κατέβαινε στην πόλη έπαιρνε μαζί του και ένα καλάθι για να δικαιολογείται ότι κατέβηκε να ψωνίσει για τον αξιωματικό του. (Η κάθοδος οπλιτών στην πόλη, άνευ γραπτής αδείας, απαγορευόταν). Κατά την επάνοδό του το καλάθι του ήταν γεμάτο από ποικίλα τρόφιμα, ξηρούς καρπούς, φρούτα, ζαρζαβατικά κ.λπ. Καθόταν μπροστά στο σπίτι, στον ήλιο και τα ξεχώριζε. Ήταν περίεργος τύπος, αλλά πιστός και σκλάβος υπηρέτης.

Στο αεροδρόμιο λειτουργούσε καντίνα, στην οποία πηγαίναμε με τον **Πισημάνη** και παίρναμε το τσάι μας, με σχετική φιάλη βερμούτ ευρωπαϊκού. Πολλές φορές πίναμε ολόκληρη τη φιάλη βερμούτ (μεγάλη φιάλη), χωρίς καν να ζαλιστούμε. Τόσο πολύ ήταν το κρύο.

Μια μέρα συνάντησα στο σιδηροδρομικό σταθμό του Εσκή Σεχήρ το συγχωριανό μου **Νικόλαο Μακρή,** φέροντα στολή υπολοχαγού του μηχανικού. Τον ήξερα σαν ανθυπασπιστή έφεδρο του μηχανικού. Με την αλλαγή του καθεστώτος (1η Νοεμβρίου 1920) και την επακολουθήσασα αποκατάσταση των απομακρυνθέντων, για λόγους πολιτικούς;, από τα στρατεύματα, περιλήφθηκε και αυτός και ούτω βρέθηκε μόνιμος υπολοχαγός. Σημειωτέον ότι ούτος ήταν Βενιζελικός και είχε απολυθεί, λόγω απολύσεως της κλάσεώς του και ουχί λόγω πολιτικών φρονημάτων. Αλλά παρομοίων πολιτικών ανωμαλιών επωφελήθηκαν και πάμπολλοι άλλοι και τότε και βραδύτερον.

Σε μια αίθουσα του Εσκή Σεχήρ λειτουργούσε, τότε ένα θέατρο, του οποίου ο θίασος απαρτιζόταν από ηθοποιούς στρατιώτες. Στο θέατρο αυτό συνάντησα, μια βραδιά τον **Γρηγόρη Δερπανόπουλο,** έφεδρο ανθυπολοχαγό των αυτοκινήτων (Μεταγωγικού) από τα Τρίκαλα, γνωστόν μου και γείτονα. Βραδύτερον, ούτος, έγινε κουνιάδος μου, αγαπητός και φίλτατος.

Ωσαύτως στο Εσκή Σεχήρ συναντήθηκα και με τους πρώτους εξαδέλφους μου **Γεώργιο Αθανασίου Βλάχο** και **Χρίστο Αθανασίου Βλάχο,** οι οποίοι υπηρετούσαν ως στρατιώτες, ο πρώτος στο ιππικό και ο δεύτερος στο πεζικό. Ομοίως και με το δεκανέα πεζικού **Παναγιώτη Ρίζο** (τον μετέπειτα Παπαρίζο), πρώτο εξάδελφο εκ μητρός.

Ως φρούραρχος του Εσκή Σεχήρ ήταν τότε ο συνταγματάρχης πεζικού **Καραγιώργος Ιωάννης,** από το Φανάρι, με τον οποίο είχα γνωρισθεί, όταν ανέλαβε για λίγο καιρό τη διοίκηση του 4ου Συντάγματος Πεζικού, εδρεύοντος στο Γκιομπέκ. Πήγα στο Φρουραρχείο και την επισκέφθηκα. Συζητήσαμε επί μακρόν για τις επιχειρήσεις, ιδία του Ιουλίου 1921, στις οποίες έλαβε μέρος ως διοικητής συντάγματος.

Ο ιατρός Καγκελάρης Γεράσιμος

Την υγειονομική υπηρεσία της Β΄ Μοίρας Αεροπλάνων εκτελούσε ο έφεδρος ιατρός **Καγκελάρης Γεράσιμος,** από την Κεφαλονιά.Ήταν πολύ μεγαλύτερος όλων μας, ως γεννηθείς το 1888, ήτοι ήγε, το 1921, το 33ο έτος της ηλικίας του. Παρείχε την εικόνα σοβαρού, νουνεχούς και ευσυνείδητου επιστήμονος, προς δε και ευγενούς και περιποιητικού κυρίου.

Είχε στημένο το αντίσκηνό του στο άκρο του στρατοπέδου και εκεί δεχόταν τους ασθενείς, οι οποίοι σπάνιζαν και τους συναδέλφους του, στους οποίους έσπευδε να προσφέρει καφέ. Αγόραζε μάρκα γερμανικά, διότι φιλοδοξούσε, μετά την απόλυσή του από το στρατό, να μεταβεί στη Γερμανία για ανώτερες σπουδές.

Τα όνειρά του, βέβαια, αυτά ναυάγησαν και οι αιματηρές οικονομίες του, για συγκέντρωση μάρκων, απέβησαν επί ματαίω, λόγω μηδενισμού του γερμανικού νομίσματος (του μάρκου). Κοντά, όμως στα προσόντα αυτά είχε και σοβαρά ελαττώματα, ως θα ίδωμεν και περαιτέρω και προ παντός το θανάσιμο ελάττωμα της χαρτοπαιξίας με χρήματα. Το ελάττωμά του αυτό το πλήρωσα τόσο εγώ, όσο και ο συνάδελφός μου ανθυπολοχαγός **Δέας Νικόλαος**, με ένα πεντακοσάρικο έκαστος (δηλ. με έναν περίπου μηνιαίο μισθό ή με 20 χρυσές λίρες Αγγλίας), το οποίο εμπιστευθήκαμε στον **Καγκελάρη** να το παίξει για λογαριασμό μας. Τα έπαιξε, παρουσία μας πόκερ, σε μια λέσχη και τα έχασε. Ούτω πληρώσαμε και εμείς οι αδαείς το φόρο στο τζόγο.

Βραδύτερον ο ιατρός ούτος, επωφεληθείς του αποτυχόντος αντεπαναστατικού κινήματος των βασιλοφρόνων, το 1923, επέτυχε, αν και φανατικός βασιλόφρων να μονιμοποιηθεί, ως Βενιζελικός, και δεν ήταν ο μόνος, με το βαθμό του ιατρού (λοχαγού) από 18 Μαρτίου 1924, δυνάμει του νόμου 3060. Τον

εν λόγω ιατρό θα συναντήσομε βραδύτερον δρώντα ως βασιλικόν βασιλόφρονα συκοφαντούντα και διαβάλλοντα αεροπόρους αξιωματικούς.

Παρ' ολίγον μονομαχία

Σε ένα γλέντι ο βασιλόφρων υπολοχαγός πεζικού **Σινιώρης Αγησίλαος**, παρατηρητής αεροπόρος, εν ευθυμία διατελών, εξεφράσθη ανάρμοστα κατά των αξιωματικών της Εθνικής Αμύνης. Μόλις το έμαθε ο ανθυπολοχαγός πυροβολικού **Δημητριάδης Θεόδωρος** (Ράκιας), παρατηρητής αεροπόρος και αυτός, απέστειλε μάρτυρας, διά των οποίων καλούσε σε μονομαχία τον **Σινιώρη**. Ούτος όρισε τους μάρτυράς του, μεταξύ των οποίων ο ένας ήταν ο γράφων. Αμφότεροι οι αντίδικοι ήσαν προελεύσεως της Σχολής Ευελπίδων των τάξεων, ο μεν **Σινιώρης** 1917, ο δε **Δημητριάδης** 1918. Ο Δημητριάδης ως εύελπις είχε προσχωρήσει, το 1917 στην Εθνική Άμυνα της Θεσσαλονίκης.

Ο **Βασίλειος Βλάχος** με το κράνος της εκστρατείας κατά τις ασκήσεις της ταξιαρχίας στην περιοχή Τιρνάβου, το Μάρτιο – Απρίλιο 1950.

Στην αρχή το διασκεδάζαμε το πράγμα, διότι η μονομαχία εν Ελλάδι είχε απαγορευτεί το έτος 1917 διά νόμου. Αλλά όσο περνούσαν οι μέρες επί τοσούτον οξύνονταν τα πράγματα και υπήρχε κίνδυνος ρήξεως μεταξύ των, με άγνωστες συνέπειες.

Υπηρετούσαν αμφότεροι στη Β΄ Μοίρα Αεροπλάνων, της οποίας ο διοικητής αγνοούσε τα συμβαίνοντα. Για να προλάβω δυσάρεστη εξέλιξη κατέφυγα στο Διοικητή της Γ΄ Μοίρας Αεροπλάνων, λοχαγό **Παπαπέτρου Ιωάννη**, ο οποίος ήταν φίλος μου και τον παρεκάλεσα να ενεργήσει παρά τω Διοικητή της Β΄ Μοίρας Αεροπλάνων, προς πρόληψη δυσάρεστων. Πράγματι ο Διοικητής της Β΄ Μοίρας Αεροπλάνων, σε γενική συγκέντρωση των αξιωματικών της Μοίρας, εζήτησε από τον υπολοχαγό **Σινιώρη** να ζητήσει συγγνώμη. Και ούτω έληξε το επεισόδιο τούτο.

Πρωτοχρονιά 1922

Την Πρωτοχρονιά του 1922 η πόλις του Εσκή Σεχήρ καλυπτόταν από χιόνι, πάχους μεγαλυτέρου του ημίσεως μέτρου. Τη μέρα αυτή, επί τη ονομαστική μου εορτή, παρέθεσα δείπνο, σε περισσότερα των 20 ατόμων, μεταξύ των οποίων περιλαμβάνονταν και μερικές δεσποινίδες. Το δείπνο παρατέθηκε στο δωμάτιό μου. Τα φαγητά και τα ποτά ήσαν άφθονα και εκλεκτά, όπως άρμοζε σε έναν αεροπόρο. Μετά το δείπνο συνόδευσα, πεζή βέβαια, τις δεσποινίδες ως τα σπίτια τους. Όταν επέστρεψα στο δωμάτιό μου, είδα ότι μου έλειπε μια γαλότσα. Την έχασα στο δρόμο χωρίς να το αντιληφθώ, λόγω του χιονιού στο οποίο βουτούσα.

Βρήκα το δωμάτιό μου έτοιμο καθ' όλα και κατακλίθηκα. Μετ' ολίγον άκουσα ροχαλητό. Άναψα τη λάμπα πετρελαίου και ερεύνησα το δωμάτιό μου. Δεν είδα τίποτε. Ξάπλωσα εκ νέου στο κρεβάτι μου. Μετ' ολίγον ξανάρχισε το ροχαλητό. Ξανασηκώθηκα, κοίταξα, ακροάστηκα, αλλά δεν υπέπεσε τίποτε στην αντίληψή μου. Κατακλίθηκα εκ νέου. Μετ' ολίγον επανελήφθη το ροχαλητό. Εκνευρίστηκα και έχασα τον ύπνο μου. Επειδή δεν μπορούσα πλέον να κοιμηθώ κάθισα στο γραφείο να διαβάσω. Το ως γραφείο χρησιμοποιούμενο τραπέζι, ήταν κεκαλυμμένο με μεγάλο τραπεζομάντιλο, που έφθανε ως το

πάτωμα σχεδόν. Μόλις άπλωσα τα πόδια μου προσέκρουσα σε κάποιο σκληρό αντικείμενο. Σήκωσα το τραπεζομάντιλο και κατάπληκτος είδα να κοιμάται κουλουριασμένος ο υπηρέτης μου **Παρνασσός**, φέρων μάλιστα και το δίκοχό του. Προσπάθησα να τον ξυπνήσω, αλλά στάθηκε αδύνατο. Ήταν στουπί στο μεθύσι, σχεδόν αναίσθητος. Κατά την απουσία μου είχε πιει κάθε υπόλοιπα από τα διάφορα ποτά και είχε μεθύσει. Τον άφησα να συνεχίσει τον ύπνο του στη θέση που διάλεξε ο ίδιος και κατακλίθηκα πλέον αμέριμνος και εγώ. Πλησίαζα να συμπληρώσω το 23ο έτος της ηλικίας μου και να μπω, μετά τινας ημέρας (την 15η Ιανουαρίου 1922) στο 24ο έτος της ηλικίας μου.

Αλληλογραφία με αδελφές (του στρατιώτου)

Στη Σμύρνη και σε διάφορες άλλες πόλεις της Μικράς Ασίας είχαν οργανωθεί διάφοροι όμιλοι γυναικείοι, των οποίων τα μέλη είχαν ως αποστολή να αλληλογραφούν με διάφορους αξιωματικούς και οπλίτες του Μετώπου. Αποτελούσαν για τους υπηρετούντες στο Μέτωπο μια ευχάριστη ψυχαγωγία, της οποίας έσπευδαν να επωφεληθούν οι εγγράμματοι οπλίτες καθώς και οι αξιωματικοί.

Μια τέτοια αλληλογραφία είχε αρχίσει και ο γράφων όταν βρισκόταν στο Εσκή Σεχήρ με μια δεσποινίδα της πόλεως Κασαμπά. Αλλά η αλληλογραφία αυτή διεκόπη με τη μεταστάθμευση της Μοίρας Αεροπλάνων στην περιοχή Μπαλ Μαχμούτ (Αφιόν Καραχισάρ). Η τοιαύτη αλληλογραφία αποτέλεσε, για μερικούς, αφετηρία γνωριμίας, εν συνεχεία σε αισθηματική εξέλιξη, που κατέληξε σε γάμο.

Πτήσεις

Μετά την αναχώρηση από το Σαγγάριο και την εγκατάσταση της αεροπορίας στο Εσκή Σεχήρ, οι πτήσεις περιορίστηκαν κατά πολύ και η ανάθεση αποστολών στην αεροπορία ήταν σπάνια. Εις τούτο συντελούσαν πολύ και οι δυσμενείς κλιματολογικές συνθήκες. Από τα μέσα του Σεπτεμβρίου άρχισαν οι πρώτες φθινοπωρινές βροχές και βραδύτερον, τα πρώτα χιόνια, τα οποία καθιστούσαν αδύνατη την πτήση.

Τότε τα αεροδρόμια δεν διέθεταν, όπως σήμερα, τσιμεντένιους διαδρόμους. Η προσγείωση και απογείωση γινόταν με το φυσικό έδαφος. Συνεπώς μετά βροχή, το αεροδρόμιο λάσπωνε και συνεπώς κάθε απογείωση ήταν επικίνδυνη. Τότε τα αεροπλάνα, ως μη διαθέτοντα όργανα προσανατολισμού και μέσα κατοπτεύσεως, δεν μπορούσαν να εκτελέσουν αποστολή σε περίπτωση ομίχλης, χαμηλής νεφώσεως και κατά μείζονα λόγο, σε περίπτωση βροχής ή πτώσεως χιόνος. Συνεπώς κατά το Φθινόπωρο και ιδία κατά το Χειμώνα οι κατάλληλες για πτήση ημέρες ήσαν σπάνιες. Παρά ταύτα επωφελούμεθα κάθε ευκαιρίας βελτιώσεως του καιρού και καταλληλότητας του αεροδρομίου, για να εκτελέσομε αεροπορική αποστολή.

Εκ των πτήσεων, τις οποίες εκτέλεσε ο υποφαινόμενος κατά την υπό εξέταση περίοδο, θα μνημονεύσομε μόνο δύο, ίνα καταδείξω τις δυσχέρειες που αντιμετώπιζε τότε η αεροπορία και τους κινδύνους στου οποίους υποβαλλόταν το ιπτάμενο προσωπικό της, για να φέρει σε αίσιο πέρας αποστολές παρακινδυνευμένες και ανώτερες των δυνατοτήτων της τότε αεροπορίας.

1.- Πτήσεις εις περιοχή Νικομήδειας

Μια φθινοπωρινή ημέρα, μου ανετέθη η αεροπορική αναγνώριση της προ του τομέα της XI Μεραρχίας, περιοχής, ήτοι: Της περιοχής της περιλαμβανόμενης μεταξύ σιδηροδρομικής γραμμής Νικομήδειας – Εσκή Σεχήρ, της Προποντίδας και της προκαλύψεως της XI Μεραρχίας, εκτεινομένης από Κίου δι' Ασκανίας λίμνης μέχρι Μπιλετζίκ. Η ημέρα ήταν ηλιόλουστη και τα πάντα συνηγορούσαν για αίσια έκβαση της αναληφθείσης αναγνωρίσεως. Πράγματι η αναγνώριση ήχθη εις πέρας υπό ευνοϊκές συνθήκες και άρχισε η επιστροφή στο Εσκή Σεχήρ.

Αεροπλάνο D. H. 9 της Στρατιάς Μικράς Ασίας

Αιφνιδίως βρεθήκαμε υπεράνω πυκνών νεφών. Ο προσανατολισμός προς επιστροφή ήταν αδύνατος. Ευρισκόμεθα εντός εδαφικού διαμερίσματος, περικλειομένου από θαλάσσης (της Προποντίδος), των λιμνών (της Ασκανίας και Σαμπάντζας) υπό εχθρικού εδάφους και από όρη (όπως ο Όλυμπος, αμέσως Νοτίως της Προύσας, ύψους 2.531 μ.). Αποφασίσαμε να προσγειωθούμε στο αεροδρόμιο Προύσας. Αλλά προς τούτο απαιτούνταν η εξεύρεση κενού μεταξύ των νεφών, διά του οποίου θα ολισθαίναμε κάτωθεν των νεφών. Κάναμε διαρκώς κύκλους υπεράνω των νεφών αναζητούντες το σωτήριο κενό. Όσο περνούσε η ώρα,, τόσο και μεγάλωνε η αγωνία μας εκ φόβου εξαντλήσεως και της βενζίνης. Για μια στιγμή διακρίναμε έδαφος ανάμεσα από τα σύννεφα. Ολισθήσαμε διά του κενού τούτου των νεφών και σε ελάχιστα λεπτά βρεθήκαμε κάτω από τα σύννεφα. Κάθε κίνδυνος εξέλιπε πλέον. Συνήλθαμε από την αγωνία που μας κατείχε. Αναζητήσαμε πλέον ψύχραιμα το αεροδρόμιο Προύσας και αφού το βρήκαμε προσγειωθήκαμε ομαλά. Πήγαμε στην πόλη της Προύσας και εγκατασταθήκαμε σε ξενοδοχείο, εν αναμονή βελτιώσεως του καιρού, προς αναχώρηση δι' Εσκή Σεχήρ. Μετεωρολογική Υπηρεσία δεν υπήρχε, τότε, για να προλέγει την καιρική κατάσταση, έστω και λανθασμένα.

Κατά την παραμονή μας στην Προύσα επεσκέφθην διάφορα μνημεία (τουρκικά τζαμιά και μαυσωλεία Τούρκων Σουλτάνων) και έναν τάφο, φερόμενο ως τοιούτον του Καραγκιόζη, του γνωστού κωμικού των παιδικών μας χρόνων. Η Προύσα είναι ωραιότατη πόλη κατάφυτη και διαρρεομένη από άφθονα νερά.

Π ρ ο ύ σ α

Η Προύσα (τουρκιστί Μπούρσα) είναι μια από τις σπουδαιότερες και πιο βιομηχανικές πόλεις της Τουρκίας. Είναι κτισμένη στις υπώρειες του Βιθυνικού Ολύμπου, σε ύψος 305 μέτρων υπέρ την επιφάνεια της θαλάσσης και σε απόσταση 30 χιλιομέτρων από τα Μουδανιά, επίνειο ταύτης στην Προποντίδα, με τα οποία συνδέεται με σιδηροδρομική γραμμή. Χάρη στο βροχερό της κλίμα και τα άφθονα νερά, που ρέουν από τον Όλυμπο, αποτελεί κέντρο μιας από τις ευφορότερες περιοχές της Τουρκίας.

Ο πληθυσμός της πόλεως ανέρχονταν κατά την εποχή εκείνη εις 75.000 περίπου κατοίκων, μεταξύ των οποίων 6.000 Έλληνες, οι οποίοι διατηρούσαν ανθούσα κοινότητα, με ωραίους ναούς και λαμπρά εκπαιδευτήρια.

Η περιοχή της Προύσας διακρίνεται για την άφθονη βλάστηση και για την εξαιρετική γονιμότητά

της. Το σπουδαιότερο φυσικό της προϊόν είναι το μετάξι. Η σηροτροφία και η βιομηχανία της μέταξας αποτελεί την κυριότερη απασχόληση των κατοίκων της.

Χιλιάδες μουριές καλύπτουν τα πέριξ της πόλεως και τις υπώρειες του Ολύμπου. Η Προύσα φημίζεται και για τα εξαίρετα βαμβακερά της χνουδωτά προσόψια και λουτρικά (μπουρνούζια και πεστεμάλια). Σε υψηλό βράχο υπερκείμενο της πόλεως βρίσκεται η, από Βυζαντινό Τείχος περιβαλλόμενη, Ακρόπολη, η οποία διαιρεί την πόλη σε δύο τμήματα, το ανατολικό, που περιλαμβάνει, την κυρίως πόλη και το δυτικό, που περιλαμβάνει τα προάστια της πόλεως.

Η Προύσα, επειδή αποτέλεσε επί αιώνες πρωτεύουσα του Τουρκικού Κράτους, εξακολουθεί να είναι σεβαστή πάντοτε στους Μουσουλμάνους δια τους 600 περίπου τάφους (τουρμπέδες) Σουλτάνων, Βεζυρών και άλλων προσωπικοτήτων της τουρκικής ιστορίας, για τα μεγαλοπρεπή τζαμιά της, όπως το περίφημο Πεσίλ Τζαμί, με τα, λεπτότατης τέχνης, κοσμήματά του, το Μουραδιέ, το Γαλδιρίκ, του Ουλού Τζαμί και τους απειράριθμους τεκέδες και άλλους ευκτήριους οίκους (μεστσίδ), πολλοί των οποίων είναι παλαιοί χριστιανικοί ναοί.

Η Προύσα φημίζεται για τα μεταλλικά της νερά και θερμά λουτρά, γνωστά από τη Βυζαντινή εποχή για τις ιαματικές του ιδιότητες.

Περιληπτική ιστορία της πόλεως Προύσας

Η Προύσα κτίσθηκε από το βασιλέα της Βιθυνίας **Προύσιο** (236 – 180 π.Χ.) καθ' υπόδειξη του φιλοξενούμενου της Καρχηδονίου στρατηγού **Αννίβα**. Οχυρώθηκε, τότε, ισχυρώς κατά πάσης επιδρομής από μέρους της Περγάμου ή των Ρωμαίων. Κατά τους μακρούς και σκληρούς αγώνες του **Μιθριδάτη του ΣΤ΄** κατά των Ρωμαίων, δοκιμάστηκε σκληρά. Περιήλθε υπό την εξουσία των Ρωμαίων οικειοθελώς, δυνάμει διαθήκης του τελευταίου βασιλέως της Βιθυνίας **Νικομήδη**. Επί **Τραϊανού** (98 – 117 π.Χ.), διοικητής της Προύσας ήταν ο **Πλίνιος ο νεότερος**, ο οποίος την προίκισε με βιβλιοθήκες και ανέκτισε τα περίφημα λουτρά της. Ο εκ Προύσας καταγόμενος **Δίων ο Χρυσόστομος** επέτυχε από τον **Τραϊανό**, την παραχώρηση προνομίων στη γενέτειρά του, η οποία καθ' όλη τη ρωμαϊκή κατοχή απήλαυσε αυτονομίας και άλλων δικαιωμάτων.

Επί βυζαντινών εξακολούθησε να έχει την ίδια σπουδαιότητα, ο δε **Ιουστινιανός** επισκεφθείς αυτήν, προς λουτροθεραπεία, την καλλώπισε με πολλά μεγαλοπρεπή κτίρια πέριξ των πηγών της. Το 515 παρέμεινε εκεί, για λουτρά, και η Αυτοκράτειρα **Θεοδώρα**. Η **Ειρήνη η Αθηναία** έκτισε τη Μονή του Αγίου Ευστρατίου με τον ωραιότατο ναό του Αγίου Ιωάννου του Προδρόμου. Επί του Ολύμπου κτίστηκαν, τότε, πολλά μοναστήρια, συγκεντρώσαντα μεγάλο αριθμό μοναχών.

Το 950 η Προύσα κατεστράφη από τους Άραβας και το 1097 κατελήφθη από τους Σελτζουκίδες. Το 1184 ο **Ανδρόνικος Κομνηνός** πολιόρκησε και κατέλαβε την πόλη. Μετά το 1204 οι Φράγκοι απέτυχαν να την καταλάβουν, κατεχόμενη από το κράτος της Νικαίας. Τελικά, το 1326 οι Τούρκοι, υπό τον **Ορχάν**, μπήκαν στην Προύσα και την έκαναν πρωτεύουσά τους.Έκτοτε εξακολουθεί να παραμένει υπό την τουρκική κυριαρχία, εξαιρέσει της βραχείας περιόδου της ελληνικής στρατιωτικής κατοχής, από της 25 Ιουνίου / 7 Ιουλίου 1920 μέχρι της 29 Αυγούστου / 11 Σεπτεμβρίου 1922.

Ως πρωτεύουσα του κράτους των Οσμανιδών η Προύσα ανεδείχθη δεύτερη ιερή πόλη, μετά τη Μέκκα, επεκράτησε δε συνήθεια να θάπτονται εκεί οι σουλτάνοι και άλλοι Τούρκοι επίσημοι. Η μεταφορά της τουρκικής πρωτεύουσας στην **Αδριανούπολη**, το 1365, δεν μείωσε την ιερότητα της πόλεως. Κατά

τις αρχές του 15ου αιώνος υπέστη μεγάλες καταστροφές από τις επιδρομές των Μογγόλων, υπό τον **Ταμερλάνο**. Κατά τις αρχές του 16ου αιώνος και διαρκούντος του 17ου αιώνος λεπλατήθηκε από Τούρκους στασιαστές.

Πτήση επιτελάρχη στρατιωτικής διοικήσεως Προύσας

Ο τότε επιτελάρχης της Στρατιωτικής Διοικήσεως Προύσας, αντισυνταγματάρχης του ιππικού, εξέφρασε την επιθυμία, όπως εκτελέσει αεροπορική αναγνώριση της προκαλύψεως Κίου – Ασκανίας λίμνης, υπαγομένης υπό τις διαταγές της Στρατιωτικής Διοικήσεως Προύσας. Κατεβήκαμε στο αεροδρόμιο Προύσας, εφοδιάσαμε τον επιτελάρχη με σχετικό χάρτη, και ανέβηκε στο αεροπλάνο στη θέση του παρατηρητή. Μετά την απογείωση του αεροπλάνου, εγώ παρέμεινα στο αεροδρόμιο εν αναμονή επανόδου του. Επειδή ήξερα ότι ως πρωτόπειρος δεν θα κατόρθωνε να προσανατολισθεί, είπα, προ της απογειώσεως, στον οδηγό να τον κατευθύνει στην μεταξύ Κίου και Ασκανίας λίμνης περιοχή και άμα τη αφίξει υπεράνω της κατεχόμενης υπό των φίλιων τμημάτων περιοχής να του δείξει την κατεχόμενη γραμμή και μερικές θέσεις αμύνης, κατεχόμενες από τους ημετέρους.

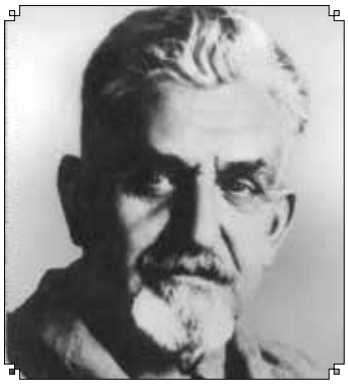

Ο αεροπόρος **Δημήτριος Μίχος** (1890 – 1963)

Όταν προσγειώθηκαν ο αντισυνταγματάρχης με βεβαίωσε ότι ανεγνώρισε τα πάντα, αλλά δεν είδε την πόλη του Προύσας, όπερ σήμαινε ότι δεν είχε ιδεί τίποτε. Είπα στον οδηγό ανθυπασπιστή πεζικού **Μίχο Δημήτριο** να απογειωθεί εκ νέου και να κάνει μερικούς γύρους πάνω από την Προύσα. Ούτω είδε την Προύσα και ικανοποίησε την επιθυμία του.

2.- Φωτογραφική αναγνώριση Μπεϊλίκ Κιοπρού

Ως προϊστάμενος του φωτογραφείου της Μοίρας απέκτησα ειδικότητα στη λήψη εναερίων φωτογραφιών, εν σειρά, ώστε, αφενός να υπάρχει συνέχεια του φωτογραφουμένου εδάφους και αφετέρου να είναι δυνατή η αναπαράσταση της ανάγλυφης μορφής του εδάφους. Προς επίτευξη του δευτέρου σκοπού ήταν απαραίτητο η κάθε φωτογραφία να καλύπτει το εν τρίτον της προηγουμένης. Απαιτούνταν, ούτως ειπείν, κινήσεις κατά τη λήψη αυτών. Ήτοι απαιτούνταν, εν μια λέξη πείρα. Η χρησιμοποιούμενη φωτογραφική μηχανή ήταν ογκώδης και κρατείτο με τα χέρια. Χρησιμοποιούσε γυάλινες φωτογραφικές πλάκες, δώδεκα εν συνόλω, μέσα σε ένα σασί διαστάσεων 13Χ18 εκατοστών του μέτρου. (Τα φιλμ ήταν, τότε, άγνωστα, καθώς και ο αυτοματισμός).

Οι φωτογραφίες ελαμβάνοντο μέσω μιας οπής, η οποία είχε ανοιχτεί στο κάτω μέρος του αεροπλάνου, μεταξύ των ποδών του παρατηρητή. Μετά τη λήψη της κάθε φωτογραφίας έπρεπε, για την αλλαγή πλακός, να αναστρέφεται η φωτογραφική μηχανή, εν συνεχεία, με την αλλαγή της πλακός να προσαρμόζεται εκ νέου ο φακός στην οπή, να λαμβάνεται δεύτερη φωτογραφία κ.ο.κ., εργασία εξαιρετικά κουραστική, απαιτούσα αυτοματισμό και προσοχή.

Κατά τη λήψη φωτογραφιών, συνήθως αμυντικής τοποθεσίας του εχθρού, έπρεπε ο οδηγός να ακολουθεί μαθηματική, σχεδόν γραμμή και να τηρεί σταθερό ύψος, διότι η κλίμακα της φωτογραφίας είναι

συνάρτηση του ύψους. Παρά τις καταβαλλόμενες εκάστοτε προσπάθειες , δεν επιτυγχανόταν πάντοτε η συνέχεια των φωτογραφιών και ουχί σπανίως, παρουσίαζε η μηχανή εμπλοκές.

Βραδύτερον η φωτογραφική μηχανή στερεώθηκε στον κορμό (fuselage) του αεροπλάνου και ο παρατηρητής απηλλάγη του κόπου να κρατεί στα γόνατά του το ογκώδες εκείνο βάρος. Πάντως η κάθε φωτογραφική αναγνώριση υπαγόταν στην αρμοδιότητά μου, από απόψεως λήψεως φωτογραφιών, εμφανίσεως αυτών, προσαρμογής και επικολλήσεως εν σειρά των φωτογραφιών και μελέτης τόσον αυτών όσον και της ανάγλυφης μορφής του εδάφους.

Τα αποτελέσματα μιας επιτυχούς φωτογραφικής αναγνωρίσεως ήσαν υπέροχα. Επιτυγχανόταν η ανακάλυψη καμουφλαρισμένων πυροβόλων, αυτοκινήτων, πολυβόλων, πυροβολείων, θέσεων μάχης σκεπάστρων, στεγάστρων κτηνών κ.λπ.

Μια από όλες τις φωτογραφικές αναγνωρίσεις, που έκανα, ήταν να εξακριβώσω αν οι Τούρκοι ανακατασκεύασαν την επί του Σαγγαρίου ποταμού σιδηροδρομική γέφυρα του Μπεϊλίκ Κιοπρού. Η απόσταση, βέβαια ήταν τεραστία, για τα αεροπλάνα της εποχής εκείνης και ανήρχετο σε μαθηματική ευθεία γραμμή σε 130 περίπου χιλιόμετρα. Δεν ήταν η πρώτη φορά που έκαμνα τέτοια πτήση, από το Εσκή Σεχήρ στο Σαγγάριο και πέραν αυτού, αλλά τώρα και οι πολεμικές συνθήκες και οι καιρικές συνθήκες και η κατάσταση των αεροπλάνων ήσαν διάφορες.

Φωτογραφία του **Βασιλείου Βλάχου** από το Μέτσοβο, τον Αύγουστο του 1950

Μια ηλιόλουστη μέρα του Δεκεμβρίου (περί τα μέσα περίπου) απογειώθηκα του αεροδρομίου του Εσκή Σεχήρ με κατεύθυνση τη σιδηροδρομική γέφυρα Μπεϊλίκ Κιοπρού επί του Σαγγαρίου ποταμού. Μετά πτήση μιας περίπου ώρας έφθασα υπεράνω της γεφύρας και πήρα μερικές φωτογραφίες. Ευτυχώς η κοιλάδα του Σαγγαρίου δεν καλυπτόταν, ως συνήθως, από ομίχλη και συνεπώς οι φωτογραφίες είχαν επιτυχία.

Από το ύψος εκείνο έριξα μια ματιά στα πεδία των μαχών του Αυγούστου, όπου ο στρατός μας έδρεψε τόσες νίκες, αλλά και τα οποία πότισε με το αίμα χιλιάδων νεαρών μαχητών. Νόμιζα ότι έβλεπα στις πλαγιές των ορέων τους νεκρούς μας να με ατενίζουν, με ζωγραφισμένο στο πρόσωπό τους το παράπονο γιατί τους αφήσαμε στα αφιλόξενα εκείνα μέρη, μακριά από τους δικούς τους. Δεν μπόρεσα να κρατήσω τα δάκρυά μου και έσπευσα να πάρω το δρόμο της επιστροφής, ακολουθώντας, τώρα, τη σιδηροδρομική γραμμή.

Δυτικά του σιδηροδρομικού σταθμού Σαρίκοοϊ διέκρινα σιδηροδρομικό συρμό κινούμενο. Δεν υπήρχε πλέον καμιά αμφιβολία περί της αποκαταστάσεως, όχι μόνο της γεφύρας Μπεϊλίκ, αλλά και της καταστραφείσης σιδηροδρομικής γραμμής από Πολατλί μέχρι Σαρίκιοϊ.

Η πτήση εκείνη μέσα στο χειμώνα, στα Μικρασιατικά υψίπεδα, υπό δριμύτατο ψύχος και συγκινητικές συνθήκες μου έμεινε αξέχαστη. Όταν το αεροπλάνο μου προσγειώθηκε, ήταν αδύνατο να κινηθώ από τη θέση μου. Εδέησε να με κατεβάσουν και να με μεταφέρουν σε ζεστό παράπηγμα για να συνέλθω. Στα μουστάκια μου είχαν σχηματισθεί κρύσταλλοι από τον ρινικό κατάρρου.

Οι ληφθείσες φωτογραφίες είχαν επιτύχει. Η ανακατασκευή της γεφύρας ήταν καταφανής αν και η παρόμοια απόδειξη ήταν πλέον περιττή μετά την παρατήρηση συρμού στο Σαρίκιοϊ.

Διαδοχικές σημειώσεις

Κατά το τέλος του Δεκεμβρίου 1921, ο διοικητής της Β΄ Μοίρας Αεροπλάνων αεροπόρος λοχαγός του πυροβολικού **Κολιαλέξης Αθανάσιος** ανέγραψε στο φύλλο ποιότητάς μου, διά το ΙΙ εξάμηνο 1921, τις ακόλουθες σημειώσεις:

Άριστος αξιωματικός με πλήρη επαγγελματική και εγκυκλοπαιδική μόρφωση. Πειθαρχικός, φίλεργος και λίαν αξιοπρεπής. Τολμηρός και ψύχραιμος. Έλαβε μέρος εις πάσας τα επιχειρήσεις του Στρατού, από Ουσάκ μέχρι Σαγγαρίου. Ως μαθητής – παρατηρητής αεροπόρος επέδειξε σοβαρότατα προσόντα τελείας εξελίξεως εις ικανότατο και πολύτιμο παρατηρητή. Εκτέλεσε πλείστες αναγνωρίσεις εις μέγα βάθος εντός των εχθρικών γραμμών, μετά πλήρους ευσυνειδησίας και αυταπαρνήσεως. Βομβαρδισμούς και πολυβολισμούς εκ μικρού ύψους, λίαν επιτυχείς. Μετά πλήρους εμπιστοσύνης δύναται η υπηρεσία να του αναθέσει οιανδήποτε αποστολή. Υγιής, ιππέας καλός. Ικανός προς εκστρατεία. Προτάθηκε κατ' επιλογή.

Μεταστάθμευση Β΄ Μοίρας Αεροπλάνων Από Εσκή Σεχήρ εις Μπαλ Μαχμούτ (περιοχής Αφιόν Καραχισάρ) (9/22 Φεβρουαρίου 1922)

Την 9/22 Φεβρουαρίου 1922, ο Αεροπορικός Τομέας Εσκή Σεχήρ διαλύθηκε και η υπ' αυτόν Β΄ Μοίρα Αεροπλάνων μετακινήθηκε προς Αφιον Καραχισάρ, υπαχθείσα στο Νότιο Συγκρότημα. Ως αεροδρόμιο εξελέγη επίπεδος περιοχή, αμέσως βορείως του χωριού Γκαριμπτσέ και αμέσως ανατολικά της αμαξιτής οδού, της αγούσης από το σιδηροδρομικό σταθμό του Μπαλ Μαχμούτ στο Σαντουκλί.

Το υπόστεγο των αεροπλάνων και οι αποθήκες, εγκαταστάθηκαν στη δυτική πλευρά του αεροδρομίου, κατά μήκος της αμαξιτής οδού. Οι αποθήκες τροφίμων και ειδών αεροπορίας, εγκαταστάθηκαν σε ειδικές ορθογώνιες σκηνές, το δε βοηθητικό προσωπικό της Μοίρας σε αντίσκηνα και κωνικές σκηνές. Η Διοίκηση της Μοίρας και οι αξιωματικοί και το ιπτάμενο, εν γένει, προσωπικό, εγκαταστάθηκαν σε οικήματα του χωριού. Τη Διοίκηση της Μοίρας είχε ο αεροπόρος λοχαγός πεζικού **Νούλας Γεώργιος**, με υπασπιστή τον υποφαινόμενο. Ο λοχαγός **Νούλας Γεώργιος** ήταν συντηρητικός Βενιζελικός, αγαπητός σ' όλο το προσωπικό της Μοίρας.

Η υπηρεσία μου ως υπασπιστού ήταν ελαχίστη. Πάντως αυτή δεν με εμπόδισε καθόλου στην εκτέλεση των κυρίων καθηκόντων μου, ως παρατηρητή αεροπόρου και προϊσταμένου του φωτογραφικού τμήματος. (Ανήκα στην κατηγορία των αξιωματικών, που όχι μόνο δεν ήσαν φυγόπονοι, αλλά και όταν δεν είχαν εργασία, δημιουργούσαν τοιαύτην).

Τα Γραφεία της Μοίρας, καθώς και το εστιατόριο των αξιωματικών, είχαν εγκατασταθεί σ' ένα διώροφο οίκημα. Το χωριό είχε εν συνόλω ελάχιστα διώροφα κτίρια κεραμοσκεπή. Τα πλείστα ήσαν μονώροφα και με χωμάτινες στέγες. Στις χωμάτινες αυτές στέγες, υπήρχε πάντα και ένας ευμεγέθης κυλινδρικός μονόλιθος, ο οποίος χρησιμοποιείτο για τη συμπίεση, μεθ' εκάστη βροχή, της χωμάτινης στέγης.

Εγώ έμενα σε ένα δωμάτιο του άνω ορόφου μιας χωματοσκεπούς οικίας, μαζί με τον ιατρό **Καγκελάρη** και τον έφεδρο ανθυπολοχαγό πεζικού **Σαμαρτζή**, διοικητή του λόχου βοηθητικού προσωπικού. Το δωμάτιο είχε δάπεδο από χώμα, ένα μικρό μοναδικό παράθυρο και ένα τζάκι, στο οποίο έκαιγαν νύχτα – μέρα ξύλα. Ήταν σκοτεινό. Ο γιατρός το χρησιμοποιούσε και για ιατρείο, σε περιπτώσεις ανάγκης. Ο **Σαμαρτζής**, εξασκών, ως ιδιώτης, το επάγγελμα του ζαχαροπλάστη, παρασκεύαζε, ενίοτε, κανταΐφι και τρώγαμε.

Στο χωριό, στο κτίριο Διοικήσεως και εστιατορίου είχαμε εγκαταστήσει και την Καντίνα της Μοίρας, η οποία πωλούσε διάφορα μικροπράγματα και ιδία τσιγάρα. Καίτοι η υπηρεσία διέθετε καθ' εκάστην ένα μικρό κουτί τσιγάρα «Καραβασίλη» (11 τσιγάρα) στον κάθε αξιωματικό και οπλίτη, εντούτοις υπήρχαν άτομα, στα οποία δεν επαρκούσαν. Εγώ, τότε, δεν είχα αρχίσει ακόμη το κάπνισμα και συνεπώς δεν με απασχολούσε τέτοιο πρόβλημα. Τα τσιγάρα μου τα μοίραζα στους στρατιώτες και ιδία στον υπηρέτη μου, τον **Παρνασσό.**

Εν όσο διοικητής της Μοίρας ήταν ο λοχαγός **Νούλας** τα περνούσαμε όλοι καλά και ευχάριστα. Επικρατούσε απόλυτη ομόνοια και πειθαρχία και η δουλειά πήγαινε ρολόι. Για κακή μας τύχη, όμως, ο λοχαγός **Νούλας Γ.** αντικαταστάθηκε στη Διοίκηση της Μοίρας από τον αεροπόρο λοχαγό του πυροβολικού **Φωτόπουλο Δημήτριο**, τον προαναφερθέντα[42] εκπαιδευτή της Αεροπορικής Σχολής Σέδες.

Ο λοχαγός αεροπόρος **Νούλας Γεώργιος**, επί τη αναχωρήσει του από τη διοίκηση της Μοίρας έγραψε στο φύλλο ποιότητάς μου τις ακόλουθες σημειώσεις για την 1η εξαμηνία 1922:

Αρτίας επαγγελματικής και εγκυκλοπαιδικής μορφώσεως. Τυγχάνει λίαν ευγενής, αξιοπρεπής, πειθαρχικός και σοβαρός. Αγαπά εν γένει το στρατιωτικό επάγγελμα και ιδιαιτέρως την αεροπορία εις ην επέδειξε λαμπρά προσόντα παρατηρητή, εργατικότατος και ευσυνείδητος. Εκτέλεσε επανειλημμένως αναγνωρίσεις εντός εχθρικού εδάφους, φωτογραφικές και όψεως, επιστρέψας πάντοτε μετά θετικής εργασίας και αποτελεσμάτων.

Τιμήθηκε διά του αριστείου ανδρείας και προτάθηκε διά το μετάλλιο στρατιωτικής αξίας (Η. Δ. Μ. / 23.1.22)[43] και διά τον αργυρούν σταυρόν Γεωργίου του Α΄ (Η. Δ. Μ. 1.4.22). Ιππεύει και είναι κατάλληλος δι' εκστρατεία.

Τ.Τ. 908 τη 22 – 5 – 22

Ο Διοικητής της Β΄ Μοίρας Αεροπλάνων

Γ. Νούλας

Η απονομή στον υποφαινόμενο του Χρυσού Αριστείου ανδρείας έγινε διά του από 23 Φεβρουαρίου Βασιλικού Διατάγματος έχοντος ως εξής:

Αριθ. Πρωτ. 62530 / Αύξ. Αριθ. Εγκ. 341

Αριθ. Πρωτ. 20.081 / Αύξ. Αριθ. Εγκυκλ 58

της 16.1.22

Περί απονομής Χρυσού Αριστείου Ανδρείας εις αξιωματικούς.

Κατωτέρω κοινοποιώ, ως έχει το από 23ης Φεβρουαρίου ε. έ. Διάταγμα:

Εν Αθήναις τη 11η Μαρτίου 1922

Ο Υπουργός

Ν. Θεοτόκης

Κωνσταντίνος *Βασιλεύς των Ελλήνων*

Προτάσει του ημετέρου επί των Στρατιωτικών Υπουργού

42. Εντούτοις δεν τον προανέφερε ο συγγραφέας (Σ. τ. Ε.).

43. Τα αρχικά «Η. Δ. Μ.» σημαίνουν: Ημερήσια Διαταγή Μονάδος (Σ. τ. Ε.).

Α π ο ν έ μ ο μ ε ν

Το Χρυσούν Αριστείον Ανδρείας εις τους

Β΄ Μοίραν Αεροπλάνων

Ανθυπολοχαγόν πεζικού

Βλάχον Βασίλειον

διότι κατά τα επιχειρήσεις του Ιουλίου και Σαγγαρίου, ως παρατηρητής αεροπόρος εξετέλεσε επανειλημμένως πτήσεις εις μέγα βάθος εντός του εχθρικού εδάφους, επιδειξάμενος γενναιότητα, ψυχραιμίαν και αυτοθυσίαν, προσκομίσας σπουδαιοτάτας πληροφορίας εις τον Ελληνικόν Στρατόν, συμβαλών ούτω εις την επιτυχή έκβασιν του όλου αγώνος.

Εν Αθήναις τη 23η Φεβρουαρίου 1922

Κωνσταντίνος Β΄

Ο Υπουργός των Στρατιωτικών

Ν. Γ. Θεοτόκης

Ωσαύτως, βάσει της προμνησθείσης προτάσεως, μου απονεμήθηκε το Μετάλλιο Στρατιωτικής Αξίας Δ΄ Τάξεως, διά του από 3ης Ιουλίου 1922 Βασιλικού Διατάγματος, έχοντος ως εξής:

Αριθ. Πρωτ. 180082, 180081 / Αύξ. Αριθ. Εγκ. 856

Κατωτέρω κοινοποιώ, ως έχει, το από 3 Ιουλίου ε. έ. Β. Διάταγμα

Εν Αθήναις τη 13 Αυγούστου 1922

Ο Υπουργός

Ν. Θεοτόκης

Κωνσταντίνος *Βασιλεύς των Ελλήνων*

Προτάσει του ημετέρου επί των Στρατιωτικών Υπουργού

Α π ο ν έ μ ο μ ε ν

Το Μετάλλιον Στρατιωτικής Αξίας Δ΄ Τάξεως εις τον ανθυπολοχαγόν ***Βλάχον Βασίλειον*** *παρατηρητην αεροπόρον,*

Διότι υπηρετών από μακρού χρόνου εν τω Μικρασιατικώ Μετώπω επεδείξατο εν τω κύκλω των ενεργειών του εξαιρετικήν ικανότητα, ζήλον και προθυμίαν περί την εκτέλεσιν απασών των ανατεθεισών αυτώ υπηρεσιών

Εν Αθήναις τη 3 Ιουλίου 1922

Κωνσταντίνος Β΄

Ο Υπουργός των Στρατιωτικών

Ν. Γ. Θεοτόκης

Μήνυση εναντίον μου υπό ιατρού Καγκελάρη για δηλητηριασμό του φρονήματος των οπλιτών

Κατά τα τέλη Μαΐου 1922, τον λοχαγό αεροπόρο **Νούλα Γεώργιο** διαδέχτηκε στη διοίκηση της Μοίρας ο λοχαγός πυροβολικού, αεροπόρος **Φωτόπουλος Δημήτριος**, φανατικός βασιλόφρων, εκ των παραμεινάντων στο στρατό (μη απότακτων). Επρόκειτο περί αξιωματικού προελεύσεως της Σχολής Ευελπίδων και ελπίζαμε ότι θα τιμούσε τη Σχολή. Δυστυχώς τα αμέσως επακολουθήσαντα γεγονότα, απέδειξαν ότι ο λοχαγός ούτος είχε ποταπό και χαμερπή χαρακτήρα, ότι είχε όλα τα χαρακτηριστικά ενός δειλού, υποκριτή διαβολέα και συκοφάντη και ότι ήταν συσσωρευτής μίσους και κακίας, σπανίως συναντωμένης και εις άτομα ακόμη κατώτατης κοινωνικής υποστάθμης.

Ο λοχαγός **Φωτόπουλος** με βρήκε υπασπιστή της Μοίρας και με κράτησε ως τοιούτον. Τα γραφεία μας ήταν μέσα στο ίδιο δωμάτιο, ελλείψει επαρκούς χώρου, Εγώ αν και Βενιζελικός από μαθητής Γυμνασίου, ήμουνα, λόγω χαρακτήρα, λίαν συντηρητικός. Δεν με διέκρινε φανατισμός. Αδιαφορούσα για τα πολιτικά φρονήματα των συναδέλφων και οπλιτών και κατά κανόνα απέφευγα κάθε πολιτική συζήτηση. Αισθανόμουν αποστροφή για κάθε πολιτική συζήτηση και απέφευγα να παρίσταμαι σε τέτοιες συζητήσεις, πολλώ δε μάλλον να συμμετέχω σ' αυτές. Συναναστρεφόμουν, αδιακρίτως, όλους τους συναδέλφους των οποίων αγνοούσα κατ' αρχήν τα πολιτικά φρονήματα.

Ένα πρωί, που καθόμουνα στο γραφείο μου άκουσα το διοικητή μου (λοχαγό **Φωτόπουλο**) να αναστενάζει και να παριστά τον στενοχωρημένο. Τον ρώτησα να μάθω τι του συμβαίνει. Κατ' αρχάς απέφυγε να μου δώσει απάντηση. Με επίμονες θετικές ερωτήσεις μου, μου ενεχείρισε ένα φύλλο χάρτου. Επρόκειτο περί επισήμου αναφοράς του ιατρού **Καγκελάρη Γερασίμου** προς το διοικητή της Μοίρας. Άρχισα να διαβάζω την αναφορά αυτή, ενώ ο **Φωτόπουλος** παρακολουθούσε τα χαρακτηριστικά του προσώπου μου. Από την πρώτη γραμμή της αναφοράς έμεινα άναυδος και κατάπληκτος. Το περιεχόμενο της αναφοράς στρεφόταν εναντίον εμού και του εφέδρου ανθυπολοχαγού του πυροβολικού **Χατζηκαμάρη Ιωάννου,** οδηγού αεροπόρου. Μας κατήγγειλε, ούτε λίγο, ούτε πολύ, ως προτρέποντας τους στρατιώτες να λιποτακτήσουν στους Τούρκους. Διατήρησα στη μνήμη μου, καίτοι παρήλθαν έκτοτε πεντήκοντα και πλέον χρόνια, την αρχή της αναφοράς εκείνης έχουσα ως ακολούθως:

Λαμβάνω την τιμήν να αναφέρω γεγονότα εκ των οποίων καταφαίνεται αρριδήλως, κατά τινα τρόπον δηλητηριάζεται το φρόνημα των στρατιωτών προς τας καθεστηκυίας αρχάς και τον Ανώτατον Άρχοντα...

Όσο προχωρούσα στην ανάγνωση της αναφοράς αυτής επί τοσούτον μετέπιπτα από καταπλήξεως σε κατάπληξη. Αναφέρονταν γεγονότα ψεύτικα και φανταστικά μη έχοντα πόρρω σχέση προς ενέργεια και λόγο τινά του υποφαινομένου και εις την επιπολαιότητα ακόμη οφειλόμενο. Δεν φανταζόμουν ότι ήτο δυνατόν επιστήμων της ηλικίας του **Καγκελάρη** να σκέπτεται και να ενεργεί τόσο ποταπά, χαμερπώς και συκοφαντικά, έστω και Κεφαλλονίτης ων.

Διαμαρτυρήθηκα έντονα για τα αναγραφόμενα και διαβεβαίωσα ότι όλα ήσαν ψευδή και συκοφαντικά και στερούνταν κάθε βάσεως αληθείας. Ο Διοικητής, όμως, **Φωτόπουλος** δεν έδειχνε να με πιστεύει.Έκαμνε πως δεν ήταν ποτέ δυνατόν να παραδεχθεί ότι ένας επιστήμων θα έφθανε στο σημείο να καταγγείλει τέτοια πράγματα αν δεν είχε στοιχεία και αποδείξεις. Κάλεσε εν συνεχεία ο Διοικητής τον ανθυπολοχαγό **Χατζηκαμάρη,** όστις απέρριψε με αγανάκτηση τα καταγγελλόμενα. Ο Διοικητής για να δείξει δήθεν το ενδιαφέρον του, που μας θεωρούσε αρίστους αξιωματικούς, πρότεινε τη συμβιβαστική, δήθεν λύση, να δεχθούμε μια 20ήμερη φυλάκιση και να μην ενεργήσει για την ποινική μας δίωξη. Εί-

Ο **Βασίλειος Βλάχος**, όταν πια αποστρατεύθηκε με τη γυναίκα του **Βούλα**, σε αναμνηστική φωτογραφία.

μεθα αθώοι 100%. Αποκρούσαμε την πρότασή του, τόσο δόλια άλλωστε και ζητήσαμε να παρουσιάσει ο γιατρός τις αδιάβλητες αποδείξεις που κατείχε. Σημειωτέον ότι οι σχέσεις αμφοτέρων προς το γιατρό **Καγκελάρη,** ήταν άριστες. Εγώ, μάλιστα, μέχρι της στιγμής εκείνης, έμενα στο ίδιο δωμάτιο μαζί του.

Το απόγευμα εκλήθημεν στα γραφεία της Διοικήσεως και εξετασθήκαμε από το Διοικητή κατ' αντιπαράσταση με δύο στρατιώτες μάρτυρες, οι οποίοι βεβαίωσαν την αλήθεια των καταγγελλομένων από το γιατρό. Ο ένας μάλιστα από τους δύο στρατιώτες, είπε σε επιτιμητικό ύφος: *Γιατί κύριε ανθυπολοχαγέ αρνείσθε τώρα, που μας προτρέπατε να λιποτακτήσουμε.* Έμεινα άλαλος προ της οργανωμένης αυτής σκευωρίας. Παρά ταύτα δεν δέχτηκα την 20ήμερη φυλάκιση και ζήτησα να ασκηθεί εναντίον μου ποινική δίωξη. Ο Διοικητής παρίστανε τον στενοχωρημένο, ο Πιλάτος, και προσπαθούσε να με πείσει ότι για το συμφέρον μας και μόνον θέλει να αποσιωπηθεί το ζήτημα.

Έμεινα αμετάπειστος. Από την πρώτη στιγμή διαισθάνθηκα ότι και ο Διοικητής **Φωτόπουλος**, δεν ήταν αμέτοχος της σκευωρίας ταύτης. Δεν μπορούσα να εξηγήσω πώς ο γιατρός **Καγκελάρης,** ο μέχρι τότε προσηνής, μειλίχιος και ευγενικός, μεταβλήθηκε, άμα τη αναλήψει τη διοικήσεως από τον **Φωτόπουλο**, σε πραιτοριανό του καθεστώτος.

Από τους δύο μάρτυρες, ο ένας, ονόματι **Γεωργούλης**, ήταν υπό την προστασία μου και ευνοούμενός μου. Ήταν ο μοναδικός Θεσσαλός (από την περιοχή των Τρικάλων), που υπηρετούσε στη Μοίρα. Επεδίωξα να τον συναντήσω τη νύχτα, κατ' ιδίαν, και να τον ρωτήσω τι τον ανάγκασε να δεχθεί και να επιβεβαιώσει τα υπό του γιατρού καταγγελθέντα και δεν μπορεί να καταλάβει ότι με αυτή τη μαρτυρία, θα μας στείλει στο στρατοδικείο και θα μας τουφεκίσουν. Ο **Γεωργούλης** φαίνεται ότι τότε αισθάνθηκε το βάρος της εγκληματικής μαρτυρίας του και κλαίων μου είπε: *Κύριε ανθυπολοχαγέ ποτέ δεν ήθελα να σας κάνω κακό. Κατέθεσα εναντίον σου, διότι ο γιατρός μου είπε ότι αν αρνιόμουνα να καταθέσω θα μ' έστελνε αμέσως στην πρώτη γραμμή να σκοτωθώ. Επί πλέον, μου είπε ο γιατρός, ότι τώρα που έχουμε δικό μας διοικητή, πρέπει να τρομοκρατήσουμε του Βενιζελικούς να μη σηκώσουν κεφάλι. Πάντως αν σου στείλουν στρατοδικείο, εγώ θα καταθέσω όλη την αλήθεια και θα πω ότι με εξαπάτησε ο γιατρός και επιβεβαίωσα τα όσα αυτός κατήγγειλε.*

Σημειωτέον ότι αμφότεροι οι μάρτυρες είχαν στοιχειώδεις γραμματικές γνώσεις, των πρώτων τάξεων του Δημοτικού και δεν καταλάβαιναν το νόημα των υπό του ιατρού αναφερομένων, στην αναφορά του. Μετά την ομολογία του **Γεωργούλη,** έμεινα ανένδοτος στην απόφασή μου, όπως διωχθώ ποινικώς.

Τέλος κατέφθασε στη Μοίρα ο Διευθυντής της Αεροπορίας Στρατιάς ταγματάρχης πεζικού αεροπόρος **Χατζηζαφειρίου Σωτήριος,** βασιλόφρων εκ των παραμεινάντων, όστις συμβίβασε τα πράγματα και σταμάτησε κάθε περαιτέρω ενέργεια. Το δηλητήριο, όμως, ρίφθηκε. Μίση δημιουργήθηκαν, η εμπιστοσύνη εξέλιπε και το αίσθημα της εκδικήσεως ανεπτύχθη.

Ο λοχαγός **Φωτόπουλος Μίμης,** το κατακάθι αυτό των υπονόμων, όχι μόνο των ψυχικών αισθημάτων, αλλά και οικογενειακής και κοινωνικής εν γένει συμπεριφοράς, κατά τα γεύματα και τα δείπνα, στο εστιατόριο έπαιρνε πάντα πρώτος φαγητό από την πιατέλα, φρόντιζε δε να παίρνει την καλύτερη και

μεγαλύτερη μερίδα, αδιαφορών αν έμενε ανάλογο φαγητό για τους άλλους συναδέλφους. Προκειμένου περί φρούτων έπαιρνε πάντοτε το μεγαλύτερο σ' οποιαδήποτε θέση στη φρουτιέρα και αν βρισκόταν. Τα συνήθη φρούτα ήταν πορτοκάλια.

Μετά τα ανωτέρω επαίσχυντα γεγονότα, για να τον τιμωρούμε για τη λαιμαργία του αυτή και τη γαϊδουριά του, αγοράσαμε μια σύριγγα και κάναμε ένεση κινίνης στο μεγαλύτερο πορτοκάλι. Όταν διαμαρτύρονταν ότι είναι πικρό του λέγαμε ότι και τα δικά μας είναι πικρούτσικα. Παρά ταύτα η λαιμαργία του δεν του επέτρεψε να πάρει, έστω και μια φορά το μη μεγαλύτερο.

Ο λοχαγός **Φωτόπουλος** στερείτο γραμματικών γνώσεων και ευφράδειας. Δεν ήταν σε θέση να συναρμολογήσει μια πρόταση, ουδέ να τη γράψει. Δεν είχε μάθει ότι άλλο ήταν τον «όσον αφορά» και άλλο το «ως αναφορά». Πολλάκις τον διόρθωσα στις ασυνταξίες του, τις ανορθογραφίες του, και τις εσφαλμένες διατυπώσεις νοημάτων. Ωσαύτως στερείτο επαγγελματικής μορφώσεως και αεροπορικής τοιαύτης. Κατά τη διάρκεια της Μικρασιατικής Εκστρατείας, αγνοώ πού εποίει τις διατριβές του, τόσο αυτός όσο και άλλοι λοχαγοί της αεροπορίας. Όταν ανέλαβε στο Μπαλ Μαχμούτ τη διοίκηση της Μοίρας έκαμε μια και μόνη αεροπορική αναγνώριση, ως παρατηρητής. Κατά ταύτη γελοιοποιήθηκε, διότι εξέλαβε ως κατασκηνώσεις την κόπρο βοοειδών, την οποία άπλωναν οι χωρικοί στις χωματοσκεπείς στέγες των σπιτιών τους για να ξηραθούν και χρησιμοποιηθούν , εν συνεχεία, ως καύσιμη ύλη.

Ο **Φωτόπουλος,** προ της αναλήψεως της διοικήσεως τη Β΄ Μοίρας Αεροπλάνων είχε φροντίσει να περάσει από την Ανωτάτη του Στρατού Υγειονομική Επιτροπή και να πάρει αναρρωτική άδεια για εκτέλεση λουτροθεραπείας.

Ευτυχώς, ο Διευθυντής της Αεροπορίας της Στρατιάς, κατά την επίσκεψη της Μοίρας, ως ανωτέρω ανεφέρθη, αντιλήφθηκε την ανικανότητα του ατόμου και τη διαλυτική του επίδραση και τον μετέθεσε στο αεροδρόμιο Προύσας. Θέση ήκιστα τιμητική για έναν φιλότιμο μάχιμο αξιωματικό.

Κατά την αναχώρησή του από τη Μοίρα, μέσα Ιουλίου 1922, ο **Φωτόπουλος** με παρακάλεσε όπως, μόλις έλθει η έγκριση της αναρρωτικής του αδείας να του την στείλω αμέσως στην Προύσα. Και η μεν άδεια ήρθε εγκεκριμένη, την επομένη της αναχωρήσεώς του, αλλά η αποστολή της στον ενδιαφερόμενο δεν έγινε ποτέ. Ούτω ο ασυνείδητος και κακεντρεχής αυτός λοχαγός, υποχρεώθηκε να συμμετάσχει των ταλαιπωριών και αγωνιών του Γ΄ Σώματος Στρατού, ενώ αυτός λογάριαζε να κάμνει την εποχή εκείνη, αμέριμνα τα λουτρά του. Αυτή στάθηκε η τιμωρία του ασυνειδήτου και απάτριδος τούτου συκοφάντη και ασυνειδήτου διαβολέα.

Τον αποπεμφθέντα λοχαγό αεροπόρο **Φωτόπουλο Δημήτριο**, διαδέχθηκε στη Διοίκηση της Μοίρας ο λοχαγός πυροβολικού, αεροπόρος **Θωμάς Τσολάκος** εκ Βόλου. Ο **Φωτόπουλος** κατόρθωσε εντός διμήνου να καταστρέψει την ομόνοια, αλληλεγγύη και αγάπη, που βασίλευε στη Μοίρα προς της αφίξεώς του. Συνέχισα να παραμένω υπασπιστής της Μοίρας. Μετά τη μήνυση του **Καγκελάρη**, μετοίκησα σε άλλο σπίτι και εγκαταστάθηκα με τον ανθυπολοχαγού πεζικού - παρατηρητή αεροπόρο **Αναγνωστόπουλο Σωτήριο,** σ' ένα μεγάλο ευήλιο και ευάερο δωμάτιο του δευτέρου ορόφου με οροφή και δάπεδο ξύλινο, με δυο παράθυρα, με τζάκι κ.λπ.

Ο **Αναγνωστόπουλος** είχε γνωριστεί δι' αλληλογραφίας με μια Σμυρνιά, τη σημερινή γυναίκα του και έχανε όλες τις νυχτερινές ώρες, γράφοντας πολυσέλιδα ερωτικά γράμματα. Μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή την νυμφεύθηκε.

Ως υπασπιστής της Μοίρας είχα στη διάθεσή μου μια κουρσίτσα «Φορτάκι», με την οποία πήγαινα καμιά φορά στο σιδηροδρομικό σταθμό Μπαλ Μαχμούτ, κατά την άφιξη αμαξοστοιχιών, για να ιδώ κόσμο.

Ο ταγματάρχης της Μικράς Ασίας και στρατηγός αργότερα **Καβράκος Χρήστος** (1982 – 1944).

Οι συρμοί που περνούσαν, καθ' ο στρατιωτικοί, είχαν ως επιβάτες μονάχα στρατιωτικούς. Μια μέρα συνάντησα στο σταθμό, επιβαίνοντα αμαξοστοιχίας, τον πρώτο εξάδελφό μου **Νίκο Αθανασίου Βλάχο,** στρατιώτη**.** Του έδωσα για χαρτζιλίκι μερικές δραχμές.

Το αυτοκινητάκι το οδηγούσα αυτοπροσώπως. Αλλά εις τι να με εξυπηρετήσει κι αυτό στην ερημιά που μέναμε, στο χωριό δηλ. Γκαριμτσέ, που ήταν τουρκικό, δεν είχε παραπάνω από΄150 κατοίκους και στερείτο και ενός μαγαζιού ακόμη;

Το γειτονικό χωριό Μπαλ Μαχμούτ ήταν η έδρα της VII Μεραρχίας από 14/11/21. Διοικητής ταύτης ήταν ο συνταγματάρχης πεζικού **Πλατής Ανδρέας** με επιτελάρχη τον αντισυνταγματάρχη πεζικού **Κοικήση Μιλτιάδη.** Από τις 6 Απριλίου 1922 εγκαταστάθηκε στο Μπαλ Μαχμούτ η Διοίκηση της Ι Μεραρχίας, με διοικητή τον υποστράτηγο **Φράγκου Αθανάσιο** και επιτελάρχη τον ταγματάρχη **Καβράκο Χρίστο.**

Ανέκδοτα στρατηγού Πλατή

Ο στρατηγός **Πλατής,** φημιζόταν για την ευφυΐα του και τη διπλωματία του. Κατά την περίοδο 9.2.22 μέχρι 6.4.22, καθ' ην η Β΄ Μοίρα βρισκόταν στην περιοχή του τομέα της VII Μεραρχίας, κοινολογήθηκαν τα κατωτέρω: Μια μέρα, την ώρα του μεσημβρινού συσσιτίου, ήλθε στο χωριό Γκαριμπτσέ ο στρατηγός **Πλατής**. Οι στρατιώτες την ώρα εκείνη, καθήμενοι σε διάφορα σημεία του χωριού, καθ' ομάδας, γευμάτιζαν. Το φαγητό τους ήταν μακαρόνια.

Την εποχή εκείνη, τόσο η πειθαρχία, όσο και το ηθικό του στρατεύματος δεν βρισκόταν σε ευχάριστο σημείο. Αφενός καθυστερούνταν οι μισθοί των αξιωματικών και οπλιτών και αφετέρου οι μονάδες δεν διέθεταν το προβλεπόμενο 25λεπτο, προς βελτίωση του συσσιτίου των οπλιτών. Ο στρατηγός **Πλατής**, γνωρίζων ότι κανένας στρατιώτης δεν είχε πρόθεση να εγερθεί, για να απονείμει τον οφειλόμενο χαιρετισμό, προς τήρηση των προσχημάτων, ένευε μακρόθεν στους στρατιώτες να μη εγερθούν. Οι στρατιώτες γελούσαν σα να του έλεγαν: *Ποιος σου είπε ότι σκεπτόμαστε να σηκωθούμε;* Όταν πλησίαζε την κάθε ομάδα ρωτούσε:

– Τι καλό φαγητό έχετε σήμερα;

– Μακαρόνια.

– Έχουν τυρί;

– Δεν έχουν.

– Καλύτερα είναι χωρίς τυρί. Κι εγώ δεν βάζω ποτέ τυρί στα μακαρόνια. Χαλάει η γεύση.

Όταν συνέπιπτε η ομάς των στρατιωτών να απαντά ότι έχουν τυρί τα μακαρόνια ο στρατηγός **Πλατής** έλεγε:

– Βέβαια, τρώγονται τα μακαρόνια χωρίς τυρί;

Όταν είδε την Καντίνα της Μοίρας Αεροπλάνων, ζήτησε ένα κουτί τσιγάρα. Ο στρατιώτης ως εικός, του προσέφερε από τα καλύτερα που υπήρχαν. Και ο στρατηγός **Πλατής**:

– Όχι, όχι από αυτά από τα άλλα που καπνίζουν οι στρατιώτες. Αυτά είναι σκέτο χορτάρι ενώ μ' εκείνα των στρατιωτών καταλαβαίνει κανείς κάπνισμα.

–

2ο ανέκδοτο του στρατηγού Πλατή

Υπό τις διαταγές της VII Μεραρχίας υπαγόταν, από 5.1.22 μέχρι 23.3.22 και το 49ο Σύνταγμα Πεζικού, το οποίο ήταν εγκατεστημένο στην περιοχή Σινίρκιοϊ – Σινάνα Πασά. Μια μέρα του Μαρτίου 1922 ανεφέρθη στο μέραρχο **Πλατή** ότι το σύνταγμα τούτο στασίασε. Αμέσως ο στρατηγός, με μέρος του Επιτελείου της Μεραρχίας έσπευσε στον καταυλισμό του συντάγματος και δήθεν περίεργος και κατάπληκτος ρωτούσε τους στρατιώτες να μάθει τι συμβαίνει. Οι στρατιώτες του είπαν ότι είχαν μήνες να πάρουν το μισθό τους και ότι το συσσίτιο, που παρασκευάζεται, δεν τρώγεται.

Ο στρατηγός **Πλατής Ανδρέας** (1865 – 1923).

Ο στρατηγός συγκέντρωσε αμέσως το σύνταγμα και παρουσία όλων των ανδρών ρώτησε τον επιμελητή του:

– Ξεφόρτωσες χθες βράδυ, καθώς σε διάταξα, το βαγόνι που ήρθε στο σταθμό με χρήματα;

– Όχι, απάντησε κατάπληκτος ο επιμελητής.

– Θα τιμωρηθείς αυστηρά γι' αυτό. Τώρα πήγαινε αμέσως στο σταθμό να πάρεις τα χρήματα και να πληρώσεις του ταμίες των συνταγμάτων.

Οι στρατιώτες ενθουσιάστηκαν και άρχισαν να ζητωκραυγάζουν:

– Ζήτω ο στρατηγός.

Η στάση κατεστάλη ούτω αναίμακτα, αλλά....

Αεροπορικά γεγονότα

Από της εγκαταστάσεως τη Β΄ Μοίρας Αεροπλάνων στο αεροδρόμιο Γκαριμπτσέ (9.2.22), μέχρι των παραμονών της τουρκικής επιθέσεως έλαβαν χώρα πλείστα όσα γεγονότα, αεροπορικής φύσεως, εκ των σπουδαιότερων των οποίων θα μνημονεύσω μερικά:

1.- Αποτέφρωση αεροπλάνου μετά οδηγού λοχία Νινιού

Όταν ακόμη η Διοίκηση της VII Μεραρχίας βρισκόταν στο χωριό Μπαλ Μαχμούτ, έλαβε χώρα, περί τα μέσα Μαρτίου 1922 τραγικό αεροπορικό δυστύχημα. Αεροπλάνο αναγνωρίσεως, τύπου Μπρεγκέ, με οδηγό τον λοχία **Νινιόν** και παρατηρητή τον ανθυπολοχαγό πεζικού **Θεμελή Γεώργιο**, προερχόμενο από τον Όρχο Αεροπορίας Θεσσαλονίκης και προοριζόμενο για τη Β΄ Μοίρα Αεροπλάνων, ενώ κατευθυνόταν εξ Ανατολών προς Δυσμάς για προσγείωση στο αεροδρόμιο Γκαριμπτς, προσέκρουσε, ανατολικά του αεροδρομίου επί του εδάφους και ύστερα από δύο γκέλες ανετράπη και ανεφλέγη. Εκ των επιβαινόντων αυτού, ο μεν **Νινιός** αποτεφρώθηκε μαζί με το αεροπλάνο, ο δε παρατηρητής **Θεμελής Γ.** εκσφεν-

δονίστηκε από αυτό και διασώθηκε, άνευ και του ελαχίστου μώλωπα ή εγκαύματος.

Τη στιγμή του δυστυχήματος κινούμουν από το χωριό προς το αεροδρόμιο και παρακολούθησα το εις απόσταση μικρότερη του χιλιομέτρου, εκτυλιχθέν προ των οφθαλμών μου δράμα. Επιχείρησα να τρέξω στον τόπο του δυστυχήματος, αλλά τα πόδια μου αρνήθηκαν να κάνουν και ένα μονάχα βήμα. Έμεινα ακίνητος σαν κολώνα άλατος.

Το αποτεφρωθέν σώμα του νεκρού **Νινιού** παρελήφθη από τον θείο του επίατρο **Νινιό Ιωάννη,** διευθυντή της Υγειονομική Υπηρεσίας της VII Μεραρχίας. Ήταν το πρώτο αεροπορικό δυστύχημα που ελάμβανε χώρα, προ των οφθαλμών μου, από της κατατάξεώς μου στην Αεροπορία και με συνέτριψε, κυριολεκτικά, Το τραγικό αυτό δυστύχημα είχε δυσμενή αντίκτυπο εφ' όλου του ιπτάμενου προσωπικού της Μοίρας Αεροπλάνων, το οποίο κατελήφθη από κατήφεια.

2.- Αεροπλάνο, που παίρνει φωτιά στον αέρα

Την μεθεπόμενη του ανωτέρω περιγραφέντος τραγικού γεγονότος, διετάχθην να εκτελέσω αναγνώριση όψεως στην περιοχή Σαντουκλί, τουτέστι μεταξύ φίλιας προκαλύψεως – κωμοπόλεως Σαντουκλί, και Καμελάρ νταγ. Τη στιγμή που βρισκόμαστε υπεράνω του Σαντουκλί, ήτοι σε απόσταση από τις προφυλακές μας 20 χιλιομέτρων, περίπου, άρχισαν να πέφτουν οι στροφές της έλικας και το αεροπλάνο να χάνει ύψος. Διέταξα τον οδηγό ανθυπασπιστή πεζικού **Μίχο Δημήτριο** να γυρίσει αμέσως πίσω στο αεροδρόμιο διά της συντομότερης γραμμής. Μετ' ολίγον άρχισαν να καίγονται τα διάφορα λάστιχα της μηχανής και η οσμή να καθίσταται λίαν δυσάρεστη. Επακολούθησε η εμφάνιση μικροφλογών και διαγραφόταν κίνδυνος εκρήξεως.

Περί αναγκαστικής προσγειώσεως εντός εχθρικού εδάφους, ούτε σκέψη καν έγινε. Διερχόμασταν λίαν τραγικές στιγμές και αναμέναμε το αναπόφευκτο. Απείχαμε ελάχιστα των προφυλακών μας, αλλά οποία ειρωνεία της τύχης. Βρισκόμασταν σε μικρότερο ύψος από αυτές και συνεπώς δεν μπορούσαμε να περάσομε το Τιλκί Κιρί Μπελ για να βρεθούμε στην κοιλάδα του Μπαλ Μαχμούτ, όπου το αεροδρόμιο. Λέω στον οδηγό να τροφοδοτήσει με βενζίνη τη μηχανή, μήπως πάρει περισσότερες στροφές η έλικα και επιτύχουμε να κερδίσουμε ύψος. Ο οδηγός ήταν διστακτικός. Φοβόταν έκρηξη. Επιμένω λέγοντάς του:

– Έτσι κι αλλιώς χαμένοι είμαστε, ας μην παραιτηθούμε της μοναδικής ελπίδας.

Ο οδηγός συμμορφώνεται, το θαύμα γίνεται, και η μηχανή συμμορφώνεται, η έλικα παίρνει τις κανονικές στροφές, το αεροπλάνο ανυψώνεται και περνάει εφαπτόμενο, σχεδόν, την κορυφογραμμή Τιλκί Κιρί Μπελ. Οι εκεί στρατιώτες, αγνοούντες το παιζόμενο δράμα μας χαιρετούσαν με τα μανδήλια τους. Νόμιζαν ότι περάσαμε χαμηλά για να τους χαιρετήσουμε.

Μόλις περάσαμε την κορυφογραμμή του Τιλκί Κιρί Μπελ, ο οδηγός **Μίχος Δημήτριος**, κάμνει βουτιά, αφού προηγουμένως έσβησε τη μηχανή και ύστερα από μερικά λεπτά το αεροπλάνο προσγειώνεται σ' ένα επίπεδο λιβάδι, μεταξύ αμαξιτής οδού και του χωριού Ακ Εϋρέν. Από το αεροδρόμιο βλέπουν την αναγκαστική προσγείωση του αεροπλάνου και σπεύδουν με υγειονομικό αυτοκίνητο στον τόπο τη προσγειώσεως. Βρίσκουν τον οδηγό **Μίχο** και το αεροπλάνο έχοντες καλώς, αλλά δεν βρίσκουν τον παρατηρητή. Ο **Μίχος** ορκίζεται ότι, όταν περνούσαμε την κορυφογραμμή, ήμουνα στη θέση μου. Μόλις, όμως, τελείωσε η προσγείωση και κοίταξε πίσω, η θέση του παρατηρητή ήταν άδεια. Το πράγμα ήταν ανεξήγητο. Σκόρπισαν στο λιβάδι καλώντας με.

Κάποτε με βρήκαν λιπόθυμο. Όταν συνήλθα έμαθαν τι συνέβη. Μόλις οι τροχοί έπιασαν στο έδαφος και άρχισε η τροχοδρόμηση, διέκρινα μεγάλο χαντάκι, όπου το αεροπλάνο θα ανατρεπόταν ασφαλώς και θα αναφλεγόταν. Η εικόνα αποτεφρώσεως του **Νινιού** ήταν ολοζώντανη. Χωρίς να σκεφθώ τις συνέπειες, με μια ανέλκυση βρέθηκα εκτός του αεροπλάνου και κατέπεσα στο έδαφος. Ευτυχώς δεν με βρήκαν τα πηδάλια βάθους του αεροπλάνου διότι τότε ασφαλώς θα με διχοτομούσαν. Από την πτώση αυτή δεν έπαθα καμιά ζημιά. Επίσης και το αεροπλάνο βγήκε άτρωτο από αυτή την περιπέτεια, πλην της μηχανής και των παρελκόμενων. Ο οδηγός **Μίχος** είχα καψαλισθεί στα μάτια και στα φρύδια από τις φλόγες.

3.- Αερομαχία με τουρκικό καταδιωκτικό αεροπλάνο

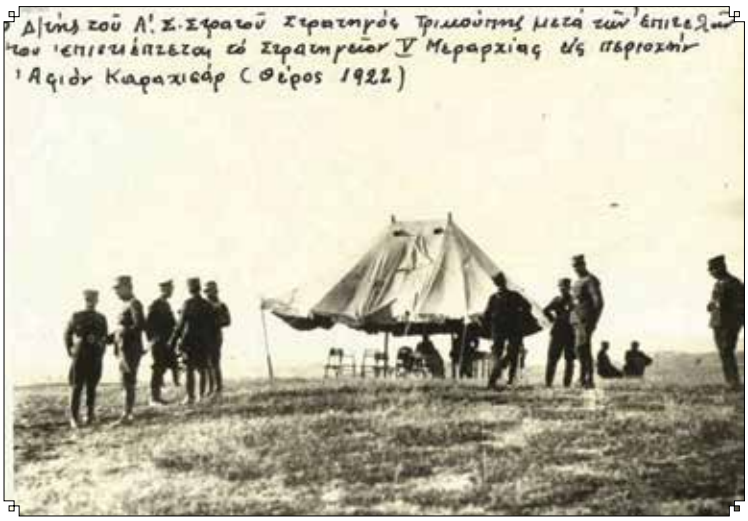

Θέρος 1922: Ο στρατηγός του Α΄ Σώματος Στρατού **Νικόλαος Τρικούπης** με τους επιτελείς του επισκέπτεται την V Μεραρχία στο Αφιόν Καραχισάρ.

Ως ειδικός διατάχθηκα να κάνω μια φωτογραφική αναγνώριση των οχυρώσεων του εχθρού, ανατολικά του Αφιόν Καραχισάρ, στην περιοχή Τσοπανλάρ, εκατέρωθεν του Ακάρ ποταμού. Οδηγός του αεροπλάνου ήταν ο λοχίας **Νικοσίας Ιωσήφ**, καλός και συντηρητικός οδηγός. Είχα αναγνωρίσει την προς φωτογράφηση αμυντική εχθρική περιοχή, είχα δώσει στον οδηγό οδηγίες επί της τηρητέας κατευθύνσεως και τηρητέου σταθερού ύψους και είχα αρχίσει τη λήψη φωτογραφιών. Όλως αιφνίδια δέχομαι ριπή πολυβόλου, και διακρίνω επάνω μου εχθρικό αεροπλάνο διώξεως. Ήταν η πρώτη φορά που παρουσιαζόταν εχθρικό καταδιωκτικό αεροπλάνο. Έως τότε δεν είχε εμφανισθεί, ουδέ οι πάσης φύσεως πληροφορίες ανέφεραν τοιούτον τι. Ο αιφνιδιασμός ήταν πλήρης. Είμεθα υποχρεωμένοι να αντιμετωπίσουμε εχθρό ευέλικτο, με μεγάλη ταχύτητα και καλύτερα οπλισμένο.

Εγώ διέθετα ένα πολυβόλο, τοποθετημένο επί περιστρεφόμενου μεταλλικού πύργου, χωρίς σκοπευτικό μηχάνημα, χωρίς καμιά κάλυψη. Πήρα στα χέρια μου το πολυβόλο και περίμενα την εκ νέου επίθεση του εχθρικού καταδιωκτικού για να βάλω, ενώ ο οδηγός εκτελούσε κύκλους και κατερχόταν προσπαθώντας να αποφύγει επίθεση του εχθρού εκ των κάτω και οπίσω. Με την πρώτη ριπή το πολυβόλο μου παρουσίασε εμπλοκή και μάλιστα σοβαρή (κοπή του κάλυκος και παραμονή αυτού στην κάννη). Προσπάθησα να θεραπεύσω την εμπλοκή με ένα κατσαβίδι, που είχα στην τσέπη μου, αλλά στάθηκε αδύνατο. Ενώ κατέβαλα και την ύστατη προσπάθεια μου ξέφυγε το κατσαβίδι στο κενό. Μείναμε άοπλοι προ ενός εχθρού, ο οποίος ελισσόταν γύρω μας και έριχνε ριπές σφαιρών με το πολυβόλο του. Ήμουνα σαν να είχα καταδικασθεί σε θάνατο, σαν να είχα στηθεί στον τοίχο και περίμενα τις βολές του εκτελεστικού αποσπάσματος. Κάποια στιγμή το εχθρικό αεροπλάνο μας άφησε και πήρε κατεύθυνση προς το Τσάι αεροδρόμιο. Τόσο εγώ, όσο και ο οδηγός παραμείναμε ανέπαφοι, από τις εκατοντάδες σφαίρες, που μας έριξε ο εχθρός.

Αντί να γυρίσουμε αμέσως και από το συντομότερο δρόμο στο αεροδρόμιό μας για να αποφύγουμε νέα ενδεχόμενη επίθεση είτε άλλου καταδιωκτικού αεροπλάνου είτε του ίδιου, μετά τον εφοδιασμό του με πυρομαχικά, κάναμε κάτι το παράλογο μεν, αλλά ελληνοπρεπές. Ετέθημεν δηλ. σε καταδίωξη του εχθρικού αεροπλάνου. Η αερομαχία έλαβε χώρα υπεράνω των φίλιων και εχθρικών γραμμών υπό τα όμματα των ημετέρων και των Τούρκων. Οι κάτωθεν ημών μαχητές δεν μπορούσαν να ξέρουν τι ακριβώς γινόταν τη στιγμή εκείνη στους αιθέρες. Έβλεπαν δύο αντίπαλα αεροπλάνα να ελίσσονται και άκουγαν ριπές πολυβόλου.

Κάποτε η καταδίωξη σταμάτησε και γυρίσαμε στο αεροδρόμιό μας. Η πρώτη δουλειά μου ήταν να κοιτάξω στον καθρέφτη να ιδώ, μην είχε μείνει στο κεφάλι μου καμιά μαύρη τρίχα ή είχαν ασπρίσει όλες από την αγωνία.

Την επομένη δεχόμαστε συγχαρητήρια του Α΄ Σώματος Στρατού διότι: *Εις αερομαχία μετά εχθρικού αεροπλάνου διώξεως επιτύχαμε, καίτοι επιβαίνοντες αεροπλάνου αναγνωρίσεως, υστερούντος εις ευελιξία, ταχύτητα και οπλισμό, να το τρέψομε εις φυγή και να το καταδιώξομε μέχρι του αεροδρομίου του και να μείνομε κύριοι του εναερίου χώρου.*

4.- Κατάρριψη εχθρικού αεροπλάνου

Μετά την εμφάνιση στην περιοχή Αφιόν Καραχισάρ καταδιωκτικού τουρκικού αεροπλάνου διετέθησαν στη Μοίρα μας δύο καταδιωκτικά μονοθέσια αεροπλάνα υπό δύο αεροπόρους υπαξιωματικούς **Σταυρόπουλο** και **Παπαδάκο Ευάγγελο.** Και μια ωραία πρωία καταρριπτόταν, βορειοδυτικά του Αφιόν Καραχισάρ ένα τουρκικό αεροπλάνο από τον λοχία αεροπόρο **Σταυρόπουλο**. Την επόμενη, με τη μέριμνα των ελληνικών αρχών έγινε επίσημη κηδεία του Τούρκου αεροπόρου, στην οποία παρέστη και ο **Σταυρόπουλος.**

Έκτοτε δεν συναντήσαμε τουρκικό αεροπλάνο διώξεως, μέχρι της εγκαταλείψεως της Μικράς Ασίας.

Κεφάλαιο 2ο

Η γενική πολιτική και στρατιωτική κατάσταση

Ι.- Πολιτική κατάσταση

1.- Προσπάθειες ειρηνικής λύσεως. Το οικονομικό πρόβλημα.

Μετά την απόρριψη από την Ελληνική Κυβέρνηση των προτάσεων των συμμάχων δυνάμεων του Μαρτίου του 1921, καθώς και της μεσολαβήσεως αυτών, κατά τον Ιούνιο του αυτού έτους, σε ουδεμία, έκτοτε προέβησαν ενέργεια οι συμμαχικές δυνάμεις, η οποία θα παρείχε την ευκαιρία στην Ελληνική Κυβέρνηση, όπως επιζητήσει την πολιτική λύση του Μικρασιατικού ζητήματος.

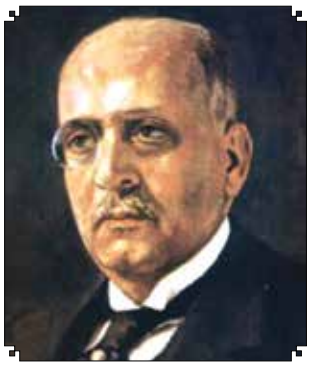

Μπαλτατζής Γεώργιος, υπουργός των εξωτερικών.

Και εν πρώτοις η κόπωση των Ελλήνων μαχητών και η οικονομική εξάντληση της χώρας, αποτελούσαν ανησυχητικά στοιχεία, τα οποία επέβαλαν την επιδίωξη ταχείας λύσεως του Μικρασιατικού ζητήματος διά της διπλωματικής οδού. Προς τούτο αποφασίστηκε, όπως ο πρωθυπουργός **Δημήτριος Γούναρης,** με τον υπουργό εξωτερικών **Μπαλτατζή,** επισκεφθούν τις πρωτεύουσες των συμμάχων προς εξακρίβωση της διαθέσεως αυτών για την έναρξη διαπραγματεύσεων προς σύναψη ειρήνης. Οι ανωτέρω αναχώρησαν από τας Αθήνας την 4/17 Οκτωβρίου 1921 διά Παρισίους.

Στο Παρίσι η ελληνική αντιπροσωπεία συναντήθηκε την 8/21 και 12/25 Οκτωβρίου με το Γάλλο πρωθυπουργό **Αριστείδη Μπριάν** (Briand) όστις έδωκε μερικές υποσχέσεις, αλλά παρέπεμψε στη Βρετανική Κυβέρνηση, ως μάλλον αρμοδία, για την προσπάθεια συνάψεως ειρήνης με τους Τούρκους.

Εν συνεχεία η ελληνική αντιπροσωπεία μετέβη στο Λονδίνο, όπου έσχε επανειλημμένες συναντήσεις με το Βρετανό υπουργό εξωτερικών **Λόρδο Κώρζον**. Ούτος εξέφρασε τη συμπάθεια της Βρετανικής Κυβερνήσεως προς την Ελλάδα και συνέστησε όπως η Ελληνική Κυβέρνηση εμπιστευθεί στις Μεγάλες Δυνάμεις τη σύναψη νέας συνθήκης ειρήνης με την Τουρκία καθόσον η Συνθήκη των Σεβρών δεν ηδύνατο να εφαρμοσθεί.

Η νέα συνθήκη, κατά τον **Κώρζον** θα είχε ως βάση την αυτονόμηση της περιοχής της Σμύρνης, υπό χριστιανό διοικητή και υπό την επικυριαρχία του Σουλτάνου. Ο Ελληνικός Στρατός θα παρέμενε στη Μικρά Ασία μέχρι της οργανώσεως μικτής χωροφυλακής από συμμάχους αξιωματικούς.

Την 17/30 Οκτωβρίου 1921 η ελληνική αντιπροσωπεία με τηλεγράφημά της, προς το εν Αθήναις Υπουργείο Εξωτερικών πρότεινε, όπως το σχέδιο **Κώρζον**[44] γίνει αποδεκτό από την Ελλάδα. Την 20

44. Το σχέδιο τούτο, επονομασθέν Σχέδιο του **Λόρδου Κώρζον** ήταν το ίδιο που είχε ανακοινώσει ο **Λόϋδ Τζωρτζ** την 6/19 Φεβρουαρίου 1921, στον τότε πρωθυπουργό **Καλογερόπουλο** ως προσωπικές σκέψεις ενός των υπουργών του. Το σχέδιο **Κώρζον** διετυπώθη κατόπιν αυτούσιο στις προτάσεις του Μαρτίου 1921. Βραδύτερον, επικει-

Οκτωβρίου / 2 Νοεμβρίου, κατόπιν ομοφώνου εγκρίσεως του Υπουργικού Συμβουλίου η ελληνική αντιπροσωπεία ανακοίνωσε στο Λονδίνο ότι η Ελληνική Κυβέρνηση αποδέχεται τους όρους του σχεδίου **Κώρζον**.

Την επομένη 21 Οκτωβρίου / 3 Νοεμβρίου, η ελληνική αντιπροσωπεία έγινε δεκτή από τον Βρετανό πρωθυπουργό **Λόυδ Τζώρτζ**, ο οποίος υποσχέθηκε ότι κατά τις διαπραγματεύσεις ειρήνης θα κατέβαλε κάθε προσπάθεια υπέρ της Ελλάδος υπό την προϋπόθεση ότι ο Ελληνικός Στρατός θα κρατούσε τις τότε κατεχόμενες θέσεις.

Μετά τις ανωτέρω συναντήσεις η μεν ελληνική αντιπροσωπεία παρασκευαζόταν για τη μέλλουσα διάσκεψη, ο δε πρωθυπουργός **Γούναρης** προέβαινε σε ενέργειες προς συνομολόγηση δανείου στην αγορά του Λονδίνου. Όλες, όμως, οι προσπάθειες προς συνομολόγηση δανείου εν Λονδίνω, απετύγχαναν. Η Ελληνική Κυβέρνηση ετίθετο ήδη προ σκληρού διλήμματος. Αποστράτευση και εγκατάλειψη της Μικράς Ασίας ή αναγκαστικό δάνειο.

Αναγκαστικό δάνειο

Η λύση του οικονομικού προβλήματος επετεύχθη από τον Υπουργό των Οικονομικών **Πρωτοπαπαδάκη Πέτρο** δι' ευφυούς, πρωτοτύπου και επιτυχούς ενεργείας τούτου προ σύναψη εσωτερικού αναγκαστικού δανείου. Διά του νόμου 2749 ψηφισθέντος την 24ης Μαρτίου / 6 Απριλίου 1922 διχοτομείτο το κυκλοφορούν χαρτονόμισμα, το οποίο υπερέβαινε τα τρία δισεκατομμύρια δραχμών και ούτω το κράτος εξοικονομούσε για τις ανάγκες του 1.500 εκατομμύρια δραχμών. Τα κυκλοφορούντα χαρτονομίσματα κόπτονταν σε δύο. Το εν, το φέρον την εικόνα του **Γεωργίου Σταύρου** θα άξιζε το ήμισυ της αξίας του χαρτονομίσματος, ενώ το άλλο μισό θα αντιπροσώπευε μια ομολογία κατατεθειμένη στην Εθνική Τράπεζα με τόκο 4,5%. Οι έντοκες αυτές ομολογίες ήσαν εξοφλητέες στο άρτιο εντός 20 ετών[45].

2.- Η Γαλλοκεμαλική συμφωνία και η εν Κάνναις συνάντηση

Η αποκατάσταση στον ελληνικό θρόνο του Βασιλέως **Κωνσταντίνου** παρέσχε στη Γαλλία το πρόσχημα και την ελευθερία δράσεως κατά τη βρετανικής πολιτικής, χωρίς να φαίνεται ο πραγματικός της σκοπός. Η Γαλλική Κυβέρνηση, επιθυμούσα από μακρού να απαλλαγεί της υποχρεώσεως της τηρήσεως

μένων των επιχειρήσεων του Ιουνίου – Ιουλίου 1921, ο πρώην πρωθυπουργός **Ελευθέριος Βενιζέλος** συμφωνήσας με τη μεσολάβηση των συμμάχων οι οποίοι είχαν τη γνώμη ότι δεν έπρεπε να εκτελεσθούν οι επιχειρήσεις, εμφάνισε το αυτό σχέδιο **Κώρζον** ως σκέψεις της Βρετανικής Κυβερνήσεως.

45. Της διχοτομήσεως ταύτης των χαρτονομισμάτων υπήρξα κι εγώ θύμα διά ποσό 5.500 δραχμών, ποσό τεράστιο για έναν ανθυπολοχαγό της εποχής εκείνης, λαμβάνοντα μηνιαίο μισθό 640 δραχμές. Το ανωτέρω ποσό αποτελούσε τις οικονομίες μου, τις πρώτες των ετών παραμονής μου στο Μικρασιατικό Μέτωπο (Ιούλιος 1920 – Μάρτιο 1922). Θεώρησα καλό τις ανωτέρω οικονομίες μου να τις στείλω προς φύλαξη στους γονείς μου, ώστε, όταν τελειώσει ο πόλεμος και γύριζα, συν Θεώ, πίσω, να είμαι σε θέση να αντιμετωπίσω στοιχειώδεις ανάγκες μου και ιδίως τοιαύτες ενδυμασίας. Η ταχυδρομική επιταγή βρισκόταν καθ' οδό, όταν ψηφίστηκε ο νόμος διχοτομήσεως των χαρτονομισμάτων. Ο πατέρας μου, όταν πήρε την επιταγή, βρέθηκε προ διλήμματος. Και θεώρησε καλόν να εκμεταλλευθεί σχετική διάταξη του νόμου και να διαθέσει το ανωτέρω ποσό προς μείωση του χρέους του οφειλομένου στον μεγαλοκτηματία **Ζωγράφο,** του οποίου είχε αγοράσει κτήματα (29 στέμματα, νομίζω) στην περιοχή Καππάς. Έτσι εγώ βρέθηκα χωρίς χρήματα και χωρίς ομολογίες.

εν Κιλικία στρατιωτικών δυνάμεων 60.000 – 70.000 ανδρών επιδίωξε και επέτυχε, με τον πρώην υπουργό **Φραγκλίνο Μπουγιόν** (Franklin Bouillon) σύναψη, κατόπιν 4μήνων διαπραγματεύσεων και υπογραφή συμφωνίας με την Κεμαλική Κυβέρνηση, επικυρωθείσα από τη Γαλλική, κατά τις αρχές Νοεμβρίου 1921 και τεθείσα σε εφαρμογή αμέσως.

Ο Γάλλος υπουργός **Φραγκλίνος Μπουγιόν** (1890 – 1937) πρωταγωνιστής της Γαλλο – Κεμαλικής συμφωνίας.

Με την υπογραφείσα Γαλλο – Κεμαλική συμφωνία προβλεπόταν ο τερματισμός της εμπολέμου καταστάσεως, η ανταλλαγή των αιχμαλώτων, ο τρόπος εκκενώσεως των εδαφών (περιοχών Αδάνων, Μαράς και Αϊντάπ της Κιλικίας) από τα γαλλικά στρατεύματα και το διοικητικό καθεστώς εν τη περιοχή της Αλεξανδρέττας.

Την 2/15 Νοεμβρίου 1921 απεδόθη στους Τούρκους το Αϊντάπ, την 22 Δεκεμβρίου 1921 / 4 Ιανουαρίου 1922 και η περιοχή των Αδάνων, με το λιμάνι της Μερσίνας. Περί τις 8.000΄Ελληνες και Αρμένιοι μεταφέρθηκαν με ελληνικά πλοία από την περιοχή Κιλικίας στα ελληνικά νησιά.

Η είδηση της υπογραφής της Γαλλο – Κεμαλικής συμφωνίας αναστάτωσε τους συμμάχους, επέδρασε δυσμενώς επί των Βρετανο – Γαλλικών σχέσεων και προκάλεσε την αναβολή της συγκλήσεως της Διασκέψεως για το Μικρασιατικό Ζήτημα. Εν τω μεταξύ αποκαλύφθηκε και μια πρώτου μεγέθους ατιμία της συμμάχου μας Γαλλίας, η υπό ταύτης παραχώρηση στους Κεμαλικούς υλικού πολέμου αξίας εκατομμυρίων φράγκων.

Περί τα τέλη Δεκεμβρίου 1921 η ανακίνηση του άλυτου ζητήματος των γερμανικών επανορθώσεων προκάλεσε τη διευθέτηση των Γαλλο – Βρετανικών διαφωνιών και την απόφαση συγκλήσεως διασκέψεως των Συμμάχων εν Κάνναις προς επίλυση του ανωτέρω ζητήματος.

Η ελληνική αντιπροσωπεία κατά την κίνησή της προς Κάννες διήλθε εκ Ρώμης, όπου ήρθε σε επαφή με Ιταλούς πολιτικούς επιτυχούσα μερικές αόριστες υποσχέσεις του Ιταλού πρωθυπουργού και του Ιταλού υπουργού εξωτερικών, περί υποστηρίξεως των ελληνικών απόψεων.

Κατά τη διάσκεψη των Καννών, η οποία άρχισε τις εργασίες της στις αρχές Ιανουαρίου 1922, πλην της συζητήσεως των γερμανικών επανορθώσεων συνάφθηκε και ιδιαίτερη Βρετανο – Γαλλική συμφωνία καθ' ην η Μεγάλη Βρετανία εγγυάτο τη συνδρομή της κατά πάσης γερμανικής επιθέσεως εναντίον της Γαλλίας. Εις αντάλλαγμα η Γαλλία δέχτηκε να υποστηρίξει τις βρετανικές απόψεις επί του Ανατολικού Ζητήματος, οι οποίες αποφασίστηκε να συζητηθούν την 9/22 Ιανουαρίου 1922. Κατόπιν αλλαγής της Γαλλικής Κυβερνήσεως, ο διαδεχθείς τον **Μπριάν** πρωθυπουργός **Πουανκαρέ** ματαίωσε τη σύγκληση της διασκέψεως κατά την ορισθείσα ημερομηνία.

3.- Μεταστροφή της βρετανικής πολιτικής

Η πτώση της Ιταλικής Κυβερνήσεως κατά το πρώτο 15ήμερο του Ιανουαρίου 1922, ανέβαλε και πάλι επ' αόριστο τη διευθέτηση του Μικρασιατικού Ζητήματος. Ο εις Λονδίνο εξακολουθώντας να παραμένει Έλληνας πρωθυπουργός **Δ. Γούναρης,** αποφάσισε να εκθέσει στη Βρετανική Κυβέρνηση, σαφώς και απεριφράστως το ελληνικό ζήτημα. Πριν, όμως, προβεί στο διάβημα τούτο ζήτησε την 23 Ιανουαρίου / 5 Φεβρουαρίου, τη γνώμη της Στρατιάς Μ. Ασίας επί της γενικής στρατιωτικής καταστάσεως, γενικώς.

Ο Υπουργός των εξωτερικών **Μπαλτατζής Γεώργιος** (1868 – 1922) δεξιά με τον πρωθυπουργό **Δημήτριο Γούναρη** (1866 – 1922) αριστερά.

Η απάντηση της Στρατιάς, ληφθείσα την 26 Ιανουαρίου / 8 Φεβρουαρίου δεν ήταν απολύτως ικανοποιητική. Αύτη παρουσίαζε το ηθικό των ανδρών ως καλό, έφερε τους Τούρκους ως υπερτερούντες ελαφρώς, αριθμητικώς εις άνδρας και κατά πολύ σε ιππικό και αεροπορία, ζητούσε ενίσχυση σε άνδρες και χρηματικά μέσα, απέκρουσε δε τη σκέψη συμπτύξεως επί γραμμής δυτικά της κατεχόμενης τοιαύτης, ως ασύμφορη στρατιωτικά και μειωτική του ηθικού του στρατεύματος. Τελικά ανέφερε ότι εφόσον η Κυβέρνηση αδυνατεί να αποστείλει τις αιτούμενες ενισχύσεις, η εκκένωση της Μ. Ασίας θα καθίστατο αναπόφευκτη.

Μετά τη λήψη της γνώμης της Στρατιάς ο Έλληνας πρωθυπουργός συνέταξε και υπέβαλε την 10/23 Φεβρουαρίου 1922 μακρό υπόμνημα στον Βρετανό υπουργό των εξωτερικών **λόρδο Κώρζον** επί του ελληνικού ζητήματος. Στο υπόμνημα τούτο, αφού εξέθετε την κακή κατάσταση των οικονομικών της χώρας, τη συνεχή ενίσχυση του Κεμαλικού Στρατού διά της αποστολής υλικού από τη Γαλλία, την Ιταλία και τη Σοβιετική Ένωση και την υπεροχή των Τούρκων σε ιππικό και αεροπορία, τόνιζε εν κατακλείδι ότι η Ελλάς μη ενισχυόμενη εις χρήμα και πολεμικό υλικό από συμμάχους, ήταν υποχρεωμένη να αποσύρει το στρατό της από τη Μ. Ασία.

Την 22 Φεβρουαρίου / 7 Μαρτίου ο πρωθυπουργός **Δ. Γούναρης** επέστρεψε στην Αθήνα, αποφασισμένος να διατάξει την εκκένωση της Μ. Ασίας. Ο ανασχηματισμός της Κυβερνήσεως **Γούναρη** αφενός και η αναμονή λήψεως της απαντήσεως αφετέρου, στο Υπόμνημα, του Λόρδου **Κώρζον**, ανέβαλαν τη λήψη οριστικής αποφάσεως.

Η απάντηση του Λόρδου **Κώρζον,** που επιδόθηκε την 21 Φεβρουαρίου / 6 Μαρτίου, συνιστούσε αναμονή μέχρις ότου συνέλθει η διάσκεψη των Παρισίων, καθ' ην πρώτο θα εξεταζόταν το Μικρασιατικό Ζήτημα. Κατόπιν τούτου η Ελληνική Κυβέρνηση ανέβαλε την περί εκκενώσεως απόφασή της, εν αναμονή της μελλούσης να συνέλθει εν Παρισίοις, περί τα μέσα Μαρτίου διασκέψεως.

Εν τω μεταξύ η Μεγάλη Βρετανία επηρεαζόμενη από τα φιλοτουρκικά αισθήματα των μουσουλμανικών πληθυσμών των κτήσεών της και αντιλαμβανόμενη τις προσπάθειες της Γαλλίας, όπως θεωρηθεί ως προστάτιδα των Μουσουλμάνων, άρχισε, προς προστασία των απειλούμενων συμφερόντων της, να μεταστρέφει την έναντι της Τουρκίας στάση της επί το μετριοπαθέστερο. Η πολιτική της Μεγάλης Βρετανίας συνίστατο στη διατήρηση και ει δυνατόν την επέκταση της αποικιακής της αυτοκρατορίας και στην κυριαρχία των θαλασσών.

Βάσει της πολιτικής αυτής καθορίζονταν οι σχέσεις της με τα άλλα κράτη. Η Βρετανική Κυβέρνηση παρακολουθούσε με μέγιστο ενδιαφέρον τα εν Μ. Ασία γεγονότα και προσπαθούσε να πετύχει κοινή συμμαχική εν Μ. Ασία ενέργεια, προς τερματισμό του πολέμου, η συνέχιση του οποίου δεν εξυπηρετούσε τα βρετανικά συμφέροντα.

4.- Οι εν Παρισίοις και Γενεύη διασκέψεις

α) Η εν Παρισίοις διάσκεψη

Την 19 Μαρτίου / 1 Απριλίου συνήλθε, κατόπιν επανειλημμένων αναβολών, εν Παρισίοις η διάσκεψη των υπουργών εξωτερικών της Μεγάλης Βρετανίας, Γαλλίας και Ιταλίας, η οποία, μετά 5ήμερη συζήτηση διατύπωσε τους όρους, υπό τους οποίους θα επιτυγχανόταν δίκαιη ειρήνη. Προ ταύτης, κατά πρόταση του **Λόρδου Κώρζον** συνιστάτο στους εμπολέμους να συνάψουν ανακωχή.

Στη διακοίνωση του εν Αθήναις πρεσβευτή της Γαλλίας, της 10/23 Μαρτίου, συνιστώσας στους εμπολέμους τη σύναψη τριμήνου ανακωχής, προς το σκοπό της μελλούσης να ακολουθήσει εκκενώσεως της Μ. Ασίας, η Ελλάς απάντησε, αποδεχόμενη την ανακωχή υπό τινας επιφυλάξεις.

Την 15/28 Μαρτίου ο Γάλλος πρεσβευτής επέδωσε νέα διακοίνωση των συμμάχων περιλαμβάνουσα τις προτάσεις ειρήνης και εκφράζουσα την επιθυμία, όπως γίνει έναρξη των διαπραγματεύσεων εντός τριών εβδομάδων. Ο χρόνος εκκένωσης που θα απαιτηθεί, για την εκκένωση της Μ. Ασίας υπολογιζόταν ότι θα υπερέβαινε κατά τι τους τέσσερεις μήνες. Στην αυτή διακοίνωση καθοριζόταν η εν Θράκη οροθετική γραμμή, ώστε η μεν Ραιδεστός να περιέλθει στην Τουρκία, η δε Αδριανούπολη στην Ελλάδα. Οι ανωτέρω προτάσεις ετίθεντο υπό την κρίση των ενδιαφερομένων μερών (Ελλάδος και Τουρκίας).

Στην ανωτέρω διακοίνωση η Τουρκική Κυβέρνηση της Κωνσταντινούπολης απάντησε την 26 Μαρτίου / 8 Απριλίου ότι ήταν έτοιμη να αποστείλει, εντός τριών εβδομάδων τους αντιπροσώπους στη διάσκεψη προς διαπραγμάτευση της ειρήνης.

Η Κεμαλική, όμως, Κυβέρνηση (της Αγκύρας) στην απάντησή της 23 Μαρτίου / 5 Απριλίου, στη συμμαχική Διακοίνωση, αποδεχόταν την ανακωχή, αλλά υπό όρους, συνισταμένης στην ταυτόχρονη εκκένωση του τουρκικού εδάφους και δη στην εκκένωση εντός του πρώτου 15ημέρου της γενικής γραμμής Δορυλαίου – Κιουτάχειας – Αφιόν Καραχισάρ, των δε υπολοίπων εδαφών εντός τεσσάρων μηνών υπό την επίβλεψη των συμμάχων.

Οι εις την Κωνσταντινούπολη Αρμοστές των συμμάχων, απάντησαν την 2/15 Απριλίου στις ανωτέρω Κεμαλικές προτάσεις ότι η άμεση εκκένωση της Μ. Ασίας δεν μπορούσε να αποτελέσει όρο της ανακωχής, καθόσον οι Έλληνες θα αρνούνταν την αποδοχή της προ της ενάρξεως των διαπραγματεύσεων.

Την 11/24 Απριλίου, ο εις Κωνσταντινούπολη αντιπρόσωπος της Άγκυρας δήλωσε στους Ύπατους Αρμοστές ότι η Κυβέρνηση της Αγκύρας επέμενε επί της αξιώσεώς της περί εκκενώσεως της Μ. Ασίας ευθύς ως θα υπογραφόταν η ανακωχή. Επί της ανωτέρω Διακοινώσεως της Αγκύρας οι σύμμαχες δυνάμεις μέχρι τέλους Μαρτίου, δεν κατέληξαν σε καμιά απόφαση.

Η Ελληνική Κυβέρνηση ανέβαλλε την απάντηση επί της Διακοινώσεως των συμμάχων 15/28 Μαρτίου, εφόσον οι Τούρκοι αρνούνταν να δεχθούν τους προταθέντες όρου της ανακωχής.

β) Διάσκεψη της Γενεύης και οι Τουρκικές ωμότητες

Την 28 Μαρτίου / 10 Απριλίου 1922 συνήλθε εν Γενεύη Ιταλίας Διεθνής Διάσκεψη, προς μελέτη των μέτρων της οικονομικής ανορθώσεως της Ευρώπης. Περί το τέλος της Διασκέψεως της Γενεύης καταγγέλθηκαν διαπραχθείσες υπό των Κεμαλικών ωμότητες, εις βάρος των χριστιανών εν Μ. Ασία, Κιλικία

και Συρία, βεβαιούμενες από αμερόληπτους Αμερικανούς υπηκόους. Οι καταγγελίες αυτές προξένησαν στους συμμαχικούς κύκλους μεγίστη εντύπωση, ενώ η κοινή γνώμη εν Γαλλία, Ιταλία και Μεγάλη Βρετανία εξεγείρονταν κατά των Κεμαλικών.

Την 13/20 Μαΐου ο **Λόρδος Κώρζον** παραιτήθηκε, αντικατασταθείς στο υπουργείο εξωτερικών από τον **Λόρδο Μπάλφουρ,** όστις κινήθηκε δραστήρια προς λύση του Μικρασιατικού προβλήματος, αλλά συνάντησε γαλλική αντίδραση.

Η βρετανική πολιτική μεταστράφηκε ήδη επί το δυσμενέστερο κατά τη Τουρκίας, λόγω των κεμαλικών ωμοτήτων, που αποκαλύφθηκαν κατά των χριστιανών, ο δε βρετανικός τύπος επετέθη κατά των Τούρκων και δημοσίευσε λεπτομερείς αφηγήσεις των Αμερικανών περί της φρικώδους καταστάσεως εν Ανατολία.

Καθ' όλο το διάστημα της διασκέψεως της Γενεύης, το Μικρασιατικό ζήτημα είχε τεθεί κατά μέρος, παρά τις προσπάθειες του Έλληνα πρωθυπουργού να παρακινήσει τους συμμάχους σε σύγκληση συνεδρίου.

5.- Προσπάθειες δημιουργίας αυτονόμου Μικρασιατικού Κράτους

Ο Ύπατος Αρμοστής της Σμύρνης **Αριστείδης Στεργιάδης** (1861 – 1949).

Το δεύτερο 10ήμερο του Ιουνίου σημειώθηκε η πρώτη εκδήλωση για τη σύσταση μυστικής οργανώσεως προς άμυνα στη Μ. Ασία. Ο εις Σμύρνη καταφθάσας, την εποχή εκείνη, πολιτευτής **Δουζίνας** (βενιζελικός) συνομίλησε σχετικά με πολλούς προκρίτους Σμυρναίους και αποφασίστηκε να αποσταλεί τηλεγράφημα στον **Ελευθέριο Βενιζέλο**, διά του οποίου ανατίθετο σ' αυτόν εκ μέρους της Μητροπόλεως Σμύρνης και των Σωματείων η αντιπροσωπεία στο εξωτερικό. Το τηλεγράφημα, ως αντικυβερνητικό, κρατήθηκε από τον Ύπατο Αρμοστή **Στεργιάδη.**

Μετά τας επιχειρήσεις του Σαγγαρίου, ετέθησαν πλέον οι βάσεις μιας οργανώσεως για την άμυνα της Μ. Ασίας. Παράλληλα προς τις εν Σμύρνη ενέργειες και η εις την Κωνσταντινούπολη «Άμυνα», η οποία είχε συσταθεί από τους αξιωματικούς που κατέφυγαν εκεί, μετά τις εκλογές της 1ης / 14 Νοεμβρίου 1920 και άλλους προκρίτους, παρασκεύαζε χωριστικό κίνημα εν Μ. Ασία, το οποίο αποκαλούσε «Αυτονομικό». Τον Δεκέμβριο του 1921 αυτή εκδηλώθηκε ζωηρότερα.

Το πρώτο 10ήμερο του Δεκεμβρίου 1921, έφθασε στη Σμύρνη, προερχόμενος από την Κωνσταντινούπολη, ο ιδιώτης ιατρός **Σιώτης,** ως αντιπρόσωπος των εις Κωνσταντινούπολη Συμβουλίου της «Αμύνης», συνοδευόμενος και από άλλους Έλληνας της Κωνσταντινουπόλεως. Ο αντιπρόσωπος της «Αμύνης» συναντήθηκε με το διοικητή της Στρατιάς, αντιστράτηγο **Αναστάσιο Παπούλα,** την 10/23 και 13/24 Δεκεμβρίου. Κατά τη δεύτερη συνάντηση ανέπτυξε ο ιατρός **Σιώτης**, στο Διοικητή της Στρατιάς σχέδιο αυτονομίας της κατεχόμενης περιοχής της Μ. Ασίας και πρόσφερε στο στρατηγό **Παπούλα** την αρχηγία του αυτόνομου τούτου κράτους. Ο στρατηγός **Παπούλας** απάντησε ότι πιθανώς το προτεινόμενο σχέδιο να επιτύγχανε υπό την προϋπόθεση συγκαταθέσεως και υποστηρίξεως από την Ελληνική Κυβέρνηση. Εν συνεχεία ο αντιπρόσωπος της «Αμύνης» επεσκέφθη και τον Ύπατο Αρμοστή **Στεργιάδη,** ο οποίος αντιτάχθηκε απόλυτα κατά του σχεδιαζόμενου πραξικοπήματος.

Περί το τέλος Δεκεμβρίου 1921, ο στρατηγός **Παπούλας** μετέβη εις Αθήνας, όπου ανέφερε στον υπουργό των Στρατιωτικών τα διατρέξαντα. Την 7/20 Ιανουαρίου 1922, επανήλθε στη Σμύρνη. Σ' αυτό

το μεταξύ οι απεσταλμένοι της «Αμύνης» επέστρεψαν στην Κωνσταντινούπολη και ανακοίνωσαν τα διαμειφθέντα στην επιτροπή «Αμύνης», η οποία σε συνεδρίαση, της οποίας μετέσχε και ο Οικουμενικός Πατριάρχης **Μελέτιος Μεταξάκης,** αποφάσισε να συνεχισθούν οι διαπραγματεύσεις με το στρατηγό **Παπούλα**, και να γνωστοποιηθούν, συγχρόνως προς τον **Ελευθέριο Βενιζέλο.**

Ο Οικουμενικός πατριάρχης **Μελέτιος Μεταξάκης** (1871 – 1935).

Την 7/20 Φεβρουαρίου 1922, επανήλθε στη Σμύρνη ο απεσταλμένος της «Αμύνης» ιατρός **Σιώτης,** ο οποίος ενεχείρισε στο στρατηγό **Παπούλα** Υπόμνημα, στο οποίο εκτίθετο η ανάγκη πραγματοποιήσεως του αυτονομιστικού κινήματος, η μορφή αυτού, η επιβαλλόμενη δράση, ως και οι ελπίδες, περί βρετανικής υποστηρίξεως και οικονομικής επάρκειας.

Ο στρατηγός **Παπούλας** σταθμίσας την τότε κατάσταση, ήχθη στην απόφαση να αποστείλει στην Κωνσταντινούπολη τον συνταγματάρχη **Σαρηγιάννη,** αφενός για να βεβαιωθεί εάν τα εις το υπόμνημα εκτιθέμενα είχαν σοβαρή υπόσταση και αφετέρου για να συζητήσουν με την επιτροπή «Αμύνης» τα προτεινόμενα και να βεβαιωθεί περί του δυνατού της πραγματοποιήσεώς των. Επί των ανωτέρω ενημέρωσε ο στρατηγός **Παπούλας** το Υπουργείο Στρατιωτικών την 12/25 Φεβρουαρίου 1922.

Εν τω μεταξύ, ο εις Κωνσταντινούπολη Έλληνας Αρμοστής **Τριανταφυλάκος Νικόλαος** τηλεγραφούσε στον πρωθυπουργό ότι το παρασκευαζόμενο αυτονομιστικό κίνημα στρεφόταν κατά του εν Ελλάδι καθεστώτος, το δε τουρκικό ανατολικό πρακτορείο μετέδιδε την 6/19 Φεβρουαρίου την είδηση περί παρασκευαζομένου κινήματος εν Σμύρνη.

Ο συνταγματάρχης **Σαρηγιάννης,** αφού αναχώρησε εκ Σμύρνης την 12/25 Φεβρουαρίου, συναντήθηκε με την επιτροπή «Αμύνης» και με τον Πατριάρχη **Μελέτιο,** οι οποίοι διευκρίνισαν τα αναφερόμενα στο αποσταλέν Υπόμνημα. Την επόμενη 16 Φεβρουαρίου / 1 Μαρτίου η επιτροπή «Αμύνης» απέστειλε επιστολή στο στρατηγό **Παπούλα,** διά της οποίας επαφιόταν στην κρίση του η ανάγκη της υποστηρίξεως της κυβερνήσεως. Συγχρόνως ο Πατριάρχης **Μελέτιος**, σε τηλεγράφημά του προς τον **Βενιζέλο**, γνώριζε ότι ο στρατηγός **Παπούλας** ετοιμαζόταν να τεθεί επικεφαλής του στρατού στη διάθεση Μικρασιατών, οι οποίοι θα κήρυσσαν τον υπέρ τη ελευθερίας αγώνα, ασχέτως της στάσεως της επισήμου Ελλάδος, ζητούσε δε τη συμπαράσταση του ιδίου, την οποία ζητούσε και αυτός ούτος ο στρατηγός **Παπούλας.**

Ο **Βενιζέλος** στην έκκληση του Πατριάρχου **Μελετίου** απάντησε με το ακόλουθο τηλεγράφημα: *Επισύρετε εκ νέου προσοχή, ότι αν ο Ύπατος Αρμοστής δεν επιδοκιμάζει κίνημα και αναλάβει την διεύθυνσή του, ουδέν καλό θα προκύψει, ει μη ερείπια και νέες καταστροφές.*

Την 21 Φεβρουαρίου / 6 Μαρτίου ο συνταγματάρχης **Σαρηγιάννης** με τον ιατρό **Σιώτη,** επανήλθαν στη Σμύρνη και εξέθεσαν στον στρατηγό **Παπούλα** τα εις την Κωνσταντινούπολη συμφωνηθέντα. Την επομένη 22 Φεβρουαρίου / 7 Μαρτίου, αναχώρησαν αμφότεροι δι' Αθήνας, όπου συναντήθηκαν με τον υπουργό των Στρατιωτικών **Ν. Θεοτόκη**, στον οποίο εξέθεσαν τις προτάσεις της «Αμύνης».

Την 3/16 Μαρτίου, ο υπουργός των Στρατιωτικών απέστειλε στο διοικητή της Στρατιάς σημείωμα, στο οποίο τόνιζε ότι εφόσον η πατρίς αγωνιζόταν τον υπέρ όλων αγώνα, δεν υπήρχε έδαφος συνεννοήσεως, αλλά πας Έλληνας πατριώτης όφειλε να ενισχύσει τον αγώνα. Ενώ εξακολουθεί ο αγώνας δεν ήταν δυνατό να γίνει σκέψη περί του τι θα γινόταν εν αποτυχία αυτού. Οι σκέψεις να αναληφθεί ο αγώνας υπό υπευθύνου Οργανώσεως, όταν αποτύγχανε ο εθνικός στρατός;, ευρίσκοντο εκτός πάσης σοβαρότητας.

Τοιουτοτρόπως έληξαν οι πρώτες, περί αυτονομίας, συνεννοήσεις.

Εν τω μεταξύ η Επιτροπή της Μικρασιατικής «Αμύνης» στη μεταξύ Σμύρνης και Κωνσταντινουπόλεως συνεννόηση συνέτασσε και απέστελλε διάφορες διαμαρτυρίες προς τις «Κυβερνήσεις και τους Λαούς της Ευρώπης και της Αμερικής». Ούτω την 6/18 Μαρτίου 1922 η Επιτροπή Μικρασιατικής «Αμύνης» συνέταξε διαμαρτυρία προς τους συμμάχους, εγκριθείσα από τον Αρμοστή της Σμύρνης **Στεργιάδη,** η οποία τηλεγραφήθηκε την μεθεπόμενη, 8/21 Μαρτίου, προς τους Πρωθυπουργούς και Υπουργούς των εξωτερικών των συμμάχων.

Με τη διαμαρτυρία εκείνη η Επιτροπή επικαλείτο τη συνδρομή των Συμμάχων για την ελευθερία και την εθνική υπόσταση του Μικρασιατικού Ελληνισμού, ο οποίος δεν ήταν υπεύθυνος για την επελθούσα εν Ελλάδι πολιτική μεταβολή, η οποία προβαλλόταν ως αφορμή της εχθρότητας των συμμάχων.

Ο Μητροπολίτης Σμύρνης **Χρυσόστομος Καλαφάτης** (1867 – 1922) που μαρτύρησε κοντά στο ποίμνιό του.

Επί πλέον η εν Σμύρνη Μικρασιατική «Άμυνα», προέβη στην ανακοίνωση, υιοθετηθείσα και από τον Μητροπολίτη Σμύρνης **Χρυσόστομο**. Στην ανακοίνωση αυτή, η οποία δημοσιεύθηκε στην εφημερίδα «Θάρρος», της 21 Μαρτίου / 3 Απριλίου 1922, διαλαμβάνονταν ότι η Μικρασιατική Οργάνωση θα ενεργούσε αυτοβούλως για την υπεράσπιση των δικαίων της, θα φρόντιζε να πυκνώσει τις τάξεις του Ελληνικού Στρατού και θα αντιμετώπιζε το οικονομικό μέρος της Οργανώσεως διά της επιτάξεως του 1/5 των περιουσιών όλων των Μικρασιατών[46].

Ο στρατηγός **Παπούλας** έχοντας τη γνώμη ότι οι προτάσεις της «Αμύνης» έπρεπε να τύχουν μεγαλύτερης προσοχής από την Κυβέρνηση, υπέβαλε την 8/21 Μαρτίου την παραίτησή του. Κληθείς εις τας Αθήνας, παρουσιάστηκε την 13/26 Μαρτίου στον Υπουργό των Στρατιωτικών, στον οποίο, παρουσία και του επιτελάρχη της Στρατιάς, υποστρατήγου **Πάλλη,** ανέφερε ότι πλείστοι ανώτεροι αξιωματικοί είχαν υπογράψει πρωτόκολλο στρεφόμενο κατά τη Κυβερνήσεως, με την πρόθεση να την υποβάλλουν στον Βασιλέα και ότι με την επέμβαση του ιδίου παραιτήθηκαν του σκοπού τους. Ως προς το ζήτημα της αυτονομίας, δήλωσε ότι επειδή η Κυβέρνηση δυσπιστεί προς αυτόν, επιμένει στην παραίτησή του. Η παραίτησή του, όμως, δεν έγινε αποδεκτή.

Την 16/29 ο στρατηγός **Παπούλας** εκλήθη ενώπιον του Υπουργικού Συμβουλίου, όπου ο πρωθυπουργός **Δ. Γούναρης** ζήτησε τη γνώμη του επί της εν Μικρά Ασία καταστάσεως. Εις απάντηση ο στρατηγός υπέβαλε στο Υπουργικό Συμβούλιο σημείωμα, στο οποίο αναφερόταν ότι κατόπιν των θυσιών του Ελληνικού Κράτους εν Μικρά Ασία δεν ήταν δυνατόν να εγκαταλειφθεί αύτη. Εάν, όμως, η Κυβέρνηση, λόγω του αδιεξόδου, στο οποίο βρισκόταν αναγκασθεί να εκκενώσει τη Μικρά Ασία, παρακαλούσε όπως του επιτραπεί να ανακηρύξει την αυτονομία αυτής, άλλως ζητούσε να αντικατασταθεί[47]. Εις ιδιόχειρο σημείωμα, της 17/30 Μαρτίου, του Υπουργού των Στρατιωτικών, απαντούσε ο στρατηγός **Παπούλας** επί τιθεμένων σ' αυτόν ερωτημάτων ότι:

46. Η συγκρότηση, ενέργειες και σκέψεις εν τω συνόλω της Μικρασιατικής «Αμύνης», ήσαν αφελείς και παιδαριώδεις και τυγχάνει απορίας άξιο πώς η Ελληνική Κυβέρνηση και προ παντός ο Διοικητής της Στρατιάς και οι περί αυτόν δέχονταν να συζητήσουν μαζί της, όταν έβλεπαν, επί τόσα χρόνια την αδιαφορία προς εθελουσία κατάταξη στο στρατό των Μικρασιατών και την μη χρηματική συνεισφορά προς ενίσχυση του μαχόμενου στρατού.

47. Είναι, αληθινά, περίεργη και ανεξήγητη η υπό του στρατηγού **Παπούλα,** διοικητή της Στρατιάς αφοσίωση στην ιδέα της αυτονομίας, χωρίς να λαμβάνει υπόψη του τους παράγοντες, ένοπλες δυνάμεις, πολεμικό υλικό, οικονομικούς παράγοντες και προ παντός το «ηθικό» του στρατού.

Εάν η Στρατιά ενισχυθεί το ταχύτερο διά 50 χιλιάδων ανδρών επί πλέον της τότε δυνάμεώς της, μετά του αναλόγου πυροβολικού και λοιπών μέσων, δύναται να αναλάβει επίθεση, χωρίς να επιτύχει και την καταστροφή του εχθρού, ο οποίος δεν ήταν δυνατό να κυκλωθεί.

Για την καταστροφή του Κεμάλ ανέφερε ότι απαιτούνται άφθονα μέσα μεταφοράς, μέγας αριθμός στρατευμάτων και χρόνος μακρός.

Την ίδια μέρα 17/30 Μαρτίου, ο στρατηγός **Παπούλας** μετέβη μετά του αντιπροσώπου της «Αμύνης» **Σιώτη** στο Υπουργείο Στρατιωτικών, όπου προσήλθε και ο Πρωθυπουργός **Γούναρης.** Ο απεσταλμένος της «Αμύνης» ανέπτυξε, τότε, το σχέδιο αυτονομήσεως της Μικράς Ασίας. Κατά την ανάπτυξη τούτου δεν μπόρεσε να αποδείξει ότι ήταν εξασφαλισμένη η αναγνώριση και υποστήριξη του κινήματος από τους συμμάχους, ούτε ότι η δύναμη το εθελοντικού στρατού θα υπερέβαινε τις 50 – 60 χιλιάδες ανδρών, έναντι των 220 χιλιάδων που διατηρούσε το Ελληνικό Κράτος. Όσον αφορά τον οπλισμό και λοιπά εφόδια ομολόγησε το αδύνατο της εγκαίρου τούτων προμηθείας. Περί των αξιωματικών[48], ήλπιζε ότι η μυστική αλλ' έμπρακτη αναγνώριση του κινήματος από το κράτος θα παρακινούσε πολλούς εξ αυτών, όπως ενταχθούν στον εθελοντικό στρατό. Προκειμένου περί χρηματικών πόρων στηρίζονταν στους εράνους, οι οποίοι θα διενεργούνταν στην Ευρώπη, στην Αίγυπτο και στην Αμερική και στην ελπίδα της συνάψεως εξωτερικού δανείου. Σε παρατήρηση του πρωθυπουργού ότι οι έρανοι θα ήσαν τελείως ανεπαρκείς και η σύναψη δανείου αδύνατος, ομολόγησε ότι και η οικονομική αρωγή θα έπρεπε να βαρύνει, κυρίως, το ελληνικό κράτος.

Ο πρωθυπουργός **Γούναρης** αντικρούοντας τον αντιπρόσωπο της «Αμύνης», ιατρό **Σιώτη,** είπε ότι ολόκληρο το υποβληθέν σχέδιο ανεξαρτησίας στηρίζεται εις το ότι από 1/14 Νοεμβρίου 1920 μετεβλήθη η προς την Ελλάδα στάση του Ευρώπης επί το δυσμενέστερο. Τούτο δεν είναι αληθές. Η πολιτική δεν στηρίζεται επί των αισθημάτων αλλά επί των συμφερόντων. Πάντοτε υπήρχε η διάσταση Μεγάλης Βρετανία και Γαλλίας.

Αιρομένης της βάσεως αυτής, ο πρωθυπουργός είπε ακολούθως, ότι οι πόροι της Μ. Ασίας είναι ανεπαρκείς για τη συντήρηση στρατού και για τη διεξαγωγή πολέμου. Δάνειο σε ένα κράτος επαναστατικό είναι αδύνατο να δοθεί, εφόσον είναι εμπόλεμο. Όσον αφορά τις συνεισφορές και τους εράνους, αυτοί δεν επαρκούν ούτε για μια βδομάδα. Για το στρατό, είπε, ότι ούτος υπέστη κόπους και νοσταλγεί, ουδεμία δε ανθρώπινη δύναμη είναι δυνατό να τον συγκρατήσει, ευθύς ως ήθελε διαταχθεί, από την Ελληνική Κυβέρνηση, η επιστράτευση. Ούτω, αν εκραγεί κίνημα, ο στρατός θα αποσυντεθεί και η Ελλάς θα βρεθεί ανίκανη να αμυνθεί εναντίον άλλου εχθρού, συντετριμμένος και κατεστραμμένος υλικώς και ηθικώς. Η Ελλάς, κατέληξε, έχει απόφαση να μην εγκαταλείψει τη Μ. Ασία, εφόσον δεν εξαντλήσει και τα τελευταία οικονομικά μέσα, τα οποία διαθέτει. Επομένως είναι χρέος παντός Έλληνα να υποστηρίξει την Κυβέρνηση στο έργο της.

Μετά το πέρας της συζητήσεως ο εκπρόσωπος της «Αμύνης», ιατρός **Σιώτης,** φάνηκε ότι επείσθη και αναχώρησε. Ο στρατηγός **Παπούλας** εκλήθη μετά τριήμερο στη Βουλή, η οποία συζητούσε το νόμο περί αναγκαστικού δανείου και διετάχθη να επιστρέψει στη Σμύρνη, με την εντολή να ανακοινώσει ότι δεν πρόκειται να εγκαταλείψει τη Μ. Ασία.

48. Εκ των αξιωματικών της Στρατιάς, οι νεότεροι, ως ο υποφαινόμενος, ελαυνόμενοι υπό του ενθουσιασμού και της τόλμης θα προσχωρούσαν, κατά πλειοψηφία, στον αυτονομιστικό στρατό. Δεν θα συνέβαινε, όμως, το ίδιο και διά τους νουνεχείς, εγγάμους και πεπειραμένους αξιωματικούς, οι οποίοι σταθμίζοντες τα υπέρ και τα κατά δεν θα προσχωρούσαν στο αυτονομιστικό κράτος, αλλά θα γύριζαν στην Ελλάδα, πλην ελαχίστων φιλόδοξων και τυχοδιωκτικής φύσεως, οι οποίοι θα προσπαθούσαν να επωφεληθούν της καταστάσεως.

Πράγματι ο **Παπούλας,** επανελθών στη Σμύρνη, την 23η Μαρτίου / 5 Απριλίου, καθ' ην έτυχε παλλαϊκής υποδοχής, ανακοίνωσε ότι η Ελληνική Κυβέρνηση δεν επρόκειτο να εκκενώσει τη Μ. Ασία. Σε παρατήρηση του ιδιώτη **Ψαλτώφ**, μέλους της Επιτροπής «Αμύνης» Μ. Ασίας ότι η Κυβέρνηση μελετά την εκκένωση απάντησε: *Τότε εγώ δεν θα την επιτρέψω.* Μετά ταύτα παρακάλεσε την Επιτροπή «Αμύνης» να ενισχύσει το έργο της Κυβερνήσεως, οικονομικά και στρατιωτικά δια της εντατικής στρατολογίας.

Κατά την απουσία εις τας Αθήνας του στρατηγού **Παπούλα** έλαβαν χώρα εν Σμύρνη τα ακόλουθα:

α) Η εν Σμύρνη Μικρασιατική «Άμυνα», επειδή παρασύρθηκε από φήμες που κυκλοφόρησαν, περί εγκαταλείψεως της Μ. Ασίας, απέστειλε την 15/28 Μαρτίου έκκληση προς την Κυβέρνηση, τους αρχηγούς των κομμάτων και τον στρατηγό **Παπούλα**, για την μη πραγματοποίηση ταύτης.

β) Η ίδια Επιτροπή «Αμύνης» απηύθυνε, μετά τριήμερο, προκήρυξη προς το Μικρασιατικό λαό, διά της οποίας τον καλούσε να έχει πίστη στην τελική νίκη του Γένους.

γ) Την 23 Μαρτίου / 5 Απριλίου, ήτοι τη μέρα της επιστροφής στη Σμύρνη του Στρατηγού **Παπούλα**, επεσκέφθη τον Ύπατο Αρμοστή **Στεργιάδη** ο τέως πρόεδρος του δικαστηρίου Αλεξανδρείας και ήδη μέλος της Επιτροπής «Αμύνης» **Λάμπρου**, όστις του ανέγνωσε έγγραφο του **Βενιζέλου** κομισθέν από την Κωνσταντινούπολη υπό του πρεσβευτού **Ν. Αργυροπούλου,** αποτελούν απάντηση σε σχετική έκκληση του Οικουμενικού Πατριάρχη **Μελετίου**. Στο έγγραφο εκείνο ο **Βενιζέλος**, εξέφραζε τη γνώμη του σχετικά με το αυτονομιστικό κίνημα, το οποίο έπρεπε να γίνει ως εξής:

- Να εκδηλωθεί υπό του λαού και να μην έχει καμιά σχέση με τας Αθήνας, διότι εξακολουθούσε η εχθρότητα των συμμάχων κατά του Βασιλέως **Κωνσταντίνου.**
- Να συμμετάσχουν στο αυτόνομο κίνημα όλες οι εθνικότητες
- Να σχηματίσει η Εθνοσυνέλευση Κυβέρνηση ήτις να απευθυνθεί προς τις Κυβερνήσεις των συμμάχων, γνωρίζουσα ότι ο σκοπός της είναι η ίδρυση κράτους, υπό την προστασία των συμμάχων.
- Να κηρυχθεί αυτόνομος η χώρα μέχρι των ορίων της συνθήκης των Σεβρών, εάν στρατιωτικοί λόγοι επέβαλαν την επέκταση εις βάθος.
- Να δηλώσουν οι αξιωματικοί και οι στρατιώτες, όσοι θέλουν να παραμείνουν στο αυτόνομο Κράτος, όσοι δε αποχωρήσουν να αντικατασταθούν αμέσως δια τοπικής στρατολογίας.
- Να πεισθεί ο **Στεργιάδης** να τεθεί επικεφαλής του αυτονόμου κράτους και ο αρχιστράτηγος να προκηρύξει ότι συμμορφώνεται προς τη θέληση του λαού.

Ο **Στεργιάδης** δεν έκρινε τα ανωτέρω ορθά.

Ελευθέριος Βενιζέλος
(1864 – 1936)

δ) Εν Αθήναις ευρισκόμενος ο στρατηγός **Παπούλας** έλαβε επιστολή, με ημερομηνία 18/31 Μαρτίου, υπογραφόμενη υπό του συνταγματάρχου **Γεωργίου Κονδύλη** και του τέως πρεσβευτή **Περικλέους Αργυροπούλου,** η οποία, κατ' εντολή του Πατριάρχου **Μελετίου**, γνώριζαν τις ενέργειες του Πατριάρχου προς τον **Βενιζέλο**, την απάντηση του τελευταίου, την ευμενή, δήθεν αποδοχή του κινήματος υπό των Βρετανών και συνιστούσαν εις τούτον, (τον **Παπούλα**), να επιταχύνει την έκρηξη του κινήματος.

Ο στρατηγός **Παπούλας** απάντησε ότι τα αναφερόμενα στη ληφθείσα επιστολή, τυγχάνουν ανακριβή και ότι, ως βάση συζητήσεως έθετε τη συγκατάθεση της Κυβερνήσεως.

Ο πρόεδρος της Επιτροπής «Αμύνης» **Κωνσταντίνος Τζων Σταυρίδης** ανταπαντώντας στην επιστολή του στρατηγού **Παπούλα**, εξέφραζε την ελπίδα ότι θα ήρετο κάθε παρεξήγηση. Πράγματι το στρατηγό **Παπούλα** επεσκέφθη ο **Π. Αργυρόπουλος** και έθεσε υπόψη του το σχέδιο αυτονομίας το συνταχθέν βάσει των προτάσεων του **Βενιζέλου** που εκτέθηκαν.

Ο στρατηγός **Παπούλας** εν αντιθέσει προς τον **Στεργιάδη** βρήκε ορθές τις προτάσεις του **Βενιζέλου** και απάντησε ότι για να ενεργήσει, έπρεπε να έχει την έγκριση της Κυβερνήσεως.

Ο΄Υπατος Αρμοστής **Στεργιάδης** διαβλέπων σοβαρούς κινδύνους από την υποκίνηση του χωριστικού κινήματος, αναχώρησε δι' Αθήνας, περί τα τέλη Μαρτίου, προς ενημέρωση της Κυβερνήσεως. Κατά ταύτη επέρριψε την ευθύνη στο στρατηγό **Παπούλα,** τον οποίο παρέστησε ότι παρασύρθηκε από τις υποσχέσεις της Επιτροπής «Αμύνης».

Μετ' ολίγας ημέρας πήρε ο στρατηγός **Παπούλας** μακροσκελέστατη επιστολή του προεδρείου της «Αμύνης», στην οποία εκτίθετο ότι εάν συνεχιζόταν από την Ελληνική Κυβέρνηση ο διεξαγόμενος αγών, θα απέβαινε μειονεκτικός από πολιτικής, οικονομικής και στρατιωτικής απόψεως και ότι ο **Λόυδ Τζωρτζ** βολιδοσκοπηθείς από τον **Σταυρίδη** απάντησε ότι: *Δεν θα το ιδεί δυσάρεστα* το χωριστικό κίνημα. Εν συνεχεία διατυπωνόταν η γνώμη, ότι ουδείς έχει εμπιστοσύνη στην Κυβέρνηση **Γούναρη** και παρεχόταν η υπόσχεση ότι εντός μηνός θα αποστέλλονταν από την Κωνσταντινούπολη 5 – 6 χιλιάδες άνδρες.

Ο στρατηγός **Παπούλας** σε επιστολή του επί των ανωτέρω, τόνιζε ότι άνευ υποστηρίξεως της Ελληνικής Κυβερνήσεως η διατήρηση της περιοχής εν Μ. Ασία θα κατέληγε σε καταστροφή και συνιστούσε την ενίσχυση του Ελληνικού Κράτους με άνδρες και χρήματα προς διεξαγωγή του αγώνος.

Κατά τον αυτό χρόνο, διεξαγόταν συζήτηση στη Βουλή των Κοινοτήτων επί του Ανατολικού Ζητήματος. Κατά ταύτη, σε σχετική επερώτηση βουλευτού, ο αρμόδιος υπουργός απάντησε ότι την 31ην Μαρτίου / 13 Απριλίου, ο εν Αθήναις Βρετανός πρεσβευτής και ο εν Σμύρνη Βρετανός αντιπρόσωπος, έλαβαν οδηγίες, όπως διαφωτίσουν την Ελληνική Κυβέρνηση και τις εν Μ. Ασία ελληνικές αρχές ότι η Βρετανική Κυβέρνηση αποδοκιμάζει πλήρως το κίνημα. Αυστηρές συστάσεις, συνέχισε, διαβιβάστηκαν και προς του ηγέτες της Ελληνικής Κοινότητας της Κωνσταντινουπόλεως.

Την 3/26 Απριλίου 1922, ο πρωθυπουργός **Γούναρης** επανήλθε εκ Γένουας εις τα Αθήνας. Την ίδια μέρα ο στρατηγός **Παπούλας** με δήλωσή του στις εφημερίδες των Αθηνών και Σμύρνης, γνωστοποιούσε ότι σε ουδεμία ενέργεια προέβη, άνευ διαταγής της Κυβερνήσεως, σχετική με το αυτόνομο κίνημα.

Την 15/28 Απριλίου, ο στρατηγός **Παπούλας** κληθείς υπό τη Κυβερνήσεως, έφθασε εις Αθήνας και την επομένη παρουσιάστηκε στον υπουργό των Στρατιωτικών **Ν. Θεοτόκη**, ο οποίος τον διέταξε, όπως παύσει του λοιπού κάθε ενέργεια επί του αυτονομιστικού κινήματος, τονίσας ότι η υπόθεση αυτή είναι πολιτικής σημασίας, τη διεύθυνση της οποίας, στο μέλλον, θα ανελάμβανε ο΄Υπατος Αρμοστής **Στεργιάδης.**

Την προηγούμενη της αναχωρήσεως από τη Σμύρνη, του στρατηγού **Παπούλα**, είχε αναχωρήσει δια τας Αθήνας και έκτακτος επιτροπή της Μικρασιατικής Αμύνης εκ των **Α. Ψαλτώφ, Μ Αργυροπούλου** και **Κ. Χατζηαποστόλου**, η οποία, γενομένη δεκτή την 16/29 Απριλίου, από τον πρωθυπουργό, παρουσία και των υπουργών **Ν. Θεοτόκη, Γ. Μπαλτατζή** και **Π. Πρωτοπαπαδάκη,** ανέπτυξε το σκοπό της αποστολής και τους φόβους των Μικρασιατών.

Ο Πρωθυπουργός απαντών, ανέπτυξε διά μακρών τις πολιτικές και στρατιωτικές δυσχέρειες και δήλωσε ότι η απόφαση της Ελληνικής Κυβερνήσεως ήταν να εξακολουθήσει τον αγώνα στη Μ. Ασία. Την επομένη η Επιτροπή συναντήθηκε με τον εν Αθήναις ευρισκόμενο΄Υπατο Αρμοστή και ακολούθως επεσκέφθη διαφόρους πολιτευτές, ως και του πρεσβευτές Γαλλίας, Μεγάλης Βρετανίας, Αμερικής (Η. Π. Α.) και Ιταλίας.

Την 20ή Απριλίου / 2 Μαΐου, η επιτροπή επισκέφθηκε εκ νέου τον πρωθυπουργό, όστις δήλωσε σ' αυτή ότι δεν υπάρχει απόφαση περί εκκενώσεως της Μ. Ασίας. Τη υποδείξει της Επιτροπής συνετάχθη επίσημο ανακοινωθέν, το οποίο την 24 Απριλίου / 7 Μαΐου δημοσιεύθηκε ταυτοχρόνως στη Σμύρνη και στα Αθήνας. Στο ανακοινωθέν τούτο αναφερόταν ότι η Κυβέρνηση, συμφωνούσα τελείως με την καθολική ελληνική συνείδηση, περί του όλως αδυνάτου της εκκενώσεως της Μ. Ασίας, άνευ προηγουμένης παγιώσεως καταστάσεως, που θα ικανοποιεί τις ευνοϊκές βλέψεις του μικρασιατικού λαού κατά το ανώτατο εφικτό όριο, δεν θα απέσυρε τον στρατό από την κατεχόμενη χώρα. Μέχρι δε της επιτυχίας του ανωτέρω σκοπού και προς αντιμετώπιση εν τω μεταξύ της στρατιωτικής δράσεως του εχθρού αποδεχόταν τη συμβολή της μικρασιατικής οργανώσεως.

Κατόπιν των ανωτέρω, ανακόπηκαν, προσωρινά, οι περί αυτονομήσεως της κατεχομένης μικρασιατικής περιοχής ενέργειες.

6.- Κυβέρνηση Πέτρου Πρωτοπαπαδάκη

Η Ελληνική Εθνοσυνέλευση επανέλαβε τις εργασίες της μετά την επάνοδο του πρωθυπουργού **Γούναρη** εκ Γένουας. Την 29 Απριλίου / 12 Μαΐου η κυβέρνηση **Γούναρη** καταψηφισθείσα στη Βουλή παραιτήθηκε. Την 2/15 Μαΐου σχημάτισε κυβέρνηση, για δεύτερη φορά ο **Νικόλαος Στράτος**, αλλά μετά διήμερο η κυβέρνησή του καταψηφισθείσα παραιτήθηκε. Τέλος σχηματίστηκε ισχυρή συμμαχική κυβέρνηση από τον **Πέτρο Πρωτοπαπαδάκη** με υπουργούς των με εσωτερικών τον **Ν. Στράτο**, των εξωτερικών τον **Ν Θεοτόκη**, ήτις ορκισθείσα την 9/22 Μαΐου 1922 ανέλαβε την ευθύνη.

Ο στρατηγός **Χατζανέστης Γεώργιος** (1863 – 1922)

Παραίτηση αντιστράτηγου Αναστασίου Παπούλα από της διοικήσεως της Στρατιάς Μικράς Ασίας (21 Μαΐου / 3 Ιουνίου 1922)

Την 12/25 Μαΐου ο στρατηγός **Παπούλας** υπέβαλε την παραίτησή του, η οποία έγινε αποδεκτή την 21 του ιδίου μηνός, ορισθέντος ως αντικαταστάτη του εν τη διοικήσει της Στρατιάς Μ. Ασίας του αντιστράτηγου **Χατζανέστη Γεωργίου**, όστις είχε βολιδοσκοπηθεί προς τούτο από τον υπουργό των Στρατιωτικών **Ν. Θεοτόκη** το πρώτο 15ήμερο του Απριλίου.

Αυτονόμηση Νέας Ιωνίας

Η νέα Κυβέρνηση αποφάσισε να προβεί στη δημιουργία, εν Μ. Ασία, καθεστώτος αυτονομίας και στην κατάληψη της Κωνσταντινουπόλεως. Για τη δημιουργία τοιούτου καθεστώτος κάλεσε από τη Σμύρνη τον Ύπατο Αρμοστή **Στεργιάδη,** ο οποίος και υπέδειξε το γενόμενο παραδεκτό σύστημα.

Το αυτόνομο πολίτευμα θα εχορηγείτο στις περιφέρειες, οι οποίες κατοικούνταν από ελληνικούς πληθυσμούς, με την ταυτόχρονη δήλωση ότι ο στρατός θα παραμείνει προς προστασία της Ιωνικής Πολιτείας και των πληθυσμών αυτής.

Ο Ύπατος Αρμοστής επέστρεψε στη Σμύρνη την 3/16 Ιουλίου 1922 και την 15/28 του ιδίου μηνός κοινοποίησε την απόφαση της αυτονομίας και ζήτησε τη συνδρομή της Μικρασιατικής Σμύρνης για τη συγκρότηση συλλαλητηρίου υπέρ της αυτονομίας, κατά την 17/30 Ιουλίου, στη Σμύρνη και σε άλλες Μικρασιατικές πόλεις.

Τη μέρα του συλλαλητηρίου ο Ύπατος αρμοστής κοινοποίησε δύο προκηρύξεις. Μια της Ελληνικής Κυβερνήσεως και μια της Αρμοστείας, με τις οποίες καθίστατο γνωστό ότι η Ελληνική Κυβέρνηση αποφάσισε να εφαρμόσει τα ενδεικνυόμενα μέτρα για την οργάνωση της Δυτικής Μικράς Ασίας, εις τρόπον ώστε να εξασφαλιστούν εις όλους εξ ίσου, ανεξαρτήτως φυλής και θρησκεύματος, τα αγαθά της νεοτέρας πολιτείας και η συμμετοχή στη διαχείριση των κοινών. Η ούτως οργανωμένη χώρα θα συντελούσε στην αποκατάσταση της ειρήνης μεταξύ Ελλάδος και Τουρκίας, αποβαίνουσα συνεκτικός δεσμός μεταξύ αυτών.

Την 31 Ιουλίου / 13 Αυγούστου 1922, κατόπιν ευμενών δηλώσεων του **Λόυδ Τζωρτζ** στη Βουλή των Κοινοτήτων, συγκροτήθηκε εν Σμύρνη ογκώδες και επιβλητικό συλλαλητήριο και ενεκρίθη ψήφισμα, το οποίο επιδόθηκε στο Βρετανικό Προξενείο, διά του οποίου εκφραζόταν η ευγνωμοσύνη του Μικρασιατικού λαού προς τη Μεγάλη Βρετανία.

Επί πλέον η Διοικούσα Επιτροπή της Μικρασιατικής Αμύνης απέστειλε τηλεγράφημα προς το Γάλλο πρωθυπουργό **Πουανκαρέ**, διά του οποίου εξέφραζαν την ελπίδα ότι θα ετύγχαναν της αρωγής της Γαλλίας.

Το αποτέλεσμα των ανωτέρω προκηρύξεων και συλλαλητηρίων ήταν να επιδοθεί εις τους συμμάχους (Αγγλίας, Γαλλίας και Ιταλίας) την 2/15 Αυγούστου 1922, ταυτόσημη διακοίνωση στην Ελληνική Κυβέρνηση, διά της οποίας ειδοποιείτο αύτη ότι δεν ηδύνατο να αξιώσει, όπως εγκαταστήσει εν Μικρά Ασία καθεστώς διαρκούς χαρακτήρα, διότι η εν τω μέλλοντι διάθεση των εδαφών τούτων εξαρτηθεί εκ της μεταξύ των συμμάχων και της Τουρκίας συναφθησομένης συνθήκης. Ταυτοχρόνως δόθηκε εντολή στους εις Κωνσταντινούπολη Αρμοστές των συμμάχων, όπως προπαρασκευάσουν προκαταρτική διάσκεψη ειρήνης, στην οποία θα συμμετείχαν η Ελλάς και η Τουρκία. Στην ανωτέρω διακοίνωση δεν απήντησε η Ελλάς, ούτε ανέστειλε τη γενόμενη ενέργεια.

Κατόπιν της ραγδαίας ταύτης εξελίξεως της καταστάσεως, αποφασίστηκε από τους συμμάχους, όπως οι εις την Κωνσταντινούπολη Αρμοστές αυτών συνέλθουν στη Βενετία προς ανταλλαγή απόψεων, εφόσον δεν θα υπήρχε έδαφος συνεννοήσεως η δικαιοδοσία της διασκέψεως ταύτης θα διευρυνόταν. Η διάσκεψη της Βενετίας αποφασίστηκε να συνέλθει την 18/31 Αυγούστου, ανακοινώθηκε δε τούτο στους ενδιαφερόμενους. Τα επακολουθήσαντα, όμως, πολεμικά γεγονότα, κατά το δεύτερο δεκαήμερο του Αυγούστου 1922 ματαίωσαν τη σύγκληση της ανωτέρω διασκέψεως.

ΙΙ.- Στρατιωτική κατάσταση

1.- Αναδιάρθρωση της Στρατιάς Μ. Ασίας.

Μετά τις επιχειρήσεις του Σαγγαρίου η Στρατιά επανήλθε, κατά το πρώτο 10ήμερο του Σεπτεμβρίου 1921 στις αρχικές της θέσεις (του Ιουλίου) και εγκαταστάθηκε αμυντικά επί τη γενικής γραμμής προς Μποζ νταγ – Εσκή σχήρ – Σεϊντί Γαζή. Κατά τις επιχειρήσεις του Σαγγαρίου, ως εξετέθη, προς κάλυψη,

αφενός των συγκοινωνιών και αφετέρου των πλευρών της προελαυνούσης προς Σαγγάριο Στρατιάς αφέθησαν βορείως ταύτης, στις περιοχές Προύσας και Μπιλετζίκ η XI Μεραρχία (μείον το 16ο Σύνταγμα Πεζικού) και νοτίως στην περιοχή του Αφιόν Καραχισάρ το υπό τον **Τρικούπη** Νότιο Συγκρότημα. Από την 20ή μέχρι την 25η Σεπτεμβρίου (3 – 8 Οκτωβρίου) 1921, η Στρατιά, για την αντιμετώπιση των 10 τουρκικών Μεραρχιών, οι οποίες επετέθησαν κατά του Αφιόν Καραχισάρ, αναγκάστηκαν να εμπλέξουν στον αγώνα τα Α΄ και Β΄ Σώματα Στρατού.

Κατά την αποτυχούσα προσπάθεια των Τούρκων κατά του Αφιον Καραχισάρ η διοίκηση της Στρατιάς προέβη στη νέα οργάνωσή της αφού δημιούργησε δύο συγκροτήματα, το Βόρειο Συγκρότημα και το Νότιο Συγκρότημα.

α) Το Βόρειο Συγκρότημα

Το Βόρειο Συγκρότημα, με έδρα το Εσκή Σεχήρ (Δορύλαιο) υπό τη διοίκηση του διοικητή του Γ΄ Σώματος Στρατού περιλάμβανε 6 Μεραρχίες Πεζικού (III, VII, X, XI και Ανεξάρτητο και προσωρινά τη IX Μεραρχία), την Ταξιαρχία Ιππικού, τον Αεροπορικό Τομέα Δορυλαίου, ανάλογο βαρύ και ελαφρό πυροβολικό, τις στρατιωτικές διοικήσεις Δορυλαίου και Προύσας και διάφορες μονάδες μετόπισθεν, ασφαλείας, πεζοναυτών και χωροφυλακής. Αποστολή του Συγκροτήματος ήταν η εξασφάλιση του Μετώπου κατά πάσης τουρκικής επιθέσεως από του κόλπου Κίου, προς Βορρά, μέχρι του αριστερού (βορείου) ορίου του Νοτίου Συγκροτήματος, ήτοι μέχρι της γενικής γραμμής βορείως Ταουσανλή – Βορείως Κιουτάχειας – υψώματα Μπελ Εϋρέν.

Επί του Μετώπου του Βορείου Συγκροτήματος διετέθησαν 4 μεραρχίες σε πρώτο κλιμάκιο και επί πλέον 3 συντάγματα πεζικού, εκ των οποίων τα δύο ανεξάρτητα. Οι IX και VII Μεραρχίες, ως και η Ταξιαρχία Ιππικού ήσαν εν εφεδρεία. Την εξασφάλιση των συγκοινωνιών είχαν αναλάβει οι στρατιωτικές διοικήσεις Προύσας και Δορυλαίου.

β) Νότιο Συγκρότημα

Το Νότιο Συγκρότημα, με έδρα το Αφιόν Καραχισάρ, υπό τη Διοίκηση του διοικητή του Α΄ Σώματος Στρατού περιλάμβανε το Α΄ Σώμα Στρατού, από τις I, II και XII Μεραρχίες, το Β΄ Σώμα Στρατού από τις IV, V και XIII Μεραρχίες, τη Ναυτική Αεροπορική Μοίρα, ανάλογο βαρύ και ελαφρό πυροβολικό, τις στρατιωτικές διοικήσεις Κιουτάχειας και Ουσάκ και Μονάδες Μετόπισθεν.

Αποστολή του Συγκροτήματος ήταν η εξασφάλιση του Μετώπου από των υψωμάτων Μπελ Εϋρέν μέχρι του σιδηροδρομικού σταθμού Ορτάντζας κατά πάσης επιθετικής τουρκικής ενεργείας εκ των περιοχών Μπορντί, Σαντουκλί και Ντενιζλί.

Επί του μετώπου τούτου διετέθησαν τα Α΄ και Β΄ Σώματα Στρατού, εκ των οποίων σε πρώτο κλιμάκιο διετέθησαν 4 μεραρχίες και 2 ανεξάρτητα συντάγματα πεζικού. Σε δεύτερο κλιμάκιο τηρήθηκαν 2 Μεραρχίες.

Η προκάλυψη των υποτομέων Τσιβρίλ και Μπουλαντάν τηρήθηκε από τα εκεί εγκατεστημένα 3 τάγματα του 1ου Συντάγματος Μετόπισθεν και από το 1 Τάγμα του 49ου Συντάγματος Πεζικού. Οι στρατιωτικές διοικήσεις Κιουτάχειας και Ουσάκ είχαν εντολή να εξασφαλίσουν την τάξη και τις συγκοινωνίες στη ζώνη της η κάθε μια.

Τη διοίκηση της Στρατιάς απασχολούσε ζωηρότατα το πρόβλημα της επάρκειας των εις την διάθεσή της δυνάμεων. Η Στρατιά είχε αποστολή να τηρήσει αμυντικό Μέτωπο τεραστίου αναπτύγματος και να εξασφαλίσει την ησυχία και την τάξη στο εσωτερικό της κατεχόμενης χώρας. Η ανάπτυξη του Μετώπου τούτου από τις εκβολές του Μαίανδρου μέχρι της περιοχής του Αφιόν Καραχισάρ και εκείθεν προς Εσκή Σχήρ μέχρι του κόλπου ης Κίου ανέρχονταν σε 700 και πλέον χιλιόμετρα, η δε όλη καλυπτόμενη υπό τούτου περιοχή ανήρχετο σε 80.700 τετραγωνικά χιλιόμετρα. Αντιθέτως το Μέτωπο της Συνθήκης των Σεβρών ανερχόταν σε 360 χιλιόμετρα και η καλυπτόμενη περιοχή σε 17.600 τετραγωνικά χιλιόμετρα.

Οι δυνάμεις της Στρατιάς ανερχόταν σε 12 μεραρχίες πεζικού, 1 μεραρχία ιππικού και αριθμόν τινα συνταγμάτων μετόπισθεν, της χωροφυλακής. Οι ανωτέρω δυνάμεις της Στρατιάς ανερχόμενες σε 177.213 άνδρες ήσαν διατεθειμένες:

- Για τη φύλαξη δευτερευόντων μετώπων 14.000 άνδρες.
- Για τη φύλαξη του εσωτερικού της χώρας και των σιδηροδρομικών γραμμών 18.820 άνδρες.
- Για διάφορες υπηρεσίες και σχηματισμούς της Στρατιάς 15.300 άνδρες.
- Στα 3 Σώματα Στρατού 129.017 άνδρες, εκ των οποίων 16.600 άνδρες σε μη μεραρχιακά στοιχεία και 112.417 άνδρες στις μεραρχίες. Από τις δυνάμεις αυτές των μεραρχιών, μόνον οι 69.483 άνδρες αποτελούσαν την παρατακτή αυτών δύναμη.

Η δύναμη αυτή συγκρινόμενη προς την του Κεμαλικού Στρατού, η οποία υπολογιζόταν σε 69.000 άνδρες και 5.000 σπάθες, ήταν ισοδύναμη, υπερτερούσε, όμως σε ιππικό. Συνεπώς η Στρατιά Μ. Ασίας δεν διέθετε καμιά αριθμητική υπεροχή έναντι του Τουρκικού Στρατού.

Την 27 Σεπτεμβρίου / 10 Οκτωβρίου 1921, η Στρατιά Μ. Ασίας εξέδωσε απόρρητες προσωπικές οδηγίες προς του διοικητές των Συγκροτημάτων, στις οποίες διετύπωνε σκέψεις επί των πιθανών προθέσεων του εχθρού και καθόρισε λεπτέα μέτρα προς αντιμετώπιση εχθρικών επιθέσεων. Οι οδηγίες αυτές στηρίχθηκαν επί πληροφοριών της Στρατιάς, που προήλθαν εκ διαφόρων πηγών και από αεροπορικές αναγνωρίσεις.

Κατά τις πληροφορίες αυτές οι Τούρκοι συνέχιζαν τη συγκέντρωση των κυρίων δυνάμεών τους στην κοιλάδα του Ακάρ ποταμού, νοτιοανατολικά Αφιόν Καραχισάρ, όπου η διατροφή και ο ανεφοδιασμός αυτών ήταν ευχερής χάρις στη σιδηροδρομική γραμμή Ικονίου. Δυνάμεις, ωσαύτως, μικρότερης σπουδαιότητας φέρονταν βορειοανατολικά του Αφιόν Καραχισάρ στην κοιλάδα του Μποζ ποταμού, στην περιοχή Μπαγιάτ και στην περιοχή Χοσρέφ Πασά και Τσιφτελάρ.

Δυτικά του Ακάρ ποταμού, φέρονταν όλως δευτερεύουσες δυνάμεις, καθόσον δεν ήταν ευχερής ο ανεφοδιασμός σοβαρών δυνάμεων.

γ) Η ασφάλεια εν τη ζώνη μετόπισθεν

Εκτός των ανωτέρω Συγκροτημάτων Βορείου και Νοτίου, υφίστατο εν Σμύρνη μια Ανωτέρα Στρατιωτική Διοίκηση (Α. Γ. Σ. Δ.), της οποίας οι αποστολές συνίσταντο στην τήρηση της μετωπικής γραμμής επί του Μαιάνδρου ποταμού, από το σιδηροδρομικό σταθμό Ορτάντζας μέχρι των εκβολών του Καΰστρου, την τήρηση της εσωτερικής ασφαλείας της υπαίθρου χώρας και φρούρηση των γραμμών συγκοινωνιών και την καταδίωξη των τουρκικών συμμοριών.

Υπό την ανωτέρω Γενική Στρατιωτική Διοίκηση υπάγονταν:

- Η Γενική Στρατιωτική Διοίκηση Νοτίου Περιοχής (Γ. Σ. Δ. Ν. Π.) με έδρα τη Μαγνησία, η οποία περιλάμβανε 3 στρατιωτικές διοικήσεις: την της Μαγνησίας (τέως Αξαρίου), την της Φιλαδέλφειας και την του Οδεμησίου (πρώην Αϊδινίου).
- Η Στρατιωτική Διοίκηση Σμύρνης.
- Η Στρατιωτική Διοίκηση Πανόρμου.
- Η Στρατιωτική Διοίκηση Σιμάβ.

Η Στρατιωτική Διοίκηση Προύσας υπαγόταν στο Βόρειο Συγκρότημα, οι δε Στρατιωτικές Διοικήσεις Ουσάκ και Κιουτάχειας στο Νότιο Συγκρότημα.

Υπό την Ανωτέρα Γενική Στρατιωτική Διοίκηση υπάγονταν και οι κάτωθι Μονάδες διατιθέμενες στις διάφορες Στρατιωτικές Διοικήσεις:

- Το Σύνταγμα Ασφαλείας Σιδηροδρόμων.
- Το Ανεξάρτητο Σύνταγμα Χωροφυλακής από 3 τάγματα των 4ων λόχων.
- Το 18ο Σύνταγμα Πεζικού.
- Τα 3ο και 4ο Συντάγματα Μετόπισθεν.
- Το έμπεδο Β΄ Σώματος Στρατού (τακτικώς).
- 1 Πυροβολαρχία και 4 Ουλαμοί Ορειβατικού Πυροβολικού.

2.- Εχθρικές ενέργειες για την ανάκτηση της πρωτοβουλίας

α) Ενίσχυση της Νότιας Πτέρυγας της Στρατιάς

Ο **Βασίλειος Βλάχος** (αριστερά), ως υποστράτηγος στο Κιλκίς το 1952.

Την 2/15 Οκτωβρίου 1921 η Στρατιά, προς αντιμετώπιση ενδεχομένης σοβαρής ενέργειας από την περιοχή Σαντουκλή, Ντινέρ Κατά Μπανάζ ή Τουμπλού Μπουνάρ, συγκρότησε Μικτό Απόσπασμα από το 1ο Σύνταγμα Πεζικού και Μ. Ο. Π. (της ΙΙ Μεραρχίας), το οποίο προώθησε αυθημερόν στο Γενιτζέ (Ν. Δ. Μπαλτζί). Εν συνεχεία η Στρατιά επεξέτεινε τη ζώνη του Α΄ Σώματος Στρατού νοτιότερα, μέχρι του σιδηροδρομικού σταθμού Ορτάντζας. Το Α΄ Σώμα Στρατού ανέθεσε την εξασφάλιση της ζώνης από του Ακάρ ποταμού, μέχρι Ορτάντζας στις IV και ΙΙ Μεραρχίες, με όριο μεταξύ των μεραρχιών τούτων τη γραμμή Ντουζ – Αγάτς – Καλιντερέζ.

Την 4/17 Οκτωβρίου, η Διοίκηση της ΙΙ Μεραρχίας και το 34ο Σύνταγμα Πεζικού μεταφέρθηκαν σιδηροδρομικώς στο Καπακλάρ. Το πρωί της αυτής ημέρας εκδηλώθηκε επίθεση κατά των τμημάτων Μπουργκάζ, Τσιβρίλ και Τοπάκ. Επειδή δεν υπήρχαν πληροφορίες περί της εκτάσεως της τουρκικής επιθέσεως, διετάχθη το απόσπασμα της ΙΙ Μεραρχίας (1ο Σύνταγμα Πεζικού συν Μ. Ο. Π.) να κινηθεί από το Γενιτζέ προς Αλφακλάρ (Ν. Ουσάκ). Τα υπόλοιπα τμήματα της ΙΙ Μεραρχίας κινούνταν οδικώς προς Αλφακλάρ.

Επειδή τα περί το Μπεκερλί ελαφρά τμήματα αναγκάστηκαν να αποσυρθούν, μετά αγώνα, την 6/19 Οκτωβρίου από τη δεξιά όχθη του Μαιάνδρου, διετάχθη το εις Κεϋκέζ αφιχθέν Μικτό Απόσπασμα της

ΙΙ Μεραρχίας να κινηθεί προς Τσιβρίλ. Πράγματι το απόσπασμα τούτο, αφιχθέν στο Τσιβρίλ επετέθη και ανάγκασε τα τουρκικά τμήματα να υποχωρήσουν στην αριστερή όχθη του Μαιάνδρου. Η ΙΙ Μεραρχία, υφ' ην υπήχθησαν και όλες οι μονάδες πεζικού, πυροβολικού οι εν τη ζώνη της ευρισκόμενες, αφού ανέθεσε τον υποτομέα Τσιβρίλ – Μπουργκάζ – Σιβασλί στο Μικτό Απόσπασμα του 1ου Σ. Π. συγκέντρωσε τις υπόλοιπες δυνάμεις της, μέχρι της 10/23 Οκτωβρίου στο Μπανάζ – Ισλάμκιοϊ.

Κατά το 2ο 10ήμερο του Οκτωβρίου, οι πληροφορίες της Στρατιάς έφεραν ως επικείμενη γενική τουρκική επίθεση κατά του Ελληνικού Μετώπου. Κατόπιν δε και της από τινος αρξαμένης πολιτικής κινήσεως προς ειρήνευση της Ανατολής, τοιαύτη ενέργεια του **Κεμάλ,** προ της ελεύσεως του Χειμώνα, φαινόταν πιθανή. Κατά τη Στρατιά, υποχρεωτικά οι Τούρκοι, προκειμένου να επιχειρήσουν γενική επίθεση, θα έστρεφαν την κύρια αυτών προσπάθεια κατά του Αφιόν Καραχισάρ, ένθα μόνον ήταν δυνατή η συγκέντρωση σοβαρών δυνάμεων και ο ανεφοδιασμός αυτών, ως εκ της υπάρξεως της σιδηροδρομικής γραμμής Ικονίου, με δευτερεύουσες επιθέσεις κατά της συγκοινωνίας Φιλαδέλφειας Τουμπλού Μπουνάρ και κατά Εσκή Σεχήρ. Παραπλανητικές κρούσεις ήσαν πιθανές και σε άλλα σημεία του Μετώπου.

Η Στρατιά, καίτοι πρέσβευε ότι η μάλλον ενδεδειγμένη ενέργεια προς αντιμετώπιση της καταστάσεως, ήταν η προκατάληψη του εχθρού, δι' αναλήψεως γενικής επιθέσεως, εν τούτοις η γενική κατάσταση του στρατεύματος δεν επέτρεπε ταύτη, δι' ο περιορίστηκε στην ενεργό τακτική άμυνα. Προς τούτο συνέχισε να ενισχύει τη μάχιμη δύναμη των μεραρχιών και να προωθεί την οχύρωση του Μετώπου, με έργα εκστρατείας. Ούτω ήλπιζε να εξοικονομήσει περισσότερες δυνάμεις δι' ελιγμούς και αντεπιθέσεις.

Εν τούτω το μεταξύ είχε ωριμάσει παρά τη Διοικήσει της Στρατιάς η σκέψη όπως μεταφέρει το κέντρο βάρους των δυνάμεών της προς Νότο. Ούτω:

- Από 19 Οκτωβρίου / 1 Νοεμβρίου μέχρι 10/23 Νοεμβρίου μεταφέρθηκε σιδηροδρομικώς, από το Εσκή Σεχήρ στο Γκιουμπέκ η Ταξιαρχία Ιππικού τεθείσα υπό τις διαταγές του Νοτίου Συγκροτήματος.
- Από 22 Οκτωβρίου / 4 Νοεμβρίου μέχρι 26 Οκτωβρίου / 8 Νοεμβρίου, μεταφέρθηκε σιδηροδρομικώς στο Αφιόν Καραχισάρ, τεθείσα υπό το Νότιο Συγκρότημα η ΙΙ Μοίρα βαρέος πυροβολικού των 120 (3 πυροβολαρχίες).
- Την 21 Οκτωβρίου / 3 Νοεμβρίου η ΙΧ Μεραρχία τεθείσα εις κίνηση οδικώς προ Νότο, κατόπιν κοπιωδέστατης πορείας, λόγω του ψύχους και της συνεχούς βροχής στην περιοχή Μπουγιούκ Τζορτζά, ένθα και στάθμευσε. Εκεί παρέμεινε εν εφεδρεία του Νοτίου Συγκροτήματος, μέχρι της 27 Οκτωβρίου / 9 Νοεμβρίου.

Την 21 Οκτωβρίου / 3 Νοεμβρίου η Στρατιά ζήτησε να ενισχυθεί η α ε ρ ο π ο ρ ί α και ανέφερε ότι οι πληροφορίες έφεραν επικείμενη γενική τουρκική επίθεση διά των κυρίων δυνάμεων κατά του Αφιόν Καραχισάρ και ότι έλαβε όλα τα ενδεικνυόμενα μέτρα προς αντιμετώπισή της.

Την 26 Οκτωβρίου / 8 Νοεμβρίου, το Α΄ Σώμα Στρατού, λόγω της συνεχιζόμενης μετακινήσεως τουρκικών δυνάμεων Νοτίως του Ακάρ ποταμού, διέταξε την μεν, εν εφεδρεία, Ι Μεραρχία να μετασταθμεύσει δυτικότερα, την περιοχή των χωριών Τουμπλού Μπουνάρ, Πασατζίκ, Γκιούνεϊ και Κιζιλτζάκιοϊ, τη δε ΙΧ Μεραρχία εις Ερικμάν Κιουτσούκ Τζορτζά και Μπαλ Μαχμούτ. Μέχρι της 28 Οκτωβρίου / 10 Νοεμβρίου περατώθηκε η μεταστάθμευση αμφοτέρων των μεραρχιών.

Την 29 Οκτωβρίου / 11 Νοεμβρίου μεταφέρθηκε σιδηροδρομικώς, στο Αφιόν Καραχισάρ η στη διάθεση του Νοτίου Συγκροτήματος τεθείσης ΙΙΙ Μεραρχίας Βαρέος Πυροβολικού των 120 (από 2 πυροβολαρχίες).

Την αυτή ημέρα άρχισε η συγκέντρωση στην περιοχή Ακ Ιν και Κισενλάρ των VII και Ανεξαρτήτου Μεραρχιών, προκειμένου να κινηθούν προς Νότο, στη διάθεση του Νοτίου Συγκροτήματος. Κατόπιν νε-

ότερης διαταγής, η μεν Ανεξάρτητος Μεραρχία δεν μετακινήθηκε, παραμείνασα στο Βόρειο Συγκρότημα η δε VII, τεθείσα εν κινήσει την 3/16 Νοεμβρίου, έφθασε την 5/18 του ιδίου, στην περιοχή Ισχανιέ, όπου στάθμευσε, τεθείσα υπό τις άμεσες διαταγές της Στρατιάς.

β) Συγκρότηση της Μεραρχίας Ιππικού

Την 3/16 Νοεμβρίου 1921, η Ταξιαρχία Ιππικού αναπτύχθηκε σε Μεραρχία Ιππικού, ανατεθείσης της διοικήσεώς της στον υποστράτηγο **Καλίνσκη Ανδρέα.** Η συγκρότηση της Μεραρχίας Ιππικού, αρξαμένη από τον μήνα Νοέμβριο, εξακολούθησε καθ' όλο το μήνα Δεκέμβριο 1921 και τον Ιανουάριο 1922. Για τη συμπλήρωση της δυνάμεως της Μεραρχίας διετέθησαν οπλίτες ιππικού υπηρετούντες σε διάφορες μονάδες της Στρατιάς ως και νεοσύλλεκτοι της κλάσεως 1922, οι οποίοι εκπαιδεύτηκαν βραδύτερον στο συγκροτηθέν, περί το τέλος Νοεμβρίου στο Έμπεδο Ιππικού.

Για τη συγκρότηση της Μεραρχίας μεταστάθμευσαν στη Σμύρνη η Διοίκηση της Ταξιαρχίας, η Ίλη του Στρατηγείου, η έφιππος Μοίρα Πολυβόλων και το 1ο Σύνταγμα Ιππικού. Η υπόλοιπη δύναμη της Ταξιαρχίας, αποτελέσασα Απόσπασμα Ιππικού διετέθη στην ΙΙ Μεραρχία.

Η μεραρχία ιππικού παρελαύνει προ του διοικητού της
(Πηγή: Γενικό Επιτελείο Στρατού)

Για την καλύτερη εγκατάσταση και εκπαίδευση της Μεραρχίας Ιππικού άρχισε, από το Δεκέμβριο μήνα, η μεταφορά ταύτης στην περιοχή της Μαγνησίας (Σαλιχλή – Μπαλτζόβα – Κασαμπά – Μαγνησία) πλην του εις την διάθεση της ΙΙ Μεραρχίας Αποσπάσματος.

Η Μεραρχία Ιππικού παρέμεινε εν επισταθμεία στην άνω περιοχή μέχρι του τρίτου 10ημέρου του Μαρτίου 1922, οπότε διετάχθη να συγκεντρωθεί στην περιοχή της ΙΙ Μεραρχίας. Η σύνθεση της Μεραρχίας Ιππικού καθορίσθηκε ως εξής:

- Στρατηγείο και Ίλη Στρατηγείου.
- 3 Συντάγματα Ιππικού.
- Έφιππος Μοίρα Πολυβόλων.
- Έφιππος Μοίρα Πυροβολικού
- Έφιππος Μοίρα Συζυγαρχιών Πυροβολικού.
- Απόσπασμα Καταστροφών
- Απόσπασμα Τηλεγραφητών μετ' Ασυρμάτου.
- Ορεινό Χειρουργείο.
- Ουλαμός Διανομών και εκμεταλλεύσεως.
- Αγέλη Σφαγίων.

γ) Τουρκική επίθεση στο Τσιβρίλ

Η παρατηρούμενη συγκέντρωση σημαντικών τουρκικών δυνάμεων στις περιοχές Σαντουκλί, Ντινέρ και Ντεμιρτζή Τσαλ, καθιστούσε λίαν πιθανή τουρκική επίθεση, με σημαντικές δυνάμεις, κατά των συγκοινωνιών του Ελληνικού Στρατού προς Ουσάκ, Γκιουμπέκ, Ελβανλάρ, προς γενική επίθεση κατά της περιοχής Αφιον Καραχισάρ.

Τοιαύτη ενέργεια των Τούρκων θα έφερνε τη Στρατιά σε κρίσιμη θέση, εφόσον οι Τούρκοι θα διέκοπταν τις σιδηροδρομικές και οδικές συγκοινωνίες.

Προς ματαίωση τοιαύτης ενέργειας η Στρατιά έκρινε ότι ενδεικνυόταν η συγκέντρωση επαρκών δυνάμεων στην περιοχή Οτουράκ, Ισλάμκιοϊ και Καπακλάρ, υπό ενιαία διοίκηση, οι οποίες θα ανελάμβαναν επίθεση κατά του δεξιού πλευρού των Τούρκων.

Το πρωί της 9/22 Νοεμβρίου 1921 εκδηλώθηκε τουρκική ενέργεια κατά του υποτομέα Τσιβρίλ, η οποία υποχρέωσε σε σύμπτυξη τα ελαφρά τμήματα των τριών γεφυρών Καπακλάρ, Σεϋγίτ και Αλί Φακιχλάρ (στη Ν. Δ. καμπή του μαιάνδρου). Ο υποτομέας Τσιβρίλ απέστειλε ενισχύσεις, η δε ΙΙ μεραρχία έθεσε στη διάθεση του υποτομέα τάγμα, το οποίο έφθασε αυθημερόν στο Τσιβρίλ.

Την επομένη, 10/23 Νοεμβρίου, οι Τούρκοι, οι οποίοι διέθεταν και πυροβολικό, ενισχυθέντες, συνέχισαν την προέλασή τους. Η ΙΙ Μεραρχία έθεσε στη διάθεση του υποτομέα Τσιβρίλ και άλλο τάγμα, ως και πεδινή πυροβολαρχία και διέταξε το Ι/49 τάγμα να παραμείνει στο Ερτζέ. Ούτω ο υποτομέας Τσιβρίλ διέθετε 5 τάγματα και 10 πυροβόλα, ήτοι δύναμη ικανή να αναχαιτίσει τοβαρή τουρκική επίθεση.

Την 11/24 Νοεμβρίου, η Στρατιά, για να αντιδράσει στην τουρκική απειλή κατά του υποτομέα Τσιβρίλ διέταξε το Νότιο Συγκρότημα να μετακινήσει την ΙΧ Μεραρχία στην περιοχή Καπακλάρ, θέτοντας ταύτη, καθώς και την Ι Μεραρχία υπό τις διαταγές της ΙΙ Μεραρχίας. Επί πλέον έθετε η Στρατιά στη διάθεση του Νοτίου Συγκροτήματος την VII Μεραρχία.

Η ΙΙ Μεραρχία πληροφορείτο ότι τμήματα του υποτομέα Τσιβρίλ κατέλαβαν και κατείχαν την παλαιά αμυντική γραμμή Καβακλί Κιοπρού – Σαριζάλ – υψώματα 5 χιλιόμετρα Ν. Γκιμουτζέ – Μπουμπρουτζέ – 4 χιλιόμετρα Ν. Μπεκερλί – Τσοβασλί και ότι η επιτεθείσα δύναμη κατά της περιοχής Τσαλ Οβά, ανέρχονταν σε 2.000 άνδρες, περίπου, με 4 πυροβόλα. Την 17:00 ώρα εθεάθησαν 2 τουρκικές φάλαγγες, εκάστη δυνάμεως τάγματος, κινούμενες εξ ανατολών προς τη γέφυρα Καβακλάρ.

Το Α΄ Σώμα Στρατού διέταξε τη ΙΙ Μεραρχία να επιζητήσει την ταχεία απώθηση του εχθρού.

Το πρωί της 13/26 Νοεμβρίου, τα εις την διάθεση του υποτομέα Τσιβρίλ τμήματα, επιτεθέντα κατά των υψωμάτων Τσαλ Οβά, ανέτρεψαν, μετά πείσμονα αντίσταση, τα εκεί τουρκικά τμήματα. Την επομένη 14/27 Νοεμβρίου τα τμήματα επιθέσεως συνέχισαν την επίθεση, κατέλαβαν τα Ν. του Σεχ Αλβέν υψώματα και τον ορεινό όγκο Ν. Α. του Σουλέρ, των Τούρκων υποχωρησάντων στο προγεφύρωμα, βορείως Σιϋγίτ. Η επίθεση προς απόρριψη του εχθρού από το προγεφύρωμα Σεϋγίτ δεν πραγματοποιήθηκε, διότι τα εκεί ενεργούντα τμήματα θα βάλλονταν πλευρικά και από τα νώτα από τον, στην αριστερή όχθη του Μαιάνδρου, εγκατεστημένο εχθρό. Το προγεφύρωμα τούτο (του Σεϋγίτ) παρέμεινε στα χέρια των Τούρκων μέχρι τέλους του πολέμου.

Κατά τη διάρκεια των μηνών Οκτωβρίου – Νοεμβρίου 1921, τρεις ελληνικές μεραρχίες, η Ι, η ΙΙ και η ΙΧ μετακινήθηκαν προς Δυσμάς και νοτιοδυτικά του Αφιόν Καραχισάρ ίνα μετατοπισθεί η επιθετική ενέργεια της τουρκικής δυνάμεως, ουχί μεγαλύτερης των 3 ταγμάτων στην περιοχή Τσιβρίλ.

Η τουρκική διοίκηση επέτυχε με κατάλληλη μετάδοση πληροφοριών περί επικείμενης μεγάλης κλίμακας επιθέσεως αυτής να καταπονήσει σωματικά και ηθικά, υπό τις σκληρές χειμερινές συνθήκες του Μικρασιατικού υψιπέδου σημαντικό τμήμα της εν Μ. Ασία Ελληνικής Στρατιάς.

Κατά μήνα Δεκέμβριο 1921, έλαβαν χώρα, λόγω τακτικών αναγκών, διάφορες μετακινήσεις και αντικαταστάσεις τμημάτων των εν προκαλύψει μεραρχιών.

δ) Η αμυντική προσαρμογή των δυνάμεων του Βορείου Συγκροτήματος

Μετά τη μετακίνηση προς την περιοχή του Νοτίου Συγκροτήματος των IX και VII Μεραρχιών, το Μέτωπο του Βορείου Συγκροτήματος είχε κατατμηθεί, τον Νοέμβριο 1921, σε τρεις Τομείς και δύο ακραίους Υποτομείς, εκατέρωθεν των Τομέων. Ούτω ήσαν:

- Ο Υποτομέας Κίου στο άκρο αριστερό προς Βορρά περιλαμβάνων Ι Κέντρο Αντιστάσεως και 3 Σημεία Στηρίγματος, ανατεθείς σε δύναμη συντάγματος πεζικού και 3 πυροβολαρχίες.
- Ο Τομέας Σεϋγκούτ – Κιοπρού Χισάρ, περιλαμβάνων 3 Υποτομείς, κατεχόταν από την XI Μεραρχία, ενισχυμένη.
- Ο Τομέας Πουρσάκ – Μποζ νταγ, ο οποίος περιελάμβανε 1 Ανεξάρτητο Κέντρο Αντιστάσεως κι 3 Υποτομείς. Κατεχόταν από την III Μεραρχία, ενισχυμένη.
- Τομέας Σεϊντί Γαζή – Καρλα Τοκάτ, ο οποίος περιελάμβανε 4 Υποτομείς και κατεχόταν από τη X Μεραρχία, ενισχυμένη.
- Ο Υποτομέας Ακ Ιν στο άκρο δεξιό προς Νότο, όστις περιελάμβανε 2 Κέντρα Αντιστάσεως και κατεχόταν από σύνταγμα πεζικού.

Η ανωτέρω διάταξη των δυνάμεων ως και τα όρια των Τομέων τροποποιήθηκαν την 15/28 Νοεμβρίου.

Η μετωπική γραμμή του Βορείου Συγκροτήματος Μεραρχιών, κατά το τέλος Νοεμβρίου 1921, ακολουθούσε την εξής γενική γραμμή, από Βορρά προς Νότο: Υψώματα βορείως Κιουτσούκ Χουμλή – βορειοδυτικά Κίου – Όρος Κέλλι, υψ. 957, βορειοανατολικά Παζάρκιοϊ (όρος Ελμανλί) – λίμνη Ασκανίας – βόρεια και βορειοανατολικά Παμπουτζάκ – Κιζόλ Κιόϊ – Τερτζιλέρ – ανατολικά Νατζημγιά – Ιντζερλί – Μπιλετζίκ – Σεϋγκούτ – Αβγκίν – βορειως Ιν Μπουρούν – Ατ Αλάν νταγ – Βόρεια Τσαρίντζα, Ντεντέ Τεπέ, ανατολικά Τάνισμαν – Σινεκλί Καγιά – Ακ Μπουνάρ – Βορείως Σαρή Καβάκ – Ανατολικά Λουτφιέ – Ντοζ Τεπέ – Μαλιάμπασι Τεπέ – Βορειοδυτικά Τσεβεζλι – κορυφογραμμή Ικί Κουγιού και Βορειοδυτικά υψώματα Ακ Ιν. Ολικό ανάπτυγμα 260 περίπου χιλιόμετρα.

ε) Συγκρότηση Αντικεμαλικών Σωμάτων

Ι.- Αντικεμαλικό Σώμα Σεϊγκούτ

Την 26 Νοεμβρίου / 9 Δεκεμβρίου 1921 συγκροτήθηκε από το Βόρειο Συγκρότημα οργανική ομάδα Οθωμανών, υπό την ονομασία «Αντικεμαλικό Σώμα Σεϋγκούτ». Το Σώμα τούτο, από 150 άνδρες, τελούν υπό την III Μεραρχία και έχον την προκάλυψη Σεϋγκούτ – Τσαλτίκ – Εσιρί υπήχθη υπό τις διαταγές του

Μικτού Αποσπάσματος Σεϋγκούτ, με προοπτική αυξήσεως της δυνάμεώς του, εις 300 άνδρες.

Την 3/16 Δεκεμβρίου αυτομόλησαν 70 Τούρκοι άτακτοι του Υψίς Ρετζάπ, συναποκομίζοντες και τον οπλισμό τους. Ούτοι εντάχθηκαν στο Αντικεμαλικό Σώμα Σεϋγκούτ, το οποίο ανήλθε σε 320 άνδρες και κατανεμήθηκε σε 2 ομάδες. Εκ τούτων η μία ομάς, υπό τον **Μουσταφά Πασά**, από 105 άνδρες διετέθη στον Υποτομέα Μποζ νταγ, κατανεμηθείσα στα χωριά Αλπαγάτ, Νταρμπάκ και Ντεμερτζιλέρ, η δε άλλη ομάδα υπό τον **Χασάν Χουσείν**, από 215 άνδρες, διετέθη στον υποτομέα Αβγκίν και Σεϋγκούτ. Αύτη εγκατέστησε φυλάκια σε διάφορες θέσεις παρά το Σαγγάριο, όπου υπήρχαν πόροι.

ΙΙ.-Έφιππο Σώμα Κιρκασίων

Ωσαύτως η υπό την ΧΙ Μεραρχία Ομάδα Κιρκασίων, από 180 έφιππους άνδρες αποτέλεσαν οργανική έφιππη ίλη υπό την ονομασία «Έφιππο Σώμα Κιρκασίων».

ΙΙΙ.- Μικτό σώμα Κιρκασίων

Επίσης, την 30ή Νοεμβρίου / 13 Δεκεμβρίου, κατόπιν διαταγής του Βορείου Συγκροτήματος, συγκροτήθηκε οργανική Ομάδα από 31 άνδρες, εκ των οποίων 17 έφιπποι υπό την ονομασία: «Μικτό Σώμα Κιρκασίων», η οποία από την 4/17 Δεκεμβρίου διετέθη στη Χ Μεραρχία.

στ) Αναφορά προς τον Πρωθυπουργό του Διοικητή της Στρατιάς Μ. Ασίας. (22 Δεκεμβρίου 1921 / 4 Ιανουαρίου 1922)

Την 22 Δεκεμβρίου 1921 / 4 Ιανουαρίου 1922 ο Διοικητής της Στρατιάς, στρατηγός **Αναστάσιος Παπούλας,** σε υποβληθείσα αναφορά του στον εν Παρισίοις Πρωθυπουργό ανέφερε:

α) Περί της προ του Μετώπου τουρκικής δυνάμεως εις τακτικό και άτακτο στρατό, εις ιππικό κι πυροβολικό, περί της οργανώσεως αυτού, περί του κατεχομένου υπ' αυτού μετώπου, περί των προθέσεων αυτού, προς ανάληψη γενικής επιθέσεως κατά την άνοιξη 1922, περί της ενισχύσεως αυτού με α ε ρ ο π λ ά ν α και περί του ηθικού αυτού, το οποίο χαρακτήριζε μέτριο. Τέλος περί της επισκευής υπ' αυτού των σιδηροδρομικών γραμμών Αγκύρας – Εσκή Σεχήρ και Αδά Παζάρ – Εσκή Σεχήρ, των οποίων χρησιμοποίηση έφθασε, της μεν πρώτης μέχρι της γεφύρας Γιελινγλι (Δ. Σαρικιόϊ), της δε δευτέρας μέχρι της γεφύρας 10 χιλιόμετρα Β. Γεϊβέ.

β) Εν συνεχεία ανέφερε περί των μονάδων, της μαχίμου δυνάμεως και του πυροβολικού, τα οποία διέθετε η Στρατιά και συγκρίνοντας ταύτας προς τις τουρκικές, εύρισκε ότι υστερούσαν κατά 6.000 μάχιμους άνδρας και υπερτερούσαν κατά 150 πυροβόλα. Εξέθετε τα της οργανώσεως και διατάξεως των μονάδων, χαρακτήριζε το ηθικό του Ελληνικού Στρατού ως καλό, χωρίς να παραλείψει ότι υφίστατο αδημονία επανόδου των ανδρών εις τας εστίας των και κατέληγε ότι η Στρατιά θεωρεί αναγκαιότατη την ενίσχυση της ελληνικής α ε ρ ο π ο ρ ί α ς προ της ενισχύσεως της τουρκικής, διότι: *εάν ο εχθρός αποκτήσει και την κυριαρχία του αέρος, έχοντας και την εις ιππικό υπεροχή, το έργο της Στρατιάς θα είναι δυσχερές.*

3.- Ρευστότητα στη διάταξη και σχέδια αντεπιθέσεως (Δεκέμβριο 1921 – Ιανουάριος 1922)

α) Ενίσχυση του Υποτομέα Μπουλαντάν

Την 24 Δεκεμβρίου 1921 / 6 Ιανουαρίου 1922, τουρκικό τάγμα με 2 πυροβόλα επετέθη κατά του προγεφυρώματος Ακ Μιντί και αποκρούστηκε μετά 4ωρο αγώνα.

Την 31 Δεκεμβρίου / 13 Ιανουαρίου 1922, ο Υποτομέας Μπουλαντάν παρέσχε την πληροφορία ότι η τουρκική επίθεση κατά του προγεφυρώματος Ακ Μεντί απέβλεπε στην εξακρίβωση των δυνάμεων του Υποτομέα, εναντίον του οποίου οι Τούρκοι επρόκειτο να ενεργήσουν αιφνιδιαστική επίθεση διά του VII Σώματος Στρατού, εκ 3ών Μεραρχιών, το οποίο κινούνταν προς τον Υποτομέα Μπουλαντάν.

Η ΙΙ Μεραρχία έθεσε την 6/19 Ιανουαρίου στη διάθεση του Υποτομέα Μπουλαντάν ένα Μικτό Απόσπασμα της ΙΧ Μεραρχίας (εκ του 3/40 Συντάγματος Ευζώνων και Μ. Ο. Π.[49]), το οποίο κινήθηκε αυθημερόν από το Καπακλάρ προς την περιοχή Γκιολού, ως εφεδρεία του Υποτομέως, όπου έφθασε την 10/23 Ιανουαρίου, συγχρόνως η Μεραρχία ανέφερε την 9/22 Ιανουαρίου στο Νότιο Συγκρότημα ότι αποφάσισε να επιδιώξει τη ματαίωση των σχεδίων του εχθρού δι' αντεπιθέσεων από τα προγεφυρώματα, ενισχύουσα ανάλογα τον Υποτομέα Μπουλαντάν με δύναμη της ΙΧ Μεραρχίας.

Το Νότιο Συγκρότημα αποφάσισε την 15/28 Ιανουαρίου, να ενισχύσει τη Νότια πτέρυγά του. Προς τούτο διέταξε το μεν εις Ουσάκ 56 Τάγμα Πεζικού (εκ 2 ταγμάτων) της Σ. Δ. Ουσάκ να μετασταθμεύσει εις Μπουλαντάν και Ορτάντζα, το δε εις Γκιομπέκ Απόσπασμα της Μεραρχίας Ιππικού να μετασταθμεύσει στο Ουσάκ.

Ομοίως διέταξε, όπως μετασταθμεύσουν στο Γκιουμπέκ από το Μπανάζ οι υπόλοιπες δυνάμεις της ΙΧ Μεραρχίας πλην του 25 Συντάγματος Πεζικού και Μοίρας Ορειβατικού Πυροβολικού. Η διαδοχική μεταφορά του 56ου Συντάγματος Πεζικού, αφού άρχισε την 17/30 Ιανουαρίου περατώθηκε την 7/20 Φεβρουαρίου. Η δε μεταστάθμευση στο Γκιουμπέκ των τμημάτων της ΙΧ Μεραρχίας, αφού άρχισε την 22 Ιανουαρίου / 4 Φεβρουαρίου περατώθηκε την 27 Ιανουαρίου / 9 Φεβρουαρίου.

Η αναμενόμενη επίθεση ισχυρών τουρκικών δυνάμεων από την περιοχή Ντενιζλί, κατά του υποτομέα Μπουλαντάν, που αναγγέλθηκε από την 5/18 Ιανουαρίου δεν έλαβε χώρα.

Η τουρκική διοίκηση δεν φαινόταν να είχε πρόθεση τινά, όπως ενεργήσει, μέσα στο Χειμώνα, επίθεση κατά του Ελληνικού Μετώπου. Απλώς προς διατροφή του στρατού της από τα χωριά της χώρας κατέλεμε τις δυνάμεις της κατά πλάτος και βάθος. Οι μετακινήσεις, όμως, αυτές των Τουρκικών Μονάδων συνδυάζονταν με διαδόσεις επιθέσεων κατά του Ελληνικού Μετώπου. Οι διαδόσεις αυτές ενισχύονταν από τουρκικές μικροεπιθέσεις και επιδρούσαν στις αποφάσεις της Στρατιάς, η οποία κηδόμενη του ζωτικότερου, στρατηγικά, νοτίου τμήματος, του Μετώπου της, μετακινούσε μεγαλύτερες ολονέν δυνάμεις από το Βόρειο Συγκρότημα προς Νότο. Οι παλινδρομικές, όμως, αυτές διαδρομές των μονάδων και ιδία της ΙΧ Μεραρχίας και σε μικρότερη έκταση των Ι, ΙΙ και VII Μεραρχιών, προκαλούσαν δυσφορία των οπλιτών και επιδρούσαν δυσμενώς επί του ηθικού αυτών.

49. Μ. Ο. Π. = Μονάδα Ορεινού Πυροβολικού (Σ. τ. Ε.).

β) Αναπροσαρμογή της διατάξεως των Συγκροτημάτων

Ι.- Του Νοτίου Συγκροτήματος

1920. Το πυροβολικό στοχεύει στο Αφιόν Καραχισάρ.

Την 28 Φεβρουαρίου / 13 Μαρτίου το Μέτωπο του Νοτίου Συγκροτήματος είχε κατανεμηθεί σε δύο ζώνες ανταποκρινόμενες στα δυο σώματα Στρατού. Προς Βορρά η ζώνη του Β΄ Σώματος Στρατού από του Νοτίου ορίου του Βορείου Συγκροτήματος (υψώματα 1,5 χιλιόμετρα Ν. Δ. του Καραμπαζάρ) μέχρι του Ακάρ ποταμού. Δυνάμεις: Οι V, XII και XIII Μεραρχίες Πεζικού, ελαττωμένης δυνάμεως).

Προς Νότο η ζώνη του Α΄ Σώματος Στρατού, από του Ακάρ ποταμού μέχρι του Φισλίκ τοιούτου, ένθα όριο Νοτίου Συγκροτήματος και της Ανωτέρας Γενικής Στρατιωτικής Διοικήσεως (Σμύρνης). Δυνάμεις: Οι I, II και IX Μεραρχίες. Ενισχύσεις: Οι IV και VII Μεραρχίες τα 31 και 49 Ανεξάρτητα Συντάγματα Πεζικού, το III/54 Τάγμα της Σ. Δ. Σιμάβ και η Σ. Δ. Ουσάκ (2 τάγματα του 56ου Συντάγματος Πεζικού).

Η ζώνη του Β΄ Σώματος Στρατού περιελάμβανε δύο Τομείς:

- Τον Τομέα Μπος Εγιούκ Αγιάζ Ιν τηρούμενο από τη V Μεραρχία ενισχυμένη και
- Τον Τομέα Ιντζέ Καραχισάρ, τηρούμενο από τη XII Μεραρχία ενισχυμένη.

Η εφεδρεία της Ζώνης του Β΄ Σώματος Στρατού ήταν η XIII Μεραρχία.

Η προς Νότο Ζώνη του Α΄ Σώματος Στρατού περιελάμβανε τρεις τομείς:

- Τον Τομέα Καμελάρ νταγ, τηρούμενο από την IV Μεραρχία, ενισχυμένη.
- Τον Τομέα Ακάρ νταγ, τηρούμενο από την I Μεραρχία, ενισχυμένη μόνο εις πυροβολικό.
- Τον Τομέα Τσιβρίλ – Μπουλαντάν, τηρούμενο από τη II Μεραρχία ενισχυμένη με την IX Μεραρχία, 2 συντάγματα πεζικού, το Απόσπασμα Πεζικού και μοίρες πυροβολικού. Εφεδρεία του τομέα ήταν η IX Μεραρχία το Απόσπασμα Ιππικού και 2 τάγματα πεζικού.

Εφεδρεία του Νοτίου Συγκροτήματος, ήταν η VII Μεραρχία (μείον σύνταγμα συν μοίρα), ενισχυμένη σε πυροβολικό και με έδρα το Μπαλ Μαχμούτ.

Η παρούσα, τότε, δύναμη του Νοτίου Συγκροτήματος ανερχόταν (την 28 Φεβρουαρίου / 13 Μαρτίου 1922), εις 2.381 αξιωματικούς 103.483 οπλίτες, 244 πυροβόλα, 599 πολυβόλα, 31.477 κτήνη και 1.749 οχήματα.

ΙΙ.- Του Βορείου Συγκροτήματος

Λόγω των συνεχών μετακινήσεων και μετασταθμεύσεων μονάδων, οι Τομείς και Υποτομείς και οι κατέχουσες αυτούς μονάδες διαρκώς μεταβάλλονταν εις αμφότερα τα Συγκροτήματα και ιδιαίτερα στο Βόρειο τοιούτο.

Την 31 Ιανουαρίου / 13 Φεβρουαρίου 1922, το Μέτωπο του Βορείου Συγκροτήματος Μεραρχιών XI, III, X και Ανεξαρτήτου και των Στρατιωτικών Διοικήσεων Προύσας και Δορυλαίου είχε κατανεμηθεί σε 4 Τομείς και 1 Υποτομέα.

Την 9/22 Φεβρουαρίου, ως προεξετέθη, διαλύθηκε ο Αεροπορικός Τομέας Εσκή Σεχήρ και η υπ' αυτόν Β΄ Μοίρα Αεροπλάνων μεταστάθμευσε στο Γκαριμπσέ (Νοτίως Μπαλ Μαχμούτ), υπαχθείσα στο Νότιο συγκρότημα.

Αεροπλάνο του 1921 εν πτήσει.

Το Βόρειο Συγκρότημα εξέλεξε δεύτερη αμυντική τοποθεσία, Νοτίως του Πουρσάκ ποταμού, αναπτύγματος άνω των 40 χιλιομέτρων, η οποία στηριζόταν Βορείως επί του ποταμού Πουρσάκ και εκτεινόταν με γενική κατεύθυνση προς Νότο, μέχρι των υψωμάτων Ν. Δ. Καραμπαζάρ. Από του 2ου 10ημέρου Φεβρουαρίου άρχισε και η οργάνωση της τοποθεσίας ταύτης υπό του 56 Συντάγματος Πεζικού.

Την 28 Φεβρουαρίου / 13 Μαρτίου, η πρώτη αμυντική τοποθεσία του Βορείου Συγκροτήματος Μεραρχιών είχε οργανωθεί σε 4 Τομείς και 2 Υποτομείς και η Δευτέρα τοποθεσία σε δύο Υποτομείς:

- Τον Υποτομέα Κίου τηρούμενο από δύναμη Συντάγματος Πεζικού και 12 πυροβόλα.
- Τον Τομέα Κιοπρού Χισάρ τηρούμενο από τη XI Μεραρχία (μείον Απόσπασμα 16ου Σ. Πεζικού), ενισχυμένη με τάγμα πεζικού και πυροβολικό.
- Τον Υποτομέα Μπιλατζίκ – Σεϋγκούτ τηρούμενο από το 16ο Σύνταγμα Πεζικού ενισχυμένο με ημιλαρχία και πυροβολικό.
- Τον Τομέα Πουρσακ – Μποζ νταγ, τηρούμενο από την III Μεραρχία (μείον τάγμα) ενισχυμένη σε πυροβολικό.
- Τον Τομέα Καρά Τοκάτ, τηρούμενο από την X Μεραρχία (μείον Απόσπασμα 28ου Σ. Πεζικού) ενισχυμένη με τάγμα πεζικού και πυροβολικό.
- Τον Τομέα Σεϊντή Γαζή, τηρούμενο από την Ανεξάρτητη Μεραρχία ενισχυμένη με το 28ο Σύνταγμα Πεζικού και πυροβολικό.

Το Βόρειο Συγκρότημα δεν διέθετε ιδία εφεδρεία ει μη τις τοιαύτες των Τομέων και Υποτομέων.

Η παρούσα δύναμη του Βορείου Συγκροτήματος της 28 Φεβρουαρίου / 13 Μαρτίου 1922 ανήρχετο σε 1.671 αξιωματικούς, 53.756 οπλίτες, 119 πυροβόλα, 17. 980 κτήνη, 713 οχήματα και 82 αυτοκίνητα.

γ) Σχέδια επιθέσεων

Την 25 Δεκεμβρίου 1921 / 5 Ιανουαρίου 1922 ο διοικητής του Νοτίου Συγκροτήματος, υποστράτηγος **Ν. Τρικούπης** κοινοποίησε μελέτη επί των πιθανών επιθετικών ενεργειών των Τούρκων

Τα εκ της μελέτης συμπεράσματα ήσαν ότι η πιθανότερη εκδήλωση της κύριας προσπάθειας του εχθρού θα ήταν κατά της περιοχής Πασάκιοϊ (Δυτικά Αφιόν Καραχισάρ) ή κατά της περιοχής Μπανάζ με σύγχρονη ενέργεια κατά του Βορείου τμήματος του Μετώπου του Συγκροτήματος προς αντιπερισπασμό. Υποδείκνυε δε ως μορφή αμύνης την ενεργητική τοιαύτη σε έκαστο τομέα, με βάση την αντεπίθεση.

Για τη διεξαγωγή της αμύνης στο κλιμάκιο του Συγκροτήματος, ήτις βασιζόταν κατ' αρχήν σε ευρύτερες αντεπιθέσεις, διετάχθη το Β΄ Σώμα Στρατού να μελετήσει αντεπίθεση προς Μπουλαβαντί – Τσάι διά των Βορείως του Ακάρ ποταμού δυνάμεών του, 3ων μεραρχιών και ενδεχομένως και της Ανεξαρτήτου Μεραρχίας του Βορείου Συγκροτήματος.

Οι Νοτίως και Δυτικά του Ακάρ ποταμού Μεραρχίες IV, VII, I, II, και IX, θα μελετούσαν επίσης αντεπίθεση για την υποστήριξη εκάστης εκ των Μεραρχιών τούτων παρά των εκατέρωθεν ταύτης άλλων μεραρχιών.

Βάσει της ανωτέρω διαταγής του Νοτίου Συγκροτήματος, το Β΄ Σώμα Στρατού, έχον υπόψη τις πληροφορίες περί του εχθρού και τη φύση του προ αυτού εδάφους, συνέταξε και κοινοποίησε σχέδιο αντεπιθέσεως, στο οποίο προέβλεπε αρχικά την κατάληψη της οχυρής τοποθεσίας, της περί τον όγκο Μπορντί και των από Καρτζά νταγ προς Νότο εκσπωμένων κορυφογραμμών και εν συνεχεία την προέλαση προς Μπουλαβαντί Τσάι.

Το Βόρειο Συγκρότημα γνώριζε στο Νότιο Συγκρότημα ότι η Ανεξάρτητη Μεραρχία θα κινούνταν προς Νότο, μόνο σε απόλυτη ανάγκη και σε περίπτωση καθ' ην ο εχθρός δεν ήθελε επιχειρήσει σοβαρή κατά του Βορείου Συγκροτήματος επίθεση. Το Νότιο Συγκρότημα συμφώνησε την 10/23 Ιανουαρίου επί την ανωτέρω απόψεων του Βορείου Συγκροτήματος.

Οι μεραρχίες, τόσο του Β΄ Σώματος Στρατού όσο και του Α΄ Σώματος Στρατού, υπέβαλαν μελέτες πιθανών ενεργειών τους, σε περίπτωση τουρκικής επιθέσεως.

4.- Συγκρότηση στρατηγικών εφεδρειών (Ιανουάριος – Μάιος 1922)

α) Σχηματισμός εφεδρειών εις περιοχές Αφιον Καραχισάρ και Ουσάκ

Η διοίκηση της Στρατιάς, προβλέπουσα ότι η λύση του Μικρασιατικού ζητήματος διά της διπλωματικής οδού θα βράδυνε, είχε τη γνώμη ότι η Στρατιά θα αναγκαζόταν, κατά το έτος 1922 να εμπλακεί σε επιχειρήσεις, είτε εξ ιδίας πρωτοβουλίας, είτε εκ τουρκικής τοιαύτης. Κοινοποίησε, όθεν την 20 Ιανουαρίου / 2 Φεβρουαρίου 1922, προς τους διοικητές των Μεγάλων Μονάδων τις κατωτέρω σκέψεις της:

- Η Στρατιά θεωρούσε απίθανη την ανάληψη από αυτή επιχειρήσεων ευρείας κλίμακας, παραδεχόταν, όμως, ότι θα βρισκόταν, ενδεχομένως, υποχρεωμένη να αναλάβει επιχειρήσεις περιορισμένης σημασίας, είτε προς πρόληψη επιθετικής τουρκικής ενεργείας, είτε προς εξασφάλιση της κατεχόμενης χώρας.
- Οι Τούρκοι, αφετέρου, θα ηδύναντο, εφόσον οι δυνάμεις τους ήσαν επαρκείς να αναλάβουν γενική επίθεση ή να εκτελέσουν περιορισμένη τοιαύτη, για να βοηθήσουν τις διπλωματικές ενέργειές τους προς σύναψη συμφέρουσας εις αυτούς ειρήνης. Λόγω της αναπτύξεως του Μετώπου, η Στρατιά, μη δυναμένη να κατέχει ισχυρά όλους τους τομείς, πιθανής τουρκικής ενεργείας, δεν ηδύνατο να αντιτάξει καθαρώς μετωπική άμυνα.

Παραδεχόταν τη μορφή της ενεργητικής αμύνης, διά της επιθέσεως κατά των πλευρών του εναντίον ορισμένου Τομέα ενεργούντος αντιπάλου. Για την επιτυχία μια τέτοιας επιχειρήσεως, θα έπρεπε να διαθέτει ισχυρές εφεδρείες, τις οποίες θα κινούσε αιφνιδιαστική και γρήγορα, ώστε να μην προλάβει ο αντίπαλος να συγκεντρώσει επαρκείς δυνάμεις προ της επιτεύξεως του επιδιωκομένου υπό της Στρατιάς σκοπού.

Επειδή οι εφεδρικές δυνάμεις δεν μπορούσαν να ληφθούν από το Μέτωπο, θεωρούσε αναγκαία την τήρηση ολόκληρων μεραρχιών εν εφεδρεία, των οποίων ο αριθμός έπρεπε, κατ' ελάχιστο, να υπολο-

γισθεί εις το ήμισυ των διατιθέμενων τοιούτων. Οι μεραρχίες αυτές θα ήταν ευκταίο να τελούσαν υπό ενιαία διοίκηση.

Οι δυνάμεις αυτές της γενικής εφεδρείας έπρεπε να είναι ετοιμοκίνητες, οι δε δυνάμεις των πιθανών τομέων εχθρικής προσβολής, αρκούντως ισχυρές, ώστε να επιτρέπουν, διά προτάξεως ισχυρής αντιστάσεως την έγκαιρη επέμβαση της γενικής εφεδρείας. Προς τούτο η Στρατιά συνιστούσε οικονομία δυνάμεων προς τήρηση του Μετώπου, ως τούτο είχε διαμορφωθεί. Ήτοι δύο ισχυρές περιοχές αντιστάσεως προ του Εσκή Σεχήρ και προ του Αφιόν Καραχισάρ και δύο ασθενέστερες στα άκρα, Βορείως μεν του Κιοπρού Χισάρ και Μιλετζίκ, Νοτίως δε του Τσιβρίλ και Μπουλαντάν. Στα ενδιάμεσα των δύο ανωτέρω περιοχών αντιστάσεως, κατοχή των κυριοτέρων διαβάσεων διά κέντρων αντιστάσεως δευτερευούσης σημασίας. Η ύπαρξη της γενικής εφεδρείας οπίσω των διακένων Τσιβρίλ – Αφιόν Καραχισάρ και Αφιον Καραχισάρ – Σεϊντή Γαζή εξασφάλιζε, κατά τη γνώμη της Στρατιάς, τα κενά ταύτα.

Επί των ανωτέρω το Νότιο Συγκρότημα ανέφερε την 7/20 Φεβρουαρίου 1922 ότι:

- Οι VII και IX Μεραρχίες παραμένουν εν εφεδρεία.
- Η I Μεραρχία δύναται να θεωρηθεί διαθέσιμη. Άμα δε ελευθερωθεί από την προκάλυψη και η XIII Μεραρχία και συγκεντρωθεί ως εφεδρεία η όλη εφεδρική δύναμη του Νοτίου Συγκροτήματος, θα ανέλθει σε 4 μεραρχίες, ανεξαρτήτως των τοπικών εφεδρειών των διαφόρων τομέων.
- Ως προς την υπαγωγή ολοκλήρου της εφεδρείας υπό ενιαία διοίκηση και τη συγκέντρωσή της στην αυτή περιοχή, ανέφερε ότι δεν παρουσιάζει πλεονεκτήματα, λόγω του εκτεταμένου του Μετώπου, αφενός και των πενιχρών μέσων πληροφοριών, περί του εχθρού, αφετέρου.

Την 10/23 Μαρτίου 1922, η Στρατιά, βεβαιωθείσα ότι οι πληροφορίες περί συγκεντρώσεως τουρκικών δυνάμεων στην περιοχή Ντενιζλή ήταν ανακριβείς και ότι, τουναντίον, είχε συγκεντρωθεί όγκος τουρκικών δυνάμεων ιππαστί, επί του Ακάρ ποταμού, έναντι της εξεχούσης του Αφιόν Καραχισάρ, διέταξε μεταστάθμευση της IX Μεραρχίας, από την περιοχή Γκιουμπέκ, στην περιοχή Τουμπλού Μπουνάρ.

Το Α΄ Σώμα Στρατού, υπό τις διαταγές του οποίου υπήχθη η IX Μεραρχία, διέταξε την μεταστάθμευση, εν συνεχεία, ταύτης στο Κουτσούκιοϊ, ήτις και εξετελέσθη από 14/27 Μαρτίου – 20 Μαρτίου / 3 Απριλίου.

Μετά την αναχώρηση της IX Μεραρχίας, το εις Ουσάκ Απόσπασμα Ιππικού μεταστάθμευσε στο Γκιομπέκ.

Κατά το δεύτερο 15ήμερο το Μαρτίου σημειώθηκε κίνηση σημαντικών τουρκικών δυνάμεων εκ των Νοτίως και νοτιοδυτικώς του ποταμού Ακάρ και των ανατολικά του Αφιον Καραχισάρ εφεδρικών τοιούτων προς Βορρά.

Η Στρατιά την 20 Μαρτίου / 3 Απριλίου, καθ' ον χρόνο ο διοικητής και ο επιτελάρχης ταύτης βρισκόταν εις τας Αθήνας, δεχόταν ότι οι κινήσεις αυτές απέβλεπαν είτε στην αντιμετώπιση ενδεχόμενης ελληνικής επιθέσεως από την περιοχή Σεϊντί Γαζή προς Ανατολάς, στην ανάληψη τουρκικής επιθέσεως προς Ανατολάς, είτε στην ανάληψη τουρκικής επιθέσεως προς Σεϊντί Γαζή ή προς Σαροτζέ νταγ – Κιουτάχεια, κατά του αριστερού του Νοτίου Συγκροτήματος.

Κατόπιν των ανωτέρω και με την πιθανότητα αναλήψεως επιθέσεως υπό των Τούρκων, διετάχθη υπό της Στρατιάς, το Νότιο Συγκρότημα να καταλάβει με τα τμήματα της XIII Μεραρχίας τον αυχένα Κιορ Ογλού Καλέ και να εξασφαλίσει τη στενωπό Μπαχτσαΐς.

Ωσαύτως να μελετήσει τη μεταστάθμευση της IX Μεραρχίας από το Κουτσούκιοϊ στην περιοχή Ντουγκέρ, ίνα με το μεγαλύτερο μέρος της XIII Μεραρχίας χρησιμοποιηθούν ως εφεδρείες θέσεως. Να ανα-

θέσει δε συγχρόνως τον Υποτομέα Αχάτκιοϊ στη ΙΙ Μεραρχία, ίνα καταστεί η Ι Μεραρχία διαθέσιμη ως εφεδρεία του Συγκροτήματος. Βραδύτερα κρίθηκε σκόπιμη η μεταστάθμευση και της VII Μεραρχίας, στην περιοχή Ντουγκέρ, όπου θα συγκεντρωνόταν η IX Μεραρχία.

Εν κατακλείδι γνώριζε η Στρατιά ότι διατηρείται η δοθείσα εντολή της στο Βόρειο Συγκρότημα, όπως τηρεί έτοιμες τις δύο Μεραρχίες (μείον σύνταγμα πεζικού) στην περιοχή Σεϊντί Γαζή – Ακ Ιν, ίνα σε περίπτωση μη σοβαρής επιθέσεως κατά του τομέα Σεϊντί Γαζή, αχθούν κατά του δεξιού των Τούρκων, εν περιπτώσει επιθέσεώς τους κατά του αριστερού του Νοτίου Συγκροτήματος.

Η εις Μαγνησία Μεραρχία Ιππικού, κατόπιν της από 23 Μαρτίου / 5 Απριλίου διαταγής της Στρατιάς κινήθηκε την 25 Μαρτίου / 7 Απριλίου και έφθασε στην περιοχή Γκιουμπέκ και Ινεϊ την 31 Μαρτίου / 13 Απριλίου. Το εκεί Απόσπασμα Ιππικού εντάχθηκε στη μεραρχία του. Η αποστολή της Μεραρχίας Ιππικού, της οποίας ο χώρος σταθμεύσεως επεκτάθηκε μέχρι του Ουσάκ, ήταν κοινή με την αποστολή της ΙΙ Μεραρχίας συνισταμένη στην άμυνα του Τομέα Αχάτκιοϊ – Τσιβρίλ – Μπουλαντάν, που μετονομάστηκε σε ζώνη Ουσάκ.

β) Αναπροσαρμογή της διατάξεως του Νοτίου Συγκροτήματος και συγκρότηση Ομάδας Μεραρχιών

Την 27 Μαρτίου / 9 Απριλίου, η VII Μεραρχία μεταστάθμευσε από το Μπαλ Μαχμούτ στο Εϋρέτ και η IX Μεραρχία μεταφέρθηκε σιδηροδρομικώς στην περιοχή Ντουγκέρ.

Το πρωί της 30 Μαρτίου / 12 Απριλίου, οι Τούρκοι επετέθησαν εναντίον του Μετώπου της IV Μεραρχίας, κατά του, εις τον Υποτομέα Σαβράν, κέντρου αντιστάσεως Τιλκί Κιρί Μπελ κατ' αρχάς με μικρές δυνάμεις και εν συνεχεία με μεγαλύτερες.

Την επομένη 31 Μαρτίου / 13 Απριλίου, οι Τούρκοι αποκρούσθηκαν εφ' όλου του μετώπου του Υποτομέα Σαβράν, προσβληθέντες δε την εσπέρα πλευρικά αναγκάστηκαν να αποσυρθούν.

Μετά την απώθηση της τουρκικής επιθετικής ενεργείας, έλαβαν χώρα ορισμένες μετακινήσεις τμημάτων και ελήφθησαν διάφορα μέτρα για την ασφάλεια του Υποτομέα Σαβράν και του μεταξύ τούτου και του Υποτομέα Ακάρ νταγ κενού.

Τα προς ενίσχυση τμήματα της Ι Μεραρχίας (4 συντάγματα πεζικού και ΙΙ/38 Τάγμα Ευζώνων) μετά την αποκατάσταση της ηρεμίας επανήλθαν στις θέσεις τους.

Την 31 Μαρτίου / 13 Απριλίου, μετά τη μεταστάθμευση των VII και IX Μεραρχιών, το Νότιο Συγκρότημα διαίρεσε το Νοτίως του ποταμού Ακάρ Μέτωπο, στη ζώνη Ουσάκ, διατηρούμενη από τη ΙΙ Μεραρχία, στον ανεξάρτητο Τομέα του Καμελάρ νταγ, διατηρούμενο από τη IV Μεραρχία και στον ανεξάρτητο Τομέα του Ακάρ νταγ, διατηρούμενο από τη Ι Μεραρχία, που ενισχύθηκε και από το 49 Σύνταγμα Πεζικού. Από την 6/19 Απριλίου, η Μεραρχία Ιππικού ανέλαβε την κάλυψη του κενού Σουσούζ Νταγ – Σιβασλί και Μαντελέ, τον σύνδεσμο των τμημάτων προκαλύψεως, των εκατέρωθεν των κενών και την απόκρουση ή επιβράδυνση της εισχωρήσεως των τουρκικών τμημάτων σ' αυτά.

Από την 27 Μαΐου / 9 Ιουνίου, η διοίκηση της ΙΙ Μεραρχίας ανέλαβε ο αρχηγός του μεραρχιακού πεζικού συνταγματάρχης πεζικού **Τσολακόπουλος Χρίστος**, του υποστρατήγου **Βαλέττα**, αναχωρήσαντος διά Σμύρνη.

Την 6/19 Απριλίου 1922, η Στρατιά συγκρότησε Ομάδα Μεραρχιών, από τις συγκεντρωθείσες παρά το Ντογκέρ και Εϋρέτ, VII και IX Μεραρχίες, υπό το διοικητή της VII Μεραρχίας υποστράτηγο **Πλατή**

Ανδρέα, ο οποίος διατήρησε και τη διοίκηση της μεραρχίας του. Η Ομάς αυτή, αφού υπάχθηκε υπό τις άμεσες διαταγές της Στρατιάς, είχε ως αποστολή την ενίσχυση των Συγκροτημάτων (Βορείου και Νοτίου). Στη διάθεση της Ομάδος τέθηκαν οι ημιμεραρχίες των Χ και Ανεξαρτήτου Μεραρχιών.

Η Ομάς Μεραρχιών συγκρότησε, την 8/21 Απριλίου Μικτό Απόσπασμα από διλοχία πεζικού, ουλαμό πυροβολικού και από 4 ημιλαρχίες, το οποίο εγκαταστάθηκε στο Κίρκα Γιαϊλά και νοτιότερα, με αποστολή την επιτήρηση του μεταξύ των δύο Συγκροτημάτων κενού του Σεριτζέ νταγ και παρεμπόδιση της δι' αυτού διεισδύσεως τουρκικών δυνάμεων.

γ) Δημιουργία εφεδρειών υπό του Βορείου Συγκροτήματος

Κατά μήνα Μάρτιο 1922, καθ' ον χρόνο το Νότιο Συγκρότημα ελάμβανε μέτρα αντιμετωπίσεως ενδεχόμενης εχθρικής ενέργειας εναντίον Αφιόν Καραχισάρ, το Βόρειο τοιούτο, διάτασσε την προώθηση επιτηρητικών τμημάτων προ της τοποθεσίας αντιστάσεως, προς εξασφάλιση αυτής από πάσης τυχόν αιφνιδιαστικής τουρκικής ενεργείας ως και την οργάνωση υπηρεσίας παρατηρήσεως.

Την 21 Μαρτίου / 3 Απριλίου α ε ρ ο π ο ρ ι κ ή αναγνώριση παρέσχε την πληροφορία ότι προ του Υποτομέα Χαρμανταλί της Χ Μεραρχίας παρατηρήθηκε συγκέντρωση 4ων συνταγμάτων πεζικού και 2 συνταγμάτων ιππικού. Την επομένη 22 Μαρτίου / 4 Απριλίου η α ε ρ ο π ο ρ ί α παρέσχε την πληροφορία ότι, εκτός των ανωτέρω 6 συνταγμάτων παρατηρήθηκε έναντι των Χ και Ανεξαρτήτου Μεραρχιών συγκέντρωση δυνάμεως ενός Σώματος Στρατού. Προς αντιμετώπιση παντός ενδεχομένου το Βόρειο Συγκρότημα ενίσχυσε αυθημερόν την Χ Μεραρχία με μονάδες πεζικού και πυροβολικού.

Εκτός των ανωτέρω μέτρων, το Βόρειο Συγκρότημα ζήτησε τη διάθεση σ' αυτό μιας μεραρχίας του Νοτίου Συγκροτήματος ήτις τηρούμενη όπισθεν του δεξιού του Βορείου Συγκροτήματος, θα μπορούσε, είτε να κινηθεί προς Νότο, είτε να ενισχύσει τους τομείς Καρά Τοκάτ και Σεϊντί Γαζή προς αποτελεσματική απόκρουση και συντριβή πάσης τουρκικής επιθέσεως.

Την 2/15 Απριλίου, το Βόρειο Συγκρότημα, για να διαθέτει μια πλήρη μεραρχία εν εφεδρεία, διέταξε την αντικατάσταση των εν προκαλύψει τμημάτων της Χ Μεραρχίας διά τοιούτων των ΙΙΙ και Ανεξαρτήτου Μεραρχιών. Η αντικατάσταση αυτή πραγματοποιήθηκε μέχρι την 11/24 Απριλίου.

Ομοίως, κατόπιν σχετικών διαταγών του Βορείου Συγκροτήματος της 23 και 24 Απριλίου / 6 και 7 Μαΐου, εξοικονομήθηκαν μεγαλύτερες εφεδρείες και στους λοιπούς Τομείς και Υποτομείς του Συγκροτήματος.

5.- Συμπλήρωση των σχεδίων αμύνης της Στρατιάς

α) Οι περί του εχθρού πληροφορίες

Οι υπό της Στρατιάς Μ. Ασίας συγκεντρωθείσες, κατά μήνα Απρίλιο 1922, πληροφορίες περί του εχθρού, ήσαν ότι οι τουρκικές δυνάμεις περιελάμβαναν στον έναντι του Ελληνικού Μετώπου (Δυτικού Μετώπου), διοικούμενο από τον **Ισμέτ Πασά**, δύο στρατιές και την ομάδα **Κοτζά Ελί**, αποτελούμενες συνολικά από 21 μεραρχίες πεζικού, 4 μεραρχίες ιππικού, 3 ταξιαρχίες ιππικού, 1 ανεξάρτητο σύνταγμα πεζικού και 2 ανεξάρτητα συντάγματα ιππικού.

Από τις ανωτέρω η μεν Ι Στρατιά υπό τον **Ισχάν Αλή Πασά**, με έδρα το Τσάι, περιελάμβανε το Ι Σώμα Στρατού, το V Σώμα Ιππικού, τις 6 και 14 Ανεξάρτητες Μεραρχίες Πεζικού, την 3 Μεραρχία Ιππικού και την Ι Ταξιαρχία Ιππικού, η δε 2ᵃ Στρατιά υπό τον **Γιακούπ Σεφκή Πασά**, με έδρα τον Μπουλαβαντί, περιελάμβανε τα ΙΙ, ΙΙΙ, IV και VI Σώματα Στρατού.

Ο **Ισμέτ Ινονού** πασάς
(1884 – 1973)

Οι ανωτέρω τουρκικές δυνάμεις ήταν κατανεμημένες έναντι του Ελληνικού Μετώπου ως ακολούθως:

Ι.- Έναντι του Βορείου Συγκροτήματος: Η Ομάς **Κοτζά Ελί**, περιλαμβάνουσα το ΧΙ Σώμα Στρατού (18, 19 και 20 Μεραρχίες) και Ανεξάρτητο Σύνταγμα Πεζικού και Ιππικού.

ΙΙ.- Έναντι του Νοτίου Συγκροτήματος: Από τη 2ᵃ Στρατιά, το ΙΙ Σώμα Στρατού (4, 7 και 3 Καυκάσου Μεραρχίες), το VI Σώμα Στρατού (10, 16 και 17 Μεραρχίες) και το IV Σώμα Στρατού (6 και 12 Καυκάσου και ΙΙ Μεραρχίες).

Από την Ι Στρατιά το Ι σώμα Στρατού (1, 15, 23 και 57 Μεραρχίες), το V Σώμα Στρατού Ιππικού (1, 2 και 14 Μεραρχίες Ιππικού και οι 4, 5 και 12 Ταξιαρχίες Ιππικού).

Το σύνολο των ανωτέρω δυνάμεων του Δυτικού Μετώπου, ανέρχονται σε 103.970 πεζούς εξ ων 19.780 μη μάχιμοι), 9.840 ιππείς, 740 πολυβόλα και 197 πυροβόλα.

β) Συμπλήρωση σχεδίου αμύνης του Νοτίου Συγκροτήματος

Κατά τη διάρκεια των μηνών Απριλίου και Μαΐου 1922, νέα σχέδια αμύνης εκπονήθηκαν παρά των Μεγάλων Μονάδων της Ελληνικής Στρατιάς σε αντικατάσταση των από το Δεκέμβριο 1921 υπαρχόντων τοιούτων.

Το Νότιο Συγκρότημα, κατόπιν της αναπροσαρμογής της διατάξεως των δυνάμεών του, ως εκ της συγκροτήσεως εφεδρειών από τις Ι, ΙΙΙ, ΙΧ και XIII Μεραρχίες, διέταξε την 27 Μαΐου / 9 Ιουνίου τις υπ' αυτό Μεγάλες Μονάδες, όπως προβούν στη μελέτη των επόμενων επιθετικών ενεργειών.

- Στο Β΄ Σώμα Στρατού, αντεπίθεση διά των βορείως του ποταμού Ακάρ δυνάμεων των V, XII, XIII Μεραρχιών προς Μπουλαβαντί και Τσάι. Η αντεπίθεση αυτή θα εκτελούνταν ή με μόνες τις ανωτέρω δυνάμεις ή σε συνδυασμό προς τις δυνάμεις της Ομάδος Μεραρχιών (VII, και ΙΧ Μεραρχιών), ενεργούσας από βορειοανατολικά.
- Στην IV Μεραρχία, αντεπίθεση από τον Τομέα της προς ανατολάς με όλες της τις δυνάμεις, ενισχυμένη με ένα Ανεξάρτητο Σύνταγμα και πιθανώς με ακόμα τοιούτο της Ι Μεραρχίας.
- Στην Ι Μεραρχία, αφενός με αντεπίθεση προς Σαντουκλί, με το σκοπό να ανακόψει ενδεχόμενη τουρκική επίθεση εναντίον του αριστερού της ΙΙ Μεραρχίας, αφετέρου δε αντεπίθεση δι όσων ένεστι μεγαλυτέρων δυνάμεων αυτής προς απαλλαγή του δεξιού της IV Μεραρχίας από ενδεχόμενη ισχυρή τουρκική πίεση.
- Στη ΙΙ Μεραρχία, αντεπίθεση προς Σαντουκλί, σε περίπτωση σοβαρής τουρκικής επιθέσεως εναντίον του Τομέως Ακάρ νταγ της Ι Μεραρχίας.

γ) Σκέψεις της διοικήσεως του Βορείου Συγκροτήματος επί της αμυντικής αποστολής

Το βόρειο Συγκρότημα αφετέρου, κοινοποίησε στις 26 Μαΐου /8 Ιουνίου 1922 οδηγίες, οι οποίες αφορούσαν τις ενέργειες των υπ' αυτό δυνάμεων σε περίπτωση τουρκικής επιθέσεως. Η γνώμη του Συγκροτήματος ήταν ότι ενδεχόμενη τουρκική επίθεση θα κατευθυνόταν είτε προς Εσκή Σεχήρ, είτε προς Προύσα, είτε συγχρόνως κατ' αμφοτέρων τούτων. Εκ των σημειουμένων εχθρικών συγκεντρώσεων εξάγονταν το συμπέρασμα ότι η τουρκική προσπάθεια μπορούσε να εκδηλωθεί προς οιανδήποτε των ανωτέρω κατευθύνσεων.

Το Συγκρότημα διαθέτον ως εφεδρεία την Χ Μεραρχία και ένα σύνταγμα πεζικού της Ανεξαρτήτου, εν περιπτώσει τουρκικής ενεργείας, είτε νοτίως του ποταμού Πουρσάκ είτε διά των κοιλάδων Καρά Σου και Γάλλου, είτε εξ αμφοτέρων των κατευθύνσεων τούτων, προέβλεπε άμυνα επί της οχυρωμένης γραμμής αντιστάσεως και ταχεία συγκέντρωση των ανωτέρω εφεδρειών προς αντεπίθεση.

Κατά την πρώτη περίπτωση θα διεξαγόταν ενεργητική άμυνα και εκτόξευση αντεπιθέσεως, σε κατάλληλο χρόνο προς συντριβή και αποσύνθεση του αντιπάλου. Κατά την ανωτέρω περίπτωση θεωρείτο πλέον ή επαρκής η διατιθέμενη από την ΧΙ Μεραρχία δύναμη, προς αποτελεσματική απόκρουση της τουρκικής ενεργείας.

Κατά την τρίτη περίπτωση, γενικής τουρκικής επιθέσεως το Βόρειο Συγκρότημα θα καταπονούσε τον αντίπαλο προ της γραμμής αντιστάσεως, μεθ' ο θα αντεπιτίθετο με σκοπό να απωθήσει αυτόν προς Νότο, ίνα τον ανακόψει από τις βάσεις του ανεφοδιασμού και επιτύχει την κύκλωσή του, από Βορρά μεν με τμήματα του Συγκροτήματος, από Νότου δε διά της ομάδος Μεραρχιών του Νοτίου Συγκροτήματος.

Εκ των νοτίως του Πουρσάκ ποταμού 24^{ων} ταγμάτων, μόνο τα 8 βρίσκονταν εν γραμμή, ενώ τα 16 με 6 πυροβολαρχίες ήσαν εν εφεδρεία. Σε περίπτωση καθ' ην ο εχθρός ήθελε κατευθύνει την προσπάθειά του προς Κιουτάχεια, διά του μεταξύ των Συγκροτημάτων διακένου, η δεξιά πτέρυγα του Βορείου Συγκροτήματος θα κινούνταν προς Νότο με σκοπό την ανακοπή και κύκλωση των τουρκικών δυνάμεων που θα εισχωρήσουν, ενώ συγχρόνως θα ενασκούνταν ισχυρή πίεση των ΙΙΙ και Χ Μεραρχιών.

6.- Η κατάσταση εν τη κατεχομένη ζώνη

α) Τουρκικές συμμορίες

Η ασφάλεια της, υπό την Ανωτέρα Γενική Στρατιωτική Διοίκηση (Σμύρνης) ζώνης των μετόπισθεν, ιδία στη στερούμενη συγκοινωνιών κεντρική ορεινή περιοχή, που εκτείνεται μεταξύ Σιμάβ και Κιουτάχειας, δεν ήταν εξασφαλισμένη πλήρως.

Συμμορίες Τούρκων άτακτων δρώσες κατά μικρές ομάδες, επιτίθεντο εναντίον εφοδιοπομπών του Ελληνικού Στρατού και προέβαιναν σε ληστρικές ενέργειες. Οι τουρκικοί πληθυσμοί τη υπαίθρου υφίσταντο την επίδραση της ανθελληνικής προπαγάνδας, την οποία ενεργούσαν, τότε, Τούρκοι πράκτορες των εις Κωνσταντινούπολη οργανώσεων εν συνεργασία με επίσημους αντιπροσώπους των συμμάχων, όσον και αντιπρόσωποι, πράκτορες και συμμορίτες, φιλικά διακείμενοι προς τους Κεμαλικούς.

Προ της Γαλλο – Κεμαλικής συμφωνίας της Αγκύρας της 20 Οκτωβρίου / 2 Νοεμβρίου 1921 οι μικροσυμμορίες αρκούνταν σε ληστρικές ενέργειες, αργότερα, όμως, άρχισαν να παρενοχλούν αυτές, ελληνικά τμήματα. Κατά τον μήνα Νοέμβριο 1921 αποκαταστάθηκε πλήρως η τάξη στη ζώνη του Βορείου Συγκροτήματος, διά της ολοσχερούς εξοντώσεως των ληστρικών ομάδων.

Κατά μήνα Δεκέμβριο 1921, η προπαγάνδα κατά της Ελληνικής Διοικήσεως εντάθηκε. Η Κυβέρνηση της Αγκύρας διαβίβασε οδηγίες στις συμμορίες που δρούσαν και στις συνωμοτικές οργανώσεις που συγκροτούσαν.

Κατά τους μήνες Ιανουάριο και Φεβρουάριο 1922, οι συμμορίες αυτές άρχισαν να εμφανίζονται ως αποσπάσματα του Κεμαλικού Στρατού, και ως τοιαύτα ετύγχαναν θερμής υποδοχής εκ μέρους των Τούρκων χωρικών. Οι συμμορίες εφοδιάστηκαν με επαρκή μέσα και αντιμετώπιζαν με σθένος τις ελληνικές δυνάμεις.

Η είδηση περί αποφάσεως των συμμάχων για την εκκένωση της Μ Ασίας από τον Ελληνικό Στρατό, αναζωπύρωσε τον εθνικισμό των Τούρκων, οι οποίοι άρχισαν να εργάζονται με ζήλο υπέρ των Κεμαλικών, να ενεργούν κατασκοπεία υπέρ αυτών και να υποθάλπουν παντοιοτρόπως τις ληστοσυμμορίες.

β) Δράση των αποσπασμάτων διώξεως συμμοριών

Η δράση των συμμοριών στη ζώνη της Ανωτέρας Γενικής Στρατιωτικής Διοικήσεως αντιμετωπιζόταν εκάστοτε με τμήματα τριών συνταγμάτων μετόπισθεν (48ο, 54ο και 18ο), του Συντάγματος Χωροφυλακής, του Συντάγματος Ασφαλείας σιδηροδρομικών γραμμών, του ΙΙ/47 Τάγματος, του Έμπεδου Πεζικού Β΄ Σώματος Στρατού και 8 πυροβόλων.

Κατά τους μήνες Οκτώβριο και Νοέμβριο 1921, οι εν τη κατεχόμενη ζώνη άτακτοι (τσέτες), υπολογίζονταν εις 800 άνδρες κατανεμημένους σε διάφορες ομάδες 25 – 200 ανδρών. Εκ τούτων οι ισχυρότερες ομάδες δρούσαν στην παράλιο περιοχή Αδραμυτίου υπό αρχηγούς τους **Αλή Μπαρμπάι** και **Κιαζίμ** και στην περιοχή Σιμάβ υπό τον **Μπεχλιβάν**, θεωρούμενο από τους Τούρκους ως εθνικό ήρωα.

Παρά τις διατιθέμενες μικρές δυνάμεις, οι Στρατιωτικές Διοικήσεις με συνεχώς κινούμενα μεταβατικά αποσπάσματα και έκτακτα καταδιωκτικά τοιαύτα επιτύγχαναν διάλυση πολλών συμμοριών. Κατά μήνα Νοέμβριο 1921, ελληνικά αποσπάσματα αφενός διασκόρπισαν τη συμμορία του **Μπεχλιβάν** και αφετέρου προέβησαν στην εκκαθάριση της Β. Α. Αξαρίου περιοχής και των περιοχών Κεντέζ νταγ, Σεντιρτζί, Ουλούκ νταγ, Οδεμησίου και Φιλαδέλφειας. Στις περιοχές Περγάμου και Πανόρμου, η συμμοριακή δράση καθ' όλο το Δεκέμβριο ήταν αρκετά ζωηρή.

Κατά τον μήνα Ιανουάριο 1922, η δράση των συμμοριών, αφενός στις περιοχές Μπαλουκεσέρ και Πανόρμου, ήταν έντονη, εις δε τις περιοχές των Σ. Δ. Φιλαδέλφειας και Σιμάβ υπήρξε περιορισμένη.

γ) Επιχειρήσεις εκκαθαρίσεως

Κατά τους μήνες Φεβρουάριο και Μάρτιο 1922, έγιναν ευρείας εκτάσεως επιχειρήσεις, με μεγαλύτερες δυνάμεις, με πρόθεση γενικότερης εκκαθαρίσεως της κατεχόμενης ζώνης των Στρατιωτικών Διοικήσεων Σιμάβ και Οδεμησίου. Για την εκκαθάριση του Οδεμησίου η διατεθείσα δύναμη τάγματος ενισχυμένου, ουδέν απέδωσε κατά την 5ήμερη ενέργεια εκκαθαρίσεως.

Οι στην περιοχή Στρατιωτικής Διοικήσεως Σιμάβ επιχειρήσεις άρχισαν από τα μέσα Φεβρουαρίου και συνεχίστηκαν καθ' όλο το μήνα Μάρτιο 1922.. Τη γενική διεύθυνση των επιχειρήσεων είχε ο συνταγματάρχης πεζικού **Πρωτοσύγγελος Αχιλλέας** διοικητής του 48ου Συντάγματος Πεζικού, που ενισχύθηκε και με το 25ο Σύνταγμα Πεζικού. Σχηματίστηκε κλοιός γύρω από την προς εκκαθάριση περιοχή, τόσο από τμήματα επιχειρήσεως, όσο και από τμήματα των πέριξ Στρατιωτικών Διοικήσεων (Μαγνησίας και Σιμάβ). Εντός του σχηματισθέντος κλοιού, εισέδυσαν καταδιωκτικά αποσπάσματα, τα οποία επιδόθηκαν στην εκκαθάριση της περιοχής. Η εκκαθάριση διήρκεσε μέχρι της 6/19 Μαρτίου, οπότε τα τμήματα άρχισαν επιστρέφοντα στις βάσεις τους. Τα αποτελέσματα της ανωτέρω εκκαθαριστικής επιχειρήσεως ήταν η διάλυση και εξόντωση μερικών από τις συμμορίες και η περισυλλογή των εγκαταλειφθέντων ίππων και όπλων των συμμοριών.

Παραλλήλως έγινε και εκκαθάριση τνμ περιοχών των Στρατιωτικών Διοικήσεων Πανόρμου και Μαγνησίας, ως και των Σ. Δ. Οδεμησίου και Φιλαδέλφειας.

Οι εκκαθαριστικές επιχειρήσεις δεν ήταν δυνατό να στεφθούν υπό επιτυχίας, διότι οι συμμορίες, συγχρόνως με την εκάστοτε προσέγγιση του Ελληνικού Στρατού διαλύονταν, των συγκροτούντων ταύτας ανδρών επανερχομένων στα χωριά τους, όπου εμφανίζονταν επιδιδόμενοι στα ειρηνικά του έργα.

δ) Η εξέγερση εν τη περιοχή Εμέντ και η καταστολή ταύτης

Η περί τα 30 χιλιόμετρα Βορείως Σιμάβ, περιοχή Εμέντ, υπαγόμενη υπό τη Στρατιωτική Διοίκηση Σιμαβ δέν κατεχόταν και δεν επιτηρούνταν από τμήματα Ελληνικού Στρατού. Τα εις Ταουσανλή (Ν. Δ. Κιουτάχειας) και Χατζήκιοϊ, κατά το Τζεντίζ (Ν. Δ. Κιουτάχειας) δρώντα ελληνικά αποσπάσματα, λόγω της αποστάσεως, σπάνια έφθαναν μέχρις εκεί και ως εκ τούτου η περιοχή αυτή βρισκόταν υπό τον έλεγχο των εκεί συμμοριών.

Περί τα μέσα Μαρτίου 1922, έφθασαν στην περιοχή Εμέντ ο Τούρκος λοχαγός **Ραγίτ** και ο ανθυπολοχαγός **Σουκρή** με 10 οπλίτες. Ούτοι, βοηθούμενοι και από τους αρχηγούς των ψευτοσυμμοριών (ως οι **Μπεχλιβάν, Κασακτσή, Σαντετίν, Αρίφ Τσαούς** και άλλοι) προπαρασκεύαζαν την εξέγερση των κατοίκων και συνέλεγαν όπλα, πυρομαχικά, άλογα και λοιπά εφόδια. Διέδιδαν ότι με τη μέλλουσα επίθεση του Κεμαλικού Στρατού, ούτοι θα προσέβαλαν τα νώτα του Ελληνικού Στρατού.

Η έκρηξη της προπαρασκευαζόμενης εξεγέρσεως έγινε πρόωρα. Αιτία ήταν η γενόμενη συμπλοκή την 11/14 Απριλίου μεταξύ 15 λιποτακτών Ελλήνων στρατιωτών και ομάδος του χωριού Σουλίων. Οι διασωθέντες Έλληνες λιποτάκτες κατέφυγαν στο χωριό Εμέντ, όπου βρισκόταν ελληνικό απόσπασμα εκμεταλλεύσεως. Οι Τούρκοι αξιωματικοί έδωσαν αμέσως το σύνθημα της εξεγέρσεως και μαζί με τον **Μπεχλιβάν** προσέβαλαν τη νύχτα της 14/27 Απριλίου το εκ 30 ανδρών απόσπασμα εκμεταλλεύσεως εις Εμέντ, το οποίο και κατέσφαξαν κατά θηριώδη τρόπο. Εν συνεχεία ο **Κασακτσής,** επικεφαλής 120 ατάκτων προσέβαλε την 15/28 Απριλίου το εις Εσένκιοϊ απόσπασμα εκ 35 ανδρών, το οποίο διέλυσε.

Η Στρατιωτική Διοίκηση Κιουτάχειας, λαβούσα γνώση των ανωτέρω, την 15/28 Απριλίου, προώθησε προς Εμέντ απόσπασμα εξ 120 ανδρών, υπό τον λοχαγό **Μπεκατώρο Χαράλαμπο** και διέταξε το εις την περιοχή Χατζηκιόϊ απόσπασμα 50 ανδρών, υπό τον ανθυπολοχαγό **Μπικάκη**, να ενεργήσει προς Εμέντ.

Ωσαύτως διέταξε τον εν Ταουσανλή εκ 50 ανδρών απόσπασμα εκμεταλλεύσεως, υπό τον ανθυπομοίραρχο **Λαδόπουλο** να μεταβεί εις το Εσένκιοϊ.

Το απόσπασμα του ανθυπολοχαγού **Μπικάκη,** αφού έφθασε περί τα 5 χιλιόμετρα έξω του Εμέντ, αναγκάστηκε, μετά δίωρη μάχη να αποσυρθεί προς Βερατζίκ. Το απόσπασμα **Μπεκατώρου** κινούμενο εκ Σουλίων προς Εμέντ, στο μέσο περίπου στενωπού, ενέπεσε σε ενέδρα, με αποτέλεσμα ο μεν **Μπεκατώρος** να σκοτωθεί, το δε απόσπασμά του να διαλυθεί, αφού απώλεσε το ήμισυ των ανδρών του. Οι διασωθέντες 2 ανθυπολοχαγοί, κατόρθωσαν, περί την εσπέρα, να περισυλλέξουν τους διασωθέντες άνδρες, να αμυνθούν σθεναρά καθ' όλη την επόμενη ημέρα, 18 Απριλίου / 1 Μαΐου και τη νύχτα να διασπάσουν τον κλοιό και να φθάσουν την επόμενη 19 Απριλίου / 2 Μαΐου στο Ταουσανλή. Αποσταλείσα ενίσχυση από 60 άνδρες κατά την 18 Απριλίου / 1 Μαΐου, ενέπεσε και αυτή σε ενέδρα, παρά το χωριό Σούλια, έχασε 25 άνδρες και αποσύρθηκε στο Ταουσανλή.

Οι κάτοικοι αντιληφθέντες ότι τα διαδοθέντα ήταν ψευδή και ότι άρχισε η συγκέντρωση ισχυρών ελληνικών αποσπασμάτων, άρχισαν να διαλύονται. Οι επαναστατήσαντες χωρικοί κατέφυγαν με τις οικογένειές τους στα όρη, για το φόβο αντιποίνων εκ μέρους του Ελληνικού Στρατού, οι δε φανατικοί εξ αυτών ακολούθησαν τους οπλαρχηγούς **Μπεχλιβάν** κ.λπ.

Την 20 Απριλίου / 3 Μαΐου η Στρατιά, προς αποστολή της εις την περιοχή Εμέντ και Σουλίων εξεγέρσεως και επαναφορά της τάξεως, συγκρότησε Ανεξάρτητο Μικτό Απόσπασμα από τον ευρισκόμενο στη Σμύρνη συνταγματάρχη πεζικού **Παναγιωτάκο Χαρίλαο.**

Το απόσπασμα τούτο αποτελέστηκε εκ:

- Του Μικτού Αποσπάσματος της XIII Μεραρχίας (2ο Σύνταγμα Πεζικού συν Μ. Ο. Π.).
- Του Αποσπάσματος Σιμάβ (III/56 Τάγμα συν 1 πυροβόλο).
- Του αποσπάσματος του επίλαρχου **Παπαδιαμαντοπούλου** (I/1 επιλαρχία συν έφιππος πολυβολαρχία).
- Του Αποσπάσματος του Βορείου Συγκροτήματος (Τμήμα Σ. Δ. Προύσας από 70 άνδρες, απόσπασμα Μηχανικού από 130 άνδρες) υπό τον υπολοχαγό **Μανιάτη.**
- Δύο αεροπλάνων της Γ΄ Μοίρας Αεροπλάνων, τα οποία θα βρίσκονταν στην Κιουτάχεια την 24 Απριλίου / 7 Μαΐου και τέλος
- Τμημάτων της Σ. Δ. Κιουτάχειας ήτις ετίθετο υπό τις διαταγές του συνταγματάρχου **Παναγιωτάκου.**

Συγχρόνως τμήματα της Ανωτέρας Γενικής Στρατιωτικής Διοικήσεως, με πυροβολικό ήθελαν συγκεντρωθεί στην περιοχή Μπαλάτ, προς παρακώλυση υποχωρήσεως ατάκτων προς Δυσμάς.

Την 24 Απριλίου / 7 Μαΐου, οι πληροφορίες έφεραν ότι οι στασιαστές κατείχαν το Εγκρί Γκιο νταγ και ότι τον κύριο πυρήνα των στασιαστών αποτελούσαν οι κάτοικοι των τριών συνοικισμών των χωρίων Σουλίων και κατά δεύτερο λόγο οι κάτοικοι του χωριού Εμέντ και του Εγκρί Γκιοζ. Λόγω δυσμενών καιρικών συνθηκών δεν κατέστη δυνατή έξοδος α ε ρ ο π ο ρ ί α ς και προσπορίσεως περισσοτέρων πληροφοριών.

Ο συνταγματάρχης **Παναγιωτάκος** κίνησε τα υπ' αυτόν αποσπάσματα, την 25 Απριλίου / 8 Μαΐου προς τα υψώματα Σουλίων και Εμέντ και προς Εγκρί Γκιοζ νταγ από τρεις κατευθύνσεις (Βορρά, Ανατολών και Νότου). Σημειώθηκαν κατά τις κινήσεις μικροσυμπλοκές.

Καθ' όλη τη διάρκεια της δράσεως των αποσπασμάτων, υπό του συνταγματάρχου **Παναγιωτάκου,** ουδεμία απώλεια σημειώθηκε. Κατά τις γενόμενες συμπλοκές, οι ομάδες ατάκτων έβαλαν από μεγάλες αποστάσεις και αποσύρονταν ταχέως. Ως επί το πλείστον οι ομάδες των ατάκτων ήσαν έφιπποι. Η εμφά-

νιση ισχυρών ελληνικών αποσπασμάτων εις Εμέντ Σούλια και Εγρί Γκιοζ, ένθα η εστία της εξεγέρσεως, τρομοκράτησε τους συμμορίτες και τους χωρικούς που συμμετέσχον, οι οποίοι κατατμηθέντες σε μικρές συμμορίες, διέρρευσαν προς διάφορες κατευθύνσεις.

Οι καταστροφές μερικών χωριών και η παραταθείσα λόγω των επιχειρήσεων, πλέον των 20 ημερών, παραμονή χωρικών με τα γυναικόπαιδά τους στα βουνά και στις ρεματιές, όπου υφίσταντο τα πάνδεινα, προκάλεσε τη γενική αγανάκτηση κατά των πρωταιτίων του κινήματος. Οι συμμορίες καταδιωχθείσες, αναγκάστηκαν να διαλυθούν. Συνελήφθησαν πολλοί ένοχοι και ύποπτοι χωρικοί.

Ολίγον κατ' ολίγον τα ενεργούντα εκκαθάριση αποσπάσματα απεσύρθησαν στις αρχικές τους θέσεις και εν συνεχεία επανήλθαν στις Μονάδες τους. Το Μικτό Ανεξάρτητο Απόσπασμα του συνταγματάρχου **Παναγιωτάκου** έπαυσε υφιστάμενο την 31 Μαΐου / 13 Ιουνίου 1922.

ε) Εκκαθάριση των περιοχών Πανόρμου και Σιμάβ

Μετά την καταστολή του κινήματος του Εμέντ οι συμμορίες διασκορπίστηκαν και απομακρύνθηκαν από αυτή την περιοχή.

Καθ' όλο το μήνα Μάιο 1922, οι συμμορίες που απέμειναν συγκρούστηκαν επανειλημμένα με ελληνικά αποσπάσματα. Παρά ταύτα εξακολουθούσαν να δρουν και να αποκόπτουν τηλεφωνικές γραμμές, να διακόπτουν σιδηροδρομικές συγκοινωνίες, να ενεργούν επιτάξεις και να συλλέγουν χρήματα. Μερικές μάλιστα ισχυρές συμμορίες εμφανίζονταν με ελληνική στρατιωτική στολή.

Επειδή η τουρκική χωροφυλακή, στη Βρετανική ζώνη των Δαρδανελίων (Β. Δ. Αδραμυτίου) υποβοηθούσε τους ατάκτους, άρχισαν οι τουρκικές συμμορίες να διαρρέουν στην Βρετανική ζώνη, όπου, κατά μήνα Μάιο 1922, είχαν σημειωθεί μεγάλες συγκεντρώσεις.

Στις Νοτίως Πανόρμου περιοχές παρατηρήθηκε μεγάλη δραστηριότητα συμμοριτών. Για την εξόντωση των συμμοριών αυτών η Στρατιωτική Διοίκηση Πανόρμου κατήρτισε 18 αποσπάσματα, εκ των οποίων τα 10 έφιππα. Η δύναμη εκάστου αποσπάσματος κυμαίνονταν μεταξύ 20 και 25 ανδρών. 2 – 4 αποσπάσματα, έφιππα και πεζοπόρα, συνολικής δυνάμεως 50 – 80 ανδρών συγκροτούσαν φάλαγγα. Η δράση των αποσπασμάτων άρχισε την 31 Μαΐου / 13 Ιουνίου.

Τα πλείστα των αποσπασμάτων, τελούντα υπό απείρους ανθυπολοχαγούς, δεν ενήργησαν δραστήρια, μερικά, μάλιστα, κατόπιν συμπλοκών αναγκάστηκαν να συμπτυχθούν. Πάντως, μετά τις συμπλοκές της 3/16 Μαΐου και 4/17 Ιουνίου, στην περιοχή Πανόρμου οι συμμορίες κατατμηθείσες σε μικρές ομάδες διασκορπίστηκαν.

Η Ελληνική Στρατιωτική Υπηρεσία, προς αντιμετώπιση των συμμοριών οργάνωσε τμήματα πολιτοφυλακής, τα οποία από τον μήνα Ιούνιο 1922, έλαβαν ενεργό μέρος μετά του στρατού στην ασφάλεια της υπαίθρου και καταδίωξη των ατάκτων. Η δράση τους υπήρξε δραστήρια και λυσιτελής. Ταύτα στο τέλος Ιουλίου διαλύθηκαν.

Καθ' όλο το μήνα Ιούνιο εξακολούθησε η καταδίωξη των συμμοριών, ιδία στις Σ. Δ. Σιμάβ και Πανόρμου.

Στην περιοχή της Ανωτέρας Γενικής Στρατιωτικής Διοικήσεως έλαβαν χώρα 37 συμπλοκές αποσπασμάτων με συμμορίες.

Κατά τον μήνα Ιούλιο 1922, και μέχρι του δευτέρου 10ημέρου του μηνός Αυγούστου συνεχίστηκαν οι συμπλοκές με τους συμμορίτες και ιδία στις περιοχές των Σ. Δ. Πανόρμου, Μαγνησίας και Σιμάβ.

στ) Εκκένωση υπό των Ιταλών της ζώνης Νοτίου Μαιάνδρου ποταμού και κατάληψη των περιοχών Σωκίων και Νέας Εφέσου υπό του Ελληνικού Στρατού

Ι.- Εκκένωση υπό των Ιταλών της ζώνης Νοτίως Μαιάνδρου

Κατά Ιούλιο 1921 τα ιταλικά τμήματα απεχώρησαν από την Αττάλεια της Μ. Ασίας. Παρά ταύτα οι σχέσεις των Ιταλικής Κυβερνήσεως μετά του **Κεμάλ** δεν κατέστησαν φιλικές. Οι διαπραγματεύσεις μεταξύ Ιταλικής Κυβερνήσεως και Κεμάλ, συνεχισθείσες μέχρι 20 Νοεμβρίου / 3 Δεκεμβρίου 1921, διεκόπησαν, λόγω υπερβολικών αξιώσεων του Κεμάλ.

Τότε η Ιταλία συνήψε με την Υψηλή Πύλη συμφωνία οικονομικής εκμεταλλεύσεως μερικών περιοχών την Μ. Ασίας, με αντάλλαγμα, αφενός την εκκένωση της κατεχόμενης υπ' αυτής ζώνης νοτίως του ποταμού Μαιάνδρου και αφετέρου την υποστήριξή της για την ταχεία εκκένωση της Μ. Ασίας και της Ανατολικής Θράκης από τον Ελληνικό Στρατό.

Η Ιταλική Κυβέρνηση ανακοίνωσε την 1/14 Απριλίου 1922, τόσο εις τον εν Γένουα Έλληνα πρωθυπουργό **Γούναρη** όσο και στην Μεγάλη Εθνοσυνέλευση της Αγκύρας επισήμως περί της προσεχούς εκκενώσεως της κοιλάδας Μαιάνδρου.

Πράγματι από 7/20 – 17/30 Απριλίου 1922, τα ιταλικά στρατεύματα, βάσει συμφωνίας της Ιταλικής Κυβερνήσεως και της εις Κωνσταντινούπολη Σουλτανικής τοιαύτης, εκκένωσαν την υπ' αυτών κατεχόμενη εδαφική ζώνη στην κάτω κοιλάδα του Μαιάνδρου ποταμού.

ΙΙ.- Κατάληψη των περιοχών Σωκίων και Νέας Εφέσου

Την 2/18 Απριλίου 1922, η Στρατιά Μ. Ασίας, θεωρούσα απαραίτητη, για λόγους ασφαλείας του πλευρού και ιδίως της σιδηροδρομικής συγκοινωνίας Σμύρνης – Αϊδινίου – Ορτάντζας, την κατάληψη τμήματος της εκκενούμενης υπό των Ιταλών ζώνης Μαιάνδρου και θαλάσσης, ανέφερε στο Υπουργείο Στρατιωτικών ότι ετοίμαζε σχετική επιχείρηση, επί τη προόψει τουρκικής αντιστάσεως. Προς τούτο η Ανωτέρα Γενική Στρατιωτική Διοίκηση Σμύρνης συγκρότησε απόσπασμα υπό τον συνταγματάρχη πεζικού **Ζεγγίνη Δημήτριο,** περιλαμβάνον 1 σύνταγμα ιππικού, 1 τάγμα πεζικού, 1 τάγμα Μετόπισθεν, 1 τάγμα Μηχανικού και 1 πεδινή πυροβολαρχία.

Το Μικτό Απόσπασμα **Ζεγγίνη** την 8/21 Απριλίου, προς κατάληψη της περιοχής Σωκίων, κατατμηθέν σε 3 αποσπάσματα και μετά ανατροπή τουρκικών μικροαντιστάσεων εισήλθε την 19:00 ώρα της αυτής ημέρας στην πόλη των Σωκίων[50], που εκκενώθηκε από τους Ιταλούς.

50. Η πόλη των Σωκίων υπαγόταν στο νομό Σμύρνης. Κείται παρά τη δεξιά όχθη του Μαιάνδρου ποταμού και επί των νοτίων υπωρειών του όρους Γκιουμούζ νταγ. Συνδέεται σιδηροδρομικώς με τη Σμύρνη και με το Αϊδίνι, με σιδηροδρομική διακλάδωση παρά το Μπαλατζίκ (χιλιόμετρα 99). Κατελήφθη από τους Ιταλούς την 3/16 Μαΐου 1919, οι οποίοι αποβιβάστηκαν στη Νέα Έφεσο. Προ της ανταλλαγής τα Σώκια κατοικούνταν από 8.000 Έλληνες, περίπου, υπαγόμενους στο Μητροπολίτη Εφέσου. Κατά την αρχαιότητα στην περιφέρεια των Σωκίων ήκμαζαν οι πόλεις Πριήνη, Μυούς, Μίλητος, Ηράκλεια και Μαγνησία η προς Μαίανδρο.

Την 17/30 Απριλίου, οπότε οι Ιταλοί εγκατέλειψαν τη Νέα Έφεσο[51], τα ελληνική τμήματα κατέλαβαν

51. Έ φ ε σ ο ς. Διακρίνουμε τη Νέα Έφεσο (Κους Αντασί) και την Αρχαία Έφεσο (Αγιά Σουλούκ. Άγιος Θεολόγος).

I.- Νέα Έφεσος

Είναι παραλιακό χωριό της Μ. Ασίας, παρά τον ομώνυμο λιμένα και κόλπο. Συνδέεται με αμαξιτή οδό με τα Σώκια και το Αγιά Σουλούκ (Παλαιά Έφεσο). Ο κόλπος της Νέας Εφέσου ή Κόλπος του Ικαρίου Πελάγους ή κόρφος της Σκαλανόβας, κατά τους ναυτικούς μας, έχει άνοιγμα 23 μιλίων και είσδυση 12 μιλίων. Παρά τους αρχαίους απαντά και ως Καΰστριος κόλπος, λόγω των εκβολών σ' αυτόν του Κιουτσούκ Μενδερέ, του αρχαίου Καΰστρου.

Η Νέα Έφεσος, ως και προηγουμένως εξετέθη κατελήφθη από τον ιταλικό στρατό κατά το Μάιο του 1919 και εγκαταλείφθηκε από αυτόν την 17/30 Απριλίου 1922, περιελθούσα στα χέρια των Ελλήνων, από τους οποίους εγκαταλείφθηκε κατά την αποχώρηση από τη Μ. Ασία.

II.- Παλαιά Έφεσος (Αρχαία)

Μια από τις σημαντικότερες Ιωνικές πόλεις της Μ. Ασίας. Τα ερείπιά της κείνται παρά το σημερινό μικρό χωριό Αγιασουλούκ στην αριστερή όχθη του Καΰστρου ποταμού. Κατά την αρχαία εποχή η θάλασσα έφθανε μέχρι της Αρχαίας Εφέσου. Σήμερον, λόγω των προσχώσεων του Καΰστρου ποταμού, η θάλασσα απέχει περί τα 8 χιλιόμετρα από τα ερείπια της Αρχαίας Εφέσου.

Η Έφεσος είναι περίφημη για το ναό της **Αρτέμιδος**, όστις ανεγέρθη περί τα μέσα του 6ου π. Χ. αιώνος. Στο μεγάλο αυτό ναό της Αρτέμιδος ο Βασιλεύς της Λυδίας **Κροίσος**, αφιέρωσε πολλούς κίονας κοσμημένους με ανάγλυφα. Τον περίφημο αυτό ναό της Αρτέμιδος πυρπόλησε το 356, για διαιώνιση την απαίσια μνήμη του ονόματός του ο Εφέσιος **Ηρόστρατος**, κατά την ίδια ακριβώς νύχτα, κατά την οποία γεννήθηκε ο **Μέγας Αλέξανδρος**. Ο **Μέγας Αλέξανδρος**, κατά την επίσκεψή του στην Έφεσο, πρότεινε να παρασκευάσει νέο υπέρλαμπρο ναό της **Αρτέμιδος**, αλλά δεν δέχθηκαν οι ιερείς.

Από της εποχής του χριστιανισμού, η πόλη αποκτά μεγαλύτερη σημασία, αφότου ο **Απόστολος Παύλος**, διαμείνας εκεί επί τρία σχεδόν έτη (55 – 58) ίδρυσε χριστιανική κοινότητα.

Η Έφεσος αριθμούσε περί τα 225.000 κατοίκους κατά τον 2ο π. Χ. αιώνα, αναφέρεται δε κατά την μετά Χριστό εποχή ως η πολυπληθέστερη πόλη της Ανατολής, μετά την Αλεξάνδρεια και ως η τρίτη μετά την Ιερουσαλήμ και την Αντιόχεια σημαντικότερη πόλη από απόψεως χριστιανοσύνης Η παρακμή και η κατάπτωση της Εφέσου άρχισε βραδύτερα κατά τον 3ο μ. Χ. αιώνα.

Το 431 μ. Χ. έγινε στην Έφεσο η Γ΄ Οικουμενική Σύνοδος. Στο Μητροπολίτη Εφέσου δόθηκαν, επί αυτοκράτορα του Βυζαντίου **Ζήνωνος**, προνόμια πατριαρχικά. Επί **Ιουστινιανού** ανοικοδομήθηκε στην Έφεσο μεγαλοπρεπής Βασιλική, επί του τάφου του **Αποστόλου Ιωάννου** του Θεολόγου.

III.- Η εκκλησία της Εφέσου

Στην Έφεσο ήσαν εγκατεστημένοι και προ Χριστού πολλοί Ιουδαίοι. Κατά τη διάδοση του Χριστιανισμού, η Έφεσος κατέστη κέντρο του κηρύγματος του Ευαγγελίου για όλη τη Μ. Ασία. Προ του **Παύλου** είχαν φθάσει σ' αυτή μαθητές του **Ιωάννου του βαπτιστή**, οι οποίοι κατόρθωσαν να προσηλυτίσουν Ιουδαίους τινάς, αυξήθηκε δε ο αριθμός των προσήλυτων, όταν μετέβη στην Έφεσο, από την Αλεξάνδρεια ο **Απελλής**.

Ο **Παύλος** έφθασε στην Έφεσο το 54 μ. Χ. συνοδευόμενος από τον **Ακύλα** και τη σύζυγό του **Πρίσκιλλα** και κήρυξε στη συναγωγή της πόλεως. Τότε παρέμεινε στην Έφεσο επ' ολίγο διάστημα, επέστρεψε δε το ίδιο έτος και παρέτεινε την παραμονή του μέχρι το 57. Βραδύτερα απέστειλε ως προϊστάμενο της εκκλησίας της Εφέσου τον **Τιμόθεο**. Η εκκλησία της Εφέσου έγινε βαθμηδόν Μητρόπολη πολλών άλλων εκκλησιών εν τη Μ. Ασία και στις νήσους. Σήμερα σώζονται στην Έφεσο διάφορα μνημεία, τα οποία υπομιμνήσκουν την εκ της πόλεως διέλευση του **Παύλου**. Τοιαύτα είναι τα λεγόμενα «Φυλακές του Παύλου» και η πλατεία του Θεάτρου, όπου το πλήθος, υποκινούμενο από κάποιον αργυροκόπο **Δημήτριο** κραύγαζε κατά του Παύλου: «Μεγάλη είναι η Άρτεμις η Εφεσία».

Μετά την καταστροφή της Ιερουσαλήμ, το 70 μ. Χ. η Έφεσος κατέστη κέντρο σπουδαιότατης χριστιανικής δράσεως, εγκαταστάθηκαν σ' αυτή μαθητές των Αποστόλων, επιζώντες Απόστολοι και αυτός ο επιστήθιος μαθητής του Ιησού, **Ιωάννης**, συνοδευόμενος, κατά τοπική παράδοση από την **Παβαγία**. Ο **Ιωάννης** φαίνεται ότι ήλθε στην Έφεσο το 68, με τον **Φίλιππο** και τις τρεις αυτού θυγατέρες. Κατά τους διωγμούς του **Δομιτιανού**, ο **Ιωάννης** εξορίστηκε, το 96 στην Πάτμο, όπου έγραψε την «Αποκάλυψη». Στην Έφεσο επέστρεψε ο Ιωάννης μετά ένα χρόνο, οπότε είχε αποθάνει ο **Δομιτιανός**. Τότε συνέγραψε εκεί το ευαγγέλιό του.

Αναφέρεται ότι ο **Ιωάννης** απέθανε και ετάφη στην Έφεσο το 98 ή 100. Επί του τάφου του οι Εφέσιοι έκτισαν ναό, τον οποίο ο **Ιουστινιανός** ανοικοδόμησε μεγαλοπρεπέστατο. Τα λείψανα του ναού τούτου ανευρέθηκαν κατά τα έτη της ελληνικής κατοχής της Μ. Ασίας (1919 – 1922) από τον αρχαιολόγο **Γ. Σωτηρίου.** Ο Μητροπολίτης της Εφέσου κατέχει εν τη σειρά των αρχιερέων της εκκλησίας της Κωνσταντινουπόλεως τη δεύτερη θέση μετά τον της Καισαρείας και Καππαδοκίας.

την πόλη άνευ τινος επεισοδίου.

Η κατάληψη της κάτω κοιλάδας του Μαιάνδρου ποταμού υπό του Ελληνικού Στρατού, δυσαρέστησε την Κεμαλική Κυβέρνηση. Αύτη διαμαρτυρήθηκε, τότε, διά του επί των Εξωτερικών Επιτρόπου της προς το Ιταλικό Μέλος της εις Κωνσταντινούπολη Συμμαχικής Αρμοστείας, διά της υπό των ιταλικών στρατευμάτων εκκένωσης της κάτω κοιλάδας του Μαιάνδρου, χωρίς να συμβουλευθεί προηγουμένως την Κυβέρνηση της Αγκύρας.

7.- Περιορισμένη δράση εις το Μέτωπο

Ύστερα από τις μακριές πορείες και τις σκληρές μάχες των μηνών του Ιουλίου, Αυγούστου και Σεπτεμβρίου 1921, ο όγκος της Μικρασιατικής Στρατιάς εγκαταστάθηκε αμυντικά στην πρώτη τοποθεσία, η οποία κάλυπτε από Ανατολών την Προύσα, το Εσκή Σεχήρ και το Αφιόν Καραχισάρ, ήτοι από τον κόλπο του Κίου, μέχρι των εκβολών του Καΰστρου ποταμού.

Οι μονάδες της τοποθεσίας αμύνης, άρχισαν την αμυντική οργάνωση ταύτης και εκ παραλλήλου συμπλήρωναν τις ελλείψεις και αναλάμβαναν από τις ταλαιπωρίες.

Τα κατεχόμενα μέτωπα ήσαν μεγάλου αναπτύγματος και επί ορεινών περιοχών, οι οποίες διακόπτονταν κατά βάθος και πλάτος, στις οποίες δημιουργούνταν νεκρές ζώνες προ του Μετώπου και διάκενα στα πλευρά, μερικά των οποίων ξεπερνούσαν τα 10 χιλιόμετρα. Οι γραμμές των αντιπάλων, λόγω της εδαφικής διαμορφώσεως απείχαν απ' αλλήλων 2 – 5, ενίοτε και περισσότερα χιλιόμετρα.

Στις νεκρές ζώνες προ του μετώπου και στα διάκενα ήταν ευχερής η ενέργεια επιδρομών, με μικρά αποσπάσματα και με περιπόλους αναγνωρίσεως, καθώς και η εγκατάσταση ενεδρών.

Καθ' όλο το από του Οκτωβρίου 1921 μέχρι του Αυγούστου 1922, χρονικό διάστημα, δεν σημειώθηκαν στο Μέτωπο σημαντικές επιχειρήσεις. Η μονότονη και άχαρη ζωή του Μετώπου διακοπτόταν κατά περιόδους από εγχειρήματα αντιπάλων, που επιδίωκαν είτε τη βελτίωση των κατεχόμενων θέσεων, είτε την κατάληψη εχθρικών φυλακίων, είτε τη σύλληψη αιχμαλώτων για πληροφορίες.

Εκτελούνταν επίσης βολές πυροβολικού και πολυβόλων και α ν τ ι α ε ρ ο π ο ρ ι κ έ ς βολές κατά εμφανιζομένων τουρκικών α ε ρ ο π λ ά ν ω ν, όπως στην περιοχή Αφιόν Καραχισάρ συνέβαινε δις και τρις την εβδομάδα. Καθ' όλη αυτή την περίοδο ενεργούνταν, επίσης, υπό του Ελληνικού Στρατού επιδρομές, μέσα στο εχθρικός έδαφος, για προμήθεια τροφίμων και νομής από τους ντόπιους πόρους. Αλλά οι ως άνω ενέργειες δεν ήσαν αρκετές να διακόψουν την επικρατούσα αντίληψη, η οποία επηρέασε δυσμενώς το ηθικό του στρατού μας.

Οι σπουδαιότερες ενέργειες, οι οποίες έλαβαν χώρα κατά την υπό εξέταση χρονική περίοδο ήταν κατά συγκροτήματα:

α) Δράση εις την περιοχή του Βορείου Συγκροτήματος

- Κατά τον μήνα Οκτώβριο 1921, εξετελέσθησαν υπό των ημετέρων διάφορες επιδρομές. Η τουρκική δράση καθ' όλο το μήνα Οκτώβριο περιορίστηκε στην ανταλλαγή πυρών ιδία κατά του επί του Μποζ νταγ Κ. Α. Τσαρίντζας της ΙΙΙ μεραρχίας.

- Κατά τον μήνα Νοέμβριο, κατόπιν της από 5/18 Νοεμβρίου διαταγής της Στρατιάς, περί εκτελέσεως μικρών επιδρομών προς διατήρηση του επιθετικού πνεύματος, εκδηλώθηκε ζωηρή δράση αναγνωρίσεως και εκτελέσθηκαν επιδρομές με επιτυχία. Αλλά και οι Τούρκοι, εκτός από την επίμονη παρενόχληση με πυρά πεζικού και πυροβολικού κατά του Κ. Α. Τσαρίντζας της ΙΙΙ Μεραρχίας ενήργησαν αιφνιδιαστικά, δύο επιδρομές, που αποκρούσθηκαν.

- Επί πλέον ημέτερο απόσπασμα πέτυχε την καταστροφή ξύλινης γεφύρας του Γάλλου ποταμού στο ύψος του Μπαλτζίκ Χισάρ.

- Κατά τον μήνα Δεκέμβριο εξακολούθησε η δράση ελληνικών επιθετικών αναγνωρίσεων, ιδία στον τομέα της ΧΙ μεραρχίας. Αντίθετα, εκ μέρους των Τούρκων, ουδεμία παρενόχληση έγινε. Την 3/16 Δεκεμβρίου 1921, προσήλθε στις ελληνικές γραμμές, συμπαγές τμήμα ατάκτων που αυτομόλησε, του σώματος του **Ιτζίς Ρετζέπ,** οι οποίοι και κατατάχθηκαν στο αντικεμαλικό σώμα της περιοχής (Β. Μποζ νταγ). Σποραδική προσέλευση αυτομόλων ακολούθησε καθ' όλο το μήνα.

- Κατά τον μήνα Ιανουάριο 1922, εξακολούθησε η ανταλλαγή πυρών, ιδία στους τομείς των ΧΙ και ΙΙΙ Μεραρχιών, επίσης σημειώθηκε δράση επιθετικών αναγνωρίσεων.

- Κατά τον μήνα Φεβρουάριο η εκατέρωθεν δράση υπήρξε μετρία. Εξακολούθησε η ανταλλαγή πυρών εκατέρωθεν και η δράση περιπόλων.

- Κατά μήνα Μάρτιο σημειώθηκε μικρότερη δράση τουρκικών περιπόλων και αναγνωρίσεων, ιδία βορειοανατολικά Κίου, ως και ανταλλαγή πυρών πυροβολικού και μετακινήσεις τουρκικών τμημάτων από την ανατολικά του Εσκή Σεχήρ περιοχή προς Νότο. Εκτός των συνηθισμένων μικρών αναγνωρίσεων έγινε και προώθηση μικρών ελληνικών τμημάτων επιτηρήσεως προ της αμυντικής γραμμής και κατελήφθησαν ορισμένα σημεία, προς κάλυψη του κενού του Σαριτζέ νταγ.

- Κατά μήνα Απρίλιο, σημειώθηκαν εκ μέρους μεν των Τούρκων νυκτερινές, ιδία παρενοχλήσεις σε διάφορα σημεία του μετώπου και συχνές πτήσεις α ε ρ ο π λ ά ν ω ν αναγνωρίσεως, εκ μέρους δε των δυνάμεων του Συγκροτήματος συνήθης δράση αναγνωρίσεων.

Πολυβόλο για βολή κατά αεροπλάνου (Πηγή: Γενικό Επιτελείο Στρατού).

- Κατά μήνα Μάιο, εκ μέρους μεν των Τούρκων εκδηλώθηκε εντατική δράση της α ε ρ ο π ο ρ ί α ς, ανταλλαγή πυρών ιδία Βορείως του Πουρσάκ ποταμού και συνηθισμένη δράση περιπόλων, εκ μέρους δε των δυνάμεων του Συγκροτήματος συνηθισμένη δράση περιπόλων αναγνωρίσεως.

- Κατά μήνα Ιούνιο, στην περιοχή του Γ΄ Σώματος Στρατού (τέως Βορείου Συγκροτήματος) σημειώθηκε συνήθης δράση περιπόλων αναγνωρίσεως, ανταλλαγή πυρών πυροβολικού και πεζικού, ιδία στον τομέα Μποζ νταγ με ασήμαντες απώλειες. Συμπλοκές τουρκικών περιπόλων και αντικεμαλικών τοιούτων, επί του Μποζ νταγ έλαβαν χώρα. Τέλος η α ε ρ ο π ο ρ ι κ ή δραστηριότητα υπήρξε έντονη. Την 14/27 Ιουνίου κατέπεσε στην περιοχή Ικί Κουγιού του τομέα Σεϊντί Γαζή, τουρκικό α ε ρ ο π λ ά ν ο, οι επιβαίνοντες τούτου δύο αεροπόροι συνελήφθησαν αιχμάλωτοι.

- Κατά μήνα Ιούλιο 1922, εξακολούθησε η δράση περιπόλων αναγνωρίσεως, η ανταλλαγή πυρών πεζικού και πυροβολικού, ιδία στους τομείς Μποζ νταγ και Καρά Τοκάτ και η α ε ρ ο π ο ρ ι κ ή δραστηριότητα. Την 10/23 Ιουλίου, τουρκικά α ε ρ ο π λ ά ν α έριξαν στον τομέα Σεϊντί Γαζή προκηρύξεις.

β) Η δράση στην περιοχή του Νοτίου Συγκροτήματος

Μετά την οριστική εγκατάσταση του Νοτίου Συγκροτήματος στην περιοχή Αφιόν Καραχισάρ, από του δεξιού ορίου του Βορείου Συγκροτήματος, παρά το Μπελ Εϋρέν, μέχρι της Ορτάντζας, η εκατέρωθεν δράση, εις το μέτωπο αυτό, κατά μήνα Οκτώβριο και Νοέμβριο 1921 περιορίστηκε σε τοπικές προσβολές και δράση περιπόλων.

- Κατά μήνα Δεκέμβριο 1921, εξακολούθησε η δράση επιθετικών αναγνωρίσεων σε μικρή κλίμακα, λόγω χιονιού, ως και η ανταλλαγή πυρών. Αντίθετα, εκ μέρους των Τούρκων δεν έγινε καμιά αξιοσημείωτη ενέργεια, εκτός της επιθέσεως, την οποία ενήργησαν κατά την 24ην Δεκεμβρίου 1921 / 6 Ιανουαρίου 1922, κατά του προγεφυρώματος Ακ Μεντί του υποτομέα Μπουλαντάν. Καθ' όλο το μήνα οι Τούρκοι ασχολήθηκαν με την αμυντική οργάνωση των κατεχομένων θέσεων, ιδία βορείως του Ακάρ ποταμού, στην περιοχή Μπορντί. Η σποραδική προσέλευση αυτομόλων εξακολούθησε σε μεγαλύτερη κλίμακα ή κατά τους προηγουμένους μήνες. Την 4/17 Δεκεμβρίου, προσήλθαν στις ελληνικές γραμμές 10 αυτόμολοι και ένας αρχηγός ατάκτων, με πολλούς οπλισμένους οπαδούς του και δήλωσε υποταγή.

- Κατά μήνα Ιανουάριο 1922, εξακολούθησε η δράση επιθετικών αναγνωρίσεων, ιδία από την περιοχή Σιβασλί προς Μπουργκάζ νταγ και Σουσούζ νταγ και η ανταλλαγή πυρών σε διάφορα σημεία του Μετώπου. Εκ παραλλήλου οι Τούρκοι επέδειξαν δραστηριότητα και τάσεις λεπτομερούς αναγνωρίσεως των προκεχωρημένων ελληνικών γραμμών, Νοτίως του Ακάρ νταγ, γεγονός ασύνηθες μέχρι τότε. Ταυτόχρονα οι Τούρκοι προέβαιναν στην αμυντική οργάνωση των κατεχομένων θέσεων, νοτίως του Ακάρ ποταμού, ενώ η σποραδική προσέλευση αυτομόλων εξακολουθούσε σε μικρότερη κλίμακα. Κατά τη διάρκεια του Ιανουαρίου προσήλθαν στις ελληνικές γραμμές 18 αυτόμολοι. Την 25 και 31 Ιανουαρίου / 7 και 13 Φεβρουαρίου 1922, οι Τούρκοι εκτέλεσαν α ε ρ ο π ο ρ ι κ ή αναγνώριση υπεράνω του Αφιόν Καραχισάρ.

- Κατά μήνα Φεβρουάριο, εκτός ασήμαντων κινήσεων περιπόλων αναγνωρίσεως και βολών πυροβολικού, επικράτησε σ' όλο το Μέτωπο σχετική ηρεμία. Προσήλθαν στις ελληνικές γραμμές 25 αυτόμολοι.

- Κατά μήνα Μάρτιο σημειώθηκε ζωηρότερη δράση τουρκικών περιπόλων και αναγνωρίσεων, ιδία στην περιοχή Ιντζέ Καραχισάρ (Β. Α. Αφιόν). Επί πλέον ενεργήθηκαν μικρές νυχτερινές, ιδία αιφνιδιαστικές, ενέργειες σε διάφορα σημεία, που αποσκοπούσαν στη σύλληψη αιχμαλώτων προς συλλογή πληροφοριών. Επίσης παρατηρήθηκε μετακίνηση τουρκικών δυνάμεων από την περιοχή του Βορείου Συγκροτήματος προς Νότο. Το Συγκρότημα, εκτός της εκπομπής συνηθισμένων μικρών περιπόλων αναγνωρίσεως, προώθησε μικρά στοιχεία επαγρυπνήσεως προ της αμυντικής του τοποθεσίας.

- Κατά τους μήνες Απρίλιο και Μάιο, δεν διεξήχθη καμιά άξια λόγου επιχείρηση, εκτός της καταλήψεως των Σωκίων, μετά εκκένωση της περιοχής από τα ιταλικά στρατεύματα. Τουρκικές περίπολοι έβαλαν εξ αποστάσεως διά πυρών σε προκεχωρημένα τινά τμήματα σε διάφορα σημεία του Μετώπου. Σημειώθηκαν συνεχείς πτήσεις τουρκικών α ε ρ ο π λ ά ν ω ν και εκκένωση από τους κατοίκους των έναντι του τομέα Καμελάρ χωριών. Στο Συγκρότημα σημειώθηκε συνηθισμένη δράση περιπόλων και αναγνωρίσεων. Την 27 Μαΐου / 9 Ιουνίου, σε αντίποινα εχθρικών βομβαρδισμών, βομβαρδίστηκαν επιτυχώς από 5 α ε ρ ο π λ ά ν α τουρκικοί καταυλισμοί παρά το Μπαγιάτ και ρίχτηκαν προκηρύξεις.

- Κατά μήνα Ιούνιο συνεχίστηκε η δράση των περιπόλων αναγνωρίσεως σε διάφορα σημεία του Μετώπου και η απόκρουση μικρών τουρκικών περιπόλων, οι οποίες προσέγγιζαν τις προφυλακές μας. Επίσης σημειώθηκε ανταλλαγή πυρών πεζικού και πυροβολικού και εξακολούθησε η προσέλευση τουρ-

κικών αυτομόλων. Η τουρκική α ε ρ ο π ο ρ ί α αναγνωρίσεως σημείωσε εντατική δραστηριότητα στην περιοχή του Β΄ Σώματος Στρατού. Από 19 Ιουνίου / 2 Ιουλίου, οπότε κοινοποιήθηκε διαταγή καταργήσεως των Συγκροτημάτων, μέχρι τέλους Ιουλίου, η εκατέρωθεν δράση στο Μέτωπο των Β΄ και Α΄ Σωμάτων Στρατού, παρουσίασε κάποια ύφεση. Αντίθετα η τουρκική α ε ρ ο π ο ρ ί α επέδειξε μεγάλη δραστηριότητα. Σημειώθηκαν πολλές έξοδοι, κατά τις οποίες ρίχτηκαν, σε διάφορα σημεία του Μετώπου προκηρύξεις, που καλούσαν τους Έλληνες στρατιώτες να αυτομολήσουν.

Κατά την περίοδο αυτή στο μέτωπο του Β΄ Σώματος Στρατού ουδεμία σημαντική δράση σημειώθηκε, ιδία στη ζώνη της ΙΙ Μεραρχίας, όπου εξακολουθούσε η συνήθης δράση περιπόλων. Αντίθετα σημειώθηκε σχετική δραστηριότητα μεταξύ των Β΄ και Γ΄ Σωμάτων Στρατού στο διάκενο Σαριτζέ νταγ.

Στο μέτωπο του Α΄ Σώματος Στρατού δεν σημειώθηκε καμιά σημαντικά δράση κατά την άνω χρονική περίοδο (18 Ιουνίου / 2 Ιουλίου μέχρι τέλους Ιουλίου. Ανταλλάσσονταν εκάστοτε πυρά πεζικού και πυροβολικού, μικροσυμπλοκές περιπόλων στους τομείς των μεραρχιών και εξακολούθησε η προσέλευση αυτομόλων, σε περιορισμένη κλίμακα.

Στον τομέα Μπορντί της V Μεραρχίας ρίφθηκαν από την τουρκική α ε ρ ο π ο ρ ί α προκηρύξεις και έντυπα της εν Αθήναις εκδιδόμενης εφημερίδας «Ριζοσπάστης» (κομμουνιστικής) και έλαβε χώρα την 12/25 Ιουλίου α ε ρ ο μ α χ ί α. Νοτιότερα, στον τομέα Ιντζέ Καραχισάρ της XII Μεραρχίας, η δράση περιορίστηκε στην ανταλλαγή πυρών. Στον τομέα του Καμελάρ της IV Μεραρχίας δεν σημειώθηκε καμιά αξιόλογη δράση εκατέρωθεν. Ανατολικότερα, στον τομέα Ακάρ νταγ, της Ι Μεραρχίας, η δράση περιορίστηκε στην εκπομπή, προ των κέντρων αντιστάσεως, μικρών ομάδων αναγνωρίσεως και στην εγκατάσταση ενεδρών, ιδία στα υφιστάμενα κενά μεταξύ των Υποτομέων. Ωσαύτως και η τουρκική δράση περιορίστηκε στην εκπομπή μικρών ομάδων αναγνωρίσεως και περιπόλων, οι οποίες απέφευγαν την εμπλοκή.

8.- Διορισμός νέου Έλληνα αρχιστρατήγου

Η Ελληνική Κυβέρνηση, μη εγκρίνουσα τη στάση του αρχιστρατήγου **Παπούλα** κατά τις επαφές του με την Επιτροπή Αμύνης της Κωνσταντινουπόλεως προς δημιουργία Αυτονόμου Μικρασιατικού Κράτους και έχουσα προ οφθαλμών ότι ούτος καταλαμβανόταν από το όριο της ηλικίας, κατά τον μήνα Μάιο 1922, αποφάσισε την αντικατάσταση αυτού. Προς τούτο ο υπουργός των στρατιωτικών **Ν. Θεοτόκης** βολιδοσκόπησε την 5/18 Απριλίου για την αρχιστρατηγία τον αντιστράτηγο **Γεώργιο Χατζανέστη,** ο οποίος την απεδέχθη υπό όρους συνισταμένους:

- Στην μη παράδοση της Σμύρνης στους Τούρκους, αλλά στους συμμάχους, στην περίπτωση που θα εγκαταλειπόταν η Μ. Ασία.
- Στην μη υποχώρηση από την Ανατολική Θράκη και
- Στην μη επάνοδο στη Στρατιά των εις Κωνσταντινούπολη των αξιωματικών, που λιποτάκτησαν.

Ο αντιστράτηγος **Χατζανέστης,** συναντηθείς με τους ευρισκομένους εις Αθήνας αρμοστή **Στεργιάδη** και επιτελάρχη της Στρατιάς υποστράτηγο **Πάλλη**, ενημερώθηκε περί της εν Μ. Ασία εν γένει καταστάσεως.

Την 15/28 Απριλίου 1922, επομένη της αφίξεως του πρωθυπουργού **Γούναρη** στη Γένουα, έφθασε εις τας Αθήνας, κληθείς από την Κυβέρνηση, ο αντιστράτηγος **Παπούλας,** ίνα λάβει γνώση της αποφά-

σεως της Κυβερνήσεως περί αντικαταστάσεώς του. Κατόπιν νέας αποφάσεως της Κυβερνήσεως, ο μεν αντιστράτηγος **Παπούλας** επέστρεψε στη διοίκηση της Στρατιάς, ο δε αντιστράτηγος **Χατζανέστης,** ανέλαβε τη διοίκηση της Στρατιάς Θράκης.

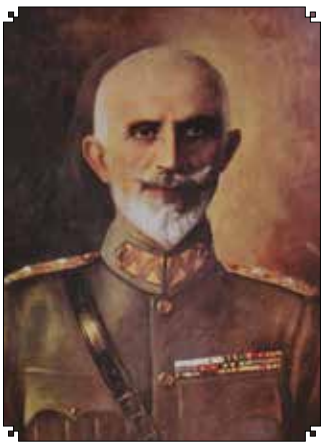

Ο στρατηγός **Χατζανέστης Γεώργιος** (1863 – 1922).

Ο αντιστράτηγος **Χατζανέστης** επανελθών εκ Θράκης εις Αθήνας, το δεύτερο 10ήμερο του Μαΐου, οπότε είχε σχηματισθεί Κυβέρνηση υπό την προεδρία του **Π. Πρωτοπαπαδάκη,** από 9/22 Μαΐου, ανακοίνωσε κατά τας λαβούσας χώρα συσκέψεις, τόσο τις εντυπώσεις του, εκ της Στρατιάς Θράκης, όσο και τη γνώμη του επί του Μικρασιατικού ζητήματος. Ο στρατηγός **Χατζανέστης** πρότεινε τη σύμπτυξη του εν Μ. Ασία Μετώπου για να εξοικονομηθούν δυνάμεις προς ενίσχυση του στρατού της Θράκης. Ούτος είχε τη γνώμη ότι η επίλυση του Μικρασιατικού προβλήματος δεν βρισκόταν στη Μ. Ασία, αλλά εξαρτάτο από την τύχη της Κωνσταντινουπόλεως και των Στενών. Δι' ο και πρότεινε να συμπτυχθεί το εν Μ. Ασία Μέτωπο επί γραμμής που άρχιζε από της Κίου μέχρι του κόλπου του Αδραμυτίου, στηριζομένης, αφενός στην Ασκανία λίμνη και αφετέρου επί του ορεινού όγκου του Ολύμπου. Ταυτοχρόνως πρότεινε την κατάληψη της γραμμής της περιβαλλούσης την Σμύρνη. Με μόνο σκοπό να κρατηθεί αυτή ενέχυρο, μέχρι διευθετήσεως του όλου ζητήματος, το οποίο, κατ' αυτόν έδει να περιορισθεί στην εξασφάλιση των εν τη Μ. Ασία μειονοτήτων, άνευ άλλης περαιτέρω σκέψεως.

Κατά τη διάρκεια των συσκέψεων σε νέα πρόταση της κυβερνήσεως, όπως αναλάβει τη διοίκηση της Στρατιάς Μ. Ασίας, ο αντιστράτηγος **Χατζανέστης** απεδέχθη, υπό τον όρο, όπως υπαχθεί υπ' αυτή και η Στρατιά Θράκης, μετονομαζόμενης σε Δ΄ Σώμα Στρατού.

Η κυβέρνηση είχε τη γνώμη ότι η σύμπτυξη του Μικρασιατικού Μετώπου ήταν ασύμφορη, εφόσον δεν αποδεικνυόταν από τα πράγματα απαραίτητη και επιτακτική. Αλλά και στην περίπτωση αυτή, η κυβέρνηση επιθυμούσε όπως η νέα γραμμή περιλαμβάνει, τουλάχιστον, τα υπό της συνθήκης των Σεβρών καθοριζόμενα όρια, επεκτεινόμενη προς βορρά μέχρι της Προποντίδας.

Ο στρατηγός **Χατζανέστης** θεωρούσε ως λίαν αμφίβολο την πραγματοποίηση συμπτύξεως υπό τον ανωτέρω όρο, καθόσον έκρινε, ως βασική ανάγκη την ελάττωση των εν Μ. Ασία δυνάμεων κατά 50.000 άνδρας, ίνα πετύχει την απόλυση των παλαιοτέρων κλάσεων. Απεδέχθη, όμως, να αναλάβει τη διοίκηση της Στρατιάς ίνα εξετάσει επί τόπου την κατάσταση. Άλλωστε η γνώμη των υπουργών Οικονομικών και Στρατιωτικών ήταν ότι η οικονομική αντοχή του Κράτους, δεν επέτρεπε την παράταση της εκστρατείας πέραν του 4μήνου.

Την 12/25 Μαΐου ο αντιστράτηγος **Παπούλας** αποφάσισε και ζήτησε να παραιτηθεί. Την 21 Μαΐου / 3 Ιουνίου 1922, δημοσιεύθηκε η αποδοχή της παραίτησης του αντιστράτηγου **Παπούλα** και ο διορισμός του αντιστράτηγου **Γεωργίου Χατζανέστη,** ως αρχηγού της στρατιάς.

Την εσπέρα της 22 Μαΐου / 4 Ιουνίου 1922, αναχώρησε ο αντιστράτηγος **Χατζανέστης** με το αντιτορπιλικό «Βέλος» εις Σμύρνη, χωρίς να έχει αποφασισθεί τι το οριστικό περί συμπτύξεως του μετώπου και περί Κωνσταντινουπόλεως, ως είχε προτείνει, όπου έφθασε την 23 Μαΐου / 5 Ιουνίου και ανέλαβε αυθημερόν τη διοίκηση της Στρατιάς. Αντιληφθείς δε από την πρώτης στιγμής τα μειονεκτήματα της ελληνικής διατάξεως ερώτησε τον επιτελάρχη, υποστράτηγο **Πάλλη Κωνσταντίνο:** *Πώς κοιμάστε ήσυχοι με τοιαύτη παράταξη του στρατεύματος και άνευ δεύτερης γραμμής εκ των προτέρων προπαρασκευαζόμενης;*

Άμα τη αναλήψει της διοικήσεως της Στρατιάς από τον αντιστράτηγο **Χατζανέστη Γ.,** οι αντιστράτηγοι **Κοντούλης Αλέξανδρος**, διοικητής Α΄ Σώματος Στρατού και **Πολυμενάκος Γεώργιος,** διοικητής Γ΄ Σώματος Στρατού, ως και ο υποστράτηγος **Πάλλης Κων.,** επιτελάρχης της Στρατιάς ζήτησαν να διατεθούν στο εσωτερικό[52]. Κατόπιν τούτου ο διοικητής της Στρατιάς ενήργησε στις κάτωθι μεταβολές στις διοικήσεις των μεγάλων μονάδων:

Ο συνταγματάρχης **Πάσσαρης Μιχαήλ** (1881 – 1945).

Ο συνταγματάρχης **Σαρρηγιάννης Πτολεμαίος** (1882 – 1953)

- Ως διοικητή του Α΄ Σώματος Στρατού τοποθέτησε τον υποστράτηγο **Τρικούπη Νικόλαο,** αντικατασταθέντα στη διοίκηση του Β΄ Σώματος Στρατού από τον υποστράτηγο **Διγενή Κίμωνα** διοικητή της XIII Μεραρχίας, της οποίας τη διοίκηση ανέλαβε ο συνταγματάρχης πεζικού **Καϊμπαλής Μιλτιάδης.**
- Τη διοίκηση του Γ΄ Σώματος Στρατού **Σουμέλα Πέτρο,** διοικητή της Χ Μεραρχίας, της οποία τη διοίκηση ανέλαβε ο συνταγματάρχης πεζικού **Παπανικολάου Δημήτριος.** Τέλος ως επιτελάρχη Στρατιάς τοποθέτησε τον υποστράτηγο **Βαλέττα Γεώργιο,** διοικητή της ΙΙ Μεραρχίας, της οποίας τη διοίκηση ανέλαβε ο συνταγματάρχης πεζικού **Γονατάς Στυλιανός**. Στη θέση του υπαρχηγού του επιτελείου και διευθυντού του ΙΙΙ Γραφείου της Στρατιάς (Γραφείου επιχειρήσεων), τοποθέτησε τον συνταγματάρχη πεζικού **Πάσσαρη Μιχαήλ** αντί του συνταγματάρχου μηχανικού **Σαρρηγιάννη Πτολεμαίου**, διατεθέντος στο εσωτερικό.

Εν συνεχεία ο νέος διοικητής της Στρατιάς διέταξε το επιτελείο του όπως μελετήσει τα της συμπτύξεως του μετώπου, επί των καθοριζομένων κατωτέρω δύο γραμμών και τον τρόπο της εκτελέσεως των απαιτουμένων προς τούτο μεταφορών, χωρίς να έχει εισέτι αποφασίσει σε ποια από τις δύο αυτές γραμμές θα κατέληγε, τελικά.

Η μελέτη της χαράξεως των δύο γραμμών ανετέθη σε δύο επιτροπές, των οποίων η πρώτη θα εργαζόταν επί τη βάσει του σχεδίου ευρείας αναπτύξεως του μετώπου επί της γραμμής Κίου – Ολύμπου – γραμμής λιμνών Μανίας και Αρτυνίας – Αδραμυττίου, η δε δεύτερη θα μελετούσε γραμμή περιβάλλουσα την περιοχή την επιδικασθείσα στην Ελλάδα διά της συνθήκης των Σεβρών.

Το Γραφείο Μεταφορών (IV Στρατιάς) υπέβαλε υπόμνημα στο οποίο αναφερόταν ότι προς μεταφορά των υλικών στις νέες γραμμές θα απαιτούνταν 18 ημέρες για το Νότιο Συγκρότημα και 12 ημέρες για το Βόρειο τοιούτο, ενώ συγχρόνως το ΙΙΙ Γραφείο θα μελετούσε κατά ποιο τρόπο θα εκτελείτο η σύμπτυξη.

52. Ο αντιστράτηγος **Κοντούλης Αλεξ.** Διοικητής Α΄ Σώματος Στρατού και επί πλέον του όλου Νοτίου Συγκροτήματος παρέμεινε εν Σμύρνη, λόγω ασθενείας, από το Νοέμβριο 1921, αντικαθιστάμενος από τον υποστράτηγο **Τρικούπη Νικόλαο.**
Ο αντιστράτηγος **Πολυμενάκος Γ.,** διοικητής του Γ΄ Σώματος Στρατού και επί πλέον του Βορείου Συγκροτήματος, εζήτησε να διατεθεί στο εσωτερικό. Σ' αυτόν, για λόγους οικογενειακούς, εδόθη 15ήμερος άδεια.

α) Επιθεώρηση του Μετώπου υπό του αρχιστρατήγου

Ι.- Διάρθρωση της Στρατιάς

Την 23 Μαΐου / 5 Ιουνίου 1922, ημέρα καθ' ην ο αντιστράτηγος **Γ. Χατζανέστης** ανέλαβε τη διοίκηση της Στρατιάς Μ. Ασίας αύτη ήταν κατανεμημένη σε δύο συγκροτήματα μεραρχιών (το Βόρειο και το Νότιο), μια Ομάδα Μεραρχιών, μια Ανωτέρα Γενική Στρατιωτική Διοίκηση και μια Μεραρχία Ιππικού:

- Το Βόρειο Συγκρότημα, με έδρα το Εσκή Σεχήρ (Δορύλαιο) αποτελείτο από το Γ΄ σώμα Στρατού εκ 4ων μεραρχιών (III, X, XI και Ανεξάρτητο), 2 στρατιωτικές Διοικήσεις (Προύσας και Δορυλαίου), οι οποίες διέθεταν 3 συντάγματα πεζικού, το τάγμα ασφαλείας και τμήματα χωροφυλακής. Το ανάπτυγμα του Βορείου Συγκροτήματος ανερχόταν σε 260 περίπου χιλιόμετρα, εκτεινόμενο από του κόλπου της Κίου μέχρι Μπελ Εϋρέν (Α. Σεϊντί Γαζή). Η αποστολή του Συγκροτήματος συνίστατο στην εξασφάλιση του οδικού κόμβου Εσκή Σεχήρ και της περιοχής Προύσας, ως και η ενίσχυση του Νοτίου Συγκροτήματος, προς την κατεύθυνση Μπορντό. Το Συγκρότημα είχε εν πρώτη γραμμή και τις 4 μεραρχίες του ως και 2 τάγματα της Σ. Δ. Προύσας. Συνολικά από τα 46 τάγματα του συγκροτήματος τα 19,5 είχαν διατεθεί στην πρώτη γραμμή, τα 8 ως εφεδρείες Υποτομέων, τα 14,5 ως εφεδρείες Τομέων και τα 4 στη διάθεση του Συγκροτήματος (εκ των 4ων τελευταίων το ένα ήταν το Γ΄ Τάγμα Εμπέδου).

- Το Νότιο συγκρότημα Μεραρχιών, με έδρα το Αφιόν Καραχισάρ αποτελείτο από τα Α΄ και Β΄ Σώματα Στρατού και από δύο στρατιωτικές διοικήσεις (Κιουτάχειας και Ουσάκ). Περιελάμβανε 6 μεραρχίες (I, II, και IV του Α΄ Σώματος Στρατού και V, XII και XIII του Β΄ Σώματος Στρατού) και 5 Ανεξάρτητα συντάγματα πεζικού. Το ανάπτυγμα του Νοτίου Συγκροτήματος ανερχόταν σε 350 περίπου χιλιόμετρα, από το Μπελ Εΰν, μέχρι του Φεσλίκ ποταμού. Η αποστολή του Συγκροτήματος συνίστατο: στην εξασφάλιση του κόμβου των συγκοινωνιών Αφιόν Καραχισάρ, από Ακ Ιν (όχι)[53] μέχρι Ορτάντζας (ναι). Το Συγκρότημα διέθετε στο Βόρειο σκέλος το Μετώπου τις XIII, V και XII Μεραρχίες με μέτωπο προς Ανατολάς και στο Νότιο σκέλος του Μετώπου, από του Ακάρ ποταμού και δυτικά, με Μέτωπο προς Νότο 3 ενισχυμένες μεραρχίες (IV, I και II) ανήκουσες οργανικά στο Α΄ Σώμα Στρατού, με το στρατηγείο του στο Αφιόν Καραχισάρ. Συνολικά από το Ρουκλού νταγ μέχρι του Ακάρ ποταμού, ήτοι επί του Βορείου σκέλους της εξεχούσης Αφιόν διετίθεντο 27 τάγματα, εκ των οποίων τα 11,5 εν πρώτη γραμμή, 5,5 ως εφεδρείες υποτομέων και 6 στη διάθεση του Β΄ Σώματος Στρατού. Επί του Νοτίου σκέλους της εξεχούσης Αφιον, ήτοι από του Ακάρ ποταμού, μέχρι Τουκλού Ταπέ (ναι) διετίθεντο 21 τάγματα εξ ων 10 εν πρώτη γραμμή, 5 εφεδρείες υποτομέων και 6 ως εφεδρείες τομέων. Από του Γενιτζέ μέχρι του Φεσλίκ ποταμού, διετίθεντο 14 τάγματα, μη συμπεριλαμβανομένου του 56ου Συντάγματος Πεζικού, εκ των οποίων 10 εν προκαλύψει, 4 εφεδρείες τομέων. Η ζώνη Ουσάκ δεν διέθετε καμιά εφεδρεία.

- Η Ομάς Μεραρχιών **Πλατή,** ούσα εφεδρεία της Στρατιάς με το στρατηγείο της στο Εϋρέν, περιελάμβανε τις VII και IX Μεραρχίες εκ 18 ταγμάτων πεζικού εξ ων δύο τάγματα και 4 ημιλαρχίες κάλυπταν το εκ 32 χιλιομέτρων διάκενο του Σαριτζέ νταγ, το μεταξύ των δύο Συγκροτημάτων.

- Η Ανωτέρα Στρατιωτική Διοίκηση, με το Στρατηγείο της στη Σμύρνη, περιελάμβανε τη Γενική Στρατιωτική Διοίκηση Νοτίου περιοχής (εκ των Σ. Δ. Πανόρμου, Μαγνησίας, Σιμάβ, Φιλαδέλφειας και

53. Δηλ. το ίδιο το Ακ Ιν δεν συμπεριλαμβανόταν στην ευθύνη του Συγκροτήματος (Σ.τ.Ε.).

Οδεμησίου), στην οποία υπάγονταν επί πλέον 1 Ανεξάρτητο Σύνταγμα Χωροφυλακής και 1 Σύνταγμα Ασφαλείας Σιδηροδρόμων.

- Η Μεραρχία Ιππικού, με το Στρατηγείο της στο Ουσάκ, είχε διαθέσει την πεζοπόρο επιλαρχία στη ΙΙ Μεραρχία, τα δε συντάγματά της στάθμευαν στο Ουσάκ, Κίρκα και Γκιουμπέκ.

Εν συνόλω η παρούσα δύναμη της Στρατιάς ανερχόταν σε 6.564 αξιωματικούς και 218.432 οπλίτες, εκ των οποίων βρισκόταν στη Ζώνη Πρόσω 101.790 πεζοί, 1.819 ιππείς και 418 πυροβόλα. Εκ τούτων 32.489 οπλίτες και 144 πυροβόλα στο Βόρειο Συγκρότημα, 20. 380 οπλίτες και 58 πυροβόλα στην Ομάδα Μεραρχιών **Πλατή,** 44.426 οπλίτες, 1.104 ιππείς και 210 πυροβόλα στη Στρατιωτική Διοίκηση Οδεμησίου. Με τις ανωτέρω δυνάμεις τηρείτο Μέτωπο αναπτύγματος 700 περίπου χιλιομέτρων.

Η Στρατιά Θράκης την ίδια εποχή αποτελείτο από 2 μεραρχίες (Αδριανουπόλεως και VI) και από διαφόρους μη μεραρχιακούς σχηματισμούς, συνολικής παρούσης δυνάμεως 912 αξιωματικών και 24.883 οπλιτών.

ΙΙ.- Επιθεώρηση του Μετώπου

Την 26 Μαΐου / 8 Ιουνίου 1922, ο νέος διοικητής της Στρατιάς αντιστράτηγος **Χατζανέστης** αναχώρησε προς επιθεώρηση του Μετώπου, η οποία έληξε μετά 15ήμερο. Κατ' αυτήν επιθεώρησε τις εις Ουσάκ δυνάμεις (Μεραρχίας Ιππικού και ΙΙ Μεραρχίας), την εις Μπαλ Μαχμούτ Ι Μεραρχία, τις εις Αφιόν Καραχισάρ Ι, V, XII και XIII Μεραρχίες του Νοτίου Συγκροτήματος, τις VII και IX Μεραρχίες της Ομάδας **Πλατή**, τις Ανεξάρτητο, Χ, ΙΙΙ και XI Μεραρχίες του Βορείου Συγκροτήματος. Ούτω διέδραμε ολόκληρο το από Προύσας Μέτωπο, επεσκέφθη και συνεργάστηκε με όλα τα επιτελεία των Σωμάτων Στρατού και Μεραρχιών, επιθεώρησε τις μονάδες, τα έργα και τις οχυρώσεις και ήλθε σε επαφή με αξιωματικούς και οπλίτες.

Κατά τη επιθεώρηση αυτή διήνυσε ο αρχιστράτηγος περί τα 1.600 χιλιόμετρα και 200 ναυτικά μίλια, επιστρέψας μέσω Μουδανιών στη Σμύρνη την 9/22 Ιουνίου. Ο αρχιστράτηγος επέστρεψε από την επιθεώρηση με βαρύ φορτίο ποικίλων εντυπώσεων και παρατηρήσεων, Κατά την επιθεώρηση επικράτησε άμιλλα μεταξύ των διοικητών προς την παρουσίαση σ' αυτόν, μάλλον καλοντυμένο και ακμαίο τμήμα και επέδειξαν σ' αυτόν τους τομείς, στους οποίους είχε επί μάλλον προωθηθεί η εργασία οχυρώσεως και επιζήτησαν ποιος να υπερβάλει επί μάλλον τις διαβεβαιώσεις περί του ακλόνητου του Μετώπου και της ελλείψεως επιθετικής ικανότητος παρά του αντιπάλου.

Φυσικό ήταν, κατόπιν των ανωτέρω, να σχηματίσει ο αρχιστράτηγος εσφαλμένες εντυπώσεις και ιδία σε ό,τι αφορούσαν την εμφάνιση και το παράστημα των ανδρών. Ούτω οι σχετικές εντυπώσεις του υπήρξαν λίαν ικανοποιητικές. Επειδή δεν ήταν δυνατό να διαγνώσει ο αρχιστράτηγος, κατά την επιθεώρησή του, όσον λεπτομερής και αν ήταν αυτή, το ηθικό των ανδρών και την μαχητικότητα των μονάδων, διέταξε όπως οι διοικητές των τμημάτων στρατού και των μεραρχιών να αναφέρουν υπευθύνως, τηλεγραφικώς και εγγράφως τη γνώμη τους.

Τα συμπεράσματα του αρχιστρατήγου από τις υποβληθείσες σχετικές αναφορές των μεγάλων μονάδων ήταν ότι:

Το στράτευμα, εν γένει ήτο οπωσδήποτε κουρασμένο, ότι υπήρχε επιθυμία μεγάλη των ανδρών επανόδου εις τα εστίας των, ότι η Μικρασιατική ιδεολογία δεν υπήρχε, ότι το επιθετικό πνεύμα έχει εκπέσει,

αλλ' ότι, πάντως θα κρατούσαν τις θέσεις τους[54]*, αν προσβάλλονταν. Ταυτοχρόνως, εξ αντιθέτου εδίδοντο στον υποφαινόμενο πληροφορίες περί του ηθικού του στρατού του τουρκικού, ο οποίος παριστανόταν ως ελεεινός και αξιοδάκρυτος, ως μη δυνάμενος, ουδέ σκεπτόμενος καν να κινηθεί. Τόσον, ώστε υπάρχουν αξιωματικοί, οι οποίοι να λέγουν και να θέλουν να βεβαιώσουν τον υποφαινόμενο (τον αρχιστράτηγο) ότι και αν θέλαμε να προχωρήσουμε θα μας έλεγαν: «Άντε στο καλό παιδιά. Εμείς θα σας παρακολουθούμε». Αυτή ήτο η ιδέα των σωματαρχών των πλείστων.*

Ο **Βασίλειος Βλάχος** ως υπολοχαγός πεζικού, το 1929.

Εννοείται ότι κατόπιν τοιούτων εντυπώσεων και εκ της μεγάλης υπεροχής του στρατού ημών και υπό έποψη υλικού, πυροβολικού κ.λπ. βεβαίως μου γεννήθηκε η πεποίθηση –να εξηγήσω τη μεγάλη αισιοδοξία– ότι αν ο στρατός ο τουρκικός επιχειρήσει να επιτεθεί, θα ηττάτο.

Από την επιθεώρηση ο αρχιστράτηγος απεκόμισε την εντύπωση ότι παρά τη συντελεσθείσα αμυντική οργάνωση, η επιμονή κατοχής γραμμής τόσου μεγάλου αναπτύγματος, διά τόσον ασθενών δυνάμεων, ήταν ταυτόχρονα εγκληματική. Ιδιαιτέρως επέσυρε την προσοχή, το ότι το Αφιόν Καραχισάρ, κόμβος συγκοινωνιών και βάση ανεφοδιασμού μεγίστης σημασίας, απείχε των τουρκικών θέσεων μόλις 7 χιλιόμετρα, εξέχον δε, δίκην σφήνας, αποτελούσε το ασθενέστερο σημείο του Μετώπου, εκτεθειμένο σε ενδεχόμενη τουρκική επιθετική ενέργεια.

Κατά την ανωτέρω διαπίστωση, όμως, ο διοικητής της Στρατιάς έκρινε ότι θα μπορούσε, επικινδύνως, να διαθέσει δυνάμεις από τη Μ. Ασία, προς ενίσχυση του εν Θράκη Δ΄ Σώματος Στρατού. Την αντίληψή του αυτή στήριζε στην ισχυρή αμυντική οργάνωση του μετώπου και στη διαβεβαίωση των διοικητών των μεγάλων μονάδων, ότι το στράτευμα, σε περίπτωση τουρκικής επιθέσεως θα κρατούσε σθεναρά τις θέσεις του και ότι οι Τούρκοι έχοντες ηθικό λίαν καταπεπτωκός (;) δεν μπορούσαν να αναλάβουν οιανδήποτε σοβαρή επιχείρηση.

Κατά την απολογία του αρχιστρατήγου **Γ. Χατζηανέστη** κατά την ενώπιον του εκτάκτου στρατοδικείου δίκην των 6, αντλούμε μερικά σχετικά περί των εντυπώσεών του από την επιθεώρηση του Μετώπου:

Ο οπλισμός και τα λοιπά υλικά του στρατού ήσαν ανομοιόμορφα, ο ιματισμός, η υπόδηση και τα είδη στρατοπεδείας ήσαν σε κακή κατάσταση. Οι όροι της ζωής ήσαν ποικίλοι, αλλά συγχρόνως αφόρητοι, των ανδρών υποχρεωμένων πολλαχού να ζουν σε τρώγλες και των αξιωματικών, μέχρι και των ανωτάτων σε πενιχρές καλύβες.

Γενικώς παρετηρείτο ασυμφωνία βαθμού προς την κατεχόμενη θέση και ανεπάρκεια ποιοτική κατωτέρων βαθμοφόρων. Τα παράπονα των αξιωματικών περιστρέφονταν, κυρίως, εις αδικίας σχετικά προς την χορήγηση αδειών, τα δε των οπλιτών εις την ανεπαρκή και κακή διατροφή, τη μακρά καθυστέρηση της μισθοδοσίας, την μη παροχή καπνού, την απαγόρευση των αδειών και συχνάκις την μη ακριβοδίκαια απονομή των διαφόρων μεταλλίων.

.... Καθυστερούνταν στους άνδρες μισθοί τριών έως έξι και επτά μηνών και ότι των αξιωματικών, οι μεν έγγαμοι είχαν να λαμβάνουν μισθούς 3 μηνών, οι δε άγαμοι 6 μηνών. Εντούτοις, τοιαύτη καθυστέρηση δεν παρατηρήθηκε δια τους εν Σμύρνη διαμένοντας. Επίσης έμαθαν ότι πολλά τμήματα αρνούνταν να παραλάβουν το συσσίτιό των απορρίπτοντα αυτό.

54. Διατηρώ εισέτι ζωηρή την εντύπωση ότι οι στρατιώτες μας εν Μ. Ασία διεκήρυσσαν την περίοδο εκείνη, ότι δεν εννοούσαν να προελάσουν σε εχθρικό έδαφος, αλλά και δεν εννοούσαν να παραχωρήσουν σπιθαμή εδάφους στους Τούρκους, αν θα επετίθεντο.

.... Υπήρχαν εισέτι εις το Μικρασιατικό στράτευμα συντάγματα και μεραρχίες, ολίγες, ευτυχώς, δηλητηριασμένες υπό του επαναστατικού πνεύματος.

.... Σε σχέση με το φρόνημα των στελεχών και των ανδρών και της ολέθριας επιδράσεως επί της πειθαρχίας και σύμπνοιας του στρατεύματος, δεν θεωρώ άσκοπο να σημειώσω ότι ο προσωρινός διοικητής του Γ΄ Σώματος Στρατού έλαβε ρητή διαταγή, παρά του διοικητού του Σώματος τούτου, αντιστράτηγου **Πολυμενάκου**, *εις το τέλος του 1921, να γνωστοποιήσει εις τους διοικητές των μεραρχιών και των σωμάτων την προσεχή έλευση παρά τη Στρατιά των αμυνητών της Κωνσταντινουπόλεως, που αποφασίστηκε υπό του συμβουλίου των αντιστράτηγων. Η είδηση αυτή, ως είναι επόμενο επέφερε πανταχού σάλο.*

Εξαγόταν εκ των υποβληθεισών μοι πάντων των Σωματαρχών, σχετικώς με το φρόνημα του στρατού εγγράφων εκθέσεων ότι οι άνδρες, χωρίς να κατέχονται πλέον υπό Μικρασιατικής ιδεολογίας, στερημένοι δε και παντός επιθετικού πνεύματος, θα κρατούσαν οπωσδήποτε τις θέσεις των, εάν ο εχθρός προσέβαλε, όπερ, όπως εκ των υστέρων διεψεύσθη, ατυχώς και κατά τρόπο τραγικότατο.

Η γενική χάραξη του Μετώπου, ιδία περί το Αφιόν Καραχισάρ εφείλκυσε ιδιαίτερα την προσοχή του.

Το σημείο τούτο, αποτελούν κυριολεκτικώς τον ακρογωνιαίο λίθο του σιδηροδρομικού δικτύου, εφ ου βασίστηκε και η του άλλου Μετώπου χάραξη, απέχει εν τισι 6 – 7 χιλιόμετρα μόνο από της μετωπικής γραμμής και δίκην σφήνας εξέχον, αποτελεί το ασθενέστερο σημείο της όλης παρατάξεως και καθιστά ούτω αληθώς εγκληματική την τοιαύτη αυτού περίσφιξη. Την δε έκπληξή μου ταύτη δεν απέκρυψα, αλλά και εξήρα προς τον διοικητή του Α΄ Σώματος Στρατού **Τρικούπη** *ευθύς όταν άρχισα της επιθεωρήσεως του τομέα τούτου, βρήκα δε αυτόν όλως σύμφωνο, εφ' όσον του ανέπτυξα περί του άκρως παρακινδυνευμένου της εκεί χαράξεως, την ουδεμία αιτιολογία, ουδέν επιχείρημα δύνανται να δικαιολογήσουν.*

Και τελευτών ο αρχιστράτηγος **Χατζανέστης** συμπεραίνει τα εξής:

Ούτω, παρά πάσα την συντελεσθείσα, ως προείπα, αμυντική οργάνωση, η επιμονή κατοχής τοιούτου απέραντου μετώπου διά τοιούτων γλίσχρων δυνάμεων, παρέμεινε αυτόχρημα εγκληματική και ηδύνατο μεν να δικαιολογηθεί, εφόσον ο εχθρός εξακολουθούσε υπνώτων και παρουσιαζόταν υπό εκείνων οίτινες είχαν συγκρουσθεί μετ' αυτού, ως έχων το ηθικό εντελώς καταπεπτωκός και ως πάνυ ανίσχυρος, όπως τολμήσει σοβαρά τινά επίθεση. Διότι εν εναντία περιπτώσει, απρόοπτος δυνατή συγκέντρωση αυτού εις τι σημείο του Μετώπου θα ηδύνατο δι' ισχυρής επιθέσεως να επιφέρει τη διάσπαση αυτού, χωρίς ημείς να δυνηθούμε, εν ευθέτω χρόνω να συγκεντρώσομε εις το σημείο εκείνο όλες ημών τις δυνάμεις, ένεκα των τεραστίων αποστάσεων και της ανάγκης να διαθέσομε τοιαύτες εφ' όλου του Μετώπου, αφ' ης καταλήξαμε εις την απόφαση αγώνος καθαρώς αμυντικού, προς ον έτειναν όλες οι προσπάθειες και οι μελέτες της Στρατιάς, κατά την τελευταία προ του διορισμού μου, περιόδου.

Το τεράστιο τούτο Μέτωπο είχε ανάγκη πολλαπλασίου αριθμού ανδρών και πυροβόλων από ό,τι ημείς διαθέτομε, η δε παράταση του χρόνου της τοιαύτης επί τούτω διαμονής ην ενασμενιζόμεθα να θεωρούμε ενισχυτική διά τον εχθρό, ήτο κυρίως και πρωτίστως δι' ημάς θανάσιμος, γνωστού ήδη, ως και πρότερον ανέφερα, ότι η οικονομική ημών κατάσταση, παρόλα τα ληφθέντα μέτρα, ταχυδακτυλουργικά και άλλα, δεν θα αντείχε πέραν του Σεπτεμβρίου και εάν ακόμη δεν προβαίναμε εις προμήθεια του απαραίτητου ημίν πολεμικού υλικού.

Όσον αφορά το ιππικό, τούτο ήταν κατά πολύ κατώτερο, αριθμητικώς, του τουρκικού ιππικού, αλλά υστέρει αυτού και ποιοτικώς, λόγω της ακαταλληλότητας των χρησιμοποιούμενων ίππων.

Η α ε ρ ο π ο ρ ί α ήταν ποσοτικά και ποιοτικά ανεπαρκής, παρά τη φιλότιμη προσπάθεια του προσωπικού της.

β) Νέα διάρθρωση της Στρατιάς

Το πρώτο 10ήμερο του μηνός Ιουνίου, καθ' ον χρόνο ο αρχιστράτηγος βρισκόταν στο Μέτωπο για επιθεώρηση, έφθασε στη Σμύρνη από τη Θράκη ο συνταγματάρχης πεζικού **Πάσσαρης Μιχαήλ**, όστις ανέλαβε τα καθήκοντα του υπαρχηγού του Επιτελείου της Στρατιάς. Ούτος, επί τη βάσει των υπαρχόντων εν τη Στρατιά στοιχείων θεώρησε εσφαλμένες τις αντιλήψεις της προκατόχου διοικήσεως της Στρατιάς προς τις δυνατότητες ενέργειας του εχθρού και την αμυντική διάταξη της Στρατιάς. Συνέταξε, όθεν και υπέβαλε, περί τα μέσα Ιουνίου 1922, Υπόμνημα, στο οποίο, αφού εξέθεσε λεπτομερώς τις σκέψεις του επί των διατιθέμενων από αμφοτέρους τους αντιπάλους δυνάμεων και της διατάξεως αυτών, κατέληγε στα κάτωθι συμπεράσματα:

- Ο τομέας Αφιον Καραχισάρ αποτελεί τη μόνη περιοχή, στην οποία βρίσκεται σιδηροδρομική γραμμή, που ενώνει τα μετόπισθεν των Τούρκων με το κατεχόμενο απ' αυτούς Μέτωπο, διά της οποίας μπορεί να εφοδιασθεί με όλα τα εφόδια και να μεταφέρει από τα λιμάνια της Κιλικίας εφόδια και υλικά. Συνεπώς η περιοχή αυτή είναι η σημαντικότερη και η αχίλλειος πτέρνα της ελληνικής διατάξεως.

- Το Αφιόν Καραχισάρ αποτελεί τον κρίκο του Βορείου και Νοτίου Συγκροτήματος. Διά του Αφιόν Καραχισάρ εξασφαλίζεται ανεφοδιασμός σιδηροδρομικώς του Εσκή Σεχήρ. Εάν καταληφθεί το Αφιόν Καραχισάρ από τους Τούρκους, το Εσκή Σεχήρ θα απομονωθεί και θα δυνηθούν ούτοι να ελιχθούν διά εσωτερικών γραμμών διχάζοντες οριστικά τις ελληνικές δυνάμεις. Η εγγύτητα του Αφιόν Καραχισάρ προς τη γραμμή αμύνης, δεδομένου ότι τούτο είναι κέντρο εφοδιασμού και κόμβος συγκοινωνιών, το αφήνει εκτεθειμένο στη βολή πυροβολικού του αντιπάλου. Ο τομέας ούτος είναι ο μόνος τομέας, στον οποίο δεν υπάρχει αριθμητική υπεροχή της Ελληνικής Στρατιάς, ει μη μικρή μόνον υπεροχή πυροβολικού. Συνεπώς έδει να ενισχυθεί με δυνάμεις από τον τομέα του Ουσάκ – Τσιβρίλ. Η γενική εφεδρεία της Στρατιάς, κατέληγε, δέον να ενισχυθεί επίσης και η εφεδρική του τομέα Αφιόν Καραχισάρ διά της μετακινήσεως της ΙΙ Μεραρχίας εις Μπαλ Μαχμούτ.

Επί τη βάσει των ανωτέρω σκέψεων του υπαρχηγού της Στρατιάς συνταγματάρχου **Πάσσαρη,** το ΙΙΙ Γραφείο της Στρατιάς κατάρτισε τις προτάσεις.

Ο αρχιστράτηγος, επανελθών από την επιθεώρηση του Μετώπου και λαβών γνώση του υπομνήματος του συνταγματάρχου **Πάσσαρη**, δεν απεδέχθη τα προτεινόμενα, έχων τη γνώμη ότι η υπάρχουσα διάταξη του στρατού έδει να παραμείνει ως είχε. Σκόπευε άλλωστε να δώσει ριψοκίνδυνη λύση στο Μικρασιατικό ζήτημα, καθότι, παρά τις διαβεβαιώσεις των διοικητών των μεγάλων μονάδων, περί του ακλόνητου του Μετώπου και παρά την υπάρχουσα αντίδραση κατά πάσης ιδέας συμπτύξεως, ούτος απέβλεπε στη ριζική άρση των κινδύνων διά της συμπτύξεως της Στρατιάς επί νέας γραμμής. Συνεπώς δεν απεδέχθη, ως πρώτο προληπτικό μέτρο τις προτεινόμενες μετακινήσεις, παρασυρθείς αφενός από την έμμονη ιδέα της καταλήψεως της Κωνσταντινουπόλεως και αφετέρου από τις εκθέσεις των διοικητών των Σωμάτων Στρατού, οι οποίοι θεωρούσαν ως ασφαλή την απόκρουση κάθε τουρκικής επιθέσεως.

Η νέα διοίκηση της Στρατιάς, δέχτηκε και διατήρησε τις οδηγίες και τη διάταξη της προκατόχου αυτής διοικήσεως, η οποία διάταξη, κατά τις αντιλήψεις του συνόλου των διοικήσεων και των επιτελείων τούτων, εθεωρείτο η καλύτερη.

Αφού τακτοποίησε το ζήτημα των ανωτέρων διοικήσεων ο αρχιστράτηγος **Χατζανέστης**, προ της ενάρξεως της επιθεωρήσεως, έλαβε μέτρα αποσυμφορήσεως των εις διάφορες βοηθητικές υπηρεσίες,

εν Σμύρνη, πλεοναζόντων ανδρών, ενισχύσεως των δυνάμεων του ιππικού και αποστολής στο Μέτωπο των πλεοναζόντων εν Σμύρνη αξιωματικών.

Έτερο ζήτημα, το οποίο απασχόλησε τον αρχιστράτηγο ήταν ο μεγάλος αριθμός ανυπότακτων, ανερχομένων εις 18.000 και των λιποτακτών εις 14.000 περίπου, εκ των οποίων οι πλείστοι εκ Μ. Ασίας[55]. Εκ των επ' αδεία ευρισκομένων οπλιτών, δεν είχαν επανέλθει περί τους 7.000 εκ δε των αξιωματικών, περί τους 250. Κατόπιν πλείστων καταγγελιών, άκρως επιβαρυντικών για την οικονομική διαχείριση της Στρατιάς ο αρχιστράτηγος διέταξε ένορκες προανακρίσεις, προς εξακρίβωση των καταγγελλομένων[56].

Την 12/25 Ιουνίου 1922 ο αρχιστράτηγος **Χατζανέστης Γ.** κατήργησε τα συγκροτήματα (Βόρειο και Νότιο) καθώς και την υπό τον υποστράτηγο **Πλατή Ανδρέα** τελούσα Ομάδα Μεραρχιών (VII και IX Μεραρχίες). Τις ανωτέρω δυνάμεις συγκρότησε σε 3 Σώματα Στρατού, τα Α΄, Β΄, και Γ΄. Εκ τούτων:

- Το Α΄ Σώμα Στρατού αποτελέστηκε εκ των I, IV, V, και XII Μεραρχιών, των μη μεραρχιακών στοιχείων του Α΄ Σώματος Στρατού ως και εκ των διατεθέντων εις αυτόν κάτωθι στοιχείων της Στρατιάς 49ου Συντάγματος Πεζικού, συντάγματος βαρέος πυροβολικού (πλην τη 4ης και 7ης πυροβολαρχιών), Ανεξαρτήτου Ουλαμού Ορειβατικού Πυροβολικού των 6,5, III Μοίρας Οβιδοβόλων των 155, Β΄ Μοίρας Α ε ρ ο π λ ά ν ω ν, Ναυτικής Μοίρας Α ε ρ ο π λ ά ν ω ν.

- Το Β΄ Σώμα Στρατού αποτελέστηκε εκ των II, VII, IX και XIII Μεραρχιών, απάντων των στοιχείων του Β΄ Σώματος Στρατού (πλην της 1ης Μοίρας Β΄ Συντάγματος Π. Π., η οποία παρέμεινε στη διάθεση του Α΄ Σώματος Στρατού), ως και εκ των διατιθέμενων σ' αυτό των κάτωθι στοιχείων της Στρατιάς: 31 Συντάγματος Πεζικού, Διοικήσεως και 2 ταγμάτων του 54ου Συντάγματος Πεζικού, Ανεξαρτήτου Ορειβατικής Πυροβολαρχίας των 7,5, 7ης Πυροβολαρχίας III Μοίρας Οβιδοβόλων των 155, 7ης Πυροβολαρχίας Συντάγματος Βαρέος Πυροβολικού των 1290, 1ης Πυροβολαρχίας Έφιππης Μοίρας, Πεζοπόρου Επιλαρχίας, Δ΄ Μοίρας α ε ρ ο π λ ά ν ω ν, του παρά τη VII Μεραρχίας Ουλαμού Γ΄ Μοίρας Σκόντα.

- Το Γ΄ Σώμα Στρατού αποτελέστηκε εκ των III, X, XI και Ανεξαρτήτου Μεραρχιών, ως και απάντων των στοιχείων του Γ΄ Σώματος Στρατού. Στη διάθεση αυτού ετέθησαν όλες οι Μονάδες και οι Σχηματισμοί τις οποίες διέθετε, έως τότε, το Βόρειο Συγκρότημα (πλην του εις τη διάθεση της VII Μεραρχίας ευρισκομένου Ουλαμού της Γ΄ Μοίρας Σκόντα.

- Οι Στρατιωτικές Διοικήσεις Ουσάκ και Κιουτάχειας ετίθεντο υπό τις διαταγές του Β΄ Σώματος Στρατού, οι δε τοιαύτες της Προύσας και Δορυλαίου υπό το Γ΄ Σώμα Στρατού, τηρούσες τις διατεθείσες σ' αυτές δυνάμεις.

55. Ως εξιστορήθηκε στην παράγραφο «Εξέγερση της περιοχής Εμέντ» (σελ. 281), αιτία της εξεγέρσεως εκείνης ήταν η συμπλοκή, την 11/24 Απριλίου 1922, μεταξύ 15μελούς ενόπλου συμμορίας λιποτακτών Ελλήνων στρατιωτών και ενόπλου ομάδος Τούρκων κατοίκων του χωριού Σουλίων. Οι μη Μικρασιάτες Έλληνες λιποτάκτες στρατιώτες είχαν συγκροτήσει πολυμελείς ένοπλες συμμορίες και ελυμαίνοντο τας πόλεις και την ύπαιθρο, για να μπορέσουν να ζήσουν. Οι άλλοτε φιλότιμοι και φιλοπάτριδες ούτοι στρατιώτες, εξελίχθησαν σε εγκληματίες πάσης φύσεως (βιαστές, εκβιαστές, κλέπτες, χαρτοπαίκτες, διαρρήκτες, δολοφόνους, εκμεταλλευτές κ.λπ. κ.λπ.). Το τέλος των περισσοτέρων εξ αυτών ήταν οικτρότατο.

56. Είναι γνωστό σε όσους υπηρέτησαν σε μάχιμες μονάδες του Μικρασιατικού Μετώπου, ότι κατά το πρώτο εξάμηνο 1922, τα εις τας Μονάδας τρόφιμα, που κατέφθαναν, ήσαν χειρίστης ποιότητος και κατά κανόνα ακατάλληλα προς βρώση (όσπρια, ζυμαρικά, σκωληκόβρωτα κ. τ. τ.).

Αποστολές Σωμάτων Στρατού

Στα Σώματα Στρατού ανετέθησαν οι επόμενες αποστολές:

- Στο Γ΄ Σώμα Στρατού η εξασφάλιση του Μετώπου από τον κόλπο του Κίου, μέχρι του Σαριτζέ νταγ (όχι).
- Στο Α΄ Σώμα Στρατού η ενεργητική άμυνα του υπό των μεραρχιών του κατεχομένου Μετώπου, και
- Στο Β΄ Σώμα Στρατού, αφενός μεν διά της ΙΙ Μεραρχίας και των υπ' αυτήν υπαχθεισών δυνάμεων η ενεργητική άμυνα του Μετώπου ζώνης Ουσάκ, αφετέρου δε, διά των υπολοίπων δυνάμεών του (μεραρχιών του) η εκτέλεση των αποστολών της διαλυθείσης Ομάδος Μεραρχιών **Πλατή**, περί ενδεχομένης ενισχύσεως του Βορείου ή Νοτίου Μετώπου. Σε περίπτωση τουρκικής επιθέσεως κατά της περιοχής του τέως Νοτίου Συγκροτήματος, ο αρχαιότερος των διοικητών των Α΄ και Β΄ Σωμάτων Στρατού, θα αναλάμβανε τη διοίκηση αμφοτέρων τούτων, μέχρι επεμβάσεως της διοικήσεως της Στρατιάς.

Μεταβάς εις τα Αθήνας ο αρχηγός της Στρατιάς **Χατζανέστης** συνεργάστηκε με τον υπουργό των στρατιωτικών, στον οποίο ανέφερε τα ζητήματα της Στρατιάς, τα απαιτούντα άμεση και ταχεία αντιμετώπιση και ήλθε σε επαφή με τον πρωθυπουργό **Πρωτοπαπαδάκη** και τον υπουργό Οικονομικών. Στον υπουργό των Στρατιωτικών ανέφερε επί πλέον ότι ήταν δυνατή και άνευ κινδύνου εξασθενήσεως του Μικρασιατικού Μετώπου, η απόσπαση δυνάμεων, προς ενίσχυση της Στρατιάς της Θράκης. Ωσαύτως ζήτησε παρ' αυτού να επιλυθεί το ζήτημα της Ναυτικής Α ε ρ ο π ο ρ ί α ς, η οποία εξακολουθούσε να υπάγεται απ' ευθείας στο Υπουργείο Ναυτικών.

Την 23 Ιουνίου / 6 Ιουλίου ο αρχιστράτηγος επέστρεψε από τας Αθήνας στη Σμύρνη.

1 – 3 – 1978.

Κεφάλαιο 3ο

Η κατά της Κωνσταντινουπόλεως ματαιωθείσα επιχείρηση

1.- Ενίσχυση της Στρατιάς Θράκης

Μετά την απόρριψη από την Τουρκία της προτάσεως ανακωχής, κατά τις αρχές του 1922, η Ελληνική Κυβέρνηση έκρινε ότι μοναδική πλέον λύση του Μικρασιατικού ζητήματος απέμεινε η κατάληψη της Κωνσταντινουπόλεως με τις εν Θράκη Ελληνικές Δυνάμεις, προς εξαναγκασμό της Τουρκίας να δεχθεί ανακωχή και να εφαρμόσει τους όρους της συνθήκης των Σεβρών. Παρόμοια ενέργεια θα βοηθούσε τους συμμάχους να λάβουν ταχέως αποφάσεις για την επιβολή της ειρήνης στην Ανατολή.

Από στρατιωτικής απόψεως εκρίθη αναγκαία η συγκέντρωση, προ της Τσατάλτζας σοβαρών δυνάμεων, η παρουσία των οποίων θα αποτελούσε πηγή ανησυχίας για την ασφάλεια της Κωνσταντινουπόλεως, τόσον στους Τούρκους, όσον και στους συμμάχους. Μελετήθηκε όθεν η ενίσχυση της Στρατιάς της Θράκης, η οποία περιελάμβανε δύο μεραρχίες, με μια ακόμη μεραρχία. Η νέα αυτή μεραρχία θα συγκροτούνταν κατ' αρχάς από τμήματα, τα οποία θα λαμβάνονταν από το εσωτερικό της χώρας. Αλλά η ενίσχυση αυτή δεν ήταν επαρκής για τη σύγχρονη ασφάλεια των προς Βουλγαρία συνόρων και την κατάληψη της Κωνσταντινουπόλεως.

Ο αντιστράτηγος **Χατζανέστης,** στον οποίο ανετέθη, περί τα τέλη Απριλίου 1922 η διοίκηση της Στρατιάς Θράκης, ζήτησε την ενίσχυση της Στρατιάς Θράκης διά μεταφοράς από το Μικρασιατικό Μέτωπο επαρκών δυνάμεων, προς εκπλήρωση της διττής αποστολής της. Εις ταύτα ο πρωθυπουργός έμεινε σύμφωνος.

Την 8/21 Μαΐου 1922 ο αντιστράτηγος **Χατζανέστης** έφθασε στην Αδριανούπολη και ανέλαβε τη διοίκηση της Στρατιάς Θράκης. Κατόπιν επιθεωρήσεως ενημερώθηκε επί της καταστάσεως της Στρατιάς, η οποία κατ' όνομα μόνον υπήρχε. Οι δυνάμεις της μόλις ανέρχονταν σε 13.000 τυφέκια και μερικά πυροβόλα και παρουσίαζε μέγιστες ελλείψεις.

Κατά το δεύτερο 10ήμερο του Μαΐου ο αντιστράτηγος **Χατζανέστης** επανήλθε εις τα Αθήνας και ανέφερε ότι η Στρατιά Θράκης για να εκπληρώσει την αποστολή της κατοχής και αμύνης της Θράκης, έχει ανάγκη ενισχύσεως με δύο μεραρχίες, για ενέργεια δε κατά της Κωνσταντινουπόλεως και με τρίτη μεραρχία.

Κατόπιν πολλών συσκέψεων η Κυβέρνηση αποφάσισε την αντικατάσταση του αντιστράτηγου **Παπούλα** διά του αντιστράτηγου **Χατζανέστη** στη διοίκηση της Στρατιάς Μ. Ασίας, στην οποία βραδύτερον υπήχθη και η Στρατιά Θράκης, που μετονομάστηκε σε Δ΄ Σώμα Στρατού.

Το ζήτημα της Κωνσταντινουπόλεως παρέμενε εκκρεμές.

Εν τω μεταξύ προωθήθηκε, περί το τέλος Μαΐου, στη Θράκη το συγκροτηθέν εν Αθήναις 60ό Σύνταγμα Πεζικού (34 αξιωματικοί και 904 οπλίτες), το οποίο με το εν Θράκη Ανεξάρτητο Σύνταγμα (εκ 36 αξιωματικών και 2.150 οπλιτών) και το 59ο τοιούτο θα αποτελούσαν το πεζικό της νεοσυγκροτουμένης μεραρχίας.

Την 1/14 Ιουνίου 1922, το Υπουργείο Στρατιωτικών κοινοποίησε διαταγή, διά της οποίας η Στρατιά Θράκης μετονομαζόταν σε Δ΄ Σώμα Στρατού και τασσόταν, από τακτικής απόψεως, υπό τη Στρατιά Μ.

Ασίας. Κατά τη μέρα αυτή η παρούσα δύναμη της Στρατιάς Θράκης ανήρχετο σε 200 αξιωματικούς, 29.436 οπλίτες, 3.610 κτήνη και 44 πυροβόλα. Η Στρατιά, έχουσα έδρα την Αδριανούπολη περιλάμβανε: Δύο μεραρχίες, την VI με το στρατηγείο της στην Κομοτηνή (εκ των 59, 19 και 20 Συνταγμάτων Πεζικού) και την της Αδριανουπόλεως με το στρατηγείο στις Σαράντα Εκκλησίες (εκ των 13, 15 και 50 Συνταγμάτων Πεζικού). Συνολικά η Στρατιά Θράκης περιελάμβανε 27 τάγματα πεζικού, 1 έμπεδο πεζικού, 1 τάγμα μηχανικού, 1 ύλη και 11 πυροβολαρχίες.

2.- Απόφαση καταλήψεως της Κωνσταντινουπόλεως

Μετά την επιστροφή του από την επιθεώρηση του εν Μ. Ασία Μετώπου, ο στρατηγός **Χατζανέστης** αναχώρησε δι' Αθήνας το δεύτερο 10ήμερο του Ιουνίου 1922 και ανέφερε στον υπουργό των Στρατιωτικών ότι ημπορούσε να ενισχύσει το Δ΄ Σώμα Στρατού, χωρίς εξασθένηση του Μικρασιατικού Μετώπου. Στην επακολουθήσασα σύσκεψη των μελών της Κυβερνήσεως ο αρχιστράτηγος επανέλαβε τα εις τον υπουργό των στρατιωτικών αναφερθέντα.

Κατόπιν τούτου η Κυβέρνηση αποφάσισε την επιχείρηση προς Κωνσταντινούπολη και διέταξε τον αρχιστράτηγο να προβεί στην προπαρασκευή της. Ο αρχιστράτηγος δήλωσε ότι, κατά τους υπολογισμούς του, θα ήταν δυνατή η έναρξη της εκτελέσεως της επιχειρήσεως την 15/28 Ιουλίου 1922. Αναχώρησε δε την 23η Ιουνίου / 6η Ιουλίου, επιστρέφων στη Σμύρνη.

Διά της αποφασισθείσης επιχειρήσεως προς Κωνσταντινούπολη η Κυβέρνηση ήλπιζε ότι κρατούσα ως εχέγγυο την Κωνσταντινούπολη, θα εξανάγκαζε τους συμμάχους να προβούν στη λήψη τελεσφόρων μέτρων προς σύναψη ειρήνης με την Τουρκία. Αλλά και εάν οι σύμμαχοι δεν επέτρεπαν την κατάληψη της Κωνσταντινουπόλεως, η κατ' αυτήν απειλή θα τους εξανάγκαζε να πάρουν γρήγορα αποφάσεις. Ταυτοχρόνως, διά της ενισχύσεως της Στρατιάς Θράκης (Δ΄ Σώμα Στρατού), παρεχόταν πλήρης ασφάλεια από παντός βουλγαρικού κινδύνου. Η παράταση άλλωστε της εν Μ. Ασία καταστάσεως, καθίστατο πλέον αδύνατη διότι και οι οικονομικοί πόροι της χώρας εξαντλούνταν και το ηθικό του στρατού, λόγω της απραξίας, μειωνόταν.

Ο στρατηγός **Βλαχόπουλος Αριστοτέλης** (1866 – 1960).

Την 16/29 Ιουνίου ανέλαβε τη διοίκηση του Δ΄ Σώματος Στρατού ο υποστράτηγος **Βλαχόπουλος Αριστοτέλης,** όστις με διαταγή του, της 18 Ιουνίου / 1 Ιουλίου, καθόριζε, βάσει σχετικής διαταγής της Στρατιάς, ότι θα συγκροτούνταν εκ των υπ' αυτόν δυνάμεων και τρίτη μεραρχία, η οποία με άλλη τοιαύτη (την 4η, που θα συγκροτούνταν από μονάδες, οι οποίες θα αποστέλλονταν από τη Μ. Ασία, ήθελε χρησιμοποιηθεί εν καιρώ για το εγχείρημα κατά της Κωνσταντινουπόλεως.

Ούτως εκ των εν Θράκη μονάδων συγκροτήθηκα μεραρχία, η οποία ονομάστηκε Μεραρχία Β΄ με έδρα τις Σαράντα Εκκλησίες (εκ των 15 και 60 Συνταγμάτων Πεζικού) και η οποία άρχισε να υφίσταται από 28 Ιουνίου / 11 Ιουλίου. Περί το τέλος Ιουνίου άρχισαν να φθάνουν στη Θράκη, από τη Μ. Ασία, διαδοχικώς:

- Από το Γ΄ Σώμα Στρατού: τα 55 και 28 Συντάγματα Πεζικού, το Ι/39 τάγμα Ευζώνων και η ΙΙΙ Μοίρα Ορειβατικού Πυροβολικού.
- Από το Α΄ Σώμα Στρατού: το 56ο Σύνταγμα Πεζικού.
- Από το Β΄ Σώμα Στρατού του ΙΙΙ/40 Τάγμα Ευζώνων και η ΙΙ/1 Επιλαρχία.
- Επί πλέον τα 62 και 63 Συντάγματα Πεζικού, Ι Μοίρα Σκόντα των 150, που συγκροτήθηκε εν Σμύρνη και Ι Ανεξάρτητη Πυροβολαρχία των 6,5.

Η αποστολή των ανωτέρω δυνάμεων δεν εξασθένησε, ουσιαστικά, τη Στρατιά της Μ. Ασίας, καθόσον το μεν 63 Σύνταγμα, πριν ολοκληρώσει τη μετακίνησή του ανεκλήθη, προ της τουρκικής επιθέσεως, επανελθόν στον τομέα του Μαιάνδρου, το δε 62 Σύνταγμα ανεκλήθη, επίσης, παρέμεινε, όμως, στη Σμύρνη, μη μετασχόν των επιχειρήσεων. Το σύνολο όθεν των δυνάμεων, των οποίων στερήθηκε η Στρατιά κατά την τουρκική επίθεση του Αυγούστου 1922, ανήλθε συνολικά σε 11 τάγματα και 5 πυροβολαρχίες. Εκ τούτων τα ανήκοντα στο Α΄ και Β΄ Σώματα Στρατού, εναντίον των οποίων εστράφη, κυρίως, η τουρκική επίθεση, ήσαν 4 τάγματα και 3 πυροβολαρχίες, δύναμη επουσιώδης και άνευ ουσιαστικής σημασίας, για την έκβαση του όλου αγώνος.

Με τις ανωτέρω δυνάμεις το Δ΄ Σώμα Στρατού, προέβη την 4/17 Ιουλίου, στη συγκρότηση της Μεραρχίας Α΄, με έδρα την Τυρολόη (εκ των 55, 56 και 28 Συνταγμάτων Πεζικού).

Την 10/23 Ιουλίου οι προετοιμαζόμενες προς δράση μεραρχίες Α΄ και Αδριανουπόλεως, έλαβαν σχετική διαταγή επιχειρήσεων και προωθήθηκαν εγγύτερα της μεθορίου. Παράλληλα, προς συγκρότηση των μεραρχιών, του Δ΄ Σώματος Στρατού προέβη και στην ανασυγκρότηση των μη μεραρχιακών στοιχείων του.

Την 10/23 Ιουλίου, επειδή οι δι' επιχείρηση προπαρασκευαζόμενες μονάδες, είχαν σοβαρές ελλείψεις σε κτήνη και οχήματα, ενέκρινε η Στρατιά την επίταξη ή μίσθωση τοιούτων από επιτόπιους πόρους.

Την 11/24 Ιουλίου συγκροτήθηκε η Γενική Στρατιωτική Διοίκηση Θράκης, υπό την οποία υπήχθησαν τα 61 συντάγματα πεζικού, τα φρουραρχεία των πόλεων και σιδηροδρομικών σταθμών, τα νοσοκομεία κ.λπ. Αποστολή ταύτης ήταν η ασφάλεια της υπαίθρου χώρας, πλην της ζώνης των VI και Β΄ Μεραρχιών προκαλύψεως.

3.- Σχέδιο ενεργείας του Δ΄ Σώματος Στρατού

Βάσει σχεδίου του Δ΄ Σώματος Στρατού, την 16/29 Ιουνίου 1922, συγκεντρώθηκαν μέχρι της 10/23 Ιουλίου η μεν Μεραρχία Αλεξανδρουπόλεως στην περιοχή Βιζύης και Ανακτορίου (Σεράι), η δε Μεραρχία Α΄ στην περιοχή Τυρολόη – Σηλυβρία.

Το πρωί της 10/23 Ιουλίου, το Δ΄ Σώμα Στρατού πήρε την από 8/21 Διαταγή Επιχειρήσεων της Στρατιάς, η οποία καθόριζε την αποστολή του Σώματος συνισταμένη στην αιφνιδιαστική διάβαση της ελληνοτουρκικής μεθορίου, προς ταχεία κατάληψη της γραμμής: Λίμνη Δέρκων – Μπουγιούκ Τσεκμετζέ και εκείθεν προέλαση προς Κωνσταντινούπολη.

Το Σώμα Στρατού κοινοποίησε αυθημερόν στους διοικητές των Μεραρχιών Α΄ και Αδριανουπόλεως τα αφορώντα αυτούς τμήματα της διαταγής και προώθησε αμφότερες τις μεραρχίες εγγύτερα της οροθετικής γραμμής. Επί πλέον το Σώμα Στρατού, για την ενίσχυση των δύο ανωτέρω μεραρχιών, έθεσε στη διάθεση αυτών μονάδες πυροβολικού, τμήματα χωροφυλακής κ.λπ.

Την 4/17 Ιουλίου σε αίτηση του αρχιστρατήγου, όπως μεταβεί στη Ραιδεστό, προς εκτέλεση της επιχειρήσεως η Κυβέρνηση τον κάλεσε εις τας Αθήνας.

Τν 10/23 Ιουλίου ο αρχιστράτηγος **Χατζανέστης** έφθασε εν πάση μυστικότητι, στον λιμένα του Πειραιώς, τον του Κερατσινίου, ένθα είχε, στο εκεί ναυλοχούν θωρηκτό «Αβέρωφ» μακρά συνεργασία με τον πρωθυπουργό και τον υπουργό των Στρατιωτικών. Κατ' αυτήν ρυθμίστηκαν όλες οι λεπτομέρειες της επιχειρήσεως Κωνσταντινουπόλεως, ορισθείσης, ως ημέρα ενάρξεως αυτής της 16/29 Ιουλίου. Μετά ταύτα ο αρχιστράτηγος, με κλιμάκιο του Επιτελείου του απέπλευσε για Ραιδεστό, ίνα εκείθεν διευθύνει την επιχείρηση.

Την 13/26 Ιουλίου, το Δ΄ Σώμα Στρατού εξέδωσε την προπαρασκευαστική διαταγή του επιχειρήσεων.

Μετά τις υπάρχουσες πληροφορίες στην περιοχή Κωνσταντινουπόλεως υπήρχαν:

Ι.- Τουρκικές δυνάμεις

9.732 άνδρες, εκ των οποίων 3.720 οπλίτες, 1.950 χωροφύλακες, 3.012 αστυνομικοί, 250 ναύτες και 800 νεοστρατολογηθέντες.

ΙΙ.- Συμμαχικές δυνάμεις

16.654 άνδρες, 38 πυροβόλα και 26 άρματα μάχης. Εκ τούτων ήσαν: 9.704 Γάλλοι, 5.000 Άγγλοι και 1.950 Ιταλοί.

Εκ των ανωτέρω είχαν διατεθεί εις μεν την χερσόνησο της Καλλιπόλεως 830 Γάλλοι και 4 πυροβόλα, έναντι δε του Δ΄ Σώματος Στρατού 3.840 Γάλλοι, 10 πυροβόλα και 26 άρματα μάχης, 2.000 Άγγλοι με 24 πυροβόλα και 400 Ιταλοί.

Την 13/26 Ιουλίου εστάλη στον αρχιστράτηγο από την Κυβέρνηση, πρωτότυπο διακοινώσεως, ήτις υπογραφόμενη παρ' αυτού θα διαβιβαζόταν στην εις Κωνσταντινούπολη αρμοστεία, προς επίδοση στην Τουρκική Κυβέρνηση, καθ' ην ώρα ο Ελληνικός Στρατός θα περνούσε τα σύνορα.

Αιφνιδίως την 14/27 Ιουλίου, το Υπουργείο Στρατιωτικών διέταξε αφενός μεν την αναβολή της επιχειρήσεως και αφετέρου την μη επίδοση της ανακοινώσεως του αρχιστρατήγου στην Υψηλή Πύλη.

Την επομένη 15/28 Ιουλίου, το Υπουργείο των Στρατιωτικών διέταξε τον αρχιστράτηγο, ότι πολιτικοί λόγοι, υψίστης εθνικής σημασίας επιβάλλουν να μη μετακινηθούν τα στρατεύματα από τους χώρους σταθμεύσεώς τους προς τη βάση εξορμήσεως.

4.- Συμμαχική επέμβαση

Την 14/27 Ιουλίου ο Έλληνας υπουργός των εξωτερικών απεύθυνε προς τους συναδέλφους του της Μεγάλης Βρετανίας, Γαλλίας και Ιταλίας διακοίνωση, στην οποία αναφερόταν ότι:

Η Ελλάς βρισκόταν εις την ανάγκη να αποβλέψει εις προσφορότερο προς τερματισμό της ενόπλου ρήξεως. Πιστή, εντούτοις στο πρόγραμμά της η Ελλάς θα είναι πάντοτε έτοιμη να εξετάσει από κοινού μετά των συμμάχων πάσα πρόταση ειρήνης και την ισχύ των κοινών αποφάσεων των νικητών κρατών

Εν τω μεταξύ, οι εις Κωνσταντινούπολη Αρμοστές των συμμάχων πληροφορηθέντες τις ελληνικές στρατιωτικές συγκεντρώσεις εν Θράκη, έσπευσαν να αναφέρουν τούτο εις τας Κυβερνήσεις των, ζητούντες οδηγίες.

Οι συμμαχείς δυνάμεις αντιλαμβανόμενες τις ελληνικές προθέσεις προέβησαν την επόμενη της επιδόσεως της ελληνικής διακοινώσεως, 15/28 Ιουλίου, διά του εν Αθήναις Βρετανού πρεσβευτή, εις έντονη σύσταση προς την Ελληνική Κυβέρνηση, διά της οποίας ζητείτο να μην πραγματοποιηθεί η εντός ουδέτερης ζώνης απειλούμενη προέλαση του Ελληνικού Στρατού μέχρι της επιδόσεως προετοιμαζόμενου συλλογικού διαβήματος των συμμάχων.

Κατόπιν των ανωτέρω διατάχθηκε ο αρχιστράτηγος να αναστείλει κάθε επιχείρηση μέχρι νεότερης διαταγής.

Την επόμενη 16/29 Ιουλίου, ο υπουργός των εξωτερικών απεύθυνε άλλη διακοίνωση προς τους συμμάχους, στην οποία αναφερόταν ότι: *Όπως τεθεί τέρμα εις την κατάσταση του αδιεξόδου μόνη η κατάληψη της Κωνσταντινουπόλεως, πρωτεύουσας της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, υπό του Ελληνικού Στρατού, θέλει επιβάλει την συνθηκολόγηση της ειρήνης.*

Ο **Βασίλειος Βλάχος** ως λοχαγός της Γεωγραφικής Υπηρεσίας Στρατού, το Φθινόπωρο του 1931.

Την 18/31 Ιουλίου ο εν Αθήναις Γάλλος πρεσβευτής επέδωσε προς τον Έλληνα υπουργό των εξωτερικών διακοίνωση, διά της οποίας γνώριζε ότι οι κυβερνήσεις των συμμάχων αρνούνται να επιτρέψουν την ελεύθερη κίνηση του Ελληνικού Στρατού προς την Κωνσταντινούπολη και ότι δόθηκαν διαταγές στον αρχηγό των συμμαχικών δυνάμεων *όπως αποκρούσει βίαια, πάσα στρατιωτική κίνηση, κατά της υπό των στρατευμάτων αυτών κατεχομένης ζώνης.*

Επί πλέον ο Βρετανός στρατηγός **Χάριγκτον,** αρχηγός των συμμαχικών δυνάμεων Κωνσταντινουπόλεως, μεταβάς εις Τσατάλτζα, προέβη σε παρόμοια κατηγορηματική δήλωση προς τον αρχιστράτηγο **Χατζανέστη.**

Την 20 Ιουλίου / 2 Αυγούστου, ο εν Αθήναις πρεσβευτής της Αγγλίας επέδωσε στον Έλληνα υπουργό των εξωτερικών τηλεγράφημα του στρατηγού **Χάριγκτον,** διά του οποίου γνώριζε ότι τα Ελληνικά Στρατεύματα ενήργησαν αναγνωρίσεις εντός του ουδετέρου εδάφους. Ωσαύτως η Ιταλική Πρεσβεία, ανακοίνωσε ότι δύο ελληνικές ίλες προχώρησαν πέραν των συνόρων της Τσατάλτζας και συνεπλάκησαν με τουρκικό φυλάκιο χωροφυλακής.

Κατόπιν των ανωτέρω το Υπουργείο των Στρατιωτικών διέταξε τον αρχιστράτηγο να λάβει αυστηρά μέτρα προς αποσόβηση επεισοδίων.

Συνεπεία της κατηγορηματικής αρνήσεως των συμμάχων, το ζήτημα της καταλήψεως της Κωνσταντινουπόλεως ναυάγησε και η Ελλάς την 21 Ιουλίου / 3 Αυγούστου 1922 επέδωσε τρίτη διακοίνωση προς τους εν Αθήναις επιτετραμμένους της Αγγλίας, Γαλλίας και Ιταλίας διαμαρτυρόμενη για την ανθελληνική αυτή απόφασή τους.

Την 26 Ιουλίου / 8 Αυγούστου ο αρχιστράτηγος **Χατζανέστης** επανήλθε στη Σμύρνη.

Η ανθελληνική αυτή στάση των συμμάχων εξήγειρε το βρετανικό τύπο, ο οποίος επετέθη σύσσωμος και σχολίασε διά μακρών την άδικη δέσμευση της Ελλάδος. Στα σχόλιά τους ανέφεραν ότι: *Η κατοχή της Κωνσταντινουπόλεως υπό των συμμάχων έθετε την τουρκική πρωτεύουσα υπό την προστασία της, ενώ Γαλλικά και Ιταλικά πλοία μπορούσαν ελεύθερα να διαπλεύσουν τα στενά των Δαρδανελίων, κομίζοντα άφθονο πολεμικό υλικό για τον ανεφοδιασμό του Κεμαλικού Στρατού.* Εφόσον τόνιζαν οι σύμμαχου δεν ήταν διατεθειμένοι να επιτρέψουν την Ελληνική Κυβέρνηση να λάβει τα ενδεικνυόμενα μέτρα, όπως κερδίσει τον πόλεμο, έπρεπε, τουλάχιστον να επιτρέψουν σ' αυτήν να τερματίσει τούτον[57].

Την 23 Ιουλίου / 5 Αυγούστου 1922, ο Βρετανός πρωθυπουργός **Λόυδ Τζωρτζ**, αγορεύων στο Βρετανικό Κοινοβούλιο (ση Βουλή των Κοινοτήτων) επί των τελευταίων γεγονότων, αφού εξιστόρησε, πώς η Τουρκία κήρυξε τον πόλεμο εις τους συμμάχους και πώς δόθηκε στην Ελλάδα η εντολή να καταλάβει τη Σμύρνη, ανέφερε ότι η επάνοδος του Βασιλέως **Κωνσταντίνου** στην Ελλάδα γέννησε ψυχρότητα στη Γαλλία, ενώ τούτο είναι υπόθεση, η οποία αφορά μόνο τους Έλληνες. Συνεχίζων ανέφερε τας προτάσεις του Μαρτίου 1922 και την άρνηση των Κεμαλικών να δεχθούν την ανακωχή, ως και τις τουρκικές ωμότητας του Πόντου και τόνισε ότι η Μεγάλη Βρετανία δεν δύναται να συνάψει ειρήνη, η οποία θα παρέδιδε εκατοντάδες χιλιάδες χριστιανών στο έλεος των Τούρκων. Δικαιολόγησε τη στάση της Ελλάδος, κατά το Μάρτιο του 1922, οπότε αύτη δέχτηκε την ανακωχή, αρνήθηκε, όμως, να αποσύρει το στρατό της από τη Μ. Ασία.

Προκειμένου περί Κωνσταντινουπόλεως είπε ότι οι σύμμαχοι υπερασπίζουν την πρωτεύουσα του ενός, εκ των αντιπάλων εναντίον των ενεργειών του ετέρου και ότι εάν τούτο συνέβαινε, η Ελλάς θα ηδύνατο εύκολα να καταλάβει την Κωνσταντινούπολη, εντός ολίγων ημερών, όπερ θα ήτο αποφασιστικό. Οι Έλληνες σε κάθε άλλη περίπτωση θα είχαν το δικαίωμα να αποκλείσουν τις Μικρασιατικές ακτές και να ενεργούν νοψίες, αλλ' οι σύμμαχοι δεν επιτρέπουν τούτο εις αυτούς. Οι ενέργειες αυτές είναι άδικες.

57. Τα ανωτέρω έγραφε μεταξύ των άλλων, σε κύριο άρθρο και η εφημερίδα «Ουεστμινστερ».

Τερμάτισε δε την αγόρευσή του διά της φράσεως: *Δεν δυνάμεθα να ανεχθούμε ίνα η κατάσταση αύτη εξακολουθήσει επ' άπειρον και πρέπει να παρασχεθεί η πραγματική προστασία του πληθυσμού*[58].

Η εμφάνιση του ελληνικού στρατού προ της Κωνσταντινουπόλεως είχε και άλλο αποτέλεσμα, την υπέρ της Κυβερνήσεως και του καθεστώτος μεταστροφή των εις Κωνσταντινούπολη Ελλήνων.

Για την ενέργεια της επιχειρήσεως κατά τη Κωνσταντινουπόλεως διετέθησαν δύο μεραρχίες και η Α΄ Μοίρα Α ε ρ ο π ο ρ ί α ς, εγκατασταθείσα στη Σηλυβρία.

Οι δύο μεραρχίες (Αδριανουπόλεως και Α΄), που επρόκειτο να δράσουν διέθεταν την ακόλουθη δύναμη:

- Η Μεραρχία Αδριανουπόλεως: 305 αξιωματικούς, 10.149 οπλίτες και 2. 198 κτήνη.
- Η δε Μεραρχία Α΄: 242 αξιωματικούς, 9.445 οπλίτες και 1.902 κτήνη.

Για την διακοπή της επαφής μεταξύ συμμαχικών και ελληνικών στρατευμάτων συγκροτήθηκε επιτροπή από τον διοικητή του Δ΄ Σώματος Στρατού, από τον Ιταλό στρατηγό **Μομπέλι,** η οποία απεφάνθη να απομακρυνθούν τα ελληνικά στρατεύματα από τη συμμαχική γραμμή κατά 6 χιλιόμετρα και υπεγράφη προς τούτο την 2/15 Αυγούστου και ειδικό πρωτόκολλο. Κατόπιν τούτου την 6/19 Αυγούστου μετατοπίστηκαν τα ελληνικά φυλάκια σε θέσεις καταδειχθείσες από την ελληνική επιτροπή καθορισμού ουδέτερης ζώνης.

Η επέμβαση των Συμμάχων προς ματαίωση της καταλήψεως της Κωνσταντινουπόλεως από τον Ελληνικό Στρατό, αποστέρησε την Ελλάδα μιας διεθνούς πολιτικής και στρατιωτικής επιτυχίας. Η ηθική επίδραση επί του Ελληνικού Έθνους και του Στρατού από την κατάληψη της Βασιλίδας των πόλεων ήτις ήταν και αποτελούσε επί αιώνας το όνειρο του ελληνισμού, θα ήταν μεγίστη. Αλλά και η υλική ενίσχυση, από την κατάληψη αυτής, θα ήταν σημαντική, διότι θα εξοικονομούνταν σημαντικές δυνάμεις προς ενίσχυση του Μικρασιατικού μετώπου κατά την τουρκική επίθεση του Αυγούστου 1922 και διότι, τέλος, θα καθίστατο απρόσβλητος από τους Τούρκους της Ανατολικής Θράκης, λόγω της παρεμβολής της θαλάσσης εφ' ης είμεθα κυρίαρχοι. Δυστυχώς, άλλως έδοξε στην πολιτική των Συμμάχων, ήτις δεν διεπόταν από συναισθηματισμό[59].

58. Οι ψιλώ ονόματι σύμμαχοί μας, σε μας μεν έδιναν υποσχέσεις, εις δε τους κοινούς εχθρούς μας, τους Τούρκους, πολεμικό υλικό, απαγόρευση νηοψιών και προστασία της Κωνσταντινουπόλεως.

Πλην των Γάλλων και Ιταλών πολιτικών και στρατιωτικών, οι οποίοι προστάτευαν τα τουρκικά συμφέροντα και αναφανδόν συνεργάζονταν με τους Τούρκους, παρέχοντες σ' αυτούς πολεμικό υλικό, πολύτιμες πληροφορίες και κάλυψη των ατάκτων τουρκικών σωμάτων και οι Άγγλοι, οι οποίοι προσποιούνταν τους φίλους μας και οι οποίοι συνεργάζονταν μαζί μας, μόνο όταν επρόκειτο να προστατεύσουν τα συμφέροντά τους, δεν δίσταζαν να εναντιώνονται σε κάθε ενέργεια του Ελληνικού Στρατού στην κατεχόμενη υπ' αυτών ζώνη εν Μ. Ασία και Θράκη. Άξιο ιδιαίτερης μνήμης είναι το ακόλουθο: Την 2/15 Νοεμβρίου 1921, ο στρατηγός **Χάριγκτον** (Harrington), επιστρέψας από το Λονδίνο στην Κωνσταντινούπολη, παρουσιάστηκε στο Σουλτάνο και δήλωσε σ' αυτόν ότι επανέρχεται ουχί ως αρχιστράτηγος των συμμαχικών δυνάμεων, αλλ' ως υπερασπιστής της Χαλίφειας, υπακούοντας στους Μουσουλμάνους Βρετανούς υπηκόους.

Η συνέχιση του ελληνοτουρκικού πολέμου στη Μ. Ασία δεν εξυπηρετούσε πλέον τα βρετανικά συμφέροντα. Η πολιτική της Μ. Βρετανίας συνίστατο στη διατήρηση της αποικιακής της αυτοκρατορίας.

59. Η πολιτική ρυθμίζει τα πάντα βάσει των συμφερόντων. Αγνοεί αισθήματα συγγενείας, φιλίας και ευγνωμοσύνης. Τα μικρά κράτη, όντα υποχρεωμένα, για την ύπαρξή τους, να προσδένονται στο άρμα ενός ισχυρού, είτε κράτος είναι αυτό, είτε συνασπισμός κρατών, είναι τελικά καταδικασμένα να δεχθούν το λάκτισμα του αρματηλάτου. Η Ελλάς, μετασχούσα στους δύο Παγκοσμίους Πολέμους (1914 – 1918 και 1939 – 1945) μετά των συνασπισμών των νικητών, στο τέλος εγκαταλείφθηκε και τις δυο φορές, στη διάθεση της Τουρκίας (της τέως αντιπάλου των, ην και ενίσχυσαν ποικιλοτρόπως). Αυτή είναι η ηθική των δυνάμεων και υπερδυνάμεων.

Κεφάλαιο 4ο

Οι τουρκικές στρατιωτικές προπαρασκευές

1.- Διαδοχική οργάνωση, δύναμη, γενική κατάταξη

Με την υπογραφείσα στο Μούδρο ανακωχή, της 17/30 Οκτωβρίου 1918, ο τουρκικός στρατός περιορίστηκε σε 30 μεραρχίες, εκάστης των 1500 ανδρών και 8 πυροβόλων και σε 35.000 άνδρες της χωροφυλακής.

Εκ των 20 μεραρχιών οι 16 βρίσκονταν στη Μ. Ασία. Όλο το πλεονάζον υλικό (πλην 12 πολυβόλων και 8 πυροβόλων κατά μεραρχία και των 96 πυροβόλων της Τουρκικής Στρατιάς) και τα πλείστα των πυροβόλων έπρεπε να συγκεντρωθούν στις αποθήκες, οι οποίες ετέθησαν στη διάθεση των συμμάχων.

Η τουρκική διοίκηση, βλέπουσα αναβαλλόμενη την υπογραφή της συνθήκης ειρήνης, λόγω διαφωνίας των συμμάχων, καθυστερούσε την αποστράτευση του στρατού της. Ούτω, όταν έγινε η απόβαση του ελληνικού Στρατού στη Σμύρνη και του Ιταλικού στη Νέα Έφεσο, η αποστράτευση του τουρκικού στρατού δεν είχε περατωθεί.

Οι Τούρκοι αξιωματικοί, υπό την αρχηγία του **Μουσταφά Κεμάλ** πασά, γεννηθέντος στη Θεσσαλονίκη, για να αντιδράσουν στο διαμελισμό της πατρίδας τους, οργάνωσαν εθνικιστική κίνηση, η οποία άρχισε να προβαίνει στην οργάνωση στρατού Εθνικής Αμύνης από εθελοντές και διά προσκλήσεως κλάσεων. Ο συγκροτούμενος στρατός Εθνικής Αμύνης, πέρασε τρία στάδια:

- Κατά το πρώτο στάδιο, από του Μαΐου 1919 μέχρι τέλους του ιδίου έτους οργανώθηκαν συμμορίες, υπό αξιωματικούς, προς αντιμετώπιση των Ελλήνων και Γάλλων εν Σμύρνη, Συρία και Κιλικία.
- Κατά το δεύτερο στάδιο, από του Ιανουαρίου 1920 μέχρι τέλους Αυγούστου του ιδίου έτους, οι συμμορίες μετέπεσαν βαθμηδόν δε μονάδες τακτικού στρατού.
- Κατά το τρίτο στάδιο, από του Σεπτεμβρίου 1920 και μετέπειτα δεν υπήρχε παρά ένας στρατός εθνικιστικός.

Κατά την επιθετική αναγνώριση του Δεκεμβρίου 1920 προς Κοβαλίτσα – Αβγκίν, ο Τουρκικός Στρατός επέδειξε μηχανική ικανότητα και τοιαύτη αντιστάσεως. Κατά τις επιχειρήσεις του Ελληνικού Στρατού προς Εσκή Σεχήρ και Αφιόν Καραχισάρ, το Μάρτιο του 1921, ο τουρκικός επέδειξε αμυντική και επιθετική ικανότητα, οργάνωση και λειτουργία εφοδιασμού.

Χάρη στην ικανότητα του **Κεμάλ** και μιας αφοσιωμένης σ' αυτόν ομάδος ικανών και έμπειρων ανωτάτων και ανωτέρων αξιωματικών, επετεύχθη αφενός η καταστολή των συνεχών στασιαστικών κινημάτων και ενόπλων αντιδράσεων και αφετέρου στρατού, η δύναμις του οποίου υπερέβη τις 100.000, αρχομένου του 1921.

2.- Τελική οργάνωση και διάρθρωση του Τουρκικού Στρατού

Ο Τουρκικός Στρατός διατήρησε το τριαδικό σύστημα, το οποίο είχε γίνει παραδεκτό από το έτος 1910. Ούτω η Στρατιά συγκροτούνταν από 2 – 3 Σώματα Στρατού. Έκαστο Σώμα Στρατού περιελάμβανε τρεις μεραρχίες πεζικού. Το Σώμα Στρατού Ιππικού περιελάμβανε τρεις μεραρχίες, εκάστης των 4ων συ-

νταγμάτων ιππικού και μιας πυροβολαρχίας. Η κάθε μεραρχία πεζικού είχε 3 συντάγματα πεζικού και ένα τάγμα εφόδου. Έκαστο σύνταγμα πεζικού περιελάμβανε 3 τάγματα, έκαστο των 3ών λόχων πεζικού και ενός λόχου πολυβόλων.

Ο λόχος πεζικού περιελάμβανε 3 διμοιρίες (100 – 150 άνδρες με 4 αξιωματικούς) με 2 – 6 οπλοπολυβόλα. Έκαστος άνδρας έφερε όπλο, χειροβομβίδες και οπλοβομβίδες.

Ο λόχος πολυβόλων, δυνάμεως 60 – 70 ανδρών αποτελείτο από 2 διμοιρίες, εκάστης των 2 πολυβόλων.

Πυροβολικό.

- Η Στρατιά διέθετε σύνταγμα βαρέος πυροβολικού, σύνταγμα ελαφρού πυροβολικού και στοιχεία αντιαεροπορικής αμύνης, λόχο ασυρμάτου και σχηματισμό φορτηγών αυτοκινήτων.
- Έκαστο Σώμα Στρατού περιελάμβανε μοίρα πυροβολικού (2 – 3 πυροβολαρχιών) των 150 χιλιοστομέτρων.
- Το Σ. Στρατού Ιππικού, διέθετε μια πυροβολαρχία.
- Εκάστη μεραρχία πεζικού περιελάμβανε: 1 σύνταγμα πυροβολικού και 4 πυροβολαρχίες (2 πεδινές και 2 ορειβατικές).
- Εκάστη πυροβολαρχία διέθετε 4 πυροβόλα.

Ιππικό

Εκτός του Σώματος Στρατού Ιππικού ο Τουρκικός Στρατός διέθετε 1 ύλη ιππικού κατά Σώμα Στρατού και 1 ύλη κατά μεραρχία. Οι ιππείς είχαν ως οπλισμό τυφέκιο και σπάθη. Οι χρησιμοποιούμενοι ίπποι ήσαν εγχώριοι, μεγάλης αντοχής στις πορείες, ανθεκτικοί στις στερήσεις και στην έλλειψη τροφής. Ήσαν ακατάλληλοι για επελάσεις. Το τουρκικό ιππικό ήταν μάλλον είδος μεταφερόμενου ταχέως πεζικού.

Επί πλέον ο Τουρκικός Στρατός διέθετε μηχανικό, τηλεγραφητές, κλιβανείς, μουσική, νοσοκομεία φορητά κ.λπ.

Ο, ως ανωτέρω, διοργανωθείς Τουρκικός Στρατός διετέθη:

- Στο Ανατολικό Μέτωπο κατά μήκος του Καυκάσου.
- Στο Μέτωπο της Μεσοποταμίας κατά μήκος των νοτίων συνόρων εναντίον της Συρίας και της Μεσοποταμίας και
- Στο Δυτικό Μέτωπο, υπό τον **Ισμέτ πασά** περιλαμβάνον όλες τις έναντι του Ελληνικού Μετώπου δυνάμεις. Οι δυνάμεις αυτές ήταν συγκροτημένες σε 5 ομάδες μεραρχιών (κατ' Αύγουστο 1921) πεζικού, εκάστης των 2 – 3ών μεραρχιών και μία ομάδα ιππικού εκ 3ών μεραρχιών. Οι ανωτέρω δυνάμεις συμποσούνταν σε 90.000 άνδρας, 255 οπλοπολυβόλα, 515 πολυβόλα και 167 πυροβόλα.

Με νεοσυγκροτηθείσες εν τω μεταξύ νέες μεγάλες μονάδες, ο Τουρκικός Στρατός ανήρχετο εν συνόλω εις: 18 μεραρχίες πεζικού, 4 μεραρχίες και 1 ταξιαρχία ιππικού και 4 ανεξάρτητα συντάγματα.

Το Δυτικό Μέτωπο, το οποίο συγκέντρωνε εξ ολοκλήρου την προσοχή των Κεμαλικών, ήταν συγκροτημένο σε 2 Στρατιές, εκ 2 – 3ών Σωμάτων Στρατού εκάστης, εξ 1 Σώματος Ιππικού και μερικών μεραρχιών και ανεξαρτήτων αποσπασμάτων.

Η 2α Στρατιά υπό τον **Γιακούπ Σεβδίκ πασά** εκ των III και VI Σ. Στρατού, κατείχε το μέτωπο μεταξύ του βορείου βραχίονα του Σαγγαρίου (προς Βορρά) και του Ακάρ Τσάι (προς Νότο).

Η 1η Στρατιά, υπό τον **Αλή Ισχάν πασά** και από τα μέσα Ιουνίου 1922 υπό τον **Νουραντίν πασά,** εκ των I, II και VI Σ. Στρατού κατείχε το από του Ακάρ Τσάι μέχρι του Μαιάνδρου ποταμού μέτωπο, με το κέντρο βάρους των δυνάμεων ταύτης, νοτιοανατολικά του Αφιόν Καραχισάρ.

Το V Σώμα Στρατού παρέμεινε εν εφεδρεία στο χώρο του Ακ Σεχήρ, όπου και το στρατηγείο του **Ισμέτ πασά.**

3.- Οργάνωση διοικήσεως και εκπαίδευση

Καίτοι ο **Κεμάλ** ήταν, επισήμως ο υπό της Τουρκικής Εθνοσυνελεύσεως ορισθείς αρχιστράτηγος, εντούτοις έκαμε χρήση του δικαιώματος τούτου μόνο στις περιπτώσεις που η πολεμική κατάσταση ήταν σοβαρή, όπως κατά τις επιχειρήσεις του Ιουλίου 1921, τις μάχες του Σαγγαρίου και κατά την μεγάλη επίθεση του Αυγούστου 1922. Στις άλλες περιπτώσεις έδιδε μόνο τις γενικές κατευθύνσεις και επαφίονταν η εκτέλεση αυτών στον αρχηγό του Γενικού Επιτελείου **Φεβζή πασά.**

Μετά τη μάχη του Σαγγαρίου ο Τουρκικός Στρατός συγκροτήθηκε σε Σώματα Στρατού και εγκαταστάθηκε έναντι του Ελληνικού Μετώπου, ως εξετέθη.

Οι Τούρκοι, θεωρούντες ότι ο Ελληνικός Στρατός δεν είναι σε θέση να τους ενοχλήσει σοβαρώς επιδόθηκαν στην ανασύνταξη, ενίσχυση και μεταφορά του κυρίου όγκου των δυνάμεων προς Νότο. Εκ παραλλήλου εξυψωνόταν η προς πόλεμο ικανότης και ιδία η επιθετική αξία του στρατού δι' εκπαιδεύσεως και ασκήσεων, τόσο των στελεχών και ιδία του πυροβολικού όσο και των μονάδων, στο πλαίσιο της μεραρχίας.

Σχηματίστηκαν έμπεδα για την εκπαίδευση των νεοσυλλέκτων πεζικού και πυροβολικού.

Καταρτίστηκε ευρύ σχέδιο πληροφοριών, κατασκοπείας και προπαγάνδας. Τουρκικά α ε ρ ο π λ ά ν α έριχναν στις ελληνικές γραμμές προκηρύξεις. Το τουρκικό επιτελείο ήταν πάντοτε λεπτομερέστατα πληροφορημένο περί της καταστάσεως του Ελληνικού Στρατού.

4.- Συμπλήρωση κενών, εφοδιασμός

α) Εις αξιωματικούς

Τα εις αξιωματικούς κενά του Κεμαλικού Στρατού συμπληρώθηκαν βαθμηδόν με την αθρόα προσέλευση, από την Κωνσταντινούπολη σημαντικού αριθμού εμπειροπολέμων αξιωματικών. Πολλές επίσης εκατοντάδες νέων μαχίμων αξιωματικών αποφοιτώντων από τη Στρατιωτική Σχολή Αγκύρας, προστίθεντο συνεχώς στον αριθμό των υπηρετούντων. Επί πλέον προσεκλήθησαν υπό τα όπλα όλοι οι έφεδροι αξιωματικοί οι μετασχόντες του πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου και διετέθησαν σε μάχιμες μονάδες. Πολλοί εξοικονομήθηκαν από διάφορες υπηρεσίες των μετόπισθεν.

Το Σώμα των Τούρκων αξιωματικών, μονίμων και εφέδρων εμφανίζει εθνική ενότητα, ηθικό άριστο και αξιόλογη πολεμική δράση.

β) Εις οπλίτες

Οι εις οπλίτες ανάγκη του Δυτικού Μετώπου καλύφθηκαν διά προσκλήσεως των κλάσεων 1919, 1920 και 1921, ως και απάντων των εν αναστολή διατελούντων επί πλέον διά της μεταφοράς από το εσωτερικό της 16ης Μεραρχίας. Ωσαύτως δε με οπλίτες της Ομάδος **Κοτζά Ελί.**

γ) Εις ιματισμό

Ο εφοδιασμός σε ιματισμό έγινε δι' αγοράς σημαντικών ποσοτήτων τοιούτου εις Κωνσταντινούπολη και από τους Γάλλους και τους Ιταλούς, μέσω των λιμένων Μερσίνης, Αλεξανδρέττας και Αττάλειας.

δ) Εις πολεμικό υλικό

Για τον εξοπλισμό των Μονάδων του Κεμαλικού Στρατού χρησιμοποιήθηκαν κατ' αρχάς τα υπάρχοντα αποθέματα. Μετά την υπογραφή ης Ρωσοτουρκικής συνθήκης, παρεσχέθη τοιούτον από τη Ρωσία, μέσω των λιμένων Ποντοπράκλειας, Σινώπης και Τραπεζούντας. Κατεβλήθη προσπάθεια συμπληρώσεως μερικών ειδών οπλισμού και ανταλλακτικών δι' εργοστασίων ιδρυθέντων στην Ανατολή. Πολύ πολεμικό υλικό στέλλονταν στην Κωνσταντινούπολη από πατριώτες, οι οποίοι εκκένωσαν τις αποθήκες των συμμάχων δωροδοκούντες τους φύλακες. Ούτω μεταφέρθηκαν από την Κωνσταντινούπολη στη Μ.

Ασία από το 1919 – 1922 16 οβιδοβόλα των 150, 48 οβιδοβόλα των 105, 54 ορειβατικά Έρχατ, 15 πεδινά πυροβόλα και μεγάλες ποσότητες όπλων, φυσιγγίων, οβίδων και λοιπών υλικών.

Κατά τους τελευταίους, προ της επιθέσεως του Αυγούστου 1922 μήνας, οι Τούρκοι προμηθεύτηκαν από τους Γάλλους εις Άδανα 150 οπλοπολυβόλα. Τα εργοστάσια του εσωτερικού ανέπτυξαν την παραγωγή τους σε ξίφη, ξιφολόγχες και βόμβες. Επίσης ταύτα παρασκεύαζαν κλείστρα πυροβόλων, εις αντικατάσταση των παραδοθέντων εις τους συμμάχους και τροποποιούσαν οβίδες και πυρομαχικά για την προσαρμογή τους στον υπάρχοντα οπλισμό. Προμήθεια πολεμικού υλικού γινόταν από τη Ρωσία και τη Γαλλία.

ε) Εις αεροπορικό υλικό και προσωπικό

Η α ε ρ ο π ο ρ ί α οργανώθηκε επί νέων βάσεων ιδρυθείσης Επιθεωρήσεως Αεροπορίας και τεχνικής προϊσταμένης αρχής και έγινε προμήθεια πεντηκοντάδος αεροπλάνων αναγνωρίσεως και διώξεως κατά τους τελευταίους, προς της επιθέσεως μήνας.

Ο **Βασίλειος Βλάχος** ως ταγματάρχης πεζικού, το 1936.

στ) Η υγειονομική υπηρεσία

Αύτη ενισχύθηκε με την προσέλευση ιατρών από την Κωνσταντινούπολη και με τη στρατολογία τοιούτων στην Ανατολία. Μεγάλη συνδρομή προσέφερε η Ερυθρά Ημισέληνος.

ζ) Από τη Μερσίνη και από την Αττάλεια προωθούνταν προς Ακ Σεχήρ φορτηγά αυτοκίνητα.

Ούτω από τις αρχές του 1922 και μέχρι της ημέρας καθ' ην ανέλαβε τη διοίκηση της Στρατιάς ο αντιστράτηγος **Χατζανέστης,** ο τουρκικός στρατός ενισχυόταν συνεχώς και η κατάστασή του βελτιωνόταν οσημέραι. Εκτός από τη ρωσική υποστήριξη, διά της παροχής χρημάτων και πολεμικού υλικού, όπερ μεταφερόταν ατμοπλοϊκώς στον επί του Ευξείνου Πόντου, λιμένα της Αμισσού και η γαλλική ως και η ιταλική υποστήριξη καθίστατο πλέον φανερή.

Συμβάσεις προμηθείας πολεμικού υλικού υπεγράφησαν στο Παρίσι, από τον εκεί αντιπρόσωπο τη Κυβερνήσεως Αγκύρας. Στα Άδανα οι Γάλλοι δημιούργησαν εργοστάσια πυρομαχικών, όλες δε οι εν Γαλλία παραγγελίες πυρομαχικών ανετέθησαν στο εργοστάσιο τούτο, οπόθεν παραδίδονταν στον Κεμαλικό Στρατό. Γαλλικά φορτηγά αυτοκίνητα μετέφεραν, καθημερινώς, στρατιωτικά είδη από τη Συρία στην περιοχή Αδάνων. Στην Αλεξανδρέττα Γάλλοι στρατιώτες φόρτωναν πολεμικό υλικό προοριζόμενο για τον Κεμαλικό Στρατό, ενώ έμφορτα γαλλικά ατμόπλοια κατευθύνονταν ελεύθερα, στη Μερσίνα. Επί πλέον έγινε προμήθεια από τη Γαλλία 400 φορτηγών αυτοκινήτων «Μπερλιέ» των 3^{ών} τόνων.

Νηοψίες επί των ανωτέρω ατμόπλοιων, από τον ελληνικό στόλο, ανεστάλησαν, λόγω των διαμαρτυριών των κυβερνήσεων της Γαλλίας και Ιταλίας. Οι Τούρκοι, από εχθροί των συμμάχων μεταβλήθηκαν σε φίλους και προμηθευτές αυτών, η δε ατυχής Ελλάς, η οποία χάριν των συμμάχων έχυσε το αίμα των παιδιών της, υποβλήθηκε σε τεράστιες θυσίες και διχάστηκε, βρέθηκε όχι μονάχα εγκαταλελειμμένη από τους συμμάχους, αλλά και καταδυναστευόμενη απ' αυτούς. Ήδη οι πολεμικές βιομηχανίες και οι εμπορικοί στόλοι των Γάλλων και Ιταλών ήταν στη διάθεση του **Κεμάλ**, η δε Κωνσταντινούπολη, το μεγάλο τούτο κέντρο εφοδιασμού, πληροφοριών και προπαγάνδας του **Κεμάλ** τελούσε υπό την ένοπλη προστασία των συμμάχων μας.

Αφετέρου έγινε συμφωνία του **Κεμάλ** με Ιταλούς αντιπροσώπους για την προμήθεια 150 αυτοκινήτων Fiat παραδοτέων εντός διμήνου.

Παράλληλα προς την ενίσχυση των κεμαλικών δυνάμεων και ο τουρκικός πληθυσμός της κατεχόμενης από τον Ελληνικό Στρατό ζώνης ενεργούσε κατασκοπεία υπέρ των Τούρκων και υπέθαλπε τις συμμορίες των ατάκτων.

Ο όγκος του Τουρκικού Στρατού βρισκόταν συγκεντρωμένος έναντι του Αφιόν Καραχισάρ, στην περιοχή Σαντουκλί – Ιντζέ Καραχισάρ – Τσάι, ανεφοδιαζόμενος διά της σιδηροδρομικής γραμμής Ικονίου αφενός και αφετέρου διά της σιδηροδρομικής γραμμής Ντενιζλί – Ντινέρ - Εγερντίρ και της σκυροστρώτου οδού Ντινέρ – Σαντουκλί – Αφιόν Καραχισάρ.

5.- Στρατηγικές κατευθύνσεις εν τη διεξαγωγή το πολέμου

Η στρατηγική του νεοσυσταθέντος Κεμαλικού Στρατού από το Μάιο του 1919 συνίστατο κυρίως στην άμυνα. Γινόταν ευρεία χρήση της τακτικής των εγχειρημάτων προς τόνωση του ηθικού της χώρας και του στρατού.

Κατά τις επιχειρήσεις του Μαρτίου και Ιουλίου 1921, οργανούμενος Κεμαλικός Στρατός έδωσε σκληρές αμυντικές μάχες σε αμυντικές τοποθεσίες, οι οποίες είχαν μορφή ενεργητικής αμύνης. Κατά τις μάχες Σαγγαρίου εφήρμοσε επίσης την ενεργητική άμυνα επί οχυρωμένης τοποθεσίας.

Και κατά τις τρεις μνημονευθείσες περιπτώσεις, δεν δίστασε να ενεργήσει στρατηγική εκμετάλλευση των τακτικών επιτυχιών του (μάχη Τουμπλού Μπουνάρ, Μαρτίου 1921, επίθεση κατά Εσκή Σεχήρ, 8/21 Ιουλίου 1921, επίθεση κατά Αφιόν Καραχισάρ, Σεπτέμβριο 1921).

Έκτοτε η στρατηγική γραμμή της τουρκικής ηγεσίας διατηρήθηκε σταθερή. Αύτη απέβλεπε στη συντριβή του περί το Αφιόν Καραχισάρ και δυτικά τούτου εκτεινόμενου κέντρου βαρύτητας της ελληνικής διατάξεως.

Μετά τη λήξη των επιχειρήσεων του Σαγγαρίου η τουρκική ηγεσία άρχισε τις προπαρασκευές για την τελική επίθεση κατά του Ελληνικού Στρατού. Αλλά πλην του πολεμικού μετώπου η κεμαλική διοίκηση αντιμετώπιζε και εσωτερικό μέτωπο, ως και εξωτερικό τοιούτο.

α) Εσωτερικό μέτωπο

Μερικοί βουλευτές της Μεγάλης Εθνοσυνελεύσεως, διαπνεόμενοι από πνεύμα ηττοπάθειας, κατηγορούσαν τον **Κεμάλ** ως σατράπη και ως κακώς διαχειρισθέντα τα κοινά και τα του στρατού. Ο **Κεμάλ** σε λόγο του εις Άγκυρα από 2/15 – 15/20 Οκτωβρίου προς τα μέλη του Λαϊκού Κόμματος τόνιζε: *Εκείνο το οποίο είναι βασικής σπουδαιότητας είναι η καταστροφή του εσωτερικού μετώπου, ήτις επιφέρει η κατάρρευση της χώρας εκ θεμελίων και οδηγεί το έθνος εις δουλεία.*

Ο **Κεμάλ** εφ' όσον προσέγγιζε η εποχή της προπαρασκευαζόμενης επιθέσεως κατά του Ελληνικού Στρατού, απαγόρευσε κάθε κριτική επί των πράξεων της Κυβερνήσεώς του και η δικτατορική στάση του έγινε επί μάλλον και μάλλον αισθητή.

Η επιβολή του κράτους έβαινε διαρκώς αυξανόμενη. Από το 1921 είχε επιβληθεί στην κεντρική Μ. Ασία. Οι δε ανατολικές επαρχίες είχαν εκκαθαρισθεί πλήρως από τις ελληνικές, αρμενικές, και τουρκικές συμμορίες, οι οποίες αριθμούσαν 25.000 ενόπλους.

Ο εις Κωνσταντινούπολη ιδρυθείς, το 1919, εθνικιστικός σύλλογος «Τουρκική Εστία», της οποίας τα κύρια αυτής μέλη αντιπροσώπευαν την υψηλότερη τουρκική διανόηση και η οποία αριθμούσε χιλιάδες μελών μέσα και έξω της Τουρκίας, μετέφερε την έδρα της στην Άγκυρα. Υπό την δραστήρια ώθηση ταύτης, άρχισε να ογκώνεται το εθνικιστικό ρεύμα και να γίνεται αντιληπτή στις λαϊκές μάζες η ιδέα της πατρίδος.

β) Εξωτερικό μέτωπο

Στο μέτωπο αυτό η Κεμαλική Κυβέρνηση σημείωσε, άνευ προηγουμένου διπλωματικές επιτυχίες, αφού εκμεταλλεύθηκε, αφενός τις διαφορές των αλληλοϋποβλεπόμενων Μεγάλων Δυνάμεων και αφετέρου το διά συνεχούς και καταλλήλου προπαγάνδας ογκούμενο παγκόσμιο ρεύμα υπέρ του αγώνος της ανεξαρτησίας της Τουρκίας των μουσουλμανικών πληθυσμών της Ρωσίας, της Ασίας και της Βορείου Αφρικής. Ο Πανισλαμισμός εξασκούσε συνεχή πίεση επί της Μεγάλης Βρετανίας και της Γαλλίας, οι οποίες ήσαν, τότε, οι μεγαλύτερες μουσουλμανικές αποικιακές δυνάμεις.

Ι.- Η Σοβιετο – τουρκική συνθήκη (16/29 Μαρτίου 1921). Η Σοβιετική Ρωσία ήταν η πρώτη δύναμη, η οποία στήριζε την κεμαλική Τουρκία, ηθικώς και υλικώς, διά χορηγήσεως δανείου και πολεμικού υλικού και διά καλύψεως των νώτων της.

ΙΙ.- Η Γαλλοτουρκική συμφωνία 27 Φεβρουαρίου / 12 Μαρτίου 1921 και Οκτώβριος 1921). Με τη συμφωνία αυτή του **Μπουγιόν** (Boullon) η Τουρκία επανακτούσε την Κιλικία και εξασφάλιζε το αριστερό της.

ΙΙΙ.- Ιταλο – Τουρκική συμφωνία (28 Φεβρουαρίου / 13 Μαρτίου 1921). Διά ταύτης η Τουρκία επανακτούσε της περιοχή της Αττάλειας.

Οι ωφέλειες, όμως, από τις ανωτέρω τρεις συνθήκες ήσαν, όχι μονάχα υλικές, αλλά και κυρίως, πολιτικές. Το γόητρο των Τούρκων άρχισε να αποκαθίσταται και η Τουρκία να ανακτά την παλιά της θέση μεταξύ του μουσουλμανικού κόσμου. Η Τουρκία, αφού ενισχύθηκε ούτω ηθικά και υλικά, έστρεψε πλέον την προσοχή της προς μια και μόνη κατεύθυνση, στην απόρριψη του Ελληνικού Στρατού εκτός Μ. Ασίας.

γ) Πολεμικό μέτωπο

Η τουρκική διοίκηση απερίσπαστος πλέον, επιδόθηκε στην προπαρασκευή του στρατού της, ώστε να καταστεί ούτος ικανός να αναλάβει επίθεση με ευρύτατους αντικειμενικούς σκοπούς. Προς το σκοπό αυτό εργάστηκε με σταθερότητα, περίσκεψη και αθόρυβα, στηριζόμενη στην ισχυρή θέληση του **Μουσταφά Κεμάλ.**

Συνοψίζοντας τα ανωτέρω δυνάμεθα να πούμε ότι ο **Κεμάλ** επέτυχε, εξουδετερώνοντας τους αντιτιθέμενους σ' αυτόν, πολιτικούς και στρατιωτικούς, να εμπεδώσει την τάξη και ασφάλεια στο εσωτερικό. Με αυστηρούς νόμους εξασφάλισε υπέρ του μαχόμενου στρατού τα αναγκαία εφόδια, μεταφορικά μέσα και εργατικά χέρια.

Με τα ληφθέντα μέτρα, από το δεύτερο τρίμηνο του 1922, τονώθηκε το ηθικό του στρατού και αναπτύχθηκε η επιθετική του ικανότητα. Ο **Μουσταφά Κεμάλ** επέδειξε ισχυρή θέληση και στρατιωτικές και πολιτικές ικανότητες. Πίστευε στη νίκη προς απελευθέρωση της πατρίδος του. Συνήγειρε το έθνος. Τακτοποίησε το εσωτερικό μέτωπο, έστω και με αυστηρά μέτρα. Αγνόησε τις απειλές των Μεγάλων Δυνάμεων για το διαμελισμό της Τουρκίας, καθώς και τη Συνθήκη των Σεβρών. Δημιούργησε από τα ερείπια ισχυρό κράτος και στρατό και ενεφύσησε σε όλους τη θέληση και την πίστη προς τη νίκη. Ήταν πράγματι εθνεγέρτης και κατέστη άξιος της πατρίδος του.

Κεφάλαιο 5ο

Διατάξεις, Αποστολές, Ηθικό και Δυνάμεις των αντιπάλων τις παραμονές της τουρκικής επιθέσεως (Αύγουστος 1922)

1.- Διάταξη

α) Της Ελληνικής Στρατιάς

Την 1/14 Αυγούστου 1922, η Στρατιά Μ. Ασίας αποτελούμενη από τα Α΄, Β΄, Γ΄ Σώματα Στρατού και από την Ανωτέρα Γενική Στρατιωτική Διοίκηση (Α. Γ. Σ. Δ.) κατείχε γραμμή, η οποία άρχιζε από το Κίο, επί της Προποντίδας, διερχόταν προς νοτιοανατολικά, περνούσε δε Ανατολικά του Εσκή Σεχήρ και διά του Σεϊντή Γαζή και του Αφιόν Καραχισάρ, έκαμπτε Νοτίως, του τελευταίου τούτου προς Δυσμάς και διά του ορεινού όγκου του Ακάρ έφθανε μέχρι του άνω ρου του Μαιάνδρου (πηγών). Εκείθεν ακολουθούσε τη δεξιά όχθη του ποταμού τούτου και κατέληγε στις εκβολές του. Εις Ακ Μπουκ και Ορτάντζα, σχημάτιζε προγεφυρώματα.

Ο στρατηγός **Σουμίλας Πέτρος** (1861 – 1940)

Ι.- Το Γ΄ Σώμα Στρατού

Το Γ΄ Σώμα Στρατού (διοικητής ο υποστράτηγος **Σουμίλας Πέτρος**) κατείχε το Βόρειο τμήμα του Μετώπου, με το στρατηγείο στο Εσκή Σεχήρ, αναπτύγματος 195 χιλιομέτρων και περιελάμβανε 4 Μεραρχίες (ΙΙΙ, Χ, ΧΙ και Ανεξάρτητη) και τη Στρατιωτική Διοίκηση του Εσκή Σεχήρ (διαθέτουσα τα 57 και 47 Συντάγματα Πεζικού και τμήματα χωροφυλακής). Και οι 4 μεραρχίες βρίσκονταν στην πρώτη γραμμή.

Εκ τούτων:

• Η ΧΙ Μεραρχία (υπό τον υποστράτηγο **Κλαδά Νικόλαο**) κατείχε τον τομέα από του κόλπου του Κίου μέχρι Μπιλετζίκ (όχι) μήκους 35 χιλιομέτρων. Επί πλέον από του τέλους Ιουλίου 1922, υπήχθη υπ' αυτήν ο τηρούμενος διά της Στρατιωτικής Διοικήσεως Προύσας υποτομέας Κίου, μήκους 25 χιλιομέτρων.

- Η ΙΙΙ Μεραρχία (υπό τον συνταγματάρχη πεζικού **Γκορτζά Γεώργιο**) κατείχε τον τομέα Μποζ νταγ – Πουρσάκ, μήκους 55 χιλιομέτρων. Ο μεταξύ των δύο τούτων μεραρχιών τομέας Μπιλετζίκ, μήκους 35 χιλιομέτρων τηρείτο από το 16ο Σύνταγμα Πεζικού της ΧΙ Μεραρχίας, υπαγόμενος απ' ευθείας στο Γ΄ Σώμα Στρατού.
- Η Χ Μεραρχία (υπό τον συνταγματάρχη πεζικού **Παπανικολάου Δημήτριο**) κατείχε τον τομέα Καρά Τοκάτ μήκους 50 χιλιομέτρων.
- Η Ανεξάρτητος Μεραρχία (υπό τον συνταγματάρχη πεζικού **Θεοτόκη Δημήτριο**) κατείχε τον τομέα Σεϊντή Γαζή, μήκους 30 χιλιομέτρων.

Το Γ΄ Σώμα Στρατού, μετά την αποστολή στη Θράκη 7 ταγμάτων πεζικού, διέθετε συνολικά 38 τάγματα, εκ των οποίων 20 εν πρώτη γραμμή, 8 εφεδρείες υποτομέων, 2 ως εφεδρείες τομέων, 1 για ασφάλεια της σιδηροδρομικής γραμμής και 7 ως γενική εφεδρεία.

Ο συνταγματάρχης **Δημήτριος Θεοτόκης**

ΙΙ.- Το Β΄ Σώμα Στρατού

Το Β΄ Σώμα Στρατού υπό τον υποστράτηγο **Διγενή Κίμωνα**, έχον το στρατηγείο του στο Καζλί Γκιολ Χαμάμ, αποτελούνταν από 4 μεραρχίες (ΙΙ, VII και XIII) και 2 στρατιωτικές διοικήσεις, (της Κιουτάχειας και του Ουσάκ), στις οποίες είχε διατεθεί το 32 Σύνταγμα Πεζικού από 4 τάγματα).

Το μεγαλύτερο μέρος των δυνάμεών του ήταν συγκεντρωμένο στην περιοχή Εϋρέν - Ντουγκέρ ως εφεδρεία της Στρατιάς. Ενώ με τα τμήματα αυτού εξασφάλιζε τα εκατέρωθεν της, υπό του Α΄ Σώματος Στρατού, κατεχόμενης εξεχούσης του Αφιόν Καραχισάρ τμήματα του Μετώπου.

Για την τήρηση δε της μετά του Νοτίου ορίου του Γ΄ Σώματος Στρατού και του Βορείου ορίου του Α΄ Σώματος Στρατού εδαφικής εκτάσεως, συνολικού μήκους 42 χιλιομέτρων είχε διαθέσει 4 τάγματα των IX και XIII Μεραρχιών και 3 ημιλαρχίες. Για την κάλυψη του Νοτίου τμήματος του Μετώπου είχε διαθέσει την ΙΙ μεραρχία ενισχυμένη με 2 συντάγματα πεζικού εκ 5 ταγμάτων.

Ο στρατηγός **Κίμων Διγενής** (1871 – 1945)

Το ανάπτυγμα της γραμμής της κατεχόμενης από μονάδες του Σώματος Στρατού ανερχόταν σε 212 χιλιόμετρα.

Εκ των ανωτέρω μεγάλων μονάδων:

- Η IX Μεραρχία (υπό τον συνταγματάρχη πεζικού **Γαρδίκη Παναγιώτη**) εξασφάλιζε το μεταξύ Γ΄ και Β΄ Σωμάτων Στρατού κενό του Σαριτζέ νταγ, πλάτους 32 χιλιομέτρων, με 2 τάγματα. Το υπόλοιπο της δυνάμεώς της τηρούσε εν εφεδρεία.
- Η XIII Μεραρχία (υπό τον συνταγματάρχη πεζικού **Καϊμπαλή Μιλτιάδη**) εξασφάλιζε τον υποτομέα Ντεμιρλέρ, μήκους 10 χιλιομέτρων περίπου με ένα σύνταγμα. Το 5/42 Σύνταγμα Ευζώνων, με τη XIII α΄ Μ. Ο. Π., είχε διαθέσει ως εφεδρεία στο Α΄ Σώμα Στρατού. Το υπόλοιπο της δυνάμεώς της τηρούσε εν εφεδρεία. Από τα 6 τάγματα, τα οποία διέθετε η μεραρχία τα 2 τα είχε εν προκαλύψει και τα 4 εν εφεδρεία του Υποτομέα Ντεμιρλή.
- Η VII Μεραρχία (υπό τον συνταγματάρχη Πεζικού **Κουρουσόπουλο Βασίλειο**) παρέμενε εν εφεδρεία στην περιοχή Εϋρέτ
- Η ΙΙ Μεραρχία (υπό τον συνταγματάρχη Πεζικού **Γονατά Στυλιανό**), ενισχυμένη με 5 τάγματα εξασφάλιζε τη ζώνη Ουσάκ συνολικού αναπτύγματος 170 χιλιομέτρων περίπου. Από τα 14 τάγματα, τα οποία διέθετε είχε εν πρώτη γραμμή 10, ως εφεδρεία τομέων 2 και ως εφεδρεία ζώνης 3. Επί πλέον η ΙΙ Μεραρχία ήταν ενισχυμένη και με την Δ΄ Μοίρα α ε ρ ο π λ ά ν ω ν εκ 3ών αεροπλάνων.
- Η Στρατιωτική Διοίκηση Κιουτάχειας εξασφάλιζε τις συγκοινωνίες της περιοχής της, με 4 τάγματα πεζικού.
- Η Μεραρχία Ιππικού (υπό τον αντιστράτηγο **Καλλίνσκη Ανδρέα**) συνεργαζόμενη με τη ΙΙ Μεραρχία

Ο συνταγματάρχης πεζικού **Κουρουσόπουλος Βασίλειος** (1878 – 1929).

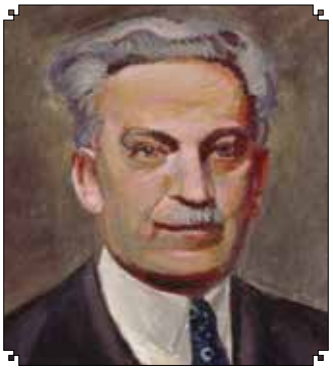

Ο συνταγματάρχης πεζικού **Γονατάς Στυλιανός** (1876 -1966)

Ο στρατηγός **Καλλίνσκης Ανδρέας** (1895 – 1956)

για την εξασφάλιση της ζώνης Ουσάκ, διατελούσε υπό τις άμεσες διαταγές της Στρατιάς.

Συνολικά το Β΄ Σώμα Στρατού, μετά την αποστολή 1 τάγματος πεζικού και 1 επιλαρχίας στη Θράκη, διέθετε 41 τάγματα, εκ των οποίων 14 εν προκαλύψει, 2,5 περίπου ως εφεδρεία υποτομέων, 1 ως εφεδρεία τομέων, 2,5 ως εφεδρεία ζώνης Ουσάκ, 17 ως εφεδρεία του Σώματος Στρατού και 4 για την ασφάλεια των συγκοινωνιών. Ως πυροβολικό διέθετε: 106 πυροβόλα, εξ ων 8 βαρέα, 8 Σκόντα, 24 πεδινά, 4 της εφίππου πυροβολαρχίας και 60 ορειβατικά.

ΙΙΙ.- Το Α΄ Σώμα Στρατού

Το Α΄ Σώμα Στρατού (υπό τον υποστράτηγο **Τρικούπη Νικόλαο**) με το στρατηγείο του στο

Αφιόν Καραχισάρ αποτελείτο από 4 μεραρχίες (I, IV, V και XII).Ήταν δε ενισχυμένο με το 49 Σύνταγμα Πεζικού και με το Μικτό Απόσπασμα της XIII Μεραρχίας (5/42 Σύνταγμα Ευζώνων, συν XIIIα΄ Μ. Ο. Π., υπό τον συνταγματάρχη Πεζικού **Πλαστήρα Νικόλαο**). Το Σώμα Στρατού εξασφάλιζε την εξέχουσα του Αφιόν Καραχισάρ, από του Αγιάζ Ιν Ντερέ (προς Βορρά) μέχρι του Τουκλού Τεπέ (ναι) προς Ανατολάς, έχον τις V και XII Μεραρχίες Βορείως του ποταμού Ακάρ και τις IV και I Μεραρχίες, Νοτίως αυτού. Την I Μεραρχία είχε ενισχύσει με το ανεξάρτητο τμήμα το 49 Σύνταγμα Πεζικού.

Ο συνταγματάρχης του Συντάγματος Ευζώνων **Νικόλαος Πλαστήρας** (1883 – 1953).

Ο συνταγματάρχης πεζικού **Ρόκας Νικόλαος** (1870 – 1947).

Ο συνταγματάρχης πεζικού **Καλιδόπουλος Περικλής** (1872 – 1950).

Ο στρατηγός **Δημαράς Δημήτριο**ς (1869-1926).

Το Μικτό Απόσπασμα της XIII Μεραρχίας, τηρούσε ως εφεδρεία στο Τσακιρσάζ, μείον τάγματος, αναλαβόντος την ασφάλεια της πόλεως Αφιόν Καραχισάρ.

Εκ των ανωτέρω μεραρχιών:

- Η V Μεραρχία (υπό τον συνταγματάρχη πεζικού **Ρόκα Νικόλαο**) κατείχε τον τομέα Μπορντί, μήκους 50 χιλιομέτρων.
- Η XII Μεραρχία (υπό τον συνταγματάρχη πεζικού **Καλιδόπουλο Περικλή)** κατείχε το Νοτίως του τομέα Μπορντί τομέα Ιντζέ Καραχισάρ, μήκους 30 περίπου χιλιομέτρων.
- Η IV Μεραρχία (υπό τον υποστράτηγο **Δημαρά Δημήτριο**) κατείχε τον τομέα Καμελάρ, μήκους 20 περίπου χιλιομέτρων. Ο τομέας ούτος περιελάμβανε ένα πεδινό και ένα ορεινό τμήμα κείμενο εκατέρωθεν του Ακάρ ποταμού. Το πεδινό τμήμα περιελάμβανε την κοιλάδα του Ακάρ εκτεινόμενο κατά μήκος της δεξιάς όχθης του ποταμού και πλαισιούμενο από οροσειρές δύσβατες και υψηλές (προς Νότο) χαμηλότερες και ευπρόσιτες (προς Βορρά). Το ορεινό τμήμα αποτελείτο από τον ορεινό όγκο του Καλετζίκ νταγ, συνδεόμενο προς Νότο με τις οροσειρές του Νταντάκ Γκαϊλά και Καμελάρ νταγ. Αμφότερες οι οροσειρές αυτές βρίσκονταν εξ ολοκλήρου στα χέρια των Τούρκων, δεσπόζουσες απόλυτα, τόσο του ορεινού όγκου του Καλετζίκ, όσο και των εκατέρωθεν τούτου πεδινών περιοχών του Αφιόν Καραχισάρ και του Μπαλ Μαχμούτ. Η υπό της IV Μεραρχίας κατεχόμενη αμυντική τοποθεσία άρχιζε από το χωριό Χαμάμ Τσιφλίκ και κατέληγε στο Κιουτσούκ Καλετζίκ. Το δεξιό άκρο της τοποθεσίας βρισκόταν 6 χιλιόμετρα, εν ευθεία γραμμή, οπίσω και ανατολικά του άκρου αριστερού του τομέα της Ι Μεραρχίας. Ούτω μεταξύ των δύο μεραρχιών (IV και I) έμενε ακάλυπτο κενό 6 χιλιομέτρων. Διά του κενού αυτού περνούσαν δύο ημιονικοί δρόμοι, άγοντες από το εχθρικό έδαφος στα νώτα της Ι Μεραρχίας και στο αεροδρόμιο του Γκαριμπτσέ.
- Η Ι Μεραρχία (υπό τον υποστράτηγο **Φράγκου Αθανάσιο**) με το στρατηγείο της στο Μπαλ Μαχμούτ, ενισχυμένη με το 49 Σύνταγμα Πεζικού (αμφιβόλου μαχητικής αξίας) κατείχε τον τομέα του Ακάρ νταγ, συνολικού μήκους 50 χιλιομέτρων. Η κατεχόμενη τοποθεσία αρχόμενη από τα νοτιοδυτικά Κμιντ, Δυτικά αντερείσματα του Καλετζίκ Νταγ, κατέληγε στο αντέρεισμα Μπερτιμάν Τας του Τσουκλού Τεπέ. Αύτη περιοριζόταν προς Νότο, από τους ορεινούς όγκους Ακάρ νταγ, Χασάν Μπελ, Κιλίτς Ασλάν Μπελ και Τιλκί Κιρί Μπελ, αποτελούντες ορεινή αλυσίδα διήκουσαν εξ Ανατολών προς Δυσμάς και χωρίζουσαν την κοιλάδα Σαντουκλί από την κοιλάδα Ντούζ Αγάτς – Μπαλ Μαχμούτ. Η Ι Μεραρχία είχε εν πρώτη γραμμή 3 συντάγματα πεζικού (49, 5 και 1/38 Ευζώνων) και εν εφεδρεία το 4ο Σύνταγμα Πεζικού και τεταγμένο, όλο σχεδόν, το εξ 36 πυροβόλων πυροβολικό της.

Οικογενειακή φωτογραφία του Βασιλείου Βλάχου (όρθιος δεξιά) στην Αθήνα, το 1944. Εικονίζονται οι: **Τάκης και Νιόβη Αργυροπούλου, Χρυσόστομος και Ελένη Βλάχου, Γ. Παπαδόπουλος, Γ. Β. Βλάχος**.

Το Α΄ Σώμα Στρατού διέθετε συνολικά 42 τάγματα πεζικού, εκ των οποίων 20 ως προκάλυψη, 9 περίπου ως εφεδρείες υποτομέων, 10 ως εφεδρείες τομέων και 3 στη διάθεση του Σώματος Στρατού. Το πυροβολικό αυτού αποτελείτο από 158 πυροβόλα, εκ των οποίων είχαν

διατεθεί 30 στη V Μεραρχία, 42 στη IV, 42 στη XII, 36 και I και 8 στο Απόσπασμα **Πλαστήρα** (5/42 Σύνταγμα ευζώνων της XIII Μεραρχίας).

IV.- Η Ανωτέρα Γενική Στρατιωτική Διοίκηση

Η εν Σμύρνη Ανωτέρα Γενική Στρατιωτική Διοίκηση (Α. Γ. Σ. Δ.) υπό τον υποστράτηγο **Πλατή Ανδρέα**, τηρούσε με την Ανεξάρτητο Στρατιωτική Διοίκηση Οδεμησίου, υπό τον συνταγματάρχη **Ζεγκίνη Δημήτριο**, την προκάλυψη του Μαιάνδρου, από του ποταμού Φισλίκ μέχρι των εκβολών του μαιάνδρου και εξασφάλιζε τις συγκοινωνίες και την ύπαιθρο χώρα της ζώνης των μετόπισθεν από τις επιδρομές των ατάκτων διά των Στρατιωτικών Διοικήσεων της Προύσας και της Πανόρμου (Βόρεια περιοχή), Σιμάβ, Φιλαδέλφειας και Μαγνησίας (Νότια περιοχή).

V.- Αεροπορικές δυνάμεις

Στις μνημονευθείσες ανωτέρω δυνάμεις της Στρατιάς Μ. Ασίας δέον να προστεθεί και αεροπορικός στόλος, ο οποίος περιελάμβανε πεντήκοντα πέντε (55) περίπου αεροπλάνα διαφόρων τύπων, εκ των οποίων 40 περίπου ήσαν αναγνωρίσεως, δυνάμενα να χρησιμοποιηθούν και διά βομβαρδισμούς, τα δε υπόλοιπα 10 διώξεως.

Τα αναγνωριστικά αεροπλάνα ήσαν κατανεμημένα σε 4 Μοίρες οι οποίες στάθμευαν ως κάτωθι:

- Α΄ Μοίρα Αεροπλάνων στο Ουσάκ.
- Β΄ Μοίρα Αεροπλάνων στο χωριό Γκαριμπτσέ (12 χιλιόμετρα Δυτικά του Αφιόν Καραχισάρ και Νοτίως του Μπαλ Μαχμούτ).
- Γ΄ Μοίρα Αεροπλάνων στο Εσκή Σεχήρ.
- Δ΄ Μοίρα Αεροπλάνων στο Αφιόν Καραχισάρ.

Όλες αυτές οι Μοίρες ουδέποτε διέθεταν συνολικά πλέον των 25 – 30 αξιόμαχων αεροπλάνων, των υπολοίπων τελούντων υπό επισκευή.

Επί πλέον υπήρχε στο Ουσάκ Ναυτικό Αεροπορικό Σμήνος διαθέτον 10 περίπου αεροπλάνα αγγλικού τύπου D. H. 9 (Ντι έιτς νάιν).

Αεροπλάνο της ελληνική αεροπορίας με του δύο πιλότους: τον οδηγό (που μόλις φαίνεται) μπροστά και το παρατηρητή.

Τα καταδιωκτικά αεροπλάνα, των οποίων ο αριθμός ουδέποτε υπερέβη τα 10 και τα οποία υστερούσαν από τεχνικής απόψεως, ήταν κατανεμημένα σε τρεις ομάδες, που στάθμευαν στο Αφιόν Καραχισάρ, Καζλί Γκιολ Χαμάμ και Σεϊντί Γαζή. Στη Β΄ Μοίρα αεροπλάνων (Μπαλ Μαχμούτ), είχαν διατεθεί 2 αεροπλάνα διώξεως τύπου rpant, υπό τους λοχίας αεροπόρους διώξεως **Σταυρόπουλο** και **Παπαδάκο.** Ο **Σταυρόπουλος** είναι ο αεροπόρος, που κατέρριψε τουρκικό αεροπλάνο, σε αερομαχία, στην περιοχή βορείως Αφιον Καραχισάρ, ως και προηγουμένως εξετέθη.

Το υπό της Στρατιάς κατεχόμενο Μέτωπο, δεν κατεχόταν ουδαμού με την επιβαλλόμενη πυκνότητα δυνάμεων, καίτοι εκ των 12 μεραρχιών οι 9 ήσαν εν πρώτη γραμμή. Εκ των 3ών εφεδρικών μεραρχιών μόνον η VII διέθετε ολόκληρη τη δύναμή της ως εφεδρική.

Το δίκτυο των συγκοινωνιών ήταν πενιχρό και για τη συντήρησή του και βελτίωσή του δεν είχε καταβληθεί, επί ολόκληρο έτος, καμιά σοβαρή προσπάθεια. Επίσης οι οδεύσεις οι άγουσες από τις θέσεις των εφεδρειών των Σ. Στρατού και των Μεραρχιών προς τις τοποθεσίες, δεν είχαν διευθετηθεί, ούτε ελήφθη μέριμνα για την κίνηση του τροχήλατου πυροβολικού, ιδία στους ορεινούς τομείς. Τα δρομολόγια προς τις πλευρικές ή μετόπισθεν περιοχές δεν είχαν αναγνωρισθεί και συνεπώς δεν ήσαν γνωστά. Μελέτες και σχέδια συμπτύξεως, υπό την πίεση του εχθρού δεν είχαν συνταχθεί από τα Σώματα Στρατού.

Ο λοχίας αεροπόρος **Χριστόφορος Σταυρόπουλος**.

Οι διαβιβάσεις των Σωμάτων Στρατού μετά της εν Σμύρνη Στρατιάς και της ζώνης μετόπισθεν εξασφαλιζόταν με επαρκή αριθμό κυκλωμάτων, από γυμνό σύρμα, ακολουθούντων τις σιδηροδρομικές γραμμές. Οι ασύρματοι των Σωμάτων Στρατού (ένας κατά Σώμα Στρατού) και της Στρατιάς συμπλήρωναν το δίκτυο διαβιβάσεων. Οι διαβιβάσεις των μεραρχιών προς τα Σώματα Στρατού και προς τις υπ' αυτές μονάδες, εξασφαλίζονταν κυρίως με τηλεφωνικές γραμμές από καλώδια εκστρατείας αναρτημένα επί στύλων. Το δίκτυο τούτο ήταν προωθημένο μέχρι της γραμμής των χαρακωμάτων και συνεπώς υπέκειτο σε καταστροφή από βλήματα του εχθρικού πυροβολικού.

Εκτός των ανωτέρων μειονεκτημάτων, από απόψεως συγκοινωνιών και διαβιβάσεων υπεισερχόταν και το μεγάλο μειονέκτημα ότι η σιδηροδρομική γραμμή Ουσάκ – Αφιόν Καραχισάρ – Εσκή Σεχήρ, βρισκόταν, ιδία στην περιοχή Αφιόν Καραχισάρ, που ήταν κόμβος συγκοινωνιών και επικοινωνιών (σιδηροδρομικών, τηλεγραφικών και τηλεφωνικών), κέντρο εφοδιασμού και έδρα Σώματος Στρατού, απειλείτο, σε περίπτωση καταλήψεως από τον εχθρό του τμήματος της σιδηροδρομικής γραμμής.

Ομάδα αεροπόρων μπροστά στο αεροπλάνο τους.

Επί πλέον, λόγω του ορεινού του εδάφους και της υπάρξεως μοναδικής από Αφιόν Καραχισάρ προς Δυσμάς οδού και ταύτης ως επί το πολύ καρροποιήτου, διερχομένης εκ της στενωπού του Κιοπρουλού, η εκείθεν της στενωπού ταύτης ανάπτυξη δυνάμεων της Στρατιάς καθίστατο λίαν δυσχερής και επικίνδυνος.

β) Τουρκικών δυνάμεων

Κατά το τέλος Ιουλίου 1922, ο έναντι του Ελληνικού Μετώπου Τουρκικός Στρατός είχε την ακόλουθη διάταξη από Βορρά προς νότο:

Ι.- Η Ομάς **Κοτζά Ελί** (18^{η} Μεραρχία με 2 τάγματα πεζικού και τμήμα ιππικού) κατείχε τη γραμμή Γιάλοβα – Ακ Σου.

ΙΙ.- Η 2^{α} Στρατιά, υπό τον **Γιακούμπ Σεφκέτ πασά** με το στρατηγείο της στο Μπουλαβαντίν, εκ των ΙΙΙ, ΙΙ, VI και IV Σωμάτων Στρατού κατείχε διά του ΙΙΙ Σώματος Στρατού (1, 16 και 41 Μεραρχίες) την περιοχή Σιβρί Χισάρ. Το ΙΙ Σώμα Στρατού (3, 4 και 7 Μεραρχίες) είχε το κύριο σώμα αυτού στο Αζιζιέ. Διά του VI Σώματος Στρατού (16 και 17 Μεραρχίες) κατείχε τη γραμμή Μπορτντί – Τσοπανλάρ. Το IV Σώμα Στρατού (5, 11 και 12 Μεραρχίες) παρέμενε εν εφεδρεία στην περιοχή Μπουλαβαντίν.

Ο στρατηγός **Νουραντίν** πασάς (1873 – 1932).

III.- Η 1η Στρατιά υπό τον **Νουραντίν πασά,** με το Στρατηγείο της στα Τσάι, αποτελούμενη εκ των Ι Σώματος Στρατού (15, 23 και 57 Μεραρχίες) παραμένοντος εν εφεδρεία μεταξύ Ακ Σεχήρ και Κουμραλί, εκ 3ών ανεξαρτήτων μεραρχιών, της 8ης μεταξύ Ακάρ Τσάι και Κοτζά Τεπέ, της 6ης στην κοιλάδα Σαντουκλί και της 14ης στο Μποζάν νταγ.

Εκ της διοικήσεως περιοχής Ντινάρ και Τσιβρίλ και της 3ης Μεραρχίας Ιππικού, στην περιοχή Ντενιζλή. Επί πλέον με μερικά αποσπάσματα χωροφυλακής, επιτηρούσε την κατά μήκος του Μαιάνδρου γραμμή μέχρι θαλάσσης.

IV.- Το V Σώμα Στρατού Ιππικού υπό τον **Φαχρεντίν πασά** εκ των 1, 2 και 14 Μεραρχιών Ιππικού στην περιοχή Ακ Σεχήρ – Ιλγκιάν.

Εκ των ανωτέρω δυνάμεων οι 1η και 2α Στρατιές αποτελούσαν το λεγόμενο Δυτικό Μέτωπο υπό τον **Ισμέτ πασά,** του οποίου το στρατηγείο έδρευε στο Ακ Σεχήρ.

Οι Τούρκοι είχαν οργανώσει εις βάθος 50 – 60 χιλιομέτρων, τρεις διαδοχικές αμυντικές τοποθεσίες. Από το σύνολο των δυνάμεών τους, ο κύριος όγκος, από 14 μεραρχίες πεζικού και 4 ιππικού ήταν συγκεντρωμένος έναντι του Αφιόν Καραχισάρ εξεχούσης του Ελληνικού Μετώπου, ιππαστί επί της σιδηροδρομικής γραμμής Αφιόν Καραχισάρ – Ικονίου. Εκ τούτων 4 μεραρχίες πεζικού και 1 ιππικού βρίσκονταν εν πρώτη γραμμή, ενώ οι υπόλοιπες 10 μεραρχίες πεζικού και 3 ιππικού τηρούνταν εν εφεδρεία στο χώρο Τόλι – Μπογιάτ – Ακ Σεχήρ.

2.- Αποστολή Ελληνικής Στρατιάς. Απόφαση και σχέδιο επιχειρήσεων Τουρκικού Στρατού

α) Αποστολή Ελληνικής Στρατιάς

Η αποστολή της Στρατιάς ήταν η κάλυψη και άμυνα του κατεχόμενου υπ' αυτής Μετώπου εναντίον πάσης ενέργειας των Τούρκων. Η εκδοθείσα, σχετικώς, την 25 Δεκεμβρίου / 7 Ιανουαρίου 1922 διαταγή της Στρατιάς ανέφερε ότι τουρκική επίθεση εναντίον του οργανωμένου Μετώπου, Βορείως και Νοτίως του ποταμού Ακάρ *δεν φαίνεται να έχει πολλές πιθανότητες* και περαιτέρω *Το πλέον ευαίσθητο σημείο της κύριας παρατάξεώς μας είναι η πρωτεύουσα συγκοινωνία προς Σμύρνη, ο σιδηρόδρομος. Πιθανότερη, επομένως, περίπτωση κύριας τουρκικής ενέργειας, φαίνεται να είναι η κατά των Πασάκιοϊ και Μπανάζ, συγχρόνως δε και κατά του άκρου της παρατάξεώς μας αντιπερισπασμός.*

Εάν, σύμφωνα με τη γνώμη της Στρατιάς και των διοικήσεων των Σωμάτων Στρατού, ενεργείτο τουρκική επίθεση εις το μεταξύ Αφιόν Καραχισάρ και Εσκή Σεχήρ τμήμα του μετώπου, αφενός μεν διατίθετο εκεί, προς απόκρουση αυτής η μεγαλύτερη δύναμη των διαθεσίμων στρατευμάτων, αφετέρου δε οι εκατέρωθεν του σημείου τούτου, εν αναπτύξει ελληνικές πτέρυγες θα υποχρεώνονταν να εκτελέσουν τη μικρότερη διαδρομή για να επέμβουν εγκαίρως στη μάχη. Εάν, όμως, η τουρκική επίθεση στρεφόταν νοτιότερα του ανωτέρω χώρου θα συναντούσε λιγότερες ελληνικές δυνάμεις για να τη συγκρατήσουν κατά μέτωπο, ενώ αφετέρου η από Βορρά άφιξη των διατιθέμενων εφεδρειών θα απαιτούσε ικανό χρόνο, ώστε η έγκαιρη επέμβαση αυτών να καθίσταται προβληματική.

Εν τη τελευταία ταύτη περιπτώσει, η οποία τονίζεται και αύθις εθεωρείτο απίθανη, προβλεπόταν από τα σχέδια της ελληνικής αμύνης η ανάληψη επιθέσεως από Βορρά προς Νότο των XII, V, XIII, VII και IX Μεραρχιών προς τη γενική κατεύθυνση Τσάι – Μπουλαβαντίν, εκ παραλλήλου με κίνηση προς Νότο 2 μεραρχιών του Γ΄ Σώματος Στρατού και συγχρόνου επιθέσεως τη II Μεραρχίας προς Σαντουκλί. Η ενδεχόμενη αυτή ενέργεια, προς απόκρουση της τουρκικής επιθέσεως, ενέπνεε πλήρη εμπιστοσύνη στις διοικήσεις και στα επιτελεία της Στρατιάς και των Σωμάτων Στρατού.

β) Απόφαση και σχέδιο επιχειρήσεων του Τουρκικού Στρατού

Ι.- Λήψη αποφάσεως δι' επίθεση

Από το Μάιο 1922 ο **Κεμάλ** και οι συνεργάτες του απέκλιναν υπέρ της αναλήψεως επιθέσεως του Τουρκικού Στρατού, ιδία λόγω πληροφοριών που είχε πάρει περί της δυσμενούς καταστάσεως του ηθικού του Ελληνικού Στρατού.

Περί τις αρχές Ιουλίου 1922, ο εν Παρισίοις αντιπρόεδρος της Κυβερνήσεως τη Αγκύρας **Βετχή Μπέης** τηλεγράφησε σ' αυτή ότι από τις επαφές του με μέλη της Γαλλικής Κυβερνήσεως απεκόμισε την εντύπωση ότι είναι απαραίτητη η ανάληψη επιθέσεως από τον Τουρκικό Στρατό, προ της εν όψει συνδιασκέψεως (της Βενετίας) προς ενίσχυση της τουρκικής θέσεως εν αυτή. Το τηλεγράφημα τούτο ήγαγε τον **Κεμάλ** και τους συνεργάτες του να αποφασίσουν οριστικά την ανάληψη επιθέσεως κατά του Ελληνικού Στρατού.

ΙΙ.- Επιλογή τομέα επιθέσεως

Αφού αποφασίστηκε η επίθεση, υπολειπόταν να επιλεγεί το σημείο του Ελληνικού Μετώπου, κατά του οποίου θα στρεφόταν αύτη. Βάσει της κατανομής των ελληνικών δυνάμεων και των κατεχομένων από αυτές θέσεων, το τουρκικό επιτελείο έκρινε ότι τρεις ήσαν οι τομείς, οι οποίοι προσφέρονταν για επίθεση:

- Πρώτος, ο μεταξύ Κιοπρού Χισάρ και Σεϊντί Γαζή, διαιρούμενος σε δυο από τον ποταμό Πουρσάκ.
- Δεύτερος, ο μεταξύ Σεϊντή Γαζή και Αφιόν Καραχισάρ, και
- Τρίτος ο του Αφιόν Καραχισάρ, όπου η υπάρχουσα σιδηροδρομική γραμμή Ικονίου Αφιόν Καραχισάρ επέτρεπε στους Τούρκους τη συγκέντρωση των δυνάμεών τους με μεγάλη ευκολία.

Κατόπιν λεπτομερούς εξετάσεως των πλεονεκτημάτων και μειονεκτημάτων, τα οποία παρουσίαζε ο κάθε, δι' επίθεση, εκλεγείς τομέας, σε κοινή σύσκεψη του **Κεμάλ** με τον αρχηγό του Επιτελείου **Φεβζή πασά** και το διοικητή του Δυτικού Μετώπου **Ισμέτ πασά,** αποφασίστηκε, όπως η τουρκική επίθεση ενεργηθεί εναντίον της εξεχούσης του Αφιόν Καραχισάρ. Προς τούτο εκρίθη ότι ο όγκος των Τουρκικών δυνάμεων έπρεπε να συγκεντρωθεί Νοτίως της δεξιάς πτέρυγας της ελληνικής διατάξεως ευρισκομένης στην μεταξύ του ποταμού Ακάρ και Τουμπλού Μπουνάρ περιοχή.

Στον τομέα του Αφιόν Καραχισάρ επί πλέον προσφερόταν το έδαφος για την απόκρυψη των συγκεντρώσεων και παρείχε κατάλληλες θέσεις για το πυροβολικό και τα παρατηρητήρια. Η επίθεση μπορούσε να διεξαχθεί εναντίον του Αφιόν Καραχισάρ εξ Ανατολών, είτε εκ Νότων και νοτιοδυτικά αυτού.

Στην πρώτη περίπτωση θα εξορμούσε, διά της σχετικά ακαλύπτου κοιλάδας του Ακάρ. Στη δεύτερη περίπτωση θα έπληττε την ελληνική παράταξη στο άκρο δεξιό αυτής, παραλύουσα την περί το Αφιόν

Καραχισάρ άμυνα, θα διέκοπτε εγγύτατα αυτού την προς Σμύρνη συγκοινωνία και θα κλόνιζε το μέτωπο δι' ενός και μόνου πλήγματος. Εφόσον οι επιτιθέμενοι θα καταλάμβαναν τις, υπό των ελληνικών δυνάμεων κατεχόμενες θέσεις, θα αναγκάζονταν αυτές να υποχωρήσουν προς Βορρά ή θα προσπαθούσαν να συγκεντρωθούν επί της τοποθεσίας του Τουμπλού Μπουνάρ.

Στην πρώτη περίπτωση θα άφηναν ακάλυπτη τη Σμύρνη, οπότε ο μεν όγκος του Τουρκικού Στρατού αναλάμβανε την καταδίωξη των υποχωρούντων, ελαφρά δε αποσπάσματα θα προήλαυναν ταχέως προς Σμύρνη. Εν τη δευτέρα τοιαύτη, οι επιτιθέμενες τουρκικές δυνάμεις θα εξανάγκαζαν τα ελληνικά στρατεύματα σε μάχη εκ παρατάξεως σε αναπεπτάμενο πεδίο, προκαταλαμβάνουσες την εγκατάστασή τους στις υπάρχουσες περί το Τουμπλού Μπουνάρ οργανωμένες θέσεις.

Η εναντίον του Αφιόν Καραχισάρ επίθεση παρουσίαζε αφενός το μειονέκτημα ότι στρεφόταν κατά του πλέον οχυρού και ισχυρότερα οργανωμένου σημείου του Ελληνικού Μετώπου και αφετέρου ότι τα ελληνικά στρατεύματα θα ημπορούσαν με κατάλληλες ενέργειες, να αντιμετωπίσουν αποτελεσματικά τους επιτιθέμενους. Εξάλλου, όμως, το περί το Αφιόν Καραχισάρ τμήμα ήταν το πλέον ευαίσθητο σημείο της ελληνικής διατάξεως, επιτυχής δε έκβαση της κατ' αυτού επιθέσεως θα επέφερε αποφασιστικά αποτελέσματα.

III.- Τουρκικό σχέδιο επιθέσεως

Η προβλεπόμενη από το σχέδιο επιθέσεως ιδέα ενεργείας ήταν η ακόλουθη:

- Η 2α Στρατιά, περιοριζόμενη εις 2 Σώματα Στρατού (συνολικής δυνάμεως 5 Μεραρχιών) και 1 μεραρχία ιππικού, θα καθήλωνε κατά τις πρώτες ημέρες τα Γ΄ και Β΄ Ελληνικά Σώματα Στρατού, ως και τις ανατολικά του Αφιόν Καραχισάρ 2 ελληνικές μεραρχίες (V και XII) και θα διέκοπτε τη συγκοινωνία μεταξύ Αφιόν Καραχισάρ και Εσκή Σεχήρ.
- Η 1η Στρατιά, ενισχυμένη και με τα II και IV Σώματα Στρατού της 2ας Στρατιάς, ως και με το αναγκαίο βαρύ πυροβολικό, θα αναλάμβανε την κυρίως επίθεση μεταξύ του ποταμού Ακάρ και Τσουκλού Τεπέ, Νοτίως και νοτιοδυτικά του Αφιον Καραχισάρ, επιδιώκουσα κύκλωση των ελληνικών δυνάμεων.
- Το V Σώμα Στρατού ιππικού διεισδύον εντός της ελληνικής ζώνης διά των διαβάσεων του Ακάρ νταγ, οι οποίες δεν καλύπτονταν υπό των ελληνικών δυνάμεων, ως λίαν δύσβατες, θα απέκοπτε τη σιδηροδρομική γραμμή, καθώς και τις τηλεγραφικές και τηλεφωνικές επικοινωνίες και θα επετίθεντο εναντίον των νώτων της ελληνικής διατάξεως.
- Η Ομάς **Κοτζά Ελί** θα καθήλωνε τις έναντι αυτής ελληνικές δυνάμεις, απειλούσα τις συγκοινωνίες της Προποντίδας. Αφετέρου δυνάμεις πεζικού και ιππικού, συγκεντρωμένες στον τομέα Ντενιζλί – Σεράκιοϊ, της περιοχής Μαιάνδρου, θα προέβαιναν σε παραπλανητικές επιχειρήσεις, καθηλώνοντας τις εκεί ελληνικές δυνάμεις και επιχειρώντας εν συνεχεία προς Ουσάκ και εκτελώντας καταστροφές στα νώτα των ελληνικών στρατευμάτων.
- Προς παραπλάνηση, τέλος, της ελληνικής ηγεσίας, θα αναλαμβάνονταν, λίγες ημέρες προ της κύριας τουρκικής επιθέσεως, επιθετικά εγχειρήματα προς Μπιλετζίκ και Σεράκιοϊ στον Βόρειο τομέα. Συγχρόνως προς τις ανωτέρω επιθετικές ενέργειες, προβλέπονταν ανάλογα μέτρα, προς αντιμετώπιση όλων των ενδεχομένων ελληνικών αντιδράσεων.

Κατόπιν των ανωτέρω αποφάσεων, αφού μεταφέρθηκε το Γενικό Στρατηγείο από την Άγκυρα στο Ακ Σεχήρ, έγινε σύσκεψη του **Κεμάλ** με τον **Φεβζή πασά** και τον **Ισμέτ πασά** καθ' ην ρυθμίστηκαν όλες

οι λεπτομέρειες ενδεχόμενης καταδιώξεως των ελληνικών δυνάμεων, μέχρι και αυτής της Σμύρνης, ιδία δε των προβλημάτων ανεφοδιασμού των προελαυνόντων τουρκικών στρατευμάτων

3.- Ηθικό των αντιπάλων στρατιών

α) Ηθικό Ελληνικού Στρατού

Ο **Βασίλειος Βλάχος**, ως πολίτης, στην Αθήνα, το 1945.

Το ηθικό του Ελληνικού Στρατού κατά την ανάληψη της Μικρασιατικής Εκστρατείας βρισκόταν σε υψηλό επίπεδο. Συν τω χρόνω υφίστατο συνεχή κάμψη και χαλάρωση, παρά τις εκάστοτε αναλαμπές. Τον μήνα Αύγουστο 1922, οπότε εκδηλώθηκε η γενική τουρκική επίθεση το ηθικό βρισκόταν σε χαμηλό επίπεδο. Ο στρατός ήταν καταπονημένος σωματικά και με καταπεπτωκός ηθικό, σε τέτοιο βαθμό, ώστε μια ισχυρή επίθεση του αντιπάλου θα ημπορούσε να τον οδηγήσει σε καταστροφή.

Η αντοχή και το επιθετικό πνεύμα του Έλληνα στρατιώτου ήσαν, ως απέδειξαν οι από το 1912 συνεχείς αγώνες, συνυφασμένα με τη διατήρηση υψηλού ηθικού. Η κατά τον πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο (1914 – 1918) διαφωνία του **Βασιλέως Κωνσταντίνου** και του πρωθυπουργού **Ελευθερίου Κ. Βενιζέλου** επί της τηρητέας εξωτερικής πολιτικής διαίρεσε βαθύτατα τον ελληνικό λαό και κατ' ακολουθία και το στρατό και ιδία τα στελέχη του, σε δύο αντιμαχόμενες μερίδες.

Η διά δυναμικής επεμβάσεως των συμμάχων παραίτηση εκ του θρόνου και εξορία του **Βασιλέως Κωνσταντίνου** (29 Μαΐου 1917) και εγκατάσταση Κυβερνήσεως **Βενιζέλου** επέτεινε τον εθνικό διχασμό. Η Ελλάς εξήλθε της ουδετερότητας και ετάχθη παρά το πλευρό των συμμάχων, μετασχούσα των εν Μακεδονία επιχειρήσεων και εν συνεχεία των τοιούτων στη μεσημβρινή Ρωσία. Προς κατοχύρωση του αναλαμβανόμενου αγώνος η Κυβέρνηση **Βενιζέλου** έκρινε επιβεβλημένη τη λήψη αυστηρών μέτρων, μεταξύ των οποίων και την απόταξη και εξορία στα νησιά μεγάλης μερίδας αντιφρονούντων αξιωματικών (βασιλοφρόνων).

Όλα τα παραπάνω γεγονότα επέδρασαν σημαντικά επί του ηθικού του στρατού, κυρίως επί του σώματος των αξιωματικών, το οποίο διαιρέθηκε σε δυο αντιμαχόμενα στρατόπεδα: Τους προσχωρήσαντες στην «Εθνική Άμυνα» και τους απότακτους.

Εκτός τούτων υπήρχε και μεγάλη μερίδα αξιωματικών η αποκληθείσα «Οι εναπομείναντες» η οποία συμπιέζονταν μεταξύ των ανωτέρω δύο αντιμαχομένων μερίδων.

Τα εκ του «Εθνικού Διχασμού» φθοροποιά αποτελέσματα εξακολούθησαν να υφίστανται στο λαό και στο στρατό και όταν ακόμη ο Ελληνικός Στρατός αποβιβάστηκε, εντολή των συμμάχων, στη Σμύρνη (Μάιος 1919).

Η Συνθήκη των Σεβρών, η οποία υπεγράφη την 28 Ιουλίου / 10 Αυγούστου 1920, δεν κατέστη δυνατόν να εφαρμοσθεί, λόγω αλληλοσυγκρουόμενων συμφερόντων των συμμάχων.

Την 1/14 Νοεμβρίου 1920 διεξήχθησαν εν Ελλάδι βουλευτικές εκλογές κατά τις οποίες απέτυχε το υπό τον **Βενιζέλο** Κόμμα των Φιλελευθέρων και επεκράτησε το υπό τον **Γούναρη Δ.** Λαϊκό Κόμμα.

Μετά ένα μήνα (Δεκέμβριος 1920) κατόπιν δημοψηφίσματος επανήλθε θριαμβευτικά στην Ελλάδα, από την εξορία, ο **Βασιλεύς Κωνσταντίνος.**

Η επελθούσα πολιτικοστρατιωτική μεταβολή είχε και στο στράτευμα σοβαρό αντίκτυπο. Πολλοί βενιζελικοί αξιωματικοί υπέβαλαν παραιτήσεις, άλλοι δε, περί τους πεντήκοντα, μεταξύ των οποίων και τέσσαρες ανώτατοι, κατέφυγαν στην Κωνσταντινούπολη, εγκαταλείψαντες τις μονάδες τους.

Επί πλέον η νέα Κυβέρνηση προέβη σε μεταβολές διοικήσεων, ιδία μεγάλων μονάδων και συνταγμάτων, επανέφερε στο στράτευμα τους απότακτους, απονείμασα σ' αυτούς 2 – 3 βαθμούς, όπως είχαν πάρει οι επί τριετία μαχόμενοι νεότεροί τους. Η επάνοδος των απότακτων προκάλεσε αναζωπύρωση των παθών μεταξύ των στελεχών, με αποτέλεσμα τον κλονισμό της πειθαρχίας, που μεταδόθηκε και στους οπλίτες. Λόγω των ανωτέρω γεγονότων και ιδία λόγω της επ' αόριστο χρόνο παρατάσεως του Μικρασιατικού αγώνος, το ηθικό του Ελληνικού Στρατού υπέστη διάβρωση και μείωση.

Η μη τήρηση από την Κυβέρνηση της προεκλογικής υποσχέσεως περί μερικής αποστρατεύσεως των μεγαλυτέρων ηλικιών και η αντ' αυτής η επιστράτευση τριών ηλικιών εφέδρων, είχε δυσμενή αντίκτυπο στους οπλίτες.

Η επιθετική αναγνώριση του Γ΄ Σώματος Στρατού, εκ Προύσας προς Εσκή Σεχήρ, κατά Δεκέμβριο του 1920, ως και οι επιχειρήσεις του ιδίου Σώματος Στρατού, από Προύσας προς Εσκή Σεχήρ, κατά Μάρτιο 1921, μη επιτυχούσα τους αντικειμενικούς σκοπούς τους, κλόνισαν το ηθικό του Γ΄ Σώματος Στρατού και αναπτέρωσαν το ηθικό των Τούρκων.

Οι κατά τον Ιούλιο 1921 επαναληφθείσες επιθετικές επιχειρήσεις από τον Ελληνικό Στρατό, παρά την επιτυχή αυτών έκβαση και την κατάληψη ουσιωδών κέντρων πληροφοριών και εφοδιασμού του εχθρού, ως των πόλεων Εσκή Σεχήρ, Κιουτάχειας και Αφιόν Καραχισάρ, δεν επέτυχαν τη συντριβή του εχθρού. Μετά τις ανωτέρω επιχειρήσεις οι διοικηταί Σωμάτων Στρατού και Μεραρχιών, σε ερώτημα της Στρατιάς εάν το στράτευμα επιθυμεί να συνεχίσει την προέλασή του μέχρις Αγκύρας απάντησαν: *Οι άνδρες είναι κουρασμένοι και επιθυμούν να επανέλθουν εις τας εστίας των, εάν, όμως, είναι οπωσδήποτε ανάγκη να γίνει προέλαση μέχρις Αγκύρας δύνανται να υποστούν την θυσία ταύτη, υπό τον όρο όπως περατωθεί ο πόλεμος και επανέλθουν εις τα εστίας των.*

Οι άνδρες άρχισαν να εκδηλώνουν τη δυσαρέσκειά τους για την παράταση του πολέμου, σε κάθε παρουσιαζόμενη ευκαιρία (επιθεώρηση διοικητών μονάδων, υπουργού Στρατιωτικών, Πρωθυπουργού) και εις αυτόν ακόμη τον **Βασιλέα Κωνσταντίνο** κατά την απονομή, στο Εσκή Σεχήρ, των μεταλλίων ανδρείας.

Μετά τρεις επιχειρήσεις προς Άγκυρα (μάχες Σαγγαρίου), το ηθικό του στρατού υπέστη δυσμενέστερη επήρεια λόγω μη συντριβής του Κεμαλικού Στρατού και λόγω των βαρύτατων απωλειών τις οποίες υπέστη. Το άνθος των αξιωματικών και οι ορμητικότεροι των οπλιτών ετέθησαν εκτός μάχης. Η Στρατιά Μ. Ασίας εγκατέλειψε επί του πεδίου της μάχης το 50% περίπου της μαχίμου δυνάμεώς της. Αγωνιζόμενη σκληρά επί ολόκληρο μήνα εναντίον εχθρού δραστηρίου, πεπειραμένου και γενναίου, υποχρεωμένη να αντεπεξέλθει εναντίον της πείνας, της δίψας και της φύσεως του εδάφους, χωρίς επαρκή πυρομαχικά, χωρίς εφόδια και στερούμενη καταλλήλων συγκοινωνιών, επέδειξε αντοχή αξιοθαύμαστη. Ο αντίκτυπος, όμως, δεν άργησε να εκδηλωθεί. Η πειθαρχία χαλαρώθηκε και το ηθικό κατέπεσε λόγω, ιδία, της χρονιζούσης και αβέβαιης εκβάσεως της εκστρατείας και της αναπτυχθείσης πεποιθήσεως ότι κάθε κόπος και κάθε θυσία ήταν μάταιες.

Η καθ' όλο το Χειμώνα του 1921 – 1922 απασχόληση του στρατού εις έργα αμυντικής οργανώσεως, η κακή διαβίωση και η πενιχρή διατροφή αξιωματικών και οπλιτών έφθειρε φυσικώς και ηθικώς το στράτευμα.

Η κατά Μάρτιο 1922 κοινολόγηση της πληροφορίας καθ' ην οι σύμμαχοι είχαν προτείνει την εκκένωση της Μικράς Ασίας υπό του Ελληνικού Στρατού, είχε μια επί πλέον δυσμενή επίπτωση επί του ηθικού του στρατού

Η επί 10ετία, περίπου συμμετοχή των αξιωματικών και οπλιτών στις εκστρατείες και οι εκ τούτων συγκινήσεις, περιπέτειες και κοπώσεις, προκάλεσαν ψυχικό αυτών κάματο και σωματικές εξαντλήσεις. Η επί πλέον μόνιμη παραμονή στο εσωτερικό πολλών αξιωματικών, απότακτων και μη, παρά τις επανειλημμένες διαταγές του Υπουργείου Στρατιωτικών περί μεταβάσεως αυτών στο Μέτωπο, είχε προκαλέσει νέα διάσταση μεταξύ των αξιωματικών.

Η αθρόα προαγωγή (ένα μήνα μετά τις επιχειρήσεις Σαγγαρίου, άνευ κρίσεως του Ανωτάτου Συμβουλίου, των αντιστράτηγων, στρατηγών, ουδόλως μετασχόντων της Μικρασιατικής Εκστρατείας, δημιούργησε σοβαρή αναταραχή μεταξύ των στελεχών της Στρατιάς, πολλά των οποίων υπέβαλαν αιτήσεις διαθεσιμότητας, αποστρατείας και μεταφοράς στο εσωτερικό.

Παραλλήλως σχεδόν προς τα ανωτέρω, άρχισε η κυκλοφορία μεταξύ των αξιωματικών, πρωτοκόλλων επαναστατικού περιεχομένου, στρεφομένου κατά τη Κυβερνήσεως[60]. Η ενέργεια αυτή αναζωπύρωσε τις πολιτικές και κομματικές αντιθέσεις των αξιωματικών, οι οποίοι δεν ήταν δυνατό παρά να επηρεάσουν και τους υπ' αυτούς οπλίτες.

Υπήρχαν πολλοί, οι οποίοι ορμώμενοι από στενή κομματική αντίληψη, επέχαιραν για τη δημιουργηθείσα κατάσταση, μη αντιλαμβανόμενοι, πιθανώς, ότι τούτο αποτελούσε πράξη αυτόχρημα αντιπατριωτική. Όλα αυτά, ως ήταν επόμενο, συντελούσαν στην απειθαρχία, στη χαλάρωση του ηθικού και στη μείωση της μαχητικής ικανότητας.

Σχετικά με τη δυσφορία των αξιωματικών και την κυκλοφορία πρωτοκόλλων η κυβέρνηση είχε την πληροφορία, ότι αυτά υποκινούντο από τους καταφυγόντες στην Κωνσταντινούπολη αξιωματικούς και ότι σ' αυτά πρωτοστατούσε ο συνταγματάρχης πεζικού **Πλαστήρας Νικόλαος**[61] του 5/42 Συντάγματος Ευζώνων.

---

60. Παρόμοια πρωτόκολλα δεν κυκλοφόρησαν μεταξύ των αξιωματικών της α ε ρ ο π ο ρ ί α ς στο Εσκή Σεχήρ και στο Γκαριμπτσέ.

61. Ο συνταγματάρχης Πεζικού **Πλαστήρας Νικόλαος** εκ Καρδίτσας Θεσσαλίας, ήταν πραγματικά πολεμιστής και ανδρείος αξιωματικός, λατρευόμενος από τους αξιωματικούς και οπλίτες του. Είχε ηγηθεί κατά τη διαρρεύσασα 10ετία μαχίμων μονάδων και βρισκόταν διαρκώς στην πρώτη γραμμή. Ήταν σεμνός, αξιοπρεπής και πειθαρχικός αξιωματικός. Καίτοι είχε εισχωρήσει στη Εθνική Άμυνα Θεσσαλονίκης, συγκαταλεγόταν μεταξύ των συντηρητικών αξιωματικών, απέφευγε πολιτικές συζητήσεις και φερόταν με στοργή και αγάπη προς όλους τους υπ' αυτόν αξιωματικούς και οπλίτες. Ήταν πρώτιστα Έλληνας, με ανεπτυγμένο το αίσθημα της φιλοπατρίας. Απέφευγε τις πολιτικές σκευωρίες και κάθε συνωμοτική ενέργεια και δράση.

Με τον καταφυγόντα στην Κωνσταντινούπολη, μετά τις εκλογές της 1/14 Νοεμβρίου 1920, συνταγματάρχη πεζικού **Κονδύλη Γεώργιο** συνδεόταν από μακρού με στενή φιλία, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν είχε και ανεξαρτησία γνώμης και ενέργειας.

Ο πολιτευτής και έφεδρος αξιωματικός της αεροπορίας **Αλέξανδρος Ζάννας** (εκ Θεσσαλονίκης) γράφει στα απομνημονεύματά του, δημοσιευθέντα το έτος 1959 στην ημερησία εφημερίδα «Βήμα», μεταξύ άλλων: *Όταν έφθασα στη Μ. Ασία, κατά το Μάρτιο του 1921, όπως ήταν φυσικό, ήλθα αμέσως εις επαφή με τον **Πλαστήρα.** Συναντηθήκαμε στη Σμύρνη, τα είπαμε διά μακρών απελπισμένοι διά την κατάσταση που είχε δημιουργηθεί μετά την πτώση του Βενιζέλου. Συμφωνήσαμε πως τα πράγματα όσο πήγαιναν και χειροτέρευαν, πως η ηγεσία του στρατεύματος ήταν απολύτως ανάξια να ενισχύσει τον αγώνα, πως η καταστροφή, αργά ή γρήγορα, αν εξακολουθούσε η κατάσταση αυτή, ήταν αναπόφευκτη, αλλά πως ημείς τα παιδία της Αμύνης, δεν έπρεπε να κινηθούμε, διότι εκτός του ότι δεν είχαμε τα μέσα επιτυχίας, εάν κάναμε και μια τέτοια προσπάθεια θα επέρριπταν την αποτυχία και την καταστροφή σ' εμάς. Γι' αυτό η πρωτοβουλία κάθε κινήσεως έπρεπε να αφεθεί στους βασιλικούς και στους παραμείναντες στο στράτευμα, που είχαν ήδη να αντιλαμβάνονται τη διαφορά που υπήρχε μεταξύ διοικήσεως **Βενιζέλου** και των διοι-*

Τη σημειωθείσα κίνηση των αξιωματικών και περιφορά πρωτοκόλλων στο Μέτωπο, περί το τέλος του 1921, ο διοικητής της Στρατιάς αντιστράτηγος **Αναστάσιος Παπούλας,** αποδίδει στα κυβερνητικά μέτρα, διά των οποίων δοκιμαζόταν η φιλοτιμία των μαχόμενων αξιωματικών και θίγονταν τα δίκαια συμφέροντα αυτών.

Αντιθέτως, η Κυβέρνηση απέδιδε τη δυσφορία των αξιωματικών σε υποκίνηση των καταφυγόντων στην Κωνσταντινούπολη αξιωματικών της Αμύνης.

Ο αρχιστράτηγος **Παπούλας** απαντών σε σχετική διαταγή του υπουργείου των Στρατιωτικών της 11/24 Δεκεμβρίου 1921, ανέφερε ότι μόνον εάν μεταβάλλονταν οι υφιστάμενες ατυχείς διαθέσεις ενίων ατόμων του εσωτερικού, εάν προσέρχονταν άπαντες οι αξιωματικοί του εσωτερικού (εννοούσε την απροθυμία ενίων, εκ των συλλήβδην επανελθόντων εις την ενεργό υπηρεσία απότακτων αξιωματικών, να μεταβούν εις το Μέτωπο), εάν ενισχυόταν χρηματικά η Στρατιά και θεραπεύονταν οι ανάγκες αυτής, θα ήτο δυνατόν να μεταβληθεί η κατάσταση και να αποκλεισθεί κάθε φόβος.

Μεγάλος αριθμός αξιωματικών, παρέμενε συνεχώς επί τριετία στη Μ. Ασία, ενώ αντίθετα πλήθος μονίμων αξιωματικών παρέμενε στο εσωτερικό, υπό διάφορα προσχήματα και παρά τις αυστηρές διαταγές του υπουργού των στρατιωτικών, όπως μεταβούν στο Μέτωπο, ούτοι κατόρθωναν με πλάγια μέσα να ακυρώσουν τις μεταθέσεις τους.

Η μη επιστροφή στη Στρατιά των λαμβανόντων κανονικές άδειες για το εσωτερικό αξιωματικών και οπλιτών, προκαλούσε την εύλογη δυσφορία εκείνων, που είχαν σειρά αδείας και δημιουργείτο κίνδυνος διασαλεύσεως της πειθαρχίας.

Επειδή μεγάλος αριθμός αδειούχων εξακολουθούσε να παραμένει στο εσωτερικό, καίτοι η άδειά τους είχε προ καιρού λήξει, αναγκάστηκε το υπουργείο Στρατιωτικών, διά της από 18 Ιουνίου / 1η Ιουλίου 1922 διαταγής του να διατάξει ονομαστικώς 255 αξιωματικούς να αναχωρήσουν αμέσως για Μ. Ασία, λόγω λήξεως των αδειών τους.

Απογοήτευση στο στράτευμα προκάλεσε και η πρωτοφανής αδιαφορία του εσωτερικού για την τύχη της Μικρασιατικής Στρατιάς, ως την παρουσίαζαν οι επιστρέφοντες στο Μέτωπο αδειούχοι.

Πλην των ανωτέρω, η χαλάρωση στη δίωξη των υπαρχόντων στο εσωτερικό της χώρας, χιλιάδων ανυπότακτων και λιποτακτών, εκ των οποίων σχηματίζονταν ενιαχού συμμορίες, προς συντριβή των

κήσεων των διαδόχων του. Την ίδια γνώμη εκείνη την εποχή είχε και ο **Στεργιάδης,** *Ύπατος Αρμοστής.*

Θυμούμαι μια συζήτηση με τον αείμνηστο ***Χατζηζαφειρίου Σωτήριο*** *(ταγματάρχη πεζικού εκ Μακεδονίας, διοικητή αεροπορίας Στρατιάς Μ. Ασίας), που ήταν ακόμη βασιλικός, αλλά σαν τίμιος άνθρωπος και αξιωματικός πονούσε βλέποντας την καταστροφή που έρχεται. Είχε έλθει σε επαφή με τους αδελφούς* ***Παπαδήμα*** *και διαφόρους άλλους γνωστούς βασιλικούς διά την σύμπτυξη στρατιωτικού συνδέσμου. «Τι τα θέλεις, μου έλεγε. Όλοι αυτοί είναι καλοί αξιωματικοί, αλλά είναι χαλβάδες. Μόνον ο* ***Πλαστήρας*** *μπορεί να επιβληθεί. Αυτός, μάλιστα, αυτός είναι άνδρας».*

Από τα παραπάνω καταφαίνεται ότι ο **Πλαστήρας** δεν πρωτοστατούσε στην κυκλοφορία πρωτοκόλλων κατά της Κυβερνήσεως, διότι αυτό δεν συνέφερε και στο κόμμα των Φιλελευθέρων.

Σημειωτέον ότι ο **Ζάννας** ήταν βασικό στέλεχος του κόμματος, χρηματίσας επανειλημμένως υπουργός του υπουργείου Αεροπορίας, βραδύτερον.

Όσον αφορά τον ταγματάρχη **Χατζηζαφειρίου,** υπό τις διαταγές του οποίου είχε την τιμή ο γράφων να υπηρετήσει στην αεροπορία, έχω να αναφέρω ότι επρόκειτο περί αξιωματικού του πεζικού μεγάλης μορφώσεως και περί αξιωματικού οδηγού αεροπόρου μεγίστης δραστηριότητος και επιβολής. Η παρουσία του και μόνη ήταν αρκετή για να πάνε τα πάντα ωρολόγιο. Είχε εξαιρετικά προσόντα ηγήτορος, ανελάμβανε πρωτοβουλία και την ευθύνη των πράξεών του. Η αποχώρησή του από την αεροπορία, το Δεκέμβριο του 1923, ήταν μεγάλη γι' αυτήν απώλεια. Αν και ήταν μυημένος στο επαναστατικό κίνημα του 1922, εντούτοις, ουδένα των αεροπόρων εμύησε, κρατήσας την αεροπορία μακράν του κινήματος.

οποίων αναλαμβάνονταν επιχειρήσεις, που συντελούσαν στην απογοήτευση των εις το Μέτωπο οπλιτών. Και η κατεχόμενη εν Μ. Ασία ζώνη, δεν ήταν απαλλαγμένη λιποτακτών. Από επιστολές των οικογενειών τους πληροφορούνταν οι εις το Μέτωπο, περί της οικτρής οικονομικής καταστάσεώς τους και περί της μη καταδιώξεως των ανυπότακτων και λιποτακτών.

Οι αιτήσεις των οπλιτών περί χορηγήσεως ολιγοήμερων αδειών δεν γίνονταν δεκτές, ένεκα μη εγκαίρου επανόδου στις μονάδες των προηγηθέντων αδειούχων.

Κατά τους πρώτους μήνες του 1922, η οικονομική κατάσταση των μονάδων της Στρατιάς είχε φθάσει στο απροχώρητο. Οι μισθοί των αξιωματικών δεν πληρώνονταν και το 25λεπτο, προς βελτίωση του συσσιτίου των οπλιτών δεν διατίθετο. Γενικώς η διατροφή του στρατεύματος ήταν ελλιπής και πενιχρή. Παρατηρήθηκε έλλειψη ελαίου, άλατος, οσπρίων, τυρού και λίπους. Πολλάκις τα διανεμόμενα ζυμαρικά, όσπρια και αλίπαστα ήταν ακατάλληλα προς βρώση. Ο διανεμόμενος, σπάνια, καπνός, ήταν χειρίστης ποιότητος. Οι προμηθευτές, έχοντες λαμβάνειν χρήματα, αρνούνταν τη συνέχεια της προμήθειας τροφίμων και μεταβάλλονταν σε αισχρούς και ασυνείδητους εκβιαστές, τη ανοχή και συνεργασία ενίων εντεταλμένων οργάνων. Επί πλέον η υπόδηση και ο ιματισμός των οπλιτών ήταν ελλιπής.

Η μαύρη αγορά στα σιγαρέτα, εμφανισθείσα το πρώτον κατά τις επιχειρήσεις προς Άγκυρα, ως έργο των οδηγών αυτοκινήτων, πήρε συν τω χρόνω επικίνδυνες διαστάσεις.

Η οικονομική δυσπραγία της Στρατιάς παρατάθηκε μέχρι του Ιουλίου 1922, οπότε διά της εξευρέσεως των χρηματικών πόρων, κατόπιν του συναφθέντος εσωτερικού δανείου υπό της Κυβερνήσεως αποκαταστάθηκε η εν λόγω ανωμαλία, οι δε καθυστερούμενες αποδοχές κατεβλήθησαν εξ ολοκλήρου και η διατροφή βελτιώθηκε.

Η δυσφορία των οπλιτών για τους προεκτεθέντες λόγους συντελούσε επίσης σημαντικά και η εν Ελλάδι κομμουνιστική προπαγάνδα, η οποία, με επιστολές προς τους οπλίτες προσπαθούσε να επιτύχει τη διάλυση του στρατού. Αλλά και σ' αυτή τη Στρατιά, εντός ελαχίστου χρονικού διαστήματος είχε πραγματοποιηθεί η οργάνωση πλήρους κομμουνιστικού δικτύου. Δεν έμεινε μονάς, υπηρεσία, τηλεφωνικό κέντρο, τηλεγραφείο κ.λπ., στο οποίο να μην υπάρχει αντιπρόσωπος του κομμουνιστικού κόμματος. Οι εκπρόσωποι του Κ. Κ. Ε. καταλαβόντες καίριες θέσεις, χρησιμοποιούσαν τις σφραγίδες των Μονάδων και ούτω παρέκαμπταν τη λογοκρισία της Στρατιάς. Στο συνωμοτικό αυτό δίκτυο μετείχαν και πολλοί υπαξιωματικοί και έφεδροι αξιωματικοί.

Μετ' ολίγον υπό τον έλεγχο του εν Μ. Ασία αρχικομμουνιστή **Σταυρίδη** (μετέπειτα γενικού γραμματέα του Κ. Κ. Ε.) περιήλθε το προσωπικό των σιδηροδρόμων, το ατμόπλοιο «Έλλη», που εκτελούσε το δρομολόγιο Πειραιώς – Σμύρνης – Πανόρμου – Μουδανιών. Ούτω οι κομμουνιστές σε πολλά φύλλα πορείας, αρμοδίως σφραγισμένα, ημπορούσαν να ταξιδεύουν ανεξέλεγκτα από Αθηνών μέχρι των ακρότατων φυλακίων και τανάπαλιν.

Εν τούτοις, παρά το υπάρχον δίκτυο των κομμουνιστών, μέχρι του Αυγούστου 1922, δεν σημειώθηκε καμιά ομαδική αντιπειθαρχική εκδήλωση στις μονάδες του Μετώπου, πλην ελαχίστων μεμονωμένων κρουσμάτων.

Στη μείωση του ηθικού του στρατού συντελούσε και ο τύπος Αθηνών και Σμύρνης, όστις εμφάνιζε το πολιτικό αδιέξοδο, στο οποίο είχε περιέλθει το Μικρασιατικό ζήτημα, η εν Αθήναις εκδιδόμενη κομμουνιστική εφημερίδα «Ριζοσπάστης», η εις Κωνσταντινούπολη εκδιδόμενη εφημερίδα «Πρωία», η οποία δημοσίευσε στρατιωτικά άρθρα του συνταγματάρχου **Γ. Κονδύλη** κατά του Ελληνικού Κράτους και οι διάφορες έντυπες προκηρύξεις της Κεμαλικής και Σοβιετικής προπαγάνδας.

Παρά τα λαμβανόμενα από τη Στρατιά μέτρα, προς απαγόρευση της κυκλοφορίας ορισμένων εφημερίδων, έφθαναν αυτές στο Μέτωπο και τα αναγραφόμενα κοινολογούνταν αστραπιαία μεταξύ των στρατιωτών. Ο αντίκτυπος των φημών περί ιδρύσεως αυτονόμου, εν Μ. Ασία Κράτους, υπό την αρχιστρατηγία του **Παπούλα,** δημιούργησε λίαν έκρυθμη κατάσταση στο στράτευμα και στον πληθυσμό.

Η κατά τις αρχές Απριλίου 1922, αναληφθείσα από τον ύπατο Αρμοστή Κωνσταντινουπόλεως, προσπάθεια περί επαναφοράς στο στράτευμα των εις Κωνσταντινούπολη καταφυγόντων αξιωματικών της Αμύνης, αν και απέτυχε, είχε επίδραση επί των στελεχών του Μετώπου.

Στις υποβαλλόμενες, κάθε μήνα, στη Στρατιά αναφορές, περί της καταστάσεως του ηθικού του στρατεύματος, τονιζόταν από τους ηγήτορες ότι ο στρατός δεν ήταν σε θέση να αναλάβει επίθεση.

Ο αριθμός των λιποτακτών στο εσωτερικό της Μ. Ασίας, ιδία κατά τις προς Άγκυρα επιχειρήσεις σημείωσε σημαντική αύξηση. Οι λιποτάκτες ούτοι ήσαν κατ' αρχάς μεμονωμένοι και χωρίς οπλισμό, βραδύτερο όμως, συγκροτήσαντες ένοπλες ομάδες, περιφέρονταν στη ζώνη των μετόπισθεν, ενεργούντες κλοπές και ληστείες για την επιβίωσή τους. Μικρά αποσπάσματα και τοιαύτα της χωροφυλακής ετίθεντο πολλάκις σε καταδίωξή τους, με αποτέλεσμα τη σύλληψη και εξόντωση μερικών από αυτούς. Κατά το τέλος Μαΐου 1922, ο αριθμός των ενόπλων λιποτακτών ήταν σημαντικός υπερβαίνων τους 100.

Τα πλέον σοβαρά κρούσματα απειθαρχίας, τα οποία σημειώθηκαν είναι:

- Κατά το δεύτερο 10ήμερο του Σεπτεμβρίου 1921, άρνηση του 1/38 Συντάγματος Ευζώνων να συνεχίσει την επιθετική του ενέργεια, ανατολικά του Αφιόν Καραχισάρ, προς κατάληψη του τελικού αντικειμενικού σκοπού.
- Κατά τις αρχές Ιανουαρίου 1922, τάγμα του 14ου Συντάγματος Πεζικού, διαταχθέν όπως αντικαταστήσει άλλο τάγμα στον δυτικά του Αφιόν Καραχισάρ υποτομέα Σαβράν, δεν συμμορφώθηκε προς τη διαταγή.

Στους εν Μ. Ασία μαχητές είχε εδραιωθεί πλέον η πεποίθηση ότι η στράτευσή τους παρατείνονταν επί ματαίω, ότι οι ταλαιπωρίες, οι κίνδυνοι, οι μόχθοι και οι θυσίες τους απέβαιναν άκαρπες και ότι η Ελλάς, αποξενωθείσα της προστασίας των συμμάχων, από το 1920, παρέμεινε μόνη και αβοήθητη για να φέρει εις πέρας τη Μικρασιατική εκστρατεία.

Πάντα τα εκτεθέντα ανωτέρω αίτια συνετέλεσαν στη μείωση, διαδοχικά του ηθικού της Στρατιάς, καθ' ον χρόνο, ως θα εκθέσομε κατωτέρω, το ηθικό του τουρκικού στρατού βελτιωνόταν. Τέτοια Στρατιά παρέλαβε ο ατυχής **Χατζανέστης.**

Η νέα διοίκηση της Στρατιάς υπό τον αντιστράτηγο **Χατζανέστη,** έλαβε ορισμένα μέτρα, επιτυχούσα να καλυτερεύσει τη διατροφή, να συμπληρώσει πολλές ελλείψεις, να πατάξει τους ανέντιμους προμηθευτές και να προωθήσει, εκ των μετόπισθεν προς το μέτωπο, μερικές χιλιάδες οπλιτών για την αντικατάσταση ανδρών παλαιοτέρων κλάσεων. Τα μέτρα αυτά, όμως, δεν ήσαν ικανά να επαναφέρουν το ηθικό στο απαιτούμενο ύψος και η μόνη διάχυτη επιθυμία, μεταξύ των μαχητών ήταν η της επιστροφής τους στις εστίες τους. Η παλαιά τρομερή και ένδοξη Στρατιά Μ. Ασίας ψυχορραγούσε και τίποτε δεν ημπορούσε να τη σώσει.

β) Το ηθικό του Τουρκικού Στρατού

Το ηθικό του παραμείναντος υπό τα όπλα και του νεοσυγκροτηθέντος αρχικώς Τουρκικού Στρατού δεν βρίσκονταν σε αξιόλογο επίπεδο. Οι επί τετραετία διαρκείς πολεμικές περιπέτειες κούρασαν τόσο τον Τουρκικό Στρατό, ώστε και αυτοί ακόμη οι Γερμανοί στρατιωτικοί οργανωτές να εκφράζονται δυσμενώς γι' αυτόν.

Τούτο καταφαίνεται αφ' εαυτού και από τους κατωτέρω αριθμούς: Επί 2.850.000 επιστρατευθέντων Τούρκων, οι απώλειες, σε φονευθέντες και αποβιώσαντες από ασθένειες ανήλθαν σε 325.000, οι τραυματίες σε 400.000. Σύνολο απωλειών 725.000 ανδρών. Ο αριθμός αυτός δύναται να θεωρηθεί επουσιώδης, προ του καταπληκτικού αριθμού των λιποτακτών, ασθενών και αγνοουμένων ανερχομένων σε 1.565.000 άνδρας.

Το Νοέμβριο 1918, είχαν απομείνει υπό τα όπλα σε όλα τα μέτωπα μόνο 560.000 άνδρες. Ο πληθυσμός της Τουρκίας είχε επί πλέον ελαττωθεί κατά δύο εκατομμύρια. Παρά ταύτα, ο μεγάλος αριθμός των αξιωματικών επέτρεψε στην Κεμαλική Διοίκηση να οργανώσει τις ελαφρές εκείνες μεραρχίες, οι οποίες καθιστούσαν το στρατό, μάλλον ευδιοίκητο και ευέλικτο.

Ο **Βασίλειος Βλάχος**, ως αντισυνταγματάρχης πεζικού στην Αθήνα, στις 25 Απριλίου 1945.

Το σώμα των Τούρκων αξιωματικών διαπνεόμενο από άκαμπτη θέληση προς τη νίκη επετύγχανε σχεδόν πάντοτε και τις δύσκολες στιγμές να συγκρατεί το στρατό, να τον εμψυχώνει, να τον παρασύρει σε τολμηρούς ελιγμούς και αιματηρές επιθέσεις και να τον εκβιάζει στη μέχρις εσχάτων άμυνα.

Ο Τούρκος στρατιώτης είναι καρτερικός, έχει μεγάλη αντοχή, είναι ενίοτε πείσμων, είναι, τέλος, λιτοδίαιτος και ολιγαρκής. Λόγω της θρησκείας του και της ιδιοσυγκρασίας του, είναι μοιρολάτρης και συνεπώς απαθής προς τους κινδύνους. Βαίνει προς το θάνατο ελαφρά τη καρδία. Ευνόητο ότι τοιούτος μαχητής, υπό διοίκηση ικανών ηγητόρων, δύναται να αποδώσει μεγάλο έργο.

Η Κεμαλική Διοίκηση, για να εμπεδώσει την πειθαρχία και για να περιστείλει τις λιποταξίες, αναγκάστηκε να χρησιμοποιήσει δρακόντεια μέτρα. Κατά τις μάχες, μάλιστα, ελάμβανε ειδικά μέτρα προς παρεμπόδιση λιποταξιών ή εγκατάλειψη θέσεως άνευ διαταγής.

Το τουρκικό ιππικό (μάλλον έφιππο πεζικό), πολυάριθμο και πειθαρχικό αποτελούσε είδος επίλεκτων σώματος, το οποίο εκτελούσε με αποφασιστικότητα τα πλέον αυστηρά στρατιωτικά καθήκοντα.

Μετά τις επιχειρήσεις Δεκεμβρίου 1920 και Μαρτίου 1921, το ηθικό του τουρκικού στρατού τονώθηκε. Πολιτικώς ο **Κεμάλ** απεκόμισε οφέλη διά της υπογραφείσης μετά των Αρμενίων ειρήνης και διά της βαθμιαίας αναγνωρίσεώς του υπό των συμμάχων.

Μετά τις επιχειρήσεις του Ιουλίου 1921, καθ' ας κατελήφθησαν οι πόλεις Εσκή Σεχήρ, Κιουτάχεια και Αφιον Καραχισάρ, από τον Ελληνικό Στρατό και τις μάχες πέραν του Σαγγαρίου ποταμού, καθ' ας οι απώλειες των Τούρκων σε προσωπικό και υλικό ήσαν μεγάλες, το ηθικό του τουρκικού στρατού υπέστη μείωση και μόνο με τα ληφθέντα σκληρά μέτρα, από τους αξιωματικούς, κατέστη δυνατή η συγκράτησή του. Παρά ταύτα μέχρι της συγκεντρώσεως και ανασυγκροτήσεως των τουρκικών μονάδων, ανατολικά του Σαγγαρίου σημειώθηκε σημαντικός αριθμός λιποταξιών και αυτομολιών.

Οι Τούρκοι επέτυχαν προς στιγμήν να αναπτερώσουν το ηθικό του στρατού τους παραστήσαντες την εκ του Σαγγαρίου σύμπτυξη του Ελληνικού Στρατού στις θέσεις εξορμήσεώς του, ως ήττα και συντριβή αυτού. Πολύ ταχέως, όμως, διεψεύσθησαν από τις διεξαχθείσες, προ του Αφιόν Καραχισάρ, μετ' ολίγον, μάχες (Σεπτέμβριος 1921), καθ' ας αποκρούστηκαν οι επιθετικές τους προσπάθειες. Οι μάχες αυτές, του Σεπτεμβρίου 1921, συνετέλεσαν στην έτι περαιτέρω μείωση του ηθικού του Τουρκικού Στρατού, ως αποδεικνύεται και από το γεγονός ότι καθ' όλο το έτος 1921 και μέχρι των αρχών του 1922, παραδίδονταν κάθε μέρα, σχεδόν, στις ελληνικές γραμμές αυτόμολοι.

Στη μείωση του ηθικού αρχικά συνετέλεσε σοβαρά η έλλειψη ειδών ιματισμού, υποδήσεως και στρατοπεδείας. Ο Τουρκικός Στρατός επιθυμούσε την ειρήνη, η δε Άγκυρα με ανακοινωθέντα περί ταχείας υπογραφής ειρήνης επιχειρούσε να συγκρατήσει τις λιποταξίες.

Η Γαλλο – τουρκική συμφωνία, του Οκτωβρίου του 1921, η οποία χαρακτηρίστηκε από τους Κεμαλικούς ως διπλωματική νίκη τους, δεν μπόρεσε να επιδράσει ευμενώς επί του ηθικού του στρατού, το οποίο διαρκώς κατέπιπτε, συντελούσης προς τούτο και της κακής διατροφής ως και της ελλείψεως ιματισμού και υποδήσεως. Η παράταση του πολέμου χωρίς ελπίδα νικηφόρου τερματισμού αυτού ή διά πολιτικής λύσεως είχε δημιουργήσει τόσο στο λαό όσο και στο στρατό αίσθημα απογοητεύσεως και ηττοπάθειας.

Το τοιούτον πνεύμα, που επικρατούσε στο στρατό, είχε ως συνέπεια τις συνεχείς λιποταξίες και αυτομολίες. Οι λιποταξίες και αυτομολίες συνεχίζονταν κάθε μέρα, με αναλογία 2 – 3 ανδρών κατά λόχο. Κατά το τέλος Δεκεμβρίου 1921, ο ολικός αριθμός των λιποτακτών ανερχόταν σε 6.000 περίπου.

Από τους πρώτους μήνες του 1922, άρχισε να βελτιώνεται το ηθικό του τουρκικού στρατού χάρη στις υποσχέσεις περί ταχείας ειρήνης και ιδιαίτερα χάρη στη βελτίωση της τροφής και την παροχή ιματισμού και υποδήσεως, προ παντός, όμως χάρη στα δρακόντεια μέτρα κατά των λιποτακτών.

Ούτω, ενώ του Ελληνικού Στρατού μειωνόταν κάθε μέρα το ηθικό, από τις αρχές του 1922, λόγω διχασμού και της πολιτικολογίας των αξιωματικών, τουναντίον του Τουρκικού Στρατού τονώνονταν καθ' εκάστην, λόγω της σύμπνοιας του σώματος των αξιωματικών του.

Η ελληνική διοίκηση δεν θέλησε ποτέ να πάρει δρακόντεια μέτρα κατά των λιποτακτών, ανυπότακτων, αδειούχων και δυστροπούντων να πάνε στο Μέτωπο αξιωματικών και οπλιτών. Αγνόησε ότι στο στρατό και μάλιστα όταν διεξάγει πόλεμο δεν έχει καμιά θέση η πολιτική. Η πολιτική φθείρει και διαφθείρει τα πάντα.

4.- Σύγκριση αντιπάλων δυνάμεων

α) Τουρκικές δυνάμεις

Γενικώς τα Σώματα Στρατού του Τουρκικού Στρατού περιελάμβαναν τρεις μεραρχίες πεζικού, 1 σύνταγμα βαρέος πυροβολικού και 1 ίλη ιππικού. Για την ενέργεια της τουρκικής επιθέσεως μερικά από τα σώματα στρατού ενισχύθηκαν και με τέταρτη μεραρχία.

Η σύνθεση της μεραρχίας πεζικού ήταν η εξής:

- 1 τάγμα εφόδου
- 3 συντάγματα πεζικού (εκ 3^{ών} ταγμάτων έκαστο)
- 1 σύνταγμα πυροβολικού (εκ 4^{ων} πυροβολαρχιών εξ ων 3 πεδινές και 2 ορειβατικές).
- 1 λόχος μηχανικού
- 1 απόσπασμα τηλεγραφητών
- 1 ύλη ιππικού
- 1 υγειονομικός λόχος
- 1 διμοιρία κλιβανέων.

Κατά μέσο όρο η δύναμη της τουρκικής μεραρχίας πεζικού ανερχόταν σε 7.500 άνδρες, εκ των οποίων 4.500 ένοπλοι, οι δε υπόλοιποι άοπλοι, έτοιμοι να αντικαταστήσουν τους τιθέμενους εκτός μάχης, παραλαμβάνοντας τον οπλισμό τους.

Οι δυνάμεις της 1ης Στρατιάς, οι οποίες ανέλαβαν την κύρια τουρκική προσπάθεια, εκατέρωθεν της εξεχούσης του Αφιόν Καραχισάρ ανέρχονταν σε 76.500 ενόπλους και 32.500 αόπλους. Εκ τούτων 13.500 ένοπλοι και 9.000 άοπλοι αποτελούσαν τις εφεδρείες της Στρατιάς, οι δε υπόλοιπες δυνάμεις θα επετίθεντο εναντίον των ελληνικών στρατευμάτων.

Οι τουρκικές δυνάμεις της 1ης Τουρκικής Στρατιάς, οι οποίες επετέθησαν στην περιοχή του Αφιόν Καραχισάρ ανέρχονταν σε 5 Σώματα Στρατού (τα I, II, IV, VI και V Ιππικού) και σε στοιχεία Στρατιάς (6 μεραρχίες πεζικού, Έκτακτος Μεραρχία Ιππικού και 3η Μεραρχία Ιππικού). Τα σώματα ταύτα και στοιχεία Στρατιάς περιελάμβαναν 14 μεραρχίες πεζικού και 5 μεραρχίες ιππικού.

Η δύναμη της Στρατιάς περιελάμβανε εν συνόλω 110 τάγματα πεζικού και 83 ίλες εν γραμμή και 30 τάγματα πεζικού και 3 ίλες εν εφεδρεία. Γενικό σύνολο 140 τάγματα πεζικού και 83 ίλες.

β) Ελληνικές δυνάμεις

Οι δυνάμεις της Ελληνικής Στρατιάς, οι οποίες αντιμετώπισαν την κύρια τουρκική προσπάθεια ήσαν 2 σώματα στρατού (το Α΄ και το Β΄) και η Μεραρχία Ιππικού. Τα 2 σώματα στρατού περιελάμβαναν 8 μεραρχίες (τις V, XIII, IV και I του Α΄ Σώματος Στρατού, IX, XIII, VII και II του Β΄ Σώματος Στρατού). Οι δυνάμεις αυτές αναλυόμενες σε τάγματα και ίλες ανέρχονταν σε 37 τάγματα πεζικού, εν πρώτη γραμμή και σε 46 τάγματα πεζικού εν εφεδρεία, ήτοι, γενικό σύνολο: 83 τάγματα πεζικού. Το ιππικό ανερχόταν σε 18,5 ίλες (εξ ων 13 της Μεραρχίας και 5,5 κατανεμημένες σε ημιλαρχίες).

Συγκρίνοντας τις ανωτέρω δυνάμεις, οι οποίες ετέθησαν αντιμέτωπες στην περιοχή Αφιόν Καραχισάρ, καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι οι τουρκικές δυνάμεις υπερείχαν των ελληνικών κατά 67 τάγματα πεζικού και 67,5 ίλες.

Ειδικότερα στο τμήμα του Μετώπου, όπου εξελίχθηκε κυρίως η μάχη και αφού επετεύχθη από τους Τούρκους το ρήγμα, ήτοι στο έναντι των τομέων των IV και I Μεραρχιών, η υπεροχή των Τούρκων σε πεζικό ήταν ακόμη μεγαλύτερη.

Σύγκριση δυνάμεων

Ελληνικές δυνάμεις		
IV Μεραρχία συν 5/42 Σύνταγμα Ευζώνων	τάγματα πεζικού	12
I Μεραρχία συν 49 Σ. Π.	τάγματα πεζικού	12
VII Μεραρχία	τάγματα πεζικού	9
Σ ύ ν ο λ ο		33
Τουρκικές δυνάμεις		
I Σώμα Στρατού (15, 23, 14, 57 Μεραρχίες)	τάγματα πεζικού	40
IV Σώμα Στρατού (5, 8, 11, 12 Μεραρχίες)	τάγματα πεζικού	40
6η Μεραρχία Πεζικού	τάγματα πεζικού	10
Σ ύ ν ο λ ο		90

Ήτοι οι Τούρκοι επετίθεντο στο σημείο τούτο με 90 τάγματα εναντίον 33ών ελληνικών ταγμάτων[62].

5.- Ενέργειες των αντιπάλων προ της τουρκικής επιθέσεως

α) Οι παραπλανητικές επιθέσεις των Τούρκων

Στα Μικρασιατικά υψίπεδα, η κατάλληλη για επιχειρήσεις περίοδος διαρκούσε από του Απριλίου, μέχρι τέλους Αυγούστου. Η περίοδος αυτή, κατά το 1922, πλησίαζε να παρέλθει με πλήρη ηρεμία, χωρίς να περιέλθει στην ελληνική ηγεσία, μέχρι τέλους Ιουλίου, καμία θετική πληροφορία περί επικείμενης τουρκικής επιθέσεως. Η μόνη εξακριβωμένη πληροφορία ήταν ότι το μεγαλύτερο μέρος των τουρκικών δυνάμεων είχε συγκεντρωθεί έναντι της εξεχούσης του Αφιόν Καραχισάρ. Η επικρατήσασα ηρεμία κατά τους μήνες Ιούνιο και Ιούλιο, ενίσχυσε την αντίληψη των διοικήσεως Στρατιάς και των Σωμάτων Στρατού ότι δεν επρόκειτο κατά το έτος τούτο 1922, να αναληφθούν από τους Τούρκους ευρείας κλίμακας επιχειρήσεις.

Ούτως είχαν τα πράγματα, όταν οι Τούρκοι, βάσει του υπ' αυτών καταρτισθέντος σχεδίου ανέλαβαν τις παραπλανητικές επιθέσεις, που αποφασίστηκαν.

Ι.- Η πρώτη παραπλανητική επίθεση κατά του τομέα Μπουλαντάν

Η πρώτη παραπλανητική επίθεση των Τούρκων εκδηλώθηκε την 6/19 Αυγούστου 1922, εναντίον του τομέα Μπουλαντάν, υπαγόμενη στη ζώνη Ουσάκ της ΙΙ Μεραρχίας. Την 4:30 ώρα της ημέρας εκείνης, τουρκικές δυνάμεις από 800 ιππείς και 600 πεζούς, με πυροβόλα, επετέθησαν κατά του, παρά την Ορτάντζα προγεφυρώματος, νοτίως του ποταμού Μαιάνδρου. Ταυτοχρόνως άλλη δύναμη 100 περίπου ατάκτων κατελθούσα από τα βορειοδυτικά Ορτάντζας υψώματα και βοηθούμενη από τους κατοίκους αυτής και των γύρω χωριών επετέθη εκ των νώτων κατά των εκεί σταθμευόντων ελληνικών τμημάτων.

Το προγεφύρωμα Ορτάντζας κατεχόταν από λόχο πεζικού με 2 πολυβόλα και υποστηριζόταν από 2 διμοιρίες άλλου λόχου. Στο χωρίο της Ορτάντζας στάθμευαν το επιτελείο του τάγματος δυνάμεως 120 ανδρών: η διοίκηση και ουλαμός ορειβατικής πυροβολαρχίας και συζυγαρχία δυνάμεως 200 ανδρών περίπου.

Στην Ορτάντζα διέμεναν πλείστοι αξιωματικοί με τις οικογένειές τους διαβιούντες με το συναίσθημα της ασφαλείας και με τις έξεις της εν ειρήνη ζωής τους, εις απόσταση βολής από τον αντίπαλο.

Μετά δίωρη, περίπου συμπλοκή, τα ελληνικά τμήματα του προγεφυρώματος αναγκάστηκαν να συμπτυχθούν επί της δευτέρας τοποθεσίας, κειμένης 4 χιλιόμετρα βορειότερα. Οι Τούρκοι κατέλαβαν το προγεφύρωμα και προχωρήσαντες κατέλαβαν και το χωριό Ορτάντζα. Οι εις αυτό σταθμεύοντες, αιφνιδιασθέντες πλήρως, δεν προέβαλαν καμιά αντίσταση. Οι επιδραμόντες κυρίευσαν όλα τα λάφυρα από τον εκεί αιφνιδιασμό και αιχμαλώτισαν μερικούς οπλίτες, καθώς και μερικές συζύγους αξιωματικών.

62. Πάντως δέον να σημειωθεί ότι: α) Τα ελληνικά τάγματα διέθεταν μεγαλύτερη δύναμη σε άνδρες και μεγαλύτερη ισχύ πυρός σε πολυβόλα και οπλοπολυβόλα και β) μαχόταν ο στρατός μας επί αμυντικής τοποθεσίας καλώς οργανωμένης επί ολόκληρο έτος.
Δυστυχώς ο στρατός μας στερείτο ακμαίων ηθικών δυνάμεων, οι οποίες εμψυχώνουν τη χρήση των υλικών μέσων και συγχρόνου πυροβολικού.

Η ΙΙ Μεραρχία, καίτοι η τουρκική επίθεση δεν συνεχίστηκε περαιτέρω άρχισε να μετακινεί προς Νότο της εφεδρείες της. Ζήτησε τη συνδρομή της Μεραρχίας Ιππικού και επί πλέον ζήτησε από τη Στρατιά την αποστολή και άλλων ενισχύσεων, προτού εξακριβώσει πλήρως τα εις Ορτάντζα συμβάντα.

Την 12/25 Αυγούστου, ενώ οι εφεδρείες έσπευδαν προς Ορτάντζα και προπαρασκευαζόταν αντεπίθεση αυτών προς ανακατάληψη του απολεσθέντος προγεφυρώματος, η κατάσταση παρέμενε στάσιμη, των Τούρκων περιοριζόμενων στη διατήρηση των καταληφθέντων υπ' αυτών σημείων.

Την 13/26 Αυγούστου, ημέρα της ενάρξεως της εναντίον εξεχούσης του Αφιόν Καραχισάρ τουρκικής επιθέσεως, αποφασίστηκε όπως η ελληνική αντεπίθεση εκτοξευθεί την επομένη.

Πράγματι την 4:30 ώρα της 14/27 Αυγούστου άρχισε η ελληνική αντεπίθεση, η οποία επέτυχε, μέχρι της 6:00 να ανακαταλάβει το προγεφύρωμα. Τα τουρκικά τμήματα υποχωρούντα πυρπόλησαν τα χωριά Ορτάντζα και Σαβτζιλάρ.

Εν τω μεταξύ, λόγω της δυσμενούς εξελίξεως της καταστάσεως εις τον περί το Αφιόν Καραχισάρ τομέα Μετώπου, διατάχθηκαν, τα προς ενίσχυση αποσταλέντα τμήματα να επανέλθουν σιδηροδρομικώς στις αρχικές τους θέσεις, στην περιοχή Ουσάκ.

Η εκτοξευθείσα από τους Τούρκους ανωτέρω παραπλανητική ενέργεια κατά του τομέα Μπουλαντάν επέτυχε πλήρως τον επιδιωκόμενο παρ' αυτής σκοπό, αφού επέτυχε την αποδιοργάνωση του ελληνικού σχεδίου αμύνης.

ΙΙ.- Δεύτερη παραπλανητική επίθεση κατά του υποτομέως Μπιλετζίκ

Την 11/24 Αυγούστου 1922, εκτοξεύθηκε και άλλη παραπλανητική επίθεση, με 2 τάγματα πεζικού και ουλαμό πυροβολικού στον υποτομέα Μπιλετζίκ, ανήκοντα στη ζώνη του Γ΄ Σώματος στρατού. Ο υποτομέας ούτος τηρείτο από το 16ο Σύνταγμα Πεζικού της ΧΙ Μεραρχίας υποστηριζόμενου από Μ. Ο. Π., την ΧΙ Ημιλαρχία και έφιππο σώμα αντικεμαλικών. Για την άμυνα του υποτομέα διατίθετο τάγμα στο κέντρο αντιστάσεως Μπιλετζίκ με προωθημένο λόχο στο Ντερέκιοϊ, του εκεί πόρου του Σαγγαρίου, τάγμα στο κέντρο αντιστάσεως Σεϊκούτ – Αβγκίν και τάγμα παρά το Κιοπρουλού, ως εφεδρεία.

Την 4:30 εκδηλώθηκε η επίθεση εναντίον του, παρά το Ντερέκιοϊ λόχου, απέχοντος περί τα 15 χιλιόμετρα από την έδρα του τάγματός του. Ο λόχος, καίτοι κυκλώθηκε, αντέταξε πείσμονα άμυνα, μέχρι της 7:00 ώρας, οπότε επενέβη το τάγμα της εφεδρείας (απέχον 9 χιλιόμετρα από το λόχο), το οποίο με αντεπίθεση ανέτρεψε τον εχθρό και τον υποχρέωσε σε υποχώρηση. Η καταδίωξη των αποχωρούντων διακόπηκε με την επέλευση του σκότους.

β) Οι ελληνικές ενέργειες

Μετά τα γεγονότα της Ορτάντζας η Στρατιά, εν συνεχεία προγενέστερης, υπό το αυτό πνεύμα, διαταγής της, εξέδωσε την 7/20 Αυγούστου 1922, διαταγή, εις την οποία μνημονεύουσα τον επιτευχθέντα υπό των Τούρκων αιφνιδιασμό, το οποίο θα εκμεταλλεύονταν οι εχθροί της Ελλάδος, επί εθνική ζημία, τόνιζε ότι δύο ήσαν τα διδάγματα: Αφενός μεν ότι *πάντες από των διοικητών των Μεγάλων Μονάδων μέχρι και του τελευταίου στρατιώτου να είναι άγρυπνοι* και αφετέρου ότι *πάντες έδει να κατανοήσουν ότι απόκρουση τουρκικής επιθέσεως δύναται να πραγματοποιηθεί, ουχί διά των ανεπτυγμένων τμημάτων, αλλά δι' εφεδρειών, τηρουμένων οπίσω εις τους οδικούς κόμβους παρ' απασών των διοικήσεων, τούτο δε*

απαραιτήτως γενήσεται επί βλάβη της πυκνότητας της τηρούμενης πρώτης γραμμής.

Αφετέρου το Α΄ Σώμα Στρατού κοινοποίησε την 9/22 Αυγούστου 1922 διαταγή προς τις υπ' αυτό μεραρχίες, εν τη οποία, αφού τόνιζε τα μειονεκτήματα της κατεχόμενης αμυντικής γραμμής, εκτεινόμενης εγγύτατα της γραμμής συγκοινωνιών και μη παρουσιάζουσας το απαιτούμενο βάθος κατέληγε ως εξής: *Αν ο εχθρός επιχειρήσει επίθεση και αντί να αιφνιδιάσει ημάς, αιφνιδιασθεί αυτός, εμπίπτων εις φραγμό καλώς συνδυασμένων πυρών πεζικού, αυτομάτων όπλων και πυροβολικού, είναι βέβαιο ότι θα αποτύχει.*

Οι δρώσες στη Μ. Ασία Μονάδες, είχαν ως όργανα συλλογής πληροφοριών:

- Την α ε ρ ο π ο ρ ί α αναγνωρίσεως.
- Τους πράκτορες (εξωτερικού και εσωτερικού). Τα δύο κυριότερα, εκτός της Μ. Ασίας όργανα αυτού ήσαν η εις Κωνσταντινούπολη ελληνική στρατιωτική αποστολή και ο εις Βηρυτό αντιπρόσωπος αυτής.
- Τους αυτομόλους. Ούτοι ήσαν η κυριότερη πηγή πληροφοριών και ενίοτε οι πληροφορίες αυτών ήσαν ακριβέστερες και πολλάκις πολύτιμες.
- Την επίγεια παρατήρηση.

Η Ελληνική α ε ρ ο π ο ρ ί α παρά τα πεπαλαιωμένα σκάφη, τα οποία χρησιμοποιούσε, κατέβαλλε φιλότιμες προσπάθειες σημειώνουσα πολλάκις αξιόλογες επιτυχίες. Επειδή, όμως, τα χρησιμοποιούμενα απ' αυτήν αεροπλάνα είχαν προ πολλού υπερβεί το όριο αντοχής τους, δεν ηδύνατο να εκτελέσει πτήσεις μακράς διάρκειας και συνεπώς εις μέγα βάθος εντός του εχθρικού εδάφους. Ως εκ τούτου οι πτήσεις, περιορίζονταν, συνήθως, σε 50 χιλιόμετρα πέραν των γραμμών μας και σπανιότατα εκτείνονταν σε μεγαλύτερες αποστάσεις, ως π.χ. μέχρι Ακ Σεχήρ.

Μπροστά στα συντρίμια τουρκικού αεροπλάνου, που καταρρίφθηκε από ελληνικό αεροπλάνο.

Μέχρι των πρώτων ημερών του Αυγούστου 1922, δεν είχαν ληφθεί πληροφορίες περί των μετακινήσεων και συγκεντρώσεων των εφεδρειών του εχθρού παρ' ουδενός οργάνου πληροφοριών. Από 1/14 Αυγούστου 1922, εκ των παρεχομένων πληροφοριών, τόσον υπό Τούρκων αυτομόλων προσερχόμενων στις γραμμές των Ι και IV Μεραρχιών, όσον και υπό των α ε ρ ο π ο ρ ι κ ώ ν αναγνωρίσεων, προέκυπτε σαφώς ότι οι Τούρκοι συγκέντρωναν δυνάμεις νοτίως του Ακάρ ποταμού.

Την 9/22 Αυγούστου α ε ρ ο π ο ρ ι κ ή αναγνώριση του υποφαινόμενου, εκτελεσθείσα νοτίως του Ακάρ ποταμού, εξακρίβωσε την εις τον χώρο τούτον αύξηση των τουρκικών καταυλισμών, εγκατεστημένων εις τις εκ του Καμελάρ νταγ εκπεμπόμενες χαραδρώσεις και εις τα περί το όρος τούτο ολιγάριθμα χωριά. Επί πλέον εξακρίβωσε ότι αφενός δεν υπήρχαν οι νοτιοδυτικώς Τσάι πολυάριθμοι καταυλισμοί και αφετέρου ότι οι παρατηρηθέντες εις Καμελάρ καταυλισμοί ήσαν πρόσφατοι.

Ετέρα α ε ρ ο π ο ρ ι κ ή αναγνώριση εκτελεσθείσα την ίδια μέρα βορείως του ποταμού Ακάρ στο χώρο Τσάι Μπαγιάτ – Ιντζέ Καραχισάρ, ουδέν το αξιοσημείωτο παρατήρησε[63].

63. Τονίζω εκ νέου ότι η α ε ρ ο π ο ρ ί α δεν ημπορεί να εξακριβώσει ούτε τον αριθμό της μονάδος, ούτε την ακριβή δύναμη αυτής. Ο παρατηρητής αναφέρει ό,τι υποπίπτει στην όρασή του δι' ο και αναφέρει *είδα* ή *δεν είδα* και ουχί *υπάρχει* ή *δεν υπάρχει*. Είναι γνωστό ότι ο επίγειοι στόχοι προβαίνουν αφενός σε τεχνητή απόκρυψη και αφετέρου σε απόκρυψη άμα τη εμφανίσει εχθρικού αεροπλάνου. Οι παρατηρήσεις ενός αεροπόρου αποτελούν μάλλον ενδείξεις, πολλές φορές, παρά αποδείξεις.

Την 10/23 Αυγούστου 1922 οι α ε ρ ο π ο ρ ι κ έ ς αναγνωρίσεις, ενώ ουδεμία αξιόλογη κίνηση σημείωσαν Βορείως του ποταμού Ακάρ, παρατήρησαν, τουναντίον, Νοτίως αυτού νέα αύξηση των τουρκικών καταυλισμών ως και ζωηρότατη κίνηση τμημάτων εν πορεία και φαλάγγων φορτηγών αυτοκινήτων εκ των οδών των αγουσών εκ Τσιφούτ Κασαμπά προς Βορρά και Δυσμάς.

Επί πλέον αυτόμολος Τούρκος λοχίας παρουσιασθείς στις γραμμές της Ι Μεραρχίας, κατέθεσε ότι οι Τούρκοι συγκέντρωναν έναντι των τομέων των Ι και IV Μεραρχιών, 6 μεραρχίες προς επίθεση εναντίον του Μπαλ Μαχμούτ και του Αφιόν Καραχισάρ. Συγχρόνως, οι εις ακρόαση ασύρματοι έπαυσαν να ακούουν ορισμένους τουρκικούς σταθμούς.

Στις ανωτέρω πληροφορίες προσετέθησαν οι παρασχεθείσες την 8/21 Αυγούστου από Τούρκο πράκτορα, χρησιμοποιούμενο υπό του Α΄ Σώματος Στρατού, περί επικειμένης τουρκικής επιθέσεως εναντίον του Νοτίως του Ακάρ ποταμού τμήματος του Ελληνικού Μετώπου, με τον όγκο του Τουρκικού Στρατού.

Κατόπιν των ανωτέρω πληροφοριών, το Α΄ Σώμα Στρατού υπέβαλε την 10/23 Αυγούστου στη Στρατιά Δελτίο Πληροφοριών, στο οποίο ανέφερε λεπτομερώς, τη διαμορφούμενη προ του Μετώπου του κατάσταση, με τη συγκέντρωση 5 τουρκικών μεραρχιών προ της IV Μεραρχίας, 2 μεραρχιών προ της Ι Μεραρχίας και 2 όπισθεν στο Τσιφλίκ Κασαμπά και ζητούσε όπως εγκρίνει η Στρατιά να μετακινηθεί από τούδε 1 σύνταγμα της VII Μεραρχίας στο χώρο Μπαλ Μαχμούτ.

Την 10/23 Αυγούστου, επί τη προόψει τουρκικής επιθέσεως, οι Ι και IV Μεραρχίες έλαβαν μέτρα ενισχύσεως του Μετώπου των και εξέδωσαν διαταγές για ένταση της επαγρυπνήσεως των εν πρώτη γραμμή τμημάτων.

Την 11/24 Αυγούστου δύο α ε ρ ο π ο ρ ι κ έ ς αναγνωρίσεις προς την περιοχή Σαντουκλί, εκτελεσθείσες κατόπιν διαταγής της Στρατιάς, επιβεβαίωσαν την αύξηση των εκεί τουρκικών καταυλισμών. Στο Τσοφούτ Κασαμπά σημειώθηκαν 50 φορτηγά αυτοκίνητα, σημαντικός αριθμός για τον Τουρκικό Στρατό, ο οποίος στερείτο, μέχρι προ τινος, τοιούτων μεταφορικών μέσων.

Επειδή, όμως, οι α ε ρ ο π ο ρ ι κ έ ς αναγνωρίσεις σημείωναν συνεχή αύξηση των τουρκικών δυνάμεων νοτίως του Ακάρ ποταμού, ο διοικητής του Α΄ Σώματος Στρατού, ζήτησε, τη μεσημβρία της ημέρας εκείνης από το Β΄ Σώμα Στρατού, όπως, προς αντιμετώπιση πιθανής τουρκικής επιθέσεως, συγκροτήσει Μικτό Απόσπασμα από σύνταγμα πεζικού και μοίρα ορειβατικού πυροβολικού της VII Μεραρχίας και προωθήσει τούτο προς τον τομέα της Ι Μεραρχίας στη διάθεσή της. Το Α΄ Σώμα Στρατού ανέφερε στη Στρατιά την ανωτέρω μετακίνηση και συγχρόνως ζήτησε απ' αυτή, όπως διατάξει τη διάθεση ολοκλήρου της VII Μεραρχίας, προς ενίσχυση του τομέα της Ι Μεραρχίας.

Την ίδια μέρα η Στρατιά κοινοποίησε διαταγή, με την οποία, πλην των άλλων, ενέκρινε τη διάθεση του ανωτέρω Μικτού Αποσπάσματος της VII Μεραρχίας στην Ι Μεραρχία και διέτασσε τη ΙΙ Μεραρχία και τη Μεραρχία Ιππικού να συγκεντρώσουν όλα τα διαθέσιμα αυτών τμήματα ανατολικά του Ουσάκ, ίνα αναλάβουν, εν ανάγκη, από κοινού επίθεση εναντίον του αριστερού των τουρκικών δυνάμεων, που συγκεντρώθηκαν περί το Σαντουκλί. Επί πλέον διέτασσε την ένταση των α ε ρ ο π ο ρ ι κ ώ ν αναγνωρίσεων προς εξακρίβωση των θέσεων των ΙΙ και Ι Τουρκικών Σωμάτων Στρατού[64].

Οι διαθέτουσες μονάδες εν πρώτη γραμμή μεραρχίες, έδωσαν στους υπ' αυτές αξιωματικούς οδηγίες για τη λήψη των ενδεδειγμένων μέτρων ασφαλείας, διά της εγκαταστάσεως απομακρυσμένων ενεδρών, ενισχύσεως των φυλακίων κ.λπ. (Ι Μεραρχία). Η IV Μεραρχία διέταξε επί πλέον, όπως τα τμήματα προ-

64. Παραμένει, αλήθεια, μυστήριο πώς φανταζόταν η Στρατιά και το επιτελείο της, ότι ήταν δυνατή η εξακρίβωση των θέσεων των ΙΙ και IV Σωμάτων Στρατού της Ι Τουρκικής Στρατιάς με αεροπορικές αναγνωρίσεις,

καλύψεως αυτής παραμένουν σε συναγερμό κατά τη νύχτα.

Την 8:00 ώρα της 12/25 Αυγούστου, το συγκροτηθέν από την VII Μεραρχία Μικτό Απόσπασμα, αφού εκκίνησε από το Εϋρέτ, έφθασε την 23:00 ώρα στο Μπογιαλί και ετάχθη υπό τις διαταγές της Ι Μεραρχίας.

Οι α ε ρ ο π ο ρ ι κ έ ς αναγνωρίσεις της ημέρας εκείνης (12/25 Αυγούστου 1922) εξακρίβωσαν τη συγκέντρωση νέων τουρκικών δυνάμεων στην περιοχή Εφέ Σουλτάν – Τσιφούτ Κασσαμπά – Σαντουκλί και τη διαδοχική προώθηση τουρκικών τμημάτων προ των ελληνικών γραμμών, Νοτίως και νοτιοανατολικά του Αφιόν Καραχισάρ.

Ούτω, Νοτίως του Ακάρ ποταμού α ε ρ ο π ο ρ ι κ ή αναγνώριση[65], μόλις εισέδυσε υπεράνω του τουρκικού εδάφους, υπέστη αιφνίδια επίθεση παρά τουρκικού καταδιωκτικού αεροπλάνου. Παρά τη μειονεκτική του θέση, το ελληνικό αεροπλάνο δυνήθηκε, χάρις εις την επιδεξιότητα του χειριστού του να αποφύγει την καταστροφή και να προσγειωθεί εις Αφιόν Καραχισάρ. Η εμφάνιση διά πρώτη φορά, καθ' όλη τη μακροχρόνια διάρκεια των Μικρασιατικών συγκρούσεων τουρκικού καταδιωκτικού, επιβεβαίωσε τις πρόσφατες πληροφορίες περί εφοδιασμού του εχθρού διά καταδιωκτικών αεροπλάνων και κατέδειξε ότι η έναρξη της τουρκικής επιθέσεως, δεν ήτο ει μη ζήτημα ολίγων ημερών.

Δεύτερη α ε ρ ο π ο ρ ι κ ή αναγνώριση, εκτελεσθείσα προς την αυτή κατεύθυνση, τη συνοδεία καταδιωκτικού αεροπλάνου, δυνήθηκε να υπερβεί τον εχθρικό εναέριο φραγμό και να αναγνωρίσει τον Νοτίως του Ακάρ ποταμού χώρο. Η αναγνώριση αυτή, σημείωσε στους αυτούς χώρους και επί των αυτών οδών ζωηρή και ασυνήθη κίνηση μεγάλων τμημάτων πεζικού, μεταγωγικών και αυτοκινήτων, κινούμενων εκ των κοιλάδων Σαντουκλί και Τσιφούτ Κασαμπά προς Βορρά και Δυσμάς. Επί πλέον επιβεβαίωσε τη μεγάλη αύξηση των τουρκικών καταυλισμών.

Εκ παραλλήλου, από τα επίγεια παρατηρητήρια των Ι και IV Μεραρχιών σημειωνόταν μεγάλη ζωηρότητα στις έναντι τουρκικές θέσεις. Η κίνηση ήταν σημαντική, ακούγονταν δε φωνές και θόρυβοι κυλινδήσεως βαρέων οχημάτων σε εγγύτατη από των ελληνικών γραμμών απόσταση, Τα πάντα μαρτυρούσαν ότι ο Τουρκικός Στρατός προπαρασκεύαζε επίθεση ευρείας κλίμακας εναντίον του Νοτίως του Αφιόν Καραχισάρ τμήματος του Μετώπου, της οποίας η έναρξη έπρεπε να αναμένεται από στιγμή σε στιγμή.

Το Α΄ Σώμα Στρατού, κατόπιν των ανωτέρω πληροφοριών, εκ των οποίων προέκυπτε η κατεύθυνση της τουρκικής επιθέσεως και ο περίπου χρόνος εκδηλώσεως αυτής, μη λαβόν, μέχρι της μεσημβρίας της 12/25 Αυγούστου απάντηση της Στρατιάς επί της αιτήσεώς του, περί μετακινήσεως ολοκλήρου της VII Μεραρχίας προς Νότο, ζήτησε από το Β΄ Σώμα Στρατού, όπως διατάξει τη μετακίνηση αυτή.

Το Β΄ Σώμα Στρατού αφού συμφώνησε προς τις απόψεις του Α΄ Σώματος Στρατού περί επικειμένης τουρκικής επιθέσεως, Νοτίως του ποταμού Ακάρ, διέταξε την 14:30 ώρα της αυτής ημέρας (12/25 Αυγούστου) την VII Μεραρχία, όπως τεθεί σε κίνηση το πρωί της επομένης 13/26 Αυγούστου, προς ενίσχυση του τομέα της Ι Μεραρχίας.

Η Στρατιά, λαβούσα γνώση της διαταχθείσης μετακινήσεως της VII Μεραρχίας, από σχετική αναφορά του Α΄ Σώματος Στρατού ενέκρινε αυθημερόν ταύτη.

65. Δια πρώτη φορά εμφανίστηκε τουρκικό καταδιωκτικό αεροπλάνο, ουχί την 12/25 Αυγούστου 1922 (παραμονή τουρκικής επιθέσεως), αλλά πολύ νωρίτερα, οπότε επιτέθηκε κατά ημετέρου αεροπλάνου αναγνωρίσεως (της Β΄ Μοίρας Αεροπλάνων), εκτελούντος φωτογραφική αναγνώριση των τουρκικών γραμμών, ανατολικά του Αφιόν Καραχισάρ. Του ημετέρου αεροπλάνου επέβαιναν ως οδηγός μεν ο λοχίας **Νικοσίας Ιωσήφ,** ως παρατηρητής δε ο ανθυπολοχαγός πεζικού **Βλάχος Βασίλειος.** (Σχετική περιγραφή έγινε προηγουμένως, σελ. 332)

Επί πλέον, το Α΄ Σώμα Στρατού διέταξε την ίδια μέρα, 12/25 Αυγούστου 1922, τη συγκέντρωση στο σιδηροδρομικό σταθμό Αφιόν Καραχισάρ, όσο το δυνατό περισσοτέρων σιδηροδρομικών οχημάτων δι' ενδεχόμενες μεταφορές και για τη μεταφορά στη Σμύρνη την επόμενη, 13/21 Αυγούστου των νοσηλευομένων στο νοσηλευτικό κέντρο Αφιον Καραχισάρ.

Συγχρόνως όλες οι μεραρχίες ενέτειναν τα μέτρα επαγρυπνήσεώς των και διέταξαν την ενέργεια περιπολιών προ του Μετώπου αυτών. Εκ των μέχρι της εσπέρας εκείνης εξακριβωμένων πληροφοριών προέκυπτε ότι έναντι του μετώπου των Ι και IV Μεραρχιών, είχαν συγκεντρωθεί 6 τουρκικές μεραρχίες και ότι αυτές ετοιμάζονταν να επιτεθούν κατά του Νοτίου σκέλους της εξεχούσης του Αφιόν Καραχισάρ. Από τις 14 τουρκικές μεραρχίες που φέρονταν ως ευρισκόμενες προ του Αφιόν Καραχισάρ, υπολείποντο 8, εκ των οποίων 2 σημειώνονταν έναντι του Μετώπου των V και VII Μεραρχιών, Βορείως του ποταμού Ακάρ. Περί των υπολοίπων 6 μεραρχιών (Ι, ΙΙ και ΙΙΙ Σωμάτων Στρατού), δεν υπήρχαν πληροφορίες.

11.3.78.

Μέρος VI

Μια από τις μεγαλύτερες εθνικές καταστροφές: Μικρασιατική καταστροφή

(Προβλεφθείσα και μη προληφθείσα)
(13/26 Αυγούστου – 4/17 Σεπτεμβρίου 1922)

Κεφάλαιο 1ο

Τουρκική επίθεση. Διάρρηξη του Ελληνικού Μετώπου

Ι.- Τουρκική επίθεση

1.- Προπαρασκευή της επιθέσεως

Κατόπιν των ανωτέρω αποφάσεων, που μνημονεύθηκαν στο προηγούμενο κεφάλαιο (εκτέλεση επιθέσεως, εκλογή τομέα επιθέσεως, σχέδιο επιθέσεως, συγκέντρωση δυνάμεων, καταδίωξη ελληνικών δυνάμεων, μέτρα ανεφοδιασμού κ.λπ.), μελετήθηκαν με λεπτομέρεια όλες οι πιθανές ελληνικές αντιδράσεις και αποφασίστηκε επί πλέον, για να επιτευχθεί απαραίτητα ο αιφνιδιασμός της ελληνικής ηγεσίας, όπως η συγκέντρωση των απαιτουμένων για την επίθεση δυνάμεων εκτελεσθεί με πάσα μυστικότητα. Προς τούτο, όλες οι μετασταθμεύσεις θα γίνονταν κατά τη νύχτα, θα ενισχυόταν δε το υπάρχον οδικό δίκτυο στον τομέα της επιθέσεως με την κατασκευή νέων οδών, απαγορευομένης αυστηρά της προσεγγίσεως πολιτών στον τομέα τούτο.

Μία εβδομάδα, περίπου, προ της επιθέσεως, όλες οι επικοινωνίες με το εξωτερικό διεκόπησαν. Οι μετακινήσεις των τουρκικών στρατευμάτων, προς τις ορισθείσες θέσεις συγκεντρώσεώς τους, άρχισαν την 9/22 Ιουλίου 1922, εκτελούμενες μόνο κατά τη διάρκεια της νύχτας και περατώθηκαν την 12/25 Αυγούστου.

Οι ασύρματοι των Στρατιών και των Σωμάτων Στρατού δεν μετακινήθηκαν μέχρι της παραμονής της επιθέσεως, εξακολουθούντες να εκπέμπουν από τις παλαιές τους θέσεις προς παραπλάνηση της ελληνικής ηγεσίας.

Ο Τούρκος αρχηγός του Γενικού Επιτελείου στρατού **Φεβζή πασάς** (1878 - 1950).

Την 7/20 Αυγούστου ο **Μουσταφά Κεμάλ** μετέβη, με άκρα μυστικότητα στο Ακ Σεχήρ, ένθα το στρατηγείο του Δυτικού Μετώπου, όπου έδωσε εντολή, όπως η επίθεση αναληφθεί την 13/26 Αυγούστου.

Την 12/25 Αυγούστου, το στρατηγείο του αρχιστρατήγου **Μουσταφά Κεμάλ** και του Δυτικού Μετώπου **Ισμέτ πασά** μεταστάθμευσαν Νοτίως του Μπουγιούκ Καλετζίκ (Κοτζά Τεπέ) εξ ου επρόκειτο να διευθύνουν τις επιχειρήσεις.

Το πρωί της αυτής ημέρας ο επιτελάρχης **Φεβζή πασάς** επιθεώρησε τα στρατεύματα του τομέα της επιθέσεως, αποκομίσας λίαν ενθαρρυντικές εντυπώσεις.

Με τα εκτεθέντα ανωτέρω μέτρα η τουρκική ηγεσία επέτυχε τον στρατηγικό αιφνιδιασμό της Στρατιάς Μ. Ασίας, ουχί, όμως, και τον τακτικό αιφνιδιασμό.

Ο στρατηγικός αιφνιδιασμός επετεύχθη διότι οι διοικήσεις της Στρατιάς και του Α΄ Σώματος Στρατού, δεν αντελήφθησαν, ελλείψει, ίσως, επαρκών πληροφοριών, το μέγεθος της Νοτίως του ποταμού Ακάρ τουρκικής συγκεντρώσεως. Οι πληροφορίες των α ε ρ ο π ο ρ ι κ ώ ν αναγνωρίσεων[66] και των Τούρκων αυτομόλων, δεν ήσαν επαρκείς για να καταστήσουν έκδηλο το μέγεθος της απειλής. Οι πληροφορίες αυτές, ενίοτε ασαφείς και αλληλοσυγκρουόμενες ήγαγον τη Στρατιά να υπολογίζει ότι Νοτίως του ποταμού Ακάρ οι τουρκικές συγκεντρώσεις ανέρχονταν σε 6 τουρκικές μεραρχίες, ενώ αυτές ανέρχονταν στην πραγματικότητα σε 12 μεραρχίες πεζικού και 3 ιππικού.

α) Τελική διάταξη του Τουρκικού Στρατού προ της επιθέσεως

Βάσει οδηγιών του διοικητού Δυτικού Μετώπου **Ισμέτ πασά,** ο Τουρκικός Στρατός έλαβε την ακόλουθη διάταξη επιθέσεως χωρίς να ενοχληθεί καθόλου από τους Έλληνες.

1η Στρατιά: Στρατηγείο Νοτίως του Μπουγιούκ Καλετζίκ.

- IV Σώμα Στρατού: Έχον το στρατηγείο του στο Εφέ Σουλτάν διέθεσε τις 8η και 5η Μεραρχίες στην πρώτη γραμμή έναντι του τομέα της IV Μεραρχίας και τις 11η και 12η σε δεύτερη γραμμή. Το πυροβολικό του Σώματος Στρατού περιελάμβανε: 4 πυροβόλα και 14 οβιδοβόλα των 120 και 150 χιλιοστών, αντίστοιχα.
- Το I Σώμα Στρατού: Έχον το Στρατηγείο του Νοτίως Ντουβάκ, διέθετε όλες τις μεραρχίες του, 23η, 14η και 57η στην πρώτη γραμμή έναντι του μεταξύ I και IV Μεραρχιών διακένου και του τομέα της I Μεραρχίας. Το πυροβολικό του Σώματος περιελάμβανε 3 πυροβόλα των 120 και 16 οβιδοβόλα των 150.
- II Σώμα Στρατού: Έχον το στρατηγείο του 3 χιλιόμετρα Νοτίως Τσιφούτ Κασαμπά, τηρούσε όλες τις μεραρχίες του 3η, 4η και 7η εν εφεδρεία στην περιοχή Σαντουκλί – Ντουζ Αγάτς – Εφέ Σουλτάν. Το πυροβολικό του Σώματος περιελάμβανε 9 πυροβόλα των 120 και 16 οβιδοβόλα των 150.
- Το V Σώμα Στρατού Ιππικού, έχον το στρατηγείο του στο Κιλεντερές, τηρούσε τις 1η, 2η και 14η Μεραρχίες Ιππικού στην περιοχή Τσουκουρτζά – Σαντουκλί και την 6η Μεραρχία Πεζικού εν πρώτη γραμμή έναντι του άκρου δεξιού της I Μεραρχίας και του αριστερού της II Μεραρχίας.

  2α Στρατιά: Σταρηγείο στο Ντογλάτ.
- III Σώμα Στρατού: Έχον το Στρατηγείο του στο Μπαγλιτζή, διέθετε στην πρώτη γραμμή το Απόσπασμα Πουρσάκ (σύνταγμα πεζικού με πυροβολικό) έναντι του μετώπου της III Μεραρχίας και εν μέρει της

66. Μία των ημερών εκείνων, πήγα στα γραφεία του Α΄ Σώματος Στρατού (στο Αφιόν Καραχισάρ), ίνα αναφέρω το μέγεθος των τουρκικών συγκεντρώσεων, που είχα παρατηρήσει προ των τομέων των I και IV Μεραρχιών. Παρουσιάστηκα στον διευθυντή του III (Γραφείου Επιχειρήσεων) του Σώματος Στρατού, ταγματάρχη πυροβολικού **Μελισσινό Παράσχο** και ανέφερα περί των παρατηρηθεισών εχθρικών συγκεντρώσεων και του επαπειλούμενου κινδύνου. Ο ταγματάρχης **Μελισσινός** συμφώνησε μαζί μου και μου συνέστησε να παρουσιασθώ και να τα αναφέρω και στο στρατηγό (**Ν. Τρικούπη),** ο οποίος έχει αντίθετη γνώμη. Δυστυχώς ο στρατηγός **Τρικούπης** ανήκε στην κατηγορία των αξιωματικών τύπου Μόλτκε, οι οποίοι δεν δέχονται γνώμη κατωτέρων, έστω και έμπειρων και δεν με δέχτηκε.

Ο Γερμανός αρχιστράτηγος Μόλτκε, κατά τον γαλλο – γερμανικό πόλεμο του 1870 – 1871 έλεγε σ' όσους επιχειρούσαν να εκθέσουν τη γνώμη τους επί επιχειρήσεως τινός: *Κύριοι και αυτό το άλογο που ιππεύω, έλαβε μέρος σε περισσότερες από σας επιχειρήσεις και εντούτοις ποτέ δεν το συμβουλεύομαι.*

Το ανέκδοτο αυτό περί Μόλτκε, συνήθιζε να το μνημονεύει σε παρόμοιες περιπτώσεις και ο στρατηγός **Τρικούπης** χωρίς να υποπτεύεται ότι τον περίμενε αντί της εισόδου στην εχθρική πρωτεύουσα η αιχμαλωσία του στο Μουράτ νταγ.

Χ Μεραρχίας και την 41η Μεραρχία νοτιοανατολικά Σεϊντή Γαζή, έναντι Ανεξαρτήτου Μεραρχίας.

- 61η Μεραρχία Πεζικού: Εν πρώτη γραμμή Νοτιοδυτικά Χοσρέφ Πασά έτοιμη να επιτεθεί εναντίον της V Μεραρχίας.
- 1η Μεραρχία Πεζικού. Στην περιοχή Νοτιοδυτικά Τσιφτελάρ, ως εφεδρεία της Στρατιάς.
- VI Σώμα Στρατού: Έχον το στρατηγείο του στο Σεγιτλέρ, διέθετε στην πρώτη γραμμή την 16η Μεραρχία έναντι της V Μεραρχίας και τη 17η Μεραρχία έναντι της XII Μεραρχίας. Η Έκτακτος Μεραρχία Ιππικού στην περιοχή Γιαπουλτζάκ να ενεργήσει προς Ντουγκέρ.
- Ομάς Κοτζά Ελί: Επί της γραμμής Γιάλοβα – Νίκαια – Λεύκα
- Διοίκηση Μαιάνδρου: Κατά μήκος Μαιάνδρου ποταμού. 3η Μεραρχία Ιππικού συγκεντρωμένη στην περιοχή Τσαλ, με εντολή να επιτεθεί προς Γκιουμπέκ.

Την εσπέρα της 12/25 Αυγούστου 1922, η τουρκική ηγεσία είχε συγκεντρώσει τις κάτωθι δυνάμεις έναντι της εξεχούσης του Αφιόν Καραχισάρ.

Εν πρώτη γραμμή: 11 μεραρχίες πεζικού.

Εν εφεδρεία: 4 μεραρχίες πεζικού και 4 μεραρχίες ιππικού.

Ήτοι τα 5/6 του πεζικού της και τα 4/5 του ιππικού της.

Έναντι δε του Νοτίως του Ακάρ ποταμού, ένθα κατέβαλε την κύρια προσπάθεια διαρρήξεως:

Εν πρώτη γραμμή: 8 μεραρχίες πεζικού.

Εν εφεδρεία: 4 μεραρχίες πεζικού και 3 μεραρχίες ιππικού.

Οι δυνάμεις αυτές υποστηριζόμενες από 200 ελαφρά και 62 βαρέα πυροβόλα, είχαν ως πρώτη αποστολή να ανατρέψουν την αντίσταση δύο ελληνικών μεραρχιών, των Ι και IV.

β) Οι τελευταίες τουρκικές προπαρασκευές

Λίγες μέρες προ της εκδηλώσεως της τουρκικής επιθέσεως, αποπερατώθηκε από τους Τούρκους, η από Τσιφούτ Κασαμπά προς χαράδρα Σινίρ Κιόι άγουσα στρατιωτική οδός.

Την 11/24 Αυγούστου οι Τούρκοι κατέλαβαν την κύρια κορυφογραμμή Καλετζίκ νταγ, η οποία δέσποζε όλης της περιοχής της περί το Αφιόν Καραχισάρ και της κοιλάδας Ικάρ. Η κατάληψη αυτή, καθώς και η παρατηρούμενη από της ενάρξεως εκείνης ασυνήθης κίνηση στις υπερκείμενες του Τσιφούτ Κασαμπά κορυφογραμμές του Καμελάρ νταγ και του Καλετζίκ νταγ, δεν άφηναν καμιά αμφιβολία στη διοίκηση της Ι Μεραρχίας ότι επέκειτο τουρκική επίθεση.

Την αυτή ημέρα προέβησαν οι Τούρκοι στην κατάληψη και αμυντική οργάνωση των λόφων Γεωργούλια και Καραθανάση, που δέσποζαν σημείων πρωταρχικής σημασίας, κειμένων στο μέσο του εκ 4ων χιλιομέτρων, περίπου, ακάλυπτο κενό μεταξύ Ι και IV Μεραρχιών, οπόθεν ημπορούσαν να προσβάλουν πλευρικά και τις δύο αυτές μεραρχίες.

Κατά τη νύχτα της 12/25 προς 13/26 Αυγούστου η 1η Τουρκική Στρατιά, στην οποία, βάσει τουρκικού σχεδίου, είχε ανατεθεί η εναντίον της εξεχούσης του Αφιόν Καραχισάρ επίθεση, ήγαγε τις υπ' αυτήν μεραρχίες έναντι των ελληνικών γραμμών.

Εναντίον της IV Μεραρχίας θα επετίθετο το IV Τουρκικό Σώμα Στρατού με 3 μεραρχίες από τον Ακάρ ποταμό μέχρι του μεταξύ Ι και IV Μεραρχιών κενού του Καγιαντιμπί, ως έπεται:

- Η 8η Μεραρχία κατά του άκρου αριστερού της IV Μεραρχίας.
- Η 5η Μεραρχία κατά του δεξιού αυτής.
- Η II Μεραρχία στο μεταξύ Ι και IV κενό.

- Η ΙΙΙ Μεραρχία θα παρέμενε εν εφεδρεία.

Η κύρια προσπάθεια του IV Σώματος Στρατού αναθέτονταν στις 5 και ΙΙ Μεραρχίες, οι οποίες κατά την πρώτη φάση της επιθέσεως θα καταλάμβαναν την προκεχωρημένη ελληνική γραμμή αντιστάσεως (χωριό Κιουτσούκ Καλετζίκ – Μαύρος Βράχος), μεθ' ο θα επιτίθονταν σε συντονισμό, προς κατάληψη της κορυφογραμμής του Κιουτσούκ Καλετζίκ (υψόμ. 1310 μ.) και των Νοτίως του Ερικμάν υψωμάτων ήτοι του κυρίου αμυντικού ερείσματος της IV Μεραρχίας.

Εναντίον του τομέα της Ι Μεραρχίας θα επιτίθονταν το Ι Τουρκικό Σώμα Στρατού με 5 μεραρχίες, από το κενό του Καγιαντιμπί μέχρι του κενού του Τσάι Χισάρ (ήτοι από τη γραμμή Μπελέν Τεπέ – Καγιαντιμπί – Μπογιαλί, μέχρι της γραμμής Κίρκα – Τσεκίλ Τεπέ). Οι τουρκικές μεραρχίες ήσαν συμπαρατεταγμένες εκ Ανατολών προς Δυσμάς κατά την επόμενη διάταξη: 23η, 15η, 14η, 57η και 6η και θα επιτίθονταν ως ακολούθως:

- Η 23η Μεραρχία κατά του Κ. Α. Καγιαντιμπί (Μπελέν Τεπέ).
- Η 15η Μεραρχία κατά του Κ. Α. Τιλκί Μιρί Μπελ (Τανάς Τεπέ).
- Η 14η Μεραρχία κατά του Κιλίτζ Αρσλάν Μπελ.
- Η 57η Μεραρχία κατά του Κ. Α. Χασάν Μπελ.
- Η 7η Μεραρχία κατά του, εις τον υποτομέα Καραγκιοζελί υψώματος Τουκλού Τεπέ της οροσειράς του Ακάρ νταγ.

Εκ της επιθέσεως της 57ης Μεραρχίας εναντίον του ορεινού όγκου του Χασάν Μπελ και της συνδυασμένης ενεργείας της μετά του Τουρκικού Σώματος Ιππικού, η τουρκική ηγεσία ανέμενε αποφασιστικό αποτέλεσμα.

- Το V Τουρκικό Σώμα Στρατού Ιππικού, κατά τη νύκτα της 12/25 προς 13/26 Αυγούστου 1922, διά μέσου του κενού Τσάι Χισάρ, προς πλευροκόπηση της Ι Μεραρχίας.
- Το ΙΙ Τουρκικό Σώμα Στρατού (3η, 4η και 7η Μεραρχίες) θα παρέμενε εν εφεδρεία στην περιοχή Εφέ Σουλτάν, έτοιμο να επέμβει αποφασιστικά την κατάλληλη στιγμή.

γ) Αποστολή του V Τουρκικού Σώματος Στρατού Ιππικού

Η ανατεθείσα στο Σώμα Στρατού Ιππικού αποστολή ήταν η επόμενη:

- Να στηρίξει κατά την επίθεση την 1η Τουρκική Στρατιά επεμβαίνον κατά των πλευρών και των νώτων των ελληνικών δυνάμεων.
- Να προστατεύσει το αριστερό της επιτιθέμενης 1ης Στρατιάς από κάθε ελληνική αντεπίθεση.
- Να παρεμποδίσει τις ευρισκόμενες στη ζώνη Ουσάκ ελληνικές δυνάμεις να συνενωθούν με τον κύριο ελληνικό όγκο και να προβεί στην καταστροφή της σιδηροδρομικής γραμμής.
- Να αναγνωρίσει και να επιβραδύνει τις περί το Ντουγκέρ ελληνικές δυνάμεις, ως και εκείνες, οι οποίες θα μεταφέρονταν, ενδεχομένως, από Βορρά.

Κατά τη σύσκεψη της τουρκικής ηγεσίας στο Ακ Σεχήρ, αποφασίστηκε όπως το Σώμα Στρατού Ιππικού διατεθεί για αποφασιστικό αποτέλεσμα.

Την 12/25 Αυγούστου το Σώμα Στρατού Ιππικού έφθασε νοτίως του Ακάρ Νταγ χωρίς να γίνει αντιληπτό από τους Έλληνες. Προωθηθείσες από αυτό αναγνωρίσεις διαπίστωσαν ότι η διά του κενού του Τσάι Χισάρ διερχομένη ημιονική οδός δεν φυλασσόταν από τους Έλληνες και ότι δεν ήταν βατή σε κανένα όχημα, λόγω της πυκνότητας του δάσους και του αποτόμου των κλίσεων αυτής.

Την εσπέρα 12/25 Αυγούστου οι μεραρχίες του Σώματος Στρατού Ιππικού τεθείσες σε κίνηση μεταξύ 20:00 και 21:00 ώρας ήχθησαν στις διαβάσεις του Ακάρ νταγ, αίτινες δεσπόζουν της πεδιάδος Σινάν Πασά, μεταξύ της γραμμής Κίρκα, Αλεμεντάρ Τεπέ και Χατζέτ Τεπέ και κατέλαβαν θέσεις αναμονής.

Κατά τη νύχτα το Σώμα Στρατού Ιππικού πήρε διαταγή της Ι Στρατιάς ότι: *Την πρωία της 13/26 Αυγούστου θα προελάσει προς την πεδιάδα του Σινάν Πασά, θα επιτεθεί κατά του δεξιού πλευρού και των νώτων των ελληνικών δυνάμεων, αίτινες αντιμετωπίζουν το Ι Τουρκικό Σώμα Στρατού και θα καταστρέψει εις διάφορα σημεία τη σιδηροδρομική γραμμή. Επί πλέον θα εξασφαλίσει την κάλυψη των τουρκικών δυνάμεων από πάσης ενέργειας των εν τη ζώνη Αλτουντάς – Ντουγκέρ – Ουσάκ ελληνικών εφεδρειών.*

2.- Η έναρξη της τουρκικής επιθέσεως (13/26 Αυγούστου 1922)

Το περί το Αφιόν Καραχισάρ Μέτωπο, ως προεξετέθη, διαιρείτο σε δύο τομείς, τον του Καμελάρ και τον του Ακάρ. Ο τομέας Καμελάρ τηρείτο από τη IV Μεραρχία, κύρια δε αυτού ερείσματα ήσαν Βορείως μεν του Μπουγιούκ Καλετζίκ ο διχαλωτός βράχος και ο πριονιδής βράχος (υψ. 1.450 μ.), βορειοδυτικά δε του Κιουτσούκ Καλτζίκ η κορυφή υψ. 1.310 μ., η οποία και αποτελούσε την κλείδα της όλης τοποθεσίας της IV Μεραρχίας.

Ο τομέας Ακάρ τηρείτο από την Ι Μεραρχία, τα δε κύρια ερείσματα αυτού ήσαν το Τιλκί Κιρί Μπελ, Βορείως του χωριού Χασάν, το Χασάν Μπελ, νοτιοδυτικά του χωριού Σινάνα Πασά και το Τουκλού Τεπέ, στο άκρο δεξιό του τομέα της μεραρχίας.

Στο μέτωπο το τηρούμενο από τις δύο αυτές μεραρχίες υπήρχαν δύο ευπαθή σημεία, το κενό Καγιαντιμπί, μεταξύ Ι και IV Μεραρχιών και το κενό Τσάι Χισάρ στον τομέα της Ι Μεραρχίας και μεταξύ του Αχούρ νταγ και των Βορείων αντερεισμάτων του Ακάρ Νταγ. Άλλο ευπαθές σημείο αποτελούσε η βαθειά χαράδρα του Σινίρ Κιόι, στο αριστερό του Μετώπου της Ι Μεραρχίας, διήκουσα μεταξύ του Μπελέν Τεπέ και του Τσικλί Κιρί Μπελ και της οποίας οι απότομες όχθες επέτρεπαν την αφανή και ασφαλή διείσδυση του εχθρού.

Η IVΜεραρχία διέθετε τα 3 συντάγματά της εν γραμμή, εκ των οποίων μόνο 2 τάγματα τηρούντο εν εφεδρεία.

Η Ι Μεραρχία αφετέρου διέθετε 3 συντάγματα εν γραμμή, εκάστου εκ τούτων τηρούντος ανά 1 τάγμα ως εφεδρεία, το δε τέταρτο σύνταγμα τηρούσε ως εφεδρεία, πλην ενός τάγματος, διατεθειμένου εν πρώτη γραμμή. Ήτοι συνολικά η μεραρχία διέθετε 7 τάγματα εν πρώτη γραμμή και 5 τάγματα εν εφεδρεία. Επί πλέον το πρωί της 13/26 Αυγούστου το εξ ενός συντάγματος πεζικού και μιας Μοίρας Ορειβατικού Πυροβολικού Απόσπασμα της VII Μεραρχίας βρισκόταν εις τον περί το Μπογιαλί χώρο.

13/26 Αυγούστου 1922

α) Η επίθεση στον τομέα της Ι Μεραρχίας

Εφ' ολοκλήρου της γραμμής αντιστάσεως (της κύριας) της Ι Μεραρχίας, πλην των κενών διαστημάτων είχαν κατασκευασθεί χαρακώματα ορθίως βάλλοντος, ενιαχού σε δύο και σε τρεις σειρές, σκέπαστρα βομβαρδισμού και ορύγματα συγκοινωνίας, συνδέοντα τα χαρακώματα της πρώτης γραμμής, με τα τοιαύτα της γραμμής στηριγμάτων. Επίσης είχαν κατασκευασθεί πολυβολεία, παρατηρητήρια, αποθήκες πυρομαχικών και σταθμοί διοικήσεως.

Η κύρια γραμμή αντιστάσεως καλυπτόνταν από σειρά συρματοπλεγμάτων ενός πασάλου και στα νοτιότερα κέντρα αντιστάσεως δύο τοιούτων. Επί της δευτέρας τοποθεσίας είχε οργανωθεί απλή σειρά χαρακωμάτων γονυπετώς βάλλοντος.

Η οργάνωση του τομέα της Ι Μεραρχίας δύναται να χαρακτηρισθεί ως ικανοποιητική.

Λόγω της αναμενόμενης τουρκικής επιθέσεως η Ι Μεραρχία είχε διατάξει όπως, κατά τη νύχτα προωθούνται ενέδρες. Περί την 1:00 ώρα της 13/26 Αυγούστου έλαβε χώρα συμπλοκή μεταξύ ενέδρας του Κέντρου Αντιστάσεως (Κ. Α.) Τιλκί Κιρί Μπελ και τουρκικού τμήματος. Εκ του ανωτέρω συμβάντος και από τους ακουόμενους θορύβους και υλακές σκυλιών στην περιοχή Σαβράν, η μεραρχία στην οποία αναφέρθηκαν τηλεφωνικώς τα ανωτέρω, πείστηκε ότι επίκειται επίθεση και διέταξε γενικό συναγερμό και λήψη από τις εν γραμμή μονάδες, των ενδεικνυομένων μέτρων. Επί πλέον διετάχθη ο αρχηγός πυροβολικού της μεραρχίας, όπως ενισχύσει το Τιλκί Κιρί Μπελ, διά του εις Γκαριμπτσέ στημένου, ως αντιαεροπορικού ουλαμού πεδινού πυροβολικού.

Εκ των ανωτέρω αποδεικνύεται ότι ο επιδιωκόμενος από τους Τούρκους τακτικός αιφνιδιασμός δεν επετεύχθη έναντι της Ι Μεραρχίας[67].

Την 4:30 ώρα της 13/26 Αυγούστου 1922, άρχισε καταιγιστικός βομβαρδισμός, από το τουρκικό πυροβολικό, του Κέντρου Αντιστάσεως (Κ. Α.) Τιλκί Κιρί Μπελ και του Σημείου Στηρίγματος (Σ. Σ.) Σαγιαντιμπί, ενώ συγχρόνως πυκνά πυρά πεζικού βάλλονταν εναντίον του τελευταίου τούτου. Τοσαύτη ήταν η σφοδρότητα και η ακρίβεια της τουρκικής βολής, ώστε εντός ελαχίστου χρόνου, τα προκεχωρημένα ελληνικά χαρακώματα ανασκάφηκαν τελείως και τα κατέχοντα ταύτα τμήματα αποδεκατίστηκαν.

Την 6:00 ώρα εκδηλώθηκε επίθεση πεζικού εφ' ολοκλήρου του υποτομέα Σαβράν, επιτυχούσα μέχρι της 6:30 την κατάληψη μέρους του Σ. Σ. Καγιαντιμπί και ολοκλήρου του Τιλκί Κιρί Μπελ, του οποίου οι υπερασπιστές (Ι/49 τάγμα **Σαραντόπουλου**) απεχώρησαν εν διαλύσει, εις Κιλίτζ Αρσλάν. Τα επί της τοποθεσίας βαρέα και πεδινά πυροβόλα περιήλθαν εις χείρας των Τούρκων.

Εν τω μεταξύ οι Τούρκοι κατέλαβαν και ένα Σημείο Στηρίγματος του Κ. Α. Κιλίτζ, Αρσλάν Μπελ. Ο διοικητής του υποτομέα Σαβράν, ενώ ασχολούνταν με την οργάνωση της αντεπιθέσεως με 2 τάγματά του, προς ανακατάληψη του Τιλκί Κιλί Μπελ, αναγκάστηκε να διαθέσει 1 τάγμα προς ανακατάληψη του Σ. Σ. Κιλίτζ Ασλάν Μπελ.

Η μεραρχία, αφού διέθεσε τα τάγματά της, άρχισε να διαθέτει και τάγματα του Μ. Αποσπάσματος της VII Μεραρχίας. Συγχρόνως ζήτησε από την εν Γκαριμπτσέ Β΄ Μοίρα α ε ρ ο π λ ά ν ω ν να εκτελέσει αεροπορική αναγνώριση των Νοτίων κλιτύων των υψωμάτων του υποτομέα Σαβράν προς εξακρίβωση των τουρκικών κινήσεων.

Την 7:40 ώρα, κατόπιν διαταγής του Α΄ Σώματος Στρατού η μεραρχία ειδοποίησε την VII Μεραρχία, να αποφύγει να κάνει μεγάλη στάση και να συγκεντρωθεί στο σιδηροδρομικό σταθμό Μπαλ Μαχμούτ.

Την 7:50 ώρα διετάχθη από τη μεραρχία ο διοικητής του 4ου Συντάγματος Πεζικού, όπως το υπ' αυτόν τάγμα και πυροβολικό ενεργήσει αντεπίθεση κατά του Τιλκί Κιρί Μπελ, σε συνδυασμό με το τάγμα που ενεργούσε εις Κιλίτζ Αρσλάν και το άλλο τάγμα (ΙΙ/49), που ενεργούσε προς Τιλκί Κιρί Μπελ.

Ο διοικητής του συντάγματος, όταν έφθασε επί τόπου και αντιληφθείς ότι το τάγμα, που δρούσε προς Κιλίτζ Ασλάν Μπελ, βρισκόταν σε κρίσιμη κατάσταση και ότι η πτώση του Κιλίτζ Ασλάν Μπελ, θα επέφερε διάσταση του Μετώπου, έσπευσε να βοηθήσει του τάγμα του (ΙΙ/4 υπό τον ταγματάρχη **Χατζημιχάλη**) διά πεζικού και πυροβολικού. Η πρωτοβουλία του διοικητού του 4ου Συντάγματος Πεζικού,

67. Τότε κοινολογήθηκε ευρύτατα, ότι οι σκοποί του Κ. Α. του Τιλκί Κιρί Μπελ, το οποίο κατεχόταν από το Ι/49 Τάγμα, συνελήφθησαν από τους Τούρκους, κοιμώμενοι.

αντισυνταγματάρχη **Χατζηγιάννη Αριστ.**, είχε ως συνέπεια την ανακατάληψη του Σ. Σ. του Κ. Α. Κιλίτζ Αρσλάν

Η μεραρχία, όταν πληροφορήθηκε την 18:10 ώρα ότι εθεάθη τουρκικό ιππικό στο Ντοκουσλάρ, βαδίζον προς Ανατολάς, αφενός διέταξε την ενίσχυση με τάγμα πεζικού, του Κ. Α. Χασαν Μπελ και αφετέρου την μεταστάθμευση στον υποτομέα Σινάν Πασά του υπολοίπου της ημιλαρχίας, προς επιτήρηση του κενού Τσάι Χισάρ και κάλυψη του δεξιού του υποτομέα. Την 9:10 ώρα περίπου διέταξε η μεραρχία το Μικτό Απόσπασμα της VII Μεραρχίας (μείον τάγμα), όπως αχθεί στο χωριό Κιλίτζ Αρσλάν.

Ο διοικητής του 4ου Συντάγματος Πεζικού ενεργήσας αντεπίθεση κατά του Τιλκί Κιρί Μπελ επέτυχε την ανακατάληψη μεγάλου μέρους αυτού μέχρι της 13:30 ώρας, αλλά με σοβαρές απώλειες.

Δια διαταγής του Α΄ Σώματος Στρατού η VII Μεραρχία, ευρισκόμενη εν πορεία, ετέθη από την 11:00 ώρα υπό τις διαταγές του διοικητού της Ι Μεραρχίας.

Την 10:30 το στρατηγείο της Ι Μεραρχίας μεταφέρθηκε από το Μπαλ Μαχμούτ στο χωριό Κιλίτζ Αρσλάν, ένθα διέταξε τον μεν αντισυνταγματάρχη **Ψάρρα** να αντεπιτεθεί με 2 τάγματα κατά του αριστερού του Κ. Α. Τιλκί Κιρί Μπελ, προς ανακατάληψή του, τον δε αντισυνταγματάρχη **Χατζηγιάννη** να αντεπιτεθεί με 2 τάγματα κατά του δεξιού του ίδιου Κέντρου Αντιστάσεως. Ωσαύτως ενίσχυσε με τάγμα το Καγιαντιμπί και διέταξε το διοικητή αυτού ταγματάρχη **Πρεμέτη** να το κρατήσει πάση θυσία.

Στο Κ. Α. Κιλίτζ Αρσλάν Μπελ, μετά την ανακατάληψη του απολεσθέντος Σ. Σ. από το ΙΙ/4 Τάγμα **Χατζημιχάλη**, το τουρκικό πυροβολικό άρχισε να βάλλει δραστικά. Στον ταγματάρχη **Χατζημιχάλη** εστάλη διαταγή της μεραρχίας, όπως, εφόσον η κατάσταση το επέτρεπε, αφήσει μικρή δύναμη προ του κατεχομένου Μετώπου και στραφεί με την υπόλοιπη δύναμή του προς Τιλκί Κιρί Μπελ, συνδυάζοντας την ενέργειά του με την επικείμενη αντεπίθεση.

β) Η επίθεση εις τον τομέα της VII Μεραρχίας

Στον τομέα της VII Μεραρχίας η τουρκική επίθεση εκδηλώθηκε την 5:00 ώρα της 13/26 Αυγούστου με καταιγιστικό πυρ του πυροβολικού, το οποίο έβαλλε σφοδρώς μεν εναντίον του Κ. Α. Καμελάρ ιδία του Μαύρου Βράχου και των θέσεων του φιλίου πυροβολικού και του Κ. Α. Σεϋλέν, αραιότερα δε κατά του Κ. Α. Κεσλατζίκ και όλων των οπίσω του Μετώπου της μεραρχίας οδεύσεων. Το πυρ του τουρκικού πυροβολικού, υπολογισθέν σε 30 βαρέα πυροβόλα και 40 ορειβατικά Σκόντα, ήταν σφοδρότατο και μεγάλη η ακρίβεια της βολής του, ώστε εντός ελαχίστου χρόνου τα χαρακώματα της θέσεως «Μάτι» ανασκάφηκαν τελείως, ο δε κατέχων ταύτα λόχος αποδεκατίστηκε.

Εν συνεχεία ο βομβαρδισμός επεκτάθηκε σ' ολόκληρο το Μέτωπο της μεραρχίας διά 100 ελαφρών και 30 βαρέων πυροβόλων, ιδία κατά των συρματοπλεγμάτων, χαρακωμάτων, θέσεων εφεδρειών και Σταθμών Διοικήσεως της κύριας τοποθεσίας αντιστάσεως. Ουδέποτε, μέχρι της ημέρας εκείνης τα ελληνικά στρατεύματα εν Μ. Ασία είχαν υποστεί τέτοιο σφοδρό και αποτελεσματικό βομβαρδισμό.

Το ελληνικό πυροβολικό, κατανεμημένο κατά πυροβολαρχίες και ουλαμούς, εφ' όλου του Μετώπου δεν ημπορούσε να αντιδράσει αποτελεσματικά. Οι υπάρχουσες στο πεδινό τμήμα του τομέα της Μεραρχίας (υποτομέα **Μιχαήλ**) πεδινές πυροβολαρχίες, ελλείψει καταλλήλων οδεύσεων δεν ημπορούσαν να μετακινηθούν προς το υφιστάμενο την τουρκική προσβολή ορεινό τμήμα αυτού (υποτομέα Καλετζίκ). Οι υποστηρίζοντες το Κ. Α. Καμελάρ 3 ουλαμοί ορειβατικού πυροβολικού, λόγω του περιορισμένου βεληνεκούς, των μεγάλων απυρόβλητων και του μικρού αριθμού πυρομαχικών (100 μόνον βλήματα κατά πυροβόλο), δεν ημπορούσαν να αντιδράσουν αποτελεσματικά. Περί βολής αντιπυροβολικού, ούτε λόγος να γίνεται.

Ο τομέας της μεραρχίας περιελάμβανε τον υποτομέα **Μιχαήλ** (αριστερά), τηρούμενο από το 8ο Σύνταγμα Πεζικού υπό τον αντισυνταγματάρχη **Καρύδα Ιωάννη** και συγκροτούμενο από το Κ. Α. Καρά Ασλάν και από το Κ. Α. Σεϋλέν και τον υποτομέα Καλετζίκ (δεξιά), τηρούμενο από το 25ο Σύνταγμα Πεζικού υπό τον αντισυνταγματάρχη **Παπαναγιώτου Κωνσταντίνο** και συγκροτούμενο από το Κ. Α. Κιζλατζίκ, το ανεξάρτητο Σημείο Στηρίγματος Καράση και από το Κ. Α. Καμελάρ.

Το ΙΙΙ Σύνταγμα Πεζικού, υπό τον αντισυνταγματάρχη **Νικολαρέα Μιχαήλ**, αποτελούσε την εφεδρεία της μεραρχίας, εγκατεστημένης στην ανατολική παρυφή του Αφιόν Καραχισάρ, πλην τάγματος, εγκατεστημένου παρά τα ερείπια του χωριού Κισλατζίκ.

Στον τομέα της IV Μεραρχίας, το Α΄ Σώμα Στρατού είχε συγκεντρώσει το απόσπασμα του συνταγματάρχου **Νικολάου Πλαστήρα** (5/42 Σύνταγμα Ευζώνων συν Μ. Ο. Π.) στα Δυτικά του Αφιόν Καραχισάρ χωριά Ερικμάν και Τσακιρσάζ, με τάγμα στο Αφιόν Καραχισάρ για τη φρούρηση της πόλεως.

Περί την 6:00 ώρα εμφανίστηκαν προελαύνοντα αλλεπάλληλα κύματα τουρκικού στρατού (πεζικού) καλυπτόμενα από κινητό φραγμό πυροβολικού. Την 6:45 κατέλαβαν το Μαύρο Βράχο και τη θέση Μάτι. Την ίδια περίπου ώρα εκδηλώθηκε επίθεση τουρκικού πεζικού κατά του Κ. Α. Σεϋντέν, αλλά καθηλώθηκε από τα δραστικά πυρά πεζικού της αμύνης.

Εν τω μεταξύ η διοίκηση της μεραρχίας, σχηματίσασα την βεβαιότητα, από την εξέλιξη του αγώνος, ότι η κύρια προσπάθεια του εχθρού στρεφόταν κατά του δεξιού της Μεραρχίας και ότι ούτος επιζητούσε να καταλάβει το Κ. Α. Καμελάρ (Κιουτσούκ Καλετζίκ) και το μεταξύ Ι και IV Μεραρχιών κενό, προέβη στις ακόλουθες ενέργειες:

- Διέταξε το εφεδρικό ΙΙ/11 τάγμα από Κισλατζίκ να σπεύσει στο Σ. Δ. του υποτομέα Καλετζίκ και να τεθεί στη διάθεση αυτού.
- Διέταξε το ΙΙΙ/11 τάγμα να προωθηθεί από Αφιόν Καραχισάρ παρά το χωριό Κισλατζίκ.

Ανέφερε στο Α΄ Σώμα Στρατού περί της τακτικής καταστάσεως και ζήτησε την άμεση διάθεση του Αποσπάσματος **Πλαστήρα,** αφενός προς ενίσχυση του δεξιού της και αφετέρου προς κάλυψη του κενού μεταξύ της Ι και IV Μεραρχιών.

Ο διοικητής του Α΄ Σώματος Στρατού, αναγνωρίσας το δικαιολογημένο της αιτήσεως της μεραρχίας διέταξε τον συνταγματάρχη **Πλαστήρα,** όπως τεθεί επικεφαλής τάγματός του και ορειβατικής πυροβολαρχίας και αχθεί επειγόντως στον υποτομέα Καλετζίκ, τιθέμενος υπό τις διαταγές της μεραρχίας. Στον συνταγματάρχη **Πλαστήρα** εγνώσθη ότι, σε περίπτωση απολύτου ανάγκης, ημπορούσε να χρησιμοποιήσει, κατά την κρίση του και την υπόλοιπη δύναμη του Αποσπάσματός του.

Την 8:10 ώρα της 13/26 Αυγούστου το 11/42 Τάγμα Ευζώνων, υπό τον ταγματάρχη **Παλαντζά Στέφανο** και μια ορειβαρική πυροβολαρχία ετέθησαν σε κίνηση, ενώ ο συνταγματάρχης **Πλαστήρας** προεπορεύθη έφιππος στον υποτομέα Καλετζίκ.

Η IV Μεραρχία, με διαταγή της, της 8:00 ώρας διέταξε αφενός, όπως ανέλθει στο Κ. Α. Καμελάρ το τάγμα του 5/42 Σ. Ε. και η πυροβολαρχία και αφετέρου όπως *Πάσαι αι δυνάμεις αι δυτικώς του Μαύρου Βράχου (ναι) τεθούν υπό τας διαταγάς του συνταγματάρχου* ***Πλαστήρα,*** *όστις θέλει ενεργήσει δραστηρίως προς ανακατάληψη των θέσεων που απωλέσθηκαν.*

Επί πλέον η μεραρχία διέταξε και την προώθηση του 1/42 τάγματος και οριβατική πυροβολαρχίας προς ενίσχυση των δυνάμεων στου συνταγματάρχου **Πλαστήρα** και για τον αυτό σκοπό ζήτησε από το Σώμα Στρατού τη διάθεση και του 111/42 τάγματος, υπό τον ταγματάρχη **Τερτίκα Χαράλαμπο.**

Ούτω, οι τασσόμενες υπό τις διαταγές του συνταγματάρχη **Πλαστήρα** δυνάμεις ήσαν το Μικτό Απόσπασμα αυτού (5/42, Σ. Ε. συν Μ. Ο. Π.), το Ι/35 Τάγμα συν λόχος του ΙΙΙ/33 Τάγματος, το ΙΙ/11 Τάγμα

και 3 ουλαμοί ορειβατικού πυροβολικού.

Εν τω μεταξύ η τακτική κατάσταση επιδεινώθηκε διότι ολόκληρη η πρώτη γραμμή αντιστάσεως του Κ. Α. Καμελάρ περιήλθε στα χέρια του εχθρού και διότι οι αμυνόμενοι στο δεξιό του Σ. Σ. Καράση υπεχώρησαν. Ούτω δημιουργήθηκε κενό μεταξύ των ανωτέρω Σ. Σ. και του αριστερού του Κ. Α. Καμελάρ, διά του οποίου απειλείτο διείσδυση του εχθρού. Το 1/35 Τάγμα είχε υποστεί σοβαρές απώλειες, ανερχόμενες σε νεκρούς 5 αξιωματικούς και 261 οπλίτες.

Ο συνταγματάρχης **Πλαστήρας** έφθασε την 10:00 ώρα στο άκρο δεξιό της IV Μεραρχίας και διαπίστωσε την επαπειλούμενη πλευροκόπηση της μεραρχίας από τουρκική δύναμη, κινούμενη προς Καγά Τεπέ. Περί την 10:30 ώρα έφθασε τα τάγμα **Παλαντζά** (II/42) με πυροβολαρχία, το οποίο διετάχθη να παραμείνει οπίσω του δεξιού του 35ου Συντάγματος Πεζικού, πλην λόχου, ο οποίος διετάχθη να καταλάβει τα ανατολικώς του Καγιά Τεπέ υψώματα, επεκτείνοντας ούτω το δεξιό των μαχόμενων.

Κατά την αναγνώριση του δεξιά του Μαύρου Βράχου τομέα, ο συνταγματάρχης **Πλαστήρας** αντελήφθη ότι το ηθικό των τμημάτων του 35ου Συντάγματος Πεζικού είχε καταπέσει και ταύτα δεν είχον εισέτι έλθει σε επαφή με το εχθρικό πεζικό.

Την 12:30 έφθασε στο Σ. Δ. του συνταγματάρχου **Πλαστήρα** παρά την αρχή της χαράδρας Μοναστήρ Ντερέ, το 1/42 Τάγμα (ταγματάρχου **Τσιρώνη Ανδρέα**) με ορειβατική πυροβολαρχία.

Κατόπιν διαταγής της μεραρχίας, διετέθη επί του Κ. Α. Καμελάρ μία διλοχία του II/11 Τάγματος. Επί πλέον ο συνταγματάρχης **Πλαστήρας** διέθεσε 2 λόχους για αντικατάσταση ισαρίθμων λόχων του I/35 Τάγματος.

Περί την 14:00 ώρα η κατάσταση παρέμενε η αυτή. Το επί του Καμελάρ I/35 Τάγμα, αφού ενισχύθηκε με το II/11 Τάγμα (μείον διλοχία) μάχονταν απεγνωσμένα, παρά τις τρομερές απώλειες.

γ) Η επίθεση στους υπολοίπους τομείς του Μετώπου

I.- Τομέας XII Μεραρχίας

Καθ' ον χρόνον διεξάγονταν αιματηρές μάχες περί την εξέχουσα του Αφιόν Καραχισάρ στην Βορείως του Ακάρ ποταμού εγκατεστημένη XII Μεραρχία, επικρατούσε απόλυτη ηρεμία, παραταθείσα μέχρι της νυκτός. Η μεραρχία αντελήφθη την τουρκική επίθεση από τον δραστικό κανονιοβολισμό εναντίον του Μετώπου της IV Μεραρχίας, αλλά μόλις περί την 10:00 ώρα πληροφορήθηκε από το Α΄ Σώμα Στρατού περί της τουρκικής επιθέσεως εναντίον των I και IV Μεραρχιών. Συγχρόνως διετάχθη όπως αποστείλει προ του τομέως της, μέχρι βάθους 2 χιλιομέτρων ισχυρές περιπολίες, προς εξακρίβωση των εναντίον αυτής τουρκικών δυνάμεων. Οι περιπολίες αυτές, αφού εκτέλεσαν την εντολή ανέφεραν κατά την επιστροφή τους, ότι ουδεμία κίνηση παρατήρησαν προ του τομέα της μεραρχίας. Μόνο ασθενή επιτηρητικά φυλάκια συνάντησαν εγκατεστημένα επι επικαίρων σημείων.

II.- Τομέας V Μεραρχίας

Τον διοικητή της μεραρχίας συνταγματάρχη πεζικού **Πέτσα Κωνσταντίνο,** απουσιάζοντα σε άδεια, αναπλήρωνε ο συνταγματάρχης πεζικού **Ρόκος Νικόλαος.**

Η αμυντική οργάνωση του τομέα περιελάμβανε χαρακώματα σχεδόν ορθίως βάλλοντος στα ενεργητικά σημεία της πρώτης γραμμής συνοδευόμενα με ορύγματα συγκοινωνίας βάθους γονυπετώς βάλλοντος. Συνεχής γραμμή συρματοπλέγματος ενός πασάλου κάλυπτε αυτή τη γραμμή, ενισχυμένη στα κυριότερα σημεία και με δεύτερη γραμμή. Για το πλείστο των δυνάμεως των αμυνομένων είχαν κατα-

σκευασθεί προστατευτικά στέγαστρα καθώς και μεγάλος αριθμός στεγασμένων πολυβολείων. Δεύτερη τοποθεσία αντιστάσεως δεν είχε οργανωθεί στον τομέα της μεραρχίας[68].

Στον κατεχόμενο υπό της μεραρχίας τομέα Μπορντί, εκτοξεύθηκε από το τουρκικό πυροβολικό (βαρέος και μέσου διαμετρήματος), περί την χαραυγή της 13/26 Αυγούστου 1922, σφοδρότατος βομβαρδισμός εναντίον της δασωμένης κορυφής του Κ. Α. Σαντζάκ. Μετ' ολίγον, ισχυρές δυνάμεις τουρκικού πεζικού, οι οποίες είχαν συγκεντρωθεί κατά τη διάρκεια της νυκτός εις το προ των ελληνικών θέσεων δάσος του Σαλμανλή νταγ, χωρίς να γίνουν αντιληπτές εξόρμησαν αιφνιδιαστικά κατά της δασωμένης κορυφής. Η επίθεση ήταν τόσο ραγδαία και αιφνιδιαστική, ώστε οι κατέχοντες ταύτη υποχώρησαν, χωρίς να προβάλουν σοβαρή αντίσταση, στη δεύτερη γραμμή κειμένη 1.500 μ. όπισθεν, καλώς οργανωμένη και ενισχυμένη με συρματόπλεγμα. Ούτω το Σ. Σ. «Δασωμένη Κορυφή», το οποίο δέσποζε της περιοχής, περιήλθε στα χέρια των Τούρκων, σχεδόν αμαχητί. Το δεξιό Σημείο Στηρίγματος (Σ. Σ.) του Κ. Α. Σαντζάκ, αμυνθέν σκληρά, αναγκάστηκε, τελικά, περί την 10:00 ώρα να αποσυρθεί στη δεύτερη γραμμή.

Εκ παραλλήλου εκδηλώθηκε, από την 5:00 ώρα τουρκική επίθεση και κατά του Κ. Α. Ιν Τεπέ του υποτομέα Καρά Αρσλάν Τεπέ. Παρά το σφοδρό βομβαρδισμό πυροβολικού και την επακολουθήσασα επίθεση πεζικού, η επίθεση αποκρούστηκε και οι Τούρκοι αποσύρθηκαν. Νέα τουρκική επίθεση, αναληφθείσα την 15:30 ώρα εναντίον της κορυφής Ιν Τεπέ αποκρούσθηκε.

Η διοίκηση της μεραρχίας φρονούσα ότι τα δοκιμασθέντα επί της δασωμένης κορυφή τμήματα, δεν θα ηδύναντο να συγκρατηθούν χωρίς ενίσχυση, κατεύθυνε εσπευσμένα στο προσβληθέν σημείο τις διαθέσιμες εφεδρικές δυνάμεις. Ταυτοχρόνως και κατόπιν αιτήσεως αυτής, διαβιβασθείσης διά του Α΄ Σώματος Στρατού, το Β΄ Σώμα Στρατού διέθεσε προς ενίσχυση του τομέα τάγμα της εν εφεδρεία XIII Μεραρχίας (το III/2). Επί πλέον διέθεσε από την αυτή μεραρχία διλοχία και ουλαμό ορειβατικού πυροβολικού ίνα καταλάβει το λόφο «Στασινοπούλου» προς απόκρουση τουρκικών διεισδύσεων στο κενό το υφιστάμενο μεταξύ του V και XIII Μεραρχιών.

Από την 9:00 ώρα η V Μεραρχία υπήχθη υπό το Α΄ Σώμα Στρατού.

III.- Τομέας II Μεραρχίας

Στον τομέα της II Μεραρχίας η τουρκική επίθεση βρήκε τις δυνάμεις αυτής διασκορπισμένες, λόγω της προσπάθειάς της μεραρχίας, όπως αντιδράσει κατά της παραπλανητικής τουρκικής ενεργείας στην περιοχή Ορτάντζας. Η διάθεση ιδία, για την ενέργεια αντεπιθέσεως του εν εφεδρεία 34ου Συντάγματος Πεζικού, το οποίο, βάσει των υπαρχόντων στοιχείων προβλεπόταν όπως, με το 7ο Σύνταγμα Πεζικού και το 1/38 Σύνταγμα Ευζώνων της I Μεραρχίας, αναλάβει αντεπίθεση στο Σαντουκλί, σε περίπτωση εκδηλώσεως τουρκικής επιθέσεως εναντίον του τομέα της IV Μεραρχίας, καθιστούσε, προσωρινά, ανίσχυρη της II Μεραρχίας για κάθε σοβαρή ενέργεια.

Από την 8:15 ώρα της 13/26 Αυγούστου 1922, παρατηρούνταν ζωηρές τουρκικές κινήσεις έναντι του τομέα της μεραρχίας. Την ίδια ώρα ελήφθη από τη μεραρχία δελτίο πληροφοριών της I Μεραρχίας και του Α΄ Σώματος Στρατού περί της εκδηλωθείσης από την αυγή τουρκικής επιθέσεως επί του Μετώπου από τον ποταμό Ακάρ, μέχρι του Τιλκί Κιρό Μπελ, ως και της Δασωμένης Κορυφής του υποτομέα Σαντζάκ.

Από την 10:00 ώρα οι έναντι του Κ. Α. Αχάτ Κιόι τουρκικές δυνάμεις προχώρησαν μέχρις αποστάσεως 1.200 μ. περίπου από τις ελληνικές γραμμές και άρχισαν να βάλλουν με πυροβολικό και πεζικό πυρά.

68. Ο Έλληνας αξιωματικός, καθώς και ο στρατιώτης, άριστοι στην επίθεση, δεν διακρίνονται στην άμυνα και ως εκ τούτου ουδέποτε επιδίδεται με προθυμία στην οργάνωση του εδάφους, καίτοι γνωρίζει πολύ καλά ότι αύτη είναι συνυφασμένη, εν πολλοίς, με την ίδια του την ύπαρξη. Άλλωστε και η υπηρεσία, ουδέποτε μερίμνησε, για την επαρκή διάθεση σκαπευτικών εργαλείων εκστρατείας και όρχου.

Την 12:00 ώρα ελήφθη από τη μεραρχία, διαταγή του Α΄ Σώματος Στρατού, όπως προπαρασκευάσει επιθετική ενέργεια εναντίον του αριστερού του επιτιθέμενου εχθρού με γενική κατεύθυνση Τσουκουρτζά, διά των δυνάμεων αυτής (7ου Συντάγματος Πεζικού και λοιπών διαθεσίμων τμημάτων της), του Ι/38 Συντάγματος Ευζώνων της Ι Μεραρχίας και τμημάτων Μεραρχίας Ιππικού Ερτζέζ.

Η ΙΙ Μεραρχία εξέδωσε διαταγή προς το 7ο Σύνταγμα Πεζικού και το Απόσπασμα του ταγματάρχου **Λέλου** (εξ 1 λόχου και 1 πυροβολαρχίας) και περί την 13:00 ώρα ζήτησε από το Α΄ Σώμα Στρατού, όπως τεθούν αμέσως υπό τις διαταγές του τα εις Ερτζέζ τμήματα ιππικού, ίνα εκτελεσθούν οι ενδεικνυόμενες για την αντεπίθεση ενέργειες.

δ) Οι ενέργειες της ελληνικής ηγεσίας

Από την 4:30 ώρα της 13/26 Αυγούστου 1922, ο εναντίον του δεξιού της IV Μεραρχίας ως και κατά του αριστερού της Ι Μεραρχίας εκτελούμενος από το τουρκικό πυροβολικό καταιγισμός, έδωσαν στον διοικητή του Α΄ Σώματος Στρατού την πρώτη ένδειξη, περί ενάρξεως της τουρκικής επιθέσεως. Το μήκος του προσβαλλόμενου Μετώπου, Νοτίως του ποταμού Ακάρ δεν υπερέβαινε τα 40 χιλιόμετρα, η δε κύρια προσπάθεια του εχθρού φάνηκε στρεφόμενη ιδία κατά του αριστερού τη Ι Μεραρχίας και του διακένου του Καγιαντιμπί και του δεξιού της IV Μεραρχίας. Η κύρια, όθεν προσπάθεια του εχθρού περιοριζόταν επί μετώπου 15 χιλιομέτρων, εν ευθεία γραμμή.

Την έναρξη της τουρκικής επιθέσεως ανέφερε το Α΄ Σώμα Στρατού στη Στρατιά την 7:00 ώρα. Την 7:20 ώρα το Α΄ Σώμα Στρατού διέταξε την VII Μεραρχία, όπως επισπεύσει την πορεία της, μη εκτελούσα μεγάλη στάση, την δε 8:00 ώρα διέταξε την ενίσχυση της IV Μεραρχίας διά του Μικτού Αποσπάσματος **Πλαστήρα.** Την 8:30 ώρα το Α΄ Σώμα Στρατού με νεότερο δελτίο ανέφερε στη Στρατιά ότι κατελήφθη η Δασωμένη Κορυφή του Κ. Α. Σαντζάκ, ότι η κύρια προσπάθεια του εχθρού στρέφεται από το δεξιό της IV Μεραρχίας μέχρι του αριστερού (συμπεριλαμβανομένου) της Ι Μεραρχίας και ότι προπαρασκευάζεται αντεπίθεση προς εκτόπιση του εχθρού από τα καταληφθέντα σημεία.

Ταυτοχρόνως το Α΄ Σώμα Στρατού προς διευκόλυνση της διεξαγωγής του αγώνος έθεσε υπό τις διαταγές του Β΄ Σώματος Στρατού τη V Μεραρχία, η οποία κατείχε Μέτωπο 40 χιλιομέτρων και δεν διέθετε επαρκείς εφεδρείες. Επίσης διέταξε το Β΄ Σώμα Στρατού, όπως ανακαταλάβει με αντεπίθεση τη Δασωμένη Κορυφή. Τα ανωτέρω ανέφερε την 8:00 ώρα στη Στρατιά, στην οποία επί πλέον ανέφερε ότι προτίθετο να μετακινήσει, εν ανάγκη σιδηροδρομικώς προς Αφιόν Καραχισάρ τμήματα της IX Μεραρχίας.

Η έναρξη της τουρκικής επιθέσεως έγινε γνωστή στο στρατηγείο του Β΄ Σώματος Στρατού, αφενός διά τηλεγραφήματος της XIII Μεραρχίας και αφετέρου δια διαταγής του Α΄ Σώματος Στρατού, διά της οποίας διατασσόταν και η επίσπευση της πορείας της VII Μεραρχίας.

Σύμφωνα με υπάρχουσα διαταγή της Στρατιάς, από της εκδηλώσεως της τουρκικής επιθέσεως και μέχρις επεμβάσεως αυτής, το Β΄ Σώμα Στρατού ετίθετο, προσωρινά, υπό τις διαταγές του Α΄ Σώματος Στρατού, του οποίου ο διοικητής ήταν αρχαιότερος.

Περί την 8:30 ώρα ελήφθη διαταγή του Α΄ Σώματος Στρατού, διά της οποίας ετίθετο υπό τις διαταγές του Β΄ Σώματος Στρατού η V Μεραρχία. Το Β΄ Σώμα Στρατού διέταξε αμέσως τη V Μεραρχία να ενεργήσει αντεπίθεση προς ανακατάληψη της Δασωμένης Κορυφής και συγχρόνως διέθεσε προς ενίσχυση ταύτης το 2ο Σύνταγμα της XIII Μεραρχίας Πυροβολικού.

Ολίγον προ της 10:00 ώρας το Α΄ Σώμα Στρατού ζήτησε από το Β΄ Σώμα Στρατού, όπως τεθεί στη διάθεσή του το Ι Συνταγμα Πεζικού, λόγω της σοβαρότητας της εξελίξεως του αγώνος. Η IX Μεραρχία,

κατόπιν σχετικής διαταγής του Β΄ Σώματος Στρατού, εκδοθείσης την 10:30 ώρα, αφενός διέταξε το 26ο Σύνταγμα Πεζικού να συγκεντρωθεί στο σιδηροδρομικό σταθμό Ντουγκέρ την 13:00 ώρα και αφετέρου άρχισε να προπαρασκευάζεται και αυτή προς κίνηση.

Περί την 10:30 ώρα ελήφθη στο Στρατηγείο του Α΄ Σώματος Στρατού η προαναφερθείσα τηλεγραφική αναφορά της Ι Μεραρχίας, διά της οποίας αύτη ανέφερε τη συνεχιζόμενη τουρκική πίεση, την ανάγκη διαθέσεως δυνάμεως προς εξασφάλιση του μεταξύ Ι και V Μεραρχιών κενού ως και την δι' αυτού διείσδυση τουρκικού ιππικού κινουμένου προς την Βορείως Ντουζ Αγάτς σιδηροδρομική γραμμή.

Το Α΄ Σώμα Στρατού την 10:45 ώρα εξέδωσε διαταγή υπαγωγής ολοκλήρου της VII Μεραρχίας υπό τις διαταγές του διοικητού της Ι Μεραρχίας, την δε 11:20 ώρα, την προαναφερθείσα διαταγή προς την ΙΙ Μεραρχία, προς προπαρασκευή αντεπιθέσεως Νοτίως προς Τσουκουρτζά.

Στο εν Σμύρνη Στρατηγείο της Στρατιάς η πρώτη είδηση περί της τουρκικής επιθέσεως ελήφθη την 8:15 ώρα διά του αποσταλέντος από το Α΄ Σώμα Στρατού Δελτίου στρατιωτικής καταστάσεως. Μετ' ολίγον ελήφθη Δελτίο του Γ΄ Σώματος Στρατού, αναφέρον ότι κινήσεις εξαιρετικές παρατηρούνται έναντι της Χ Μεραρχίας και ότι αντηλλάγησαν πυρά πυροβολικού στον τομέα Σεϊντή Γαζή. Την 10:30 ώρα ελήφθη το δεύτερο Δελτίο του Α΄ Σώματος Στρατού.

Την 12:00 ώρα ελήφθη από τη Στρατιά η προς τις Ι και ΙΙ Μεραρχίες διαταγή του Α΄ Σώματος Στρατού, διά της οποίας διατασσόταν η ΙΙ Μεραρχία να αναλάβει αντεπίθεση προς τη γενική κατεύθυνση Τσουκουρτζά διά του 7ου Συντάγματος Πεζικού και του Ι/38 Συντάγματος Ευζώνων.

Την 12:30 ώρα η Στρατιά εξέδωσε προς τα Α΄, Β΄ και Γ΄ Σώματα Στρατού και τη Μεραρχία Ιππικού την πρώτη διαταγή της, μετά την εκδήλωση της τουρκικής επιθέσεως, διά της οποίας διέτασσε όπως[69]:

- Το Γ΄ Σώμα Στρατού προπαρασκευάσει εσπευσμένως ισχυρή μικτή δύναμη, τουλάχιστον μεραρχίας, έτοιμη να επιτεθεί προς Μπορντί και Καρατζά νταγ.
- Η V Μεραρχία υπαχθεί τακτικώς υπό το Β΄ Σώμα Στρατού.
- Διάθεση τμημάτων της ΙΧ Μεραρχίας στο Α΄ Σώμα Στρατού να μη γίνει άνευ εγκρίσεως της Στρατιάς.

Την 13:00 ώρα ελήφθη υπό της Στρατιάς το Δελτίο του Α΄ Σώματος Στρατού, το αναφέρον ότι η κύρια προσπάθεια του εχθρού στρεφόταν κατά του Κ. Α. Τιλκί Κιρί Μπελ και του Σ. Σ. Καγιαντιμπί και ότι διατάχθηκαν αντεπιθέσεις προς ανακατάληψη των υπό του εχθρού καταληφθέντων σημείων. Μετ' ολίγον Δελτίο του Γ΄ Σώματος Στρατού ανέφερε ότι ο εχθρός εξαπέλυσε επίθεση κατά του τομέα Σεϊντή Γαζή.

Ήδη η Στρατιά ανέμενε, αφενός μεν τα αποτελέσματα των προπαρασκευαζόμενων τοπικών αντεπιθέσεων και αφετέρου την υπό του Α΄ Σώματος Στρατού διαταχθείσα επιθετική ενέργεια της ΙΙ Μεραρχίας και Μεραρχίας Ιππικού προς τη γνωστή κατεύθυνση Τσουκουρτζά.

Κατά το μεσημέρι, σύμφωνα με τις αναφορές των μεραρχιών η κατάσταση παρουσιαζόταν ως εξής:

- Στον τομέα της Ι Μεραρχίας: Οι Τούρκοι είχαν καταλάβει την επί του Κ. Α. Τιλκί Κιρί Μπελ πρώτη γραμμή αντιστάσεως καθώς και το Σ. Σ. Καγιαντιμπί. Η τουρκική επίθεση είχε επεκταθεί δυτικότερα, εναντίον του Κ. Α. Κιλίτζ Αρσλάν Μπελ και Χασάν Μπελ, τα οποία πιέζονταν συνεχώς. Η μεραρχία προπαρασκεύαζε αντεπίθεση με τις εφεδρικές δυνάμεις της και το 22ο Σύνταγμα Πεζικού της VII Μεραρχίας προς ανακατάληψη του Τιλκί Κιρί Μπελ.

69. Η επέμβαση της Στρατιάς μετά ολόκληρο 8ωρο από της ενάρξεως της τουρκικής επιθέσεως είναι αδικαιολόγητη και εγκληματική. Καθ' ην τιγμή ο Τούρκος Διοικητής της Στρατιάς Δυτικού Μετώπου **Ισμέτ Πασάς** , ο αρχηγός του Γενικού Επιτελείου **Φεβζή Πασάς,** και αυτός ακόμη ο αρχιστράτηγος **Κεμάλ Πασάς** διεύθυναν τον αγώνα έχοντες τα στρατηγεία τους στο Κοτζά Τεπέ (Μπουγιούκ Καλετζίκ), δηλ. εντός βολής πυροβολικού, ήταν αδικαιολόγητη η εν Σμύρνη παραμονή του Στρατηγείου της Ελληνικής Στρατιάς και δη του διοικητού της Στρατιάς και του επιτελείου του.

- Στον τομέα της IV Μεραρχίας, οι κατέχουσες το δεξιό της δυνάμεις αμύνονταν επί της δευτέρας γραμμής αντιστάσεως, επί της οποίας, με δυσκολία συγκρατούνταν. Στο κέντρο και στο αριστερό της μεραρχίας δεν είχε εκδηλωθεί τουρκική επίθεση.
- Στον τομέα της XII Μεραρχίας, ουδεμία εχθρική επίθεση είχε εκδηλωθεί, αναμενόταν δε το αποτέλεσμα των αναγνωρίσεων που διατάχθηκαν, προς εξακρίβωση των τουρκικών προθέσεων.
- Στον τομέα της V Μεραρχίας οι Τούρκοι είχαν καταλάβει τη Δασωμένη Κορυφή του Κ. Α. Σαντζάκ και προπαρασκευαζόταν αντεπίθεση προς κατάληψη αυτού.

Κατόπιν των ανωτέρω πληροφοριών ο διοικητής του Α΄ Σώματος Στρατού σχημάτισε πλέον την πεποίθηση ότι η κύρια τουρκική προσπάθεια στρεφόταν εναντίον των I και IV Μεραρχιών και ιδία του μεταξύ τούτων κενού, αποφάσισε δε την άμεση μεταφορά στο Αφιόν Καραχισάρ της IX Μεραρχίας. Προς τούτο παρακάλεσε το Β΄ Σώμα Στρατού να διατάξει τη μεραρχία αυτή να προετοιμασθεί προς μεταφορά, επιβιβαζόμενη στο σιδηροδρομικό σταθμό Ντουγκέρ των εκεί συρμών που θα αποσταλούν.

3.- Η Ελληνική αντίδραση (13/26 Αυγούστου 1922)

α) Ο αγών των I και VII Μεραρχιών

Η βαδίζουσα εσπευσμένα προς Μπαλ Μαχμούτ, σε δύο φάλαγγες VII Μεραρχία, αχθείσα στο Κιοπρουλού, εξέδωσε την 12:00 ώρα της 13/26 Αυγούστου διαταγή συγκεντρώσεως και σταθμεύσεως των τμημάτων της στην περιοχή Γκεϋσλάρ – Μπογιαλί.

I.- Εκτόξευση αντεπιθέσεως

Στον τομέα της I Μεραρχίας εκτοξεύθηκε την 13:30 η διαταχθείσα κατά του Τιλκί Κιρί Μπελ αντεπίθεση με 4 τάγματα (2 στο δεξιό και 2 στο αριστερό), η οποία σημείωσε σταθερή πρόοδο, παρά τη σκληρή αντίσταση των Τούρκων και τις σημαντικές εκατέρωθεν απώλειες. Από την 14:40 ώρα οι επιτιθέμενοι στο αριστερό ενισχύθηκαν από τάγμα και ουλαμό ορειβατικού πυροβολικού σταθμεύον στο χωριό Κιλίτζ Αρσλάν.

Η αντεπίθεση, συνεχισθείσα πέτυχε τη διαδοχική ανακατάληψη των πυροβόλων που εγκαταλείφθηκαν, τα οποία βρέθηκαν άθικτα, της δεύτερης γραμμής των χαρακωμάτων και τέλος ολοκλήρου της δεσπόζουσας κορυφογραμμής του Τιλκί Κιρί Μπελ, πλην γραμμής συρματοπλεγμάτων του Κέντρου Αντιστάσεως. Οι απώλειες των ελληνικών δυνάμεων υπήρξαν σοβαρές.

Περί τις εσπερινές ώρες διετάχθη από την I Μεραρχία η οργάνωση της καταληφθείσης γραμμής και η εξοικονόμηση εφεδρειών, κατά προτίμηση από το Απόσπασμα της VII Μεραρχίας (22ου Συντάγματος Πεζικού). Επίσης διετάχθη, όπως καταβληθεί προσπάθεια για την εκτόπιση των Τούρκων από τη γραμμή των συρματοπλεγμάτων.

Η πρόθεση της μεραρχίας ήταν όπως, εκκαθαριζόμενης πλήρως της επί του Τιλκί Κιρί Μπελ καταστάσεως, δυνηθεί να μετακινήσει δυνάμεις προς εκτέλεση αντεπιθέσεως στο μεταξύ αυτής και της IV Μεραρχίας, κενό. Τα επελθόντα, όμως, ραγδαία γεγονότα δεν επέτρεψαν τούτο.

Εκ παραλλήλου προς την επί του Τιλκί Κιρί Μπελ, επιτυχή αντεπίθεση, το II/4 Τάγμα, υπό τον ταγματάρχη **Χατζημιχάλη,** αντεπιτεθέν ανακατέλαβε όλες τις θέσεις του απολεσθέντος Σ. Σ. Παπαθεοδώρου επί του Κ. Α. Κιλίτζ Αρσλάν.

Ως προς το Σ. Σ. Καγιαντιμπί, το οποίο εγκαταλείφθηκε αμαχητί, ο ταγματάρχης **Πρεμέτης,** στον οποίο ανετέθη η ανάληψη αντεπιθέσεως με 2 τάγματα δίσταζε να την αρχίσει, παρά τις έντονες διαταγές της Ι Μεραρχίας και μόλις την 15:30 ώρα εκτόξευσε την αναμενόμενη αντεπίθεση.

Ενώ διαδραματίζονταν τα ανωτέρω γεγονότα στον υποτομέα Σαβράν, σοβαρή απειλή διαγραφόταν στον υποτομέα Σινάν Πασά. Το Κ. Α. Χασάν Μπελ άρχισε να πιέζεται υπό των Τούρκων από την 9:00 ώρα και το επ' αυτού τάγμα να κάμπτεται. Επέμβαση, όμως, του εφεδρικού τάγματος του ταγματάρχου **Κατσιμήτρου Χαραλάμπους** επέτρεψε στους αμυνόμενους να συγκρατηθούν και να αντικρούσουν τους επιτεθέντες.

Ο ταγματάρχης **Κατσιμήτρος Χαράλαμπος** (1884 – 1962).

Τα επί του Κ. Α. Χασάν Μπελ, 2 τάγματα, υπό τον ταγματάρχη **Κατσιμήτρο Χαράλαμπο** προέβαλαν σθεναρή αντίσταση και απέκρουσαν, μέχρι της 14:00 ώρας, όλες τις εχθρικές επιθέσεις. Ο τραυματισμός, όμως του ταγματάρχου **Κατσιμήτρου,** κλόνισε το ηθικό των αμυνομένων, με άμεση συνέπεια την απώλεια του άκρου δεξιού Σημείου Στηρίγματος (Σ. Σ.) (ενός εκ των 3ών του Κ. Α.) Τράκα.

Συγχρόνως, πληροφορίες, ληφθείσες από το φυλάκιο Κιουτσούκιοϊ, ανέφεραν ότι δύναμη 2.000 περίπου Τούρκων ιππέων σημειώθηκε προελαύνουσα προς τη σιδηροδρομική γραμμή. Τα γεγονότα ταύτα ανησύχησαν σοβαρά τη διοίκηση της Ι Μεραρχίας, της οποίας απειλούνταν ήδη το δεξιό και τα νώτα.

Ενώ η VII Μεραρχία συνέχιζε την κίνησή της προς Μπογιαλί, πήρε την 14:00 ώρα διαταγή της Ι Μεραρχίας, όπως ο διοικητής ταύτης διέλθει από το Στρατηγείο της Μεραρχίας προς συνεννόηση.

Την 14:00 ώρα, ο διοικητής ταύτης συνταγματάρχης **Κουρουσόπουλος,** επιβάς αυτοκινήτου έφθασε στο εν Κιλίτζ Αρσλάν Στρατηγείο της Ι Μεραρχίας όπου, μετά ενημέρωση, πήρε διαταγή, όπως τιθέμενος επικεφαλής του ενός των συνταγμάτων του και ορειβατικής πυροβολαρχίας προς τον υποτομέα Σινάν Πασά, του οποίου να αναλάβει τη διοίκηση. Το υπόλοιπο της VII Μεραρχίας έπρεπε να συγκεντρωθεί στο χώρο Μπογιαλί – Γκεϋσλάρ, ίνα, εν ανάγκη, δράσει στο μεταξύ Ι και IV Μεραρχιών κενό.

Ο διοικητής της VII Μεραρχίας, αφού συγκρότησε, ως διετάχθη, Μικτό Απόσπασμα από το 37ο Σύνταγμα Πεζικού και Ορειβατική Πυροβολαρχία, το κατεύθυνε προς Σινάν Πασά.

Την 16:00 ώρα, κατά τη διέλευση του Μικτού Αποσπάσματος από το Μπαλ Μαχμούτ, όπου κατόπιν διαταγής του Α΄ Σώματος Στρατού είχε επιστρέψει το στρατηγείο της Ι Μεραρχίας, ο διοκητής της Ι Μεραρχίας έδωκε στον διοικητή του Μικτού Αποσπάσματος σαφείς εντολές συνιστάμενες στην ενίσχυση του υποτομέα Σινάν Πασά, προς απόκρουση των εναντίον του Κ. Α. Χασάν Μπελ επιτιθέμενων, στην επιτήρηση των διά του κενού κινουμένων τουρκικών δυνάμεων ιππικού και την επίθεση κατ' αυτών, με το σκοπό εκδιώξεως και διασκορπισμού τους. Καθ' ον χρόνο ο διοικητής της VII Μεραρχίας και το Μ. Απόσπασμα κινούνταν προς Σινάν Πασά, ο διοικητής του υποτομέα Σινάν Πασά ειδοποίησε ότι εγκαταλείφθηκε το Κ. Α. Χασάν Μπελ και ότι οι αμυνόμενοι αυτού κατέρχονται προς την έδρα του υποτομέα.

Ολίγον βραδύτερον έφθασε στο Σινάν Πασά ο διοικητής της VII Μεραρχίας και ανέλαβε τη διοίκηση του υποτομέα. Ούτος, μετά την εξέταση, ανέφερε στην Ι Μεραρχία ότι τα επί του Κ. Α. Χασάν Μπελ Σ. Σ. Αγραφιώτου και Δούρου κρατούνται καλώς από το ΙΙ/5 Τάγμα, ότι οι μεταδοθείσες πληροφορίες περί καταλήψεως του Κ. Α. Χασάν Μπελ προερχόνταν από τον πανικόβλητο διοικητή του Ι/5 Τάγματος, ταγματάρχη **Ράντο,** όστις εγκατέλειψε τη θέση του και από τον οποίο αφαίρεσε τη διοίκηση του τάγματος.

Η άλλη φάλαγγα της VII Μεραρχίας, αφού έφθασε στο Γκεϋσλάρ καταυλίστηκε περί αυτό, πλην τάγματος, το οποίο εγκαταστάθηκε στις προφυλακές επί των Β. Α. υψωμάτων του Καγιαντιμπί, με εντολή

την απόφραξη του μεταξύ Ι και IV Μεραρχιών κενού και τον σύνδεσμο με τα τμήματα Καγιαντιμπί και Κιουτσούκ Καλετζίκ. Το τάγμα τούτο υπήχθη στην Ι Μεραρχία.

Περί την 20:00 ώρα της 13/26 Αυγούστου 1922 η κατάσταση διαγραφόταν ως ακολούθως:

- Στον υποτομέα Σαβράν: Ουδεμία σοβαρή προσπάθεια είχε γίνει για την ανακατάληψη των απολεσθεισών περί το Καγιαντιμπί θέσεων. Στο Κ. Α. Τιλκί Κιρί Μπελ τα εκεί 5 τάγματα δεν κατόρθωσαν να αποδιώξουν του Τούρκους και από τη γραμμή των συρματοπλεγμάτων. Στο Κ. Α. Κιλίτζ Αρσλάν Μπελ οι αμυνόμενοι εξεβλήθησαν από το Σ. Σ. Παπαθεοδώρου και από την υπόλοιπη πρώτη γραμμή αντιστάσεως και συμπτύχθηκαν επί της δεύτερης γραμμής. Σημαντικές τουρκικές δυνάμεις επετίθεντο διά μέσου της χαράδρας Σινίρ Κιόι για να πελυροκοπούν από Ανατολάς τις εκεί δυνάμεις.
- Στον υποτομέα Σινάν Πασά: Το Κ. Α. Χασάν Μπελ περισφιγγόταν από τις τουρκικές δυνάμεις πιεζόμενο δεινώς, ήταν δε αμφίβολο εάν οι αμυνόμενοι θα ημπορούσαν να αντέξουν μέχρι της επεμβάσεως του 37ου Συντάγματος Πεζικού. Στο Κ. Α. Κίρκα ουδεμία εχθρική ενέργεια σημειώθηκε. Ισχυρές τουρκικές δυνάμεις ιππικού διέρρεαν συνεχώς διά του κενού Τσάι Χισάρ προς τα υψώματα Αϊβαλί.
- Στον υποτομέα Καραγκιοζελί: Στο άκρο δεξιό της Ι Μεραρχίας (υποτομέα Καραγκιοζελί) σημειώνονταν από τις 15:00 ώρα ασθενείς τουρκικές ενέργειες, εύκολα αποκρουόμενες, καίτοι ο υποτομέας είχε συγκεντρώσει τις δυνάμεις του, για τη συμμετοχή στην αντεπίθεση προς Τσουκαρτζά.

Από την 18:00 ώρα η σιδηροδρομική και τηλεγραφική επικοινωνία με τη Σμύρνη είχε διακοπεί, την δε 23:30 ώρα η Ι Μεραρχία πληροφορήθηκε ότι τουρκική δύναμη ιππικού, ανερχόμενη σε 250 ιππείς είχε κυκλώσει το σιδηροδρομικό σταθμό Κιουτσούκ Κιόι, του οποίου η φρουρά αμυνόταν απεγνωσμένα.

Προς αντιμετώπιση της ανωτέρω καταστάσεως η Ι Μεραρχία έλαβε διάφορα μέτρα. Ούτω διέθεσε το ΙΙ/23 Τάγμα στο Σιρνίκιοϊ και άλλο τάγμα του ιδίου συντάγματος στο Κ. Α. Κιλίτζ Αρσλάν Μπελ (το ΙΙΙ/23). Διέταξε το διοικητή της VII Μεραρχίας να διαθέσει κατά την ιδία αυτού κρίση, όλες τις εις Σινάν Πασά δυνάμεις προς αντιμετώπιση της καταστάσεως. Διέταξε το πλησίον Αϊβαλί Ι/37 τάγμα, όπως τεθεί αμέσως σε πορεία προς το σιδ. Σταθμό Κιουτσούκ Κιόι. Διέθεσε το λόχο σκαπανέων επί των βορείως Μπαλ Μαχμούτ υψωμάτων. Όλα τα λαμβανόμενα μέτρα και την εξέλιξη της καταστάσεως ανέφερε η μεραρχία με δελτία στο Α΄ Σώμα Στρατού.

Η ημέρα της 13/26 Αυγούστου 1922 έληγε με δυσμενή τακτική κατάσταση για την Ι Μεραρχία. Αύτη είχε διαθέσει όλες τις δυνάμεις αυτής και της VII Μεραρχίας εν γραμμή, μη επιτυχούσα όπως αναλάβει πρωτοβουλία προς αντεπίθεση, παρ' όλες τις προσπάθειές της. Οσάκις αποπειράτο να πράξει τούτο, τα ραγδαίως εξελισσόμενα γεγονότα, εξανάγκαζαν αυτή να ασχολείται με την ανακατάληψη απολεσθεισών θέσεων προς αποκατάσταση της αμυντικής τοποθεσίας της μεραρχίας.

Κατά τη νύχτα της 13/26 Αυγούστου προς 14/27 οι εις την διάθεση του τομέα Ακάρ νταγ δυνάμεις των Ι και VII Μεραρχιών είχαν διατεθεί:

- Στον υποτομέα Σαβράν: 12 τάγματα επί Μετώπου αναπτύγματος 20 χιλιομέτρων.
- Στον υποτομέα Σινάν Πασά: 6 τάγματα επί Μετώπου αναπτύγματος 10 περίπου χιλιομέτρων.
- Στον τομέα Καραγκιοζελί: Τα 3 τάγματα του Ι/38 Συντάγματος Ευζώνων.

Από τις ανωτέρω δυνάμεις η κατάσταση των ανηκόντων στην Ι Μεραρχία συνταγμάτων πλην Ι/38 Συντάγματος Ευζώνων δεν ήταν ευχάριστη καθ' όσον, αφενός μεν είχαν υποστεί σοβαρές απώλειες, ιδία σε αξιωματικούς, αφετέρου δε υφίσταντο πίεση καθ' όλη την ημέρα με τον συνεχή καταιγισμό του βαρέος και ελαφρού τουρκικού πυροβολικού, χωρίς να υποστηρίζονται επαρκώς από το φίλιο πυροβολικό, το οποίο εις ποιότητα, διαμέτρημα και βλητικές ικανότητες υστερούσε καταφανώς του εχθρικού τοιούτου.

Οι υπαγόμενες στην VII Μεραρχία δυνάμεις, ουδόλως είχαν δοκιμασθεί, εκτός μερικών του 22ου

Συντάγματος Πεζικού, συνεπεία, όμως, της μακράς, συνεχούς, συντόνου και εξαντλητικής πορείας, υπό αφόρητο καύσωνα, είχαν φθάσει στο έσχατο όριο αντοχής. Πολλές μονάδες έφθασαν περί την εσπέρα στους τόπους σταθμεύσεώς τους, έχουσες τη δύναμη αυτών ελαττωμένη κατά το ήμισυ, λόγω του μεγάλου αριθμού των βραδυπορούντων.

β) Ο Αγών της IV Μεραρχίας

Στο Μέτωπο της IV Μεραρχίας και έναντι του Δυτικού τμήματος αυτού, ο αγών εξακολουθούσε, ουχί, όμως με μεγάλη ένταση.

Περί την 15:00 ώρα, εκδηλώθηκε, εναντίον του Κ. Α. Κισλατζίκ από νοτιοδυτικά επίθεση τόσον ισχυρών δυνάμεων, ώστε ζητήθηκε η αποστολή ενισχύσεων προς απόκρουσή της. Αφετέρου την 16:00 ώρα οι Τούρκοι ενήργησαν σφοδρή επίθεση εναντίον του Σ. Σ. Κατσίμπαλη (του Κ. Α. Καμελάρ), το οποίο κατέλαβαν κατόπιν βραχέος αγώνος. Άμεση, όμως, αντεπίθεση ανακατέλαβε τούτο.

Εν τω μεταξύ συνέρρεαν συνεχώς τουρκικά τμήματα προς τη χαράδρα Ακ Ντερέ και εγκαθίσταντο προ του Μετώπου των 2 ταγμάτων **Πλαστήρα.** Ο συνταγματάρχης **Πλαστήρας**, φοβούμενος μήπως εκδηλωθεί κατά τη νύχτα τουρκική επίθεση εναντίον των 2 ταγμάτων του ζήτησε επιμόνως από το Α΄ Σώμα Στρατού και την IV Μεραρχία την αποστολή του χρησιμοποιούμενου για τη φρουρά του Αφιόν Καραχισάρ, του III/42 Τάγματός του. Σε απάντηση πήρε την υπόσχεση ότι τούτο θα φθάσει προ του μεσονυκτίου.

Την 17:00 ώρα, το τουρκικό πυροβολικό συγκέντρωσε τα πυρά του εναντίον του πριονοειδούς βράχου (του Κ. Α. Κισλατζίκ) ένθα βάδιζαν από Δυσμάς προς το δεξιό του Κ. Α. τούτου τμήματα τουρκικού πεζικού. Περί την 18:00 ώρα έγιναν αντιληπτές συγκεντρώσεις 2 τουρκικών μεραρχιών περί το χωριό Μπουγιούκ Καλετζίκ.

Η διοίκηση της IV Μεραρχίας σχημάτισε την εντύπωση ότι η συγκέντρωση αυτή απέβλεπε στην προσβολή του πριονοειδούς βράχου (του Κ. Α. Κισλατζίκ) και του Διχαλωτού Βράχου, στο δεξιό του υποτομέα Μιχαήλ.

Προς αντιμετώπιση της διαγραφομένης ως άνω καταστάσεως, η IV Μεραρχία αφ' ενός μεν διέθεσε την υπολειπόμενη εφεδρική δύναμη προς υπεράσπιση των απειλούμενων σημείων, αφετέρου δε, κατόπιν εγκρίσεως του Α΄ Σώματος Στρατού, έθεσε στη διάθεση του συνταγματάρχου **Πλαστήρα** το III Τάγμα του συντάγματός του, αντικατασταθέν στη φρούρηση της πόλεως. Το Τάγμα III/42, αφού εκκίνησε περί την 23:00 ώρα από το Αφιόν Καραχισάρ, έφθασε επί του Καλετζίκ περί την 5:00 ώρα της 14/27 Αυγούστου. Ταυτοχρόνως η μεραρχία γνώρισε στο συνταγματάρχη **Πλαστήρα** ότι αποδίδει μεγίστη σημασία στην ανακατάληψη των απολεσθεισών προκεχωρημένων θέσεων στο Καλετζίκ και τον εξουσιοδότησε προς τούτο κατά την κρίση του.

Κατά τηλεφωνική συνδιάλεξη ο συνταγματάρχης **Πλαστήρας** ανέφερε στη διοίκηση της IV Μεραρχίας, ότι λόγω του σκότους θεωρεί την ενέργεια αντεπιθέσεως παρακινδυνευμένη, δι' ο και ανέβαλε ταύτη για το λυκαυγές της επόμενης (14/27 Αυγούστου).

Εν τω μεταξύ πληροφορείτο η Μεραρχία από διαταγή του Α΄ Σώματος Στρατού περί της γενικής τακτικής καταστάσεως, περί των προθέσεων του Σώματος Στρατού και περί καταλήψεως υπό των Τούρκων του Κ. Α. Τιλκί Κιρί Μπελ και του Σ. Σ. Καγιαντιμπί (αμφότερα της I Μεραρχίας), δι' ο έσπευσε να διατάξει το Απόσπασμα **Πλαστήρα** όπως επιστήσει την προσοχή του προς το Δυτικά αυτού κενό του Καγιαντιμπί προς πρόληψη απειλής κατά του δεξιού της μεραρχίας.

Κατά την πρώτη μέρα της τουρκικής επιθέσεως τα τμήματα της IV Μεραρχίας είχαν αντιτάξει πείσμονα αντίσταση, παρά τις ορμητικές επιθέσεις ανανεούμενων τμημάτων του τουρκικού πεζικού και το σφοδρότατο βομβαρδισμό του τουρκικού πυροβολικού, υποστάντα, όμως, βαριές απώλειες, ιδία σε αξιωματικούς. Ήδη η μεραρχία είχε εξαντλήσει όλες τις εις την διάθεσή της εφεδρείες.

Κατά τη νύχτα της 13/26 προς 14/27 Αυγούστου, οι Τούρκοι επεχείρησαν να καταλάβουν δι' επιθέσεως τον Πριονιδή Βράχο του Κ. Α. Κιλατζίκ, αλλ' αποκρούσθηκαν. Καθ' όλη τη νύχτα συνεχίστηκαν από τους Τούρκους πυρά πυροβολικού και πεζικού.

γ) Ο αγώνας εις τους υπόλοιπους τομείς

Ι.- Τομέας V Μεραρχίας

Στον τομέα της V Μεραρχίας εκτοξεύθηκε την 13:30 ώρα η προς ανακατάληψη της Δασωμένης Κορυφής διαταχθείσα αντεπίθεση, επιτυχούσα μέχρι της 17:30 ώρας να καταλάβει όλες τις απολεσθείσες θέσεις ενώ οι τουρκικές δυνάμεις υποχωρούσαν επί του Σαλμανδή νταγ, καταδιωκόμενοι από τους επιτιθέντας. Στο υπόλοιπο Μέτωπο της μεραρχίας οι Τούρκοι ενήργησαν ασθενείς τινάς επιθέσεις άνευ επιτυχίας.

Κατά τις εσπερινές ώρες, κατόπιν αιτήσεως της V Μεραρχίας προς το Β΄ Σώμα Στρατού, η XII Μεραρχία, προ του Μετώπου της οποίας εξακολουθούσε να επικρατεί απόλυτη ηρεμία μετακίνησε ένα από τα εν εφεδρεία τάγματά της στο δεξιό του τομέα της V Μεραρχίας, για να μπορέσει τούτο να επέμβει εγκαίρως εν περιπτώσει τουρκικής επιθέσεως.

ΙΙ.- Τομέας ΙΙ Μεραρχίας

Στον τομέα της ΙΙ Μεραρχίας δεν σημειώθηκαν σοβαρές τουρκικές ενέργειες καθόλη την ημέρα. Περί το μεσονύκτιο ελήφθη τηλεγραφική αναφορά του φρουράρχου του σιδηροδρομικού σταθμού Τουμπλού Μπουνάρ, ότι δύναμη 300 περίπου Τούρκων ιππέων διασκόρπισε τα φυλάκια της σιδηροδρομικής γραμμής, ανατίναξε δύο γεφύρια και απέκοψε την τηλεγραφική επικοινωνία. Ζητούσε δε την αποστολή ενισχύσεων.

δ) Ενέργειες της ελληνικής ηγεσίας

Την 16:10 ώρα (της 13/26 Αυγούστου), το Α΄ Σώμα Στρατού υπέβαλε στη Στρατιά αναφορά, στην οποία, αφού εξέθετε την τακτική κατάσταση, ανέφερε ότι διέταξε τη σιδηροδρομική μεταφορά στο Αφιόν Καραχισάρ ενός συντάγματος πεζικού της IX Μεραρχίας και ότι θεωρεί αναγκαίο να μεταφερθεί και το υπόλοιπο αυτής, παρακαλούσε δε, όπως εγκριθεί τούτο από τη Στρατιά. Προσέθετε ότι σκοπεύει, αναλόγως της εξελίξεως της καταστάσεως να ενεργήσει επιθετικά, βορείως Ακάρ με το Β΄ Σώμα Στρατού διαθέτοντας τις Μεραρχίες V, XII και το πλείστον της δυνάμεως της X Μεραρχίας, ενώ διά της ΙΙ Μεραρχίας, τμημάτων της Μεραρχίας Ιππικού και του Ι/37 Συντάγματος Ευζώνων της Ι Μεραρχίας, θα ενεργούσε προς Τσοκουρτζά. Τέλος ανέφερε ότι θεωρούσε λυσιτελή ενέργεια της Ανεξαρτήτου Μεραρχίας (Γ΄ Σώματος Στρατού) προς Μπορντί.

Ως προς τη στρατιωτική κατάσταση της στιγμής ανέφερε: *Ισχυρή πίεση εχθρού κέντρο αντιστάσεως Χασάν Μπελ και προπαρασκευή αντεπιθέσεως ημών προς ανακατάληψη Κέντρου Αντιστάσεως Τιλκί Κιρί Μπελ και Σημείου Στηρίγματος (Σ. Σ.) Καγιαντιμπί, τήρηση υπολοίπου μετώπου Ι και IV Μεραρχιών .... V Μεραρχία, ενεργήσασα αντεπίθεση ανακατέλαβε Δασωμένη Κορυφή.*

Βραδύτερα το Α΄ Σώμα Στρατού, όταν πληροφορήθηκε από αναφορά της Ι Μεραρχίας ότι ισχυρές δυνάμεις τουρκικού ιππικού, που εισέδυσαν δια του κενού Τσάι Χισάρ, πορεύονται προς Βορρά και ότι από ην 15:00 ώρα διεκόπη η τηλεγραφική επικοινωνία με η Σμύρνη και το Ουσάκ, διέταξε ην 18:15 ώρα η ΙΙ Μεραρχία, όπως λόγω ης επελθούσης διακοπής ης επικοινωνίας της Ι Μεραρχίας με το τεταγμένο στο δεξιό της Ι/38 Σύνταγμα Ευζώνων (στον τομέα Καραγκιοζελί) αναλάβει τούτο η υπό τις διαταγές της. Ένα τάγμα του συντάγματος τούτου καθώς και τμήμα της Μεραρχίας ιππικού έδει να κατευθύνει προς Τουμπλού Μπουνάρ προς προσβολή των εισβολέων και εκκαθάριση της καταστάσεως, ενώ ελάμβανε, μέτρα ασφαλείας στα νώτα της προς απόκρουση ενδεχόμενης επιθέσεως του τουρκικού ιππικού.

Περί την εσπέρα, αφιχθείσης της VII Μεραρχίας, στον τομέα της Ι Μεραρχίας, το Α΄ Σώμα Στρατού διαβίβασε, τηλεφωνικώς, προς τον διοικητή της Ι Μεραρχίας, υφ' ον είχε υπαγάγει την VII Μεραρχία, εντολή, *όπως χρησιμοποιήσει συγκεντρωμένη τη μεραρχία του (VII) δια την καλύτερη απόδοση, αποφεύγοντας την εις διάφορα σημεία κατανομή των τμημάτων της και την ανάμειξη των μονάδων των 2 μεραρχιών.* Ως εξετέθη προηγουμένως, όμως, η χρησιμοποίηση της VII Μεραρχίας δεν έγινε σύμφωνα με τη διαταγή αυτή, αλλ' αντίθετα κατατμήθηκε αύτη κατά τάγματα σ' ολόκληρο τον τομέα της Ι Μεραρχίας.

Περί την 16:15 ώρα, ελήφθη υπό του Α΄ Σώματος Στρατού η πρώτη διαταγή της Στρατιάς, δια της οποίας απαγορευόταν κάθε μετακίνηση μονάδων της ΙΧ Μεραρχίας άνευ προηγούμενης εγκρίσεως αυτής. Εις απάντηση το Α΄ Σώμα Στρατού ανέφερε ότι τη μετακίνηση συντάγματος της ΙΧ Μεραρχίας θεωρεί απαραίτητη καθ' όσον ουδεμία διαθέτει εφεδρεία, ότι η κύρια προσπάθεια του εχθρού στρέφεται κατά της VII Μεραρχίας και ιδιαίερα κατά της Ι Μεραρχίας, ότι α ε ο ρ ο π ο ρ ι κ έ ς αναγνωρίσεις και πληροφορίες φέρουν τον όγκο του εχθρού συγκεντρωμένο Νοτίως του Ακάρ ποταμού, ότι η IV Μεραρχία έμενε ήδη χωρίς εφεδρεία και ότι ρήγμα της Ι Μεραρχίας θα έχει αντίκτυπο επί παρατάξεως ολοκλήρου της Στρατιάς. Τέλος παρακαλούσε τη Στρατιά, όπως εγκρίνει την ενεργούμενη μεταφορά του συντάγματος πεζικού της ΙΧ Μεραρχίας και όπως διατάξει εν συνεχεία τη μεταφορά και της υπολοίπου μεραρχίας (ΙΧ).

Περί τις εσπερινές ώρες έφθασε σιδηροδρομικώς στο Αφιόν Καραχισάρ το πρώτο τάγμα του 26ου Συντάγματος της ΙΧ Μεραρχίας, το οποίο ετηρήθη υπό τις άμεσες διαταγές του Α΄ Σώματος Στρατού, ενώ συγχρόνως διετάχθη το ΙΙΙ/42, όπως αναχωρήσει από Αφιόν Καραχισάρ εις Καλετζίκ νταγ στη διάθεση του συντάγματός του. Την 19:30 ώρα το Α΄ Σώμα Στρατού ανέφερε στη Στρατιά ότι ανακαταλήφθηκε το Τιλκί Κιρί Μπελ και ότι ο τομέας Σινάν Πασά ανθίσταται σθεναρά.

Την ίδια ώρα η Στρατιά Μ. Ασίας απέστειλε προς τα Α΄, Β΄ και Γ' Σώματα Στρατού και τη Μεραρχία Ιππικού, διά του ασυρμάτου διαταγή επιχειρήσεων, ληφθείσα υπό του Α΄ Σώματος Στρατού την 22:30 ώρα και υπό του Β΄ Σώματος Στρατού την 23:00 ώρα. Σ' αυτή η Στρατιά, αφού εξέφερε τη γνώμη ότι ο εχθρός δεν εξεδήλωσε εναντίον ποίου τομέως προετίθετο την κύρια προσπάθειά του και ότι προτίθεται να αναλάβει αυτή την πρωτοβουλία δι' επιθέσεως, διάτασσε όπως:

Το Α΄ Σώμα Στρατού με τις μεραρχίας ΙΙ και VII και ιππικού τηρήσει το Μέτωπο από τον Ακάρ ποταμο και Δυτικά, αναλαμβάνοντας ενδεικνυόμενες αντεπιθέσεις. Το Β΄ Σώμα Στρατού με την V Μεραρχία και με τις δυνάμεις, που τίθενται υπό τις διαταγές του από το Γ΄ Σώμα Στρατού, οι οποίες συγκεντρώνονται εις Ακ Ιν, αναλάβει επίθεση συγκλινόντως, με πρώτο αντικειμενικό σκοπό την περιοχή Ιντζέ Καραχισάρ – Μπορντί και απώτερο Χαμηδιέ Τσάι, τηρούν ως εφεδρεία αυτού την ΙΧ Μεραρχία. Η ΧΙΙ Μεραρχία είναι έτοιμη να αναλάβει επίθεση στον τομέα της. Το Γ΄ Σώμα Στρατού συγκεντρώσει εις περιοχή Ακ Ιν δυνάμεις τουλάχιστον 4ων συνταγμάτων πεζικού, 2 Μ. Ο. Π., Ι Μ. Π. Π. και Ι πυροβολαρχία Σκόντα, τις οποίες να θέσει στη διάθεση του Β΄ Σώματος Στρατού. Οι διά την αντεπίθεση συγκεντρώσεις εκτελεσθούν υπό του Β΄ Σώματος Στρατού κατά τη νύχτα, η δε εξόρμηση, τουλάχιστον των V, ΙΧ και ΧΙΙΙ

Μεραρχιών την πρωία της 15/28 τρέχοντος (μηνός Αυγούστου), το βραδύτερο.

Εις εκτέλεση της ανωτέρω διαταγής της Στρατιάς η διοίκηση του Β΄ Σώματος Στρατού διέταξε την άμεση αποστολή περαιτέρω μεταφοράς στο Αφιόν Καραχισάρ του 26ου Συντάγματος της ΙΧ Μεραρχίας, γνωρίζουσα τούτο και στο Α΄ Σώμα Στρατού, ενώ η επιβίβαση των υπολειπομένων δύο ταγμάτων του ανωτέρω συντάγματος διεκόπη. Συγχρόνως το Β΄ Σώμα Στρατού ζήτησε τηλεγραφικά, από το Γ΄ Σώμα Στρατού να του γνωρίσει, πότε θα έχει περατωθεί η διαταχθείσα από τη Στρατιά συγκέντρωση των τιθέμενων υπό την διοίκησή του δυνάμεων.

Κατόπιν των ανωτέρω ο διοικητής του Α΄ Σώματος Στρατού, αφενός μεν ζήτησε από το Β΄ Σώμα Στρατού, διά τηλεφωνικής συνεννοήσεως του επιτελάρχη του, όπως επουδενί λόγω καθυστερήσει τη μεταφορά του 26ου Συντάγματος Πεζικού, λόγω κινδύνου, τον οποίο διατρέχει η άμυνα του Αφιόν Καραχισάρ, αφετέρου δε ανέφερε, τηλεγραφικά στη Στρατιά ότι η διακοπή της μεταφοράς του συντάγματος της ΙΧ Μεραρχίας, *παρά την γνωστοποίηση κρισίμου καταστάσεως, θέτει εις κίνδυνο την άμυνα του Α΄ Σώματος Στρατού. Άλλωστε αν μη αντέξει, πιεζόμενο υπό εχθρικού όγκου μέτωπο Νοτίως Ακάρ, ενέργειά σας επιθέσεως Β΄ Σώματος Στρατού, προφανώς ανέφικτη.*

Βραδύτερα το Α΄ Σώμα Στρατού στο Δελτίο Στρατιωτικής Καταστάσεως της 24:00 ώρας, το οποίο υπέβαλε τηλεγραφικώς στη Στρατιά και κοινοποίησε στα Β΄ και Γ΄ Σώματα Στρατού, περιέγραφε λεπτομερώς το κρίσιμο της στρατιωτικής καταστάσεως, λόγω της υπεροχής του εχθρού σε πεζικό και πυροβολικό, εξέθετε την καταφανή πρόθεση του εχθρού προς ανατροπή του Μετώπου των υποτομέων Μαλετζίκ, Σαβράν και Σινάν Πασά, του οποίου η κατάσταση παραμένει κρίσιμη και εν κατακλείδι ανέφερε ότι *παραμονή ενταύθα μετακληθέντος συντάγματος (26ου) τυγχάνει απαραίτητη, ως όντος μόνης εφεδρείας του Σώματος.*

Η λήψη των ανωτέρων Δελτίου υπό του Διοικητού του Β΄ Σώματος Στρατού, εις ον κοινοποιήθηκε, ήγαγε τούτο, να παύσει να αμφιταλαντεύεται και να διατάξει από ίδια πρωτοβουλία και παρά τη ρητή διαταγή της Στρατιάς, τη συνέχιση της μεταφοράς στο Αφιόν Καραχισάρ και της υπολοίπου δυνάμεως του 26ου Συντάγματος τούτου, αφού επαναλήφθηκε την 3:00 ώρα της 14/27 Αυγούστου, περατώθηκε εντός της πρωίας της ημέρα εκείνης.

Την αναφορά του Α΄ Σώματος Στρατού της 16:10 ώρας, με την οποία ανέφερε ότι προτίθεται να ενεργήσει κατά την επόμενη, 14/27 Αυγούστου, επιθετικά, Βορείως Ακάρ, διά του Β΄ Σώματος Στρατού και διά δυνάμεως της ΙΙ Μεραρχίας από κοινού με τμήματα της Μεραρχίας Ιππικού και δυνάμεις του υποτομέα Καραγκιοζελί (Ι/38 Σ. Ε.) προς Τσουκουρτζά και στην οποία εμφάνιζε την κατάσταση ως μη εγκυμονούσα αμέσους κινδύνους, έλαβε η Στρατιά, μετά την 21:40 ώρα, συνεπώς μετά την αποστολή προς τα Σώματα Στρατού της από 19:30 διαταγής της.

Ο σιδηροδρομικός σταθμός του Αφιόν Καραχισάρ.

Συνεπώς η Στρατιά, μη λαβούσα κατά τη διάρκεια της νυκτός της 13/26 προς 14/27 Αυγούστου τα προμνησθέντα τηλεγραφήματα του Α΄ Σώματος Στρατού, ήτοι την αναφορά του για τη μη διακοπή της μεταφοράς του συντάγματος της ΙΧ Μεραρχίας καθότι τίθεται εν κινδύνω η άμυνα του Σώματος και το Δελτίο του, της 24:00 ώρας, διά του οποίου περιέγραφε λεπτομερώς το κρίσιμο της στρατιωτικής καταστάσεως σχημάτισε την εντύπωση ότι το Μέτωπο παραμένει ακλόνητο και ότι η παρ' αυτού διαταχθείσα αντεπίθεση του Β΄ Σώματος Στρατού θα εξεδη-

λούτο την επόμενη (14/27 Αυγούστου) ή το πολύ τη μεθεπόμενη. Δι' ο και τηλεγράφησε προς την εν Αθήναις Ελληνική Κυβέρνηση ότι *Η μάχη εξελίσσεται ομαλώς.*

Το εν Εσκή Σεχήρ Στρατηγείο του Γ΄ Σώματος Στρατού πληροφορήθηκε την έναρξη της τουρκικής επιθέσεως, από το εκδοθέν υπό του Α΄ Σώματος Στρατού, την πρωία της 13/26 Αυγούστου Δελτίο Στρατιωτικής Καταστάσεως. Κοινοποίησε αμέσως τούτο στις μεραρχίες του και διέταξε να λάβουν όλα τα ενδεικνυόμενα μέτρα δι' απόκρουση ενδεχόμενης τουρκικής επιθέσεως και να είναι έτοιμες προς εκκίνηση οι εφεδρικές δυνάμεις.

Καθ' όλη τη μέρα της 13/26 Αυγούστου, οι Τούρκοι περιορίσθηκαν, έναντι του Μετώπου του Γ΄ Σώματος Στρατού σε επιδεικτικές ενέργειες, με σκοπό, προφανώς, να εμποδίσουν την προς Νότο μετακίνηση των μονάδων αυτού.

Μετά τη λήψη του εσπερινού Δελτίου του Α΄ Σώματος Στρατού, το Γ΄ Σώμα Στρατού θεώρησε, ότι η υφιστάμενη κατάσταση δεν ενέπνεε ανησυχίες. Εν τω μεταξύ, κατόπιν της διαταγής της Στρατιάς, διά της οποίας διατασσόταν η διάθεση σημαντικής δυνάμεως του Γ΄ Σώματος Στρατού, ίνα συμμετάσχει της σχεδιαζόμενης αντεπιθέσεως προς Μπορντί, το Σώμα Στρατού εξέδωσε τις σχετικές διαταγές του.

ε) Τουρκικές ενέργειες κατά την πρώτη ημέρα της επιθέσεως (13/26 Αυγούστου 1922)

Την 3:00 ώρα της 13/26 Αυγούστου 1922, ο Τούρκος Αρχιστράτηγος **Κεμάλ πασάς**, με τον αρχηγό του Γενικού Επιτελείου **Φεβζή πασά** και τον διοικητή του Δυτικού Μετώπου Ι**σμέτ πασά,** ανέβηκαν στον Κοτζά Τεπέ (Καλετζίκ Νταγ), όπου ήταν εγκατεστημένο το παρατηρητήριο της 1ης Στρατιάς, ίνα παρακολουθήσουν εκείθεν την επίθεση.

Ι.- 1ης Στρατιάς

Άμα τη αυγή, στο Μέτωπο της 1ης Στρατιάς άρχισε η προπαρασκευή του τουρκικού πυροβολικού, που διήρκεσε μία και ημίσεια ώρα περίπου. Τα πυρά ταύτα συγκεντρώθηκαν ιδία επί των αμυντικών ελληνικών οργανώσεων του Μαύρου Βράχου (Καλετζίκ Σιβρί), του Μπελέν Τεπέ και του Τιλκ΄Κιρί Μπελ (Τανάς Τεπέ). Μετά ταύτα η 1η Στρατιά, ως εξάγεται από τουρκικές πηγές, επετέθη διαδοχικά εφ' όλου του Μετώπου της ως ακολούθως:

• Το IV Σώμα Στρατού (8η, 5η, 11η και 12η Μεραρχίες) επετίθετο από τον Ακάρ ποταμό, μέχρι του κενού Καγιάντιμπί, ήτοι εναντίον του τομέα της IV Ελληνικής Μεραρχίας. Η 8η Μεραρχία επετίθετο από τον ποταμό Ακάρ μέχρι του Κιουτσούκ Καλετζίκ (όχι)[70]. Η 5η Μεραρχία εναντίον του Κιουτσούκ Καλετζίκ με πρώτο αντικειμενικό σκοπό την κατάληψη του Μαύρου Βράχου και τελικό αντικειμενικό σκοπό την κορυφή Καλετζίκ (υψόμ. 1.130 μ.), επί την οποία η ελληνική τοποθεσία αντιστάσεως, κατά της οποίας θα ενεργούσε πλευρικά από Δυσμάς και η 11η Μεραρχία. Η 12η Μεραρχία παρέμενε εν εφεδρεία στο Σαρίκιοϊ. Οι επιθέσεις της 8ης Μεραρχίας εναντίον του Διχαλωτού Βράχου και οι επαναληφθείσες καθ' όλη την ημέρα της 13/26 Αυγούστου, δεν εστέφθησαν από επιτυχία. Διότι δεν υποστηρίχθηκαν επαρκώς από το τουρκικό πυροβολικό καίτοι η μεραρχία αύτη ενισχύθηκε με σύνταγμα πεζικού και με πυροβολικό της 12ης Μεραρχίας. Αφετέρου η 5η Μεραρχία, πέτυχε μεν περί την 6:50 ώρα να καταλάβει τις προ του Καλετζίκ προχωρημένες ελληνικές θέσεις (Μαύρο Βράχο), δεν ηδυνήθη, όμως, καθ' όλη την ημέρα

70. Επαναλαμβάνουμε ότι η γραφή «όχι» σημαίνει ότι το Κιουτσούκ Καλετζίκ δεν περιλαμβανόταν στην επίθεση του Τουρκικού Στρατού. (Σ.τ.Ε.).

να καταλάβει την κορυφή 1.310 μ. παρά τις εναντίον αυτού σφοδρές επιθέσεις συνδυασμένες με την 11η Μεραρχία, λόγω της πείσμονος αντιστάσεως των ελληνικών δυνάμεων, οι οποίες ενεργούσαν τοπικές αντεπιθέσεις. Μετά την αποτυχία νέας συνδυασμένης επιθέσεως την 18:30 ώρα, των 5ης και 11ης Μεραρχιών, ενισχυμένων και από σύνταγμα της 12ης Μεραρχίας εναντίον της κορυφής 1.310, οι επιτεθέντες επανήλθαν στις θέσεις εξορμήσεώς τους. Κατόπιν των ανωτέρω η διοίκηση του IV Σώματος Στρατού, η οποία παρακολούθησε την τελευταία επίθεση από το παρατηρητήριο της 5ης Μεραρχίας, αποφάσισε όπως επαναληφθεί η επίθεση την 6:00 ώρα της επόμενης (14/27 Αυγούστου).

- Το Ι Σώμα Στρατού (23η, 15η, 14η και 57η Μεραρχίες) επετίθετο από το Μπελέν Τεπέ (στο μεταξύ IV και Ι Ελληνικών Μεραρχιών κενό Καγιαντιμπί) μέχρι του κενού Τσάι Χισάρ, εναντίον του μεγαλύτερου τομέα της Ι Ελληνικής Μεραρχίας. Η 15η Μεραρχία επετίθετο εναντίον του Τιλκί Κιρί Μπελ, έχουσα δεξιά της την 23η και αριστερά της την 14η Μεραρχίες. Οι τρεις αυτές μεραρχίες κατέλαβαν το Μπελέν Τεπέ (η 23η Μεραρχία) και ολόκληρη σχεδόν την πρώτη γραμμή επί των Κ. Α. Τολκί Κιρί Μπελ (Τανάς Τεπέ, η 15η Μεραρχία) και Κιλίτς Αρσλάν Μπελ (η 14η Μεραρχία). Εναντίον του Χασάν Μπελ (Τοσκόλι Τεπέ) επετίθετο η 57η Μεραρχία με εντολή του αρχιστρατήγου, όπως καταλάβει τούτο αυθημερόν. Παρά τις σφοδρές επιθέσεις της μεραρχίας το Κ. Α. Χασάν Μπελ αντέστη επιτυχώς καθ' όλη την ημέρα. Ο διοικητής της μεραρχίας, μη επιτυχών να φέρει μέχρι της νυκτός σε πέρας την αποστολή του, αυτοκτόνησε, θεωρήσας εαυτόν υπόλογο της αποτυχίας του τουρκικού σχεδίου επιθέσεως, το οποίο από την κατάληψη του Χασάν Μπελ ήλπιζε να κυκλώσει την Ι Μεραρχία και να επιφέρει τη διάρρηξη του ελληνικού Μετώπου και την κατάρρευση της αμύνης.
- Δυτικά του Ι Σώματος Στρατού επετίθετο η 6η Ανεξάρτητος Μεραρχία εναντίον του Ι/38 Συντάγματος Ευζώνων (Κ. Α. Καραγκιοζελί) της Ι Μεραρχίας, αναχαιτισθείσα επιτυχώς υπ' αυτού.
- Το ΙΙ Σώμα Στρατού (3η, 4η και 7η Μεραρχίες) παρέμεινε εν εφεδρεία στην περιοχή Τσιφούτ Κασαμπά – Εφέ Σουλτάν.
- Το V Σώμα Στρατού Ιππικού (1η, 2α και 14η Μεραρχίες Ιππικού) κινήθηκε τη νύχτα της 12/25 προς 13/26 Αυγούστου διά λίαν κοπιώδους νυκτερινής πορείας επί της υπαρχούσης μοναδικής ημιονικής οδού προς Τσάι Χισάρ, ώστε να φθάσει τους ορισθέντες αντικειμενικούς σκοπούς την αυγή της 13/26 Αυγούστου. Την 8:00 ώρα, παρά το δύσβατο του εδάφους η κινούμενη στην κεφαλή της φάλαγγας 1η Μεραρχία[71] είχε υπερβεί το Τσάι Χισάρ, ακολουθούσαν δε κατά σειράν η 14η και η 2α Μεραρχία. Συνεχισθείσης της πορείας στα νώτα της ελληνικής διατάξεως, το τουρκικό ιππικό επέτυχε, κατά το διάστημα της ημέρας, να καταλάβει την προς Σμύρνη σιδηροδρομική γραμμή και να αποκόψει τις τηλεγραφικές και τηλεφωνικές γραμμές με τη Σμύρνη και το Ουσάκ. Τα μεταγωγικά των μονάδων του Τουρκικού Σώματος Στρατού Ιππικού βρίσκονταν ακόμη τη νύχτα της 13/26 Αυγούστου εντός των στενωπών. Ως εκ τούτου οι εφοδιοπομπές των τροφίμων δεν μπόρεσαν να συναντήσουν τις τουρκικές μεραρχίας ιππικού. Ο μετά της 1ης Στρατιάς σύνδεσμος εξυπηρετείτο δυσχερώς δι' απλής τηλεφωνικής γραμμής. Η Μοίρα Πυροβολικού και ο ασύρματος, είχαν παραμείνει επί του Ακάρ νταγ. Οι άνδρες κυριολεκτικά έπεφταν από την αϋπνία και τις συνεχείς προσπάθειες. Την πρωία δε της επόμενης 14/27 Αυγούστου, έπρεπε οπωσδήποτε να αναλάβουν επίθεση. Τις εσπερινές ώρες της 13/26 Αυγούστου η 1η Μεραρχία κατείχε τα περί το Αϊβαλί υψώματα, το δε υπόλοιπο το Τουρκικού Σώματος Στρατού Ιππικού βρισκόταν μεταξύ Τσάι Χισάρ και Αϊβαλί. Ελληνικές δυνάμεις, όμως, ορμώμενες από Μπαλ Μαχμούτ αποκατέστησαν ισχυρή αμυντική γραμμή επί της γραμμής Αϊβαλί – Σι-

71. Οι 1η και 14η Μεραρχίες Ιππικού, αίτινες προηγούνταν και βάδιζαν εις φάλαγγα καθ' ίππο οι άνδρες υποχρεώθηκαν να αφιππεύσουν και να σέρνουν τους ίππους τους διά των νηίων. Η 2α Μεραρχία Ιππικού ακολουθούσε σε απόσταση 15 χιλιομέτρων, προωθούσα τη Μοίρα Πυροβολικού και τον ασύρματο.

νάν Πασά – Κίρκα, με Μέτωπο προς Δυσμάς έναντι του τουρκικού ιππικού.

- Η 2α Τουρκική Στρατιά, ταυτόχρονα με την 1η, ανέλαβε επίθεση στο Βόρειο τμήμα του μετώπου και εκατέρωθεν του Πουρσάκ κατά τις προ αυτής δυνάμεις του Γ΄ Σώματος Στρατού.

ΙΙ.- Διάρρηξη του Ελληνικού Μετώπου (14/27 Αυγούστου 1922)

α) Η πρωία της 14/27 Αυγούστου στον τομέα της Ι Μεραρχίας

Κατά τις πρώτες μεταμεσονύκτιες ώρες της 13/26 προς 14/27 Αυγούστου 1922, η Ι Μεραρχία είχε διαθέσει όλες της τις μονάδες και τις μονάδες της VII Μεραρχίας εφ' όλου του Μετώπου και ως εκ τούτου δεν διέθετε εφεδρείες. Περιέπεσε όθεν αναγκαστικά σε παθητική άμυνα, αγωνιζόμενη να διατηρήσει τις θέσεις επί του Μετώπου της δυσμενούς τακτικής καταστάσεως, αλλά και λόγω της διαγραφόμενης απειλής εναντίον των νώτων της εκ του ελισσόμενου βορειοδυτικά του Μπαλ Μαχμούτ τουρκικού ιππικού. Επί πλέον οι μονάδες της, που αγωνίστηκαν κατά την 13/26 Αυγούστου, είχαν υποστεί μείωση της δυνάμεώς τους, τόσο λόγω απωλειών, όσο και λόγω διαρροής των ανδρών αυτών προς τα οπίσω. Μεγάλος αριθμός των ικανών και εκλεκτών αξιωματικών είχε τεθεί εκτός μάχης, με συνέπεια τη μείωση του ηθικού των οπλιτών.

Ο διοικητής της μεραρχίας, με διαταγή του προς τους διοικητές των υποτομέων, αφενός προσπαθούσε να τονώσει το ηθικό των στελεχών και αφετέρου διάτασσε ανάληψη από το πρωί της επόμενης 14/27 Αυγούστου γενικής αντεπιθέσεως προς ανάκτηση των θέσεων που απωλέσθηκαν. Αμφότεροι οι διοικητές των υποτομέων ανέφεραν από το πρωί αντεπιθέσεις. Η Ι Μεραρχία ανέμενε βελτίωση της καταστάσεώς της και ιδία ανακούφιση του δεξιού της, εκ της διαταχθείσης προς Τσουκουρτζά αντεπιθέσεως της ΙΙ Μεραρχίας.

Αλλά όλες οι ελπίδες της Μεραρχίας κατέρρευσαν, όταν την 1:30 ώρα της 14:7 Αυγούστου πήρε από την 0:50 ώρα της αυτής, διαταγή του Α΄ Σώματος Στρατού. Με αυτή, κατόπιν τηλεγραφικής διαταγής της Στρατιάς, η διαθέσιμη δύναμη της ΙΙ Μεραρχίας και Μεραρχίας Ιππικού διατασσόταν να συγκεντρωθεί στο χώρο Ταζλέρ – Γκιουνέι, με εντολή την κάλυψη του κενού μεταξύ Ταζλέρ – Μίρκα και ασφάλεια βορείως τούτου σιδηροδρομικής γραμμής του τουρκικού ιππικού.

Περί την 2:00 ώρα ελήφθη η από 1:20 ώρας διαταγή του Α΄ Σώματος Στρατού, διά της οποίας διατάσσονταν οι μεραρχίες, κατόπιν της από 19:30 ώρας της 13/26 Αυγούστου τηλεγραφικής διαταγής της Στρατιάς, όπως την επόμενη, 14/27 Αυγούστου αμυνθούν επί των θέσεών τους, προσπαθούσες με αντεπιθέσεις να ανακαταλάβουν τις θέσεις που απωλέσθηκαν.

Η ανάθεση αποστολής ασφαλείας, βορείως τη σιδηροδρομικής γραμμής στις δυνάμεις της ΙΙ Μεραρχίας Ιππικού, που προορίζονταν για επίθεση προς Τσουκουρτζά, ματαίωσε την προς Τσουκουρτζά επίθεση, επί της οποίας τόσο υπολόγιζε η Ι Μεραρχία προς ανακούφιση του ισχυρώς πιεζόμενου μετώπου της.

Ενώ ο διοικητής της μεραρχίας, ανέμενε, σύμφωνα με τις διαβεβαιώσεις του διοικητού του υποτομέα Σαβράν αντισυνταγματάρχη **Κλάδη,** την εκδήλωση της αντεπιθέσεως, αύτη δεν εκδηλωνόταν και αντί ταύτης σημειωνόταν διαρροή φυγάδων στρατιωτών.

Από την αυγή επανελήφθη στον τομέα του Σαβράν έντονη δράση του εχθρικού πυροβολικού και συγκέντρωση εχθρικών δυνάμεων εντός ης χαράδρας Σινίρκιοϊ και προ του Σ. Σ. Καγιαντιμπί. Στους υποτομείς Σινάν Πασά και Καραγκιοζελί επικρατούσε ηρεμία. Το Κ. Α. Τιλκί Κιρί Μπελ, επί του οποίου αμύνονταν 5 τάγματα, άρχισε να κλονίζεται. Περί την 8:30 ώρα, τα κατέχοντα το ανατολικό τμήμα αυτού 3 τάγματα (Ι/22, ΙΙΙ/22 και ΙΙ/49) κλονισθέντα υποχώρησαν επί των θέσεων του φιλίου πυροβολικού,

όπου άρχισαν να ανασυντάσσονται. Τα επί του δυτικού τμήματος του Κ. Α., 2 τάγματα (Ι/49 και Ι/4) διατήρησαν τις θέσεις τους. Η μεραρχία, λαβούσα γνώση της καταστάσεως διέταξε το ΙΙ/23 Τάγμα, που βρισκόταν στο Σινίρκιοϊ *να αντεπιτεθεί αποφασιστικά διά των ανατολικών κλιτύων του Τιλκί Κιρί Μπελ.* Καθ' ον χρόνο, όμως, το τάγμα τούτο ανερχόταν τις ανατολικές κλιτύες του Τιλκί Κιρί Μπελ, συνάντησε να καταβαίνουν απ' αυτό, πανικόβλητα τμήματα των 22 και 49 Συνταγμάτων Πεζικού. Ο πανικός μεταδόθηκε και στους άνδρες του 11/23 Τάγματος, το οποίο υποχώρησε στο Σινίρκιοϊ. Εκεί αφού ανασυγκροτήθηκε, κατέλαβε θέσεις αμύνης.

Περί την 8:30 ώρα, διετάχθη η μεραρχία, τηλεφωνικώς, από το Σώμα Στρατού να αναλάβει επίθεση εφ' ολοκλήρου του Μετώπου, διαθέτουσα, όσο το δυνατό περισσότερες δυνάμεις στο μεταξύ ταύτης και της IV Μεραρχίας, προς ανακούφιση του καμπτόμενου δεξιού της IV Μεραρχίας. Καθ' ον χρόνο η μεραρχία διάτασσε το 23ο Σύνταγμα Πεζικού να συγκεντρώσει τα τάγματά του και να αναλάβει επίθεση, πληροφορείτο από το διοικητή του υποτομέα Σαβράν ότι το Κ. Α. Τιλκί Κιρί Μπελ, δεχόμενο ισχυρές τουρκικές επιθέσεις κλονίζεται και έχει ανάγκη ενισχύσεως επειγόντως. Η μεραρχία, τότε, ακύρωσε τη διαταγή της προς το 23 Σύνταγμα Πεζικού περί επιθέσεως και ανέφερε σχετικά την 9:00 ώρα στο Σώμα Στρατού. Η τουρκική αυτή επίθεση, παρά τη σφοδρότητά της, αποκρούστηκε από τους αμυνόμενους.

Περί την 11:30 ώρα ισχυρή τουρκική φάλαγγα προήλασε έναντι του δυτικού τμήματος του ανωτέρω Κ. Α. θέτουσα τούτο υπό άμεση απειλή. Η μεραρχία, τότε, διέταξε, τηλεφωνικώς, την νότίως Πασάκιοϊ μοναδική της εφεδρεία εκ της διοικήσεως του 23ου Συντάγματος Πεζικού, του Ι/23 Τάγματος, όπως κινηθεί εσπευσμένως προς το Δυτικό τμήμα του Τιλκί Κιρί Μπελ.

Επί του λοιπού Μετώπου της Ι Μεραρχίας η τακτική κατάσταση είχε ως ακολούθως:

- Εναντίον του Κ. Α. Κιλίτζ Ασλάν Μπελ οι Τούρκοι ενεργούσαν σφοδρό βομβαρδισμό.
- Στο Κ. Α. Χασάν Μπελ η από το τάγμα της VII Μεραρχίας μέλλουσα να αναληφθεί αντεπίθεση, εξεπέμφθη μόλις την 10:00 ώρα, καθηλωθείσα στις θέσεις εξορμήσώς της.
- Στο Κ. Α. Κίρκα, οι Τούρκοι ασχολήθηκαν στην παρενόχληση αυτού με πυρά πεζικού και πυροβολικού.

β) Ανατροπή και υποχώρηση της IV Μεραρχίας (14/27 Αυγούστου)

Στον τομέα της IV Μεραρχίας το τουρκικό πυροβολικό άρχισε να βάλλει καταιγιστικά, από τις 2:00 ώρα της 14/27 Αυγούστου, κατά του δεξιού του Κ. Α. Σεϋλέν, εναντίον του οποίου επετέθη μετ' ολίγον το τουρκικό πεζικό, το οποίο, αφού αποκρούσθηκε, υποχώρησε.

Από το λυκαυγές, το τουρκικό πεζικό, κατόπιν προπαρασκευής του πυροβολικού ενήργησε επανειλημμένες επιθέσεις εναντίον του Πριονοειδούς Βράχου του κ. Α. Κισλατζίκ, τον οποίο επέτυχαν να καταλάβουν περί την 6:00 ώρα, των αμυνομένων αυτού τμημάτων αποχωρησάντων επί της δευτέρας γραμμής κειμένης 600 μ. όπισθεν της πρώτης. Περαιτέρω προέλαση των Τούρκων στραφέντων κατά του δεξιού Κ. Α. Κεϋλέν αναχαιτίστηκε. Η πτώση του Πριονοειδούς Βράχου έθεσε σε κίνδυνο τη συνοχή της γραμμής του Μετώπου της IV Μεραρχίας και εξέθεσε το πλευρό του υποτομέα Μιχαήλ. Ένεκα τούτου η διοίκηση της Μεραρχίας διέταξε αφ' ενός την ενίσχυση του Κ. Α. Κισλατζίκ με 2 τάγματα (το Ι/11 του ταγματάρχη **Χρίστου Δρέλια** και του ΙΙΙ/11) και αφετέρου την ανάληψη της διοικήσεως των εις το Κισλατζίκ ταγμάτων (ΙΙ/35, Ι/11 και ΙΙΙ/11) από τον αντισυνταγματάρχη **Νικολαρέα,** διοικητή του 11ου Συντάγματος Πεζικού, με εντολή την κατοχή του Κ. Α. και την ανακατάληψη του Πριονοειδούς Βράχου.

Στον δεξιό υποτομέα της IV Μεραρχίας, από την αυγή της 14/27 Αυγούστου, το τουρκικό πυροβολικό είχε συγκεντρώσει τα πυρά του κατά του Κ. Α. Καμελάρ. Περί την 5:00 ώρα έφθασε, προερχόμενο από το Αφιόν Κραχισάρ το ΙΙΙ/42 Τάγμα Ευζώνων, το οποίο διετάχθη να αναπαυθεί επ' ολίγον, διότι οι

άνδρες του ήσαν κατάκοποι από την ολονύκτια συνεχή πορεία. Τότε ο διοικητής του 5/42 Συντάγματος Ευζώνων, συνταγματάρχης **Πλαστήρας** ερωτηθείς τηλεφωνικώς από την IV Μεραρχία, ανέφερε ότι η εκτέλεση της διαταχθείσης, από της προτεραίας, αντεπιθέσεως για την ανακατάληψη των υπό του εχθρού καταληφθεισών θέσεων του 35ου Συντάγματος (Σ.Σ. Μελπα), ήταν αδύνατος καθόσον οι υπ' αυτόν δυνάμεις με κόπο συγκρατούνταν προς της τουρκικής πιέσεως.

Την ίδια περίπου ώρα 5:00, ισχυρές δυνάμεις τουρκικού πεζικού επετέθησαν σφοδρώς εναντίον του τομέως του Αποσπάσματος **Πλαστήρα,** ιδία δε εναντίον της τεταγμένης επί της κύριας κορυφογραμμής του Κιουτσούκ Καλετζίκ διλοχίας, του II/11 Τάγματος. Ο **Πλαστήρας** έταξε αμέσως όπισθεν της διλοχίας, εν εφεδρεία, λόχο, του μόλις αφιχθέντος τάγματός του (III/42).

Την 7:00 ώρα οι Τούρκοι ενήργησαν σφοδρότατη επίθεση εναντίον του Σ. Σ. Κατσίμπαλη. Ο εις το δεξιό τεταγμένος 3/42 Λόχος, αντιστάθηκε σθεναρά, ενώ εις το αριστερό του Σ. Σ. υπολείμματα του I/35 Τάγματος, μετά μικρή άμυνα, ανετράπησαν και υποχώρησαν εν αταξία, περί την 8:00 ώρα. Ταυτοχρόνως οι Τούρκοι κατέλαβαν το ύψωμα 1.310 επί του Κιουτσούκ Καλετζίκ, του διαθέτοντος προς ενίσχυση λόχου (I/42), που δεν πρόλαβε να ανεβεί επ' αυτού.

Ο συνταγματάρχης **Πλαστήρας** αφού κατέλαβε με το λόχο του Μικρού Επιτελείου του Συντάγματος τα άνωθεν του σταθμού διοικήσεώς του υψώματα, διέταξε, τηλεφωνικώς τον ταγματάρχη **Τερτίκα Χαράλαμπο** όπως ενεργήσει με το τάγμα του (III/42) αντεπίθεση προς ανατροπή των επιτιθέμενων. Πάραυτα το τάγμα τούτο εξόρμησε, βαλλόμενο, όμως, σφοδρώς από το αριστερό του πλευρό και ευρεθέν αντιμέτωπο κατά πολύ υπερτέρων δυνάμεων ανετράπη και υποχώρησε, απωλέσαν το πλείστο της δυνάμεώς του (500 επί 700). Ομοίως ο λόχος του Μικρού Επιτελείου απώλεσε 110 άνδρες (επί δυνάμεως 160 ανδρών).

Την υποχώρηση του III/42 Τάγματος ακολούθησε το I/42, για να αποφύγει αποκοπή. Μόνο το II/42 Τάγμα τήρησε τις θέσεις του, προς υποστήριξη των υποχωρούντων. Τα επί του Κιουτσούκ Καλετζίκ ορειβατικά πυροβόλα εγκαταλείφθηκαν, αφαιρεθέντων των κλείστρων.

Περί την 9:00 ώρα, ενώ το δεξιό της IV Μεραρχίας είχε καταρρεύσει, το δε κέντρο (Κ. Α. Σεϋλέν, Κ. Α. Κισλατζίκ και δεξιό υποτομέα Μιχαήλ) εξακολουθούσε να αμύνεται σθεναρά κατά των αλλεπαλλήλων τουρκικών επιθέσεων, η μεραρχία δεν ήταν σε θέση να ικανοποιήσει τις πανταχόθεν καταφθάνουσες αιτήσεις προς ενίσχυση.

Το Α΄ Σώμα Στρατού ενημερούμενο επί της δυσμενούς εξελίξεως του αγώνος της IV Μεραρχίας και ανησυχώντας από τη διείσδυση τουρκικών δυνάμεων στο διαρκώς θεωρούμενο κενό μεταξύ I και IV Μεραρχιών έθεσε περί την 8:30 ώρα στη διάθεση της IV Μεραρχίας το 26ο Σύνταγμα Πεζικού της IX Μεραρχίας, που είχε αφιχθεί στο σιδηροδρομικό σταθμό Αφιόν Καραχισάρ την 5:00 ώρα και Μοίρα Ορειβατικού Πυροβολικού της XII Μεραρχίας, η οποία είχε φθάσει προ ολίγου στο Αφιόν Καραχισάρ. Εν ταυτώ, το Α΄ Σώμα Στρατού διέταξε την XII Μεραρχία, όπως αποστείλει στο Αφιόν Καραχισσάρ το εφεδρικό της 46ο Σύνταγμα Πεζικού, το οποίο, όμως, δεν πρόλαβε να φθάσει προκαταληφθέν από τα γεγονότα, πλην τάγματος, αφιχθέντος στο Έρικμαν.

Η IV Μεραρχία μετακίνησε αμέσως το 26 Σύνταγμα Πεζικού επί του Μουτατίμπ νταγ, με εντολή να εγκατασταθεί επί των Νοτίων και νοτιοδυτικών του χωρίου Άρικμαν υψωμάτων προς παρεμπόδιση της καθόδου των τουρκικών δυνάμεων προς την πεδιάδα και την πόλη του Αφιόν Καραχισάρ.

Την 9:00 ώρα το Α΄ Σώμα Στρατού απηύθυνε προς τη Στρατιά την κάτωθι τηλεγραφική αναφορά: *Εχθρός επιτιθέμενος Νοτίως Ακάρ διά δέκα μεραρχιών με ισχυρότατο πυροβολικό, πιέζει σφοδρώς μέτωπό μου. Ανάγκη απόλυτος ενισχυθεί επειγόντως, πιεζόμενο και κλονιζόμενο Μέτωπο διά πάσης διαθε-*

σίμου δυνάμεως Β΄ και Γ΄ Σωμάτων Στρατού, διότι σχεδιαζόμενη ενέργεια Β΄ Σώματος Στρατού, δεν θα δυνηθεί να φέρει εγκαίρως, επιδιωκόμενο αντίκτυπο. Παρακαλώ διατάξατε.

Εν τω μεταξύ το Β΄ Σώμα Στρατού ασχολούνταν από το πρωί της 14/27 Αυγούστου με την προπαρασκευή της αντεπιθέσεως, που διατάχθηκε υπό της Στρατιάς, προς Ιντζέ Καραχισάρ – Μπορντί, ότε έλαβε απάντηση του Γ΄ Σώματος στρατού γνωρίζοντος ότι η συγκέντρωση των δυνάμεών του, αίτινες θα μετείχαν της επιθέσεως, δεν θα είχε αποπερατωθεί προς της εσπέρας της 14/27 Αυγούστου. Κατόπιν τούτου, το Β¨ Σώμα Στρατού ανέφερε τηλεγραφικά στη Στρατιά ότι μόλις το πρωί της 16/29 Αυγούστου θα ηδύνατο να εκπέμψει την διαταχθείσα αντεπίθεση.

Περί την 9:00 ώρα ο διοικητής του Α΄ Σώματος Στρατού, αφού κάλεσε στο τηλέφωνο τον διοικητή του Β Σώματος Στρατού, ανακοίνωσε σ' αυτόν ότι το δεξιό της IV Μεραρχίας ανετράπη, ζήτησε δε όπως, λόγω της κρισιμότητας της καταστάσεως, διαταχθεί η άμεση και ταχεία μετακίνηση της IX Μεραρχίας στο Αφιόν Καραχισάρ. Μετά βραχεία σκέψη, ο διοικητης του Β΄ Σώματος Στρατού υποστράτηγος **Διγενής Κίμων**, υπείκων στην επιτακτική ανάγκη της δημιουργηθείσης τακτικής καταστάσεως, διέταξε όπως ολόκληρη η IX Μεραρχία τεθεί σε πορεία προς Αφιον Καραχισάρ.

Η Στρατιά λαβούσα το Δελτίο Στρατιωτικής Καταστάσεως του Α΄ Σώματος Στρατού της 24:00 ώρας της 13/26 Αυγούστου, στο οποίο αναφερόταν η σοβαρότητα της καταστάσεως κατά τις πρώτες πρωινές ώρες της 14/27 Αυγούστου, εξέδωσε πάραυτα την επόμενη διαταγή περιελθούσα στο Β΄ Σώμα Στρατού την 9:30 ώρα. *IX Μεραρχία ολόκληρος τίθεται διαταγές Α΄ Σώματος Στρατού, μεταφερομένη όπου τούτο νομίσει διά διαταγής του. Α΄ Σώμα Στρατού να κρατήσει πάση θυσία τομέα του, διαθέτον ήδη δυνάμεις υπέρ αρκετές. Β΄ Σώμα Στρατού αναλάβει ορισμένη αντεπίθεση προσλαμβάνον υπό διαταγές του και XII Μεραρχία.*

Ολίγον μετά την λήψη της ανωτέρω διαταγής της Στρατιάς ανακοινώθηκε, τηλεφωνικώς, υπό του διοικητού του Α΄ Σώματος Στρατού, στο διοικητή του Β΄ Σώματος Στρατού ότι λόγω διεισδύσεως των τουρκικών δυνάμεων στο μεταξύ των I και IV κενό, προπαρασκευαζόταν η εκκένωση του Αφιόν Καραχισάρ. Από της στιγμής εκείνης (θα ήταν περίπου 10:00 ώρα) διεκόπη η τηλεφωνική επικοινωνία του Α΄ Σώματος Στρατού.

Περί την 10:00 ώρα ο διοικητής του Α΄ Σώματος Στρατού υποστράτηγος **Τρικούπης Νικόλαος,** πεισθείς ότι κάθε αντίσταση ήταν πλέον αδύνατη και επηρεαζόμενος από την σημειούμενη προέλαση των τουρκικών τμημάτων στην πεδιάδα Έρικμαν και το βομβαρδισμό του σιδηροδρομικού σταθμού Αφιόν Καραχισάρ υπό του τουρκικού πυροβολικού, αποφάσισε να διατάξει σύμπτυξη των υπ' αυτόν δυνάμεων. Εξέδωσε όθεν την 10:30 ώρα την κάτωθι διαταγή προς τις I, IV και XII Μεραρχίες και κοινοποίησε ταύτη και προς το Β΄ Σώμα Στρατού:

Κατόπιν διασπάσεως δεξιού τομέα IV Μεραρχίας το Α΄ Σώμα Στρατού θα συμπτυχθεί εις την γραμμή Ταζλέρ – υψώματα Ντουζ Αγάτς – Αϊβαλί – Μπαλ Μαχμούτ – Κιοπρουλού – Μπουγιούκ Τζορτζά. Η IV Μεραρχία εις υψώματα Κιοπρουλού – I μετά VII και η XII εκατέρωθεν. Μεραρχίες να κινηθούν εν συνδέσμω κανονιζομένης κινήσεως επί IV Μεραρχίας. Σταθμός Διοικήσεως Σώματος Στρατού προσωρινώς Κασλί Γιολ Χαμάμ[72].

72. Ο διοικητής του Α΄ Σώματος Στρατού στρατηγός **Τρικούπης,** αφηγείται ότι οι λόγοι οίτινες τον ώθησαν, όπως αποφασίσει την εγκατάλειψη του Αφιον Καραχισάρ ήσαν:

- Οι διευθυντές των III και II Γραφείων της IV Μεραρχίας, προσελθόντες αλληλοδιαδόχως στο στρατηγείο, περί την 9:00 ώρα, ανέφεραν εκ μέρους του μεράρχου ότι το δεξιό της μεραρχίας ανετράπη, ότι η προς Έρικμαν οδός ήτο ανοιχτή στον εχθρό και ότι το τουρκικό πυροβολικό έβαλλε κατά του σιδηροδρομικού σταθμού.
- Ο επιτελάρχης της IV Μεραρχίας ταγματάρχης πεζικού **Τσολάκογλου Γεώργιος** προσελθών στο στρατηγείο

Συγχρόνως ο διοικητής του Α΄ Σώματος Στρατού απηύθυνε την επόμενη τηλεγραφική αναφορά προς τη Στρατιά.: *Καμφθείσης της IV Μεραρχίας και μη υπαρχούσης εφεδρείας, αρχίζει περί την μεσημβρία εκκένωση του Αφιόν Καραχισάρ.*

Η διαταγή συμπτύξεως κοινοποιήθηκε στις μεραρχίες και στο Β΄ Σώμα Στρατού μερίμνη του βοηθού διευθυντού του ΙΙΙ Γραφείου του Α΄ Σώματος Στρατού, λοχαγού μηχανικού **Κανελοπούλου Κωνσταντίνου.** Επειδή, όμως, το κέντρο διαβιβάσεων του Σώματος Στρατού είχε διαλυθεί κατόπιν διαταγής του επιτελάρχου **Μερεντίτη,** προς μεταφορά στο νέο σταθμό διοικήσεως του Σώματος Στρατού, ο λοχαγός **Κανελόπουλος** απέστειλε το μεν για την Ι Μεραρχία προοριζόμενο αντίτυπο της διαταγής με δύο έφιππους οπλίτες του λόχου στρατηγείου του Σώματος Στρατού, στους οποίους υποδείχτηκε και το ακολουθητέο δρομολόγιο. Ήταν η ώρα 12:00, το δε αντίτυπο της διαταγής το προοριζόμενο για το Β΄ Σώμα Στρατού το απέστειλε την 13:00 ώρα με ταγματάρχη, ο οποίος αναχωρούσε σιδηροδρομικώς για Εσκή Σεχήρ, ίνα παραδώσει στο εις Καζλί Γκιολ Χαμάμ στρατηγείο του Β΄ Σώματος Στρατού κατά τη διέλευσή του εκείθεν.

Υπό της IV Μεραρχίας ελήφθη διαταγή, ως εξετέθη, από τον ίδιο μέραρχο και διαβιβάστηκε τηλεφωνικώς και στην παραπλεύρως XII Μεραρχία.

Εκ των ανωτέρω προκύπτει ότι ουδεμία ελήφθη από το Α΄ Σώμα Στρατού έγκαιρη πρόνοια για τη διαβίβαση της διαταγής συμπτύξεως, γεγονός που είχε σοβαρά επακόλουθα επί της εξελίξεως της

της μεραρχίας, περί την 10:00 ώρα ανέφερε ότι πλην του δεξιού ανετράπη και το κέντρο της Μεραρχίας και ότι η κατάσταση δεν επιδέχεται καμιά πλέον βελτίωση.

- Η Ι Μεραρχία ανέφερε ότι, μετά μεγίστης δυσχέρειας συγκρατεί το επί των τελευταίων γραμμών του Μετώπου της.

Αντιθέτως ο διοικητής της IV Μεραρχίας στρατηγός **Δημαράς Δημήτριος**, αφενός σε υποβληθείσα στην επιτροπή δοσίλογων, ιδιόχειρη έκθεσή του και αφετέρου στην κατάθεση ενώπιον της αυτής επιτροπής αναφέρει τα επόμενα:

- Ότι προ μεσημβρίας μετέβη παρά τω διοικητή του Α΄ Σώματος Στρατού στρατηγώ **Τρικούπη**, ίνα εκθέσει προσωπικώς την κατάσταση και να πληροφορηθεί παρά του ιδίου ότι προ ώρας περίπου είχε εκδώσει διαταγή περί γενικής συμπτύξεως, συγχρόνως δε ένας επιτελής, του ενεχείρισε τη σχετική διαταγή. Επειδή ο μέραρχος είχε τη γνώμη ότι η μεραρχία θα ηδύνατο να αντισταθεί τουλάχιστον μέχρι το εσπέρας, παρακάλεσε το σωματάρχη να ανακαλέσει τη διαταγή συμπτύξεως και εάν μέχρι εσπέρας δεν έπαιρνε ευνοϊκή τροπή η κατάσταση, θα εκτελούνταν η σύμπτυξη, υπό την κάλυψη του σκότους. Ο σωματάρχης απέρριψε την εισήγηση ταύτη.
- Ότι ο επιτελάρχης της IV Μεραρχίας ταγματάρχης **Τσολάκογλου Γ.** δεν μετέβη την πρωία εκείνη στο στρατηγείο του Α΄ Σώματος Στρατού.
- Ότι δεν απέστειλε προς ενημέρωση εκ μέρους του στο στρατηγείο του Σ. Στρατού επιτελείς των ΙΙΙ και ΙΙ Γραφείων του.

Επί πλέον, ο επιτελάρχης της IV Μεραρχίας, ταγματάρχης **Τσολάκογλου Γ.,** εξεταζόμενος από την ανακριτική επιτροπή δοσίλογων, απάντησε σε ερώτηση, εάν προσήλθε στο στρατηγείο του Α΄ Σώματος Στρατού κατ' εντολή του μεράρχου ή αυτοβούλως την 14/27 Αυγούστου, προ μεσημβρίας και εάν ανέφερε ότι ανετράπη το κέντρο της μεραρχίας και ότι η κατάσταση ουδεμία επιδέχεται πλέον βελτίωση:

- Ότι από την 21:00 ώρα της 13/26 Αυγούστου μέχρι της 14/27 Αυγούστου δεν προσήλθε στο στρατηγείο του Α΄ Σώματος Στρατού.
- Ότι το κέντρο της μεραρχίας ήταν σταθερό και ανθίστατο ερρωμένως.

Αντιθέτως στις καταθέσεις του επιτελάρχη του Ά Σώματος Στρατού, συνταγματάρχη πυροβολικού **Μεραντίτη Αλεξάνδρου** και του διευθυντού του γραφείου επιχειρήσεων (ΙΙΙ) αυτού, ταγματάρχου πυροβολικού **Μελησινού Παράσχου,** αναφέρεται ότι το Σώμα Στρατού πληροφορήθηκε την κάμψη του κέντρου της παρατάξεως της IV Μεραρχίας και την απελπιστική κατάσταση της αμύνης αυτής, *παρά του επιταλάρχου της IV Μεραρχίας ή άλλης τινος πηγής.*

Από την έκθεση του 8ου Συντάγματος Πεζικού της VII Μεραρχίας, το οποίο ήταν τεταγμένο στο κενό του Καγιαντιμπί προκύπτει ότι, ενώ την 14:00 ώρα όλες οι μονάδες της Ι Μεραρχίας είχαν ήδη συμπτυχθεί μέχρι την 15:45, οι μονάδες του δεξιού της IV Μεραρχίας παρέμεναν εισέτι στις θέσεις τους αμυνόμενες.

Ο ταγματάρχης πεζικού **Τσολάκογλου Γεώργιος** (1886 – 1948) σε ώριμη ηλικία

καταστάσεως. Από την Ι Μεραρχία δεν ελήφθη η διαταγή συμπτύξεως, λόγω τα εξαφανίσεως των εφίππων συνδέσμων, διά των οποίων απεστάλη.

Από την 11:00 ώρα ο τηλεφωνικός σύνδεσμος μεραρχίας και Σώματος Στρατού είχε διακοπεί, ο δε ασύρματος του Σώματος δεν απαντούσε στις επανειλημμένες προσκλήσεις.

Την 13:00 ώρα το στρατηγείο του Α΄ Σώματος Στρατού εξήρχετο της πόλεως του Αφιόν Καραχισάρ και κατευθυνόταν προς Καζλί Γκιολ Χαμάμ.

Από τα ανωτέρω προκύπτουν τα ακόλουθα:

- Ότι καίτοι τα στρατηγεία του Α΄ Σώματος Στρατού και της IV Μεραρχίας έδρευαν στην ίδια πόλη, δεν υπήρχε ο επιβεβλημένος μεταξύ τους σύνδεσμος, με αποτέλεσμα η μεν διοίκηση του Α΄ Σώματος Στρατού να αγνοεί την πραγματική τακτική κατάσταση της IV Μεραρχίας, η δε διοίκηση της μεραρχίας ταύτης να μη γνωρίζει μέχρι της τελευταίας στιγμής τις προθέσεις του Α΄ Σώματος Στρατού.
- Ότι το κέντρο διατάξεως της IV Μεραρχίας, παρά την ανατροπή και υποχώρηση του δεξιού της, εξακολουθούσε να μάχεται σθεναρά μέχρι τη 14:00 ώρα, οπότε και υποχώρησε συνεπεία της ληφθείσης διαταγής συμπτύξεως.
- Ότι δεν κατέστη δυνατό να εξακριβωθεί κατά πόσο οι επιτελείς της IV Μεραρχίας παρέστησαν στη διοίκηση του Α΄ Σώματος Στρατού, ότι η άμυνα αυτής απέβη απελπιστική, ως και εάν ο επιτελάρχης της IV Μεραρχίας μετέβη την πρωία της 14/27 Αυγούστου στο στρατηγείο του Α΄ Σώματος Στρατού.

Πάντως η υπό του Α΄ Σώματος Στρατού έκδοση διαταγής συμπτύξεως ήταν ευτύχημα, διότι η Ι Μεραρχία είχε καταρρεύσει μια και μισή ώρα προ της υποχωρήσεως της IV Μεραρχίας, η οποία κινδύνευε να κυκλωθεί και αποσυντεθεί.

γ) Η κατάρρευση της Ι Μεραρχίας

Ενώ διαδραματίζονταν τα ανωτέρω γεγονότα, στο μέτωπο της Ι Μεραρχίας η κατάσταση είχε αποβεί κρισιμότατη. Τα επί του Κ. Α. Τιλκί Κιρό Μπελ τμήματα αμύνονταν απεγνωσμένα εναντίον των συνεχών τουρκικών επιθέσεων. Περί την 11:30 ώρα, όμως, τα εις το Σ. Σ. Κιτρινιάρη τμήματα του Ι/4 και του Ι/49 Ταγμάτων κλονισθέντα ανετράπησαν και υποχώρησαν εν πλήρει αταξία, προς την έδρα του υποτομέα. Όλες οι προσπάθειες προς συγκράτηση αυτών, απέβησαν μάταιες. Η μοναδική εφεδρεία του υποτομέα εκ του Λόχου Μικρού Επιτελείου, διαταχθείσα να σπεύσει προς ενίσχυση, παρασύρθηκε από τους υποχωρούντες.

Το ΙΙ/23 Τάγμα εξακολουθούσε να παραμένει στη Β. Δ. παρυφή του Σινίρκιοϊ χωρίς να επεμβαίνει στον αγώνα.

Οι επί του Τιλκί Κιρί Μπελ παραμένουσες εισέτι δυνάμεις του ΙΙ/49, Ι/22 και ΙΙΙ/22 Ταγμάτων βαλλόμενες πλευρικά και δεχόμενες καταιγιστικά πυρά του τουρκικού πυροβολικού αναγκάστηκαν να υποχωρήσουν κι αυτές περί την 13:00 ώρα. Ούτω ολόκληρο το Κ. Α. Τιλκί Κιρί Μπελ περιήλθε στα χέρια του εχθρού.

Η διοίκηση του 23ου Συντάγματος Πεζικού μετά του Ι/23 Τάγματος, που έφθασε την ώρα εκείνη και αντιληφθείσα την εγκατάλειψη του Τιλκί Κιρί Μπελ κατέλαβε τα Δ. Καγιαντιμπί υψώματα, για να καλύψει τα διαρρέοντα προς Μπαλ Μαχμούτ τμήματα του Τιλκί Κιρί Μπελ και του Καγιαντιμπί.

Η πτώση του Τιλκί Κιρί Μπελ κλόνισε ολόκληρο το αριστερό μέτωπο της Ι Μεραρχίας. Ούτω τα επί του Κ. Α. Κιλίτζ Αρσλάν Μπελ ΙΙ/4, ΙΙΙ/49 και ΙΙΙ/23 Τάγματα ανατράπηκαν και υποχώρησαν σε πλήρη

σύγχυση, την 13:30 ώρα προς το χωριό Κιλίτζ Αρσλάν και εκείθεν προς Μπαλ Μαχμούτ. Τη γενική αυτή υποχώρηση ακολούθησαν και τα επί του Σ. Σ. Καγιαντιμπί ΙΙΙ/4 και ΙΙ/22 Τάγματα. Μόνον οι δυνάμεις του υποτομέα Σινάν Πασά εξακολουθούσαν να τηρούν τις θέσεις τους στα Κ. Α. Χασάν Μπελ και Κίρκα.

Το εις τα υψώματα Αϊβαλί Ι/37 Τάγμα, αφού εκκίνησε την 3:40 ώρα προς ενίσχυση των φυλακίων της σιδηροδρομικής γραμμής, περί το Κιουτσουκιόι, όταν έφθασε κοντά στο χωριό περί την 11:00 βρήκε τα φυλάκια εγκαταλειμμένα, τη σιδηροδρομική γραμμή μήκους 3 χιλιομέτρων κατεστραμμένη και την τηλεφωνική γραμμή διακεκομμένη. Το τάγμα αφού περισυνέλεξε τους άνδρες των φυλακίων, που διασκορπίστηκαν, υποχώρησε στο Αϊβαλί, λόγω κινδύνου κυκλώσεώς του από ισχυρές δυνάμεις τουρκικού ιππικού.

Το Μέτωπο της Ι Μεραρχίας είχε, επομένως, καταρρεύσει μιάμιση ώρα προ της υποχωρήσεως της IV Μεραρχίας. Οι υποχωρούσες εν πλήρει συγχύσει και αταξία δυνάμεις της Ι Μεραρχίας κινούνταν στην πεδιάδα προς την κατεύθυνση του Μπαλ Μαχμούτ. Το 49ο Σύνταγμα Πεζικού, είχε πλήρως σχεδόν αποσυντεθεί.

Ο διοικητής της Ι Μεραρχίας, ο οποίος με το επιτελείο του, είχε μεταβεί στις βόρειες υπώρειες του Τιλκί Κιρί Μπελ ίνα συγκρατήσει και ανασυντάξει τους υποχωρούντες, μάταια, επανήλθε στο Σ. Δ. του Μπαλ Μαχμούτ.

Ενώπιον της ανωτέρω καταστάσεως και προς πρόληψη κυκλώσεως των αμυνομένων εισέτι δυνάμεων του υποτομέα Σινάν Πασά υπό των προελαυνόντων Τούρκων η Ι Μεραρχία εξέδωσε την 14:30 ώρα διαταγή γενικής συμπτύξεως. Δι αυτής καθόριζε όπως οι δυνάμεις αυτές (πλην των του υποτομέα Καραγκιοζιλί), συμπτυχθούν επί της γραμμής: Υψώματα Β. Δ. Κορτζά Εϋρέν – υψώματα βορείως Ντουζ Αγάτς – Νοτίως Ακ Χισάρ – Βορείως Κούμαρι Τσιφλίκ – Βορείως Αϊβαλί – Βορείως Μπαλ Μαχμούτ – Νοτίως σιδηροδρομικού σταθμού Μπαλ Μαχμούτ – Νοτίως Κιοπρουλού. Επί της γραμμής ταύτης κατανέμονταν οι μονάδες των Ι και VII Μεραρχιών. Το απόσπασμα του συνταγματάρχου **Λούφα**, (23ο Σύνταγμα Πεζικού σύν 2 τάγματα Μ. Ο. Π.) θα επιδίωκε τον σύνδεσμο με την IV Μεραρχία, η οποία θα συμπτύσσονταν, πιθανώς προς Κιοπρουλού. Η σύμτυξη θα γινόταν διαδοχικά από το αριστερό προς το δεξιό της διατάξεως της μεραρχίας.

Πρόθεση της μεραρχίας ήταν να επιτύχει την κάλυψη της ανασυντάξεως των δυνάμεων του αριστερού αυτής, αίτινες επειδή υποχώρησαν εν σπουδή, βρίσκονταν από απόψεως ηθικού, συνοχής και οργανικών δεσμών σε κατάσταση αποκαρδιωτικής εικόνος. Επιτελείς της μεραρχίας οδηγούσαν την κάθε μονάδα στον καθορισθέντα γι' αυτήν χώρο συγκεντρώσεως. Επί πλέον η μεραρχία μερίμνησε, όπως προληφθεί η αποκοπή και αιχμαλωσία των καθυστερούντων τμημάτων του αριστερού της διά παρατάσεως της αντιστάσεως του κ. Α. Χασάν Μπελ.

Η διοίκηση της Ι Μεραρχίας εκδίδουσα διαταγή συμπτύξεως αυτής, ουδεμία γνώση είχε περί της από 10:30 ώρας εκδοθείσης από το Α΄ Σώμα Στρατού διαταγής συμπτύξεως.

Από την 11:00 ώρα ο με το Α΄ Σώμα Στρατού τηλεφωνικός σύνδεσμος είχε διακοπεί καίτοι εν τω μεταξύ επανειλημμένως κατεβλήθησαν προσπάθειες προς συνεννόηση. Κάποια στιγμή το τηλεφωνικό κέντρο του σιδηροδρομικού σταθμού Μπαλ Μαχμούτ ειδοποιήθηκε τηλεγραφικά από το σταθμό Αφιον Καραχισάρ, ότι η πόλη αυτή εκκενώνεται. Επίσης ο ασύρματος του Α΄ Σώματος Στρατού σε επανειλημμένες κλήσεις του ασυρμάτου της Ι Μεραρχίας δεν απαντούσε.

Το γεγονός τούτο, ως και η επικρατούσα από της 10:00 ώρα ηρεμία στο δεξιό της IV Μεραρχίας, ενέβαλαν σε μέγιστη ανησυχία τη διοίκηση της μεραρχίας[73].

73. Η υπό τη διοίκηση του υποστρατήγου **Φράγκου Αθανασίου** Ι Μεραρχία, είχε ως επιτελάρχη τον ταγματάρχη πεζικού **Καβράκο Χρίστο** και ως διευθυντή του ΙΙΙ Επιτελικού Γραφείου (επιχειρήσεων) τον λοχαγό πεζικού **Μπουλαλά Κλεάνθη.**

δ) Η τακτική κατάσταση των υπολοίπων μεραρχιών (την πρωία της 14/27 Αυγούστου 1922)

Ι.- Της ΙΙ Μεραρχίας

Στον τομέα της ΙΙ Μεραρχίας κατά τη 14/27 Αυγούστου:

- Ανακατελήφθη το προγεφύρωμα Οτάντζας.
- Από τη 14:30 ώρα μέχρι της εσπέρας ανταλλάσσονταν πυρά πεζικού στο Κ. Α. Αχάτκιοϊ, χωρίς αποτέλεσμα.
- Στον υποτομέα Καραγκιοζελί τμήματα αυτού συνεπλάκησαν με πλαγιοφυλακή του τουρκικού ιππικού, το οποίο κινούνταν διά του κενού, μεταξύ υποτομέων Καραγκιοζελί και Σινάν Πασά προς Καρατζά Εϋρέν και Ντούζ Αγάτς.
- Την 14:50 ώρα διεκόπη η τηλεφωνική επικοινωνία μεταξύ Κιουτσούκιοϊ και Τουμπλού Μπουνάρ.
- Την 15:30 ώρα της 14/27 Αυγούστου ελήφθη από την Ι Μεραρχία η διαταγή του Α΄ Σώματος Στρατού της προηγουμένης περί ταχείας συγκεντρώσεως των διαθεσίμων αυτής δυνάμεων, ως και της Μεραρχίας Ιππικού στο χώρο Ταζλέρ – Γκιουνέι, νοτιοανατολικά Τουμπλού Μπουνάρ, με εντολή αυτών να καλύψουν και εξασφαλίσουν τη σιδηροδρομική γραμμή από κάθε ενέργεια του διεισδύσαντος στα νώτα της ελληνικής παρατάξεως τουρκικού ιππικού. Η ΙΙ Μεραρχία διέταξε την 8:00 ώρα το Απόσπασμα του επίλαρχου **Ρούση** (2ο Σύνταγμα Ιππικού με πυροβολαρχία, έφιππο πυροβολαρχία και πεζοπόρο επιλαρχία) να αχθεί στο χώρο Ταζλέρ – Γκιουνέι, το ταχύτερο, προς εκτέλεση της ανωτέρω εντολής.

Συγχρόνως η Μεραρχία ανέφερε, περί την 9:00 ώρα κατάστασή της στο Α΄ Σώμα Στρατού και ότι το απόσπασμα **Ρούση** δεν θα ηδύνατο να κινηθεί προ της 13:00 ώρας.

Την 14:00 ώρα η ΙΙ Μεραρχία ενέκρινε, με τηλεφωνική διαταγή της, αναφορά του τομέα Μπουλαντάν, περί εγκαταλείψεως του προγεφυρώματος Ορτάντζας.

ΙΙ.- Της ΧΙΙ Μεραρχίας

Η ΧΙΙ Μεραρχία κατόπιν διαταγών του Α΄ Σώματος Στρατού της 8:00 ώρας και της 10:00 ώρας, της 14/27 Αυγούστου, περί διαθέσεως στη IV Μεραρχία (Αφιόν Καραχισάρ) κατ' αρχάς ενός τάγματος και εν συνεχεία ολοκλήρου του 46ου Συντάγματος Πεζικού, έθεσε σε κίνηση τις ανωτέρω δυνάμεις. Αλλά εξ αυτών μόνο το πλησιέστερο τάγμα έφθασε στο Αφιόν Καραχισάρ περί την μεσημβρία. Τα άλλα δύο τάγματα δεν πρόλαβαν, λόγω εκκενώσεως αυτού.

Καθ' όλο το πρωί της ημέρας αυτής επικράτησε στον τομέα της Μεραρχίας απόλυτη ηρεμία. Ολίγον μετά την 10:00 ώρα η διοίκηση της Μεραρχίας ειδοποιήθηκε τηλεφωνικώς, από το Α΄ Σώμα Στρατού ότι το Μέτωπο της IV Μεραρχίας κάμφθηκε και ότι επίκειται έκδοση διαταγής συμπτύξεως. Η μεραρχία έδει να προετοιμάσει την υποχώρηση αυτής, στα βορειοδυτικώς του Μπουγιούκ Τζορτζά υψώματα.

ΙΙΙ. – Της V Μεραρχίας

Στον τομέα της μεραρχίας αιφνιδιαστική νυκτερινή τουρκική επίθεση κατά του Κ. Α. Γαρυφαλάκη, αποκρούστηκε. Καθ' όλη την πρωία της 14/27 Αυγούστου, οι Τούρκοι απασχολούσαν την V Μεραρχία με πυρά πεζικού και πυροβολικού.

Περί την μεσημβρία η μεραρχία ειδοποιήθηκε από το Β΄ Σώμα Στρατού, ότι οι τομείς των Ι και IV Μεραρχιών κλονίζονται σοβαρά και ολίγον βραδύτερα, ότι το Αφιόν Καραχισάρ εκκενώθηκε, ότι η IV

Μεραρχία συμπτύσσεται, ότι η XII Μεραρχία θα παρακολουθεί την κίνηση της IV, ότι διεκόπη η τηλεφωνική επικοινωνία με το Α΄ Σώμα Στρατού και ότι όφειλε να παρακολουθεί τις κινήσεις της XII Μεραρχίας και να ενεργεί ανάλογα και αυτή, καλύπτουσα συγχρόνως το δεξιό της.

Μέχρι της μεσημβρίας οι Τούρκοι δεν είχαν εκδηλώσει καμιά ενέργεια στον τομέα της μεραρχίας. Περί την 13:00 ώρα, σοβαρές τουρκικές δυνάμεις επετέθησαν κατά των λόφων Αλμύρα και Αναστασιάδη. Τα κατέχοντα αυτούς τμήματα διετάχθησαν, περί την 13:30, να συμπτυχθούν στην κύρια γραμμή αντιστάσεως.

IV.- Της XIII Μεραρχίας

Ο διοικητής της XIII Μεραρχίας, αφού μετέβη, περί την 10:00 ώρα στο σταθμό διοικήσεως της V Μεραρχίας, ίνα αντιληφθεί την κατάσταση ταύτης, πληροφορήθηκε ότι οι Τούρκοι πίεζαν ισχυρώς τον Νοτίως Ακάρ ποταμού τομέα.

Την 10:35 ώρα το Β΄ Σώμα Στρατού πληροφόρησε τη XII Μεραρχία ότι η IV Μεραρχία υποχώρησε, ότι η IX Μεραρχία διετάχθη να κινηθεί προς Καζλί Γκιολ Χαμάμ και ότι ακολουθεί διαταγή συμπτύξεως. Ο διοικητής της XIII Μεραρχίας αφιχθείς στο Χαϊράμ Μπαμπά, διέταξε όπως ο σταθμός διοικήσεώς του μετακινηθεί στο σιδηροδρομικό σταθμό Ισχανιέ και όπως όλα τα τμήματα της μεραρχίας να είναι έτοιμα προς εκκίνηση προς Δυσμάς.

V.- Της IX Μεραρχίας

Η IX Μεραρχία, η οποία στάθμευσε στον περί τον σιδηροδρομικό σταθμό Ντουγκέρ χώρο πήρε την 10:00 τηλεγραφική διαταγή του Β΄ Σώματος Στρατού να τεθεί εσπευσμένως σε πορεία προς Χαμάμ Χαλτ. Περί την 11:00 ώρα η μεραρχία ετέθη σε πορεία με δυο φάλαγγες πορευόμενες εκατέρωθεν και εγγύς της σιδηροδρομικής γραμμής Κιουτάχεια – Αφιόν Καραχισάρ.

ε) Η τύχη της Β΄ Μοίρας Αεροπλάνων

Ι.- Δράση της Μοίρας τις παραμονές της τουρκικής επιθέσεως

Ως και προηγουμένως αναφέρθηκε η Β΄ Μοίρα Αεροπλάνων μεταστάθμευσε την 9/22 Φεβρουαρίου 1922, από το Εσκή Σεχήρ στο αεροδρόμιο Γκαριμπτσέ τεθείσα στη διάθεση του Νοτίου Συγκροτήματος και μετά τη διάλυση των Συγκροτημάτων από το νέο αρχιστράτηγο **Χατζανέστη Γεώργιο**, στη διάθεση του Α΄ Σώματος Στρατού. Ούτω το Α΄ Σώμα Στρατού διέθετε το Ναυτικό Σμήνος Αεροπλάνων (της Αεροπορίας Ναυτικού), εγκατεστημένο στο αεροδρόμιο Αφιόν Καραχισάρ και διαθέτον αεροπλάνα αναγνωρίσεως και συγχρόνως βομβαρδισμού αγγλικού τύπου D. H. 9 και τη Β΄ Μοίρα Αεροπλάνων (της αεροπορίας ξηράς) εγκατεστημένη στο αεροδρόμιο Γκαριμπτσέ και διαθέτουσα αεροπλάνα αναγνωρίσεως γαλλικού τύπου Νº 14 και 2 αεροπλάνα διώξεως, βραδύτερα. Διοικητής της Β΄ Μοίρας αεροπλάνων ήταν ο λοχαγός αεροπόρος **Τσολάκος Θωμάς** (από το Βόλο), αξιωματικός του πυροβολικού και υπασπιστής της μοίρας ο υποφαινόμενος (αεροπόρος παρατηρητής, ανθυπολοχαγός του πεζικού **Βλάχος Βασίλειος**). Η μοίρα εκτός εμού διέθετε και δύο άλλους ακόμη παρατηρητές αεροπόρους, τους ανθυπολοχαγούς πεζικού **Δέαν Νικόλαο** και **Αναγνωστόπουλο Σωτήριο.** Ο τελευταίος ήταν μάλλον εκτός πτητικής ενεργείας λόγω ρινορραγίας κατά τις πτήσεις.

Το αεροδρόμιο του Γκαριμπτσέ βρισκόταν στην πεδιάδα του Μπαλ Μαχμούτ, ήτις ήταν υψίπεδο χιλίων περίπου μέτρων από την επιφάνεια της θαλάσσης και περιβαλλόταν από όρη. Έκειτο Δυτικά της

πόλεως Αφιόν Καραχισάρ, έδρας του Α΄ Σώματος Στρατού, περί τα 16 χιλιόμετρα και Νοτίως του χωριού Μπαλ Μαχμούτ, έδρα της Ι Μεραρχίας, περί τα 3,5 χιλιόμετρα. Απείχε από την τοποθεσία αντιστάσεως της Ι Μεραρχίας, ήτις είχε οργανωθεί εις την αμέσως Νοτίως της πεδιάδας Μπαλ Μαχμούτ κορυφογραμμή, περί τα 11 – 15 χιλιόμετρα, περίπου, σε ευθεία γραμμή. Το πλησιέστερο προς το αεροδρόμιο Κέντρο Αντιστάσεως της Ι Μεραρχίας, το και σημαντικότερο, ήταν το Τιλκί Κιρί Μπελ.

Το Κ. Α. Τιλκί Κιρί Μπελ σχημάτιζε επί της κορυφής του ευρύ οροπέδιο βάθους 1000 μ. περίπου και πλάτους 1.500 μ. περίπου. Στο μέσο διατεμνόταν από βαθιά γραμμή, η οποία διαιρούσε σε δύο διακεκριμένους μαστούς, το δυτικό, που είχε ονομασθεί λόφος κιτρινιάρη και τον ανατολικό λόφο Κολιοπούλου. Ο καθένας από τους λόφους αυτούς είχε οργανωθεί σε Σημείο Στηρίγματος (Σ. Σ.). Στο μέσο ακριβώς του όλου Κέντρου Αντιστάσεως (Κ. Α.) υπήρχε τρίτος μαστός, ονομασθείς λόφος Ασβεστά, υπαγόμενος υπό το Σ. Σ. Κιτρινιάρη. Το Κ. Α. Τιλκί Κιρί Μπελ κατεχόταν από το Ι/49 Τάγμα. Ανατολικώς αυτού έκειτο το Σ. Σ. Καγιαντιμπί κατεχόμενο από λόχο του ΙΙ/49 Τάγματος και δυτικώς το Κ. Α. Κιλίτζ Αρσλάν Μπαλ, κατεχόμενο από το ΙΙΙ/49 Τάγμα. Τα ανωτέρω δύο Κέντρα Αντιστάσεως και το Σ. Σ. αποτελούσαν τον υποτομέα Σαβράν, τηρούμενο από 49ο Σύνταγμα Πεζικού, με έδρα το χωριό Κιλίτζ Αρσλάν.

Ο υποτομέας είχε ενισχυθεί με Μοίρα Βαρέος Πυροβολικού των 120 (2 πυροβολαρχίες) και με πυροβολαρχία πεδινού πυροβολικού. Η τοποθεσία αντιστάσεως παρουσίαζε το σοβαρό μειονέκτημα ότι άφηνε κενό 6 χιλιομέτρων περίπου μεταξύ του αριστερού της Ι Μεραρχίας και του δεξιού της IV Μεραρχίας. Το κενό τούτο διασχιζόταν από Νότου προς Βορρά από βαθιά χαράδρα του Κιρί Ντερέ, η οποία περνούσε διά του Σινίρκιοϊ και εκείθεν, ως αυλάκι, οδηγούσε στο αεροδρόμιο, το οποίο απείχε 10 χιλιόμετρα. Συνεπώς το αεροδρόμιο ήταν ακάλυπτο και μια τολμηρή εχθρική ενέργεια νυκτερινή, ημπορούσε να τα κάψει όλα. Ημείς αγνοούσαμε όλα αυτά και κοιμόμασταν ήσυχοι, πεπεισμένοι ότι είμαστε ασφαλείς από την υφιστάμενη κάλυψη.

Η Β΄ Μοίρα Αεροπλάνων, παρά τα πεπαλαιωμένα σκάφη που χρησιμοποιούσε και αυτά ελάχιστα, 5 – 6 κατόρθωνε να έχει καθ' εκάστη διαθέσιμα προς εκτέλεση αναγνωρίσεων, τουλάχιστον 2 αεροπλάνα χάρις στις φιλότιμες προσπάθειες του τεχνικού προσωπικού, το οποίο αν και δεν είχε καμιά θεωρητική κατάρτιση, κατόρθωνε, με την τεχνική πείρα του να επισκευάζει κάθε βλάβη κινητήρων των αεροπλάνων, αν και είχαν προ πολλού υπερβεί το όριο της αντοχής τους, τόσον οι κινητήρες, όσο και τα σκάφη. Πάντως όλες οι πτήσεις, οι διατασσόμενες από το Σώμα Στρατού ή και από τη Στρατιά φέρονταν εις πέρας. Η αεροπορία ριψοκινδυνεύουσα ανά πάσα στιγμή, δεν παρέλειψε ποτέ να εκτελέσει τολμηρά και ευσυνείδητα το καθήκον της. Οι αεροπόροι ποτέ δεν ήσαν βέβαιοι, απογειούμενοι του αεροδρομίου, ότι θα προσγειώνονταν εκ νέου σ' αυτό. Το υλικό της αεροπορίας δεν παρείχε, δυστυχώς, καμιά εγγύηση και ως εκ τούτου είχε παύσει υφισταμένη προς αυτό κάθε εμπιστοσύνη.

Ο ελάχιστος αντικανονικός κρότος της μηχανής συντάρασσε τους ιπταμένους, φοβούμενους, ουχί τον θάνατο, αλλά την αιχμαλωσία. Εγώ προσωπικά, έφερα κατά τις πτήσεις αναγνωρίσεως μαζί μου το περίστροφό μου, ίνα αυτοκτονήσω, σε περίπτωση αναγκαστικής προσγειώσεως εντός του εχθρικού εδάφους και μη δυνατότητας διαφυγής. Είχα τόσο πολύ εξοικειωθεί με την ιδέα της αυτοκτονίας, ώστε κάθε φόβος αιχμαλωσίας μου είχε εκλείψει.

Την 9/22 Αυγούστου, α ε ρ ο π ο ρ ι κ ή αναγνώριση εκτελεσθείσα από τον υποφαινόμενο, Νοτίως του ποταμού Ακάρ στην περιοχή Αφιόν Καραχισάρ – Τσάι – Ακαρίμ – Τσιφούτ Κασαμπά – Σαντουκλί – αεροδρόμιο, εξακρίβωσε την αύξηση, στην περιοχή αυτή, των τουρκικών καταυλισμών και ιδιαίτερα των τοιούτων στις χαραδρώσεις που εκπέμπονται από το Καμελάρ νταγ και στα περί το όρος τούτο ολιγάριθμα χωριά. Επί πλέον εξακρίβωσε ότι οι καταυλισμοί ούτοι ήσαν πρόσφατοι και ότι άλλοι καταυλισμοί

προϋπάρχοντες στο χώρο Τσάι - Ακαρίμ, έπαυσαν να υπάρχουν.

Άλλη α ε ρ ο π ο ρ ι κ ή αναγνώριση, εκτελεσθείσα την ίδια μέρα (9/22 Αυγούστου) Βορείως του ποταμού Ακάρ, στο χώρο Τσάι – Μπαγιάτ –Ιντζέ Καραχισάρ, ουδέν το αξιοσημείωτο παρατήρησε.

Οι ανωτέρω πληροφορίες δεν ανησύχησαν υπερμέτρως, ως έδει, τις διοικήσεις της Στρατιάς και του Α΄ Σώματος Στρατού, διότι απέδωσαν τις συγκεντρώσεις εις αντικατάσταση των εν πρώτη γραμμή μονάδων. Ουχ' ήττον το Α΄ Σώμα Στρατού διέταξε όπως ενεργείται επισταμένη παρατήρηση των τουρκικών κινήσεων από τα επίγεια παρατηρητήρια και εκτελούνται λεπτομερείς αναγνωρίσεις υπό της α ε ρ ο π ο ρ ί α ς στην εκατέρωθεν του Ακάρ ποταμού ζώνη.

Οι Τούρκοι έκαναν τις μετακινήσεις, κατά κανόνα, τη νύχτα, η δε α ε ρ ο π ο ρ ί α δεν διέθετε, τότε, μέσα για νυχτερινές πτήσεις.

Την 10/23 Αυγούστου οι α ε ρ ο π ο ρ ι κ έ ς αναγνωρίσεις, ενώ δεν σημείωσαν καμιά κίνηση βορείως του Ακάρ ποταμού, παρατήρησαν, τουναντίον, Νοτιως αυτού, νέα αύξηση των τουρκικών καταυλισμών, ως και ζωηρότατη κίνηση τμημάτων εν πορεία και φαλάγγων φορτηγών αυτοκινήτων επί των οδών των αγουσών από Τσιφούτ Κασαμπά προς Βορρά και Δυσμάς.

Ελληνικό αεροπλάνο της Μικράς Ασίας.

Οι ανωτέρω πληροφορίες της α ε ρ ο π ο ρ ί α ς και παρόμοιες αφ' ενός αυτομόλου Τούρκου λοχία περί συγκεντρώσεως 6 μεραρχιών έναντι των τομέων των Ι και IV Μεραρχιών, με αντικειμενικό σκοπό την ανάληψη επιθέσεως προς Μπαλ Μαχμούτ και Αφιόν Καραχισάρ, με κύρια προσπάθεια το κενό Καγιαντιμπί και αφετέρου Τούρκου πράκτορος του Α΄ Σώματος Στρατού περί προπαρασκευής επιθέσεως του Τουρκικού Στρατού εναντίον του Νοτίως του Ακάρ ποταμού Ελληνικού Μετώπου διά του όγκου των δυνάμεών του και απασχολήσεως του Βορείως του Ακάρ ποταμού ελληνικών δυνάμεων, έπεισαν το Α΄ Σώμα Στρατού, ότι δεν αποκλειόταν επιθετική εχθρική ενέργεια. Τις εντυπώσεις της αυτές η διοίκηση του Α΄ Σώματος Στρατού ανέφερε στη Στρατιά και κοινοποίησε, τηλεφωνικώς, στη διοίκηση του Β΄ Σώματος Στρατού.

Η Ι Μεραρχία ενήργησε μετακινήσεις προς τα εμπρός μονάδων πεζικού και πυροβολικού.

Την 11/24 Αυγούστου, δύο α ε ρ ο π ο ρ ι κ έ ς αναγνωρίσεις εκτελεσθείσες κατόπιν διαταγής της Στρατιάς προς την περιοχή του Σαντουκλί, επιβεβαίωσαν την αύξηση των εκεί τουρκικών καταυλισμών. Στο Τσιφούτ Κασαμπά, σημειώθηκαν 50 φορτηγά αυτοκίνητα, σημαντικός αριθμός για τον Τουρκικό Στρατό, ο οποίος εστερείτο μέχρι πρό τινος τοιούτων μεταφορικών μέσων.

Επειδή οι α ε ρ ο π ο ρ ι κ έ ς αναγνωρίσεις σημείωσαν συνεχή αύξηση των τουρκικών δυνάμεων Νοτίως του Ακάρ ποταμού, ο διοικητής του Α΄ Σώματος Στρατού, υποστράτηγος **Τρικούπης Ν.** ζήτησε το μεσημέρι της ημέρας εκείνης (11/24 Αυγούστου) από το Β΄ Σώμα Στρατού, όπως αποστείλει την επόμενη στο Μπογαλί, του υποτομέα Σαβράν, Μικτό Απόσπασμα από ένα σύνταγμα πεζικού και μοίρα ορειβατικού πυροβολικού της VII Μεραρχίας. Συγχρόνως ανέφερε, σχετικά και στη Στρατιά, ζητήσας απ' αυτή, όπως διατάξει την εις τον αυτόν χώρο μεταστάθμευση ολόκληρου της VII Μεραρχίας.

Την 16:15 ώρα της 12/25 Αυγούστου η Στρατιά, διά διαταγής της προς τα Σώματα Στρατού και τη Μεραρχία Ιππικού γνώριζε τις πληροφορίες περί των εχθρικών συγκεντρώσεων, ενέκρινε την μετακίνηση του Μικτού Αποσπάσματος της VII Μεραρχίας και διέταξε τη ΙΙ Μεραρχία και τη Μεραρχία Ιππικού, να συγκεντρώσουν τα διαθέσιμα τμήματά τους δι' ενδεχόμενη αντεπίθεση. Επί πλέον διέτασσε την

ένταση των α ε ρ ο π ο ρ ι κ ώ ν αναγνωρίσεων, προς εξακρίβωση των θέσεων των ΙΙ και IV Τουρκικών Σωμάτων Στρατού. Το μεγαλύτερο, αν μη το όλο βάρος των αεροπορικών αναγνωρίσεων, έπεφτε στη Β΄ Μοίρα Αεροπλάνων, της οποίας οι δύο παρατηρητές (**Δέας** και **Βλάχος**) είμεθα υποχρεωμένοι να πετάμε και δυο φορές καθ' εκάστη, πράγμα εξοντωτικό με τα αεροπλάνα της εποχής εκείνης.

Α ε ρ ο π ο ρ ο κ έ ς αναγνωρίσεις της 12/25 Αυγούστου εξακρίβωσαν τη συγκέντρωση νέων τουρκικών δυνάμεων στην περιοχή Εφέ Σουλτάν – Τσιφούτ Κασαμπά – Σαντουκλί και διαδοχική προώθηση τουρκικών τμημάτων προ των ελληνικών γραμμών Νοτίως και νοτιοανατολικά του Αφιόν Καραχισάρ.

Ούτω η Νοτίως του Ακάρ ποταμού αεροπορική αναγνώριση, εκτελεσθείσα παρά του τότε λοχαγού του πυροβολικού αεροπόρου **Κολιαλέξη Θάνου**, μόλις εισέδυσε υπεράνω του τουρκικού εδάφους, υπέστη αιφνίδια και απροσδόκητη επίθεση παρά τουρκικού καταδιωκτικού αεροπλάνου. Παρά τη μειονεκτική του θέση το ελληνικό αεροπλάνο ηδυνήθη, χάρη στην επιδεξιότητα του χειριστή του να αποφύγει την καταστροφή και να προσγειωθεί στο Αφιόν Καραχισάρ. Η εμφάνιση διά πρώτη φορά[74] καθ' όλη τη μακροχρόνια διάρκεια των μικρασιατικών συγκρούσεων τουρκικού καταδιωκτικού, επιβεβαίωσε τις πρόσφατες πληροφορίες περί εφοδιασμού του εχθρού διά καταδιωκτικών αεροπλάνων και κατέδειξε ότι η έναρξη της τουρκικής επιθέσεως δεν ήταν ει μη ζήτημα ολίγων ημερών.

Φαίνεται πιθανό ότι η τουρκική αεροπορία διέθετε πλέον 1 – 2 αεροπλάνα διώξεως, διότι μέχρι της εκκενώσεως της Μ. Ασίας δεν εμφανίστηκε στον ουρανό καταδιωκτικό αεροπλάνο, ούτε αποπειράθηκε η τουρκική αεροπορία να αποκτήσει την εναέριο υπεροχή. Αρκούνταν και αυτή σε αναγνωρίσεις όψεως και σπανιότατα σε βομβαρδισμούς, μάλλον ανεπιτυχείς.

Δεύτερη α ε ρ ο π ο ρ ι κ ή αναγνώριση, εκτελεσθείσα προς την αυτή κατεύθυνση, τη συνοδεία καταδιωκτικού, σημείωσε στους αυτούς χώρους και επί των αυτών οδών ζωηρή και ασυνήθη κίνηση μεγάλων τμημάτων πεζικού, μεταγωγικών και αυτοκινήτων, κινουμένων εκ των κοιλάδων Στιφούτ Κασαμπά και Σαντουκλί προς Δυσμάς και Βορρά. Επί πλέον επιβεβαίωσε τη μεγάλη αύξηση των τουρκικών καταυλισμών.

Το αεροδρόμιο Γκαρομπτσέ, για την αεροπορική του κάλυψη, διέθετε ουλαμό πεδινού πυροβολικού, χωρίς, βέβαια, να μπορεί να εκτελέσει αντιαεροπορική βολή και λόγω φύσεως των πυροβόλων και λόγω ελλείψεως ειδικών σκοπευτικών μηχανημάτων. Αλλά και ο ουλαμός ούτος ανεκλήθη, άμα τη ενάρξει της τουρκικής επιθέσεως.

Η Β΄ Μοίρα Αεροπλάνων –και είμαι σε θέση να ξέρω καλώς τούτο, ως υπασπιστής ταύτης– δεν ενημερωνόταν ποτέ επί τακτικής καταστάσεως και των υπαρχουσών πληροφοριών εξ άλλων πηγών. Ο αξιωματικοί της δεν είχαν καμιά απολύτως επαφή με τους επιτελείς, τόσο του Α΄ Σώματος Στρατού, υπό το οποίο υπαγόταν, όσο και με τους επιτελείς της εις Μπαλ Μαχμούτ Μεραρχίας (κατ' αρχάς της VII και είτα της Ι). Ζούσαμε μόνοι μας σε ένα χωριουδάκι χωρίς καμιά επαφή με το στρατό ξηράς, ουδέ με το ναυτικό σμήνος Αφιόν Καραχισάρ. Δεν διαθέταμε κανένα μέσο ψυχαγωγίας και οσάκις δεν είμεθα απασχολημένοι σε υπηρεσία δεν ξέραμε πώς να περάσουμε την ώρα μας. Οι νυχτερινές ιδία ώρες ήσαν μαρτυρικές στις τρώγλες, που ζούσαμε με μια λαμπίτσα πετρελαίου που δεν επετρεπε διάβασμα. Οι εφημερίδες σπάνια έφθαναν στο Γκαριμτσέ και σπανιότατα μαθαίναμε νέα για την παλιά Ελλάδα. Βιβλία δεν βρίσκαμε να αγοράσουμε. Η ζωή μας είχε καταστεί ανυπόφορη και πληκτική μέχρι θανάτου. Στερούμεθα παντός αισθήματος χαράς και λύπης. Δεν είχαμε όνειρα. Δεν είχαμε ελπίδες. Τα πάντα είχαν νεκρωθεί

74. Της προσβολής ταύτης, από εχθρικό καταδιωκτικό, του αεροπλάνου αναγνωρίσεως του λοχαγού **Κολιαλέξη,** προηγήθηκε η προσβολή από τουρκικό καταδιωκτικό, αεροπλάνου φωτογραφικής αναγνωρίσεως εφ' ου επέβαιναν ο λοχίας **Ιωσήφ Νικοσίας**, ως χειριστής και ο ανθυπολοχαγός **Βλάχος Βασίλειος,** ως παρατηρητής. Η σχετική αεροπορία περιγράφτηκε λεπτομερώς σε προηγούμενο κεφάλαιο.

μέσα μας. Τα πάντα μας ήταν αδιάφορα και αυτή ακόμη η ζωή μας. Και εντούτοις είμεθα νέοι, σχεδόν παιδιά, όλοι κάτω των 25 ετών. Πολλοί αξιωματικοί των μονάδων ασχολούνταν νυχθημερόν με την χαρτοπαιξία. Στη Μοίρα μας ο μόνος χαρτοπαίκτης ήταν ο γιατρός **Καγκελάρης Γερ**., αλλά δεν εύρισκε παρέα στο Γκαρομπτσέ, όπως συνέβαινε στο Εσκή Σεχήρ.

Αυτή ήταν η κατάστασή μας στο Γκαριμπτσέ την εσπέρα της 12/25 Αυγούστου, ότε απεσύρθημεν για ύπνο. Η ενδεχόμενη τουρκική επίθεση δεν μας συγκινούσε. Είμεθα απολύτως πεπεισμένοι ότι θα την αποκρούαμε ευχερώς. Είχαμε συνηθίσει με νίκες μόνο και δεν σκεπτόμεθα ποτέ το ενδεχόμενο ήττας. Και εντούτοις η ήττα ήταν προ των θυρών μας και ο πρόλογος της τραγωδίας είχε γραφεί.

ΙΙ.- Η Β΄ Μοίρα Αεροπλάνων κατά την 13/26 και 14/27 Αυγούστου 1922

13/26 Αυγούστου 1922

Ξυπνήσαμε λίαν πρωί από τις εκρήξεις των τουρκικών βλημάτων και από τις εκπυρσοκροτησεις των ημετέρων πυροβόλων. Η αναμενόμενη, από στιγμή σε στιγμή γενική τουρκική επίθεση είχε εκδηλωθεί από τις 4:30 ώρα εναντίον του Μετώπου των προ του αεροδρομίου Ι και IV Μεραρχιών και του μεταξύ αυτών κενού Καγιαντιμπί.

Σπεύσαμε όλοι οι αεροπόροι στο αεροδρόμιο και αναμέναμε διαταγές του Α΄ Σώματος Στρατού, για εκτέλεση αεροπορικών αναγνωρίσεων. Οι διοικήσεις, όμως, των μεγάλων μονάδων και ιδία του Α΄ Σώματος Στρατού ήσαν πλήρως απασχολημένες με την αντιμετώπιση της επιθέσεως και δεν έμενε σ' αυτές καιρός να σκεφθούν την α ε ρ ο π ο ρ ί α, τοσούτο μάλλον καθ΄ όσον οι αναγνωρίσεις δεν ημπορούσαν πλέον να επιδράσουν αμέσως επί της εκβάσεως του αγώνος.

Μόλις την 8:45 ώρα η Ι Μεραρχία ζήτησε από τη Μοίρα, όπως εκτελέσει αεροπορική αναγνώριση των Νοτίων κλιτύων των υψωμάτων του υποτομέα Σαβράν, προς εξακρίβωση τουρκικών κινήσεων. Η αναγνώριση διαπίστωσε εν όλη τη εκτάσει το μέγεθος των επιτιθέμενων ή εν κινήσει ευρισκόμενων τουρκικών δυνάμεων και το πλήθος των βαλλόντων, παντός διαμετρήματος, προβόλων. Τα κύματα των επιτιθέμενων κατά του Σ. Σ. Καγιαντιμπί, του Κ. Α. Τιλκί Κιρί Μπελ και του Κ. Α. Κιλίτζ Αρσλάν διαδέχονταν άλληλα. Ωσαύτως οι τουρκικές επιθέσεις διαδέχονταν άμεσες αντεπιθέσεις των ημετέρων. Ο αγώνας διεξαγόταν και από τα δύο μέρη με πείσμα και φανατισμό πρωτοφανή.Ήταν, όμως, κατάδηλη η υπεροχή του εχθρού σε πεζικό και πυροβολικό και διαγραφόταν σαφώς ο επικρεμάμενος κίνδυνος κατά του Μετώπου της Ι Μεραρχίας.

Εμείς βέβαια οι αεροπόροι της Μοίρας δεν ήταν δυνατό να είμαστε ενήμεροι των λεπτομερειών και της εκτάσεως της τουρκικής επιθέσεως διότι κανείς δεν μας ενημέρωνε σχετικά, αλλά ούτε και ημείς θεωρούσαμε ορθό να απασχολούμε τους επιτελείς των μεγάλων μονάδων με αιτήσεις πληροφοριών επί της εκβάσεως του αγώνος. Πάντως είχαμε το προαίσθημα ότι τα πράγματα δεν πήγαιναν καλά. Από τις κυκλοφορούσες φήμες μάθαμε ότι το Κ. Α. Τιλκί Κιρί Μπελ περιήλθε στα χέρια του εχθρού, διότι οι σκοποί κατελήφθησαν κοιμώμενοι.

Επί των διαδραματιζόμενων στο αριστερό ανατολικό της Ι Μεραρχίας και IV τοιαύτης, οι πληροφορίες μας ήταν περισσότερο ασαφείς και συγκεχυμένες. Τι συνέβαινε στα Μέτωπα των υπολοίπων μεραρχιών του Α΄ Σώματος Στρατού, ως και στους τομείς των Β΄ και Γ΄ Σωμάτων Στρατου είχαμε μεσάνυχτα.

Το ότι το Κ. Α. Τιλκί Κιρί Μπελ και το Σ. Σ. Καγιαντιμπί είχαν περιέλθει στα χέρια του εχθρού δεν το ξέραμε αν και απείχαμε από αυτά μόλις 10 χιλιόμετρα. Ομοίως αγνοούσαμε ότι είχε περιέλθει στα χέρια του εχθρού ένα Σ. Σ. του Κ. Α. Κολίτζ Αρσλάν Μπελ και ότι απειλούνταν ολόκληρο το Κέντρο Αντιστά-

σεως, η πτώση του οποίου θα προκαλούσε ρήγμα στη φίλια διάταξη και σοβαρή απειλή των νώτων. Η μεραρχία, βέβαια, προέβη σε κινήσεις τμημάτων προς ενίσχυση των αμυνόμενων και εκτέλεση αντεπιθέσεων προς ανακατάληψη των θέσεων που απωλέσθηκαν. Και ενώ η μεραρχία βρισκόταν σε κρίσιμο σημείο, έπαιρνε την 8:10 ώρα την πληροφορία ότι τουρκικό ιππικό διεισδύσαν διά του κενού του Τσάι Χισάρ και κατευθύνονταν προς τη σιδηροδρομική γραμμή.

Μετά την κατάληψη από τους Τούρκους της πρώτης γραμμής αντιστάσεως του Κ. Α. Τιλκί Κιρί Μπελ και του Σ. Σ. Καγιαντιμπί η επίθεσή τους εκδηλώθηκε εναντίον του Κ. Α. Κιλίτζ Αρσλάν Μπελ.

Την 13:30 ώρα εκδηλώθηκε ισχυρή αντεπίθεση των ημετέρων προς ανακατάληψη του Κ. Α. Τιλκί Κιρί Μπελ. Αύτη, αφού σημείωσε σταθερή πρόοδο, επέτυχε μέχρι της 16:50 ώρας να καταλάβει το Κ. Α., πλην της γραμμής των συρματοπλεγμάτων, την οποία εξακολουθούσαν να κρατούν πεισμόνως οι Τούρκοι.

Η πληροφορία της αφίξεως, την 18:00 ώρα εις Μπαλ Μαχμούτ της κεφαλής της σπευδούσης προς ενίσχυση VII Μεραρχίας μας χαροποίησε και αναπτέρωσε τις ελπίδες μας. Δυστυχώς οι ανάγκες δεν επέτρεπαν τη χρησιμοποίηση της μεραρχίας ταύτης συγκεντρωμένης για την καλύτερη απόδοση, παρά τη σχετική διαταγή του Α΄ Σώματος Στρατού. Η Ι Μεραρχία υπό την οποία ετάχθη η VII κατέτεμε και διέθεσε ταύτη κατά τμήματα, που διασκορπίστηκαν σε όλο το Μέτωπο της Ι Μεραρχίας τη δύναμη ταύτης.

Την 20:00 ώρα, με την επέλευση του σκότους η κατάσταση στους τομείς των Ι και IV Μεραρχιών διαγραφόταν ως ακολούθως:

1.- Τομέας Ι Μεραρχίας

- Στον υποτομέα Σαβράν: Στο Σ. Σ. Καγιαντιμπί δεν καταβλήθηκε καμιά σοβαρή προσπάθεια προς ανακατάληψη των θέσεων, που κατελήφθησαν. Στο Κ. Α. Τιλκί Κιρί Μπελ δεν επετεύχθη η ανακατάληψη της γραμμής των συρματοπλεγμάτων. Στο Κ. Α. Κιλίτζ Αρσλάν Μπελ κατελήφθη η πρώτη γραμμή αντιστάσεως και όλο το Σ. Σ. Παπαθεοδώρου.
- Στον υποτομέα Σινάν Πασά: Το μεν Κ. Α. Χασάν Μπελ περισφίγγονταν και πιέζονταν δεινώς από τις τουρκικές δυνάμεις, το δε Κ. Α. Κίρκα δεν δέχτηκε καμιά εχθρική ενέργεια.
- Στον υποτομέα Καραγκιοζελί: Τοπική επίθεση κατά του Σ. Σ. Μπέρκμαν Τας αποκρούστηκε ευχερώς.

Εν τούτω το μεταξύ ισχυρές τουρκικές δυνάμεις ιππικού διέρρεαν από το πρωί συνεχώς διά του κενού Τσάι Χισάρ προς τα υψώματα Αϊβαλί και είχαν προσβάλει τη φρουρά του σιδηροδρομικού σταθμού Κιουτσούκιοϊ και είχαν αποκόψει από την 16:00 ώρα τη σιδηροδρομική και τηλεφωνική επικοινωνία. Ούτω οι συρμοί οι κατευθυνόμενοι προς Ουσάκ – Σμύρνη, κατάμεστοι τραυματιών και ασθενών αναγκάστηκαν να επιστρέψουν στο Αφιόν Καραχισάρ.

Προς αντιμετώπιση της καταστάσεως η Ι Μεραρχία είχε διαθέσει όλες της τις δυνάμεις και τις τοιαύτες της VII Μεραρχίας, ήτοι 12 τάγματα στον υποτομέα Σαβράν, αναπτύγματος 20 χιλιομέτρων, 6 τάγματα στον υποτομέα Σινάν Πασά, αναπτύγματος 10 χιλιομέτρων και 3 τάγματα ευζώνων στον υποτομέα Καραγκιοζελί.

2.- Τομέας VII Μεραρχίας

Τα τμήματα αυτής είχαν επιδείξει πείσμονα αντίσταση στις αλλεπάλληλες τουρκικές επιθέσεις και ανακατέλαβαν με αντεπιθέσεις τις απολεσθείσες θέσεις, πλην του Σ. Σ. Μπέλμα, του Σ. Σ. Καρασακαί της πρώτης γραμμής του Κ. Α. Καμελάρ. Οι απώλειες των τμημάτων σε αξιωματικούς και οπλίτες ήταν σοβαρές στον Κ. Α. Καμελάρ, ιδίως. Η IV Μεραρχία είχε διαθέσει όλες τις εφεδρείες της.

Η ημέρα 13/26 Αυγούστου έληγε με δυσμενή τακτική κατάσταση για τη IV Μεραρχία.

Ημείς στη Μοίρα, παρακολουθούσαμε καθ' όλη τη μέρα της 13/26 Αυγούστου τα πολεμικά γεγονότα

και βλέπαμε τις μονάδες πεζικού και πυροβολικού, οι οποίες κινούνταν επί της αμαξιτής σκυροστρώτου οδού, της διερχομένης εφαπτομένως προς το αεροδρόμιο. Προσπαθούσαμε δε να μάθουμε νέα από τους διερχόμενους, οι περισσότεροι των οποίων δεν ήσαν σε θέση να μας κατατοπίσουν. Με την άφιξη της IV Μεραρχίας ησυχάσαμε και μόλις νύχτωσε πήγαμε στο χωριό να φάμε και να κοιμηθούμε ήσυχοι και αμέριμνοι και προ παντός αισιόδοξοι, για την έκβαση του αγώνος. Είμεθα πολύ νέοι για να είμεθα απαισιόδοξοι και στερούμεθα αρκούσης πείρας, για να κάνουμε ορθή εκτίμηση της καταστάσεως. Άλλως τε και για την εκτίμηση μιας καταστάσεως χρειάζονται στοιχεία και ημείς δεν είχαμε κανένα θετικό στοιχείο. Πάντως δείξαμε τέτοια αισιοδοξία, ώστε δεν λάβαμε κανένα ιδιαίτερο μέτρο ασφαλείας και προστασίας και αγνοήσαμε τη διείσδυση στα νώτα του τουρκικού ιππικού και το ενδεχόμενο διασπάσεως του Μετώπου με νυκτερινή επίθεση των Τούρκων.

14/27 Αυγούστου 1922

Καθ' όλη τη νύχτα της 13/26 προς 14/27 Αυγούστου ακούγονταν στο Μέτωπο αραιοί κανονιοβολισμοί, οι οποίοι κατά διαλείμματα καθίσταντο δασύτεροι. Και ενώ ημείς οι αεροπόροι της Β΄ Μοίρας αεροπλάνων κοιμόμαστε ήσυχα στα κρεβάτια μας μέσα σε δωμάτια, οι μαχητές του μετώπου αγρυπνούσαν και προπαρασκεύαζαν αντεπιθέσεις για το πρωί, οι δε διοικήσεις έπαιρναν και έδιναν διαταγές για την επόμενη. Η Ι Μεραρχία πέρασε πολύ ανήσυχη νύχτα, αφενός διότι φοβόταν εκδήλωση νυχτερινής τουρκικής επιθέσεως και αφετέρου διότι αγωνιούσε για τα αποτελέσματα των διαταχθεισών αντεπιθέσεων στους υποτομείς Σαβράν και Σινάν Πασά. Η ΙΙ Μεραρχία αντιμετώπισε επί πλέον νυκτερική τουρκική επίθεση περί την 2:00 ώρα της 14/27 Αυγούστου κατά του δεξιού του Κ. Α. Σεϋλέν.

Ξυπνήσαμε λίαν πρωί και πήγαμε στο αεροδρόμιο, όπου επικρατούσε συνηθισμένη ηρεμία και αναμέναμε τη λήψη διαταγών για την εκτέλεση αναγνωρίσεων. Οι κανονιοβολισμοί ακούγονταν. Οι τουρκικές δυνάμεις, οι οποίες από το λυκαυγές επετίθεντο, κατόπιν προπαρασκευής του πυροβολικού τους, εναντίον του Πριονοειδούς Βράχου του Κ. Α. Κισλατζίκ (της IV Μεραρχίας), κατόρθωσαν περί την 6:00 ώρα να καταλάβουν την πρώτη αυτού γραμμή.

Στον τομέα της Ι Μεραρχίας, επί ματαίω ο διοικητής της μεραρχίας ανέμενε την εκτόξευση των διαταχθεισών αντεπιθέσεων. Στον υποτομέα Σαβράν, αντί αντεπιθέσεως των ημετέρων παρατηρούνταν έντονος αγών του εχθρικού πυροβολικού και συγκέντρωση εχθρικών δυνάμεων μέσα στη χαράδρα του Σινίρκιοϊ και προ του Σ. Σ. Καγιαντιμπί.

Περί την 8:30 ώρα κλονισθέντα ανετράπησαν και εγκατέλειψαν το ανατολικό τμήμα του Κ. Α. Τιλκί Κιρί Μπελ τα εκεί τρία τάγματα. Την 7:00 ώρα άρχισε να κλονίζεται και το δεξιό της IV Μεραρχίας και οι Τούρκοι κατέλαβαν το Σ. Σ. Κατσίμπαλη και το ύψωμα 1.310, επί του Κιουτσούκ Καλετζίκ. Οι τουρκικές επιθέσεις συνεχίζονταν κατά του Κ. Α. Κισλατζίκ και του δεξιού του υποτομέα Μιχαήλ.

Ολίγον μετά την 9:30 ώρα, ο διοικητής του Α΄ Σώματος Στρατού ανήγγειλε τηλεφωνικώς στο διοικητή του Β΄ Σώματος Στρατού ότι λόγω διεισδύσεως των τουρκικών δυνάμεων στο κενό μεταξύ Ι και IV Μεραρχιών, προπαρασκευαζόταν η εκκένωση του Αφιόν Καραχισάρ.

Από τη στιγμή αυτή, θα ήταν περίπου 10:00 η ώρα, διεκόπη η τηλεφωνική επικοινωνία με το Α΄ Σώμα Στρατού.

Η τουρκική επίθεση, η οποία άρχισε την 9:00 ώρα κατά του Δυτικού τμήματος του Κ. Α. Τιλκί Κιρί Μπελ, συγκρατήθηκε από τους αμυνόμενους μέχρι της 11:30 ώρας, οπότε εγκαταλείφθηκε το Σ. Σ. Κιτρινιάρη. Πάντως τα επί του Τιλκί Κιρί Μπελ υπολειφθέντα τρία τάγματα συνέχισαν ερρωμένη αντίσταση μέχρι 13:00 ώρας, οπότε ολόκληρο το Κ. Α. Τιλκί Κιρί Μπελ εγκαταλείφθηκε στα χέρια των Τούρκων.

Μετά μισή ώρα, ήτοι περί την 13:30 ώρα ανετράπησαν και τα επί του Κ. Α. Κιλίτζα Αρσλάν Μπελ τρία τάγματα.

Τη γενική αυτή υποχώρηση ακολούθησαν και τα επί των Σ. Σ. Καγιαντιμπί δύο τάγματα. Όλες, όθεν, οι δυνάμεις του υποτομέα Σαβράν βρίσκονταν σε άτακτη υποχώρηση και σε πλήρη διάλυση.

Το Μέτωπο της Ι Μεραρχίας είχε καταρρεύσει από την 13:00 ώρα, πλην του υποτομέα Σινάν Πασά (Κ. Α. Χασάν Μπελ και Κίρκα). Η Ι Μεραρχία εξέδωσε διαταγή γενικής συμπτύξεως την 14:30 ώρα, χωρίς, εν τω μεταξύ, να έχει πάρει την από 10:30 ώρας εκδοθείσα από το Α΄ Σώμα Στρατού διαταγή συμπτύξεως. Από την 11:00 ώρα είχαν διακοπεί οι διαβιβάσεις (τηλεφωνικές και διά ασυρμάτου) με το Α΄ Σώμα Στρατού.

Καθ' όλη τη νύχτα της 13/26 προς 14/27 Αυγούστου και την πρωία της 14/27 Αυγούστου διέρρεαν προς τα οπίσω από τις μονάδες της πρώτης γραμμής όχι μονάχα ελαφρώς τραυματίες, αλλά και πολλοί φυγάδες, οι οποίοι μετέδιδαν την απογοήτευση και τον πανικό, όπως περνούσαν. Και επειδή ακολουθούσαν συνήθως τον παραπλεύρως του αεροδρομίου διερχόμενο, εν επιχώσει αμαξιτό σκυρόστρωτο δρόμο, είμεθα υποχρεωτικοί θεατές των διαδραματιζόμενων.

Πλησίαζε μεσημέρι και δεν είχαμε πάρει καμιά διαταγή, ούτε από το Α΄ Σώμα Στρατού, ούτε από τη γειτονική Ι Μεραρχία. Ποιος να θυμηθεί τις κρίσιμες και αγωνιώδεις εκείνες στιγμές, την αεροπορία, η οποία αποτελούσε σταγόνα στον ωκεανό;

Βλέπαμε τα πάντα να καταρρέουν γύρω μας και ημείς δεν ξέραμε τι να κάνουμε. Βλέπαμε από στιγμή σε στιγμή να πληθύνεται ο αριθμός των διαρρεόντων προς τα οπίσω οπλιτών και μεταγωγικών. Ο διοικητής της μοίρας λοχαγός **Τσολάκος Θωμάς** βρισκόταν εν αμηχανία περί του πρακτέου. Κατόπιν συσκέψεως μαζί μου (ήμουν υπασπιστής της μοίρας) αποφασίσαμε να αρχίσουμε να φορτώνουμε στα αυτοκίνητα τα δυνάμενα να μεταφερθούν και απολύτως απαραίτητα υλικά για να είμαστε έτοιμοι για σύμπτυξη. Εγώ πήγα στο χωριό να φορτώσω τις αποσκευές των αξιωματικών, τα γραφεία, το αρχείο και τα είδη κουζίνας και εστιατορίου. Ενθυμούμαι ότι το φαγητό μας ήταν έτοιμο και μας περίμενε ο μάγειρος (ο άλλοτε υπηρέτης μου στρατιώτης **Παρνασός,** μικρασιατικής καταγωγής) να πάμε να φάμε. Έφαγα μια κρέμα και διέταξα τη φόρτωση επειγόντων των εκεί υλικών. Κατά την κίνησή μου διά του χωριού Γκαριμπτσέ, διέκρινα στο παράθυρο του άνω ορόφου ενός σπιτιού δύο χανούμισες να γελούν και να χειρονομούν εις βάρος μας. Ήμουνα τόσο εκνευρισμένος, ώστε έβγαλα το περίστροφό μου και πυροβόλησα εναντίον τους. Ευνόητο ότι η απόσταση και ο εκνευρισμός μου δεν επέτρεπαν επιτυχή βολή.

Όταν φθάσαμε στο αεροδρόμιο διέρρεαν τα τελευταία τμήματα του πυροβολικού και δυτικά του δρόμου κινούνταν, καθ' ομάδας, τα τελευταία τμήματα του αποχωρούντος πεζικού. Ο αμαξιτός δρόμος προς το Μέτωπο ήταν πλέον εντελώς άδειος. Η ώρα πλησίαζε 15:00. Βρήκα το διοικητή της μοίρας αγωνιζόμενο να πάρει τηλέφωνο το στρατηγείο του Α΄ Σώματος Στρατού. Αλλά δεν έπαιρνε καμιά απάντηση. Με παρακάλεσε να τηλεφωνήσω και εγώ. Αλλά και πάλι νεκρική σιγή. Η τηλεφωνική γραμμή ήταν κομμένη. Στο Μέτωπο δεν ακούγονταν πλέον κανονιοβολισμοί.

Τα αυτοκίνητα και τα αεροπλάνα ήσαν έτοιμα για εκκίνηση. Αλλά πού να πάμε; Πού αλλού παρά στο αεροδρόμιο του Ουσάκ; Επιβιβάσαμε στα αυτοκίνητα το τεχνικό και βοηθητικό προσωπικό της μοίρας και τα θέσαμε σε κίνηση στον αμαξιτό δρόμο με κατεύθυνση προς Ουσάκ. Επί των αυτοκινήτων επέβαιναν και οι αξιωματικοί: Ανθυπολοχαγός **Σαμαρτζής,** διοικητής του λόχου, ο ιατρός **Καγκελάρης** και ο ανθυπολοχαγός **Αναγνωστόπουλος Σωτήριος.** Μετά την αναχώρηση της φάλαγγας των αυτοκινήτων, ήτις αποτελούσε την οπισθοφυλακή, ούτως ειπείν, των υποχωρούντων, περιχύσαμε βενζίνη στα εγκαταλειφθέντα υλικά και υπόστεγα αεροπλάνων, βάλαμε φωτιά και σπεύσαμε προς τα αεροπλάνα,

μερικά των οποίων είχαν ήδη απογειωθεί με κατεύθυνση προς Ουσάκ. Εγώ, μετά τον εμπρησμό και των υπόστεγων (ήσαν πάνινα με ξύλινο σκελετό) έσπευσα προς το τελευταίο αεροπλάνο, που με ανέμενε έτοιμο για άμεση απογείωση. Στο ίδιο αεροπλάνο επέβη και ο διοικητής της μοίρας, λοχαγός **Τσολάκος,** ο οποίος καθόταν στα γόνατά μου, επειδή η θέση του παρατηρητή δεν χωρούσε δύο άτομα. Όταν απογειώθηκε το αεροπλάνο, στο οποίο επιβαίναμε, τα άλλα αεροπλάνα δεν φαίνονταν πουθενά. Εν τω μεταξύ άρχισαν στο αεροδρόμιο εκρήξεις βλημάτων τουρκικού πυροβολικού.

Η πτήση μέχρι Ουσάκ ήταν αγωνιώδης. Τα συνεχή ρεμού (διάκενα αέρος), δεν μας άφησαν να πάρουμε ύψος. Κάθε λεπτό διατρέχαμε τον κίνδυνο να συντριβούμε στις κορυφές των ορέων. Κάποτε φθάσαμε στο Ουσάκ και προσγειωθήκαμε στο εκεί αεροδρόμιο. Είμεθα διψασμένοι, νηστικοί και φορτωμένοι με ευθύνες και προ παντός απογοητευμένοι για την τελική έκβαση του αγώνος. Τα πάντα ενέπνεαν απαισιοδοξία και απελπισία.

Μάταια αναμέναμε τη φάλαγγα των αυτοκινήτων μας με το προσωπικό, τα υλικά και τις αποσκευές των αξιωματικών κ.λπ. Τα φορτωθέντα επί των αυτοκινήτων υλικά, αποσκευές κ.λπ. δεν τα ξαναείδαμε. Λόγω συμφορήσεως αυτοκινήτων και λοιπών μεταγωγικών στον μοναδικό δρόμο προς Ουσάκ, εγκαταλείφθηκαν και περιήλθαν στα χέρια των Τούρκων. Φορούσα ένα καλοκαιρινό χακί κοστούμι και με αυτά έφθασα στη Θεσσαλονίκη.

Στο αεροδρόμιο του Ουσάκ δεν βρήκαμε καθόλου βενζίνη αεροπλάνων. Τηλεφωνήσαμε αμέσως στη Στρατιά, η οποία και μας απέστειλε τοιαύτη, ληφθείσα την 16/29 Αυγούστου. Ούτω την 14/27 και 15/28 Αυγούστου 1922, δεν κάναμε καμιά πτήση ελλείψει βενζίνης.

Γιατί δεν κοινοποιήθηκε από το Α΄ Σώμα Στρατού στην Ι Μεραρχία και Μοίρα Αεροπλάνων η διαταγή συμπτύξεως;

Την απάντηση τη βρίσκουμε στον 7ο τόμο της εκστρατείας εις την Μικρά Ασία - Υποχωρητικοί αγώνες Α΄ και Β΄ Σωμάτων Στρατού σελίδα 114 της «Διευθύνσεως Ιστορίας Στρατού, του Γενικού Επιτελείου Στρατού, έχουσα ούτω:

Η ανωτέρω διαταγή (του Α΄ Σώματος Στρατού της 10:00 ώρας, της 14/27 Αυγούστου 1922, περί συμπτύξεως εις την γραμμή Ταζλέρ – υψώματα Ντουζ Αγάτς – Κούμαρι – Αϊβαλί – Μπαλ Μαχμούτ – Κιουπρουλού – Μπουγιούκ Τζορτζά) έπρεπε ήδη να κοινοποιηθεί εις τας μεραρχίας του Σώματος Στρατού ως και εις το Β΄ Σώμα Στρατού. Τούτο ανετέθη υπό του διευθυντού του ΙΙΙ Γραφείου του Σώματος Στρατού ταγματάρχου του πυροβολικού ***Μελησινού Παράσχου*** *εις τον βοηθό αυτού, λοχαγό μηχανικού* ***Κανελλόπουλο Κωνσταντίνο,*** *όστις έσπευσε αμέσως εις το τηλεφωνικό και τηλεγραφικό κέντρο του Σώματος Στρατού προς ταχεία και ασφαλή μεταβίβαση αυτής εις τους αποδέκτες. Πλην, όμως, ευρέθη προ τελείως κενών αιθουσών καθόσον το προσωπικό είχε απέλθει, συμπαραλαβόν και απάσας τας συσκευάς. Ο λοχαγός* ***Κανελόπουλος*** *μετέβη, τότε εις το γραφείο του διευθυντού της τηλεγραφικής υπηρεσίας του Σώματος Στρατού λοχαγού μηχανικού* ***Χορδάκη Δημοσθένους***[75]*, τον οποίο ερώτησε γιατί διαλύθηκε τόσον πρόωρα το κέντρο διαβιβάσεων. Ούτος του απήντησε ότι διετάχθη υπό του επιτελάρχου του Σώματος Στρατού συνταγματάρχου πυροβολικού* ***Μερεντίτη Αλεξάνδρου,*** *να αφαιρέσει τας μηχανάς, να καταστρέψει τα κυκλώματα και να αποστείλει τον ασύρματο εις Καζλί Γκιολ Χαμάμ, ένθα εγκαθίστατο το στρατηγείο του Σώματος Στρατού.*

Κατόπιν τούτου ο λοχαγός ***Κανελλόπουλος*** *παρουσιασθείς εις τον επιτελάρχη (συνταγματάρχη* ***Με-***

75. Ο **Χορδάκης Δημοσθένης** γεννήθηκε στα Τρίκαλα της Θεσσαλίας, το 1896. Αποφοίτησε της Στρατιωτικής Σχολής Ευελπίδων το 1917, ως ανθυπολοχαγός του μηχανικού. Μετέσχε των πολέμων 1917 – 1923, του 1940 και του ενόπλου αγώνος Εθνικής Αντιστάσεως, το 1943, ως αρχηγός Θεσσαλίας του Ε. Δ. Ε. Σ. Αποστρατεύθηκε το 1947, φέρων τον βαθμόν του συνταγματάρχου.

***ρεντίτη**) ζήτησε να διατάξει πώς θα μεταβιβασθεί η εκδοθείσα διαταγή εις τους αποδέκτες. Έλαβε, όμως απάντηση να ενεργήσει αυτοβούλως, όπως κρίνει καλύτερον (sic).*

*Ήδη η ώρα ήτο περίπου 12:00, μετ' ολίγον δε το στρατηγείο θα εγκατέλειπε το Αφιόν Καραχισάρ. Ο λοχαγός **Κανελόπουλος** έκρινε, τότε, ως σκοπιμότερο να καλέσει τον διοικητή του λόχου στρατηγείου του Σώματος Στρατού, υπολοχαγό **Ράπτη Ιωάννη** παρ' ου εζήτησε τη διάθεση ενός έφιππου αξιωματικού διά την μεταφορά της διαταγής εις το στρατηγείο της Ι Μεραρχίας. Ελλείψει αξιωματικού διετέθησαν δύο έφιπποι οπλίτες, εις ους παρεδόθη η διαταγή, υποδείχθηκε δε εις αυτούς και το ακολουθητέο δρομολόγιο[76].*

*Την 13:00 ώρα, οπότε ήδη το στρατηγείο του Α΄ Σώματος Στρατού εξερχόταν της πόλεως Αφιόν Καραχισάρ, ο λοχαγός **Κανελλόπουλος** μετέβη εις το στρατηγείο της IV Μεραρχίας, παρά τω διευθυντή του ΙΙΙ Γραφείου αυτής, όστις διαβεβαίωσε ότι η διαταγή είχε ληφθεί υπό της μεραρχίας[77] και ότι είχε διαβιβασθεί ήδη αύτη τηλεφωνικώς εις την παραπλεύρως XII Μεραρχία. Εν συνεχεία ο διευθυντής του ΙΙΙ Γραφείου της IV Μεραρχίας (λοχαγός μηχανικού **Ανδρόνικος Κωνσταντίνος**) συνέστησε εις τον λοχαγό **Κανελλόπουλο**, ταγματάρχη, αναχωρούντα σιδηροδρομικώς δι' Εσκή Σεχήρ, εις ον ούτος ενεχείρισε, το προοριζόμενο δια το Β΄ Σώμα Στρατού αντίτυπο της διαταγής, ίνα κατά την εκ Καζλί Γκιολ Χαμάμ δίοδον αυτού, παραδώσει τούτο εις το εκεί στρατηγείο του εν λόγω Σώματος στρατού[78].*

Εκ των ανωτέρω καταφαίνεται ότι δεν ελήφθη από το Α΄ Σώμα Στρατού πρόνοια για τη διαβίβαση της διαταγής συμπτύξεως εις τις υπ' αυτό μεγάλες μονάδες και σχηματισμούς. Το γεγονός αυτό, ως θα ίδωμεν, έσχε σοβαρά επακόλουθα επί της εξελίξεως της καταστάσεως. Επί πλέον οι εις το Αφιόν Καραχισάρ εγκατεστημένοι ποικιλόμορφοι σχηματισμοί και με μεραρχιακές μονάδες της Στρατιάς του Α΄ Σώματος Στρατού και της IV Μεραρχίας, λαβόντες, άμα τη υπογραφή της διαταγής, γνώσιν ταύτης, προκάλεσαν μεγίστη αναστάτωση[79].

Επίσης βαρειές συνέπειες επί της εξελίξεως της καταστάσεως έσχε και η εκ παρανοήσεως αποστολή του ασυρμάτου του Α΄ Σώματος Στρατού στο Εσκή Σεχήρ. Περί την 12:30 ώρα, φορτώθηκε επί σιδηροδρομικού συρμού, αναχωρούντος από το Αφιόν Καραχισάρ και ο ασύρματος του Α΄ Σώματος Στρατού, ίνα μεταφερθεί στο Καζλί Γκιολ Χαμάμ, ένθα θα μετέβαινε το στρατηγείο του Σώματος Στρατού. Η μεταφορά του ασυρμάτου, διετάχθη, διότι το αυτοκίνητο διά του οποίου μεταφερόταν ούτος, δεν ηδύνατο να κινηθεί λόγω βλάβης.

Αντί, όμως, να εκφορτωθεί ο ασύρματος στο Καζλί Γκιολ Χαμάμ, λόγω παρανοήσεως της διαταγής, εκφορτώθηκε στο Εσκί Σεχήρ και ούτω το Α΄ Σώμα Στρατού στερήθηκε του ασυρμάτου του καθ' όλη

76. Οι δύο έφιπποι οπλίτες δεν έφθασαν ποτέ στο στρατηγείο της Ι Μεραρχίας. Την 14:30 ώρα, ήτοι 4 ολόκληρες ώρες από την έκδοση, από το Α΄ Σώμα Στρατού της διαταγής συμπτύξεως, ο διοικητής της μεραρχίας, υπογράφων την διαταγή γενικής συμπτύξεως των τμημάτων της μεραρχίας του και της υπ' αυτόν VII Μεραρχίας, αγνοούσε την υπό του Σώματος Στρατού εκδοθείσα διαταγή συμπτύξεως.

77. Η διαταγή είχε δοθεί εις τον διοικητή της IV Μεραρχίας, υποστράτηγο **Δημαρά,** από επιτελλή του Σώματος Στρατού κατά την εις το στρατηγείο του Α΄ Σώματος Στρατού επίσκεψή του περί την μεσημβρία, ήτοι μία και πλέον ώρα από της εκδόσεως της διαταγής.

78. Παραμένει μυστήριο γιατί το Α΄ Σώμα Στρατού δεν χρησιμοποίησε για τη διαβίβαση μιας τόσο επειγούσης διαταγής του έν αεροπλάνο του αεροδρομίου Αφιόν Καραχισάρ.

79. Υπό τοιαύτες συνθήκες δεν είναι απορίας άξιο γιατί δεν ειδοποιήθηκε η Β΄ Μοίρα Αεροπλάνων περί του πρακτέου, και κυρίως περί του αεροδρομίου, στο οποίο έπρεπε να συμπτυχθεί. Ο επιτελάρχης του Α΄ Σώματος Στρατού, που φημιζόταν για την αυστηρότητα και τη λεπτολογία, αλλά ουχί και για ορθή κρίση και ευρεία αντίληψη, στη νευρικότητά του διάταξε την πρόωρη αποσύνδεση του τηλεγραφικού και τηλεφωνικού κέντρου και την αποστολή, προς φόρτωση, του ασυρμάτου επί σιδηροδρομικού συρμού, προς μεταφορά στο νέο Σ. Δ. του Α΄ Σώματος; Στρατού (στο Καζλί Γκιολ Χαμάμ), όπου δεν έφθασε ποτέ.

την υποχώρηση. Η επικοινωνία του Α΄ Σώματος Στρατού με τη Στρατιά και με τις υπ' αυτό μεραρχίες κατέστη αδύνατη, μέχρι των απογευματινών ωρών της 15 Αυγούστου, οπότε εξυπηρετήθηκε από τον ασύρματο του Β΄ Σώματος Στρατού, όταν τα στρατηγεία των Α΄ και Β΄ Σωμάτων Στρατού συναντήθηκαν στο Ουλουτζάκ συμπορευθέντα έκτοτε, μέχρι της ημέρας της αιχμαλωσίας των. Η αδυναμία επικοινωνίας του Α΄ Σώματος Στρατού με τη Στρατιά και με τις μεραρχίες του την εσπέρα της 14/27 Αυγούστου και καθ' όλη την πρωία της 15/28 Αυγούστου συνετέλεσε κατά πολύ στη δυσμενή εξέλιξη της καταστάσεως, δεδομένου ότι από της μεσημβρίας της 14/27 Αυγούστου διεκόπη και πάσα τηλεγραφική και τηλεφωνική επικοινωνία του Αφιόν Καραχισάρ προς Δυσμάς.

Κεφάλαιο 2ο

Υποχωρητικοί αγώνες Α΄ και Β΄ Σωμάτων Στρατού

1.- Η σύμπτυξη των ελληνικών δυνάμεων

α)

Μετά την επίδοση της διαταγής συμπτύξεως, το Α΄ Σώμα Στρατού εξέδωσε και άλλες δύο διαταγές. Με τη μία όριζε, όπως όλοι οι σχηματισμοί του Σώματος Στρατού σχηματίσουν μία φάλαγγα, η οποία θα ήγετο στο Αραπλή Τσιφλίκ. Με την άλλη διέτασσε, όπως όλα τα εις Αφιόν Καραχισάρ νοσοκομεία εκκινήσουν τους νοσηλευόμενους και το υλικό τους σιδηροδρομικώς προς Εσκή Σεχήρ. Συγχρόνως διέταζε, όπως το υπόλοιπο υλικό και οι σιδηροδρομικοί σταθμοί καταστραφούν.

Άμα ως εγνώσθη στην πόλη Αφιόν Καραχισάρ η διαταγή συμπτύξεως προκλήθηκε μεγάλη αναστάτωση μεταξύ του χριστιανικού στοιχείου και ιδία μεταξύ των 5.000 Αρμενίων, οι οποίοι μη δυνηθέντες να εξεύρουν θέση στους αναχωρούντες τελευταίους συρμούς αναγκάστηκαν να ακολουθήσουν τα υποχωρούντα στρατεύματα.

Την 11:00 ώρα της 14/27 Αυγούστου άρχισε η πυρπόληση των μεγάλων αποθηκών τροφίμων, πυρομαχικών και υγειονομικού υλικού. Μετ' ολίγον, λόγω του πλήθους των πυρκαγιών, η πόλη καλύφθηκε από νέφη καπνού. Περί την 13:00 ώρα, μετά την αναχώρηση από το Αφιον Καραχισάρ της φάλαγγας των σχηματισμών και των τελευταίων σιδηροδρομικών συρμών, ετέθη σε πορεία το Α΄ κλιμάκιο του στρατηγείου του Α΄ Σώματος Στρατού προς Αραπλί Τσιφλίκ, μέσω Μπαγιάτ.

Περί την 13:30, ο στρατηγός **Τρικούπης** στάθμευσε σε ένα φυλάκιο της σιδηροδρομικής γραμμής, όπου συνέταξε τηλεγράφημα, προοριζόμενο για τη Στρατιά, στο οποίο ανέφερε τη σύμπτυξη των δυνάμεων του Σώματος, επί της γραμμής Ντουζ Αγάτς – Αϊβαλί – Μπαλ Μαχμούτ – Κιοπρουλού και την εγκατάσταση του στρατηγείου στο Αραπλί Τσιφλίκ.

Το τηλεγράφημα τούτο, λόγω μεταφοράς στο Εσκί Σεχήρ του ασυρμάτου του Σώματος, από παρανόηση, ως ανωτέρω εξιστορήθηκε, απέστειλε με τον υπασπιστή του, ταγματάρχη πεζικού **Βλυσμά Βασίλειο** στο Β΄ Σώμα Στρατού, ίνα διαβιβασθεί διά του ασυρμάτου αυτού.

Επίσης απέστειλε στο διοικητή της Ι Μεραρχίας, τον αρχηγό του πυροβολικού, συνταγματάρχη **Παπαϊωάννου Ιωάννη** και το διοικητή μηχανικού **Στρίμπερ Ιωάννη** για να πληροφορηθούν για την κατάσταση αυτής και συγχρόνως για να τον κατατοπίσουν επί της συμπτύξεως των μεραρχιών του Σώματος και επί των προθέσεων του διοικητού του Σώματος.

Συντριβή τουρκικής αντεπίθεσης διά τη λόγχης στο Τσαμ Τεπέ.

Κατά τη διέλευση του στρατηγείου του Α΄ Σώματος στρατού από το Μπαγιάτ, προσελθών επιτελής της XII Μεραρχίας ενεχείρισε στον διοικητή του Α΄ Σώματος Στρατού διαταγή της Στρατιάς, διά της οποίας ετίθετο υπό τις διαταγές

του ολόκληρη η IX Μεραρχία. Περί την 16:00 ώρα το στρατηγείο έφθασε στο Αραπλί Τσιφλίκ και επειδή ο διοικητής του Α΄ Σώματος θεώρησε ακατάλληλο τούτο, συνέχισε την πορεία προς Μπαϊράμ Γκιολ, όπου και εγκαταστάθηκε. Οι συνεχείς αυτές αλλαγές έδρας του στρατηγείου κατά πολύ συνετέλεσαν στη δυσχέρεια επιτεύξεως συνδέσμου του Α΄ Σώματος Στρατού με τις μεραρχίες του και με το Β΄ Σώμα Στρατού.

Η διοίκηση του Α΄ Σώματος Στρατού, αφού εγκαταστάθηκε στο Μπαϊράμ Γκιολ, συνέταξε την 16:40 ώρα της 14/27 Αυγούστου, αφενός διαταγή προς την II Μεραρχία, διά της οποίας γνώριζε σ' αυτή την καταληφθησόμενη γραμμή από τις μεραρχίες του Σώματος Στρατού και καθόριζε αποστολή ταύτης την κάλυψη με τις δυνάμεις της του διαστήματος από αριστερού υποτομέα Καραγκιοζελί μέχρι σιδηροδρομικής γραμμής και αφετέρου αναφορά προς τη Στρατιά, εν τη οποία εξέφερε τη γνώμη ότι ο εχθρός θα κατευθύνει την προσπάθειά του προς Τουμπλού Μπουνάρ, ότι προτίθεται να καταλάβει την παρά την ανωτέρω τοποθεσία παλαιά οχυρωμένη γραμμή και ζητούσε να τεθούν υπό ενιαία διοίκηση αμφότερα τα Σώματα Στρατού (Α΄ και Β΄).

Ο λοχαγός πεζικού **Νταλίππης Αναστάσιος** (1896 – 1947).

Η διαταγή προς την II Μεραρχία και η αναφορά προς τη Στρατιά, αφού κρυπτογραφήθηκε, απεστάλη με τον επιτελή λοχαγό πεζικού **Αναστάσιο Νταλίππη** στο Εϋρέτ για τη διαβίβαση με τον εκεί ασύρματο του Β΄ Σώματος Στρατού.

Μετ' ολίγον επέστρεψε στο στρατηγείο ο εις το Β΄ Σώμα Στρατού αποσταλείς υπασπιστής του Α΄ Σώματος Στρατού ταγματάρχης **Βλυσμάς**, ο οποίος ανέφερε ότι το Β΄ Σώματος Στρατού θα αποσυρόταν εντός της εσπέρας, επί των, Δυτικά της σιδηροδρομικής γραμμής, υψωμάτων, εγκαθιστώντας το στρατηγείο του στο Εϋρέτ.

β)

Οι υπό τη διοίκηση του υποστρατήγου **Φράγκου Αθανασίου** I και VII Μεραρχίες είχαν, περί την 17:00 ώρα της 14/27 Αυγούστου ολοκληρώσει την υποχώρησή τους, χωρίς να ενοχληθούν σοβαρά από τους Τούρκους, οι οποίοι προήλαυναν με περίσκεψη. Μόλις την 18:00 ώρα ενεφανίσθησαν Νοτίως και νοτιοδυτικά του Μπαλ Μαχμούτ οι πρώτες τουρκικές φάλαγγες, σε απομακρυσμένη απόσταση, βαδίζουσες υπό την κάλυψη ελαφρών τμημάτων ιππικού.

Το στρατηγείο της I Μεραρχίας αναχώρησε από το Μπαλ Μαχμούτ μόλις περί την 18:00 ώρα, διότι επιζητούσε να συνδεθεί με το Α΄ Σώμα Στρατού. Από την 16:00 ώρα είχε αποστείλει, με αυτοκίνητο τον διοικητή μηχανικού αυτής λοχαγό **Καλλίνικο΄Έκτορα** κομίζοντα και αντίγραφο της εκδοθείσης, απ' αυτήν διαταγής συμπτύξεως. Καθ' οδό ούτος συναντήθηκε με τους, προς τον αυτό σκοπό ερχομένους από το Αφιόν Καραχισάρ συνταγματάρχη **Παπαϊωάννου** και ταγματάρχη **Στρίμπερ**, του οποίους και οδήγησε, περί την 18:00 ώρα στο στρατηγό **Φράγκου Αθανάσιο,** ο οποίος είχε εγκαταστήσει το στρατηγείο του επί των βορείως Μπαλ Μαχμούτ υψωμάτων. Πληροφορηθέντες παρ' αυτού ότι δεν είχε λάβει τη διαταγή συμπτύξεως του Α΄ Σώματος Στρατού και μη έχοντες μαζί τους σχετικό αντίγραφο αυτής, ανέπτυξαν, προφορικά, το περιεχόμενό της. Επί πλέον πληροφόρησαν τον διοικητή της I Μεραρχίας ότι η IV Μεραρχία, είχε εντολή να εγκατασταθεί επί των υψωμάτων Κιοπρουλού, αριστερά (ανατολικά) της I Μεραρχίας και ότι το στρατηγείο του Σώματος θα διανυκτέρευε στο Αραπλί Τσιφλίκ, συστήσαντες εις αυτόν να επιδιώξει, τον διά παντός μέσου σύνδεσμο μετ' αυτού.

Επί της γενικής, όμως, καταστάσεως ουδέν ανακοίνωσαν.

Αφ' ετέρου, ο στρατηγός **Φράγκου** κατέστησε αυτούς ενήμερους της καταστάσεως των υπ' αυτόν δυνάμεων, υπέδειξε σ' αυτούς, επί του χάρτου, τις νέες θέσεις αμύνης, που θα καταληφθούν και εξέθεσε τις βαριές απώλειες, που είχαν υποστεί οι μονάδες του, ανερχόμενες σε 2.000 άνδρες περίπου. Τόνισε δε ότι η κατάσταση του ηθικού των ανδρών ήταν τοιαύτη, ώστε να μη μπορεί κανείς να αναμένει ευχάριστα αποτελέσματα από τις επιχειρήσεις, που έμελλαν να ακολουθήσουν.

Προ της αναχωρήσεως των συνδέσμων αξιωματικών, ο στρατηγός **Φράγκου** ρώτησε αυτούς ποιες ήταν οι διαταγές για την επόμενη, πήρε δε την απάντηση ότι αυτές θα του αποσταλούν εν καιρώ.

Μεθ' ο οι σύνδεσμοι αναχώρησαν επιστρέφοντες στο στρατηγείο του Α΄ Σώματος Στρατού εις ο αφιχθέντες περί την εσπέραν, ανέφεραν στο διοικητή αυτού στρατηγό **Τρικούπη,** τα διαμειφθέντα.

Καίτοι η Ι Μεραρχία κατατοπίστηκε, ως προαναφέρθηκε, προφορικά και σε γενικές γραμμές, επί του περιεχομένου της διαταγής συμπτύξεως του Α΄ Σώματος Στρατού, η μη λήψη της εγγράφου ταύτης διαταγής υπ' αυτής συνέβαλε σημαντικά, λόγω παρανοήσεως, στη δημιουργία κενού μεταξύ αυτής και της IV Μεραρχίας, γεγονός που έσχε ολέθριες συνέπειες. Επί πλέον η διοίκηση της Ι Μεραρχίας δεν κατέβαλε κατά τη νύχτα εκείνη (14/27 – 15/28 Αυγούστου) τις επιβαλλόμενες προσπάθειες να ανεύρει το στρατηγείο του Α΄ Σώματος Στρατού και να συνδεθεί μ' αυτό. Η έλλειψη συνδέσμου μεταξύ Α΄ Σώματος Στρατού και Ι Μεραρχίας συνετέλεσε κατά πολύ στη δυσμενή τροπή της στρατιωτικής καταστάσεως.

Εν τω μεταξύ η VII Μεραρχία, συμπτυσσόμενη σε τρεις φάλαγγες, προς την υπ' αυτής μέλλουσα να καταληφθεί γραμμή αμύνης, βρέθηκε αντιμέτωπος τμημάτων του εισδύσαντος στα νώτα της ελληνικής παρατάξεως τουρκικού ιππικού, τα οποία είχαν καταλάβει τα Βορείως και νοτιοανατολικώς Αϊβαλί υψώματα. Με την επέλευση της νυκτός η διοίκηση της VII Μεραρχίας, αντιληφθείσα ότι βρισκόταν ενώπιον σημαντικών τουρκικών δυνάμεων και λαβούσα υπόψη τη μείωση του ηθικού των ανδρών και τη μεγίστη κόπωση αυτών, ανέστειλε κάθε κίνηση των υπ' αυτής φαλάγγων και ανέμενε Νοτίως του Αϊβαλί τη χαραυγή για να ενεργήσει καταλλήλως, αφού προηγουμένως αντιληφθεί την τακτική κατάσταση.

Εν τω μεταξύ το Απόσπασμα **Λούφα** (23ο Σύνταγμα Πεζικού συν ΙΙΙ Τάγμα) είχε καταλάβει προ της Δύσεως του Ηλίου τις υπό της διαταγής συμπτύξεως ορισμένες θέσεις, επί των υψωμάτων των Βορείως και Νοτίως της παρά το Μπαλ Μαχμούτ διερχομένης σιδηροδρομικής γραμμής. Αλλά το υπ' αυτό ΙΙ/22 Τάγμα δεν κατέλαβε τις ορισθείσες θέσεις επί των Βορείως Μπαλ Μαχμούτ υψωμάτων, αλλά κατευθύνθηκε προς Μπασκιμσέ. Με την επέμβαση του διευθυντού του ΙΙΙ Γραφείου της Ι Μεραρχίας, τα ανωτέρω υψώματα κατέλαβε η εκείθεν διερχόμενη διλοχία του 49ου Συντάγματος Πεζικού. Επί πλέον το εις την περιοχή Αϊβαλί εγκατεστημένο Ι/37 τάγμα, εγκατέλειψε, περί τη Δύση του Ηλίου τη θέση του και συμπτύχθηκε στα υψώματα Βορείως του Ακάρ Τεπέ. Ούτω έμεινε ακάλυπτο το αριστερό πλευρό των δυνάμεων του υποτομέα Σαβράν και των σχηματισμών της Ι Μεραρχίας, οι οποίοι θα κινούνταν προς Μπασκιμπσέ.

Έλληνες στρατιώτες ξεδιψούν στα νερά του ποταμού Πουρσάκ, παραπόταμο του Σαγγάριου.

Υπό τις ανωτέρω συνθήκες ετέθησαν εν κινήσει, από τις περί το σιδηροδρομικό σταθμό Μπαλ Μαχμούτ, θέσεις σταθμεύσεώς τους οι δυνάμεις της Ι Μεραρχίας (δυνάμεις υποτομέα και σχηματισμοί μεραρχίας) προς Μπασκιμσέ προς κατάληψη της ορισθείσης γραμμής. Την εμπροσθοφυλακή της φάλαγγας αποτελούσε το 49ο Σύνταγμα

Πεζικού, το κύριο σώμα το 4ο Σύνταγμα Πεζικού, ακολουθούσαν οι σχηματισμοί της Μεραρχίας και έπονταν τελευταίο το στρατηγείο της Μεραρχίας. Στην είσοδο της, 2 χιλιόμετρα Δυτικά του σιδηροδρομικού σταθμού Μπαλ Μαχμούτ, στενωπού, η εμπροσθοφυλακή δεχθείσα πυρά από τα υψώματα ανατολικά του Αϊβαλί, (τα οποία έδει να κατέχει το Ι/37 Τάγμα) και βορειοδυτικά του Μπαλ Μαχμούτ (τα οποία έδει να κατείχε το 11/ 22 Τάγμα) ανέκοψε την πορεία της. Οι μονάδες απώλεσαν τη συνοχή τους και άρχισε αθρόα διαρροή οπλιτών, οι οποίοι κάλυψαν τις βόρειες του Ακάρ Τεπέ κλιτύες, στις οποίες ανέρχονταν με πλήρη αταξία. Η μακρά αυτή φάλαγγα 15.000 ανδρών περίπου, μεταβλήθηκε ακαριαία σε σύνολο ατάκτως φευγόντων ανθρώπων.

Κατόπιν επιμόνων προσπαθειών των αξιωματικών του επιτελείου της Μεραρχίας και των μονάδων επετεύχθη, περί την 22:00 ώρα η διακοπή της σημειωθείσης διαρροής. Παρά τις προσπάθειες του διοικητού της εμπροσθοφυλακής, όπως συνεχισθεί η πορεία, ουδείς εκινείτο. Ενώπιον της σοβαρής αυτής καταστάσεως, ο επιτελάρχης της μεραρχίας ταγματάρχης πεζικού **Καβράκος Χρίστος**[80] με τον διευθυντή του ΙΙΙ Γραφείου λοχαγό πεζικού **Μπουλαλά Κλεάνθη**[81] και μερικούς ιππείς της ημιλαρχίας ετέθησαν επί κεφαλής της φάλαγγας, διέσχισαν τη στενωπό και έφθασαν στην έξοδο αυτής, χωρίς να συναντήσουν αντίσταση. Ούτω η φάλαγγα έφθασε περί την 1:00 ώρα της 15/28 Αυγούστου στην περιοχή Μπασκιμσέ.

Το χωριό Μπασκιμσέ καιγόταν και τα εν αυτώ πυρομαχικά εξερηγνύοντο με πάταγο, που επαύξανε το φόβο και τη σύγχυση των πανικόβλητων ανδρών.

Η κατάσταση στην οποία είχαν περιέλθει οι δυνάμεις των Ι και VII Μεραρχιών, κατά τη νύχτα της 14/27 προς 15/28 Αυγούστου ήταν αυτόχρημα τραγική.

γ)

Η σύμπτυξη των, επί της αμυντικής τοποθεσίας, μαχόμενων τμημάτων της IV Μεραρχίας, ήταν επιχείρηση λίαν δυσχερής καθ' όσον συντελούνταν σε πλήρη ημέρα και υπό τις όψεις του εν επαφή ευρισκομένου εχθρού. Ο διοικητής της IV Μεραρχίας, ευθύς ως έλαβε γνώση της διαταγής του Α΄ Σώματος Στρατού περί συμπτύξεως, επέστρεψε στο σταθμό διοικήσεώς του, αφού προηγουμένως ενημέρωσε, με επιτελή του, σχετικά, τους διοικητές των 8ου και 11ου Συνταγμάτων πεζικού και την 12:00 εξέδωσε τη διαταγή συμπτύξεως των μονάδων του. Η έναρξη της συμπτύξεως έγινε περί την 14:00 ώρα, υπό δραστική βολή του τουρκικού πυροβολικού, ενώ συγχρόνως το τουρκικό πεζικό ενεργούσε σφοδρή εναντίον τους επίθεση (8ου και 11ου Συνταγμώτων Πεζικού). Παρά τις τουρκικές αυτές ενέργειες το 8ο και 11ο Σύνταγμα Πεζικού συμπτύχθηκαν εν πλήρει τάξει και με ελάχιστες, σχεδόν, απώλειες. Ωσαύτως με παραδειγματική τάξη έγινε η σύμπτυξη του 26ου Συντάγματος Πεζικού και του ΙΙ/35 Τάγματος.

Μετά τη έκδοση της διαταγής συμπτύξεως και τοιαύτης καταστροφής των μη δυναμένων να μεταφερθούν υλικών και τροφίμων, το στρατηγείο της IV Μεραρχίας αναχώρησε από το Αφιόν Καραχισάρ περί την 14:30 ώρα εγκατασταθέν επί χαρακτηριστικού μεμονωμένου λόφου, κειμένου στην πεδιάδα Βορείως του Αφιόν Καραχισάρ ίνα εκείθεν παρακολουθεί τη σύμπτυξη των τμημάτων.

Οι μονάδες της μεραρχίας, συμπτυσσόμενες επί των καθορισθέντων σ' αυτές δρομολογίων έφθασαν στον τόπο σταθμεύσεώς τους μέχρι της 3:00 ώρας της 15/28 Αυγούστου, χωρίς να καταδιωχθούν από τους Τούρκους. Η κίνηση των μονάδων της μεραρχίας ήταν δυσχερέστατη, ιδία στη στενωπό Γκετζέκ Χαμάμ, λόγω συναντήσεως με τους διαφόρους σχηματισμούς, τους υποχωρούντες από το Αφιόν Καραχισάρ.

80. Εκ Τρικάλων Θεσσαλίας.

81. Εκ Γαρδικίου Φθιώτιδας.

Στη διαταγή συμπτύξεως της Μεραρχίας, οριζόταν όπως το Απόσπασμα **Πλαστήρα** και το 26ο Σύνταγμα Πεζικού της IX Μεραρχίας (αντισυνταγματάρχη **Καλιαγκάκη**) καταλάβουν αντιστοίχως, το μεν πρώτο τα Νοτίως Κιοπρουλού υψώματα, το δε δεύτερο τα δυτικώς Ινάς Κιόι τοιαύτα. Οι μονάδες αυτές έπρεπε να συνταυτίσουν τις κινήσεις τους Νοτίως του ποταμού Ακάρ, ώστε να εξασφαλίσουν την κίνηση της υπολοίπου μεραρχίας Βορείως του ανωτέρω ποταμού.

Κατά το διάστημα της νυκτός και προς τη αφίξεως του στρατηγείου της IV Μεραρχίας, εις τον εν Κιοπρουλού χώρο σταθμεύσεώς της, ο διοικητής αυτής απέστειλε ανά ένα αξιωματικό του επιτελείου του προς το Απόσπασμα **Πλαστήρα** και το 26ο Σύνταγμα Πεζικού, ίνα εξακριβώσουν αν κατέλαβαν τις ορισθείσες θέσεις και αν επέτυχαν να συνδεθούν μεταξύ τους και με τις εκατέρωθεν δυνάμεις (στρατηγού **Φράγκου** και XII Μεραρχίες). Οι ανωτέρω αξιωματικοί δεν είχαν επιστρέψει στο Σ. Διοικήσεως της Μεραρχίας, μέχρι της 2:00 ώρας της 15/28 Αυγούστου.

Το επί του Καλετζίκ Απόσπασμα **Πλαστήρα** δεν είχε μέχρι της 16:00 ώρας κατορθώσει να έλθει σε επαφή με τη διοίκηση της Μεραρχίας (IV), ούτε είχε λάβει την παρ' αυτής εκδοθείσα διαταγή συμπτύξεως. Επειδή όμως, οι υπό του Αποσπάσματος κατεχόμενες θέσεις είχαν καταστεί επισφαλείς, ο διοικητής αυτού (συνταγματάρχης **Πλαστήρας**) συνέπτυξε τούτο επί των υψωμάτων του Μπελ Τεπέ. Περί την 18:00 ώρα, ενώ το Απόσπασμα εγκαθίστατο στις νέες του θέσεις, ελήφθη η διαταγή συμπτύξεως της Μεραρχίας (IV), κομισθείσα υπό συνδέσμου, παρά τη μεραρχία, αξιωματικού του Αποσπάσματος, ο οποίος ανέφερε, ανακριβώς, στο διοικητή αυτού, ότι ουδέν ελληνικό τμήμα υπήρχε πλέον ανατολικά αυτού. Κατόπιν τούτου ο συνταγματάρχης **Πλαστήρας** διέταξε τη σύμπτυξη του Αποσπάσματος προς τα Νοτίως του Κιοπρουλού υψώματα, η οποία και άρχισε περί την 18:30 ώρα, δι ορεινής και δύσβατου οδού.

Περί την 22:00 ώρα της 14/27 Αυγούστου το Απόσπασμα έφθασε στα Νοτίως Κιοπρουλού υψώματα, όπου βρήκε εγκατεστημένα τμήματα του Αποσπάσματος **Λούφα** (VII Μεραρχία). Κατόπιν τούτου διελθόν διά της Νοτίως Κιοπρουλού ξύλινης γέφυρας, στάθμευσε προς διανυκτέρευση παρα τη σιδηροδρομική γραμμή, 3 χιλιόμετρα Δυτικά του Σ. Σ. Μπαλ Μαχμούτ. Οι άνδρες του Αποσπάσματος ήσαν τελείως εξαντλημένοι από το διήμερο σκληρό αγώνα και το ηθικό τους δεν βρισκόταν σε καλή κατάσταση, λόγω βαρύτατων απωλειών, τις οποίες είχαν υποστεί κατά τις δύο αυτές ημέρες.

Ούτω το Απόσπασμα **Πλαστήρα,** όχι μόνο δεν κατέλαβε τις οριζόμενες στη διαταγή συμπτύξεως της μεραρχίας (IV) θέσεις, ήτοι τα Νοτίως Κιοπρουλού υψώματα, αλλά και δεν συνδέθηκε κατά τη διάρκεια της νυκτός της 14/27 προς 15/28 Αυγούστου με την εις Κιοπρουλού διοίκηση της Μεραρχίας, καίτοι η μεταξύ των χώρων σταθμεύσεως απόσταση δεν υπερέβαινε τα 4 χιλιόμετρα. Επειδή δε και το 26ο Σύνταγμα Πεζικού δεν εγκαταστάθηκε στις ορισθείσες θέσεις, δημιουργήθηκε κενό 6 χιλιομέτρων περίπου στις ελληνικές προφυλακές, στο οποίο εισέδυσαν εχθρικές δυνάμεις και προσέβαλαν αιφνιδιαστικά το πρωί της επόμενης (18/25 Αυγούστου) την κινούμενη IV Μεραρχία.

Εκ των υπολοίπων μεραρχιών:

- Η XII συμπτύχθηκε κανονικά και εγκαταστάθηκε περί την 3:00 ώρα της 15/28 Αυγούστου στα Ανατολικά του Αραπλί Τσιφλίκ υψώματα (Τασκίρ Τεπέ).
- Η V Μεραρχία συμπτύχθηκε επί της γραμμής Μπελτζέ – Γιοκαρί νταγ – Ντερέ – Στάι νταγ Ντερέ, αφού κατέλαβε την 23:00 ώρα τα ανατολικώς αυτής υψώματα.
- Η XIII Μεραρχία μετακινήθηκε επί των Βορείως και βορειοανατολικώς Μπελτζεμίτζας υψωμάτων, ένθα και εγκαταστάθηκε μέχρι της 24:00 ώρας.
- Η IX Μεραρχία τεθείσα εν πορεία έφθασε την 18:00 ώρα στο Εϋρέν και Σουσάζ χώρο, όπου και καταυλίστηκε.

Στο Εϋρέτ έφθασε και στάθμευσε την 19:00 ώρα το στρατηγείο του Β΄ Σώματος Στρατού με τους μη μεραρχιακούς σχηματισμούς του.

Όλες οι ανωτέρω μονάδες κινήθηκαν χωρίς καμιά εχθρική παρενόχληση.

Το άκρο δεξιό των συμπτυχθεισών δυνάμεων των Α΄ και Β΄ Σωμάτων Στρατού παρέμεινε στις θέσεις του από τα υψώματα Καραγκιοζελί μέχρι του Μαιάνδρου ποταμού.

Κατόπιν διαταγής της ΙΙ Μεραρχίας το 2ο Συνταγμα Ιππικού και το 1 Τάγμα του 34ου Συντάγματος Πεζικού, κατέλαβαν την αυγή της 15/28 Αυγούστου την παρά το Τουμπλού Μπουνάρ, παλαιά οχυρωμένη γραμμή.

δ)

Περί την 17:30 ώρα της 14/27 Αυγούστου, καθ' ην στιγμή το εν Καζλί Γκιολ Χαμάμ στρατηγείο του Β΄ Σώματος Στρατού ετοιμαζόταν να ξεκινήσει προς Εϋρέτ, πήρε, μέσω Κιουτάχειας, τηλεγραφική διαταγή της Στρατιάς της 15:10 ώρας ορίζουσα όπως:

- Το Α΄ Σώμα Στρατού ανακαταλάβει τις θέσεις του ή εφόσον υποχρεωθεί να υποχωρήσει, να διεκδικεί το έδαφος βήμα προς βήμα, καλύπτον την γραμμή Σμύρνης, συμπτυσσόμενο, εν απολύτω ανάγκη, επί της γενικής γραμμής Εσίλ Μπαμπού – Ακάρ νταγ.
- Το Β΄ Σώμα Στρατού να εκτοξεύσει το ταχύτερο αντεπίθεση προς Τσοπανλάρ.
- Το Γ΄ Σώμα Στρατού, καλύπτον διά Μικτού Αποσπάσματος το Εσκή Σεχήρ να κινηθεί τάχιστα προς Μπορντί καλύπτον το αριστερό του Β΄ Σώματος Στρατού.

Το Β΄ Σώμα Στρατού κρίνον το ανέφικτο της ανωτέρω διαταγής, λόγω μεταβολής της τακτική καταστάσεως, ανέφερε τηλεγραφικώς, στη Στρατιά, προ της αναχωρήσεώς του την υπ' αυτού διαταχθείσα σύμπτυξη, με την παρατήρηση ότι κατόπιν της συμπτύξεως των μεραρχιών του Α΄ Σώματος Στρατού, η εκτέλεση αντεπιθέσεως προς Τσοπανλάρ ήταν αδύνατη. Μετά την άφιξή του στο Εϋρέτ απέστειλε τη διαταγή αυτή της Στρατιάς στο Α΄ Σώμα Στρατού με επιτελή του, όστις την 20:30 ώρα στο Μπαϊράμ Γκιολ την επέδωσε στο διοικητή του Α΄ Σώματος Στρατού. Εις εκτέλεση της ανωτέρω διαταγής της Στρατιάς, το Α΄ Σώμα Στρατού εξέδωσε την 23:30 ώρα διαταγή επιχειρήσεων για την επόμενη, 15/28 Αυγούστου, διά της οποίας διέτασσε τη συνέχιση της συμπτύξεως των υπ' αυτό μεραρχιών ως ακολούθως:

- Η XII Μεραρχία να αχθεί στα Ανατολικώς Μπασκιμπσέ υψώματα από τη σιδηροδρομική γραμμή μέχρι Ρεσίλ Μπαμπού, εφ' ων να εγκατασταθεί αμυντικώς.
- Η IV Μεραρχία να αχθεί εις τον περί το Κιουτσούκιοϊ χώρο εν εφεδρεία.
- Η Ι Μεραρχία με την υπ' αυτήν VII Μεραρχία να τηρήσει τις θέσεις της, μέχρι της διελεύσεως της IV Μεραρχίας Βορείως Μπαλ Μαχμούτ, μεθ' ο να συμπτυχθεί, φέρουσα το αριστερό της Βορείως Κούμαρι και να συνδεθεί με τις εκατέρωθεν δυνάμεις της XII Μεραρχίας και του υποτομέα Καραγκιοζελί.

Το στρατηγείο του Α΄ Σώ,ατος Στρατού θα εγκαθίστατο στο Κιουτσούκιοϊ.

Η διαταγή αυτή απεστάλη στις XII και IV Μεραρχίες διά συνδέσμου, στην Ι Μεραρχία με τη μέριμνα της IV και στο Β΄ Σώμα Στρατού και με τον ασύρματο τούτου στη Στρατιά, διά του συνδέσμου αυτού, όστις δεν είχε ακόμη αναχωρήσει. Με τον ίδιο σύνδεσμο παρακαλούνταν το Β΄ Σώμα Στρατού, όπως αποστείλει τον επιτελάρχη του στο Μπαϊράμ Γκιολ, προς συνεννόηση για τις ενέργειες της επόμενης (15/28 Αυγούστου).

Η ανωτέρω διαταγή του Α΄ Σώματος Στρατού συντάχτηκε υπό το κράτος, μάλλον αισιόδοξων, πλην πεπαλαιωμένων εντυπώσεων της διοικήσεως αυτού, λόγω της ελλείψεως ακριβών πληροφοριών επί της καταστάσεως, κατά τη νύχτα της 14/27 προς 15/28 Αυγούστου.

Αύτη δεν γνώριζε ότι οι υπό τον υποστράτηγο **Φράγκου** δυνάμεις δεν είχαν καταλάβει τη γραμμή, την οποία ούτος είχε υποδείξει επί του χάρτου στους δύο αξιωματικούς – συνδέσμους του Α΄ Σώματος Στρατού. Επίσης αγνοούσε ότι οι δυνάμεις αυτές είχαν κατατμηθεί σε τρεις ομάδες, μη διατελούσες σε σύνδεσμο μεταξύ τους, ώστε η καθεμιά απ' αυτές να μη γνωρίζει, πού βρίσκονται οι άλλες. Εκ τούτων, η υπό τον συνταγματάρχη **Λούφα** ομάς κατείχε τα Βορείως Μπαλ Μαχμούτ υψώματα, υπό τον διοικητή της VII Μεραρχίας τοιαύτη βρισκόταν επί των νοτιοανατολικώς Αϊβαλί υψωμάτων, περιβαλλόμενη από δυνάμεις εχθρικού ιππικού και αναμένουσα την αυγή προς εξακρίβωση της καταστάσεως, το δε μεγαλύτερο μέρος της Ι Μεραρχίας, υπό τον υποστράτηγο **Φράγκου Αθανάσιο** διανυκτέρευε περί το Μπασκιμπσέ, σε πλήρη αταξία και σε δυσάρεστη από απόψεως ηθικού κατάσταση. Δεν γνώριζε, επίσης, ότι η πορεία της IV Μεραρχίας, την πρωία της επόμενης (15/28 Αυγούστου) δεν θα καλυπτόταν από το Απόσπασμα **Πλαστήρα** και από το 26ο Σύνταγμα Πεζικού, καθόσον το μεν Απόσπασμα **Πλαστήρα** δεν είχε καταλάβει τις ορισθείσες σ' αυτό θέσεις επί των νοτιοδυτικώς Κιοπρουλού υψωμάτων, αλλά διανυκτέρευσε παρά τον σιδηροδρομικό σταθμό Μπαλ Μαχμούτ, στο δε 26ο Σύνταγμα Πεζικού (αντισυνταγματάρχη **Καλιαγκάκη**) είχε καταλάβει θέσεις 2 χιλιόμετρα ανατολικότερα των καθορισθεισών σ' αυτό, παραμείμαντος ούτω ανεπιτήρητου κενού 6 χιλιομέτρων, περίπου. Το τελευταίο τούτο αγνοούσε και αυτή ακόμη η διοίκηση της IV Μεραρχίας, η οποία την επόμενη, 15/28 Αυγούστου έμελλε να αιφνιδιασθεί από τουρκικές δυνάμεις, που είχαν διεισδύσει από το κενό τούτο.

Περί το μεσονύκτιο έφθασαν στο Μπαϊράμ Γκιολ ο επιτελάρχης και ο διευθυντής του ΙΙΙ Γραφείου του Β΄ Σώματος Στρατού (συνταγματάρχης πεζικού **Βασιλακόπουλος Ιωάννης** και ταγματάρχης πεζικού **Ρούβαλης Σπυρίδων**), οι οποίοι συσκέφθηκαν με το διοικητή του Α΄ Σώματος Στρατού υποστράτηγο **Τρικούπη Ν.** Ο τελευταίος ανακοίνωσε σ' αυτούς ότι οι υπ' αυτόν δυνάμεις θα καταλάμβαναν την επόμενη, την υπό της διαταγής της Στρατιάς καθορισθείσα γραμμή Ρεσίλ Τεπέ – Ακάρ νταγ και ζήτησε να πληροφορηθεί από αυτούς ποίες ήσαν οι προθέσεις του Β΄ Σώματος Στρατού. Ο επιτελάρχης του Β΄ Σώματος Στρατού ανέφερε στο στρατηγό **Τρικούπη** ότι θεωρεί ανέφικτη την εκτέλεση της διατασσόμενης αντεπιθέσεως και ότι οι δυνάμεις του Β΄ Σώματος Στρατού θα καταλάμβαναν την επόμενη τη γραμμή των υψωμάτων Ρεσίλ Μπαμπού – Εϋρέτ, επεκτείνουσες το Μέτωπο του Α΄ Σώματος Στρατού, με το στρατηγείο του Σ. Στρατού στο Ουλουτζάκ.

Ο στρατηγός **Τρικούπης** συμφώνησε με τα ανωτέρω και παρακάλεσε όπως η V Μεραρχία (Β΄ Σ. Σ.) καταλάβει την κορυφή του Ρεσίλ Τεπέ και συνδεθεί με το αριστερό του Σώματός του (XII Μεραρχίας).

Κατά την αναχώρηση του επιτελάρχη του Β΄ Σώματος Στρατού, ο στρατηγός **Τρικούπης** ενεχείρισε σ' αυτόν Δελτίο Στρατιωτικής Καταστάσεως προς τη Στρατιά για να διαβιβασθεί με τον ασύρματο του Β΄ Σώματος Στρατού. Το Δελτίο τούτο της 23:30 ώρας, της 14/27 Αυγούστου, το οποίο κοινοποιείτο και στις μεραρχίες του Α΄ Σώματος Στρατού, ανέφερε ότι οι Ι και VII Μεραρχίες, πιεζόμενες σφοδρώς υπεχώρησαν, προ της λήψεως της διαταγής, επί των υψωμάτων, Βορείως Μπαλ Μαχμούτ, ότι το ηθικό των ανδρών ήταν κλονισμένο και ότι κατελήφθη η αναφερθείσα γραμμή. Το τελευταίο τούτο δεν ήταν ακριβές, εφόσον οι Ι και VII Μεραρχίες, δεν είχαν εισέτι εγκατασταθεί επί των σημείων, τα οποία έπρεπε να καταλάβουν.

Κατά τη νύχτα της 14/27 προς 15/28 Αυγούστου 1922 οι δυνάμεις της Στρατιάς Μ. Ασίας ήσαν εγκατεστημένες ως έπεται:

- Το Α΄ Σώμα Στρατού βορειοδυτικώς του Αφιόν Καραχισάρ, με τις Ι και VII Μεραρχίες του στο χώρο του Αγάτς – Αϊβαλί – Μπαλ Μαχμούτ, την IV Μεραρχία του, περί το Κιοπρουλού και την ΙΙ Μεραρχία στις αρχικές της θέσεις, από Καραγκιοζελί μέχρι του Μαιάνδρου.

- Το Β΄ Σώμα Στρατού Βορείως Αφιόν Καραχισάρ έχον εν γραμμή: Την XII Μεραρχία επί του Τισκίρ Τεπέ, την V Μεραρχία επί των Δυτικώς Χαμάμ Χαλτ υψωμάτων και την XIII Μεραρχία Ανατολικώς Μπελτζεμίτζα, τη δε IX Μεραρχία εν εφεδρεία περί το Εϋρέτ.
- Το Γ΄ Σώμα Στρατού εξακολουθούσε να παραμένει επί της κατεχόμενης υπ' αυτού γραμμής Σεϊντί Γαζή – Εσκή Σεχήρ. Από τις μεραρχίες του η Ανεξάρτητος Μεραρχία είχε συγκεντρωθεί, εις εκτέλεση διαταγής της Στρατιάς, περί το Ακ Ιν, εν αναμονή νεοτέρων διαταγών.

ε) Επιθετικές ενέργειες των τουρκικών δυνάμεων (14/27 Αυγούστου 1922)

Την 14/27 Αυγούστου η επιθετική δράση των τουρκικών δυνάμεων υπήρξαν οι εξής:

- Τα IV και I Τουρκικά Σώματα Στρατού επανέλαβαν τις επιθέσεις τους εναντίον του Ελληνικού Μετώπου. Στη ζώνη του IV Σ. Στρατού οι 5η και 11η Μεραρχίες επέτυχαν, με συνδυασμένη ενέργεια να καταλάβουν την 6:45 ώρα την κορυφή του Κιουτσούκ Καλιτζίκ (υψ. 1310 μ.). Ολόκληρη η αμυντική τοποθεσία εγκαταλείφτηκε από τα ελληνικά στρατεύματα και καταλήφθηκε από τους Τούρκους. Αφετέρου η 8η Μεραρχία κατέλαβε την 4:30 ώρα το Διχαλωτό Βράχο. Στα υπόλοιπα σημεία του τομέα της, η IV Ελληνική Μεραρχία εξακολουθούσε να αμύνεται, μέχρι της 13:30 ώρας, οπότε συμπτύχθηκε. Επί του Κιουτσούκ Καλετζίκ καταμετρήθηκαν 500 περίπου Έλληνες νεκροί. Οι απώλειες του IV Σώματος Στρατού, ανήλθαν σε 1.980 εξ ων νεκροί 13 αξιωματικοί και 273 οπλίτες και τραυματίες 78 αξιωματικοί και 1966 οπλίτες. Από την 19η ώρα η 8η Μεραρχία ετέθη υπό τις διαταγές του II Σώματος Στρατού, του οποίου η 3η Μεραρχία διετάχθη να αχθεί προς Ακ Εϋρέν στη διάθεση του I Σ. Στρατού.
- Το I Σ. Στρατού επέτυχε μέχρι της μεσημβρίας της 14/27 Αυγούστου, να καταλάβει ολόκληρο την νοτίως Αϊβαλί – Μπαλ Μαχμούτ ελληνική τοποθεσία δια των 23ης, 3ης και 14ης Μεραρχιών. Μόνο το Χασάν Μπελ (Τσεκίλ Τεπέ) εξακολουθούσε να αμύνεται μέχρι της 14:00 ώρας, οπότε, συμπτυχθέντων των αμυνομένων, κατόπιν διαταγής, κατελήφθη από την 57η Μεραρχία.
- Το II Σώμα Στρατού (4η και 7η Μεραρχίες), διετάχθη να προωθήσει τις δυνάμεις του προς Αραπλί Τσιφλίκ. Η Ανεξάρτητη 6η Τουρκική Μεραρχία εξακολουθούσε να πιέζει ελαφρά τον υποτομέα Καραγκιοζελί.
- Το V Σώμα Στρατού Ιππικού προήλασε προς τη γενική κατεύθυνση Μπασκιμπσέ – Ουλουτζάκ. Η 1η Μεραρχία έφθασε περί την εσπέρα στην περιοχή Αϊβαλί, ένθα διανυκτέρευσε. Οι 2α και 14η Μεραρχίες Ιππικού, πορεύονταν καθ' όλη τη νύχτα της 14/27 προς 15/28 Αυγούστου. Η 2α Μεραρχία πέρασε από το Ουλουτζούκ περί το μεσονύκτιο. Η ανεξάρτητα δρώσα στην περιοχή Ουσάκ 3η Μεραρχία Ιππικού ενεπλάκη περί το Γκιουμπέκ με την Ελληνική Μεραρχία Ιππικού.

Τη νύχτα της 14/27 προς 15/28 Αυγούστου οι τουρκικές δυνάμεις είχαν την επόμενη διάταξη:

- Η 2α Στρατιά είχε προωθήσει το αποτελούν την αριστερή της πτέρυγα VI Σώμα Στρατού (16η και 17η Μεραρχίες) στα Ανατολικά της χαράδρας Καζλί Γκιολ Χαμάμ υψώματα.
- Από την 1η Στρατιά: Το IV Σώμα Στρατού είχε τις μεραρχίες του (5η, 11η και 12η) από τα βορειοανατολικά Τσακιρσάζ, μέχρι Βορείως Γκεϋσλάρ εν επαφή προς τις έναντι ελληνικές δυνάμεις, πλην της 12ης Μεραρχίας, η οποία ήταν εν εφεδρεία επί του Κιουτσούκ Καλετζίκ. Το I Σώμα Στρατού, έχον όλες τις μεραρχίες του εν γραμμή (23η, 15η, 3η, 14η και 57η) κατείχε μέτωπο από Κιοπρουλού μέχρι Νοτίως Ντοκουσλάρ. Από το II Σώμα Στρατού η 8η Μεραρχία διανυχτέρευσε στο Αφιόν Καραχισάρ, οι δε 4η και 7η στην περιοχή Κιουτσούκ Τζορτζά εν εφεδρεία.

Η ηγεσία του Τουρκικού Στρατού διέταξε όπως την επομένη 15/28 Αυγούστου:

- Η 2α Στρατιά καθηλώσει από Βορρά τις ελληνικές δυνάμεις, παρεμποδίζουσα αυτές να αποσυρθούν προς Κιουτάχεια.

- Η 1η Στρατιά να αγκιστρώσει τον αντίπαλο, παρεμποδίζουσα αυτόν να υποχωρήσει προς Σμύρνη.
- Το V Σώμα Στρατού να εξακολουθήσει να επιτίθεται κατά των νώτων των ελληνικών στρατευμάτων.

2.- Η διάσπαση των ελληνικών δυνάμεων

α) Ενέργειες της ελληνικής ηγεσίας την πρωία της 15/28 Αυγούστου 1922

Την 2:00 ώρα της 15/28 Αυγούστου ελήφθη από τον ασύρματο του εις Εϋρέτ Β΄ Σώματος Στρατού διαταγή της Στρατιάς της 18:30 ώρας της προηγουμένης (14/27 Αυγούστου), διά της οποίας αύτη ακύρωνε τη διαταγή περί επιθέσεως του Β΄ Σώματος Στρατού και έθετε τούτο με την εις Ακ Ιν ευρισκομένη Ανεξάρτητο Μεραρχία υπό τις διαταγές, προσωρινά, του στρατηγού **Τρικούπη.** Στον στρατηγό **Τρικούπη** διδόταν εντολή να καλύψει την προς Σμύρνη γραμμή συγκοινωνίας δι' ενισχύσεως του δεξιού της και να αναλάβει αντεπίθεση, *ευθύς ως καταστεί δυνατό.* Το Γ΄ Σώμα Στρατού έδει να τηρήσει το Εσκή Σεχήρ, καλύπτον την προς Προύσσα γραμμή συγκοινωνίας.

Η διαταγή αυτή απεστάλη αμέσως με σύνδεσμο αξιωματικό στο στρατηγείο του Α΄ Σώματος Στρατού, στο οποίο περιήλθε την 3:00 ώρα της αυτής (16/28 Αυγούστου).

Ο στρατηγός **Τρικούπης** δεν απέστειλε την περί συμπτύξεως διαταγή του, επί της γραμμής Ακάρ Νταγ – Ρεσίλ Μπαμπού, απέστειλε, όμως, διά συνδέσμου στο Β΄ Σώμα Στρατού, ίνα διαβιβασθεί διά του ασυρμάτου του, τηλεγράφημα στη Στρατιά και το Γ΄ Σώμα Στρατού, διά του οποίου ζητούσε όπως η Ανεξάρτητος Μεραρχία κινηθεί από το Ακ Ιν στο Τουμλού Μπουνάρ, διά Τσεκουρλάρ – Αλτουντάς, ίνα συναντήσει τις δυνάμεις του Α΄ Σώματος Στρατού. Το τηλεγράφημα τούτο, όμως, δεν διαβιβάστηκε καθόσον, όταν ο κομιστής τούτου έφθασε στο Εϋρέτ ο Σ. Δ. του Β΄ Σώματος Στρατού είχε αναχωρήσει εκείθεν διά χώρο Ουλουτζάκ.

β) Εξουδετέρωση της 2ας Μεραρχίας Ιππικού

Η ανήκουσα στο V Τουρκικό Σώμα Στρατού 2α Μεραρχία Ιππικού, ενώ πορευόταν προς Εϋρέτ, προκειμένου να στραφεί προς Βορρά και βαδίσει εναντίο της τοποθεσίας Ιλμπουλάκ, διχάστηκε, λόγω του διακεκομμένου και θαμνώδους του εδάφους, σε δύο φάλαγγες, εκ των οποίων η μία κατευθύνθηκε προς Εϋρέτ, η δε άλλη προς Μπαϊράμ Γκιολ – Αραπλή Τσιφλίκ.

Εν τω μεταξύ την 5:00 ώρα της 15/28 Αυγούστου, σύμφωνα προς τη διαταγή του Α΄ Σώματος Στρατού, ετέθη εν πορεία, από το Μπαϊράμ Γκιολ, η φάλαγγα σχηματισμών του Σ. Στρατου και της Στρατιάς, διά την προς Αλτουντάς σκυροστρώτου οδού. Η φάλαγγα αυτή, η οποία προστατευόταν από το Σχολείο Εφέδρων Αξιωματικών Αφιον Καραχισάρ και από το Α΄ Τάγμα Μηχανικού, 3 χιλιόμετρα Δυτικά του Μπαϊράμ Γκιολ, αιφνιδιάστηκε από το απωλέσαν το δρομολόγιό του τμήμα της 2ης Τουρκικής Μεραρχίας Ιππικού, δυνάμεως 2 συνταγμάτων και υπέστη απώλειες σε άνδρες και υλικό. Οι Τούρκοι ιππείς συγκρατήθηκαν τελικά από το Σχολείο Εφέδρων Αξιωματικών και το Α΄ Τάγμα Μηχανικού, με την επέμβαση δε και τάγματος της XII Μεραρχίας και Ουλαμού Ορειβατικού Πυροβολικού επετεύχθη η συνέχιση της πορείας[82].

Την ίδια περίπου ώρα 5:30, η σταθμεύουσα με το στρατηγείο του Β΄ Σώματος Στρατού, περί το Εϋρέτ,

82. Λόγω μη καλύψεως της φάλαγγος από πεζοπόρο εμπροσθοφυλακή, οι προπορευόμενοι υγειονομικοί σχηματισμοί δέχτηκαν τους σπαθισμούς των Τούρκων ιππέων και πολλοί αξιωματικοί υγειονομικοί και νοσοκόμοι κατεσφάγησαν ή συνελήφθησαν αιχμάλωτοι, μερικοί δε και με τις οικογένειές τους.

ΙΧ Μεραρχία, ενώ προετοιμαζόταν να τεθεί σε πορεία, δέχτηκε από βορειοδυτικά πυκνά πυρά τυφεκίων και πολυβόλου. Επρόκειτο περί αιφνιδιαστικής επιθέσεως του πεζομαχούντος ετέρου τμήματος της 2ας Τουρκικής Μεραρχίας Ιππικού (στρατηγείο μεραρχίας με 2 συντάγματα ιππικού). Μετ' ολίγον στα πυρά αυτά προστέθηκαν και πυρά πυροβολικού.

Ιερέας ανεβασμένος στο σκαμνάκι ευλογεί το στράτευμα, ενώ οι αξιωματικοί παρακολουθούν.

Κατόπιν διαταγής του διοικητού της ΙΧ Μεραρχίας η επίθεση του τουρκικού ιππικού απεκρούστηκε με τάγμα πεζικού συν λόχο, που υποστηρίχθηκε από πεδινή πυροβολαρχία.

Ο αιφνιδιασμός αυτός προκάλεσε σύγχυση και πανικό στους εν Εϋρέτ σχηματισμούς του Β΄ Σώματος Στρατού, οι οποίοι ετράπησαν, εν αταξία, Ανατολικά. Μετά τη συγκράτηση των φυγάδων και ανασύνταξη των σχηματισμών η ΙΧ Μεραρχία μπόρεσε να τεθεί σε κίνηση προς Ουλουτζάκ, την 6:30 ώρα, διά τριών φαλάγγων. Με την κεντρική φάλαγγα βρίσκονταν τα στρατηγεία της ΙΧ Μεραρχίας και του Β΄ Σώματος Στρατού, καθώς και οι σχηματισμοί της μεραρχίας και του Σώματος Στρατού. Περί την 7:00 ώρα ενεφανίσθη ισχυρή φάλαγγα ιππικού πορευομένη από Μπασκιομπσέ προς Ουλουτζάκ. Επρόκειτο περί της 2ας Τουρκικής Μεραρχίας Ιππικού, της οποίας τα δύο τμήματα είχαν συνενωθεί και η οποία, ακολουθούσε την κατά των βορείων υπωρειών της κορυφογραμμής Ρεσίλ Μπαμπού οδό. Ο σχηματισμός πορείας της ΙΧ Μεραρχίας (συνταγματάρχου **Γαρδίκα Παναγιώτου**), παρείχε σ' αυτή ευχέρεια ενεργείας. Ο διοικητής της Μεραρχίας διέταξε πάραυτα όπως όλα τα τάγματά του επιτεθούν, ολόκληρο δε το πυροβολικό να ταχθεί και να βάλλει εναντίον του τουρκικού ιππικού. Την 7:15 ώρα άρχισε η βολή πυροβολικού, μετά 15΄ και η βολή πεζικού των ταγμάτων. Δεχθέν εξ απήνης καταιγισμό πυρών το τουρκικό ιππικό, αποπειράθηκε να ανέβει επί της κορυφογραμμής διά των κατά μήκος κλιτύων αυτής χαραδρών. Καταδιωκόμενο, όμως, από την συνεχή και εύστοχο βολή του πυροβολικού υπέστη σύγχυση, προσπάθησε δε με προφανή αταξία να διαφύγει επανειλημμένα, πότε μεν προς Βορρά, πότε δε προς Νότο, ανελθόν και κατελθόν με καλπασμό τετράκις την απότομη κορυφογραμμή, χωρίς όμως να κατορθώσει, τέλος, να διαφύγει προς την κατεύθυνση του Αλτουντάς.

Οι απώλειες της Τουρκικής Μεραρχίας Ιππικού υπήρξαν σημαντικές εγκαταλειφθέντων πολλών νεκρών και τραυματιών. Αιχμαλωτίσθηκαν δύο Τούρκοι αξιωματικοί, 14 οπλίτες, κυριεύτηκαν δε 50 ίπποι και 6 ορειβατικά λυόμενα πυροβόλα. Επί πλέον ελευθερώθηκαν τρεις Έλληνες υγειονομικοί αξιωματικοί, 15 οπλίτες νοσοκόμοι και 5 Ελληνίδες σύζυγοι αξιωματικών, οι οποίες είχαν αιχμαλωτισθεί υπό των Τούρκων, κατά την ενεργηθείσα το πρωί επίθεσή τους εναντίον της φάλαγγας των σχηματισμών του Α΄ Σώματος Στρατού.

Οπωσδήποτε, οι απώλειες και ο ηθικός κλονισμός της 2ας Τουρκικής Μεραρχίας Ιππικού υπήρξαν τόσο σημαντικές, ώστε αύτη δεν χρησιμοποιήθηκε πλέον στις μετέπειτα επιχειρήσεις ει μη μόνον ως εφεδρική.

γ) Αιφνιδιασμός της IV Μεραρχίας

Οι δυνάμεις της IV Μεραρχίας διανυκτέρευσαν τη νύχτα της 14/27 προς 15/28 Αυγούστου, στον, παρά το χωριό Κιοπρουλού χώρο, σε καταυλισμό και σχετική αταξία. Περί την 3:00 ώρα της 15/28 Αυ-

γούστου αξιωματικός του επιτελείου του Α΄ Σώματος Στρατού, διελθών επί αυτοκινήτου διά Κιοπρουλού, ανέφερε στη διοίκηση της IV Μεραρχίας ότι ο συνταγματάρχης **Πλαστήρας** εθεάθη με το Απόσπασμά του στο Μπαλ Μαχμούτ. Η Μεραρχία απέστειλε στο Μπαλ Μαχμούτ αξιωματικό, επικεφαλής ομάδας ιππέων προς ανεύρεση του Αποσπάσματος **Πλαστήρα** (5/42 Συντάγματος Ευζώνων). Ο αξιωματικός ούτος με τους ιππείς δεν επέστρεψε αγνοουμένης της τύχης του.

Την 4:00 ώρα της 15/28 Αυγούστου, η διοίκηση της IV Μεραρχίας, εις εκτέλεση διαταγής του Α΄ Σώματος Στρατού περιελθούσης σ' αυτήν την 3:15 ώρα εξέδωσε διαταγή περί συνεχίσεως της συμπτύξεως.

Κατά ταύτην η μεραρχία θα εκινείτο από την 5:00 ώρα διά μιας φάλαγγας μέσω Κιουπρουλού – Τσάι Κογιού – Μπασκιμπσέ εις Κιουτσούκιοϊ, ένθα ήθελε καταυλισθεί, παραμένουσα εν εφεδρεία. Την ορισθείσα ώρα οι σκληρά δοκιμασθείσες μονάδες της IV Μεραρχίας επανέλαβαν την υποχωρητική τους κίνηση, μετά τρίωρο, μόλις ανάπαυση. Η κεφαλή της φάλαγγας διήλθε το ύψος της παρά το Κιοπρουλού γεφύρας και προχώρησε μέχρι της διχαλώσεως των προς Μπαλ Μαχμούτ και Τσάι Κογιού οδών, οπότε, περί την 7:00 ώρα, η εμπροσθοφυλακή, από το 8ο Σύνταγμα Πεζικού, δέχθηκε αραιά πυρά πεζικού από ύψωμα κείμενο 1.000 μ. περίπου ανατολικά του σιδηροδρομικού σταθμού Μπαλ Μαχμούτ, παρά το Τσακλί Τεπέ.

Πάραυτα το ΙΙΙ Τάγμα της εμπροσθοφυλακής αναπτύχθηκε προς κάλυψη της φάλαγγας. Μετ' ολίγον τα πυρά πυκνώθηκαν και η φάλαγγα περιλαμβάνουσα και πεδινούς σχηματισμούς ανέκοψε πορεία διά της, στο σημείο τούτο μικρού πλάτους, στενωπού. Ο διοικητής της μεραρχίας, ο οποίος βάδιζε με το επικεφαλής σύνταγμα έκρινε, τότε, ότι επιβαλλόταν αφενός μεν οι πεδινοί σχηματισμοί να απελευθερώσουν τη φάλαγγα, ακολουθούντες το δρομολόγιο δι' Αραπλί Τσιφλίκ, προς Ουλουτζάκ, αφετέρου δε να αναπτυχθούν τμήματα πεζικού προς απόκρουση της εχθρικής προσβολής και να ταχθεί ορειβατική πυροβολαρχία προς υποστήριξη των μονάδων πεζικού.

Μετά πάροδο ολίγου χρόνου άρχισαν να εκρήγνυνται παρά την φάλαγγα της μεραρχίας βλήματα εχθρικού πυροβολικού, βαλλόμενα από ένα τουρκικό πυροβόλο. Η νέα αυτή τουρκική ενέργεια (βολή πυροβολικού) προκάλεσε στη φάλαγγα μεγίστη αταξία και σύγχυση. Πολλά τμήματα, ιδία τα μη μάχιμα, εξετράπησαν της οδού αγόμενα, είτε κατόπιν διαταγής των ηγητόρων τους, είτε αυτοβούλως, λόγω πανικού των οπλιτών, προς τα Βορείως της οδού υψώματα από διάφορες χαραδρώσεις. Ο πανικός επιτεινόταν, η ανάμιξη των τμημάτων μεγάλωνε και ταυτόχρονα επακολούθησε άτακτη φυγή προς Βορρά. Αποτέλεσμα της δημιουργηθείσης δυσάρεστης αυτής καταστάσεως ήταν να εγκαταλειφθούν το βαρύ και πεδινό πυροβολικό, τα αυτοκίνητα και τα λοιπά τροχοφόρα. Όλες οι προσπάθειες που κατέβαλε ο διοικητής της μεραρχίας με τους επιτελείς του και οι διοικητές των μονάδων με τους αξιωματικούς τους, εις ουδέν ωφέλησαν. Η φυγή και η διάλυση εξακολουθούσαν. Μετά αγώνα των μονάδων πεζικού (ΙΙΙ/8 Τάγματος, Ι/11 Τάγματος, ΙΙ/ 15 Τάγματος, υπολοίπου δυνάμεως 11ου Συντάγματος Πεζικού της IV Ημιλαρχίας) επετεύχθη η αναχαίτιση της προελάσεως του τουρκικού πεζικού, το οποίο, τελικά, αναγκάστηκε να αποσυρθεί στα Νοτίως της οδού υψώματα και να εγκατασταθεί μαχόμενο εκεί. Παρά ταύτα μεγάλο μέρος των μονάδων της IV Μεραρχίας δεν εκτέλεσε διαταγές του διοικητού της, αλλά ετράπη από δική του πρωτοβουλία προς Κιουτσούκιοϊ, το υπόλοιπο δε, παρακολούθησε τη διοίκηση της μεραρχίας επί των Νοτίων κλιτύων του Ρεσίλ Μπαμπού.

Ο αιφνιδιασμός αυτός της IV Μεραρχίας προελθών αρχικά από την αιφνιδιαστική προσβολή της φάλαγγας από το ύψωμα 1186, ολοκληρώθηκε από την, εν συνεχεία επίθεση 1.000 περίπου Τούρκων, που διέθεταν και ορειβατικό πυροβόλο.

Ο αιφνιδιασμός κατέστη δυνατός, αφενός μεν εκ της καταλήψεως των Νοτίως Κιοπρουλού υψωμά-

των Τακλί Τεπέ υπό του Αποσπάσματος **Πλαστήρα,** αφετέρου δε, ως εκτίθεται κατωτέρω, εκ της προώρου αναχωρήσεως, από τα Βορείως Μπαλ Μαχμούτ υψώματα των δυνάμεων του Αποσπάσματος **Λούφα (**23ου Συντάγματος Πεζικού).

Εν τω μεταξύ, το Απόσπασμα **Καλιαγκάκη** τεταγμένο στα Δυτικώς Ινάσκιοϊ υψώματα, διεξήγαγε σκληρό αγώνα προς τουρκικές δυνάμεις προελαύνουσες προς Βορρά. Ο διοικητής της IV Μεραρχίας, για να αποφύγει πλήρη αποσύνθεση της Μεραρχίας του, λόγω της παρατηρούμενης μεγάλης διαρροής, αποφάσισε να συγκεντρώσει όλα τα μάχιμα τμήματα στον Βορείως Τσατ Κογιού αυχένα. Προς διαβίβαση της διαταγής συγκεντρώσεως διέθεσε αξιωματικούς. Περί την 10:00 ώρα ο διοικητής της Μεραρχίας έφθασε στον Βορείως Τσατ Κογιού αυχένα, όπου είχαν συγκεντρωθεί η IV ημιλαρχία, 4 τάγματα πεζικού της μεραρχίας (τα ΙΙ/11, ΙΙΙ/11, ΙΙ/35 και ΙΙΙ/8) και το 26ο Σύνταγμα Πεζικού της ΙΧ Μεραρχίας. Όλων των υπολοίπων τμημάτων της μεραρχίας αγνοείτο η τύχη. Η IV Ημιλαρχία αποσταλείσα από το μέραρχο προς αναγνώριση μέχρι Κιουτσούκιοϊ, επέστρεψε χωρίς να συναντήσει μονάδα τινά της μεραρχίας.

15 Οκτωβρίου 1920. /ελληνικλη αντεπίθεση από το 2ο σύνταγμα πεζικού (αντισυνταγματλαρχης (**Ι. Κωνσταντίνου**) και το 5/42 Σύνταγμα Ευζώνων (συνταγματάρχης **Ν. Πλαστήρας**) κατέληξε σε συντριβή των Τούρκων στο Τσεντίς Χαν. Οι στρατιώτες σηκώνουν στα χέρια τους διοικητές των δύο συνταγμάτων.

Τα αγνοούμενα τμήματα της μεραρχίας, ανερχόμενα εις 5 τάγματα πεζικού, υπό τον συνταγματάρχη πεζικού **Καρύδη Ιωάννη** (διοικητή του 8ου Συντάγματος Πεζικού) είχαν τραπεί προς Δυσμάς διά της οδού Κιοπρουλού – Αϊβαλί και την 16:00 ώρα είχαν φθάσει στον Ανατολικά Κιουτσούκιοϊ χώρο, ένθα και στάθμευσαν προς διανυκτέρευση. Μετ' ολίγον έφθασαν εκεί και οι 2 μοίρες ορειβατικού πυροβολικού της IV Μεραρχίας, καθώς και η διλοχία μηχανικού αυτής.

Η προς Κιουτσούκιοϊ πορευόμενη φάλαγγα συνάντησε, περί την μεσημβρία τον συνταγματάρχη **Πλαστήρα**, όστις προπορευόταν του Αποσπάσματός του (5/42 Ευζώνων συν ΧΙΙΙα΄ Μ. Ο. Π.), το οποίο, αφού εκκίνησε περί την 6:00 ώρα από το παρά τον σιδηροδρομικό σταθμό Μπαλ Μαχμούτ χώρο σταθμεύσεως, συμπτυσσόταν με πλήρη τάξη προς Τουμπλού Μπουνάρ. Ούτος απετάνθη προς τους διοικητές των 8ου (αντισυνταγματάρχη **Καρύδη Ιωάννη**) και 35ου (αντισυνταγματάρχη **Παπαναγιώτου Ιωάννη**) συνταγμάτων πεζικού, οίτινες συμπορεύονταν, προτείνοντας σ' αυτούς ίνα σταθμεύσουν επί δίωρο και ανασυντάξουν τα συντάγματά τους, οίτινες δήλωσαν ότι πορεύονται προς Τουμπλού Μπουνάρ.

Την 16:00 ώρα η φάλαγγα υπό τον συνταγματάρχη **Καρύδη**, στάθμευσε ανατολικά του Κιουτσούκιοϊ, προς ανασύνταξη και διανυκτέρευση, υπό την κάλυψη προφυλακών του 8ου Συντάγματος Πεζικού και Ι/11 Τάγματος (του ταγματάρχου **Δρέλια Χρίστου**). Ο αντισυνταγματάρχης **Καρύδης** επεζήτησε, με

Εύζωνοι του 5/42 Συντάγματος Ευζώνων: **Γεώργιος Κροδήμος** (αριστερά), **Δημήτριος Ραττίφης** (δεξιά).

εξαποσταλέντας εφίππους συνδέσμους, να συνδεθεί, τόσο με το διοικητή της IV Μεραρχίας, όσο και με το Απόσπασμα **Πλαστήρα** και με το τοιούτο **Λούφα**, αλλά οι σύνδεσμοι επέστρεψαν άπρακτοι. Κατόπιν τούτου ο αντισυνταγματάρχης **Καρύδης,** επειδή θεώρησε ότι η παρά το Κιουτσούκιοϊ διανυκτέρευση θα ήταν παρακινδυνευμένη, διέταξε την εκ νέου ανάληψη πορείας προς Τουμπλού Μπουνάρ. Η εκκίνηση της φάλαγγας έγινε περί την 21:00 ώρα.

Η φάλαγγα **Καρύδη** περιλάμβανε το 8ο Σύνταγμα Πεζικού (Ι/8 και ΙΙ/8 Τάγματα), το 35ο Σύνταγμα Πεζικού (υπολείμματα Ι/35 και ΙΙΙ/35 Ταγμάτων), το Ι/11 Τάγμα Πεζικού, τις IVα΄ και IVβ΄ Μ. Ο. Π. τη IV Διλοχία σκαπανέων και μερικούς σχηματισμούς των IV και XII Μεραχιών.

Ο διοικητής της IV Μεραρχίας, μετά την αποτυχία της ημιλαρχίας να ανεύρει τα απολεσθέντα, ως ανωτέρω, τμήματα, ανέφερε διά του επιτελάρχη του εις τον του χωρίου Ουλουτζάκ ευρισκόμενο στρατηγό **Τρικούπη**, τη δημιουργηθείσα κατάσταση και ζήτησε τις διαταγές του. Ο στρατηγός **Τρικούπης** διέταξε όπως τα υπολείμματα της μεραρχίας διανυκτερεύσουν στο σημείο που βρίσκονταν, εγκαθιστώντας προφυλακές σε σύνδεσμο με την δυτικά αυτής σταθμεύουσα IX Μεραρχία.

Οι υπόλοιπες Μεραρχίες: XII, V και XIII κινήθηκαν κατά την 15/28 Αυγούστου βάσει της εκδοθείσης, την 14/27, διαταγής του Α΄ Σώματος Στρατού, χωρίς σοβαρά επεισόδια. Ούτω:

- Η XII Μεραρχία, αφού ξεκίνησε την 5:00 ώρα από Αραπλί Τσιφλίκ σε δύο φάλαγγες, απέχουσες μεταξύ τους 1.000 μ. δέχθηκε πυρά πυροβολικού και πεζικού, παρά των καταλαβόντων τη νύχτα τα ανατολικά του Κιοπρουλού υψώματα, τουρκικών τμημάτων. Κατόπιν τούτου μετέβαλε δρομολόγιο ακολουθήσασα την διά Ρεσίλ Μπαμπού ημιονική οδό, ανώμαλο και δύσβατο και βαλλόμενη επί πλέον από το αριστερό της πλευρό από αραιά πυρά πεζικού και πυροβολικού. Ως εκ τούτου προκλήθηκε μεγίστη επιμήκυνση της φάλαγγας της μεραρχίας και αποκοπή τμημάτων αυτής. Παρά την ανακοπή της πορείας της προπορευόμενης φάλαγγας και την αποστολή συνδέσμων, δεν ανευρέθηκαν τα αποκοπέντα τμήματα. Περί την 16:00 ώρα, η μεραρχία, αφιχθείσα στο τέρμα της πορείας της, εγκατέστησε προφυλακές, αφού κατέλαβε τα περί το Ιλμπουλάκ υψώματα. Η μεραρχία πίστευε ότι θα ανεύρισκε εκεί τα αποκοπέντα τμήματά της, αλλά όχι μόνο δεν τα βρήκε, αλλά έκτοτε ούτε καν πληροφορήθηκε περί της τύχης τους.
- Η V Μεραρχία, τεθείσα σε κίνηση την 8:00 ώρα προς Ρεσίλ Μπαμπού, εγκαταστάθηκε, περί την μεσημβρία στις ορισθείσες σ' αυτή θέσεις επί του Ρεσίλ Μπαμπού και τις Βόρειες αυτού κλιτύες και συνδέθηκε με τις εκατέρωθεν XIII αριστερά και XII δεξιά Μεραρχίες. Καθ' όλη την υπόλοιπη ημέρα και κατά τη διάρκεια της νύχτας, οι τουρκικές δυνάμεις δεν έλαβαν επαφή με τις προφυλακές της.
- Η XIII Μεραρχία, ετέθη εν πορεία την πρωία της 15/28 Αυγούστου και κατέλαβε μέχρι της 10:00 ώρας περίπου τα αμέσως ανατολικά του Εϋρέτ υψώματα εγκατασταθείσα εις τας υπ' αυτών ορισθείσες θέσεις, άνευ επεισοδίου τινός. Περί την 10:00 ώρα τουρκικό α ε ρ ο π λ ά ν ο προερχόμενο εξ ανατολών βομβάρδισε τις νοτιοανατολικά Εϋρέτ κινούμενες φάλαγγες των πεδινών σχηματισμών των Α΄ και Β΄ Σωμάτων Στρατού. Ο Σύνδεσμος της XIII Μεραρχίας, μετά του εγκατασταθέντος στο Ουλουτζάκ, από το μεσημέρι, στρατηγείο του Β΄ Σώματος Στρατού, επετεύχθη διά του ασυρμάτου και διά οπτικού. Βραδύτερα εγκαταστάθηκε τηλεφωνική γραμμή. Επειδή από την 10:00 ώρα σημειώνονταν κινήσεις τμημάτων τουρκικού ιππικού στο αριστερό της μεραρχίας και φάλαγγας πεζικού 3.000 ανδρών ως και άλλων φαλάγγων προς τον σιδηροδρομικό σταθμό Ισχανιέ, η μεραρχία κατέλαβε τα αμέσως Βορείως Τζουμά και Σουλεϊμανέ υψώματα. Πάντως καθόλη τη μέρα και την κατά τη διάρκεια της νύχτας της 15/28 προς 16/29 Αυγούστου, οι Τούρκοι δεν εξεδήλωσαν καμιά ενέργεια κατά της XIII Μεραρχίας.

- Ο διοικητής του Α΄ Σώματος Στρατού με το στρατηγείο του αναχώρησε το πρωί της 15/28 Αυγούστου από το Μπαϊράμ Γκιολ και περί την 8:00 ώρα συναντήθηκε με τον διοικητή της XII Μεραρχίας, παρά του οποίου πληροφορήθηκε τον αιφνιδιασμό που υπέστη στη στενωπό Κιοπρουλού η IV Μεραρχία. Όταν ο στρατηγός **Τρικούπης** ανερχόταν στην κορυφή Ρεσίλ Μπαμπού, έσχε τις πρώτες ενδείξεις επί του μεγέθους της διαλύσεως της IV Μεραρχίας του. Ανάμικτοι στρατιώτες και βαθμοφόροι διαφόρων τμημάτων της μεραρχίας ταύτης επλήρουν την επί της οδού Ρεσίλ Μπαμπού ημιονική οδό. Υλικά πάσης φύσεως, όπλα, οπλοπολυβόλα και πολυβόλα ήσαν κατεσπαρμένα επί του εδάφους σημειώνοντας την κακείθεν διάβαση πανικόβλητων τμημάτων[83].

Περί την 14:00 ώρα ο στρατηγός **Τρικούπης** έφθασε στο Ουλουτζάκ, όπου συναντήθηκε με τον εκεί ευρισκόμενο διοικητή του Β΄ Σώματος Στρατού, όστις ανέφερε σ' αυτόν τις θέσεις προς τις οποίες κινούνταν οι μεραρχίες και τις συγκρούσεις με το τουρκικό ιππικό. Επί πλέον παρέσχε και τις κάτωθι περί του εχθρού πληροφορίες, ληφθείσες με ερματισμένο φάκελλο παρά φιλίου α ε ρ ο π λ ά ν ο υ:

Οπισθοφυλακή ημών 3 χιλιόμετρα Ανατολικώς Ουλουτζάκ εχθρός 8.000 περίπου, εξ Αραπλί Τσιφλίκ προς Μπαλ Μαχμούτ. Σιδηροδρομικό σταθμό Μπαλ Μαχμούτ 2.000. Δύναμη 4.000 ανέρχεται υψώματα Ιλμπουλάκ. Κούμαρι 2.000. Ντουζ Αγάτς 4.000. Σκόντα βάλλει καθ' ημών. Γκιουίκ 3.000. Συγκρότημα Ακάρ κατελήφθη παρά 2.000. Εκ Ντουζ Αγάτς προς Ζούμαρι 7.000. Εχθρός όγκον του τείνει ρίψει κατά πλευρό ημών. Α ε ρ ο π λ ά ν ο Σπαντ επετέθη εις Αραπλί Τσιφλίκ τρις. Απεχώρησε.

Ενώ οι δύο στρατηγοί συσκέπτονταν έφθασε ο επιτελάρχης της IV Μεραρχίας ταγματάρχης πεζικού **Τσολάκογλου Γεώργιος,** ο οποίος ανέφερε ότι το στρατηγείο αυτής, με δύναμη μη υπερβαίνουσα τους 500 άνδρες βρισκόταν στα νοτιοανατολικά Ουλουτζάκ υψώματα και ότι η διοίκηση της μεραρχίας είχε απολέσει, από το πρωί, μετά τον τουρκικό αιφνιδιασμό τα λοιπά τμήματα αυτής και ζητούσε οδηγίες, αν έπρεπε να συνεχίσει την πορεία της προς Κιουτσούκιοϊ. Μόνο τη στιγμή εκείνη ο διοικητής του Α΄ Σώματος Στρατού συνειδητοποίησε το μέγεθος της διαλύσεως της IV Μεραρχίας του. Η είδηση αυτή και η πλήρης έλλειψη πληροφοριών περί της τύχης των I και VII μεραρχιών ήγαγε το στρατηγό **Τρικούπη** να αποφασίσει, αφενός μεν όπως διανυκτερεύσει στο Ουλουτζάκ υπό την προστασία των προφυλακών της IV Μεραρχίας, αφετέρου δε, όπως τα υπολείμματα της IV Μεραρχίας, παραμείνουν κατά τη νύχτα στη θέση που βρίσκονταν.

Περί την 16:30 ώρα προσήλθε ο διοικητής της IX Μεραρχίας, ο οποίος ανέφερε στους διοικητές των Α΄ και Β΄ Σωμάτων Στρατού, ότι αξιωματικός του επιτελείου του είχε πληροφορηθεί το πρωί από αξιωματικό της I Μεραρχίας ότι οι I και VII Μεραρχίες επρόκειτο να συμπτυχθούν την εσπέρα επί της τοποθεσίας Τουμπλού Μπουνάρ. Συνέστησε δε ενθέρμως (ο μέραρχος συνταγματάρχης **Γαρδίκας Παναγιώτης**), όπως οι δυνάμεις των δύο Σωμάτων Στρατού, συμπτυχθούν αμέσως, διά συντόνου πορείας, επί της τοποθεσίας ταύτης, ίνα αφενός μεν ενωθούν με τις ανωτέρω δυνάμεις, αφετέρου δε εξασφαλίσουν ισχυρή τοποθεσία, επί της οποίας να προβάλουν νέα άμυνα. Αμφότεροι, όμως, οι σωματάρχες απέρριψαν τη γνώμη αυτή και διέταξαν εντόνως το διοικητή της IX Μεραρχίας, όπως παραμείνει στις περί το Ουλουτζάκ θέσεις.

83. Δυστυχώς ο Ελληνικός Στρατός είναι τελείως ακατάλληλος δι' υποχωρητικούς αγώνες. Δεν γνωρίζει ει μη την προέλαση και την παράτολμο επίθεση και έφοδο διά της λόγχης. Κατά την υποχώρηση πανικοβάλλεται και διαλύεται, άνευ σοβαρού λόγου. Αυτό διδάσκει η ελληνική στρατιωτική ιστορία.

δ) Διάσπαση των ελληνικών δυνάμεων εις Ομάδα Φράγκου και Ομάδα Τρικούπη.

Κατά τη νύχτα 14/27 προς 15/28 Αυγούστου η Ι μεραρχία διανυκτέρευσε περί το χωριό Μπασκιμσέ, το οποίο καιγόταν.

Την αυγή της 15/28 Αυγούστου, ο στρατηγός **Φράγκου** διέταξε την ανασύνταξη των εκεί δυνάμεών του, ίνα διαθέσει ταύτας περί το Μπασκιμσέ, εν αναμονή των, υπό τους συνταγματάρχες **Κορουσόπουλο** και **Λούφα** δυνάμεων. Απόπειρά του όπως συνδεθεί με τον ασύρματο και τον οπτικό, με το Α΄ Σώμα Στρατού, τις παραπλεύρως μεραρχίες και τον υποτομέα Καραγκιοζελί, απέτυχε.

Περί την 3:00, ώρα όμως, της 15/28 Αυγούστου, ακούστηκαν μερικοί πυροβολισμοί από τα νοτιοδυτικώς Μπασκιμσέ υψώματα. Τούτο ήρκεσε να πανικοβάλει τους λεπλατούντες το χωριό στρατιώτες, οι οποίοι άρχισαν να φεύγουν εσπευσμένα, πυροβολούντες ασκόπως, προς Τουμπλού Μπουνάρ. Με την επέμβαση των αξιωματικών η τάξη αποκαταστάθηκε εν μέρει, σημαντικό, όμως, τμήμα των εις το χωρίον Μπασκιμσέ μονάδων είχε τραπεί προς Τουμπλού Μπουνάρ. Οι διαρρέοντες φυγάδες έφθασαν περί την αυγή στο Τουμπλού Μπουνάρ, παρά την αποστολή προς συγκράτησή τους ουλαμού της ημιλαρχίας. Η από το πρωί αρξαμένη ανασυγκρότηση των μονάδων και αποκατάσταση της πειθαρχίας και τάξεως, είχε αποκατασταθεί περί την 16:00 ώρα. Επί πλέον ο στρατηγός **Φράγκου** διέταξε την προώθηση προς τον σιδηροδρομικό σταθμό Κιουτσουκιόι των μη αναγκαιούντων σχηματισμών και μεταγωγικών Σώματος, υπέρ 700 τραυματιών και του βαρέος πυροβολικού, υπό την προστασία μαχίμου τμήματος.

Η παρά το Αϊβαλί διανυκτερεύσασα VII Μεραρχία, υπό τον συνταγματάρχη **Κουρουσόπουλο,** μη έχουσα καμιά πληροφορία περί της Ι Μεραρχίας και αγνοούσα εντελώς τη γενική τακτική κατάσταση, ετέθη εν κινήσει, άμα τη έω, της 15/28 Αυγούστου προς Βορρά με δύο φάλαγγες. Αυτές πέρασαν ανενόχλητες τον ποταμό Ντουζ Αγάτς, του τουρκικού ιππικού υποχωρούντος προς Δυσμάς και έφθασαν Νοτίως Μπασκιμσέ, ένθα αποκατέστησαν τον εξ όψεως σύνδεσμο με τα παρά το χωριό τούτο σταθμεύοντα τμήματα της Ι Μεραρχίας.

Ο στρατηγός **Φράγκου** ανησυχώντας για την παρουσιαζόμενη βραδύτητα στην κατάληψη από την VII Μεραρχία της υπ' αυτού ορισθείσης, την προτεραία, γραμμής, διέταξε όπως αύτη εγκατασταθεί αμέσως επί ταύτης. Η VII Μεραρχία διέταξε, τότε, την κατάληψη των βορειοανατολικώς Καρατζά Εϋρέτ υψωμάτων, επί των οποίων και εγκαταστάθηκε περί την 9:45 ώρα. Κατά την εγκατάσταση αυτή το ΙΙΙ/5 Τάγμα του συνταγματάρχου **Καΐλα Αθανασίου** παρέλειψε να καταλάβει τα Βορείως Κούμαρι υψώματα, μη επιτευχθέντος ούτω συνδέσμου με το Απόσπασμα **Λούφα** (23ο Σ. Π.). Η παράλειψη αυτή έμελλε να έχει σοβαρές συνέπειες.

Καθ' όλο το ανωτέρω χρονικό διάστημα ο ασύρματος της Ι Μεραρχίας μάταια προσπαθούσε να έλθει σε επικοινωνία με τους ασυρμάτους του Α΄ Σώματος Στρατού και των υπολοίπων μεραρχιών. Μόλις περί την 9:45 ώρα συνδέθηκε με τον ασύρματο της ΙΙ Μεραρχίας, διά του οποίου διαβίβασε προς τη Στρατιά Μ. Ασίας Δελτίο Στρατιωτικής Καταστάσεως, στο οποίο παρεχόταν πλήρης εικόνα της τακτικής καταστάσεως των Ι και VII Μεραρχιών.

Ο Σύνδεσμος της VII Μεραρχίας με τον υποτομέα Καραγκιοζελί δεν επετεύχθη, παρά τον αγώνα που διεξήγαγε ο διοικητής του αριστερού υποτομέα προς κατάληψη των Β. Α. Καρατζά Εϋρέτ υψωμάτων, κατεχομένων από τουρκικό ιππικό.

Μέχρι της 10:00 ώρας, η VII Μεραρχία αντιμετώπιζε μόνον δυνάμεις τουρκικού ιππικού, με τις οποίες διεξήγε ασθενείς, σχετικά αγώνες. Από την ανωτέρω, όμως, ώρα εμφανίστηκαν προερχόμενες εκ νοτιοανατολικώς φάλαγγες τουρκικού πεζικού, κατευθυνόμενες, αφενός μεν προς Κούμαρι, αφετέρου

δε προς τα περί το Καρατζά Εϋρέν υψώματα. Επρόκειτο περί του IV Τουρκικού Σώματος Στρατού, επιτιθέμενου προς Ακ Χισάρ και δυτικότερα.

Η κατάσταση αυτή ενέβαλε σε μεγίστη ανησυχία τον στρατηγό **Φράγκου** όστις, ενώ οι υπ' αυτόν δυνάμεις δεν είχαν εισέτι επιτύχει να καταλάβουν πλήρως την τοποθεσία αντιστάσεως, έβλεπαν ήδη την VII Μεραρχία εμπλεκόμενη σε αγώνα με ισχυρές εχθρικές δυνάμεις. Την ανησυχία αυτή επέτεινε η παντελής έλλειψη συνδέσμου με το Α΄ Σώμα Στρατού, καίτοι είχαν αποσταλεί προς τούτο περιπολίες ιππικού με επικεφαλής αξιωματικούς του επιτελείου του. Επί πλέον η παρουσία τμημάτων τουρκικού στην πέριξ περιοχή, παρείχε την εντύπωση πλήρως αποκοπής του Αποσπάσματος **Λούφα.**

Το απόσπασμα **Λούφα** από τη νύχτα της προτεραίας (14/27 Αυγούστου), ήταν εγκατεστημένο Βορείως και Νοτίως της παρά το Μπαλ Μαχμούτ διερχομένης σιδηροδρομικής γραμμής, με μέτωπο προς Νότο. Δεν είχε κατορθώσει να συνδεθεί, ούτε προς Ανατολάς, λόγω της μη καταλήψεως των Νοτίως Κιοπρουλού υψωμάτων από το Απόσπασμα **Πλαστήρα**[84], ούτε προς Δυσμάς, εφόσον η VII Μεραρχία, ως εξετέθη ανωτέρω, δεν είχε καταλάβει τα προ του Κούμαρι υψώματα.

Περί την 5:30 ώρα της 15/28 Αυγούστου οι προφυλακές του Αποσπάσματος **Λούφα** δέχτηκαν σε διάφορα σημεία αραιά πυρά πεζικού, ενώ συγχρόνως εμφανίστηκε ισχυρή φάλαγγα τουρκικού πεζικού, κινούμενη προς Μπαλ Μαχμούτ. Αμέσως το ΙΙ/14 Τάγμα εγκατέλειψε τις θέσεις του και ετράπη εν αταξία προς τα οπίσω. Την 6:00 ώρα, σημειώθηκαν τμήματα τουρκικού ιππικού κινούμενα από την περιοχή Αϊβαλί και ελισσόμενα προς αμφότερα τα πλευρά του αποσπάσματος. Περί την 6:30 ώρα διήλθε διά της γραμμής προφυλακών του Ι/23 Τάγματος, το Απόσπασμα **Πλαστήρα** συμπτυσσόμενο προς την κατεύθυνση Κιουτσούκιοϊ.

Όλα τα παραπάνω γεγονότα ήγαγαν τον συνταγματάρχη **Λούφα,** που ανησυχούσε για την ασφάλεια του υπ' αυτόν Μικτού Αποσπάσματος (23ου Συντάγματος Πεζικού, συν ΙΙΙ/4 Τάγματος, συν VIIβ΄ Μ. Ο. Π.) να συμπτυχθεί κατ' αρχάς μεν επί των αντερεισμάτων του Ρεσίλ Μπαμπού, εν συνεχεία δε, περί την 12:20 ώρα προς βορειοδυτικά.

Η VII Μεραρχία, από την 10:30 ώρα άρχισε να υφίσταται μεγαλύτερη πίεση και ιδία περί το Βορείως Κούμαρι ύψωμα 1214,23 μ., το οποίο κατείχε το 5ο Σύνταγμα Πεζικού, εναντίον του οποίου εκδηλώθηκαν, μέχρι της 11:00 ώρας τρεις ισχυρές τουρκικές επιθέσεις. Συγχρόνως εμφανίστηκαν δυο νέες τουρκικές φάλαγγες βαδίζουσες προς το Μέτωπο του 5ου Συντάγματος Πεζικού. Ο διοικητής της VII Μεραρχίας, ζητούσε επειγόντως ενισχύσεις και πυρομαχικά. Η διοίκηση της Ι Μεραρχίας διέταξε το 49ο Σύνταγμα Πεζικού, περί την 11:30 ώρα να σπεύσει προς ενίσχυση του 5ου Συντάγματος Πεζικού και εν ταυτώ απέστειλε στις μονάδες της VII Μεραρχίας τα υπάρχοντα φυσίγγια στη συζυγαρχία πυρομαχικών. Την ίδια περίπου ώρα, παρατηρήθηκαν επί των Β. Α. Μπασκιμσέ υψωμάτων φάλαγγες βαδίζουσες προς Μπασκιμσέ εν αταξία και άνευ συνοχής. Επρόκειτο περί υπολειμμάτων της IV Μεραρχίας και δύο ταγμάτων του 41ου Συντάγματος Πεζικού.

Οι φυγάδες ούτοι στερούντο αποσκευών και κατά το πλείστον και όπλων. Την ανωτέρω φάλαγγα ακολουθούσε το Απόσπασμα **Πλαστήρα** σε μικρή απόσταση και το Απόσπασμα **Λούφα.** Αμφότερα τα αποσπάσματα βάδιζαν με πλήρη τάξη και συνοχή.

Περί την 13:00 ώρα έφθασαν στο Μπασκιμσέ, πρώτο το απόσπασμα **Πλαστήρα** και βραδύτερα το Απόσπασμα **Λούφα.** Ο συνταγματάρχης **Πλαστήρας** παρουσιάστηκε στον στρατηγό **Φράγκου,** ανέφερε σ' αυτόν τα της καταστάσεως και ότι αποσύρεται στο Τουμπλού Μπουνάρ, ένθα θεωρεί ότι δέον να

84. Το Απόσπασμα **Πλαστήρα** διανυκτέρευσε παρά τη σιδηροδρομική γραμμή, 3 περίπου χιλιόμετρα Δυτικά του σιδηροδρομικού σταθμού Μπαλ Μαχμούτ, αντί να εγκατασταθεί στα Νοτίως Κιοπρουλού υψώματα.

διεξαχθεί η άμυνα. Ο στρατηγός **Φράγκου** συνέστησε στον συνταγματάρχη **Πλαστήρα** να κατευθυνθεί και καταλάβει τα υψώματα Χασάν Ντεντέ Τεπέ, αφήσει δε την υπόλοιπη τοποθεσία αντιστάσεως Τουμπλού Μπουνάρ για τις Ι και VII Μεραρχίες, των οποίων η σύμπτυξη, λόγω εξελίξεως της καταστάσεως φαινόταν πιθανή μέχρι το εσπέρας. Το Απόσπασμα **Πλαστήρα** έφθασε στο Τουμπλού Μπουνάρ την 18:00 ώρα, ένθα και καταυλίστηκε.

Από της 13:00 ώρα το 5ο Σύνταγμα Πεζικού άρχισε σοβαρά να κλονίζεται, ο δε αγώνας του 37ου Συντάγματος Πεζικού να καθίσταται αμφίβολος.

Ο διοικητής της Ι Μεραρχίας, παρερχομένης της ώρας και επερχομένης της νυκτός, απώλεσε κάθε ελπίδα συνδέσμου με το Α΄ Σώμα Στρατού, ουδεμία δε δυνατότητα είχε ενισχύσεως και ανεφοδιασμού των υπ' αυτόν δυνάμεων. Επειδή δε από την 14:00 ώρα παρατήρησε και νέες τουρκικές φάλαγγες να επέρχονται διά της κοιλάδας Ντουζ Αγάτς προς Τουμπλού Μπουνάρ σχημάτισε τη γ.νώμη ότι ήταν αποκομμένος από τις υπόλοιπες ελληνικές δυνάμεις, δι' ο αποφάσισε, την 15:00 ώρα να συμπτύξει τις υπ' αυτόν Ι και VII Μεραρχίες, επί της τοποθεσίας Τουμπλού Μπουνάρ.

Προηγουμένως διέταξε το Απόσπασμα **Λούφα,** όπως καταλάβει τον 6 χιλιόμετρα Βορείως Μπασκιμσέ αυχένα Ουλουτζάκ, προς κάλυψη από Βορρά της ελληνικής διατάξεως. Το απόσπασμα, όμως, **Λούφα** εγκαταστάθηκε στα Βορείως Εϊτζέ υψώματα, 4 χιλιόμετρα Β. Δ. Μπασκιμσέ. Η ενέργεια αυτή δεν επέτρεψε τον σύνδεσμο του Αποσπάσματος **Λούφα** με τις βραδύτερον αφιχθείσες στο Ουλουτζάκ δυνάμεις της Μεραρχίας, απωλεσθείσης ούτω και της τελευταίας ευκαιρίας αποκαταστάσεως συνδέσμου με τις δυνάμεις του στρατηγού **Τρικούπη.**

Περί την 14:00 ώρα, ενεφανίσθη παρά τον αυχένα Ουλουτζάκ, κινούμενη προς βορειοδυτικά η φάλαγγα της ΙΧ Μεραρχίας. Ο αξιωματικός ουλαμού της Ι Ημιλαρχίας, όστις απεστάλη προς αναγνώριση της φάλαγγας ταύτης, συνάντησε παρά τον Ουλουτζάκ επιτελή της ΙΧ Μεραρχίας, στον οποίο έδωκε την πληροφορία ότι οι Ι και VII Μεραρχίες θα αποσύρονταν την εσπέρα στην τοποθεσία Τουμπλού Μπουνάρ. Την πληροφορία αυτή, ως εξετέθη ήδη, ανέφερε εντός του απογεύματος στους δύο σωματάρχες, ο ίδιος ο διοικητής της ΙΧ Μεραρχίας.

Στη διαταγή του συμπτύξεως ο στρατηγός **Φράγκου** προέβλεπε, όπως αύτη εκτελεσθεί διαδοχικά από του αριστερού προς το δεξιό της διατάξεώς του. Η εκκίνηση των φαλάγγων άρχισε κανονικά περί την 16:00 ώρα.

Ο διοικητής της Ι Μεραρχίας στρατηγός **Φράγκου Αθανάσιος,** μετά του πρώτου κλιμακίου του στρατηγείου του, αναχώρησε επί αυτοκινήτου, ίνα φθάσει εγκαίρως στο Τουμπλού Μπουνάρ, για να ρυθμίσει τα της εγκαταστάσεως των υπ' αυτόν δυνάμεων επί της τοποθεσίας ταύτης. Ούτος έφθασε στο σιδηροδρομικό σταθμό Τουμπλού Μπουνάρ την 19:30 ώρα. Ο διοικητής της μεραρχίας προ της αναχωρήσεώς του από το Μπασκιμσέ, είχε τηλεγραφήσει στη ΙΙ Μεραρχία, εδρεύουσα στο Ισλάμκιοϊ, όπως παρεμποδίσει τη διαρροή τμημάτων ή μεμονωμένων ανδρών δυτικότερα του Μπουγιούκ Οτουράκ. Προς τούτο η ΙΙ Μεραρχία τοποθέτησε τμήμα ιππικού στον δυτικά Μπουγιούκ Οτουράκ αυχένα.

Η σύμπτυξη των μονάδων της Ι Μεραρχίας, αφού άρχισε κανονικά περί την 16:00 ώρα, περατώθηκε περί την 24:00 ώρα της 15/28 Αυγούστου, άνευ τουρκικής παρενοχλήσεως. Η σύμπτυξη των μονάδων της VII Μεραρχίας περατώθηκε μόλις την 9:00 ώρα της 16/29 Αυγούστου, λόγω της ισχυρής πιέσεως του 5ου και 37ου Συνταγμάτων Πεζικού από τους Τούρκους, κατά την πορεία τους. Η άφιξη των τμημάτων των δύο μεραρχιών επί της τοποθεσίας Τουμπλού Μπουνάρ καλυπτόταν από ασθενή προκάλυψη, την οποία ο διοικητής του επί του Καραγκιοζελί Ι/38 Συντάγματος Ευζώνων είχε εγκαταστήσει από το πρωί της 15/28 Αυγούστου, προς κάλυψη των νώτων του και του σιδηροδρομικού Σταθμού Τουμπλού Μπουνάρ.

Η εις το Τουμπλού Μπουνάρ σύμπτυξη των υπό τον στρατηγό **Φράγκου** δυνάμεων και η επιμονή του στρατηγού **Τρικούπη**, όπως οι υπαγόμενες υπό τις διαταγές του δυνάμεις παραμείνουν κατά τη νύχτα της 15/28 προς 16/29 Αυγούστου στην περιοχή Ουλουτζάκ Εϋρέτ, αντί να σπεύσουν να συμπτυχθούν επί της τοποθεσίας Τουμπλού Μπουνάρ επέσυραν την πλήρη και οριστική διάσπαση των ελληνικών δυνάμεων σε δυο ομάδες, την ομάδα **Φράγκου** και την ομάδα **Τρικούπη**[85]**.**

Από τη νύχτα αυτή και καθ' όλο το διάστημα των μετέπειτα επιχειρήσεων, οι δύο αυτές ομάδες έδρασαν χωριστά και τελείως ανεξαρτήτως, με ολέθρια αποτελέσματα για τον Ελληνικό Στρατό. Οι ανωτέρω ομάδες αποτελούνταν αντιστοίχως από τις κατωτέρω μονάδες:

Ι.- Ομάς Φράγκου

- Ι Μεραρχία.
- ΙΙ Μεραρχία[86].
- IV Μεραρχία (5 τάγματα, 2 Μ. Ο. Π., 1 διλοχία μηχανικού).
- VII Μεραρχία.
- XII Μεραρχία (2 τάγματα).
- Απόσπασμα **Πλαστήρα** (3 τάγματα 1 Μ. Ο. Π.).
- Μεραρχία Ιππικού[87].
- Ι Μοίρα Πεδινού Πυροβολικού
- Ι Μοίρα Βαρέος Πυροβολικού.

ΙΙ.- Ομάς Τρικούπη

- IV Μεραρχία (τάγματα πεζικού, ημιλαρχία)
- V Μεραρχία.
- XII Μεραρχία (μείον 2 τάγματα).
- XIII Μεραρχία (μείον Απόσπασμα **Πλαστήρα**).
- 5 μοίρες πεδινού πυροβολικού.
- 2 μοίρες Σκόντα των 105.
- 1 Μοίρα Βαρέος Πυροβολικού (συν πυροβολαρχία)
- 1 Μοίρα Οβιδοβόλων.

Στο Μέτωπο της ΙΙ Μεραρχίας, από την 15:00 ώρα της 15/28 Αυγούστου, ισχυρές τουρκικές δυνάμεις υπερβαίνουσες τη μεραρχία, εξεδήλωσαν σφοδρή επίθεση εναντίον του υποτομέα Καραγκιοζελί και του Τουκλού Τεπέ, βάλλουσες εναντίον τούτων με σφοδρά πυρά πυροβολικού. Όλες οι αλλεπάλληλες επιθέσεις τους, μέχρι της 20:00 ώρας αποκρούστηκαν από τους αμυνόμενους. Από την 22:00 ώρα η πίεση κατέστη ισχυρότερη, του αγώνος διεξαγομένου από εγγύτατη απόσταση.

Περί την 18:00 ώρα, ο στρατηγός **Φράγκου** κάλεσε στο τηλέφωνο, από το σιδηροδρομικό σταθμό Τουμπλού Μπουνάρ τον διοικητή του υποτομέα Καραγκιοζελί (Ι/38 Συντάγματος Ευζώνων) συνταγματάρχη **Ζήρα Ιωάννη,** όστις του ανέφερε ότι μεγάλες τουρκικές δυνάμεις, προερχόμενες από το Σινάν Πασά κατευθύνονταν εναντίον του αριστερού του, αλλ' ότι η κατάσταση εξελισσόταν καλά. Ο στρατηγός

85. Η έλλειψη επαρκών διαβιβάσεων ήταν ο κυριότερος συντελεστής της καταστροφής, διότι προκάλεσε ανυπαρξία συντονισμού ενεργειών.

86. Από 18/31 Αυγούστου 1922.

87. Από της 18/31 Αυγούστου 1922.

Φράγκου, θεωρών ως επικειμένη την επίθεση των ανωτέρω δυνάμεων εναντίον του υποτομέα Καραγκιοζελί και θέλοντας να διατηρήσει ακμαίο, διά τον επί της τοποθεσίας Τουμπλού Μπουνάρ αγώνα, που θα διεξαχθεί, το ανέπαφο μέχρι της στιγμής εκείνης Ι/38 Σύνταγμα Ευζώνων, διέταξε τον συνταγματάρχη **Ζήρα**, όπως συμπτύξει αμέσως τις υπ' αυτόν δυνάμεις επί της γραμμής Μερκμάν Τας – Τουκλού Τεπέ, συνδεόμενος, δεξιά μεν με την ΙΙ Μεραρχία και αριστερά με την Ι Μεραρχία, η οποία εντός της νυκτός θα εγκαθίστατο επί της οχυρωμένης τοποθεσίας Τουμπλού Μπουνάρ. Ο συνταγματάρχης **Ζήρας** μετά τινές αντιρρήσεις, απήντησε ότι θα συμμορφωθεί. Τελικά, όμως, η διαταγή αυτή δεν εξετελέσθη καθόσον η ΙΙ Μεραρχία, στην οποία είχε υπαχθεί τακτικώς το Ι/38 Σύνταγμα Ευζώνων, όταν πληροφορήθηκε ότι τούτο διετάχθη από το στρατηγό **Φράγκο** να εγκαταλείψει την κορυφή Ακάρ νταγ, διέταξε τούτο να παραμείνει επ' αυτού, θεωρούμενου απαραίτητου για τη στήριξη του αριστερού της παρατάξεώς της. Η μη εκτέλεση της διαταγής του στρατηγού **Φράγκου** έμελλε να έχει σοβαρότατες συνέπειες επί της εξελίξεως των επιχειρήσεων και της τύχης της ομάδος **Τρικούπη.**

Την 15/28 Αυγούστου η Στρατιά εξέδωσε τις ακόλουθες διαταγές:

- Την 2:00 ώρα, διέταξε τηλεφωνικώς τον διοικητή της ΙΙ Μεραρχίας ότι: *δύναται να αποσυρθεί εκ του τομέα Τσιβρίλ, καλυπτόμενος επί της γραμμής Μπανάζ Σου.*
- Την ίδια ώρα τηλεγραφική προς τον διοικητή του Α΄ Σώματος Στρατού, διά της οποίας γνώριζε τις σκέψεις της και διέτασσε, εφόσον θα ήταν δυνατή μάχη εκ παρατάξεως να καταληφθεί η γραμμή Τουμπλού Μπουνάρ και βραδύτερον οριστική τοιαύτη ανατολικά Φιλαδέλφειας. Η διαταγή αυτή δεν ελήφθη από το Α΄ Σώμα Στρατού, ούτε μνημονεύεται ως ληφθείσα παρά την ΙΙ Μεραρχίας, η οποία βρισκόταν σε συνεχή επικοινωνία με τη Στρατιά. Εάν αυτή, λαμβάνοταν από τον στρατηγό **Τρικούπη,** η εξέλιξη των γεγονότων θα ήταν πιθανώς διάφορη, αποφευγόμενης και της διασπάσεως των ελληνικών δυνάμεων και της μετέπειτα επελθούσης αιχμαλωσίας μεγάλου μέρους του Ελληνικού Στρατού.
- Την 9:50 ώρα, προς τη Μεραρχία Ιππικού, διατασσόμενη να εξασφαλίσει τη σιδηροδρομική συγκοινωνία Γκιουμπέκ – Φιλαδέλφειας.
- Την 13:25 ώρα, την κάτωθι τηλεγραφική προς το Α΄ Σώμα Στρατού: *Δευτέρα Μεραρχία αποτελεί άξονα, του οποίου συγκράτηση και ενίσχυση, επιτρέψει εις σύνολο δυνάμεων τήρηση γραμμής προς Σμύρνη και αποφυγή απορρίψεως προς Βορρά. Εάν, όμως, ενδεχομένως εχθρός ενεργών προς αριστερόν αυτής, την αποχώριζε λοιπών δυνάμεων υμών, καθίστατο δε αδύνατος υποχώρηση συνόλου προς Δυσμάς, τότε αύτη θα καλύψει γραμμή Σμύρνης, συμπεριλαμβάνουσα τα κατά μήκος ταύτης τμήματα και επιβραδύνουσα κίνηση εχθρού.* Και της διαταγής αυτής δεν κατέστη δυνατή η λήψη από το Α΄ Σώμα Στρατού, το οποίο έκτοτε παρέμεινε σε πλήρη άγνοια των προθέσεων της Στρατιάς.

ε) Προσπάθειες της ελληνικής ηγεσίας (στρατηγού Τρικούπη) διά την 16/29 Αυγούστου

Ο διοικητής του Α΄ Σώματος Στρατού στρατηγός **Τρικούπης** βρισκόταν κατά τη νύχτα της 15/28 προς 16/29 Αυγούστου, οπότε διανυκτέρευε στο Ουλουτζάκ, ενώπιον της επόμενης καταστάσεως:

Κάθε σύνδεσμος με τις Ι και VII Μεραρχίες, είχαν απολεσθεί, ενώ αφετέρου αγνοείτο η τύχη του πλείστου μέρους της IV Μεραρχίας. Ισχυρές τουρκικές δυνάμεις ιππικού βρίσκονταν στα νώτα των υπολειφθεισών υπό τις διαταγές του δυνάμεων. Η γνώμη του στρατηγού **Τρικούπη,** ως αναφέρει ούτος στην έκθεσή του, ήταν ότι, αν συνέχιζε την πορεία κατά τη νύχτα επί ανωμάλου εδάφους, δι' ανεπαρκών

και δυσχερέστατων οδών, άνευ οδηγών, λόγω του ότι οι χωρικοί είχαν εγκαταλείψει τα χωριά τους, οι δυνάμεις του διέτρεχαν κίνδυνο να παραπλανηθούν και οι φάλαγγες αυτών να αναμιχθούν. Η χρήση της μοναδικής υπαρχούσης σε καλή κατάσταση καρροποιήτου οδού, παρουσίαζε μέγιστες δυσχέρειες για την κίνηση του πυροβολικού, εκ 2 συνταγμάτων πεδινού και ολόκληρου του βαρέος Σκόντα τοιούτου, ως και απασών των μεταγωγικών και υγειονομικών μοιρών αυτοκινήτων. Αποφάσισε, όθεν, όπως συνεχίσει την κίνηση των υπ' αυτόν δυνάμεων το πρωί της επόμενης, 16/29 Αυγούστου, ίνα αγάγει ταύτας επί της τοποθεσίας Τουμπλού Μπουνάρ, ένθα ήλπιζε ότι θα συναντιόταν με την ομάδα **Φράγκου**. Σημειωτέον ότι κατά το πρωί της 15/28 Αυγούστου, ετέθη υπό τις διαταγές **Τρικούπη** και το Β΄ Σώμα Στρατού και διατασσόταν πλέον η προς Σμύρνη υποχώρηση αμφοτέρων των Σωμάτων.

Επί της ανωτέρω επιχειρηματολογίας **Τρικούπη** δέον να σημειωθεί ότι το στρατηγείο του Α΄ Σώματος Στρατού έφθασε στο Ουλουτζάκ την 14:00 ώρα, όλες δε οι μονάδες της Ομάδος **Τρικούπη** εγκαταστάθηκαν επί των προβλεπομένων θέσεων, αφού εγκατέστησαν προφυλακές μεταξύ 10:00 και 16:30 ώρας. Συνεπώς υπήρχε επαρκής χρόνος μέχρι της 20:00 ώρας, οπότε επερχόταν η νύχτα, να συνεχισθεί η προς Τουμπλού Μπουνάρ πορεία, υπό το φως της ημέρας αποφευγόμενης της νυχτερινής πορείας και των εκ ταύτης ενδεχόμενων κινδύνων. Αρκούσε προς τούτο να ληφθεί ταχεία απόφαση εκτελέσεως. Η έκδοση, όμως, της διαταγής συμπτύξεως βράδυνε.

Μετά πολύωρες συζητήσεις εξεδόθη, τέλος, περί την 24:00 ώρα της 15/28 Αυγούστου, υπό του στρατηγού **Τρικούπη**, διαταγή συνεχίσεως της συμπτύξεως την 16/29 Αυγούστου προς Τουμπλού Μπουνάρ. Την εμπροσθοφυλακή θα αποτελούσε η ΙΧ Μεραρχία, αποτελούμενη από τα υπολείμματα της IV, υπό τη διοίκηση του διοικητού της τελευταίας, υποστρατήγου **Δημαρά**. Ως οπισθοφυλακή οριζόταν η XIII Μεραρχία. Οι μεραρχίες, εν περιπτώσει συναντήσεως με τον εχθρό, θα επετίθεντο αποφασιστικά κατ' αυτού επιμένουσες στην προχώρησή τους προς τους αντικειμενικούς σκοπούς. Το στρατηγείο του Β΄ Σώματος Στρατού θα πορευόταν με τις ΙΧ και IV Μεραρχίες, ενώ το στρατηγείο του Α΄ Σώματος Στρατού θα πορευόταν με την XIII Μεραρχία. Τα δρομολόγια την μεραρχιών και οι ώρες εκκινήσεως αυτών, ορίζονταν κατά τέτοιο τρόπο, ώστε αφενός μεν να μην προκύψει συνάντηση φαλάγγων και αφετέρου να μπορεί η κάθε μεραρχία, εν περιπτώσει τουρκικής επιθέσεως να αποτελεί προ της εκκινήσεώς της σταθερή πλαγιοφυλακή της όπισθεν κινούμενης τοιαύτης.

Η κατάσταση των δυνάμεων των δύο Σωμάτων Στρατού δεν ήταν ευχάριστη, καθόσον στην έλλειψη τροφίμων είχε προστεθεί και η έλλειψη νερού. Το ελάχιστο πόσιμο νερό του χωριού Ουλουτζάκ καταναλώθηκε από τα πρώτα αφιχθέντα τμήματα, μη επαρκέσαν για δύναμη, που υπερέβαινε τις 20.000 άνδρες και τα υπάρχοντα πολυάριθμα κτήνη. Στην έλλειψη νερού προσετέθη και ο κίνδυνος από τις πυρκαγιές. Το χωριό Ουλουτζάκ και τα γύρω δάση καίγονταν, τα δε πυκνά νέφη καπνού, προκαλούσαν ασφυξία στους άνδρες και στα κτήνη, που είχαν συσσωρευτεί στον στενό εκείνο χώρο του Ουλουτζάκ.

Την εσπέρα της 15/28 Αυγούστου, πληροφορήθηκε ο στρατηγός **Τρικούπης** ότι το τηλεγράφημά του προς τη Στρατιά, της προηγούμενης, διά του οποίου ζητούσε την κίνηση της Ανεξαρτήτου Μεραρχίας από Ακ Ιν προς Τουμπλού Μπουνάρ, δεν διαβιβάστηκε σ' αυτή από τον ασύρματο του Β΄ Σώματος Στρατού, ως ευρισκομένου εν πορεία.

Κατόπιν τούτου ο στρατηγός **Τρικούπης** συνέταξε νέο τηλεγράφημα προς τη Στρατιά, διά του οποίου ζητούσε την αναστολή της κινήσεως προς Τουμπλού Μπουνάρ της Ανεξαρτήτου Μεραρχίας, ως και Δελτίο Στρατιωτικής Καταστάσεως της 15/28 Αυγούστου. Αμφοτέρων, όμως των τηλεγραφημάτων αυτών προς τη Στρατιά, κατέστη αδύνατος, υπό του ασυρμάτου του Β΄ Σώματος Στρατού διαβίβαση, λόγω ισχυρών παρεμβολών τουρκικών ασυρμάτων. Καθ' όλη τη νύχτα της 15/28 Αυγούστου, προς 16/29 Αυ-

γούστου, ο ασύρματος του Β΄ Σώματος Στρατού, δεν κατόρθωσε να επικοινωνήσει με τους ασυρμάτους Σμύρνης, Ουσάκ και Εσκή Σεχήρ, ούτε και με τους ασυρμάτους των Ι, ΙΙ και VII Μεραρχιών.

Τη νύχτα της 15/28 προς 16/29 Αυγούστου, η παρουσιαζόμενη από τις ελληνικές δυνάμεις εικόνα ήταν η επόμενη:

Από των επί του Ιλμπουλάκ προφυλακών της XII Μεραρχίας, αποτελούσης το άκρο δεξιό της Ομάδος **Τρικούπη,** μέχρι του Χασάν Ντεντέ Τεπέ, επί του οποίου βρίσκονταν οι προφυλακές του αποσπάσματος **Πλαστήρα**, άκρου αριστερού της Ομάδος **Φράγκου**, παρέμενε ακάλυπτο διάστημα 25 περίπου χιλιομέτρων εν ευθεία γραμμή. Η Ομάς **Τρικούπη** ήταν αποκομμένη στην περιοχή Ρεσίλ Μπαμπού – Ουλαουτζάκ – Εϋρέτ, με αμφότερα τα πλευρά της ακάλυπτα και έχουσα το τουρκικό ιππικό στα νώτα της, χωρίς σύνδεσμο με τη Στρατιά και τις άλλες εν Μ. Ασία μεγάλες μονάδες και εκτός των προς Δυσμάς ευβάτων οδών.

Η Ομάς **Φράγκου** είχε αποσυρθεί από το μεσονύκτιο επί της τοποθεσίας Τουμπλού Μπουνάρ. Η Ανεξάρτητος Μεραρχία συγκεντρωμένη στο Ακ Ιν εν αναμονή διαταγής. Το Μέτωπο του Γ΄ Σώματος Στρατού στις αρχικές θέσεις του χωρίς σοβαρή τουρκική ενόχληση.

στ) Η δράση των τουρκικών δυνάμεων την 15/28 Αυγούστου

Την 15/28 Αυγούστου τα τουρκικά στρατεύματα εξακολούθησαν την προέλασή τους, ελθόντα με μερικές εν υποχωρήσει ελληνικές δυνάμεις.

Εκ της 2ας Στρατιάς: Οι δυνάμεις της 61ης Μεραρχίας και του VI Σ. Στρατού έφθασαν επί της γραμμής Ισχανιέ – Καζλί Γκιολ Χαμάμ, μη επιχειρούσες να λάβουν επαφή με τις συμπτυσσόμενες δυνάμεις του ελληνικού Β΄ Σώματος Στρατού.

Εκ της 1ης Στρατιάς: Το ΙΙ Σώμα Στρατού (7η και 8η Μεραρχίες), προήλασε προς τη γραμμή Τσατάλ Τσεσμέ – Ρεσίλ Μπαμπού, διά Κιοπρουλού. Κατά την κίνηση αυτή αιφνιδίασε την εν πορεία IV Ελληνική Μεραρχία, και παρενόχλησε, όχι σοβαρά, την XII Μεραρχία.

Το IV Σ. Στρατού (5η, 11η και 12η Μεραρχίες) στραφέν προς βορειοδυτικά, προήλασε προς τη γενική κατεύθυνση Μπασκιμσέ, συγκεντρωθέν κατά τη νύχτα, στην περιοχή Αϊβαλί – Κούμαρι – Ακτσέ Σεχήρ. Οι μεραρχίες αυτού του Σώματος Στρατού διήνυσαν κατά την 15/28 Αυγούστου απόσταση 30 – 40 χιλιομέτρων, χωρίς να πάρουν επαφή με τις υποχωρούσες ελληνικές δυνάμεις.

Το Ι Σώμα Στρατού (3η, 14η, 15η, 23η και 57η Μεραρχίες) κινήθηκε προς την περιοχή Ντουζ Αγάτς – Καρατζά Εϋρέν – Τσαλισλάρ. Κατά την κίνηση αυτή, οι αποτελούσες τη δεξιά πτέρυγα αυτού 3η και 23η Μεραρχίες, συγκρούστηκαν διαδοχικά, Βορείως Μπαλ Μαχμούτ με το Απόσπασμα **Λούφα** της VII Ελληνικής Μεραρχίας και στην περιοχή Αϊβαλί με το υπόλοιπο της μεραρχίας ταύτης υπό τον συνταγματάρχη **Κουρουσόπουλο.** Οι δυνάμεις του Ι Σώματος Στρατού διανυκτέρευσαν στην περιοχή του Αγάτς – Καρατζά – Εϋρέν.

Το V Σώμα Στρατού Ιππικού, το οποίο είχε εισχωρήσει στα μετώπισθεν των ελληνικών δυνάμεων, ενήργησε Βορείως της σιδηροδρομικής γραμμής στην περιοχή Ουλουτζάκ – Εϋρέτ. Με τις δυνάμεις του η 2α Μεραρχία Ιππικού προσέβαλε αιφνιδιαστικά διά του ημίσεως αυτής τις εις την περιοχή Εϋρέτ σταθμεύουσες ελληνικές δυνάμεις, διά δε του άλλου ημίσεως αυτής παρενόχλησε σοβαρώς την κίνηση των σχηματισμών του Α΄ Ελληνικού Σώματος Στρατού, παρά το Μπαϊράμ Γκιολ. Συγκρουσθείσα, όμως, βραδύτερον με την ελληνική IX Μεραρχία, υποχώρησε, υποστάσα βαρείες απώλειες, προς την κατεύθυνση Αλτουντάς.

Η 14η Μεραρχία Ιππικού, αφιχθείσα την πρωία βορειοδυτικά Ουλουτζάκ, όπου διατάχθηκε να καταλάβει τα Νοτίως Ουλουτζάκ υψώματα Τσαμπούρ Γκιτζέ, ίνα ανακόψει την υποχώρηση των εκ Μπαλ Μαχμούτ, προς Κιουτσούκιοϊ κινούμενων ελληνικών δυνάμεων, δια δρομολογίου Βορείως της σιδηροδρομικής γραμμής. Οι υποχωρούσες ελληνικές δυνάμεις την αντιμετώπισαν διά πλαγιοφυλακής, η οποία επετέθη κατ' αυτής και την ανάγκασε να συμτυχθεί προς Καρίς Εγιούκ.

Η 1η Μεραρχία Ιππικού, καταλαβούσα τα υψώματα Κούμαρι Τσιφλίκ – Ακ Χισάρ, επιβράδυνε με πυρά τις συμπτυσσόμενες προς βορειοδυτικά δυνάμεις, της υπό τον **Κουρουσόπουλο** VII Μεραρχίας και ούτω επέτρεψε στις μεραρχίες των Ι και ΙΙ Τουρκικών Σωμάτων Στρατού να λάβουν εκ νέου την μετ' αυτών επαφή.

Εν τω μεταξύ το στρατηγείο του V Σώματος Στρατού Ιππικού, του οποίου ο σύνδεσμος με την 1η Μεραρχία του είχε διακοπεί καθ' όλη την ημέρα της 15/28 Αυγούστου, με την σκληρώς δοκιμασθείασα 2α Μεραρχία Ιππικού, συγκεντρώθηκε την εσπέρα στο Μπες Καρίς Εγιούκ.

Ούτως η 1η Τουρκική Στρατιά προσήγγιζε τον προς βορειοδυτικά άξονα διαχειρίσεως της Ομάδας **Τρικούπη,** διά της δεξιάς πτέρυγος αυτής, ενώ διά του κέντρου και της αριστεράς της πτέρυγος απειλούσε την τοποθεσία Τουμπλού Μπουνάρ, επί της οποίας υποχωρούσαν οι δυνάμεις της Ομάδος **Φράγκου.**

Η 2α Τουρκική Στρατιά, αφετέρου και το V Τουρκικό Σ. Στρατού διέγραψαν ήδη εξ Ανατολών προς Βορρά τόξο, απειλούσες με κύκλωση της δυνάμεις της βραδυπορούσας Ομάδας **Τρικούπη**.

Την εσπέρα της 15/28 Αυγούστου η τουρκική ηγεσία, αντιληφθείσα ότι είχε επιτύχει τη διάσπαση της ελληνικής δυνάμεως και κλονίσει το ηθικό αυτών, επί πλέον δε ότι τα τουρκικά στρατεύματα απειλούσαν να αποκόψουν την προς Τουμπλού Μπουνάρ υποχώρηση αυτών, διέταξε όπως την επόμενη, 16/29 Αυγούστου:

Η 1η Στρατιά βαδίσει προς Δυσμάς ίνα καταλάβει το Τουμπλού Μπουνάρ, προ της καταλήψεώς του από τις ελληνικές δυνάμεις, η 2η Στρατιά συνεχίσει την προς Βορρά καταδίωξη, στο δεξιό της Στρατιάς. Το Σώμα Στρατού Ιππικού αποφράσει πάντοτε τις δύο οδούς υποχωρήσεως των ελληνικών δυνάμεων αίτινες προσπαθούν να αποσυρθούν προς Δυσμάς.

Την 2α Μαΐου 1919 ο Ελληνικός Στρατός αποβιβάστηκε στη Σμύρνη. Έκτοτε το Ελληνικό Έθνος, με συνεχώς αυξανόμενες προσπάθειες, οι οποίες έφθασαν στο μέγιστο αυτών κατά την προς Άγκυρα εκστρατεία της Στρατιάς Μικράς Ασίας, επιχείρησε να επιτύχει τη συντριβή του Τουρκικού Στρατού, χωρίς τελικά να το επιτύχει. Εάν οι προσπάθειες αυτές καταβάλλονταν εγκαιρότερα, όταν ακόμη ο Τουρκικός Στρατός δεν είχε ακόμη αναδιοργανωθεί, το δε Κεμαλικό καθεστώς κλονιζόταν από εσωτερικές αντιδράσεις και στάσεις, πιθανότατα τα αποτελέσματα να ήσαν διάφορα.

Με αναπεπταμένες τις σημαίες της, αλλ' άκρως εξαντλημένη, από τις βαριές απώλειες, τις στερήσεις και τις κακουχίες η Στρατιά Μ. Ασίας επανέκαμψε στις θέσεις εξορμήσεώς της, περί το Αφιόν Καραχισάρ και Ασκή Σεχήρ. Μακρά περίοδος αναμονής, αδρανείας και υπονομεύσεις επακολούθησε, με όλα τα επακόλουθα κακά για το αξιόμαχο και το ηθικό του Ελληνικού Στρατού.

Η ελληνική πολιτική ηγεσία, τόσο κατά το ανωτέρω χρονικό διάστημα, όσο και προ αυτού, προσπάθησε να επιτύχει, μέσω των μεγάλων δυνάμεων λύση, ικανοποιούσα τις ελάχιστες των ελληνικών διεκδικήσεων, αλλά επί ματαίω. Ο επί της αρχιστρατηγίας του στρατηγού Αν. Παπούλα διανυθείς εν Μικρά Ασία μακρός χρόνος, χρόνος πλήρους αδρανείας, χωρίς συγκεκριμένο αντικειμενικό σκοπό, δεν ήταν δυνατό να εξουδετερωθεί από τη βραχεία θητεία του στρατηγού Χατζανέστη παρά την επιτευχθείσα απ' αυτόν διοικητική δραστηριότητα και παρά τον σαφή, αντικειμενικό σκοπό που έθεσε στη Στρατιά. Διότι προτού φέρει εις πέρας τον αντικειμενικό τούτο σκοπό, συνιστάμενο στη σύμπτυξη της Στρατιάς επί σημαντικά βραχύτερου μετώπου, δι' ην είχε λάβει προπαρασκευαστικά τινά μέτρα, εξαπολύθηκε τη τουρκική επίθεση την 13/26 Αυγούστου 1922.

Μετά 22 ημέρες, αφ' ης εξαπολύθηκε η τουρκική επίθεση κατά του όγκου της Στρατιάς Μ. Ασίας, του καλύπτοντος την περί το Αφιόν Καραχισάρ εξέχουσα του Ελληνικού Μετώπου, τα εκεί ελληνικά στρατεύματα εξαναγκάζονταν σε υποχώρηση.....

Τα εις την περιοχή Αφιόν Καραχισάρ – Ουσάκ ελληνικά στρατεύματα, από 8 μεραρχίες πεζικού και μια μεραρχία ιππικού, περιλαμβάνουσα τα 2/3 της Στρατιάς Μ. Ασίας, αλλά στερούμενα ενιαίας διοικήσεως και επαρκών μέσων διαβιβάσεων, ιδία ασυρμάτων, απώλεσαν την πρώτη μάχη επί της οχυρωμένης τοποθεσίας Αφιόν Καραχισάρ – Ακάρ νταγ, δεν μπόρεσαν να θέσουν σε εφαρμογή το σχέδιο αμύνης, το οποίο πρόβλεπε γενική αντεπίθεση του Β΄ Σώματος Στρατού, μετά σκληρό αγώνα 36 ωρών περίπου (13 – 14 Αυγούστου). Οι εκεί μονάδες των Ι και IV Μεραρχιών και βραδύτερο οι αφιχθείσες προς ενίσχυση VII Μεραρχία και Απόσπασμα της XIII Μεραρχίας (συνταγματάρχου Πλαστήρα), δεχθείσες την επίθεση τουρκικών μεραρχιών και του συνόλου, σχεδόν, του τουρκικού πυροβολικού, αναγκάστηκαν, μετά ηρωική και πολυαίμακτη αντίσταση να συμπτυχθούν.

. . . . . .

Η μοιραία συμφορά, όσο σκληρή και αν ήταν ας μας οπλίσει με επιμονή και υπομονή. Πάλι θα ανατείλουν για την Ελλάδα λαμπρές, ένδοξες και ευτυχισμένες ημέρες. Το σάλπισμα «προχωρείτε – προχωρείτε» θα ηχήσει και πάλι στα παράλια και στο εσωτερικό της Μικράς Ασίας. Η Ελλάς έχει θείο προορισμό και θα τον φέρει εις πέρας Η Μικρά Ασία θα γίνει και πάλι ελληνική, γιατί αυτό είναι το θέλημα του Θεού και είμαστε υποχρεωμένοι να συμμορφωθούμε προς αυτό.